This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Fer. 3977 e. 184
1784 (2)

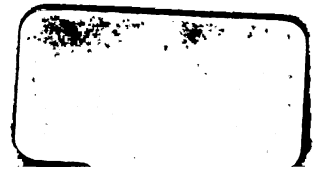

MENGELWERK.

ЛЕКСЕГАЕВЪ

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAAR IN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen betrekkelyk.

Zesde Deels, Tweede Stuk.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,
By A. VAN DER KROE,
en
By YNTEMA EN TIEBOEL.
MDCCLXXXIV.

BODLEIANA

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK,

Tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen betrekkelyk, in het Zesde Deels, Tweede Stuk.

Verhandeling over eenige Hoofddeugden der *Nederlanderen.* bl. 1.

Onderzoek, wegens de *Radix Colombo*, door M. JOSSE, *Mr. en Pharmacie du College de Paris.* Medegedeeld door M. ANDRY. 9

Natuurlyke Historie van de *Oever- of Strand-zwaluw*, en de *Rots-zwaluw.* Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. Medeſchryver van den Heer DE BUFFON. 11

Verſlag van de Proefneemingen van den Heer QUINQUET, om Regen, Yzel, Sneeuw en Hagel, door middel der Electriciteit, te vormen. 17

De voornaamſte Leevensbyzonderheden van den Hoogleeraar HIERON. DAVID GAUBIUS. 19

Kort verſlag van het Leeven des Heeren DUHAMEL DES MONCEAU. 23

WASHINGTON. 27

Verhandeling wegens het licht, 't welk ons de Oudheid verleent; ten opzigte van de Geſchiedenis der woeste Volken. 29

Character van CONSTANTINUS DEN GROOTEN. Volgens E. GIBBON. 38

De Beſchaamdgemaakte Onneedogende. 41

Eenige byzonderheden, wegens de bevordering van PETER SCHREUTSER, door den Koning van *Pruiſen*, van Gemeen Soldaat tot Luitenant Generaal verheeven. 42

Anecdote van den grooten MILTON. 43

Extra Waarneemſingen der koudſte dagen in deezen Winter, te Amſterdam gedaan. 44

Regtvaardigheid de Hoofddeugd der Regteren, of Reden-

voering over DEUT. XVI. 20. Door ALEXANDER GERARD. *D. D.* en *Prof. Theol. te Aberdeen.* 45
Waarneeming wegens eene langduurige Geluwe, die door het *Oleum Recini* is geneezen. Door *** M. D. 57
Natuurlyke Historie van de *Gierzwaluw*. Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 60
Beschryving der Bronnen van de *Naptha van Baku*, by Derbens aan de *Caspische Zee*. 69
Brief aan de Heeren Schryveren der *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen*, behelzende eene Oudheidkundige Ontdekking. 75
Kort Verslag eener Nieuwe Reize na de Zuidzee, aangevangen onder het bevel van den Ridder MARION, en volbragt onder dat van den Ridder DE CLESMUR. 76
DINARCHON de *Spartaan*, en zyn Zoon EUTYCHES. *Eene Leerzaame Geschiedenis.* 84
De Geboorte van Smaak. *Eene Allegorie.* 89
De Leeuw en de Vos. *Eene Fabel.* 91
Lugtsgesteldheid te *Amsterdam*, in *January* 1784. 92
Redenvoering, strekkende ten bewyze, dat de Waarheid des Christlyken Godsdiensts bevestigd wordt, door de wyze, op welke de Blykbaarheden voor denzelven, worden voorgesteld. Door den Hoogl. ALEXANDER GERARD. 93
Brief, of Berigt, wegens de Afzetting eener Vrouwe Borst, aan den Heer *G. Greeve*. Door G. J. VAN WY. 109
Natuurlyke Historie van de *Spechten*, in 't algemeen, en van den *Groenen Specht* in 't byzonder. Volgens den Heer DE BUFFON. 111
De Uitwerking van de Vrugtbaarheid of Onvrugtbaarheid eens Lands, op den Staat en het Character der Inwoonderen. Door den Heer WILLIAM FALCONER, M. D. F. R. S. 119
Eenvoudige Manier om vliezige Lugtbollen met Konstlucht te vullen. Door W. VAN BARNEVELD. 129
Twee Brieven, raakende den Dood van den grooten Wiskunstenaar LEONARD EULER, op den 7 Sept. O. Styl 1783 te *Petersburg* overleeden. 131
Bedenkingen over het zwaarwigtige van het Capiteinschap op de Oorlogschepen. 136
Beschiegeling over den Watervloed, en de Doorbraaken der Dyken, in 't Ryk van *Nymegen*, de Ampten van tusschen *Maas* en *Waal* en *Overbetuwe*, voorts verdere Plaatzen in het Quartier van *Nymegen*, voorgevallen den 1 Maart

1 Maart 1784: behevens het onheil voor de Stad *Nymegen*, den 2den daar aan volgenden, gebeurd. Door L. STOPPENDAAL. P. Z. 140
Zedelyke Bedenkingen. 145
Lugtsgesteldheid te *Amsterdam* in *February*. 146
Redenvoering, strekkende ten bewyze, dat de Waarheid des Christlyken Godsdiensts bevestigd wordt, door de wyze, op welke de Blykbaarheden voor denzelven worden voorgesteld. Door ALEXANDER GERARD. Vervolg en Slot van bl. 100. 147
Berigt van een Man, die, in verscheide tyden, vier, zo arm, als beenbreuken onderging, en van de laatste in de Dye, door één Verband, gepaard met de schuinsche ligging, spoedig genas. Door G. TEN HAAFF. 154
Verslag van een Opmerkenswaardig Verschynzel, waargenomen in de Vaste Star *Algol*, in *'t Hoofd van Meduza*. Door den Heer GOODRICKE. 156
Leevensbyzonderheden van den wydberoemden ALBERT VAN HALLER. 164
Leevens- en Lotgevallen van den grooten Americaanschen Veldheer GEORGE WASHINGTON. 176
De vergoeding. *Een Zedelyk Verhaal.* Naar 't Fransche van den Heer IMBERT. 178
Weelde, de Beul der Vermogenden. 187
De Gestrafte Gierigaard. 189
Lugtsgesteldheid te *Amsterdam*, in *Maart*. 196
Verhandeling over de waare Troostgronden by treffende Sterfgevallen. 191
Proeven met de *Nux Vomica* in de vallende Ziekte. Door J. SIDREN. 199
Natuurlyke Historie van den *Zwarten Specht*, als mede van den *Bonten*, den *Grooten* en den *Klainen*. — Volgens den Heer DE BUFFON. 200
Opgave en vergelykende Tafel van de voornaamste Bergen in de Oude en Nieuwe Wereld. 205
Brief, aan den Schryver van het Berigt, wegens eenige gevondene Oudheden. 213
Leevensbyzonderheden van den wydberoemden ALBERT VAN HALLER. *Vervolg en Slot van bl.* 170. 216
Aanmerkingen over de Geaartheid in het Huiselyke leeven, byzonder met betrekking tot de Vrouwen. Door Mevr. GRIFFITH. 222
EMILE. 227
Zedelyke Bedenkingen. 229

INHOUD.

Vervolg van de Extra Waarneemingen op de Koudſte en aanmerkelykſte dagen in deezen Winter. 230
Vyf Oorſpronglyke Brieven, geſchreeven aan een Vriend, die tot Deïstery overhelde. *Uit het Engelsch.* 231
Nader Berigt, over het zwellen, vergrooten en uitzakken van de Tong. Door JACOB VAN DER HAAR. 241
Natuurlyke Historie van den *Draayhals.* Volgens den Heer DE BUFFON. 244
Weerkundige Waarneemingen te *Padua* genomen in Juny des Jaars MDCCLXXXIII; nevens eene Verhandeling over den zeldzaamen Nevel, welke zich, geduurende dien tyd, vertoonde. Overgezet uit het Italiaansch van den Hoogleeraar TOALDO. Vergezeld van nieuwe gedagten, over den aart en Oorſprong deezes Nevels, door den Ridder DE LAMANON. 248
Aanſpraak des Markgraaven van BADEN-DURLACH, by gelegenheid van het afſchaffen eeniger Slaafſche Dienſten, en van eenige Belastingen in zyn Markgraafſchap. 254
Het Character van den Romeinſchen Geſchiedboeker TACITUS, met eenige Aanmerkingen. 261
Dichtkundige Uitnoodiging na het Land. Uit het Hoogduitsch van den Vryheer van CRONECK. Door L. STOPPENDAAL P. Z. 265
De Edelmoedige Landman. *Eene waare Geſchiedenis.* 270
Over de waare Welleevendheid. 273
Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *April.* 274
's Menſchen Zedelyk Vermogen. Door den Biſchop R. PORTEUS. 275
Heelkundige Aanmerkingen, en byzondere Geneeswyze, van eenige langduurige Gezwellen der Gewrichten. Door JACOB VAN DER HAAR. 278
Beſchryving van den Vergif-Boom, *Bohon Upas*, op het Eiland *Java.* Door N. P. FOERSCH. 286
Nieuwe Gedagten over den Aart en Oorſprong des zeldzaamen Nevels in den Jaare MDCCLXXXIII. Door den Ridder DE LAMANON. 296
Ontwerp van een Middel om de Lugtbollen, naar willekeurte beweegen en te beſtieren, uitgedagt door JOANNES WIGERI. A. L. M. Ph. Dr. en V. D. M. in de *Beverwyk.* 309
De Geſchiedenis van ALSALEH, een deugdzaam en gelukkig, ſchoon in ongenade vervallen, Hoveling. 313
De Regtvaardige en Edelmoedige Koopman. 321
Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *Mey.* 322

Drie

Drie Oorſpronglyke Brieven, geſchreeven aan een Vriend, die tot Deistery overhelde. (Zynde het Vervolg en Slot der voorheen medegedeelde, bl. 231 enz.) 323
Bedenking over het nut van den Koortsbast met den *Spiritus Vitrioli* in den Scorbut. Door *** M. D. 329
Natuurlyke Historie der *Tyvogelen*. Volgens den Heer DE BUFFON. 331
Brief van den Heer LE COZ, over één- en dertig Cachelotten, op de Kust van *Neder-Bretagne* aan ſtrand geworpen. 339
Bedenkingen over de bykomende Voordeelen, ontſtaande uit de kennis der oude Schryveren, in derzelver eigene Taale. 344
Aanmerkingen over den Schryfſtyl. 354
De Man van Smaak. 356
De Lesſen der Rede. *Een Fragment.* 358
Het Grieksch Tooneel, en de Nederlandſche Drukpers. 361
PALEMON by het Graf van CLOË, *Herdersklagt.* Door A. SOEK. 363
Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *Juni*. 366
Beſpiegeling van GOD, als Schepper. 367
Wonderlyke Heelzalf. Door M. SELLEN. 375
Algemeene Aanmerkingen over de *Watervogelen*. Volgens den Heer DE BUFFON. 377
Berigt eener nieuwe ſoort van Vulcaan; of Waarneemingen der Verſchynzelen, welke zich vertoonen op den Berg *Maccaluba* in *Sicilie*. 387
Middel, om gebrooke Verſterkings-ſleſſen tot de Electriciteit, te herſtellen. Door JOHAN PIETER FOKKER. 396
Uittrekzel van eene Reize, door de Capiteins COOK, CLERKE, en GORE na den *Stillen Oceaan*, in de Jaaren MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX, en MDCCLXXX, met de Schepen de *Reſolutian* en de *Discovery*, om ontdekkingen in het Noorder Holfrond te doen. 398
Schilderagtig Togtje, van *Nymegen* naar Kleef. Door L. STOPPENDAAL P. Z. 410
Characterſchets des Hertogs van MARLBOROUGH. Door CHESTERFIELD. 412
Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *July*. 414
Beſpiegelingen van GOD als Schepper. Vervolg van bl. 375. 415
Proeven en Waarneemingen, omtrent den Braak-Wynſteen. (*Tartarus Emeticus.*)

Na-

INHOUD.

Natuurlyke Historie van den *Oyevaar*. Volgens den Heer DE BUFFON. 421

De onmogelykheid van eenen Doortocht, ten Noordwesten na den *Stillen Oceaan*, beweezen. 432

Aanmerkingen, over den Invloed der verſchillende Stelzels van Wysbegeerte, in den laatſten tyd van het *Romeinsch Gemeenebest*, op de Characters des Volks, en byzonder op de Characters van CESAR en CATO. Door A. FERGUSON. 439

Leevensgevallen en Character van den Heer JOHN. PRINGLE, *Bart. Preſident van de Koninglyke Maatſchappy der Weetenſchappen te Londen enz. enz.* 446

Gedagten over belanglooze en onbaatzoekende Deugd. *Een Fragment.* 455

Zonderlinge Zelfmoord van een Slaaf. 459

De halfgeſchooren Acteur. 461

Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *Augustus*. 462

Beſpiegeling van GOD als Schepper (*Vervolg en Slot van bl.* 419.) 463

Verhaal van de Kunstbewerking, en gelukkigen Uitſlag der Doorſnede van de Schaambeenderen gedaan in 's *Gravenhage*, door den Heere J. C. DAMEN; medegedeeld aan de Heeren Schryveren der *Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen*. Door PETRUS CAMPER. 468

Leevensgevallen en Character van den Heer JOHN. PRINGLE. (*Vervolg van bl.* 455.) 489

Breedvoerig Verſlag van het Uiteinde des Grooten Zeemans en Landontdekkers Capitein JAMES COOK. F. R. S., nevens eenige byzonderheden, zyn Leeven en Character betreffende. Door Capitein KING. 497

Proeve van Groeijing, door de Electriciteit verwekt. Door den Hoogleeraar MOSCATI. 511

De Teerhartige en Vergeeflyke Egtgenoote. 512

De Verwyling. *Eene Chineeſche Geſchiedenis.* 513

Verhandeling over de waare troostgronden by treffende Sterfgevallen. *Vervolg van bl.* 198. 515

Het uitwendig Gebruik en Nut van *Wit Rottekruid*, als een nieuw hulpmiddel tegen den Kanker in het aangezigt. Door de Heer BERNARD. 524

Misſive aan de Schryvers der *Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen*, tot een tegengift tegen de beoordeelinge van de *Præcepta Medicinæ Practicæ* van den Hoogleeraar N. G. OOSTERDYK; met het Antwoord. 527

Proef

INHOUD.

Proefneeming, om Hagel voort te brengen. Door den Heer CORNELIUS PEREBOOM. M. D. 530
Brief van den Heer ÆPINUS, aan den Heer PALLAS, ingevolge van een Berigt, wegens een Vulcaan in de Maan ontdekt. Door den Heer HERSCHELL, medegedeeld aan de Keizerlyke Academie der Weetenſchappen, door den Heer de MAGELLAN, op den 4 *May* 1783. 532
Leevensgevallen en Character van JOHN PRINGLE. (*Vervolg en Slot van bl.* 496.) 536
Uittrekzel eener Reize, door de Capiteins COOK, CLERKE en GORE, na den *Stillen Oceaan*, om ontdekkingen in het *Noorder Halfrond* te doen. (*Vervolg van bl.* 410.) 542
Berigt, wegens NATHANIËL HENDERSON, in *Noord-Carolina*. 557
Zedelyke Bedenkingen. 559
Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *September*. 562
De Inwendige voortreflykheid van den Christlyken Godsdienst; Briefswyze door den grooten HALLER, voor zyne Dogter ontvouwd. 563
Kort Berigt, wegens het gebruik van Kraanoogen of Braaknooten, (*Nux Vomica*,) in de Roode loop, met eenige Aanmerkingen daar over. Door JACOB VAN DER HAAR. 572
Aanmerkingen op de Proeven en Waarneemingen, omtrent den Braak-Wynſteen, *Tartarus Emeticus*. Zie *Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen*. VI D. *bl.* 419. 575
Natuurlyke Historie van den *Kraanvogel*. Volgens den Heer DE BUFFON. 576
Korte Inhoud eens Vertoogs, over het Eiland, 't geen in den Jaare MDCCLXXXIII, ten Zuidwesten van *Yſland* ontſond. Door den Heer PINGRÉ. 585
Uittrekzel eener Reize door de Capiteins COOK, CLERKE en GORE, na den *Stillen Oceaan*, om ontdekkingen in het *Noorder Halfrond* te doen. (*Vervolg van bl.* 557.) 587
Waarneemingen over het Schilderſchrift der *Noord-Amerikaanſche Indiaanen*. Door WILLIAM BRAY. 603
Byzonder Berigt van de aanleidende Oorzaak tot het inneemen van *Brehuega*, en het winnen van den Veldſlag, by *Villa Viciöſa*, door den Hertog VAN VENDÔME. 604
Cantate, ter viering van Cecilia, door het Maandagsch Muzyk-gezelſchap te *Nymegen*. Door L. STOPPENDAAL. P. Z. 607
Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *October*. 610
Geſchiedkundig Verſlag van 't geen de Christenen, in ſtede van Zedelyke Deugd, hebben zoeken te doen gelden.

Ont-

Ontleend uit JOSEPH PRIESTLEY's *History of the Corruptions of Christianity.* 611
Belangvolle Waarneemingen over den Leefregel, ten opzigte van Spys en Dranк. Ontleend uit Dr. FOTHERGILL's, *Medical Observations and Enquiries.* 623
Nieuwe Waarneemingen over eene oude Fabelagtige Vertelling als waar vermeld, door SIMON PAULI, wegens eene Noorweegsche Plant, *Gramen Osifragum Norwegicum*, SIM. PAULI, geheeten. Door den Heer GLEDITSCH. 631
Memorie en Raport, wegens de verrigtingen van den Vyzel-Moddermolen, geinventeerd door W. WRITS; volgens de Lysten van den Stads Opzigter en Molenbaas, van de Maand May, tot de Maand October, Ao. 1784; gediend hebbende tot Berigt van de Wel Ed. Gr. Agtb. Heeren Burgemeesteren, en Thesaurieren, der Stad Amsterdam. 635
Uittrekzel eener Reize door de Capiteins COOK, CLERKE en GORE, na den *Stillen Oceaan*, om ontdekkingen in het *Noorder Halfrond* te doen. (*Vervolg van bl.* 603.) 638
Tegenoverstelling van een Heer naar de Mode, en een Burger van Wereld. 652
De Dwaasheid van zyne Schulden te betaalen voor Lieden van Fatsoen. 653
Zedelyke Bedenkingen. 657
Lugtsgesteldheid te *Amsterdam*, in *November*. 658
Geschiedkundig Verslag van 't geen de *Christenen* in stede van Zedelyke Deugd, hebben zoeken te doen gelden. Door JOSEPH PRIESTLEY. *Vervolg en Slot van bl.* 621. 659
Raadgeevingen voor de Bewoonders der Overstroomde Landen, en voor andere Landlieden, om hun tegen de Voor- en Naajaar-Ziekten, Rot- en Gal-Koortzen, en Roodenloop te behoeden, en 'er zich van te geneezen. Door L. BIKKER. M. D. 666
Zedelyke Bedenkingen. 675
Lugtsgesteldheid te *Amsterdam*, in *December*. 676

MEN-

MENGELWE

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETE BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER ENIGE HOOFDDEUGDEN D... NEDERLANDEREN.

Een Zedeſchryver is verpligt zo wel de deugden, als de ondeugden, zyner Landgenoten op te halen, wil hy de regte vrugten van zynen arbeid plukken, en het ware doel van zyn ſchryven treffen. —— Deze waarheid kan van geen weldenkend mensch met enigen grond van rede gewraakt worden; want, wanneer men aan de goede hoedanigheden der menſchen den verdienden lof niet weigert, dan worden zy ſterk aangeſpoord, om dezelve geſtadig voort te zetten; dewyl tog de ſcherpſte prikkel, om iemands goede hoedanigheden aan te kweken, is, denzelven den verdienden lof te geven. —— Onze Landgenoten, de Nederlanders, zyn gewis geenzins zonder gebreken; men heeft integendeel grote en veelvuldige reden om hier over te klagen, en hen deswegens te berispen. Ze zyn zeer genegen om die van anderen over te nemen, en daar mede hunne eigen te vermenigvuldigen. Iemand, die dit zou willen ontkennen, zou ene onverſchoonelyke eigenliefde voor zyne Natie betonen. —— Dan, als men regt zal ſpreken, en zonder vooroordeel vonnisſen, is ons Vaderland in de daad noch minder door buitenſporige gebreken beſmet, dan andere Gemeenebesten, of Koningryken; alwaar dezelve veelal tot ene veel grotere hoogte geſtegen zyn, dan tot nog toe onder ons. Natuurlyke gebreken, die in ons Land geboren zyn, worden, 't is waar, door ene verkeerde zugt van navolging, door vele uitlandſche gebreken, vermeerderd. Maar desniettegenſtaande heerſchen 'er by andere Volken nog vele gebreken, die onder ons niet gevonden worden, en waarvan wy natuurlyk afkerig zyn. —— Ieder Land heeft zyne byzondere Ondeugden. Deze zyn gewis maar al te veel ook onder onze Landgenoten, en worden, van de Ouders op de Kinders, als door de geboorte overgeplant. —— De geaartheid, de temperamenten, ſchynen voor dezelve geſchikt, om re-

redelyk mede te werken. Van dien aart is by zeer veelen onzer de trek tot onmatig drinken. Het gemeen heeft veelal een te ſterken trek naar drank, en misgaat zich al dikwils in dronkenſchap. Fatzoenlyke Lieden drinken dikwils onmatig Wyn, en ondermynen daar door niet zelden hunne gezondheid. —— Dit gebrek, ſchoon het thans mogelyk tot een minderen trap by ons heerſche, dan wel in vorige dagen, is en blyft nochtans een heerſchend gebrek onzer Natie. —— Onze Lieden van Opvoeding beginnen het merendeels voor zeer onwellevend aan te zien, iemand meer Wyn op te dringen, dan hy lust; en waarlyk het is een plompe onwellevenheid, iemand tot iets minder dan een redeloos Dier, te willen maken. Het is te wenſchen, dat men hier omtrent meer en meer verlicht worde, om het ſchandelyke daarvan regt te zien; en dat ook het gemeen de verderfelyke ſchadelykheid van zich, in 't drinken van ſterken drank, te buiten te gaan, moge leren kennen. —— Wat de overige gebreken aanbelangt, als pragt, overdaad, ligtvaardigheid, ongebondenheid, onkuisheid, brooddronkenheid, ongodistery, laffe ſpotterny, vooral met geheiligde dingen, en allerlei andere buitenſporigheden; van deze kan men met regt zeggen, dat ze meest oorſpronkelyk by onze Naburen thuis horen; en door onze Natie, uit ene loutere zugt tot navolging, ſlegts overgenomen zyn. Onze Voorvaders althans waren beroemd wegens hunne Liefde voor den Godsdienst; toen zy voor Godsdienst en Vryheid hun goed en bloed opofferden. —— En, naar het getuigenis van Tacitus en anderen, waren onze oude Batavieren zeer kuisch en ingetogen; ook hadden zy van pragt en overdaad enen volſtrekten afkeer. Het tegenwoordig bederf der Zeden is des geenzins oorſpronkelyk by onze Nederlanders; maar grootlyks van den kant onzer Naburen by ons ingeſlopen. —— Het verkeer onzer Natie met vreemde Volken, door het uitbreiden van onzen Koophandel en Zeevaart, heeft zekerlyk veel toegebragt tot het bederf onzer zeden. Zy, die andere Landen bezoeken, worden ligt beſmet door de ondeugden der zulken, met welken zy verkeren en veel te doen hebben.

Wy hebben niet ongeſchikt geoordeeld deze aanmerking, over de gebreken der Natie, vooraf te laten gaan; dan laat ons nu tot ons hoofdbedoelde komen, en de voornaamſte Deugden onzer Nederlanderen beſchouwen;

ſlaan-

ſlaande inzonderheid het oog op dezulken, die onder ons oorſpronkelyk zyn; en waar door de Nederlanders al voorlang boven andere Volken hebben uitgeblonken.

Hieronder verdient zekerlyk de eerſte plaats hunne oude Bataviſche zugt voor de Vryheid, verenigd met hunne Vaderlandliefde, die hen kloekmoedig, lydzaam en ſtandvastig, alles voor 's Lands welzyn doet onderſtaan. —— Hoe heerlyk blonken die aangeboren, die natuurlyke deugden onzer Nederlanderen niet uit, toen, om van gene vroegere tyden te gewagen, een zwaar juk van verdrukking op hunne ſchouderen gelegd werd, —— door de wrede en yſelyke bloedplakaten, van Keizer Karel, en zyn ontmenschten Zoon Philippus; welken niets minder bedoelden dan de Vryheid, en in den Burgerſtaat, en in den Godsdienst, evolſtrekt te onderdrukken? —— Met welk een taai geduld verdroegen zy, een tyd lang, het gewigt van de knellende banden der verdrukking en ſlaverny? ——— Tot den uiterſten trap van wanhoop getergd, toonden zy zich nog onderdanig aan hare Overheid, en waren beminnaars van den Vorst, die hen als een Tyran regeerde.

Dan eindelyk, lang getergd, wierpen zy het juk eensklaps van hunne ſchouders, en betoonden een geduld en ſtandvastigheid, in 't midden aller tegenheden, die noit weerga kende. ——— Noch yſelyke bloedplakaten tegens de ketters ingerigt; noch wrede beulen, noch opgeregte moordſchavotten, konden de ſtandvastigheid der Nederlanderen doen wankelen. —— Men mogt de Rechters tot de wreedſte en ongehoordſte vervolgingen aanzetten; nochtans bleef het hart der Nederlanders onbewegelyk, en weigerde te bukken onder den zwaardrukkenden last van geweld en tiranny. —— Ene onafbeeldelyke ſtandvastigheid bezielde aller harten. Goed en bloed was niet te dierbaar om opgeofferd te worden aan 's Lands Burgerlyke en Godsdienſtige Vryheid. Ook waren onze Nederlandſche Rechters veelal wars van die wreedheid, daar zy toe wierden aangezet door bloeddorſtige Tiranen; en wendden alle moeite aan om de vervolgden en ſchuldig verklaarden te verſchonen: dés ontmenschte vreemden gewoonlyk die vonnisſen moesten uitvoeren, welken den Nederlander zo tegen de borst ſtietten. Onze Vaderlandſche Geſchiedenisſen van die dagen leveren een aantal van getuigenisſen van dit alles: en even zo toonen de latere Geſchiedſchriften, dat die zelfde zugt voor

Vryheid, die eigenſte Vaderlandliefde, met geen minder kloekmoedigheid, lydzaamheid en ſtandvastigheid, door alle tyden heen, en ook nog in onze dagen, het gemoed van Neerlands Volk bezielde.

Naast deze opgemelde deugden voege men wyders het loflyk character van onze Natie, met opzigte tot haren gewonen levenstrein. Nederigheid en Spaarzaamheid, Yver en Naarſtigheid, ſtraalden gemeenlyk in hare bedryven door. Aan die deugden onzer Voorvaderen zyn wy veelal onze grootheid, ons geluk, verſchuldigd. —— Hier door is Neerland uit de laagte tot eene grote hoogte geklommen. Doch, zedert de weelde onder ons heeft beginnen veld te winnen, is deze hoofddeugd der Nederlanderen merkelyk verbasterd. ——— Onze Naburen hebben ons al veél van onze Voorvaderen doen ontaarten, en by ons een levenstrein weten in te voeren, te voren geheel vreemd onder de Nederlanderen. ——— Echter is onze Natie tot heden zo ver niet van 't ſpoor gedwaald, of de Nederlanders zyn, over het algemeen gerekend, in vergelyking van andere Volkeren, nog de Nederigſten en de ſpaarzaamſten: in yver en naarſtigheid munten ze nog ſteeds uit. ——— De wellust mag een groot deel hebben doen ontaarten; de Natie, over het algemeen, blyft desniettegenſtaande de Nederigheid nog aankleven en beminnen. ——— En wat de Spaarzaamheid, den Yver en de Naarſtigheid betreft; ze zyn en blyven, hoe zeer ook de verkwisting en de overdaad onder ons, door den wellust en de weelde ingevoerd, veld gewonnen mogen hebben, evenwel hoofddeugden onder de Nederlanderen; waar door wy, tot nog toe, van alle andere Volken in Europa onderſcheiden worden. ——— Wy, Nederlanders, worden nog allerwegen geroemd, als een naarſtig en yverig Volk; terwyl wy, door onze Spaarzaamheid, het nuttig gebruik van onze vlyt en naarſtigheid weten te maken.

Laat ons nu verder ene aanmerking van ene andere natuur hier aan hegten; die ons het loflyke der Natie nog van ene andere zyde zal doen opmerken. ——— Men is vry algemeen, en op een goeden grond, van oordeel, dat men het heerſchend karakter ener Natie best kan afleiden, uit de byzondere vermaken, tot welke dezelvé gewoonlyk geneigd is. Helt ze over tot ruwe, wrede, of woeste vermaken, het geeft terſtond een blyk van een ruw, wreed, of woest karakter; daar integendeel

deel de kiesheid in de vermaken, de verfyndheid van het karakter enes Volks aanduid. Is dit waarheid, dan heeft men zekerlyk een gunſtig denkbeeld van onze Natie te voeden. 'Er heerscht tog in de gewone vermaken van onzen Landaart op ver na dat ruwe, wrede, of woeste niet, 't geen men in die van andere Volken ontdekt. ——— De vermaken, welke het gemeen onder ons verkiest, beſtaan meest in rustige en kunſtige oefeningen. Kaatzen en kolven, het hanteren van de Truktafel of het Billard, en dergelyken, zyn veelal de geliefdſte ſpelen der Natie. Oefeningen, die rustige menſchen voegen; uitſpanningen, waarin, terwyl ze voor het Lighaam nuttig kunnen zyn, tevens niet weinig kunst en behendigheid ſteekt. By andere Volken zyn de vermaken niet zelden wreed en bloedig; beſtaande grootlyks uit gevegten van Dieren, welke niet dan ene ruwe, woeste, of wrede vertoning geven. In Spanje heeft men veel Liefhebbery in Stieren-gevegten, of die van andere verſcheurende viervoetige gedierten. In Engeland valt men ſterk op Hanen-gevegten. ——— Hoe bloediger deze tonelen zyn, des te meer vermaaks ſcheppen de aanſchouwers. Een Engelsman is uit den aart wreed; en voelt gene aandoeningen, of hy moet bloed en wonden zien. ——— Zulks beeft niet alleen plaats onder het gemeen, maar ſtrekt zich verder, en bykans over de gehele Natie, uit. ——— In hunne Tooneelſtukken zelfs, willen ze behagen, moeten yſelyke moorden aangerigt worden. ——— Gemene ongelukken kunnen het hart van een Engelsman niet treffen. Hy moet bloed zien ſtromen, of is niet voldaan. ——— Hun ſmaak is grof en ruw; hunne geesten hebben die fynheid niet, welke de Franſche, en andere Natien, waar onder men ook de Hollanders met regt mag tellen, bezitten.

Het is ontwyffelbaar zeker, dat de Natien, welke in de gevegten der Dieren zo veel vermaaks ſtellen, daarmede ene woestheid en onmededogenheid van aart te kennen geven; die ligtlyk van 't gedierte tot de menſchen overſlaat. Ene wreedheid te doemenswaardiger; daar 't ons wel vry ſtaat de Dieren ten onzen nutte te gebruiken, maar niet dezelven balddadig te martelen. Voeg hier by, dat de mensch, (het welk de zinneloosheid van dit wreed vermaak moet doen opmerken,) volſtrekt geen deel aan de glory der overwinninge van enig Dier heeft; want dezelve hangt noch van zyne kragten, noch van zyn be-

leid, maar alleen van de ſterkte van het beest, af. —— Dit is het heerſchend denkbeeld onzer Natie; van daar vind men dit ſlag van vermaken nauwlyks onder de Nederlanders: zy ſcheppen gemeenlyk meer behagen in zulken, die beheendigheid en eigen oefening vorderen; die de ſterkte van het Lighaam tonen, en tot behoud der gezondheid dienen; —— maar geenzins den mensch tot wreedaartigheid opleiden. —— Uit deze algemene oefeningen mag men dierhalven ook gerust het karacter der Natie opmaken; en 'er veilig uit beſluiten, dat het karacter der Nederlanderen over het algemeen mededogend, en zeer meewarig, moet zyn.

En dit leid ons als met de hand tot éne der ſchitterendſte Deugden onzer Natie, waardoor ze, op ene treffende wyze, boven vele andere Volkeren uitblinkt; te weten hare barmhartige mededeelzaamheid jegens behoeftigen. Is 'er ene geestgeſteldheid den Nederlanderen by uitſtek eigen, 't is die van Mededogen en Meewarigheid: de Mededeelzaamheid is ene oorſpronglyke Deugd der Natie, waarvan ze, door alle tyden heen, de ſchoonſte blyken verleend heeft, en nog dagelyks blyft verlenen. ——— Hoe vele elders verdrukten hebben by ons ene veilige ſchuilplaats gevonden? Nederland was van oudsher de toevlugt der onnozelen, de herberg der ongelukkigen; zy vonden de Nederlanders menschlievend, medelydend en herbergzaam. Welinzonderheid toonden onze Landgenoten dit hun voortreflyk karakter aan de zulken, die, in andere Gewesten, om den Godsdienst vervolgd, zich tot ons keerden, om onder ons het gerust genot ener zo wenschlyke Vryheid te erlangen. Hoe vele duizenden verdreven Vlugtelingen uit Piemont, Vrankryk en van elders, zyn by ons niet geherbergd, en hebben de voorregten van eigen inboorlingen in ons Vaderland genoten? Zulks heeft niet alleen in vroegere tyden onder ons plaats gehad, maar ook in onze dagen, en zou, wanneer de nood het vorderde, ook nog heden gezien worden: onze regt Vaderlandschgezinde Regenten hebben nimmer dit loflyk grondbeginzel uit het oog verloren, en blyven het nog ſteeds beſtendig gadeſlaan. Van hoe vele ryke Aalmoesſen en milde geſchenken aan verdrukte Geloofsgenooten, aan ellendigen van allerleie Gezinten, aan verdrukte en uitgedreven ballingen, die de tiranny en 't geweld hunner Vorſten ontvlugtten, zyn wy in onzen leeftyd geen ooggetuigen geweest? In de meeste gevallen is zulks geſchied, zonder enig

enig uitzigt op voordeel, zonder enige Staatkundige oogmerken: het was merendeels eniglyk de heilzame vrugt van Nederlands hoofddeugd, de Mededeelzaamheid omtrent den behoeftigen Evenmensch. Ons Gemenebest, 't is waar, heeft 'er, in 't vervolg van tyd, grote voordelen uitgetrokken. Dan dit heeft men aan de wyze Staatkunde der Beſtierderen van ons Vaderland te danken; die op ene loflyke wyze alles aanwenden om ongelukkigen te helpen; en tevens door dat middel vele inwooners in ons Land te doen huisvesten; waardoor de kunſten en wetenſchappen, neringen en hanteringen, fabrieken en handwerken aangekweekt kunnen worden. Ene Staatkunde voorwaar van veel uitzicht en groot aanbelang. ——— Dan men heeft het, niet alleen in omſtandigheden, die daartoe aanleidelyk konden zyn, gedaan, maar ook in zulke, en met betrekking tot zodanige omſtandigheden, die 'er gene de minſte gemeenſchap mede hebben. Dit geſchied nog dagelyks, ten blyke dat de Mededeelzaamheid werkdadig is, uit een beginzel van Meewarigheid. Hoe magtige Sommen zyn 'er niet meermaals verzameld, en worden 'er nog heden byeen gebragt, om ongelukkige vreemden te helpen, en hen, met betrekking tot het Godsdienſtige, te onderſteunen, om nieuwe Kerken te ſtichten, of vervallen Godsdienſtige Gebouwen te herſtellen, en hunne zaken voorts in orde te brengen? Men betoont zich in alle zulke en ſoortgelyke gevallen, in ons Vaderland, by uitſtek bereidvaardig, om den ellendigen de behulpzame hand te bieden, en de ongelukkigen te onderſteunen. Geen Land is daaromtrent oit beroemder geweest dan ons Nederland: en men zou veel werks hebben om by andere Volkeren voorbeelden van dien aart aan te treffen, welken naby aan die van onze Natie zouden komen. Ook is het te vrezen, dat zulk een meewarig gedrag elders ſchaars te vinden zou zyn, wanneer wy eens tot dien ongelukkigen ſtand kwamen, dat onze Landgenoten den onderſtand van anderen nodig hadden; en wy ſlegts ene matige ſomme by onze Naburen poogden in te zamelen. ——— Begeert men by dit alles nog andere blyken van 't loflyk karakter onzer Natie ten dezen opzichte; men doorwandele dan onze Steden en Dorpen; men zal ze allerwege ontmoeten. Aan alle plaatzen tog, zelfs in min aanzienlyke Dorpen, word op ene voldoende wyze voor ware armen, voor ellendigen, gezorgd. Men vind 'er alomme wel geregelde Kaſſen, behoorlyk

geſtigte Gebouwen, waaruit, en in welke, de liefderyke Mededeelzaamheid den ellendigen en behoeftigen onderhoud en inwoning verleent. In geen Land ter waereld word 'er meerder zorge, dan in Nederland, aangewend, ter ondersteuninge van oude behoeftigen, en zulken, die, door lichaamsgebreken of ziekten, buiten ſtaat zyn, om voor zichzelven te kunnen zorgen, of, uit hoofde van andere omſtandigheden, ene medelydende behulpzame hand behoeven.

Zulke uitſchitterende bewyzen verlenen de treffendſte overtuiging van de goedhartigheid van Nederlands inwoonderen; en tevens ſtrekken zy ter kragtigſte wederlegginge van de haatlyke beſchuldiging eniger Vreemdelingen, die tonen dat zy ons Nationaal karakter niet kennen, daarze ons durven nageven, dat wy gierig en baatzugtig zyn. —— Ene beſchulding die haren grond in wangunst en nyd, zo niet in ene volſtrekte onverſchoonlyke onkunde, moet hebben. —— De Meewarigheid, welke in ons Nederland zulke ſchone vrugten heeft voortgebragt, ſpreekt ons vry van dien blaam. Gierigaarts in Baatzugtige menſchen tog kunnen even zo min bewyzen van Edelmoedigheid, van Medelyden, Ontferming, en Meewarigheid geven, als een Bedrieger bewyzen kan geven van een deugdzaam eerlyk karakter. —— Een Baatzugtig, een Gierig mensch geeft noit aalmoesſen, dan gedwongen en afgeperst, of uit inzigten van eigenbelang. —— De edelmoedige deugd van weldadigheid kan gene heerſchende deugd wezen van een volk, verſlaafd aan Gierigheid en Baatzugt: —— onder eene Natie, met de opgenoemde ondeugden beſmet, treft men niet dan zeldzaam enige bewyzen van weldadigheid aan. —— De zwartgallige en onmedogende Engelſchen hebben ons dikwils van Baatzugt en Gierigheid beſchuldigd; dan 't is juist het euvel waar aan zy het meeste mank gaan. Ze zyn doorgaans van ene phlegmatike geſteldheid; uit den aart onmedogend, wreedaartig, en ſlaan niet zelden over tot wanhopige bedryven. —— De Geſteldheid van enen Nederlander is meestal geheel anders, en ſtryd hier glad tegen. De Nederlanders hebben aandoenelyke geſtellen en zyn daarom medelydend. Hunne zenuwen en levensgeesten zyn niet ſlap en log; maar integendeel zeer gevoelig en levendig. —— Hieraan heeft men het grootlyks toe te ſchryven, dat de Meewarigheid zo algemeen ons ganſche Neerland door beſpeurd worde; ene hoofddeugd onzer Na-

Natie, ene ſierlyke Deugd, welke tevens ene ryke bron is van ene menigte andere uitſchitterende deugden; die ook veelal het karakter van enen Nederlander verſieren. —— Mogelyk zal ik, by gelegenheid, in ene andere Verhandeling, dezelve insgelyks voordragen.

C. V. D. C.

ONDERZOEK WEGENS DE RADIX COLOMBO, DOOR M. JOSSE. *Mr. en Pharmacie du Collége de Paris*, MEDEGEDEELD DOOR M. ANDRY (*).

De *Radix Colombo*, by de Hollanders aldus geheeten, en by de Engelſchen *Colombi*, word door de eerstgenoemden, die eenen zeer grooten handel op de Indiën hebben, tot ons gebragt: deeze Wortel, gelyk zulks de benaaming te kennen geeft, groeit, op verſcheiden plaatzen, in Indiën, behoorende tot het grondgebied der Portugeezen.

Wy krygen dezelve gemeenlyk in ronde, of langwerpig vierkante ſtukken, weegende ieder ſtuk byna een half lood; het ſchynt, dat men dezelve in de lugt droogt, vermits men 'er nog de draaden aan vind, waarby men ze heeft opgehangen.

De buitenſte korst is eenigzints gerimpeld, en van een donker groenagtige kleur, terwyl de inwendige zelfſtandigheid meer in het bleek geele valt.

Wanneer men een van deeze ſtukjes in twee ſpouwt, en door het vergrootglas beſchouwt, vertoont zig de oppervlakte glinſterend, en men ziet duidelyk bundeltjes van houtvezeltjes.

De ſmaak is bitter, gelyk de Gentiaan-wortel, doch meer doordringend. Tot poeder gemaakt, heeft zy de kleur van Ganzedrek', en ſchynt, even als de Gentiaan, de vogtigheid der Lugt naa zig te trekken.

Een halve once van deezen Wortel, geduurende twaalf uuren in twaalf oncen kookend water laatende trekken, verkrygt het water een geele, groenagtige en troebele kleur, zo dat het, gefiltreerd zynde, niet helder word.

Dit Uittrekzel is aanmerkelyk bitter, en heeft eenen walgly-

(*) *Histoire de la Societé Royale de Medecine.* Anno 1779.

lyken ſmaak. Men konde op geenerlei wyze het zogenoemde ſcheikundig t'zamentrekkende beginzel (*principe*) daarin ontdekken; het kalkwater wierd daar van niet troebel, noch de ontbinding van yzer-vitriool zwart.

Ontbonden vast loog-zout, by dit aftrekzel gedaan, maakte deszelfs kleur hooger en meer ondoorſchynend.

Dit aftrekzel, in een klein distilleer-vat gedaan, en aan eene hette van kookend water bloot geſteld, ging 'er een vogt over, welks reuk veel overeenkomst had met dat van overgehaalde melk; ten bewyze dat deeze Wortel niets ſpecery-agtigs bezit, waardoor een gedeelte van de harst kan vlug gemaakt worden, om eene weezenlyke Olie daar te ſtellen.

Naa dat men dit Aftrekzel vervolgens op een zagt vuur had laaten uitdampen, verkreeg men twee en een halve drachma zoutagtig en zeer bitter Extract, van een hooggeele kleur, 't welk zig in water, en ook gedeeltelyk in wyngeest, liet ontbinden. —— De halve once van deezen Wortel, welke door het water was uitgetrokken, en vervolgens met vier oncen wyngeest gedigereerd, gaf aan den wyngeest een fraaie geele kleur.

Geduurende de eerſte uuren van deeze digestie, ziet men overal in het vogt, eene menigte kleine blaasjes opkoomen, die zig naa de oppervlakte begeeven, zonder dat zy het vogt troebel maaken. Het vogt, gefiltreerd zynde, was nog zeer bitter, en wierd, door het bydoen van water, niet van kleur veranderd. —— Naa dat het, boven een zagt vuur in een glazen vat, was uitgedampt, bleef 'er nog twee ſcrupel van eene ſtoffe over, die zig zo wel in water als wyn-geest liet ontbinden.

Naa dat men het overblyſſel van beide deeze Aftrekzels volkomen had gedroogd, bedroeg het te zamen aan gewigt een drachma.

Een lood van deeze *Radix Colombo*, een weinig gekneusd, liet ik met zes oncen wyngeest, in een Sand-capelle, waaronder een Lamp brandde, digereeren: het vogt wierd zeer bitter, en van een fraaie goudgeele kleur: gefiltreerd zynde was het zeer doorſchynend, en dus gantsch verſchillend van het hiervooren beſchreeven Aftrekſel met water: —— om te ontdekken of het harstagtig was, deed ik 'er water by, doch ik beſpeurde geene de minſte verandering of nederploffing.

Een gedeelte van deeze Tinctuur van wyngeest, door de overhaaling ſterker gemaakt, was niet bitter, of olie-

ag-

agtig, ten minſten nog de ſmaak, nog het water, ontdekte 'er iets van. Het overblyſſel in een glazen vat, boven een zagte warmte uitgedampt, liet eene ſtoffe over, die, gedroogd zynde, één drachma woog, van een goudgeele kleur was, en op het oog overeenkomſtig, met het hier vooren genoemde Extract, en veel overeenkomst hebbende met het waterige Extract van de Gummi Guttæ; dit Extract liet zig in water en ook in wyngeest ontbinden, zonder eenigzints troebel te worden.

Het overblyfzel van deeze digestie liet ik, geduurende twaalf uuren, trekken in kookend water; het water wierd ſterk gekleurd, dog bleef, niettegenſtaande het ſterk beladen was, zeer helder, en was zeer weinig bitter; gefiltreerd zynde, en boven een zagte warmte uitgedampt, gaf een drachma Extract, 't welk veel helderder was, dan het voorgaande waterige Extract, en laatende zig zo wel in wyngeest als water ontbinden. Het reſiduum van beide Aftrekzels, zo wel dat met wyngeest, als met water, wel gedroogd zynde, woog t'zamen 1½ drachma.

Volgens dit onderzoek, dat ik meende niet verder te kunnen agtervolgen, voor zo verre het, naamenlyk ten aanzien van de beoefenende Geneeskunst, nuttig is, blykt, dat deeze Wortel, even als de Gentiana en de Chamœdris, een *principium*, *extracto-ſalinum amarum* bezit.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE OEVER- OF STRAND-ZWALUW, EN DE ROTS-ZWALUW.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.)

De *Oever-zwaluw* heet in 't Grieksch, Δειτανὶς; in 't Latyn, *Hirundo riparia*; in 't Fransch, *Hirondelle de rivage*; in 't Engelsch, *Bankmartin*; in 't Hoogduitsch, *Ufer Schwalbe*; in 't Italiaansch, *Rondoni* en *Tartari*, (even als de *Boeren-zwaluw*); in 't Poolsch, *Jaskotka* in 't Zweedsch, *Strand-ſwala*; in 't Deensch, *Dig-ſvale*; in 't Noorweegsch, *Sand-ronne*; en wordt in Siberie *Strefchis* genaamd.

Hebben wy gezien dat de twee laatst voorgeſtelde ſoorten van *Zwaluwen* (*) veel overlegs en vlyts aanwendden om

(*) Zie ons *Mengelwerk*, Vde D. bl. 627, enz.

om zich een verblyfplaats te vervaardigen, en, als 't ware, een Nest te metzelen; wy zullen twee andere ſoorten beſchouwen, die haar Broedzel leggen in gaten van muuren, in holle boomen, zonder zich veel moeite te geeven om een Nest te vervaardigen; het genoeg agtende voor haar Broedzel eene geringe bedding gereed te maaken, zamengeſteld uit de gemeenſte ſtoffen, en, zonder kunst, op elkander gehoopt.

De *Oever-zwaluwen* komen in *Frankryk*, en vertrekken bykans op denzelfden tyd als de *Boeren-zwaluwen*. Op 't einde der maand Augustus beginnen zy te naderen tot de plaatzen waar zy gewoon zyn te verzamelen, en, op het laatst van September heeft de Heer HEBERT dikwyls de twee ſoorten, in grooten getale, vergaderd gezien op een huis hem in *Brie* toebehoorende (*), en, by voorkeus, op de zyde van het dak na het Zuiden: wanneer de vergadering zich voltallig vondt, was het geheele huis bedekt: ondertuſſchen veranderen alle deeze *Zwaluwen* niet van Lugtſtreek in den Winter. De Commandeur DESMAYRES verhaalt my, dat men ze beſtendig, in dat Saiſoen, op *Malta* zag, boven al in den tyd van het ſlegtſte weer(†). Men moge hier, met regt, opmerken, dat men, op dit Eiland, geen Meiren, geen Poelen vindt, geen ander water dan de Zee, en dat, by gevolge, de *Zwaluwen* niet veronderſteld kunnen worden, ten tyde van ſlegt weer, zich in 't diepſt des waters verborgen te hebben. De Heer HEBERT heeft, in onderſcheide Wintermaanden, vyf of zes te gelyk in de lugt zien zweeven, in 't gebergte van *Bugey* (§), 't was digt by *Nantua*, op eene mid-

(*) Dit huis ſtondt in eene Stad; doch aan het einde; het zag op eene Rivier, en veeler wegen heen op 't Land.

(†) Op *St. Domingo* zyn deeze *Zwaluwen* zeer algemeen in den Regentyd. ARISTOTELES ſchreef, reeds twee duizend jaaren geleden, dat de *Oever-zwaluw*, zelfs in den Zomer, zich niet vertoonde, dan wanneer het regende: eindelyk, 't is bekend, dat men in alle Zeeën, by ſtormweer, Vogels van allerlei ſoort ziet, Watervogels en andere, die op de Eilanden gaan rusten, of de toevlugt neemen tot de ſchepen: en dat derzelver verſchyning bykans altoos ſtorm aanduidt.

(§) Volgens deezen zelfden Waarneemer, is het veel zeldzaamer ze des Winters in de vlakten te zien: voorts ſchynen de Zwaluwen, van welken hier gehandeld wordt, van dezelfde ſoort te weezen als die, van welken ARISTOTELES zegt;

middelbaare hoogte, in eene engte van een vierde myl lang, drie of vier honderd ſchreden breed; eene aangenaame plaats, meest ten Zuiden open, ten Noorden en ten Westen beſchut door rotzen zo verre men zien kon, waar het gras bykans een geheel jaar groen en fris blyft, waar de Violet in February bloeit, en de Winter naar onzen Voortyd gelykt. Het is op deeze bevoorregte plaats, dat men deeze *Zwaluwen*, in den Wintertyd, ziet ſpeelen, dartelen, en de Inſecten vervolgen, welke 'er niet ontbreeken. Wanneer de koude toeneemt, en zy geen meer vliegende Inſecten buiten vinden, neemen zy de wyk in de gaten, waarin de koude niet doordringt, hier vinden zy aan de Inſecten die zich op den grond onthouden, en poppen, genoeg voedzel, geduurende deeze korte tusſchenpoozen van koude; en waar zy min of meer in dien ſtaat van gevoelloosheid vervallen, aan welken de Heer GMELIN, en veele anderen, willen dat zy, geduurende de koude, onderhevig zyn; doch die de Heer COLLINSON, door zyne proeven, toont, dat zy niet altoos onderworpen zyn (*). De Landbewoonders verzekerden de Heer HEBERT, dat zy 's Winters zich vertoonen naa dat de Sneeuw geſmolten is, als het weer wat zagt wordt.

Deeze *Oever-zwaluwen* zyn verſpreid over geheel *Europa*. BELON heeft ze in *Romanie* waargenomen, die met de *Ysvogels* en *Byeneeters* nestelden aan de Rivier *Mariſſe*, eertyds de Rivier *Heubrus* (†). De Heer KOENINGVELD, in 't Noorden reizende, ontdekte dat de ſlinker oever van een beek, die voorby het Vlek *Kakui* in *Siberie* loopt, ter uitgeſtrektheid van vyftien roeden, vol gaten was, dienende tot verblyfplaatzen van kleine grauwagtige Vogeltjes, *Streſchis* geheeten, (deeze kunnen geene andere dan *Oever-zwaluwen* zyn,): hy zag 'er vyf of zes honderd door elkander, rondsom deeze gaten, en in-

en

zegt: *Jam enim viſæ ſunt multæ Hirundines in angustiis convallium. Hist. Animal.* Lib. VIII. Cap. XVI.

(*) KLEIN. Ordo Av. p. 202. 104. *Tranſact. Philoſoph.* Vol. LIII. p. 101. *Gazette Litt.* Tom. V. p. 364. *Magaſin de Stralſund.* p. 1. Zie ook SCHWENCKFELD, ALBERT, HEDELIN, en het geen wy, van de Zwaluwen in 't algemeen handelende, gezegd hebben. Zie ons *Mengelwerk*, Vde D. bl. 395, env.

(†) *Obſervations de Belon.* pl. 63. p. 10.

en uit vliegen, en altoos in beweeging, even als Muggen (*). De *Zwaluwen* van deeze ſoort zyn, volgens ARISTOTELES, zeer zeldzaam in *Griekenland*; doch zeer gemeen in eenige Landen van *Italie*, *Spanje*, *Engeland*, *Holland*, en *Duitſchland* (†). Zy maaken haare Gaten, of neemen dezelve by voorkeuze, aan de kanten der duinen, dewyl zy zich daar het veiligst bevinden; aan den oever van ſtille waterſtroomen, om dat zy 'er de grootſte menigte van Inſecten aantreffen; in zandige gronden (§), vermids zy daar haare kleine holligheden gemaklyker kunnen maaken en ſchikken. De Heer SALERNE onderrigt ons, dat zy op de boorden van de *Loire* neſtelen in de ſteengroeven, anderen zeggen in de grotten, alle deeze gevoelens kunnen, op onderſcheide plaatzen, waar zyn.

Het Nest deezer *Oeverzwaluwen* beſtaat alleen uit een hoopje ſtroo en droog kruid: van binnen voorzien met veeren waarop de eitjes gelegd worden: zomtyds maaken zy zelve de gaten, zomtyds bedienen zy zich van die der *Byeneeteren* en *Yswogelen*; de toegang is doorgaans achttien duimen lang. ——— Men is niet in gebreke gebleeven om aan deeze ſoort van *Zwaluwen* het voorbezef van Overſtroominge toe te ſchryven, gelyk aan de andere dat van Koude en Hette, alles even willekeurig; men heeft gezegd, dat zy zich nooit door het water laaten verraſſen: weetende ten rechten tyde te vertrekken en veele dagen eer het water het gat nadert: doch zy hebben 'er eene wys op, die ruim zo veilig is, en op beter getuigenisſen ſteunt; naamlyk, zy maaken de gaten hoog genoeg om van den hoogſten vloed des waters geen nood te hebben.

Volgens den Heer FRISCH broeden deeze *Zwaluwen* ſlegts éénmaal 's jaars: het broedzel beſtaat uit vyf of zes witte eitjes, half doorſchynend en zonder vlekken, gelyk de Heer KLEIN aanmerkt: de Jongen worden zeer vet

(*) Voyage de M. DELISLE *en Siberie. Hist. Gen. des Voyages, Partie Etrang.* Tom. XVIII. p. 545.

(†) Aan de Rivieren den *Rhyn*, de *Loire*, en de *Saône*.

(§) De Heer LOTTINGER verzekert my dat zy zich nederzetten in de openingen van groote zandplaatzen. De Heer HEBERT heeft de gaten gezien in zandagtige gronden, doorſneeden om 'er een weg door te baanen; het lydt geen twyfel, of de oevers der Rivieren en de Zeekusten zyn zandig.

zet en lekker. Naardemaal de *Oever-Zwaluwen* een veel ruimer voorraad van voedzel hebben dan de andere, en 't zelve niet alleen beſtaat in gevleugelde Inſecten, maar ook in dezulken die op en onder den grond huishouden, kunnen zy de Jongen beter voeden dan de andere ſoorten, die, egter, gelyk wy zagen, dit ſtuk zeer getrouw bezorgen. Veel deezer *Oever-Zwaluwen* worden 'er op verſcheide plaatzen geëeten, by voorbeeld te *Valence* in *Spanje*: 't welk my zou doen gelooven, dat zy, in die Landen, wat ook FRISCH ſchryve, meer dan éénsin 't jaar broeden.

De volwaſſene vervolgen haaren prooy over het water met zulk eene wakkerheid, dat men zich veelligt zou verbeelden, dat zy in gevegt waren: zy vliegen dwars door elkander heen, dezelfde vliegen nazettende, ſlaande een ſcherp geluid; doch dit alles is alleen de yverzugt, die heerscht onder alle ſoorten van Dieren, door dezelfde begeerte gedreeven, het zelfde aas zoekende.

Schoon deeze ſoort de wildſte der *Zwaluwen* in *Europa* ſchyne, ten minſten, wanneer men oordeelt uit de plaatzen ter woonſtede gekoozen, is zy min wild dan de *Groote Gierzwaluw*, die wel haar verblyf in de Steden kiest; doch zich nooit met eenige andere ſoort van *Zwaluwen* ophoudt, terwyl de *Oever-zwaluw*, dikwyls, in het gezelſchap is der *Boeren-* en *Huis-zwaluwen*. Dit heeft bovenal plaats in den Trektyd: een tyd, wanneer de Vogels, meer dan in eene andere omſtandigheid, het belang ſchynen te bemerken om zich te vereénigen. Voorts verſchilt deeze ſoort van de twee andere, van welke wy geſprooken hebben, in Pluimadie en Stem, en, gelyk elk oplettende, ongetwyfeld, heeft opgemerkt, in eenige natuurlyke geaartheden. Voegt hier by, dat de *Oever-zwaluw* nooit op een tak rust, en, in den voortyd, veel vroeger komt dan de *Groote Gier-zwaluw*. Ik weet niet op welk een grond GESNER beweert, dat zy aan de pooten gaat hangen om te ſlaapen.

Het geheele bovengedeelte deezes Vogels is Muisvaal; hy heeft eene ſoort van halsband van dezelfde kleur beneden aan den hals; al het overige des Onderlyfs is wit; de Staartpennen, en die der Vleugelen, zyn bruin; de Onderdekveeren der Vleugelen grys. De Bek is zwart, de Pooten zyn bruin, van agteren, tot de vingeren toe, met dons van dezelfde kleur bezet.

Het Mannetje, zegt SCHWENCKFELD, is veel donkerder graauw

graauw en heeft aan 't begin van den gorgel eene geelagtige gloed.

De *Oever-zwaluw* is de kleinſte van alle de *Europiſche Zwaluwen*. De geheele langte haalt vier duimen en negen linien.

De Heer PIOLENC heeft my eene ſoort van *Zwaluwen* bezorgd, die ik van elders niet kende en ROTS ZWALUW noem, dewyl zy zich altoos in het gebergte onthoudt, en niet in de vlakte komt dan om den prooy te vervolgen, en doorgaans kondigt derzelver verſchyning aan dat het binnen een of twee dagen zal regenen: buiten twyfel zal de vogtigheid of de Lugtsgeſteldheid in 't algemeen, die den Regen voorgaat, de Inſecten, op welken zy aazen, het gebergte doen verlaaten. Deeze *Zwaluwen* vergezellen de *Boeren-zwaluwen*; doch zyn in lange na zo talryk niet: dikwyls ziet men, in den morgenſtond, deeze twee ſoorten onder elkander vliegen rondsom het kasteel *l'Epine* in *Savoye*; de *Rots-zwaluwen* verſchynen eerst, en zyn 't ook, die het vroegst na 't gebergte wederkeeren, naa half acht blyft 'er geen meer in de vlakte.

De *Rots-zwaluw* komt in Savoye in 't midden van April, en vertrekt den vyftienden van Augustus; doch 'er blyven agter, die tot den tienden van October vertoeven: dit is ook het geval der geenen, die zich in het gebergte van *Auvergne* en *Dauphine* onthouden.

Deeze ſoort ſchynt een tusſchenſoort uit te leveren tusſchen de *Boeren-zwaluw*, van welke zy bykans de ſtem en houding heeft, en de *Oever-zwaluw* wier kleuren zy draagt. Alle de veeren van den Kop en het Bovenlyf, de pennen en dekveeren van den Staart, de pennen en bovendekveeren der Vleugelen, zyn donker grauw, met rood geboord: de middelſte ſtaartpennen zyn ligtst van kleur: de zydpennen, tusſchen deeze en de uiterſte begreepen, zyn van binnen getekend met een witte vlek, welke niet te zien is dan wanneer de ſtaart zich uitſpreidt: het Onderlyf is ros: de zyden ros met bruin gemengeld: de benedendekveeren zyn bruin, de pooten bekleed met een grauw en bruin dons; de Bek en de Pooten zyn zwart. De geheele langte haalt vyf duim en tien liniën.

VER-

VERSLAG DER PROEFNEEMINGEN VAN DEN HEER QUINQUET, OM REGEN, YZEL, SNEEUW EN HAGEL, DOOR MIDDEL DER ELECTRICITEIT, TE VORMEN.

(*Journal de Paris.*)

De Proefneemingen, van welken wy hier verſlag zullen geeven, zyn niet minder dan de welgelukte van den Natuurkundigen Heer QUINQUET, om Regen, Yzel, Sneeuw en Hagel, door middel der Electriciteit, te vormen. Men mag, op de beſchouwing daar van, zeggen, ziet den Mensch tot het toppunt opgeklommen, om het geheim der Natuure te ontdekken, in het vormen deezer verſchynzelen, en misſchien op den weg om dezelve te beſtuuren gelyk hy den Blixem afleidt. Hebben wy, in eenige opzigten, reden om de verloopene eeuwen de onze te wenſchen, het is zeker niet ten aanziene der Weetenſchappen.

De Natuurkundigen hebben de voortbrengende oorzaaken deezer wateragtige verhevelingen zoeken op te geeven: wy zullen met ſtilzwygen de onderſcheide Stelzels voorby gaan, om ons niet op te houden dan met het nieuwe van den Heer QUINQUET. Eene beſpiegeling, gewettigd door de beſlisſendſte Proefneemingen.

Men weet dat de Electriciteit de oorzaak is van den Blixem. De Heer ARGANT, Natuurkundige te *Geneve*, giste, nevens anderen, dat de Electriciteit ook den Hagel veroorzaakte: doch het ontbrak aan bevestigende proefneemingen. De Heer QUINQUET heeft dit, en heeft meer, getoond, en zyne Waarneemingen ſtrekken zich uit tot de voornaamſte wateragtige verhevelingen.

Wanneer, dus luidt het beſpiegelend Stelzel van deezen Heer, twee geëlectriſeerde Wolken, de eene *meer*, de andere *min* geëlectriſeerd, elkander ontmoeten, poogt de Electrike ſtoffe in evenwigt te geraaken, en zoekt de *meer* geëlectriſeerde Wolk den overvloed van Electrike ſtoffe mede te deelen aan de *min* geëlectriſeerde Wolk: en die beiden vermengen zich. 't Is die ſchok, die verééniging, die ſchielyke overſtorting, des overvloeds van Electrike ſtoffe van de eene Wolk in de andere, welke alle Wateragtige Verhevelingen hervoortbrengt; want de Natuur bedient zich van de eenvoudigſte middelen, om groote

uitwerkzelen te veroorzaaken. Indien deeze zamenkomst plaats heeft in het warme gedeelte des Dampkrings, ontſtaat 'er Regen; indien in het hoogere of Ysgewest, dan wordt de Hagel gevormd; indien het water in dampen zweeft en niet in wolken is zamengeperst, dan wordt Sneeuw en Yzel geboóren, en zomtyds Sneeuw en Hagel te gelyk.

Laaten wy de Proeven zien van den Heer QUINQUET, en alle deeze Verſchynzels, niet gevormd in den Dampkring, maar in de Electrike bewerking van gemelden Heer.

De Heer QUINQUET neemt een vat met water, welks koude gebragt is tot achttien en een halven graad onder *Zero*. In 't zelve zet hy een glas, met water gevuld, ontlast daar in eene menigte van Electrike ſtoffe; maar haalt het op 't oogenblik weg om het weder te plaatzen in het vat met koud water, derwyze dat de Electrike ſtoffe alleen door het water van het glas gaat. 't Is deeze inlaating, deeze onttrekking, en, eindelyk, die ſchielyke doorgang der Electrike ſtoffe in het water, welke hetzelve in Hagel hervormt. Men ziet hier 't zelfde gebeuren, als of men 't glas, wanneer het hagelde, in de lugt geſteld hadt; het zou met Hagelſteenen en Water gevuld zyn.

Regen, in ſtede van Hagel, krygt men, de proeve neemende in eene gemaatigde lugt. De Heer QUINQUET, laat, ten dien einde, katoen water opſlurpen, dit verbeeldt het water in een wolk opgehouden. Hy laat Electrike ſtoffe op deeze katoen werken, en, op 't oogenblik, dat de overvloed van Electrike ſtoffe zich ontlast heeft op deeze Kunstwolk, ſpreidt de Katoen zich uit, en laat het water, als een Regen, vallen.

Om Yzel te vormen, laat de Heer QUINQUET water, tot damp gebragt in een ontvanger, in 't bovengemelde vat met koud water brengen. Op 't oogenblik wordt het binnenſte van den Ontvanger met weezenlyken Yzel bedekt: de Proeve voortzettende, maakte hy eene hoeveelheid van Sneeuw, zo dat het glas 'er mede vervuld was: op 't oogenblik werd deeze Sneeuw veranderd in Hagel; hy ontlaste, even als in de voorgaande Proefneemingen, eene hoeveelheid Electrike ſtoffe in het glas, 't welk de Sneeuw bevatte.

Van dertien Proeven, door den Heer QUINQUET genomen, om Water in Hagel te hervormen, waren hem ſlegts twee ten vollen gelukt; dit zelfde gebeurt, misſchien, en zeer

zeer gelukkig voor ons, in de Natuur: ik wil zeggen dat het voor haar, even als voor onzen Natuurkundigen, bezwaarlyk valle, op zodanig eene wyze de Electrike ſtoffe van de eene Wolk in de andere over te doen gaan, dat 'er Hagel uit volge, welke anders niet valt.

De Heer QUINQUET trekt, uit zyne Proefneemingen, dit gevolg, 't welk vreemd luidt; doch iet groots in zich heeft. Wy kunnen, door middel van Afleiders, onze Huizen tegen den Blixem beſchutten; doch deeze Staaven, welke ſtrekken om de Electrike ſtoffe uit de wolken te trekken, kunnen niet werken tot in de hoogere lugtgewesten, waar zich de onweeren vormen. Misſchien zou de *Æroſtatiſche* Bol, door de Heeren DE MONTGOLFIER uitgevonden, geſchikt op eene wyze dat dezelve ten Afleider kon dienen, daar dezelve tot eene zo verbaazende hoogte opklimt, de hoogſte wolken kunnen ontlasten van de Electrike ſtoffe, en nederwaards brengen in een kom, een put, een meir, eene rivier, en dus onze Wynſtokken en Velden met Gewaſſen beſchutten voor Hagelbuijen, honderdmaal nadeeliger dan de Blixem. Dit gebruik, indien de Proeven, in 't groot genomen, voldoen, zal ten antwoord kunnen ſtrekken op de Vraage. *Van welk nut is het werktuig van de Heeren* DE MONTGOLFIER?

DE VOORNAAMSTE LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN HOOGLEERAAR HIERON: DAVID GAUBIUS.

(Getrokken uit de *Histoire de la Societé Royale de Medecine a Paris.*)

De Heer HIERONIMUS DAVID GAUBIUS, beroemd Hoogleeraar in de *Genees-* en *Scheidkunde*, te *Leyden*, zag te *Heidelberg*, in den jaare MDCCV, het eerſte leevenslicht, en oefende zich, te dier Stede, in de beginzelen der Letterkunde. — Reeds vroeg bleek zyne overhellende zugt tot de Geneeskunde: deeze werd verſterkt door het voorbeeld en de verkeering met zyn Oom, Dr. JOAN. GAUBIUS, een vermaard Arts te *Amſterdam*. *Hardewyk* was de eerſte Hoogeſchool door hem bezogt, waar hy een jaar lang de Leſſen bywoonde van den geleerden Hoogleeraar DE MOOR: voorts begaf hy zich na *Leyden*, waar de onſterflyke BOERHAVE toen in vollen luister blonk. Welhaast

haast deelde hy in de byzondere gunst van dien grooten Man, die zich getroffen voelde door het voorkomen, de bekwaamheid, de ſchranderheid en leerzaamheid deezes Jongelings. Eene verbintenis van onderlinge hoogagting en Vriendſchap volgde: en noch 't verloop van tyd, noch de winter des ouderdoms, verkoelde de edelmoedige warmte van ingenomenheid, noch het vuur van de warmte dier genegenheid, of het vuur van dankerkentenisſe. GAUBIUS bleef aan zynen begunſtiger en Leidsman verknogt. — BOERHAVE, ſchoon reeds lang overleden, leefde in zyn hart, en, zo wy meenen, maakte GAUBIUS, nog maar weinig jaaren geleden, in zyne laatſte Academiſche Redenvoering, zulk eene treflyke aandoenlyke ſpraakwending tot dien grooten en braaven Man, dat de toehoorders zich niet van traanen konden wederhouden.

In den Jaare MDCCXXV beklom GAUBIUS den trap van Doctor, onder 't oog van BOERHAVE, en gaf zyne Verhandeling, *Over de vaste Deelen des Menſchelyken Lichaams* in 't licht; waarin hy toonde over te hellen om van het werktuiglyk ſtelzel af te wyken, en de Natuur met het oog van een onbevooroordeeld en naauwkeurig Waarneemer te beſchouwen. Op zyne Reis in *Frankryk*, maakte hy nuttige verbintenisſen, bragt eenigen tyd te *Straatsburg* door, en keerde weder na *Heidelberg*. Kort was daar zyn verblyf. Te *Amſterdam*, waar hy zyns Ooms Dogter trouwde, lag hy zich, met onvermoeiden yver, toe op de Natuurlyke Historie, de Scheid- en Geneeskunde. Welhaast werdt hy, door de Magiſtraat van *Deventer* geroepen om zich als Geneesheer, daar te Stede, neder te zetten; hier bevlytigde hy zich boven al op de kennis der Geneesmiddelen. Met den Jaare MDCCXXXI, deedt BOERHAVE, die, tot dus lang, in alle de takken der Geneeskunde, uitgenomen de Ontleedkunde, Lesſen gegeeven hadt, door hooge jaaren te zwak voor zo uitgeſtrekt een arbeid, afſtand van de Plant- en Scheidkunde; in den laatstgemelden tak werd hy opgevolgd door zyn Vriend GAUBIUS, en deeze, in den Jaare MDCCXXXIV, tot Hoogleeraar in de Geneeskunde aangeſteld, was zyns Leermeesters Amptgenoot.

Binnen kort vestigde zich de agting van GAUBIUS op de hegtſte grondvesten. Verſcheiden Werken van groote en erkende verdienſten vloeiden uit zyne welverſneden penne. Zyne *Verhandeling over de wyze van het voorſchryven der Geneesmiddelen*, (*Methodus concinnandi Formulas Medicamen-*

mentorum) behelst de verſtandigſte regelen over onderwerpen van de hoogſte aangelegenheid, en verſcheide Uitgaven daarvan zyn met toejuiching ontvangen. Het is zeker een der gewigtigſte ſtukken in de oefenende Geneeskunde, de Geneesmiddelen uit de drie Ryken der Natuure, naar eisch, byeen te voegen.

Dit Werk werd, naa eene lange tusſchenpooze, gevolgd door een Verhandeling over de Ziektekunde. (*Inſtitutiones Patholog: Medicinales.*) Van dit Werk, waarin veele der dierlyke werkzaamheden, die, volgens de Wetten der Werktuigkunde, waren uitgelegd geweest, aan den invloed van het *Leevend Beginzel* werden toegeſchreeven, kwam de eerſte Uitgave in 't jaar MDCCLVIII, en de tweede overgezien en verbeterd, in den Jaare MDCCLXXV. Een derde, met eenige veranderingen en vermeerderingen, was bykans ter Drukperſe gereed, toen de Schryver ſtierf; doch zal wellhaast te voorſchyn komen, uit handen van den Hoogleeraar HAHN, zyn Neef, en waardigen Opvolger in de Genees- en Scheidkunde, die eene nieuwe Inleiding voor het Werk geſchreeven heeft.

Doch een der Werken, waar in de Hoogleeraar GAUBIUS den rykſten ſchat ontſloot van zyne kunde in de onderſcheide takken van Natuurlyke Wysbegeerte en Geneeskunde, was de Verzameling, te *Leyden* uitgegeeven in 't Jaar MDCCLXXI, en op nieuw in 't Jaar MDCCLXXIX, onder den tytel van *Adverſaria Varii Argumenti.* Een onverbeeldelyk groote rykdom van Gevallen, Proeven en Waarneemingen is begreepen in dit *Mengelwerk.*

Onder veele Redenvoeringen, door GAUBIUS op de *Leydſche* Hoogeſchool, met grooten roem, gedaan, by openbaare gelegenheden, trok die, *over het Beſtuur der Ziele, zo verre dezelve tot de Geneeskunde behoort*, de aandagt in 't byzonder. Het onderwerp was niet alleen Geneeskundig; maar in den hoogſten graad Wysgeerig: Bovennatuurkundigen en Godgeleerden ſtaken de ooren op, als zy den tytel lazen, en ſcheenen gereed om hun grond te verdeedigen tegen deezen Geneeskundigen Invaller. Doch geen kwaad, geen inbreuk was 'er mede bedoeld, ſchoon men de Redenvoering op verſcheide wyzen misduidde. In dezelve werd de *Mensch* aangemerkt als een Weezen, zamengeſteld tot twee *geheel verſchillende* beginzelen; doch die elkander zo nauw vergezellen, zo-

danig met elkander vereenigd zyn, dat 'er geen deel in 's Menſchen Lichaam is, waar *Stof* en *Geest* zich niet ontdekken, en derzelver wederzydſchen invloed toonen. Deeze twee *Werkers*, (zegt GAUBIUS, en zo mogen Geneesheeren en Scheidkundigen ſpreeken,) zyn verbonden door wetten, die het *Leeven* uitmaaken; en elk zintuiglyk deeltje ſchynt bezield te zyn, door een vermogen, van beide ontleend. Deeze eerſte Redenvoering, in den Jaare MDCCXLVII, werd gevolgd, ſchoon naa eene lange tuſſchenpooze, door eene andere, over 't zelfde Onderwerp, deels ingerigt om de misduidingen te keer te gaan van LA METTRIE, en gehouden in 't Jaar MDCCLXIII. Zy zagen, in 't Jaar MDCCLXIX, op nieuw, het licht, en behelzen de rechte beginzels van de Zielkunde eens Geneesheers, overgeleverd in een zuiveren en fraaijen ſtyl, en, op verſcheide plaatzen, verleevendigd, door trekken van vernuft.

Onder den Letter-arbeid van GAUBIUS, moeten wy niet vergeeten te melden zyne uitgaven van PROSPER ALPINUS, van CRAMER, en SWAMMERDAN's *Bybel der Natuure*, door hem in 't *Latyn* vertaald.

De roem van deezen uitmuntenden Man verſpreidde zich wyd en zyd. De overledene Keizerinne van *Ruſland* deedt hem de uitlokkendſte aanbiedingen om hem in haaren dienst te verbinden, doch zonder vrugt; en de thans regeerende Alleenheerſcheresſe der Ruſſen gaf hem doorſtaande blyken van haare hoogagting.

GAUBIUS, de verſtandige de geleerde GAUBIUS, muntte aan 't ziekbedde uit, betoonde daar het bedaardſte overleg en 't ſcherpst oordeel, gevolgd van gelukkige Geneezingen. In den Jaare MDCCLX werd hy door de Staaten benoemd, tot eerſten Lyfarts van den toen minderjaarigen Stadhouder, den Prins van *Oranje*. Deeze post bekleedde hy met veel eers, twintig jaaren lang, zonder, uitgenomen weinige ſhaaren voor zyneu dood, zyne Academie-bezigheden op te ſchorten. Hy overleefde alle zyne Amptgenooten in de Geneeskunde te *Leyden*, en zag hunne opengevallene plaatzen vervuld door zyne Leerlingen. Hy genoot de voordeelen van een gezonden, en hooggeagten Ouderdom, en ſtierf, in zyn vyf-en zeventigſte Jaar. Laatende een ryken ſchat na, aan zyne eenige Dogter, getrouwd aan een Heer der Regeeringe te *Leyden*.

Niet alleen muntte GAUBIUS uit, in alle de deelen zyns Be-

Beroeps. ——— Hy was een Geleerde, een Wysgeer, een Heer van de Wereld, even zeer in ſtaat om uit te munten op de Hoogeſchool, als aan 't Hof; hy bezat die keurige Mensch- en Wereldkunde, en dat zeldzaam voorkomend mengzel van Verſtand, Beleefdheid, Aartigheid, en Voorzigtigheid, 't welk hem aangenaam maakte in alle gezelſchappen.

KORT VERSLAG VAN HET LEEVEN DES HEEREN DUHAMEL DU MONCEAU.

(Getrokken uit de *Eloge*, hem voorgeleezen op de Zitting der *Koninglyke Academie*, den dertigſten van April, 1783.)

HENRI LOUIS DUHAMEL DU MONCEAU, *Lid van de Koninglyke Academie der Weetenſchappen, &c. &c. &c.*, werd te *Parys* gebooren, in den Jaare MDCC, zyn Vader was ALEXANDER DUHAMEL, Heer van *Denainvilliers*, en de Moeder ANNE TROTTIER. De Heer DUHAMEL maakte geringe vorderingen in zyne ſtudiën: hy behieldt van alles, wat men hem in 't Collegie *d'Harcourt* hadt zoeken te leeren, maar één eenig ding: naamlyk, dat Menſchen, die de Natuur raadpleegden en waarnamen, eene Weetenſchap voortgebragt hadden, de Natuurkunde geheeten, en ziende, dat men deeze Weetenſchap, in de Schoolen, verkeerd onderwees, beſloot hy van zyne vryheid geen ander gebruik te maaken, dan om zich daar op toe te leggen. De Heeren DUFAY, GEOFFROI, LEMERI, JUSSIEU en VAILLANT, waren de Vrienden door DUHAMEL gekoozen, toen hy het Collegie verliet. Men kan met genoegzaame zekerheid voorzien, welk een Man, een Jongeling, ten eenigen tyde, zal worden, als men hem beoordeelt uit het gezelſchap door hem verkoozen. 't Zy dat de invloed dier vroegſte verbintenisſen zich tot het geheele volgende leeven uitſtrekt; 't zy ze alleen dienen om het Character en de neigingen aan te duiden, en dat hy, die eene verkeerde keuze doet, reeds den ſmaak in de Deugd van anderen verlooren heeft, 't geen men dikwyls in ſnoode Menſchen beſpeurt.

De Heer DUHAMEL bragt een groot gedeelte zyns leevens op 't land door; hy zag hoe veel de Natuurkundige Weetenſchap kon toebrengen tot het geluk der eenvoudi-

ge Landbewoonderen, en hoe het dikwyls gemaklyk en weinig kostbaar valt, hun die voordeelen te verſchaffen: van dit oogenblik af, twyfelde hy niet zich aan het geluk des algemeens toe te wyden, al zou het op 't verlies van een weinig roems te ſtaan komen. Hy zag, dat hy, afſtand doende van het leevendig genoegen om eene waarheid, naa lang zoekens, te vinden, zich kon verzekeren van het treffender vermaak, dat elke dag, welken hy in den arbeid beſteedde, een dag was ten algemeenen nutte beſteed, waar aan hy alle zyne oogenblikken opofferde.

Wy zullen ons minder inlaaten om een naauwkeurig verſlag te geeven van zyne Werken, dan om een Tafereel te maalen van de Dienſten, door hem beweezen aan den Landbouw, aan de Kunſten en de Scheepvaart. Hy ſpoorde eene ziekte na, welke de Safraan aantaſte, die veel geteeld wordt in het *Gantineſche*, waar zyn Landgoed lag, en ontdekte dat het een Kruid was, 't geen zich, ten koſte van den bol der Safraanplant, voedde, en dezelve deedt ſterven. Welhaast lag DUHAMEL zich toe op de Boomen: dit vorderde eene langduurige Proefneeming, zyn Werk daar over zag het licht eerſt in den Jaare MDCCLVIII, en is het leerzaamſte en volkomenſte, 't geen over dit gewigtige onderwerp ooit uitkwam.

Men zou, om den Heer DUHAMEL te volgen in zyn Werk over den Landbouw, alle de takken van de Akkerbezigheid moeten nagaan; want hy heeft ze alle beoefend. Zyne Lofreden vertoont, op eene treffende wyze, deeze vereeniging der Proeven over den groei der Planten, het vormen der Baſt en des Houts, de zamengroei der Enten met den Stam, de verandering der takken in Wortels, en der wortelen in Takken, de dubbele beweeging der Sappen, de Invloed der Lugt en des Lichts op de Planten. —— Langduurige Waarneemingen heeft hy gedaan op de toebereiding der gronden, om Graanen te ontvangen, op de wyze van dezelve te zaaijen en ze te bewaaren, door middel van ſtooven, voor de twee ſchadelykſte verderfmiddelen, het broeijen en de Inſecten: De Kunſt van de Aarde te bemeſten heeft hy tot beginzels gebragt; het kweeken der Rhabarberplant geleerd; de Aardappels, in de jeugd van DUHAMEL nog onbekend, in *Frankryk*, door zyne zorgen, vermenigvuldigd. Wy roeren ſlegts met een enkel woord aan, zyne Proeven op de Vrugtboomen, op het Hout tot het Scheepstimmeren en bouwen van Huizen

zen gebruikt, op het maaken der Masten, en het uitvinden van werktuigen tot de Kunſten noodig.

In de laatſte jaaren zyns leevens, hadt hy het genoegen van een School der Broodbakkerye opgerigt te zien: eene inrigting beſtemd tot het volmaaken van verſcheide takken van den Landbouw, die het huislyk leeven betreft, de kunst om Graanen te maalen, te bewaaren, en bovenal 'er Brood van te bakken. Tot Lid hier van benoemd zynde, betuigden de andere Leden hunne vrees, dat zy hem zo dikwyls niet in hunne Vergaderingen zouden zien komen, als zy wel wenschten. *Ik zal 'er my dan wel heen laaten draagen*, was zyn antwoord. Hy ontdekte, voegt 'er zyn Lofredenaar nevens, welke gelukkige gevolgen moesten hervoortkomen uit eene Maatſchappy, waar in men zich bezig hieldt met het leevensonderhoud des Volks, niet, gelyk hy zich beklaagde, dat dikwyls plaats greep, om de Leevensmiddelen duurder en onwiſſer te maaken, door het vermenigvuldigen van onnutte en ſchadelyke ſchikkingen; maar om de wyze van bereiden, tot eene meerdere volkomenheid te brengen; ten einde men, van dezelfde hoeveelheid Graans, een gezonder, aangenaamer en ryklyker voedzel kreeg, en, langs dien weg, het Volk een goedkooper en zekerder voedzel gaf.

Wy kunnen den Heer DUHAMEL niet verzellen, in alles wat hy tot de Scheepsvaard deedt; zo wat den Scheepsbouw betreft, als het Zeilen maaken, het Touwſlaan, het Ankerſmeeden, het kennen en bewaaren van het Hout. Alle zyne Verhandelingen, over deeze Onderwerpen, zyn groote verzamelplaatzen, opgevuld met Waarneemingen en Proeven: hy onthieldt zich van alle Beſpiegeling, die geen anderen grond hadt dan veronderſtellingen, hy wilde niet geleerd zyn, zo ras de Weetenſchap geen nut toebragt.

De Heer DUHAMEL deedt eene School oprigten voor de Scheepbouwers, en door dit middel zonderde hy ze voor altoos af van de enkele Werklieden. ———. Eenigen tyd daarna, vormde hy eene Academie, byzonder ingerigt tot het voltooijen van alle deelen, wat tot het Zeeweezen behoort. Tot algemeen Opzigter der Zeezaaken aangeſteld, hadt hy, menigwerf, met onaangenaame ontmoetingen en zwaarigheden te worſtelen; doch hy wist ze te boven te komen, door de twee zekerſte middelen, om de Eigenliefde te ontwapenen, Zedigheid, naamlyk, en die Zuiverheid in oogmerk en gedrag, waar voor

in 't einde, alle haat en driftvervoering moet wyken. Een jong Zee-Officier, zogt hem verlegen te maaken, door het doen van verſcheide moeilyke vraagen. *Ik weet 'er niet van*, was toen, gelyk dikmaals, het antwoord van onzen Wysgeer. *Dan weet ik niet*, hervatte de jonge Heer, *waar toe het dient Lid van de Academie te weezen.* Een oogenblik daarna zelve iets gevraagd zynde, gaf hy zulk een onbepaald en verward antwoord, dat het zyne onkunde geheel verraadde: waar op DUHAMEL hem toevoegde: *Myn Heer, wilt gy weeten waar toe het dient Lid van de Academie te weezen: het is om niet te ſpreeken, dan van zaaken die men verſtaat.* In de *Beſchryving der Kunſten en Handwerken*, zyn 'er twintig door DUHAMEL opgeſteld. Zyne Verhandelingen, in de *Verzameling der Academie*, beloopen meer dan zestig.

De Heer DUHAMEL verloor een Broeder, dien hy teder beminde, den Heer DENAINVILLIERS, die zyn geheele leeven lang een deelgenoot was in zynen arbeid en goeddaadigheden. Deeze keten verbrooken zynde, was 'er niets dat hem langer aan dit leeven bondt. Zyne zugt tot de Letteroefeningen was niet verminderd; doch hy bezweek eenigzins onder den last der jaaren: zyne kragten waren minder dan zyn yver. Den twee- en twintigſten van July des Jaars MDCCLXXXII, werdt hy, even uit de Academie t'huis gekomen, aangetast door eene Beroerte, en ſtierf twintig dagen na dien aanval, zonder veel ſmerten uitgeſtaan, of het dikmaal zo ſmertlyk bezef van te moeten ſterven, gevoeld te hebben.

Dusdanig was het Leevenseinde eens Mans, die een voornaamen rang bekleedt onder de Bevorderaars en Voortzetters der Kunſten en Weetenſchappen. Hy genoot eene agting, door zyne Werken en Gedrag verdiend. De Vreemdelingen zogten hem zeer yverig op, en zyn naam was voor de Reizigers een der lofwaardigſte en bevorderlykſte aanpryzingen. Zyn nutte, roemryke, en vreedzaame Leevensloop is eene der gelukkigſte, welke de Geſchiedenis der Weetenſchappen kan opleveren. Zyn Leeftyd zal den aanvang van een Tydperk uitmaaken; dewyl zyn Naam verbonden is met die Omwenteling, welke de Weetenſchappen meer byzonder gerigt heeft ten algemeenen nutte.

WASHINGTON.

(*Uit het Hoogduitsch.*)

Ik heb *Washington* gezien, dien Held, welke, door zyn wys beleid, in het verdedigen van het opkomend en zwak Gemeenebest, zoo roemryk een Werktuig geweest is van die vermaarde Staatsomwenteling, wier weerga in de Geschiedenis nauwlyks te vinden is.

Ik heb hem beschouwd, met die oplettendheid, welke het zien van groote Mannen altoos verwekt; my dagt, ik zag in zyne Wezentrekken duidlyk de kenmerken eener voortreflyke Ziele, welke hem verre boven zyne soortgelyken verheft.

Washington is by uitneemendheid geschikt, om zulke denkbeelden te doen opkomen en te vestigen. Hy is groot van Perzoon; heeft eene fraaie gestalte, eene edele houding, en ziet 'er openhartig, zagtaartig en bedaard uit. In zyn uiterlyk voorkomen, en in zynen ommegang, gedraagt hy zich met zulk eene ongemaaktheid, en zoo bescheiden, dat 'er de Franschen en Amerikaanen niet alleen, maar zelfs zyne Vyanden, door verrukt en ingenomen worden.

Een Volk, by het welk ieder om zo te spreeken deel heeft aan 't Hoog Bewind, en de staat nog zoo wankel is, dat de Dwangwetten nog weinig klem hebben; terwyl de Partyschappen, en sommiger byzonder Eigenbelang, de best uitgedagte schikkingen niet zelden dwarsboomen of verydelen; zulk een Volk tot Krygslieden te vormen, die zich der vereischte Ondergeschiktheid onderwerpen, is in de daad allerbezwaarlykst. *Washington* egter kon zulks ter uitvoer brengen; hy wist van zyn Volk, hoe ongeschikt daar toe, Krygsknegten te vormen, welke zich aan eene strenge subordinatie gewenden; die, yverzugtig om van hem gepreezen te worden, voor zyn stilzwygen schroomden; en, ook naa treffende Nederlaagen, altoos hun vertrouwen op hem onwankelbaar behielden.

Hy behaalde den schitterendsten roem, en de Nyd zag zulks geduldig. Hy verwierf het onbeperkst gezag, zonder mistrouwen te verwekken. Met de daad heeft hy getoond, dat hy zich boven het geluk wist te verheffen;

keer-

keerde het hem den nek, dan vond hy onverwagte hulpmiddelen uit; en, even als of de vermogens zyner Ziele met de zwaarigheden toenamen, hy verſchafte de beste redding, als 'er geene voorhanden ſcheen. Nooit ſpeelde hy den Vyanden ſlimmer trek, dan als zy hem bykans overwonnen hadden. Hy wist in zyn Volk, hoe koelzinnig van aart, een Enthuſiasmus te verwekken; zich te doen ontzien en gehoorzaamen, ook van de zulken, welke 'er het meeste belang by ſcheenen te hebben, om zich tegen hem te verzetten. Zyne ontwerpen voerde hy niet zelden door zulke bedekte en geheime wegen uit, dat zelfs de Uitvoeders deeze niet eens bemerkten. Hy is onverſchrokken in gevaaren, maar nimmer zoekt hy dezelve, of het welzyn des Staats moet het volſtrekt vereiſchen.

Meesterlyk weet hy zich te ſchikken naar de omſtandigheden: om deeze rede voerde hy den kryg meestal verweerende; hy begreep te regt, dat uitſtel veel gewonnen was, en kende de Geestgeſteldheid der Natie. Voor zich zelven is hy huishoudlyk, zonder overdaad; maar verſpillende, zo hy 'er de gemeene zaak dienst mede doen kan. Hy voerde zyne troepen, gelyk *Peter de Groote*, door Nederlaagen tot de Overwinning; en, als een andere *Fabius*, heeft hy, ſchoon met minder hulpmiddelen en meerder zwarigheden dan deeze, zonder vegten, om zo te ſpreeken, gezegepraald, en zyn Vaderland gered.

Zulke denkbeelden worden noodwendig verwekt in den geest van elk, die *Washington* ziet; de Gebeurtenisſen nagaat in welke hy deel had; en de getuigenisſen hoort der zulken welke hem van naby kennen. In alle de Landen van het nieuw Gemeenebest ziet men hem als een God aan. Stokouden, Vrouwen, Kinderen, alles loopt hem met gelyken yver te gemoete, en wenſchen zich geluk als ze hem gezien hebben. In de Steden komt men dien grooten Man met brandende Fakkelen tegen, en viert zyne aankomst door openbaare vreugde-verlichtingen.

De Amerikaanen, die koelzinnigen, op welke de driften geen vat hadden, zelfs midden in de Beroerten van hun Vaderland, en enkel en alleen plagten te handelen volgens de Voorſchriften, welke hun Verſtand leerſtellig voorſchreef, werden bezield; het Vernuft begon onder hun zynen zetel te vestigen, en de eerſte Gezangen, hun door het zelve ingegeeven, waren tot Lof van *Washington*.

VER-

VERHANDELING WEGENS HET LICHT, 'T WELK DE OUDHEID ONS VERLEENT, TEN OPZIGTE VAN DE GESCHIEDENIS DER WOESTE VOLKEN.

De Geſchiedenis des Menschdoms bevat ſlegts een klein aantal van Geſlachten en Eeuwen: de rest des Menschdoms en des Tyds is geheel verlooren; maar, binnen deezen engen omtrek der Geſchiedenisſe, vertoont zich, van *alle* kanten, de Waarheid, dat de Menschlyke zaaken een *begin* genomen hebben. Gelyk aan die groote Rivieren, welke, by derzelver oorſprong, geringe Beekjes zyn, zyn de Volken, meest uitſteekende in Kunſten en Wetten, in derzelver begin, niets meer geweest dan zwakke byeengeſchoolde Buurten. Nog heden ontdekken wy, door de omwentelingen des tyds en de opgecierde geſchiedenis der Volks-trotsheid heen, de eerſte ſtappen van derzelver kindsheid, en den moeilyken weg langs welken zy allengskens tot grootheid zyn opgeklommen.

Slaa ik de Gewyde Geſchiedenis open, ik zie het Menschlyk Geſlacht eenen aanvang neemen uit één Man, en éene Vrouw. Twee Perſoonen zyn de Bezitters der geheele Aarde. Een weinig laater vind ik hunne Naakomelingſchap, op nieuw, tot één Geſlacht, door eene groote verandering op den Aardkloot, verminderd, 't welk, met de onkunde van de vervolgens opkomende Geſlachten, tegen de gevaaren en behoeften kampt. Naa het verloop eeniger eeuwen ontdekken wy, dat de ontzaaglykſte Volken des Aardbodems den oorſprong ontleenen van een klein getal Huisgezinnen, die hunne kudden in wyduitgeſtrekte wildernisſen weidden.

Griekenland zelfs, het hoogmoedig *Griekenland*, 't welk door zyne Beeldſpraak en zyne Wetten, door zyne Kunſten en Overwinningen, in de Geſchiedenis des Menschdoms, met een luister ſchittert, die 't zelve de bewondering en het voorbeeld aller beſchaafde Volken deedt worden. — *Griekenland* werd eerst bevolkt door zwervende Stammen. De LYCURGUSSEN, de ALCIBIADESSEN, de EPAMINONDASSEN en de SOCRATESSEN hadden Wilden tot hunne Voorouders. De trots zelfs huns Geſchiedſchryvers heeft het geheim des Oorſprongs verraaden; met zo veel ophefs de Overwinningen op wilde Dieren vermeldende, als mede

ont-

ontdekkingen, die de kindsheid der Maatschappye veronderstellen.

Italie moet oorspronglyk verdeeld geweest zyn in eene menigte zwakke en woeste Volken; naardemaal een handvol Roovers zich in veiligheid heeft kunnen vestigen aan den boord des *Tybers*; en een Volk, 't welk het aan Vrouwen mangelde, eene rol onder de Volken speelde, en zyne Geschiedenis aanving. *Rome* zag van de hoogte zyner muuren, veele eeuwen lang, alle zyne vyanden. *Rome* hadt, in zyn kindschen staat, zo veel moeite om den kring zyner muuren uit te zetten, als in den ouderdom zyne grenzen te bewaaren. Schoon meer en sterker dan elk zyner Vyanden in 't byzonder, vestigt zich dit Volk te midden van hun, als een bende *Scythen* en *Tartaaren*, die eene plaats verkiest tot het nederslaan der tenten. De Eik, die den Aardbodem beschaduwde, was, in den beginne, een geringe Plant, welke men nauwlyks kon onderscheiden van de struiken en gewassen, die dezelve poogde te verstikken.

In de Geschiedenis voortgaande, ontmoeten we vervolgens de *Gaulen* en *Germaanen*, nog de kenmerken draagende van een dergelyke woeste herkomst. De oude Inwoonders van *Groot-Brittanje* hadden, by den inval der *Romeinen*, veel trekken van overeenkomst met de tegenwoordige Bewoonders van *America*; zy hadden geen kennis van den Landbouw, zy schilderden hunne Lichaamen, en dekten zich 's Winters met beestevellen.

Zodanig zyn, in 't kort, de oorspronglyke Zeden van alle bekende Volken geweest; zodanig is de afbeelding van den Mensch, welke de Geschiedenis voor alle Jaarboeken plaatst. Het is in de Gebeurtenissen, door deeze verafgelegene Eeuwen ons overgereikt, in die vroegste Zeden, in die eerste trekken der Volken, dat wy het oorspronglyk en eigenlyk Character des Menschlyken Geslachts moeten zoeken; maar wy gaan op eene geheel andere wyze te werk; in plaats van, gelyk de rede der zaake eischt, uit daaden onze verdere gissingen op te maaken, leiden wy de daaden uit onze gissingen af. Alles goeds, wat by ons is, schryven wy aan onze Kunsten, aan onze Ontdekkingen, toe, wy willen niets aan de Natuur verschuldigd weezen. Wy schilderen den wilden Mensch af, als verstooken van alle onze Deugden; en wy gelooven dezelve geheel afgebeeld te hebben. Vervuld met het denkbeeld, dat wy de voorbeelden zyn van beschaafdheid en welleevenheid, verwaardigen

wy

wy ons niet, waar wy ons gelyken niet aantreffen, het oog neder te ſlaan: wy vinden onszelven alleen beſchouwens waardig. —— Daarenboven hebben wy nog den waan om alles uit de oorzaaken op te maaken, en dewyl wy gelooven de natuur van den Mensch te kennen, verbeelden wy ons te weeten, zonder dat men 't ons leere, al wat hy kan weezen in alle mogelyke omſtandigheden. Wy tragten, uit dien hoofde, te raamen, hoedanig hy geweest zou zyn, indien hy, by voorbeeld, met dezelfde zintuigen, geplaatst geweest was op een' anderen aardkloot, indien eene natuurlyk vrugtbaare grond alle zyne behoeften, en zelfs alle zyne wenſchen, voorkomende, hy zyns gelyken niets te betwisten hadt. ô Wysgeer, erkent de dwaasheid van uwe geleerde gisſingen! Gy wilt alles zien in de oorzaaken; en gy ziet niet, dat de kleinſte verandering, in ééne enkele, genoegzaam is om den invloed van alle de overige te veranderen.

Maar wy zullen den Mensch op geen anderen Aardkloot plaatzen, denzelven alleen waarneemen in de Bosſchen, en wanneer hy nog zo woest was als de plaats zyns verblyfs. Ik zie hem naakt, arm, ruw, een volkomen vreemdeling ten opzigte van alle de rangs- en perſoonsonderſcheidingen. Wie zou hem, in dien ſtaat, beſchouwende, kunnen gisſen dat hy, naakt, een Tooneelſpeelder, dat hy, te midden van zyns gelyken, fier, dat hy arm en ruw, trots, en een zoeker van opſchik, zou worden? Wie zou zich kunnen verbeelden, dat hy, in de Bosſchen, alle de dwaasheden en belachlykheden onzer Steden zou hebben? En, indien de veragting, welke wy ons gelaaten hem toe te draagen, ons ſtout genoeg maakte in onze gisſingen, om hem alle onze ondeugden toe te ſchryven, wie zou de Wysgeer weezen, doordringend genoeg, om te bepaalen, dat de Wilde, zonder uit de Bosſchen te komen, onze bekwaamheden en onze deugden kan hebben; dat hy, nauwlyks klanken weetende te vormen, welſpreekend kan zyn; dat zyne eerſte aandoeningen van Haat en Liefde verheevene en treffende gevoelens zullen weezen; dat hy in de jagt op een Dier, even afgerigt als hy, zo veel keurigheids, oordeels en ſchranderheids, zal betoonen, als een Leerling van LOCKE of van NEWTON, in het naſpeuren van de afgetrokkendſte waarheden; dat hy, eindelyk, dikwyls uit de natuur alleen, meer grootheids van ziel zal haalen, dan de beſchaaf-

ſchaafde Mensch uit de Inſtellingen der ſchranderſte Wetgeeveren?

Deeze zyn, ondertusſchen, de trekken, welke wy vinden, in alle de Jaarboeken, ons overgereikt door allen, die in ſtaat geweest zyn, om den Mensch, in zynen oorſpronglyken ſtaat, te zien, waar te neemen, en te beſchryven. En, indien wy het zeggen dier Getuigen wraaken, indien wy het penſeel deezer eerſte Schilders van ongetrouwheid beſchuldigden, op welke andere Getuigen zullen wy ons dan beroepen? welke andere Schilders raadpleegen? Wy moeten 'er dan niets van gelooven; wy moeten 'er dan niet van ſpreeken.

Indien wy moeten wantrouwen aan de gisſingen, welke wy ontvangen over lang voorledene gevallen, met welke eene voorzorge behooren wy de Huislyke Overleveringen van elk Volk niet te ontvangen? Deeze Geſchiedverhaalen zyn nooit gelyktydig met de gebeurtenisſen, welke zy vermelden: zy zyn eerst opgeſteld in volgende eeuwen, en voor 't meerendeel niets dan gisſingen en vercieringen op een ingebeelden grond rustende. De wonderzinnigheid en waan van elk geſlacht voegden 'er nieuwe verfraaijingen en nieuwe leugens by, en wanneer zy dus veele eeuwen doorgeloopen hebben, behouden zy min van de trekken en kleur der eeuwen, van welke zy ſpreeken, dan van die welke zy doorgingen om tot ons te komen. De klaarheid, welke zy verſpreiden over de Geſchiedenis, is dat helder, zuiver en overvloedig licht niet, rechtſtreeks te rug gekaatst van een' ſpiegel, die 't zelve geheel oplevert, en getrouw alle de voorwerpen vertoont, welker beeltenisſen dezelve ontvangen heeft; maar de zwakke en verwarde flikkering dier gebrooke en verwyderende ſtraalen, welke de gedaante aanneemen van de duistere voorwerpen, van welke zy te rug gekaatst, myne oogen treffen. De fabelagtige Overleveringen, langen tyd door het Volk herhaald, neemen iets aan van deszelfs character, ruwheid en onkunde: maar, dan zelfs, ſchoon met ongerymdheden vermengd, beweegen zy nog het hart, nog doen de verbeeldingskragt ontvlammen: en wanneer de Welſpreekenheid en Dichtkunst zich daar van bedienen, de laatstgemelde haare ſchilderagtige kleuren en verrukkende beelden, de eerstgenoemde haar gemoedbeweegende kragt, 'er aan byzet, kunnen zy beurtlings den geest verlichten, en de hartstogten in beweeging helpen: doch, in die gedaante, in welke de ſtrenge wetten der Geſchiedkunde

het

het toelaaten dezelve te vertoonen, ontbloot van alle die bycieraaden, in de ruwheid der eerſte overleveringe, kunnen zy voor ons geen inneemend belang hebben of nuttig zyn.

Ongetwyfeld zou het ongerymd weezen, aan het Dichtwerk de *Iliade* of de *Odyſſe*, aan de Vertellingen van HERCULES, THESEUS en ŒDIPUS, zo veel gewigts te hangen dat men ze deedt gelden in de Geſchiedenis van 't Menschlyk Geſlacht. Ondertuſſchen, kan men ze, met reden, aanhaalen, om te toonen, welke de Gevoelens, welke de Bezigheden waren der eeuwen, waar in die Fabelen zyn opgeſteld, en den Charactertrek ontdekken van een Volk zo zeer daar mede ingenomen, welks verbeeldingskragt zy bezig hielden, en wiens geſprekken daar door verleevendigd wierden.

Hier uit ontſtaat dus, door eene allerzeldzaamſte ſtrydigheid, dat het de verbeelding alleen is die ſpreekt en de waarheid zegt, terwyl de Geſchiedenis zwygt of liegt; ten opzigte van den aart der Volken. Dus heeft de *Grieksche Verdichtzelkunde*, ons de characters van derzelven onderſcheide Opſtellers bekend maakende, eene geheele Eeuw opgehelderd, die, zonder behulp van dat licht, met zo veele andere in den duisteren afgrond der Oudheid zou begraaven wezen. 't Is waar, dat de uitſteekenheid van *Grikenland* nergens met ſterker luister ſchittert, dan in de verzameling der Verdichtzelen, dat Land betreffende, dan in de Geſchiedenis van alle die Helden der Fabeleeuwe; van alle die Dichters, van alle die Wysgeeren, van alle die groote Koningen, wier bedryven uitgevonden en opgecierd door de verrukte verbeeldingskragt van vernuftige en deugdminnende Schryveren, het geheele Volk aanvuurde, en, aan het hooft hunner Burgerlyke en Staatkundige Geſchiedenis, de verheevenſte voorbeelden van allerlei ſoort voor alle eeuwen *plaatſten*.

Men *kan* niet lochenen, of het was zeer gelukkig voor de *Grieken*, dat hunne Verdichtzelkunde *Grieksch* was. Door dit middel, reeds als eene overlevering aangenomen, reeds gemeenzaam onder het Volk geworden, verſpreidde zy allerwegen de zaaden van Rede, van Verbeeldingskragt, van Gevoel, waar van zo veelen de vrugten hebben kunnen inoogſten. Hier door ſchitterden de vonken der eerſte Vernuften onophoudelyk, en deelden haaren glans mede aan de verbeelding des Volks; de driften, door de Dichters en de Redenaars opgewekt, wekten geest by geest op, en

als een ſchielyk toeneemende brand voortſlaande, ontſtaken zy, in één oogenblik, den geheelen Volks-aart.

Doch eene ontleende, een vreemde Verdichtzelkunde, ontbloot van het belangneemend onderwys van toeſpeelingen op eigen landaart; eene trotſche Letterkunde, die zich nooit onder het Volk verſpreidt, en zich bepaalt om tot de verbeelding of de geheugenis van eenige Geleerden in hun eenzaam boekvertrek te ſpreeken, kan geen grooten invloed hebben; zy kan zelfs tegen de oorſpronglyke inrigting aanwerken; het Verſtand, 't welke zy bedoelt uit te breiden, bepaalen; het Hart, 't geen zy voorheeft te zuiveren, bezoedelen; en een fraai Vernuft, in ſtede van een goed Vernuft, baaren.

De Dichtſtukken, welke wy met zo veel moeite en barsſenbreeken in onze Schoolen vertaalen, werden door den Matroos aan boord, door den Herder agter zyn kudde, gezongen; zy deeden die eenvoudigen de eenvoudigheid huns leevens beminnen. 't Was een vermaak, geen verdienſte, ze op te zingen: by ons is het eene weetenſchap, een verwaandheid kweekend middel; zy hebben in de Schoolen de eigenliefde en de ſchoolwysery ingevoerd, die uit de Schoolen zich verder in de verkeering verſpreid hebben.

De grootſte uitwerking, misſchien, van onze kundigheid ten deezen opzigte, beſtaat hier in, dat zy eenigermaate eene veragting voor onzen eigen Landaart heeft ingeboezemd. Terwyl wy, om Letterkundigen en Geleerden te worden, de Letterſchatten doorſnuffelen van veele Volken, die, ten tyde dat onze Voorouderen nog in het ſtof der barbaarsheid omkroopen, reeds op hunnen trotſchen ſchedel de kroon der ſchoone Kunſten droegen, hebben wy van die Volken, met de rykdommen huns verſtands over te neemen, ook teffens de veragting ingezogen, welke zy van onze Voorvaders koesterden. Van hier het vernederend denkbeeld, dat de hedendaagſche Volken van de *Gaulen* en *Germaanen* afgeſtamd, uit eigen aart, geen meer Verbeeldingskragts, geen meer Vernufts, geen meer Smaaks en Gevoels, kunnen hebben dan hunne Voorvaders; dat alle zaaden van uitmuntende bekwaamheden by hun nog onvrugtbaar zouden liggen, indien de *Grieken* en *Romeinen* niet gekomen waren om ze te ontwikkelen; dat wy nog in onze bosſchen zouden omzwerven, indien de Ouden ons niet geleerd hadden in eene geregelde Maatſchappy te leeven. De eerſte *Romeinen*, en de *Gaulen* en Ger-

Germaanen, waren even zeer gemerktekend, door hunne veragting der Rykdommen, door hunne Vadeflandsliefde, door hunnen moed in het tarten der gevaaren, door hunne bykans ongelooflyke lydzaamheid in 't verdraagen van ongemakken, kortom, door alle die Deugden, welke misschien de algemeenste trekken zyn van het character aller Volken in den eersten trap van beschaafdheid: en ondertusschen, welk een vreemd verschynzel! hebben de *Romeinsche* Geschiedboekers, die zo wel de vroegste *Gaulen* en *Germaanen* als de eerste *Romeinen* afbeeldden, in onze Voorvaderen gehaakt, 't geen zy in de hunne bewonderden: 't welk zy als eenvoudigheid preezen in den Heldentyd der *Romeinen*, wordt als onkunde en woestheid in de *Gaulen* en *Germaanen* gebrandmerkt. Het zelfde tafereel van Zeden in de daaden geevende; waanden zy de kleuren te veranderen, door andere woorden te gebruiken; doch in de daaden verschieten de kleuren niet.

Het zyn, ondertusschen, de *Griekfche* en *Romeinsche* Geschiedschryvers, die, op de leerzaamste en teffens inneemendste wyze, de oude Stammen, van welke wy afdaalen, beschreeven hebben. Deeze uitsteekende en verstandige Schryvers kenden de menschlyke natuur ten vollen, zy wisten dezelve tot in de minste trekken naa te gaan. Hun meesterlyk penseel schildert de Menschen in alle gedaanten, in alle houdingen, in alle staaten, hun eigen. —— Zy werden, 't is waar, hier in door hunne Opvolgers slegt ondersteund. De meesten van den Monnikenstand, bepaald aan de sombere celle, zetten zich, om uit de stof der oudheid op te zamelen, eenige gevallen, die het lot der Volken beslisten, en lieten de zodanige vaaren, welke den aart en het character derzelven afschilderden. Deeze Monniken waren, 't zy door de soort, 't zy door het voorwerp, 't zy door den styl hunner opstellen, onbekwaam, om den Mensch, op 't minste tooneel des Menschlyken leevens, te verbeelden. Zy meenden dat Lotgevallen te verhaalen en Geschiedschryven 't zelfde, als mede dat de Geschiedenis volledig was, wanneer zy de gebeurtenissen, en Vorsten, in eene nauwkeurige tydorde schikten, schoon zy alles oversloegen wat strekte om ons kennis te geeven van de Verstand- en Geestgesteltenis der Menschen, zonder welke de Geschiedenis dood is, en noch verlichten noch behaagen kan.

Wy stappen, overzulks, zonder hartzeer af van de Jaarboeken onzer Voorvaderen, ter plaatse waar TACITUS

en CESAR dezelve gelaaten hebben: gevolglyk is, zints dat tydperk, tot den tyd dat het ſtelzel van beſchaafdheid, 't welk wy aangenomen hebben, zich begon te vormen, de geheele Geſchiedenis misſchien niets anders dan een wyduitgeſtrekte woestyn, waar in wy geen gebeurtenis, geen Mensch, aantreffen, die onze aandagt trekt. Doch, ik zou hier uit geenzins willen beſluiten, dat het hedendaagsch *Europa* min ſtofs, en minder treffende tooneelen voor de Geſchiedenis verſchaft heeft: in tegendeel geloof ik, dat 'er veel in is voorgevallen, waardig om met de beste pen beſchreeven te worden.

Maar Schryvers, anderzins niet onbekwaam, die een lyst gemaakt hebben van de gevallen in die Eeuwen, verſtonden het character derzelven niet. Door moeilyke naſpeuring en noesten arbeid, hebben zy die wydnitgeſtrekte woestyn der Geſchiedkunde met Gebeurtenisſen vervuld, de beſchaafde Eeuwen aan de barbaarſche gehegt, doch de trekken van dezelve vermengd en verward. Alle woorden en benaamingen, die den tegenwoordigen ſtaat des Menschdoms uitdrukken, hebben zy overgebragt op eeuwen, die onzen daadlyken toeſtand voorgaan. Is het wel te bevreemden, dat zy, zo valſche kleuren bezigende, Tafereelen voortgebragt hebben, zo zeer van het belangneemende als van het waare ontbloot?

Wanneer wy uit hunne Schriften het onderwerp willen haalen, 't geen zy ons belooven, ontmoeten wy telkens zekere byzonderheden, welke de algemeene uitdrukkingen, van welken de Schryvers zich bedienen om den zedelyken toeſtand uit te drukken, logenſtraffen. Zy geeven, by voorbeeld, den naam van Koningen en Edelen, aan de Geſlachten van de TARQUINS en der CINCINNAATEN; maar LUCRETIUS bemoeide zich, volgens hun verhaal, nevens de Vrouwen, in het waarneemen van het Huishouden, en CINCINNATUS dreef den ploeg.

De waardigheden en eerampten des beſchaafden Burgerſtaats hebben, in *Europa*, reeds eeuwen geleden, dezelfde naamen gedraagen als tegenwoordig: nogthans vinden wy in de Geſchiedenisſen van *Engeland*, dat een Koning, met zyne Zuster bezig om een Feest te vieren, ſchielyk overvallen werd door een Onverlaat, die zich mede aan tafel wilde zetten; dat de Koning zelve opſtondt om hem uit te dryven; dat hy met den ſtouten Indringer handgemeen geraakte en gedood werd. Een Kanſelier, en eerſte Staatsdienaar, de naamen van welker bedieningen in ons

het

het benydend denkbeeld van grootheid en weelde verwekken, hadden elken dag 's Winters nieuw ſtroo en hooi, en 's Zomers friſſe groene bladen in hun vertrek. De Staat verzorgde aan den Koning zelve fris ſtroo om zyne legerſtede te maaken. Trekken van deeze natuur zyn ſterk en ſtout, zy drukken eene geheele Eeuw uit, en ſchilderen een gansch Volk. De verbeelding, die, misleid door algemeene bewoordingen, de Vorſten en de Onderdaanen, op een grooten afſtand van elkander geplaatst hadt, brengt ze nader by elkander, en ziet ze zeer gemeenzaam leevende, en het Tafereel der Eeuwe neemt het character, 't zelve voegende, aan.

Thucydides hieldt zich, ondanks de vooroordeelen zyns Volks tegen de Volken door 't zelve met den naam van *Barbaaren* beſtempeld, verzekerd, dat men, in de zeden dier Volken, de oude zeden der Grieken te zoeken hadt.

Wat de *Romeinen* betreft, zy hebben de beeldtenisſen hunner Vooroud'eren kunnen beſchouwen in die zy van de onze opleveren. Indien, ten eenigen dage, een Stam van *Arabieren*, of een Horde van *Tartaaren*, der Vryheid moede, dezelve in hunne boſchen agter lieten, en beſlooten in beſchaafde burgerlyke Maatſchappyen te gaan leeven; indien eenige *Americaanſche Stammen*, het vergif en den dolk der *Europeaanen* ontkomen, beſchaafde Wetten en Zeden aannamen, zouden die *Arabieren*, die *Tartaaren*, die *Americaanen*, in volgende eeuwen, het tafereel van hun oorſpronglyken ſtaat vinden in de werken onzer Reizigeren? Wy kennen thans den toeſtand des Menſchdoms. —— Onze kundigheden helderen niet alleen het toekomende op: zy kaatzen, om zo te ſpreeken, door ſtraalbuiging, het voorledene te rug, en doen de duisterheden verdwynen.

De tegenwoordige Staat der geboorene *Americaanen* is voor ons een getrouwe ſpiegel, die den vroegſten toeſtand onzer Vooroud'eren te rug kaatst. Welk een verſchil, bid ik u, zou 'er zich opdoen, tuſſchen een ouden *Germaan*, een ouden *Gauler* en een ouden *Brit*, wat Lichaam en Geest betreft, wat de Begrippen en Zeden belangt, en de woeste *Americaan*, die, gelyk zy, met ſchild, boog, en werpſpiets, gewapend, in de boſſchen omzwerft, aan eene ſoortgelyke lugtgeſteltenis bloot geſteld, van de jagt moet leeven?

Dat wy dan nimmer vergeeten, hoe wy in den te-

genwoordigen toeſtand der nog wilde Volken, den ſtaat onzer Voorouderen aantreffen, die desgelyks woest waren. Wy behooren, in dit ſtuk, te handelen, gelyk wy in een gevorderden leeftyd zouden doen, indien wy, bykans ten einde van 's Leevensloopbaane gekomen, den weg wilden weeten, door ons afgelegd. Wy zullen dan, (want dit is het eenig middel,) een aanvang maaken met de Kinderen te beſchouwen daar zy op 's Moeders ſchoot zitten; wy zullen ze volgen daar zy de wieg en 't kinderkleed verlaaten; elke ſtap, elke ſtandverwisſeling, herinnert ons hoe wy zelve geweest zyn, in een tydperk, dat wy niet in ſtaat waren om op te merken, en onszelven te kennen.

HET CHARACTER VAN CONSTANTINUS DEN GROOTEN.

(Volgens E. GIBBON's, *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, Vol. II.)

Het Character van CONSTANTINUS DEN GROOTEN, die den Rykszetel verplaatſte, en zulke groote veranderingen in de Burgerlyke en Godsdienſtige geſteltenisſe zyns Lands te wege bragt, heeft de aandagt der Menſchen zeer getrokken, en hunne gevoelens ten zynen opzigte verdeeld.

De dankbaare yver der *Christenen* heeft hem, als den Verloſſer der Kerke, alle hoedanigheden van een Held, ja van een Heilig toegeſchreeven, terwyl de misnoegde en onderliggende Party CONSTANTINUS vergeleek by de ſchriklykſten der Dwingelanden, die door hunne ondeugd, of zwakheid, het Keizerlyk Purper onteerden. —— Dezelfde driften hebben, eenigermaate, blyven voortwerken onder de volgende geſlachten, en het Character van CONSTANTINUS is, nog in deeze tegenwoordige eeuwe, een onderwerp waar over de Lofredenaar uitweidt, en waar in de Hekelſchryver ſtoffe vindt. Door de onpartydige vereeniging dier Gebreken, welke zyne hoogſte verwonderaars erkennen, en dier Deugden, welke zyne onverzoenlykſte vyanden hem toeſchryven, zou men veelligt hoopen eene juiſte afbeelding te zullen kunnen treffen van dien buitengewoonen Man, eene afbeelding, die de waarheid en opregtheid der Geſchiedenisſe kan aanneemen zonder bloozen. Maar 't zou welhaast blyken, dat de vergeeſſche poóging om zulke ſtrydige kleuren te mengen, en zulke onbeſtaanbaare hoedanigheden overeen te brengen, eer een Monſteragtige, dan een Menschlyke beeldtenis zou opleveren, wanneer dezelve niet beſchouwd wierd in haar eigen en onderſcheiden licht,

ſteld, door eene zorgvuldige onderſcheiding van de verſchillende tydperken der Regeeringe van CONSTANTINUS.

Zo wel 't lichaam, als de ziel, van CONSTANTINUS, was door de Natuur met haare dierbaarſte geſchenken begiftigd. Zyne geſtalte was kloek, zyne houding vorstlyk, zyn voorkomen bevallig; zyne kragt en vlugheid betoonde hy in alle manlyke lichaamsoefeningen; en van zyne vroegſte jeugd, tot eenen vry verre gevorderden leeftyd, behieldt hy de ſterkte zyner geſtelteniſſe, door een ſtrikt aankleeven aan de huislyke Deugden van kuischheid en maatigheid. Hy ſchiep vermaak in het gezellige onderhoud der gemeenzaame verkeeringe, en, ſchoon hy zomwylen zyne geneigdheid tot boerten ruimer den teugel vierde, dan de ernsthaftigheid zyner Keizerlyke waardigheid gehengde, won de heuschheid en vriendlykheid zyner zeden de harten van allen, die tot hem naderden.

De opregtheid zyner Vriendſchappe heeft men verdagt gehouden; nogthans toonde hy, by zommige gelegenheden, dat hy geenzins ongeſchikt was voor eene vuurige en langduurende Vriendſchapsverbintenis. ——— Het gemis eener geleerde Opvoedinge maakte niet, dat hy de Geleerdheid op een te laagen prys ſchatte; de Kunſten en Weetenſchappen ontleenden aanmoediging uit de ryklyke beſcherming van CONSTANTINUS. ——— In het afdoen van zaaken was hy onvermoeid, en zyn werkzaame geest ſteeds onledig met leezen, ſchryven of denken, met gehoor te verleenen aan buitenlandſche Afgezanten, of het onderzoeken der klagten van zyne Onderdaanen. Zy zelve, die zyne genomene maatregels het ſtrengst berispen, moeten toeſtemmen, dat hy eene ziel bezat, bekwaam om de grootſte ontwerpen uit te denken, en geduld genoeg om ze uit te voeren, zonder zich te laaten zwaaijen door de vooroordeelen der opvoeding of het geſchreeuw der menigte. ——— In het veld boezemde hy zyn eigen onverſchrokken moed den Krygslieden in, die hy aanvoerde met alle de bekwaambeden eens welaigerigten Veldheers: aan deeze meer dan aan zyn Krygsgeluk, hebbe men de heerlyke overwinningen toe te ſchryven, welke hy op de buitenlandſche Vyanden des Ryks behaalde. Hy beminde de eer als de belooning, misſchien als de dryfveer van zyne verrigtingen. De onbegrensde Staatzugt, die, zints hy te *York* het Purper ontving, de heerſchende togt zyner ziele blykt geweest te zyn, kan geregtvaardigd worden, door de gevaarlykheid zyns eigen toeſtands, door het character zyner Mededingeren, door de zelfbewustheid zyner meerdere verdienſten, en door het vooruitzigt, dat zyn gelukkig ſlaagen hem in ſtaat zou ſtellen om vrede en orde aan een onrustig en verdeeld Ryk te ſchenken. —— In zyne Burgeroorlogen tegen MAXENTIUS en LICINIUS, badt hy de genegenheid des Volks op zyne zyde, 't welk de onvermoonde ondeugden dier Dwingelanden vergeleek met

den geest der Wysheid en Regtvaardigheid, die in 't algemeen beſtuur van CONSTANTINUS doorſtraalde.

Was CONSTANTINUS geſnouveld aan den oever des *Tybers*, of zelfs in de vlakte van *Hadrianopolis*, zou men, met zeer weinig uitzonderingen, het gemelde Character van hem aan de Naakomelingſchap mogen overreiken, als het waare en egte. Maar 't einde zyner Regeeringe zette hem (gelyk een Schryver van zynen tyd het gemaatigd uitdrukt,) uit den rang, dien hy verdiend hadt onder de verdienſtlykſten der *Romeinſche Vorſten*. In het leeven van AUGUSTUS, zien wy den Dwingeland des Gemeenebests, bykans langs onmerkbaare trappen, veranderd in den Vader zyns Vaderlands en des Menschdoms. ——— In dat van CONSTANTINUS doet zich een Held op, die zo langen tyd zyne Onderdaanen met liefde, en zyne Vyanden met ſchrik, vervuld hadt; ontaart tot een wreed en ongebonden Monarch, bedorven door zyn geluk; of door vermeestering verheven boven de noodzaaklykheid van te moeten veinzen. De algemeene Vrede, welken hy, geduurende de laatſte veertien jaaren zyner Regeeringe, handhaafde, was veeleer een Tydperk van ſchynbaaren luister dan van weezenlyken voorſpoed; en CONSTANTINUS bezoedelde zyn ouden dag met de ſtrydige en nogthans zamenpaarbaare ondeugden, Schraapzugt en Verkwisting. De opgehoopte ſchatten, gevonden in de Paleizen van MAXENTIUS en LICINIUS, werden kwistig geſpild: de veelvuldige nieuwigheden, door den Overwelldiger ingevoerd, gingen met groote kosten vergezeld: zyne Gebouwen, zyne Hofhouding, zyne Feesten, vorderden onmiddelyke ryklyke onderſtandgelden; de verdrukking des Volks was de eenige bron om 's Vorſten praalzugt genoegzaamen voorraad op te leveren. Zyne onwaardige Gunſtelingen, verrykt door de onbeperkte milddaadigheid huns Meesters, maatigden zich ſtrafloos het regt aan van berooven en omkoopen. Een verborgen, maar algemeen, verval beſpeurde men in alle de deelen des Ryksbeſtuurs, en de Keizer zelve, ſchoon hy het Volk in gehoorzaamheid hieldt, verloor allengskens de agting zyner Onderdaanen. De Kleeding en Zeden, welke hy, in 't laatſt zyns leevens, aannam, dienden alleen om hem veragtelyk te maaken in aller oogen. De *Aſiatiſche* Pragt, door den trotſen DIOCLETIANUS ingevoerd, kreeg eene zagtheid en verwyfdheid in den perſoon van CONSTANTINUS. Hy wordt verbeeld met nagemaakt Hair van verſcheide kleuren, kunſtig geſchikt door de bedreevenſte handen van dien tyd, met een Hoofdcierzel van eene nieuwe en zeer kostbaare gedaante; omhangen met paarlen, edel geſteenten, en eene veelkleurigen langen zyden Mantel met gouden bloemen gewerkt. In zulk eene toerusting, naauw te verſchoonen by een jongen en ydeltuitigen HELIOGABALUS, kunnen wy de Wysheid van een bejaard Vorst, en de eenvoudigheid van een *Romeinsch* Krygsman, niet ontdekken. Eene ziel, dermaate ver-

verzwakt door voorſpoed en inwilligiug, kon zich onmogelyk verheffen tot die grootmoedigheid, welke agterdogt verſmaadt en vergiffenis durft ſchenken. Het dooden van MAXIMIANUS en LICINIUS moge misſchien geregtvaardigd worden, volgens de grondregelen der Staatkunde, zo als men die leert in de ſchoolen der Dwingelanden: doch een onpartydig verhaal van de regtspleegingen of liever moorden, welke CONSTANTINUS, in 't laatst gedeelte zyns leevens, liet volvoeren, zal in onzen geest het denkbeeld verwekken van een' Vorst, die, zonder knaaging, de wetten der Regtvaardigheid en de aandoeningen der Natuure, kon opofferen aan de eischen van Drift of Belang.

DE BESCHAAMD GEMAAKTE ONMEEDOGENDE.

Een waare Gebeurtenis.

(Uit het Engelsch.)

Een *Indiaan*, op de jagt ongelukkig geſlaagd, vervoegde zich na eene Plantadie in *Virginie*, den Planter aan de deur ziende, vroeg hy, met betuiging van grooten honger, om een ſtuk broods. —— De Planter geboodt hem heen te gaan, verzekerende dat hy niets zou hebben. —— „ Mag ik dan," vroeg de *Indiaan*, „ een kroes van uw Bier?" —— *Neen, niets is hier voor u te haalen*, ſprak de Planter. —— „ Maar „ ik ben," vervolgde de Wilde, „ geheel afgemat, geef my „ alleen een dronk waters? —— *Vertrek Indiaanſche Hond*, was het onmeedogend woord, waarmede hy moest heen gaan.

't Gebeurde eenige maanden daarna, dat die Planter op de jagt, in het bosch het wild nazettende, van zyn gezelſchap afdwaalde, en den weg miste; de avond overviel hem, en hy zwierf in het bosch om, tot hy een *Indiaanſche* hut ontdekte. Hy gaat derwaards, en vroeg den Wilden, of hy hem den weg wilde wyzen na eene Plantadie aan gindſche zyde van 't bosch. „ 't Is," zeide de *Indiaan*, „ deezen avond „ voor u te laat om derwaards te gaan; doch wilt gy in myn „ geringe hut vernagten, gy zyt welkom!" Hier op boodt hy dien gast eenig wildbraad, en 't geen hy voorts hadt tot verkwikking, aan: en verzogt hem, eenige beestenvellen gespreid hebbende, op dezelve te rusten, met belofte, dat hy hem 's morgens vroeg zou wekken, en den weg na huis wyzen.

's Morgens vertrokken zy. De *Indiaan* bragt den Planter door het bosch heen, tot op den weg dien hy verder gaan moest: doch, zo als zy gereed ſtonden afſcheid te neemen; ging hy voor den Planter heen, keerde zich om, zag hem

ſterk

ſterk in 't aangezigt, en verzogt te mogen weeten, of de Planter hem kende? —— Deeze ſtondt van ſchaamte en ſchrik geheel verſteld, als hy, in zynen vriendlyken Gastheer en getrouwen Gids, den hardbehandelden *Indiaan* herkende. —— Hy ontveinsde zulks niet, en verzogt, op alle mogelyke wyzen verſchooning, wegens die behandeling. De *Indiaan* gaf hem alleen te houden. „ Wanneer gy ſmagtende *Indiaanen* ziet, „ die u om een dronk waters verzoeken, zeg dan nooit we„ der, *vertrek Indiaanſche Hond!*" —— Voorts wenschte hy hem behouden reize, en elk ging zyns wegs. —— Het valt niet zwaar te beſlisſen wie deezer beiden het meeste regt hadt op den naam van *Christen!*

EENIGE BYZONDERHEDEN WEGENS DE BEVORDERING VAN PETER SCHREUTSER, DOOR DEN KONING VAN PRUISSEN, VAN GEMEEN SOLDAAT TOT LUITENANT GENERAAL VERHEVEN.

(*Uit het Engelsch.*)

In den ſlag by *Praag*, toen de Maarſchalk DAUN, den grooten FREDERIK noodzaakte, het beleg dier Stad op te breeken, was, in het aftrekken, de linker Vleugel van 't Leger zyner Majeſteit in niet weinig verwarrings geraakt. De Koning reedt om orde te ſtellen, galoppeerende over een zeer oneffen grond. Zyn paard viel, en de Koning kwam op den grond neder by een gewonden Soldaat. Deeze, zyne Majeſteit ziende, riep, „ Heer Koning! indien gy geen twee of drie ſtuk„ ken Kanon op die hoogte plaatst, en Volk in de vlakte daar „ onder legt, zal uw ſlinker Vleugel geheel verlooren zyn." De Man wees na de hoogte, welke de Koning niet in 't oog hadt. Hy zag derwaards, zweeg eenige oogenblikken, en daar op den gewonden Soldaat aanziende, trok hy een ring van geene groote waardy van zyn vinger, en gaf ze hem, zeggende: „ Indien gy ontkomt breng my dan dien Ring in eigen per„ ſoon weder." De gegeeven raad werd terſtond werkſtellig gemaakt, en de ſlinker Vleugel gered. —— Omtrent een maand daarna, was de Soldaat, PETER SCHREUTSER geheeten, genoegzaam van zyne wonden herſteld, om te kunnen gaan. Hy liet zich by den Koning aandienen. Zyne Majeſteit gaf hem den rang van *Kapitein*; in deeze post kweet hy zich zo wel te *Rosbach*, dat de Koning hem tot *Majoor*, en kort daarop tot *Luitenant Colonel* aanſtelde. By *Dresden* twyfelde de Koning wat hem te doen ſtondt, en beval een zyner Aides de Camp, dat hy om *Schreutſer* zou zenden. De Koning vroeg zyn raad; by gaf dien; dezelve werd gevolgd, en het gelukte. Weinig tyd daarna kreeg hy een Regiment, en den tytel van

Ma-

Majoor Generaal. Hy leeft nog, en is, zo wy meenen, thans *Luitenant Generaal.* Hy bezit, in de hitte van 't gevaar, de grootſte bedaardheid van geest, welke men ooit in iemand aantrof: hy bezat zo veel vuurs en leevendigheids van geest op den ouderdom van vyftig jaaren, dat de Koning veel genoegen ſchiep in zyn gezelſchap, en boerte menigmaal met hem over zyn ſterk eeten en geestigheid; zeggende, dat hy alle ſpys, zo ras hy dezelve gegeten hadt, in geest wist te veranderen: eens deedt hy hem enkel water drinken, terwyl het overige gezelſchap Champagne wyn dronk: misſchien om de te groote vlugheid te maatigen.

ANECDOTE VAN DEN GROOTEN MILTON.

JACOBUS DE I, nog Hertog van *York* zynde, gaf een bezoek aan MILTON. In den loop huns geſpreks vroeg de Hertog aan den blinden Dichter: „ Of hy niet dagt, dat het verlies „ zyns Gezigts een oordeel des Hemels was, tot ſtraffe dat „ hy tegen zyn Vader, CAREL DEN I, geſchreeven hadt?" —— MILTON gaf hier op dit merkwaardig antwoord. *Indien uwe Hoogheid denkt, dat de rampen, die ons hier op Aarde bejegenen, kenmerken zyn van 's Hemels wraake: wat zullen wy dan moeten zeggen van het lot, dat uw Vader, den Koning, is overgekomen? Volgens deeze veronderſtelling moet 's Hemels misnoegen veel grooter tegen hem dan tegen my geweest zyn; want ik heb alleen myne Oogen, en hy heeft zyn Hoofd, verloren!*

* * *

EXTRA WAARNEMINGEN DER KOUDSTE DAGEN IN DEZEN WINT

Deze aanteekeningen zyn gedaan met vier volmaakt gelykwyzende Thermometers in tuben, alle van P. WAST EN ZOONEN, waar van twee dezelfde zyn die op dezelfde pl den 28 *Juli* en 2 *Aug.* 1783 de hitte op 92 gr. hebben aangewezen; in fmeltende ſ teekenen ze alle 32½ gr. en één daarvan, uit den Tubus genomen, en in een mengzel natte ſneeuw en ½ Zout gedompeld, daalde tot 6 gr. onder O.

Dec. 1783	N.	Z.
27 's mo. 8 u.	21	17
's nam. 2 -	27½	
—— 4½ -		22
's av. 10 -		20
28 's mo. 8 -	21½	21
's mid. 12 -	25	25
's nam. 2 -	22	23½
—— 3½ -	20	20
's av. 8 -		16½
—— 10 -		15
—— 11 -		14
29 's mo. 7 -	10	10
—— 8,9 -	12	12
's nam. 2 -	16	22
—— 3½ -	13½	14½
's av. 9 -	11	7
—— 10 -	8	5
—— 11½ -		3
30 's nam. 7,7½ -	1 ond.	1½ ond.
—— 8 -	0½ ond.	1 ond.
—— 9 -	4	4
's nam. 2 -	13	17
—— 3½ -	8½	9
's av. 7 -		1½ ond.
—— 9 -		3 ond.
—— 10 -	2 ond.	3½ ond.
—— 12 -		3 ond
31 's mo. 7½ -	1	1 ond.

Dec. 1783	N.	Z.
's mo. 8 u.	2	1
—— 8½ -	4	3
's nam. 2 -	10½	12
—— 3 -	9	10½
's av. 7 -	10½	10½
—— 10 -	13½	13½
—— 11 -		14
Jan. 1784		
1. 's mo. 8 -	26	26½
's nam. 2 -	34½	36½
's av. 10 -		31
—— 11 -		28
2 's mo. 8 -	21½	22
even de 's av. 10 -		25½
zon weg 3 's mo. 8 -	24	24
's av. 10 -	25	25
4 's mo. 8 -	24½	25
's av. 10 -		23
5 's mo. 8 -	15	14½
—— 9 -	15½	15
's nam. 2 -	19½	27½
—— 3 -	19	20
's av. 10 -	12½	12
6 's mo. 7,8 -	9	8
—— 9 -	10	9½
's nam 2 -	18	
's av. 10 -	11½	10½
—— 11½ -		9½

Jan. 1784	N.
7 's mo. 8 u.	10
—— 9 -	12
's nam. 2 -	18
's av. 10 -	13½
—— 12 -	
8 's mo. 8 -	9
—— 9 -	13
's nam. 2 -	19½
—— 3 -	18
's av. 10 -	20
9 's mo. 8 -	22½
's nam. 2 -	26½
's av. 7 -	
—— 9 -	
—— 10 -	20½
—— 12 -	
10 's mo. 8 -	24
's nam. 2 -	30
's av. 7 -	
—— 10 -	
11 's mo. 8 -	12
—— 9 -	
's nam. 2 -	18
's av. 6 -	
—— 7 -	
—— 10 -	
—— 11½ -	

Op den 30 December 's av. 10 u. ſtond één dezer Thermometers aan een boom in 't mi den van myn Tuin 4 gr. onder O, dus volmaakt gelyk aan de Waarneeming der Heer SCHRAGE en WAST buiten de Utrechtſche Poort op 't zelfde uur; (Zie *Nederl. Courant by V lem* 14 Jan.) maar in plaats dat aldaar de koude 's nagts 12u. tot 6. en 2u. tot 7 onder kwam, was dezelve by my ten 12u. niet meer toegenomen; gelyk het aldaar ook den g heelen 31 Dec. kouder bleef, en in tegendeel 's av. 29, en 's morg. 30, vry minder was.

De aanteekening in den Hortus Medicus (*Amſt. Courant* 10 Jan.) komt ook door één m de myne gelyk; den 30 's av. 7u. was de koude aldaar 1½ gr. minder, en den 31 's m 7u. 1 gr. meer — deze koude ſchynt het Zuider en Oosterdeel der Stad feller getroffen hebben dan 't Noorder en Westerdeel, alwaar de zeer kundige Heer HOUTTUIN den 31 mo. 8u. ſlegts 6, en een myner Vrienden, niet ver van daar woonende, den 30 's av. 10 6, en 31 's mo. 9u. 8 boven O waargenomen heeft.

Gedenkwaardig is 't dat wy nu in 5 maanden de grootſte hitte en koude gevoeld hebbe die in ons land bekend is, ſchoon 't waar is, dat deze koude, met ſtille Zuidelyke winde verzeld, op 't gevoel lang zoo hevig niet was, als op den 10 en 11 Jan. 1740 en 27 Ja 1716, door den fellen Oostenwind.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REGTVAARDIGHEID, DE HOOFDDEUGD DER REGTEREN; OF REDENVOERING OVER DEUT. XVI. 20.

Geregtigheid, Geregtigheid, zult gy najaagen.

Door ALEXANDER GERARD. *D. D. & Prof. Theol. te Aberdeen.*

De Pligten, welke op ons rusten, kunnen zeer gevoeglyk tot twee hoofdrangen gebragt worden: Pligten, naamlyk, die tot allen, zonder onderscheid, behooren, en die Menschen, in zekere posten gesteld, betreffen.

In zommige gevallen zyn de Pligten van den laatstgemelden aart geheel verschillend van de eerstgenoemde soort. Byzondere omstandigheden in den stand eens zekeren rangs van Menschen geeven hun gelegenheid tot het beoefenen van zekere Deugden, en het waarneemen van zekere Pligten, welke in andere niet te passe komen. Dus komen de Pligten van Onderwerping alleen by den Onderdaan, niet by de Hooge Overheid, te passe: en aan den anderen kant, behooren alle de Deugden, die de handhaaving van Burgerlyk gezag betreffen, byzonder by de Beheerschers der Volken. Amptloozen hebben geene gelegenheid tot derzelver betragting.

Maar, in de meeste gevallen, komen de Pligten van een Mensch, en die van den Mensch in zekere Waardigheid gesteld, eenigermaate overeen. Onze Pligten beantwoorden altoos aan den staat, waar in wy ons bevinden; doch de standen van alle Menschen stemmen zamen in veele van de voornaamste byzonderheden, en schenken dus aan allen gelegenheid tot het beoefenen van de aangelegenste Pligten. Alle de hoofdpligten van Godzaligheid, Liefde, Regtvaardigheid en Maatigheid, behooren onvermydelyk tot een ieder uit eene Vrouwe gebooren, tot de Overheid en den Onderdaan, tot den Leeraar en het Volk, tot Lieden van hoogen en laagen Rang, tot Ryken en Armen, tot Ouden en Jongen. Maar, nogthans, behelst de stand van elken rang eenige byzondere omstan-

digheden, die verſcheide Pligten van algemeene verbintenisſe byzonder op zekere Perſoonen doen klemmen, of hun tot het volbrengen daar van meer dan anderen aanzetten. Zodanige Pligten mogen aangemerkt worden als byzondere Pligten van dien Stand, welke dezelve op die wyze vordert.

Het zou gemaklyk vallen hier eene menigte van voorbeelden op te haalen. Dan ik bepaal my tot mynen Text. Alle Menſchen moeten Regtvaardig zyn; de verpligting tot Regtvaardigheid is volſtrekt en onvermydelyk; de ſchennis van dezelve ſtelt den Mensch bloot voor ſchande en verfoeijing; deeze Pligt, nogthans, voor allen van eene zo heilige en onſchendbaare verbintenisſe, wordt byzonder voorgeſteld als de Pligt der Regteren. God, hadt tot MOSES gezegd, *Regters en Amptlieden zult gy u ſtellen in alle uwe Poorten, die u de* HEERE *uwe* GOD *geeven zal, onder uwe Stammen*, en 'er bygevoegd wat derzelver werk zou weezen, dat zy het Volk richten met een *gerichte der Geregtigheid.* Zich voorts tot een ieder hunner wendende, als of zy reeds het Ampt bekleedden, vermaant hy hun tegen de gewoone krenking des Regts, *Gy zult het Gerichte niet buigen; gy zult het aangezigt niet kennen; ook zult gy geen geſchenk neemen: want het geſchenk verblindt de oogen der Wyzen, en verkeert de woorden der Regtvaardigen:* hy herhaalt de verpligting tot het betragten dier Deugd, *Geregtigheid, Geregtigheid zult gy najaagen.* Deeze wyze van uitdrukken in 't oorſpronglyke is vol kragts, en behelst niets minder dan, Gy zult ſtipte Regtvaardigheid in agt neemen; Gy zult met onvermoeiden vlyt de Regtvaardigheid handhaaven; Gy zult ſtandvastig weezen in de Regtvaardigheid te betragten. Men vindt in de Heilige Bladeren veelvuldige bevelen van dien nadruklyken aart.

De *Algemeene* Pligten der Menſchen ſtrekken, om zeer in 't oogloopende redenen, meest tot Stoffen der openbaare Redenvoeringen. Dan de betragting dier Pligten, die eenen *byzonderen* Rang van Menſchen raaken, is dikwyls van zo groot eene aangelegenheid voor hun eigen Character, en voor de belangen der Maatſchappye, en zo noodzaaklyk om de goedkeuring van GOD weg te draagen, als het waarneemen van hunne Algemeene Pligten; en misſlagen in 't geen tot onzen onderſcheiden Rang behoort, zyn zo groote vlekken, gaan van zo verderflyke gevolgen vergezeld, en zullen door GOD zo zwaar geſtraft wor-

worden als eenige andere Ondeugden. Zy leveren, uit dien hoofde, zeer geſchikte onderwerpen op tot openbaar Onderwys, inzonderheid als de Tydsomſtandigheden ons uitnoodigen tot derzelver overweeging. — In dit laatſte geval is de Aanſpraak bepaalder dan in het eerſte; maar dezelfde beginzels, die het, ten allen tyde, voeglyk maaken, de algemeene Leerſtellingen en Pligten des *Christendoms ook* den zodanigen in te ſcherpen, wier bekwaamheden hun in ſtaat ſtellen om de kennis daar van voor zichzelven te verkrygen, leeren, dat het voor ons niet onvoegelyk is, nu en dan, een gedeelte der Toehoorderen te herinneren, 't geen zy weeten dat byzonder op hun rust. De tegenwoordige gelegenheid zal het dan billyken, dat wy trachten te doen zien, dat ſtrikte en onbuigzaame Regtvaardigheid byzonder de Deugd is van alle Regters, Overheden en Regeerders, en aan te wyzen waarom deeze Deugd het Pronkcieraad van hun Character uitmaakt.

Om dit oogmerk te bereiken, zal het genoeg weezen op te merken, dat Regtvaardigheid onmiddelyk verbonden is met het einde van hun Ampt; — dat zy byzondere gelegenheden hebben tot het handhaaven daar van; — en, eindelyk, dat zy onder eene byzondere verpligting daar toe liggen.

Voor eerst, Regtvaardigheid is onmiddelyk verbonden met het einde van het Ampt, 't geen Overheden, Regters en Regeerders bekleeden.

Elke Leevensſtand, de laagſte niet uitgezonderd, vorderd eenige byzondere pligten van die in denzelven geplaatst zyn: want elke Leevensſtand behelst eenige omſtandigheden daar aan eigen, en is geſchikt om te beantwoorden aan eenig nut oogmerk, 't welk niet kan beantwoord worden zonder het waarneemen van eenige daar mede overeenſtemmende regelen. De Handwerker moet eenige dingen volbrengen, niet gevorderd van andere Menſchen, ten einde hy zyne bezigheid zo nutlig voor de Maatſchappy doe worden, als dezelve behoort te zyn. Met hier in gebrekkig te weezen, is hy gebrekkig in zyn eigen beroep. En gebrekkig in zyn eigen handel te zyn is, voor ieder Menſch, dubbel misdaadig: dan in de laagere Leevensſtanden, trekt het onze aandagt zo zeer niet: dewyl derzelver eindoogmerken minder gewigtig zyn.

De hoogere Bezigheden zo wel als de laagere, zyn rechtſtreeks ingerigt tot zekere einden, om welke te bereiken zekere Deugden byzonder vereischt worden. Ge-

brekkig te weezen in het betragten dier Deugden verydelt het einde diens Ampts, en is onbeſtaanbaar met deszelfs waarneeming. De hoogere Bedieningen in de Maatſchappy zyn ingeſteld tot gewigtige oogmerken; het misſen dier oogmerken baart groote en wydſtrekkende onheilen; en, daarom, worden de Ondeugden, hier toe ſtrekkende, in Menſchen, met waardigheden bekleed, met een byzonderen afkeer beſchouwd. De hoogheid der Bedieninge, het gewigt van het einde waar toe dezelve ſtrekt, vereenigen zich met onze gevoelens, verwekken eene aandoening van volſtrekte onvoeglykheid en onbetaamelykheid in de Ondeugden rechtſtreeks ſtrekkende, tot verwoesting van dezelve, en doen ons de daar tegen over geſtelde Deugden, in een byzonder gezigtpunt beſchouwd, aanzien als onze goedkeuring by uitſtek waardig, en het cieraad uitmaakende van het Chracter der Menſchen in dien Leevensſtand. Elk Beroep van openbaare aangelegenheid, in de Maatſchappy, heeft eene daaraan beantwoordende Welvoeglykheid van Character, daartoe behoorende: en deeze welvoeglykheid beſtaat altoos in het bezit dier Deugden, welke volſtrekt noodig zyn tot het wel waarneemen van dat Beroep. Door andere Deugden *vercieren* de Menſchen hun Beroep: maar die Deugden, welke het eigenlyk welſtandige daar van uitmaaken, moeten waargenomen worden, om het *ontluisteren* te voorkomen.

Van alle Deugden is Regtvaardigheid de noodzaaklykſte om de verrigtingen eens Regters te volbrengen, en aan het einde zyns Ampts te beantwoorden. Alle Deugden behooren in hem gevonden te worden; het voegt den Man, boven anderen verheeven door zyn rang, gezag of magt, *uitmuntender te weezen dan zyn Naasten* (*), en algemeene Deugdzaamheid is de daadelyk uitneemendheid, van den Mensch. Elke ondeugd is laag, en brengt iets gemeens in 't Character; doch alle ſoort van laagheid is onvoegelyk voor Perſoonen, wier Rang eerbied inboezemt, wier gezag het voorwerp is van eerbiedenisſe, en niet ſtaande gehouden kan worden zonder zich te gedraagen overeenkomſtig met de denkbeelden en gevoelens der geenen, die aan hun onderworpen zyn. ——— Veele byzondere Deugden zyn, in verſchillende opzigten, byzonder noodig ten ſteun van 't gezag der Regteren, en tot het behoorelyk volbrengen der Pligten huns Leevensſtaats; de tegenovergeſtelde On-

(*) *Spr.* XII. 26.

Ondeugden wederſtreeven dit einde, en zyn, te dier oorzaake, onvoeglyk voor eenen Regeerder. —— Maatigheid, zelfsbeſtuur, bedaardheid van ziel, Geregeldheid en Deftigheid paſſen den Regter; Ligtvaardigheid, Losbandigheid, Opvolging van zinlyke lust, misſtaan hem. Deeze Deugden voegen *aan*, deeze Ondeugden zyn geheel onbeſtaanbaar *met*, de verhevenheid van hun Rang, met de ernsthaftigheid van hun Character, met de ſtaatlykheid van hun Ampt, met de inſpanning en werkzaamheid der ziele, daar toe noodig. De laagheid deezer Ondeugden, gepaard met het denkbeeld van Menſchen, die als 't ware de Vertoonders zyn van den Staat, en de eer van denzelven moeten ophouden, bevat een ongeſchikt mengzel op, 't welk noodwendig onbevallig moet weezen, en tanſtootlyk in het oog des beſchouwers. —— Desgelyks is Godsvrugt een noodzaaklyk vereischte in zyn Character, en eene onvermydelyke pligt voor den geenen aan welken eenig deel des Beſtuurs is toevertrouwd: Ongodsdienſtigheid, zelfs den minſten zweem daar van, voegt hem niet. Zy zyn de Schut-en Schermheeren van den Vrede en de goede orde der Maatſchappy, en moeten, gevolglyk, ook de Schut- en Schermheeren, de vrienden van den Godsdienst, weezen, zonder welke die Vrede en Orde niet bewaard kan blyven. Hun verheeven rang zal kragt byzetten aan het voorbeeld van Godsvrugt door hun gegeeven, door de beoefening van dezelve algemeener te maaken onder hunne minderen, zullen zy de zegeningen, welke de Godsdienst aan de Maatſchappy toebrengt, vermenigvuldigen. Godsdienst zal het meest vermogend beginzel weezen van die onpartydige en beſtendige Regtvaardigheid, op welker handhaaving van de Regteren die Maatſchappy eisch heeft. Doordrongen van waare Godsdientigheid, zal deeze GOD ſteeds aan hun voor oogen ſtellen in het licht, waarin de Pſalmdichter HEM vertoont: GOD *ſtaat in de vergadering* GODES; *hy oordeelt in het midden der Goden. Hoe lang zult gy lieden onregt oordeelen, en het aangezigt der Godloozen aanneemen. Doet regt den armen en den weezen; regtvaardigt den verdrukten en den armen. Verlost den armen en den behoeftigen, rukt hem uit der Godloozen hand* (*). ——— Gierigheid is zeer onbeſtaanbaar met het Character eens Regters; de laagheid deezer Ondeugd vernedert hem; doch de onbeſtaanbaarheid komt voornaamlyk voort daar uit, dat ze zo zeer ſtrydt met het einde zyner Be-

(*) PSALM LXXXII. 1——4.

Bedieninge, en rechtſtreeks aanloopt tegen de Regtsoefening, zyn onmiddelyke pligt: wanneer de eiſchen der Gierigheid zich mengen in zyne Amptsverrigtingen, zullen zy alle bedorven worden: *want het geſchenk verblindt den ziende, en het verkeert de zaak des Regtvaardigen.* Geheel ontſlagen te weezen van de ſlordige Gierigheid is noodig in een Regter te behoeden voor het vermoeden van omkooping, en uit dien hoofde ſnood te worden. Eene ziel *Gierigheid haatende*, vol van Edelmoedigheid, verheven boven alle aanlokzelen der rykdommen, is noodig, om aan zyn Character de voeglyke grootheid te geeven, hem tegen allen gevaar van omkooping te behoeden, en een algemeen vertrouwen op zyne braafheid te ſtellen. Maar deeze Deugden dienen meer van ter zyde tot het bereiken van het einde des Regterampts, dan Regtvaardigheid zelve. Andere Deugden bevorderen dat einde door de tusſchenkomst van iets anders, waartoe zy medewerken. Regtvaardigheid werkt dit onmiddelyk uit, zonder dat iet anders 'er by kome. De handhaaving van Regt zelve, is het naaste middel om te beantwoorden aan de oogmerken van het Staatsbeſtuur; een der voornaamſte wegen, langs welke andere Deugden daar toe medewerken, beſtaat hier in, dat zy veel toebrengen tot een ſtandvastige en kragtdaadige beoefening van ongekreukte Regtvaardigheid. Onregtvaardigheid vernietigt rechtſtreeks, en uit zichzelven, deeze oogmerken, en is 'er, in alle opzigten, onbeſtaanbaar mede: andere Ondeugden kanten 'er zich, by wylen, zeer ſterk tegen aan; doch altoos meer zydelings en op eenigen afſtand; dikwyls den weg tot Onregt baanende.

Met een woord, Overheden en Regters bekleeden deeze plaats, ten einde zy Regt en Geregtigheid oefenen; dewyl hun Ampt, van Godlyke Aanſtellinge is, verpligt GOD zelve hun hier toe; elke afwyking van Regtvaardigheid is eene volkomene omkeering van het einde waar toe zy verordend zyn. Regtvaardigheid is, derhalven, hun byzondere Deugd, behoorende onmiddelyk tot het voeglyke huns Characters.

Ten twEEDEN. Regeerders en Regters hebben, uit hoofde hunner Amptsbedieninge, gelegenheid tot veele uitoefeningen van Regtvaardigheid, geheel aan hun eigen. Te deezer oorzaake, mag de Regtvaardigheid aangemerkt wor-

worden, als, op eene byzondere wyze, de Deugd van hun Character en Leevensſtand.

Ieder amptloos Mensch heeft gelegenheid tot veele betooningen van Regtvaardigheid. Alle de deelen van onzen handel met onze Medemenſchen verſchaffen ons gelegenheden om ons te onthouden van hun te benadeelen, om elk te geeven wat hem toekomt in eere, in goederen, om gedaane beloften geſtand te doen, het toevertrouwde pand zorgvuldig te bewaaren en over te leveren. De eenpaarige beoefening deezer onderſcheide pligten van Regtvaardigheid geregtigen ieder Mensch, hoofd voor hoofd, tot den tytel van een Regtvaardig en een Eerlyk Man: het misſen, in een deezer opzigten, zou hem eenigermaate dat Character doen derven.

Regters hebben gemeen met andere Menſchen, dat zy alle deeze Pligten des dagelykſchen Leevens volbrengen; want hunne verbintenisſen met het Menschdom zyn, ten uiterlyken aanziene, dezelfde met die van andere Menſchen. Doch de volkomenſte betragting dier pligten is niet genoeg om een Regter een Regtvaardig Man te maaken. Veele andere betooningen van Regtvaardigheid rusten zo onvermydelyk op hem, als eenige van deezen op andere Menſchen. Hy moet Regt verſchaffen aan de zodanigen, die 't zichzelven niet kunnen doen, regten tusſchen den Man en zyne Naasten. De arme Man, die zelve de verdrukking der Grooten niet kan wederſtaan; de vreedzaame Man, die geplaagd wordt door de inbreuken des geweldigen; de Wees, wiens Regten bekort worden door den onmedoogenden, eischt de beſcherming des Regters, en kan alleen van dien drukkenden overlast ontheeven worden, door de zaak te zyner kennisneeming te brengen. — Verſchillen, ontſtaande uit de onkunde of blinde zelfsliefde van anders welgeſchikte Perſoonen, kunnen alleen beſlist worden door de meerdere kunde, en onpartydigheid des Regters. — Wanneer misdryven byzondere Perſoonen beledigen, of de algemeene rust ſtooren, moeten zy, by de braafheid des Regters, na redmiddelen uitzien. Het behoort tot zyn pligt, in elk geval, naar billykheid, te handelen, geſchonden Regten te handhaaven, onregtmaatige eiſchen te ontzeggen, onheil aanbrengende misdryven te ſtraffen. — Hoe wyd uitgeſtrekt is dan de kring niet der Openbaare Regtsoefeninge, welke de Regeerder en Regter beſchryft? In ieder geval van openbaar Regt is het by hem eene geweetens-

zaak, te doen was regt is: anderzins verzaakt by het Character van een Regtvaardig en Eerlyk Man, op dezelfde wyze als een ander Mensch 't zelve zou verbeuren, wanneer men hem kon overtuigen van de overtreeding des gemeenen regts. —Wyders moet de Regter verheeven zyn boven allen invloed van Menschen gunst of ongunst, van allen beweegreden van belang: in zyn openbaar Character moet hy weigeren te voelen, 't geen beminnelyk is te voelen, en op te volgen, in 't burgerlyk leeven, de inboezemingen van genegenheid, van bloedverwantschap, van vriendschap, van medelyden: hy mag niet toelaaten, dat of de bewondering van iemands algemeene zedelyke waarde, of verfmaading zyner hebbelyke snoodheid, gevoelens die in 't gemeene leeven met roem mogen opgevolgd worden, zich in zyne besluiten mengen. Op 't oogenblik dat hy ten Regterstoel opklimt, mag hy geen *Mensch naar den Vleesche kennen* (*), hy moet volstrekt aflaaten eenig Mensch in een ander licht te beschouwen, dan het licht waarin hy voorkomt juist in het tegenwoordige geval. *Gy zult geen onregt doen in het Gerigte: gy zult het aangezigte des Geringen niet annneemen, noch des Grooten aangezigt voortrekken; in geregtigheid zult gy uwen Naesten rigten* (†).

Ten derden. Regtvaardigheid mag aangemerkt worden, als, op eene byzondere wyze, behoorende tot Regeerders, Regters en Overheden; dewyl zy onder eene byzondere verpligting tot dezelven liggen.

Men zal, by behoorelyk onderzoek, bevinden, dat onze wyze Schepper, in het vormen der Menschlyke Natuur, elke Deugd aangedrongen heeft door staavingen, welker sterkte nauwkeurig geëvenredigd is, naar de maate, in welke die Deugd noodzaaklyk is tot het Menschlyk leeven en de Maatschappye. —— Regtvaardigheid is volstrekt noodig tot veiligheid des Menschlyken leevens en het bestaan der Maatschappye; de algemeene schennis daar van zou de onheilen en rampen des Menschdoms vermenigvuldigen, en de mogelykheid der zamenwooninge vernietigen. Hierom is de handhaaving des Regts verzekerd door de sterkste drangmiddelen. Deeze is een van die Deugden, welke het Geweeten ons doet voelen dat van eene heilige en onschendbaare verpligting is; de over-

tree-

(*) 2 Cor. V. 16.

(†) Lev. XIX. 15.

treeding daar van, door anderen, verwekt onzen afſchrik en verfoeijing; de bewustheid der overtreeding daar van in onszelven, verwekt knaaging en zelfveroordeeling; in beide de gevallen gaan onze gevoelens vergezeld met een leevendig begrip van verdiende ongenade en ſtraffe. —— Onderſcheiden uitoefeningen van dezelfde Deugd zyn, in gevolge van deeze geſteltenis onzer Natuure, meer of min ſtrikt verpligtend, naar gelange van derzelver noodzaakelykheid in 't menſchlyk leeven. Alle Menſchen zyn onloosmaaklyk verbonden tot elke daad van Regt, welke hun in hunnen ſtand voorkomt. Maar eenige betooningen van Regtvaardigheid zyn hoodiger dan andere, en daarom van ſtrikter verbintenisſe. De meerderheid dier verpligtinge niet te bemerken, de overtreeding daar van niet ſtrenger te veroordeelen, geen geweldiger afſchrik daar van te hebben, dezelve niet toe te ſchryven aan een grooter ſnoodheid en ſchreeuwender wanverdienſten, zou een verkeerdheid van begrip en eene bedorvenheid van ons geweeten aanduiden. —— Dezelfde Deugden, en dezelfde beoefeningen daar van, zyn weezenlyker tot het onderſteunen der Maatſchappy in eenige Characters dan in andere: en het is een gevolg van het maakzel onzer natuure reeds aangeweezen, dat elk onbedorven hart ze, naar maate, verpligtender vindt.

Deeze beginzels, blykbaar gegrond op de geſteltenis der Menschlyke Natuur, zyn genoeg om de Overheden en Regters te overtuigen, onder eene byzondere verpligting liggen tot Regtvaardigheid. Alle Onregtvaardigheid is verwoestend voor de Maatſchappy, maar veel verwoestender als dezelve valt in Regters, dan in byzondere Perſoonen. Regtvaardigheid is in alle Menſchen heilzaam voor de Maatſchappy; maar in Regters is dezelve nog veel heilzaamer.

Elke daad van Onregt brengt daadlyk nadeel toe aan den Man door dezelve beledigd; maar een onregtvaardig oordeel beſchadigt met bykomende bezwaarenisſen: dewyl het geſchiedt onder de gedaante des regts, en den beledigden Perſoon behandelt als ware hy ſchuldig. Amptlooze Lieden ſtaan alleen tot weinigen in betrekking, en kunnen dus ſlegts weinigen, door hunne Onregtvaardigheid, benadeeld worden; doch de Onregtvaardigheid eens Regters ſtrekt zich wyder uit; deeze benadeelt allen, die tot deszelfs Regtsgebied behooren. Het Onregt, door byzondere Perſoonen aangedaan, kan geweerd of vergoed

worden door de Regtvaardigheid des Regters; maar, indien de Regter onregtvaardig is, wie zal dien Onregtvaardigheid bedwingen? Het gevaar is zo groot en zo taslyk, dat in elken Staat hooger Regtbanken beſtemd zyn, om de onregtvaardigheid der laagere te regt te brengen. Maar, indien de hooger Regtbank bedorven is, wordt het kwaad onverbeterlyk; dan klaagen de onderdrukten te vergeefsch, zy zugten in 't heimlyk, en ſchroomen herſtel te zoeken: dan heeft de verongelykte Man, die de ſtoutheid hadt om herſtel van zyn geſchonde regten te zoeken, de kwelling om die ſchennis bekragtigd te zien, en verdubbeld door zyne poogingen om dezelve te vermyden; dan bevindt hy, die, van een gering kwaad, hem aangedaan, zich zogt te verdeedigen, dat zyne poogingen in zyn verderf eindigen; *dan verhoogt de Godlooze zyn hoorn*; hy gaat naar zynen boozen wil te werk, *het Land en alle zyne Inwoonders verſmelten* (*) *en alle de fundamenten der aarde wankelen* (†). Vergoeding te zoeken van de onbillykheid eens ondergeſchikten Regters, is dikwyls drukkende; de zwakke kan verdrukt, de armen geplaagd worden door de Onregtvaardigheid van den geringſten Overheidsperſoon; zy kunnen hunne zaak niet veryorderen, ſchoon dezelve onwederſpreeklyk goed is; zy moeten bedorven nederzitten, om een dieper poel van verderf te ontwyken. ——— Het enkel vermoeden van Onregt in de Regters is van verderflyke gevolgen: het berooft de Menſchen van dat bezef van gerustheid, welke noodig is tot het genoegen des leevens, en een der gelukkigſte uitwerkzels mag genaamd worden van een Vry Staatsbeſtuur; het vervult hun, met eene ſteeds ontrustende vrees, dat hunne bestgegronde regten voor inbreuk bloot ſtaan; het doet hun ſchroomen dezelve te verdeedigen als zy aangetast worden; het vernedert en plaagt hunne zielen met alle die verſchrikkingen welke de Onderdaanen van eigendunklyke Overheerſching bevangen; het vervult hun met het akelig denkbeeld, dat zy alle hunne goederen op eenen losſen voet bezitten. Zegt elk gevoelig Hart niet, dat de onzekerheden, de angſten, en veryaardheden van deezen toeſtand, weezenlyke en hoogſtſmertlyke bezwaaren zyn?

Regt-

(*) Psalm. LXXV. 3, 4, 5.

(†) Psalm. LXXXII. 5.

Regtvaardigheid is zo veel der Maatſchappye hoogst voordeelig als noodzaaklyk. De algemeene betragting dier Deugd levert een der hoofdtrekken op in de Fabel der Gouden Eeuwe; de gelukzaligheid van dat Tydperk ſchryven de Dichters voornaamlyk daar aan toe, dat men van geene Misdaaden, van geene Onregtvaardigheden, wist. De onvolmaaktheid en bedorvenheid des Menſchdoms maken het onmogelyk, dat deeze vercierlng ooit een daadlyk beſtaan kryge. Onomkoopbaare Regtvaardigheid, in alle de Regeerders des Volks, brengt de Maatſchappy in een ſtaat, welke 'er naast by komt. In dien ſtaat mogen 'er verongelykingen plaats hebben, zy worden ſchielyk en zeker te regt gebragt; misdryven mogen 'er begaan worden, doch zy gaan niet ſtraffoos door, ſchoon gepleegd door den grootſten en aanzienlykſten in den Lande; ieder Mensch bemerkt dat alle zyne regten in veiligheid zyn, dat, indien ze aangetast worden door de boosheid van byzondere Perſoonen, zy beſcherming zullen vinden in de braafheid des Regters: het bezef van deeze veiligheid ſtelt elk hart gerust, verſpreid eene helderheid op elks weezen, en maakt elks leeven vergenoegd. —— Indien, derhalven, de noodzaaklykheid en weezenlyke nutheid eener Deugd, de maat is, naar welke wy de verpligting daar toe moeten afmeeten, welk eene verpligting kan dan verbindender weezen dan die der Regteren om Regtvaardig te zyn?

Regtvaardigheid voegt byzondere Perſoonen alleen uit kragte van derzelver eigen verpligting, zy zyn 'er onvermydelyk toe gehouden; Regtvaardigheid voegt Regters, uit hoofde van dezelfde verpligting; doch zy zyn 'er ook toe verbonden door andere verpligtingen. —— Getrouwheid verpligt 'er hun toe: de handhaaving des Regts is een pand hun aanbevoolen. 't Is, in de daad, een ſtellige last, door de Maatſchappy ieder opgelegd, ja het is de uitdruklyke last van GOD zelve voor elken Regter, wanneer de Godlyke Voorzienigheid hem tot die bedieninge roept. *Ziet*, luidt de taal der Heilige Schrift, *wat gy doet, want gy houdt het Geregte niet den Menſche; maar den* HEERE, *en hy is by u in de zaaken van het Geregte. Nu dan, de verſchrikkinge des* HEEREN *zy op ulieden: want by den* HEERE *onzen* GOD *is geen Onregt; noch Aanneeming van Perſoonen, noch ontvanging van geſchenken.* —— *De alzo in de vreeze des* HEEREN, *met getrouwheid*

heid en met een volkomen hart (*). Door het aarvaarden hunner Amptsbediening verbinden zy zich ſtilzwygend, doch zeer ſtaatlyk, getrouw aan GOD, getrouw aan de Maatſchappy, te weezen; dat zy *de Regtszaaken tusſchen hunne Broeders zullen hooren, en regtvaardig oordeelen tusſchen den Man en zynen Naasten. Neemen zy het aangezigt der Perſoonen aan* (†), *of verkeeren zy het Regt* (§), zy maaken zich aan valschheid en trouwloosheid zo wel als aan onregtvaardigheid ſchuldig.

De heerſchende gevoelens des Menschdoms wettigen het beſluit, dat Regtvaardigheid byzonder de pligt is der Regteren, en bevestigen de redenkaveling door ons aangevoerd. Ongekreukt Regt, en zelfs onverdagte Regtvaardigheid, wordt geoordeeld zo weezenlyk tot het Character van een Regter te behooren, dat een Perſoon, die eenige byzondere verpligtingen, daar toe behoorende, verwaarloosde, door de algemeene ſtem des Menschdoms, deswegen onbekwaam zou zyn om het Regterampt te bekleeden. In een Regter zou elk ſoort van bedrog en onregt, onvoeglyker, ſnooder, onverſchoonlyker, dan in iemand anders, gekeurd worden. Was zyne Regtvaardigheid, in zynen burgerlyken wandel, geheel onbeſmet, hebbelyke Onregtvaardigheid, als Regter, zou zyn agting geheel krenken: een enkel voorbeeld van voorbedagt onregt zou zyn naam een onuitwischbaare ſchandvlek aanwryven. De ſchrik voor zyne Magt, of het ontzag voor zynen Rang en Waardigheid, mogen de Menſchen beweegen hem in ſtilte te veroordeelen, en uitwendig eerbiedenis te bewyzen; zulks moge beletten dat hy ontdekke hoe laag hy ſtaat by alle Braaven; doch zy kunnen de gevoelens van een eerlyk hart niet onderdrukken. De eerbied voor de Regterlyke Bediening zelfs verandert van natuur, en, in ſtede van over te gaan op den Perſoon, daar mede bekleed, wordt onze verontwaardiging gaande tegen hem: dewyl hy zyn Ampt misbruikt en onteert. Vroegere Eeuwen hebben voorbeelden opgeleverd van Regters, die voor zeer willekeurig en onregtvaardig bekend ſtonden; zy waren een ſchrik hunner Tydgenooten; en de Onpartydigheid der Geſchiedenisſe heeft hun gebrandmerkt met dieper te-

ke-

(*) 2 CHRON. XIX. 6. 7. 9.

(†) DEUT. I. 16. 17.

(§) MICHA, III. 9.

kenen van Oneere, dan de ſnoodſte Misdaadiger ooit verweezen. 'Er zyn Tydperken geweest, waar in men zodanige Regters opzogt, die ondersteund en aangemoedigd werden door de Dwinglands der Landsbestuurderen, of door de dolle partyschap des Volks; doch deeze Tydperken zyn aangezien, en zullen altoos aangezien worden, als de ſlegtſte en ſchandelykſte in de Geſchiedenis des Menschdoms.

Indien wy nu beweezen hebben, dat Regtvaardigheid het naaste en onmiddelyke werktuig is om het einde van het Ampt der Regeerderen, Overheden en Regteren, te bereiken; —— dat zy alleen gelegenheid hebben tot veele gewigtige Geregtsoefeningen; —— dat zy onder eene byzondere verpligting daar toe liggen; —— mogen wy dan niet veilig beſluiten, dat Regtvaardigheid byzonder hun Deugd, het eigenlyk voeglyke, en het onmisbaar cieraad van hun Character uitmaakt? —— Indien deeze grondſtelling doorgaat, is het gevolg duidelyk en onlochenbaar, dat alle Overheden en Regeerders het Regt met onkrenkbaare trouwe moeten aankleeven, 't zelve met allen yver, en de grootſte zorgvuldigheid, handhaaven. —— Dit gevolg verdient de aandagt niet van ſlegts eenige weinigen. Het bepaalt den pligt niet alleen van Mannen, die altoos op den Stoel des Regts zitten, niet alleen van Overheids-Perſoonen voor eenigen tyd; maar ook van allen die tot Gezwoornen geroepen worden in openbaare Regtsgedingen, of tot Scheidslieden in byzondere geſchillen. —— Ieder Mensch kan zich, en de meesten zullen zich, ten eenigen tyde, in eene omſtandigheid geſteld vinden, waar in de Regtvaardigheid, thans beſchouwd, op eene byzondere wyze van hun geeischt wordt; en, wie zy ook mogen weezen, zy gedraagen zich laag en ſnood, als zy hunne Regtvaardigheid laaten wankelen.

WAARNEEMING WEGENS EENE LANGDUURIGE GELUWE, DIE DOOR HET Olium Recini IS GENEEZEN.

Door * * * M. D.

Het is eene algemeen bekende zaak, dat de *Geluwe*, van zeer veele verſchillende oorzaaken kan afhangen,

en

en dat een Geneesheer, deeze oorzaaken nauwkeurig in yder byzonder geval moet weeten te onderkennen, wanneer hy in de geneezing gelukkig zal slaagen. — Dit laatste is, in de meeste gevallen, zeer moeielyk; in zommige gevallen onmogelyk, vooral, wanneer de Ziekte reeds lange geduurd; wanneer de Lyder reeds in eene soort van kwaadzappigheid is vervallen; en wanneer de Geluwe, als het gevolg eener voorgaande Ziekte, waarvan ons de eigenlyke Historie, en de Geneeswyze, onbekend is, moet aangemerkt worden. —— In zodanige gevallen, moet de Geneesheer zyne aandagt voornamentlyk vestigen op die omstandigheden, welke byna in alle soorten van Geluwe plaats hebben, en welke niet zelden de oorzaaken der Geluwe, zo wel als de gevolgen, merkelyk vermoerderen: onder deeze omstandigheden behooren, in het byzonder, de bedorven spysverteering, of liever de verhinderde werking der darmen in het algemeen. —— Hoe verschillend ook de oorzaaken der Geluwe zyn mogen, dit is zeker, dat 'er in alle gevallen eene belette ontlasting van de galle, in den twaalfvinger-darm moet plaats hebben, en dat vervolgens, uit hoofde van dit gebrek der Galle, als een der voornaamste scheivogten, niet alleen de ontbinding der spyzen moet belet, en de stoelgang vertraagd worden; maar de belemmerde ontlasting der Galle, in den twaalfvinger-darm, maakt nog bovendien, dat 'er een zuur gebooren word, 't welk door eene tegennatuurlyke prikkeling zo wel kramptrekkingen, als ook andere ongeregelde werkingen der eerste wegen, veroorzaakt. —— Op deeze aangestipte omstandigheden, moet een Geneesheer voornaamentlyk letten, wanneer hy, by zyn onderzoek, niet tot de waare oorzaaken der Geluwe kan doordringen; en dan kan het zomwylen gebeuren, dat hy op deeze wyze, of de Ziekte zelve by toeval geneest, of ten minsten den Lyder veele verligting aanbrengt. —— De volgende Waarneeming zal onzen Leezer van de waarheid onzer gedachten overtuigen. Eene ongehuwde Juffrouw, van ruim dertig jaaren, verhaalde ons, dat zy reeds byna twee Jaaren, aan eene Geluwe gelaboreerd, en dat zy eenige maanden te vooren, in Zeeland zynde, een anderendaagsche Koorts gekregen, en daarvoor verscheide Geneesmiddelen, en onder anderen zeer veele Purgeermiddelen, dog geen *Kina*, gebruikt had; dat zy van tyd tot tyd zeer was verzwakt geworden, en, na verloop van vier maanden, de beginzelen van de Geluwe gekreegen, en dat vervolgens

gens de anderendaagſche Koortſe in eene derdendaagſche was veranderd: — dat zy vervolgens was geraaden haar Familie in Amſterdam te bezoeken, om te zien, of niet misſchien de verandering van Klimaat eenige goede uitwerking op haaren ziekelyken toeſtand mogte hebbe. Hier had zy verſcheiden Geneesheeren geraadpleegd: zommigen hadden haar de Kina laaten gebruiken: anderen wederom, hadden dit middel afgekeurd, uit aanmerking, dat de verſtopping, die zy als de oorzaak der Geluwe aanzagen, door deszelfs gebruik zoude vermeerderen; in deezen zukkelenden toeſtand, had zy haaren toevlugt (zo als het veeltyds gaat) tot een Kwakzalver genomen, die haar, door het gebruik van zekére poeijers (die, zo veel wy ontdekken konden, meest Kina waren) van de Koortſen geneezen. — Wy vonden de Lydereſſe zeer ongeſteld: — behalven de Geluwe, klaagde zy over geduurige Coliekpynen, verlooren eetlust, grooten dorst, en verval van krachten: de Buik was ſterk geſpannen, de Menſtrua zeer ſpaarzaam en ongeregeld, de Afgang zeer traag: — de Beenen en Handen min of meer gezwollen; tegens den avond een weinig Koortſe: met een woord, alle die ongemakken, die eene zo lang aanhoudende Geluwe natuurlyk ten gevolge moesten hebben. Het was in de maand September, toen wy de Lydereſſe voor de eerſtemaal zagen: — onze voornaamſte zorge was, om aan haar eene geſchikte dieet voor te ſchryven; inzonderheid raadden wy haar, zo veel mogelyk, beweeging te neemen. — Het was ons onmogelyk de waare oorzaak der Ziekte op te ſpeuren: echter was het ons niet vreemd, dat het aanhoudende gebruik van ſterke purgeermiddelen eenige gelegenheid tot de Geluwe gegeeven had; te meer, daar zy reeds, vóór dien tyd, dikwils met coliekpynen was gekweld geweest. — In deeze onzekerheid beſlooten wy, om eens het *Oleum Recini* te beproeven, om ten minſten, daardoor, niet alleen de kramptrekkingen te ſtillen, en den ſtoelgang te bevorderen; maar ook inzonderheid dat te vergoeden, 't welk uit het gebrek der galle in de eerſte wegen veroorzaakt wierd. Wy lieten haar ten dien einde alle morgen en avonden een halven lepel vol gebruiken, en vermeerderden allengskens deeze gifte tot een geheelen lepel vol. — Hiermede bereikten wy ons eerſte oogmerk; de coliekpynen verminderden, de ſtoelgang vermeerderde, en de Lydereſſe vond, na verloop van veertien dagen, zig eenigzins beter: — het water gaf een veel

ſter-

ſterker zetzel: wy lieten, vervolgens, de Onderbuik tweemaal 's daags met boomolie wryven; en hierdoor wierden de ſtoelgangen niet alleen menigvuldiger; maar ook de ſtoffen, die zy loosde, waren zo taai en tevens zo ſtinkend, dat wy dit als een goed voorteken aanmerkten, te meer daar de Geluwe dag aan dag verminderde, en de Lyderesſe niets daardoor verzwakte. —— Op deeze wyze hebben wy byna twee maanden aangehouden, en, tot ons genoegen, de Geluwe met alle deszelfs gevolgen zien geneezen. —— De nablyvende zwakte hebben wy door een goede dieet, en het gebruik van een afkookſel van de Kina geneezen. —— Mogelyk, had men dit middel vroegtydiger gebruikt, de Lyderesſe ware van alle die kwaade gevolgen der Koortſe bevryd gebleeven.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE GIER-ZWALUW.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.)

De *Gier-zwaluw*, heet by ARISTOTELES Ἄπους; in 't Latyn *Apus*; in 't Fransch, *Martinet*; in 't Engelsch, *Great-Swallow*, in 't Spaansch, *Vinceio*; in 't Hoogduitsch, *Geyr-Schwalb*; in 't Deensch, *Kirke-muur-ſvale*; in 't Noorweegsch, *Ring-ſvale*.

De Vogels van deeze ſoort zyn waare *Zwaluwen*, en, in veele opzigten, als ik zo mag ſchryven, meer *Zwaluwen*, dan alle andere met dien naam in 't algemeen beſtempeld: want niet alleen hebben zy de voornaamſte hoedanigheden, welke dit Vogelgeſlacht van de overige onderſcheiden, maar deeze in den hoogſten graad. Haar Hals, Bek en Pooten zyn veel korter; haar Kop en Keel veel breeder; haar Vleugels veel langer; zy vliegen veel hooger en veel ſneller, dan de andere, die wy reeds beſchouwden, als in de kunst van vliegen zo meesterlyk bedreeven: zy vliegen door noodzaaklykheid: nooit komen zy, uit eigen beweeging, op den grond, en wanneer zy, by toeval, daar op geraaken, kunnen zy niet dan zeer bezwaarlyk van eene vlakte zich weder opheffen: met moeite kunnen zy op een hoogte, of op een ſteen, gekroopen, zich van haare lange Vleugels bedienen, en dezelve in beweeging brengen: door de kortheid der Pooten, liggen zy als op

op den buik; en, in dien ſtand, wordt de langte haarer vleugelen veeleer een beletzel dan een hulpmiddel, en dient alleen om haar vrugtloos van den eenen na den anderen kant te doen waggelen. Indien de grond geheel vlak en zonder eenige oneffenheid was, zouden de ligtſte der Vogelen de zwaarſtkruipende Dieren worden; en als zy zich op een harde en gladde oppervlakte bevonden, zouden zy geheel niet kunnen voortgaan, of van plaats veranderen. De grond is derhalven voor de *Gier-zwaluwen* een ſteen des aanſtoots, en zy moeten deezen met alle zorgvuldigheid, vermyden. Zy vinden zich verweezen om ſterk te vliegen, of volſtrekt te rusten. In de lugt ſnel heröm te zwerven, of in het nest te zitten, is haar geheele leeven. De eenige middelſtand, tusſchen die twee uiterſten, is, dat zy zich met de nagelen vasthouden aan de muuren en aan de ſtammen van boomen, die digt by het gat van haar verblyf zyn, en vervolgens al kruipende zich na binnen ſleepen; zich daar toe bedienende van haaren bek en van alle ſteunpunten, welke zy kunnen vinden: doorgaans vliegen zy met volle vaart, en naa honderd keeren daar over heen en weder gezworven te hebben, in het gat haars verblyfs. Dit geſchiedt met zulk eene ſnelheid dat men ze uit het oog verliest, zonder te weeten waar zy gebleeven zyn: men zou bykans in de gedagten komen dat zy ontzigtbaar geworden waren.

Onderling zyn de *Gier-zwaluwen* zeer gezellig; maar geheel niet met andere ſoorten van *Zwaluwen*, onder welken men ze nooit aantreft; ook verſchillen zy van dezelve in aart en leevenswyze, gelyk het vervolg haarer Natuurlyke Historie zal uitwyzen. ——— Men wil, dat zy zeer weinig van 't Inſtinct hebben; ondertusſchen bezitten zy genoeg om in onze gebouwen te huisvesten, zonder zich van ons afhanglyk te maaken, om een veilig boven een aangenaam of gemaklyker verblyf te kiezen. Dit verblyf, althans in onze Steden, is een gat van een muur, nauwer aan den ingang dan verder op: de hoogſte hebben de voorkeuze, de hoogheid geeft veiligheid; men vindt ze in hooge toorens, en zomtyds aan de boogen der bruggen; die wel min verheeven zyn, doch waar zy zich naastdenkelyk best verborgen oordeelen: zy nestelen ook in holle boomen, en de kanten der rotzen, nevens de *Yvogels*, *Byenëeters*, en *Oever-zwaluwen*. Wanneer zy éénſ zulk een gat ingenomen hebben, komen zy 'er alle jaaren weder, en weeten het wel van alle de andere te

onderſcheiden, ſchoon het voor ons niets opmerklyks hebbe (*). Men verdenkt de *Gier-zwaluwen*, en met veel ſchyn van reden, dat zy zich zomtyds meester maaken van de nesten der *Mosſchen*; doch, wanneer zy, by haare wederkomst, de *Mosſchen* in 't bezit van haar nest vinden, weeten zy, zonder veel gewelds, 'er zich meester van te maaken.

De *Gier-zwaluwen* zyn, van alle Trekvogelen, de laatſte, die in onze Landſtreeken aankomen, en de eerſte die vertrekken. Doorgaans vertoonen zy zich eerst op het einde van April of in het begin van May, en verlaaten ons op 't laatst van July; haar optocht is min geregeld dan die der andere *Zwaluwen*, en ſchynt meer van de verſchillendheden der Lugtsgeſteltenisſe af te hangen. Zomtyds ziet men ze in *Bourgogne* op den twintigſten van April; doch die voorloopers moeten verder op: die 'er eigenlyk t'huis hooren neemen geen bezit van haar nest vóór de eerſte dagen van May. Haare wederkomst geeven zy te verſtaan door een groot geſchreeuw; zeer zeldzaam gaan 'er twee te gelyk in het zelfde gat, en nooit, na vooraf veel keeren daar om heen gevloogen te hebben. Zelden worden deeze twee van een derde gevolgd; doch deeze laatſte blyft 'er nooit in.

Op onderſcheide tyden en verſchillende plaatzen heb ik tien of twaalf deezer nesten der *Gier-zwaluwen* laaten wegneemen; in alle heb ik bykans dezelfde ſtoffe gevonden, en ſtoffen van allerlei ſoort: ſtroo, koornhalmen, drooge kruiden, mosch, hennip, touw, draaden, zyde, een eind van een hermelynſtaart, kleine ſtukjes gaas, en andere ligte ſtoffe, vogelvederen; met één woord, alles wat gevonden wordt op de vuilnishoopen der Steden. —— Maar hoe kunnen Vogels, die nooit op den grond rusten, dit alles verzamelen? Een beroemd Waarneemer veronderſtelt, dat zy die veelerleie ſtoffen opvatten, wanneer zy langs den grond ſcheeren, op dezelfde wyze als zy, over het

(*) Ik ken het Portaal van een Kerk en een Tooren, door de *Gier-zwaluwen* van onheuglyke tyden her bewoond. De Heer HEBERT, aan wien ik veele Waarneemingen, deeze Vogelſoort betreffende, verſchuldigd ben, hadt uit zyne venſteren het gezigt op het gat in een muur van een hoogen voorgevel, waar de *Gier-zwaluwen* geregeld, zints dertien jaaren, kwamen: het ſchynt dat de Vader en Moeder het verblyf aan hunne Kinderen overleveren.

het water ſcheerende, drinken. FRISCH geloofde, dat zy in de lugt dien voorraad opvatten, als de wind dezelve opgeheven heeft; doch men begrypt ligt, dat zy, op de laatstgemelde wyze, weinig zouden kunnen opdoen: was de eerstvoorgeſtelde de waare, ze zou niet onbekend kunnen weezen in de Steden, waar de *Gier-zwaluwen* huisvesten. Ik heb niet meer dan één eenig geloofwaardig Perſoon aangetroffen, die *geloofde gezien te hebben*, (dit was zyne uitdrukking,) dat de *Gier-zwaluwen* op die wyze met verzamelen bezig waren; ik beſluit, derhalven, dat ze geen plaats heeft. Veel waarſchynlyker vind ik, 't geen my eenige eenvoudige lieden, ooggetuigen, gezegd hebben; te weeten, dat zy dikwyls de *Gier-zwaluwen* zagen uit de nesten van andere *Zwaluwen* en *Mosſchen* komende, met de bouwſtoffen in haare klauwen. 't Geen de waarſchynlykheid deezer waarneeminge vermeerdert, is, *voor eerst*, dat de Nesten der *Gier-zwaluwen* zamengeſteld zyn uit dezelfde bouwſtoffen als die der *Mosſchen*. *Ten tweeden*, dat het bekend is, hoe de *Gier-zwaluwen*, zomtyds, zich vervoegen in de Nesten van kleine Vogels, om de eijeren op te eeten, waar uit men mag opmaaken, dat zy, bouwſtoffe noodig hebbende, niet zullen nalaaten, die nesten te berooven. Wat de Mosch betreft, van welke zy zich in groote menigte bedienen, 't is zoer mogelyk dat zy dezelve met haare kleine, maar zeer ſterke, klauwtjes afſcheuren van de boomſtammen, aan welke zy zich weeten te hegten; dit heeft te meer gronds, daar zy ook, gelyk bekend is, in holle boomen nestelen.

Van zeven Nesten, gevonden aan een Kerkportaal, op de hoogte van vyftien voeten boven den grond, waren 'er ſlegts drie, welke de geregelde gedaante van een Nest hadden in het doorſnyden, en waar in men de bouwſtoffen eenigzins op elkander gewerkt zag: zy waren geregelder dan doorgaans in de nesten der *Mosſchen*; die der *Gier-zwaluwen* zyn meer met mosch, min met veeren, gevuld, en doorgaans kleinder.

Weinig tyds, naa dat de *Gier-zwaluwen* bezit van een nest genomen hebben, hoort men geſtaadig, geduurende eenige dagen, en zomtyds 's nagts, een klaagend geluid: op zekere oogenblikken denkt men twee ſtemmen onderſcheiden te hooren. Is dit eene uitdrukking van vermaak, gemeen aan 't Mannetje en Wyfje? Is het eene liefdetoon, door welken het Wyfje het Mannetje uitnoodigt, om de oogmerken der Natuure te voldoen? Deeze laatſte

gisſing ſchynt de gegrondſte, te meer, om dat de liefdezang van het Mannetje, als het zyne Gade in de lugt volgt, min ſleepende en aangenaamer is. Men weet niet, of het Wyfje met één Mannetje paart of een grooter aantal toelaat: alles wat wy weeten is, dat men, in die omſtandigheid, dikwyls drie of vier *Gierzwaluwen* rondsom het gat ziet vliegen, en zelfs de pooten uitſteeken, als 't ware om zich aan den muur te hegten; doch dit zouden Jongen kunnen weezen van het voorgaande jaar, die de plaats hunner geboorte herkenden. Deeze Vraagen zyn te moeilyker te beantwoorden: om dat de Wyfjes bykans dezelfde Pluimadie hebben als de Mannetjes, en men zelden gelegenheid heeft om ze genoeg van naby te zien, tot het waarneemen dezer byzonderheden.

Deeze Vogeltjes hebben, geduurende hun kort verblyf in onze Landſtreeken, ſlegts tyd om ééns te broeden: dit broedzel beſtaat doorgaans uit vyf witte eitjes, ſcherp gepunt, en zeer langwerpig; ik heb 'er den acht- en twintigſten van May gezien, die nog niet uitgebroed waren. Wanneer de Jongen uit den dop gekroopen zyn, maaken zy, hier in geheel verſchillende van de Jongen der andere *Zwaluwen*, bykans geen geluid, en vraagen niets; gelukkig verſtaan de Vader en Moeder de ſtem der Natuure, en geeven het niets eiſchend gebroedzel het noodige. Niet meer dan twee of driemaal daags brengen zy eeten aan; doch komen dan ook aan 't Nest met een ruimen voorraad van vliegende Inſecten in den opgeſparden bek gevangen, en in den ruimen krop bewaard: zy zoeken ook op de Spinnekoppen, welke zy in haare gaten of daar omſtreeks vinden: in haar bek hebben zy zo weinig kragts, dat zy deezen zwakken prooy 'er niet mede kunnen verpletten of zelfs beklemmen, en naar welgevallen behandelen.

Omtrent het midden van Juny beginnen de Jongen te vliegen, en verlaaten welhaast het nest; naa welken tyd de Vader en Moeder zich niet meer met het Kroost ſchynen te bekommeren. En Ouden en Jongen hebben veel ongedierte, 't geen hun egter niet zeer ſchynt te plaagen.

De *Gierzwaluwen* zyn goed om te eeten, even als alle andere *Zwaluwen*, wanneer ze vet zyn: de Jongen, uit het nest genomen, worden in *Savoye* en *Piemont* voor een lekker beetje gehouden. Het valt zeer bezwaarlyk de Ouden te ſchieten, ter oorzaake van de hooge en ſnelle vlugt: doch deeze ſnelheid brengt te wege, dat zy niet

ge-

gemaklyk van ſtreek veranderen; van dit voordeel bedient men zich om ze te dooden, niet alleen met ſchieten, maar ook met een ſtokje: het komt 'er enkel op aan, dat men 'er zich digt by en op den weg des voorbygangs vervoege, door op een tooren, een bolwerk, enz. te klimmen, ze op te wagten, en den ſlag toe te brengen, als zy na haare wooning vliegen, of 'er uitgaan (*). Op het Eiland *Zanthe* vangen de Jongens de *Gierzwaluwen* aan een ſnoer; zy begeeven zich aan de openingen van een hoogen tooren, en al het aas, 't welk zy gebruiken, is een Veer, deeze willen de Vogels vatten om dezelve in haar nest te brengen (†); een Jongen vangt, op die wyze, vyf of zes douzyn op één dag. Veelvuldig treft men de *Gierzwaluwen* aan in de Zeehavens; hier vallen zy gemaklyker te ſchieten, en goede ſchutters treffen 'er dagelyks eenige.

De *Gier-zwaluwen* beminnen de hette niet, te deezer oorzaake brengen zy het heetst van den dag door in haar nest, in de ſpleeten der rotzen, en elders waar zy zich beſchut vinden voor de ſteekende hette. 's Morgens en 's avonds gaan zy uit om voorraad, of vliegen zonder bepaald oogmerk, en alleen om haare vleugels te oefenen, heen en weder. Zy keeren om tien uuren, als de Zon doorſchynt, t'huis, en 's avonds, omtrent een half uur na Zonneondergang. Bykans altoos vliegen zy in benden, meer of min talryk. Nu eens beſchryven zy cirkels, binnencirkels, zo veelvuldig, dan het niet kan geteld worden; dan eens volgen zy als in geſloote gelederen de rigting van een ſtraat; op andere tyden vliegen zy rondsom eenig hoog gebouw, geduurig en uit al haare magt ſchreeuwende: dikwyls dryven zy, zonder de vleugelen te beweegen, en een oogenblik daar naa ſlaan zy onophoudelyk en ſchielyk met dezelve; men weet genoeg van haare manieren van doen, doch weinig van de oogmerken, welke zy daar mede bedoelen.

Van de eerſte dagen in de Maand July af, ontdekt men, onder deeze Vogelen, eene beweeging, die derzelver vertrek

(*) Men doodt 'er veele op deeze wyze in de kleine Stad waarin ik woon; bovenal van de *Gier-zwaluwen*, die aan het bovengemelde Kerkportaal nestelen.

(†) Misſchien neemen zy de Veer voor een Inſect: zy hebben een goed gezigt, maar ſchielyk voortgaande onderſcheidt men altoos niet juist.

trek aankundigt. Hun getal neemt verbaazend toe; van den tienden tot den twintigſten houden zy vergaderingen te *Dyon*, altoos rondsom dezelfde Toorens, naamlyk die van *Saint Philibert* en *Saint Benigne*. Deeze vergaderingen zyn zeer talryk, en, ondanks deeze talrykheid, ziet men niet minder *Gierzwaluwen* dan naar gewoonte rondsom de andere Gebouwen: 't zyn, derhalven, vreemdelingen, die waarſchynlyk uit de Zuidelyker Landſchappen opdaagen, en alleen doortrekken. Naa Zonneondergang verdeelen zy zich in kleine hoopen, vliegen hoog in de lugt, ſchreeuwen ſterk, en neemen een geheel andere vlugt dan, als zy vermaakshalven vliegen; men hoort ze nog lang naa ze uit het oog verlooren te hebben, en zy ſchynen na de landzyde te verdwynen: zonder twyfel gaan zy den nagt in de bosſchen doorbrengen; want men weet dat zy daar toeven en op Inſecten jagt maaken, dat die zich over dag in de vlakte onthouden, en zelfs eenigen die de Stad bewoonen, 's avonds na het geboomte gaan, en 'er tot 's nagts blyven. ——— De *Gier-zwaluwen*, die in de Steden woonen, vergaderen kort daar op, en begeeven zich op weg om na min heete Gewesten te trekken. De Heer HEBERT heeft 'er geene gezien naa den zeven- en twintigſten July; hy gelooft dat de *Gier-zwaluwen* by nagt reizen, niet verre weg, en niet over zee, gaan; zy ſchynen in de daad te groote vyanden van de hette om na *Senegal* te trekken (*). Verſcheide Natuurkundigen, als KLEIN, HEERKENS en HERMAN, willen dat zy 's winters in haare holen ſlaapen; doch dit kan in onze Lugtſtreeke geene plaats hebben, dewyl zy langen tyd vóór den winter vertrekken, en zelfs vóór het eindigen van de grootſte Zomerhette. Ik kan, daarenboven, verzekeren, dat ik 'er geen één enkele gevonden heb in de nesten, welke ik liet wegneemen, omtrent het midden van April, twaalf of veertien dagen voor derzelver eerſte aankomst.

Niet-

(*) 't Geen ARISTOTELES zegt van zyn Ἄπους, die zich een geheel jaar door in *Griekenland* vertoonde, zou ſchynen in te ſluiten, dat deeze de warmte niet zo zeer ſchuwt; doch zou de Vogel, door ARISTOTELES bedoeld, onze *Oever-zwaluw* niet zyn? deeze beſtendige inwooning, in een en het zelfde land, ſtrookt veel beter met den aart van die *Zwaluw* dan met die van onze *Gier-zwaluw*. Een Vogel, die elders de hette zo zeér ſchuwt en ontwykt, zou zich weinig naar de Zomerhette van *Griekenland* kunnen ſchikken.

Niettegenſtaande deeze geregelde en op denzelfden tyd bepaalde aan- en uittochten deezer Vogelen, ziet men, zomtyds, in den Herfst, talryke vlugten, door eenig toeval van den weg afgedwaald of opgehouden. Van deeze ſoort was de hoop, die de Heer HEBERT, met het begin van November in *Brie*, ten onverwagtſte, zag opdaagen: dezelve nam tot het middelpunt der beweeginge een Populier, langen tyd vloogen zy rondsom dien boom, eindelyk begonnen zy zich te verſpreiden: vloogen zeer hoog, en verdweenen met den dag zonder weder te keeren. De Heer HEBERT heeft een andere vlugt gezien op het einde van September, omſtreeks *Nantua*, waar men ze niet doorgaans ziet. In deeze twee afgedwaalde hoopen, heeft hy opgemerkt, dat verſcheide Vogels, die dezelve uitmaakten, een geſchreeuw aanhieven, verſchillende van het bekend geluid der *Gier-zwaluwen*; 't zy ze eene andere ſtem hebben geduurende den winter, 't zy het de ſtem was der Jongen, of van een andere ſoort uit dit zelfde Geſlacht.

Over 't algemeen, mag de *Gier-zwaluw* gezegd worden geen Zang te hebben, maar alleen een geſchreeuw of liever een ſcherp gefluit, waarvan de toonen zeer weinig veranderen. Hy laat zich bykans niet dan vliegende hooren; in haar hol, waar zy rusten, is alles in ſtilte; het ſchynt dat zy ſchroomen zich door 't geluid te ontdekken. Van deezen algemeenen regel moet, egter, uitgezonderd worden den tyd van paaren, wanneer zy in haar nest het gemelde geluid ſlaan. In alle andere omſtandigheden is het nest van eene *Gierzwaluw* zeer verſchillende van die altoos ſnapagtige nesten, waar van de Digter zingt (*).

Vogels, wier vlugt zo ſnel is als die der *Gier-zwaluwen*, moeten een zeer ſcherp Gezigt hebben; en zy bevestigen den algemeenen regel in het Vogelgeſlacht omtrent dit ſtuk: doch alles heeft zyne paalen; en ik twyfel zeer of zy een Vlieg kunnen ontdekken op den afſtand van een achtſte van een myl, gelyk BELON zegt, dat is, acht- en twintig duizend maal de middellyn van die Vlieg, verondersteld dat dezelve negen liniën in grootte haale: een afſtand, negenmaalen grooter dan die, op welken een mensch, met het beste gezigt begaafd, dezelve zou kunnen ontdekken. ——— De *Gier-zwaluwen* zyn niet alleen over

(*) *Pabula parva legens, nidisque loquacibus escas.*

VIRGILIUS.

over geheel *Europa* verſpreid. De Burggraaf DE QUERHOËNT, heeft ze gezien aan de *Kaap de Goede Hoop*; en ik twyfel niet of men vindt ze ook in *Aſie*, en zelfs in de *Nieuwe Wereld*.

Indien wy een oogenblik agt geeven op deezen zonderlingen Vogel, zal men moeten erkennen, dat hy eene vreemde wyze van beſtaan hebbe, geheel verdeeld tusſchen de tegenovergeſtelde uiterſten van beweeging en rust; men zal oordeelen dat hy, zo lang hy vliegt, (en vliegt veeltyds,) beroofd is van het zintuig des Gevoels, dat hoofdzintuig, en 't zelve alleen in zyn hol wedervindt, en daar van een vol genot heeft, door de beurtwisſeling der beroovinge verdubbeld, en waar over weezens, in welke die zelfde gewaarwordingen door derzelver aanhoudenheid noodwendig verſtompt zyn, niet kunnen oordeelen. Eindelyk zullen wy ontdekken, dat het character eens *Gier-zwaluws*, vry natuurlyk, een mengzel is van wantrouwen en ſtoutmoedigheid. Het wantrouwen ontdekt zich door alle de voorzorgen, welke zy neemt om haar verblyf te verbergen, waar zy zich, als 't ware, tot den ſtaat van een kruipend Dier vernederd ziet, verdeedigloos bloot geſteld aan alle beledigingen. Zy ſluipt 'er diefswyze in, blyft 'er lang, komt 'er, op 't onverwagtst, uit, en voedt de Jongen in alle ſtilheid op. ——— Maar, wanneer de *Gier-zwaluw* vliegt, gevoelt zy haar kragt of liever haar ſnelheid, en wordt, door de bewustheid haars voorrangs, boven de andere Lugtbewoonders, ſtout, roekloos, vreest niets; zich in ſtaat oordeelende om alle gevaaren te ontwyken, en dikwyls komt zy, gelyk wy gezien hebben, om, in gevaaren, gemaklyk te vermyden, door een weinig oplettendheids en wantrouwens.

De zwarte *Gier-zwaluw* is veel grooter dan onze gewoone, *Zwaluwen*, en haalt meer dan zeven duimen in de langte. Zy heeft een diepgezonken oog, een bleek aschverwige keel, het overige der Pluimadie is zwartagtig, met een groenen weerſchyn; de kleur van den Rug en de benedendekveeren van den Staart donkerder: de Bek is zwart, de Pooten zyn donker vleeschkleur. Het Mannetje is zwaarder dan het Wyfje; heeft ſterker pooten; en de witagtige plek aan den hals is by het Mannetje uitgeſtrekter; en bykans alle de witte veeren, welke dezelve uitmaaken, hebben eene zwarte zyde.

BE-

BESCHRYVING DER BRONNEN VAN DE NAPTHA VAN BAKU, BY DERBENS AAN DE CASPISCHE ZEE.

(Getrokken uit *l'Histoire des Decouvertes faites par differents Savans Voyageurs Ruſſes.*)

De Bronnen van de *Naptha* zyn te beroemd, dan dat wy 'er geene Beſchryving van zouden geeven. KÆMPFER bezogt ze, bykans eene Eeuw geleden, en heeft 'er verſlag van gedaan: doch de Leezer zal, in het Verhaal, 't welk wy mededeelen, veele zaaken aantreffen, die hy, te vergeefsch, in KÆMPFER zou zoeken.

Het Schiereiland *Apſcheron*, door KÆMPFER *Ocetra* geheeten, eene benaaming thans in onbruik, 't welk zich van de Noordwestkust van *Baku* tot de Zee uitſtrekt, is de onuitputbaare bron van de *Naptha*; met deezen naam benoemt men daar eene brandbaare, olieagtige Stoffe, uit het Gebergte komende.

Men heeft drie uuren werk, eer men by het *Altoosbrandend Vuur* is: te halver weg trekt men het Dorp *Keschlot* voorby; niet verre van 't zelve, doet zich een oude *Mahomethaanſche Tempel* op, van eene verbaazende hoogte en grooten omtrek. Schoon dezelve nog geene ruïne geworden is, wordt 'er geen dienst in gedaan. De Aanhangers van de Secte der *Schabis* maaken geene zwaarigheid, als zy op reis zyn, om zich van dien Tempel als een rustplaats te bedienen: doch een yverig *Sunnit* zal zich wel wagten zulks immer te doen. Verder op, ziet men verſcheide verwoeste Gebouwen, onder welken twee blyken voortyds verſterkte Plaatzen geweest te zyn. Hier omſtreeks vindt men, een verſterkte Spelonk, welke ten wyk ſtrekte voor den berugten Muiteling STENKO RASIN.

De Plaats, waar het *Altoosbrandend Vuur* (*) is, ontdekt

(*) De *Indiaanen* ſchryven, volgens GMELIN, den oorſprong van dit Onuitbluschbaar Vuur niet toe aan de *Naphta*; maar beweeren, dat het duizenden en millioenen van Jaaren gebrand heeft, dat God 'er den Duivel inwierp, om het Menschdom te verlosſen van dien Boozen Geest, die 't zelve reeds veel kwaads gedaan hadt. Zy voegen 'er by, dat dit Vuur geduurig voedzel krygt van het vet des Duivels: en doen Bedevaar-

dekt zich eer men dezelve bereikt, door den reuk der *Naptha*, die van verre den Reiziger in den neuze komt. Daar gekomen, doen zich de volgende Verſchynzels aan 't oog des Waarneemers op. Voor eerst, eene plaats van eene onbepaalde uitgeſtrektheid: want deeze verandert met het verloop van jaaren. De Grond is 'er van dien aart, dat dezelve ontbrandt, zo ras men dien met eene gloeiende Koole, of eenig brandend Lichaam, aanraakt. Deeze vlam volduurt, indien men ze niet voorbedagtlyk wil uitblaſchen, door 'er een hoop aarde op, of eene groote menigte waters in, te werpen. De Aarde, met de *Naptha* doortrokken, behoort tot de Leem- of Potaarde: want zy bruischt geweldig op met zuuren, verhard door het Vuur, en laat zich, met water gemengd, bewerken: ze is ruw in 't aanraaken: dewyl 'er zand in is, ſchoon de zanddeeltjes veel minder zyn dan de aarddeeltjes. De kleur is meer of min graauwagtig wit, en trekt ook wel na 't geele, ze is gantsch van de *Naptha* doortrokken: dit blykt niet alleen uit de geheele brokken zo zwart als koolen geworden; maar nog duidelyker door het overhaalen, wanneer men een water krygt van een alleronaangenaamſten ſtank, 't geen ook, zo ras men 'er Vitriool-zuur indoet, terſtond toont welke eigenſchappen het heeft.

Wanneer men de oppervlakte deezes Gronds, ter diepte van één of twee duimen, losmaakt, op welk eene plaats ook in deeze uitgeſtrektheid, vat dezelve vuur, als men een brandend lichaam daar by brengt. De Vlam is blaauwagtig geel: met ſtil weer, of een gunſtigen wind, ryst ze eenige voeten boven den grond, en gaat nooit van zelve uit: de Rook, uit de brandende Aarde opklimmende, is zeer ſchadelyk en ondraaglyk, voor lieden met een benaauwde borst gekweld. De plekken, die daadlyk branden, (en om reden, welke wy vervolgens zullen opgeeven, zyn ze 'er altoos,) zyn nu eens langwerpig, dan eens ſchuins, op andere tyden rond, of loopen takswyze uit. De brandende plekken zyn min of meer breed, en de Vlam verheft zich in ongelyke maate, zomwylen met zulk een heftigheid, dat ze door blaasbalgen aangedreeven ſchyne. Ondertuſſchen verbrandt zy de Aarde niet: zy verwarmt ze alleen, en wel op zulk eene wyze, dat men de hand niet konne houden op plaatzen, naby de brandende plekken. De Heen-

GME-

den derwaards, om God te bidden, dat hy den vyand des Menſchlyken Geſlachts indeezervoege gevangen houde.

CHELIN liet, ter diepte van twee voeten, graaven; en kon niet ontdekken 't welk naar Puimsteen, of doorgebrande Steen, geleek; hy bevondt alleen, dat, op die diepte, de Aarde zagter was in 't aanraaken, en minder zands in zich hadt, dan aan de oppenkorst.

Dit *Altoosbrandend Vuur* komt den Inwoonderen van *Baku* zeer te ſtade om Kalk te maaken. Zy hoopen de oppervlakte van eenen kleinen omtrek deezes brandenden gronds, naar welgevallen op een: zetten 'er de Steenen op die zy tot Kalk gebrand willen hebben, en waar uit de grond rondsom *Baku* bykans geheel beſtaat, en overdekken ze met de byeen vergaarde Aarde: in den tyd van twee of drie dagen, is Kalk gebrand. De Inwoonders van het Gebergte *Fragan* begeeven zich derwaards, om hunne Spyzen te beſoiden. In 't algemeen kan men de Vlam van de *Naphta* tot dezelfde einden gebruiken als allen ander vuur.

De keuze der *Indiaanſche Bedevaardgangers*, om deeze plaats tot hunne verblyfplaats te neemen, brengt niet weinig toe tot derzelver vermaardheid. Zy zyn Afſtammelingen van de oude *Guebers*: de naam van *Derviches*, door 't gemeene Volk aan hun gegeeven, komt hun geheel niet toe. Deeze *Indiaanen* merken dit *Altoosbrandend Vuur* aan, als eene hoogstheilige zaak, en een taſtbaar teken der Godheid, die zich aan de Menſchen onder geen zuiverder en volkomener gedaante, dan van Licht en Vuur, kon ontdekken: zynde deeze ſtoffe zo zuiver, dat men ze niet op de lyst der Lichaamen kan plaatzen. De Godvrugtigen deezes Volks doen Bedevaarden na deeze plaats, uit het hart van *Indië*, hun Vaderland. Zy komen hier, om hunne diepe eerbiedenis toe te brengen aan het Eeuwig Weezen, op eene zo aandoenlyke wyze, dat zy, die het zien, van deeze lieden geheel andere denkbeelden vormen, dan men zich gemeenlyk van de *Heidenen* maakt. Zy hebben rondsom de plaats des *Altoosbrandenden Vuurs*, kleine Tempels van Steen opgerigt, voorzien van Altaaren. Tegenwoordig gebruiken zy ſlegts één dier Tempeltjes. Naby het Altaar is een Pyp van twee voeten hoog; uit welke eene ſchoone blaauwe met rood gemengde Vlam komt, welke geen den minſten reuk geeft: deeze Pyp loopt aan het boveneinde mauw toe, derwyze dat men 'er potten op konne zetten: 's winters verſtrekt dit voor een kachel, en 't geheele jaar door om 'er ſpyze op te kooken. Zo ras men een brandend ſtroo daar in ſteekt, klimt de Vlam in de Pyp op, en wil men

men ze doen daalen, men legt 'er een ſtuk ruw linnen of eenig ander dekzel op. Wanneer de *Indiaanen* zich by deeze Pyp, of by eenige andere, bevinden; want zy hebben 'er ook in de onderaardſche verblyfplaatzen, niet verre van den Tempel, vervaardigd, betoonen zy een diep en Godsdienſtig ſtilzwygen, niet afgebroken dan door Godvrugtige zugten. Zomwylen zitten zy, of houden de handen op 't hoofd, (eene geſtalte waar in één hunner, niet lang geleden, geſtorven is; naa twintig jaaren achter een, indiervoege, zonder in eenige verandering, gezeten te hebben; niets eetende nóch drinkende, dan zo veel ten uiterſten noodig was om het leeven te behouden; en 't geen anderen hem aan en in den mond bragten:) of wel eene hand in de lugt uitgeſtrekt; een hunner, die zeven jaaren in deeze ongemaklyke houding bleef, heeft, en geen wonder, 'er een geheele verſtyving door gekreegen. —— Geen voorwerp, welk ook, kan hun aftrekken van hunne Godsdienstverrigting, en het valt moeilyk te beraamen, waar in dezelve eigenlyk beſtaat, of ze moest gelegen zyn dat zy in die moeilyke lichaamsgeſtalte, of in dat ſtreng en dieppeinzend gelaat, de hoogſte maate van eerbiedenis ſtellen, welken zy den Almagtigen toebrengen.

Dewyl de Aanbidders des Vuurs, door de *Perſianen*, voor de verfoeilykſten onder de Afgodendienaars gehouden worden, en ze geheel uitgedreeven zyn door SCHACH ABAS, zyn ze tegenwoordig in zeer kleinen getale, die zich in deeze ſtreeken onthouden, en welke men tot zekere hoeveelheid ſchynt te willen dulden. De Heer CHARDIN vondt 'er ſlechts drie, onderhouden door eenen anderen *Indiaan*, SCHAMACHIE geheeten, voor welken zy bidden: want zy doen deeze Bedevaarden niet altoos voor zichzelven; maar ook ten dienſte van anderen. Zy gaan geheel naakt, met een geſchooren kruin: de Schaamdeelen zyn alleen met een doek bedekt. Hun voedzel beſtaat uit rauwe Wortelen en Vrugten: zy gelyken best geraameen, met een zwarten huid overtrokken.

Wy herinneren ons by deeze Heilige Pyp der *Indianen*, 't geen GABER en HANWAY (*) verhaasd hebben: te weeten, dat, wanneer men den grond opkrabt, en een Pyp, als was dezelve van Riet of zelfs van Papier, daar in

(*) De eerſte in MULLER's *Samml. Ruſſiſch Geſch.* P. I. & II. p. 336. De laatſte in zyn *Relation de ſes Voyages en Ruſſie en Perſie*, Tom. I. p. 281.

is ſtrekt, en het benedenoinde wel met Aarde bezorgt, de dump van de *Naptha*, boven in aangeſtooken, terſtond Vlam vat, en, zonder ophouden, als een kaars blyft branden, tot men met opzet ze uitblusſche, of de Pyp wegneeme. Deeze ſoort van Pypen dienen tot Nagtlichten, en blyven in ſtand, als men in 't zetten de gemelde voorzorge gebruikt heeft, zonder welke de Pyp noodwendig ſchielyk zou verteerd zyn.

De Putten, uit welke de *Naphta* gehaald wordt, zyn, van het *Altoosbrandend Vuur*, niet meer dan een halve Werst Zuidwestwaards gelegen. Eer men 'er by komt, trekt men voorby een klein Meir, 't welk zeer ondiep, meestentyds droog, en in den regentyd, alleen, met water gevuld is. Ten Westen van dit Meir, in eene volkomene Vlakte, aan den voet van een klein Heuveltje, is de bron der *Naptha*. Deeze is eigenlyk een Put, ruim dertig vooten diep en twee breed, uit dezelve komt de *Naptha*, drupswyze, ten grond uitzypelen, en blyft 'er tot ze wordt weggehaald. De Heer GMELIN zag ſlegts één zodanige Put; doch de Inwoonders verzekerden hem, dat zulks van tyd tot tyd veranderde, dat welhaast eene bron ophieldt, en terſtond eene andere te voorſchyn kwam. De Put is overdekt met Steenen; op de Kalk van derzelver zamenvoeging ſtaat de naam van den Khan gedrukt, ten einde niemand by de *Naptha* konne komen; of hy, die door den Khan daar toe is aangeſteld, moet deeze ſoort van zegel wegneemen.

Men hebbe zich niet te verbeelden, dat de *Witte Naptha* dien naam verkreegen heeft om dat ze wit is: zy heeft dien alleen gekreegen, om dat ze, doorſchynend en geel zynde, zich daar door van de *Zwarte Naphta* onderſcheidt. De Vlam der *Witte Naphta* is veel vlugtiger en veel zuiverder, en de Rook, daar uit voortkomende, op verre na zo onaangenaam niet als die van de andere: dergelyks brandt zy veel ſchielyker, en ontvlamt zelfs zonder het vuur aan te raaken, veeleer dan de Zwarte *Naphta*. De *Batmann*, gelyk aan acht Ponden gewigts, wordt verkogt, voor een en een halve *Abas*, of dertig *Copecks*. De Khan van *Baku* trekt deeze inkomſten, volgens het welbehaagen van FETH ALI-KAN.

De *Naphta* neemt de witte kleur niet aan dan door overhaalen; en dat één of tweemaalen gedaan zynde, wordt zy zeer zuiver. In *Perſië* houdt men dezelve voor een der ſterkſte ontbindmiddelen in Rheumatismen en Geraaktheden.

De

De *Mahomethaanen* en *Armeniers* bedienen 'er zich veel van, en zy bekleedt eene allereerſte plaats onder hunne huismiddelen.

't Is, ondertuſſchen, op het Schiereiland *Apſcheron*, door KÆMPFER beſchreven, alleen niet, dat men de *Naphta* vindt. Men haalt ze ook van andere plaatzen in dit Land, als van het Schiereiland, door de *Perſiaanen Baël* geheeten, en by de *Ruſſen* bekend onder den naam van *Schachow-Rinock*, waar men, in deeze laatſte tyden, veele Putten van *Naphta* ontdekt heeft. De Heer GMELIN telde 'er meer dan zeventig, alle van eene rolronde gedaante, zonder orde boven elkander. Een derzelven, de grootſte van allen, dient tot een verzamelplaats, waar in men de *Naphta* van alle de andere bronnen brengt en opſluit; doch deeze *Naphta* is zo goed niet als die van *Apſcheron:* dewyl ze zeer verdund is door zeewater, en gevolglyk ſlegter brandt. Zy wordt ook alleen na *Sallian* gebragt, terwyl geheel *Perſië* zich van de andere voorziet.

De *Zwarte Naphta* is de eenige van welke men gebruik maakt om ze te branden: hier in wordt ſterken handel gedreeven. De *Batmann*, van vyftien ponden, wordt verkogt voor vyf *Copecks*, dit is ook een der inkomſten van den Khan. Al de *Witte* en *Zwarte Naphta* wordt bewaard en vervoerd in lederen zakken: in houten vaten zou ze veel van 't gewigt verliezen. Aarde vaten zouden beter, doch glazen, de beſte zyn. 't Jaarlyks inkomen, 't welk de Khan van *Baku* van dit voortbrengzel des Lands trekt, wordt door de *Armeniers* op veertig duizend *Roubels* geſchat.

Weinig weet men te zeggen van den oorſprong der *Naphta:* daar zy voortkomt uit het Gebergte *Caucaſus*, welks Natuurlyke Historie nog zeer duister is. De overtollige hoeveelheid van de *Naphta* loopt in Zee, die 'er zeer bitter door wordt, en het Zout oplevert, in *Rusland* bekend onder den naam van het *Bitter Zout van Aſtracan.*

AAN DE HEEREN SCHRYVERS DER ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN.

MYN HEEREN!

Met het volgende te plaatzen, zullen UE den Berigtgeever verpligten.

Iemand alhier (*), zedert lange, een heuvel op de heide, op den afftand van een quartier-uur gaans, beſchouwd hebbende, als zodanig een, van onder welken, waarſchynlyk, nog wel eenige Stukken van de Oudheid op te delven zouden zyn, heeft eindelyk, in de maand October, daartoe Arbeiders in 't werk geſteld: en zulks heeft ook min of meer aan zyne verwagting voldaan; als zynde daarin gevonden:

Eene Urna, wel niet groot, maar in haar geheel, behalven dat in den buik een gat is: zy heeft eene zwartagtige coleur; en in de breuk vertoont ze zig eenigzins leicoleurig.

Etlyke ſtukjes van eene ſoortgelyke Urna; zo dat 'er twee moeten geweest zyn.

Een Doodshoofd in zyn geheel, maar in het uitneemen gebroken: de tanden, in vier ſtukjes van 't kaakenbeen, waren zo gaaf en wel, als of ze van een kortlings geſtorven Lichaam waren. Voorts lagen 'er ook eenige ſtukjes van Menſchen-beenderen; en drie ſtukjes verroest yzer of ſtaal.

Verſcheiden ſtukjes doove kooltjes van verbrand hout; benevens, verſcheiden ſtukjes van verbrande beenderen.

Wyders nog omtrent 90 ſtuks Coraalen van allerleie coleuren, veelerleie ſtoffe, verſchillend fatſoen en grootte, zeer aartig en zo gaaf als of zy nieuw waren.

Dewyl nu de Vinder meent, dat de Romeinen gewoon waren hunne Lyken geheel te verbranden, zo doet het hem vreemd, dat hier een geheel hoofd, en etlyke onverbrande beenderen, gevonden zyn: ook weet hy niet te giſſen, hoe de Coraalen 'er by komen. 't Zal hem des aangenaam zyn, indien een of ander Oudheidkundige, of Geleerde, de goedheid hebbe, om hem desaangaande nader te onderrigten.

[(*) Te weeten te *Winterswyk*, in 't Graafſchap *Zutphen*.]

KORT

KORT VERSLAG EENER NIEUWE REIZE NA DE ZUIDZEE, AANGEVANGEN ONDER HET BEVEL VAN DEN RIDDER MARIÖN, EN, VOLBRAGT ONDER DAT VAN DEN RIDDER DU CLESMEUR (*).

De Heer DE BOUGAINVILLE hadt, op zyne Reize rondsom de Wereld, in de Jaaren MDCCLXVIII en MDCCLXIX, een *Indiaan*, van het Eiland *Taïti* in de *Zuidzee*, na *Frankryk* mede genomen. Deeze Indiaan, te *Parys* gebragt, maakte zich door zyne goede hoedanigheden geagt en bemind. Hy werd na *Isle de France* gezonden, met last aan de Bewindvoerders op 't zelve, om hem weder in zyn Vaderland te bezorgen.

De Heer MARIÖN DU FRESNE, een zeer bekwaam Zeebevelhebber, vatte met drift de gelegenheid aan, om eenen naam te maaken door eene nieuwe Reize, en het doen van ontdekkingen in weinig bevaaren Zeeën. Hy boodt den Bevelhebberen der Volkplantinge aan, op eigen kosten, den *Indiaan* van *Taïti* in zyn Vaderland weder te brengen. Verzoekende dat een Fluitſchip des Konings mogt toegevoegd worden aan een byzonder Schip, 't welk hem toebehoorde, terwyl hy alle de kosten der toerustinge op zich nam.

Het oogmerk dier Reize was zo verre Zuidwaards op te ſtevenen, dat men daar Eilanden ontdekte op de Vaste Kust in het Zuiderdeel des aardbols, waar de natuur haare ſchrikbaarendſte werkplaatzen ſchynt te hebben, waar onuitbaare brandende bergen, en bykans beſtendige aardbeevingen, onmeetlyke landſtreeken verwoest hebben, welker overblyfzels waarſchynlyk het zelfde lot, vroeg of laat, zullen ondergaan. Men hoopte daar voorraad te vinden van die noodwendigheden, die *Isle de France* en *Bourbon* behoeven, en, uit hoofde van de verre afgelegenheid, derwaards, niet dan met veel moeite en groote kosten kunnen overgevoerd worden. Het Hof hadt den Heer DE KERGUELEN na *Isle de France* gezonden, met vryheid om dit gedeelte der wereld te bezoeken, en, door zy-

(*) Deeze Reize is te *Parys*, in den Jaare 1783, in 't licht gegeeven, door den Abbé ROSCHEN, *Lid van de Academie der Weetenſchappen*, uit de papieren van den Heer CROZET, die, op de terugreize, 't bevel over een der Schepen voerde.

zyne ontdekkingen, de kennis des Aardkloots in alle bewoonde, of bewoonbaare, oorden te bevorderen.

Voor de oogmerken van het Hof was het van aanbelang, den Heer MARIÖN daar in te doen deelen. Hy vertrok, derhalven, met twee Schepen, de *Mascarin* en de *Castries*, den *Indiaan* van *Taïti* met zich neemende. De oogmerken van den Heer MARIÖN werden verydeld door den dood van dien *Indiaan*, en men verloor alle de voordeelen, welke men zich beloofd hadt door deezen by zyne Landgenooten weder te brengen. De beide Schepen zeilden van *Madagascar* na de *Kaap de Goede Hoop*, en vulden daar hun voorraad aan voor achttien maanen. Van daar afſteekende kwamen zy aan 't *Land van Diemen*, naa verſcheide Eilanden ontdekt te hebben. In deezen overtocht hadden de twee Schepen elkander overzeild, en de *Castries*, te dier gelegenheid, veel ſchade aan het tuig geleden. Een nieuwe hinderpaal voor de oogmerken van den Heer MARIÖN.

Het gezigt van Land en van *Nieuw-Holland* beloofde veel door de ſchoonheid van de kust. De vuuren by nagt en de rookkolommen by dag door de Scheeplingen gezien, verzekerden hun dat het land bewoond was. 's Anderendaags werden gewapende Sloepen en Boots na land gezonden. Eenige Officiers, Soldaaten en Matroozen, traden aan land, zonder den minſten tegenſtand te ontmoeten. De Inboorelingen vertoonden zich als goedaartige lieden. Zy verzamelden droog hout, maakten 'er een houthoop van; waarop zy aan de ontſcheepte Vreemdelingen eenige in brandgeſtooke takken aanbooden, en hunne houding ſcheen uit te wyzen, dat zy hun uitnoodigden dien houthoop in brand te ſteeken. Men wist niet wat die plegtigheid te beduiden hadt, en ontſtak het hout. De Wilden toonden zich geenzins verwonderd; zy bleeven rondsom dien kleinen hoop Vreemdelingen ſtaan, zonder eenig blyk van Vriendſchap of Vyandſchap te geeven. Zy hadden hunne Vrouwen en Kinderen by zich. Allen waren zy naakt, van eene middelbaare grootte, zwart van kleur en wollig van hair. Eenige Vrouwen droegen haare Kinderen op den rug, met biezen koorden vastgemaakt. De Mannen hadden tot wapenrusting, ſtokken, aan 't einde met ſcherpe ſteenen, van gedaante als het yzer van een byl.

Men poogde hunne genegenheid te winnen door kleine geſchenken; zy verwierpen alles, zelfs yzer, ſpiegeltjes,

zakdoeken, en lappen linnen. Men liet hun Hoenders en Endvogels zien, om te beduiden dat men gevogelte van hun wilde koopen. Zy namen deeze Vogels, welke zy niet ſcheenen te kennen, en ſmeeten ze met toornige houding weg. Niets ziende, 't geen hun aanſtondt, beſlooten zy de Vreemdelingen te verdryven. Eén Wilde zondert zich van den hoop af, en boodt den Heer MARIÖN en anderen een brandend ſtuk houts aan, om een kleine houthoop te ontſteeken. Het aanneemen hier van hadt eene geheel andere beduidenis dan in het eerſte geval. Het werd aangezien voor eene oorlogsverklaaring.

Terſtond begaven zich de Wilden op eene hoogte, deeden een hagelbui van ſteenen nederſtorten, waardoor de Heer MARIÖN en een ander Officier een weinig gekwetst werden. Men deedt eenige ſnaphaanſchooten en begaf zich weder ſcheep. De boots en ſloepen voeren de kust langs om op een opener plaats te landen. De Wilden volgden hun langs de hoogte, en poogden de landing te beletten. Een uit den hoop ſchreeuwde met een ſchriklyke ſtem, en op 't oogenblik wierp zyn geheele bende met gepuntte ſtokken. Een Neger werd gewond, maar deeze werpſpietzen waren niet vergiftigd. Men brandde op hun los, verſcheide Wilden werden gewond, één viel 'er dood ter aarde. Zy namen de wyk in de bosſchen, namen de gekwetſten mede, en men zette ze vrugtloos na. Den gedoodden bevondt men dat op de borst figuuren hadt even als de Kaffers van *Mozambique*; hy ſcheen ook zwart, doch by 't afwaſchen bleek dat zyn huid natuurlyk rood was. Vergeefsch zogt men verſch water en boomen, geſchikt om het tuig van de *Castries* te herſtellen.

Eenige gewapenden gingen twee mylen landwaards in, zonder bewoonde plaats of huis aan te treffen; 't eenige, 't welk zy vonden, waren affchutzels, meer ruw van takken gemaakt, en overal vuurgaten by deeze affchutzels. De grond was zandig, bedekt met heide en kleine boompjes, welker bast de Wilden affchillen, buiten twyfel om de Schulpvisſchen, waar mede zy zich voeden, te braaden. Eene kleine ſoort van Pynboomen laaten de Inboorelingen ongeſchonden opgroeijen, en waarſchynlyk zouden zy 'er grooter aangetroffen hebben, met dieper in de valeien te trekken. Zy zagen 'er een Tyger, Ravens, even als in *Frankryk*, Merels, Tortelduiven, en een Papegaay, welks Pluimadie volkomen gleek na die de Pap-

pe-

gaay der Amazonen genaamd wordt. Zy doodden veele Zeevogels, onder deeze Pellikaanen, van welke Vogels ABEL TASMAN, de eerſte ontdekker deezer Landen, gewaagt. De Viſchery ging 'er zeer voordeelig. Men zamelde 'er veele zeer ſchoone en zeldzaame Schelpen en Hoorens op.

De Schepelingen begonnen gebrek aan water te krygen. Het tuig van de *Castries* was niet herſteld, en de *Mascarin* was zeer lek. De Heer MARIÖN beſloot na *Nieuw-Zeeland* te ſtevenen. ABEL TASMAN hadt 'er, in den Jaare MDCXLII, een punt van ontdekt. De Heer DE SURVILLE hadt zich, twee Jaaren geleden, daar onthouden in een baay, door hem *Lauriſtou* genaamd, op denzelfden tyd dat de Scheepsbevelhebber COOK, de twee punten van diezelfde baay omzeilde, waar in de *Franſchen* lagen, en door hem de *Dubbele Baay* geheeten werd.

De Heer MARIÖN, op deeze hoogte gekomen, zond een Sloep na land, ten oosten van een Kaap, uit hoofde van de gedaante *Cap Quarre* genaamd. COOK hadt dezelve den naam van *Cap Brest* gegeeven. Op twee mylen afſtands van deeze Kaap, deeden zich drie Prauwen op die by de Schepen kwamen. Het was ſtil, en de zee geheel vlak. Men haalde het Volk van een deezer vaartuigen over om aan boord te komen. Zy beſlooten 'er toe, ſchoon met eenigen ſchroom. Men boodt hun eeten aan. Over deeze behandeling wel vergenoegd, bleeven zes Wilden des nagts aan boord. Zy hadden by zich hun Opperhoofd, TACOURY geheeten. Een hunner ging in de Boot met eenige Matroozen, om eene plaats aan te wyzen waar men verſch water kon haalen. Men ging onder zeil om een beter legplaats op te zoeken.

Zy vonden die in de Haven, door COOK, de *Haven van Eles*, genaamd. De Heer MARIÖN deedt op het Eiland *Motouaro*, in 't midden dier Haven gelegen, tenten opſlaan, en de Zieken daar brengen. Veel Indiaanſche Vaartuigen vertoonden zich. Men ſloeg, toevallig, een lyſt van *Taïtiaanſche* woorden op, en bemerkte, met veel verwondering, dat deeze Wilden die taal verſtonden, ſchoon zeshondèrd mylen van *Taïti* afgelegen. 's Avonds gingen zy weg; doch verſcheenen 's anderendaags in veel grooter getal, hunne Kinderen en Dogters mede aan boord brengende. Zy waren ongewapend. Zy verzogten om *Taro*, dat is Scheepsbiſchuit. Deeze werd hun, ſchoon in kleine hoeveelheid, gegeeven. Zy bragten van hunne

zyde veel visch aan. Men schonk hun eenig klein glaswerk, en spykers van twee en drie duim lang. Zy begeerden grooter, en lieten ze door het Scheepsvolk scherpen om 'er eene soort van snoeimessen van te maaken. De beide Schepen waren onophoudelyk vol Wilden, wier Opperhoofden van de anderen onderkend konden worden aan Vederbosschen, welke zy op 't hoofd droegen, en krulswyze Insnydingen in de huid. Het zeldzaamst teken, 't welk deeze Opperhoofden der Wilden bedagt hadden om zich te onderscheiden, bestondt in het aangezigt en de billen met de schrikbaarendste figuuren te laaten bemaalen: op het voorhoofd, de kaaken, ja de neus zelve, doen zy zich prikken, en op 't eigen oogenblik dat 'er het bloed uitkomt, bestryken zy de opperhuid met syngestoote houtskool, 't welk onuitwischbaare tekens agterlaat. Zy leggen 'er zich op toe om tekeningen uit te denken, welke hun het schrikbaarendst vertoon byzetten. Alle deeze tekeningen op de aangezigten van onderscheide Opperhoofden verschillen zeer veel van elkander; doch de billen hebben dezelfde tekening. Een zeer netgemaakte krultrek, op het dikste beginnende, beschryft dat geheele gedeelte.

De getrouwde Vrouwen waren van de andere te onderkennen aan het hair, knotswyze op den kruin zamengebonden. De jonge Dogters lieten het los hangen; zy kenden geene schaamte; doch de Vrouwen namen eene stipte kuisheid in agt. De Scheepslieden, ras bemerkende hoe zy zich van de getrouwde Vrouwen hadden te onthouden, konden dit te gereeder doen, daar zy de jonge Dogters zo gereed vonden.

Deeze Wilden bestaan uit drie soorten van Menschen. De eerste die de Inboorelingen schynen, zyn geelagtig wit en 't kloekst van gestalte; zy haalen doorgaans vyf voeten en negen duimen in de langte, hebben zwart regt nederhangend hair. De tweede soort is kleinder, donkerder geel van verf, en heeft gekruld hair. De derde is de kleinste van allen, geheel zwart, en heeft wol in stede van hair op 't hoofd. De eerstgemelde hebben weinig baards, de Negers zeer veel. Alle deeze lieden zyn welgemaakt, hebben een welgevormd hoofd, meest kromme doch welgeëvenredigde neuzen, den mond vol witte tanden, het lichaam is sterk gespierd, de stem hard; zy zyn, over 't algemeen, sterker dan de sterkste Mannen in *Frankryk*. De Vrouwen zien 'er gemeen uit, zyn klein en tenger.

ger. De Mannen ſchynen 'er niet veel werks van te maaken.

Het leeven der Wilden is een geduurige ſtaat van oorlog. De noodzaaklykheid om voor zyne veiligheid te zorgen, die bovenal in aanmerking komt by Menſchenëeters, heeft de Bewoonders van *Nieuw-Zeeland* veel kloekzinniger gemaakt dan veele andere Wilden. De Dorpen deezer Volken zyn alle gelegen op uithoeken lands, digt aan zee, en hebben het voorkomen van zo veele bezwaarlyk genaakbaare ſterkten. Wapens, Leeftogt, en de Werktuigen, noodig tot het bekomen van leevensmiddelen, zyn in elk Dorp opgelegd, in drie onderſcheide Verzamelplaatzen of Pakhuizen. Men zou bykans tot de gedagten komen, dat men by deeze Volken de grondbeginzels vondt van den Burgerſtaat van LYCURGUS. In den afgegraaven en met paliſſaden omzetten omtrek, beſchermd door een welaangelegde ſterkte aan den hoek van elk Dorp, vindt men de huizen of hutten, ieder zes of zeven voeten lang en zes voeten breed: met een ingang, drie voeten hoog en twee wyd, geſlooten met een houten deur. Dit is ſlegts ruw timmerwerk, doch wel gepend, vast, en met digte daken van ſtroo overdekt. Gedroogde bladeren, op een vierkanten vloer van planken, dienen tot een bedſtede der Bewoonderen. Steeds branden zy een klein vuur om de vogtigheid te weeren. Ook neemen zy wel in agt om den grond binnen hooger te laaten dan die rondsom. Men vindt in deeze huizen iet van alles wat in de pakhuizen is opgelegd. De hutten der Overſten zyn wat grooter, en vercierd met eenig grof geſneeden houten cieraad. Men ſtaat met rede verwonderd, dat men planken, welvastgepend, timmer- en zelfs ſnywerk aantreft by Lieden, die geen ander gereedſchap hebben dan ſcherpgemaakte ſteenen. Doch de Wilde rekent den tyd niet, dien hy aan eenig werk beſteedt: hy zoekt, hoe lang het duure, zyn oogmerk te bereiken.

Het voornaamſte huns voedzels beſtaat in den wortel eener plant, gelyk aan ons Vaarenkruid. Zeevisch, Schulpvisch, Vogels, Honden en Ratten, dienen hun ook tot ſpyze: zy gebruiken desgelyks wortelen en jonge kalebaſſen. Zeer zyn ze geſteld op eene ſoort van groene gom, die zeer verhit. Tweemaal daags eeten deeze Wilden, 's morgens en by zonneöndergang. Onze ſterke dranken, onze wyn zelfs, kon hun niet behaagen.

Zy hebben het middel gevonden om draaden te maaken van verſcheide planten, door dezelve te laaten rotten: naa dat ze gedroogd zyn worden ze gebraakt en uitgeploozen. Een lomp rad dient hun tot een ſpinnewiel, en zy weeten met een ſoort van moolen de geſponne draaden te dubbelen: ook vervaardigen zy van hair dunne ſterke draaden. Zy hebben desgelyks de kunst van weeven, en weeten ſtoffen zeer goed voor 't gebruik te maaken. Hunne Vischnetten gelyken naar die onzen. Hunne Vaartuigen zyn van ſchoon Cederenhout, waarvan het land een overvloed oplevert. Men zou in de *Indiën* veel voordeels kunnen trekken van eene nadere kennis aan, en verbintenis met, deeze Volken.

De *Nieuw-Zeelanders* ſcheenen een denkbeeld te hebben van een Opperweezen. De geduurige aanbeevingen in deeze landen gaven aanleiding om dat weezen *La-ſoue* te noemen, 't geen zo veel zegt als hy *die de Aarde ſchudt*. Zy zenden hunne gebeden 's nagts tot deezen God op. 't Is onmogelyk te zeggen welk een denkbeeld zy van dat Weezen vormen; ſchoon zy, wanneer de Matroozen baden, zich in dat bedryf, met hun ſcheenen te vereenigen, althans zy namen dezelfde biddende houding aan.

Wy hadden reeds drie- en dertig dagen met dit Volk, in de volkomenſte vriendſchap, ten minſten van hun kant in ſchyn, doorgebragt, wanneer zy het ontwerp ſmeedden om den Heer MARIÖN, en allen die met hem waren, te dooden. Deeze manmoedige Scheepvoogd begaf, zich te veel op de Landzaaten vertrouwende, met de Heeren VAUDRICOURT, LE HOUX, en veertien anderen, aan land. TAÇOURY, Opperhoofd van het grootſte Dorp in de nabuurſchap, nog een Opperhoofd, en vyf of zes andere Wilden, vergezelden hem op eene Vischparty, welke men zou houden by het Dorp van TACOURY, waar voor de Heer MARIÖN eene byzondere genegenheid hadt opgevat. 's Avonds kwam de Heer MARIÖN niet aan boord. Men meende dat hy met de boot aan land gebleeven was, om 's anderendaags den arbeid van het herſtellen van het tuig van de *Castries* te beter voort te zetten. Den volgenden dag, 's morgens ten vyf uuren, zondt de *Castries* een ſloep uit om water en hout te haalen. Om negen uuren vertoonde zich een Man zwemmende by de Schepen. Men zette een ſloep uit. Deeze was een der roeijers, de eenige die de ſlachting van alle zyne Makkers

kers ontkomen was; hy hadt gezien dat de *Nieuw-Zeelanders* ze allen afmaakten, in ſtukken onderling verdeelden, zonder den Heer MARIÖN te ſpaaren. Dit was het ongelukkig einde van dien bekwaamen Zeeman, dien men te vergeefsch verſcheide keeren zyn al te ſterk vertrouwen hadt ontraaden.

De Heeren DU CLESMEUR en CROZET dit droevig nieuws vernomen hebbende, bevlytigden zich, met de andere Officieren, om de *Franſchen*, die zich op drie onderſcheide plaatzen aan land bevonden, daar van te verwittigen. Zy trokken door duizend Wilden heen, die blykbaar toonden een kwaaden toeleg te hebben; doch men ſchoot niet eer voor dat de *Franſchen* aan boord waren; doch toen brandde men los om de meerderheid der *Europeſche* wapenen te toonen; en dewyl 't nog noodig was water en hout in te neemen. Zy vlugtten: men ging weder aan land, en onderzogt het ledig geloopen Dorp: waar een gedeelte der Kleederen van den Heer MARIÖN en zyner ongelukkige Tochtgenooten gevonden werd, als mede een ſtuk van een Menſchenbeen, aan een hout hangende, en 't geen drie vierde was afgeknaagd.

De Ridder DU CLESMEUR, ſchoon nog zeer jong, betoonde zo veel beleids als moeds in het behouden van alle zyne andere Landsgenooten en het Scheepsbeſtuur: en kwam, verſcheide andere Eilanden in de *Zuid-zee* bezogt hebbende, op het *Spaanſche* Eiland *Guam*, het grootſte der *Marianne* Eilanden.

Niets byzonder merkwaardigs bejegende voorts de Tochtgenooten. ——Wy ſluiten dit kort Verſlag met eene welgegronde bedenking van den Abbé ROCHON (en niet ROSCHEN, Zie bl. 76.) Deeze Eilanders hadden reden om zich te wreeken, wegens eene ſtrenge behandeling, hun, twee jaaren geleden, door den Heer DE SURVILLE aangedaan, die, om hun te ſtraffen, over het wegneemen van zyn Sloep, den brand in hunne hutten ſtak, en, naa dus ſchrik en vernieling op de Dorpen verſpreid te hebben, het Eiland verliet; zonder te voorzien, dat deeze ſtrafoefening de deerlykſte gevolgen naa zich zou ſleepen voor alle *Europeaanen*, die ongelukkig daar mogten landen.

DINARCHON DE SPARTAAN, EN ZYN ZOON EUTYCHES.

Eene Leerzaame Geſchiedenis.

——— Quibus artibus, & quibus hunc tu
Moribus inſtituas.

JUVENALIS.

In het Tafereel van CEBES, wordt het Menschlyk Leeven afgebeeld onder de gedaante van een ruim Gebouw, van 't welk de Jeugd den ingang uitmaakt. Verbeeldingen en Gevoelens, zo oneindig in aantal, als verſcheiden van aart, zweeven aan de poort van dit Geſticht, om de aandagt en de genegenheid te trekken van ieder naderenden Vreemdeling; terwyl een goede Geest hun onderrigt, hoe zy waarheid en valschheid van elkander moeten ſchiften; en toont, op welke eene wyze zy ſchynbaare en bedrieglyke vertooningen kunnen onderſcheiden, van die, op welken zy zich mogen verlaaten.

In onze Kindsheid, is de pligt onzer Ouderen, de post van dien goeden Geest waar te neemen. De grootſte moeilykheid beſtaat in het kiezen van de geſchiktſte wyze om die raadgeevingen over te leveren. Stug- en ſtrengheid moeten niet even zeer betoond worden tegen goeden en kwaaden, den edelmoedigen en den balſtuurigen. Gebrek aan wyze en maat, in 't ſtraffen, heeft, menigwerf, wanneer men het dempen der Ondeugd bedoelde, een wanſmaak van de Deugd ingeboezemd. De Deugd heeft op zichzelve aantreklykheden, die, zonder kunſtige opcierzels, of bygevoegde beweegredenen, kragts genoeg bezitten om de harten der Jeugd tot edele poogingen aan te zetten, en met drift het pad der Kundigheden te doen opſlaan.

Doch 't geen VIRGILIUS zegt, ten opzigte van zyne Landsgenooten:

O Fortunati nimium ſua ſi bona norint,

Dat is:

O Hoogst gelukkigen, waart ge uws geluks bewust.

In onze jeugdige Jaaren, zyn wy onkundig van de veelvuldige voordeelen, die ons ten deele zouden vallen, indien wy de gelegenheden, die zich aanbieden, ombelsden: indien wy ons niet meer bezorgd toonden om vermaak na te jaagen, dan om bondige kundigheden op te doen.

Eenige kleine kunſtenaaryen zyn, derhalven, geoorlofd en mogen te werk geſteld worden, om de drift der Jeugd te ſtuiten, in het opvolgen van Vermaak en Uitſpanning, en het ver-

verſtand te neigen tot het verkrygen van Geleerdheid en de deugden te vestigen op het ſpoor der Deugd.

De volgende Geſchiedenis, of Vertelling, welks Schryver ons onbekend is, zal onze denkbeelden, over dit onderwerp, best ophelderen.

Geduurende het gelukkig Tydperk, waar in het Staatsbeſtuur van *Sparta* bloeide, onder de Wetgeeving van LYCURGUS, woonde daar DINARCHON, een Edelman, aan welken het Geluk haare gunstbewyzen, met eene ruime hand, geſchonken hadt. Zyn huis weinig mylen van *Lacedemon*, was de verzamelplaats der Ryken, der Geestigen, der Geleerden en der Schoonen. Ruime bezittingen waren de eenigſte gaven niet, met welke het Geluk DINARCHON beſchonk, hy was bevallig en inneemend van Perſoon, en zyne Verkeering lokte uit door verſcheidenheid, verſtand, en inſchiklykheid.

Zodanig was DINARCHON. In 't best zyner Jeugd hadt hy eene Maagd getrouwd, in alle opzigten, zulk een Egtgenoot waardig. Hun Huwelyk was gezegend met één Kind, een Zoon, EUTYCHES geheeten. In deezervoege deedt Huislyk genot het geluk van deezen edelen *Spartaan* bykans het toppunt van aardſche gelukzaligheid doen beklimmen. Zyn rykdom maakte hem een zege voor de Armen, zyn edele aart ſtelde hem ten voorbeeld van de Vermogenden, en door zyne uitgebreide kundigheid, was hy het cieraad zyns Lands.

Maar hoe onzeker en bedrieglyk is Menschlyk Geluk. Te midden van deeze vrolyke Leevenstooneelen, werd zyne Egtgenoote hem door eene heete Koorts ontrukt, en het huis, waar in 't Vermaak gewoond, en Geleerdheid alle haare veelvuldige aantreklykheden ten toon geſpreid hadt, was, door deezen éénen ſlag, de zetel der Elende geworden.

Welk een Ommekeer! lang viel de tyd, veel te ſterk waren de gemoedskwellingen van DINARCHON, eer zyne Wysbegeerte of Rede zyn boezemſmerte kon overwinnen. In 't einde, egter, verzagtte dezelve door de Vaderlyke genegenheid tot zyn Zoon, en de pligten aan diens Opvoeding verbonden, en hy ſcheen, zonder leedwezen, zich aan 't Hemels beſluiten te onderwerpen.

De Opvoeding van EUTYCHES nam thans zyne gedagten geheel in. Hy zag om na de beste Leermeesters in ieder Kunst en Weetenſchap, om dien Lieveling te onderwyzen. De zorg, om op zyne zedelyke geſteltenis agt te geeven, nam hy op zich: dit voor eene post houdende van te groote aangelegenheid, om die aan iemand anders toe te vertrouwen. Deeze Jongeling hadt thans zyn zestiende Jaar bereikt.

DINARCHON ontdekte in zyn Zoon een onverzaadelyke zugt tot de Letteren, en dat hy de lesſen van zyne Leermeesters met gretigheid en vermaak hoorde. De Vader ſcheen te verjongen door deeze guuſtige vooruitzigten, omtrent zyn Zoon,

en werd weder vatbaar voor de genoegten der zamenleeving. Eén eenige zwaarigheid verhinderde de voltooijing zyns geluks. Hy ontdekte, dat zyn Zoon een vuurig Bewonderaar was van de ſchoone Sexe, aan oogenlust verſlaafd, en al te zeer ingenomen met de bekoorelykheden van lichaams bevalligheid.

Het vermaak, waarmede hy luiſterde na de lesſen der Wysbegeerte, de ſtreelende taal der Dichtkunde, en de verhaalen der Geſchiedkunde, ſcheenen te verzwakken, als hy bezoek moest afleggen by eene Schoone, of wanneer de aantreklykheden eener Vrouwe hem van zynen Leermeester aftroonden.

Met zeer veel ſmerts en ſpyts ontwaarde hy deezen trek in 't Character van BUTYCHES, en hy begon te vreezen, dat zyn Zoon ten prooye zou worden van Vrouwlyke treeken, 't welk zyne hoop, op eenmaal, zou kunnen doen verſluiven. Hy wist, dat raadgeeven zeer waarſchynlyk niets zou uitwerken: dewyl de menſchlyke natuur, in eenige geliefde najaaging, doorgaans de heerſchende drift blindlings opvolgt. Om deeze rede beſloot hy in 't einde, door eene ſchuldlooze kunſtenaary, hem te waarſchuwen, tegen deeze overheerſchende drift, welke hem in ontelbaare zwaarigheden kon inwikkelen, en, in 't einde, mogelyk zyn volſlaagen verderf bewerken: vermids de leevendigheid van zynen aart hem buiten ſtaat zou ſtellen om der verleidingen van de wereld wederſtand te bieden.

Een traan van tedere toegenegenheid bedekte dikwyls de kaaken van DINARCHON, als hy zyn Zoon aanzag, en hy tragte, in den loop zyner doorgaande geſprekken, hem te overtuigen, dat Deugd de eenige weg was tot Vermaak. Eindelyk bedagt hy een middel om Vermaak den weg tot Deugd te doen worden, en beſloot zyn plan terſtond uit te voeren.

DINARCHON bragt zyn Zoon, als 't ware by toeval, in eene gaandery met ſchilderyen, door zyne Voorouderen verzameld, en door hem grootlyks vermeerderd. Hy wees hem op een der Stukken, waarin de Schilder al het vermogen zyner Kunſte hadt aangewend, zo in de tekening als in het coloriet. „ Ziet „ myn Zoon," ſprak hy, „ ziet dit ſtuk, merk op de ſchoon„ heid van het Vrouwenbeeld, op de verrukkingen des Jonge„ lings, dien zy met verrukking omhelst, terwyl hy op zyne „ knien voor haar geboogen ligt. Dit kunſtſtuk des Hemels „ ſchynt bykans in zyn bezit." ——— *O Gelukkige Jongeling! O benydenswaarde Staat!* riep de Jongeling uit. —— „ Gy „ ſpreekt," hervatte de Vader, „ als of gy zyn Staat benydde. „ Ja, men zou, in 't denkbeeld komen, dat gy zulk een ſchat, „ hoe veel het ook mogt kosten, zoudt willen koopen? „ Maar gy ſpreekt, met eene al te geestvervoerenden yver, „ over eene bezitting zo gemaklyk te verkrygen." —— *Zo gemaklyk* zeide de vervoerde Jongeling, *zo gemaklyk! Hoe? waar? door wien? wys my de middelen aan, toef geen oogenblik*

lyk en uw Zoon den gelukkigſten onder de Kinderen der Menſchen te maaken? ——— „ 't Zou geen moeilyke taak zyn, myn „ EUTYCHES," hernam de Vader; „ maar ik vrees dat drift„ heid van uwen aart u onbekwaam maakt tot zulk een onder„ neeming. Veel zelfsverloochenings, en geduld, is 'er noodig „ om zulk een hoogte van geluk te beklimmen."

Het berigt deezer hinderpaalen maakte EUTYCHES te vuuriger. De Vader ſcheen te blyven weigeren, en de Zoon drong 'er op met verdubbelde drift. Eindelyk ſprak DINARCHON, door de aanhoudendheid des aanzoeks als overwonnen, hem in deezer voege aan. „ Ik kan den ernſt, waar mede gy myne onderreg„ tingen begeert, niet langer wederſtaan; doch ik zal u eene „ verborgenheid ontdekken, welke u de middelen aan de „ hand geeft om een ſchat te verkrygen, dien in de ſchildery „ vertoond evenaarende. —— Het Schilderſtuk is de Copy van „ een Origineel, bewaard in den Tempel van *Diana* te *Ephe„ ſen*. Gedenk, daarom EUTYCHES, eene onſchendbaare ge„ heimhouding te bewaaren, en, in geen de geringſte byzon„ derheid zelve, af te wyken van de bedingen der Verborgen„ heid in welke ik u zal inwyen. ——— Weet dat de verraa„ der van 't geheim, en de overtreeder van 't gebod, altoos „ met den dood geſtraft is. ——— Overdenk, derhalven, „ eer ik voortvaare, of gy moeds genoeg zult hebben om „ ſtandvastig te zyn in de proeven welke de Godin u op„ legt."

DINARCHON hield eene poos op. ——— EUTYCHES bezag de ſchildery nog eens, en verzogt zyn Vader voort te vaaren: dewyl hy getroost was, om dit genot, alles te ondergaan.

„ De Jongeling, dien gy ziet, vervolgde DINARCHON, was „ een Inbooreling van *Cyprus*, een doldriftig Minnaar der „ Vrouwen, en verlieſde op een denkbeeldig voorwerp, eene „ ſchoonheid geſchaapen door de kragt zyner eigene verbeel„ ding. Op zekeren dag aan een ſtroom zittende, en de inge„ beelde gedaante beſchouwende, overviel hem een diepe „ ſlaap. In een droom verſcheen hem DIANA, en onderrigtte „ hem, dat, indien hy terſtond na *Epheſen* te rug wilde kee„ ren, en zyne Kuisheid, den tyd van vier jaaren, bewaaren, en „ zynen tyd beſteeden aan de aankweeking zyner Verſtandlyke „ bekwaamheden; ten einde hy, eenigermaate, zulk een bezit „ mogt waardig zyn, zy zou hem alle zyne wenſchen toeſtaan. „ ——— Eene ſchoonheid, vervolgde de Godin, zo overſchoon „ van gedaante, en ryklyk voorzien van alle uitmuntende „ zielshoedanigheden, als de Vrouwe, die thans uwe aandagt „ trekt, zal de uwe weezen. Gaa dan heen, volg myne raad„ gevingen, en wees gelukkig!"

„ Naa deeze aanſpraak verdween de Godin, en de Jongeling „ ontwaakte. De Droom maakte op hem eenen diepen indruk, „ en daar hy 's nagts wederom denzelfden droom droomde,

„ be-

„ beſloot hy, naa een weinig bedenkens, de hemelſche aanmaa-
„ ning te volgen.

„ Hy keerde weder na *Epheſen*. Zonderde zich af van alle
„ verkeering met de Sexe, en zette zyne Letteroefeningen voort
„ met onbezweeke drift. —— Naa 't verloop van zeker beſtemd
„ tydperk verſcheen de Godin hem op nieuw, met vermaan,
„ dat hy weder zou keeren tot den ſtroom, by welken hy
„ haar voorheen gezien hadt, en dat hy daar de belooning
„ van zyne kloekmoedigheid en ſtandvastigheid zou ontvangen.

„ De Jongeling gehoorzaamde terſtond, en werd geſteld in
„ 't bezit van den prys, zo lang van hem verlangd, en ver-
„ diend door arbeid en volſtandigheid.

„ In 't vervolg van tyd werd dit eene Godsdienſtige Ver-
„ borgenheid. Dewyl gy nu onderrigt zyt van derzelver oor-
„ ſprong, zyt gy verpligt de proeve door te ſtaan. Ontdoe
„ u, derhalven, van uwe zugt tot Vermaak, 't welk uw
„ verderf zou berokkenen. Ontdoe u van uwe bewondering
„ der Sexe, welke u ten val zou brengen. Denk om het be-
„ ſluit van den verliefden Jongeling van *Cyprus*. Laat het uwe
„ zorg weezen, zyne kloekmoedigheid na te ſtreeven, en de
„ Godin zal u eene ſoortgelyke belooning bezorgen."

DINARCHON hieldt op, en lette op de houding en 't voor-komen van zyn Zoon, die na hem geluisterd hadt met de ingeſpannendſte aandagt. Hy zag zyn Zoon, door ſtrydige driften beſtreeden. Hy ging de gaandery op en neer. Verſcheide keeren ſcheen hy te willen ſpreeken, doch kon niet. De Vader deedt geene pooging, altoos, om hem te bedwingen; maar liet alle de aandoeningen van zyn hart een vollen loop houden.

In 't einde verklaarde EUTYCHES zyn Vader, dat hy ſtemde in de harde voorwaarden door de Godin opgelegd. Hy vertrok terſtond met toeſtemming van DINARCHON, die zich verzekerd hieldt, dat overleg en uitſtel veelligt al zyne wenſchen zou vernietigen, en zyn geliefd plan doen mislukken.

EUTYCHES troostte zich, geduurende de reis, met het denkbeeld, dat hy, in 't vervolg van tyd, den ruimen teugel zou vieren, aan zyn Vermaak, ſchoon hy tegenwoordig zich ſtreng moest bepaalen.

In 't eerſte jaar, nogthans, was de ſtryd tuſſchen Pligt en Neiging heftig; en, by verſcheide gelegenheden, kon zyne kloekmoedigheid naauwlyks zyne driften onderhouden. Een Copy van het Schilderſtuk, in zyne kamer opgehangen, was zyn beſtendige toevlugt, en deedt de Rede de overwinning behaalen.

Met het tweede Jaar namen de zwaarigheden af. Het eenzaam leeven verveelde hem minder, en de ziel, voorheen aan Vermaak verſlaafd, was, eer het derde Jaar ten einde liep, onverſchillig ten opzigte van Uitſpanningen, op Letteroefening geſteld, en aan de Wysbegeerte gehegt. Hy zag, langs hoe min-

der

der na de Schildery, en Vrouwlyke Schoonheid hadt op hem geen aantrekkend vermogen.

Hebbelyk gewordene Letteroefening voltooide de Zegepraal, eer de helft van het laatſte Tydperk over was. EUTYCHES was nu meester van zichzelven. Zyne driften waren geregeld door de Rede, en 't geen hem eerst tot den Letterarbeid aanzette ſcheen bykans vergeeten.

In zeker geſprek maakte DINARCHON gewag van de Schildery, en zyn Zoon vroeg hem terſtond, wanneer hy de heerlyke belooning voor zyne Zelfverlochening en arbeid zou verkrygen. „ Gy hebt het reeds," zeide DINARCHON, „ het „ verhaal des Jongelings van *Cyprus* was eene Fabel van myne eigene Vinding. De Figuuren, in de Schildery, zyn zinnebeeldig. Zy vertoonen het MENSCHLYK LEEVEN, tragten„ de na de omhelzingen van GELUK, die de Dogter van „ DEUGD en GEMAATIGDHEID genaamd wordt, en altoos de zo„ danigen, die tot haar door hunne Ouderen gebragt worden, „ met gunstbewyzen bekroont. —— GELUK wagt u, derhal„ ven. DEUGD heeft haare zuiverſte beginzels in uwe ziel „ ingeprent, en GEMAATIGDHEID regelt alle uwe bedryven. „ Gy hebt reeds de voordeelen van zulk een gezelſchap op uw „ leevensweg ondervonden, en zult, des houd ik my verze„ kerd, 't zelve niet verlaaten. Zet uwe tegenwoordige „ plans in 't overige uws Leevens voort, en gy zult welhaast „ overtuigd zyn, dat de Schat, welke gy tegenwoordig be„ zit, meer waardig is dan Rykdommen en beſtendiger dan „ Schoonheid!"

DE GEBOORTE VAN SMAAK.

Eene Allegorie.

In een grot eens Bergs op het Eiland *Creta*, woonde eene Nymph, BESPIEGELING geheeten, naar 't verhaal der Beeldſpraakſchryveren, uit JUPITER geſprooten. Zy kwam, even als van PALLAS vermeld wordt, uit het hoofd haars Vaders voort, terwyl hy aandagtig de werken der Scheppinge beſchouwde. APOLLO, deeze bergtoppen bewandelende, ontmoette deeze hemelſche Maagd, terwyl zy zich onledig hieldt met haare gewoone bezigheid, het beſpiegelen van het wonderſchoon Weereldſtelzel. Verrukt door haare bekoorelykheden, vervoegde hy zich in de grot; welhaast werd zy zwanger, en baarde een Zoon, die van zyn Vader APOLLO den naam van WYSHEID kreeg, zinſpeelende op de verheevene gedagten, welke den geest der Moeder vervulde, toen hy haar de eerſte keer aanſchouwde.

Men zegt, dat de Nymph BESPIEGELING, op een avondſtond, het Geſtarnte beſchouwende, en den ſtand en beweeging der Hemellichten nagaande, haar Zoon, niet verre van zich, op

een

een bed van violieren hadt nedergelegd, dat een Nagtegaal toevloog, 't zelve met Laurierbladen bedekte, en met haaren welluidenden zang in ſlaap zong. Omtrent deezen tyd hadt het *Delphiſche Orakel* verklaard, dat eene Zonneſtraal zich zou verſpreiden over *Griekenland*, *Italie*, en een gedeelte van *Kleine Aſie*, en eenige eeuwen lang die Landſtreeken verlichten.

Toen de WYSHEID meer dan kinderlyke jaaren bereikt hadt, wilde APOLLO, dat hy niet alleen onderweezen zou zyn in de afgetrokkene kundigheden zyns Moeders; maar ook ſmaak krygen in zulke andere Kunſten en Weetenſchappen als hem tot een Weldoender zouden maaken van het Menschdom, in 't algemeen, en van zyn begunſtigd Volk, de *Grieken*, in 't byzonder; hy nam den geliefden Jongeling na zyn eigen verblyf, en gaf hem over aan de zorg der NEGEN ZANGGODINNEN, en derzelver Zusters, de BEVALLIGHEDEN.

Hier werd de WYSHEID eerst onderweezen, hoe de groote Bouwheer des Hemels de zwervende Hoofdſtoffen ſcheidde, en uit den Chaos dit heerlyk werkſtuk vervaardigde; voorts, hoe de Zon, die ſchitterende oorſprong van licht en warmte, aan het blauwe uitſpanzel prynkte, het middelpunt van alle Hemelſche Lichaamen uitmaakte, wier Klooten, in zekere bepaalde wandelkringen, in beſtemde tydperken daar rondsom rolden; hoe de ſchuinſche ſtand der Aarde, in den jaarlykſchen omloop, de aangenaame beurtwisſeling der Jaarſaiſoenen oplevérde; hoe de milde regenvlaagen en koesterende warmte der Lente, den ſchoot der aarde opende, de knoppen der boomen ontwikkelde, alles met groente bekleedde, en met bloemen vercierde; hoe de rechtſtandiger ſtraalen der Zonne de Vrugten des Velds en het Ooft deeden rypen in den Zomer; hoe de Herfst zich met den Oogst van alles verrykte; en de Winter zelve den Stervelingen zo nuttig was als de andere bekoorelyker Jaargetyden, daar deeze rust verleende aan de Planten, die hier door kragt kreegen om haare ſoort te vernieuwen, en voedzel te verſchaffen aan het Dierenryk; hoe dit alles in dien kring rondliep, tot 'er geen tyd meer zyn zou? ——— Van deeze algemeene kennis der Natuure werd de WYSHEID opgeleid tot het onderzoek van de zamenſtelling der byzondere deelen, van de Lichaamen der Dieren en byzonder der Menſchen, om de oorzaaken der Kwaalen en Ongeſteldheden te ontdekken, en Geneesmiddelen voor dezelve uit te vinden.

Wanneer de DOGTERS DER GEHEUGENISSE, naar het voorſchrift van APOLLO, de WYSHEID onderweezen hadden, in alle deeze takken van kundigheden, deeden zy haaren Onderwyzeling allengskens begrypen, dat een Hemelſche Geest, voor een tyd, vereenigd was met het menschlyk lichaam; hoe deeze, ſtaande die vereeniging, geſlingerd werd door verſcheide driften, en dat, naa de ontbinding van het ſtoflyk deel, die Geest zou overgaan in een afgezonderden ſtaat van Geluk of Ongeluk, naar gelange van het gedrag in den Staat van Beproeving geleid.

lid. Den Mensch, met alle zyne gebreken en zwakheden beschouwd hebbende, gaven de ZANGGODINNEN, in 't einde, haaren Leerling een volkomen inzigt van het Menschlyk Geslacht in de Zamenleeving, waar door de goedheid van den Maaker aller dingen, die eigenste behoeften van elk Mensch op zich zelven, het geheele Geslacht verëénigde, en de onderlinge vervulling van elkanders behoeften ze allen met een vasten band zamenbondt. Zy onderweezen haaren Kweekling ook te zyner uitspanninge in de Muzyk, de Schilder- en Dichtkunde: de eerste was geschikt om den geest te vervrolyken, de tweede om ons gemaakte geneugten te verlevendigen, met ze ons voor oogen te brengen, de derde om zuivere Liefde tot de Deugd in te boezemen, daar zy de eerbiedenswaardige geheugenis bewaart van Mannen die hun Geslacht tot roem strekten.

De WISHEID, volkomen onderweezen in alle Kunsten en Weetenschappen, verliefde op eene der BEVALLIGHEDEN, die zyne Liefde met wederliefde beantwoordde. Op zekeren dag, dat de twee andere met FLORA en haar stoet van ZEPHYRS zich verlustigden, namen zy die gelegenheid waar om in een grot van den berg *Ida* eene lang uitgestelde begeerte te voldoen. De vrugt deezer omhelzinge was eene Dogter, door de Ouders SMAAK geheeten. Deeze Nymph, die alle de kundigheden verkreeg van haaren Vader, en alle de bekoorelykheden van haare Moeder, werd, toen zy opgroeide, de lieveling van Goden en Menschen. Op de Feesten der Hemelgoden zat zy altoos naast VENUS, en op Aarde hadt zy de eer, dat aan haaren invloed alles wat zeer schoon was in Zeden, in Kunsten en Weetenschappen, werd toegeschreeven.

DE LEEUW EN DE VOS.

(Uit het Hoogduitsch van den Heer MEISSNER.)

Een Leeuw was in oorlog met vier Beeren. Hunne vereende magt wierd hem byna te sterk. Hy zondt den Vos uit, om met hun te handelen. Lang bleef hy agterwege; doch eindelyk kwam hy, met de vreugde op 't gelaat, terug.

Wat brengt gy my mede? riep de Leeuw reeds van verre, als hy hem zag aankomen. —— Vrede?

Dat niet; maar mogelyk nog wat beters. —Zekerheid der overwinninge.

Van waar die?

Wyl ik, onder die onverzoenlyken met u, zaad van tweedracht gestrooid hebbe; en gy twyfelt immers niet, dat een twistende vyand reeds zo goed als een overwonnen zy?

Maar hoe dan, als hy zig ondertusschen verzoent?

Ook dan! gestopte reeten zullen toch nooit een geheel uitmaaken.

✝ ✝ ✝ ✝ ✝

Hoe na hebben Engelands Vredensboden zig ook van dit kunststukje bediend; en hoe gelukkig zyn deeze hunne pooging tot dus verre verydeld! C . . .

LUCHTS-

	Bar:	Th:	Wind.			Bar:	Th:	Wind.		
1	28. 6-0	26	ZO	2	zw. yzel	17	27. 9-4*	33½	NW	2
	— 6-5	34½	———	2	zw. mist		— 10-4	35	——— 2 à	6
	— 8-2	31	———	2	———		— 10-6	33	W	2
2	— 10-7	21½	O	8	donk. iets Sn.		— 10-8	28	———	0
	— 10-5	23½	———	10	———	18	— 11-9	33½	NW	0
	— 10-0	25½	O t Z	12	—— Sn.		28. 1-4	28	Stil	
3	— 8-5	24	OZO	13	— jagtig. yzel		— 3-2	30½	———	
	— 9-0	26	ZO	15	zw. jagtigeeu	19	— 3-8	32½	ONO	0
	29. 0-2	25	ZZO	4	helder.		— 5-0	27	NO	0
4	— 1-2	24½	———	9	betr. donker		— 5-9	28½	N	0
	— 1-4	27	———	8	donker	20	— 6-8	32½	———	0
	— 1-7	23	ZO	6	—— betr.		— 7-4	31	NO	0
	— 2-5	14½	O	4	helder		— 7-5	29	N	0
5	— 2-9	19½	———	4	———	21	— 6-5	32½	NtW	1
	— 4-1	12	———	3	———		— 5-3	30	N	0
	— 4-8	8*	———	4	———	22	— 4-4	29	NtO	1
6	— 4-8	18	———	3	———		— 4-5	30	———	1
	— 4-1	10½	———	2	———		— 5-1	28½	N	0
	— 3-5	9 ½	O t Z	4	———	23	— 5-5	31	———	0
7	— 2-1	18	ZO	4	———		— 6-2	32	WtN	3
	— 1-5	13	O t Z	3	———		— 7-0	27	N	0
	— 0-5	9	OZO	2	o. helder damp	24	— 7-5	25½	WZW	2
8	28. 11-5	19½	ZZO	2	———		— 8-7	37	NNW	4
	— 11-0	19½	ZO	2	donker		— 10-0	29½	———	0
	— 11-2	22½	ZZO	2	———		— 10-5	27	ZW	2
9	29. 0-8	26½	ZtO t. NO	0	—— mistig	25	— 11-1	33	———	5
	— 2-8	18½	NO	0	held. iets damp		— 11-9	30½	WtZ	4
	— 4-2	24	ZO	0	donker ——		29. 0-7	27½	ZW	4
10	— 4-7	30	N	0	betr. ——	26	— 1-1	34	W	4
	— 4-8	21	Stil.		—— o. held.		— 1-2	29	WZW	2
	— 4-6	11½	W	0	held. damp		— 0-5	20½	ZW	1
11	— 4-0	18	ZW	0	—— nevel	27	28. 11-7	29	———	2
	— 3-5	21	Stil.		donker o. h.		— 11-1	27½	———	1
	— 2-5	24	Z	2	—— nev.		— 10 8	19½	OtN	2
12	— 2-6	28½	ZtW	1	——— ———	28	— 10-2	25	ONO	4
	— 2-6	30	ZZW	2	—— yzel		— 10-4	21	NO	5
	— 2-0	29	ZW tZ	2	——— —— mist.		— 10-8	19½	NNO	4
13	— 1-6	33½	ZW	2	natte mist	29	29. 0-2	22	NO	6
	— 1-5	33	———	0	———		— 1-7	10	———	2
	— 1-0	34	———	0	———		— 2-8	14½	ZZO	0
14	— 0-5	36	———	0	———	30	— 3-9	18	O 1. ZO	0
	28. 11-2	35½	———	4	———		— 4-3	15½	Zo ZW	6
	— 9-5	38½	———	2	——— R.		— 3-3	32	NNW	2
15	— 7-0	40½*	—— 6,	12	donker R.	31	— 4-0	35	N	2
	— 6-0	38	W	6	z. betr.		* 5-3	24	NNO	1
	— 5-0	30	ZW 1. Z	0	o. held. betr.					
16	— 1-2	36	ZO t Z	4	zw. fn. donk.					
	27. 10-5	38	W 4 à	10	donker z. b.		28. 10$\frac{27}{56}$	26$\frac{16}{56}$		2,26

2	Sn. do
6	Sn. z.
2	donk.
0	nevel
0	z. b.
	zw. m
0	mistig
0	——
0	——
0	iets fr
0	donker
1	iets fn.
1	donker
0	——
1	fneeu
1	donk.
0	——
0	Sn. do
3	wolkig
0	nev bo
2	z. ber
4	—— S
0	nevel
2	z.betr.
5	——
4	——
4	donker
4	wolkig
2	mist d
1	——
2	——
1	zw. m
2	Sn. mis
4	wolk.
5	Donker
4	Sn. z.
6	Sn. ——
2	helder
0	fn. z.
0	helder
6	—— b
2	fn z.b.h
2	wolkig
1	o. helde

De extra Waarn. tot den 12. Zie in 't voorige Stukje; de verdere nader mededeelen.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REDENVOERING, STREKKENDE TEN BEWYZE, DAT DE WAARHEID DES CHRISTLYKEN GODSDIENSTS BEVESTIGD WORDT, DOOR DE WYZE, OP WELKE DE BLYKBAARHEDEN VOOR DENZELVEN, WORDEN VOORGESTELD.

Door den Hooggel. Heer ALEXANDER GERARD, *Doctor en Profesfor in de H. Godgeleerdheid te Aberdeen.*

Hoewel ik van myzelven getuige, zo is nogthans myn getuigenis waaraglig.

CHRISTUS. *Joan.* VIII. 14.

Euangelist JOANNES berigt ons in het voorgaande gedeelte deezes Hoofdſluks, dat eenige *Phariſeen* eene Vrouwe, in overſpel gegreepen, tot JESUS bragten, hem zyn oordeel, in dit geval vraagende, gereed, om, wat hy ook mogt zeggen, zich daarvan tegen hem te bedienen. Doch zyne Wysheid verydelde hun boozen aanſlag, en bevestigde, in 't einde, de uitmuntenheid van zyn Character en Bediening; zeggende: *Ik ben het Licht der waereld* (*). De *Phariſeen* berispten dit als een ydel pochen, en hielden het voor 't kenmerk eens Bedriegers. *Gy getuigt van u zelven, uw getu genis is niet waaragtig* (†). Hy antwoordt hier op. *Hoewel ik van my zelven getuige, zo is nogthans myn getuigenis waaragtig.* Dit zeggen geldt niet alleen te dier gelegenheid; het behelst in zich deeze algemeene ſtelling. „ Dat CHRISTUS JESUS de Blykbaarheden van zyne hemelſche Zending op eene wyze voor„ ſtelde, die, wel verre van derzelver gewigt te vermin„ deren, 't zelve vermeerderde."

Nauwlyks is 'er eene proeve van Waarheid, min aan misſlag en twyfel onderheevig, dan deeze, dat dezelve te

(*) vs. 12.

(†) vs. 13.

te onlochenbaarder worde, naar gelange men dezelve strenger onderzoeke, en uit hoe meer gezigtspunten men dezelve beschouwe. ——— Het *Christendom* levert veele trekken op, die, by 't eerste voordoen, de Godlyke herkomst van 't zelve aanduiden; doch elke nieuwe stand in welken het kan geplaatst worden, ontdekt bykomende merktekens van Godlykheid. De kragt van verscheide Blykbaarheden, op zichzelven beschouwd, is dikmaals en ten vollen aan den dag gelegd; dan de *wyze*, waar op deeze Blykbaarheden eerst werden voorgesteld, is zo algemeen niet in aanmerkinge genomen. Dat die *wyze* verscheide afzonderlyke blyken voor de Waarheid van den Christlyken Godsdienst aan de hand geeft, zal ik, in deeze Redenvoering, tragten aan te toonen.

Ter bereiking van dit oogmerk zal het noodig zyn, dat ik in de

I^te *plaats* onderscheiden naaga, op welk eene wyze CHRISTUS en zyne Apostelen *oorspronglyk* de Blykbaarheden van het Euangelie voorstelden; en in de

II^de *plaats* ontvouwen, op welk eene wyze zy dezelve voordroegen ingevalle van *Tegenkanting*.

I. In de eerste plaats moeten wy letten op de *wyze*, die CHRISTUS en zyne Apostelen hielden, in het *oorspronglyk* voorstellen van de Blykbaarheden der Euangelieleere; dat is als zy zich vervoegden tot de zodanigen, die nog geene vooroordeelen betoond, noch tegenwerpingen tegen het Euangelie ingebragt, hadden.

In dat geval *vertoonden* zy enkel de Blykbaarheden hunner Zendinge, zonder de kragt daarvan aan te dringen door redenkavelen, of zich te bevlytigen om het inbrengen van tegenwerpingen te voorkomen. Zy verkondigden Leersteslingen uitmuntend in zichzelve; doch leggen zich by alle gelegenheden niet toe, om te beweeren dat ze uitmuntend zyn, of aan te dringen, dat derzelver uitmuntenheid ten bewyze van derzelver Godlykheid dient. —— Zy verrigtten Wonderwerken, daadlyk vervuld van alle omstandigheden, om dezelve geloofwaardigheid en kragt by te zetten; doch zy verledigen zich niet om door redenen te toonen, op welk eene wyze, en hoe zeer de onderscheide omstandigheden, tot het een of het ander einde, dienden. —— In veele gevallen ontdekten zy hunne kunde van het menschlyk hart, en voorspelden toekomstige gebeurtenissen; maar zy lieten het aan de Menschen zelve over, op te maaken, dat zy eene Godlyke

Zen-

Zending hadden: bykans nooit trekken zy zelve het gevolg. ——— Zy beweezen, dat JESUS de *Messias* was, uit de Schriften der Propheeten; doch deeden het op de eenvoudigſte wyze, zomtyds door zich op de Schriften des Ouden Verbonds in 't algemeen te beroepen, dikmaals met enkel eene byzondere plaats aan te haalen, en altoos zonder de toepasſing door een redenkaveling te bevestigen. Dat deeze eenpaarig hunne Leerwyze was, in de Blykbaarheden hunner Zending; *Oorſpronglyk* te toonen, by de zodanigen, die geen geest van *Tegenkanting* lieten blyken, zouden wy kunnen ſtaaven door eene breede lyst van voorbeelden uit het *Nieuwe Testament*; doch het zou zo verveelend als overtollig weezen.

Maar geeft dit vertoon hunner Leerwyze geen ſteun aan eene Tegenwerping tegen het *Christendom*, in 't midden gebragt, te weeten, dat het, by de eerſte Verkondiging, niet gegrond is op bewys? Het geeft geen ſteun, zelfs in ſchyn aan deeze Tegenwerping, wat derzelver hooſdbedoeling aanbelangt. Het duidt, zelfs niet van verre, aan, dat het *Christendom* niet gegrond is op bewys; of om eigenlyker te ſpreeken, dat het zelve niet onderſchraagd wordt, door redelyke Blykbaarheid: want de bygebragte aanmerkingen hebben geheel geene betrekking tot de Blykbaarheid zelve, maar betreffen alleen de wyze van dezelve voor te ſtellen. ——— Maar geeft het, nogthans, geen ſchyn om ten minſten te beweeren, dat de Blykbaarheid der Euangelieleere op eene oneigene en onvolkomene wyze wierd voorgedraagen? Geeft het ſchyn tot zulk eene Tegenwerping, het geeft niets meer. Deeze Leerwyze is zo verre van eenig weezenlyk vermoeden tegen de waarheid des *Christendoms* te verwekken, dat ze, integendeel, een ſterk vermoeden ten voordeel van 't zelve baare.

Het behelst geen vermoeden tegen de waarheid des *Christendoms*: want die Leerwyze was noch oneigen, noch onvolkomen; doch genoegzaam om Geloof te wege te brengen in de omſtandigheden, in welken men zich daar van bediende. Indien het Euangelie, by de eerſte verkondiging van 't zelve, niet ondersteund wierd, door *Bewys*, het werd nogthans ondersteund door *Baarblyklykheid*. ——— Baarblyklykheid verſchilt van Redenkaveling: bemerkte Baarblyklykheid is de onmiddelyke oorzaak van Geloof; Redenkaveling is ſlegts een middel om de Menſchen tot het bemerken der Baarblyklykheid te brengen; een middel, op verre na, in alle gevallen, niet noodig. De ſterkſt

mogelyke overtuiging wordt te wege gebragt door enkel beſchouwen. De Blykbaarheid van natuurlyke en zedelyke waarheden, en in 't algemeen van alle gebeurtenisſen, vordert geen reeks van bewyzen, om begreepen te worden: een daad wordt vertoond, en uit dezelve het beſluit tot eene andere daad regtſtreeks opgemaakt: de natuurlyke geſteltenis der ziele bepaalt ons om het beſluit te trekken en aan te neemen, zonder eenige vergelyking der denkbeelden. De Blykbaarheden van het Euangelie zyn gebeurtenisſen; wonderwerken, by voorbeeld, welker beſchouwing de ziel natuurlyk opleidt om 'er de waarheid van het Euangelie uit op te maaken. Men bemerkt deeze gebeurtenisſen zonder te redenkavelen, en bemerkt zynde, wordt het beſluit desgelyks zonder redenkaveling opgemaakt. Natuurlyke Blykbaarheid is, door de oorſpronglyke geſteldheid onzer ziele, voor het Verſtand geſchikt; 'er zyn beginzels van Geloof den Mensch eigen, aan welke deeze Blykbaarheid zich houdt, en door welke zy onmiddelyke overtuiging te wege brengt, by de onbedorvenen van hart. CHRISTUS verſchafte eene Baarblyklykheid, op eene wyze, geſchikt, om op de natuurlyke beginzelen van Geloof te werken: hy deedt de Menſchen bedryven aanſchouwen, uit welke de waarheid zyner Zendinge onmiddelyk volgde, zulks was genoeg: langs deezen weg worden de menſchen dagelyks in dergelyke gevallen overtuigd.

Baarblyklykheid, van welk eene ſoort ook, laat redenkaveling toe; de Baarblyklykheid van onzen Godsdienst kan op veelerlei wyzen, door bewysredenen, opgehelderd en verdeedigd worden. Maar het is, in geen geval, tot overtuiging noodig, dat iemand lette op alle bewysredenen, voor welke een onderwerp vatbaar is. Indien hy de Blykbaarheid, zonder dezelve, begrype, zou het geheel overtollig weezen. —— Het verdient ook onze opmerking, dat de Blykbaarheden van het Euangelie zich niet in 't zelfde licht aan ons vertoonen, waar in zy zich voordeeden aan de Perſoonen, welken zy oorſpronglyk werden voorgedraagen. Onze toeſtand verſchilt van den hunnen in veele omſtandigheden; en 't is, uit deeze omſtandigheden, dat de meeste Redenkavelingen, vervolgens, ter verdeediging van het *Christendom* ingevoerd, den oorſprong ontleenen. Te onzer Overtuiging moge het noodzaaklyk weezen te redenkavelen; doch hier uit volgt in geenen deele, dat redenkaveling noodig was om *hun*

te

te overtuigen. De Baarblyklykheid word hun onmiddelyk vertoond: en moest, indien dezelve weezenlyke en natuurlyke Baarblyklykheid was, het Geloof te wege brengen.

Hunne Overtuiging was, desgelyks, ten vollen redelyk. Wy hellen zeer over om kieschkeurigheid en beknibbeling van Blykbaarheid, en schroomvalligheid in dezelve te erkennen, met een al te gunstig oog aan te zien. 't Geen de toestemming onredelyk maakt, is dat men ze geeft op eene ongenoegzaame Blykbaarheid; niet dat men die gereedlyk geeve als dezelve genoegzaam is. Toestemming is altoos redelyk, wanneer zy volgt op weezenlyke en regtmaatige Blykbaarheid; en hoe gereeder zy geschonken wordt, hoe redelyker dezelve is. Zich door eene ongenoegzaame Blykbaarheid te laaten bedriegen, toont een gebrek aan Verstand; natuurlyke Blykbaarheid niet vaardig te begrypen, daartoe eene menigte van opheldering en bewyzen noodig te hebben, strekt ten blyke van een gelyk gebrek. De maag is gezond, wanneer dezelve door eige kragt de spyzen wel verteert; het oog is goed, wanneer het, zonder behulp der kunst, de voorwerpen klaar ontdekt: met de kragt des Verstands is het even zo gelegen. Voor de zodanigen, die geen blyk gaven dat zy met de kwaale des Ongeloofs behebd waren, werden de Blykbaarheden van het Euangelie eenvoudig voorgesteld: dit verwekt geen vermoeden tegen het *Christendom*, zulks was genoegzaam om een vast en redelyk Geloof by de zodanigen te wege te brengen.

Deeze Leerwyze dient in verscheidenerlei opzigten om een sterk vermoeden ten voordeele van het *Christendom* te baanen.

Wel verre van in te sluiten, dat geene weezenlyke Blykbaarheid gegeeven was, sluit het noodzaaklyk in, dat die Blykbaarheid zeer sterk ware. De sterkste Blykbaarheid werkt, in alle gevallen, het vaardigst op 't verstand. Indien de Blykbaarheid zwak of twyfelagtig is, kan de kragt van dezelve niet bemerkt worden, zonder het behulp van opheldering en redenkaveling. 't Is zeker, dat de Blykbaarheid van het Euangelie, in den beginne, alleen vertoond wierd, het is even zeker, dat veelen, in de daad, overtuigd wierden, door het eerste voorstel van dezelve; 't is, derhalven onlochenbaar, dat de Blykbaarheid van het Euangelie niet alleen weezenlyk was, maar ook sterk.

——— De Menschen zyn, ik beken het, zeer ligtgeloo-

vig, en gelooven menigmaal zonder genoegzaame Blykbaarheid. Doch dit geſchiedt alleen, wanneer het gebrek aan Blykbaarheid bedekt wordt door ſchynbaare redenkaveling of eenige andere kunſtenaary. Dit was het geval niet by de oorſpronglyke verkondiging van het Euangelie. Hadt 'er eenig gebrek aan Blykbaarheid plaats gegreepen, het moest zich geopenbaard hebben en bemerkt geweest zyn: want men bezigde geene middelen om het te bedekken. Was de Blykbaarheid niet ſterk geweest, dezelve kon geen Geloof te wege gebragt hebben: want dezelve werd enkel vertoond. Zeer zekere waarheden zyn verworpen geworden, om dat men het bewys niet genoegzaam hadt aangedrongen; maar nimmer werd eene valschheid met opgang ingeboezemd door eene bloote en kunstlooze vertooning van voorgewende Blykbaarheid.

Wyders. Deeze Leerwyze was de allergeſchiktſte om de onbevooroordeelden te overtuigen. Hoe eenvoudiger de Blykbaarheid kan voorgeſteld worden, met klaarheid beſtaanbaar blyvende, hoe beter dezelve aan 't bedoelde einde beantwoorde. Waar redenkaveling niet noodzaaklyk is, overlaadt dezelve de Blykbaarheid, en verbystert het verſtand. Dit geldt in 't byzonder ten aanziene van gebeurtenisſen. Wy zyn natuurlyk geſchikt om 'er onmiddelyk of met éénen ſtap gevolgen uit te trekken, dit gaat bovenal door, ten opzigte van het gros des Menschdoms. Stel aan een Mensch, zo als de Menſchen doorgaans zyn, eene weezenlyke Blykbaarheid voor, geſchikt naar den aart des Onderwerps: hy ſtemt, zonder in twyfel te hangen, toe: treedt in de breeder ontvouwingen, welke men ten aanziene van alle onderwerpen heeft uitgedagt, hy verſtaat u niet. Elk Mensch is bekwaam gemaakt, om door weezenlyke Blykbaarheid overtuigd te worden; maar veelen kunnen de ſcherpzinnigheden van geſchilvoering niet vatten. De Christlyke Godsdienst was ten dienſte van allen verordend, niet geſchikt om de weetgierigen alleen te voldoen. Indien de Blykbaarheid van denzelven weezenlyk was, zo moest het eenvoudig voorſtellen daar van, op het kragtdaadigst, Geloof te wege brengen by de Menſchen in 't algemeen: indien dezelve, dus voorgeſteld, niet geſchikt was om Geloof te veroorzaaken, was ze niet voor 't gros des Menschdoms geſchikt. GOD heeft de Blykbaarheid naar deszelfs kragten afgemeeten, CHRISTUS dezelve voorgeſteld op de beste wyze om 't zelve te overtuigen; en dit wyst niet duister aan, dat het Euange-

gelie afdaalt van die zelfde Wysheid, welke 's Menſchen geſtelteuis vormde.

Deeze Leerwyze voegde ook best aan het Character van den Godlyken Leeraar. Zy ſtelt JESUS rechtſtreeks tegen Bedriegers over. Zy maaken veel ophefs van eene geringe Blykbaarheid; zy kunnen geen beter aanvoeren, en daarom ſtellen zy alles te werk om de Menſchen te overtuigen, dat het geen zy voordraagen van het niterſte aanbelang is. Het voegt eenen Leeraar, waarlyk van GOD gezonden, integendeel, eene Blykbaarheid van zyne Zending te geeven, uit eigen aart geſchikt om Geloof te wege te brengen, en dat hy, bewust van de kragt daarin gelegen, die voordraage, zonder eenigen ophef. By MAHOMETH vinden wy de eerſte, en by CHRISTUS de laatſte handelwyze, op het volkomenst; deeze draagt alle kenmerken van Bedriegery, geene de onbetwistbaare trekken van Waarheid. Wanneer iemand, by aanhoudenheid, zich op de ſterkte zyner bewysredenen beroept, baart hy agterdenken: hy, die geen oogmerk heeft om het oordeel te zwenken, ſtelt zyne redenen voor, laat het voelen van derzelver kragt over. Eenvoudigheid van Leerwyze is altoos een aanduiding van Waarheid, en JESUS bezat dezelve in de hoogſte maate.

Zulks toont teffens hoe zeer hy bewust en overtuigd was van zyn regt tot het Character, onder 't welk hy zich op hier aarde vertoonde. Iemand, die weet dat hy ten oogmerk heeft te bedriegen, is natuurlyk agterdogtig. Maar JESUS ontdekt geene angstvalligheid in zwaarigheden te voorzien en voor te komen; en zyne Apostelen verhaalen de dingen, gelyk zy wisten dat ze waren, zonder eenig blyk, dat zy zich over de gevolgen bekreumden. Dit is dat eerlyk vertrouwen, 't welk natuurlyk uit opregtheid voortvloeit, 't geen een Bedrieger nooit kan aanneemen; het bewyst dat zy waren, die zy verklaarden te zyn.

Eenvoudigheid van Leerwyze is, daarenboven, een kenmerk van weezenlyke waardigheid. MAHOMETH wendde waardigheid voor; doch dezelve was van eene valſche ſoort, en geheel kwalyk geplaatst. Hy verſmaadde trotslyk Blykbaarheid van zyne Zending te geeven: en die te geeven was hy verpligt. Ten zelfden tyde maakte hy een vertoon van Blykbaarheid: en 't was door dit te vermyden, dat waare grootheid moest blyken; dit verraadde eene laagheid van ziel, dit toonde dat zyne waardigheid op andere tyden gemaakt was, alleen om het gebrek aan Blyk-

baarheid te verbergen. JESUS nam een hoogst eerwaardig Character aan; doch zyne Leerwyze wees uit dat het hem toekwam, deeze drukte 't zelve eenvoudig uit, hy hieldt dit Character ongemaakt en op 't natuurlykst ſtaande; hy gaf 'er gereedlyk Blykbaarheid van, hy onthieldt zich alleen van met praal en vertooning te verklaaren: *Waarlyk deeze is de Zoon van* GOD (*).

Indeezervoege behelst de *wyze*, waar op de Blykbaarheden van het Euangelie *oorſpronglyk* werden voorgedraagen, verſcheide vermoedens voor de waarheid van 't zelve. Ze zyn zo ſterk, dat, indien gy het Euangelie voor valsch houdt, het geheel onoplosſelyk is dat men ooit die *wyze* zou verkooren, en het onmogelyk is, dat zy ooit zou geſlaagd hebben.

(*) MATTH. XXVII. 53.

(*Het Vervolg by de eerſte gelegenheid.*)

BRIEF OF BERIGT, WEGENS DE AFZETTING EENER VROUWE BORST: AAN DEN HEERE G. GREEVE, *Beroemd Stads- Heel- en Vroedmeester, enz. te Utrecht.*

DOOR

G. J. VAN WY,

Stads Operateur van den Steen, en Chirurgyn van het Peſthuis, te Amſterdam.

Wel Edele Heer! Geachte Vriend!

Beloofde ik *UWEd.* op uw verzoek, den uitſlag eener thans zoo zeldzaame als gevreesde *Kunstbewerking*, (ik meen de *Afzetting* eener Vrouwe Borst,) welke ik op den 4den van de maand Augustus 1783 alhier volbragt, te berigten; zo volbreng ik deeze belofte te gereeder, dewyl de geneezing zo volkomen, als gelukkig, bereikt en uitgevallen is; als om dat een zeer ongunſtig verſchynzel na de Operatie, de geneezing weerſtreevende, afgewend en te boven gekomen is; het welk my heeft doen denken, dat het niet geheel onwaardig zoude geoordeeld worden, dit Antwoord op uwen Brief, in dit *Maandwerk*, te plaatzen.

De Weduwe w. STERK, oud 42 Jaaren, kreeg, na dat zy

zy negenmaalen gekinderd had, een ſtoot tegen de regter Borst, en, ingevolge hier van, eene kleine *Scirrheuſe* verharding, welke, van tyd tot tyd grooter wordende, eindelyk de geheele Borstſchyf innam, en pynelyk wierd, 't welk haar aanſpoorde naar hulp om te zien, na dat zy haar ongemak reeds drie Jaaren gedragen had.

Hier toe raadpleegde zy de bekende, [en te onrecht beruchte] *Bagyntjes*, zonder hulp te erlangen; integendeel, deze Geestelyke Dochters beſchouwden haar ongemak van dien aart te zyn, dat de aanlegging huns middels niet baaten zoude, en lieten haar ongetroost, onder het veelbeduidende ſchouder optrekken, (toen de Lyderes verlangde te weeten, of haar ongemak hulpeloos en gevaarlyk was,) vertrekken.

Niet te vreden met de afwyzing van gemelde Meesteresſen, kwam zy den 12den July mynen raad en hulp verzoeken. ——— Ik vond de geheele Borstſchyf knobbelagtig en zeer hard, of *Scirrheus*, en de Lyderes, op de eerſte voorſtelling, tot de wegneeming, zeer genegen. ——— Zy was, buiten dit ongemak, voor 't overige, gezond, en op dezen tyd ontdekte ik geene andere, van de Borst afgelegene klieren, opgezet of verbard, althans geene inwendige aangedaane Borstklieren, waar omtrent men zeer naauwkeurig onderzoek, wil men de afzetting der Borſten, volgens den voorzigtigen en verſtandigen raad van Profeſor CAMPER, met gewenschten uitſlag in 't werk ſtellen, behoort te doen, kwamen in bedenking. Een zeer ongunſtig kenteken, (ſchoon niet in ſtaat my af te ſchrikken,) vertoonde zig egter, en verwekte by my eenige bedenking: daar ontlastte zig uit den tepel geduurig eene bruine, en zomwylen bloederige, ſcherpe ſtof. ——— Volgens het gevoelen van de beste en beroemdſte *Heelkundigen*, word dit verſchynzel niet, dan in die *Scirrhi*, welke op 't punt ſtaan van kwaadaartig te worden, en eerlang in eene opene en woedende kanker uit te berſten, waargenomen. Althans LE DRAN, aan wiens getrouwe en egte Waarneemingen, niemand zoo min, dan aan zyne ongemeene kunde, twyfelt, zegt hieromtrent. ——— „ Het gebeurt veelmaalen, dat 'er uit eene kwaa„ de Borst, verſcheide maanden lang, uit den tepel, of „ zelfs uit de huid rondom den tepel, eene dunne bloe„ derige ſtof, of eene etteragtige wei, zweet. Het on„ gemak der Borst neemt daar door niet af, maar wan-

„ neer deze uitlekking ophoud, neemt het gebrek (hy „ bedoelt de Kanker,) heel ſchielyk toe."

Hierom ſcheen het my toe, dat de Afzetting, de eenige kans, ter herſtelling, en voorkoming van eene woedende Kanker was, en dat dezelve, tydig geſchiedende, gewenschte gevolgen hebben konde; indagtig het geen de kundige A. BALTHASAAR, in zynen Brief, aan Doctor J. VOEGEN VAN ENGELEN, in het *Genees-, Natuur-* en *Huishoudkundig Kabinet* geplaatst, zegt: —— „ Indien de „ kanker kan en mag weggenomen worden, dan ſpreekt „ het van zelfs, dat *de Afzetting de kortſte en veiligſte „ weg is*;" te meer, dewyl de klierige Borstſchyf, ſchoon geheel en al ontaard, voor 't overige van de Borstſpier los ware, en de beroemdſte Heelkundigen in ſoortgelyke gevallen, indien men ze niet alle van onkunde en ontrouw beſchuldigen mag, veelmaalen geſlaagd zyn; ook vond ik my verpligt, liever dit hulpmiddel te beproeven, dan haar aan het dreigend noodlot over te geeven: want, alſchoon men al eens vaſtſtelde, dat de *Afzetting* een onzeker hulpmiddel ware, zoo blyft het ondertuſſchen, naar CELSUS wyze Spreuk, zeker, dat het beter is een onzeker hulpmiddel te beproeven, dan de Lyders hulpeloos aan hun noodlot over te geeven; te meer, indien dat hulpmiddel, door getrouwe en kundige Waarneemers veelal goed bevonden is.

Op zodanige gronden ſtelde ik myne Lyderes, de wegneeming van de geheele Borst, zoo gemakkelyk, en aanneemelyk voor, als mogelyk, en geoorloofd was, ten einde haar niet af te ſchrikken. Naar eenigen tyd, en na vooraf, ook den raad van den *Hoogleeraar* BONN, welke met de myne volmaakt ſtrookte, ingenomen te hebben, beſloot zy tot deze Heelkundige bewerking zeer kloekmoedig.

Onverwagts, en eveh voor ik gereed ſtond het handwerk te beginnen, beſpeurde men eene verharde klier onder den Arm, welke noodwendig geoordeeld wierd, (zoude de Operatie wel ſlaagen,) weggenomen te moeten worden. —— Hierom zag ik van de gewoone wyze van Afzetting, welke ik my had voorgeſteld te zullen volgen, af; beginnende de inciſie van onder den Arm, ten einde wel verzekerd te zyn, gemelde klier, aldaar, weg te neemen, of het reeds daar heen verſpreide kankergift geheel en al te ontwortelen, het welk my, om hier in door de bloeding als anderzints niet verhinderd te worden, best toe-

toeſcheen. ——— Deeze inciſie vervolgde ik zoo verre, als ik noodig en veilig oordeelde, om niet te vroegtydig de *Mams-ſlagader* van een te ſcheiden, welke my, buiten deze voorzorg, hinderlyk had kunnen zyn. Hierom, toe op die hoogte genaderd zynde, vertoonde zig ook geene bloeding van aanbelang, althans geene zodanige die in ſtaat was my in het handwerk te kunnen hinderen, en derhalven was ik in ſtaat, om gemakkelyk, en op de gewoone wyze, de Borst op nieuw, met myne vingeren van de ribben af, en tot my, trekkende, van de Borstbeenszyde eene tweede inciſie te beginnen, dezelve te doen doorgaan tot in de eerſte, en aldus de Operatie te voltrekken.

Door ſoortgelyke voorzorg, had ik het genoegen te zien, dat de *Mams-ſlagader*, niet, dan op 't einde der *Kunstbewerking*, doorſneden wierd, en gelegenheid verſchafte, (door de kundige hand van den Heere LABÉE, welke dit vat volmaakt digt ſloot, ondersteund,) om het verband genoegzaam droog aan te leggen, zodanig daar door aanplakkende, dat 'er naderhand geene bloeding weder verſcheenen is.

In het doen der *Kunstbewerking*, had ik, ten opzigte van het kankergezwel, en 't geene daar aan vermaagſchapt was, niets geſpaard, dan wat het vel aanbelangde; hieromtrent had ik, zoo veel my mogelyk was, en veilig toeſcheen, de ſpaarzaamheid in 't oog gehouden, ten einde eene ſpoedige geneezing, naar kunstvermogen, te bevorderen.

Zoodra de verëttering der ontbloote deelen genoegzaam ſcheen, bevorderde ik dit oogmerk verder, door de randen van 't vel, met ſtrooken kleefpleister, en een voeglyk verband, tot elkanderen te doen naderen. ——— De geneezing vorderde, ſchoon langzaam, tot aan den 19den October, en wierd zekerlyk zeer begunſtigd door de toediening van de *Cort. Peruvian.* Dan, niettegenſtaande alle aangewende zorgen, en alhoewel de zweer plat en zuiver was, niets dan een weinig vel behoevende, zoo hield de heeling op, en dezelve bleef onveranderd tot den 5den November. Maar, den 6den dito het verband afneemende, zag ik, met verwondering en leedweezen, het reeds byna voltrokken velteken, ter grootte van een guldenſtuk, losgebroken; laager in het zelve vel- of lidteken, ontdekte ik twee kleine zwarte ſtipjes, of verſtorvene huidplekjes.

Ge-

Gemakkelyk bezeft *UWEd.* welken uitflag ik my toen van deze *Kunsthewerking* konde belooven. Waarlyk, ik vreesde niet weinig dat de weg tot myne veröordeeling, ten dezen opzigte, gebaand was, en eene op nieuw uitberſtende en moordzieke kankerwoede myne Lyderesſe verſlinden zoude! Althans, toen ik den volgenden dag beſpeurde, dat ook gemelde zwarte ſtippen, ieder in gaaten, ter grootte van een hollandſchen ſtuiver, veranderd waren.

Den 7den van bovengemelde maand, was ik reeds bedagt, en herinnerde my, 't geen ik in myne *Prysverhandeling* (*) aangetekend heb. „ De Afzetting zal altyd „ gelukkig ſlaagen, indien men dezelve tydig genoeg „ doet, vooral wanneer de kanker door eene uitwendige „ oorzaak voortgebragt is, of haaren eerſten oorſprong „ genomen heeft, volmaakt los ligt, en de Lyders voor „ 't overige gezond, middeljaarig, althaus niet te oud „ nog verzwakt zyn. Dog in ongunſtige voorwerpen of „ gevallen; die uit eene inwendige oorzaake voortgekomen zyn, de *Afzetting* doende, kan het gebeuren, dat „ de kanker, na de wegneeming, met des te grooter „ woede wederkeere; het zy op dezelfde of op eene andere plaats.

„ Men zal dit toeval evenwel veel kunnen verhoeden, „ en eene welgedaane *Afzettinge* te hulp komen, door „ een *Causticum* op elken arm te plaatſen, om, wanneer de verëttering van de wonde begint op te houden, door de verëttering op de armen, de kankeragtige „ ſtoffen, welke met de vogten vermengd zyn, af te leiden. LE DRAN heeft dit, in zyne *Raadpleeg.* p. 60. „ na het wegneemen der kankeragtige Borſten, zeer goed „ gevonden, en zeer goede gevolgen daar van gezien. „ Mogelyk zoude de ſchil van het *Bois de Garou*, niet „ minder dienſtig zyn. Althans LE DRAN heeft de *Afzettingen*, onder zoortgelyke voorzorgen, zeer goed „ bevonden (†)."

Dit gaf my aanleiding de ſchil van het *Bois de Garou*, aan den Arm van dezelfde zyde des gebreks, ter beproeving aan te leggen; dan, zoo lange deze geene genoeg-

zaa-

(*) Zie het *Geneesk. Genootſchap, Servandis Civibus*, IV. D. bl. 189, enz.

(†) Zie *Mem. de l'Academ. R. de Chir.* Tom. VII. pag. 128.

zaame afleiding maakte, veranderde de miskleurigheid niet, en het reeds vernietigde velteken wierd dagelyks grooter; zynde de omtrek der zweer, die zoo wel in diepte als omtrek toenam, op de minſte aanraaking, allergevoeligſt.

Niet zonder redenen vreesde ik een geheel ongelukkigen uitſlag van dit handwerk te zullen ondervinden, terwyl ik myne Lydereſſe, op alle mogelyke wyzen, in haare opgevatte hoop van herſtelling te gemoet kwam, en ſterkte, zonder iets van wegens gegronde vrees van het tegendeel te laaten blyken.

Niet weinig was ik verwonderd en te vreden, over eene even ſpoedige omkeering van zaaken, welke weder nieuwe hoop, ter gelukking van myne geneezings-intentien opleverde, toen ik den 11den November beſpeurde, dat de ontvelling, door de ſchors van de *Garou* aan den Arm, eene ruime hoeveelheid *ichor* geloost had.

Van dien dag af, ontdekte ik geen ſcherp vogt meer uit de Borstzweer vloeijen: integendeel eene goede, witte, balſemagtige etter bedekte dezelve, en begunſtigde derwyze de heeling, dat deze, den 19den van laatstgemelde maand, reeds voltrokken was.

Niettegenſtaande de herſtelling haarer volkomene gezondheid, en een zeer ſterk en duurzaam beloovend lidteken, vond ik, veiligheidshalve, raadzaam, de etterdragt aan den Arm beſtendig te doen aanhouden, om dezelfde redenen als ik zoo even gemeld heb.

Nog een zeer geruimen tyd, en in eene ruime hoeveelheid, liet ik met het gebruiken der *Cort. Peruv.* aanhouden; althans myne Lydereſſe verzekerde my onlangs, hier mede tot aan het laatſte van December voortgevaaren te zyn.

Den 20ſten en 29ſten van Slagtmaand, wierd zy door verſcheiden beroemde *Genees-* en *Heelkundigen* beſchouwd, en voor volkomen geneezen erkend: dan, deze geneezing was ook onbeſtendig, zy trof, den 4den December, het ongeluk van te vallen; een der voorbygangers rukte haar in eens, by den regter Arm aanvattende, op, en hier door wierd het lidteken, het welk zig van de Borst tot onder den Arm uitſtrekte, vanëengereeten!

Den 5den dito haar weder ziende, vond ik eene ontvelling, ter grootte van een twee ſtuivers ſtukje. Eene eenvoudige en zagte behandeling heeft haar, (niettegenſtaande deze tergende beproeving, gelyk men het zoude kun-

kunnen nemen, of de geneezing duurzaam zyn zoude,) ook van dit toeval gered. Zy was den 11den dito weder volkomen geneezen.

Niets kan men, onzes bedunkens, voor zekerder bewys, van eene geweezene plaatzelyke *Kanker*, door de *Afzetting*, houden, dan wanneer 'er foortgelyke omſtandigheden, als in ons geval, plaats hebben; en wanneer nog daarenboven, het gemaakte lidteken, het zy door toevallige of andere omſtandigheden beproefd, en getergd wordende, desniettegenſtaande weder te regt gebragt kan worden, en beſtendig geneezen blyft.

My dunkt ik hoor *UWEd.* deze Opmerking of Vraag reeds voorſtellen.

Zoude men niet te regt twyfelen, aan een gelukkigen uitſlag, in foortgelyke omſtandigheden en toevallen, als 'er in gemelde geval vertoond zyn, indien de etterdragt aan den Arm verzuimd was? Althans uit het voorgevallene, tuſſchen den 6den en 11den November, ſchynt zulks gemaklyk en duidelyk opgemaakt te kunnen worden!

Zie daar, *Wel Edele Heer!* reeds verſcheidene Vraagen van *UWEd:* beantwoord; de overige zal ik, zoo kort mogelyk, oploſſen.

Eerſte. Is de beweeging of ſpanning der *Borſtſpier* niet telkens hinderlyk, en een beletzel geweest, om de volkomene ſluiting der wonde te voltrekken?

Voor zo verre de verhindering in de geneezing, door de beweeging van den Arm; en dus door de ſpanning der Borſtſpier, kon te weege gebragt worden; heb ik zulks door de rust aan te beveelen, en zoo veel kunstmogelyk was, de beweeging te beletten, met den Arm aan die zyde, en 't bovengedeelte, met het windzel, het welk voor 't overige de Borst bedekte, te omvatten, en tegen het ligchaam aan te ſluiten, met gewenscht gevolg voorgekomen.

Tweede. (In eene laater tyd.) Is het lidteken ook zodanig ingetrokken, en de huid op de *Borſtſpier* vastgehecht, dat het gevaar loopt, van weder op te ſcheuren?

Door voorgemelde hegtpleisters, waarmede het vel van den omtrek der wonde, ſtaande de geneezing, bygeſchoven en bepaald wierd, is de wond, en dus ook het lidteken, zeer verkleind geworden, en bied weinig oppervlakte ter openſcheuring in de gewoone beweegingen aan, en derhalven de *Borſtſpier* voor het grootſte gedeelte met on-

ge-

geſchonden vel gedekt, heeft 'er geene merkbaare ſpanning, maar gemakkelyke glyding in de beweeging, plaats.

Derde. Beſpeurt men ook op andere plaatzen verſchynzelen van *Scirrhi* of *Kanker*?

Een naauwkeurig onderzoek, eenigen tyd naar de volkomene geneezing gedaan, doet my deswegens volmondig, neen, antwoorden; want, alle die plaatzen, alwaar men uitwendig aan 't ligchaam klieren ontdekt, en daar men bygevolg zodanig kenteken zoude moeten gewaar worden, zyn tot heden niet opgezet, nog *Scirrheus*, veel min *Kankeragtig*, ontaard; maar integendeel zagt, en op het aanvoelen onmerkbaar. ——— Die plaatzen, welke niet voor het uitwendig gevoel vatbaar zyn, kan men veilig welgeſteld vooronderſtellen; dewyl de Lydereſe nog geene ongemakken of pynen, waar uit eene ongeſteldheid van het klierweezen op te maaken is, heeft waargenomen.

Vierde en *laatſte.* Mag, en moet men, in eene enkelde plaatzelyke *Scirrhus* of *Kankergezwel*, die den geheelen Arm beſlaat, met aandoening der Oxelklieren, in zoo verre die voor het mes vatbaar zyn, om weggenomen te kunnen worden, onäangezien de twyfelagtige oorzaak van in- of uitwendig, volgens eene goede Heelkunde, het handwerk ter uitroeijing beproeven?

Volgens goede Heelkundige Waarneemingen van de beroemdſte Mannen, in de Schriften der Ouden, volgens het getuigenis der Nieuweren, de Proeven der tydgenooten en onze eigen Ondervinding, kan, mag en moet, een *Scirrhus* (*), ook die kankeragtig genoemd kan worden, of liever het kankergezwel zelve, weggenomen worden; onäangezien de aangedaane Oxelklieren, zoo lange ook deze, veilig, en geheel met de aangedaane Borst kunnen medegenomen worden, en in die gevallen, inzonderheid, alwaar eene uitwendige klierbeleediging gelegenheid gegeeven heeft, tot eene plaatzelyke kankerverbastering. ——— En, wat aanbelangt uwe meerdere gewichtige bepaaling tot die gevallen, alwaar de oorzaak van het kankergezwel on-

(*) Immers dit ſtrookt met uwe eigen denkbeelden volmaakt; dewyl gy my zelve verklaarde, „ dat, onaangezien „ onze hedendaagſche Heelkundigen van andere gedagten „ waren, gy evenwel verzekerd waart, dat de uitroeijing „ door het mes alleen, met voordeel, ter uitroeijing van „ *Scirrhi* konde in 't werk geſteld worden, en dat deeze „ werkwyze de zekerſte was."

onbekend, of twyfelagtig is; hieromtrent beken ik gaarne, dat eene zeer naauwkeurige oplettenheid en oordeelkunde te pas komt, ten einde foortgelyke Heelkundige bewerking aan te pryzen, bovenal uit te voeren, af te wyzen of te veroordeelen.

Voor my, zoo lange ik niet beter onderrigt worde, niets van het eigenaartige gift kenne, of voor zoo verre de oorzaaken eener kankeragtige *Scirrhus* ons onbekend zyn, en eene kankeragtige ontaarting der klieren plaatzelyk is, geloof ik voor zeker, dat de geheele ontworteling, door middel van 't mes, het eenige zeker geneesmiddel zyn kan; en het fchynt my toe, uit het geen anderen, en my zelven, meermaalen gebleeken is, eveneens te zyn, of eene uitwendige belediging eenig klierwezen aanleiding tot foortgelyke kankeragtige ontaarting gegeeven heeft; dan, of eene kankeragtige geftaldheid in het lighaam aanwezig, door eene ons onbekende oorzaak, zig in de mam of elders plaatst en openbaart, indien maar de geheele maffa des bloeds niet met het kankerfmet vergiftigd veronderfteld kan worden; het zy door eene algemeene kankeragtige verbastering der vogten, of door verbreeking van die bekende blaasagtige bewaarplaats van het kankergift in het midden van fommige plaatfelyke kankergezwellen, huisvestende, het welk gelegenheid geeft, dat deeze fmetftof, onder vogten opgenomen en medegevoerd wordende, het handwerk verbied, door veele klierige ongeftaldheden allerwegen, kennelyk, te vertoonen.

Indien de kankeragtige ongeftaldheid der klieren, altoos, afhing van eene algemeene befmetting of kankeragtige ontaarting der vogten, en dat dit altoos vooraf plaats had, eer 't zelve in eenige klier zig openbaarde, en dat dus, de Kanker nimmer afhing van eene uitwendige belediging, of plaatzelyk zyn kon; dan zoude de wegneeming in geen geval, hoe ook genaamd, flaagen kunnen, en men zoude aan alle Waarneemingen, welke het tegendeel bewyzen, met reden twyfelen, zoo niet het geloof ontzeggen kunnen; ook zoude daar uit noodzaaklyk volgen dat de uitflag eener gelukkige geneezing doet blyken, dat het kliergebrek, 't welk men weggenomen heeft, geen Kanker, maar eene verharding van eenen anderen aart, moet geweest zyn.

Dan, wie zal zoo dwaas zyn, zulk eene Theorie, die de beste en getrouwfte Heelkundige Waarneemingen den bodem inflaat, te omhelzen, en zyne Lyders op dien voet

de

de mogelyke hulp ontzeggen. Wat regt tog, hebben wy verkreegen, of zouden wy ons aanmaatigen, om de beroemdſte Mannen, door verdienſten geëerbiedigd, ten dezen opzigte van ontrouw, of onkunde, te beſchuldigen, daar wy niet beter, misſchien minder, de Kanker kennen, dan de oudſte Heelkundige Leermeesters.

Immers, deze hebben hunne Theorie, op menigvuldige ondervinding gegrond, en dat is de regte weg, om op zekere gronden *a posteriori* gevolgtrekkingen te maaken, en een leerſtelſel aan te bieden. —— Zulk een leerſtelſel kan, mag, en moet men omhelzen, in plaats van zulk een, daar de ondervinding gewrongen, en verklaard word, naar eene Theorie die men uitgedagt heeft, en voor nieuw en bewezen wil opdiſchen: is dat niet tegen alle regelen eener gezonde oordeelkunde?

Niet in alle gevallen, het is waar, zal de Afzetting altoos ſlaagen; maar, heeft men daarom het regt om te ſtellen, dat, by alle mislukte bewerkingen alleen, en niet by de welgeſlaagde, vooraf, een Kankergezwel plaats had?

Is dat wel iets anders, dan den uitſlag eener kunstbewerking beöordeelen, naar eene Theorie, welke men gedagt heeft met de gezonde reden overeen te ſtemmen, dan die op geene andere dan wankelbaare gronden ſteunt, en gebouwd is op die enkelde ongelukkig uitgevallene handwerken, welke, kort na deszelfs uitvoering, door eene woedende Kanker, op dezelfde, of eene andere plaats, gevolgd zyn? —— Hoe heeft men tog kunnen opmaaken, dat, bygevolg, de wegneeming der Vrouwe Borſten, in alle gevallen van Kanker, altyd afgeraaden, en veröordeeld behoorde te worden? Indien dit doorging, dan zouden wy immers heel veel andere kunstbewerkingen op denzelfden prys waardeeren, en heel veel menſchen onze hulp ontzeggen moeten, om reden dat men nimmer zeker is van eenen gelukkigen uitſlag onzer uitvoeringen. Om dit met een voorbeeld op te helderen, zoude men kunnen vraagen: Wanneer een Arm of Been, om reden van een aanmerkelyk Beenbederf, of Koudvuur, nodig en noodzaakelyk geoordeeld wierd af te zetten, en zulks met een gewenſchten uitſlag uitgevoerd wierd; maar dat, kort daarna, het koudvuur aan den ſtomp, of op eene andere plaats, door verborgene oorzaaken, weder verſcheen, en de Lyder deed ſterven; zoude men daarom de afzettingen voor altoos, en in alle andere gevallen, veroordeelen.

en afkeuren? Om te bewyzen dat dit het zelfde en niets anders gezegd is, zoude zeer weinig moeite kosten; en dat zulk eene veroordeeling van foortgelyk Heelkundig handwerk ongegrond zoude zyn, zal ieder Heelkundige gemakkelyk bezeffen, en van weinigen aangenomen worden.

Ik vleije my uwe Vraagen, voor het tegenwoordige, voldoenend beäntwoord, en uwe gegronde bedenkingen opgelost te hebben: met reden derhalven zoude ik hier eindigen kunnen, dan, ik vinde het nodig, den toeſtand van myne Lyderes, tot op heden, nog kortelyk te moeten mededeelen, dewyl daar uit te meer de volkomene en welgeſlaagde kunstbewerking, en de duurzaame geneezing, blyken zoude.

De maandelykſche ontlasting verſcheen, by myne Lyderes, op den gewoonen tyd, agt dagen na de Operatie, en, van dien tyd af tot op heden, houd dezelve eenen geregelden loop.

Van den 11den December tot op heden, heb ik haar van tyd tot tyd gezien, en bevonden, dat het lidteken, zoo wel op de Borſtſpier, als onder den Arm, volmaakt wel blyft, ſterk genoeg om de beweegingen te kunnen verdraagen. ——— Op myn aanraaden, niettegenſtaande zig alles gunſtig opdoet, draagt zy nog aanhoudend de etterdragt op den regter Arm, welke zeer aan het oogmerk voldoet.

Heb ik voldaan aan uwe begeerte, met de mededeeling deezes gevals, kort, egter naauwkeurig, wat de omſtandigheden belangen, op te ſtellen; ontvang dezelve met die toegenegenheid en zugt om nuttig te zyn aan 't Menſchdom, u byzonder eigen, van uwen welmeenenden Vriend, die met waare hoogachting wegens uwe verdienſten, onderlinge, hartelyke, en gulle vriendſchap, zig noemt.

Wel Edele Heer, Geachte Vriend!

UWEd. zeer D. W. Dienaar
G. J. VAN WY.

Amſterdam,
23 February, 1784.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE DER SPECHTEN IN 'T ALGEMEEN, EN VAN DEN GROENEN SPECHT IN 'T BYZONDER.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Specht* wordt in 't algemeen in 't Grieksch Δενδροκολαπτης, Δρυοκολαπτης, en ook βολοκοπος geheeten, in 't Latyn, *Picus*; in 't Italiaansch, *Pico*; in 't Fransch, *Pic*; in 't Engelsch, *Woodpecker*; in 't Spaansch, *Bequebo*; in 't Poolsch, *Dzieziol*; in 't Turksch, *Sagariek*.

De Dieren, die de vrugten des Velds eeten, zyn de eenige die in eene Maatschappy leeven: de overvloed is de grondslag van het Instinct der zamenleevinge, van die zagtheid van zeden, en de vreedzaame byeenwoning, het eigendom alleen van Schepzelen, die geen reden hebben om elkander iets te betwisten; zy genieten ongestoord den ryken voorraad van leevensmiddelen, welke hun omringt. Aan de welvoorziene tafel der Natuure, is de overvloed van den eenen dag aan den anderen gelyk. ——— De andere Dieren, onophoudelyk bezig in het naazetten van een prooy, die hun steeds ontvliedt, door behoefte geprangd, door gevaar te rugge gehouden, zonder voorraad, zonder eenig redmiddel, dan het betoon van vlyt en wakkerheid, hebben nauwlyks tyd om zich van het noodige te verzorgen, en althans geene om elkander te beminnen. Zodanig is het lot aller Vogelen die van de jagt leeven: uitgezonderd eenige bloedartigen, die op een dood kreng aanvallen, en veeleer zamenspannen als Roovers, dan zich vereenigen als Vrienden, leeven alle de andere eenzaam, elk voor zichzelven.

En, onder alle Vogelen, door de Natuur bestemd om van de groote of kleine jagt te leeven, is 'er geen, die een werkzaamer en moeielyker leevenswyze is opgelegd dan de *Specht*; hy is tot den arbeid, en, om zo te spreeken, tot een aanhoudenden slaaffchen arbeid verweezen: terwyl andere Vogels loopen, vliegen, zich in hinderlaagen verschuilen, of openlyk aanvallen; werkzaamheden, waar in moed en beleid te passe komen, is den *Specht* eene moeilyke taak opgelegd; hy kan zyn voedzel niet vinden dan door den schors en de harde vezelen van het hout der boomen, waar onder het bedekt is,

te doorbooren: zonder tusschenpoozen bezig aan deezen noodzaaklyken arbeid, kent hy geen rust; dikwyls zelfs slaapt hy, en brengt den nagt door in de gedwongen houding van den arbeid des daags; hy deelt niet in de aangenaame verlustigingen der andere Lugtbewoonderen, in de verrukkende zangchooren, welke zy aanheffen; hy slaat geen ander dan een wild geluid, welks klaagende toon, de stilte der bosschen afbreekende, getuigenis schynt te draagen van zyne verdrietlykheden: zyne beweegingen zyn hortende; zyne houding duidt onrust aan: zyne gelaatstrekken woest- en wildheid; hy schuwt alle zamenleeving, zelfs die met zyne Geslachtgenooten; en, wanneer de natuurlyke behoeften der Liefde hem noodzaakt eene Gade te zoeken, geschiedt zulks zonder die bevalligheden, met welke deeze aandoening de beweegingen bezielt van alle weezens, die dezelve met een gevoelig hart ontwaar worden.

Zodanig is het bekrompen en ruw Instinct eens Vogels, geschikt tot een droevig en armoedig leeven. Hy heeft van de Natuur zin- en werktuigen ontvangen, naar dat lot gevormd, of liever die zin- en werktuigen, met welke hy gebooren is, noodzaaken hem tot die leevenswyze. Vier dikke, welgespierde vingers, twee voor- en twee agterwaards, staande, alle gewapend met groote kromme nagelen, ingeplant in korte stevige pooten, dienen hem om zich wel vast te hegten, en in allerlei rigtingen om de stammen der boomen te kruipen: de vinger, die de spoor verbeeldt, is de langste en de sterkste: zyn shydende Bek, recht, in de gedaante van een wig, vierkant aan het grondstuk, in de langte gegroefd, aan de punt als een beitel, geplat en gekant, is het werktuig, waar mede hy den schors doorboort, en diep in 't hout der boomen dringt, waar de Insecten de eitjes gelegd hebben; deeze bek, van eene harde en vaste zelfstandigheid, zit aan een dik bekkeneel, sterke spieren in den dikken hals, ondersteunen en rigten de herhaalde slagen, welke de *Specht* onophoudelyk doet om door 't hout heen te komen, en zich een weg tot in het hart der boomen te baanen; hy steekt een lange dunne ronde tong uit, niet ongelyk aan een Aardworm, gewapend met eene harde beenagtige punt, als een angel, met welke hy de Wormen ophaalt, die zyn voornaamste voedzel uitmaaken; zyn Staart, bestaande uit tien pennen, binnenwaards omgeboogen, en aan de tippen geknot, voorzien van ruwe veeren,

ren, dient hem ten ſteun in de dikmaals omgekeerde rigting, welke hy moet aanneemen, om, ten meesten voordeele, te kruipen en te kloppen. De *Specht* neſtelt in boomgaaten, welke hy zelve voor een gedeelte gemaakt heeft; en 't is uit het holle geboomte, dat dit Geſlacht voortkomt, 't welk, ſchoon gevleugeld, niet te min verweezen is, rondsom dezelve te kruipen, 'er op nieuw weder in te gaan om voort te teelen, en 'er zich nooit van af te ſcheiden.

Het Geſlacht der *Spechten* is zeer talryk in ſoorten, die in kleur en grootte verſchillen: de grootſte *Spechten* zyn van geſtalte als een *Raave*, de kleinſte als een *Mees*; doch elke ſoort ſchynt niet talryk op zichzelve, 't geen het geval moet weezen van alle Schepzelen, wier ongemaklyke leevenswyze de vermenigvuldiging verhindert. Ondertuſſchen heeft de Natuur *Spechten* voortgebragt in alle landſtreeken waar zy Boomen plantte, en veelvuldigſt in warme Gewesten.

De drie ſoorten van *Spechten*, in *Europa* bekend, zyn de *Groene*, de *Zwarte* en de *Bonte Specht:* van elk deezer willen wy afzonderlyk handelen, en bepaalen ons thans tot den *Groenen*.

De GROENE SPECHT heet in 't Grieksch, Κολαπτης; in 't Latyn, *Picus Martius*; in 't Italiaansch, *Pico Verde*; in 't Hoogduitsch, *Grun-Specht*; in 't Engelsch, *Green-* en *Woodpecher*; in 't Fransch, *Pic Vert*; in 't Zweedsch, *Groen-ſpick*; in 't Poolsch, *Drieciol Zielony*; in 't Laplandsch, *Zhiaine*; in 't Deensch, *Gron-ſpæt*.

Deeze is de bekendſte en gemeenſte in onze Bosſchen. Hy komt in den Voortyd, en doet de wouden weergalmen van het ſcherp en hard geſchreeuw, *Tiacacan*, *Tiacacan*, 't welk men op een grooten afſtand hoort, en boven al van den *Specht* geſlaagen wordt, als hy by horten en ſtooten vliegt: hy daalt, en heft zich in de lugt op, golvende boogen beſchryvende, 't geen niet belet dat hy zich lang in de lugt ophoude; en, ſchoon hy tot geene groote hoogte opvliege, overtrekt hy uitgebreide boomlooze landſtreeken, om zich van het eene bosch in het andere te begeeven. In den Paartyd ſlaat de *Specht*, behalven het gewoone geluid, een toon, welke eenigzins zweemt na ſchaterend aanhoudend lagchen, dertig of veertig maalen agter een roepende, *tio*, *tio*, *tio*.

Meer dan andere *Spechten* onthoudt zich de *Groene* op

den grond, bovenal omſtreeks Mieren-neſten, waar men ze vry zeker kan vinden en vangen. Hy neemt de voorhytrekkende Mieren waar; liggende zyn lange tong in het voetpad, 't geen zy gewoonlyk volgen; voelt hy zyne tong met die Diertjes bezet, hy haalt ze in, en ſlokt ze door; doch, indien de Mieren niet genoeg in beweeging zyn, en de konde ze nog in hunne holen houdt, opent hy met bek en pooten het mieren-neſt, pikt ze op zyn gemak, en vindt een ſmaaklyk onthaal in de jongen.

Op alle andere tyden klimt de *Groene Specht* by de boomen op, welke hy met herhaalde ſlagen met den bek klopt; op de onvermoeidſte wyze werkende, berooft hy dikwyls drooge boomen van al die baſt: men hoort van verre dis kloppen, en kan de ſlagen onderſcheiden tellen; dewyl hy traag is in alle andere beweegingen, kan men hem gemaklyk naderen; hy ſchynt geene bewustheid te hebben om den Vogelvanger op eene andere wyze te ontkomen, dan door den tak rond te gaan, en zich aan den anderen kant te onthouden. Men zegt, dat hy, naa eenige ſlagen met den bek gedaan te hebben, na den anderen kant des booms gaat, om te zien of hy dien doorgepikt heeft, doch dit doet hy veeleer, om op den baſt de Inſecten, door hem wakker gemaakt en in beweeging gebragt, op te zoeken: en 't geen nog veel zekerder gaat, is, dat de klank, door het geklopte hout gegeeven, hem de plaatzen ſchynt aan te wyzen, die hol zyn, en waar in zich de wormen, welke hy zoekt, onthouden, of wel eene holligheid, waar in hy kan huisvesten, en zyn neſt maaken.

Dit Neſt plaatst hy in een vermolzemden boom, op vyftien of twintig voeten boven den grond, meeſt in boomen die zagt van hout zyn. Het Mannetje en Wyfje werken onophoudelyk en beurtlings om het leevende gedeelte des booms te doorbooren en tot het vermolzemde hart te komen; zy holen uit, en werpen met de pooten het afgekapte buiten; zomwylen maaken zy het gat zo ſchuin en diep, dat het daglicht 'er niet in ſchyne. Zy voeden hunne Jongen dan in 't donker. Het broedzel is doorgaans van vyf Eijeren, groenagtig van kleur, met kleine zwarte vlekjes. Nog zeer klein beginnen de jonge *Spechten* op de takken te kruipen, en lang eer zy kunnen vliegen. Het Mannetje, en Wyfje, paſt ze op, zy gaan vroeg, en vóór andere Vogelen, rusten, en houden zich in 't neſt tot den dag.

En-

Eenige Natuurkundigen hebben gemeend, dat de *Groene Specht* de *Regen-Vogel* (*Pluviæ Avis*) der Ouden is: dewyl men in 't algemeen gelooft dat hy den regen aankondigt door een geſchreeuw, zeer verſchillende van 't gewoonlyk geluid: dit geſchreeuw is klaagende en ſleepende, *plieu, plieu, plieu*, en wordt op eenen zeer verren afſtand gehoord. In dien zelfden zin noemen de *Engelſchen* deezen Vogel *Regen-Vogel*, en hy wordt in eenige ſtreeken van *Frankryk*, als in *Bourgonje*, door het Volk de *Procureur der Molenaars* geheeten: dewyl hy den regen aankondigt, en dus het wasſen des waters, 't geen de Molen doet omgaan. —— Die Waarneemers geeven zelfs voor, in den *Groenen Specht*, een zonderling voorgevoel van de veranderingen in het weer beſpeurd te hebben; en het is waarſchynlyk, in gevolge van dit natuurlyk voorgevoel, dat het Bygeloof aan deezen Vogel nog veel wonderbaarder kundigheden heeft toegeſchreeven. De *Specht* bekleedde een voornaamen rang in de vogelwichelaaryen; zyne Geſchiedenis, of liever zyne Fabel, gemengd in de Beeldſpraak der oude Helden van *Latium* (*), vertoont hem als een geheimzinnigen en voorſpellenden Vogel, welks tekenen uitgelegd, welks beweegingen als veel betekenend, en welks verſchyningen heilloos, gehouden werden. PLINIUS heeft 'er ons een treffenden trek van bewaard, welke ten zelfden tyde in de *Oude Romeinen* twee characters aanduidt, die men onbeſtaanbaar met elkander zou oordeelen, Bygeloof naamlyk en Grootmoedigheid (†).

De

(*) PICUS, Zoon van SATURNUS en Vader van FAUNUS, was de Overgrootvader van Koning LATINUS. Om dat hy de Liefde van CIRCE verſmaad hadt werd hy in een *Groenen Specht* veranderd; en een der Landgoden, onder den naam van PICUMNUS. Terwyl de Wolf ROMULUS en REMUS zoogde, zette zich deeze heilige *Specht* neder by hun wieg. GESNER. p. 678.

(†) Een *Specht* zette zich op 't hoofd van den Hoofdſchout, ATTIUS TURRO, terwyl hy in 't openbaar op den rechterſtoel zat, en liet zich met de hand vatten. De Priesters, geraadpleegd over dit voorteken, antwoordden, dat het Ryk met den ondergang gedreigd wierd als men den Vogel liet vliegen, en de Hoofdſchout met den dood als men hem vast hieldt. TURRO liet den *Specht* terſtond los, en weinig tyds daar naa, zegt PLINIUS, werd de Godſpraak vervuld. Lib. X. Cap. 18.

De *Groene Specht* vindt men in beide de Vaste Landen, en, ſchoon klein van aantal, is dezelve zeer wyd verſpreid. De *Groene Specht* van *Louiſiane* is dezelfde als die van *Europa* (*); de *Groene Specht* der *Antilles*, is alleen eene verſcheidenheid (†). De Heer GMELIN ſpreekt van een *Groenen Specht* by de *Tunguſes*, eene ſoort die zeer naby komt aan de *Europiſche*, of 'er alleen eene verſcheidenheid van uitmaakt (§). Wy twyfelen geenzins daartoe ook te brengen den *Specht*, met een *gryzen Kop* in *Noorwegen*, van welken EDWARDS gewaagt, en de Heeren KLEIN en BRISSON eene byzondere ſoort gemaakt hebben. Hy verſchilt, in de daad, van onzen *Groenen Specht* niet, dan alleen daarin, dat zyne kleuren veel flauwer zyn, en de Kop niet voluit gezegd kan worden roodverwig te weezen, ſchoon 'er vooraan iets van die kleur te zien is. EDWARDS merkt te recht op, dat deeze kleurverſcheidenheid alleen uit het verſchil der Lugtſtreeke hervoort komt, welke invloed heeft op de Pluimadie der Vogelen, even als op de Vagt der Viervoetige Dieren, welke de Poolkoude wit of bleek maakt. De Heer BRISSON houdt ook den *Geelen Specht* van *Perſië* voor eene byzondere ſoort; doch dezelve is, naar alle waarſchynlykheid, ook niets anders dan de *Groene Specht*. Hy heeft 'er de

(*) LE PAGE DUPRATZ ſchryft in zyne *Hist. de la Louiſiane*, Tom. I. p. 117; de *Groene Specht* is hier dezelfde als in *Frankryk*.

(†) Op *St. Domingo* is een Vogel, dien men aldaar den *Timmerman* noemt, buiten twyffel om dat hy op de boomen klopt en dezelve uitholt: indien deeze de *Groene Specht* van *Europa* niet is, behoort hy tot dezelfde ſoort. Hy heeft 'er de kleur, de gedaante, en den zang van: hy doet veel nadeels aan de Palmboomen, en is zo geſteld op Cacau, dat, tegen het rypen daar van, jagt op deezen Vogel moet gemaakt worden. *Eene Aant.* medegedeeld door den Ridder LEFEBVRE DESHAYES.

(§) GMELIN, *Voyage en Siberie*, Tom. II. p. 113, te welker gelegenheid hy dit zonderlinge optekent; de *Tunguſes* van *Naijaia-tunguska* ſchryven aan hunnen *Specht* zekere kragt toe; zy doen dien Vogel braaden, ſtooten hem fyn, en mengen dit poeder met vet van allerlei ſoort, uitgenomen het Beerenvet, om dat hetzelve ſchielyk bederft: hier mede beſmeeren zy de pylen, welke zy op de jagt gebruiken; een Dier, met zulk een pyl gewond, valt terſtond dood neder.

de geſtalte en bykans de kleuren van. ALDROVANDUS ſpreekt van deezen *Geelen Specht* uit *Perſië* alleen, volgens eene afbeelding hem te *Venetie* vertoond: het is niet op eene kundigheid zo onwis, en waar in die Natuurkundige zelve weinig ſchynt te ſtellen, dat men een byzondere ſoort moet invoeren.

ALBERTUS en SCALIGER hebben verzekerd, dat de *Groene Specht* praaten leert, en zomtyds eenige woorden volkomen uitbrengt. WILLUGHBY lochent zulks met rede; het maakzel van de Tong der *Spechten*, welken lang is als een Aardworm, blykt geheel niet geſchikt te weezen, om welgevormde klanken voort te brengen; daarenboven maakt hun wild en onleerzaam character hun ongeſchikt ter Opvoedinge: want men kan, zeer bezwaarlyk, Vogels, die alleen leeven van Inſecten tuſſchen den boombast verborgen, in den gevangen ſtaat, opbrengen (*).

FRISCH verhaalt, dat de *Groene Specht*, in *Duitschland*, in de Byenkorven vernieling aanrigt: wy twyfelen zeer aan dit berigt: dewyl 'er zeer weinige, zo één, in *Frankryk* dat Jaargetyde overblyven: en naardemaal het nog veel kouder is in *Duitschland*, kunnen wy geen reden vinden, waarom zy daar liever zouden overwinteren.

Het werktuiglyke van de Tong, in de *Spechten*, heeft de verwonderende aandagt van alle Natuurkenneren getrokken. BORELLI en ALDROVANDUS hebben de gedaante en werking van dit lid beſchreeven; OLAUS JACOBÆUS en MERY 'er eene keur-

(*) De Heer Burggraaf DE QUERHOËNT verzekert ons, dat hy *Spechten* eenigen tyd gekweekt heeft: maar teffens geeft hy getuigenis van hunne ſlegte geaartheid. „Ik heb gezien," ſchryft hy, „dat de jonge *Spechten*, welke ik opkweekte, „terwyl zy nog in 't nest waren, heftig met elkander vog„ten. Toen ik den boom, waar in zy het nest hadden, open„de, gingen de Ouden op de vlugt, en zouden de Jongen „van honger hebben laaten ſterven. De *Spechten* zyn boos„aartig en twistzoekend; zwakker Gevogelte ſtrekt hun ten „ſlachtoffer: zy breeken den kop met hun bek, zonder iets „van dien prooy te gebruiken. Ik had een *Specht* in een „vlugt met *Patryzen*, hy maakte ze alle, de een na den „ander, af. Als ik 'er bykwam klom hy my by de beenen „op. Hy liep op 't veld, en kwam in de vlugt om te ee„ten; voor gemeenzaamheid ſcheen hy vatbaar; doch niet „voor verknogtheid."

keurlyke ontleediging van opgegeeven (*). De Tong van den *Groenen Specht*, eigenlyk geſprooken, beſtaat alleen in dat beenagtige gedeelte, 't welk alleen den punt ſchynt uit te maaken. 't Geen men veelal voor de Tong neemt is het Tongbeen zelve, omkleed met een ſcheede, agterwaards uitloopende in twee takken, eerst been-, vervolgens kraakbeenagtig; die, naa de lugtpyp omvat te hebben, zich over den Kop krommen, en verborgen in eene ſleuve van het Kopbeen, en ingeplant zyn aan het voorſte van den Kop, by het grondſtuk van den Bek. 't Zyn deeze twee takken, voorzien met een toeſtel van veerkragtige banden en ſpieren, die zich uitrekken en intrekken, de verlanging en beweeging geeven aan de Tong. Dit alles is omgeeven met een vlies, eene verlenging van het vlies, 't welk de Onderkaak bekleedt, indiervoege, dat het zich uitſtrekt en ontvouwt als een worm, wanneer het Tongbeen wordt uitgeſtooken, en inkrimpt, en in ringen opvouwt, als de Vogel dit been intrekt. Het beenagtig punt, 't geen alleen voor de waare Tong moet gehouden worden, is onmiddelyk op het uiteinde van dit Tongbeen ingeplant, en overdekt met een ſchubagtig bekleedzel, vol kleine agterwaards ſtaande haakjes: en ten einde 'er niets ontbrecke, aan de ſoort van angel, om den prooi te ſteeken en vast te houden, is dit werktuig altoos beſtreeken met eene lymagtige ſtoffe, door twee uitwerphuisjes uitgeſtort, aan 't einde van de Onderkaak, afkomende van twee klieren. Dit maakzel van de Tong, in den *Groenen Specht*, is het modél van de Tong in alle de *Spechten*; zonder ze alle onderzogt te hebben, maaken wy dit op uit de overeenkomst, en gelooven zelfs dat dit kan toegepast worden op alle Vogelen, die de Tong, dezelve verlengende, uitſteeken.

Volgens FAISCH, hebben de Mannetjes alleen rood aan den Kop. KLEIN beweert zulks mede. SALERNE wil, dat zy hier in mistasten, en dat de Jongen, zelfs in het nest, alle den Kop van boven rood hebben. Naar de Waarneeming van LINNÆUS, verandert dit rood, en ſchynt nu eens met zwarte, dan met graauwe, vlekken doormengd, en dan eens zonder eenige plekken. In eenigen, en

(*) *Collection Academique, Partie Etrangere*, Tom. IV. p. 358, en *Reg. Sc. Acad. Hist.* a J. B. DUHAMEL, *Lib.* IV. Sect. VI. Cap. 3.

en dit zyn waarſchynlyk onde Mannetjes, ziet men de twee zwarte vlekken, aan de hoeken van den Bek, roodverwig en vry ſterk van kleur.

De *Zwarte Specht* heeft een dikken Kop, en kan de kleine roode pluimpjes, boven op denzelven, overeinde zetten; van hier is het, dat PLINIUS hem een kuif toeſchryft. Hy levert een ſlegt voedzel uit, altoos zyn deeze Vogels hier zeer mager en droog; ſchoon ALDROVANDUS zegt, dat men ze te *Bologne* 's winters eete, en zy dan vet genoeg zyn. Wat hier van weezen moge, het leert ons, dat de *Groene Spechten*, op dat Jaargetyde, in *Italie* gevonden worden, terwyl zy *Frankryk* als dan verlaaten hebben.

DE UITWERKINGEN VAN DE VRUGTBAARHEID OF ONVRUGTBAARHEID EENS LANDS, OP DEN STAAT EN HET CHARACTER DER INWOONDEREN.

(*Uit het Engelsch, van* WILLIAM FALCONER, M. D. F. R. S.)

Vrugtbaare en aangenaame Landen, hoe behaaglyk voor 't oog, heeft de Ondervinding geleerd, dat niet ſtrekken tot volmaaking der Menſchlyke Natuure. De Inwoonders derzelven worden beſchreeven als traag en verwyfd, hoosaartig en wreed van aart, wellustig en ſnood in zeden, weinig geſchikt om vorderingen in Kunſten en Weetenſchappen te maaken, en Slaaven eener eigendunklyke Regeering (*).

Onvrugtbaare Landen, integendeel, —— ten minſten zulke, waar de Onvrugtbaarheid alleen zo verre plaats heeft dat ze ſtrekt om vlyt te wekken, niet uit te dooven, brengen een Volk voort van een zedig en geregeld leeven, en werkzaame geaartheid (†), edel van hart, bekwaam om Kunſten en Geleerdheid te kweeken, doorgaans leevende onder een Staatsbeſtuur, 't welk in de Voorregten der Vryheid deelt.

Vrugtbaare Landen brengen veelal een grooten overvloed voort van Leevensnoodwendigheden, zonder dat het veel arbeids kost: ingevolge hiervan, hebben de Inwoonders een groot gedeelte ledigen tyd over. Dit was de oorzaak dat

(*) HIPPOCRATES *de Æribus, Aquis & Locis* §. LVII.

(†) MONTESQ. *Eſpr. des Loix.* Liv. XVIII. Ch. I.

dat de Bewoonders der *Oost-Indiën*, volgens 't getuigenis van STRABO en DIODORUS SICULUS, zeer lui waren (*). Deeze gewoonte van lediggaan, en de ruimte om voldoening te ſchenken aan dierlyke lusten, maakt hun teder en weelderig, waar uit dartelheid en ongebondenheid volgen (†).

Maar in Landen, die de Vrugten des Aardryks niet zonder arbeid opleveren, moeten de Bewoonders hunnen tyd meest in den arbeid beſteeden. Zy hebben dien niet over, om denzelven door te brengen in lustopvolgingen, welke ook veelal buiten 't bereik zyn der zodanigen, die weinig meer dan 't noodzaaklyke deezes leevens genieten. Eigendom, door vlyt verkreegen, drukt een denkbeeld in van geregeldheid en naauwkeurigheid in onze handelingen, van de waardye des tyds, arbeid en geld: omſtandigheden, alle medewerkende om eerlykheid en geſchiktheid in onze bedryven hervoort te brengen.

Vrugtbaare Landen brengen Volken voort, min moedig dan die van Ontvrugtbaarder ſtreeken. STRABO merkt op, dat de Bewoonders der eerstgemelden na een vreedzaam en ſtil leeven haaken; dat die der laatstgenoemden, van moediger aart, op den Kryg geſteld zyn (§). Dit ontſtaat uit verſcheide oorzaaken. —— Ledigheid baart, naar 't getuigenis van HIPPOCRATES, beſchroomdheid en blohartigheid (*). —— Overvloed en Weelde, die 'er mede gepaard gaat, hebben eene ſoortgelyke uitwerking. LIVIUS tekent aan, dat de *Gaulen*, die een gedeelte van *Aſia* overmeesterd, en zich daar nedergezet hadden, 't zelfde hardvogtig en werkzaam Volk niet meer waren als hunne Voorvaders die het bemagtigden, en voert den Burgemeester MANLIUS in; de Soldaaten, op 't ernſtigst waarſchuwende tegen het neemen der vermaaken, welke dat vrugtbaar en vermaaklyk Land aanboodt, als ſtrekkende om braafheid en dapperheid te verdooven (†). SALLUSTIUS

(*) HIPPOCRATES, *ut ſup.* §. LVIII.

(†) STRABO. Lib. XV. DIOD. SICUL. Lib. II.

(§) POSIDONIUS ſchreef de Weelde der *Aſiatiſche Volken* grootendeels aan de rykheid des gronds toe. ATHENÆI. Lib. V et XII.

(*) STRABO. Lib. II. HIPPOCRATES, §. LIV. HERODOTUS is van 't zelfde gevoelen. Lib. IX.

(†) LIVII, Lib. XXXVIII.

os ſchryft het bederf des Legers door SYLLA, in *Aſia*, aan dezelfde oorzaaken toe. (*).

Te deezer oorzaake hebben de *Zwitzers* —— die mogelyk, naar gelange van de uitgeſtrektheid des Lands, het agtenswaardigſte Volk van *Europa* zyn, en hunne Zeden, Wetten, Vryheid en Onafhanglykheid bewaaren, daar hun Land ſlegts weinig van de Welluſtigheden des leevens oplevert, en geringen Handel dryft, —— het nogthans raadzaam geoordeeld, Verteeringswetten vast te ſtellen, om den invoer van buitenlandſche Weelde te beletten: aan welke verſtandige ſchikking, onder andere voorbehoedzels, hunne tegenwoordige gelukkige geſteltenis is dank te weeten.

Misſchien zouden wy ons, in den eerſten opſlag, verbeelden, dat een Land, naarmaate het vrugtbaarder is, ook zo veel dierbaarder moet weezen aan de bezitters, en dat zy, overzulks, zich te manmoediger zullen kwyten in de verdeediging van 't zelve; doch dit volgt in geenen deele, en de Ondervinding leert, dat de rykſte Volken verre zyn van de dapperſte te weezen: daarenboven, hoe waardiger een Land is, hoe het ten begeerlyker lokaas ſtrekt van den Vyand, die 'er met te meerder geestigheids op aan zal vallen (†).

Landen van groote vrugtbaarheid, en ſchynbaare voortreflykheid boven andere, in 't ſtuk van Volksvoordeelen, worden, by ervaarenis, de gunſtigſte niet gevonden voor Kunſten en Koophandel. Eenige graaden van ongunſtigheid, in de ligging, wekken den geest op, en de hoop, op een gelukkigen uitſlag, moedigt de poogingen aan. 't Is in de ongunſtigſte omſtandigheden, ſchryft ROUSSEAU, dat de Kunſten meest bloeiden. Ik zie ze in *Egypte* vertoonen, zich verſpreidende met de overvloeijing van den *Nyl*; in *Africa* hoog opklimmende uit een rotzigen grond en zandwoestynen, terwyl ze aan de vrugtbaare oevers van de *Eurotas* geen wortel kunnen ſchieten. Het ſchynt, zegt HUME, in zyne *Proeve over den Koophandel*, eene vreemde ſtelling, dat de armoede des gemeenen Volks, in *Frankryk*, *Italie* en *Spanje*, eenigermaate toegeſchreeven moet worden aan de rykheid van den grond, en de gelukkige Lugtſtreeke: nogthans ontbreekt het aan geen redenen om

(*) SALLUST, *Bell. Catil.* LUCIUS *Florus*, Lib. II. Cap. II.

(†) LIVII, Lib. XXXIX. Cap. I.

om deeze wonderspreuk te verdeedigen. In zulk een weltoebereiden grond als die der Zuidelyke Gewesten, is de Landbouw eene gemaklyke kunst, en één Man, met een paar gemeene Paarden, is in staat, om, in één Zomer, zo veel Lands te bebouwen als eene ruime rente aan den eigenaar verschaft. Al de wetenschap des Landbouwers bestaat hierin, dat hy den grond, zo ras ze uitgeput is, één jaar braak laat liggen: de warmte der Zonne, de gunstige Lugtstreek, herstellen van zelve de vrugtbaarheid. Zulke arme Boeren hebben tot hun onderhoud weinig noodig, en geen rykdommen, welke meer behoeften maaken: teffens zyn ze altoos afhanglyk van hunnen Landheer, die geen Land te huur geeft, noch vreest dat zyn Land bedorven zal worden door eene slegte bearbeiding. —— In *Engeland* is de grond ryk, maar weigeragtig; dezelve moet, met groote kosten, bebouwd worden, en brengt, niet welgehavend, een slegten oogst voort, en, op de beste wyze aangelegd, geen volkomen voordeel dan na 't verloop van eenige jaaren. Een Landman, in *Engeland*, heeft derhalven veel gelds noodig, neeme veele huurjaaren, 't welk daar aan geëvenredigde voordeelen opbrengt. De heerlyke Wyngaarden in *Bourgonje* en *Champagne*, die dikwyls den Landheer ryke winst geeven, worden bearbeid door lieden, die nauwlyks brood hebben. De rede is, dat zy niets behoeven dan hunne eigene lichaamsleden en werktuigen van bykans geene waarde. De Akkerlieden vinden zich, in deeze Landen, in eenigzins beter omstandigheden; doch de Vetweiders leeven het ruimste van allen. De rede is dezelfde; de Menschen moeten voordeelen trekken, geëvenredigd aan de kosten welke zy maaken, en het gevaar, 't geen ze loopen.

Deeze zelfde aanmerking gaat door, ten opzigte van de Letteroefeningen, en Zedelyke Vorderingen, welke een stand vereischen, in de meeste gevallen, gelykende naar die 't best geschikt zyn voor Kunsten en Koophandel. De oorzaaken hier van behoeven niet diep opgedolven te worden. Ledigheid en Weelde, die in Vrugtbaare Landen tieren, zyn, wanneer de laatstgemelde veel voets krygen, hoogst nadeelig voor alle werkzaamheden van ziel of lichaam; en, gevolglyk, onbekwaam om 't verstand uit te breiden.

De Regeeringsvorm, in Landen natuurlyk zeer vrugtbaar, helt over tot het Eigendunklyke; in onvrugtbaarder tot het Vrye. Dit kan men waarneemen in de groote Ryken

ken van *Asia*, *Africa*, *America*, en zelfs in *Europa*. Veele oorzaaken loopen zamen om dit uitwerkzel te wege te brengen. Een ryk Land is zeer geschikt om ongelykheid van eigendom te veroorzaaken onder de Leden van den Staat (*); eene omstandigheid, zeer strydig met de Vryheid: deeze verwekt natuurlyk hoogagting voor Rykdommen, zo gevaarlyk voor de Vryheid. De *Suionen*, schryft TACITUS, schatten de Rykdommen hoog, zy zyn ontwapend en in slaaverny gebragt. Misschien zal men als een voorbeeld van het tegendeel hier aanvoeren, dat het Gemeenebest van *Sparta*, in een zeer vrugtbaar Land, nogthans vry was. Doch, in stede van tegenbedenking op te leveren, bekragtigt het ons voorstel. De strenge tugt, en harde leevenswyze, de gelykheid van eigendom, het verbieden van geld zelfs, diende by LYCURGUS, behalven andere redenen, om 't gevaar van de vrugtbaarheid des gronds tegen te gaan. Misschien zou hy te *Athene*, waar het Land onvrugtbaar was, min strenge Wetten hebben voorgeschreeven.

Hier by komt, dat de verdorvene en ydeltuitige Zeden, de lafheid en verwyfdheid des Volks, aanleiding geeft tot deeze eigendunklyke Regeeringsvorm. Daarenboven is een zeer Vrugtbaar Land doorgaans vlak, kan door een buitenlandschen vyand gemaklyk overvallen, of door een standhoudende Legermagt te onder gebragt, worden. De vlakten van *Tartaryen* leveren een opmerkenswaardig voorbeeld op van de uitwerking deezer Landsgesteltenisse, op het invoeren van een eigendunklyk gezag. De *Tartaaren*, schoon van eenen oorlogzugtigen aart, schoon niet verwyfd door weelde, leeven niet te min in Slaaverny, ten aanzien van hunne Staatsgesteltenisse. Hun Land is vlak, hunne Rivieren leveren zeer zwakke beschutzels op, en liggen dikwyls toegevroozen: zy hebben geene sterkten of vastigheden, waar zy heenen kunnen trekken, of die hun in staat stellen om den indrang eens vyands te stui-

(*) De natuurlyke Rykheid van den grond, getuigt TACITUS, (van eenige Grieksche Staaten spreekende,) de magt van eenige doende aangroeijen, verwekte die magt burgerlyke oneenigheden, die op derzelver verderf uitliepen, en, ten zelfden tyde, meer blootstelden aan buitenlandschen inval. 't Was alleen de onvrugtbaarheid des gronds, die *Attica* den langsten tyd bewaarde, gerust en ongestoord in een onafgebrooken recht van bezitters. Lib. I.

ſtuiten, of zich te beveiligen tegen willekeurig geweld. Alle oorden des Lands verſchaffen voorraad tot onderhoud der Ruitery, (daar meest in den kryg gebruiklyk,) en bygevolge voor de Menſchen, die in *Tartaryen* van deeze Dieren leeven. Dus is het ganſche Land allerwegen open voor invallen, dit moet beurtlingſche te onderbrenging van elken Stam te wege gebragt, en de overwinnaars zelve tot ſlaaven gemaakt, hebben (*). ——— *Arabie*, integendeel, ſchoon een Vlak Land, en gelegen in eene heete Lugtſtreek, heeft haare ſtaatkundige onafhangelykheid bewaard, enkel door de Landsgeſteltenisſe, welke in den eerſten opſlage geene voordeelen belooft, zynde eene drooge zandige woestyn. Dit Land verſchaft ſpys noch drank aan de Ruitery, noch beſchutzels tegen de brandende zonneſtraalen; en, in zo heet een Land, is het bykans onmogelyk zulk eene menigte voorraads van lyftocht en dekzel heen te voeren, als voor een geruimen tyd noodig zou weezen. Van hier zyn alle krygstochten tegen dit Volk mislukt, en het Land, hoewel vlak, mag, uit hoofde van de ligging, ſterk genaamd worden (†).

Deeze omſtandigheid, die de Staatkundige Vryheid der *Arabieren* behouden heeft, bewaart ook hunne Burgerlyke. Dewyl zy nimmer overwonnen zyn, zyn ze nimmer aan Slaaverny gewend, maar gewoon die altoos te wederſtreeven: het denkbeeld zelfs is haatlyk. Burgerlyke Dwinglandy kan, te deezer oorzaake, niet onderſchraagd worden door vreemde magt. De Krygsmans leevenswyze, onder 't ganſche volk, voorkomt dwinglandſche magtoefening, zy zyn allen gewapend, en het eene gedeelte des Volks kan niet gebruikt worden om de rest te onderdrukken, gelyk in veele Oosterſche Landſchappen plaats heeft, waar de Vorst zichzelven een ſlaaf maakt van het Krygsvolk, om 't zelve als een werktuig van Dwinglandy over de rest des Volks (§).

Ryke Landen, daarenboven, kunnen eene vry groote maate van Verdrukking verdraagen, zonder het Volk van de Leevensnoodwendigheden te berooven: dus worden ze tot geen wederſtand gedreeven, door volſtrekte noodzaak-

(*) Men zie, DU HALDE.

(†) DIOD. SICUL. Lib. II. DION. CASS. Lib. III.

(§) ——— SHAW. *Travels*, Ch. IV. §. 1. BYRES IRWIN. *Voyage up the Red-ſea.*

maaklykheid. Doch het tegendeel gebeurt in ſchraale Landen, daar zal verdrukking, vlyt en bearbeiding ſtuiten, en gevolglyk terſtond veelen van de middelen des beſtaans berooven; hier door muitery en oproer verwekken. Dit was het geval der *Zwitzeren*, onder de heerſchappy van het Huis van *Oostenryk*. Tegenwoordig betaalen de *Zwitzers* geene ſchatting aan hunne Overheid; doch, gelyk MONTESQUIEU aanmerkt, zyn in deeze bergagtige ſtreeken de leevensmiddelen zo duur, en het Land zo volkryk, dat een *Zwitzer* viermaal meer aan de Natuur betaalt dan een *Turk* aan den Sultan. Hoe zou zulk een Land kunnen beſtaan onder de afkneevelingen van eigendunklyke magt?

Vrugtbaare Landen ſtaan ook meer bloot, dan ſchraale, voor de aanſlagen van Overheerſchers, en wel in evenredigheid van de meerdere waardye des Landeigendoms der Ingezetenen. Zyn Rykdommen lokäazen voor buitenlandſche Aanvallers, ze zyn 't niet minder voor den binnenlandſchen Overweldiger. Maar, in een onvruchtbaar Land, kunnen de bezittingen van elk Ingezeten nauwlyks toereiken tot enkel leevensonderhoud, van weinig waarde in zichzelven; zy krygen die alleen door eigen vlytbetooning, en 'er kan geene groote opëenhooping van eigendom weezen. Geen of weinig verzoeking, derhalven, voor den dinger, na volſtrekte Oppermagt. „ Volks-armoede," gelyk de ſchrandere FERGUSON opmerkt, „ is het middel, „ waar door Eigendunklyke Heerſchappy, zelfs wanneer „ ze ſtand gegreepen heeft, haar eigen val bewerkt. Als „ 'er geen voordeelen te behaalen, geen verſchrikkingen „ meer te verwekken zyn, is de tovery der Overheerſchinge over, en de naakte ſlaaf ſtaat verſteld, en bevindt, als uit een droom ontwaakende, dat hy vry is. „ Het bebouwde veld wordt niet meer boven het woeste „ woud geagt. De verdrukte vliedt, waar de knevelaary „ hem niet kan bereiken, waar de vreesagtigen en verſlaafden bezeffen dat zy Menſchen zyn; waar de Dwingeland mag dreigen, doch waar men weet dat hy niet „ meer dan een Mensch is, waar hy niets dan 't leeven „ kan beneemen, en zelfs dat niet dan met gevaar van „ zyn eigen (*)."

Rykdommen, integendeel, de zodanige inzonderheid, als onroerende zynde, of althans niet gemaklyk van de ge-

(*) *Civil Society.*

eene plaats na de andere kunnen gevoerd worden, noodigen tot dwingelandſche onderneemingen aan; door de vastigheid welke zy verleenen, en de verknogtheid daar uit ontſtaande. Verbeurdverklaaringen en Geldboetens, die gewoone gezellinnen der Dwinglandy, doen de Vermogenden ſterk aan, en deezen alleen, dewyl, waar de eigendom van ieder perſoon onaanmerklyk is, 'er weinig beweegmiddelen van bedwang zyn. Alles wat, in 't laatſte gevat, kan affchrikken, moet den Perſoon zelve, of zyne Gezin, of zyne Maagſchap, betreffen. Doch gevaaren van dien aart kunnen gereed ontweeken worden door de vlugt, —— naardemaal 'er weinig drangredenen zyn van plaatslyke gehegtheid, ten minſten uit belangzoekende inzigten, —— of anders kan men 'er zich met geweld tegen verzetten. Maar wat de Vermogenden betreft, hun landeigendommen en andere bezittingen, welke zy niet kunnen medeneemen, hegten hun aan eene plaats, en zyn de zekerſte waarborgen van hunne onderwerping en gehoorzaamheid. De rykbemiddelden worden door veel meer beweegredenen gedrongen te berusten onder eenig Staatsbeſtuur, dan zy, wier beweegredenen enkel perſoonlyk zyn (*).

De *Germaanſche* en *Galliſche Gemeenebesten*, door TACITUS en CESAR beſchreeven, waren wonder geſchikt om die verlaaging van geest, welke hervoortkomt uit het ophoopen van perſoonlyken eigendom, te beletten. Het Land behoorde daar geheel en al aan den Staat, en een nieuw gedeelte werd dikwyls, in ſtede van een ander, bearbeid: gevolglyk was 'er geene gelegenheid tot ophooping van Schat, noch ook voor een Vorſt, tot dwinglandy geneigd, om zyne Onderdaanen vreeze van deezen aart aan te jaagen. Mogelyk ſteunde dezelfde inſtelling in 't *Spartaanſche Gemeenebest* op dien eigen grond; dewyl *Laconia*, volgens HERODOTUS, een zeer vrugtbaar Land was (†).

Eene andere omſtandigheid, zeer begunſtigend voor de inbreuken op de Vryheid, beſtaat hier in: dat de Ryken doorgaans ten uiterſten afkeerig zyn van alles wat den ſchyn heeft van 't geen zy *ontrusting* noemen (§). By hun

(*) THUCYDIDES, Lib. I. *Espr. des Loix.* Liv. XVIII. Ch. 2.

(†) CESAR, *Comm.* Lib. VI. Cap. 10. HERODOTUS.

(§) *Espr. des Loix.* Lib. XVIII. Ch. 1.

hun wordt elke beweeging van een Vry Volk aangezien als een voorſpel van Regeeringloosheid en Verwarring; en zy dugten terſtond, dat hunne eigene bezittingen ten eerſten prooi zullen ſtrekken van den verwekker des opſtands. Maar de ſtappen tot Dwinglandy en Eigendunklyke Magt kunnen niet geſtuit worden dan door tegenweer; en alle tegenweer, met geweld gepaard, veroorzaakt, ten minſten voor een tyd, onrust. Deeze zoeken de Ryken doorgaans af te weeren, niet alleen uit vreeze voor hunne Bezittingen; maar ook uit Hoogmoed, die de bezitting van veel ſchats, bovenal wanneer dezelve ſchielyk verkreegen is, inboezemt. Volks-opſchuddingen, wanneer zy wel ſlaagen, in de handhaaving der Vryheid, veroorzaaken altoos, althans voor eene wyl, een' graad van gelykheid onder de Leden van den Staat, en wyzen andere middelen aan om invloed en agting te verwerven, dan die enkel uit Rykdom voortkomt. De Verſtandsbeſchaaving wordt een voorwerp van aandagt, als 'er Rangonderſcheiding en Magt mede gepaard gaat; en, gevolglyk, moeten, in zodanige omſtandigheden, de Ryken 'er veelen zien, hun, in deeze opzigten, gelyk, of hun overtreffende, die in bezittinge verre beneden hun zyn; eene doodlyke kwelling voor Lieden, die zich aangewend hebben de Rykdommen aan te merken als de grootſte bron van aanzien en gezag. Zulks vervoert hun dikwyls om de eiſchen van volſtrekte Oppermogenheid veeleer te begunſtigen, dan te ſtaan op de regten en vrydommen van een Vry Volk: dewyl zy het minder vernederend aanmerken zich te onderwerpen aan éénen, hun volzeker in Rang overtreffende, dan anderen, die zy voor laager dan zichzelven houden, toe te ſtaan in dezelfde voorregten met hun te deelen. Zulks was voor een groot gedeelte het geval in *Spanje* met den Adel, in den jaare MDXX, die zich eerst by de Gemeente vervoegde, om het herſtel der Vryheid en der oude Staatsgeſtelteniſe te verzoeken; doch, zo ras hunne eigene afzonderlyke eiſchen vervuld waren, niet alleen het Volk lieten dryven, maar de wapenen opvatte tot het onderdrukken hunner Vryheidzoekende poogingen, —— in welken toeleg zy maar al te gelukkig ſlaagden. —— Korten tyd daar naa vond CAREL, en diens Opvolger, zich in ſtaat om de voorregten des Adelſtands, nu beroofd van 's Volks ſteun, met voeten te treeden: en deezen 't zelfde juk op te leggen, 't welk zy op den hals des Gemeens hadden helpen drukken.

De Vrugtbaarheid of Schraalheid eens Lands heeft, in eenige opzigten, invloed op den Godsdienst, of ten minſten op de uitwendige gedaante en plegtigheden van denzelven. Eene Godsdienstoefening, overlaaden met ontelbaare plegtigheden, is bykans noodzaaklyk in een zeer vrugtbaar Gewest, om den tyd te korten, en dat verbaazend Zedebederf te keer te gaan, waar toe Ledigheid, gepaard met eene groote ruimte, ter voldoening van zinlyke lusten, zo natuurlyk opleidt. Dit is, naar allen ſchyn, eene voornaame oorzaak van de Zedigheid der *Turken*, en het Volk in de *Oost-indiën*. Elk Mensch begaat, volgens de regelen van den Godsdienst, hoe voorzigtig hy ook moge weezen, dagelyks eenig misdryf dat boete vordert, of maakt zich ſchuldig aan eene verontreiniging, die gezuiverd moet worden: hier door wordt hun leeven eene aaneenſchakeling van Boetedoeningen en Wasſchingen.

In Landen, waar men de Leevensnoodwendigheden gemaklyk verkrygen kan, en dezelve, om zo te ſpreeken, van zelve voortkomen, kan ook eene Godsdienstoefening geduld worden, die vol is van Feestdagen, op welken men den arbeid ſtaakt; eene ſchikking, welke, in onvrugtbaarder ſtreeken, onverdraaglyk zou weezen, en het Volk van honger doen ſterven. Dit wordt beweezen door het voorbeeld der *Mahomethaanen* en der *Christlyke Godsdienst Aanhangen* in 't Zuiden van *Europa*, wier Feestdagen veel menigvuldiger zyn dan die van dezelfde Gezindheid in het Noorden.

De invloed deezer omſtandigheid is, desgelyks, zigtbaar in de Opoffering den Goden toegebragt. Terwyl men, in eenige Landen, by groote gelegenheden, wanneer men voorhadt een uitſteekend eerbewys den Goden te betoonen, het Vee by honderden ſlachtte, was het te *Athene* een grondregel, dat zy, die den Goden een klein geſchenk, by voorbeeld een Ey, gaven, hun meer eerden dan die een Os ten offer doodden (*). Deeze grondregel ging ook door by de *Spartaanen*. „ Wy offeren," zeggen zy, „ kleine giften aan de Goden, op dat wy altoos „ wat mogen hebben om hun te offeren!"

(*) Te *Athene* was eene Wet tegen het dooden der Oſſen. ÆLIAN. *Variæ Hist.* Lib. V. en VARRO, *de re rustica*. Lib. II. Cap. 5.

EEN-

EENVOUDIGE MANIER, OM VLIEZIGE LUCHTBOLLEN, MET KONSTLUCHT TE VULLEN.

DOOR

W. VAN BARNEVELD,

Lid van het Provintiaal Genootſchap, van de Maatſchappy des Landbouws, en Apothecar te Amſterdam.

Naarmaate de Natuurkundige Ontdekkingen nieuw zyn, of vreemder en verbaazender voorkoomen, word de nieuwsgierigheid van het algemeen meer opgewekt om dezelve te beſchouwen. Deeze nieuwsgierigheid is een Spoorſlag voor Natuurkundigen, om hunnen yver te verdubbelen, en, door de vervulling der nieuwsgierigheid, de goedkeuring van de Beſchouwers weg te draagen. Geene andere oorzaak, ten zy hy zulks om winst deede, dryft hem aan; want voor zigzelven ontdekt hy ras, dat de *natuurkundige ontdekking*, hoe verwonderlyk die ſcheen, (van agteren beſchouwd,) niet anders is, dan een *natuurlyk verſchynzel*, 't welk hy te vooren meermaalen heeft waargenomen; maar niet met die oplettendheid opgemerkt, om 'er nuttige gevolgen uit te trekken: Van dien Aart is de ontdekking der Lucht-Machiene. Wie zag de rook van zyne Pyp, en de geblaazen Zeepzopbellen, niet in den dampkring opryzen? de Phlogistieke deeltjes der Tabak, de door warmte uitgezette lucht der Zeepzopbel, zoortelyk ligter zynde, dan een even grooten omtrek Dampkringslucht, zyn de oorzaaken van derzelver ryzing. Wie, in de Luchtkunde ervaren, wist niet, dat het ſoortelyk gewigt van de inflammabele yzerlucht, tot de gemeene Lucht, aanmerkelyk ligter was?

De Bereiding van deeze kunstlucht, thans het hulpmiddel zynde, om kleine Luchtbollen op te laaten, is te algemeen bekend, dan dat ik 'er van gewaagen zoude; maar daar elk het verſchil niet vermoed, 't welk 'er in de onderſcheidene manier der bereiding van deeze Lucht gelegen is, neem ik de eerſte gelegenheid waar, een zeer eenvoudige wyze, om Luchtbollen van vliezen te vullen, den Liefhebberen mede te deelen.

Indien men na de gewoone manier, dat is, naar die van Doctor PRIESTLEY wiens naam ik hier met eerbied noeme, de ontvlammelyke lucht vervaardigt, door water gaande, en dezelve vervolgens doet overgaan, in een Luchtbolletje, dan is dit myn berigt van weinig nut, maar

daar dit, voor zulk een werk te omſlagtig en ongemakkelyk is, aangezien 't water in 't gemeen by dunne vliezen nadeelig is, en ook elk de nodige toeſtel tot de bereiding der Konſtluchten niet heeft, vult men de Luchtbollen *onmiddelyk*, uit het glazen vat, in welke de Lucht te weeg gebragt word. In dit geval gaat deeze Konſtlucht niet door water, en behoud, omdat dezelve met een heete *effervescentie* veroorzaakt word, al de waasſem, die de warme lucht bevat, daar ze door water gaande afgekoeld zoude worden, en de waterige dampen verliezen.

De ontvlambaare Lucht derhalven bevat, in dien ſtaat, vry wat vogtdeeltjes; weegt veel zwaarder; maakt dikwils den hals des vliezigen Bols nat, en deeze zyn de oorzaaken, dat een Bol, die anders zoude opryzen, nu ſoortelyk te zwaar is. Zommigen hebben, om dit voor te komen, een koelvat van water op hun toeſtel gemaakt, door welke, de Lucht heen klimmende, de warme dampen verdikt worden; doch deeze manier heeft, behalven dat het zeer omſlagtig is, veel ongemaks: 't water ſpat, met de opklimmende Luchtbellen, naar boven, enz.

Hier over denkende, viel het my in, by het onmiddelyk vullen der Luchtbollen, in de pyp, door welke de Konſtlucht paſſeeren moet, *een natte maar ſtyf uitgedrukte ſpons te plaatzen.* Deeze zou, naar myne meening, mids niet al te vast geſtopt zynde, de lucht gereed doorlaaten, en het water, dat in de lucht zweefde, opſlorpen, 't welk te gereeder uit de Lucht aangenomen moest worden, om dat de ſpons niet geheel droog was. Ik nam van deeze veronderſtelling wel dra de proef, en myne verwagting wierd met een volkomen goede uitkomst beantwoord.

Om nu de opvulling der vliezige Luchtbollen nog gemakkelyker te maaken, bedagt ik, by het gebruik van de ſpons, den volgenden toeſtel: Ik nam een groote vles, welke vier of vyf wynbottels bevatte, hebbende een wyden mond en hals. Ik liet een mondſtuk over den mond deezer vles maaken, en tevens in dit mondſtuk twee ſchuinſche gaaten van boven ruim een vinger breed van elkander, en van onderen binnen in het Mondſtuk, zo naby elkanderen, dat ze beide in de opening van de vles toeloopen. Het eene gat ſluit ik met een kurk, en het andere met een kooker, die van binnen, ruim een half duim middellyn en anderhalf duim hoog, hol is. Deeze holligheid, door welke de Konſtlucht paſſeeren moet, vul ik met de gemelde ſpons. Aan het boveneind van deezen koker is een dwarspyp, wier holligheid met die van den kooker gemeenſchap heeft.

Over

Over deeze dwarspyp, ſluit ik een andere pyp, losſes, maar zeer naauwkeurig digt, heen, en aan welke ik vooral den op te vullen Luchtbol vast gemaakt hebbe. Deeze losſe pyp ſchuyf ik niet eer over de dwarspyp, voor dat alles gereed en de gemeene Lucht, na het begin der *effervescentie*, uit de vles gedreeven is. Door het gat, 't welk ik met de kurk geſloten heb, doe ik het Yzer- en Vitrioolzuur, of de Zinc en het Zout-zuur, welk ik verkieze. 't Mondſtuk zelve, de kooker voor de ſpons en al het overige is van Palmhout gedraaid, misſchien was koper daar nog beter toe geſchikt. Ik ſluit voorts dit Mondſtuk op de vles, door middel van een ſchroef aan den mond der vles gemonteerd; ook vat men ligt, dat men zich op andere manieren van een ſpons bedienen kan, zonder juist aan deezen *Apparatus* in alle opzigten gehouden te zyn(*).

Schoon deeze toeſtel, en de manier om een Luchtbolletje, met *droege* Inflammabele lucht te vullen, zeer eenvoudig is, kwam my dezelve in deezen tyd van te veel belang voor, om den Konstminnaaren te onthouden.

Amſterdam,
13 Maart, 1784.

(*) Deeze toeſtel word vervaardigd door den Konſtdraaijer, *Sandamp*, op de Elandsgragt, te Amſterdam.

NB. 't *Is* te vreezen, dat, in den aanſtaanden zomer, de Vlieſige Luchtbollen, het gewoone lot van alle blaazen en andere vliezige zelfſtandigheden, die niet gevernist zyn, zullen ondergaan; te weeten, om van de wormen doorknaagd te zullen worden; daarom raade ik elk, by tyds, hunne vliezen in een welgeſlooten glas te bewaaren, met byvoeging van een ſtukje Campher; of, dat zy, die eene Lucht-Pomp hebben, de Lucht in het glas, in welke de Vliezige Luchtbol bewaard word, verdunnen.

TWEE BRIEVEN, RAAKENDE DEN DOOD VAN DEN GROOTEN WISKUNSTENAAR, LEONARD EÜLER, OP DEN 7 SEPT. O. STYL, 1783, TE PETERSBURG OVERLEDEN.

✝ ✝ ✝

Brief van den Heere JOHN ALBERT EÜLER, *Secretaris van de Keizerlyke Academie der Weetenſchappen te Petersburg, aan den Heere* J. H. DE MAGELLAN, F. R. S. *gedagtekend, Petersburg*, $\frac{15}{26}$ Sept. 1783.

Ik vat de pen op, om u, myn waarde Vriend en Academie-broeder, eene gebeurtenis, voor my allertreffendst,

te melden. Myn Vader heeft, naa een deugdzaam en roemryk leeven van zes- en zeventig jaaren, den tol der Natuure betaald. Hy eindigde zyne dagen op den 7den Sept. *Oude Styl*, door een toeval van Beroerte, 't welk hem overkwam op een tyd dat hy bezig was met nieuwe Ontdekkingen te doen: en hy ſprak, op dat tydſtip, met zyne Vrienden. Zyn einde was zo gerust als zyn leeven: hy hadt maar even tyd om te zeggen, *Ik Sterf:* zints dit oogenblik, tot het tydſtip zyner ontbindinge, 't welk eenige uuren daar naa kwam, verloor hy allen bezef en beweeging.

Ik verzoek u, myn Heer, deeze droeve gebeurtenis bekend te maaken aan de *Koninglyke Societeit te Londen*, en byzonder aan de *Gelastigden om de Lengte op Zee te bepaalen*. Verzeker alle deeze Heeren van de opregte dankbaarheid, welke myn overleeden Vader hun toedroeg, tot op 't oogenblik van zyn verſcheiden, voor de vriendſchap en gunſte, waar mede zy zynen arbeid vereerden.

In mynen laatſten had ik u vergeeten te melden, dat de Markgraaf, D'ARCONATI, my, by zyne aankomst in deeze Stad, uw Brief overgegeeven heeft; en u te danken voor de verpligting die gy op my gelegd hebt, door my een Heer te doen kennen wiens verkeering my zo veel genoegen ſchenkt. Deeze Heer is zeer getroffen door den dood myns Vaders. Hy hadt verzogt de Avond-leſſen by te mogen woonen, die myn geweezen Vader geregeld aan zyne Kweekelingen gaf. Myn Vader, gaarne met den Markgraaf verkeerende, antwoordde dat hy zich zulks tot eere zou rekenen. De Markgraaf kwam drie dagen daar naa, en oordeel over zyne ontſteltenis, wanneer een myner Neeven hem aan den trap den dood van mynen Vader vermeldde. Hy keerde, in aller yl, te rugge, en ik heb hem zedert niet gezien (*). On-

(*) De Markgraaf heeft, eer deeze Brief geſlooten werd, een bezoek afgelegd by den Heer J. A. EÜLER, en ſchreef 'er deeze weinige regels in aan den Heer DE MAGELLAN. „ Ik „ weet u niet genoeg dank te zeggen, waarde en hooggeag„ te Vriend, voor de kennis, welke gy my bezorgd hebt aan „ den Heer J. A. EÜLER, dien ik zeer agt om zyne bekwaam„ heden en verdienſten, aan welke ik zeer verpligt ben. „ Wees verzekerd van myne dankbaarheid, vereer my met „ uwe Vriendſchap, en geloof dat ik ben

Uw nederige Dienaar,

PAUL D'ARCONATI.

Onmiddelyk naa den dood myns Vaders, hielden de Leden van de *Keizerlyke Academie der Weetenſchappen* eene Vergadering, waar in het my niet toegelaaten werd te komen. Zy beſlooten 'er eenpaarig een Gedenkteken voor hunnen geſtorven Oudſten op te rigten. De Heer DE STEHLIN, het oudſte Lid der Academie naa myn Vader, las een Vertoog, ter gedagtenisſe van den Overledenen; en zes van de voornaamſte Academie-Leden, Leerlingen van myn Vader, kwamen overéén om het Lyk ter aarde te bezorgen: gelyk eergisteren 's avonds geſchiedde in de Proteſtantſche Kerk van *St. Paulus*: veél en luisterryk was het gevolg 't welk zyn uitvaard vereerde.

Gy zult, waardſte Heer, wel deel willen neemen in de myne hooggaande droeffenisſe: en ik ſtreel my met de gedagten, dat gy my met uwe Vriendſchap wel zult willen vereeren, en hoop dat gy niet twyffelt aan myne wederkeerige vriendlyke gevoelens. Ik blyf, met de volmaaktſte hoogagting,

Uw zeer ootmoedige en verpligtte Dienaar,

JEAN ALBERT EÜLER.

✝ ✝ ✝

Brief van den Heer 'A. J. LEXELL, *Lid van de Keizerlyke Academie der Weetenſchappen te Petersburg, aan den Heere* J. A. DE MAGELLAN, F. R. S. *behelzende eenige byzonderheden van het afſterven des Heeren* LEONARD EÜLER. *Gedagtekend*, 30 *Sept.* 1783.

WAARDE VRIEND!

Toen ik u de laatſte keer ſchreef, dagt ik weinig dat het zo ſchielyk myn lot zou weezen, u het droevig nieuws te melden van den dood onzes grooten en onvergelyklyken EÜLERS. Op den 16den van September voelde hy zich ongeſteld, en eenige duizeling in 't hoofd. Op den 18den, ten vier uuren in den agtermiddag, kreeg hy een toeval van Beroerte, die hem binnen kort van 't gebruik zyner zinnen beroofde. Hy lag tot elf uuren dien zelfden avond, wanneer hy den adem uitblies. Hy behieldt die tegenwoordigheid van geest, en bondigheid van oordeel, hem zo eigen, tot het oogenblik zyner Beroerte, gelyk gy zult zien uit het onderhoud, 't welk ik met hem had

had op den dag zyns overlydens, en waar van ik u met deezen Brief verſlag doe.

Het Leeven van onzen gadeloozen EULER is een geduurig opeenvolgende bezigheid geweest van de verheevenſte naſpeuringen in elk gedeelte der Wiskunde: zelfs in de laatſte dagen zyns leevens, wanneer de duizeligheid hem belette te rekenen, hieldt zyn geest niet op met te denken, over verſcheide onderwerpen, en zelfs de keurigſte gedeelten, der Wiskunde, gelyk ik zelve daar van getuigen geweest ben in het geſprek, 't welk ik met deezen uitſtekenden Wiskunſtenaar hieldt; weinig uuren, voor dat hem de ſlag trof, die een einde maakte aan een leeven, zo nuttig en roemryk voor het Menschdom. En, dewyl men de laatſte leevensoogenblikken van groote Mannen gaarne wil weeten, hou ik my verzekerd, dat het verhaal onzes geſpreks genoegen zal ſchenken aan allen, die de voortreflyke verdienſten des Overledenen kennen.

Naa over den ſtaat zyner gezondheid geſprooken te hebben, begon hy het onderhoud, met my te vraagen, of ik de ingeleverde ſtukken geleezen had, over de Starrekundige Vraage, wegens de daaglykſche beweeging der Aarde: wanneer ik hem het een en ander over de ingekomene antwoorden gezegd hadt, betuigde hy my zich verzekerd te houden, dat de eenige omſtandigheid, bekwaam om eenige verandering in de omwenteling der Aarde te wege te brengen, wederſtand der lugt was; en naardemaal het uitwerkzel van dien wederſtand den tyd der dagelykſche omwenteling zou verlengen, zou dezelve, gevolglyk, de lengte van het Jaar verkorten; en door de Oude waarneemingen, wegens de lengte van het Jaar, met de hedendaagſche te vergelyken, geloofde hy, dat 'er eenige kans was, om ten naasten by te ontdekken, of 'er weezenlyk eenige verandering in den duur der dagelykſche omwenteling ware voorgevallen: want, indien de duur van de dagelykſche eenige verandering ondergaan hadt, moest zulks blyken uit het maaken deezer vergelykingen. ——— Als ik hier op aanmerkte dat wy niet veel af konden gaan op de waarneemingen der Ouden, gaf hy ten antwoord, dat MAIJER, uit eenige oude waarneemingen, met genoegzaame zekerheid, de Equatie van de Maan voor eene eeuw gevonden hadt.

Vervolgens gaf hy my te kennen verſtaan te hebben, dat de Proeven, door my genomen, met het Werktuig van den Heer DE MAGELLAN, om den afſtand der Maane van de

de Vaste Starren, enz. te meeten, nauwkeurig uitzwaren, en verzogt my dat ik hem dit werktuig (het cirkelronde werktuig,) zou beschryven; en vroeg, welke de grootste voordeelen waren, die men daar van kon trekken; 't welk hem gelegenheid gaf om eenige aanmerkingen mede te deelen over het gebruik der Werktuigen op Zee.

Wyders sprak ik met hem over de wyze om de ooggiazen in een Telescoop zamen te voegen, door den Heer HERSCHEL in gebruik gebragt, waar van de Heer DE MAGELLAN my een berigt gezonden hadt: hy verlangde zeer te weeten welk eene uitwerking die ooggiazen deeden; en of het, door de voorwerpen drie- of zesduizendmaal te vergrooten, niet onmogelyk wierd eenig ding onderscheiden te zien, uit gebrek aan licht.

Naderhand liep ons gesprek over de beginzels, volgens welke men de *Aërostatische Ballen* toestelde: hy merkte op, dat het een keurig Wiskundig Vraagstuk zou weezen, de beweeging van zulk een Kloot te bepaalen, uit de bekende evenredigheid van de lugt daar in besloten met de gemeene lugt. Hy merkte ook op, dat, deeze evenredigheid gesteld zynde als *een* tot *twee*, de grootste snelheid van den Lugtbol zou weezen *een- en veertig voeten* in een seconde (*).

Over tafel zittende, sprak hy over de nieuwe Planeet, door den Heer HERSCHEL ontdekt, en vroeg my, of iemand reeds tafelen van den loop deezer Planeet hadt opgemaakt.

In deezervoege eindigde de grootste en beroemdste Wiskunstenaar onzer Eeuwe zyn leevensloop: hy hadt tot het jongste oogenblik, dat de Beroerte, welke een einde maakte aan zyne dagen, die sterkte van geest, die beklonkenheid van oordeel, welken altoos zo zeer in hem uitblonken: zyne laatste uuren waren niet onwaardig aan een leeven zo uitsteekend, zo roemryk! Hy heeft eene menigte van nog ongedrukte Werken nagelaaten, welke de *Keizerlyke Academie der Weetenschappen te Petersburg* voor heeft, in haare jaarlyksch uitkomende Stukken te voegen.

Ik blyf,

U Dw. Dienaar,

A. LEXELL.

(*) Hy hadt in den morgen van den dag, op welken hy stierf, berekeningen gemaakt, van de beweeging eens Lugtbols, welke een Vriend opschreef.

BEDENKINGEN OVER HET ZWAARWIGTIGE VAN HET CAPITEINSCHAP OP DE OORLOGSCHEPEN.

Den Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

„ De zwaare ramp, jongſtleden, 's Lands Esquader, onder „ den Vice-Admiraal VAN REINST overgekomen, was niet „ in de Nieuwspapieren van den dag vermeld, of zy ſtrekte „ ten onderwerp der avondgeſprekken in de gezelſchappen; „ en daar dezelve, by zo veele andere nadeelen, 's Lands- „ zeewezen, geduurende de laatstverloopene jaaren, overge- „ komen, een drukkend gewigt van bezwaar voegt, werden „ deeze alle opgehaald, en moesten zeer verſchillende oor- „ deelvellingen ondergaan. —— Meermaalen was ik aan- „ hoorder en deelgenoot in deeze geſprekken, en moest my „ dikwyls hoogst verwonderen over het ligtvaardige, losſe, „ en ſmaadlyke, daarin aan den eenen kant doorſtraalende; „ en dikwyls de weinig beduidende aanmerkingen, van den „ anderen kant, in 't midden gebragt om dezelve te keer te „ gaan. Ik zal met een verſlag hier van, UL. noch uwe „ Leezers (vindt GL. goed het nevensgaande te plaatzen,) „ ophouden. Ik was juist bezig met het leezen der *Elege de* „ DUGUAY-TROUIN, opgeſteld door de welgeſneede pen van den „ Heer THOMAS. In de Aantekeningen, ter opheldering van „ het Geſchiedkundige en van andere byzonderheden, die zich „ in het Lichaam der Lofreden niet best ſchikten, trof ik „ eene en andere Bedenking aan over het Zwaarwigtige van „ het Capiteinſchap ter Zee op de Oorlogſchepen, die my „ over 't algemeen bondig voorkwamen, en van dien aart, „ dat ze eene ernſtige overweeging verdienen. Ik vond my „ opgewekt, eene ruimſchootſche Vertaaling derzelven te ver- „ vaardigen, en ze voor uw *Mengelwerk* te beſtemmen. —— „ Keurt GL. met my ze waardig om daar in te verſchynen, „ ik zal my met dit oordeel vereerd rekenen. Weest verze- „ kerd van myne hoogagting."

Ik ben, enz.

✣ ✣ ✣ ✣ ✣ ✣ ✣ ✣ ✣ ✣ ✣ ✣ ✣

Men kan zich nauwlyks een Beroep voorſtellen, 't welk meer oefenings en beſpiegelende Weetenſchap vordert dan de Zeevaard. —— Wie de Zee zal bouwen moet noodwendig bedreeven zyn in de Wis- en Starrekunde; de Aardrykskun-

de

de is hem niet min onontbeerelyk. De Zeeman behoort bedreevenheid te bezitten in 't verſchil der Lugtſtreeken, die de Zeeën kalmer, of ongeſtuimer, aanhoudend, of, op ongelyke tyden, aan Stormen onderheevig maaken; in den loop der Stroomen, welker aandrift vermeerdert of vermindert, naar gelange men de kusten nadert of zich van dezelve verwydert. Hy moet weeten de Klippen, de Banken, en Plaatzen, die hem met ſchipbreuk dreigen; de gevaaren en de ſchuilplaatzen, op onderſcheide Kusten; de Reeden en Havens, welke ten allen tyde een wyk aanbieden, en die, welke men, alleen in zekere Saiſoenen, veilig kan aandoen; de Eilanden, die, op langduurige Zeetochten, verfriſſing en voorraad aan afgematte Scheeplingen kunnen verſchaffen; de Gronden, op welken het veilig is het anker uit te werpen, en waar het hachlyk of vrugtloos zou zyn zulks te beproeven. Hy moet kennis hebben van de Miswyzingen der Kompasnaalde, miswyzingen aan zo veel veranderings onderhevig; van de Winden, eigen aan alle Lugtſtreeken, aan elk Jaargetyde; van den netten tyd, wanneer zy beginnen te waaijen, en wanneer zy ophouden; van derzelver uitgeſtrektheid, en de maat der veranderinge, plaats vindende in de allergeregeldſte en beſtendigſte. —— Hoogstgevaarlyk zou het weezen, ten opzigte van alle die byzonderheden, af te gaan op de Kaarten, vol misſtellingen, en op de dikwyls onnauwkeurige of ongetrouwe Berigten. Een Zeeman moet, zo veel mogelyk, uit eigen oogen zien. Eén misſlag, die op 't Land onverſchillig zou weezen, of ligt verbeterd kunnen worden, kan, op Zee, de grootſte ontwerpen doen mislukken, en het verlies eener geheele Vloot naa zich ſleepen.

Tot de Zeevaardkunde, of de kunst om den koers van een Schip te beſtuuren, en de plaats, waar het zich bevindt, te bepaalen, is het noodig de ſtreek, welke het Schip houdt, volmaakt te kennen, en de ſnelheid des vóortgangs af te meeten; doch 'er zyn, tot nog toe, onvermydelyke misſlagen, die in deeze berekeningen inſluipen. Het Schip houdt niet altoos dezelfde ſtreek. De ſchuinſche ſtand der Zeilen by den wind, veroorzaakt beſtendige wraak of afdryven; vermeerderd of verminderd door de ongelyke werking der baaren, en de kragt der ſtroomen. Het Kompas zelve is aan veranderingen onderhevig. —— Om den waaren koers van een Schip te weeten, moet de Zeeman op alle die veranderingen agt geeven, en, zo veel in hem is, de dwaalingen, daar uit ontſtaande, te regt brengen. Door de hoogte der Poolſtarren of der Zonne te neemen, ontdekt hy de verandering der Kompasnaalden. —— En, ſchoon een Zee-capitein, op een Oorlogſchip, tot den post van Stuurman niet geroepen is, behoort hy, nogthans, in de Stuurmanskunst bedreeven te zyn; 't zy, om, in dringenden nood, het

meer

meer onmiddelyk Scheepsbeſtuur op zich te neemen; of althans, ten allen tyde, te kunnen oordeelen over hun, die 't zelve is aanbetrouwd.

Het Scheepsbeſtuur is de weetenſchap der beweegkragten op de Zeevaard toegepast. Deeze leert den Scheepsvoogd kennen al het voordeel, 't welk hy van eenig deel zyns Schips kan trekken; de uitwerking der gebruikte werktuigen ſchatten; de kragten daar van op de beste wyze ſchikken. Deeze zit aan 't Roer, deeze let op de Zeilen; derzelver vermeerdering, vermindering, en ſtand, naar gelange van de kragt of ſtreek des winds; deeze leert ze op allerlei wyzen zetten om de ſnelheid te vergrooten, of te doen afneemen, om recht uit te zeilen, te loeven of af te houden, of een bylegger te maaken, en in volle zee uit te rusten; te wenden door roer en zeilen op zyn pas te bezigen, dit raſſer of langzaamer, naar eisch der omſtandigheden, te verrigten. Dit Scheepsbeſtuur is voor een Zee-Officier niet min noodig, zo niet noodiger dan de eigenlyk gezegde Stuurmanskunst. In Zeeſlagen beſlist de bedreevenheid daar in niet zelden de overwinning.

De Overwinningen eens Zeehelds hangen van drie zaaken af, van zyne Schepen, — van de Winden, — en van de Zee. Hy moet de hoedanigheden zyner Schepen, derzelver ſterkte, evenredigheid, meerdere of mindere bezeildheid, kennen. Naar deeze kundigheden behoort hy zyne meeste werkzaamheden te regelen; in het aanvallen, in het verdedigen, in den ſlag, of in den aftocht.

De Winden vorderen zyne oplettenheid. De Natuur heeft ze verordend tot weldoenders der wereld, om de Lugt in beweeging te houden, en te zuiveren, om den Regen aan te voeren en te verdryven, en eene gemeenſchap tuſſchen alle Volken der aarde op te rigten; doch, naa dat de Winden, door der Menſchen boosheid, eene nieuwe beſtemming ontvangen hebben, hangt van dezelve doorgaans de uitſlag af der Zeegevegten. De Zeeheld moet ze kennen om over derzelver hinderniſſen te zegepraalen; zich van de voordeelen, welke zy aanbieden, te bedienen, volgens derzelver ſtreek zyne keuze in de ſlagordening regelen; en is deeze gunſtig, zulks ten meesten nutte aanwenden, of, is dezelve ongunſtig, alles in te ſpannen om den vyand dat voordeel af te zien.

Het derde voorwerp, 't geen de aandagt eens Scheepsbelds trekt, is de Zee. Zy klost onophoudelyk met haare golven tegen 't Schip; hy moet derzelver werking ſchatten. Haare oppervlakte is in eene geſtadige beweeging, en hy is genoodzaakt die verſchillende beweegingen te volgen. Zy heeft ſtroomen; deeze behoort de Zeeman te kennen, en te zyner baate aan te wenden. Zy heeft haar eb en vloed; dit

tyd,

tyd, Kragt, en uitwerking, ſtaat den Scheepsvoogd na te gaan.

Eindelyk heeft de Zeeheld Vyanden te beſtryden. Hy moet uit tyd, omſtandigheden, voordeelige of hinderlyke, weeten te raaden, wanneer de Vyandlyke Vloot deeze of geene hoogte kan bereikt hebben. Wagt hy dezelve op, hy moet den doortocht weeten te betwisten; zet hy dezelve naa, den weg weeten te bekorten; of, zo hy ze ontwykt, van alle de koersen dien weeten te kiezen, langs welken zyn Schip met de meeste ſnelheid en veiligheid ontkomt. —— In den *Slag*, moet hy, uit de beweegingen des Vyands, diens oogmerken opmaaken; het Scheepsbeſtuur zo regelen, om, naar eisch der omſtandigheden, aan te vallen en te wyken.

Alle deeze aangeſtipte verrigtingen, zo veelvuldig, zo zamengeſteld, kunnen alleen volvoerd worden, door den Man, die veel oefenings met de ondervinding paart. De Mensch moet de geringſte dingen dan leeren, het is, om zo te ſpreeken, zyn lot, kruipende van de eene tot de andere waarheid voort te gaan. Hy verraadt de diepſte onkunde, waant, in de zo veel bevattende Zeevaardkunde, zonder veel vlyts, inſpannings en uitoeffenings, te zullen ſlaagen. De Natuur ſchenkt Bekwaamheden, 't Gezag ſchenkt Eertyteis, Oefening, alleen, ſchenkt Kundigheden.

De Ondervinding verheft haare ſtem hier te duidelyk, om niet geboord te worden. De Geſchiedenisſen leeren, dat de grootſte Zeehelden in *Engeland*, *Frankryk*, en de *Vereenigde Gewesten*, van laagen rang tot het hoogſte Scheepsbewind geſteegen, en veelen aan boord der Koopvaarderen opgekweekt zyn; 'er is een tyd geweest, dat de *Engelſche Vlootvoogd* HAWK, met veel regts, tegen eenen krygsgevangenen Zeeofficier, mogt zeggen: „ Gy zult in *Frankryk* nooit eene „ Zeemagt krygen, zo lang gy het eene ſchande rekent op „ Koopvaardyſchepen te vaaren. Myne geboorte hadt my „ niet tot Matroos geſchikt; ondertusſchen ben ik Matroos „ geworden, om de Zeevaardkunde en het Scheepsbeſtuur „ in den grond te leeren!"

BESPIEGELING OVER DEN WATERVLOED, EN DE DOORBRAEKEN DER DYKEN, IN 'T RYK VAN NYMEGEN, DE AMPTEN VAN TUSSCHEN MAES EN WHAEL, EN OVERBETUWE, VOORTS VERDERE PLAETSEN IN HET QUARTIER VAN NYMEGEN; VOORGEVALLEN OP MAENDAG DEN 1sten MAERT, 1784; BENEVENS HET ONHEIL VOOR DE STAD NYMEGEN, DEN 2den DAER AEN VOLGENDE GEBEURD.

DOOR

L. STOPPENDAAL, P. Z.

De koude, die, deezen Winter, haere uitterſte ſtrengheid op het wreedst heeft doen gevoelen, en Rivieren, Meiren en Poelen, tot op hunne killen bevriezen, heeft zich gematigd; de dooi heeft het ys beginnen los te maecken, en te ontbinden; de Nieuwspapieren hebben ons reeds de akeligſte tooneelen geſchetst, die de geſtolde wateren, door hunne vaneénryting, te Heidelberg, Manheim, Keulen, en andere plaetzen, hebben veroorzaekt; myne Vaderſtad Nymegen en de in derzelver Kwartier liggende Ampten beeven, op die maeren, voor de geduchte onhellen, welke hen te wagten ſtaen. Eindelyk raekt de rivier de Whael voor deeze Stad los; in 't eerst gaet alles naer wensch; het ys, door de dooi reeds van tyd tot tyd afgebroken en weggeſpoeld, en dus gering in hoeveelheid, is rasch beneden de Stad gedreeven: kort hier op word de rivier, door van boven komend ys, geheel bedekt; het voert dood vee, huisraed, en brokken van wooningen, mede; deszelfs vaert is ſnel; door dit teken verſpreid zich alöm eene blyde hoop, dat de beneden rivier open weezen, en een' vryen doortogt daer aen verleenen zal; ydele verwachting! de ondervinding en de berichten toonen rasch daer van het tegendeel: het water klimt hoe langer zo hooger; ſchrik en benaeuwdheid beklemmen het hart; het ſtuwt met een yslyk geweld voort, verbreekt alle beletzels, die het nog tegen hielden; werpt ſluizen om ver, en ſtreeft over de kruinen der dyken heen. Het donderen van 't kanon der wallen van deeze Stad maekt de doorbraeken in de dyken van 't Ryk van Nymegen, en der Ampten, van tuſschen Maes en Whael, en Overbetuwe, aen de rampzalige en beſchreiens-waerdige Landlieden bekend; men vlucht overal met have en vee; het geloei der op de dyken geborgen beesten treft het gehoor op eene alleraendoenlykſte en pynlykſte wyze: de buitenlieden ſtaen in de toppen hunner huizen, van ſchrik, ontroering, koude en nattigheid trillende en beevende, hunne handen wringende, de weemoedigſte, en de ziel doorboorendſte klagten, in hunnen doodelyken angst en wreeden nood,

tot

tot den Almagtigen opzendende, hem, met biggelende traenen, om hulp en redding ſmeekende, terwyl hun huilend kroost aen hun lyf zich vast gekleefd houd: zy zien, uit de venſters hunner zolderingen, hunne hooi- en koornbergen, hun vee en huisraed, al hun ſchat en verwachting, door den woedenden ſtroom weggeſleept, de huizen hunner nabuuren inſtorten, en in den afgrond verzinken; de doodverf zit op hunne beſtorven lippen; een gelfde lot verbeid hen misſchien op 't oogenblik; zy kunnen hun ſtaerend oog daerop niet langer gevestigd houden; zy moeten het, huns ondanks, daer van afwenden; een heete traenenvloed ſtroomt langs hunne kaeken.

Een nog yslyker lot treft verſcheide jammerenswaerdige dorpelingen! Hunne wooningen tot den top toe door de gonzende baeren omringd, zyn ze op een overgebleeven ſtuk van een' verbryzelden dyk gevlucht; aen hunne zyden ſtort het water, met donderend geweld, de breuken in; van allen onderſtand beroofd, aen de ongenade van het weder blootgeſteld, zien zy den dood hen verwoed aengrimmen; zo aenſtonds kan hun de grond ontzinken; èn hen in den maelſtroom doen nederploffen: met roodgekreeten oogen, terwyl hunne ſtemmen, door het aenhoudend gillen en ſchreeuwen, zich naeuwlyks meêr laeten hooren, zien zy driftig naer alle kanten om, of 'er niemand ter hunner redding opdaegt; doch helaes! te vergeefsch; geen ſterveling, welke eene onvertſaegdheid hy ook bezitte, durft het waegen die plaets te naderen; zyne ſchuit zou, in ſtede van daer te landen, de gaepende breſen als een ſchichtige pyl invliegen, naer den afgrond daelen, en hy in de kaeken des doods vallen. Geducht, doch barmhartig Opperwezen! ſchenk deeze ellendelingen, die u, in hunne jongſte oogenblikken, aenſchreien, welken de honger moet verſcheuren, eene ſpoedige redding! Daer geen ſchepſel hun hulp kan toebrengen, toon dat gy de Almagtige zyt, die, wen alles radeloos is, èn de wanhoop de ziel door de benaeuwendſte folteringen heeft beſtormd, in één punt des tyds, de onverwachtſte, de heuchlykſte uitkomst kunt verleenen! Dan zal het ontgloeide hart, met afgebroken ſnikken, met betraende wangen, en eene ſtamelende ſtem, u zyne vuurige dankbaerheid bewyzen; u, als de eenigſte toevlucht in de nypendſte gevaeren, de onoverkomenlykſte zwarigheden, roemen en verheerlyken (*).

Daer honger en gebrek aen alle kanten waeren, trachten de menschlievende en loſwaerdige vlyt en waekzaemheid van Dykgraef en Heemraeden, den afgevasten Landman de noodige verkwikking toe te zenden: men is daer toe in deeze Stad op

(*) Volgens nadere berichten kunnen deeze lieden uit hun gevaar worden gered.

op het drokſte in de weer, door het laeden van ſchuiten met brood en andere levensbehoeften; elk aenſchouwt dit gewoel met een goedkeurend vermaek, en ziet reeds, by verboelding, met welk eene onuitdrukbaere vreugd en dankbaerheid, deez voorraed zal worden ontvangen en genuttigd; men kan deeze edele poogingen niet genoeg den welverdienden roem geeven; de perſoonen, die over deszelfs uitdeeling het beſtuur zullen hebben, en hun leven daer toe op den geweldig bruiſchende ſtroom in de waegſchael ſtellen, merkt men aen als zo veele Beſcherm-engelen, die den dood zynen roof zullen ontrukken, en het leven alöm verſpreiden: zo aenſtonds zal men ten dien einde eene ſchuit zien afſteeken (*); daer word zy reeds losgemaekt; men zend inwendige-ſmeekingen ten hemel op, dat dezelve behouden blyven, en het voortreflyk doel bereiken moge: maer, goede God! wat ziet daer het gluurend oog! de ſchuit, nog naeuwlyks in de rivier gekomen, ſchept van agter water; alles vlucht naer het voorſte einde; de ſchuit zinkt; die daer in zitten ſlaen 'er uit; een afgryslyk weegeklag, en geroep om hulp, ſtreeft naer het zwerk; nog even aenſchouwt men de hoofden der rampzaligen; ieder hair ryst te berge; eene diepe verſlagenheid is op elks wezen gedrukt; men ziet nog naer redding uit: een overwaerdig en edelaertig burger (†), wiens naem der eeuwigheid zy gewyd, en die de achting en beſcherming van alle weldenkenden zyner Stadgenooten ten hoogſten verdient, ſpringt, uit enkele menschlievendheid, met het oogſchynlykſte en uiterſte levensgevaer, van de havenmuur, eene verbaezende ſteilte, in eene ledige kool-aek, pas van beneden opgekomen om zich in de haven te bergen, bericht yling aen Schipper en Knecht, des nog onkundig, het gebeurde onheil, vliegt met hun in een' daer agter liggenden boot, ſtreeft met hun naer de nu en dan nog bovendryvenden, grypt 'er twee, die men in den boot tilt, daer zy levenloos uitgeſtrekt liggen (§). Aenſtonds verſpreid zich deeze doodelyke maere door de ganſche Stad; ſchrik en ontroering beſtormen elks ziel, zachte traenen van teedre menſchenmin bedaeuwen de wangen; men

ylt

(*) In deeze ſchuit bevonden zich de Hoogwelgeboren Heer G. C. Baron van Nyvenheim, gefubſtituëerde Amptman van Overbetuwe, de Heer en Mr. J. P. van Omphal, Advocaet Fiscael van Overbetuwe, nevens deszelfs Klerk Cramer, de Koopman C. Smits, de Zoon van Achenback, Klerk van den Heere Landſchryver van Overbetuwe, twee Schippers, en nog twee perſoonen als medehelpers.

(†) De Koopman Hendrik Boers.

(§) De Heer van Nyvenheim is, na dat alles aen hem gedaen was wat de kunst vermogt, niet weder te regt kunnen gebragt worden, en overleeden; doch de Koopman C. Smits is weêr herſteld; zo dat 'er van de negen perſoonen, die in de Schuit waren, acht zyn omgekomen.

vlt naer de rivier om eenig bericht wegens de omgekomene te ontvangen; men is alöm in rep en roer; men hoort geen gesprekken dan over deezen rampspoed: hier misschen Vrouwen haere Mans, Kinderen hunnen Vader, al hun heul en heil, de vlytige verzorgers hunner behoeften; daer derven Vaders hunne beminde Zoons, wakkere Jongelingen, die een steun van derzelver grysheid hadden kunnen weezen; Zusters beweenen haere tedergeliefde Broeders! Myne ziel deelde niet weinig in deeze algemeene treurigheid; myn hart sloeg geweldig; myne beenen knikten; traenen bevochtigden myne oogen; geen wonder! myn vriend, dien ik ruim een uur vóór dit onheil nog aenschouwd had; myn waerde vriend van Omphal was niet meêr! lag in den vloed bedolven! was voor eeuwig voor my verlooren! Dat de zilte droppen, die thans myn papier besproeien, nog getuigen zyn van de waere achting, welke ik altoos aen uw edel hart en schrandere kundigheid heb toedraegen! Myne Vaderstad verliest in u eenen waerdigen Burger, een' voortreflyken Regtsgeleerden! Uw Geslacht zyn' steun en troost; en uwe Vrienden een' opregten, verknochten, en behulpzaemen Vriend! Dat uwe nagedachtenis by elk in zegen zy, en uwe ziel de zalige onsterflykheid genete!

Het gerucht, dat ontzachlyke Ysdammen, die te Keulen een aental Schepen in den grond gestoken, het water tot torens hoogte doen steigeren, de Stad op die plaetsen onder gezet, waer nooit, by dergelyke voorvallen, water gestaen had, en andere vreeslyke verwoestingen hadden aengericht, nog moesten afkomen, doet, in deeze Stad, elk van angst sidderen; de bewoners van een gedeelte der beneden Stad vluchten ylings met hunne huisraeden naer het boveneinde; zieken worden op bedden uit hunne woningen gedraegen; schrik en verbaesdheid zyn op elks gelaet te leezen. Dat de goedertieren God alle verdere dreigende rampen genadig van ons afwende, en deeze benaeuwde vrees rasch doe verdwynen (*)!

Geene pen is in staet, om alle de onheilen, de ontelbaere scha-

(*) Volgens eenen brief, geschreeven uit Keulen den 2 deezer maend, aen den Heere Rentmeester J. E. Sanders van Well, woonachtig alhier, stond, op den 27 February daer bevorens, het water op de Hooimarkt te Keulen, ter hoogte van omtrent tien voeten. Het Ys was 's morgens aen het dryven, en zette zich weder vast tot 's anderen daegs voormiddags. Het water was, naer de Peil dier plaets, aldaer hoog geweest 39 voeten en 9 duimen, en 10 voeten, 9 duimen, hooger als in 1740. De Bok, vyf Kraenen, en de Stadsmuur langs den Rhyn, waren weggestoken met veele huizen en menschen; over de honderd Bovenlandsche en Hollandsche Schepen waren aen stukken en weggestoken; het Schip van eenen van Walsum lag over de Stadsmuur tegens Margeriete Klooster in de Stad. Te Mulheim waren 145 huizen weggestoken of neergevallen, met omtrent 28 menschen; boven Keulen, en daer onder, waren veele Dorpen met de huizen weg. De schade in Keulen beliep op eenige millioenen; de Magistraet kon haere gebouwen voor geen driemael honderd duizend gulden we-

ſchaden te beſchryven, die de Watervloeden en Ysdammen hebben veroorzaekt, een onnoemlyk getal hoorn- en ander vee verdronken! graenen, tabak, en andere gewaſſen weggeſpoeld! landeryen onbruikbaer gemaekt! huizen om verre geworpen! en, helaes! eene menigte zielen naer de eeuwigheid weggerukt!

Myne waerde Landgenooten, om uwe menschlievendheid en weldaedigheid omtrent noodlydenden en behoeftigen door gansch Europa zo beroemd! die, in menigvuldige gevallen, getoond hebt dien lof met regt te verdienen, en byzonder, in 't Jaer 1781, jegens de Inwooners des Ampts van tuſſchen Maes en Whael; toont nu mede aen de inwooneren des Nymeegſchen quartiers, wier ſchaden en rampſpoeden verre boven die van 't Jaer 1781 gefteegen zyn, ja waer van Nederlands Geſchiedenisſen byna geen voorbeeld opleveren, dat gy u altoos daer in gelyk blyft; dat het een uwer wezenlyke karaktertrekken is! Niets is toch ſtreelender voor eene regtſchapene ziel, dan, ter hulp van ellendigen, te zyn toegeſchooten, hen uit benaeuwende angſten, drukkenden kommer, en radelooze verlegenheid te hebben gered; aengenaem is zulks in de oogen van een goeddoend Opperwezen, die, uit eene vrye magt, en, naer zyne aenbiddelyke wysheid, den eenen meerder dan den anderen met tydelyke goederen bedeelt, doch tevens in zyne Openbaering ten ſterkſten aendringt, dat de vermogende den behoeftigen in zyne nooden byſpringe, terwyl hy zynen zegen daer op toezegt; gehoorzaemt in deezen die geduchte ſtem; dan zal de bloeiende welvaert zich over u uitſtorten; dan zal de dankbaerheid u haere vuurigſte offers wyden, en een genoeglyk nadenken uwe levensdagen met de zoetſte, de zuiverſte, blydſchap vervullen!

Nymegen,
den 5 Maert, 1784.

der herſtellen. De ſchade der Kooplieden was ongelooflyk, wyl ieder overvallen werd door het water, daer nooit gevaer was geweest; het boven Rhynſche Ys was nog niet afgekomen. Men vreesde voor alle Dyken, die beneden lagen, en voor veele duizende menſchen; het noodlot der Gelderſche Gewesten was, naer 's Schryvers gedachten, reeds uitgemaekt, ten ware het Ys zich weder mogt hebben vastgezet, waeraen hy niet twyfelde, wyl het water weinig was gevallen, na Saturdag avond (den 28 Febr.) geen twee voeten, zo dat het water destyds (op den 2 Maert) nog 26 à 27 voeten hoog was.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Het is ligt gezegd, deze of die zaak zou ik niet doen, wanneer ik in zulk een geval was. Dan daar in komende andelt men dikwils nog tienmaal erger. Dus ziet men, dat et ligt valt te berispen; maar zeer moeijelyk te verbeteren.

Men behoort nergens omzigtiger in te werk te gaan, dan nurent iemands zedelyk karakter. Is het dan niet een bewys an de grootſte vuilaartigheid, een bewys van een ſnood- en waadaartigheid, iemand voor een gansch gemeen, van eene heele Maatſchappy, op een losſen grond, als den grootſten oodaard, als een Monſter, in de zamenleving, af te ſchilleren.

Het is meer het kenmerk van dwaasheid, dan van verſtand, en minſten een bewys van ſtyfzinnigheid, of onverzettelyke oppigheid; zich met drift en kwaadaartigheid tegen iemand te erzetten, wanneer hy ons onder het oog brengt, dat men in eenige zaken of gevallen kwalyk gehandeld hebbe.

By alle Menſchen is de Laster verderſelyker, dan de pest; hy is zekerlyk het yſſelykst gedrogt, een Monſter in de Maatſchappy: maar in den mond eens Geestelyken is de laster bovenal een gruwel.

Indien alle Menſchen in den aart zo goed waren, als zy willen ſchynen; wat zou de Maatſchappy 'er niet magtig by winnen!

Wie gelukkig en tevens lang wil leven, moet zich gewennen vergenoegd te zyn. De onvergenoegdheid ondermynt de allerſterkſte gezondheid; en het leven, dat een onvergenoegd mensch op aarde doorbrengt, is geen leven.

Wie vele zaken wil afdoen, moet in alles een goed overleg hebben, en zyne bedryven in orde regelen. —— Wanorde en een ſlegt overleg veroorzaken, dat men niets kan doen, al heeft men tyd in overvloed.

Wie de geheiligſte dingen, onder een voorwendzel van Godvrugt, misbruikt, is de grootſte Snoodaard, en veel erger, dan een openbaar godloos mensch.

Is 'er, buiten de Zonde, wel één eenige zaak in de waereld, welke haare goede zyde niet heeft? Naar mate men dan eene zaak beſchouwt, kan ze ook in een gunſtig licht geplaatst worden. Hier van daan komt het, dat zo vele kortziende Stervelingen zich laten misleiden, door bedriegelyke drogredenen; waar in opzettelyk het nadeelige verzwegen, en het voordeel gemeld word. Dan een man van verſtand en gezond oordeel doorgrond de zaken, tot in haar binnenſte, en laat zich niet gemakkelyk door den ſchyn misleiden.

Bewaart de trouw, doet regt, en gy zult gerust leven zonder kwaad te vrezen.

C. V. D. G.

LUCHTS.

	Bar:	Th:	Wind.			Bar:	Th:	Wind.	
1	29. 5-5	15	N O	0	zw. nevel	16	28. 10-9	23½	O	10
	— 4-4	20½	ZW	0	z. betr.		— 11-0	28½		8
	— 3-6	29		2	oheld. betr. (((		— 10-8	26		6
2	28. 10-3	33½	NW4. NtW	6	wolk. sneeu	17	— 11-0	26½	ONO	3
	— 10-6	35	N	5	— —		— 11-1	32	NO 4. O t N	4
	— 11-0	31	N t W	6	— —		— 11-5	26	O t N	3
3	29. 9-3	27	N t O	2	sn. helder.		— 11-7	27		2
	— 8-6	32½	NO o ZW	0	helder	18	— 11-9	33½	— 2. NO	2
	— 8-4	29	WZW	2	z. betr.		— 11-9	30	NO	1
	— 8-5	35	W	3	donker		— 11-5	29	NWo ONO	2
4	— 4-0	37½		2	— wolk.	19	— 11-5	28½	O	3
	— 2-9	31	W t Z	7	o held. betr. (((		29. 0-1	23		2
	28. 9-8	32	ZW	11	donker	20	— 0-2	22	NO o Z	0
5	— 6-0	33		13	jagt-sneeu		— 0-7	29	ZZW t O ZO	3
	— 2-1	31	W	10	— H.		28. 10-1	19½	ZO	6
	— 8-2	32½	Z W	4	donker	21	— 8-7	26	ZZO	4
6	27. 11-0	36	ZW t Z	2	betr.		— 8-3	37	Z	2
	— 11-0	26	Z	0	— ((		— 9-5	33		2
	— 11-0	28	NO	0	mist		— 10-3	34½		0
7	— 11-3	33½	ZW	1	donker sn.	22	— 10-8	39	Z t W	0
	— 11-9	31½		2	sn. donker		— 8-5	36½	Z t O	4,8
	28. 11-0	30½	W	2	sn.		— 9-2	36	W	2
8	— 1-9	37	NW	2	donker, sn.	23	— 10 9	43	W t N	4
	— 2-4	33½		2	z. betr., sn.		29. 0-8	38	NW	2
	— 3-2	29	NNW 1 W	2	dampig sn.		— 2-0	32½	Z W	2
9	— 3-5	37	W	4	wolkig	24	— 1-7	40		6
	— 2-5	19	Z	1	o helder		— 0-4	38		7
	— 3-0	13½	NO	1	helder, nev.		28. 10-6	41	WZW	8
10	— 4-3	27	N	1	—	25	— 10-2	44		8
	— 5-3	17	W	0	sn. nev. o held.		— 9-5	41		9
	— 5-7	21	Z t O	0	donker, nevel.		— 7-5	41½		8
11	— 6-0	28	ZZO	2	zw. nevel	26	— 7-7	42½	WNW	2
	— 6-5	22		3	— donker		— 8-0	41½	WZW	8
	— 6-6	22½	Z t O	1	donker betr.		— 5-8	40½	W t Z	11
12	— 7-1	31	ZO t Z	2	o. h. helder	27	— 4-6	41	— 11 NW	12
	— 8-0	17½	OZO	1	helder, betr.		— 10-0	38	NNW	10
	— 8-4	11½	O	5	—		29. 0-5	35	N	6
13	— 8-4	18		6	—	28	— 1-5	39½	N t O	5
	— 8-5	13		7	o helder		— 2-3	29	NO	4
	— 8-1	17	O t N	8	betr. donker		— 2-2	28	ONO	4
14	— 8-5	26½	ONO	10	sn. —	29	— 1-5	34	— 4 NNW	4
	— 8-4	26	O	6	sn. —		28. 11-5	32	N	6
	— 9-0	25½		2	sn. —					
15	— 9-5	35	O t Z	1	betr. sn.					
	— 10-2	28½	O	2	— damp. donk. nagt, zw. jagtsn.					

28.	$9\frac{6}{10}$	$30\frac{12}{10}$	$3\frac{9}{10}$

Th.'s mo.	$28\frac{9}{10}$	1 à 21- $27\frac{1}{2}$
's mid.	$34\frac{4}{10}$	22 à 29- $37\frac{1}{2}$
's av.	$28\frac{5}{10}$	

Th. den 27 's mo. $8\frac{1}{2}$ u. 44.

REDENVOERING, STREKKENDE TEN BEWYZE, DAT DE WAARHEID DES CHRISTLYKEN GODSDIENSTS BEVESTIGD WORDT, DOOR DE WYZE, OP WELKE DE BLYKBAARHEDEN VOOR DENZELVEN, WORDEN VOORGESTELD.

Door A. GERARD.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 100.)

Maar hoe geſchikt deeze Leerwyze was, zy beveiligde het *Chriſtendom* niet voor tegenkanting. Ondeugd en Vooroordeel bragten verſcheide zwaarigheden tegen die Blykbaarheden ter baane; zy werden voorgeſteld aan CHRISTUS en aan zyne Jongeren; en zy bewoogen hun om af te gaan van hunne gewoone *wyze*, om eenvoudig de Blykbaarheid voor te ſtellen, en om een anderen Leertrant aan te neemen: deeze ſtaat ons thans in de IIde plaats te onderzoeken.

Op welk eene wyze dan hieldt JESUS zyne eiſchen als een Godlyk Leeraar ſtaande, als hy de zodanigen aanſprak, die tegenwerpingen maakten of na hun luisterden? Hy beweerde zyne Zending, en kwam voor zyn Character uit op de volſlaagenſte wyze. Door het wederleggen van hunne vitteryen, door het opheldren van 't geen 'er aanleiding toe gegeeven hadt, door het te regt brengen hunner misverſtanden, en het inboezemen van juister beginzelen, gaf hy menigwerf eene breedvoeriger uitlegging zyner volheerlyke Leere; teffens verklaarende, dat het Euangelie uitmuntend was, en die uitmuntendheid als een bewys van de Godlykheid aandringende. ——— Hy herinnerde de zodanigen, die hem tegenſtonden, de Wonderwerken, door hem verrigt; uitdruklyk en dikwyls verklaarende, dat hy ze gedaan hadt, ten bewyze van zyne Zending en ter bevestiginge van zyne Leere. Ontkende men dat zyne Wonderwerken kragts genoeg hadden, om te bewyzen dat hy van GOD kwam: werden ze zelfs aan

Duivelkunſtenaary toegeſchreeven; hy bewees de ongerymdheid der betigting, en verdeedigde de kragt zyner Wonderdaaden door klaare en bondige bewysredenen. ——— Daarenboven toonde hy, in verſcheide gelegenheden, dat zyne Wonderwerken rechtſtreekſche Blykbaarheden waren van de voornaamſte Leerſtellingen van zynen Godsdienst, als zyne daadlyke proefbetooningen van de vermogens, welke die Leerſtellingen hem toeſchreeven of van dergelyke vermogens, voor zo verre zy tot zinnelyke voorwerpen konden gemaakt worden. ——— Dikwyls beriep hy zich, met uitdruklyke woorden, op byzondere Voorzeggingen des Ouden Verbonds, en toonde dat ze in hem vervulling bekomen hadden. ——— De *Joden* vormden zich een zeer verkeerd denkbeeld van den *Meſſias*, en werden verhinderd om te bemerken dat JESUS de *Meſſias* ware, doordien zy zommige Voorzeggingen geheel over 't hoofd zagen, en in andere zeer gewigtige omſtandigheden, hem betreffende, voorby ſloegen: onze Zaligmaaker wees deeze aan, en redenkavelde 'er over, om, aan den eenen kant, hun begrip van den Meſſias te verbeteren, en, aan den anderen kant, hunne vooroordeelen tegen hem weg te neemen. ——— Zy merkten in JESUS zommige charactertrekken op, onbeſtaanbaar met hun begrip van den *Meſſias*, 't geen zy meenden uit de Propheeten opgemaakt te hebben. Hy toonde dat deeze Charactertrekken ten vollen beſtaanbaar waren met de Prophetiſche beſchryvingen van den *Meſſias*; ja dikwyls dat ze 'er in lagen opgeſlooten. ——— Zy misten in hem eenige trekken, welke zy aan den *Meſſias* toeſchreeven; hy bewees zomtyds dat hy zelve deeze trekken bezat, en, op andere tyden, dat hunne verwagting, om dezelve in den *Meſſias* aan te treffen, enkel ontſtondt uit hunne onkunde van de waare meening der Propheeten. ——— De tegenkanting, hem gebooden, bewoog hem niet alleen om de Blykbaarheden zyner Zendinge op te helderen en aan te dringen; maar ook te verzamelen, en derzelver vereende kragt ten toon te ſpreiden. De Tyd ontbreekt my, om voorbeelden van alle deeze byzonderheden by te brengen, of om aan te wyzen hoe ſtipt en hoe eigenaartig de Apoſtelen in dit alles de voetſtappen van hunnen Meester drukten. Ik gaa voort, om te onderzoeken, welke voordeelen de *Chriſtenheid* ontleend hebbe van deeze verandering, in de wyze om de Blykbaarheden van 't zelve voor te draagen.

Door

Door deeze verandering is de waarheid des Christendoms onmiddelyker blykbaar, en de verdeediging van dezelve gemaklyker en korter geworden; hier door zyn groote zwarigheden vermyd, en ſchynbaare tegenwerpingen voorgekomen. CHRISTUS heeft, door zo dikwyls en zo uitdruklyk zich eene Godlyke Zending toe te ſchryven, het onbetwistbaar gemaakt, dat hy ten oogmerk hadt zyne geheele Leer het gezag eener Godlyke Openbaaringe by te zetten. Dit is van een grooter en wyduitgeſtrekter invloed op de wyze om de waarheid des *Christlyken Godsdiensts* te onderzoeken; het doet zien, dat veele der meestſchynende tegenwerpingen van de Ongeloovigen weezenlyk niets ter zaak doen; dat geene tegenwerping tegen eenige byzondere Leerſtellingen des Christendoms iets betekene, of men moet toonen dat zy met geene mogelykheid waar kan weezen: de vraag alleen is, of CHRISTUS, met de daad, eene Godlyke Zending hadt, en dat dit op geene andere wyze wettig kan bepaald worden, dan door een nauw onderzoek van de bygebragte ſtellige Blykbaarheid. Indien deeze Blykbaarheid niet rechtſtreeks wederlegd worde, is zyn gezag alleen genoegzaam, om te bewyzen, dat eene Leerſtelling, die in de natuur der zaake waar kan zyn, met de daad waar is; het vordert onze onbepaalde toeſtemming aan alles wat hy weezenlyk leerde. Door zyne uitdruklyke verklaaringen, wegens het oogmerk zyner Wonderdaaden, heeft hy derzelver verbond met zyne Leere openbaar gemaakt: geen Mensch kan, eerlyk handelende, ze over 't hoofd zien of afmaalen als niets beduidende betooningen van kunde en magt. Zyn veelvuldig beroepen op de Propheeten weert alle zwarigheid in het bepaalen, of hy zich het hoogaanzienlyk Character van den *Meſsias* toeſchreef, of alleen dat eens Propheets. Ieder zwarigheid in de Openbaaring is door de Ongeloovigen in eene tegenwerping vergroot; het *Christendom* laat plaats voor veele zwarigheden open, door de wyze op welke 't zelve verkondigd is. In zekere maate is het 't geen de Ongeloovigen wenschten: is dit geen aanduiding van de waarheid der Openbaaringe? Het vordert te meer onze opmerking: dewyl dit kon plaats grypen, zonder andere groote voordeelen te verliezen, door de keurige en zonderlinge zamenvoeging van de tegenovergeſtelde Leerwyzen die JESUS invoerde.

Gelyk de wyze waar op CHRISTUS zyne Zending ſtaande hieldt, als dezelve wederſprooken werd, eenige Te-

genwerpingen voor komt, zo weert zy andere af. Hy geeft ons zelve reden van de natuur en de kragt der Blykbaarheden, welke hy voortbragt, en zyne eigene antwoorden op verſcheide Tegenwerpingen daar tegen aangevoerd. De Ongeloovigen hebben dezelve nooit wederlegd; zy hebben het nauwlyks beſtaan. Is dit beſtaanbaar met opregtheid? Is dit geene erkentenis van zwakheid? Zy behoorden hier mede eenen aanvang gemaakt te hebben: door dit te verwaarloozen, hebben zy eenen ſterken vyand agter zich gelaaten in 't bezit van een bolwerk, 't geen zy onverwinbaar vonden: en, in gevolge hier van, zyn alle hunne vorderingen onzeker, en de behaalde voordeelen ſlegts ſchynbaar. De redenkavelingen van JESUS zyn onbeantwoord gebleeven; op dezelve mogen de *Christgeloovigen* zich volkomen verlaaten: en in deeze vinden zy niet alleen voorbeelden hoe zy hunnen Godsdienst moeten verdeedigen; maar ook beginzels, rechtſtreeks toepaſſelyk tot wederlegging van veele der Tegenwerpingen, veel laater tegen denzelven aangevoerd.

De wyze, waar op CHRISTUS te werk ging, als hy tegenſtand ontmoette, geeft een nieuw bewys van de ſterkte der Blykbaarheid, welke zyne Leer vergezelde. Door veelen te overtuigen, als deeze enkel was voorgeſteld, oefende dezelve haare kragt, en ſpreidde zich daar door ten toon. Maar vooroordeel, of ſlegtheid van gemoedsgeſteltenisſe, belet dikwerf de ſpreekendſte Blykbaarheid eenige overtuiging in 't geheel te veroorzaaken. In zulk een geval, kan de kragt der Blykbaarheid alleen door redenkaveling worden aangetoond, en deeze is in ſtaat te bewyzen, dat dezelve allen hadt behooren te overtuigen. De Blykbaarheid, door CHRISTUS voorgehouden, werd op den toets gebragt, die toets regtvaardigde dezelve: en dat geen, welks Blykbaarheid ten vollen kan verdeedigd worden door bondige bewysredenen, moet Waarheid zyn.

Men ontmoet 'er veelen, die niet overtuigd kunnen worden door de bloote Blykbaarheid alleen. Ongeſtelden en Zieken hebben zo wel geneesmiddelen als voedzel noodig. Eenigen zyn of onoplettend of bevooroordeeld, of genegen tot twyfeling, of dermaate op redenkaveling geſteld, dat zy dezelve, in alle gevallen, eiſchen. De zodanigen kunnen alleen overtuigd worden door een redeneerende voordragt der Blykbaarheid. CHRISTUS trof 'er veelen aan van dien ſtempel; hy ſchikte zyne Leerwyze naar hunne ge-

geaartheid; hy gebruikte de natuurlyke middelen, om hun tot het Geloove te brengen. Hy deedt alles wat gedaan kon worden tot overtuiging der allerongeloovigſten. Zyn wy geen Geloof verſchuldigd aan eenen Leeraar, die nimmer eenig geſchikt middel ter overtuiginge ongebruikt liet? Is het geen blyk van Waarheid, dat het Euangelie door allerlei middelen kon onderſchraagd worden?

Maar is 'er in dit alles niets ſtrydigs met die eenvoudigheid, welke wy, in de *Oorſpronglyke wyze*, aanmerkten als eene ſterkſpreekende aanduiding van zyn Godlyk Character en Hemelſche Zending? Vinden wy hier geene verzekeringen van zyne Zending en Waardigheid, geene beroepingen op de Blykbaarheden door hem voorgeſteld, geene ten toon ſpreidingen van dezelve, geene bedreigingen uitgezonderd tegen hun, die ze wederſtonden? Maar alle deeze werden, zonder eenige uitzondering, veroorzaakt door den gebooden tegenſtand: die in aanmerking neemende, vinden wy de volle oplosſing. In zulke omſtandigheden waren zy eigenaartig: zy waren zelfs niet meer dan naar eisch der zaaken veranderd, uitdrukkingen van de zelfde trekken welke in de *Oorſpronglyke wyze* uitblonken.

De ingebragte Tegenwerpingen gereedlyk te hooren en te beantwoorden; de blykbaarheden zyner Zendinge door redenen te verdeedigen, als derzelver kragt in twyfel werd getrokken, was zelfs noodzaaklyk, om te toonen, dat hy opregt handelde, met eene Hemelſche Zending zich toe te eigenen, en zyn eisch daar op te handhaaven. Wanneer iemands regt in twyfel getrokken wordt, het niet te verdeedigen, is het zelfde als het op te geeven.

Vertoonmaaking is onbeſtaanbaar met waare deftigheid; maar Blykbaarheid op te klaaren, als dezelve kwaalyk begreepen is; die aan te dringen by de zodanigen, welken de kragt daar van niet voelden; te vorderen 't geen men teffens bewyst dat men verſchuldigd is, kan geen Vertoonmaaking heeten; 't is die eigenaartige gemaklykheid en toegeeflykheid, zo zeer behoorende aan weezenlyke grootheid, dat de trotsheid zelve het noodig vindt dezelve aan te neemen. Een tegenovergeſtelde gedrag zou een alles verſmaadenden hoogmoed van geest hebben aangeduid.

Wy mogen hier byvoegen, dat de aart van alle de redenkavelingen van CHRISTUS, en overtuiging van waarheid, en van weezenlyke grootheid uitdrukt. Zyne redeneeringen zyn altoos ingerigt om te overtuigen, nooit om vertoon van ſcherpzinnigheid te maaken; zy behelzen niets laags,

zwaks, of kunſtigs; zy zyn alle kort, regtſtreeks, klaar en dringend. Bedriegers gelaaten zich het beantwoorden van Tegenwerpingen, of, in ſtede van dezelve op te losſen door bewysredenen, zoeken zy ze te ontwyken door enkel door zelfsvertrouwende verzekeringen, door kunſtenaaryen, of, op eenen hoogen toon, te ſpreeken. CHRISTUS is in het verdeedigen van de Blykbaarheden zyner Zendinge, niet min dan in het Oorſpronglyk opleveren derzelven, een volmaakt tegenbeeld van Bedriegers; hy heeft geen één enkele trek, of dezelve ſtaat over tegen die der Bedriegeren, en is het mogelyk, dat hy, nogthans, een derzelven zou weezen?

Indeezervoege worden, door CHRISTUS verdeediging van zyne Zending, de kenmerken van Godlykheid, in zyne *Oorſpronglyke Leerwyze* waargenomen, alleen in een nieuw licht geſteld. In de tegenſtrydigſte omſtandigheden bewaarde hy een eenpaarig en met zichzelven beſtaanbaar Character; hy veranderde alleen de wyze van doen, naar vereisch van zaaken. Listen zal iemand in ſtaat ſtellen, die enkel een aangenomen Character heeft om de ontdekking te ontwyken, in eene omſtandigheid, om in welke zyne rol te ſpeelen, hy zich volkomen heeft toegerust; doch indien iemand, in eene ſchielyke verandering van omſtandigheden, zich met dezelfde voeglykheid gedraagt, moet dit zyn weezenlyk en natuurlyk Character zyn.

Over 't geheel, de wyze op welke CHRISTUS *van zichzelven getuigde*, zo oorſpronglyk, als wanneer hy tegenkanting ontmoette, levert, in veele opzigten, een ſterk bewys op, *dat zyn getuigenis waaragtig was.* De Wyze, eigen aan een deezer omſtandigheden, op zich zelve genomen, hadt eenige naa- en ook eenige voordeelen; hy heeft de eene zo gebruikt dat ze de onvolmaaktheden van de andere verhielp, en de tegenovergeſtelde voordeelen van beide veréénigt. Zyne geheele Handelwyze, 't zy wy dezelve beſchouwen met betrekking tot de overtuiging der Menſchen, of met betrekking tot het Character van een Godlyk Leeraar, is geheel volmaakt, niets ontbrak 'er aan, niets was overtollig, niets verkeerd geplaatst. 'Er legt eene voortreffelykheid in, tot nog niet opgemerkt. 't Is een gebruik maaken van de Blykbaarheid, welke de grootſte kragt van Verſtand en van Rede vertoont. Zonder faalen te oordeelen, wanneer de Blykbaarheid alleen moest voorgeſteld, en wanneer aangedrongen, worden; niets by te brengen, dan 't geen bondig is; elk bewys, door een ge-

gelukkige ſchikking, in het treffendst licht te plaatzen; deeze eigenſchap door te houden in een ommegang met de Menſchen, die jaaren duurde: dit is een ſtap van uitmuntendheid, welke Perſoonen, met geene Hemelſche verlichting beſtraald, alleen na kunnen ſtreeven, wanneer natuurlyke ſterkte van geest, doordringende ſchranderheid van verrnuft, zich vereenigd hebben met de beste middelen, om de verſtandsvermogens te beſchaaven en te verbeteren. Dan, noch CHRISTUS, noch zyne Apostelen, hadden gelegenheid, om die bekwaamheden door natuurlyke middelen te verkrygen: zy moeten ze, derhalven, uit bovennatuurlyke oorzaaken erlangd hebben; zy moeten, gelyk zy zelve betuigden, Perſoonen geweest zyn, van GOD gezonden en aangeblaazen.

Alle deeze ſterke vermoedens van Waarheid en Godlykheid ſtrekken rechtſtreeks, om ons Geloof in het Euangelie te verſterken. 't Geloof zal altoos op het hart en 't gedrag werken, naar maate van de kragt welke het hebbe. Nauwkeurig te letten op de veelheid der omſtandigheden van zeer verſchillenden aart, welke zamenlooperi om te getuigen, dat onze Christlyke Godsdienst van GOD is, zal ons in ſtaat ſtellen, om, niet beroerd door beuzelagtige tegenwerpingen, met volle verzekerdheid denzelven aan te kleeven. 't Geloof, dus verſterkt en verſeevendigd, zal niet werkloos blyven: maar allen, die 't zelve bezitten, tot eene hartlyke gehoorzaamheid aan het Euangelie beweegen. Indien zulk een Geloof in onze harten heerscht, Eerwaardige Vaders en Broeders (*), zal het geest en leeven verſpreiden over het werk onzer Bedieninge.

Desgelyks zal de wyze, waar op wy gezien hebben, dat het Euangelie eerst gepredikt wierd, ons veele regels van het uiterſte aanbelang opleveren, zo in onze openbaare als in onze byzondere Onderwyzingen, bovenal ten aanziene van de beste wyze om Godsdienſtige waarheden mede te deelen, en in te ſcherpen. —— Dan, ik wil dit liever uwer eigene overdenkinge aanbeveelen, dan langer uw geduld vergen. Staa my alleen toe, met de grootſte mogelyke kortheid, aan te wyzen, dat dit voorbeeld ons leeraart, aan onze Toehoorderen, geene afgetrokkene denkbeelden of fynuitgeploozene beſpiegelingen, maar eenvou-

(*) Hier moeten wy onzen Leezeren berigten, dat deeze Redenvoering te *Edinburgh* gedaan is, by het openen der Algemeene Kerkvergadering van *Schotland*.

voudige Waarheid voor te ſtellen: deeze te ontvouwen, niet op eenen dorren en ſtyven, kunſtigen trant, maar treffend, natuurlyk en hartroerend; die te onderſchraagen door bondige en overtuigende bewyzen, niet door afgetrokken redeneeringen, of mocilyk bevatbaare gevolgtrekkingen, veel min door gedrongene verklaaringen, twyfelagtige ſtellingen of ſchoonſchynende drogredenen; geheel en al de Geſchilſtukken te vermyden, die beuzelagtig, onſtichtlyk ef onuitmaakbaar zyn; en nooit, dan by noodzaaklykheid, ons in te laaten tot onderwerpen van diepzinnig onderzoek, die van aangelegenheid en bewysbaar zyn; onze onderwyzingen voor te draagen met de taal der Heilige Bladeren en van 't Gezond Verſtand, niet met de ſpreekwyzen der oude of hedendaagſche Schoolgeleerdheid; de ſtoffe en wyze onzer Aanſpraaken beide te veranderen, naar de vatbaare geſteldheden der geenen voor welken zy geſchikt zyn, en altoos zodanig, als hun verſtand op de kortſte en beste wyze verlicht, en hun hart op 't treffendst raakt: met één woord, ons allezins te bevlytigen, niet om onszelven te prediken, niet om onszelven te voldoen; maar ſteeds en in alle opzigten om anderen nuttig te zyn; door hun op te leiden tot een vast Geloof der eenvoudige beginzelen van het Euangelie, door hun een leevendig gevoel daar van in te boezemen, en hun te beweegen om *in alle goedheid, regtvaardigheid en waarheid*, te wandelen (*).

(*) *Eph.* V. 9.

BERIGT VAN EEN MAN, DIE, IN VERSCHEIDENE TYDEN, VIER, ZO ARM- ALS BEEN-BREUKEN, ONDERGING, EN VAN DE LAATSTE IN DE DYE, DOOR ÉÉN VERBAND GEPAARD MET DE SCHUINSCHE LIGGING, SPOEDIG GENAS.

DOOR

G. TEN HAAFF.

WILM STEUR, ruim vyf- en twintig Jaaren, van eene zwakke Rachitiſche geſteldheid, brak, in den Jaare 1767, door een val, zyn rechter Onder-arm, even boven de Geleding der Hand. —— Volgens zyne betuiging

ging en opgaave, waren 'er meer dan twaalf weeken verloopen, voor dat men denzelven voor geneezen konde verklaaren.

1770. Brak hy zyn linker Onder-arm, dan deeze was in zeven weeken geneezen.

1777. Brak hy het linker Scheen- en Kuitbeen, en wel zó, dat de gebrokene einden door den huid heen ſtaken. —— Byna vier- en twintig uuren was hy hulpeloos blyven liggen, daarna in het Gasthuis deezer Stad gebracht. Deeze te zaamgeſtelde Beenbreuk werd, gelyk men ligtelyk kan nagaan, van aanmerkelyke toevallen, als hevige pyn, ontſteeking, met gevolg van verëttering, verſterving, en bederving der gebrokene beeneindens, enz. gevolgd. Deeze toevallen vereischten diepe inſnydingen, veele middelen, en een geruimen tyd, gepaard met groote oplettenheid, ter geneezing.

Eindelyk, de geneezing geſlaagd zynde, zo dat de Lyder, zonder hulpe van krukken of ſtokken, door het Gasthuis begon te gaan, deed hy wederom een, in het oog geringen, doch zeer ongelukkigen, val: waar door het rechter Dyebeen, ter hoogte van omtrent vyf duim, boven de Knie, brak. —— Ik vond de breuk dwers; en om deeze reden geene merkelyke afwyking der gebrokene einden; en dus kwam 'er geene uitrekking van het deel te pas. —— Onder eene uitgeſtrekte welgepaste houding, geſchiedde, op de allergemaklykſte wyze, de herſtelling. —— Het gewoone verband, met lange bordpapieren ſpalken, die het gantſche deel als eén koker omvatte, werd aangelegd; en het deel de allergemaklykſte, dat is, de natuurlyke of ſchuinſche ligging, gegeeven. De Lyder, aan het liggen gewoon zynde, hield zich zeer ſtil, en was in zynen ongelukkigen toeſtand wel te vreden.

Deeze Breuk werd, nog van pyn, zwelling, ontſteeking, of eenig ander toeval, gevolgd. —— Het gepaste en welaangelegde verband bleef in de vereischte order, den tyd van zeven weeken lang, zitten, zynde alleenlyk de banden, die de ſpalken om het deel vestigden, een en andermaal, een weinig aangehaald. —— De eerſte dagen is het verband met de gewoone *Oxicraat*, en daar na de plaats der Breuk met den *Spiritus Matricalis*, beſproeid. —— Dit eerſte verband afgenoomen zynde, vond ik de Breuk volkomen geneezen, zoo dat de Lyder zich in ſtaat bevond om te kunnen gaan.

OPMERKING.

Uit de drie eerſte gevallen kunnen, in het algemeen, vooral jonge Heelkundigen, leeren, het groote onderſcheid dat 'er in de gebrokene Arm- of Beenbreuken word waargenomen; en hoe de eene meer tyd, opmerking, en toediening van middelen, enz. ter geneezing vordert, dan de andere. —— En, in het byzonder, leert het laatſte geval, dat dwerſe Beenbreuken, daar de gebrokene eindens veel ſteunpunten hebben, niet voorby den ander kunnen ſchieten, en dus geene noodelooze en pynlyke uitrekkingen vorderen, als mede geene vreeze voor merkelyke afwyking of verplaatzing behoeft te hebben; en dat men in deeze de ſpoedigſte geneezing te wagten heeft. —— Wyders, dat de ſchuinſche ligging, voor de natuurlykſte en gemaklykſte, moet gehouden worden. —— Eindelyk, dat het zeldzaam verbinden, mitsgaders de diepe rust, voor de kragtigſte middelen, ter ſpoedige geneezing, te houden zyn.

Rotterdam,
25 February, 1784.

VERSLAG VAN EEN OPMERKENSWAARDIG VERSCHYNZEL, WAARGENOMEN IN DE VASTE STAR ALGOL, IN 'T HOOFD VAN MEDUSA.

Door den Heer GOODRICKE, Zoon van Sir JOHN GOODRICKE, *van Bramham-park, naby York.*

MONTANARI, een *Italiaan*, is, geloof ik, de eerſte, die ontdekte dat de grootte van de Vaste Star *Algol* veranderde. MARALDI nam hetzelfde waar, omtrent de Jaaren MDCXCII en MDCXCIII (*). De laatſte merkte op, dat dezelve veranderde van de tweede tot de vierde grootte; doch geen deezer Heeren nam waar, dat deeze verandering een beſtemden tyd hadt.

De Heer GOODRICKE, opgewekt door 't geen MARALDI, wegens die Star ſchreef, begon *Algol*, op 't afloopen van het

(*) Deeze waarneemingen worden gevonden in de *Mem. de Roy. Acad. des Scien. a Paris.* 1695.

het jaar MDCCLXXXII waar te neemen. Op den 12 November, 's avonds ten 8 u. 30′ zag hy, voor de eerſte keer, die Star in haare grootſte verduistering. Het liep 3½ u. aan, zints hy eerst de afneeming bemerkte tot den tyd der grootſte verduistering, en even zo veel tyds, eer de Star met haaren gewoonen glans flikkerde. Hy nam de grootſte verduistering wederom waar, den 28 December, ten 5 u. 30′, na een verloop van 45 d. 21 u., die, als wy veronderſtellen dat ze zestien omloopen behelzen, 2 d. 20 u. 49′ voor den tyd van één omloop, oplevert. Op den 14 January 1783, nam hy de grootſte verduistering, voor de derde keer, waar, ten 9 u. 15′; 't welk, geſteld zynde, dat deeze tuſschentyd van 17 d. 3 u. 45′ zes omloopen behelst, 2 d. 20 u. 37½′ voor den tyd van één omloop geeft. Wederom nam hy dezelve waar, op 31 January, op 14 u. 15′ naa een tuſschenpoos van zes omloopen, ieder van 2 d. 20 u. 50′. Wederom den 6 February, ten 8 u. naa twee omloopen van 2 d. 20 u. 52½′ ieder. Wederom den 23 February, ten 12 u. 15′ naa zes omloopen van 2 d. 20 u. 45½′ ieder. Wederom den 26 February, ten 9 u. 30′ naa één enkelen omlooptyd, van 2 d. 21 u. 15′. Wederom den 21 Maart, ten 8 u. 30′ naa acht omloopen van 2 d. 20 u. 52½ ieder. Wederom den 10 April, ten 10 u. 15′ naa zeven omloopen van 2 d. 20 u. 49′. Wederom den 13 April, ten 8 u. naa eene enkele omwenteling van 2 d. 21 u. 45′. doch de Heer GOODRICKE houdt deeze voor eene gebrekkige waarneeming. Eindelyk nam hy op den 3 May, ten 9 u. 15′ hetzelfde waar, naa zeven omloopen van 2 d. 20 u. 45′ ieder. Het gemiddeld getal van deeze tien, geeft 2 d. 20 u. 55′. 8″. voor de lengte van één omloop, of, indien wy de twee enkelde omlooptyden verwerpen, die ieder langer zyn dan eenige der andere, waar de misſlagen der waarneemingen meer verdeeld worden, zal de tyd van een omloop zyn 2 d. 20 u. 47½′.

De Heer GOODRICKE merkt op, dat *Algol*, in de grootſte helderheid, veel min helder is dan α in *Perſeus*, niet zo helder als γ in *Andromeda*, helderder dan α in *Caſſiopea* of ε in *Aries*, en bykans zo helder, indien niet helderder dan α in *Pegaſus* en β in *Caſſiopea*. In de kleinſte grootte is de helderheid bykans als die van ε in *Perſeus*. De betrekkelyke grootheden van deeze Starren zyn, volgens onderſcheide Waarneemers, in dit Tafeltje vervat.

Naa-

Naamen der Starren.	Ptolem.	Prins van Heſſen	Tycho	Hevelius	Flamſteed	La Caille	Bradley.
β *Perſeus* (Algol)	2	2	3	2	2.3	2	3
α *Perſeus*	2	2	2	2	2	2	2
γ *Andromeda*	3	3	2	2	2	2	2
α *Caſſiopea*	3	2	3	3	2.3	3	3
β *Aries*	3	3	3	3	3	3	3
α *Pegaſus*	2	2	2	2	2	2	2
β *Caſſiopea*	3	2	3	3	2.3	3	3
ε *Perſeus*	4	4	4	4			

Deeze verandering van het Licht, zo wel als van den Omlooptyd is bekragtigd, door den Heer EDWARD PIGOT, aan wien de Heer GOODRICKE zyne ontdekking hadt medegedeeld. Dezelfde ſtukken zyn ook bevestigd, door den Heer HERSCHEL, die de ontdekking vernomen had van Dr. MASKELYNE, 's Konings Sterrekundige. Dr. HERSCHEL verhaalt, dat hy *Algol* in de grootſte verduistering zag den 3 May, MDCCLXXXIII van 8 u. 53′ tot 10 u. 10′ te *Windſor*: de gemiddelde tyd is 9 u. 30′, of 15′ laater dan dezelve bepaald was door den Heer GOODRICKE te *York*; *York* nu ligt ¼ van een graad westlyker dan *Windſor*. De Heer HERSCHEL nam het zelfde verſchynzel nogmaals waar op den 20. May, van 14 u. 17 tot 14 u. 30′: gemiddeld; 14 u. 24′. De tusſchentyd tusſchen Dr. HERSCHELS twee Waarneemingen, behelst zes omloopen, ieder van 2 d. 20 u. 49′. met die door den Heer GOODRICKE bepaald, zo na overeenkomende als met mogelykheid kan verwagt worden. De Heer HERSCHEL zondt een berigt van zyne eerſte Waarneeming aan de *Koninglyke Societeit*, 't welk daar geleezen werd vóór het verſlag van den eerſten Ontdekker, den Heer GOODRICKE; maar dit berigt van den Heer HERSCHEL's Waarneemingen, is ontleend uit eenen Brief, door den Heer HERSCHEL geſchreeven aan den Heer DE LA LANDE, die denzelven liet drukken in het *Journal des Scavans*, July 1783. Het berigt van den Heer GOODRICKE's Waarneemingen is opgemaakt uit Aantekeningen, onder het leezen van zyn papier te nedergeſteld, en dus *kunnen* 'er in de getallen wel eenige misſlagen weezen; doch ik verbeeld my geen weezenlyke.

Naardemaal men waargenomen heeft, dat de grootheden van veele der Vaste Starren veranderlyk zyn, en het hoogwaarſchynlyk is, dat de veranderingen van verſcheidene op

zekere bepaalde tydperken geſchieden, als die van *Algol* zyn, zal ik hier byeenzamelen alles wat ten deezen opzigte my is voorgekomen, ten einde de zodanigen, die gelegenheid hebben om Waarneemingen te doen, deeze ſtoffe verder onderzoeken.

Het eerſte dat wy iets van dien aart vermeld vinden, is de Waarneeming van HIPPARCHUS, honderd zeventig of honderd tachtig jaaren vóór CHRISTUS, ten welken tyde 'er een nieuwe Star verſcheen; doch met welk een graad van helderheid, of in welk gedeelte des Hemels, vind ik niet aangetekend. Wy mogen, nogthans, veronderſtellen, dat die Star van eene aanmerklyke grootte geweest is, anders zou men 'er geen agt op geſlaagen hebben, in die tyden, wanneer de Starrekunde zo weinig beoefend werd, en het getal, de grootheden, en de ſtanden der Vaste Starren zo luttel bekend waren.

De volgende nieuwe Star, van welke wy melding vinden, verhaalt ons LEOVICIUS, dat gezien is in het Starrebeeld *Caſſiopea*, omtrent het Jaar DCCCCXLV. Hy gewaagt ook van eene andere zeer heldere Star, naby hetzelfde Geſtarnte gezien, in den Jaare MCCLXIV. Veele Starrekundigen houden die twee voor dezelfde Star, en dezelfde met die beroemde in den *Stoel van Caſſiopea*, die, zo verre zulks kan opgemaakt worden uit de beſte berigten, eensſlags, te voorſchyn kwam met de helderheid van *Jupiter*, en, op zekeren tyd, de Planeet *Venus* in glans evenaarde. WOLFANGUS SCHULERUS was, misſchien, de eerſte Starrekundige, die dit verbaazend verſchynzel zag op den 6den November MDLXXII, omtrent zes uuren in den morgen, te *Wittenberg*, en dagt dat het een Comeet was. P. HAINZELIUS zag het op den 7den te *Augsburg*, en CORNELIUS GEMMA, te *Leuven*, op den 9den. TYCHO zag het niet voor den 11den, in den avond, onmiddelyk na Zonne-ondergang, te *Koppenhagen*, niet verre van het toppunt, en verhaalt dat hy zo verbaasd was op 't gezigt, dat hy nauwlyks zyn eigen oogen kon gelooven. HIERONYMUS MUNOSIUS, toen Hoogleeraar in de Wiskunde, te *Valentia*, in *Spanje*, betuigt verzekerd te zyn, dat deeze Star den 2den dier Maand niet te zien was: dewyl hy dien avond de Starren in den *Stoel van Caſſiopea* aan zyne Leerlingen wees, zonder iet daar van te bemerken.

Deeze Star maakte een ruit met de Starren α, β, en γ, in *Caſſiopea*, en bleef ſteeds in denzelfden ſtand, ſtaande den

den geheelen tyd, dat dezelve zigtbaar was, 't welk omtrent zestien maanden duurde. In de Maand November, was de glans zo ſterk, dat men de Star menigmaal zag naa het opgaan der Zonne; doch in December begon dezelve een weinig van haar luister te verliezen, hoewel zy de helderheid van *Jupiter* bleef behouden. In January, MDLXXIII, was dezelve aanmerkelyk minder dan *Jupiter*; maar nog veel zigtbaarder dan de Starren van de eerſte grootte, zelfs dan *Sirius*, aan welken dezelve zich gelyk vertoonde in de maanden February en Maart. In de twee volgende Maanden overtrof dezelve de Starren van de tweede grootte niet; en in de Maanden Juny, July en Augustus, vertoonde zy zich van dezelfde grootte als de grootſte Starren in den *Stoel van Caſſiopea*, welke men toen voor Starren van de derde grootte hieldt. In September, October en November, hieldt men ze voor van de vierde grootte; en in December voor kleinder dan de naaſtſtaande Star, by BAYER K getekend. In January, MDLXXIV, was zy nog van de vyfde grootte, in February nauwlyks zigtbaar, en in de maand Maart geheel niet te zien. Het Licht deezer Starre was verſcheide dagen, naa dat ze eerst gezien werd, wit en ſchitterende, vervolgens trok het wat na den geelen; en in de Lente van MDLXXIII was het vuurig rood, gelyk dat van de Planeet *Mars* of de Star *Aldebaran*. In May werd het bleek wit, zeer gelykende naar de kleur van *Saturnus*, en deeze kleur bleef tot weinig dagen voor de verdwyning, wanneer dezelve in vuil wit veranderde.

Meer dan twintig Starrekundigen ſchreeven over dit onderwerp, en byzonder TYCHO BRAHÉ, die ons een uitmuntend Werk naaliet, getyteld: *De Nova Stella anni* 1572, waar in hy, volgens zeer naauwkeurige waarneemingen, de plaats in de *Ecliptica* bepaalde ♉, 6° 54′, en de Noorder Breedte 53° 45′. Hy onderrigt ons daarenboven, dat hy den afſtand van andere Vaste Starren onveranderlyk vondt in alle ſtanden van de dagelykſche beweeging: waar uit hy met regt opmaakt, dat deeze Star geen Parallaxis hadt, en, gevolglyk, veel verder dan eene der Planeeten geplaatst was in het ryk der Vaste Starren.

KEPLER, en verſcheide andere Starrekundigen, namen eene andere Star van die ſoort waar, in *Serpentarius*, van de Maand October MDCIV, tot het einde des Jaars MDCV, die, gelyk men voorgeeft, *Jupiter* in luister evenaarde.

In 't Jaar MDC, ontdekte KEPLER, desgelyks een nieuwe Star in de borst van de *Zwaan*, door *Bayer P* getekend, die zich-

zigtbaar, bleef tot het Jaar MDCLX, wanneer dezelve verdween; doch in 't Jaar MDCLXVI, zag HEVELIUS die weder op dezelfde plaats. Eer zy uit het gezigt heenen ging, merkt HEVELIUS op, dat ze van de derde grootte was; doch als hy ze, ter tweede maale, zag, kon hy ze niet hooger ſtellen dan op de zesde grootte, en zo vertoont zy zich nog.

Behalven deeze, zyn 'er twee andere Starren in dit Starrebeeld, naamlyk een in den kop, door HEVELIUS, in 't Jaar MDCLXX, waargenomen, en een door BAYER in den nek getekend χ, in welke men eenige veranderingen ontdekt heeft. ——— Ik mag hier byvoegen, dat de geleerde MONTANARI, Hoogleeraar in de Wiskunde te *Bononia*, in eenen Brief aan de Koninglyke Societeit, gedagtekend 30 April MDCLXX, vermeldt, dat de twee Starren β en γ in het *Schip*, beide van de tweede grootte, toen ontbraken, niettegenſtaande hy zelve ze, in den Jaare MDCLXIV, hadt waargenomen, by gelegenheid van de Comeet, die zich toen in dat gedeelte des Hemels vertoonde.

In geen deezer bovengemelde Starren heeft men iets ontdekt, 't geen naar eene op zyn tyd wederkomende of wederkeerende verſchyning zweemde. De eenige omſtandigheid van dien aart tot myne kennis gekomen, vóór de ontdekking van den Heer GOODRICKE, is in de Star door BAYER ο gemerkt, in den nek van den *Walvisch*, en, te deezer oorzaake, de *Wonderbaare Star* geheeten. DAVID FABRICIUS, een *Duitsch Starrekundige*, merkte dezelve eerst op, in het Jaar MDXCV. Voor acht of negen maanden in 't Jaar, verliezen wy deeze Star geheel uit het gezigt, en de andere drie of vier maanden verandert dezelve ſteeds in glans en grootte. Eenige Starrekundigen hebben durven beweeren, dat de vast wederkeerende verſchyningen, in omtrent 339 of 340 dagen voorvallen, doch anderen houden ſtaande, dat deeze tydperken zeer ongeregeld zyn. De meeste grootte is, desgelyks, verſchillende, by verſchillende wederkomſten; zomtyds evenaart dezelve Starren van de tweede grootte, terwyl zy zomtyds nauwlyks die van de derde grootte kan haalen.

Daarenboven zyn 'er verſcheide Starren, omtrent welken wy veranderingen van deezen aart mogen vermoeden. PTOLOMEUS maakt ο in den *Draak* van de derde of vierde grootte. ULUGH BEIGH, in den Jaare MCCCCXXXVII, ſtelt ze voor als een kleine van de derde grootte. De Prins van HESSEN noemt ze, in 't Jaar MDXCIII, eene Star van

de

de derde grootte. TYCHO, in den Jaare MDC, en BAYER, korten tyd daar naa, geeft 'er de tweede grootte aan, en de laatstgemelde merkt ze met den Letter « als de uitſteekendſte in dat Starrebeeld. HEVELIUS ſtelt dezelve, in 't Jaar MDCLX, op de derde grootte; zo doet ook de Heer FLAMSTED, in 't Jaar MDCXC; doch Dr. HALLEY brengt ze in zyne uitgave van de *Britſche Starrelyst*, MDCCXII, tot de derde grootte te rug, ſchoon hy zich herinnerde te hebben hooren zeggen, dat ze zeer wel voor eene van de tweede door kon. Tusſchen de Jaaren MDCCXL en MDCCL, zegt Dr. BEVIS, dat ze tusſchen de derde en vierde grootte was, zeker minder helder dan β, en niet helderder dan ϵ in het zelfde Geſtarnte. Nogthans rekent LA CAILLE ze van de derde grootte in den Jaare MDCCLV of MDCCLVI, en Dr. BRADLEY van de tweede grootte in MDCCLX.

Wyders, PTOLOMEUS en ULUGH BEIGH maaken de Star ϑ in den Slang van de vierde grootte; TYCHO, BAYER, HEVELIUS en FLAMSTED, van de derde, nogthans ſcheen ze MONTANARI ſlegts van de vyfde. Dr. BEVIS geeft 'er nauwlyks de vierde grootte aan. LA CAILLE beſchryft ze als van de vierde grootte, en Dr. BRADLEY als een dubbele Star van de derde grootte.

BAYER vertoont ξ in *Andromeda* van de vierde grootte; CASSINI, vondt ze, op 't einde der laatstverloopene Eeuwe, veel kleinder. Beide de Uitgaven van de *Britſche Starrelyst* geeven 'er de vierde of vyfde grootte aan: en Dr. BEVIS ſchryft, dat ze, in den Jaare MDCCXL, nauwlyks de vyfde grootte te boven ging. Men vindt deeze Star niet op de Starrelysten van LA CAILLE en BRADLEY.

De Heer CASSINI verloor de Star No. 49 van *Andromeda*, in FLAMSTED, in de tweede Uitgave verkeerdlyk ξ getekend, eenigen tyd voor het Jaar MDCXCV geheel uit het oog. In dat Jaar werd ze weder zigtbaar, en tusſchen de Jaaren MDCCXL en MDCCL was ze van de vyfde grootte.

In de eerſte uitgave van de *Britſche Starrelyst* ſtaat « in *Gemini* (*Castor*) als een Star tusſchen de eerſte en tweede grootte; de tweede Uitgave maakt ze van de eerſte. Dr. BEVIS zegt, dat ze, tusſchen de Jaaren MDCCXL en MDCCL merkelyk minder was dan β, door allen op de tweede grootte geſteld. PTOLOMEUS houdt ze beide voor van de tweede grootte; TYCHO BRAHE, de Prins van HESSEN, HEVELIUS, LA CAILLE, en de tegenwoordige Koning-

ninglyke Starrekundige desgelyks; maar Dr. BRADLEY ſtelt ze beide als van de eerſte grootte.

Het dunkt my hoogstwaarſchynlyk, dat verſcheide van de kleindere veranderingen, hier vermeld, geheel moeten toegeſchreeven worden aan het verſchillend oordeel der Waarneemingen; doch 'er zyn andere, zo groot, dat men ze daar voor zeker niet kan houden.

† † † † † † † † † †

By dit vertaalde Stukje uit het *Engelsch*, wyzen wy onze Leezers, tot de Starrekunde van den Heer DE LA LANDE, Iſte Deel, 2de Stuk, bl. 315, waar hy van de *Nieuwe en Veranderlyke Starren* handelt; en konnen niet nalaaten, voor hun, die dit hoogſchatbaar Werk niet bezitten, de volgende aanmerkingen, over de *Oorzaak der Veranderingen van Licht in de Vaste Starren*, af te ſchryven.

„ Het is bezwaarlyk," ſchryft hy, „ zich een juist „ denkbeeld te vormen van de Oorzaak, welke de Starren „ kan doen veranderen en verdwynen, of nieuwe Starren „ aan onze oogen vertoont. Vader RICCIOLI verbeeldde „ zich, dat 'er misſchien Starren verſcheenen, welke in „ haare ganſche uitgeſtrektheid niet glansryk waren, en „ wier duister gedeelte zich meer of min, volgens de „ tyden, na ons konde keeren. *Almag.* 1651. II. 177.

„ BULLIALDUS, in een Werk, dat in 't jaar 1667 het „ licht zag, voerende tot tytel: *Ismaëlis Bullialdi ad Astronomos Monita duo*, ſtelt ook, dat de Veranderlyke „ Star van den *Walvisch* een donker deel heeft, benevens „ eene draaijende beweeging rondom haaren as, waar door „ haar verlichte deel en donkere deel zich beurtelings „ voor ons vertoonen.

„ De Heer DE MAUPERTUIS, in zyne *Verhandeling over „ de verſchillende gedaante der Starren*, (*Discours ſur les „ differentes figures des Astres*,) te Parys in 't jaar 1732 in „ 't licht gegeeven, getoond hebbende, dat de draaijende „ beweeging van een Star, rondom haaren as, dezelve „ op eene merkelyke wyze platagtig [knolrond] kan doen „ worden, bedient zich hier van, om het verſchynzel, „ waar van wy ſpreeken, te verklaaren. In de daad, de „ Vaste Starren zyn Zonnen, gelyk de onze: het is, „ derhalven, zeer waarſchynlyk, dat zy eene draaijende „ beweeging rondom haaren as hebben, en by gevolge

„ ook eene oorzaak van platwording. —— Deeze grond-
„ ſtelling is zo veel te aanneemelyker, om dat wy door
„ geene waarneeming weeten, welke gedaante de Vaste
„ Starren weezenlyk hebben, het geen een zeer ruim veld
„ tot gisſingen overlaat. Indien één van die geplatte [of
„ knolronde] Starren een groote Planeet, in eenen zeer
„ uitmiddelpuntigen loopkring, hellende op het vlak van
„ den *Equator* der Star, rondom zich heeft, zal de zwaar-
„ tekragt der Star op de Planeet, wanneer deeze haar
„ *Perihelium* nadert, de neiging dier geplatte Star veran-
„ deren, welke ons daar door meer of minder glansryk
„ zal ſchynen. Misſchien zal dan een Star, die wy niet
„ ontdekken konden, om dat zy den ſcherpen kant na
„ ons toekeerde, zigtbaar worden, wanneer zy ons een
„ gedeelte van haaren ſchyf zal vertoonen, en een Star,
„ welke te vooren ſcheen, niet meer verſchynen. Dus
„ kan men rede geeven van de verandering in grootte,
„ die men in zommige Starren heeft waargenomen, als
„ mede van haare verdwyningen en wederkomſten.

„ Deeze ſtof is tot nog toe weinig onderzogt, alhoewel
„ zy de oplettendheid van keurige Waarneemers wel waar-
„ dig is: het zekerſte middel, om de minſte veranderingen
„ in dat ſoort te ontdekken, zou zyn, om, van tyd tot tyd,
„ alle de Starren waar te neemen, en van dezelve zulke
„ talryke en uitvoerige lysten zamen te ſtellen, als die
„ van den Heer DE LA CAILLE. Misſchien zal 'er nog
„ een tyd komen, in welken de Weetenſchappen Bemin-
„ naars genoeg zullen hebben, om dien langduurigen en
„ moeilyken arbeid te kunnen volvoeren.

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN WYDBEROEMDEN ALBERT VAN HALLER.

Misſchien is de Leevensbeſchryving, onder alle de takken der Geſchiedkunde, de vermaaklykſte en nuttigſte, en nimmer neemt dezelve eene bevalliger gedaante aan, dan wanneer zy een verhaal boekt van die weinige Gelukkigen onder de Stervelingen, die den kring der Weetenſchappen uitgebreid en de Zeden hunner Medemenſchen verbeterd hebben.

ALBERT VAN HALLER, wiens Leevensbyzonderheden wy thans onzen Leezeren mededeelen, levert een door-

ſtaand

ſtaand bewys op, dat de Kunſten met de meeſte kragt on-
jen, wanneer zy op den ſtam der Deugd geënt zyn, en dat
de Bekwaamheden, ten dienſte des Menschdoms aange-
wend, een goeden uitſlag medebrengen, den bezitter en
beoefenaar tot Eertrappen opvoeren, en eenen onſterflyken
Naam geeven.

Deeze groote Man was de Zoon van NICOLAAS VAN HAL-
LER, Advocaat en Kanſelier in het Landſchap *Bern*; hy
zag het eerſte Leevenslicht op den achttienden van Wyn-
maand des Jaars MDCCVIII. Zyne Moeder, ANNA MARIA
ENGUEL, was de Dogter eens Lids van den Souverainen
Raad des gemelden Gemeenebests.

ALBERT gaf reeds zeer jong uitſteekende blyken van
Vernuft. Het bleek alzins dat hy een werkzaamen geest,
een bekwaamheid tot werken, een vast geheugen, en ſmaak
bezat tot het maaken van nutte en aartige verzamelingen.

Zyn Gezin hadt altoos in Godsvrugt uitgeblonken, en
zyne Ouders leerden hem vroeg aan zynen Schepper geden-
ken. Terwyl de Godsdienst zyn Zedelyk Character vorm-
de, bevlytigde hy zich met ongemeene naarſtigheid om
zyn Verſtand met kundigheden te verryken. Negen jaaren
oud zynde kon hy uit het *Grieksch* overzetten, en verſtondt
de eerſte beginzels der *Hebreeuwſche Taale*. Ten zynen
eigenen gebruike ſtelde hy een *Chaldeeuwſche* Spraakkunst
op. Trok, uit BAYLE en MORERI, een Geſchiedkundig
Woordenboek, 't geen hy vervolgens verſcheurde.

HALLER werd tot den Kerkdienst geſchikt, en geſteld
onder het opzigt van een Leermeester, die meer uitſtak
door de vervolging, waar aan zyne Godsdienſtige begrippen
hem hadden blootgeſteld, dan door zyne Geleerdheid of
Goedhartigheid. De handelwyze deezes Leermeesters was
ſtreng en hard, ſchoon HALLER's teder geſtel, zulks niet
vereischte, en hy op die wyze tot de Letteroefeningen niet
behoefde aangezet te worden.

De geneigdheid des Leerlings tot de Weetenſchappen
was onverwinnelyk, en deeze ſtrengheid, in ſtede van de-
zelve uit te dooven, bragt alleen een Latynsch Hekeldicht
tegen zyn Leermeester voort. HALLER bereikte toen ſlegts
tien jaaren; doch de behandeling van deezen ORBILIUS
maakte eenen zo diepgaanden indruk op zyn jeugdig ge-
moed, dat het gezigt van dien Man hem naderhand altoos
eenen ſchrik aanjoeg.

Dertien jaaren oud zynde, verloor HALLER zyn Vader,
en, ſchoon hy weinig bezat behalven zyne natuurlyke be-

kwaamheden, kreeg hy vryheid om een Beroep te kiezen, en zyne Letteroefeningen te bepaalen tot die takken, welke meest met zyne geaartheid ſtrookten.

Eenigen tyd ſleet hy op de openbaare Schoolen, waar zyne ongemeene bekwaamheden welhaast uitſchitterden. Een opſtel, geſchikt om in 't *Latyn* vertaald te worden, gaf hy in 't *Grieksch* over: en voor den gewoonen tyd onderging hy het onderzoek in de Taalen.

Achttien maanden op het School doorgebragt hebbende, kreeg hy verlof om een Schoolmakker, wiens Vader te *Bienne* woonde, te bezoeken. Deeze was een uitmuntend Arts; doch tot geestdryvens toe geſteld op de Wysbegeerte van DESCARTES. Overeenkomſtig met die Wysgeerige begrippen, waren de beginzels, welke hy zynen jeugdigen gast inboezemde. HALLER lag zich, ondertuſſchen, meer op de Dichtkunst dan op de Wysbegeerte toe, en vervaardigde verſcheide Dichtſtukken, welke hy met leevensgevaar redde, wanneer het huis, waar in hy woonde, afbrandde: hy wenschte zichzelven geluk met de behoudenis van 't geen hy toen voor een onwaardeerbaaren ſchat hieldt.

Welhaast nogthans, liet hy de Dichtkunst vaaren, om zich geheel op de Wysbegeerte toe te leggen; en zyn ryp oordeel deedt hem beſluiten om die eigen voortbrengels zyns Vernufts, ſlegts twaalf maanden geleden, met zo veel gevaars, uit den brand gered, aan de vlamme op te offeren. Onder deeze Dichtſtukken waren verſcheide Hekeldichten; deeze ſoort van Verzen ſcheen het best aan HALLER te gevallen. In gevorderder Leeftyd leerde hem, egter, zyne kennis van de menschlyke natuur, en aangeboorene goedhartigheid, dat een deugzaam Man maar zelden gebruik moet maaken van eene ſtraffe, die niet kan verbeteren.

HALLER's neiging helde over tot de beſchouwing der Natuure; om aan deeze te voldoen beſloot hy zich op de Geneeskunde toe te leggen. Door deeze keuze ſloot hy zich niet buiten Staatsbedieningen; ſchoon dezelve daar toe niet aanleidelyk was: dewyl de Regeering van *Bern* Geleerden onder haare Leden toelaat; doch de Bedieningen zyn tot een zeker getal van Familiën bepaald.

In den Jaare MDCCXXIII vertrok hy na *Tubingen*, en zette zyne Studiën, met onvermoeiden yver, voort, onder CAMERARIUS en DUVERNOI. Met zyn zestiende jaar begaf hy zich op reis; zyn afkeer van den wyn, veroor-

zaakt

zaakt door het zien der ongeregeldheden der Studenten te *Tubingen*, beveiligde hem voor veele gevaaren, welke hy anders, in zo vroeg een leeftyd aan zichzelven overgelaaten, zou geloopen hebben.

Te *Leyden* kwam hy in 't Jaar MDCCXXV: waar toen de groote BOERHAVE bloeide. Deeze ontdekte ras de zeldzaame bekwaamheden zyns Leerlings; en hy trof een Hoogleeraar aan, die niet alleen de treffelykſte kundigheden bezat; maar ook de begaafdheden om Studenten aan te moedigen, en tot werkzaamheden uit te lokken. Binnen kort, egter, vondt hy zich genoodzaakt een reisje te doen, tot herſtelling zyner gezondheid, na *Neder-Duitschland*. Niet lang bleef hy uit *Leyden*, én beklom, by zyn wederkomst, de waardigheid van Doctor in de Medicynen.

HALLER vertrok, in den Jaare MDCCXXVII, na *Engeland*, en verkeerde gemeenzaam met Sir HANS SLOANE, wiens verzameling van Natuurlyke Zeldzaamheden toen aller aandagt trok. Hy maakte kennis met PLUMTREE CHESELDEN en DOUGLAS, die toen als eerſte lichten in de Kunst blonken.

Oxfort bezogt hebbende, ſtak hy na *Frankryk* over. Zyn verblyf te *Parys* duurde korten tyd: want een Buurman viel klagtig over hem, wegens den ſtank eens Cadavers, 't geen hy ontleedde. Hy ontdekte dat de wetten tegen de zodanigen, die doode lichaamen opdolven, zich ook tot de Ontleedkundigen uitſtrekten, en verliet een land, waar in hy veronderſtelde dat een naſpeurder van weezenlyke waarheden zich aan onmiddelyk gevaar vondt blootgeſteld.

Om deeze naſpeuring te ontwyken begaf hy zich na *Bazel*, en beoefende de Wiskunde, onder JOHN BERNOULLI. Ook lag hy zich toe op de Plantkunde, dus lang, uit een wederzin daar tegen, onbeſtudeerd gelaaten: hy vorderde dermaate in deeze nieuwlings ter hand genomene Weetenſchap, dat hy een Plan vormde van een Werk over dezelve, als hy nauwlyks de gemeenſte Planten kende. Dit Werk voltooide hy naderhand, en gaf het in 't licht, onder den tytel: *Enumeratio Methodica Stirpium Helvetiæ Indigenarum*, enz.

Toen HALLER in zyn twee- en twintigſte jaar getreeden was, keerde hy na zyn Geboorteland te rug, en kleefde de ontwerpen, door hem gevormd, onlosmaakelyk aan. De Weetenſchappen werden 'er niet zeer bemind, en zyne beſtendige beoefening derzelven wekte dikwyls de

ſpotterny tegen hem op. Doch deeze was niet in ſtaat om hem van het eens ingeſlaagen pad af te brengen: al te zeer was hy verknogt aan de Letteroefeningen, de Wysbegeerte, en zyne Hoofdſtudie, dan dat lacherny de drift zyner naſpeuringen kon ſtremmen.

De Dichtkunst hadt haare oude aantrekkelykheden weder by HALLER gekreegen, hy ontleende zyne denkbeelden van de Natuur zo als hy dezelve waargenomen hadt, te midden van de altoos beſneeuwde *Alpiſche Bergen*. Nu eens waren Wis- en Zedekundige ſtukken de onderwerpen zyner Verzen; dan eens beſchreef hy de aangenaamheden van het Landleeven; de voordeelen der Vriendſchap, en de verrukkende aanvalligheden eener deugzaame Verkeering. Op eenen anderen tyd ſchilderde hy de Ondeugd met haare eigene afzigtige kleuren, boezemde den vloek uit over Geveinsdheid en Onverdraagzaamheid, terwyl zyne beſchryvingen van den waaren Godsdienst denzelven teſſens een aanvallig en eerbiedwekkend voorkomen gaven. —— Aan den invloed van HALLERS twee Vrienden, de Heer STAHELIN, naderhand Hoogleeraar te *Bazel*, en den Heer GESNER, Hoogleeraar te *Zurich*, heeft de wereld zyne wederkeering tot de Zanggodinnen te danken. Zyne Dichtwerken werden ras in 't *Fransch* vertaald. Wysbegeerte en Dichtkunst gingen hand aan hand. *Europa* las, met verrukking, de voortbrengzels van eenen Dichter, die een *Duitſcher* was, en een Arts.

Hy gaf zich, nogthans, aan de Dichtkunst niet over, dan alleen om zynen geest uitſpanning te verſchaffen, wanneer dezelve door langduurige en afmattende naſpeuringen was afgeſloofd. Deeze belemmerde hem dus, in geenen deele, om de grondſlagen te leggen van die wyduitgeſtrekte Kundigheden, welke bykans alle Weetenſchappen bevatten. Noch de lotwisſelingen in een verder gevorderden leeftyd, noch de veelvuldigheid zyner bezigheden, trokken hem af van het voortzetten zyner Letteroefeningen. Zyn geheugen was ſterk, en hy hadt zich gewend om alles in eene zeer juiste orde te ſchikken. Hy maakte uittrekzels, wanneer hy las, van alles 't geen hem gewigtig ſcheen; en verzamelde een ſchat van de veelvuldige ontdekkingen aller Eeuwen en aller Volken.

Een natuurlyk gebrek zyner oogen verhinderde hem in zyne thans geliefde Studie der Plantkunde. In de Jaaren MDCCXXX en MDCCXXXVI bezogt hy het gebergte *Jura* en de *Alpen*; hy beklom de Ysbeddingen, met veel moei-

moeite en gevaars, en doorzwierf ze, in zyne Kruidkundige naſpooringen. Dan hy bepaalde zich, op deeze tochten, niet tot de Plantkunde alleen. Zyne aandagt vestigde zich even zeer op het Dierenryk, en dat der Delfſtoffen.

Zo talryk werden de Voorſtanders van HALLER, zo veel vermogend zyne Vrienden, en zo algemeen erkend was de uitſteekenheid zyner bekwaamheden, dat, in den Jaare MDCCXXXIV, het Gemeenebest van *Bern*, hem eene openbaare plaats toeſchikte om leſen in de Ontleedkunde te geeven. Hy werd aangeſteld tot Geneesheer van het Gasthuis, en tot Opzigter der Boeken en Gedenkpenningen der Stad. Deeze bragt hy in orde, en maakte 'er lysten van in het eerſte jaar zyner aanſtellinge.

Zyn eigen Vaderland trok, egter, alleen de vrugten niet van zyne zonderlinge bekwaamheden. Koning GEORGE de II rigtte te *Gottingen* een Plant- Ontleed- en Heelkundig Hoogleeraarſchap op, en beriep tot die post HALLER, met grond vertrouwende, dat zulk een Man den bloei van die Hoogeſchool op het kragtdaadigst zou bevorderen. —— Hy aanvaardde dit Koninglyk beroep, en verliet, met zyne Vrouw en drie Kinderen, zyne Geboorteſtad *Bern*, waar zyne jongheid hem ten hinderpaal ſtrekte om eenig voordeelgeevend Staatsampt te verkrygen. —— De hoop, nogthans, om een onafhangelyk beſtaan te verkrygen, was de eenige beweegreden niet om na *Gottingen* te trekken. Zyne Heldichten, ſchoon hy ze der vlamme hadt opgeofferd, waren te *Bern* niet vergeeten. Zyne Ontleedkundige naſpeuringen zouden min bepaald, en zyne gelegenheden om vorderingen in Weetenſchappen te maaken, veelvuldiger zyn op zulk eene Hoogeſchool. Hy beſloot, derhalven, uit *Bern* na *Gottingen* te gaan, tot het waarneemen van het hem opgedraagen Hoogleeraarſchap.

De reis derwaards was vermoeiend en verdrietig. By den zwakken ſtaat zyner gezondheid kwam, dat hy het land niet kende, en de last der Kinderen op een zo verren weg. By zyne aankomst viel het rydtuig om, en zyne beminde MARIANNE, wier perſoonlyke aanvalligheden, vóór zyn Huwelyk, zyn hart vermeesterd, en wier zagte zielshoedanigheden hem naa 't zelve nog nauwer aan haar verknogt hadden, ſtierf aan de gevolgen van een ongemak in dien val bekomen.

HALLER kwam dien ſchok niet terſtond te boven: hy vondt zich op een grooten afſtand van zyne Vrienden en Bloedverwanten verwyderd, in een vreemd Gewest. Met

den tyd, nogthans, leerde de braafheid van zyn hart hem troost zoeken, in Letteroefeningen, Gezelſchap, en bovenal in den Godsdienst. Zyne Amptgenooten ontdekten, welhaast, dat het gerugt niet zonder grond zo zeer tot zynen lof geſprooken hadt. Zy deeden hun best om zyne zwaargeestigheid te verdryven: en de Heer HUBER, een Man van groote Geleerdheid en Kunde, wierd, door de Regeering van *Hanover* beroepen om hem tevens in den aanvang te onderſteunen.

De taak eens Hoogleeraars in de Geneeskunde is zeer zwaar. Hy moet letten op ieder gewigtige ontdekking; de werking der Geneeskundige voorſchriften in elke kwaale nagaan; alle zyne kundigheden op de ondervinding doen rusten. De zwakheid van 't menschlyk geſtel doet het ligt van ſtreek geraaken: in de Geneeskunde is de onzekerheid nimmer veilig, en de dwaalingen zyn altoos gevaarlyk. —— Hy moet niet alleen openbaare Leſſen aan zyne Leerlingen geeven; maar ook letten op hunne byzondere Studiën; hunne geaartheden kennen, en hunne bekwaamheden juist opweegen; de traagen aanſpooren, en, die te wild een vlugt neemen, beperken; zyn tyd aan hun onderwys toewyden, en de bevordering van hun welweezen zich ten hoofddoel ſtellen.

Deeze flauwe ſchets van de pligten eens Hoogleeraars, in de Geneeskunde, kan onze Leezers vertoonen op welk eene wyze HALLER te *Gottingen* te werk ging. Zyne pligten waren gewigtig; doch zyn arbeid was onafgebroken. Staande dit tydperk, heeft hy zyne uitgebreidſte Werken opgeſteld, zyn Roem als Schryver gegrondvest, en zyn Naam der Onſterflykheid gewyd.

(*Het Vervolg by de eerſte gelegenheid.*)

LEEVENS- EN LOTGEVALLEN VAN DEN GROOTEN AMERICAANSCHEN VELDHEER, GEORGE WASHINGTON.

Aan de Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

MYN HEEREN!

„ In het *Mengelwerk* No. 1. deezes Deels uwer *Letter-*
„ *oefeningen*, las ik, met grooten ſmaak, het kort be-
„ rigt

„ rigt van WASHINGTON. Veelen zullen daar door opge-
„ wekt weezen om deeze Held, door de Verlosſing zyns
„ Vaderlands vermaard, nader te kennen; en eenig ver-
„ ſlag te ontvangen van 't geen hy verrigtte, eer hy zich
„ op dat groot tooneel vertoonde, waar hy zyne rol zo
„ meesterlyk volſpeelde. Ik althans, door dat Stukje op-
„ gewekt, vroeg een myner Vrienden, die veel *Engelsch*
„ leest, of 'er geen Leevensverhaal van dien Man voor
„ handen was, — hy gaf my het volgende. — Ik
„ heb het vertaald, — en agt het waardig by zo veele
„ Leevensbeſchryvingen, in uw *Mengelwerk*, geſteld te wor-
„ den, waarom ik het, in die verwagting, UL. mededee-
„ le, enz."

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

GEORGE WASHINGTON is de derde Zoon van Mr. AUGUSTINE WASHINGTON, een Heer, die groote bezittingen en eene welgevestigde agting hadt in *Virginia*. Een der Voorouderen van dien Heer verkogt, ten tyde der *Engelſche Ryks-Omwentelinge*, zyn Landgoed, naby *Cave* in *Yorkshire*, en begaf zich na *Virginia*, waar hy Landery-en kogt in de ſtreek *King George's Country* geheeten. Hier werd onze Veldheer op den twee- en twintigſten van Sprok-kelmaand des Jaars MDCCXXXIII gebooren. In dit Land-ſchap heeft hy thans drie Broeders, SAMUEL, JOHN en CHARLES, allen Heeren, die veel lands bezitten, en éene Zuster, gehuwd aan den Colonel FIELDING LEWIS. Zyn Oudſte Broeder, LAURENS, Capitein der *Americaanſche troepen*, ging en bleef op den tocht na *Carthagena*; hy was getrouwd aan de Dogter van den Heer WILLIAM FAIRFAX, van *Belvoir* in *Virginia*; by deeze hadt hy éene Dogter, die jong ſtierf: zyn tweede Broeder, desgelyks, zonder naazaat overleden zynde, bekwam onze Held het Familie-landgoed, naar den Admiraal VERNON, *Mount Vernon* ge-heeten, aangenaam gelegen aan de Rivier *Potomack*, weinig mylen beneden *Alexandria*.

De Veldheer WASHINGTON is de oudſte Zoon in één twee-de Huwelyk verwekt. Nooit buiten *America* geweest zyn-de, werd hy, (gelyk de meeste Jonge Heeren van midde-len in dat Land,) opgevoed onder 't oog van zyn Vader, door eenen byzonderen Leermeester. Eenige kundigheid van de Latynſche, eene regelmaatige kennis zyner Moeder-taale, en de beginzels der Wiskunde, waren de hoofdzaa-

ken zyner jeugdige oefeningen. Welhaast lag hy zich toe op het beoefenend deel des werks van eenen Landopzigter, (eene kundigheid, onvermydelyk noodig voor Mannen, die Landen, in dit Gewest, bezitten,) en werd binnen kort aangeſteld tot Landopzigter van zekere Streek in *Virginia*. Eene Bediening, veeleer aanzienlyk dan voordeelig; ſchoon dezelve hem gelegenheid gave om eenige der beste landen uit te kiezen, en volkomen kennis te krygen van de landen op de grenzen.

Wanneer, in den Jaare MDCCLIII, de Landvoogd en de Raad van *Virginia*, uit *Engeland*, bevel kreeg, om de inbreuken der *Franſchen* op de westlyke grenzen, langs de Rivieren *Ohio* en de *Boeuf*, met geweld te wederſtaan, werd Mr. WASHINGTON, toen Majoor in dienst des Landſchaps, en *Adjudant Generaal* der krygsmagt, door den Landvoogd DINWIDDIE, met een Brief afgevaardigd tot den *Franſchen* Opperbevelhebber aan den *Ohio*, klaagende over de grondſchennisſen, gepleegd, met verbreeking der toen plaats hebbende Verdragen tuſſchen de twee Kroonen. Teffens was hy gelast te handelen met de Zes Volken en andere Westlyke Volkſtammen der *Indiaanen*, en hun te verbinden om zich vast te houden aan hunne verknogtheid aan Engeland. Hy aanvaardde dit gevaarlyk Gezantſchap, van omtrent vyftien Mannen vergezeld, in 't laatst van Wynmaand: en ſlaagde zo verre, dat hy, by zyne wederkomst, met het antwoord van den Heer DE ST. PIERRE, en het gelukkig volvoeren der handelingen met de *Indiaanen*, de goedkeurende dankzeggingen zyner Lastgeevers en Landsgenooten ontving. Een Dagverhaal, van 't geen op deeze Bezending gebeurde, werd in *Virginia* uitgegeeven, en leverde de blyken op van 's Afgezants vlyt, oplettendheid en oordeel: 't zelve heeft naderhand grooten dienst gedaan aan allen die zich genoodzaakt vonden om diezelfde ongastvrye landſtreeken door te trekken.

Korten tyd daar naa de oogmerken der *Franſchen* openbaarder en hunne beweegingen ontrustender wordende, kwam 'er bevel aan de Volkplantingen, om zich te wapenen en bondgenootſchaplyk zich te vereenigen. De Vergadering van *Virginia* ging voor, met eene ſomme gelds, ten algemeenen dienſte, te heffen, en een Regiment van vierhonderd man te werven, tot beſcherming van de grenzen der Volkplantinge. De Majoor WASHINGTON, toen omtrent twee- en twintig jaaren bereikt hebbende, kreeg 'er het bevel over, en ontmoette, in Bloeimaand des volgen-

genden jaars, eene ſterke Party *Franſchen* en *Indiaanen*, op eene plaats, *Red-ſtone* geheeten, welke hy op de vlugt ſloeg; na vyftig man gevangen en gedood te hebben. Onder de gevangenen bevondt zich den beroemden Boſchopzigter, DE LA FORCE, met twee andere Officieren, uit welken de Colonel WASHINGTON de zekere kundſchap kreeg, dat de *Franſche Krygsmagt*, aan de Rivier *Ohio*, uit meer dan duizend geregelde troepen, en eenige honderden *Indiaanen*, beſtondt. Schoon zyn kleine Leger, 't welk in den gemelden ſlag eenigzins geleeden hadt, geheel niet beſtand was om aanvallender wyze tegen de *Franſchen* en *Indiaanen* kryg te voeren, beſloot hy, nogthans, tegen den vyand op te trekken, en zich van eene goede Legerplaats te verzekeren, waar hy, de aankomst van hulpbenden uit *Nieuw-York* en *Pennſylvanie* verwagtende, zich verſterkte, en een klein Fort opwierp, aan 't zelve den naam van *Neceſſity* geevende. —— Op deezen post bleef hy, zonder eenige verſterking van manſchap te ontvangen, ongemoeid, tot Hooimaand; wanneer zyne geringe krygsmagt nu tot minder dan driehonderd man gedund, aangevallen werd door een Leger *Franſchen* en *Indiaanen*, meer dan elfhonderd man ſterk, onder het bevel van den Heer DE VILLIERS. De *Virginiaanen* wederſtonden den aanval van 's Vyands geheele krygsmagt verſcheide uuren, verſloegen 'er by de twee honderd; wanneer de *Franſche Bevelhebber*, hun beſluit om te ſneuvelen of te overwinnen ziende, te raade werd een min gevaarlyk middel, om de *Virginiaanen* van daar te doen verhuizen, te beproeven, en met hun in geſprek te treeden; 't zelve eindigde in eene Overgave. By welke de Colonel WASHINGTON bedong, dat hy zou uittrekken met alle krygseere; medeneemende allen krygsvoorraad, goederen en pakkaadje. Dit verdrag werd geſchonden, door de onbeteugelbaare geaartheid der Wilden, die de *Franſche Bevelhebber* niet kon wederhouden van de *Virginiaanen*, by het uittrekken, te plunderen, en eene ſlachting onder Menſchen, Vee en Paarden, aan te regten. Over de ſchennis van dit verdrag deedt de *Britſche Afgezant* aan het Hof van *Verſailles* ſterke klagten; en mag dit aangemerkt worden als het tydſtip, wanneer het *Franſche Hof* zich begon te ontmaskeren, en het gedrag zyner Bevelhebberen en Officieren in *America* (ſchoon op eene heimlyke wyze) goed te keuren.

De *Franſchen* zetten hunne vyandlykheden aan de *Ohio* en andere Plaatzen voort, geduurende den Winter des Jaars MDCCLIV,

MDCCLIV, en het volgende Voorjaar. *Virginia* hadt beflooten grooter Krygsmagt op de been te brengen; de Forten *Cumberland* en *Loudon* werden gebouwd, en by *Wills Creek* een Legerplaats gevormd, om van daar den vyand aan den *Ohio* nadeel toe te brengen. ——— In deeze verrigtingen, bovenal in het aanleggen der Forten, was de Colonel WASHINGTON onledig, wanneer hy geroepen werd om den Generaal BRADDOCK te vergezellen, die met zyn Leger te *Alexandria* in *Virginia* kwam, met den aanvang van Bloeimaand des Jaars MDCCLV. Het oogmerk deezes Legers was dieper het land door te dringen, tot het Fort *Du Quesne*, (thans het Fort *Pitt*,) langs den weg van *Wills Creek*. Naardemaal niemand beter kundig was, in de landen op de grenzen, dan de Colonel WASHINGTON, en niemand, in de geheele Volkplanting, een zo welgevestigd character van Krygsman bezat, als hy, oordeelde men dat deeze *Virginiaan* den Generaal BRADDOCK van uitfteekenden dienst zou kunnen weezen: met genoegen ftondt hy van zyn Bevelhebberfchap af, in als Vrywilliger en *Aide du Camp* onder dien ongelukkigen Generaal. De byzonderheden der Nederlaage en de bykans volflaagene vernieling des Legers van BRADDOCK, beftaande uit twee duizend man geregelde *Britfche troepen*, en omtrent achthonderd uit de Volkplantingen, is bekend; en 't wordt van alle zyden toegeftemd, dat het trots gedrag diens Generaals, zyne verregaande verfmaading der *Americaanfche* Officieren en Soldaaten, en hoogmoedige verwerping van hunnen raad, de weezenlyke oorzaaken waren van dit zo zeer treffend onheil. Welk een moed en ftandvastigheid de *Americaanen* en hun Bevelhebber in deeze beproevende gelegenheid betoonden, bovenal in het dekken van den verwarden flaat des *Engelfchen* Legers, kan elk *Britsch* Officier en Soldaat getuigen, die op deezen noodlottigen dag, door hun beleid en dapperheid, den dood ontkwamen (*).

Naa Generaal BRADDOCK's Nederlaage, vondt de Volkplanting van *Virginia* het noodig, haare krygsmagt te vermeerderen en op beter voet te brengen, haare Forten te verfterken, en Krygstochten te onderneemen om de inrukkingen des Vyands te ftuiten. In alle deeze gewigtige dienstbetooningen hadt de Colonel WASHINGTON het voornaam-

(*) Zie *Captein* ORME's *Letter to Governor* DINWIDDIE, als mede de andere verhaalen van dien Dag.

naamſte deel, en kwytte zich tot volkomen genoegen zyns Lands; by alle gelegenheden, den onvermoeidſten vlyt, perſoonlyken moed en Krygsbeleid aan den dag leggende. Hy werd, op nieuw, benoemd tot het Bevelhebberſchap over de Krygsmagt van *Virginia*, en bekleedde die waardigheid tot hy des afſtand deed in 't jaar MDCCLIX, toen hy zyne tegenwoordige Egtgenoote, de jonge Weduwe van den Heer CUSTIS trouwde. Zy bragt hem twintig duizend Pond Sterling vry goed ten huwelyk, behalven het Weduwe goed, en een der voornaamſte ſtaaten van *Virginia*.

Zints dien tyd diende hy den Staat zo volyverig als Raadsheer, als hy tot hier toe werkzaam geweest was om denzelven als Krygsheld te verdeedigen. Verſcheide jaaren was hy de vertegenwoordiger van *Fredrik County*, en bekleedde een der plaatzen voor *Fairfax County*, toen hy door de Vergadering, overeenkomſtig met den algemeenen wensch des Volks, verkoozen werd tot één hunner vier Afgevaardigden op het eerſte algemeene Congres.——— Met niet weinig tegenzins tradt hy weder op het werkzaam tooneel des leevens; en, uit alles wat tot hiertoe zich vertoond heeft in het Character en 't gedrag deezes uitmuntenden Mans, mogen wy gelooven, dat geene beweegredenen, dan de zodanigen als ontſtaan uit de belangloosſte Vaderlandliefde, hem ooit konden overhaalen om de ſtreelendſte vermaaken des gerusten Huislyken leevens, welke iemand kan genieten, en het groot genoegen, 't geen hy ſchiep in den Landbouw en het verbeteren zyner bezittingen, te verlaaten. WASHINGTON is, misſchien, de grootſte Landeigenaar in *America* (de Eigenaars van *Pennſylvanie*, *Maryland* en de *Northern Neck* uitgezonderd:) want, behalven de goederen zyner Vrouwe, en tien duizend Ponden by den dood haarer eenige Dogter aan hem vervallen, heeft hy uitgeſtrekte Landſtreeken, reeds vroeg door hem bezeten, en groote aankoopen van Landeryen gedaan van Officieren, die dezelve, ten loon hunner gedaane dienſten, gekreegen hadden: daarenboven is zyn Vaderlyk landgoed *Mount Vernon* zeer van hem uitgebreid. 't Is onmogelyk, in *America*, even als in *Engeland*, de waardy der Landen op te maaken, volgens de jaarlykſche renten of inkomſten, dewyl ze doorgaans door Negers bearbeid worden, of in handen der Hoevenaars zyn. Men zal nogthans de bezittingen van WASHINGTON niet te hoogſchatten, indien men zyne jaarlykſche

ſche inkomſten op ruim vier duizend Ponden Sterlings berekent.

Toen, in het Congres, naa het mislukken van elken ſtap tot eene verzoening, en naa het ſmaadlyk verwerpen van alle verzoeken der *Americaanen*, eindelyk beſlooten werd de dwingende maatregelen van *Groot Brittanje*, met geweld te wederſtaan, waren aller oogen op WASHINGTON geſlaagen. Met algemeene ſtemmen, werd hy opgeroepen tot de verdeediging van zyn Land; en het ſtrekt, misſchien, tot zynen byzonderen roem, dat 'er geen één Ingezeten deezer Staaten was, uitgenomen hy zelve, die deeze keur niet goedkeurde; allen ſtelden zy het onwankelbaarſte vertrouwen op zyne braafheid en bekwaamheden. In Hooimaand des jaars MDCCLXXV kwam hy te *Cambridge* in *Nieuw Engeland*, aanvaardde aldaar het Opperbevel over de Legermagten van *America*. Hy werd in de Legerplaats ontvangen met die hartverrukkende blydſchap, welke overwigt van verdienſten alleen kan inboezemen, na dat hy, op zyne reize derwaards, in alle Staaten, welke hy doortrok, alle merktekenen van hoogagting en eerbewys ontvangen hadt, welke zy oordeelden verſchuldigd te weezen aan den Man, op wien geheel *Noord-America* de hoop van Behoudenis en Vryheid vestigde.

Naardemaal hy altoos weigerde eenige bezolding in geld te ontvangen voor zyne dienſten den Lande beweezen, bepaalde het Congres geene wedde voor het bekleeden van dien gewigtigen post; alleen ontving hy weeklyks eenig geld tot vergoeding der onkosten van zyn Open-tafel en andere noodwendige uitgaven. De Veldheer WASHINGTON, nimmer in *Europa* geweest zynde, kon met geene mogelykheid veel van den Krygsdienst, en wat daartoe behoort, gezien hebben; nogthans was hy, om verſcheide redenen, de geſchiktſte Man om aan het hoofd des *Americaanſchen* Legers te praalen. De hoogagting verworven door zyne braafheid en eerlykheid, zyne deelneeming in de zaak zyns Vaderlands uit genegenheid en overtuiging, zyne gemaatigdheid in het Staatkundige, zyne eigene wyduitgeſtrekte bezittingen, en beproefde bekwaamheden als Bevelhebber, waren beweegredenen, die noodwendig de keuze der *Americaanen* op hem deeden vallen.

Dat de Natuur hem beſchonken had met uitſteekende Krygsbekwaamheden zullen zyne geſlaagenſte Vyanden hem niet betwisten; en daar hy, reeds van zyne vroege jeugd, gedreeven wierd door een ſterke zugt om zyn Vaderland in den

kryg

kryg te dienen, hadt hy deeze natuurlyke bekwaamheden grootlyks aangekweekt, door onvermoeiden vlyt, het ſterk beoefenen der beste Schryveren over de Kunst des Oorlogs, en eene meer dan gemeene oplettendheid en nauwkeurigheid in alles toe te brengen. En waarlyk, wanneer wy in aanmerking neemen, dat hy, in den beginne, de aanvoerder was van een hoop Menſchen ongewoon aan krygstugt, en onervaren in Oorlogsverrigtingen, eenigzins onbedwingbaar van aart, en die, ten besten genomen, den naam van vlug en goed krygsvolk mogten draagen, nog nieuwlings op de lyst der Soldaaten aangeſchreeven, ſlegt gekleed en ten allen tyde ſchaars voorzien van de noodige krygsbehoeften, en dat hy met zulk een Leger den voortgang tegenſtondt van een Krygsmagt van bykans veertig duizend wel afgeregte Krygslieden, overvloedig bezorgd van al het noodige, aangevoerd door de dapperſte Veldoverſten van *Europa*, en ondersteund van eene ſterke ſcheepsmagt, die alle verrigtingen te water belette, zal men WASHINGTON den eernaam niet kunnen weigeren, dat hy een der uitſteekendſte Veldheeren der tegenwoordige eeuwe geweest is.

WASHINGTON is een welgemaakt Man, en heeft een vry bevallig voorkomen. Zyne Gelaatstrekken zyn manlyk en ſtout; zyne oogen blaauw en leevendig; zyn hair is donker bruin; zyn aangezigt langwerpig en eenigzins geſchonden door de kinderziekte; zyn kleur is door de zon verbrand, anders bleek; zyne Houding geeft aandoenlykheid, bedaardheid en diepdenkendheid te kennen. Het deftige en bevallige verzegelt zyne handelingen. Hy bezit een uitſteekend verſtand, doch geene groote vlugheid: hy is ſtrikt regtvaardig, wakker, en edelmoedig; een liefhebbend Egtgenoot, een getrouw Vriend, een Vader voor den braaven Soldaat; edel van zeden; uit den aart eenigzins ſtil; een vyand van Bygeloof en Vervolgzugt, welke zo menigmaalen de *Christenen* van de eene Belydenisſe aanzette om die van eene andere te vermoorden; men weet niet dat hy ooit de paalen der ſtriktſte Maatigheid te buiten ging; met één woord, alle zyne Vrienden, en die hem kennen, betuigen, dat niemand immer in één Perſoon de Deugden van eenen Wysgeer met de bekwaamheden van eenen Veldheer beter vereenigde.

Zodanig is het groot Character 't welk WASHINGTON toegeſchreeven word door zyne Landgenooten, en wy weeten niet dat een dier trekken hem ontzegd wordt door zyne bitterſte vyanden in *Engeland*.

„ De

„ De opgegeevene Leevensbyzonderheden, en Kenſchets, „ van deeze Veldheer, zyn in *Engeland* uitgekomen in „ den Jaare MDCCLXXXI. Het beloop des *Americaan-* „ *ſchen Krygs* heeft aan alles, wat men van zulk een Man „ mogt verwagten, beantwoord. De vrygeſtreeden *Ameri-* „ *caanen* bewonderen en aanbidden hem als hunnen Ver- „ losſer. Geheel *Europa* ſlaat een oog vol verrukking op „ den Held, die de onbaatzoekendheid zyner inzigten ver- „ toont, door het nederleggen van allen Gezag, nu hy „ zyn oogmerk, de Vryheid zyner Landgenooten, met zo „ veel beleids en moeds, bevogten heeft. In WASHINGTON „ zien wy de hoogberoemde Helden der Oudheid herlee- „ ven, die, naa den kryg voor 't Vaderland, zich tot het „ afgezonderd Landleeven begaven. Dat hy lang de vrug- „ ten plukke en inoogſte van zyn Moed, Vryheidsmin, „ Vaderlandliefde en Trouwe! —— Aandoenlyk *Feest* „ *der Vryheid* in *Noord-America* gevierd! —— Uw Ver- „ losſer laat u over aan uwe eigene welopgeſtelde Wet- „ ten, door Rede, Menschlykheid en Godsdienst, voor- „ geſchreeven, terwyl hy het zinnebeeld van eigendunkly- „ ke, Opperheerſchappye verbreekt, vergruist, en onder zyne „ Vrygemaakte Landsgenooten ſtrooit."

DE VERGOEDING.

Een Zedelyk Verhaal.

(*Naar 't Franſche van den Heer* IMBERT.)

DORMENON ontving, op zekeren dag, van zynen Broeder den volgenden Brief. —— „ Ik heb van U uwen Zoon verzogt. „ Gy hebt hem aan my verhuurd van zyne vroegſte Kindsheid „ af. Eer ik hem tot mynen Erfgenaam benoemde, heb ik hem „ myn Vriend zoeken te maaken. Met een geheel vaderlyk „ hart bedeeld, hoopte ik in hem een Zoon te vinden, my „ door de Natuur niet geſchonken, een Zoon dien ik kon be- „ minnen. Ik verlangde hem zeer jong by my, om zyne be- „ kwaamheden onder myn oog te zien ontwikkelen, en hem, „ door een reeks van weldaaden, te gewennen in my geen ry- „ ken Oom, maar een teerhartig Vader, te zien. —— Gy „ hebt myne verzoeken ingewilligd; u afgeſcheiden van 't „ geen u in de wereld allerdierbaarst was; en gemeend, „ uw' Zoon op eenen zeer verren afſtand van u verwyderen- „ de, ten minſten het geluk van uwen Broeder te vergrooten.

„ Ach!

„ Ach! myn Broeder, myn Vriend, wy vinden ons in on-
„ ze verwagtinge bedroogen. Eene bekentenis door my reeds
„ jaaren agtergehouden, om hartzeer, 't welk dezelve u
„ moet veroorzaaken, te ſpaaren. Maar ik kan het niet lan-
„ ger verbergen. — MERSEUIL is uws en myns onwaardig;
„ en zyn voorgaand gedrag laat my geene hoope over op zyn
„ volgend. —— Ik zal u niet ſpreeken van de verkeerdhe-
„ den zyner vroege Jeugd; de misſlagen dien s leeftyds zyn
„ eer aan de Jaaren dan aan 't character toe te ſchryven.
„ —— Wat zeg ik? Zyne groote leevendigheid hield ik
„ voor eerſtelingen van zyn vernuft en een goedſpellend te-
„ ken: zyne onbuigzaamheid hield ik voor een edelen hoog-
„ moed: met het aanneemen van den tytel van Vader, had
„ ik ook de zwakheden daar aan vast overgenomen. Ook
„ moet ik u bekennen, dat de misſlagen van MERSEUIL iets
„ verblindens in zich hadden. Ik zag ze niet: en was ik
„ nog zo gelukkig van ze niet te zien! Hy gaat langer niet
„ van my af, zonder my in de grootſte ongerustheden te laa-
„ ten. Ten prooije aan alle de drifften zyner jeugdige Jaaren,
„ kan rede nog gezag iets op hem uitwerken: geen dag loopt
„ voorby of hy ſtelt zyne middelen en zyne gezondheid in
„ de waagſchaal. Noch de kwelling, welke hy my, noch
„ die hy zichzelven aandoet, hebben eenigen invloed op zyn
„ gedrag: hy wordt telkens geſtraft, maar niet verbeterd.

„ Ik bemerk, dat ik, dus ſchryvende, u het hart breek: dan
„ het myne heeft reeds lang gebloed, eer ik kon beſluiten dit
„ ſtilzwygen af te breeken. —— Nog eene hoop ſchiet my
„ over; deeze vestig ik op u. Schryf hem; laat het hart en
„ 't gezag eens Vaders ſpreeken. Indien deeze laatſte poo-
„ ging (en ik vrees het,) mislukke, laat ik alle verwagting
„ op beterſchap vaaren. Ik geef u een geſchenk te rugge,
„ 't geen ons beiden heilloos zal weezen: want verandering
„ van woonplaats zal het hart niet veranderen: en ik blyf on-
„ gelukkig genoeg, dat ik my van eenen ondankbaaren Neef
„ niet kan ontdoen, zonder u eenen ontaarten Zoon t' huis
„ te zenden."

Deeze brief dompelde DORMENON in eene diepe zwaargeeſtigheid. Hy bezat te *Lyon* burgerlyke middelen, met welken hy handel dreef. Hy hadt geen Kinders dan deezen Zoon, dien hy op het tederst beminde; om hem van eene ryke Erfenis te verzekeren, hadt hy zich laaten overhaalen om dat Kind te *Parys* by zyn Broeder te zenden. Zulk een opoffering verbitterde het gevoel zyner rampen. Misſchien verbeeldde hy zich, (want wat denkt het Vaderlyk hart niet!) dat zyn Zoon, onder het Vaderlyk oog gebleeven, beter zyn pligt zou betragt hebben. Het rekende 't minder het lot te beſchuldigen, dan zyn Zoon te veroordeelen.

Ondertusſchen hadt hy een hart noodig om zyn boezemſmert

in te ontlasten. Hy begaf zich na FLORIMIL, die meer zyn Vriend dan Medegenoot in den handel was; zy woonden by een, en waren meer vereenigd door eenstemmigheid van gevoelens dan door 't Koopbedryf. Naa zich onderling beklaagd te hebben over een ongeluk, 't geen door de Vriendschap hun beiden trof, schreef DORMENON aan zyn Zoon.

MERSEUIL ontving den Brief; stortte, misschien, onder het leezen een traan; doch veranderde zyn gedrag niet in 't minste. Het grof speelen vervoerde hem tot bedryven door de eerlykheid gewraakt; de verkeering met slegte Vrouwen bragt hem in veele ongelegenheden. Het bidden en dreigen van zyn Oom scheen hem ydel geraas, en de Brieven van zyn Vader hieldt hy voor belachlyke vertoogen. Ach! hoe zal men een dwaas verbeteren? Hy werd grootsch op de verkeerd- en buitenspoorigheden hem onder 't oog gebragt. De toegang in braave huizen was voor hem geslooten; elk schaamde zich hem te ontvangen. Eindelyk kwam hy tot het uiterste, dat het gezag der Wetten tegen zyne spoorloosheid moest waaken; een zyner snoode stukken kwam uit, misschien aan 't licht gebragt door een zyner vyanden; en welhaast werd de zo dikwyls gedreigde verbanning uit het huis van zynen Oom, zyn eenige toevlugt, en het eenig middel, om de straffe te ontgaan. —— Gencodzaakt te vlugten, verzaakt door zyn Oom, en niet durvende verschynen voor zynen Vader, scheen zyn toestand hoop- en raadloos; niets anders deedt zich aan hem op, dan elende en vernedering. Een voor-uitzigt te schriklyk voor MERSEUIL, daar de middelen en het aanzien van zyn Oom hem tot hier toe niets dan een gemaklyk leeven, en de voldoening van alle wenschen der zelfliefde, bezorgd hadden. Met eenen oogslag zynen tegenwoordigen toestand, en zynen voorgaanden gelukstaat, beschouwende, en wat hem vervolgens dreigde, verzonk hy voor een oogenblik onder den last zyner onheilen: doch welhaast alle zyne kragten verzamelende, beraamde hy een plan, 't geen misschien verbaazend zal voorkomen.

Wanneer iemand, door de buitenspoorigheden zyner Jeugd, zyne middelen, en, 't geen nog schriklyker is, de algemeene agting verlooren heeft, hangt het lot zyns volgenden leevens geheel en al af aan het eerste besluit, 't welk hy neemt; en dit eerste besluit wordt bepaald door zyn byzonder Character. Als dan vindt hy, die zwak van aart, zelfs schoon hy niet geheel van liefde tot Deugd vervreemd is, geen redmiddel in zichzelven; hy heeft tegen zyn ongeluk niets dan traanen en berouw. Moedloosheid is 'er het bestendig gevolg van; hy beklaagt zich over zyne misgangen, zonder kragt te hebben om ze te verbeteren. Zo ras hy bemerkt dat hy de agting zyner medemenschen verlooren heeft, schrikt hy voor de poogingen, noodig om dezelve weder te verwerven; en

de

de wanhoop, om ſchande te ontgaan, maakt dat hy 'er zich aan overgeeve. ——— Hy, in tegendeel, dien de Hemel met eene ziel vol moeds beſchonk, ziet de eislyke diepte niet waar in zyne botgevierde driften hem dreigen neder te ſtorten, of hy verſmaadt de hinderpaalen, die zich tegen zyne behoudenis aankanten; 't berouw leert hem niet alleen zyne misdaaden betreuren, maar 't zet hem aan om ze uit te wiſſchen; hy zoekt niet na die Wysgeerte, welke hem de rampſpoeden leert verdraagen; maar ſchept moed om ze te boven te komen. Hier door is het, dat Mannen, in de Geſchiedenisſen beroemd, naa in hunne jeugd het ſmaadvolle pad der Ondeugd betreeden te hebben, eindelyk tot Deugd, en den daar aan verknogten roem, gekomen zyn.

Deeze werkzaamheid vol moeds, meest altoos door 't geluk bekroond, huisveſtte in de ziel van MERSEUIL. Zyne oogen waren niet langer geblindoekt door den band der zelfbedrieginge: hy zag zyne verkeerdheid met eene volle overtuiging: hy oordeelde zich regtmaatig geſtraft; hy gevoelde dat hy de verzaaking zyner Bloedverwanten, en de veragting van alle Braaven, verdiend hadt: dan hy geloofde, dat geene poogingen te doen om zich daar aan te onttrekken, 't zelfde was als die tweemaal te verdienen. Geſtraft door ramp, verbeterd door berouw, begon hy met, zich in zyne eigene oogen agtenswaardig te willen maaken. ——— De natuurlykſte beweeging, die men misſchien zou veronderſtellen dat in hem kwam, was, dat hy, in denzen ſtaat, zich aan de voeten zyns Vaders nederwierp: doch hy wilde diens genade niet verzoeken; maar verdienen. De veelvuldige kundigheden, welke hy alleen opgedaan hadt om zich te verluſtigen, dienden hem thans tot vervulling zyner behoeften. Hy onthieldt zich in verſcheide Steden onder een verwisſelden naam, en vermeerderde, onder het werken, zyne bekwaamheden; bovenal bevlytigde hy zich op alles wat tot den Koophandel behoorde.

Reeds waren 'er eenige jaaren verloopen, zints hy het huis van zynen Oom verlaaten hadt. Zyn Vader, onderrigt van zyne ſnoode bedryven en vlugt, hadt bykans alle hoop, om hem ooit weder te zien, opgegeeven; doch was op verre na nog niet getroost over dit verlies. Hy hadt zyn Zoon veroordeeld, en hy beklaagde hem nog. De vriendſchap van FLORIMEL, die ophieldt van zyn Zoon te ſpreeken, en hem dien zogt te doen vergeeten, was zyn eenige troost. FLORIMEL was een goed Man, niet groot van verſtand; maar braaf van hart. Zyne kundigheden bepaalden zich binnen den kring zyns handels, dien hy voorſpoedig dreef, zonder zich aan de minſte ſchennis der eerlykheid ſchuldig te maaken. Hy was vroeg Weduwnaar gebleeven met eene Dogter, die thans den ouderdom van zestien jaaren bereikt, en by de gulheid van

haaren Vader, de ſchaamte voegde eigen aan haare Sexe, en de beſchroomdheid aan die jaaren paſſende. Schoonheid van gedaante, en bevalligheid van leest, werd opgeluisterd door een ſchrander vernuft. MARIANNE (dus was zy geheeten,) verdeelde haaren zorgen tusſchen haaren Vader en DORMENON, die haar teder beminde en in haar zyn verlooren Zoon zogt weder te vinden.

Op deezen voet ſtonden de zaaken, wanneer MERSEUIL, zeer veel verſchillende van toen hy zich by zyn Oom bevondt, zeer veel armer, maar ook veel van zeden en beginzelen veranderd, in de Stad kwam, waar zyn Vader woonde. Hy deed meer: altoos getrouw aan de gelofte, die hy gedaan hadt om zyn voorheen gehouden gedrag te boeten en te herſtellen, zogt hy in zyns Vaders huis te komen. Maar hy wilde zich daar niet vertoonen als een ſtrafwaardig Zoon, door berouw derwaards gedreeven. Mogelyk hadt hy zich mogen vleijen met de vergiffenis van eenen Vader, die geen ooggetuigen geweest was van zyne buitenſpoorigheden: doch 'er min op geſteld om vergiffenis te verkrygen dan te verdienen, wilde hy, door daaden, doen blyken, dat zyn hart veranderd was, en regt op 's Vaders goedertierenheid verwerven.

Men moet hier niet vergeeten, dat MERSEUIL, van zyne vroegſte kindsheid af uit 's Vaders huis geweest zynde, geheel onbekend geworden was. Deeze omſtandigheid begunſtigde zyn ontwerp, en hy verzuimde niets om het te doen gelukken. Ik zal hier in geen breed verſlag treeden van alles wat hy aanwendde. Genoeg is het hier te herinneren, dat hy zich ernſtig op de zaaken des Koophandels toegelegd, en onder zynen aangenomen naam eene agting verworven hadt, die hem, van ſtad tot ſtad, volgde. Indeezervoege toegerust, kwam hy by FLORIMEL, die een kantoorbedienden noodig hadt. MERSEUIL voelde zich verrukt over dit gelukkig voorval: doch ik heb gezegd dat FLORIMEL en DORMENON by elkander woonden, en 't was niet dan beevende dat MERSEUIL den voet in hun huis zette. Hy greep moed uit de wyze waar op men hem ontving. Zyn voorkomen was inneemend: ſchoon en welgemaakt van natuure, zag hy, hoewel eenigzins afgenomen door hartzeer, en de gevolgen zyner voorgaande leevenswyze, nog genoeg overgehouden om te behaagen door zyn uiterlyk gelaad. Het leedt niet lang of hy gaf blyk van zyne kundigheden, en men zag dat hy in ſtaat was tot de gewigtigſte zaaken: doch, om op hem een volkomen vertrouwen te ſtellen, was 'er meer noodig, en dit verwierf hy desgelyks. Men zette, onverwagt, zyne getrouwheid op de proef: hy kon dien toets ten vollen doorſtaan: de aandoenlykheid van zyn hart vertoonde zich in veele gevallen, en de kieschheid zyner gevoelens blonk nog meer in zyne daaden dan in zyne woor-

den

den uit. Wat zyne Zeden betreft, deeze werden geen oogenblik verdagt gehouden. Deeze hoedanigheden deeden hem de agting der beide Vaderen verwerven: een agting die weldra tot vriendſchap opklom. Beleefd zonder laagheid, inſchiklyk zonder gemaaktheid, bezat hy een welleevenheid, die DORMENON en FLORIMEL even zeer innam. Hy was ſteeds de vertrouweling in hunne bedryven, en de deelgenoot hunner uitſpanningen. Ô, Hoe zeer trof het eerſte woord van genegenheid, hem door DORMENON, zonder hem te kennen, toegevoegd, zyn hart! Hoe vondt hy zich getroost! Hoe zeer voelde hy zyne knaagingen verminderd! Het ſcheen hem toe, dat elke loſſpraake, hem door zynen Vader gegeeven, een der misſlagen zyner jeugd uitwiſchte.

Ondertuſſchen vernieuwde het gedrag van MERSEUIL, de agting en liefde van DORMENON, van dag tot dag, meer verdienende het vaderlyk hartzeer! Hy vergeleek den jongen SERIGNY (deezen naam hadt MERSEUIL aangenomen,) by den Zoon, dien hy verlooren hadt en beklaagde. Op een dag, dat dit denkbeeld zich op het leevendigst aan zyne verbeelding vertoonde, ſchilderde het de droefheid op zyn gelaad; de aandoenlyke MERSEUIL waagde het hem te vraagen, of hem eenig hartzeer kwelde? ——— „Ja, myn Vriend," antwoordde DORMENON; „en dit hartzeer zal niet dan met myn leeven eindigen. ——— Ik heb een Zoon gehad; doch alle „Vaders zyn niet gelukkig. Gy beſchreidt, gelyk gy my ge„zegd hebt, een tederhartig Vader. Ô Wreede grilligheid „des Lots! Hy, die gelukkig zou zyn door het zien van de „Deugden zyns Zoons, is niet meer; ——— en Ik ——— Ik „leef nog!" ——— By deeze woorden liepen zyne traanen af op de hand van MERSEUIL, die hy vast hield en klemmend drukte. MERSEUIL voelde zyn boezem hygen, zyne traanen ontglipten hem zyns ondanks. DORMENON, verrukt door eene tederheid, welker oorzaak hy niet kon vermoeden, omhelsde hem met verrukking, en hunne traanen vermengden zich. Hoe groot was MERSEUIL's blydſchap in die omarming zyns Vaders. Met moeite, met veel moeite, bewaarde hy het geheim: doch hy vreesde, dat hy, zich noemende, alle verdienſten zou verliezen: en oordeelde 's Vaders vergiffenisſe nog niet verdiend te hebben.

Zints MERSEUIL in huis geweest was, waren de zaaken der twee Vrienden veel verbeterd; en zy ontveinsden niet, dat zy zulks aan den yver en zorg van hunnen Bedienden hadden dank te weeten. Zy oordeelden het pligtmaatig hem daarvoor te beloonen, door hem aandeel in den Handel te geeven. Deeze gunst ſtreelde hem ten hoogſte; niet om dat ze een middel was om zyn fortuin te maaken; maar dewyl ze hem tot een getuigenis en verzekering ſtrekte van eene vriendſchap, hem zo dierbaar.

Eenigen tyd daar naa werd DORMENON ziek; dit ontroerde het teder hart van MERSEUIL, en bragt zyne gevoeligheid nog meer aan den dag. Alle uuren, welke hy niet volſtrekt noodig by de zaaken moest weezen, bragt hy aan het ziekbedde van zynen Vader door. Onder voorwendzel dat hy iets van de Geneeskunde verſtondt, bereidde hy zelve de voorgeſchreevene geneesmiddelen, en wilde niet dat iemand anders ze toediende. Hy zorgde by dag, en waakte 's nagts; indien deeze ziekte lang geduurd hadt, zou hy zelve ziek geworden zyn door vermoeienis en hartzeer. ——! Dit alles deedt de genegenheid van DORMENON voor MERSEUIL toeneemen. Hy wilde hem nauwlyks één oogenblik miſſen; by deezen oppaſſenden Jongeling boezemde hy zyn hart uit, en ſprak met hem over zyne kwellingen. „ Waarom," zeide hy somtyds, hem teder aanziende, „ waarom heeft de Hemel het niet geſchikt „ dat ik uw Vader ware? Hoe gelukkig zou ik dan zyn!" en dan verhaalde hy de buitenſpoorigheden van zyn Zoon. Dit verhaal ſtraſte en trof MERSEUIL op 't gevoeligſt; maar liefdebetooningen, daar op volgende, vertroosten hem ſchielyk. Hoe veel keeren was hy op 't punt om zich te ontdekken! Vrees wederhieldt hem ſteeds. —— „ Neen," ſprak hy by zichzelven, „ laat ik blyven die ik ben: dewyl ik dus gelukkig leef. Ach! waarom herroepen, wie ik voormaals was, „ daar ik my zelven in dien tyd wel wilde vergeeten! Ik „ deel in de agting, ik heb de vriendſchap, van myn Vader, „ waar toe en de een en de ander gewaagd? SERIGNY is bemind, MERSEUIL zou misſchien gehaat worden!" Met dit alles verdubbelde hy zyne oplettenheden omtrent DORMENON; en hy vertroostte zich over het gemis van hem Vader te mogen noemen, door alle de pligten van een Zoon waar te neemen. Zo leefde MERSEUIL, verre van luidrugtige vermaakneemingen verwyderd, en zyn hart gaf de voorkeus aan deeze ſtilte boven de dagen van ongebondenheid, dagen van ſchuld.

Maar dit hart was wel veranderd; doch niet ongevoelig geworden; de Vriendſchap, de Liefde zelfs, hieldt 'er haare eiſchen op. Hy zag de jonge MARIANNE, en ſprak haar te dikwyls, om niet getroffen te worden door haare ſchoonheid en door haar geeſt. Hy hadt deeze drift in de gebdorte tragten te ſmooren: doe, hoe was het hem mogelyk een liefdevlam te verdooven, daar hy dagelyks het voorwerp aanſchouwde, in ſtaat om dezelve met een oogſlag weder te ontſteeken. Daarenboven was hy in zyne Liefde verſtout, door dien FLORIMEL hem, meer dan eens, hadt laaten blyken, dat zyn aanzoek by MARIANNE hem niet zou mishaagen. Zo veel was 'er niet noodig om een vuurig en verliefd hart te bemoedigen. Hy durfde, derhalven, bot vieren aan de zoete vervoeringen der Liefde. Maar deeze MERSEUIL, die ſtoute indringer, by wien voorheen eene liefdesverklaaring een ſpel was, durfde nauwlyks

lyks zyne oogen laaten ſpreeken. Zy ſpraken, nogthans, nadruklyk genoeg om verſtaan te worden, en met genoeg beſtroomdheids om indruk te maaken. MERSEUIL was zo beminnelyk in den ommegang als eerlyk van gedrag. Zyne Deugd was ongemaakt. Hy kon danſen, verſtondt de muzyk en het teekenen: deeze begaafdheden waren te innoemender, dewyl hy ze alleen ſchoen te gebruiken om te vermaaken, niet om te behaagen. In 't kort, 't zy MARIANNE de bekwaamheden van MERSEUIL, en de onderſcheidinge, met welke hy behandeld was, aanmerkte als genoegzaam om zyn gebrek aan middelen op te weegen: 't zy ze haars Vaders oogmerken doorgrondde, 't zy ze meer met haar hart dan eenige andere overwegingen te raade ging; MERSEUIL verwierf de verklaring van eene Liefde, die hy misſchien hadt opgewekt, eer hy de zyne hadt daarom openbaaren.

Welk eene verrukking in de geſprekken der Geliefden, die zich aan elkander ontdekt hadden! De Liefde van MARIANNE ſcheen vermeerderd door de bekentenisſe, en de leevendigheid van haar character gaf 'er nieuwe kragt aan. Haar verſtand, haar hart, toonden bevalligheden, door MERSEUIL nog niet ontdekt, en welke hy nergens anders vondt. Zy gebruikte, in het voorſtellen haarer gevoelens, eene verſtandige openhartigheid, die teffens de begeerte ſterker deedt ontblanden, en ontzag inboezemde.

Ik zou reeds hebben kunnen vermelden, dat, van overlang, de twee Vaders het ontwerp gemaakt hadden, om den band hunner vriendſchap nauwer toe te haalen, door het Huwelyk tuſſchen MERSEUIL en MARIANNE. En de een en de ander was 'er van onderrigt. DORMENON hadt het van zyn pligt geagt, eer hy berigt kreeg van zyns Zoons flegt gedrag, hem 'er verſcheide heeren, in zyne brieven, over te onderhouden. Doch, daar MERSEUIL reeds ingewikkeld was in den maalſtroom der jonge Heeren van zyn jaaren, hadt hy hunne gewoone taal gevoerd, en geantwoord dat hy veel te jong was om aan trouwen te denken; dat hy daarenboven meer ſmaaks in 't ongetrouwde leeven vondt. DORMENON hadt 'er ſterker op aangedrongen; en MERSEUIL, in de dronkenſchap zyner losbandigheid, zich zeer ongunſtig en met onbeſchaafde bewoordingen uitgelaaten over MARIANNE, die hy niet kende. Een hoon, wel geboet door zyne volgende eerbiedige liefde en berouw; doch MARIANNE hadt, ten dien tyde, een deezer brieven weeten te krygen, waar over haare eigenliefde zich met rede zo zeer gekrenkt voelde: zy bewaarde dien brief, mogelyk om 'er zich van te bedienen, tot eene rechtmaatigen grond van weigering, als men haar wilde dringen MERSEUIL te trouwen.

Op zekeren avond, wanneer de Geliefden met elkander openhartig zaten te praaten, ontdekte MARIANNE aan MERSEUIL 't geen hy zo goed wiſt als zy, dat men haar hand beloofd

hadt aan den Zoon van DORMENON; doch dat die Zoon, door zyn flegt gedrag, den haat van zyn Oom en van zyn Vader zich op den halze gelaaden, en dat men zelfs, zints een geruimen tyd, niets van hem vernomen hadt. „ Maar," zei MERSEUIL, wat beevende, „ indien die Zoon eens weder op- „ daagde, uw hart..... —— „ Ach neen," viel MARIANNE hem in de rede, „ hy zal niet weder komen, men ſtelt vast „ dat hy dood is; en, daarenboven, is myn hart, door zyn ge- „ drag, en den hoon my aangedaan, zo zeer afkeerig, dat ik „ het hem nooit zal vergeeven!" —— Deeze woorden deeden MERSEUIL zidderen. MARIANNE toonde hem den agtergehouden brief, en reikte dien met deeze woorden over. —— „ Zie daar, lees hoe hy my behandelt, —— my, die hem „ nooit eenig leed gedaan hadt; my, die tot zyne Egtgenoote „ geſchikt was! Neen, —— ik kan geen Man trouwen, die „ my verſmaad heeft!" —— MERSEUIL herkende dien brief maar al te wel: hy zou de beledigende woorden met zyne traanen en bloed gaarne hebben willen uitwiſchen. Zyn hart, (want vrees vergezelt altoos de Liefde,) werd door de grootſte ongerustheden gefolterd: hy merkte de taal van MARIANNE aan, als een vast beſluit tegen hem genomen. Hy antwoordde alleen met afgebroke woorden; het verſtaanbaare en zamenhangende kwam hier op neder. „ Ach! ſchoone MARIANNE! „ zyne knaagingen hebben, ongetwyfeld, zyne misdaad ge- „ boet! en hy is genoegzaam geſtraft, als hy de hoop, om u „ te mogen bezitten, verlooren heeft!" —— „ Kom," hervatte MARIANNE, „ laaten wy niet langer ſpreeken van deezen „ Brief, die ons beiden mishaagt."

Eerlang liet FLORIMEL, naa deswegen met DORMENON geraadpleegd te hebben, MERSEUIL by zich komen, en ſprak met hem over het Huwelyk met zyne Dogter. MERSEUIL ontving die aanbieding met verrukking van vreugde, en men bepaalde op dien eigen dag de Huwelyks-Voorwaarden te tekenen. Wanneer men 's avonds zamengekomen, en MERSEUIL gereed was om te tekenen, dagt hy niet langer onbekend te moeten blyven, en beeſde om zich bekend te maken. Nooit was hy zo ontrust, nooit zo bevreesd: kommer en bezwaardheid waren op zyn aangezigt te leezen. Men vroeg de rede. „ O, Myne „ Weldoeners!" borst hy uit, „ vergeef het my, dat de droef- „ heid my ſchynt te vermeesteren op het gelukkigst oogenblik „ myns leevens. Aan myn geluk ontbreekt eene toeſtem- „ ming."... —— „ Welk eene toeſtemming?" ſprak FLORIMEL, „ die van een Voogd? Gy zyt immers Ouderloos?" —— „ Hoe," vroeg DORMENON, bykans te gelyk, „ hebt gy een Vader?" —— „ Ik weet het niet," antwoordde MERSEUIL, zich voor DORMENON nederwerpende, —— „ ik weet het niet of ik een Vader „ heb. Gy, gy alleen kunt het my zeggen. Gy ziet den ſtraf- „ ſchuldigen MERSEUIL, die uw haat en uwe verzaaking ver-

„ dient

„ diend heeft, voor uwe voeten. — Ik heb eene nieuwe leevens-
„ wyze willen aanvangen, my zelven over myne misslagen
„ straffen, en die boeten. Gy hebt my gezien, niet hoedanig
„ ik was, maar zo als ik vervolgens alle de dagen myns lee-
„ vens zyn zal!" —— Dus spreekende hieldt hy zyne oogen vol traanen op zynen Vader gevestigd, als een, die het vonnis des doods, of de vryspraak, van zyne lippen, wagtte. DORMENON bekwam van zyne verslagenheid en verbystering. Zyn hart kon zulk een vertoon niet wederstaan; hy viel in de armen van MERSRUIL, mengde zyne traanen onder die zyns Zoons; en, het niet genoeg oordeelende hem vergiffenis te schenken, bedankte die goede Vader hem, dat hy, op die wyze wedergekeerd, als 't ware hem zyn Zoon weder geschonken hadt. FLORIMEL schreidde met zyn Vriend en Schoonzoon. MARIANNE verbrandde oogenblikkyk den haatlyken Brief; en het Huwelyk, 't geen vier Personen teffens hoogstgelukkig maakte, werd, met eene vreugde, daar aan geëvenredigd, gevierd. De Oom, die dit nieuws met zo veel verwondering als genoegen verstondt, maakte alle zyne goederen aan het jeugdig Paar.

WEELDE, DE BEUL DER VERMOGENDEN.

Trop heureux le mortel, dont la sage balance,
Donne un juste equilibre a sa noble depense;
Qui sait avec l'eclat joindre l'utilité
L'abondance au bon goût, au plaisier la santé!

Men oordeelt over de voorwerpen niet naar derzelver weezenlyke goedheid, maar volgens derzelver zeldzaamheid. In de Kunsten worden de eenvoudige schoonheden al te zeer versmaad. Men wil, zonder ophouden, het Werk der Natuure verbeteren; beuzelagtige vercierzelen misvormen 't zelve, en maaken het onkenbaar. Van hier de grilligheid, die gestadig de gedaanten verandert en nieuwe modes invoert. De smaak wordt niet voldaan, maar gedood; en, in stede van eene treffende verscheidenheid, brengen kostbaare grilligheden niets anders dan wansmaak voort. —— Ziet daar de rede waarom alles, zonder reden, ten allen oogenblikke verandert. —— De Ryken, de Vermogenden, vinden zich welhaast in den rampzaligen toestand gebragt van gevoelloosheid, voor alles wat hun omringt. Hunne Huiscieraaden zyn niets meer dan eene steeds verwisselende opschik; hunne Kleeding is een dagelykse overlast; hun Maaltyden een vertooning van Spyzen en Dranken. De Overdaad plaagt hun, gelyk 't Gebrek den behoeftigen.

Onlangs bevond ik my aan tafel van een zeer vermogend Heer. —— Hy zugtte. —— Wat schort u, was myne vraag.

Gy

Gy zyt niet ziek, gy leeft in onbekrompen ſtaat; uwe Vrouw, uwe Kinderen, zyn gezond; geen onheil dreigt u, noch huis. —— Hy ſprak geen woord; maar gaf my een Appel over van ongemeene ſchoonheid. Ik ſneed dien open. Een worm knaagde het binnenſte. —— My knaagt, ſprak hy toen, ook een worm; doch dezelve is onzigtbaar. Meer kwam 'er niet uit.

Niets, in de daad, plaagt de Ryken meer dan de aaneenſchakeling van hunne zotte verkwistingen: zy gaan ſteeds verder dan zy willen. De Weelde heeft zo ſchriklyk kostbaare gedaanten aangenomen, dat 'er, om zo te ſpreeken, geene middelen zyn, of zy kunnen door dezelve worden uitgeput. Zonder den ſtrengen Zedemeester uit te hangen, mogen wy vrylyk zeggen, dat geene Eeuw verſpilleuder geweest is dan die, welke wy beleeven. Men verteert alle zyne inkomſten, alle zyne winſten, en ſteekt van de hoofdſom af. De een zoekt den ander te overtreffen in eene ſchandelyke overdaadigheid. En, om zich op te houden in eene hoogte, welke men, met inſpanning van alle zyne vermogens, bereikt heeft; wordt het noodig de toevlugt te neemen tot middelen die ons veragtlyk in onze eigene oogen, en by anderen gehaat, maaken.

Hoe kan men niet eeten, ſmaaklyk eeten, en goeden cier houden, zonder een prachtig tafelſervies, dat handen vol gelds kost, en één mistred van een knegt in ſtof kan vergruizen? Is het noodig dat het Zilverwerk, om vooral niet ouderwets te zyn, 's jaarlyks verandert, en het hoogloopend ſatſoen 'er by verlooren worde? Behoeft men een Hofmeester, die, net en kostbaar uitgedoscht, agter den ſtoel ſtaat om alles aan te reiken, en die ſchatten ſpilt om u Naageregten te vervaardigen, waarvan men bykans niets gebruikt? Zyn 'er eene menigte van Dienstbooden noodig om ſlegter gediend te worden dan van een minder getal? Moet men zulk een ſtal vol Paarden houden, om eenige bezoeken in de Stad af te leggen, een klein toertje na buiten te doen?

Hoe groot is de buitenſpoorigheid der verbeeldinge niet? Zulk een bedryf moge zommigen kinderagtig voorkomen, doch het is meer. Om deeze zalfgezogte elenden te verkrygen en te behouden, begaan de Grooten alle die laagheden, welke den Mensch vernederen; en die menigte van kleine misdryven, welke den Ryken de vrede met zyn eigen hart ontzeggen.

Men herinnere zich APICIUS, die alle de dieren, uit alle oorden der aarde verzameld, welke op zyn tafel ſtonden, niet kon noemen. Zyn Slaaf at den brok, die gebrek aan honger hem belette te gebruiken. Hy nam vergif in, om dat hy, zyne rekeningen naaziende, bevondt ſlegts tweehonderd en vyftig duizend Ponden over te hebben, en vreesde van Honger te zullen ſterven.

DE

DE GESTRAFTE GIERIGAART.

(Eene waare Fransche Geschiedenis.)

T****, een ryk Woekeraar, hadt door een Smit een yzeren deur laaten maaken voor een kelder, waar in hy zyn goud en zilver opeen stapelde: dagelyks ging hy 'er in, om den *Mammon* te offeren. De maaker van het kunstig slot hadt hem gewaarschouwd, zorg voor 't zelve te draagen: dewyl het, agter hem toevallende, hem onvermydelyk zou doen omkomen in den knip, dien hy voor anderen zette.

Verscheide jaaren verliepen 'er, en de onverzadelyke Woekeraar zag, met het streelendst genoegen, zyn schat steeds toeneemen. De opeengehoopte zakken te tellen, nieuwgevulde daar by te voegen, was zyne geliefdste bezigheid. Op zekeren dag, den eerdienst aan zyn Afgod afleggende, hadt hy, te vol drifts, verzuimd het slot te rug te zetten. —— Het slaat agter hem toe; en hy vindt zich in dien duisteren Tempel opgesloten. Hy roept, hy schreeuwt; maar dit hol was voor anderen ontoegangelyk, en zyn stem kon de ooren van geen mensch bereiken. Hy zit neder op zyn goud en zilverstapels, door honger, dorst, en wanhoop bestreeden: hy sterft woedende, te midden van schatten, die hy nu, voor een dronk waters, en eene beete broods, wel zou hebben willen geeven. Welk een harde, welk een langduurige straffe. De opbeurende gedagtenis van ééne weldaad troost hem niet in deezen akeligen toestand.

Men zoekt overal. —— Niemand dan de Smit weet het heimlyk verblyf, ter Schatverzameling vervaardigd. Deeze hoort eindelyk dat de Heer T**** vermist wordt. Hy vermoedt wat 'er gebeurd is, en ontdekt de verborgene Schuilplaats. Met veel moeite en geweld wordt de yzeren deur stukken gebrooken. —— Welk een verschriklyke vertooning! Men vindt den Woekeraar, van gebrek en woedend gestorven, met afgeknaagde vingeren, op zyn schat uitgestrekt liggen.

* * *

LUCHTS.

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, MAART, 1784.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	28.	10-6	32	NNW	8 donker sn. z. b.
	—	11-2	37	———	2 o. helder
	29.	0-2	31	———	6 sn. donker,
	—	0-5	31½	NWtN	3 o. helder
2	—	1-1	38½	———	4 wolkig.
	—	1-3	34½	WtN	7 iets sn. z. betr.
	—	1-4	33½	Z	2 o. helder
3	—	1-0	40	ZtO	4 ———
	28.	11-5	34	Z	4 —— betr. (((
	—	9-4	36½	———	4 donker R.
4	—	8-2	43½	ZW	8 — o helder
	—	8-6	39½	—— 10 à	12 z. betr. iets R.
	—	9-0	36½	———	4 o. h. donk. mist
5	—	9-1	47	ZtW 6	Z 6 z. betr.
	—	8-0	42½	ZZO	5 betrokken (((
	—	5-5	43	Z	5 ———
6	—	4-7	57*	———	6 ———
	—	3-7	50	———	6 ———
7	—	4-2	44	ZZW	4 o. helder
	—	4-2	56	Z	4 ———
	—	3-5	50	ZtW 8	12 z. betr.
	—	4-2	46	ZW	10 ——R. H.
8	—	5-0	51	ZWtW	12 13 zw. wolken
	—	5-1	42	ZWtZ	12 o. helder.
	—	5-1	38	ZZW	8 helder z. betr.
9	—	4-4	49½	— 2.	O O R.
	—	1-5	45	ZO	1 R.
	—	1-5	35	NtW	12 N 14 natte sneeu
10	—	6-5	36	NNW	10 donk. wolk. sn. H.
	—	7-5	33	NWtN	2 o. held. z. betr.
	—	7-5	31	———	6 —— sn. H.
11	—	9-9	39½	NNW	9 wolkig sn. H.
	—	11-2	30	NW	78 —— sn. H.
	—	11-5	34	WtN	4 o. held. donker
12	—	11-8	40	W	10 R. z. betr.
	—	11-9	37	———	7 iets R. ——
	—	11-5	36½	WtN	5 wolkig
13	—	11-1	44½	———	6 ——— H. sn.
	—	11-2	32	NNW	4 ———
	—	11-8	32	N	3 helder
14	29.	0-8	42	NNW	4 wolkig
	—	1-6	32	N	4 helder.
	—	2-3	31	O	3 ———
15	—	2-6	39	———	5 ———
	—	2-1	32	———	3 ———
	—	1-5	31	ONO	2 —— wolk.
16	—	2-0	41½	———	3 o. helder
	—	2-5	33	———	2 helder

	Bar:	Th:	Wind.		
17	29.	2-8	36	ZO	2 betr. o. held.
	—	2-3	42	O	4 helder
	—	1-0	34½	OtN	7 ———
	28.	10-0	33	OtZ	6 betr.
18	—	8-1	43½	OtN	8 — wolk.
	—	7-4	36	NO	10 o. helder
	—	7-0	34	NNO	8 z. betr. iets sn
19	—	7-2	36	———	9. 12 sn. H. zw. w
	—	7-3	28½	———	10 sn. o. helder.
	—	9-6	25½	———	9 zw. wolken sn
20	—	10-9	31	—— 8	N 4 sn. o. helder
	—	11-7	21½*	NO	3 helder
	—	10-9	27½	ZZW	4. 8 betr. iets sn.
21	—	10-9	34	ZW	8 donk. sn.
	—	11-1	33½	———	8 ——— sn.
	—	10-9	33	NO	3 wolk. o. held.
22	—	10-4	27	NOtN	2 o. helder
	—	10-1	29	NO	2 ———
	—	9-6	31½	ZO	2 z. betr. o held
23	—	9-5	43	Z 2 O	2 o. helder
	—	8-5	31	OtZ	2 ———
	—	6-5	31½	— 2 Z	4 betr. donk. sn.
24	—	5-7	41	ZZW	3 iets R. o. held
	—	6-0	31½	Z	1 o. helder
	—	6-6	36	OtN	3 z. b. iets mist
25	—	7-1	48½	———	3 donker R.
	—	5-5	40	———	4 zw. R.
	—	6-7	37	NO	2 donk. mist. re
26	—	5-8	36½	———	4 natte sn.
	—	6-2	33	———	8 sn.
	—	7-5	32	———	4, 6 donk. iets sn.
27	—	9-2	37½	———	3 wolkig.
	—	10-3	29½	———	1 o. helder
	—	8-2	31	O	7 wat betr.
28	—	6-5	38½	———	10 z. betr.
	—	6-1	32	———	12 jagt sn.
	—	5-7	32	———	12 donk. jagt sn.
29	—	5-6	36½	———	10 ———
	—	5-5	34½	OtN	9 ———
	—	5-5	32½	ONO	8 ———
30	—	5-5	34	NO	8 ———
	—	6-9	32	NOtN	7 ———
	—	8-0	32	NtW	24 wolkig.
31	—	9-2	37	NNO 4	N 8 à 12 sn. donk. wo
	—	9-8	26	N tW 4	à 8 mist zw. sn.
				nagt	14 z. betr.

28. 8 11/16 | 36 16/16 | 57/16

Bar. den 9 av. 12 u. 28. I. o. *

Th. den 3 's mo. 6 u. 32 — den 14 's mo. 6½ u. 29½ — den 21 's mo. 6 u. 25½

10 —— 9 u. 33 — 15 —— 6½ u. 30 — 27 —— 6 u. 30

-- 's nam. 3 u. 37 — 16 —— 6 u. 29 — -- 's av. 11 u. 29

-- 's av. 7 u. 32 — -- 's av. 12 u. 32 — 28 's mo. 6 u. 29½

-- —— 11 u. 34 — 19 's mo 6 u. 32 — 31 's mo. 6 u. 31

11 's mo. 6 u. 30 — 20 's av. 11½ u. 21 NB. — 's av. 11½ u. 29

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE WAARE TROOSTGRONDEN BY TREFFENDE STERFGEVALLEN.

Geen ongeval, hoe groot, waar in geen troosttaal gelt,
Zo onze ziel in 't leed op God betrouwen ſtelt.

VAN MERKEN.

Het geloof aan God, dat ons, door de rede, en de betrekking waar in wy tot hem, als onzen Schepper, Onderhouder en Weldoener, ſtaan, zo ſterk wordt aangeprezen, en in zyn woord, als onze onvermydelyke pligt, van ons gevorderd wordt, eischt ontwyfelbaar, dat wy het zelve, in onze daaden, door ſpreekende bewyzen, aan den dag leggen. Het is toch niet genoeg, dat wy zeggen in God te gelooven; —— maar, wy moeten ons geloof betoonen, daar in, dat wy ſtil berusten in zyne regeering, en eene onderworpen goedkeuring aan alle zyne wegen geeven. —— Hoe moeilyk de paden zyn die wy moeten bewandelen, —— hoe veele tegenſpoeden ons ontmoeten, —— welke tegenſtanden wy in de uitvoering onzer oogmerken ontwaar worden, —— dat alles moet by ons het vermogen niet hebben, dat wy zouden nalaaten, Gods wegen, als altoos wys, te aanbidden; —— neen, onze werkzaamheden moeten dezelfde blyven, en derhalven, behooren wy ſteeds in een leevendig vertrouwen te verkeeren, dat Gods handelingen, altoos, ten onzen beste, zullen moeten medewerken, en niet zonder gewichtige redenen, ten aanzien van ons zelven, of anderen, zo, en niet anders, hoe duister ook voor ons oog, hebben moeten weezen, als hy die gericht heeft. —— Intuſſchen zien wy ons dikwerf in zulke zwaare en treffende gevallen ingewikkeld, welke ons al ligtelyk toeſchynen, dat, of niet te ontknoopen zyn, of geheel geen wysheid in de Godsregeering aanduiden, en, van hier, ons geloof in gevaar brengen van te wankelen, en onze Standvastigheid van te bezwyken. —— By voorbeeld, men ziet, dat een braaf, godvruchtig, en geleerd man, die

niet alleen voor zyn gezin, maar voor eene geheele maatschappy, waar onder hy leefde, ten hoogſten nuttig was, en niet gemist ſcheen te kunnen worden; —— die, boven dien, met geen tydelyke middelen, maar met een talryk kroost gezegend was, welk enkel van zyne inkoomſten, die hy door arbeidzaamheid verzamelde, beſtaan moest; —— dat, deeze man, die, tot aller genoegen en nut, eenen hoogen ouderdom ſcheen te moeten bereiken, in den vaag van zyn leven, van zyne tedergeliefde Gade, van zyn minnend' kroost, van zyne hem achtende naastbeſtaanden en medeburgers, onverwachts afgeſcheurd wordt, en dat daar door, hunne hoope, uitzicht en troost, geheel wordt weggenomen en verydeld. —— Of, dat twee pas getrouwde echtelingen, wier geluk, door de eerstgemaakte vereeniging, ſcheen volmaakt te zyn, en wier grootſte genoegen beſtond, in de aankweeking en vermeerdering van hunne onderling gevestigde liefde, eensklaps hunne rechtmaatige blydſchap in de grootſte droefheid veranderd vinden. De dood koomt, treed in hun huis, en rukt, aan eene geweldige ziekte, den man, van de zyde zyner vrouw; —— of, doet de vrouw, van haare eerst vrucht bezwangerd, met, of zonder het zelve, ſneeven. —— Of, dat anderen het eenigſte pand hunner trouw verliezen, op een tyd, dat de ontwikkelende geestvermogens, en aangroeiende ligchaamskrachten, alles goeds deeden hoopen. —— Of nog anderen, verliezen hunne Kinderen, met veele ſmarten gebaard, vóór dat zy het licht van de duisternis hebben kunnen onderſcheiden, en mitsdien, zonder dat zy, voor hunne moeite en ſmarte, eenige belooning, in de genoegens van een vrolyk opwaſſend kind, rykelyk te vinden, hebben mogen ſmaaken. Deeze voorbeelden, uit veelen genomen, waar mede dezelven zouden kunnen vermeerderd worden, gebeuren dagelyks onder ons oog; —— en niemand, of hy zal ze, onder zyne goede bekenden of aanverwanten, aan zyne verbeelding kunnen verleevendigen: —— deeze gevallen, en meer anderen van dien aart, zyn het, welke ons geloof aan God, op eene zeer hevige proef zetten, en ons dikwils in gevaar brengen, om, tegen zynen wil, onvergenoegd te murmureeren, en zynen weg te betwisten. Het onderzoek, waar toe wy deeze, en eene volgende Verhandeling, inrichten, is enkel geſchikt, om op te ſpooren, de bedenkingen, welken in die, en zoortgelyke, harttreffende ongelegenheden, ons best kunnen opbeuren, en ver-

vertroosten, en ons geloof aan God, tot onze bemoediging, doen werkzaam zyn.

'Er zyn, in het plan der eeuwige wysheid, zo veele gebeurtenisſen beraamd, die tot het doel van God, de eer en verheerlyking van zynen naam, moeten medewerken, welken, wanneer ze op deeze waereld worden uitgevoerd, geene blyken van Goddelyke wysheid voor ons ſchynen op te leveren, alleen, om dat wy het verband niet kennen, waar in ze, met betrekking tot het geheel, ſtaan, en onze onkunde, onze weinige ervaarenheid, van Gods onnagaanbaare wysheid, niet in ſtaat is, de redenen daar voor te kunnen ontdekken. Ons verſtand toch is te zeer bepaald om de wegen van Gods Voorzienigheid en Regeering, in hunnen t'zamenhang en verband, in te zien: —— wy moeten daarom die deelen derzelve, welke ons onbegrypelyk voorkomen, niet verachten, en God laſteren, maar, integendeel, dezelve met eene heilige eerbiedigheid bewonderen en aanbidden (*). Wy moeten, ten einde tot die gemoeds-aandoening te geraaken, ons zelven overtuigen, dat 'er, tot de wyze regeering deezer waereld, verborgene, en duistere, wegen van Gods Voorzienigheid vereischt worden, die zoms zulke onverwachte uitkoomſten opleveren, die ons verbaazen, onze verwondering en ons verſtand aandoen, en aandoen zullen, tot zo lange ons meerder verlicht begrip en vatbaarheid, in de eeuwige gelukzaligheid, ons de wysheid en goedheid daar van leert erkennen en inzien (†). Bevinden wy ons ooit, in een of andere der voorgeſtelde omſtandigheden, —— en bemerken wy, dat ons hart, om onze ontevredenheid aan te kweeken, en de voorgemelde waarheden haar kracht te beneemen, ons inboezemt, hoe veelen eenen hoogen ouderdom bereiken, die pesten en verdervers voor den burgerſtaat, verkwisters hunner goederen en bezittingen, of, door ſlechte zeden, voorbeelden van verkeerdheid, en verleiders hunner medemenſchen zyn; —— dan moe-

(*) *Hornig*, niets by geval. bl. 349.

(†) Daar wy ons ter deezer plaatze in geen Betoog over deeze gronden kunnen uitlaaten, vermits het tegenwoordig oogmerk alleen maar vordert, die waarheden te veronderſtellen, wyzen wy onze Leezeren, die daar van meerder begeeren te weeten, tot de Verh. van Dr. *Sherlok*, over de Godd. Voorz., alwaar, in het 4de Hoofdſt. met bl. 177, dit Stuk breeder uitgehaald en betoogd wordt.

moeten wy, tegen deeze bedenking, wel op onze hoede zyn, en dezelve in onze harten geen ingang doen vinden, als ontſpruitende uit het ongeloof, dat ons ſtaag van God poogt af te trekken, en te kluisteren in de boeijen van de verfoeielykſte wanhoop. —— Dat deeze blyven leeven, dat anderen ſterven, is beide Gods welbehagen, berust op de wysſte gronden, en geſchiedt ter bevordering en bereiking van de nuttigſte einden. —— Schoon wy niet voorgeeven, altoos de redenen te kunnen opſpooren, waarom Menſchen van ſlecht gedrag, van een verkwistenden aart, tot ons verdriet, en, ten onzen koste en ſmart, geſpaard worden, kan echter eene aandachtige beſchouwing van zaaken, en vergelyking van byzondere omſtandigheden daar mede verzeld gaande, ons zoms, in zulke gevallen, veel wysheid doen ontdekken. God kan dit goedvinden, ter beteugeling van onzen hoogmoed, —— om onze vermaaken in te binden, om ons hart niet te veel aan de genoegens deezer waereld vast te maaken, 't geen gemakkelyker geſchieden zoude, indien 'er niet 't een of ander was, dat onze tydelyke vreugd leenigde en ſtoorde, —— en eindelyk, om ons te beproeven, hoe wy ons, omtrent dezulken gedraagen, en van onzen pligt kwyten, zullen. Laaten wy, in plaatze van ons aan zulke bedenkingen toe te geeven, wanneer ons ontydig onze Ouders, Man, Vrouw, of Kinderen, ontnoomen worden, onzen Geest inprenten, en tot ons hart zeggen: —— „ 't is God, in wien ik geloof, die dit beſtiert; en al Zyn doen is majeſteit en heerlykheid; —— en derhalven, hoe weinig ik, met myn zwak en eindig verſtand, dit als nog bevroeden en zien kan, ik houde daar aan vast, dat zelve deeze bittere rouw, ten nutte van de overledene, of van my, moet ſtrekken. —— Ik geloof, op den grond van Gods getuigenis: —— en indien ik nu reeds den Schakel aller dingen doorzien kon, en van alle Gods wegen reden wist te geeven, was het geen geloof meer, waar in ik op deeze waereld leeven moet: —— dit, de wysheid Gods in alle zyne handelingen uitblinkende, zal my de eeuwigheid eerst ontzwachtelen, en tot verſtomming doen zien; —— en daarom, moet ik, door eerbiedig te gelooven, in deezen ſtaat, alleen berustenden troost verwerven, om myne loopbaane gelukkig ten einde te brengen." —— Dit is de weg, niet ſlechts tot eene bedaarde ruste, maar ook, tot bereidvaardige geneigdheid om Gods wil goed te keuren. En

als

als men zo verre gevorderd is, dan ontdekt zomtyds ons ſchemerend oog zelve, of terſtond, of van achteren, eenige redenen, welke ons die wysheid reeds eenigermaate aan den dag brengen. ——— By voorbeeld, —— 'er ſtaan zwaare rampen, 't zy dan dat die meer byzonder tot een of ander huisgezin bepaald zyn, of wel de geheele maatſchappy, waar in wy leeven, betreffen, te gebeuren, in welke de overledene van nabý zoude hebben moeten deelen, doch waar toe zyn meewaarig, gevoelig, en ligt bewoogen, hart niet beſtand zoude geweest zyn, en het geen hem dus veele aandoeningen, grievende ſmart, en innigſt leed, zoude hebben veroorzaakt. ——— Of, zyne krachten, zyn lighaam of geestvermogens, waren aanhoudend' niet geſchikt, tot uitvoering van het zwaarwichtig werk waar onder hy zich gebukt hadt, en dus zoude mogelyk, uit zyne geſtadige werkzaemheid, een zwak lighaam, een kwynend ellendig leven, gevolgd hebben. ——— Of, hoe ſchoon zich ook voor eenigen tyd de zaak liete aanzien, het zoude by vervolg van achteren gebleken zyn, dat de twee vereenigde harten niet geſchikt waren tot een aanhoudende nauwe verkeering en zamenleeving, en dat dus, uit de langere ſtandhouding van dien echt, oneensgezindheid, liefdeloosheid, en onrust, zoude voortgeſprooten zyn. ——— Of, mogelyk was de een of ander van hen niet bekwaam om de Kinderen Godvruchtig en Deugdzaam op te voeden. ——— En waarom zouden wy zelven, als wy zo dachten, in Gods wegen, geen wysheid ontdekken kunnen? Elk die zich in de ongelegenheden bevindt, kan best daar naar onderzoek doen, om dat hy alleen nauwkeurig alle de byzonderheden weet, die 'er met betrekking tot de overledene hebben plaatze gehad, en waar uit alleen de redenen tot billyking van Gods wegen, voor zo verre die uit tydelyke omſtandigheden te haalen zyn, moeten worden afgeleid. ——— Wanneer wy alleen luisteren naar de ingeeving onzer drift, die ons by geen redeneering doet ſtil ſtaan, maar ſlechts blyft hangen aan de ſmart, welke het uiterlyk verlies, in ons beſtaan, verkeering, en genegenheid veroorzaakt, dan is 'er niets te vinden, dat ons noopt, om Gods macht te aanbidden, en hem, in den treurweg, welke hy met ons inſlaat, te verheerlyken. ——— Doch wanneer de eerſte ogenblikken, waar in wy meest gevoelen, verdweenen zyn, en wy tot voorige kalmte en ſtille rust zyn wedergebracht, dan wyst ons hart ons dikwils

zo veele troostgronden aan, dat wy gemakkelyk Gods majesteit bewonderen kunnen. —— Ook blykt al veeltyds uit de gevolgen, dat de ongevallen niet zo treffend' zyn, als het zich in den beginne doet aanzien; —— of, dat God zelve zulke middelen verschaft en daar stelt, welke in staat zyn, het geleden gemis te vergoeden. —— Hy geeft, by voorbeeld, eene bitter bedroefde Weduwe, eenen braaven Zoon, die met lust en yver haare zaaken behartigt, en haare bezittingen, meer dan te vooren, door zynen gunstigen zegen, doet aangroeijen en vermeerderen. —— Of wel, zo zy geen Kinderen heeft, welken daar toe bekwaam zyn, verleent hy haar andermaal een wederhelft haarer liefde waardig, en in wiens omhelzing zy met vergenoeging haare dagen eindigt. En zo zyn 'er, buiten deeze, veele middelen, waar door God het leed verzacht, en de smarte vermindert; het geen ons byzonder moet aanzetten, om onze droefgeestigheid, voor al in den beginne, niet oumaatig bot te vieren, maar zo veel bedaardheid van Geest te bewaaren, als immer mogelyk is.

Ter volkomener geruststellinge onzer Ziele, moeten wy, by de reeds voorgedraagen bedenking, nog voegen de overweeging, dat onze eigen verkeerde werkzaamheden van al te sterke verkleefdheid aan het ons ontnoome voorwerp, 't zy dan Echtgenooten, Ouders of Kinderen, die wy buitensporig en ongeregeld lief hadden, de Goddelyke wegen billyken, daar die, ten onzen nutte, en ter beproeving van ons geloof, en aankleeven in en aan Hem, ons dezelve doet ontbeeren. —— Laaten we deeze denkbeelden een weinig uit een zetten, om te doen zien, hoe ze tot troost, en tevens tot een stil berusten, kunnen medewerken!

Wy moeten God boven alles beminnen! —— en de liefde tot alle andere voorwerpen, moet daar in hun grond vinden! —— Zonder God, tot onze hoogste liefde, vertrouwen, en genegenheid te stellen, zal ons alles mislukken, en wy doolen om, in verbysterde dwaalsporen. —— Onze liefde tot anderen, zal ze oprecht, bestendig en deugdzaam zyn, moet ze uit de liefde tot God voortwellen. —— Doch, hoe menig is 'er, die de liefde Gods verwaarloost, en zyne genegenheid, omtrent tydelyke en stoffelyke weezens, eenen al te hoogen top doet bereiken. —— Dit heeft boven alles plaats, wanneer wy, of in min, of in vriendschap, blaaken.

't Is

't Is dan al ligt, als ware 'er geen God die ons geſchapen heeft, en iedere dag voor onze noodd'ruft zorgt. Onze vleeſchelyke liefde, voor al wen de zon van voorſpoed ons beſchynt, doet ons het eenig al, in onzen geliefden afgod, vinden, waar voor wy al te verblind nederknielen, en hem aanbidden. —— Te midden onzer verliefde ſtonden, —— dan, als onze boezem van een edel vuur van liefde gloeit! —— bepaalen wy ons eenigſyk tot het beminde voorwerp, en zyn wegens niets meerder bezorgd, dan om het zelve niet te verliezen. —— Niet, dat God eene tedere min, zuivere genegenheid, en vuurige liefde, wraakt; —— integendeel, hy gebiedt ze, en belooft zynen zegen, daar de liefde beſtendig woont: —— maar, deeze moet altoos ondergeſchikt zyn aan de liefde Gods, en daar aan geen verhindering toebrengen. In die oogenblikken, moet ons hart in daukbaarheid, en aanbidding, tot God uitgaan, ten einde hem te ſmeeken, dat hy ons wil bewaaren, dat wy aan de middelen van ons gelúk, of aan de voorwerpen die het zelve uitmaaken, of daar aan veel toebrengen, niet te zeer gehecht mogen zyn, en dat hy onze verbindtenis zodanig wil doen uitvallen, dat de opperſte liefde, die wy hem in alles verſchúldigd zyn, daar door niet koome te lyden. ——— Dit is de weg, om onze liefde goedgekeurd, en met Gods aanhoudenden zegen, vereerd te zien. Maar, geraakt door een tegenovergeſteld gedrag, God, de Rotsſteen van ons heil! in vergeetelheid, —— wordt ons geloof, door geen vermaaningen, van ziekten, of andere onheilen, die ons toegezonden worden, levendiger, dan behaagt het zoms der Voorzienigheid, het zelve te beproeven, door ons die voorwerpen, waar in wy, met achterſtelling van Hem, al onzen lust en eenig welbehaagen vonden, ons ſchielyk, en, als met eenen ſlag, te ontneemen, om daar door, onze liefde tot hem te doen wederkeeren, en ons te rug te brengen, van het verkeerde ſpoor, dat wy tot ons eigen verderf betreedden. Door dit nieuw, voor ons gevoelig, en ſpreekend bewys, wil hy ons doen zien, dat op niets, dan op God alleen, veilig ons vertrouwen berusten kan. Dit moet dan, indien wy immer ſmartelyke ſterfgevallen ondergaan moeten, onze troost zyn, dat God vaderlyk, ſchoon voor eenen tyd, zeer grievend, kastydt, —— dat wy ons die roede waardig gemaakt hebben, en dat hy ze tot onze weezenlyke verbetering gebruikt. —— Want

dit toch is een onafſcheidelyk uitwerkzel van Gods beſtraffing; —— ontneemt hy ons het eenige ſteunzel, waar op wy zeker leunden, —— ontzegt hy ons de ſchuilplaats, waar in wy onze veiligheid zochten; —— ons hart mist op de waereld alles, geen natuurlyk voorwerp neemt daadelyk die ledige plaats in, —— maar ons inzien op God wakkert op, —— ons geloof in Hem wordt leevendig, —— onze hoope wordt aangezet, en doet een ſtil berusten, in Gods wil, met een vertrouwelyke overgaave aan Hem, gebooren worden. Dan ſpreekt het getroffen hart: ——— „ Innerlyk ſchaam ik my, ô God! dat ik myn hart van U afgetrokken, en geheel aan het ſchepzel verkleefd had! —— dat myne genegenheden tot onſtandvastige en wankelbaare dingen waren overgegaan! —— dat ik U niet in erkentenis, in aandenken, gehouden heb! ——— Rechtvaardig, ô God! —— rechtvaardig, ontneemt Gy my, het pand myner liefde! Ik was het onwaardig, om dat ik U vergat! —— maar, zie nu, ô Ontfermer! myne traanen, —— verzacht myn leed, —— troost my, in myne bittere rouw, ——— en ontſteekt, in myn koud en onverſchillig hart, eene hemelſche liefde tot U, ——— een brandend verlangen naar de invloeden en het geleide van Uwen Geest! ——— en eene heerſchende zucht naar de wooningen van het eeuwig licht!"

Zó ziet men, dat de tuchtende hand Gods voor ons nuttig kan zyn, en dat zyne Goddelyke eigenſchappen daardoor worden opgeluiſterd. ——— Gelukkigen zy, by wien de kastydingen tot verbetering ſtrekken! ——— „ Zalig toch is de Man die verzoekinge verdraagt: —— want als hy zal beproefd geweest zyn, zo zal hy de kroone des levens ontfangen, welke de Heere belooft heeft den geenen die Hem lief hebben (*)." Hy, over wien God zyne hand opheft, en die nedrig, in verbryzeling des harten, tot Hem, in Jezus Christus zynen Zoon, te rug keert, en zich, wegens zyne misdryven, verootmoedigt, dien zal Hy ook zeker aanneemen, in zyn tydelyk verlies troosten, in zyne bezitting zegenen, en, in zyne volheid van Genade, dubbel doen wedervinden, dat hy door den dood ontbeert! En welke grond van troost, ——— welke bron van bemoediging is dit niet!

B.

(*) *Jacobus* I. vs. 12.

PROE-

PROEVEN MET DE NUX VOMICA IN DE VALLENDE ZIEKTE.

Door J. SIDREN (*).

Een Jongeling van dertien jaaren, van een zwakkelyk Ligchaamsgeſtel, wierd in de maand October 1778, met ligte trekkingen bevallen, die in korten tyd zeer hevig wierden. De gewoone Geneesheer, als mede de Ouders, vielen op de gedagten, dat hier wormen aanwezig waren, te meer daar niet alleen de Lyder reeds in zyne vroegſte jeugd daarmede was behebt (geplaagd) geweest, en hy telkens vóór den aanval, pynen op de Borst en in den Onderbuik gevoelde. —— Ik gaf hem, ten dien einde, zagte en vervolgens ſterke wormdryvende middelen, en bovendien nog van tyd tot tyd braakverwekkende en purgeermiddelen: dan dit alles was vruchteloos, de Lyder kreeg zomwylen tweemaal 's daags aanvallen van Stuiptrekkingen, zonder dat men eenige verdere tekenen van wormen beſpeurde. —— Vervolgens gebruikte de Lyder den gantſchen winter het Seltzer-water. In de maand February 1779, wierd de Ziekte zo hevig, dat 'er dagelyks vier a vyf aanvallen kwamen, zonder dat men den aanval door eenige voortekenen konde vermoeden. —— Dit echter ſcheen vreemd te zyn, dat, wanneer iemand den aanval konde voorzien, en men den Lyder terſtond in de vrye lucht bragt, de aanval oogenblikkelyk verminderde of geheel ophield. —— Voor 't overige konde men niet bemerken, dat verandering van ſpyzen, of eene ſterkere of zwakkere beweeging, nog de honger, nog het eeten, eenige verandering in de Ziekte veroorzaakte. —— Vermits nu de beste Geneesmiddelen geene hulpe aanbragten, liet ik den Lyder tweemaal 's daags, agt grein van de *Nux vomica* inneemen, met dat gewenschte gevolg, dat, na verloop van veertien dagen, de

(*) *Acta Medicorum Suecicorum*, Tom. I. *Upſal*, 1783. Hier vind men nog meerdere Waarneemingen door den Heer SIDREN medegedeeld, welke bewyzen, dat by Menſchen dit middel onder de werkzaamſte Antiſpasmotike middelen behoort; maar wy moeten 'er ook byvoegen, dat men de grootſte omzichtigheid daarby in acht te neemen heeft, en niet dan in zeer geringe hoeveelheid moet toedienen.

de Lyder volkomen herſteld was, en zig ook den gantſchen volgenden Zomer wel bevond.

In de maand October, ſtelde zig wederom een ligte aanval in; dan, doordien de Ouders hem terſtond wederom het poeijer van de *Nux vomica* gaven, zo bleeven ook de aanvallen terſtond weg, en de Lyder bevind zig op dit oogenblik volmaakt wel.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN ZWARTEN SPECHT; ALS MEDE VAN DEN BONTEN, DEN GROOTEN EN DEN KLEINEN.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De tweede ſoort van *Spechten*, in *Europa* voorkomende, is de *Zwarte Specht*; in 't Latyn, *Picus Maximus* en *Picus Niger*; in 't Italiaansch, *Picchio*; in 't Fransch, *Pic Noir*; in 't Hoogduitsch, *Groſſer Specht* en *Schwartzer Specht*; in 't Zweedsch, *Spil kraoka*; in 't Noorweegsch, *Sort-ſpæt*; in 't Poolsch, *Dzieciol naywieksży*; in 't Engelsch, *Great black wood-pecker* geheeten.

Deeze ſoort van *Spechten* ſchynt aan eenige byzondere Landen, en bovenal aan *Duitschland*, bepaald. De *Grieken* kenden niet te min, even als wy, die ſoorten van *Spechten*. ARISTOTELES duidt ze alle aan: de een zegt hy is kleinder dan een *Merel*, dat is de *Bonte Specht*; de ander veel grooter dan een *Merel*, door hem elders Κοιλος genaamd, deeze is onze *Groene Specht*; de derde bykans zo groot als een *Hoen*, 't geen men van de langte, niet van de zwaarte, des lichaams moet opvatten, deeze is geene andere, dan onze *Zwarte Specht*, de grootſte van alle op het Oude Vasteland (*). Dezelve haalt zes duimen van den tip des Beks tot het uiterſte van den Staart gemeeten: de Bek, twee en een halve duim lang, is hoornagtig van kleur; een helder roode Kuif dekt den Kop; de Pluimadie van 't geheele Lyf is donker zwart. De *Hoogduitſche* naamen van *Kraeſpecht* en van *Holtzkrae. Kraai-Specht* en *Hout Kraay*, geeven teffens de kleur en de geſtalte te kennen.

Men

(†) ARISTOTELES *Hist. Animal. Lib.* VIII. *Cap.* III. en *Lib.* IX. *Cap.* IX.

Men vindt de *Zwarte Spechten* in zeer hoogopgaand geboomte, op de Bergen in *Duitschland*, *Zwitzerland*, *Voigtland*; in veele Landſchappen van *Frankryk* zyn ze onbekend, en zy onthouden zich ſchaars in vlakke Landſtreeken. WILLUGHBY verzekert, dat men ze in *Engeland* niet aantreft; indedaad, deeze Boſchvogel zou een al te bloote en van geboomte te onvoorzien land moeten overtrekken: deeze oorzaak alleen kan hem uit *Engeland* houden, als mede uit *Holland*, waar men verzekert, dat dezelve niet voorkomt: want men ziet hem in veel Noordlyker Gewesten, tot in *Zweeden*; doch men kan minder raamen, waarom hy zich niet in *Italie* vertoont, waar ALDROVANDUS verklaart, dien Vogel nooit ontmoet te hebben.

In de Landen, waar de *Zwarte Spechten* huishouden, zyn 'er ſtreeken, welke zy de voorkeus geeven: FRISCH, noemt een Bosch in *Frankenland*, dat van *Spesſert* naamlyk, 't geen beroemd is van wegen de menigte *Zwarte Spechten*; doorgaans verkiezen zy woeste en eenzaame plaatzen. Voorts zyn ze niet algemeen in 't overige van *Duitschland*. ——— Deeze ſoort ſchynt niet zeer talryk, en het is zeldzaam, dat men, in de uitgeſtrektheid van eene halve myl, meer dan één paar deezer Vogelen aantreft. Zy bepaalen zich tot zekeren omtrekkring, welken zy weinig verlaaten, en men is vry wel verzekerd van ze ſteeds daar binnen te zullen zien.

Met zo zwaare ſlagen klopt deeze Vogel tegen de boomen, dat men het, volgens FRISCH, zo verre hoort als de ſlag van een byl. Hy holt ze diep uit om in 't hart te woonen, waar hy een ruim verblyf vervaardigt: men ziet dikwyls aan den voet des booms, onder het gat, een hoop ſtof en kapzel; zomwylen doorboort hy het binnenſte der boomen, dermaate, dat ze door den wind ſchielyk om verre geſmeeten worden. Deeze Vogel zou, derhalven, aan de Boſchen groot nadeel toebrengen, indien derzelver aantal grooter was; by voorkeuze bepaalt hy zich meest tot reeds kwynende boomen; doch lieden, zorgvuldig voor hun houtgewas, zoeken de *Zwarte Spechten* uit te delgen: want zy laaten friſſe en gezonde boomen niet ongemoeid. De Heer DESLANDES klaagt in zyn *Eſſai ſur la Marine des Anciens*, dat men weinig boomen vondt, geſchikt om riemen van veertig voeten lang te maaken, of ze waren van de *Spechten* doorgaat.

De *Zwarte Specht* legt in het diepſte van het gemaakte

te gat, twee of drie witte Eijeren; en deeze is de kleur van alle *Specht-eijeren*, volgens WILLUGHBY. De *Zwarte Specht* komt zeldzaam op den grond: de Ouden hebben beweerd, dat geen *Specht* ooit op den grond kwam; 't is waarheid dat het niet veel gebeurt. Wanneer zy tegen de boomen opklimmen, is de lange achtervinger nu eens op zyde dan vooruit: deeze is deszelfs geleding met den Voet beweegbaar, en kan zich ſchikken naar alle richtingen, noodig tot het ſteunpunt en het evenwigt: alle de *Spechten* bezitten deeze eigenſchap.

Wanneer de *Zwarte Specht* het gat doorboord, en zich den weg in een hollen boom gebaand heeft, heft hy een groot geſchreeuw of ſcherp en languitgehaald geluid aan, 't welk zeer verre klinkt; ook laat hy, by tuſſchenpoozen, een gekraak hooren, 't welk hy maakt door zyn Bek te ſchudden en tegen de kanten van het gat aan te wryven.

Het Wyfje verſchilt van het Mannetje in kleur, deeze is minder zwart; 't zelve heeft ook alleen eenig rood aan het agterſte van den Kop, en zomtyds geheel niets; men heeft waargenomen, dat by eenigen dit rood veel verder over het buigen van den Nek loopt dan by anderen; en dit zyn oude Mannetjes.

's Winters vertrekt de *Zwarte Specht*. AGRICOLA gelooft, dat deeze Vogels als dan verhoolen blyven in de boomgaten; maar FRISCH verzekert, dat zy vertrekken en het guure Jaargetyde ontwyken, in 't welk alle leevensonderhoud hem ontbreekt; dewyl de Houtwormen zich als dan dieper verſchuilen, en de Mieren begraaven blyven onder ys en ſneeuw.

Wy kennen geen Vogel in het *Oude Vaſte'and*, noch in *Aſia*, noch in *Africa*, welker ſoort eenige betrekking heeft tot die van den *Zwarten Specht* in *Europa*: dezelve ſchynt tot ons overgekomen uit de *Nieuwe Wereld*, waar men veele ſoorten vindt die zeer veel betrekking op onzen *Zwarten Specht* hebben.

De derde ſoort van *Spechten* in *Europa*, is de *Bonte*, in 't Grieksch *πίκος*, in 't Latyn *Picus varius major*, in 't Italiaansch *Culroſo*, in 't Hoogduitsch *Elſter-ſpecht*, in 't Fransch *Pic Varié*, in 't Engelsch *Great ſpotted woodpecker*, in 't Zweedsch *Gyllenrenna*, in 't Deensch *Flagſpeat*, in 't Noorweegsch *Kraak-ſpin:e*, in 't Poolsch *Dzieciol pſtry wiekfly*.

Het zwart en wit is, in de Pluimadie van deezen Vogel,

gel, aartig gemengeld, en ſteekt te ſchooner af, door het rood aan den Kop en Buik. De Kop is zwart met een rooden ſtreep van achteren, en de pluimen, op den Kop, eindigen op den Hals in een zwarten ſtip; van deeze loopen twee zwarte banden, van welken een tak te wederzyden opklimt tot den wortel van den Bek, en daar een vlek vormt; en de andere tak beneden den Hals afdaalende, voorziet denzelven van een halsband; de zwarte ſtreep ſpreidt zich tot de Schouders uit, in het zwarte gedeelte, 't welk het midden van den rug beſlaat; twee groote witte vlekken dekken de Schouders; in de Vleugels zyn de groote pennen bruin, de andere zwart, en alle met wit gemengeld; al het zwarte is zeer donker, al het witte zeer afgeſcheiden en zuiver; het rood van den Kop is zeer helder, en dat van den Buik ſchoon ponçon kleur. Indeezervoege is de Pluimadie van den *Bonten Specht* zeer fraay afgewisſeld, en hy verdient in ſchoonheid den voorrang onder alle de *Spechten*.

De opgegeevene beſchryving past ten vollen alleen op het Mannetje. Het Wyfje heeft het rood niet achter aan den Kop. Men heeft ook *Bonte Spechten* van eene min ſchoone Pluimadie, en vindt 'er zelfs die meest wit zyn, en anderen wier kleurverſcheidenheid min afſteekt, min geregeld onderſcheiden; en by welken het rood aan den Kop en Buik bleek en onzuiver is. ARISTOTELES heeft den *Bonten Specht* gekend. Hy is onder de drie ſoorten van *Spechten*, door hem vermeld, dien welken hy aanduidt als kleinder dan de *Merel*, en met eenig rood in de Pluimadie.

De *Bonte Specht* klopt op de boomen met harder ſlagen dan de *Groene Specht*; hy klimt met zeer veel gemaks op en nederwaards, onverſchillig aan welken kant van een tak hy zich bevinde; de ſtyve en ſtugge Staartpennen dienen hem tot een ſteunpunt als hy het onderst boven zit, en de ſlagen met zyn Bek verdubbelt; hy ſchynt te wantrouwen, wanneer hy iemand ziet: hy houdt zich onbeweeglyk, naa zich agter een tak verborgen te hebben; hy neſtelt, even als andere *Spechten*, in 't gat eens uitgeholden booms; des Winters komt hy in onze Landſtreeken, naby bewoonde plaatzen, en zoekt zyn leevensonderhoud op den ſchors der vrugtboomen, waar de poppen en de eytjes der Inſecten veelvuldiger zyn, dan op de boomen des wouds.

In den Zomer, als het zeer droog is, doodt men dikwyls de

de *Bonte Spechten* by de waterverzamelplaatzen in de Bosschen, waar deeze Vogels komen drinken: dit geschiedt altoos in stilte, ik wil zeggen, zy stryken niet met één vlugt ter neder, maar vliegen van boom op boom; by elke tusschenpoos, schynen zy te onderzoeken of 'er omstreeks ook eenig onraad te vreezen is; zy vertoonen eene ongeruste houding, draaijen den kop allerwegen heen, en steeken dien nederwaards om door de bladeren heen in den grond te zien; het minste geritzel, 't geen zy hooren, is genoeg om ze te rug te doen keeren: op den boom digtst by 't water gekomen, daalen zy van tak tot tak tot den laagsten, en van deezen op den waterkant; telkens als zy den Bek in 't water steeken, luisteren zy en kyken rondsom, en, gedronken hebbende, keeren zy schielyk te rugge, zonder die tusschenpoozingen, als in het heengaan, in agt te neemen. Wanneer men een *Bonte Specht*, op een boom zittende, schiet, valt hy zeldzaam ter aarde, indien hy slegts eenig leeven behouden heeft; hy slaat de klaauwen zo vast in den schors, dat men dikwyls genoodzaakt is nog eens los te branden.

De *Kleine Bonte Specht*, in 't Latyn *Picus Varius Minor*, in 't Italiaansch *Pipra*, in 't Hoogduitsch *Grasf Specht*, in 't Engelsch *Lesser spotted Spite* of *Woodpecker*, in 't Fransch *Petit Epeice*, in 't Poolsch *Dzie col-pstry-mnieyszy*, in 't Noorweegsch *Lille Træ-pikke*, genaamd, zou in alles de voorbeschreeven *Bonte Specht* in 't klein weezen, verschilde hy niet van denzelven aan 't Voorlyf, 't welk veel wit of zelfs grys is, en door het ontbreeken van het rood onder den Staart, en het wit op de Schouders. Voor 't overige zyn alle kenmerken gelyk; en men bespeurt, by den *Kleinen Bonten Specht*, even als by de *Groote*, het rood alleen op den Kop der Mannetjes.

Nauwlyks heeft de *Kleine Bonte Specht* de grootte van een *Mosch*. 's Winters ziet men denzelven digt by de huizen, en in de Boomgaarden. Hy klimt niet hoog in groote boomen; zich meestal op den stam onthoudende: hy heeft zyn nest in boomgaten, dezelve dikwyls betwistende aan de *Koolmeezen*, die, zwakker, de plaats moeten inruimen. Men vindt de *Kleine Bonte Spechten* in *Engeland*, waar zy, behalven den reeds opgegeeven naam, den eigen naam hebben van *Hickwall*. Zy komen in *Zweeden* voor, en het schynt, dat zy, even als de *Groote Bonte Spechten*, in *Noord-America* verspreid zyn: want men ziet, in *Louisiane*, een *Kleine Bonte Specht*, die den *Europischen* bykans in alles gelyk is, uit-

uitgenomen, dat hy op den Kop, even als de *Bonte Specht van Canada*, een zwart dekzel heeft met wit omboord.

De Heer SALERNE zegt, dat men dit Vogeltje in *Frankryk* niet kent, ondertusschen treft men het aan in de meeste Landschappen van dat Ryk; zyne misslag ontstaat hier uit, dat hy den *Kleinen Bonten Specht* verward heeft met het *Boomkruipertje*, 't geen hy belydt niet te kennen. Hy tast desgelyks mis, als hy aantekent, dat FRISCH van deezen *Kleinen Bonten Specht* niet spreekt, en daar uit opmaakt, dat dit Vogeltje in *Duitschland*, zo min als in *Frankryk*, bekend is. FRISCH betuigt alleen, dat het zeldzaam voorkomt, en geeft 'er twee schoone afbeeldingen van.

OPGAVE EN VERGELYKENDE TAFEL VAN DE VOORNAAMSTE BERGEN IN DE OUDE EN NIEUWE WERELD.

(Uit het *Fransch* van den Heer PASUMOT, *Ingenieur des Konings*, enz.)

Wanneer men de voornaamste Bergen, welker hoogten men gemeeten of waargenomen heeft, met elkander wil vergelyken, vindt men zich veelligt verlegen, ter oorzaake van de onderscheide Werken, welke men moet raadpleegen, en alles bezitten om de begeerde vergelyking te maken. Ik dagt, hierom, eenigen dienst te zullen doen, als ik de onderscheide Waarneemingen, deswegen gedaan, onder eenen opslag van het oog bragt, en eene vergelykende Schaal uit dezelve opmaakte.

BERGEN IN AMERICA.

Getrokken uit de meeting van de drie eerste Graaden aan de Middaglyn, door den Heer DE LA CONDAMINE.

	Fransche Roeden (*), *boven 't oppervlak der Zee.*	
Chimboraco.	3220.	Een Vuurberg; de tyd zyner uitbarstingen is onbekend.

Ca-

(*) Men merke hier op, dat die *Fransche Roede* zes voeten, of een vadem, is.

Franſche Roeden, boven 't oppervlak der Zee.

Cagambé Orcon. . .	3030.	Onder de Linie gelegen.
Antiſana. . .	3020.	Een Vuurberg in 't Jaar 1590.
Koto Pacſi. . .	2950.	Een Vuurberg in de Jaaren 1533. 1742. 1744.
El-Altar. . .	2730.	
Illinica. . . .	2717.	Vermoedelyk een Vuurberg.
Sangaï. .. .	2680.	Een Vuurberg, brandende zints 't Jaar 1728.
Tourgoüragoa. . .	2620.	Een Vuurberg in 't jaar 1641.
Sinchoulagoa. . .	2570.	Een Vuurberg in 't Jaar 1660. Gemeenſchap hebbende met *Pitchincha.*
Cota-Catche. . .	2570.	
El Coraçon. . .	2470.	De grootſte bekende hoogte, welke men beklommen heeft.
Cargavi Raço. . .	2450.	Een Vuurberg, in den Jaare 1698 ingeſtort.
Pitchincha. . .	2430.	Een Vuurberg, in de Jaaren 1539. 1577 en 1660.
Quito, by 't groot Paleis.	1462.	
De Piek van Teneriffe.	1904.	Volgens de Heeren DE VERDUN, DE BORDA en PINGRE.
	2070.	Volgens Vader FEUILLÉ.
	2500.	Volgens BOUGUER.

BERGEN IN FRANKRYK.

Memorie van den Heer CASSINI, *in de Memorien van de Academie des Sciences*, 1718.

Naamen der Bergen.	't Landſchap.	Hoogte.
Le Canigou (*). .	*Rouſſillon.*	1442. *Fr. Roeden.*
Le Mouſſet. .	*Aldaar.*	1253.

Le

(*) Wy behouden, met voordagt, de meeste *Franſche Eigennaamen* in derzelver geheel.

Naamen der Bergen.	't Landſchap.	Hoogte.	
Le Saint Barthelemy.	*Pays de Foix.*	1184.	*Fr. Roeden.*
Le Mont d'Or.	*Auvergne.*	1048.	
Le Ventoux.	*Provence.*	1036.	
Le Cantal.	*Auvergne.*	993.	
Le Puy Mary.	*Aldaar.*	956.	
Le Puy de Violent.	*Aldaar.*	860.	
La Côte.	*Aldaar.*	859.	
La Courlande.	*Aldaar.*	846.	
Le Puy de Dôme.	*Aldaar.*	817.	
Le Puy de Bugarach.	*Languedoc.*	650½.	
Tour de la Masſane.	*Rouſſillon.*	408.	
Mont-Salvy.	Digt by *Rhodez.*	373.	
Capelle Saint Jacques.	Op den zwarten Berg, die het Water verſchaft voor het Koninglyk Kanaal.	284.	
Le Clairet.	*Provence*, niet verre van *Toulon.*	277.	

BYVOEGZELS.

De Heer CASSINI DE THURY, in de maand Auguſtus des Jaars 1739, Landmeetkundige Waarneemingen gedaan hebbende in de Valei van *Mont-d'Or*, bevond dien Berg 509 Roeden hooger dan de Valei, en de Rots, de *Capucin* genaamd, 221 Roeden; waar uit volgt, dat daar *Mont-d'Or* 1648 Roeden boven het Waterpas der Zee uitſteekt, de Rots *Capucin* 760 Roeden boven dat Waterpas is, en het Dorp *des Bains* 539 Roeden.

Desgelyks Landmeetkundige Waarneemingen gedaan hebbende te *Clermont*, bepaalde hy de hoogte van *Puy de Dôme* op 557 Roeden boven de plaats der *Jaude*, 560 boven den Tuin der *Franciscaaner Monniken*, en de hoogte van *Petit Puy de Dôme* op 746 Roeden boven dienzelfden Tuin. Naardemaal nu *Puy de Dome* 817 Roeden hooger is dan het Waterpas der Zee, volgt, dat *Petit Puy de Dôme* 706 Roeden daar boven verheeven is, en de grond van de Stad *Clermont* 260 Roeden in het laagſte, en omtrent 270 Roeden in het hoogſte, gedeelte der Stad (*).

In

(*) *Extrait de la Meridienne par* CASSINI DE THURY, *Obſervations de l'Hiſtoire Naturelle.* p. 175, etc.

In den Jaare 1764 heb ik de volſtrekte hoogte van *Puy de Dôme*, boven de hooge Vlakte, op welke die Berg gelegen is, gemeeten, en 226 Roeden bevonden: waar uit voortvloeit, dat deeze hooge Vlakte 591 Roeden boven de Zee uitſteekt.

KORTE HERHAALING.

Boven 't Waterpas der Zee.

Le Capucin, by *Mont d'Or.* . .	760.	*Fr. Roeden.*
De Grond van de Valei *des Bains.* .	539.	
Petit Puy de Dôme.	706.	
De Hooge Vlakte, waar op de Groote en Kleine *Puy de Dôme* rust. . .	591.	
De Stad *Clermont.*	270.	

Ik voeg hier nevens de hoogte van eenige andere Steden in *Frankryk*, opgemaakt uit de gemiddelde hoogte des Barometers; ſtellende 13 Roeden voor de daaling van elke Linie van de Kwik, beneden de 28 Duimen (*).

La Tour d'Auvergne. . .	546.
Langres.	234.
Chanceaux, by den oorſprong der *Seine.*	234.
Dijon.	104.
Auxerre.	76.
Parys.	56.

Ik moet opmerken, dat wy geene bepaalde Hoogten hebben in het *Pyreneeſche Gebergte*, dan die van *Canigou*, dat ons die van *Pic du Midi*, als mede van *Mezinc*, en *Gerbier du Jonc* in *Vivarais*, ontbreeken. De Heer DE FAUJAS ſchat den *Mezinc* op omtrent 9000 Roeden (†).

(*) Zie eene Memorie van onzen Schryver, *ſur le niveau de quelques endroits de la France. Journal de Phyſique.* Tom. VIII. p. 45.

(†) FAUJAS, *Recherches ſur les Volcans eteints.*

HOOG-

HOOGTEN DER ALPEN EN OMLIGGENDE PLAATSEN.

Namen der Bergen.	*Waarneemers.*	*Hoogte boy. de Zee.*
Mont Blanc.	De Sausfure.	2426.
	Schuckburg.	2447.
Le Pic of *Aiguille d'Argentiere.*	Schuckburg.	2094.
Le Corne du Midi in *Opper-Valais.*	De Luc.	1945.
Le Velan.	De Sausfure en Pictet.	1920.
Mont Tourné.	De Needham.	1683.
Le Saint Gothard.	Scheuchzer.	1650.
Le Buet.	De Sausfure.	1579.
	Schuckburg.	1578.
Le Legnon, by het Meir van *Comé*, ten Noord-Oosten.	Pini.	1490.
Col de Feneftre.	De Sausfure en Pictet.	1410.
Le Cramont.	De Sausfure.	1399.
Mont Séréne.	De Needham.	1283.
Le Breven.	De Sausfure.	1281.
De Rots ten Zuidwesten van het Klooster van den *Grand Saint Bernard.*	De Needham.	1274.
	De Sausfure en Pictet.	1246.
De Ysbedding van *Valfuret.*	De Sausfure en Pictet.	1272.
Croix du Bon Home.	Dezelfden.	1255.
De Top van *l'Allée Blanche.*	De Needham.	1249.
Het Klooster van *Grand Saint Bernard.*	De Needham.	1241.
De Mya van *Bezey.*	De Needham.	1014.
La Fourche.	Scheuchzer.	973.
Le Brezon.	De Sausfure.	943.
De Stad der *Glaciers.*	De Needham.	910.
De Bron van de *Rhône.*	De Sausfure.	899.
Le Reculet.	De Sausfure.	866.
La Dole ; Jura.	Dezelfde.	847.
Saint Remy.	De Needham.	825.
De Helft van *l'Allée Blanche.*	Dezelfde.	780.
Les Voirons.	De Sausfure.	706.
Le Pitton.	Dezelfde.	706.

Naamen der Bergen.	*Waarneemers.*	*Hoogte bov. de Zee.*
Cormayeur.	De Needham.	624.
't Vlek *Saint Maurice.*	De Needham.	603.
De Boomen van *Groot Salève.*	De Luc.	601.
De Valei van *Chamouny.*	De Sausfure.	524.
De Boomen van *Klein Salève.*	De Luc.	455.
De Top van *Mont Cenis.*	De Needham.	434.
Naamen der Steden.		
Aoste.	De Needham.	311.
Yvrée.	Dezelfde.	204.
Geneve.	De Sausfure.	188.
Turin.	De Needham.	101.
Mont Gibel.	Onbekend.	1672.

Den Heer DE SAUSSURE noemende, bedoel ik met die aanhaaling *de Reis* van dien beroemden, oordeelkundigen, en keurigen Waarneemer in het *Alpisch Gebergte.* De Hoogten, door my opgetekend, zyn ontleend uit de kleine Kaart van het Meir van *Geneve*, voor aan zyn werk geplaatst.

De Maaten van den Heer DE NEEDHAM, vindt men agter de *Observationes Microscopiques* de M. L'Abbé SPALLANZANI.

De Waarneemingen van den Ridder SCHUKBURG komen voor in de *Transactions Philosophiques.*

Men zal zich misschien verwonderen, dat ik my niet bediend heb van MIKHELI, die veele Waarneemingen over de Hoogten der Bergen in *Zwitzerland* heeft uitgegeeven. Doch ik moet openlyk bekennen geen vertrouwen altoos op zyne Waarneemingen te ftellen; zy fchynen my veel eer toe denkbeeldige gisfingen te weezen dan Waarneemingen. De onderftaande zullen den Leezer des kunnen doen oordeelen.

La Saint Gothard.	2750.
La Grand Saint Bernard.	1050.
Jura.	458. (*).

Ik

(*) De Schryver geeft hier eene lange Lyst van *Zwitzerfche* Ber-

Ik zal hier tot geen verſlag treeden van de verbaazend vergrootte Hoogten van Vader KIRCHERUS, noch ook van de willekeurige en teffens breeduitgemeeten Hoogte der Bergen in *Noorwegen*, door PONTOPPIDAN, die aan dezelve 3000 Roeden toeſchryft. BROVALLIUS 2333 Roeden aan de Bergen in *Zweeden* geevende, gaat desgelyks de maat te buiten, door vergrooting. In *Engeland* zyn geen hooge Bergen; de hoogte, volgens CASWEL, haalt niet meer dan 581 Roeden.

WAARNEEMINGEN.

Men kan uit de verſchillende Hoogten van alle deeze Bergen opmaaken, dat *Mont Blanc* tot nog de hoogstbekende Berg is in de *Oude Wereld*, op drie of vier Roeden na is dezelve zo hoog als de Berg *Pitchincha* in *Peru*. *l'Arguille d' Argentiere*, *La Corne de Midi*, en *le Velan*, zyn veel hooger dan de *Piek van Teneriffe*. De Berg *Buet*, is ſlegts 93 Roeden laager dan *Gibel*, en de Stad *Quito*, ligt 20 Roeden hooger dan de Berg *Canigou*.

De grootſte hoogte in *Peru* beklommen, is de top van *El-Coracou* op de hoogte van 2470 Roeden: op de *Alpen* is men niet hooger gekomen dan de Ysbedding van *Buet*, of op de hoogte van 1579 Roeden.

In *Peru* is op de hoogte van 2300 Roeden geen vrugtbaarheid meer, en op 2434, geduurige Sneeuw. Op 't *Alpisch Gebergte* treft men ter hoogte van 1500 Roeden, altoosliggende Sneeuw aan. In *Auvergne*, zyn jaaren dat de Sneeuw niet geheel en al ſmelt, in 't hoogſte van de *Mont-d'or*; in den Jaare 1773, vondt men ze nog, op 't einde van de Maand Augustus, en ze ſcheen een volkomen Ysklomp. Wanneer dit eenige jaaren agter elkander gebeurde, zou-

Bergen op, met de daarbygeſtelde Hoogten, volgens MIKNELI; doch wy oordeelen deeze drie genoegzaam voor onze Leezers. Welke wy te deezer gelegenheid niet kunnen nalaaten aan te pryzen, een Werkje in 't *Nederduitsch* niet naar verdienſten bekend, 't geen ons de leevendigſte denkbeelden geeft, van 't geen men op die hoogten aantreft; het heeft ten tytel: *Verhaal eener Reize na de Ysbergen van het Hertogdom Savoye, door den Heere* MARC THEODORE BOURRIT, *benevens eene Beſchryving der Gezigten van den Berg Blanc. Met Plaaten.* Te Amſt. by YNTEMA en TIEBOEL, in den Jaare 1778 uitgegeeven.

zouden zich Ysbeddingen in dat Gebergte kunnen vormen.

Het gedeelte van *Chimboraco* in *Peru*, met Sneeuw bedekt, heeft 786 Roeden, rechtſtandige hoogte. Men heeft de hoogte van *Mont Blanc*, met Sneeuw bedekt, *nog* niet waargenomen.

De Heer DE LUC heeft op de *Alpen* in *Savoije*, ter hoogte van 1307 en een halve Roede boven het oppervlak der Zee, een arduinſteen gevonden, die het afdrukzel van een *Ammons-hoorn* hadt (*). De Heer DE SAUSSURE vondt de brokken van verſteende Oeſterſchelpen in *Faucigny*, op den top van den Berg *Veron*, 1172 Roeden boven het Waterpas der Zee (†).

De Lugt op 't Gebergte, op meer dan 5 of 600 Roeden, boven 't Waterpas der Zee, is beſmet met uitwaasſemingen, onzuiverder dan die der laage Vlakten, welke het ook aan gezonde lugt ontbreekt. 'Er is eene gemiddelde hoogte, waar op de lugt het geſchiktst voor het leeven en de gezondheid gevonden wordt, deeze is, volgens den Heer DE SAUSSURE in de Vlakten, 2 of 300 Roeden boven het oppervlak der Zee.

De diepſte putten in de Mynen van *Schemnitz* zyn 200 Roeden, en, ondertuſſchen, is, naar de Barometerſche berekeningen van den geleerden NODA, de grootſte dier Mynen, 286 Roeden hooger dan de Stad *Weenen*. Het Gebergte *Crapack* ziet over het Gebergte *Schemnitz*, en al dit Ertsvolle Land, heen (§).

In de nevensgevoegde Tafel van Vergelykinge, is A B het Waterpas der Zee; de Schaalen, op den kant geſteld, duiden de Roeden daar boven aan; en kan men, door dit Tafeltje, met eenen opſlag van het oog, de hoogten, welke men begeert, met elkander vergelyken.

(*) DE LUC, *Lettres ſur l'Hiſtoire de la Terre.*

(†) DE SAUSSURE, *Voyage au tour du Mont Blanc.*

(§) *Journal de Phyſique, Mai*, 1779.

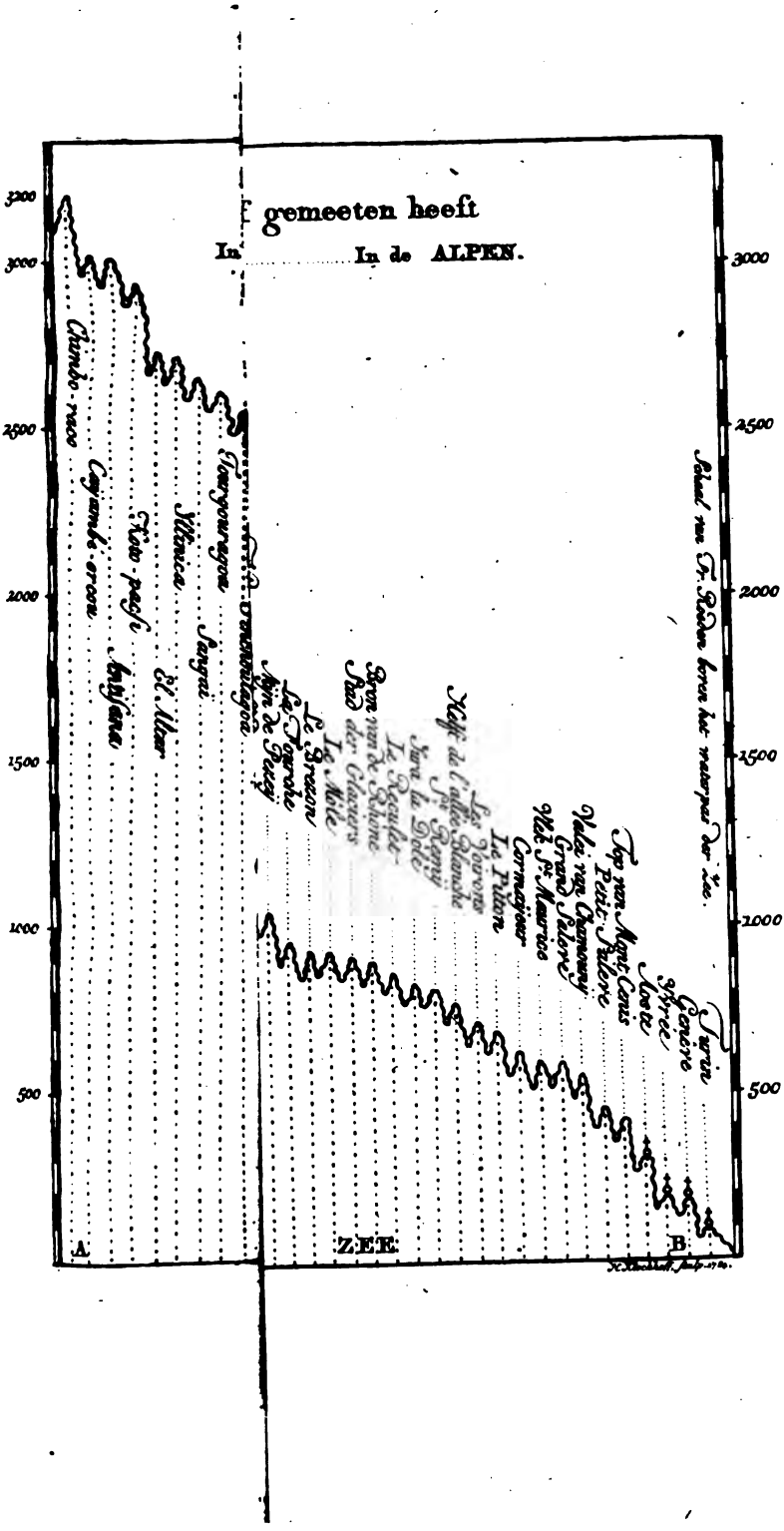
gemeeten heeft
In ..... In de ALPEN.
3200
3000
2500
2000
1500
1000
500
Chimbo-raco
Cayambé-orcou
Koto-pacsi
Antisana
Illinica
El Altar
Sangai
Tourgouragoa
Ammoniagoa
Le Brezon
La Fourche
Mijn de Pezey
Le Mole
Le Brezon
Bron van de Rhone
Stad der Glaciers
Le Reculet
Jura la Dole
Neiff de l'allée Blanche
Les Voirons
Le Pitton
Cormayeur
Wek St Maurice
Grand Salève
Valei van Chamouny
Petit Salève
Top van Mont Cenis
Aosta
Ivrée
Genève
Turin
Schaal van Fr. Roiden boven het waterpas der Zee.
A
ZEE
B

BRIEF, AAN DEN SCHRYVER VAN HET BERIGT, WEGENS EENIGE GEVONDEN OUDHEDEN.

MYN HEER!

Het Berigt, wegens eenige onlangs, te *Winterswyk*, in het Graafſchap *Zutphen*, in een ouden begraafheuvel gevonden Oudheden, door UE. in de *Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen* (*) geplaatst, en uw daar by gevoegde verzoek, om eenige opheldering, aangaande het ontdekte, hebben my doen beſluiten, om u, door middel van dat zelfde *Maandwerk*, de volgende aanmerkingen deswegens te doen toekomen.

Dewyl uit uw Berigt niet blykt, dat, binnen dezen heuvel, eenige ſteenen, die het daarin gevonden omvatteden, ontdekt zyn, maar dat dezelve alleenlyk een van enkele aarde opgeworpen *tumulus* geweest zy; zoude men moeten veronderſtellen, dat dezelve niet van de oude Germanen, of inzonderheid van de *Attuariers*, die voorheen deze landſtreek bewoonden (†), maar van de Romeinen, die, zoo als men weet, in ons Vaderland lang hun verblyf gehad hebben, afkomſtig is; nadien men gelooft, dat men de met ſteenen opgebouwde en vervolgens met aarde en zoden overdekte grasheuvels, waarvan men 'er veele in het Landſchap *Drenthe* ontdekt heeft, voor Germaanſche, en daarentegen de enkele aarde *Tumuli*, voor Romeinſche, overblyſſels te houden hebbe (§).

De Urnas, in denzelven gevonden, ſchynen geene byzondere opmerking te verdienen, en de drie ſtukjes yzer of ſtaal zyn waarſchynlyk overblyſſels der wapenen van den overledenen, welke men, met het overſchot des lyks, zoo als de gewoonte was, zal begraven hebben, waarom ik alleenlyk het geen in die ontdekking u het verwonderlykſte is voorgekomen, namentlyk de vinding der onverbrah-

(*) VIde Deel, bladz. 75, enz.

(†) OFFERHAUS, over Nederl. eerſte Bevolkers, in de *Verh. van de Holl. Maatſchappy*, VIde D. bl. 194.

(§) Zie de geleerde Oudheidkundige Brieven van den Heer VAN LIER, bladz. 49——56.

brande beenderen en der koralen, zal tragten op te losſen.

Wat de eerſte aangaat, hieromtrent moet men opmerken, dat de lyken der afgeſtorven by de ouden wel geheel en al op den houtmyt gelegd wierden, om verbrand te worden; maar niet dat van dezelve, na de verbranding, niets anders, dan enkele asch overbleef, dewyl men zoo wel uit de oude Schryvers, als uit de gevonden Urnas, verzekerd is, dat het grootſte gedeelte der overblyfſels uit beenderen beſtaan heeft, welke, na de lykverbranding, door de naaste vrienden der overledenen verzameld, met wyn en melk afgewasſchen of begoten, en vervolgens in de daar toe geſchikte Urnas gelegd wierden (*). Ook is het te denken, dat men, na dat de brandſtapel, benevens het daaropgelegde lyk, geheel hadden opgehouden te branden, nog geheele en kenbare beenderen verzameld heeft, althans men heeft in een lykheuvel, niet verre van *Anlo*, in het Landſchap *Drenthe*, volgens berigt van den Heer VAN LIER (†), in drie lykbusſchen, *tamelyk groote en genoeg kenbare gedeeltens van het bekkeneel, met andere tot het hoofd betrekkelyke ſtukken, en verdere tot het lichaam behoorende beenderen, gevonden*, en in een heuvel, by *Almelo* gelegen, vond men, in het Jaar 1712, in een Urna, eenige beenderen, *waar van nog 't kennelykſte overſchot beſtond in de pyp van eens menſchen arm, van de ſchouder tot den elleboog, en het bovenſte deel van 't gebeente van den mond, waar in tanden en kiezen kenbaar waren* (§).

De Koralen, waar van UE. mede gewag maakt, verdienen eenige meerdere opmerking. Het is genoeg bekend, dat de Ouden gewoon waren armringen, halsketenen, enz. van goud, zilver, en ook van edele geſteenten, te dragen, wel-

(*) Men kan, inzonderheid, over dit *oſſilegium* of beenzameling, in 't breede nazien, KIRCHMANNUS, *de Funer. Rom.* Lib. III. Cap. 7 en 8. FERRARII, *Electa*, Lib. II. Cap. 21. BROUKHUSIUS, *ad Tibullum* Lib. III. Eleg. 2. en CASAUBONUS, *ad Suetonii Aug.* Cap. CI. §. 9.

(†) Oudheidk. Brieven, bladz. 65, vergelyk MONTFAUCON, *Antiq. Expliq.* Tom. V. Part. II. Liv. I. Chap. IX pag. 194. *& Suiv. & le Supplem.* Tom. III. Liv. II. Chap. VII. §. 4. pag. 61.

(§) Miſſive wegens de vindinge van eenige Begraaffenis-Kruyken, in Overyſsel. Rott. 1719. bladz. 7.

welke laatſte zy, door middel van glas, en koralen, kunſtig wisten na te maken (*), en welke glaze geſteentens, of koralen, hierom ook door de minvermogenden tot ſieraad, in de plaats van edele geſteentens, gedragen wierden (†). Ook is het niet vreemd, dat 'er in oude grafheuvels diergelyke glaze koralen ontdekt worden, en de geleerde CLEFFELIUS brengt 'er in zyn Werk over de Oudheden der Germanen, zeer veele voorbeelden van by, en geeft op verſcheide plaatſen, en onder anderen op de eerſte der hier aangehaalde, het volgende Berigt van. „ De menſchen „ van lagen ſtand, en die, welker geringe omſtandigheden „ hun niet toelieten zig van paarlen of edele geſteentens „ te voorzien, verçierden hunnen hals met glaze koralen. „ Dit word door de koralen, die zeer dikwyls in de be„ graafheuvels gevonden worden, bevestigd, waarvan ik „ 'er ook eenige beware; dezelve zyn van glas, van ver„ ſchillende koleur, zommige rood, groen of geel, andere „ hemelsblaauw; zy zyn van een ruwe ſtof, en hebben „ een ronde gedaante; ook zyn zy, in het midden, zoo „ als doorgaans, doorboord, om dezelve te kunnen aan„ rygen. Het ſchynt, dat dezelve ook op den lykſtapel „ gelegd wierden, want door deszelfs hitte zyn 'er zom„ tyds twee of drie aan elkander verbonden en vastge„ maakt, zo dat ze niet gemakkelyk kunnen van een ge„ ſcheiden worden (§)."

De beroemde CANNEGIETER, die de Schryver is des *Eerſten Briefs over byzondere Nederlandſche Oudheden* (*), ſpreekt ook van Koralen, welke, volgens HARKENROTH, in by het Dorp *Larvelt* opgegraven lykbusſchen gevonden zyn (‡), en nog kortelings heeft men in *Denemarken*, by

(*) *Diſſ. ſur l'Origine du verre & de ſes différens uſages chez les Anciens, par* M. DE VALOIS, in de *Mem. de l'Acad. des Inſcr. & belles Lettres.* Tom. I. p. 137.

(†) PIGNORIUS, *de Servis*, pag. 410.

(§) I. c. CLEFFELII, *Antiq. Germanorum.* Cap. VIII. §. IV. p. 301. Cap. IV. §. XII. p. 181. Cap. VI. §. VI. p. 249. Cap. XI. §. VI. p. 409. *ed. Francof.* 1733.

(*) Zie de *Verh. over de Jacoba's Kannetjes*, door den kundigen Heer Mr. G. VAN HASSELT, bl. 7.

(‡) Bladz. 67 van dien Brief.

by het ontdekken van eenige oude graven, insgelyks gekoleurd glas en verglaasde paarlen gevonden. (*).

Het is derhalven uit dit alles waarschynlyk, dat de in deze *Winterswyksche tumulus* gevonden Koralen, tot een halscieraad of eenige andere verciering aan den aldaar begravene zullen gedient hebben.

Waarmede ik, denkende aan uw verzoek voldaan te hebben, de eer heb te zyn, enz.

G. A. ARRENBERG.

Rotterdam,
14 April, 1784.

(*) *Journal de Encyclop.* Tom. II. part. I. 15 Fevr. 1784, pag. 161.

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN WYDBEROEMDEN ALBERT VAN HALLER.

(*Vervolg en slot van bladz.* 170.)

Voornaamlyk bevlytigde HALLER zich thans op de *Physiologie*. Deeze was, zints lang, door niets beduidende Stelzels geschandvlekt, en ging bezwaard met een hoop onverstaanbaare bewoordingen. HALLER was een naauwkeurig en diepdenkend *Natuurkundig Wysgeer*, en gaf niet voor, elk deel deezes uitgebreiden taks der Geneeskunde te kennen, eer hy dertig jaaren in de arbeidzaamste naspeuringen geslleeten, en, in een groot aantal Verhandelingen zeer uitvoerig, ieder stuk van aangelegenheid, de Ademhaaling, den Omloop des Bloeds, de Formeering der Beenderen, en de Voortteeling betreffende, onderzogt hadt.

Aan de eerste uitgave, gaf hy den nederigen Tytel van *Proeve*. In dit Werk onderzogt hy de gevoelens van elk Schryver, over de *Physiologie*. Verscheiden derzelven werden door hem verworpen, verscheiden verklaarde hy breedvoeriger; doch over alle velde hy geen oordeel. Dit Boek is in handen van elk Geneesheer en Natuurkundigen. Een berigt hier van te geeven, zou noodloos zyn; het beoordeelen aan vermetelheid grenzen.

De Uitgave van dit Werk maakt het Tydperk eener Omwentelinge in de Ontleedkunde. HALLER's Leerlingen mogten zich beroemen, dat de *Physiologie* niet langer dienst-

dienstbaar was aan de verwilderde bovennatuurkundige begrippen; maar ſteunde op daadlyke ſtukken, door proefneemingen bevestigd.

Verſcheide Schryvers vielen op dit Werk aan. In alle de geſchillen, betoonde hy zo veel braafheids als kunde. Nogthans voelde hy zich op 't diepst gegriefd door LAMETRIE, die een Stelzel van *Materialismus* bouwde op zyne ontdekkingen, ten opzigte van eene eigenſchap der Dierlyke Natuur, door hem *Irritabiliteit* geheeten. HALLER's Godsdienſtige begrippen, van zyne vroegſte jeugd af gevormd, waren onwankelbaar gebleeven: en hy zag met afgryzen, dat hy aan de wereld werd voorgeſteld, als een Voorſtander van het *Materialismus*. Hy ſchreef een antwoord, door een tegenſchrift van LAMETRIE gevolgd. Hier op vervaardigde hy eene breedvoerige en uitgewerkte wederlegging, die hy gereed ſtondt uit te geeven, toen LAMETRIE ſtierf: wanneer hy ontdekte, dat zyne kieschheid hem ten doel van ſpotterny geſteld hadt.

HALLER's Leſen bepaalden zich niet tot de Ontleedkunde, hy onderwees ook de Kruidkunde, en vervaardigde een lyst der Planten, in de Artſenytuin te *Gottingen*. Zyn Stelzel was van zyn eigen maakzel, ſchoon hy, nu en dan, de Schikkingen van TOURNEFORT, LINNÆUS en JUSSIEU overnam. Gemaklykheid hieldt hy voor het eerſte en voornaamſte, en hier aan offerde hy menigmaal geregeldheid en eenpaarigheid op.

Om den arbeid zyner Leerlingen te verpligten, en hun oordeel te beſtuuren, ontwierp hy het plan van vier Bibliotheeken, —— Een over de *Ontleedkunde* —— Een over de *Plantkunde*, —— Een over de *Heelkunde*; —— ——. En een over de daadlyke *Geneeskunde*. In ieder deezer, ſtelde hy zich voor, een breede lyst van Boeken op te geeven, met een verſlag van de Stoffen daar in behandeld, van het nieuws daar in te vinden, en zyn oordeel over 't vertrouwen, 't welk men op ieder Schryver mogt ſtellen. Zyne eerſte proeve was eene Verklaaring van de wyze, om BOERHAVEN's Stelzel der Geneeskunde te beſtudeeren: waar in hy de verdienſten van veele Schryveren, leevenden en dooden, aanduidde, door een grooter of kleinder aantal tekentjes, voor den tytel van elk Werk geplaatst.

HALLER waagde door dien ſtap zyn rust en invloed. Hy was, niet te min, overtuigd van de nutheid zyns plans, en twyfelde niet het zelve te volvoeren. In de voort-

voortzetting deezes Werks, toonde hy zyne groote oordeelkundige bekwaamheden. Juistheid van begrip, voeglyke ſchikking der denkbeelden, gingen gepaard met beknoptheid en eigenaartigheid van uitdrukking.

De *Gottinger* Naleezing, van nieuw uitgekomene Werken, was eenigen tyd aan den gang geweest. HALLER keurde het Werk goed, en nam verſcheide gewigtige deelen op zich. In den geheelen kring der Geneeskundige Weetenſchap, de Natuurlyke Hiſtorie, de Natuur-, de Scheid-, de Delfſtof- en Huishoudkunde. Hy voegde 'er by, berigten van Zee- en Landreizen, de opgaave van de Verhandelingen der Academien en Societeiten, tot bevordering van Letterkunde en Wysbegeerte, en beoordeelingen van Geſchiedkundige Werken.

Zyne Geleerdheid blonk hier, met nieuwen luister; en de agting, welke hy zich, door zyne oorſpronglyke Werken, verworven hadt, vermeerderde, door de uitgebreidheid zyner Kundigheden, in dit Geletterd Tydſchrift doorſtraalende.

Eene wederzydſche zugt tot de Weetenſchappen was de grondſlag eener beſtendige Vriendſchap tuſchen den Baron van MUNCHAUSEN, eerſten Staatsdienaar des Keurvorsts van *Hanover* en HALLER. In deeze Vriendſchap vondt de laatstgemelde ſteeds beſcherming en byſtand, en zy verſchafte den eerstgenoemden het verſtandigst vermaak. Dezelve bragt ook, aan de Hoogeſchool van *Göttingen*, de weezenlykſte voordeelen aan. Want, geduurende HALLER's verblyf aldaar, rigtte de Koning van *Groot-Brittanje* een School van Heelkunde op, als mede eene Academie der Weetenſchappen, een Gasthuis voor zwangere Vrouwen, waar de Vroedkunde onderwezen werd; een Tekenſchool, waarin de Leerlingen alle de voorwerpen der Natuurlyke Hiſtorie natekenden; daarenboven werdt 'er eene verzameling van Ontleedkundige Toebereidzels aangelegd. ——— Op HALLER's aanzoek, bouwde de Regeering van *Gottingen* eene hervormde Kerk, ten dienſte der Hoogleeraaren en Studenten van de Proteſtantſche Godsdienstbelydenisſe; onder zyn opzigt werd het voltrokken.

HALLER zette het Plan voort, om den kundigen Heer MYLIUS na *America* te zenden, tot het doen van Waarneemingen en het maaken van Verzamelingen. Verſcheide Vorſten en een groot aantal Geleerden, traden in dit ontwerp; doch de dood van dien jongen Heer verydelde hunne oogmerken. Zyne *Groot-Brittanniſche Majeſteit* wil-

de

de hem tot den Adelſtand des Ryks verheffen: de Tytel van *Baron* werd hem opgedraagen; doch hy wees dien van de hand. In *Zwitzerland* ſtaan zulke Eertytels gebrandmerkt als tekens van trotsheid: die Tytel zou, egter, zyn Familie voordeelig geweest zyn, was hy te *Gottingen* gebleeven. ——— Geduurende zyn verblyf aan die Hoogeſchool, genoot hy openbaare hoogagting in de grootſte maate. Hy zag zyne poogingen, om den roem dier Kweekſchoole in top te heffen, bykans boven zyne wenſchen ſlaagen. Zyn Naam werd onſterflyk door zyne Schriften; Nieuwe Ontdekkingen beloonden zyn vlyt, en verzoetten zynen arbeid. ——— In het Huislyk leeven was hy, nogthans, zo gelukkig niet. Hy verloor twee Vrouwen, de eerſte by zyne aankomst te *Gottingen*, de tweede weinig maanden naa hun trouwen. Zyne derde Vrouw paste hem op in zyne laatſte ziekte, en overleefde hem.

De Liefde tot zyn Vaderland, — die Liefde, welke in een *Zwitzer* nooit werdt uitgebluscht, en zyne zieklyke geſteltenisſe, deedt hem, naa eene uitlandigheid van zeventien jaaren, in het Jaar MDCCLIII beſluiten, derwaards weder te keeren, en zyne dagen te *Bern* te eindigen. In den Jaare MDCCXLV, hadt hy zyn Geboorteſtad bezogt, en hy was tot Lid van den Souvereinen Raad verkooren, 't welk hem den weg baande, om verſcheide bedieningen in de Regeering te bekleeden.

In 't eerſte Jaar naa zyne wederkomst te *Bern*, werd hy by 't lot tot Overheid verkooren: deeze wyze van verkiezing houdt te *Bern* ſtand. Hy bevondt zich thans in een nieuwen kring geplaatst; doch in deezen waren zyne kundigheden van uitſteekenden dienst. Staande zyne Overheidsbediening, werden de Zoutwerken tot volkomenheid gebragt. Hy ſloeg nauw agt op het Weeshuis; hy ontwierp een plan voor een School, waar in de Kinderen van vermogenden opgetoogen konden worden tot bedieningen van het Gemeenebest. Hy haalde de Regeering van *Bern* over om de bezoldingen der Kerklyken te vermeerderen, op dat zy eenigermaate onafhangelyk mogten weezen, en in ſtaat om de armen daadlyk by te ſtaan, zo wel als om hun te troosten. Hem werd de uitdeeling deezer vermeerderde bezoldingen toevertrouwd.

Te *Bern* is een Raad van Gezondheid, die het gemeene volk, ten tyde van ziekte, ten dienſte ſtaat. HALLER wendde zynen invloed aan, om de Wetten van deezen Raad beter te regelen, en poogde de nieuwigheden van ee-

eene ſoort van Kwakzalvers, in *Zwitzerland* bekend onder den naam van *Meiges*, kragteloos te maaken.

HALLER zat eenigen tyd in den Opper-Raad, en in de Kamer der Apéllen van het *Duitſche* gedeelte des *Cantons*: en, ter gelegenheid der onluſten te *Geneve*, werd hy, nevens drie anderen van den Grooten Raad, benoemd om den geheimen Raad van Staate by te woonen. Zyn pen voerde hy ten algemeenen nutte; hy ſchreef eene Onderrigting om de Ziekte onder het Rundvee voor te komen; en gaf de handelwyze op, die men te volgen hadt met Verdronkene of Verſtikte Perſoonen. Terwyl de Staatszorgen hem onledig hielden, ſtelde hy een Staatkundig werk op; een gedeelte daar van gaf hy in 't licht, in drie ſtukken. In het eerſte beſchreef hy een Volk, gelukkig door de wysheid van een deugdzaam alleenheerſchend Vorst. ——— In het tweede, werden de Edelen en het Volk verondersteld, deel in de Regeeringe te hebben, terwyl de Vorst de balans hieldt tusſchen hunne verſchillende belangen. ——— In het derde ſchilderde hy de Adelregeering af. ——— De Beſchryving der Volksregeering zou een vierde Stuk hebben uitgemaakt; doch wy mogen, met grond, giſſen, dat HALLER vreesde den aart des Staatsbeſtuurs, te *Bern* ſtandgrypende, te ontrusten, en dat hy daarom zyn plan nooit voltooide.

De waarneemingen van het Overheidsampt ſtremden zyne Wysgeerige naſpeuringen niet, noch verhinderden hem als Arts. HALLER zette zyne Werken voort, bragt zyne Bibliotheeken in orde, en begon zyne Werken, onder zulk eene verſcheidenheid van tytels verſpreid, te verzamelen. Tot het Supplement van de *Encyclopedie* vervaardigde hy verſcheide Artykels, de Genees- Ontleed- en Natuurkunde betreffende. Tot volmaaking zyner Verzamelinge van Planten, aan *Zwitzerland* eigen, ging hy nu en dan het Gebergte bezoeken.

HALLER was, eer hy *Gottingen* verliet, tot beſtendigen Voorzitter der Academie verkoozen; en, by 't afſterven van den Kanſelier, MOSHEIM, droeg zyne Majeſteit van *Groot-Brittanje* hem het Kanſelierſchap op. De Opperraad van *Bern* beſtemde, om hem te houden, een Jaargeld; dit deedt hem afzien van dien veel voordeels- en eersbelovenden post.

De Koning van *Pruiſſen* benoemde hem tot het Kanſelierſchap der Hoogeſchool te *Halle*; de Graaf ORLOW noodigde hem na *Petersburg*. Geen deezer ſchitterende aanbie-

bledingen kon hem aan zyn Geboorteland vastgehegt, bekooren. Van den Koning van *Zweeden* ontving hy de Orde van de *Noord-Star*, en hy vondt zich vereerd met het Lidmaatſchap van bykans alle geleerde Genoodſchappen in *Europa*. Reizigers van het hoogſte aanzien en rang bezogten hem; geduurende zyne laatſte Ziekte, heeft hy met den Keizer van *Duitſchland* een lang gemeenzaam geſprek gehouden.

Maatigheid ſtrekte ten ſteunpylaar van HALLER's natuurlyk zwakke lichaamsgeſteltenis. Desniettegenſtaande was hy onderheevig aan ontſteekingen, en moest veel van de ſicht lyden. Een ongemak in de blaas tastte hem in de laatſte jaaren aan, en was, naa veel ſmerts daar aan geleden te hebben, voor hem doodlyk. *Opium* alleen verleende hem pynſtilling, en door het gebruik hier van was hy in ſtaat zyne Letterbezigheden voort te zetten: weinig dagen vóór zyn dood, vondt hy in het beſchaaven zyner Werken zyne geliefdſte bezigheid. Ook ſtreelde hem het gezelſchap van goede Vrienden; genoodzaakt zyne kamer te houden, vondt hy in de getrouwe oppaſſing zyner Vrouwe, en de Vaderlievende bezorgdheden zyner Kinderen, den verzagtendſten troost. Geduurende de tuſſchenpoozen van pyn, voleindigde hy zyne *Phyſiologie*, en ſtelde een geregeld Dagverhaal op van zyne Kwaal, 't welk hy aan het *Gottingſche* Hoogeſchool zondt. Hy gevoelde de aannadering des doods zonder ontſtelenisſe, en merkte ſteeds het afneemen zyner zintuigen op. Hy hadt zyn Leeven geſleeten in het voordeel zyner Medemenſchen, door zyne Studien, te bevorderen; in geen der groote Geboden de Godlyke Inzettingen overtreeden. Hy wagtte zyne ontbinding zonder ſchrik, en onderwierp zich aan 's Hemels wil met de geduldigſte onderwerping.

Den twaalfden van Wintermaand des Jaars MDCCLXXVII, was de laatſte dag van HALLER's Leeven. Hy voelde zyn pols dikwyls; eindelyk betuigde hy zyn Vriend, de Heer ROSSELET, die hem oppaſtte: *Myn Vriend! de pols-ſlaat niet meer!* Nauwlyks hadt hy deeze woorden geuit, of hy gaf den geest. Dit Jaar was noodlottig voor de Geleerde Wereld. In minder dan acht maanden ſtierf JUSSIEU, HALLER, LINNEUS, VOLTAIRE en ROUSSEAU.

In den ommegang was HALLER aangenaam en leerryk. Zyne uitgeſtrekte Geleerdheid maakte zyn gezelſchap gevallig voor lieden van verſcheiden ſmaak. Hy ſprak onbelemmerd, kort, en kragtig. Zyn getrouw Geheugen; ge-

gepaard met een juist oordeel, ſtelde hem in ſtaat om zynen opgelegden ſchat van kundigheden, ten meesten nutte, te beſteeden. Zyne Gemoedsbeweegingen waren edel, en werden ligt gaande gemaakt. Hy was Godsdienſtig zonder des een vertoon te maaken, en zyne liefde tot de Deugd vertoont zich allerwegen in zyne Schriften.

Van Perſoon was HALLER groot, welgemaakt. Zyn Gelaad ſtond deftig, en duidde veel zielskragt aan. Hy hadt elf Kinderen. Eén deezer is Lid van den Souverainen Raad te BERN, en volgt het leevensplan door zynen Vader aangenomen; zyn tyd verdeelende in het dienst doen aan zyn Vaderland en het beoefenen der Weetenſchappen. HALLER bragt zyn meesten tyd door op zyn Boekvertrek. Hy vondt zich ſteeds omringd van zyne Kweekelingen, zyne Vrienden, zyne Medeburgers, zyne Vrouw en Kinderen. Zyne zwaarlyvigheid, de zwakte van gezigt, en eene hebbelykheid van klein te ſchryven, bragten te wege dat hy de laatſte jaaren met meer moeite ſtudeerde. Nogthans vervorderde hy zyne Studien met een onverdoofbaaren yver. Wanneer hy ongeſteld was, toonde hy zich onverduldig om zyn werk weder aan te vangen. Hy las of ſchreef zo ras hy van tafel opſtond, en de nagt was dikwyls half om, eer hy zyn arbeid ſtaakte. Met één woord, zyn geheele Leeven ſcheen eene offerande van zyne Vermaaken en van zyne Gezondheid, aan zyne zugt voor de Weetenſchappen.

AANMERKINGEN OVER DE GRAARTHEID IN HET HUWELYKSLEEVEN, BYZONDER MET BETREKKING TOT DE VROUWEN.

(*Uit het Engelsch van* Mevr. GRIFFITH.)

AAN DE VADERLANDSCHE SEXE.

Mejuffrouwen!

„ De lyst onzer Stukjes, in ons *Mengelwerk* geplaatst, naaleezende, bevinden wy, langer dan gewoonlyk, en langer dan ons lief is, getoefd te hebben met onze Leezeresſen eenig Vertoog, byzonder tot haar ingerigt, op te leveren. Wy haasten ons om die ſchade, als 't ware, in te haalen, en belooven, dit Jaar, meer dan in het verloopene, aan haar te zullen gedagtig weezen, en het bevallig deel onzer Begunſtigeren te verpligten. Ontvangt hier eenige

„ ge Aanmerkingen over de *Geaartheid* der Egtgenooten, in-
„ zonderheid met betrekking tot de Vrouwen beſchouwd, en
„ gevloeid uit de welverſheedene Vrouwlyke penne van Me-
„ vrouw GRIFFITH, wier verſtandige Leſſen, over andere ſoort-
„ gelyke onderwerpen, u meermaalen een aangenaam en nut-
„ tig onderhoud verſchaften."

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

Men heeft opgemerkt, dat Gelykheid van Aart een der voornaamſte vereiſchten is tot Huwelyksgeluk. Nogthans is het mogelyk, dat eene al te groote Gelykheid van Geſteltenisſe, in zommige gevallen, beide de Partyen ongelukkig kan maaken. Indien, by voorbeeld, twee Perſoonen, van eenen luſtigen en onbezorgden aart, zich door den Egtenband laaten zamenbinden, zullen zy beiden denken geregtigd te zyn om hunne vereenigde of afzonderlyke Vermaakneemingen voort te zetten, zonder zich te laaten bepaalen door eenige agt te ſlaan op het Huishouden, tot dat de noodzaaklyke middelen huns beſtaans onherroepelyk weg en verſpild zyn. —— Of, wanneer een Paar van droefgeestigen aart eene Huwelyksverbintenis aangaat, zal de natuurlyke naargeestigheid hunner Geſteltenisſe toeneemen door de onderlinge verkeering; de zwaargeestigheid hebbelyk worden, en de bezorgdheid tot de hoogte van angstvallige bekommerdheid opklimmen.

Uit deeze twee voorbeelden blykt genoegzaam, dat eene Gelykheid van aart alleen, ſchoon anderzins zeer bevorderlyk tot wederzydſche Genegenheid, niet altoos ten zekeren waarborge van Huwelyksgeluk ſtrekke. Nogthans houd ik my ten volle verzekerd, dat, waar eenig weezenlyk verſchil plaats hebbe tuſſchen de Gevoelens en Zeden der Getrouwden, daar nimmer een Gelukkig Huwelyk ſtand greep, of kan ſtand grypen. Wy bewonderen natuurlyk de zodanigen, die wy liefhebben, en even natuurlyk volgen wy na 't geen wy bewonderen. De gelykheid, gebooren uit eenpaarigheid, en eene begeerte om te behaagen, heeft iets bekoorelykers, dan die enkel uit de Geaartheid hervoortkomt.

De Gevoelens van iemand aan te neemen is de heerlykſte proeve van goedkeuring en hoogagting; en misſchien wordt zulks in prys verhoogd, door onze Zelfliefde, naar gelange van de opoffering eener tegenovergeſtelde denkwyze, welke wy gedaan hebben.

Dat Gelykheid van Zeden, zo verre de Rede en Godsdienst dezelve gebengen, eene der onlosmaaklyke Pligten eener Huisvrouwe is, zal, myns bedunken, door niemand gelocheud worden. Doch men treft Juffrouwen aan, die haare *Believing* al te ſterk laaten doorſtraalen, en zich gedraagen als of zy veel eer zich onderwierpen aan de Wetten van eenen Dwinge-

land, dan voldeeden aan de aangenomene verpligting voor het Huwelyks Altaar, om *lief te hebben*, *te eeren* en *te gehoorzaamen*.

Dezelfde woorden of daaden, voortgebragt of verrigt op eene bevallige of onbevallige wyze, kunnen uitwerkzels te wege brengen zo verſchillende als Liefde en Haat. Ik zou, derhalven, de zodanigen die na Huwelyksgeluk ſtreeven, aanpryzen, in haaren Huislyken omnegang zo wel als voor het Toilet, aan de *Bevalligheden te offeren*. Welleevenheid is zo noodzaaklyk tot inſtandhouding des Huislyken Geluks, als dezelve met mogelykheid kan weezen in den algemeenen Omgang.

SALOMO heeft ons, in zyne meesterlyke beſchryving van eene Deugdzaame Huisvrouwe, de ſchoonſte trek opgegeeven van het gedrag eener Vrouwe jegens haaren Egtgenoot. „ Zy opent haaren mond met Wysheid, en op haare tonge „ is de Leer der Goeddaadigheid." En zeker, daar beſtaat geen weezen in menſchlyke gedaante, die zulk een voorkomen en aanſpraak met ſmaad en onbeſchoftheid zal van de hand wyzen.

Wy moeten, egter, byzonder zorge draagen ten opzigte van den *Tyd* waar in wy onze Mannen aanſpreeken, ons niet by hun indringen op de uuren, die zy tot hunne zaaken en voor zichzelven geſchikt hebben, en niet haastig die ſtilheid en afgetrokkenheid, welke veroorzaakt kan worden door zwaarigheden in hunne zaaken buitens huis, opvatten voor ongenoeglykheid of wederzin tegen iets binnen 't zelve.

't Is de pligt eener Huisvrouwe, niet alleen haare eigene Geaartheid naar die van haaren Egtgenoot te regelen; maar ook zo veel aandagts omtrent de zyne te gebruiken, als belette dat dezelve zich ooit in een ongunſtig licht vertoone. Door oplettend, de geſchiktſte tyden waar te neemen, ten opzigte van de verſchillende onderwerpen, over welken zy hem begeert te onderhouden, zal zy ongemerkt voor hem, en bykans voor haar zelven, het vermogen verkrygen om zyne toeſtemming of weigering te beſtuuren.

Eene verſtandige en deugdzaame Vrouwe deezen regel des gedrags volgende, tot het onderling voordeel van haaren Egtgenoot, en van haar Gezin, zonder eenige zelfzoekende inzigten, waarvoor laage zielen alleen vatbaar zyn, komt het naast aan het denkbeeld, 't geen de Stervelingen zich gevormd hebben van eenen Beſcherm-engel, die, onzigtbaar, onze in twyfel hangende keuze beſtuurt tot het geen best is, en onze ligt uitwykende ſtappen richt op de paden van Geluk en Vrede.

Tot dus verre heb ik dit aangelegen onderwerp der Geaartheid alleen uit één oogpunt beſchouwd, voor zo verre het de Geſprekken der Gehuwden aangaat. Ik zal u toonen dat de in-

invloed daar van zich zeer algemeen uitſtrekt, dat het een der hoofddryfveeren is, welke het werktuig van den Mensch wel doet gaan of ongeſteld maakt, in elken ſtand en omſtandigheid des leevens.

Zelden wordt 'er van eene ongetrouwde Juffrouw gezegd dat zy kwaadaartig is; en nogthans vindt men in de natuur zulke Monſters als *jonge Feexen*, die, ſchoon zy haaren kwaaden aart voor hunne Minnaars, en het gros haarer bekenden, weeten te bedekken, denzelven by haare Ouders, nadere Kennisſen en Dienstbooden, laaten blyken. „ Een weinig „ zuurdeesems verzuurt het geheele deeg," en een ongemaklyke Dogter zal ongetwyfeld een Huisplaag van eene Vrouw worden: want wanneer éénmaal eene ſtugheid van aart hebbelyk wordt, is 'er niets 't welk de kwellingen en bitterheden van eenen ongenoeglyken Aart kan verzagten. Iemand, van die Geestgeſteltenisſe, verſpreidt, even als iemand met de pestziekte beſmet, de beſmetting van Ongenoegen rondsom haar heenen. Haare Ouders betreuren de ſlegtheid van haaren Aart, haare andere Bloedverwanten en Kennisſen gevoelen, in ſtede van genegenheid, een afkeer van haar; en haare Dienstbooden klaagen, dat de last van dienstbaar te weezen, verzwaard en ondraaglyk gemaakt wordt, dewyl zy leeven onder de Dwinglandy van eene die zy noch voldoen, noch agten, noch beminnen kunnen.

Gelyk Ernsthaftigheid, zomtyds, ſlegts met eene andere naam voor Koelheid, dikwyls voor Wysheid genomen wordt, zo heeft men Vrolykheid meermaalen voor Goedaartigheid opgevat. Maar die ſoort van Vrolykheid, welke wy in de Zamenleeving aantreffen, die in de oogen een lach ſchept, en het geheele gelaat ontfronst, ontſtaat, in 't algemeen, meer uit eene opwelling der Leevensgeesten, dan uit eene beraamde en met zichzelve beſtaanbaare te werkſtelling onzer vermogens om te behaagen, en is dikwyler het uitwerkzel van ligtzinnigheid dan van eene aangenaame Geaartheid. Dewyl zy eene toevallige oorzaak hebbe, moeten de uitwerkzels noodzaakiyk onbeſtendig weezen; dezelve is daarom onderworpen aan eene ſchielyke verdwyning, van welke men de rede niet weet, en waar aan hebbelyke Goedaartigheid geenzins onderhevig is.

Hoe zeer onderſcheiden deeze twee hoedanigheden ook zyn mogen, hebben zy, nogthans, eene eigenſchap, beide gemeen, en teffens onderſcheiden van 't geen aan eenige andere gelukkige begaafdheid kan toegeſchreeven worden: te weeten, dat zy het verdienstlykst moeten geagt worden, wanneer ze minst natuurlyk zyn. —— Een Sloof kan uit haare geſteltenisſe goedaartig, en een Feex, door eene gunſtige vlaag, lustig vrolyk, weezen; doch die ſoort van Goedaartigheid, welke het gevolg is van Verſtand, Deugd en Dankerkentenisſe aan de

Voorzienigheid, zal eenpaarig zyn in haar voorkomen, en beſtendig in haare bedryven; zy zal niet, even als een Aprilſche dag, het eene oogenblik den Zomer en het andere den Winter verbeelden; noch gelyk de brandende hette van July, met de helderheid der middagzonne, een naderende donderbui voorſpellen; doch klaar, bedaard, en onberoerd, tot het laatſte uur voortblinken.

Zulk eene gezegende Zielsgeſteltenisſe moet noodwendig het geluk, 't welk dezelve gevoelt, aan anderen mededeelen. „ Gelyk een vlakke ſtroom," om hier de woorden van Dr. BLAIR te gebruiken, „ kaatst zy elk voorwerp in deszelfs „ waare evenredigheid te rugge, en met de fraaiſte kleuren; „ terwyl onrustige en woelige geesten, gelyk beroerd water, „ de beeldtenisſen der dingen verminken, by ſtukken te rug „ kaatſen, en aan die alle de wanſchiklyke beweeging mede „ deelen, welke alleen uit eigen beroerdheid voortkomt."

Deeze bevalligheid heeft een dubbelen eisch op de aandagt der Vrouwen: want woede, jalouſy, of eenige andere laage driftvervoering, misvormen het ſchoonſte Aangezigt bykans zo veel als zy de Ziel vernederen, en kunnen de beminnelykſte van de bekoorelyke Sexe geheelenal doen ontaarten van haare aangeboorne welgevalligheid.

Maar 'er is een hooger en ſterker beweegreden, dan eenige der tot nog gemelde, „ om onze Zielen in Bedaardheid te „ bezitten," indien wy ons het voorregt aanmaatigen om onszelven *Christenen* te noemen. Zal eene, in de Schoole van eenen lydenden Zaligmaaker onderweezen, met woedend onbeſcheid, de weezenlyke of ingebeelde ongenaangene beledigingen durven wreeken? Of kan zy knielen voor den Throonder Genade, en den God des Vredes en der Goedwilligheid jegens den Mensch, om vergiffenis en beſcherming bidden, terwyl haar hart gedreeven wordt door een geest van kwaadaartigheid en wraak, ten opzigte van haar Medeſchepzel, zo broos als zy zelve? Dit ware niets minder dan een hoon den Godsdienst aangedaan, niets minder dan een ſpel van Godsdienstoefening gemaakt!

Wy zyn verzekerd, dat GOD den Hovaardigen verſmaadt en den Nederigen zyne Genade geeft. Zullen wy dan de hartſtreelende en verrukkende gedagten, dat wy onder het opzigt en de beſchutting ſtaan van eene Alvermogende Voorzienigheid, weg werpen, om den *Moloch* te offeren? en het geboorteregt der Verlosten wegſchenken, om het jammerzalig voorregt te verwerven van onszelven te plaagen? Want de Voorzienigheid heeft het wyslyk beſchikt, dat alle kwaadaartige Driften van 's Menſchen gemoed, den geenen, die ze bot vieren, beroeren. Vrede woont nimmer, waar nyd, woede of haat, huisvest.

Naardemaal het Huwelyk onder de *Christenen*, van eene

God-

Godlyke Inſtellinge is, moeten alle Getrouwden een voegelyk gedrag jegens elkander aanzien, als de volbrenging van eenen Godsdienſt-pligt. Het bevorderen van *Eensgezindheid*, *Vrede*, *Orde* en *Geluk*, in de Huisgezinnen, is de onderlinge en onlochenbaare pligt van Man en Vrouw. —— Deeze regel éénsvastgeſteld, en met de daad te werk geſteld zynde, zullen de Losbandigen zelve erkennen, dat het Huwelyksleeven de gelukkigſte ſtaat op aarde is; doch, wanneer *Tweedragt*, *Onmin*, *Verwarring* en *Elende*, de plaats dier hoogstwenschlyke *Huisgoden* inneemen, moeten wy met den Eerw. TILLOTSON bekennen, dat zulk een Staat „ een kleine Hel is, door welke wy tot „ een grooter gaan."

Laat het, derhalven, myne Leezeresſen, uwer hoofdzorge aanbevolen weezen, dit troostloos denkbeeld om te keeren, en, door de zagtheid uwer Zeden en inſchiklykheid van uw Aart, den Huwelyken Staat tot een kleinen Hemel te maaken, en, den weg tot een grooter.

EMILE.

Hoe veel, myne vrienden! is 'er by een ſterfbed te gevoelen? —— eene koude huivering doet ons zidderen; —— wy ademen zo vry niet; terwyl ons bange oog, op de verſlaauwende ademhaaling, blyft ſtaaren. —— Wy beſchouwen den ſtervenden, als ſtaande reeds met den eenen voet in het gaapende graf; —— terwyl de andere ſteeds wankelt, op den ſmallen rand, dien de tyd hem nog toelaat, om zyne Vrienden vaarwel te zeggen; —— ook deeze ontzinkt hem; —— daar! —— ach! daar ontzinkt hem zyne laatſte hoop! —— belangryk oogenblik! —— gy beſlist voor de Eeuwigheid!

Verſcheiden dagen had die ſombere treurigheid, die zich beter gevoelen, dan beſchryven laat; myn hart reeds gekneld. ——Een folterend ziekbed van een myner Vriendinnen, welke my waardig was, had ze veroorzaakt; —— ik vreesde reeds voor de gevolgen; —— en egter ſchielyk als een blixemſtraal trof my de tyding, dat myne Vriendin my nog eens begeerde te ſpreeken, vermits zy gevoelde dat haar tyd ten einde ſnelde. —— Ylings vloog ik na haar toe. —— Half machteloos van haare ſmerte —— ziet ze my zwygend aan; —— de warme vriendſchapſtraal ſchynt haare koude lippen weer kragt tot ſpreeken te verleenen. —— Staam'lende, en telkens afgebroken, zegt ze, met eene hemelvreugd op haar uitgeteerd wezen, —— terwyl ze myne hand, in de haare als beſturven, houdt: —— „ myne Elize! ach, myne Elize! „ vervul nog myn laatſten wensch!" —— Ik beloof het haar, met de tederſte vriendſchapskus, dien ik, zwygend, op

haare magere hand drukte, —— en een traan, welke myn beevend oog lange weigerde te weêrhouden, viel daar op neder. ——— „ Gy weet, zegt ze, (met vernieuwde kragten verſterkt,) gy weet myne omſtandigheden; gy weet, hoe „ myn dierbaare Willem! zo het ſcheen, te vroeg uit myne „ armen geſcheurd wierd; —— doch, wat herhaal ik? omſtan„ digheden, —— welke, zal ik ze zo verhaalen, —— als ik „ ze toen gevoelde, —— niet anders, gelyk duizendmaalen „ geſchied, zouden wezen, dan de Voorzienigheid te laſteren. ——— Ja, myne Elize! in de eerſte bedwelming, deed „ ik het zelfde, dat elk gevoelig hart, by het gemis van zy„ nen afgod, doet. ——— Die woedende ſtorm bedaarde, „ —— en toen was het, als of een gewyde ſtem my toeriep! „ Zwyg! zwakke Sterveling! en aanbidt dien God! die niets „ anders dan uw eeuwig heil bedoelt! ——— Ik zweeg, „ —— en een vloed van ſtille, weemoedige, traanen rolden „ langs myne wangen." ——— Zo ſtil en treurig rollen de golfjes, langzaam daar henen, na dat een woedende ſtorm voorby is, die haare rust, onagtzaam, verſtoorden. —— „ En „ nu, nu gevoel ik het heil, 't welk God voor my bedoelde. „ ——— Elize, het valt hard, zynen Vrienden, het jongſte „ vaarwel te zeggen; maar hoe ſmertelyk zou het voor my „ zyn, als ik mynen Willem nu, met betraande oogen, op „ dit hert voelde zwoegen? Hoe zeer zou dit myn ſterfbed „ bezwaaren? ——— Zwakke Sterveling! aanbid de Voorzie„ nigheid! en zwyg! In uwe laatſte oogenblikken, — in de „ Eeuwigheid! zult gy 'er over juichen!" ——— De nadruk, met welke zy deeze woorden ſprak, had haar zo vermoeid, dat ze een langen tyd zweeg. ——— Eindelyk verzamelt ze nog eens haare bezwykende kragten, om my haaren laatſten wensch te zeggen. ——— „ 'Er zyn, zegt ze, zo veele „ ongelukkigen niet, als 'er zig voorgeeven. ——— Elk jonge„ ling! —— elk meisje, —— welker gevoelig hert niet door „ Reden en Godsdienst beſtuurd word, maar onbedacht ſtap„ pen doet, welke de zinlyke genoegens ſtreelen; wanneer „ zy daar in, door Gods vaderlyke hand, —— dewyl die beter „ ons waar geluk kent dan wy zelven, —— word te rug ge„ houden, noemt zig ongelukkig! —— rampzalig! ——— „ Myne Elize! ach! wanneer gy zulk eene laſtering hoort! —— „ verdoedig dan de Voorzienigheid! ——— Dat myn lot, het „ welk het wreedſte ſcheen, dat eenig Sterveling kon treffen; „ en — dat ik nu gevoel, het zaligſte te zyn; dat dit nog die„ ne tot troost voor een lydend hert; —— tot verheerlyking „ van God! —— Ach! myne Vriendin! ik gevoel het; —— „ nog maar weinige oogenblikken, en ik kniel, onuitſpreekelyk „ zalig! met mynen Willem, voor den troon van God!.... „ Vaar wel!.... In de Eeuwigheid zien wy elkander we„ der!"....

Ge-

Geheel afgemat, ſchynt ze te willen rusten; om dit te bevorderen, verlaat ik haar. —— Met een hert, dat reeds ten deele het verlies van zulk eene Vriendin gevoelde, ga ik, eenige uuren daar naa, nog na haar toe, om den jongſten kus op haaren zwygende mond te drukken: —— maar de tyd had zynen oogst reeds gulzig afgemaaid. —— Myne Vrienden! laaten wy haare les heilig navolgen! Aanbidden wy, —— zelfs in het zwaarſte noodlot, —— de Voorzienigheid! en zwygen wy, tot dat de Eeuwigheid ons, in 't billyken van Gods wegen, doe ſpreeken!

A. R.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Het is onbetwistbaar zeker, en het zal over het algemeen van elk toegeſtemd worden, dat bewezen dienſten met dankbaarheid moeten beantwoord worden. Dan handelen de meeste menſchen wel zo? Het tegendeel is maar al te waar. Over het algemeen, worden ontvangen weldaden met ondankbaarheid beantwoord.

Altoos te willen verſchelen van anderen, 't zy in woorden of daden, word ten lange laatſte, zulk eene hebbelykheid, dat men den helderen middag bykans nagt, en zwart wit, zou noemen: daarenboven maakt het iemant kregel van humeur, en zeer lastig in de zamenleving. Elk wake tegens deze ondeugd met al zyne magt; want byaldien hy dat niet doet, zal hy weldra bevinden, dat ze op hem de overhand kryge, en hem geheel overmeestere.

Doet een dwaas niet voorzigtigst, zyn mond te houden, en niet te ſpreken? die toch kan niet open gaan, zonder zynen meester te verraden.

Wanneer de Mensch zich gewend om over alles te klagen, krygt hy weldra een lastig humeur. Niets bykans zal hem bejegenen, of het valt hem tegen, het mishaagt hem. Deze Mensch is te vrolyk; die te zomber; deze heeft te veel, die te weinig praats; deze is te luidrugtig, die weder te ſtil. Nu is het te mooi, dan te ſlegt weêr. Nu is het te heet, dan weder te koud. —— Kortom, niets in de wyde wereld kan hem behagen; niets is naar zyn zin; nooit is hy wel te vreden. Gelukkig zy, die zich weten te ſchikken naar de zaken zig voordoen: dezen zyn altyd wel te vreden; waartegen de anderen nooit vergenoegd zyn, en nimmer rust hebben.

Ongeoorloofde minnaryen, ontugtigheden en zoortgelyke bedryven, zyn altyd kwaad. Maar zulks te plegen in geheiligde plaatzen, is onvergeeflyk.

VER-

VERVOLG DER EXTRA WAARNEEMINGEN OP DE KOUDSTE EN AANMERKELYKSTE DAGEN IN DEEZEN WINTER.

1784 Jan.		N.	Z.
18's mor.	8 u.	28½	28
's mid.	12 -	38	
's nam.	2 -	33½	34
's av.	10 -	28½	28
19's av.	10 -		27
——	12 -		30
27——	10 -		27½
——	12 -		27
28's mor.	7½ 8	19½	19½
——	8½ -		20½
's mid.	2 -	25	
——	3½ -	24	26
's av.	10 -		21
——	11½ -		20½
29 's mor.	7½ 8	19½	19½
——	9 -	22	23
's mid.	2 -	22	27
——	3 -	21	23
's av.	7 -		13
——	9 -		11
——	10 -	12	10
——	12 -		11
30's mor.	7 -		14½
——	7½ -	15½	15
——	8 -	15	14½
——	8½ -	15½	15½
's mid.	2 -	18	
——	3½ -	16	19
's av.	7 -	9	8
——	10 -	15½	16
——	12 -		19
31's mor.	7 -	32	32½
——	8 -	32	32
——	9 -	31	35
's mid.	2 -	35	
——	4 -	32	
's av.	10 -		24½
——	11½ -		23½
Febr.			
1's mor.	7 -	16½	16½
——	8 -	15½	15
——	9 -	16	17
——	11½ -	24½	30
's mid.	12,1 -	29½	
's av.	8 -	26	26
——	10½ -		29
2——	6½ -		30

Febr.		N.	Z.
2's av.	10 u.		31
3's mor.	7 -	27	27
——	7½ -	29½	29½
——	9 -	29	
's mid.	2 -	32½	
——	3½ -	30	
's av.	6.7. -	22	22
——	10 -		29
——	12 -		31
4——	10 -		31
——	12 -		31½
5's mor.	7 -	32	32
——	8½ -	34	34
's mid.	2 -	33	
——	3½ -	32½	
's av.	10 -	31	31
——	11½ -		35
6's mor.	7 -	32½	32½
's av.	8à12 -		26
7's mo.	7 -	28	28
's mid.	2 -	33½	34
——	3 -	32	
's av.	8 -	34	
——	10 -		31½
8's mor.	7 -	30½	30½
——	9 -	35	
's mid.	12à3 -	37	
's av.	10 -		33½
9's mor.	7 -	29	29
's mid.	2 -	37	
——	3½ -	32	
's av.	8 -		18
——	9 -	19	18½
——	10 -		19½
——	12 -		17
10's mor.	6½ -		14
——	7. 7½ -	13½	13½
——	8½ -	17	19
's mid.	2 -	27	
's av.	9 -		16
——	10 -		17
——	12 -		14
11's mor.	7. 8 -	21	21
's mid.	2 -	28	29½
——	3½ -	27	28
——	10 -		22
——	11½ -		21½

Febr.		N.
12's mor.	7.8 u.	22½
's mid.	2 -	31
——	3½ -	28
's av.	10 -	
——	12 -	
13's mor.	6½ -	
——	7. 7½ -	12
——	8 -	11½
——	9 -	12½
's mid.	2 -	18
——	3½ -	17
's av.	7.8 -	15
——	10 -	13
——	12 -	
14's mor.	2 -	
——	7 -	17
——	7½ -	18
's mid.	2 -	26½
's av.	10 -	26
15's mor.	7 -	26
's mid.	1 -	35
——	3½ -	32
's av.	8 -	27½
——	10 -	
——	11½ -	
16's mor.	7 -	23½
's mid.	2 -	28½
's av.	7½ -	24
——	10 -	26
17's mor.	7 -	26½
's mid.	12½ -	32
——	2½ -	31
's av.	10 -	26
——	12 -	
18's mor.	7 -	26½
's mid.	2 -	33½
's av.	10 -	30
19's mor.	7 -	29
——	9 -	31
's mid.	2 -	29½
——	3 -	27
's av.	10. 12 -	
20's mor.	7 -	22
——	9 -	25
's mid.	2 -	29
——	10 -	20
——	11½ -	
21's mor.	7 -	26
——	9 -	30

In den laatſten regel der voorige Extra Waarneemingen ſtaat 1716, moet zyn 1776.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VYF OORSPRONGLYKE BRIEVEN, GESCHREEVEN AAN EEN VRIEND, DIE TOT DEÏSTERY OVERHELDE.

(*Uit het Engelsch.*)

EERSTE BRIEF.

MYN HEER!

Schoon het u bewust is, uit eene lange Verkeering en veelvuldige Briefwisseling met my, dat ik, in geenen deele, een vyand ben van de volslaagendste vryheid des onderzoeks, in zaaken van den Godsdienst; geheel verzekerd, dat dit de beste en indedaad de eenige bekwaame weg is, om de Waarheid na te speuren; nogthans moet ik bekennen, dat de stellige, heftige en onheusche wyze, op welke de Godsdienstgeschillen doorgaans gevoerd zyn, door lieden van allerlei Aanhangen en Gevoelens, een zedig, vreedzaam, en goedaartig Mensch met regt omzigtig maakt, hoe, en met wien, hy een verschilstuk ten opzigte van den Godsdienst behandelt.

Wat my betreft, ik kan, op geenerlei wyze, myne goedkeuring geeven aan het leerstellig voorkomen en de onredelyke driftvervoering der meeste Geschilvoerderen: en beslooten hebbende, geen agt te slaan op enkel onbeweezene verzekeringen, of heeten verstandloozen yver, voor bewys op te neemen, kan ik, met eene vry groote bedaardheid van geest, den uitslag afwagten van bykans alle Godgeleerde geschillen —— my wegens niets dan de WAARHEID bekommerende, ben ik gereed haar hartlyk te omhelzen, uit welk een hoek dezelve ook moge opdaagen.

En hoewel ik, na dit alles, my zelven dikwyls verlegen vinde, om te bepaalen aan welke zyde de Waarheid, of zelfs de grootste waarschynlykheid is, zou ik, nogthans, (indien ik my daar door niet te veel aanmaatigde voor iemand van myn jaaren en leevensstand,) de strydende partyen raaden elkander de hand van vriendschap toe te reiken: naardemaal het verschil tusschen hun, menigwerf van veel

minder beduidenis is, dan zy, in de hette der twistredening, 't zelve vertoond hebben: en mogelyk zou 'er een middel van bevrediging kunnen voorgesteld worden, 't geen, van wederzyde goedgekeurd, weinig plaats voor eenig verder geschil zou open laaten.

Gy, myn Vriend, hebt na eene lange en uitgebreide Studie, u geheel eigen gemaakt, alle de onderscheide Godgeleerde Begrippen, die, van de eene Eeuw der *Christenheid* tot de andere, de Kerk verdeelde, in duizend Partyschappen scheurden, en, in den eigenlykſten zin des woords, tot een *Strydende Kerk* maakten.

Welk nut heeft deeze uitgestrekte kennis van deeze Godgeleerde Geschilvoeringen; deeze Heilige Stryden met pen en tong, in de Kloosters, op de Hoogeschoolen, en op de Predikstoelen gestreeden, u toegebragt? — Hoe! „Gy „ zyt deezer Geschillen geheel en al moede geworden." — Ik wenschte van harten, dat dit het slimſte van uw geval ware. Doch ik twyfel deswegen grootlyks.

Gy hebt de Waarheid gezogt door alle de verwilderingen der *Myſtike* Godgeleerdheid, met den Heer PASCHAL, den Aartsbisschop van *Kameryk*. —— ô Vernuft! hoe verderflyk zyn uwe vlammen ontstooken aan het Altaar van valschen Godsdienst! — De Waarheid, door u gezogt, hebt gy daar niet gevonden, maar ook, 't geen gy van dezelve mogt hebben, verlooren. —— Een ander pad inslaande, meende gy dezelve aan te treffen langs de distelige en doornagtige wegen van *Schoolſche Godgeleerdheid*, met CALVINUS, ARMINIUS, CLARKE en WATERLAND; doch, schoon steeds afgaande op een gewaande reuk, miste gy altoos het nagejaagde wild; en nu geheel vermoeid van de jagt, en te onvrede over den ongelukkigen uitslag, zoekt gy uit te rusten in de donkere schaduw van Twyfelaary, gereed om den eersten, die het bestaat u in uwe rust te stooren, te antwoorden. „ Waarheid is alleen een schep„ zel der verbeelding — een verschynzel door de sterke „ kragt van dezelve voortgebragt: 't welk ons, in de na„ speuring van 't zelve, altoos te leurstelt, en, de Rede „ voor eenigen tyd geheel verbysterd hebbende, ons ten „ laatste doet nederstorten in den poel der Atheïstery of „ der Geestdryvery."

Ik geloof, voor zo verre ik u, myn Vriend, ken, dat gy weinig gevaar loopt van in den laatsten te vallen. Uw gesteltenis heeft niets van het Geestdryvende in zich. De koelzinnige en bedaarde Wysgeer wendt zyne schreden elders

ders heen. Hy is de Tegenvoeter van den krankhoofdigen Geestdryver. De Rede van een Dweeper levert geen tegenwigt op, om tegen zyne Verbeelding op te weegen. De laatſte ſlokt (om my van POPE's uitdrukking te bedienen) alle andere vermogens der ziele op: en, wanneer dezelve losgelaaten wordt, 't welk het geval moet weezen, indien alle beginzels van beſtuur en beteugeling ophoudt met werken, zullen zich de jammerlykſte vertooningen van Geestlyke *Don Quixotery* en Heilige *Doolende Ridderſchap* opdoen; die Molens voor Reuzen-kasteelen aanziet, en eene weerlooze kudde Schaapen voor Krygshelden, dezelve met alle magt bevegtende. —— Doch ik verwagt geenzins u immer tot zulk een heirtocht gewapend te zien. Uw geſteltenis helt 'er niet toe over; en, ik wensch dat dezelve het nooit doe, of tot een nog even gevaarlyk uiterſten overſlaat. Ik zie de Geestdryvery aan als zeer nadeelig voor de Maatſchappy; maar 't ſchynt my toe, dat de Twyfelaary van een nog ſchadelyker aart is. Die koelheid —— die gevoelloosheid van lust, welke wy doorgaans by den volſtrekten Twyfelaar aantreffen, dreigt het Menschdom met een alleronvriendlykst gelaad. Ongeloof brengt naargeestigheid te wege, en de geheele ziel wordt als door een vergiftigen damp omgeeven. Het ondermynt den grondſlag onzer beste hoope, het neemt de vermaaken en genougten des leevens weg, en verbittert den kelk des tegenſpoeds zodanig, dat dezelve ondrinkbaar worde.

De gezette Twyfelaar heeft een hart zo duister als de Afgrond, in 't zelve wordt licht nog overeenſtemming gevonden. De fynder ſnaaren der Menschlykheid zyn verbrooken; en alles is wangeluid. 't Geen onze groote SHAKESPEARE zegt van den Man die gevoelloos is, voor de kragt der Muzyk, mag met meer klems overgebragt worden op den koelen en vreugdloozen Twyfelaar, „men „ vertrouwe dien Man niet!"

Indedaad, ik wilde hem niet tot myn' Vriend hebben: want, hoe zouden wy, wier Zielen zich vaneen verwyderen, elkander kunnen ontmoeten in Vriendſchaps heiligen Tempel. Myne Ziel is voor de zyne niet geſchaapen. Hy moet gelykſoortige zoeken, op plaatzen waar Onkunde den looden ſcepter zwaait om het Verſtand te verſtompen, en de gevoelens van het Hart te verdooven. —— Vriendſchap wordt dan edel en verheven, ſterk en duurzaam, wanneer zy haare gaven toebrengt voor 't Altaar van den

Godsdienst. ——— Godsdienst bevestigt de vereeniging der Zielen, de blydſchap en hoop, welke dezelve ſchenkt, verſpreiden eene kalmte en bedaardheid in het hart, en doen den Mensch eenſtemmig handelen.

TWEEDE BRIEF.

Maar wat is myn oogmerk in dit ſchryven? —— Uw welzyn, myn waardſte Vriend. Ik bemin u in myn hart, en kan u niet ten prooy laaten aan het Ongeloof, zonder u nogmaals aan dat hart te drukken, en u eenige gedagten mede te deelen, welke Vriendſchap my inſtort, en door de bedaarde Rede, zo ik hoop, zullen onderſchraagd en bevestigd worden.

God verhoede het! dat ik u Schipbreuk zie lyden op de klippen van Ongeloof, en weggeſleept in golven van zielverderflyke dooling. ——— Dikwyls heb ik gezidderd op de Schildery myner eigene Verbeelding, ontroerd door de ſchriklyke vreeze, voor uwen volkomen afval van het *Christlyk Geloove!*

Gy hebt, ondanks de onophoudelyke naſpeuring door u aangewend, de Waarheid, tot hier toe gemist: en, daar gy dezelve niet gevonden hebt op de paden, door u tot nog ingeſlaagen, denkt gy dat ze geheel en al niet kan gevonden worden.

Ik bid u geef het niet op, eer gy nog éene proeve, nog éene pooging gedaan hebt —— éene proeve, éene pooging, welke ik u, door myne eigene ondervinding van derzelver nutheid, met te grooter vertrouwen kan aanpryzen: want ik heb myne Twyfelingen gehad zo wel als gy. Zy beſtaat eenvoudig hier in, *Beoefen de Heilige Schriften op zichzelven.* Onderzoek de inwendige Blykbaarheden, welke deeze Boeken met zich draagen, deeze brengen de beste bewyzen met zich.

Let op eenige der ſterkſte ſteunzels van het *Christendom.* Ga na de Voorzeggingen, die vervuld zyn, of nog zigtbaar haare vervulling in de wereld bekomen —— de Wonderwerken zo veelvuldig, zo openlyk gedaan tot ſtaaving van den *Christlyken Godsdienst* —— het goedertieren oogmerk —— het heilige einde waar toe dezelve ſtrekt —— de eerlykheid en eenvoudigheid —— de edelmoedigheid en belangloosheid der eerſte Verkondigeren —— de aller aandagt verdienende Verſpreiding dier Leere, door (naar den mensch geſprooken) de allerongeſchiktſte middelen —— de won-

wonderbaare Inſtandhouding, en heerlyke Zegepraal van het *Christendom*, ondanks de heftigſte tegenkantingen, en de vereenigde poogingen der wereldlyke magten. —— Onderzoek, zeg ik, deeze ſtukken met aandagt en onpartydigheid, en zeg my, op uw geweeten, of gy kunt denken, dat onze Godsdienst uit een minder bron dan van den GOD *der Waarheid* zelve kan voortvloeijen.

Uit de verééende kragt deezer baarblyklykheden, zult gy zien, dat het *Christendom* een Godsdienst is, gegrond op *Gebeurtenisſen* —— op *zodanige Gebeurtenisſen*, als weinig plaats open laaten voor verbeelding of veronderſtelling; maar die blykbaar zyn voor de zinnen van menſchen van allerlei character, begrip, en landaart, die, by den toets des ſcherpſten onderzoeks, zo geloofwaardig zyn in 't licht van onpartydige Geſchiedkunde beſchouwd, als de Verrigtingen van LEONIDAS, ALEXANDER of CESAR. Ik wil zeggen, zy zyn even geloofwaardig als eenige Gebeurtenisſen, door de Geſchiedenis van eeuw tot eeuw overgeleverd.

Dat geen, 't welk zo veele eerlyke, niets kwaads beoogende, en onbaatzugtige Perſoonen, ruim zeventienhonderd jaaren geleden, verdeedigden met zulk eene onbezweeke ſtandvastigheid, voor welks belangen, zy gereedlyk hun eer, hun rust, hun goederen en alles opofferden —— *dat geen*, 't welk de ſtrengſte pynigingen, door de vondryke wreedheid verzonnen, en de onmenschlykheid volvoerd, 't welk de bedreigingen van Priesters en Vorſten, met al den ſchrikbaarenden toeſtel des Marteldoods, hun niet kon beletten te verkondigen, te verdeedigen, en daar in te roemen —— *dat geen* —— doch waar toe zou ik hier breeder uitweiden? —— Deeze weinige bedenkingen moeten ons overtuigen, zo wy niet geheel bevooroordeeld zyn, dat het *Christendom* de herkomst niet kan hebben van Bedrog, of de droomen der Geestdryverye — maar een Godsdienst is gegrondvest op daadlyke Gebeurtenisſen, ten hoogſte het geloof verdienende van elk, die het Licht liever heeft dan de Duisternisſe, en Zekerheid boven Twyfelaary bemint.

DERDE BRIEF.

De allergewigtigſte Gebeurtenis, by welke het *Christendom* het hoogſte belang heeft, is de Opſtanding van CHRISTUS: deeze mag de pylaar en vastigheid van ons Geloof

heeten. De bewyzen voor dezelve waren niet kortſtondig en oppervlakkig; maar herhaald en naauwkeurig. Onze gezegende Zaligmaaker vertoonde zich niet in een afgelegen hoek, aan een of twee byzonder daar toe uitverkoorene Perſoonen — maar aan alle zyne Apoſtelen — aan vyfhonderd Perſoonen, op éénmaal, welker grootſte gedeelte nog in leevenden lyve was, toen Apostel PAULUS zich openlyk op hun beriep, als getuigen van JESUS Verryzenisſe.

Bedrog ontduikt het Onderzoek; maar dit groot, dit weezenlyk, bewys voor de Godlykheid der *Christlyke Leere*, nodigde het naauwkeurigst Onderzoek uit, als, in 't geval van den zwaargeloovigen THOMAS, en ſtondt de proeve uit met toeneemende baarblyklykheid.

De eiſchen van MAHOMETH waren gegrond op liſt en onbeſchaamdheid aan zyne zyde, op blind geloof en verſtandloozen ſchrik aan de zyde des Volks. Zy werden alleen ondersteund door geweld van magt, en de eislykheden des Oorlogs. De gezigten en openbaaringen van deezen Aardsbedrieger, vielen voor in het Hol *Hira*. Hy alleen zag en ontving ze. Niemand was heilig genoeg, om toegelaaten te worden tot dit heilig verblyf, en zyne verkeering met Hemelſche Weezens.

De verciering van zyne veelvuldige reizen, na de Hemel, verſchafte hem vertellingen, zeer geſchikt om het Gemeen te vermaaken en te verbaazen: doch zy bragten hem in groot gevaar om allen Geloof te verliezen, wanneer iemand onderzoekensgezinder dan de rest, begeerde ooggetuigen te weezen van deeze Hemelvlugt? hy verzogt daarom altoos verſchoond te mogen zyn, eenige deezer vreemde verrigtingen voor 't oog der menigte te vertoonen. Het mogt deezen nederigen Propheet te hoogmoedig gemaakt hebben, als de wereld gezien hadt, hoe diep hy in de gunst der Hemelingen deelde. GABRIËL was zyn Geleider, als hy ten Hemel reedt; doch het zou de kieschheid onzes Propheets geſtooten hebben, indien de wereld gezien hadt, hoe en door wien hy opgepast werd, in dien tocht.

Maar, om ernſtig te ſpreeken. —— Vergelyk het Character van JESUS, met dat van dien bedriegenden *Arabier*. Hoe zeer verſchillen hunne eiſchen; hoe wydverſchillend worden ze onderſchraagd! Deeze is nederig en zagtmoedig van harte: zyn eenige eerzugt was GOD te dienen, en goed te doen in de wereld. De ander, een zich alles aan-

aanmaatigend luidrugtig Bedrieger, een wellustig, een wreed Geestdryver. Een Ryk op te rigten, was zyn oogmerk — list en geweld waren de middelen daar toe — zyne Openbaaringen moeten niet hooger dan voorwendzels geteld worden: als ontvangen en overgeleverd, enkel op zyn woord en gezag. —— De Wonderwerken van JESUS, daarentegen, geschiedden in 't openbaar, voor de oogen van vriend en vyand; was 'er eenig bedrog in geweest, het kon der ontdekkinge niet ontkomen weezen.

VIERDE BRIEF.

Dan, eer ik voortgaa om de blykbaarheden van CHRISTUS Opstanding nader op te helderen, zal ik eenige weinige bedenkingen in 't midden brengen, wegens de *Egtheid* van de Boeken der Schriftuur in 't algemeen, en in 't byzonder van die verhaalen, welke de lotgevallen van JESUS betreffen: want gy zult alle myne redenkavelingen voor drogredenkunst en bespiegelende veronderstelling houden, als ik dezelve niet doe steunen op het onwankelbaar voetstuk van *welbevestigde* en *egte Gebeurtenissen*. Als een Man, die afkeer heeft van den naam te draagen eens ligtgeloovigen, zult gy ongetwyfeld, op alles, wat ik tot nog gezegd heb, vraagen, en ik stem toe, deeze vraag is zeer natuurlyk en eigenaartig: „ Hoe weeten wy dat de Boeken, die deeze „ gevallen vermelden, niet valsch zyn? Waar zullen wy, „ *buiten dezelve*, ons vervoegen, om de waarheid, van 't „ geen ze vermelden, te verzekeren en te bekragtigen?"

Hier op moet ik u eenvoudig antwoorden, dat wy, ten dien einde, niet *buiten dezelve* behoeven te gaan. Indien ik verlang te weeten den staat der dingen in 't algemeen, of de natuur en omstandigheden van eenige byzondere Gebeurtenis, in een vergelegen land, of lang geleden voorgevallen, moet ik my vervoegen tot de verhaalen van die tyden. —— Ik moet de Geschiedenissen, die in 't algemeen, of met meer byzonderheid, spreeken van de Gebeurtenis, omtrent welke ik onderrigting verlang, onderzoeken. Indien ik, dezelve geraadpleegd hebbende, derzelver Egtheid in twyfel trek, behoor ik, als een vriend der Waarheid en Onpartydigheid, de redenen by te brengen, welke my bepaalen om myn geloof op te schorten. —— Of de zaaken, welke zy vermelden, zyn ongerymd en tegenstrydig in zichzelven, —— onbestaanbaar met de bekende characters dier tyden en andere weezenlyke omstandigheden.

—— of zy worden twyfelagtig gemaakt, zo niet volſtrekt wederſprooken, door een hooger en beſlisſender baarblyklykheid, ſteunende op egter en beter bevestigde verhaalen. ——— Wanneer iemand, genegen om met voorzigtige ſtappen voort te gaan, in zyne naſpeuringen, deeze omſtandigheden, welke ſtrekken tot het bekragtigen van eenige geſchiedverhaalen, wikt en weegt, en geene rechtmaatige reden vindt om eenige byzondere gebeurtenisſen, daar in voorkomende, te verwerpen, of daar aan 't geloof te weigeren, zal hy, die eenige verdere blykbaarheid voor derzelver waarheid eischt, met rede aangezien worden, als ongerymd en ongeregeld handelende. Wilde hy dan dat dezelfde gebeurtenisſen andermaal voorvielen, enkel te zyner voldoening? Indien de voetſtappen daar van, in de Jaarboeken nagelaaten, hem niet voldoen, kan 'er niets bygebragt worden om zyne vermeende zwaarigheden weg te neemen: hy moet, in deeze gevallen, een Ongeloovige blyven.

Om dit ſtuk, zo gemeenzaam my mogelyk is, op te helderen. Veronderſtel, by voorbeeld, dat ik een verhaal zou geeven des Invals van JULIUS CESAR in *Groot-Brittanje*, —— van den tegenſtand, dien hy ontmoet, —— van het vernieuwen zyns aanſlags, —— van de zwaarigheden, welke hy moest doorworſtelen eer hy zyn oogmerk bereikte, en andere omſtandigheden, de geſchiedenis van deezen Tocht vergezellende. ——— Te midden van dit myn berigt ſtuitte my iemand, met de vraag: „ Ik bid u, myn Heer, van „ waar weet gy dit alles? Gy zyt niet in ſtaat om eenig „ ooggetuigen by te brengen van 't geen gy verhaalt, gy „ hebt nooit iemand geſprooken, die het bywoonde?" —— Welk een antwoord zou men verwagten om dien Vraager te voldoen, dan dat men noodwendig de toevlugt moest neemen tot CESAR's eigen verhaal van deeze gebeurtenisſen? Ik kan my op geen beter getuigen beroepen. Ik geef den Vraager het Boek over, en wys hem de plaatzen waar CESAR ſpreekt van den Inval, enz. ——— Vraagt hy my verder, „ Hoe zyt gy verzekerd van de egtheid dier Ver„ haalen? Kan het Boek zelve niet verdicht weezen?" Dan tragt ik de egtheid te bevestigen, door aan te merken, dat het van eeuw tot eeuw overgeleverd is gelyk wy het thans hebben, zonder eenige verandering, die de hoofdzaaklyke gebeurtenisſen betreft, —— dat het ſterke inwendige merktekens van waarheid draagt, —— volmaakt beantwoordt aan de tydsgeſteltenisſe waar in het geſchreeven

ven is, en waar van het verhaal oplevert; —— en, om deeze blykbaarheid nog ſterker te maaken, voer ik andere Geſchiedſchryvers aan, (die of gelyktydig met CESAR waren of naby genoeg aan dien tyd leefden, in welken hy ſchreef, om de gebeurtenisſen, door hem geboekt, te bekragtigen,) als bykomende blykbaarheden voor derzelver waarheid. By aldien hy, naa dit alles, volhardt in de waarheid van CESAR's verhaal van zyn eigen Krygstocht te ontkennen of in twyfel te trekken, kan ik niet meer met hem vorderen: ik moet hem aan zyne eigene onverzettelyke ſtyfzinnigheid overlaaten, en aan de veragting die hy zich op den halze haalt, door den ongerymden eisch van eene grooter baarblyklykheid, dan de natuur der zaake, met mogelykheid, kan gehouden.

Alle Waarheden kunnen niet tot een en dezelfde ſoort gebragt worden. Zy verſchillen in derzelver natuur en hoedanigheden, en vorderen zeer onderſcheide ſtappen van bewys tot derzelver opheldering en betoog. Eene wyze van redenkavelen voegt aan zeker ſlag van Waarheden, die geheel niet overeenkomt met den aart van andere.

Eene Gebeurtenis en een Wiskundig voorſtel kunnen even waar zyn, nogthans moet derzelver bewys op een zeer verſchillenden trant worden ingerigt. Het bewys van het Wiskundig voorſtel ligt in het voorſtel zelve opgeſlooten, het hangt geheel niet af van uitwendige of bykomende blykbaarheid. Het bewys der Gebeurtenisſe ſteunt geheel op *Menschlyk Getuigenis*, in veele gevallen zo onfeilbaar als het ſtriktſte Wiskundige betoog. Zouden wy niet voor zotten, en geſchikte perſoonen voor het dolhuis, gehouden worden, indien wy niet geloofden, dat 'er een Land als *Japan*, en een Eiland als *Otaheite*, was, ſchoon wy het weezenlyk beſtaan dier plaatzen alleen kunnen bewyzen, door het vereenigd en geloofwaardig getuigenis van *Anderen*. —— Ik maak deeze eenvoudige aanmerkingen, om u te overtuigen, dat het Geloof op *Menschlyk Getuigenis* niet zo los en wankel ſtaat, als het afgemaald wordt door hun, die de Geloofwaardigheid der *Euangelie Geſchiedenis* twyfelagtig zoeken te maaken. Al ons geloof van voorledene af afgelegene gevallen kan alleen tot deeze ſoort van Getuigenis gebragt worden.

VYFDE BRIEF.

Dat nu de Boeken der Schriftuure egt zyn, mogen wy in

alle opzigten gelooven, om dezelfde reden, waarom wy eenig oud Geſchiedverhaal voor egt houden. En in alle gevallen komt het bewys, voor derzelver egtheid, eenvoudig hier op uit, —— dat zodanige Schriften aangehaald zyn, en tot dezelve geweezen is, als de weezenlyke en erkende voortbrengzels van derzelver Schryveren of Tydgenooten, (want, indien zy egte verhaalen van Gebeurtenisſen behelzen, verſchilt het weinig wiens naam zy draagen,) door volgende Schryvers van gevestigd gezag, zonder dat 'er, tot den tegenwoordigen tyd toe, eenige weezenlyke verandering in gekomen zy.

Nu hebben wy een veel ſterker blykbaarheid voor de egtheid der gewigtigſte Boeken der Schriftuure, dan wy bezitten, om het gezag te ſtaaven van eenige andere Schriften ter wereld: dewyl zy veel meer aangehaald zyn, en 'er veelvuldiger toegeweezen is van den tyd af dat ze geſchreeven wierden tot heden, dan eenig ander Boek. Deeze byzondere oplettenheid, omtrent de Heilige Schriften, moet toegeſchreeven worden aan 't groot gezag, 't welk zy kreegen: dewyl men ze aanmerkte als van 't hoogſte gewigt voor de belangen en 't geluk des Menschdoms.

Het levert een bewys van veel klems op, om de egtheid der Verhaalen des *Nieuwen Testaments* te ſtaaven, dat zy niet bedekt of verborgen wierden voor het onderzoek der Weetgierigen, op een tyd, dat de Gebeurtenisſen, daarin vermeld, zeer bekend waren, en gemaklyk konden nageſpeurd worden. ——— Men verſpreidde dezelve onbeſchroomd, in een tydperk, dat het gemaklyk viel de valschheden, zo zy 'er in gevonden wierden, te ontdekken, en toen niets dan klaare en eenvoudige Waarheid het licht kon verdraagen. +—— Zy werden na andere Landen gezonden, in vreemde taale overgezet, op een tyd, dat het de wereld aan geen geleerde, ſchrandere en doordringende oordeelende Mannen ontbrak.

Het verdient onze opmerking, dat het *Christendom* niet is ten voorſchyn gekomen, in eene Eeuw van onweetenheid, onder een onkundig en niets onderſcheidend Volk, buiten ſtaat om eene bedriegery te ontdekken, door ſchranderder koppen geſmeed, om de ligtgeloovigen en niet denkenden te misleiden; doch eerst zich vertoonde in eene Eeuw van Letterkunde en Beſchaafdheid, toen Kunſten en Weetenſchappen bloeiden. —— Die Leer werd verkondigd te *Rome*, en ſchielyk verſpreid in de *Griekſche Staaten*, toen beide deeze Landen het hooggeroemde toppunt van vol-

volmaaktheid en beſchaafdheid beklommen hadden, 't welk ze tot voorbeelden ſtelden der beſchaafde Volken van alle volgende Eeuwen.

De onderſcheide Vertaalingen van de Boeken des *Nieuwen Testaments*, in andere taalen, ten dien tyde, ſtemmen met elkander overeen, als mede met de aanhaalingen der oude Schryveren, in elk ſtuk van aanbelang: in 't weezenlyke zyn ze even 't zelfde als het Afſchrift, 't welk wy thans gewoonlyk volgen.

Wy mogen ook als eene byzonderheid, onzer aandagt waardig, vermelden, dat de Geſchillen, tuſſchen de *Christenen* gevoerd, als de *Christenheid* in onderſcheide Secten en Partyſchappen verdeeld wierd, van de eerſte Eeuwe af tot onze dagen toe, door een reeks van etlyke honderd Jaaren, van veel gewigts zyn, om de oorſpronglyke verhaalen van de gronden onzes Algemeenen Geloofs te verſterken: naardemaal de Schryvers van de ſtrydigſte beginzels, in Godsdienſtige Verſchilſtukken, onderling zamenſtemmen, om zich op de Heilige Bladeren ten bewyze te beroepen, en, om hunne onderſcheide Gevoelens te beweeren, aanhaalingen daaruit bybrengen.

In het lang verloop der Godgeleerde Verſchillen, heeft men den Bybel als uitgeput, om 'er bewyzen voor elke party uit te haalen; en in alle de Schriften der oude Geſchilvoerderen, ons ter hand gekomen, vinden wy de Texten, welke zy aanhaalen, (uitgenomen de toevallige onnauwkeurigheden der Overſchryveren,) wat de groote zaak betreft, dezelfde met die in onze Afſchriften: weshalven wy vast mogen ſtellen, dat de Boeken der Schriftuure de egte voortbrengzels zyn dier Eeuwe, aan welke zy over 't algemeeen zyn toegeſchreeven; en hier uit volgt, dat zy eene genoegzaame blykbaarheid opleveren voor de Gebeurtenisſen, waar op de Geſchiedenis der *Christenheid* ſteunt.

NADER BERIGT, OVER HET ZWELLEN, VERGROTEN EN UITZAKKEN VAN DE TONG.

DOOR

JACOB VAN DER HAAR.

Onlangs heb ik met *Genees- en Heelkundige gevallen en aanmerkingen, over het zwellen, vergroten en uitzakken, van*

van de Tong (*), deze Ziekte, zo ik meen, in een geheel nieuw licht geſteld, de ware oorzaak 'er van getoond, en daar tegen een genoegzaam zeker hulpmiddel aangewezen. ——— Ik had gehoopt daar in te konnen berusten; maar de byzonderheid van een nieuw geval, waar van ik geen voorbeeld weet, doet my het zelve opgeven, tot ſtaving niet alleen van myn vorig gezegde, maar ook tot volmaking van de Historie dezer, by vele nog onbekende, Ziekte.

Den 26ſten April 1784, bragt men, in het byzyn van den Heer Dr. HOPMAN en den Heelmeester BOLSIUS, een Meisje van elf jaren aan myn huis, welks Tong, zes weken, anderhalvenduim, Rynlandsch, buiten den mond had gehangen. ——— Ziende, dat dit Meisje vele zweren en roven in den Nek had, gaven my de Ouders te kennen, dat het zelve, ſchurft zynde, met eene kwikzalve was geſmeerd geweest; en, dat daar op, het Hoofd, de Keel en de Tong, geweldig waren gezwollen, en het Meisje hevig aan het kwylen geraakte en nog ſteeds kwylde; dog, dat de roven in den Nek, wegens de Spaanſche-vlieg-plaasters, welke men gelegd had, om de Tong te rug en in den mond te trekken, waren voortgekomen.

De Tong was, als naar gewoonte, buiten den mond veel breder en dikker. Maar alzo dit Meisje meest altoos op de regte zyde gelegen en gekwyld had, was de Tong en het binnenſte der Wang, aan die zyde, rauw geworden, en van agteren, tot in den regten liphoek, aan elkander vast gegroeid.

Terwyl de Heer HOPMAN de goedheid had, om de Tong met een linnenlapje te vatten, en na de linke zyde te brengen, poogde ik, met eene ſtompgepunte ſchaar, dezelve van de regte zyde der Wang los te ſnyden; maar het Meisje maakte zulk eene hevige beweging, dat my dit onmooglyk was. Ik ſtak dan myn vinger in den mond, en ſcheidde dezelve, vry gemaklyk, geheel los.

Al aanſtonds, en zo ras zy het hoofd vóórover bukte, om het bloed te ontlasten, zakte de Tong nog een halvenduim buiten den mond, en toonde den ronden kring, daar in, door de beknelling der voorſte tanden, gemaakt. Zo dat de Tong, indien zy niet was vastgegroeid, twee duimen buiten den mond zou gehangen, en, waarſchynlyk, nog verder uitgezakt hebben.

Het

(*) Zie *Alg. Vad. Lett.* IVde Deel, *Mengelw.* bl. 564, enz.

Het bloeden, door koud water geſtild hebbende, leidde ik een ſtrookje linnen op het hoofd, het welk beneden de ooren afhing, en ik bond een twede ſtrook linnen, ruim een duim breed, en eene elle lang, tegen de uitgezakte Tong, op het agterhoofd vast; noodzakende alzo dezelve, dat ze ruim een duim dieper in den mond kwam. En op dat deze band niet zou verſchuiven, knoopte ik de afhangende einden van de eerſte ſtrook, die over de ooren hing, boven op het hoofd.

Ik gebood het Meisje altoos op den rug, en met het hoofd zeer laag, in het bed te leggen, het ſpeekzel neer te ſlikken, en, geduurig, door een klein trekpotje, een weinig water, met witten wyn en doijeren van eijeren gemengd, te doen drinken; ten einde het gekwetſte te verzagten; de Tong in beweging te houden; het weder vastgroeijen te beletten; en, door het gedurig ſlikken, de Tong te doen naar binnen gaan.

Dien eigen avond het verband vernieuwende, zag ik, dat de Tong nauwlyks een halven duim buiten de tanden, en, den volgenden dag, 'er geheel binnen was. Maar zo ras ik haar zittende den mond deed openen, en het hoofd vóórōver buigen, zakte de Tong wederom een halven duim buiten denzelven.

Ik ging op dezelfde wyze nog vier dagen voort, terwyl het eeten gemaklyk, en het ſpreken duidelyker, wierd. Den zesden dag liet ik haar opſtaan, en, zonder band tegen den mond, door het huis gaan; met bedreiging, dat, zo de Tong wederom uitzakte, de band ook als dan wederom zou gelegd worden. En, op dat de nog vergrootte Tong enigzins mogt inkrimpen, liet ik haar nu geduurig een weinig roodenwyn in den mond houden, en langzaam doorſlikken. Twee dagen daar na, zy toen wélvarende, nam ik afſcheid.

Schoon de met regt beroemde LOUIS, by het uitzakken der Tong, herhaalde Aderlatingen, buikzuiverende Klysteren, verandering van Lucht, het openen van de Kikvorsch-Aderen, en het aanleggen van Bloedzuigers, aanraad (*); kan ik nauwlyks geloven, dat ze, by eene Tong, welke enige weken buiten den mond gehangen heeft, van enigen dienst konnen zyn. ——— Het te rug binden van de Tong, het liggen op het agterhoofd, en het neerſlikken van

(*) *Memoires de l'Academie Roial. de Chirurg.* Tom. V. p. 486, enz.

van het ſpeekzel, zyn, gelyk ik voorheen en ook nu getoond heb, het voorname, zo niet het eenigst, hulpmiddel.

Ik meen dit klein berigt dan te mogen en te moeten eindigen, met myne VIIIſte *gevolgtrekking*, uit myne voorgaande Verhandeling, over deze Ziekte, naamlyk: *dat in de grootſte Eenvouwigheid de hoogſte Wysheid uitblinkt; en dat zy, die zig daar van weten te bedienen, het allergelukkigst ſlagen*: eene waarheid, die in alle Wetenſchappen doorgaat.

's Hertogenbosch,
den 6den May, 1784.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN DRAAYHALS.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Draayhals*, in 't Grieksch, Ἰυγξ; in 't Latyn, *Torquilla*; in 't Italiaansch, *Tortocollo*; in 't Spaansch, *Torzicuello*; in 't Fransch, *Torcol*; in 't Hoogduitsch, *Dreh-haltz*; in 't Engelsch, *Wryneck*; in 't Zweedsch, *Gioek-tita*; in 't Deensch, *Bendehalz*; in 't Noorweegsch, *Saogouk*; in 't Poolsch, *Kretoglow*; in 't Rusſisch, *Krutiholowa* geheeten; doet zich, gelyk ook de naam in bykans allé taalen uitwyst, in den eerſten opſlag kennen, door een teken of liever eene hebbelykheid, aan dien Vogel byzonder eigen: te weeten, dat hy den Hals zydwaards en regterwaards trekke, den Kop na den rug gekeerd, en de Oogen halfgeſlooten hebbende, terwyl hy deeze beweeging maakt, die wel verre van ſchielyk toe te gaan, in tegendeel, langzaam, bogtig, en geheel gelyk is aan den golvenden voortgang der kruipende Dieren. Dezelve ſchynt veroorzaakt te worden door verbaasdheid en ſchrik, of door verwondering op 't gezigt van elk nieuw voorwerp: en heeft zeer veel overeenkomst met de poogingen, welke een gevatte Vogel doet om de hand te ontkomen. Ondertuſſchen is die vreemde beweeging aan deezen Vogel natuurlyk eigen, en hangt grootendeels af van eene byzondere geſteltenis der deelen; dewyl de Jongen in het nest den Hals even eens draaijen, derwyze, dat meer dan een Nestverſtoorder, verſchrikt, ze voor kleine Slangen nam.

Behalven die beweeging, heeft de *Draayhals* nog eene zeer

zeer zonderlinge eigenſchap. Een deezer Vogelen, een etmaal in een kouw gezeten hebbende, zette zich, als men 'er by kwam, recht tegen den bekyker over, en zag hem met een onverdraaid gezigt aan; hief zich overeinde, naderde langzaam, ſtak de Kopvederen op, ſpreidde den Staart uit; vervolgens keerde hy vaardig te rug, ſloeg met den Bek op den grond van de kouw, en liet de Kopvederen vallen; dit herhaalde hy tot honderd keeren, en zo lang men by hem ſtaan bleef. SCHWENCKFELD heeft dit op dezelfde wyze als wy waargenomen.

't Zyn, waarſchynlyk, die vreemde houdingen en die natuurlyke verdraaijingen, welke in ouden tyde het oog des Bygeloofs trokken; wanneer het zich van deezen Vogel in zyne beleezingen bediende, en het gebruik daar van voorſchreef, als het meestvermogende in alle Liefdedranken (*).

Nergens is de *Draayhals* veelvuldig; elk deezer Vogelen leeft en reist éénzaam; men ziet ze, één te gelyk, in de Maymaand aankomen. Zy houden geene gezelligheid dan met het Wyfje, en deeze vereéniging is van korten duur, zy ſcheiden welhaast, en vertrekken in September, gelyk zy gekomen zyn, alleen. Een op zichzelven ſtaanden boom, in 't midden van eene vlakte, kiest de *Draayhals*, boven alle andere: en ſchynt deeze voorkeuze gegrond op de zugt om alleen te zitten. Op het einde van den Zomer, vindt men ze desgelyks alleen in de Koornvelden; zy zoeken hun voedzel op den grond, en klimmen niet by de boomen op, gelyk de *Spechten*, ſchoon hun Bek en Pooten, gelyk die deezer Vogelen, gevormd zyn, en zy dit Geſlacht zeer naby komen: doch zy maaken een afzonderlyk Gezin uit, 't welk geene gemeenſchap altoos houdt met het groot Gezin der *Spechten*.

De *Draayhals* heeft de grootte van een *Leeuwrik*, zes duimen langte en tien duimen vlugts. Zyne geheele Pluimadie is een mengzel van graauw, zwart en taankleur, met golven en ſtreepen door, en tegen over, elkander, op eene wyze, die eene rykheid van kleuren met ſombere tuſſchenvak-

(*) De naam *Fynx* heeft van daar de kragt gekreegen, om alle ſoorten van betoveringen en geweldige drifren te beteekenen; om alles aan te duiden wat men verrukkende Schoonheid noemt; en die verborgene kragt, waar door dezelve ons vervoert. HELIODORUS, LYCOPHRON, PINDARUS, ESCHYLUS, SOPHOCLES en anderen, bedienen 'er zich van in dien zin.

vakken hervoortbrengt; van onderen is de Pluimadie bleek graauw, onder den Hals rosagtig, met kleine zwarte banden; de Staart uit tien buigzaame pennen beſtaande, welken de Vogel, vliegende, uitſpreidt, is van onderen geſpikkeld met zwarte ſtippen op een paarsbruinen grond, en wordt doorſneeden van twee of drie golfswyze banden. Dezelfde mengeling van ſchoone zwarte, bruine en graauwe golfswyze ſtreepen, vertoont zich van boven op een donkerder grond en met rood vermengd. Eenige Vogelbeſchryvers, hebben de Pluimadie van den *Draayhals*, vergeleeken by die van den *Houtſnep*; doch dezelve is op eene veel bevalliger wyze gemengeld, de tinten zyn veel netter, veel onderſcheidener, van een veel zagter ſchildering, die een ſchooner uitwerking doet. De na 't roode trekkende kleur, by de Mannetjes, is by de Wyfjes aschverwiger: en hier aan zyn ze van elkander te onderkennen. De Pooten zyn roodagtig graauw, de Nagels ſcherp, en de twee buitenſte veel langer dan de twee binnenſte.

Deeze Vogel houdt zich recht overeinde, op den tak waar hy op rust, zyn Lichaam is zelfs achterwaards over geboogen. In deezervoege zet hy zich ook op een boomſtronk om te ſlaapen; doch hy heeft de gewoonte niet, om als de *Spechten* te kruipen, en het voedzel van onder den ſchors te zoeken. Zyn Bek, negen linien lang, van maakzel gelyk die der *Spechten*, dient hem niet om voedzel te vatten en te neemen; dezelve is, om zo te ſpreeken, niets meer dan een ſcheede voor de lange Tong, welke hy ter langte van drie, vier, of vyf duimen uitſteekt, en in de Mierennesten brengt; met Mieren belaaden, haalt hy dezelve in; zy kleeven 'er op vast door eene lymagtige ſtoffe, waarmede dezelve bezet is: de punt van deeze Tong is ſcherp en hoornagtig, om dezelve dermaate te verlangen, dienen twee groote ſpieren, die uit den wortel voortkomen, het ſtrottenhoofd omvatten, om den kop heen loopen, en in 't voorhoofd ingeplant zyn.

Het Geſchreeuw van den *Draayhals* is een ſcherp en ſleepend geluid, door de Ouden zeer eigenaartig *Stridor* geheeten, en ſchynt de Griekſche naam van *Ynx* daar van herkomſtig (*)." —— De *Draayhals* laat zich acht of tien dagen eer dan de *Koekkoek* hooren.

De

(*) *Voce autem ſtridet.* ARISTOTELES, Lib. II. Cap. XII. SCALIGER, over deeze plaats, leidt den naam *Ynx* af van Ἰυγξ, *ſtridere*, *Iliad.* 17.

De *Draayhalſen* leggen hunne eitjes in boomgaten, zonder een nest te vervaardigen, op ſtof van vermolzemd hout, 't welk zy met hun bek afſchaaven: men vindt 'er doorgaans acht of tien, zo wit als ivoor: het Mannetje brengt Mieren aan het Wyfje terwyl het zit te broeden. De Jongen, die in de maand Juny te voorſchyn komen, draaijen reeds den hals, en blaazen met geweld, als men ze naby komt: welhaast verlaaten zy het nest, en betoonen geene geneigdheid tot elkander; zy ſcheiden van een, en verſpreiden zich, zo ras zy gebruik van hunne vleugelen kunnen maaken.

Zeer bezwaarlyk valt het deeze Vogeltjes in eene kooye te houden; het is zeer moeilyk hun geſchikt voedzel te bezorgen: die men eenigen tyd hieldt, raakten met het uiterſte van den Tong het voorgeſtelde voedzel aan, en het geſmaakt hebbende, weigerden zy te eeten, en ſtierven van honger. De Heer DE MONTBEILLARD deedt eens den tienden van Juny het nest van een *Draayhals* wegneemen, uit de holte van een wilden Peerenboom, vyf voeten boven den grond: het Mannetje bleef op de hoogſte takken zitten, en ſchreeuwde ſterk, terwyl men het Wyfje met de Jongen wegvoerde. Ik deed ze voeden met een mengzel van brood en kaas, zy leefden bykans drie weeken; zy werden gemeenzaam met den Oppaſſer, en aten uit zyn hand. Groot geworden, weigerden zy het gewoone voedzel, en geen Inſecten hebbende om ze te geven, kwamen zy door gebrek om. GESNER ondernam het een volwaſſen *Draayhals* met Mieren te voeden; hy leefde drie dagen; wilde geen andere Inſecten nuttigen, en ſtierf waarſchynlyk uit verdriet over den gevangen ſtaat.

Op het einde van den Zomer wordt deeze Vogel zeer vet, en levert dan een lekker beetje op: van hier draagt hy in verſcheide Landen den naam van *Ortolan*; zomtyds voedt hy zich met Springhaanen; de Jaagers blyven niet in gebreke om de Tong de gevangenen uit den bek te rukken, in het denkbeeld, dat zy daar door beletten dat het vleesch niet na Mieren ſmaake. Men maakt alleen jagt op deeze Vogels in de maand Augustus tot het midden van September, den tyd van hun vertrek. In den Winter blyft 'er by ons geen over.

Deeze Vogelſoort is over geheel *Europa* verſpreid, van de Zuidelykſte Landſchappen af tot in *Zweeden*, zelfs tot in *Lapland*; ze is zeer gemeen in *Griekenland* en in *Italie*. Uit eene plaats by PHILOSTRATUS blykt, dat de *Ma-*

gen den *Draayhals* gekend hebben, en dat hy te *Babylonie* voorkwam. EDWARDS verzekert ons, dat men ze op *Bengale* vindt; welhalven deeze Vogels, ſchoon weinig talryk in elk Gewest, zich in alle de Landſchappen der Oude Wereld ſchynen verſpreid te hebben. ARISTOTELES alleen ſpreekt van eene verſcheidenheid onder de *Draayhalzen*; doch hy gewaagt 'er enkel van volgens eene tekening, en de verſchillendheden zyn van zo weinig aanbelangs, dat het ons der moeite niet waardig dunke daar op ſtil te ſtaan.

WEERKUNDIGE WAARNEEMINGEN TE PADUA, GENOMEN IN DE MAAND JUNY, DES JAARS MDCCLXXXIII; NEVENS EENE VERHANDELING OVER DEN ZELDZAAMEN NEVEL, WELKE ZICH, GEDUURENDE DIEN TYD, VERTOONDE. OVERGEZET UIT HET ITALIAANSCH VAN DEN HOOGLEERAAR TOALDO (*). VERGEZELD VAN NIEUWE GEDAGTEN, OVER DEN AART EN OORSPRONG DEEZES NEVELS, DOOR DEN RIDDER DE LAMANON.

„ Schoon wy, in ons *Mengelwerk*, *de Weerkundige en Wysgeerige Aanmerkingen, over den zeldzaamen Nevel*, „ in het opſchrift deezer Afdeelinge aangeduid, van den „ Eerw. Heer COTTE geplaatst hebben (†), kunnen wy niet „ nalaaten ook plaats te geeven, aan de Waarneemingen „ van den, in dit ſtuk, zo beroemden Hoogleeraar TOALDO; noch aan de *Nieuwe Gedagten, over den Oorſprong diens Nevels*, door den Ridder DE LAMANON: zy verdienen de aandagt aller Liefhebberen. Doch, om niet „ te veel gelykſoortigs op eenen tyd te leveren, bepaalen „ wy ons thans tot de Waarneemingen, te *Padua* genomen; en zullen het andere, in een volgend Stukje, „ mede deelen."

† † † † † † † † † †

Barometer. De grootſte hoogte des Barometers is geweest

(*) Het *Italiaansch* Maandwerk, te *Milaan* gedrukt, is getyteld: *Opuscoli ſcelti ſulle Scienze e ſulle Arti.*

(†) Zie *Alg. Vaderl. Letteroef.* Vde D. 2de St. bl. 632.

weest 28 d. 4 l. op den 24 en 25 der Maand Juny. 't Laagst heeft dezelve geſtaan; naamlyk 27 d. 4 l. den 16. In de Zomermaanden heeft men doorgaans geene groote veranderingen des Barometers; dezelve blyft bykans op eene hoogte; en het blykt dat hy aanmerkelyk geklommen is, naa den Nevel van welken ik vervolgens zal ſpreeken.

Thermometer. Over 't algemeen is de Maand Juny koel geweest; de middelbaare Hette, veelal tusſchen de 19 en 20 Gr., haalde deeze Maand niet meer dan 16½: want, in de laatſte dagen, klom dezelve niet hooger dan 22. 6, en ſtondt hy op 10 in den beginne. Men mag in aanmerking neemen, dat 'er eene daaling van 4 gr. tusſchen den 16den en 17den plaats hadt, veroorzaakt door het toen invallend Onweer.

Hygrometer. Ondanks den Regen, heeft deeze beſtendig Droogte geweezen; 't welk ten blyke ſtrekt van de hoogte der Waterdampen.

Regen. Indien wy de dagen in opmerking neemen, op welken het min of meer geregend heeft, moeten wy deeze Maand Regenagtig noemen; want het heeft vier- en twintig dagen geregend; doch de Regen was weinig, 'er vielen eenige duimen minder dan gewoonlyk. ——— Deeze waarneeming betreft alleen de laage ſtreeken; want op het Gebergte is zwaare Regen gevallen; die groote zwellingen der Rivieren veroorzaakt heeft.

Twee byzondere Verſchynzels booden zy der Waarneeminge aan, de Nevel en de Onweersbuijen. ——— 's Morgens den 18den vertoonde zich de Zon, naa een Onweersbui, door veele andere voorafgegaan, zeer bleek, ſchynende door een ligten Nevel, in den geheelen Dampkring verſpreid. Deeze Nevel is de volgende dagen in zwaarte toegenomen, en niet verdreeven door de Winden, zelfs niet door den Storm op den 26ſten, 's morgens, welke vergezeld ging van zwaare Donderſlagen, die zich door de geheele keten bergen, van de eene zee tot de andere, lieten hooren. Deeze Nevel duurt nog in de eerſte dagen van *July*, en ſchynt zelfs zwaarder te worden, althans op zekere uuren. Dezelve beneemt het gezigt der Zonne niet, noch ook dat der Starren van de eerſte grootte, uitgenomen in het laagſte gedeelte aan den Gezigteinder. Men kan, zonder eenigen hinder, tegen de Zon opzien, ſchoon het oog niet gewapend is met een gekleurd of berookt glas. De Zon vertoont zich verſchillend van kleur, naar de verſchillende dikte des Nevels, welke dee-

ze of geene ſoort van ſtraalen doorlaat. Naardemaal de geele en roode, die de ſterkſte zyn, 'er meest door heen breeken, heeft de Zon het voorkomen van een vuurkloot, of is bloedrood. Zulks heeft te wege gebragt, dat veelen, wier verbeeldingskragt verhit en dweepend is, daar in, even als in de Wolken, de gedaanten van Menſchen en Dieren zagen. Doorgaans vertoonde zich de Zon, in 't bovenſte van den Dampkring, bleek en wit, door de afweezigheid der veelkleurige ſtraalen, en weder rood, als dezelve laager kwam: dewyl de ſtraalen dan een veel langer horizontaale ruimte doorliepen.

Ten einde men zich niet verbeeldde, dat dit Verſchynzel iet nieuws is, zal ik hier byvoegen een lyst van Verſchynzelen, in vroegere Eeuwen waargenoomen, welke met dit tegenwoordige eenige overeenkomst hebben. Doch ik moet, vooraf, iets zeggen over de oorzaak deezes Nevels, zeldzaam in dit Jaargetyde, ten minſten zeldzaam van zo langen duur; welke reeds twee- en twintig dagen telt, op dat men denzelven niet toeſchryve aan een Comeet, door deezen Nevel onzigtbaar. ——— Ik hel over tot het denkbeeld, en ben de eenige niet die in dit begrip gevallen is, dat deeze Nevel van *Sicilie* en *Calabrie* gekomen is, waar men zulke hevige Aardbeevingen gehad heeft. Men weet, uit de berigten, dat de Lugt zich, naa die hevige ſchokken, nevelagtig vertoond heeft: 't geen zeer wel geloof verdient, van wegen de verbaazende uitdamping, welke zich in den Dampkring heeft moeten verſpreiden. In de Maand *Juny* hebben de Zuid-ooste Winden hier te lande meest gewaaid. Deeze Winden draagen, te *Venetie*, den naam van *Foriani*; dewyl dezelve eerst van den kant des Golfs komen. 't Is zeer waarſchynlyk dat zy, dit gedeelte des Dampkrings doordringende, eene groote meenigte uitdampingen hebben medegenomen, die, door de keten der *Alpen* opgehouden, zich in *Lombardye* verſpreid en de *Alpen* zelve vervuld hebben, welke men, met verbaazing, rood en anders gekleurd gezien heeft, naar den verſchillenden ſtand der Zonne en des Waarneemers. ——— Het ſchynt dat deeze uitwaasſemingen niet uit onzen grond voortkwamen, welken men niet heeft zien rooken, gelyk veeltyds by Nevels gebeurt. Deeze Nevel kwam uit den hooge, en ſcheen uit den Dampkring neder te daalen. Men zag niet dat dezelve den grond raakte, uitgenomen wanneer, door een gezigt-misleiding, de Nevelagtige laag, zich uitſtrekkende, tot den zigtbaaren Ho-

ri-

rizont zich uitſtrekte: ook heeft de Nevel geen ſchade gedaan aan de veldvrugten: alleen wil men dat de Olyfboomen en Wyngaarden, op hooge heuvelen geplant, een weinig geſchroeid zyn. Indien de Gewasſen in de laagte iets geleden hebben, zal men zulks moeten toeſchryven aan de regenvlagen in den bloeityd.

Indien deeze Nevel, gelyk wy gezegd hebben, veroorzaakt is door de uitdampingen, voortkomende van de Aardbeevingen, heeft dezelve droog moeten weezen, vervuld met vuurige aard- en delfſtoffen, met veel ontbrandbaare lugt en electrisch vuur. Hier aan kan de menigte van Onweersbuijen, bovenal in 't laatſte gedeelte der Maand *Juny*, worden toegeſchreeven. *Non alias cælo ceciderunt plura ſereno fulmina:* de Lugt was helder, gelyk men my uit het nabuurig Gebergte berigt heeft. De Donder heeft, in 't algemeen, zeldzaame verwoestingen veroorzaakt; Huizen in brand geſtooken, Menſchen en Dieren gedood (*). Men ſchryft uit *Hongarye*, dat, naa de Aardbeevingen, de Stad *Kiemnitz*, door den Blixem in brand geſtooken is. Op den 26ſten, 's morgens, vreesde men te *Vicenze* hetzelfde lot te zullen ondergaan, met zo veel gewelds lieten zich de verdubbelde Donderſlagen hooren. In Vyf of zes huizen ontſtondt daar dien dag brand door den Blixem, 't welk groote ſchade veroorzaakte. Deeze viel op verſcheide plaatzen in die ſtreek, bovenal in 't gebergte.

Men zal, uit de hier bygevoegde lyst zien, dat deeze Verſchynzels doorgaans de Aardbeevingen vergezelden. De geweldige Aardſchokken in *Calabrie* gingen ook gepaard met vreeslyke Onweersvlaagen: een donkere nevelagtige, en als met rook vervulde lugt, vertoont zich of volgt de Aardbeevingen, bovenal in die Landen, welker grond geſchikt is om dit verſchriklyk verſchynzel op te leveren: en waar van de onze, gelyk eene lange ervaarenis leert, geene geſchiktheid heeft. 't Nadeeligſte, 't welk ons daar van zou kunnen overkomen, zou weezen, dat eene Droogte de plaats innam van de Vogtigheid voor welke wy vreesden, en deezen Zomer verwagtten; doch wy hoopen veel

(*) Eenige deezer Blixemſtraalen zyn gelukkig afgeleid: byzonder op den 21ſten in *Altichierro*, door den Afleider van den Heer ANGE QUIRINI; het Blixemvuur liep 'er langs heen, en langs de yzerdraaden, aan de Klokjes vastgemaakt. Men is zeer algemeen van begrip, dat het zelfs gebeurd is aan den Geleider van *St. Marcus*, te *Venetie*.

veeleer, dat deeze Dampen, zomtyds door regenvlaagen vergezeld, onzen grond zullen bevoordeelen en vrugtbaarder maaken; gelyk de uitbarſtingen van den *Veſuvius* den grond omſtreeks *Napels* doen, en de Aardbeevingen in *Calabrie*, volgens het gevoelen van den Ridder HAMILTON.

Ik voeg hier by eene ſoort van Kronyk, getrokken uit myne Aantekeningen der Tydperken, op welken men de Zon, door Nevels verdonkerd, gezien heeft: wel verzekerd dat men 'er meer andere vinden zal by de Schryvers; en hoe veele zyn 'er niet onopgetekend gebleeven? Deeze lyst zal het wonderbaare doen verdwynen; en doen zien, dat 'er thans niets is voorgevallen, of het gebeurde meermaalen, en met nog veel eislyker omſtandigheden.

Tydperken, op welken men de Zon heeft zien verdonkeren, door Nevels, en daaraan gelykſoortige Verſchynzelen.

Jaaren naa Rome.

291. De Zon verduisterd, een Staartſtar, Vuur in den Hemel, (dat wil zeggen het Noorderlicht.) JULIUS OBSEQUENS, *de Prodigiis.*

542. De Zon veel rooder dan gewoonlyk, hebbende een bloedkleur.

552. De ſchyf der Zonne vertoonde zich veel kleinder.

554. De Lugt ſcheen in 't Koningryk *Napels* helder, de Zon vertoonde zich bloedkleurig, en de Hemel in brand: (dit is wederom 't Noorderlicht,)

710. Onder de Wondertekenen, waargenomen in 't jaar van CESARS dood, telt men, de verduisterde en zich rood vertoonende Zon. *Cum caput, obſcura nitidum ferrugine texit, impiaque æternam timuerunt ſæcula noctem.* JULIUS OBSEQUENS vermeldt omſtandiger, de voorgevallene Wonderen, hy ſpreekt van toortzen in den Hemel gezien, en van kroonen, de Zon omringende, die, geduurende eenige maanden, alleen een bleek kwynend ſchynzel gaf; zo dat men 'er tegen op kon zien.

Jaaren naa Christus.

264. Eene zwaare Aardbeeving, en Duisternisſen, eenige dagen lang. (FRISTICHIO.)

396. Hadt men te *Conſtantinopolen* zo geweldige Onweders, dat, terwyl de Hemel van Donder kraakte,

Jaaren naa Christus.

te, de Aarde beefde: men wagtte 's werelds jongſte dag.

790. Volgens anderen 798, gaf de Hemel geen Licht, zeven dagen agter een. Dit verſchynzel werd voorgegaan door Aardbeevingen in *Candie* en *Sicilie*. (*Collect. Academ. de* LANCIL. FRISTICHIO.)

937. De Lugt was helder; de Zon verduisterde; en, de ſtraalen, door de venſters komende, ſcheenen bloedverwig.

1020. De Maan was als bloed: Vuurvlammen als een tooren vielen uit den Hemel. (Dat wil zeggen: Een zwaare Blixem of een Vuurkloot, gelyk aan een Boom met Granaaten gevuld, gelyk men wil dat dit jaar 'er een te *Luik* gezien is; en, indien myn geheugen my niet bedriegt, verhaalt SCHEUCHSER, van *Bern*, 'er ook een waargenomen te hebben. Volgens de Geſchiedenis hadden 'er toen ook andere verwoestingen plaats; de Zee tradt buiten haare Oevers, en zette veele daaraan gelegene Plaatzen onder. 't Zelfde is gebeurd in den Orkaan van den 11den Maart deezes Jaars.

1104. De Zon en de Maan, in wanorde, taanden verſcheide keeren; (dat is te zeggen, verdonkerden;) men zag vallende Starren, brandende Vuuren, vuurige Verhevelingen, Blixems, Hagelbuijen, Hoozen, Orkaanen; die Tempels, Huizen, Menſchen, Beesten, Landen en Gewaſſen, verdierven. —— Zulks is juist dit Jaar 1783 gebeurd.

1154. Op den eerſten October vertoonde zich de heldere Hemel, ten eenemaal verdonkerd.

1206. Men geloofde in den Hemel te zien een Menſchenhoofd; en, in het volgende Jaar, ſcheen de Zon in *Duitſchland* in drie deelen verdeeld. (Dergelyke Verſchynzels kunnen zeer ligt de verbeelding der Menſchen misleiden, welke doorgaans by zodanige gebeurtenisſen verbysterd is, gelyk wy in dit Jaar gezien hebben.)

1227. Een Aardbeeving; een Staartſtar; en een bloedroode Zon.

1263. De Zon verdonkerd zonder eenige wolk, zo dat zy geen glans van zich gave.

1383. Eene Aardbeeving in *Zwitzerland*; daar naa, eeni-

Jaaren naa Christus.

nige dagen lang, een grooten kring rondsom de Zon.

1549. In April, een geheel vuurige Kloot, geduurende drie dagen, 's agtermiddags. Men zegt zelfs, wat vroeger, Legers in den Hemel te hebben zien vegten, en twee Leeuwen in ſtryd. (Dit zyn de ſpeelingen van het Noorderlicht geweest.)

AANSPRAAK DES MARKGRAAVEN VAN BADEN DURLACH, BY GELEGENHEID VAN HET AFSCHAFFEN EENIGER SLAAFSCHE DIENSTEN EN VAN EENIGE BELASTINGEN, IN ZYN MARKGRAAFSCHAP.

Aan de Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

MYN HEEREN!

„ Met zo veel genoegen als een Menſchenvriend, in „ MOORE's *Beſchouwing der Maatſchappy en Zeden in* „ *Frankryk*, *Zwitzerland*, *Duitschland*, enz. geleezen „ heeft, de opgave van het Character des tegenwoordigen „ Markgraafs van BADEN DURLACH, door hem beſchree„ven als een Man van Geleerdheid, Verſtand en een „ braaf Hart, Menschlievend en vol toevoorzigt op het „ welweezen zyner Onderdaanen; die het Staatſyvertoon „ der *Duitſche Hofhouding* alleen ſchynt aangenomen te „ hebben, overeenkomſtig met eene zeer oude gewoonte „ zyns Lands; die geen ander Krygsvolk op de been „ heeft, dan zo veel noodig is tot deeze Hofhouding, „ ſchoon zyne inkomſten grooter, en zyne geldmiddelen „ in beter ſtaat zyn, dan die van eenige Vorſten in „ *Duitschland*, welke nogthans ſteeds kleine Legers in „ ſoldy hebben; die te veel verſtands bezit om niet te „ begrypen, dat het grootſte Leger, 't welk hy met mo„ gelykheid kan onderhouden, zyne Landen, tuſſchen de „ magtige Staaten van *Frankryk* en *Oostenryk* gelegen, „ niet zou kunnen verdeedigen; wiens aart en denkwyze „ hem te rugge houden van het vullen zyner koffers, „ door zyne Onderdaanen aan vreemde Mogendheden te

„ ver-

„ verhuuren; en dit gebruik (of liever misbruik) van zy-
„ ne onbegrensde magt over zyn Volk, als andere Opper-
„ magtige Vorsten in *Duitschland*, te maaken. Gelukkig
„ zou het voor 't Menschdom zyn, indien deeze onbe-
„ paalde magt altoos huisvestte in zulke billyke handen,
„ als die des Markgraaven van BADEN, die dezelve ge-
„ heel ten beste besteedt zyner Onderdaanen die hem
„ aanbidden (*)! —— Met zo veel genoegen, zeg ik,
„ trof ik elders aan, eene Aanspraak van dien waardigen
„ Markgraaf, in Wynmaand des voorleden Jaare, te *Carls-*
„ *ruhe* gedaan. De gelegenheid, by welke hy die voor-
„ droeg, beantwoordt even zeer als de Aanspraak zelve,
„ aan de Characterschets door MOORE van hem gegeeven.
„ Trouwens deeze Reiziger is, in dit treffen, alzins ge-
„ lukkig, en de daaden der nog leevende Vorsten door
„ hem gezien en beschreeven, beantwoorden volkomen
„ aan zyne Kenschetzen, 't geen zyn Werk, zo aangele-
„ gen voor den Waarheid-, als aangenaam voor den Uit-
„ spanningzoekenden Leezer doet worden. —— De ge-
„ legenheid by welke die taal van Vorstlyke lippen vloei-
„ de, was, dat hy, in zyne Staaten, eenige Slaafsche dienstен
„ en Belastingen hadt afgeschaft. Deeze daad van Goe-
„ dertierenheid werd met een openbaar Vreugdefeest ver-
„ eerd, op 't welk het Volk zynen Afgevaardigden gelast-
„ te, het getuigenis van erkentelykheid, en de dankzeg-
„ gingen, der Onderdaanen by den Vorst af te leggen.
„ Het antwoord, daar op door de Markgraaf gegeeven,
„ waarin hy, op eene treffende wyze, de beginzels zy-
„ nes Staatsbestuurs aan den dag legt, en hun lessen
„ geeft in hunnen pligt, als Onderzaaten en Burgers,
„ verdient te zyner eere, om de edelheid der begrippen,
„ daar in voorgesteld, bekend te worden, en voor de ver-
„ getelnisse bewaard te blyven. —— Geen beter middel
„ weetende, om het onzen Landgenooten mede te dee-
„ len, dan door uw Maandwerk, laat ik de Vertaaling
„ hier nevens gaan, en betuige, met verschuldigde hoog-
„ agting, te blyven, enz."

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

Van het oogenblik af, dat ik het my eene gewoonte gemaakt

(*) Men vindt deeze Beschryving breedvoeriger in MOORE's *Beschouwing*, enz. IIde Deel, bl. 48.

maakt heb, om op myn Leevensſtand te letten, ben ik langs hoe ſterker overtuigd geworden, dat het Geluk eens Vorſten derwyze verknogt is aan het Geluk zyns Volks, dat het goed of 't kwaad van den eenen ook noodzaaklyk het goed of 't kwaad van 't andere worde. Ik kan, derhalven, geene Dankbetuigingen verwagten of ontvangen, wanneer ik iets tot bevordering van het welweezen myner Landen gedaan heb: want men heeft my geen dank te weeten voor eene daad, welke my genoegen geeft, vrede der ziele verſchaft, en tot het einde brengt, 't geen ik my voorgeſteld heb te bereiken: naamlyk te regeeren over een Vry, Ryk, Welbeſtuurd en Godsdienſtig Volk. Doch ik ben wel zeer grooten dank verſchuldigd aan den ALLERHOOGSTEN, die my de gunſte verleent, om de vervulling myner wenſchen, ten deezen opzigte, te hoopen: en ik denk my van de tegenwoordige omſtandigheid te mogen bedienen, om eenige bedenkingen en raadgeevingen voor te draagen aan de zodanigen, wier harten ontvanglyk voor dezelve zyn zullen.

Indien het waarheid is, dat het Geluk eens Vorſten zo weezenlyk aan dat zyner Onderdaanen verbonden is, dat beider Geluk één geheel uitmaake, ontſtaat zulks, buiten twyfel, daar uit, dat hunne belangen ten naauwſten verëénigd zyn, of, om dit anders uit te drukken, dewyl een Vorst met zyne Onderdaanen in de naauwſte wederkeerige betrekkingen ſtaat. Ieder Burger heeft naauwe betrekkingen op zyn Gezin, elk Gezin op de Plaats zyns verblyfs, elke Stad, Dorp, Burgt en Vlek, op het Landſchap waar in het gelegen is, en elk Landſchap op het geheele Land; en 't geheele Land op den Vorst, die, nevens zyn Gezin, en de zodanigen die hem in 't Staatsbeſtuur helpen, zyne betrekkingen op allen heeft. Allen zyn ze, derhalven, verëénigd door een nauwen band; en hun hoofdbelang is het algemeene welzyn.

Desgelyks zal een Vorst, die zyn Pligt en zyn Belang kent, en, gevolglyk, zynen Onderdaanen genegen is, niets meer, niets anders verlangen, dan te regeeren over een Vry, Ryk, Welbeſtuurd en Godsdienſtig Volk: even zo vordert ook het Geluk van elk, hoofd voor hoofd, dat hy, zo veel in hem is, volgens de betrekkingen, waar in hy zich geplaatst vindt, toebrenge, tot de vervulling van dat verlangen. Ieder Burgerſtaat is niets anders dan een groot Gezin, welks Leden zich vereenigd hebben, om een oogmerk gemeen aan allen te bereiken; elk moet, derhalven,

tot

tot het algemeen Geluk medewerken, door 'er in te deelen.

Hy, die de Vryheid wil genieten, behoort die van eenen anderen niet te ontrusten: want in alle Maatſchappyen is de Vryheid niet anders, dan het genot zyns eigendoms, onder de beſcherming der Wetten. 'Er kan geene Vryheid plaats hebben zonder Wetten, die den Snoodaart bedwingen, wanneer hy wil beſchadigen, en by gevolge inbreuk maaken op de Vryheid zyner Medeburgeren. De Vryheid is alleen voor de Goeden, de Snooden kunnen ze niet genieten: want kwaad te doen is niet vry te zyn. Wanneer de Boosdoender zelfs de ſtrengheid der Wetten ontſnappe, kan hy, op 't eigen oogenblik, dat hy zyne Rede gebruikt, niet nalaaten te zien, dat hy zichzelven beoadeelt, door zyne nutte betrekkingen op de Maatſchappy te ſchenden. Alle ondeugd, alle misdryf, is eene overtreeding, of eene dwaasheid; de Deugd alleen brengt ons ter Wysheid. Hy, die de Wetten, de goede Orde, de Deugd, en den Godsdienst eerbiedigt, en geene ſchennis daartegen begaat, door zyn gedrag, is de weezenlyk Wyze, de waarlyk Vrye, Man: want hy begeert niets, 't geen men hem kan weigeren; maar alleen 't geen tot zyn geluk en dat van anderen kan ſtrekken; hy ontmoet nooit tegenkantingen en vereenigt zich met zyne Broederen, door den zagten band van Liefde en Vertrouwen; hy heeft hoogagting voor zichzelven, als Mensch, als Christen, en als Vaderlandsminnaar. 't Is in deezen zin, dat de geest der Vryheid veel moet toebrengen aan den voorſpoed eens Volks: dewyl dezelve hem verzekert van 't genot zyns eigendoms, en voor allen den weg open zet, om hun ſtaat te verbeteren.

De eerſte voortbrengzels der Aarde, gelyk de vrugten des Land- en Veebouws, des Wynoogsts en der Mynwerken, enz. zyn de eerſte bron van allen Rykdom. Zonder deeze voortbrengzelen, kunnen wy niet voldoen aan de behoeften van de hoogſte noodzaakelykheid; zonder deeze, heeft de Handwerksman geen ſtoffe om te verwerken, en de Koophandeldryver geen goederen. Alle leevensſtanden hebben, overzulks, belang by de vermenigvuldiging der eerſte voortbrengzelen van de Aarde: dan vaart de Landman wel, de Handwerker en de Kunſtenaar vinden werk, en de Koopman bezigheid; zich door den Handel, een goeden winst bezorgende voor zyne waaren, vóór en naa derzelver bewerking. De Maatſchappy wordt ryk en bloei-

jen-

jende; alle de belangen, van den Vorst tot den Osendryver, zyn verééenigd: allen winnen zy door de vermenigvuldiging der voortbrengzelen.

Niemand moet, overzulks, eenen anderen benadeelen: doch veel eer de een den ander tragten te ondersteunen; dat de Ryke zynen armen Medeburger niet zoeke te verdrukken, dat hy hem niet voor 't hoofd stootte, door zynen trots; maar hem met vriendelyke heuschheid bejegene, werk verschaffe, en de behulpzaame hand biede om tot een beter lot te geraaken; dat de Arme, op zyne beurt, den Ryken niet benyde, en zich niet schaame over zyne Armoede. De Armoede van een braaf en deugdzaam Man strekt hem tot grooter eere, dan de kwalyk verkreegene Rykdom eenen Snoodaart; dat de eerlyke Arme het zich tot geen schande rekene, voor zyne Rykere Medeburgeren te arbeiden. Zyne getrouwheid, opregtheid en werk, moet hem bestaan verschaffen. De vereeniging der kragten voor het algemeene welzyn brengt eenstemmigheid voort. —— Bewoonders der Steden, zoekt voor geenen afgeknevelden laagen prys van den Landman de goederen te koopen, welke hy bearbeid en vergaderd heeft in het zweet zyns aanschyns: zyn werk vordert kosten: de kosten maaken een gedeelte uit van 't geen gy moet geeven, voor alles wat hy u van de voortbrengzelen des Lands levert. Het overschot, naa den aftrek dier kosten, komt den Arbeider toe. Die som maakt de vrye Rykdom uit, welke in den Staat omloopt, alle Leden van denzelven doet leeven, naarmaate hy regt hebbe om 'er van te genieten, of het zich door zynen arbeid bezorgt. Hoe grooter deeze somme zy, hoe beter de Staat vaare, hoe bloeyender de Handwerken, de Kunsten en de Handel zyn. Verzoekt, begeert, derhalven, nimmer bepaalingen tegen de vryheid, in 't vertier van voortbrengzelen des Lands: van derzelver goedkoopen prys hangt het zuiver overschot af. *Overvloed, geene Waarde, is Rykdom; Schaarsheid en Duurte is Armoede; Overvloed en Goedkoopheid geeven alleen Schatten.* —— Bewoonders der Steden, of liever, alle gy Ambagts-, Werklieden en Handelaars, tragt nooit, door uitsluitende Regten, kluisters te smeeden voor den Handel uwer Medeburgeren en Landsgenooten: gy benadeelt u zelven, door den Staat te benadeelen. Vryheid is de ziel des Handels; indien gy deeze anderen ontneemt, berooft gy u van hunnen bystand, van hunnen steun, van hunnen arbeid. Schuwt den Nyd, en

bo-

bovenal die Baatzoekenheid, welke anderen misgunt, 't geen wy nuttig voor onszelven vinden.

Bewoonders van deezen Staat! Ingezetenen van allerleien rang! myne Vrienden! myne Medeburgers! Liefhebbers van uw Vaderland! Vrye *Duitſchers!* Gy, die een der vrugtbaarſte en aangenaamſte Landſtreeken van *Duitschland* bewoont, waar in, zints meer dan zevenhonderd jaaren, uwe Vaders, gelyk gy, gewoond hebben, onder het beſtuur van het Huis van ZŒHRINGEN, waar uit ik afſtam; vereenigt u met my, die door de Godlyke Genade uw Hoofd geweest ben, nu omtrent zeven- en dertig jaaren: niet voorbygeloopen zonder moeite, tegenſpoed en ſmerte, doch ook onder de ſchaduw der zegeningen van den ALLERHOOGSTEN. ——— Vereenigt uwe kragten met de myne, uit liefde tot het algemeene welweezen; doe my ten grave mede neemen de ſtreelende vertroosting, dat ik een Volk agterlaat, gezegend en ryk; —— ryk bovenal in goede zeden en deugden. ——— Weest arbeidzaam en braaf; —— bemint uw Vaderland; —— betragt de Spaarzaamheid zonder Gierigheid; —— dat zy, aan welken GOD rykdommen geſchonken heeft, dezelve niet verkwisten in overdaadige genietingen; —— laat de weelde, welke reeds onder u is ingekroopen, haaren verdervenden invloed niet wyder uitbreiden: deeze doet nog meer nadeels, door de Zeden te bederven, dan door de middelen te verſlinden; —— voedt uwe Kinderen op in de Deugd; leert hun Waarheid lief hebben en leugen haaten; onderwyst hun, boven al, door uw voorbeeld: dit is een heilige pligt, door GOD u opgelegd; gy zyt dien aan uw Land, aan uzelven, aan uwe Kinderen, verſchuldigd; zy zullen zegen op uwe hoofden, de ſteunzels van uwen ouderdom, en de kragt van den Staat weezen, indien zy Deugd en Braafheid geleerd, en zich gewend hebben den Godsdienst te eerbieden.

Dat het Voorſchrift, ons gegeeven door den grootſten aller Zedeleeraaren, tot een altoosduurende regelmaat onzer Zeden, van ons gedrag, ſtrekke, en het voorwerp onzer navolging zy. *Doet anderen, gelyk gy wenscht dat u geſchiede; dit is de Wet en de Propheeten!* Een agtenswaardig Godgeleerde van onzen tyd, over dit Gebod ſpreekende, betuigt: „ Vorſten, ziet daar al uwe Wysheid, en de „ gezondſte Staatkunde; Vaders, ziet daar den besten „ grondregel tot de Opvoeding uwer Kinderen; Onderwy„ zers, ziet daar de verſtandigſte leerwyze, om uwe Kwee-

„ ke-

„ kelingen te vormen: niets kan het hart der Broederen, „ der Vrienden, en der Egtgenooten, nauwer aaneenverbin- „ den, dan dit Gebod!" ——— Maar, myne Vrienden, kan onze wil en vermogen, of liever, kan de Menschlyke zwakheid, op zichzelven, die Wet volbrengen? Wy hebben hier toe een veelvermogender byſtand noodig. De Godsdienst, welke de harten zo zeer vermeestert, moet ons zyne hulpe bieden: de geheele Natuur is daar aan onderworpen: dewyl dezelve van den Maaker der Natuure afdaalt.

Bedienaars van den Godsdienst, gy, die de post bekleedt om den Wil van GOD den Volke bekend te maaken, —— den Wil van GOD, welken hy door de Stem der Natuure en der Openbaaringe predikt, tot u vervoeg ik my; indien gy overtuigd zyt van het aanbelang uwer Bedieninge, ſpant dan alle uwe kragten in, om goed te doen; indien gy overreedt, doordrongen, en geraakt zyt van de Waarheid des Godsdiensts, dien gy verkondigt, zult gy den weg gebaand vinden tot de harten der zodanigen, die aan uwe zorgen zyn toevertrouwd. Wanneer de overtuiging eens in de harten plaats heeft, wordt het Geloof werkzaam; en de begeerte, om de Geboden van den Godlyken Inſteller des Godsdiensts te volbrengen, opregt: dan krygt de zwakke kragt, en de zegeningen des Hemels bekroonen onzen arbeid en onze poogingen; dan kunnen wy door Deugd en Godsdienst vereerd worden: want de waare Eer is niets anders dan het getuigenis van ons geweeten, dat onze Daaden zo zuiver zyn, als het beginzel waar uit zy voortkomen. De toejuiching des Volks kan ons niet tot Eere ſtrekken, dan in zo verre ons Geweeten dezelve goedkeurt: maar, dewyl wy over onzen Naasten moeten oordeelen, op dezelfde wyze, als wy wenſchen dat zy ons beoordeelen, en de verborgen ſchuilhoeken des harten ons onbekend zyn, moeten wy elke goede daad pryzen, of wy moesten van de onzuiverheid des roerzels overtuigd weezen. ——— Eertytels, Ampten, Rykdommen, enz. ſchenken alleen Eer aan die ze door hunne verdienſten bekomen; dan geeft ons Geweeten ons getuigenis, dat wy zo edel denken als doen; dan gevoelen wy, zodaniger wyze, onze Waardigheid, dat wy verlies van 't Leeven minder zouden tellen, dan 't verlies van Eer.

Dat wy, derhalven, door Deugd, Eer en Godsdienst, ge-

geleid en aangeſpoord, langs hoe meer onze vermogens zamenpaaren, om een Vry, Ryk, Welbeſtuurd en Godsdienſtig Volk te vormen. Dit is 't éénig voorwerp van alle myne Wenſchen, van alle myne Poogingen.

HET CHARACTER VAN DEN ROMEINSCHEN GESCHIEDBOEKER, TACITUS; MET EENIGE AANMERKINGEN.

De oude en beroemde Geſchiedſchryver, TACITUS, heeft zeer ten doele geſtrekt aan onderſcheide Oordeelvellingen; doch zyne verdienſten zyn zelden met een juiste balans opgewogen. Weinigen der geenen, die het waagden hem te beoordeelen, waren opgewaſſen tot deeze taak. De trekken van zyn Character als Geſchiedſchryver zyn ongemeen, en verdienen, door een ander penſeel dan dat van eenen LIPSIUS, of eenen BOCALINI, gemaald te worden.

In het algemeen heeft men geoordeeld, dat de Verrigtingen, door hem te boek geſteld, weinig beduidden: dewyl zy veelal byzondere Perſoonen betreffen, en over zeer verdorvene tyden loopen. Doch, ten onregte, beſchouwt men hem deswegen als gebrekkig, in 't geen de deftigheid der Geſchiedenisſe geheeten wordt. Indien het de Gebeurtenisſen, door hem vermeld, zomtyds aan gewigt hapere, hy zet 'er hetzelve aan by, door de wyze, op welke hy ze verhaalt. De gebreken des Onderwerps moeten aan geen gebrek des Vernufts geweeten worden.

Zyne uitweidingen, en de buitenſtappen tot vroegere eeuwen en afgelegene Volken, hebben de vinnigſte berispingen niet kunnen ontgaan; doch zy waren, wel bezien, de gevolgen zyner uitgebreide kennisſe, en van de onvolmaaktheid der ſtoffe, welke hy verkoozen hadt te bewerken.

De kragt en klem, met welken hy ſchryft, is als buitenſpoorig en veel te ſterk gewraakt; doch de gloeijende taal eener verheevene ziel ſtrookt niet met de doffe koelheid, zo eigen aan gemeene Oordeelkunde.

De beſchryvingen van deezen grooten Man der oudheid heeft men gegispt. Zy zyn nooit algemeen of zwellende, gelyk die van geringere en laagere Schryveren: en 't is daarom, misſchien, dat oppervlakkige Waarneemers 'er geen genoegen in vonden. Dezelve behelzen altoos iets byzonders, iets charactertekenende: zy ſlaan altoos, met eene keu-

keurige juistheid, op de Perſoonen, de Hartstogten, en de Voorwerpen, tot welke zy behooren.

Aanſtoot heeft het by veele Oordeelkundigen gegeeven, de onbewimpelde vryheid, met welke hy de Minnaryen van MESSALINA beſchryft, het Character van SABINA POPPÆA, en de buitenſpoorigheden van NERO, te boek ſtelt. Zich op eene gemaakte ſtrengheid van zeden veel laatende voorſtaan, vergeeten zy, dat die onbewimpelde wyze van uitdrukken gemeen is aan alle oude Schryveren. Deeze was een gevolg van de toen heerſchende Zeden, en kan hem als geen gebrek of zwakheid geweeten worden. Allerbillykst is het een *Griek* of *Romein* met de maatſtok onzer tegenwoordige Eeuwe af te meeten. Het punt van Eer, en eene eerbiedende Galantery, hadden hem die kieſche denkbeelden niet ingeboezemd, met welke men thans zo veel op heeft.

Men beſchuldigt deezen Geſchiedſchryver van onbeſtaanbaarheid, in de Characters, door hem geſchetst. — Niets is onregtmaatiger. —— In veele der Perſoonsſchetzen zyner penne, als byzonder in die van Keizer TIBERIUS, heeft hy kleuren gebruikt, die ſtrydig en tegen elkander overgeſteld ſchynen. Maar de zonderlinge dubbelzinnigheid van gedrag der beſchreevene Perſoonadiën verdeedigt hem ten vollen. Zy werden door zeer verſchillende roerzels aangedreeven; zy werkten in zeer verſchillende betrekkingen; zy vertoonden zich, op onderſcheide tyden, als geheel andere Perſoonen; hun gedrag, wel verre van een eenpaarigen loop te volgen, was vol buitenſprongen. De ſchranderheid des Geſchiedboekers, in deeze gevallen, ontglipte zyne Beoordeelaars; en zy ſchreeven hun eigen gebrek aan doorzigt den klaarzigtigen toe. Zy konden hem niet begrypen; en wilden hem vormen naar de bekrompenheid hunner eigene denkbeelden.

By veelen ſtaat TACITUS voor een Man te boek, die alles van den ongunſtigſten kant, en in het haatlykst daglicht, beſchouwt. Men vergeet, dat hy TIBERIUS zuivert van de vlekken, hem aangewreeven by den dood van DRUSUS; en dat hy een Tafereel maakt van de bedorvenſte en bloedigſte tydperken. In dagen van algemeene verdenking en ondeugd, ontmoet men weinig gelegenheden om de gedagtenis van deugdzaame Daaden te vereeuwigen. De Tooneelen, welke zich opdoen, vorderen berisping en een beſtraffenden toon; ze met lofredenen te vereeren, zou zeer ongepast en onvoegelyk weezen.

De

De Staatkunde deezes Geſchiedboekers wordt als gezwenkt en bedorven veroordeeld. Hy ſchreef, nogthans, naar 't leeven; en zyne aanmerkingen zyn gegrond op eene diepgaande kennis der Menschlyke Natuure. Hy maakt zyne beſluiten op uit het geen met de daad in de Maatſchappy omging; hy oordeelde niet over de Menſchen naar 't geen zy behoorden te weezen; hy mat hun niet af naar het rigtſnoer eener ſtrenge Zedekunde, of naar de algemeene aangenomene Grondregelen; maar hunne daaden ſtrekten hem ter regelmaat.

Geen Schryver van ouden tyd of laatere dagen heeft, in het vervaardigen eener Geſchiedenisſe, eene grootere verſcheidenheid van bekwaamheden aan den dag gelegd. Geen Geſchiedſchryver denkt dieper, geen Geſchiedſchryver heeft gelukkiger zyne gevoelens en zyne taal naar elkander weeten te ſchikken. Zyn Smaak is kiesch; zyne Geleerdheid uitgeſtrekt; zyn Oordeel bondig; zyne Verbeelding ryk; zyn Styl treffend en meesterlyk.

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

Deeze verdeedigende Kenſchets van TACITUS vertaald hebbende, ſloegen wy het Berigt op, door den grooten Geſchiedſchryver, GERAARD BRANDT, geplaatst voor zyne Uitgave der beste Nederduitſche Vertaaling van dien *Romeinſchen Geſchiedboeker*, gevloeid uit de pen van onzen Drosſaard HOOFT; en wy herlazen, met een vol genoegen en goedkeuring, het geen BRANDT daar, ten opzigte van dien Burgemeesterlyken Geſchiedboeker, vermeldt, en het lust ons 't zelve hier by te ſchryven: ten blyke, dat het onzen Landaart niet ontbreekt aan Vernuften, in ſtaat om Verdienſten op den rechten prys te ſchatten, en eenen, menigwerf ten onrechte mispreezenen, den lof te ſchenken, welken hem toekomt. Heeft de onbekende *Engelſche Schryver*, TACITUS, tegen vitteryen der Betweeteren verdeedigt? BRANDT ſtelt diens onvergelykelyke bekwaamheden in het ſchoonſte licht, als hy zinryk en kragtig zich in deezer voege uitlaat.

„ Indien ooit Historie by de verſtandigen in waarde „ wierdt gehouden, 't was die VAN KORNELIUS TACITUS, „ den Burgemeester van *Romen*, die onder de *Latynen* „ uitſteekt, gelyk THUCYDIDES en POLYBIUS onder de „ *Grieken*. Want in zyne doorwrogte werken opent „ zich een hooge School van wereldwysheid en regeer-

„ kunde. Hier vindt men byna zoo veel lesſen als re-
„ gels, en zoo veel ſpreuken als woorden. Zyn verhaal
„ is 't oog der voorzichtigheid en voorzienigheid; de
„ mond der bondigſte welſpreekendheid, en 't orakel der
„ burgerlyke Staatkunde. Hy vertelt niet alleen de voor-
„ vallen en 't beleid der oorlogen, het winnen der veld-
„ ſlagen, het veroveren der ſteden; maar ook het belaa-
„ gen der onnozelen, het bannen en ombrengen der
„ doorlugtigen, en de geheime ſtreeken der listigſte ty-
„ rannen. Het allerverborgenſte vorscht hy uit, en
„ ontdekt het met onvermoeide naarſtigheid en doordrin-
„ gend oordeel. De toeleg, d'oorzaak, 't oogwit, zee-
„ den en raad, weg en wyze van allerhande bedryf,
„ ontvouwt hy voor elk, dien 't aan geen oogen of ver-
„ ſtand ontbreekt. Zyn oneenzydigheid ſchryft buiten
„ gunst of ongunst, liefde of haat; nooit verzwygt hy
„ de deugd of laat ze ongepreezen, en altyd beſtraft hy
„ booze woorden en ſnoode daaden. Nergens wykt hy,
„ willens of weetens, van de waarheid, of mist, in zaa-
„ ken van eenig gewichte, door lichtgeloovigheid: in-
„ dien men alleen uitzondere 't geen hy van de Godlyke
„ Voorzienigheid en Regeeringe aanroert, en van den
„ Oorſprong en Godsdienst der *Joden* en *Christenen* ver-
„ haalt: omtrent die ſtukken werdt dat overëdel vernuft,
„ door 't *Heidensch* vooroordeel, al te jammerlyk ver-
„ blind en misleid. Omtrent alle andere zaaken ſchuwt
„ hy de valsheid, en ſtaat de waarheid altyd ten dienſte.
„ Ook voegde hy zich ten dien einde wyslyk naar den
„ tyd: want de booze tyden, toen het pryzen van
„ THRASEA en HELVIDIUS halzen kostte, bragt hy met
„ zwygen over; maar ſchreef in den tyd van TRAJAAN,
„ een' tyd van zeldzaam geluk, *toen 't vry ſtondt te ge-*
„ *voelen wat men wou, en te zeggen wat men gevoelde.*
„ Een geluk, dat weinige Historieſchryveren mag gebeu-
„ ren. Toen mogt zyn geest gaan welden zonder vreeze
„ of omzien voor tyrannen. In zulk eene eeuw ſchryven-
„ de, vertoont hy zich in alle zyne Werken overal ver-
„ wonderlyk en onnavolgbaar."

Vraagt men waar toe zulk een oud buitenlandsch Schry-
ver zo ſterk verdeedigd, zo zeer aangepreezen? om Va-
derlanders op te wekken, dat zy dit overdeftig Geſchied-
kundig Werk met hunne aandagt verwaardigen. —— Va-
derlanders, die aan hem de grootſte verpligting heb-
ben, daar hy hun de *Batavieren*, die voor de Vryheid

ſtree-

ſtreeden, en hunne Helden leert kennen, welke alleen door zyne pen nog leeven. ——— Boet uwe onſtooke begeerte: kunt gy hem in 't oorſpronglyke niet leezen, niet in eene Vertaaling van JOANNES FENACOLIUS, dikwyls laf door zyne langheid, dikwyls van den zin afwykende; niet in eene Vertaaling van JOHAN VAN GROENEWEGEN, die den oorſpronglyken Schryver beter verſtondt, doch te eenemaal onſmaaklyk is door zyne ſchorre en afgebrooke kortheid, zomtyds aan het onverſtaanbaare grenzende; —— boet dezelve in de Overzetting van den *Hollandſchen* TACITUS, HOOFT, van wien getuigd wordt: „ dat hy de „ Boeken van TACITUS twee- en vyftigmaal hadt uitgelee„ zen; dat die groote Schryver met zynen aart wonder„ lyk overeenſtemde; dat hem dat ernſtig, dat kort, dat „ ingebonden, dat afgeſneeden, dat nauw opmerken, „ diep denken en doorgronden, dat kragtig uitdrukken „ en inboezemen van zaaken, daar TACITUS in uitmunt, „ ten eenemaal eigen was."

DICHTKUNDIGE UITNOODIGING NAER 'T LAND.

Uit het Hoogduitsch van den Vryheer VAN CRONEGK,

DOOR

L. STOPPENDAAL, P. Z.

Vlied eindelyk het Stads gewoel, geniet de natuur, en aenſchouw den vryen hemel, dien rook en damp aldaer droevig en donker maeken, en welke op onzen grond vrolyke blikken werpt. Hier is de Lente alleen gehuisvest; hier woonen jonge Zanggodinnen; eene lieflyke lucht verheft den tot kalmte gebragten boezem. Hier word de ziel zo bedaerd als het land; zy gevoelt zich zelve, de lente, en de natuur; waer van de Dwaes geen aendoening heeft, en welker genot de trotſche Wyze op verkeerde gronden zoekt, dikwyls zonder het te vinden. De blydſchap, wier waerdy de deugd alleen ontdekt, wacht u hier, doch zonder optooizel; met een goelyken lach wenkt zy u; de ſcherts huppelt aen uwe zyden; gy volgt een koor van onſchuldige vermaeken. Dat geen, 't welk men in de Stad ſcherts en vrolykheid noemt; die geneugte, welke een zwerm van vervoerde Dwaezen najaegt; die by den wyn juicht; en echter door den wyn niet aengedaen word; welke geen teederheid kent, en met de lieſte ſpeelt; die het hart niet vergenoegt, de zinnen ſlechts bedwelmt, zich zelve veeltyds vrolyk acht, en evenwel treurig

blyft; welke zich met veel gerucht aenkondigt; waer op eene menigte onrustig gemeen indringt, verblind door de ſtaetſi, bedwelmd door den ſchitterenden glans, die derzelver kleding verſiert; welke de Aenzienlyken dikwyls misleid, de ſchoonen menigwerf vervoert; dit is alleen de dwaesheid in een bont kleed, en niet het kind des hemels, de lust der menſchen, de vreugd.

Hier zult gy, als uw hart de ſtad en 't gewoel vergeet, ondervinden, dat de mensch tot geluk geſchaepen is; gy zult de valſche geneugte met waer geluk verwisſelen. Hier zal geen trotſche dwaes u voorby ſnorren, welke op u verachtende en hoonende blikken werpt, om dat gy verſtandig zyt, en de waereld u bemint, die zyne gebreken kent, en, van hem onderdrukt, hem in haer harte vloekt, ſchoon zy voor hem zwicht.

Gy zult onder ons geen laetdunkende Nimfen aentreffen, die de ondeugd verſtandig maekt, en kunst en optooizel ſchoon doen weezen; welke zich onderling met de grootſte vriendſchapsblyken kuſſchen en omhelzen, en zich echter in 't binnenſt haeten; verruft door opſmuk en goud, en by verdienſten blind; by gekken alleen verliefd; de verſtandigen ſmaedlyk bejegenende; zich ontydig ſtuursch aenſtellende; ontydig vrolyk ſchertzende; gevaerlyk voor den goeden naem, maer niet voor de harten.

Hier word de bekoorlykheid van Philene alleen luister bygezet door de onſchuld, wier waerdy zelfs laege zielen treft: zy zal, bevryd van dwang, aen onze zyde lagchen, en, bloeiend als de Mey, de Lente ſchooner maeken. Wanneer de heldre maen in ſtille majeſteit zachtelyk uit de ſchemering der avondwolken treed, dan zullen wy vergenoegd het donkre veld doorwandelen; de kalmte der ziele zal die van het dal gelyk weezen, 't welk door den ſtillen daeuw, zacht nederdaelende, verkoeld word, terwyl een zoele westewind lieflyk door de ſtruiken ſpeelt. Dan zullen onze oogen door een zoete ſluimering gelooken worden; wy zullen, in den droom zelfs, 't geluk der deugd ſmaeken; terwyl, in de ſtad, een Damokles den ſlaep vergeefsch zoekt, den nacht, het zachte bed, doch meêr zich zelven verwenscht, wanneer een akelig tafreel van uitgevoerde ſchelmſtukken zich aen zyne ziel vertoont; zyn vriend, dien hy verraeden heeft; de deugd, welke zyn hoogmoed en dwaesheid onderdrukken, en die, ondanks zich zelve, naer den vertoornden hemel verzuchtingen opzend: dit alles verſchrikt hem; de dag verdooft de zinnen; doch hy kan, by nacht, den Rigter niet ontvlieden, die in zyn' boezem leeft, en hem, als hy ontwaekt, het paleis tot een' kerker, en de waereld tot eene hel, maekt.

Wanneer de ſchaduwen voor Auroraes blikken vlieden, wekt ons de klank der vrolyke ſchalmeien, die, door de ſchemeren-

rende, en van daeuw nog zwangre lucht, de blyde kudden naer het gekoelde dal lokt; terwyl, in de ſtad, de Kliënten, met verwarde hoopen, onſtuimig, met ootmoed naer 't huis van Mopſus ylen, eer de ryke dwaes zich afgemat op 't rustbed uitſtrekt, en de bezigheden vervloekt, nadien men hem vroeg opwekt; terwyl Nomentanus aldaer, zodra de dag een' aenvang neemt, nieuw optooizel, nieuwe geneugten, en nieuwe dwaesheid uitdenkt; terwyl de vlytige Bavus aldaer den herboren dag verwenscht, omdat de zelve het rym niet geeft, 'dat hy nog angſtig zoekt; terwyl de Stervelingen zich door nieuwen waen aflooven, waer door rust, geluk, en wysheid tevens den nacht ontvlieden. Ze zyn de goederen waerdig, waer om zy zich vermoeien; die goederen, welke niet dan ſmart en berouw na zich ſleepen.

Hier zal de vluchtige tyd ongemerkt voortſnellen, wy zullen geluk en rust ſlechts in ons zelven vinden. De beuzelingen zyn voor de Grooten deezer waereld; voor ons is de natuur, de hemel, en dit veld geſchikt. Laet ons het ernsthaftige der wysheid met vrolyke ſcherts vereenigen, en wezenlyk gelukkig zyn, als Vorſten gelukkig ſchynen.

Is alles, wat het hart der Stervelingen begeert, wel één' treurigen nacht, wel éene zucht waerdig! De vreugd, die wy zwoegend bejaegen, is naby ons; hier beneden gelukkig te zyn, is by my zyn geluk te erkennen. Doch wie kent zyn geluk? Waer leeft de Wyze, die, in zich zelven beſlooten, de waereld ontbeeren kan? „ Hier is hy," roept Thraſe, „ik „ kan de waereld misſchen; de menſchen zouden goed zyn, „ als zy geen zotten waren. De ganſche waereld dwaelt; ik „ ben alleen verſtandig; ik leef voor my alleen, en heb ge„ noeg aen my zelven. Laet de geheele Stad geduurig met „ my den ſpot dryven; men kan het onmooglyk allen naer „ den zin maeken. Genoeg, ik ben voor my zelven, en be„ min my alleen; de waereld moge vergaen, dat ſcheelt my „ niet, ik heb wyn. Als myn ſchoorſteen maer brand, laet „ dan een arme dwaes, door ſmart en koude gekromd, voor „ myne deur bevriezen. Myn buurman helpe zich, als hy zich „ helpen kan; als ik maer gelukkig ben, wat raekt my dan de „ waereld!" Betreurenswaerdig geluk, dat menſchenhaet koestert! Die alleen ſtelt zyn geluk op den regten prys, welke begeert wel te doen; die, welke, van hoogmoed en gebreken vry, in zyn hart gevoelt, dat het geluk van ons Stervelingen alleen in menschlievendheid beſtaet.

„ Wat ben ik gelukkig! de nakomelingſchap zal nog leezen, „ werk een groot man Heer Chorilus geweest is!" Zo roept een Rymer uit: „ Wat ben ik gelukkig! men drukt, men „ drukt reeds myn Heldendicht; dat zal Duitschland rasch op „ betere wegen brengen, en tot Parys, Parys in Vrankryk, „ doordringen. In alle nieuwstydingen zal dra myn naem

„ ſtaen; in 't kort zal ik myn werk herdrukt zien! Hoe ge-
„ lukkig zal ik zyn, als elk my zal kennen, met den vinger
„ naer my wyzen, en my den Dichter noemen; den Dichter,
„ wiens Zangſtuk zo zuiver is, zo vloeiend rolt; die nimmer
„ te hoog vliegt, en nooit de lettergreepen dwingt!" Ge-
duld, ô gelukkige! Uw geluk zal rasch verzwinden! Gy
zult den lof der dwaezen verwerven, en den ſpot des ver-
ſtandigen ondergaen. Stilzwygend ſlaet hy u, en uw juichen,
gade, tot dat de oordeelkunde ontwaekt, en u in uwe rust
ſtoort. Doch wat vermag de oordeelkunde? Verſtandigen
kan zy alleen beteren; zy zal den trots der dwaezen, en
hunnen roem vergrooten. De dwaes, als hem een fleck te
ſcherp, te vinnig treft, ſmaelt ſlechts op den maeker, en ziet
deszelfs werk naeuwlyks in. Zeg, dat Mopſus zotlyk ſchryft;
wel zo; de wraekzucht zal hem ontgloeien; uit toorn beſluit
hy nog zotter te ſchryven. De ſlechte Dichter word, uit
wraekgierigheid en verdriet, nog iet ſchadelykers; een ſlechte
Criticus.

Hoe groot is myn geluk, roept, door 't vasten uitgeteerd,
de bleeke Harpax uit, en opent zyne kisten. Daer beſchouwt
hy een' ſchat, dien hy reeds lang bewaerd heeft; door bedrog
verkreegen, door dwaesheid geſpaerd. „ Hoe groot is myn
„ geluk! doch helaes! wanneer eens dieven kwamen, en my
„ van myn geluk, van myne hartevreugd, van die lieve
„ ſchatten beroofden, welke ik zo menigen dag, zo menigen
„ langen nacht, bywa van ſchrik ontzield, van angst verteerd,
„ bewaekt heb! Ik moet op panden ter leen geeven, om my-
„ nen ſchat te vermeerderen; misſchien word ik aengeklaegd;
„ doch wat is dat? Ik kan immers zweeren." ô Geluk! dat
elk hart, 't welk menschlievend denkt, vervloekt: geluk!
dat zo menig dwaes door ſmaed en misdryf najaegt! ô Ryk-
dom! bittre bron van zorgen en angstvalligheden! de vyand
der deugd verdient door u geſtraft te worden.

„ Hoe gelukkig leef ik!" roept Nomentanus geeuwend uit.
„ Geen geluk ontbreekt my, dat men koopen kan. Ik zoek
„ ſteeds de geneugte op, en ben nimmer lang te huis; geduu-
„ rig in de Opera, by Dans- en Smulpartyen. Myn Kok is
„ zeer bekwaem; myn wyn is altyd goed; doch men heeft
„ veel te doen, zelfs als men in 't geheel niets uitricht. Ik
„ weet niet wat my ſcheelt; zo even begin ik het te gevoe-
„ len; de wyn ſmaekt my niet meer; ik geeuw zelfs by 't
„ ſpeelen; de Opera verveelt my door onophoudelyk zingen;
„ ik leef regt vergenoegd, doch de tyd valt my lang. Ik
„ geeuw by het ſchertſen myner Dischpoëeten, het verdriet
„ zal my, by myn geluk, doen ſneeven." Ellendige Nomen-
tanus! arm by den overvloed! Verzwakt de gewoonte niet
het genot van elken lust? De Dwaes is ſteeds gewoon, zyn
geheel leven door, zich met beuzelwerk op te houden; hy

kent

kent de waere wellust niet, terwyl hy meent dezelve te smaeken. Steeds vraegt hem zyn hart, wat ontbreekt u thans nog? En geeuwend roept hy uit: wat ben ik toch gelukkig! ô Vriend! het waer geluk, de waere wensch des verstandigen is verre van 't kinderwerk, dat ydele zotten pryzen. Die man alleen leeft gelukkig, welke door geen naberouw gefolterd word; tot wien het geweeten, niet met een zwakke stemme, zegt: Stae stil! hoe hebt gy geleefd? hoe zult gy ten laetsten sterven? welk een loon zult gy na den dood verkrygen? ô Stem, welker toon de onvertsaegdste Helden verschrikt! die den slaef der zinnen uit den droom der wellust wekt! ô Stem! wier magt der menschen hart doordringt, dat zich te vergeefsch zoekt gerust te stellen, en zich geweld aendoet, om u niet te hooren; doordring ieder borst, de vleiery gewonden, en zeg den Stervelingen, dat alles ydelheid zy. De deugd alleen kan ons de rust verschaffen; zy sterkt ons in den dood; zy leert ons vrolyk leeven; zy troosteert, zelfs in den dood, de wisselvalligheid van den tyd, en richt onze schreden naer de onsterflykheid. Bestormt een onheil ons kortstondig leven; wy zullen ons geluk gewillig afstaen. Wanneer de donkere wolken den gezichteinder verlaeten, klinkt de zang der Filomeelen veel heller; het groen der haegen word levendiger; de westewind blaest zachter; de morgenroode kinderen, de verkoelde bloemen, lagchen ons met grooter vreugde toe. Wanneer de Hemel het goed vind, verlischt 'er geen struik meêr; en de waereld en de zee worden stil. Een Wyze, schoon hy in eenzaemheid weent, blyft nog gelukkiger dan de Dwaes, die juichend vrolyk schynt. Den eersten verstrekt de smart tot geneugte, en den anderen de geneugte tot smart.

ô Vriend! ons hart alleen geeft ons het waer geluk! de luidruchtigheid der uitgelaetene vreugde kan slechts beguicheling baeren; de Wyze zal altoos vrolyk, de Dwaes treurig blyven. Uw eigen hart is de bron uwer geneugte; geen luister, magt, of hoogmoed. De Rigter van uw binnenste, uw geweeten alleen, kan u de waere blydschap doen smaeken; als dat u beschuldigt, zult gy niet gelukkig leeven; als dat u vry spreekt, wacht dan uwe vergelding: gy blyft groot in 't stof, ook groot op den troon. Een hart, dat de deugd bemint, en echter uit zwakheid dwaelt, word dikwerf door 't geweld der driften vervoerd; doch zo het weder op den regten weg treed, dan gevoelt het, dat de deugd alleen ons gelukkig kan maeken; met traenen keert het te rug, en schaemte en edel naberouw verzoenen het met u, en sterken het op nieuw. De deugd sluit zich in geen donkere hoeken op; zy lacht vol vreugde by den onbesmetten wyn; zy gevoelt de tederheid der onschuldvolle liefde; eert haere zoetheid; vereeuwigt haere neiging, en maekt, van een' heiligen gloed bezield, door eene levendige dichterlyke hand, haeren roem der nakomelingschap bekend.

Vergenoegd geniet zy de blydſchap, die de Hemel, ter verademing van zorg en moeite, geſchonken heeft. By Wyzen legt zy den heiligen band der vriendſchap; door haer zegepraelt de Held, en ſterft voor 't Vaderland; zy leert den Wyzen dikwyls in dichterlyke tafreelen, de ſchoonheid der natuur, en zyne eigene waerdy, gevoelen. Afgeſcheiden van 't rumoer der dwaezen; verre van den rook der Stad, zoekt hy haer in de eenzaemheid; zy kent, en zoekt hem ook: daer vormt zy deszelfs hart, en verbetert deszelfs zeden: in Paleizen deugdzaem, zo wel als groot in hardershutten, blyft hy, door haer geſterkt, aen 't doeleinde der Voorzienigheid beantwoorden, en leert den Stervelingen, hoe groot de menschheid is. Zyn hart, van ondeugd vry, geeft zich aen ſtille vreugd over, ondervind de geneugte van zyn aenweezen, geniet de waereld met gemaetigdheid; lacht met het ydel geluk, 't welk de dwaesheid bejaegt; en hy ſterft, even wel te vreden, als hy voortreflyk geleefd heeft.

Kom, Vriend! en laet ons hier, in de ſchaduwen van vreedzaeme beuken, de deugd en de rust, het geluk der menschheid, zoeken; tot dat het vrye hart, betre waereiden waerdig, vergeet, dat onze waereld de verblyfplaets van ſmart en dwaesheid is. Verlaet de ſtad en de zorgen; de ſieraad der jonge ſchoonheden; Feline, zal uw hoofd met frisſche violieren kroonen. Kom, eer de lust der waereld, de vriendelyke Lente, haer bloeizel verliest, welke reeds met ſtille ſchreden den bruinen Zomer ontwykt.

DE EDELMOEDIGE LANDMAN.

Eene waere Geſchiedenis (*).

(Overgenomen uit het *Berlynſche Maendſchrift* van October, 1783.)

In *Mecklenburg* woont een Rentmeester of Hoefbruiker, aldaar onder den naam van den *Hollander* bekend, van wiens Edelmoedigheid ik u een geval zal mededeelen, dat ieder welgeſteld hart moet treffen. Hy woonde voorheen te ..... in de Landſtreek van *Rostock*, van waar hy by zyn aengehuwden Broeder, die te ...., onder den Heer van ..... woonde, een bezoek afleide. Op zekeren avond, zaten zy, on-

(*) De waerheid der Geſchiedenis is ons van verſcheiden geloofwaardige perſoonen, en, onder anderen, van twee Geestelyken, op het ſterkſte verzekerd.

onder een vertrouwelyk geſprek, voor de deur, wanneer 'er een klein Meisje voorby kwam, welks voorkomen ten uiterſten armoedig was. De Hollander zag het, en zeide tegen zyn Broeder: *Hoe elendig ziet 'er dat Kind uit, het ſchynt geen hemd aan te hebben! Hier moeten wel onbarmhartige menſchen zyn, en de Moeder van 't Kind moet een regte ſlet wezen.* Zyn Broeder gaf hem ten antwoord, dat het Kind, helaas! Vader nog Moeder meer had, en dat 'er nog twee andere Kinderen waren, die daartoe behoorden; dat deeze Kinderen, zedert een vierendeel-jaar tyds, omdoolden, en niemand hunner zig ontfermde. Wanneer zy honger hadden, gingen zy voor der Lieden deuren zitten, en wanneer hun dan iemand een beete Broods gaf, namen zy het met dank aan; maar zy ſcheenen te eergierig, om het te vraagen. De aandoeningen van Medelyden begonnen in 's Mans borst te gloeijen, op 't hooren van dezen laatſten trek. „ 't Is onverantwoordelyk," zeide hy, „ dat de arme „ Wigten dus zo verlaaten zyn. Ik heb hartelyk medelyden „ met hun, en ik moet u nu zeggen, dat ik lust hebbe, om „ voor hen te zorgen, en hen by my in huis te neemen. 'Er „ ſchiet altoos ligt zo veel wel over, dat men zulke drie „ Kinderen hun genoegen kan geeven." Zyn Broeder en deszelfs Huisvrouw ſtelden nu alles in 't werk om hem zulks uit het hoofd te praaten. „ Hy had eigen Kinderen; hy kende „ dezen in 't geheel niet; het was nog onzeker, wat van „ hun zou worden; en hoe, indien 'er niets goeds van kwam? „ Bedenk tog, lieve Broeder! welk een last uw Vrouw daar- „ van hebben zal; de Kinderen zyn in alle ſlordigheid opge- „ bragt." Met deze en dergelyke ſchynbaare zwaarigheden zogten zy hun Broeder van zyn voorneemen af te doen zien. Maar de braave man had zoo veel op met zyn eensgenomen edelmoedig beſluit, dat hy naauwlyks alle tegenwerpingen hoorde, ik laat ſtaan die beantwoordde. Hy ſtond op, ging naar bed, werwaards zyn beſluit hem vergezelde, en een groot deel van den gantſchen nagt den ſlaap uit de oogen hield. 's Anderendaags 's morgens, deed hy het oudſte meisje roepen, 't geen toen reeds den ouderdom van 12 jaaren bereikt hadt. „ Naar ik hoor hebt gy geen Ouders meer, en „ uit uw uiterlyk voorkomen moet ik opmaaken, dat het „ ſlegt met u geſteld is." ——— ‚Ach,' was het antwoord, ‚ het gaat ons zeer ſlegt.' ——— „ Hebt gy geen Vrienden, „ die zig uwer aantrekken." ——— ‚ Ja, ik heb 'er wel ‚ eenigen, maar dezen willen zig met ons niet bemoeijen, ‚ om dat wy zo arm zyn.' ——— „ Wel nu, zoud gy wel „ met my gaan, en myn Dogter willen worden?" ——— ‚ Ach, myn Heer, als gy zo goed zoud willen zyn!' ——— „ Goed! het blyft dan zo vastgeſteld; maar ik ben hier te „ paard, en ik kan u en uw Broeder, (een kind van 7 jaa- „ ren,)

„ ren,) beide te gelyk niet medeneemen. Uw kleine Zusje „ egter, dat ik gisteren zag, (deze had toen den ouderdom „ van 4 jaaren bereikt,) zal aanstonds met my op het paard „ medegaan. Laat de kleine by my komen, op dat ik haar „ eerst wat leer kennen." —— Het Kind kwam, en was aanstonds zodanig met den vriendelyken man ingenomen, dat het vol blydschap met hem vertrok.

Met dezen menschelyken last kwam hy te huis. Zyn Vrouw vroeg hem: Vader, wiens Kind is dat? —— „ 't Is uw „ Kind, Vrouw." —— Dat is zoo niet; zeg het my voor de vuist. Wiens Kind is het? —— Nu verhaalde hy, met korte woorden, het geval, hoe hy, 's avonds te voren, het Meisje gezien, van haare armoede en omdooling, gehoord, zig haarer ontfermd, en haar met zig genomen hadde, om het zelve onder zyne eigen Kinderen op te voeden. Geduurende dit verhaal hield hem het Kind, al schreijende, agter aan den Rok vast. De Vrouw trok hetzelve zagtjes naar haar toe, weende met het Kind, nam hetzelve op haar schoot, en troostte het met de volgende woorden: ‚Heeft myn Man u ‚ beloofd uw Vader te zullen zyn, dan wil ik uw Moeder ‚ worden; schrei niet myn Dogterken!' —— „ Maar, Vrouw! „ 'er zyn nog twee andere Kinderen, een Zuster en Broeder „ van dit Meisje, die in dezelfde omstandigheden zyn." —— ‚ Goed, indien het u ernst zy, zo haalt dezelven.' De edelmoedige Man reed ook met 'er daad den volgenden dag met zyn wagen, om de beide andere Weezen insgelyks te haalen. ‚ In Gods naam, ryd heen,' zeide de Vrouw, terwyl zy afscheid nam; ‚ God zal ons voor dezen wel Brood ‚ geeven.'

De Heer van ...., egter, had intusschen het voorneemen van den Hollander vernomen, en wilde de Kinderen niet laaten volgen. Hy liet hem tot zig roepen, en verweet hem, dat hy reeds, zonder alvorens verlof van den Landheer daartoe te vraagen, het jongste Meisje had weggevoerd. Haar Vader, (zynde een Kleermaaker geweest,) die altoos dronken was, is, zeide de genadige Heer, my 50 Daalders schuldig gebleeven; voor deze schuld wil ik de Kinderen tot myn lyfeigenen maaken. —— Dat staa ik niet toe, genadige Heer," riep de Hollander; „ en wanneer het alleen om de 50 Daal- „ ders te doen is, dan zal ik naar huis ryden, en dezelve „ haalen; want ik heb de Kinderen te lief".. Hy ging heenen, kwam weder, bragt het geld mede, betaalde de schuld, en nam de Kinderen met zig naar zyn huis.

Naderhand, wanneer men hem naa zyne Kinderen vroeg, was hy zomtyds gewoon, glimlachende, te zeggen: „ Ik „ heb 10 Kinderen; 7 van myn eigen, en 3 heb ik gekogt." (Wie is niet aangedaan op 't leezen van dit Verhaal? Gave God, dat zulk koopen van Menschen, by de geheele wa-

reld,

veld in gebruik was.) Zie hier, 't geen de braave Hollander, in den jaare 1781, van zyn aangenomen Kinderen betuigde: „Gode zy dank! het heeft my, nog myn Vrouw, „ooit berouwd. Het zyn braave Kinderen: ik heb hen als „myn eigen aangemerkt; 'er is nooit eenig krakeel tusschen „hen en myn eigen Kinderen geweest. Hoe klein zy ook „waren, toen ik ze tot my nam, hebben zy egter nooit „eenige harde beftraffing noodig gehad. Nu zyn zy allen „groot. De eene is in myn dienst te M. als Huishoudfter, „en neemt aldaar myne Huishouding zeer wel waar. Dit „is de kleine, die 4 jaaren oud was. De Zoon, een verftandig Jongman, is by my te K. (waar de Hollander thans woont,) en het oudfte Meisje is gehuwd. Zy heeft „een Visscher tot haar Man, en leeft zeer wel te vreden. „Ik heb haar een uitzet mede gegeven, overeenkomftig „myner omftandigheden. Zy heeft reeds twee Kinderen, en „ik heb het genoegen, dat zy my Grootvader noemen."

OVER DE WARE WELLEVENDHEID.

Naar het oordeel van alle weldenkende lieden, is, zyne wereld te verftaan, niet gelegen in het maken van vele complimenten. Nederige en ootmoedige buigingen zyn gene bewyzen van wellevendheid; veel minder een gerammel van iedele en nietsbeduidende woorden, die de gevolgen zyn van eene lage rugsbuiginge. De Ware Wellevendheid beftaat geenzins in iedele woorden, klanken, of gebaarden, waaraan het hart geen deel, of gemeenfchap, heeft. Integendeel, de Ware Wellevendheid is in daden gelegen; en laat nooit toe iets te verrigten, dat een anderen zou beledigen. Een wellevend Man is gedienftig, zonder laagheid. Hy wil liever dienen, dan gediend worden. Hy begeert niet, dat een ieder zich naar hem fchikke; maar hy voegt zich, zo veel met eere beftaan kan, gaarne naar den gang van het werk. Hy is ieverig, en haat de luiheid. Geen dienst zal hem bewezen worden, dien hy niet gaarn dubbel zou willen vergelden. Verfchilt hy met iemand in gevoelens, hy zal de grootfte befcheidenheid in agt nemen, en alle gelegenheid vermyden, om iemand te beledigen. Een wellevend Mensch bemint, boven alles, de Waarheid, en zal nooit eene zaak vergrooten of verkleinen, om maar gelyk te hebben; veel minder zal zulk een vermenen alles te mogen zeggen, en niets te willen verdragen. Met één woord, een wellevend Mensch is het beminnelykst Schepzel op aarde; om dat hy alles vermyd, wat zyn Evenmensch kan beledigen.

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, APRIL, 1784.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	28. 9-1	28	N	10	ſn. wolkig
	— 10-2	34	— 6 NO	4	wolkig ſn.
	— 10-7	26	—	2	o. helder
2	— 10-4	26½	Stil. Z	0	—
	— 10-2	39½	W	2	wolkig
	— 9-8	31	NW o ZW	1	o. held. l&v.
3	— 9-1	34	Z	2	ſneeu
	— 9-5	46	ZW	5,6	donker betr.
	— 10-5	37	—	2	—
4	— 11-5	35½	NO	2	z. donker o. h.
	29. 0-9	42	O	2	helder betr.
	— 1-8	38	—	2	donker
*	— 2-3	34½	—	2	ſn. wolkig
5	— 1-6	45	—	3	wolkig
	— 1-1	34	—	1	helder o. h.
	— 0-0	34	—	1	o. held. donker
6	28. 11-7	41½	ONO	3	—
	29. 0-0	36½	NO	3	donker
	— 0-2	37	NNO	3	—
7	— 0-5	39	NO	6,5	— ſn. R.
	— 1-4	34	O t N	4	o. helder
	— 2-2	37	ONO	4,5	helder.
8	— 2-5	47	NO t O	4	—
	— 1-0	35	NO	3	—
	28. 11-3	38½	—	1	betrokken
9	— 10-8	49	—	1,3	—
	— 9-5	37½	NNO	2	z. betr.
	— 8-3	39	N t O	2	donk. zb. ietsſn. R.
10	— 7-6	45½	NNW	2	z. b. zw. wolken
	— 7-4	37½	NW	2	—
	— 6-8	37	Z t W	5	— iets R.
11	— 5-8	43	ZZW	8	donker
	— 4-2	41	—	12	—
	— 2-4	42½	Z	9	R. donk. R. H.
12	* — 1-6	47½	WZW	12,16	donker R. H.
	— 2-5	38	— 14 à	16	zw. wolken
	— 4-1	39	ZW	16	— R.
13	— 5-0	46	Z t W	10-6	—
	— 6-5	35	ZZW	2	o. helder
	— 6-5	38	Z t O	1	helder
14	— 6-0	48	O o NW	0	o. helder R.
	— 6-4	39	NNO	0	z. betr. o. held.
	— 7-2	40	WNW t NO	1	—
15	— 8-6	51½	NO. W. NO	0	—
	— 9-6	37	ZZO. O.	0	o. helder

	Bar:	Th:	Wind.		
	28. 9-7	11	NO o WZW	2	betr. donker
16	— 9-8	49½	Z t W	3	iets R. z. be
	— 9-8	37	ZO	1	helder
	— 9-7	36½	OZO	2	—
17	— 9-5	34½	O t N	2	betrokken
	— 9-4	12½	—	0	z. betr.
	— 9-0	45	Z t W	2	o. helder
18	— 10-2	49	W 4 NW	4	iets R. z. bew
	— 10-8	38½	WZW	2	o. helder
	— 10-0	45	ZZW	3	—
19	— 9-8	54½	WZW	4	betr. iets R.
	— 8-9	48	— 10 à	12	donker
	— 9-6	44½	W t N	6	wolkig
20	— 11-3	52	N W	4	—
	— 11-0	43	W	2	donker R.
	— 7-8	47	W t Z	1	R. z. betr.
21	— 9-5	54½	WNW	4	z. betr.
	— 11-1	48	W	6	—
	— 11-4	49	WZW	7	donker Stofr.
22	— 9-9	52½	W 12 à	14,6	zw. wolken R.
	— 10-2	48	—	15	o. helder, drift
	— 10-8	48	NW 13 W	12	— —
23	— 10-6	56½	W 10 à	12	— R.
	— 9-0	46	WZW 10 à	14	zw. wolken o.
	— 6-0	47½	ZW 14 W	16	zw. R. H.
24	— 8-0	48	W t N	14	R. H. zw. wolk
	— 9-8	39½	—	10	wolkig
	— 10-2	44	N W	10	zw. wolken R.
25	— 11-0	49	—	8	— iets R.
	29. 0-2	39	W t N	4	o. helder
	28. 11-8	43½	ZW	5	iets R. o. helde
26	— 11-6	56½	W t Z	5	wein. wolken
	— 10-9	46	—	4	— — —
	— 9-5	47	ZW	4	R. donker
27	— 9-0	56	—	8	R. zw. wolk. D
	— 8-0	49	WZW	7	R. —
	— 8-5	48	—	2	zw. wolken
28	— 8-8	53½	N	0,2	— R.
	— 8-6	46	—	2	zw. R.
	— 10-0	48	NW	4	zw. wolken
29	— 11-8	55	N t O	2	wein. wolk. R
	29. 0-7	41	NNO	1	helder
	— 0-9	45	—	1	o. helder
30	— 1-0	57	—	3	wolkig.
	28. 11-5	45	ONO	3	dunne wolken

28. 9 67/100 | 43 37/100 | — | 4 5/10

Bar. den 24 's mo. 9 u. 28. 5. 0 den 27 's mo. 9 u. 28. 9. 8.

Th. den 1 's mo. 6 u. 26½ den 11 's mid. 12 u. 45 's mo. 40 45/60

— 's av. 12 u. 25½ 14 's mo. 6 u. 33½ 's mid. 48 45/60

2 's mo. 6 u. 23½ 15 's av. 12 u. 35½ 's av. 39 46/60

— 's av. 8 u. 30½ 17 's mo. 6 u. 36

6 's mo. 6 u. 30 25 's av. 11 u. 38½

8 's av. 12 u. 33½ 29 — 11 u. 40

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

's MENSCHEN ZEDELYK VERMOGEN.

(Uit het Engelsch van den Heer B. PORTEUS, *D. D. Bisschop van Chester.*)

Wie zal lochenen dat het Menschlyk Leeven een moeilyke en bykans aanhoudende Stryd is tusschen Lust en Pligt? En vreemd, wonder vreemd zou het zyn, indien 't zelve in eenen Staat van Voorbereiding en Beproeving anders ware. Doch wy zullen, zo ik vertrouw, de zaak bedaard en onbevooroordeeld onderzoekende, bevinden, dat wy zo ontoegerust, zo onbekwaam, tot dien Stryd niet zyn, als veelen ons gaarne zouden diets maaken. Zy hebben zichzelven laaten overwinnen, en zoeken ons te doen te gelooven, dat het onmogelyk is, zonder eene schandelyke nederlaage, uit dien Stryd te komen. Zy willen ons, over de hachlykheid des gevegts, doen oordeelen uit de zwakke poogingen, door hun ter behaaling van de zegen aangewend; voorbedagtlyk vergrooten zy de magt des vyands, om de schande en het misdryf hunner nederlaage te verminderen.

Ik wil hier mede niet zeggen, dat deeze overwinning altoos kan behaald worden, door Menschlyk Vermogen alleen op zichzelven gelaaten. Dit ware de Zaak der *Christenheid* verraaden, om een van derzelver Pligten te handhaaven. Enkel Menschlyk Vermogen kan, in de daad, by zommige gelegenheden, behoorelyk aangewend, groote dingen bestaan en volvoeren, — ja veel grooter dan de meesten genegen zyn zich te verbeelden. Dit is blykbaar uit de welbekende voorbeelden van Heldendeugd in de *Heidensche Wereld*, ons door Geschiedkunde in haare getrouwe gedenkbladen overgeleverd; deeze bewyzen ten vollen, dat de aangeboore waardigheid der Deugd, en de poogingen der onversterkte, en door geene Openbaaring ondersteunde, Rede, zomtyds in staat zyn om den aanval der verzoekinge te wederstaan, in de kieschste en op de hardste proeve stellende omstandigheden. Doch

deeze voorbeelden zyn zeer ſchaars, en worden alleen gevonden by die weinige Mannen, met verheevene Zielen en opgeklaarde Verſtanden; en zy worden nooit vermeld dan als Wonderen in de oude Zedelyke Wereld.

Was de Mensch uit zichzelven in ſtaat geweest, „ om „ de Wereld te overwinnen, en zyne eigene Zaligheid uit „ te werken;" de Geopenbaarde Godsdienst ware onnoodig, GODS genade overtollig, en de Dood van CHRISTUS te vergeefsch geweest. Maar de verregaande Zedelyke Verdorvenheid des Menschdoms, vóór de Prediking van het *Euangelie*, toonde maar al te duidelyk de zwakheid der Menschlyke Natuure, aan zichzelve overgelaaten, en de volſtrekte noodzaaklykheid van eenen buitengewoonen byſtand. —— Om ons dien byſtand te verleenen, en onze ſtappen te regelen te midden van de gevaaren, die ons omringen, en valſtrikken ons geſpannen, kwam onze Verlosſer uit den Hemel; en het is de byzondere roem, het byzonder voorregt des *Christendoms*, dat hetzelve de eenige Godsdienst is, welke immer genoegzaame beweegredenen opleveren en voldoende ondersteuningen ſchenken kon, of met de daad verleende om deszelfs Belyders te verſterken tegen de verlokzels tot zondigen, en „ onbeſmet te bewaaren van deeze We„ reld."

Met den *Deïst*, of den *Atheïst*, met hem, die alleen den Natuurlyken Godsdienst, of geenen Godsdienst in 't geheel, belydt, twisten wy over dit ſtuk niet: wy ſtaan gereed toe, dat de Verzoeking, *volgens hunne beginzelen*, zomtyds onwederſtandelyk zyn moet, en hun laaten onder de harde heerſchappye van onbeteugelde Driften, en de oproerigheden van eene kwalykgeſtelde Ziel.

Maar voor Hem, die gelooft dat 'er een GOD beſtaat, —— een GOD, die alle de Eigenſchappen heeft, welke Rede en Openbaaring aan dat Weezen aller Weezens toekennen, kan 'er, ten aanziene van dit ſtuk, geen de minſte ſchaduw van twyfel overblyven, als hy niet toelaat, dat zyne Driften zyn Verſtand met een dikke wolk van duisternis bedekken. Want kan hy, in waaren ernst, gelooven, dat een GOD van oneindige Wysheid ons een Regelmaat, ten rigtſnoer onzes Leevens, gegeeven, en het, nogthans, in veele gevallen, volſtrekt onmogelyk gemaakt hebbe, om ons naar dien Regel te gedraagen? —— Kan hy zich diets maaken, dat een GOD van oneindige Goedheid en Genade, ſchoon hy de kragt zyner

ner Schepzelen volmaakt kenne, egter, van hun vordert, 't geen hun vermoogen te boven ſtreeft, en met al de ſtrengheid van éenen *Egyptiſchen Dryver des Volks*, de Deugd vordert, zonder ons de bekwaamheid om Deugdzaam te kunnen zyn, geſchonken te hebben? —— Kan hy veronderſtellen, dat een Weezen van onkreukbaare Regtvaardigheid ons eerst tot zondigen dryft, door de ſterkte onzer Lusten en Begeerlykheden, en dan den elendigen Zondaar ſtraffe, dat Hy (ſchriklyk denkbeeld!) teffens de Veroorzaaker en de Straffer is der overtreedingen? —— Kan hy zich verbeelden, dat GOD, die de Heiligheid zelve is, „die „ met het Kwaade niet kan verzogt worden, wiens reine „ oogen 't zelve niet zonder verontwaardiging kan be„ ſchouwen," nogthans in ſtaat zou zyn, om anderen te verzoeken met het geen, waar van hy zelve een afkeer heeft, en wraakt? —— Kan hy, eindelyk, tot de gedagten komen, dat de Geboden, de Aanmaaningen, de Beloften en Bedreigingen van het *Euangelie*, alle geſchikt zyn om ons bevoorens te beſpotten, het Leeven en den Dood, het Goede en het Kwaade ons voorſtellende, zich tot ons vervoegende als vrywerkende en verantwoordelyke Weezens, terwyl ten zelfden tyde onze geſteltenis of de verzoeking al de Vryheid van den Wil wegneemt, en ons noodzaaklyk tot eenen ſnooden Leevensloop bepaalt? ——. Zulks ware niets minder dan den gunſtryken Vader des Menschdoms in een eigendünkelyk en grillig Dwingeland over zyne elendige Schepzelen hervormen; hem van zyne uitmuntendſte volmaaktheden berooven, de edelſte bekwaamheden van den Mensch nutloos maaken, en het geheele zamenſtel van den Natuurlyken zo wel als Geopenbaarden Godsdienst het onderſt boven keeren. Dit is waarlyk een weinig zelfverſchoonings ten hoogen pryze gekogt, en onze ſchuld verdubbeld, in ſtede van verminderd!

Hadt GOD ons geene volſtrekte verklaaringen, ten aanziene van dit Onderwerp, gegeeven, zou het reeds gezegde voldingend weezen. Maar Hy, die wist, hoe gereed en genegen de Menſchen zyn, om zich te bedriegen in onderzoekingen van deezen aart, en hoe weinig de best ſluitendſte bewysredenen dikwyls betekenen tegen de overſchreeuwingen van Lust, en de ſterke ſtem der Verzoekinge, liet het opmaaken eener zo aangelegene waarheid niet over aan de ſterkte onzes Verſtands, en de eerlykheid van ons Hart, in een geval, waar in die beide zo ligt misleid

worden. —— Indien 'er iets klaar en uitdruklyk aan ons geopenbaard is in de Heilige Bladeren, 't is, dat ons geene *Middelen*, om de Verzoekingen tegenſtand te bieden en te overwinnen, ontbreeken; willen wy 'er ſlegts gebruik van maaken, „ dat ons Geloof ons in ſtaat ſtelt om de Wereld „ te overwinnen; dat de Duivel, als wy hem wederſtaan, „ van ons zal vlieden; dat, derhalven, wanneer wy val„ len, het geheel onze ſchuld, onze eigene zwakheid is, „ en dat iemand alleen verzogt en verlokt wordt door zyne „ eigene Begeerlykheden, die, ontvangen hebbende, de „ Zonde baaren (*)." —— Zyne *eigene Begeerlykheden*, —— niet die Driften en Neigingen, hem door GOD ingeſtort; maar die onredelyke Tochten, welke hy zelve voortgebragt heeft, door hebbelyke involging en onnatuurlyke aanzetting. —— Ja, om al onze vreeze te doen verdwynen, en ons de volkomenſte voldoening, omtrent dit Stuk, te geeven, worden wy verzekerd, dat GOD, door zynen Heiligen Geest, „ onze zwakheden zal te hulpe komen; —— „ ons verſterken naar den inwendigen Menſche; —— dat „ hy den Regtvaardigen uit de verzoekinge weet te verlos„ ſen; en dat, indien wy geen weg tot redding en uit„ komst weeten, hy dien zal beſchikken; als mede, dat „ hy ons niet zal laaten verzogt worden boven ons ver„ mogen (†)."

(*) 1 JOAN. V. 4. JAC. IV. 7. I. 14.

(†) ROM. VIII. 26. EPH. III. 16. 2 PET. II. 9. 1 COR. X. 13.

HEELKUNDIGE AANMERKINGEN EN BYZONDERE GENEESWYZE, VAN EENIGE LANGDUURIGE GEZWELLEN DER GEWRIGTEN.

DOOR

JAÇOB VAN DER HAAR.

Buiten de algemene en bekende Ziekten word het uiten inwendige der Gewrigten, vooral der Kniën, dikwyls aangedaan van eene Waterzugt, het Uitwas of Sponsgezwel, (*Hydrops & fungus Articuli*,) en eene aanéengroeijing, (*Anchyloſis*) of verſtyving van het Gewrigt, niet zelden met eene gehele of gedeeltlyke kromte: —— deze

ze onderſcheiden Ziekten zyn, in alle hare verſchillende omſtandigheden, door onze uitmuntende Vaderlandſche Heelkundigen, de Heeren van GESSCHER (*) en BALTHAZAR (†), zo naauwkeurig beſchreven, dat ik gaarne beken daar by niets byzonders te kunnen voegen. ——— De twee eerſte dezer gebreken gaan nogthans wel eens met elkander gepaard, terwyl het derde daar van een gevolg word. Want ik heb by een zogenaamde oude Waterzugt, niet op, maar in, het Gewrigt der Knie, door eene ruime inſnyding aan de binnenzyde der Schyf, eens meer dan 20 oncen troubel water, nevens verſcheiden groote en ontaarte Slymklieren, ontlast. En, ſchoon ik het deel met droogende middelen, en een welſluitend verband behandelde, had ik nogthans werks genoeg om, met drukking, en met verteerende middelen, het Sponsaartig vleesch tegen te houden en de wond te ſluiten. De Lyder genas zeer langzaam, met eene regte, dog ſtyve Knie; en ik meen dat de drie gemelde gebreken hier hebben gepaard gegaan, of althans elkander gevolgd zyn.

Maar, behalven de Waterzugt, het Sponsgezwel of zogenaamde witte zwelling der Knie, zie ik dikwyls, ja veel meer een ander gezwel of Ziekte van dit deel, van de twee voorgaande, in allen opzigte, verſchillende; en het verwondert my, dat daar van by de Schryvers zo weinig geſproken wordt. ——— Dit gezwel, naamlyk, is eene ware uitzetting, niet van de zagte delen, maar, van de einden of hoofden van het Dye- en Scheenbeen, merendeels met een min of meer gebogen Knie, en eene geringe of gene beweging der Knieſchyf: —— dit gezwel is zeer hard, de twee voorgaande zyn zagt; dog behouden te zamen de natuurlyke kleur.

Deeze gezwellen zyn zomwylen een langzaam gevolg van uitwendig geweld, of eene vermoeijende beweging, vooral zo 'er by deze Menſchen eenig bederf in de vogten of zagte deelen plaats heeft. Maar meermalen zynze een haastig gevolg van eene onvolmaakte ſcheiding of raming, (*Criſis imperfecta*,) eener voorgaande Ziekte, waar van de ziekmakende ſtof zig op, of liever in, de hoofden van

(*) *Langduurige Gezwellen*, bladz. 138, 185. en *Hedendaagſche Heelkunde*, Iſte Deel, bladz. 162 en 177, enz.

(†) *Heelkundige Ziektekunde*, Iſte Deel, bladz. 344 en 421, enz.

van de beenderen neerlegt, en aldaar, met of zonder eene verzwering te maken, verblyf houd. ——— Zomtyds is eene inwendige, langzaam werkende, *Scrophuleuſe*, of eenige andere ziekmakende ſtof, daar van de oorzaak, althans het gevolg is, dat de beenderen van dit Gewrigt, dog vooral het Dyebeen, langzaam, met min of meer pyn, en zonder uitwendige kleursverandering, beginnen te zwellen, en zodanig tegen elkander gedrongen worden, datze naauwlyks eenige buiging of het uitſtrekken kunnen toelaten. ——— Behalven de Knie zyn 'er de meeste Gewrigten vatbaar voor.

De ware zitplaats van dit gebrek, (ſchoon ze vry duidlyk is, als men het zieke tegen het gezonde deel betast,) ſchynt, zo veel ik als nog gezien heb, by eenigen niet zeer bekend, wyl zy het veelal als een gebrek der zagte deelen, het zy een Waterzugt, Sponsgezwel, of een vermenging van dezelve, aanmerken. Ik heb hier van in een geval, het welk ik aanſtonds melden zal, met verſcheiden Genees- en Heelmeesters, de proef genomen, en alle betuigden zy, op het uitwendig gezigt, dat dit gezwel, zo niet eene Waterzugt, althans een Sponsgezwel of *Gliedſchwamm*, naar PURMANN en HEISTER, of eene *witte zwelling*, naar MONRO, was. Maar zo ras ik hun de Knie deed bevoelen, en met de gezonde vergelyken, betuigden zy eenparig, dat de zwelling, waarlyk, en alleen, in het been, plaats had.

Zo wel by het Sponsgezwel als de Waterzugt der Gewrigten, komt dikwyls eene weekheid, zwelling en bederf in de hoofden dier Beenderen, dan deze zyn als een gevolg van de eerſten aan te merken: in het tegendeel, by ons gezwel heeft de uitzetting van het Been het eerst plaats; en het is niet vreemd, dat, daar op een Spons- of Watergezwel, of wel beide, volgen. Ja, het heeft my wel eens toegeſchenen, dat deze twee of drie onderſcheiden gebreken gepaard gingen, zonder dat ik durfde bepalen welke Ziekte 'er het eerst had plaats gehad.

Iemand van eenig oordeel en ervaring, zal my gereedlyk toeſtaan, dat ik dit ſtuk vry verre zou kunnen uitbreiden. Maar alzo voorbeelden meer dan woorden leren, zal ik, uit vele andere, ſlegts maar één geval opgeven, in vertrouwen, dat men daar uit tevens myne handelwyze, in deze en ſoortgelyke Gewrigt-gezwellen, zal konnen zien.

In de ſtrenge aanhoudende koude van dit Jaar 1784, vertoonde my een ſterk en gezond Man, van ruim 30 Jaren, zy-

zyne regte kromme Knie, die, in omtrek, over de Knieſchyf gemeten, ruim eene derde dikker dan de gezonde was. —— Hy verhaalde my, dat deze Knie, na eene voorafgaande kwaadaartige koorts in het voorgaande Jaar, eerst pynlyk, en daar na gezwollen, was: — dat de gewoone Pappen, Plaasters, Smeringen, enz. door zynen gewonen Heelmeester daartegen aangewend, ja zelf eene ſterke *Kwik*-ſmeering met *Camphora* gemengd, daar tegen vruchtloos waren gebruikt geworden.

Wyl hy deze kromme Knie niet konde buigen nog uitſtrekken, nog ook de Hiel op den grond brengen, was hy verpligt, op eene pynlyke wyze, en op de tenen, te moeten gaan.

De Knie zelf was natuurlyk van kleur, zonder de minſte weke of bolle zwelling, maar beenhard in het betasten: ook ſtrekte zig dit Beengezwel van het Gewrigt, tot byna in het midden van het Dyebeen, uit. De Knieſchyf, die zeer geſpannen ſtond, liet zig nauwlyk iet bewegen. Voor het overige gevoelde de Lyder, in dit deel, op de minſte beweging, zelf in het bed ſtil liggende, altoos enige pyn.

Aldus merkte ik dit gebrek aan als een waarachtig Gezwel van het Hoofd en van het onderſte des Dyebeens; waar van ik, in myne *Verhandeling over de Ontſteking, Verzwering, Verharding en Verſterving, van de groote Beenpypen* (*), verſcheiden voorbeelden getoond, en tevens, zo ik meen, bewezen heb, dat de Beenderen dezelfde Ziekten als de zagte delen onderworpen zyn. —— En alzo dit Gezwel reeds enige maanden oud was, en misſchien nog dagelyks toenam, had ik maar weinig hoop op zyne herſtelling.

Om de felle koude van dien tyd, durfde ik by hem, voor als nog, van het ſlaan of kloppen met doeken, in eenig koud vogt genat, geen gebruik maken, vrezende datze bevriezen mogten. Intusſchen deed ik hem van tyd tot tyd verſcheiden groote Spaanſchevlieg-plaasters, die, gelyk ook de etterdragten, by weke Gewrigts-gezwellen, dikwyls zo vele dienſten doen, over de gehele Knie leggen, en met etterlokkende middelen lang openhouden, waar na wel de pyn, maar geenzins de zwelling, verminderde.

Ein-

(*) *Hollandſche Maatſchappye der Weetenſchappen*, XVde Deel, bladz. 1, enz.

Eindelyk nam ik een twaalf- of zestiendikken linnenlap, veertien of zestien duimen lang, en vier duimen breed, en deed het eene eind daar van nat maken in *Aquæ Calcis unc: XXIV*, en *Sal Ammoniac dr. iij.* Het droogè eind hier van in de eene hand houdende, gaf hy zig met het natte afhangende, 's morgens, 's middags en 's avonds, telkens byna 200 ſlagen op en over de gehele zieke Knie en het onderſte des Dyebeens. De Hiel van het zieke Been, op, of tegen een bank ſteunende, wierden de ſlagen zo gerigt, datze altoos eene zagte, en niet onaangename trilling en ſchudding door het gehele Been, te weeg bragten.

Onder dit ſlaan wierd de Knie altoos van eene roode Rozekleur; maar dezelfde linnenlap, in het zelve koude vogt genat, en dag en nagt over de Knie gehouden, deed de roode en witte kleur, driemalen daags, verwisſelen. ——— In het begin had ik de Lyder gelast dit ſlaan, tweemalen daags, en tot ſlegts 100 ſlagen te doen; dan hy vond zig daar by zo wel, en zyn geest was 'er zo mede ingenomen, dat hy de ſlagen, uit eigen beweging, vermeerderde.

De Lyder, volmaakt gezond zynde, gebruikte gene inwendige geneesmiddelen, die tog, by de meeste gevallen, nodig zyn. Alleenlyk deed ik hem eene ſtrikte levenswyze, en enen open buik, houden, zonder enig vleesch of bederf aanbrengende voedzelen.

Door een aanhoudend gebruik van het voorgemelde hulpmiddel, is dit Been- en Kniegezwel, in den tyd van ruim twee maanden, byna twee en een halven duim dunner, de Knieſchyf losſer, en het Been genoegzaam regt geworden; waarom hy, ſchoon tegen mynen zin, het Hospitaal verliet, en, als Bakkersknegt, buiten deze Stad, ging dienen; dog met oogmerk, om, door een aanhoudend ſlaan, het nog overige ter zyner herſtelling, zo verre het mooglyk was, te bewerken.

Ik kan vrymoedig zeggen, dat ik vele en verſchillende ſoorten van Gewrigts-gezwellen in de Knie, Enklauw of Elboog, waar op reeds vele hulpmiddelen vrugtloos gebruikt waren, en die my, om de vermenging der zwelling, vry duister voorkwamen, door de bovengemelde handelwyze, met of zonder Spaanſchevlieg-plaasteren, geheel, of ten dele, en zelf zomwylen boven myne verwagting, genezen heb.

Deze geneeswys is niet nieuw. ——— Hippocrates heeft

heeft reeds, voor ruim 2000 Jaren, gezegd: *De gezwellen en pynen, in, of aan, de gewrigten, dog zonder verzweringen, gelyk als het Podagra en de Kramp, worden door veelvuldige overgietingen van koud water verminderd: want eene matige verdoving ſtilt de pyn* (*). ——— En ſchoon ik deze handelwyze, by alle gezwellen en pynen, uit *Podagra* en *Kramp*, niet algemeen zou durven aanraden, maar daar tegen liever een warm dampbad verkiezen, meen ik nogthans vrymoedig te mogen zeggen, datze, by gezwellen en pynen van enen anderen en langzamen aart, gelyk deze, al te weinig gebezigd word. En ik bidde myne Medebroederen, datze, zonder vooroordeel, daar van gelieven proeven te nemen (†).

Dan deze geneeswys bepaalde zig niet ſlegts by de meeste diepe pynen, ontſteking en gezwellen der Gewrigten, maar ook by onvolmaakte ſcheidingen en neêrlagen (*Criſis & Metaſtaſis*) van, en naar, voorafgaande Ziekten, die dikwerf het gehele Beenvlies en de groote Beenpypen aantasten, en een *exoſtoſis* of liever *Perioſtoſis*, *Hyperoſtoſis*, en groote Verzweringen met Beenbederf, enz. veroorzaken. ——— En ſchoon ik de beginzelen dezer Ziekten, door het tydig ſlaan met koude natte doeken, en het aanhoudend bedekken met dezelve, niet altoos geheel heb konnen afkeren nog herſtellen; heb ik nogthans, zo ik niet dwaal, den gedreigden ſterken voortgang daar van enigzins getoomd, en tot eene andere geneeswyze gemaklyk gemaakt.

Het heeft my zeer geſmert, en het ſmert my nog, dat ik, tot hier toe, niemand heb konnen vinden met groote Klier-verſtoppingen, (*Scrophuli*) aan den Hals, of met eerſt-

(*) *Aphorismi XXV, Sectio V.*

(†) Ik heb voor meer dan 20 Jaren, by Been- en Gewrigtsgezwellen, het baden en bedekken met koud Water, Azyn, Sal-Ammoniac, enz. zeer geprezen. Ziet *Hollandſche Maatſch. der Weetenſch.* XVde Deel, bladz. 9 en 13, maar vooral het VIIIſte Deel, bladz. 369, enz. —— Jammer is het, dat dit ſchoone Werk, welks Spreuk: *God! en het Vaderland!* is, tot zulk enen hoogen prys geleverd, en daar door het lezen by velen belet word. —— De beroemde SCHMUCKER pryst, en toont met voorbeelden, in Ontſteking en Verzwering by zware Hoofdwonden, het baden en ſtoven van dit deel, met koud Water, Azyn, Salpeter, en Sal-Ammoniac; en hoe veel geruſter is dit niet by de Gewrigten te doen?

eerstbeginnende *Spina Ventosa* in de Handen, Voeten, enz. die zig aan deze, enigzins langzame, geneeswyze, heeft willen onderwerpen. Want ik sta, (hoewel ik misschien dwaal,) in die gedagten, datze op deze verdrietlyke Ziekten, op verharde Klieren, Borsten, *Testiculi*, enz. gepaard met welgeschikte inwendige middelen, zo wel als op andere sponswyze Beengezwellen, gelyk ik meermalen gezien heb, van enig vermogen zoude konnen zyn. ——— En ik smeek wederom myne Vaderlandsche Kunstgenooten, om ook hier op, by gelegenheid, proeven te doen. Mislukken zy, dan staan ze, met duizend andere onvolmaakte geneeswyzen, gelyk. Ik zelf heb 'er nog gene genoegzame bevinding van. ——— *Ons leven is kort, de Konst lang*, en als nog vry duister; dan het is onze pligt om ze op te luisteren.

Tot hier toe heb ik my veelal bediend van Kalkwater met Ammoniac-zout, en, by gebrek van het eerste, van 24 oncen zuiver water, met een halflood Ammoniac-zout, en even zo veel Pot-ach, of van één lood Geest van Ammoniac-zout, met levende Kalk bereid; zonder dat ik zelf weet waarom ik deze dingen voor andere gekozen heb. Want ik heb, van verscheiden plaatzen, Menschen, met Gewrigt-gezwellen in Handen, Voeten en Knien, gehad, welke ik raadde, om deze delen dikwyls onder de pomp te houden, en 'er eene groote, hooge straal water te doen op afstuiten. Andere, die het hunne woonplaats toeliet, raadde ik, om daaglyks in het midden, of aan den rand van eene afloopende rivier te gaan, en de stroom des waters op en over het zieke deel, voor een half of geheel uur, te doen loopen; en ik heb, door een aanhoudend gebruik daar van, zo wel by den een als den anderen, en vooral by dikke, harde, zugtige Benen, dog by anders gezonde Menschen, byna dezelfde uitwerking gezien. —— Het gestadig bedekken met *Kalkwater* en *Ammoniac-zout*, meen ik, dat, nogthans, veel voordeels heeft.

Dan, zonder vele woorden te gebruiken, het schynt my toe, dat, aan de daadlyke koude, en de zagte drillende beweging en schudding, op, en door, het zieke deel, het voorname Genees-vermogen moet worden toegekend, wyl dezelve geschikt schynen, om de diepe pyn en ontsteking te stillen, de byna werkloze stoffe te ontbinden, in beweging te brengen, en het bovenmate uitgerekte te doen inkrimpen. Dan dit zy hoe het zy, het is genoeg 'er de-

deze dingen van gezien, en my verpligt gevonden hebbe, om ze anderen te moeten aanpryzen.

Niemand, hoop ik, vermoede, dat ik deze geneeswyze tegen *alle* verouderde uitſtortingen van Water, Sponsgezwellen, en verſtyving der Gewrigten, door zwelling der Beenknobbelen, aanpryze. Neen! ze is, zo veel ik weet, alleen geſchikt tegen verſche, of altans niet al te oude, gebreken; en ik heb te weinig ervaring, om 'er met meer zekerheid van te ſpreken. Ik geef ze ſlegts op als eene onvoltooide proef, waar van, nevens het reeds bekende, kan worden gebruik gemaakt.

Voorheen heb ik de moeite gedaan, om een groot Knie-gezwel, door overgietingen, (*douches*) te herſtellen, en ſtak, ten dien einde, enen grooten tregter door een gat der zolder, die ik met warm kalkwater, byna een half uur lang, een- en tweemalen daags, gevuld hield, en waar uit een ſtraal water, van een vinger dik, 7 of 8 voeten hoog, op de daar onder rustende dikke Knie viel. Dit geſchiedde in naarvolging van *Les douches*, te Aken, die de natuur aldaar geeft en de kunst naarvolgt. Dan men ziet ligtelyk dat dit vry lastig is, en niet overal kan gevolgd worden: —— in een groot Hospitaal zyn ze goed. Maar ik meen, dat het ſlaan met natte koude doeken, zo als ik boven getoond heb, door eene zagte drillende ſchudding en beweging in het verſtopte deel te maken, van veel meer vermogen is, en vooral, zo het waar mogt zyn, dat, door het ſlaan, enige fyne luchtdelen, die ruim 800 maal ligter dan water zyn, daar door naar binnen konnen gedreven worden. ——— En in hoe verre de bekende vaste lucht kan dringen, in vaten daar gene vogten konnen inkomen, leren de zogenaamde minerale wateren, die voornaamlyk en alleen, door hunne fyne lucht, op verſtoppingen, daar de fynſte vogten ſtil voor ſtaan, werken; —— verkiest egter iemand dit ſlaan met enig warm vogt te doen, ik heb 'er niets tegen; misſchien evenaart het, op eene vry gemakkelyke wyze, de bekende goede uitwerking der *douches*.

Tot hier toe heb ik, zo verre het tot myn oogmerk diende, alleen geſproken van de uitwendige behandeling der Gewrigts-gezwellen, waar by niet zelden inwendige Geneesmiddelen zeer noodzaaklyk zyn. En een Heelmeester, die niet tevens een goed Geneesmeester is, zal maar zelden in de genezing ſlagen. —— Is het ongemak verſch, en door eene uitwendige oorzaak, dan dienen her-

herhaalde Aderlatingen en Purgeermiddelen. —— Is het zelve reeds eenigzins verouderd en de Lyder gezond, dan zyn de openlyfhoudende middelen, nevens eene ſobere leefwys, goed. —— Komen deze ongemakken na eene voorafgaande Ziekte, of Scrophuleuſe inwendige oorzaak, dan dienen, naar de omſtandigheid, de inwendige middelen gerigt te worden. —— Is de Lyder zwak en dun van vogten, met een koortzig of etterachtig zetzel in het water, dan komen verſterkende middelen, als: *Cort. Peruvianus* met *Limatura*, *Vitriolum martis*, of met *Flor. Sal. Ammoniaci Marţialis* gemengd, te pas. —— Is zyn geſtel met taaije ſlymige vogten bezet, en voorheen aangedaan geweest van Kropgezwellen, Hair- of Daauworm, enz. dan vordert dit een voorzigtig en aanhoudend gebruik van *Pillulæ Æthiopicæ*, na de ſchoone Edenburgſche Apotheek, dog met eene derde minder *Kwik*, bereid; nevens een ſtandvastig gebruik van een *decoctum zarzaparillæ*, alleen, of met *Kina*, gekookt; dan hier in dient men zig naar de byzondere omſtandigheden te voegen.

's Hertogenbosch,
den 23ſten May, 1784.

BESCHRYVING VAN DEN VERGIF-BOOM, BOHON-UPAS, OP HET EILAND JAVA.

Door N. P. FOERSCH.

„ De volgende beſchryving van den *Bohon-Upas* of *Ver-*
„ *giſ-boom*, op het Eiland *Java* groeiende, en 't zel-
„ ve ongezond maakende, door zyne ſchadelyke uitwaas-
„ ſemingen, heeft de Heer HEYDINGER ontvangen van
„ den Schryver, den Heer N. P. FOERSCH, voorheen in
„ dienst der *Nederlandſche Oostindiſche Maatſchappy*, thans
„ voor *Engeland* als Chirurgyn vaarende.

„ Het Berigt, wy moeten zulks toeſtaan, ſchynt zo
„ *wonderbaar*, dat een ligtgeloovige zelfs het naauwlyks
„ kan aanneemen. De Leezers van dit Berigt zullen,
„ waarſchynlyk, aan den berugten PSALMANAZAR denken,
„ en zyne even berugte Geſchiedenis van het Eiland *For-*
„ *moſa*. Maar dit verhaal verdient zeker opmerking en
„ geloof; de maate van dit laatſte, ten aanziene van ver-
„ ſcheide omſtandigheden, berust geheel op den Heer
„ FOERSCH:

„ FORSCH: ten opzigte van het voornaamſte gedeelte,
„ kan 'er geen twyfel vallen. Het beſtaan van den Boom,
„ en de ſchadelyke kragt van deszelfs Gommen en Dam-
„ pen, zyn beide zekere waarheden. Reizigers en Na-
„ tuurkenners gewaagen van Boomen, die dergelyk een
„ verdervend vermogen bezitten, op andere plaatzen, en,
„ zo ons voorſtaat, in eenige deelen van *Zuid-America*.
„ KEMPFER meldt van deezen *Bohon-Upas*: doch de
„ plaats, de natuur, de verdelgende hoedanigheden, zyn
„ nooit zo klaar, zo volkomen, zo wysgeerig beſchree-
„ ven, als in het volgend verſlag.

„ Men zal, het geleezen hebbende, misſchien vraagen,
„ waarom 'er geene poogingen aangewend zyn, om een
„ Boom uit te roeijen, die ſchadelyker is dan alle Mensch-
„ dom verdervende plaagen byeen genomen? — De re-
„ den daarvoor zyn blykbaar. Geen Menſchen kunnen
„ het onderneemen zo langen tyd, als noodig is tot het
„ vellen van dien Boom, naby denzelven te blyven: brand-
„ ſtoffen om denzelven in vlam te zetten, kunnen 'er niet
„ by aangevoerd worden, zonder eene bykans volzekeren
„ dood der brengeren. Doch van alle redenen is, mis-
„ ſchien, de allerſterkſte, dat de Keizer zeer groote inkom-
„ ſten trekt, uit het verkoopen van de Gom uit deezen
„ Boom getrokken. De dorst na rykdom is al te ſterk
„ om gelescht te kunnen worden, in de verlichtſte Eeuw,
„ onder de beſchaafdſte Volken! wat kan men dan van
„ een *Javaan* — van een *Javaanſchen Keizer*, verwag-
„ ten? die met ACHILLES,"

Jura neget ſibi nata, nihil non arroget armis!

De Vergif-boom, in 't *Maleits* bekend onder den naam van *Bohon-Upas*, is door de Natuurkenners beſchreeven. Doch hunne verhaalen zyn dermaate doorſpekt met het wonderbaare, dat de meeste Leezers dezelve voor een verciering gehouden hebben. Zulks is in geenen deele te bevreemden, als men de omſtandigheden, welke wy getrouwlyk zullen te boek ſtellen, der volgende beſchryving overweegt.

Ik moet bekennen, dat ik lang getwyfeld heb aan 't beſtaan van deezen Boom; een nader onderzoek heeft my van die twyfeling geneezen. Ik zal alleen onopgeſmukte gevallen vermelden, van welke ik ooggetuige geweest ben. De Leezers mogen ſtaat maaken op myne goede trouwe. In den Jaare 1774, bevond ik my te *Batavia*, als Chirurgyn in dienst van de *Nederlandſche Oostindiſche Maat-*

ſchap-

ſchappy. Geduurende myn verblyf te dier Stede, ontving ik verſcheide berigten van den *Bohon-Upas*, en de geweldige uitwerkzels des vergifs uit dien Boom gehaald. Ze kwamen my alle ongelooflyk voor; doch wekten myne nieuwsgierigheid dermaate op, dat ik beſloot, dit ſtuk geheel te onderzoeken, en op myne eigene waarneemingen alleen te vertrouwen.

Ingevolge van dit beſluit, vervoegde ik my by den Gouverneur-Generaal, den Heer PETRUS ALBERTUS VAN DER PARRA, om een pas, welke my vryheid verleende, om door 't Land te reizen. Myn verzoek werd ingewilligd, en alle noodige berigten ingenomen hebbende, toog ik op reis. Van een oud *Maleits* Priester, had ik een Brief van Voorſchryving gekreegen, aan een ander *Maleits* Priester, die het naast aan den onbewoonbaaren grond, op omtrent vyftien of zestien *Engelſche* mylen afſtands van den Boom af, woont. Van deezen Brief had ik grooten dienst; dewyl die Priester, door den Keizer, benoemd is om zich daar te onthouden, en de zielen der Misdaadigeren, verweezen om vergif van den Boom te haalen, tot de eeuwigheid voor te bereiden.

De Boom *Bohon-Upas* groeit op *Java*, omtrent zeven- en twintig *Duitſche* mylen van *Batavia*, veertien van *Soura Charta*, 's Keizers zetel, en tusſchen de achttien en twintig van *Tiukjoe*, de tegenwoordige verblyfplaats des Sultans van *Java*. De plaats is aan alle kanten omringd door een kring hooge heuvelen en bergen; en het Land rondsom op den afſtand van tien of twaalf *Engelſche* mylen van den Boom, geheel dor. Geen Boom, geen ſtruik, geen grasplant ziet men. Ik heb deezen geheelen gevaarlyken plek gronds rond gegaan, op omtrent achttien *Engelſche* mylen afſtands van het middelpunt, en vondt het gelaat des aardryks, aan alle kanten, even onvrugtbaar. De gemaklykſte plaats om dit gebergte te beklimmen, is aan dien kant waar de Priester woont. Van zyn huis worden de Misdaadigers gezonden, om het vergif, waar in men de punten van alle Oorlogswapenen doopt, te haalen. Het is zeer duur en brengt den Keizer veel gelds op.

Verhaal van de wyze, op welke het Vergif uit den Bohon-Upas, *gehaald wordt.*

Het Vergif, 't welk deeze Boom oplevert, is een Gom, vloeijende tusſchen het hout en den bast des Booms, even als

als de *Campher*. Misdaadigers, om hunne euveldaaden ter doodſtraffe verweezen, zyn de eenigen die dit Vergif haalen en verzamelen: en dit is de eenige kans dien zy hebben om hun leeven te behouden. Na dat de Regter het doodvonnis over hun geveld heeft, worden zy ten Hove gevraagd, of zy door Beulshanden willen ſterven, of na den *Bohon-Upas* gaan, om een doos vol Vergif te haalen? Zy kiezen doorgaans dit laatſte: dewyl zy dan niet alleen kans hebben om het leeven te behouden, maar ook de verzekering, dat zy, behouden wederkomende, door den Keizer voor hun volgend beſtaan zal gezorgd worden. Zy krygen desgelyks vryheid om eene gunst van den Keizer te vraagen, welke doorgaans van eene geringe aangelegenheid is, en meestal toegeſtaan wordt. Zy krygen dan een zilveren of ſchildpadden doos, in welke zy de vergiftige Gom moeten doen, en de noodige onderrigting, hoe zy zich te gedraagen hebben op dien hoogsthachlyken tocht. —— Onder andere byzonderheden, belast men hun altoos op den ſtreek der winden te letten; dat zy voor den wind af den Boom moeten naderen, zo dat de uitvloeizels des Booms van hun werden afgedreeven; dat zy zich zo veel mogelyk moeten haasten als het eenig middel om behouden weder te komen? Vervolgens komen zy aan 't huis van den ouden Priester, na 't welk zy meestal door hunne Vrienden en Bloedverwanten begeleid werden. Hier toeven zy niet zelden eenige dagen, om een gunſtigen wind af te wagten. Geduurende dien tyd, bereidt de Priester hun voor met gebeden en raadgeevingen, tot hun aanſtaande lot.

Het uur huns vertreks gekomen zynde, doet de Priester hun een langen lederen kap op 't hoofd, voorzien van twee glazen voór de oogen, deeze hangt tot op hun borst neder; ook ontvangen zy een paar lederen handſchoenen. De Priester brengt hun met de Vrienden en Bloedverwanten, tot op twee mylen van den weg. Hier herhaalt hy zyne leſſen, en zegt waar zy den Boom moeten zoeken. Hy toont hun eene hoogte die zy moeten overklimmen, en zegt, dat zy aan gindſche zyde een ſtroom zullen aantreffen, en, dien volgende, by den *Bohon-Upas* zullen komen. Zy neemen afſcheid, en, onder gebeden om een gelukkige reize, haasten zich de Misdaadigers weg.

De oude Priester heeft my verhaald, dat hy, geduurende zyn meer dan dertigjaarig verblyf aan deeze plaats, boven de zevenhonderd Misdaadigers, op de voorheen beſchree-

ſchreeven wyze, hadt heen gezonden, en dat 'er nauwlyks twee van de twintig terug kwamen. Hy toonde my eene lyst van die ongelukkigen, met den dag van hun vertrek, en van de misdaaden, om welke zy veroordeeld waren. Op deeze waren ook de naamen getekend der wedergekeerden. Vervolgens zag ik een andere lyst van die Overtreeders by den Cypier, te *Soura Charta*, en bevondt dat die twee lysten volkomen met elkander overeenſtemden, als mede met verſcheide berigten, welke ik naderhand kreeg.

Ik woonde een en andermaal deeze treurige plegtigheid by, en verzogt de Misdaadigers, dat zy een ſtukje Hout, of een Blad, van deezen vreemden Boom zouden medebrengen; en gaf hun een zyden koord mede om de dikte te meeten. Ik heb niet meer kunnen krygen dan twee drooge bladeren, door een hunner, by 't wederkeeren, opgeraapt. Alles wat ik van hun, wegens den Boom, kon te weeten komen, kwam hier op uit, dat dezelve aan den kant eens beeks ſtondt, gelyk de Priester gezegd hadt, dat hy van eene middelbaare grootte was, en dat 'er vyf of zes jonge Boomen van dezelfde ſoort digt by ſtonden; doch dat 'er geen andere Boom of Plant te zien was; dat de grond beſtondt uit bruin zand, vol ſteenen, bykans niet bereisbaar, en overdekt met geraamten.

Na veele geſprekken met den ouden Priester, vroeg ik hem na de eerſte ontdekking, en na zyn gevoelen, wegens dien gevaarlyken Boom; waar op hy my, in zyne eigene taal, dit antwoord gaf.

Ditalm kita ponjoe Alcoran Baron Suda tulis touloe Seratus an Soeda jlang Orang Sceda Dengal diſenna orang jahat di Soeda main Same Dio punje pinatang pigidoe kita pegi Sam prambuange.

Welks betekenis hier op uitkomt. „ Onze Nieuwe Alcoran berigt ons, dat, meer dan honderd jaaren geleden, het Land rondsom den Boom bewoond was door een Volk, zeer overgegeeven aan de zonden der Steden, *Sodoma* en *Gomorrha*. Wanneer de groote Propheet MAHOMETH beſloot, hun niet langer zulk een verfoeilyk leeven te laaten leiden, verzogt hy GOD hun te ſtraffen: en hier op deedt GOD deezen Boom uit de aarde voortkomen, die hun allen verdelgde, en het Land, voor altoos, onbewoonbaar maakte."

Dit was het gevoelen van de *Maleiers*. Ik zal 'er my niet over uitlaaten; doch moet aanmerken, dat alle de *Maleiers* deezen Boom aanzien als een heilig werktuig van den

den grooten Propheet, om de zonden des Menschdoms te ſtraffen; en, daarom wordt het ſterven, door het vergif van den *Bohon Upas*, onder hen, doorgaans voor een eerlyken dood gehouden. Om die reden waren ook de Misdaadigers, na den Boom gaande, gelyk ik ontdekte, in hun best gewaad uitgedoscht.

Hoe ongelooflyk het moge voorkomen, is het zeker, dat van de vyftien tot achttien mylen rondsom deezen Boom niet alleen geen Mensch kan leeven; maar dat men ook in dien geheelen omtrek geen leevend ſchepzel van eenige ſoort ontdekt heeft. Verſcheide geloofwaardige Perſoonen hebben my ook verzekerd, dat 'er geen Visch in 't water gevonden, en geen rat, muis, of eenig onrein Dier gezien wordt; en wanneer de Vogels zo naby deezen Boom vliegen, dat de uitvloeizels hun bereiken, vallen zy dood neder. Deeze omſtandigheid wordt bekragtigd door verſcheide Misdaadigers, die, by hun wederkomst, Vogels uit de lugt zagen vallen, ze dood opraapten, en aan den Priester bragten.

Ik zal van de onbewoonbaarheid deezer ſtreeke een voorbeeld bybrengen, 't welk boven allen twyfel verheeven is, en gebeurde terwyl ik my op *Java* onthield.

In den Jaare 1775 rees 'er een opſtand by de Onderdaanen van den *Masſay*, een Souverain Vorst, wiens waardigheid die des Keizers zeer naby komt. Zy weigerden eene ſchatting te betaalen, hun opgelegd, door hunnen Vorst, tegen wien zy zich openlyk aankantten. De *Masſay* zondt een Leger van duizend Krygsknegten, om de Muiters te verſtrooijen, en met hun Gezinnen uit de landen zyner heerſchappye te dryven. Vierhonderd Huisgezinnen, beſtaande uit meer dan zestienhonderd zielen, moesten hun geboortegrond verlaaten. Noch de Keizer, noch de Sultan, wilde hun beſcherming verleenen; niet alleen om dat zy wederſpannelingen waren, maar ook uit vreeze van het misnoegen huns Nabuurs, den *Masſay*. In deezen kommerlyken toeſtand hadden zy geen andere wykplaats, dan zich te begeeven na onbebouwde ſtreeken, rondsom den *Bohon Upas*, en verzogten den Keizer zich daar te mogen nederzetten. Dit verzoek werd toegeſtaan, onder beding, dat zy niet meer dan twaalf of veertien Engelſche mylen van den Boom zich zouden nederſlaan, ten einde zy de Inwoonders, op een grooter afſtand, niet mogten berooven van hunne bebouwde gronden. Zy moesten zich daar aan onderwerpen; doch het gevolg

was, dat, in minder dan twee maanden, hun getal op omtrent tweehonderd verſmolt. De hoofden der overgebleevenen vervoegden zich by den *Maſſay*, deeden hem verſlag van die vervaarlyke ſterfte, en verzogten vergiffenis, die hy hun verleende; het deerlyk overſchot dier dus zwaar geſtraften weder onder zyne Onderdaanen aanneemende. Ik heb verſcheiden deezer overgebleevenen, kort naa hunne wederkomst, gezien en met hun geſprooken. Zy hadden alle het voorkomen van lieden, door eene beſmettelyke kwaale aangetast; zy zagen 'er bleek en zwak uit; en het verhaal, 't geen zy gaven van het lot hunner Medegenooten, van de verſchynzelen en omſtandigheden, welke hunnen uitgang vergezelden, als ſtuiptrekkingen en andere kentekens van een geweldigen dood, verzekerde my ten vollen, dat zy als ſlachtoffers van 't Vergif des Booms geſtorven waren.

Deeze geweldige werking des Vergifs, op zo groot een afſtand van den Boom, komt verbaazend en bykans ongelooflyk voor; bovenal, wanneer wy in aanmerking neemen, dat het zomtyds den Misdaadigeren gelukt deezen Boom te naderen, en 'er het leeven af te brengen. Myne verwondering, nogthans, verminderde grootlyks, op de volgende overweegingen.

Ik heb hier boven gezegd dat de Misdaadigers onderrigt worden, om voor den wind af na den Boom te gaan, en tegen wind in van denzelven weder te keeren. Wanneer het gebeurt, dat de wind uit denzelfden hoek blyft waaijen, terwyl de Misdaadiger dertig of zes- en dertig mylen wegs aflegt, zal hy, van een gezond geſtel zynde, behouden wederkeeren. Maar het ongelukkigst is, dat men aldaar op den wind, geen tyd lang, kan ſtaat maaken. 'Er zyn geene geregelde landwinden; den zeewind bemerkt men 'er in 't geheel niet; de Boom is op een te grooten afſtand van Zee gelegen; door hooge Bergen, en digte Bosſchen omringd. Daarenboven, waait 'er de wind nooit met een friſſche koelte; maar zyn meestal labberkoeltjes, ſpeelende door de onderſcheide openingen der nabyliggende Bergen. Het is, desgelyks, bezwaarlyk te bepaalen, uit welk een hoek de wind waait, daar dezelve zo veele hinderpaalen ontmoet, die de ſtreek veranderen, en de uitwerking van dezelve geheel vernietigen.

Overzulks ſchryf ik de werking des Vergifs op dien afſtand, grootendeels, toe aan de beſtendige zagte windjes in die ſtreek, welke geen kragts genoeg hebben om de ver-

vergiftige deeltjes te verſtrooijen. Indien 'er ſterker winden, veelvuldig, en aanhoudend, waren, zy zouden, zeker, de ſchadelyke uitvloeizels van het Vergif zeer veel verzwakken, en zelfs doen verdwynen: doch zonder deeze blyft de Lugt beſmet en bezwangerd met deeze vergiftige dampen.

Te meer ben ik des verzekerd, dewyl de Priester my verhaalde dat een volſlaagene ſtilte altoos het gevaarlykst was: dewyl de Boom geduurig uitwaaſemt, en men ziet dat die damp zich by wylen in de lugt verheft en verſpreidt, even als de beſmettende damp van een ſtinkend moeras.

Proeven met de Gom van den Bohon Upas.

In February, des Jaars 1776, was ik tegenwoordig by de Strafoefening aan dertien van 's Keizers Byzitten, te *Souræ Charta*, overtuigd van ontrouwe aan 's Keizers bedde. 's Voormiddags, omtrent elf uuren, werden de Overtreedſters op een plein van 's Keizers Paleis gebragt. De Regter ſprak daar het vonnis over haar uit, 't welk haar verwees tot den dood, door een Lancet met het Vergif van den *Bohon Upas* beſtreeken. Vervolgens werd hun de Alcoran voorgehouden, en zy moesten, volgens de Wet van hunnen grooten Propheet MAHOMETH, erkennen, en met eede bevestigen, dat de beſchuldigingen, tegen haar ingebragt, als mede het vonnis over haar geſtreeken, en de ſtraffe haar aangedaan, rechtvaardig waren. Dit deeden zy, door de rechtehand op den Alcoran, en de ſlinke op haare borst te leggen; teffens de oogen ten Hemel ſlaande: de Regter hieldt daar op den Alcoran voor haare monden, en zy kuschten dit Boek.

Naa het verrigten deezer voorbereidende plegtigheden volvoerde de Beul zyn werk, op de volgende wyze: —— Dertien ſtaaken, elk omtrent vyf voeten hoog, waren 'er opgerigt: aan deeze werden de ter ſtraf gedoemden vastgemaakt en de borst ontbloot. In deezen toeſtand bleeven zy een korten tyd in geduurige gebeden, daar in geholpen door verſcheide Priesters, tot het tydſtip dat de Regter den Beul het teken gaf; deeze haalde een werktuig voor den dag, zeer gelykende na het Kniplancet 't geen de Hoeffmeden gebruiken om de paarden ader te laaten. Dit Lancet, met 't Vergif van den *Bohon Upas* beſtreeken, werd de Ongelukkigen in 't midden

van de borst geſtooten; zynde dit werk aan allen, in minder dan twee minuuten, verrigt. —— Myne verwondering rees in top, als ik de ſchielyke uitwerking van dit Vergif aanſchouwde: want, omtrent vyf minuuten naa de toegebragte Lancetſteek, werden zy aangegreepen door een *Tremor*, vergezeld door een *Subſultus tentinum*, waarop zy ſtierven in de verſchriklykſte doodangſten; GOD en MAHOMETH om genade aanroepende. In zestien minuuten, op myn Horologie af, 't geen ik in myn hand hieldt, waren de Geſtraften niet meer. Eenige uuren naa haaren dood, ontdekte ik, dat haare lichaamen vol waren van blaauwe plekken, zeer gelykende naar die van de Petechiæ; de aangezigten waren opgezwollen, de kleur loodverwig, de oogen geel, enz.

Omtrent veertien dagen laater zag ik dergelyk eene Strafoefening, te *Samarang*. Zeven *Maleiers* werden daar geſtraft met het zelfde werktuig, op dezelfde wyze: de werking van 't Vergif, en de vlekken op de lichaamen, waren volkomen gelyk.

Deeze omſtandigheden wekten myne begeerte op, om de proeven te neemen op eenige Dieren, om verzekerd te zyn van de weezenlyke uitwerkingen deezes Vergifs: en dewyl ik toen twee jonge Honden had, oordeelde ik ze zeer geſchikt tot myn oogmerk. Met veel moeite kreeg ik eenige greinen van den *Bohon Upas* Gom. Een halve grein ontbond ik in een weinig Arak, en doopte 'er een Lancet in; met hetzelve deed ik eene inſnyding onder aan den buik van een deezer Hondjes. Drie minuuten, naa het ontvangen der wonde, begon het Dier jammerlyk te ſchreeuwen, en 't liep uit al zyn magt van den eenen hoek des kamers naa den anderen. Zulks duurde zes minuuten, wanneer het afgematte Dier op den grond nederviel, ſtuipen kreeg, en in elf minuuten dood was. Ik herhaalde deeze proeven met twee andere jonge Honden, met een Kat en een Vogel; de werking des Vergifs was in alle dezelfde; geen deezer Dieren hield het langer dan dertien minuuten.

Ik oordeelde ook de werking daar van, inwendig gegeeven, te moeten beproeven: dit ſtelde ik op de volgende wyze te werk. Een vierde van een grein deezes Goms ontbond ik in een half once arak, en gaf 'er een Hond, zeven maanden oud, van te drinken. Zeven minuuten daar naa begon het te werken; ik zag dat het Dier volſlagen dol was, het liep de kamer op en neder,

viel,

viel, rees weder op, gilde ſterk, en omtrent een half uur daar naa, kreeg het ſtuiptrekkingen en ſtierf. Ik opende deezen Hond, vondt de maag en de ingewanden, op zommige plaatzen, ſchoon niet zo ſterk als de maag, ontſtooken. In de maag was eenig geronne bloed; doch ik kon niet ontdekken van waar het kwam, en ſtelde daarom vast dat het uit de longen was gekomen, door de poogingen van het Dier om te braaken.

Deeze proeven hebben my overtuigd, dat de Gom van den *Bohon Upas*, 't gevaarlykſte en geweldigſte Vergif is uit het groeijënd Ryk: en geloof dat deeze Boom veel toebrengt, aan de ongezondheid van het Eiland *Java*. Dan dit is het eenig kwaad niet; honderden inboorelingen deezes Eilands zo wel als *Europeaanen*, worden 's jaarlyks, op eene verraadlyke wyze, vermoord door dit vergif, inen uitwendig. Elk Man van aanzien heeft een Dolk of eenig ander Wapen daar mede vergiftigd; en in Oorlogstyden vergiftigen de *Maleiers* de bronnen en andere wateren met hetzelve; door deeze verraadlyke handelwyze leden de *Europeaanen* zeer veel in den laatſten Oorlog: daar het hun op de helft huns Legers te ſtaan kwam. Om deeze reden hebben zy, zedert dien tyd, visch gehouden in de putten waar uit zy drinken; wagters daar nevens geplaatst, om het water alle uuren te zien, en na te gaan of de visſchen nog leeven. Indien zy in een vyandlyk land met Krygsvolk optrekken, voeren zy altoos leevende visch mede, welke zy in 't water werpen, eenige uuren eer zy het waagen 'er van te drinken: door welk middel zy hunne volſlaagene verdelging voorkomen.

Dit Verſlag zal, zo ik hoop, de nieuwsgierigheid myner Leezeren voldoen; en de weinige gevallen, van my opgegeeven, kunnen dienen tot een zekeren proef van het beſtaan deezes verderflyken Booms, en deszelfs ſchielyk doodlyke uitwerkingen.

Vraagt men, waarom wy tot nog geen voldoender berigten van deezen Boom gekreegen hebben? Hier op kan ik alleen antwoorden, dat de meeste Reizigers na dit Werelddeel derwaards gaan om hun Handelbelang voort te zetten, niet om de Natuurlyke Historie te beoefenen, en de Weetenſchappen te bevorderen. ——— Daarenboven, wordt *Java*, over 't algemeen, voor een zo ongezond Eiland gehouden, dat vermogende Reizigers 'er niet lang toeven; anderen poogen alleen hun geld- behoefte voldoening te verſchaffen; en doorgaans verſtaat men te weinig

van de taal des lands, om te reizen en ontdekkingen te doen. In vervolg van tyd zullen zy, die op dit Eiland komen, zich misschien opgewekt vinden om dit stuk nader te onderzoeken, en ons, door eene volkomener beschryving van dien Boom, te verpligten.

Ik zal hier alleen nog byvoegen, dat 'er ook eene soort van *Cajoe-Upas* is op de Kust van *Macassar*, welks Vergif bykans op dezelfde wyze werkt; doch het is niet half zo geweldig en kwaadaartig als dat van *Bohon Upas*, op *Java*.

NIEUWE GEDAGTEN, OVER DEN AART EN OORSPRONG DES ZELDZAAMEN NEVELS, IN DEN JAARE MDCCLXXXIII.

(Door den Ridder DE LAMANON (*).)

Ipsum etiam solem defectum lumine vidi.

OVID. *Elig.* V. *Lib.* II.

Ik bevond my te *Sallon-de-Crau* in *Provence*, wanneer deeze Nevel, die men een *Electriken Nevel* zou mogen noemen, zich eerst begon te vertoonen. Om, zo veel in my was, myne Medeburgers en Nabuuren gerust te stellen, schreef ik een Brief aan den Heer ARTAUD, Uitgeever van den *Courier d'Avignon*, op den eersten van July gedagtekend; deeze is in verscheide Tydschriften vervolgens herdrukt. Naa dat ik in denzelven gesprooken had over den aart diens Nevels, verklaarde ik van gedagten te zyn, dat dezelve door Onweersbuijen zou verteerd worden. De uitkomst heeft ten vollen myne voorspelling bewaarheid. De algemeene Nieuwspapieren hebben my naderhand geleerd, dat dit Verschynzel niet plaatslyk was, maar bykans over geheel *Europa* zich uitgestrekt hadt. Ik heb nieuwe Waarneemingen gedaan; de hoogste *Alpen* van *Provence*, *Dauphine* en *Piemont*, doorgezworven, en, op myn ganschen Tocht, kundschappen opgedaan wegens den Nevel, en de uitwerkzelen des Donders. Hier uit zyn eenige Gedagten gebooren, welke ik oordeel niet voor my zelven te moeten houden. Doch, eer ik

(*) Dit is het Stukje in onze voorgaande No. beloofd, bl. 248.

ik eene verklaaring geeve van dit Verſchynzel, welke my de waarſchynlykſte dunkt, zal ik het zelve met alle nauwkeurigheid zoeken te beſchryven.

§ I.

Over den Aart en Uitwerkzelen van den Electriken Nevel.

I. In byna alle Landen is deeze Nevel voorgegaan door een Onweer.

II. Deeze Nevel heeft zich ten zelfden Dage, op zeer wyd van een gelegene Plaatzen, vertoond, als te *Parys*, te *Sallon*, te *Turin*, te *Padua*, en op veele andere, waar dezelve zich liet zien, voor de eerſte keer, op den 18den van *Juny*. —— De Heer SÉNEBIER heeft den Graaf DE SALUCES, altoos aanblyvend Voorzitter der Academie te *Turin*, geſchreeven, dat men, den 17den *Juny*, dien Nevel te *Geneve* heeft waargenomen. —— Uit de *Aſices du Dauphine* heb ik verſtaan, dat dezelve den 21ſten *Juny* te *Grenoble* eenen aanvang nam.

III. De Noordewind waaide op veele Plaatzen, wanneer de Nevel eerst opkwam; en op andere, waar dezelve ten eigenſten Dage begon, was de Wind Oost of Zuiden. De Nevel, naa opgehouden te hebben, verſcheen op zommige plaatzen weder met een Noorden-, op andere met een Oosten-, Westen-, of Zuiden-Wind.

IV. Overal is de Nevel niet even droog geweest. Te *Sallon* heb ik waargenomen, dat dezelve de Zouten niet deedt ſmelten noch den Vogtmeeter ryzen; de Uitwaasſeming bleef overvloedig, en zy hegtte niet op de glaazen daar aan blootgeſteld. De Zoutwerken van *Hyeres*, in *Provence*, hebben vyftien dagen vroeger dan gewoonlyk, uit kragte van deezen Nevel, beginnen cryſtallen te ſchieten. De Heeren TOALDO en SÉNEBIER, de een te *Padua*, en de ander te *Geneve*, hebben waargenomen, dat de Vogtmeeter het punt van Vogtigheid niet tekende. Te *Champſaur* in *Dauphine*, en te *Turin*, is de Nevel zomtyds vogtig geweest.

V. De Zon, door deezen Nevel heen gezien, vertoonde zich op het hoogst van den dag zeer bleek; bloedrood by het opkomen, en nog ſterker rood by het ondergaan.

VI. Te *Sallon* heeft de Nevel zomwylen een onaangenaamen Reuk verwekt, waar aan men bezwaarlyk een naam kan geeven; veelen hielden dien voor een zwavelreuk. Op andere Plaatzen heeft men dien ſtank ook gerooken.

VII. De Nevel deedt hinder aan de Oogen; en te *Sallon*

gevoelden Lieden van een teder borstgeſtel eene onaangenaame aandoening. De Inwoonders van *Champſaur* hebben my verhaald, dat veelen by hun zwaare Hoofdpyn, en de meesten hun Eetlust verlooren, hadden. Hier moeten wy tuſschen beiden aanmerken, dat de Inwoonders dier Valeie de grootſte Eeters zyn in *Frankryk*; de Vreemdelingen, die zich daar onthouden, en van het water drinken, eeten bykans zo veel als zy, en zyn niet kieskeurig ten opzigte van de hoedanigheid der Spyzen. Ik heb 'er dit Jaar de proeve in eigen perſoon van genomen.

VIII. In *Neder-Provence* in *Landuedoc*, en elders, heeft de Nevel de Graangewaſsen doen rypen, en den Oogst bevordert. De Boeren zagen, met de uiterſte voldoening, deeze uitwerking des Nevels op hunne Inzamelingen; en nogthans hadden zy voor den Nevel gevreesd. Maar, in *Opper-Dauphine* en te *Turin*, ſloeg de roest in veele graanlanden, en de koperen knoopen werden groen; elders verſchroeiden de Plantgewaſsen.

IX. Te *Padua*, *Turin*, *Parys*, *Sallon*, en *Grenoble*, is de Barometer bykans beſtendig gebleeven op eene middelbaare hoogte.

X. Men heeft zeer heete Dagen gehad; doch, over 't algemeen, zyn de Maanden *Juny* en *July* min heet dan gewoonlyk geweest. In dit Jaar heeft men geen Zomer gehad op de hooge Bergen van *Provence* en *Dauphine*; werwaards de Veehoeders van de Valeien *Crau* en *Camargue* alle jaaren hunne talryke kudden ter weide brengen.

XI. Overal is Onweer en Stortregen gevallen: en, naa het Onweer, is de Nevel zomtyds vermeerderd; maar dikwyls verminderd.

XII. Geduurende den geheelen tyd, dat de Nevel zich vertoonde, heeft een Electriſeer-Machine, die ik te *Sallon* hadt, geen of weinig vonken gegeeven. Een Natuurkundige te *Sorgues*, niet verre van *Avignon*, heeft my, nogthans, geſchreeven, dat zyne Electrometer beſtendig veel Electriciteit in den Dampkring aanduidde.

XIII. Op den 4den *July*, namen de Heeren NICOLAS, Geneesheer te *Grenoble*, en de Heer PLANA, Apotheker, 's morgens ten vyf uuren, vier maaten van deezen *Nevel*, en vermengden dezelve met twee maaten Salpeterlugt; een vierde gedeelte werd 'er van verzwolgen, en 'er bleef niets over dan een Gaz, in welken het licht verſcheide keeren uitging. De lugt des Dampkrings heeft door gaan-

gaans ¼ zuivere Lugt, en ¾ Phlogiston. Deeze vierde werd verzwolgen door de Salpeterlugt. De Eudiometer van den Heer FONTANA wees, op den 7den *July*, dezelfde maat aan. Van driehonderd deelen Lugt des Dampkrings, werden 'er twee- en dertig verzwolgen. —— De Lugt des Nevels, met ontbrandbaar Gaz gemengd, ontbrandde, als men een ontstooken kaars bragt aan den hals van de vles, waar in dezelve beslooten was: ten zekeren blyke dat dezelve niets verzwakt was (*).

XIV. Bykans allen, die van deezen Nevel gewaagd hebben, willen, dat dezelve laag gehangen hebbe. Ondertusschen heb ik dien zeer hoog boven my gezien, op den Berg *Ventoux* zynde, omtrent 1040 *F. Roeden* boven 't Waterpas der Zee. De Heer SÉNEBIER schryft, in zynen Brieve aan den Graaf DE SALUCES, dat men den Nevel waargenomen heeft in het *Alpiſche* Gebergte, op een veel grooter hoogte dan de Berg *Salève*, 601 *Fr. Roeden* boven het Waterpas der Zee. —— Op den 22sten September deezes Jaars heb ik de hoogſte *Alpen* en *Dauphine* beklommen, tot de hoogte van 1660 *Fr. Roeden*, boven het Waterpas der Zee. In *Europa* is niemand ooit hooger geweest (†). De Veehoeders, die my tot Gidzen dienden, hebben my eenstemmig verklaard, dat de Nevel hooger geweest was dan alle die bergen.

XV. Het laagſte gedeelte des Nevels was het digtſte en droogſte; hier van ben ik verzekerd, door, van den oever der Zee tot den top der hoogſte bergen, op te klimmen.

XVI. 't Is, uit alle de berigten, waarschynlyk, dat deeze Nevel bykans geheel *Europa*, de Eilanden der *Middelandſche Zee*, en een gedeelte van *Africa*, en plaatzen, welke wy nog niet weeten, overdekt heeft. De ganſche *Adriaatiſche Zee* was 'er mede bezet; doch dezelve ſtrekte zich niet verder dan honderd mylen op den *Oceaan* uit. De Nevel was eigenlyk een Land-Nevel.

XVII. De Donder heeft dit Jaar veele verwoestingen aangeregt in *Provence* en *Dauphine*; bykans zestig Perſoonen, en

(*) *Aſfices du Dauphine.* 11 *en* 18 *Juillet.*

[(†) Men vergelyke hier de keurige *Vergelykende Tafel van de Voornaamſte Bergen, welker Hoogten men waargenomen of gemeeten heeft*, geplaatst in dit Deel van ons *Meng.*, bl. 212; waar uit blykt, dat de grootſte hoogte, in *Europa* beklommen, ten dien tyde bekend, 1579 *Fr. Roeden* was.]

en een groot aantal Beesten zyn 'er van gedood. Ik heb geen voorbeeld gevonden, dat dezelve gevallen is en ſchade gedaan hebbe op Plaatzen, meer dan 450 *Fr. Roeden* boven het Waterpas der Zee. Het zou veel te lang vallen, de naamen op te haalen van alle de Plaatzen in myn Dagboek opgetekend, waar ik vernam dat Onweer gevallen was. Ik vergenoeg my met de zonderlingſte uitwerkingen te vermelden, en de zodanige, die onze kundigheden over de natuur dier verſchriklyke Lugtverſchynzelen kunnen vermeerderen (*).

Volgens PLINIUS, PLUTARCHUS, SENECA (†) en anderen, worden de Olyf-, de Vygen- en Laurier-boomen, nooit door den Blixem getroffen. PORTA omhelst dit algemeen gevoelen der Ouden, als hy ſchryft: „ De Laurier- „ en de Vygeboom worden door den Blixem nooit getroffen, noch ook de Witte Wyngaard; hierom is het dat „ de *Nochers* de Zeilen hunner Schepen daar mede voorzien, ten einde ze door het Blixemvuur niet in brand geſtooken en verteerd worden; de Keizers OCTAVIUS en „ TIBERIUS dekten zich met Laurier, om tegen den Blixem beveiligd te zyn; want deeze Gewaſſen ontgaan niet „ alleen zelve het geweld van 't Hemelsch vuur: maar „ bezitten de kragt om het af te weeren." TARCON omplantte oudtyds zyn Huis met Witten Wyngaard (§). — TOALDO tekent aan: „ Er zyn geene dan harſtagtige Boomen, die, misſchien, het geweld des Blixems ontgaan „ kunnen, als de *Olyf-*, de *Laurier-*, de *Pynboom* en „ ſoortgelyke. Zulks is mogelyk de grond van het Volksgebruik, om takken van gewyden Olyf, in de huizen, „ op de hoeken der landen, en elders, te zetten, en dezelve, als het onweert, te branden (*)."

't Is mogelyk, en zelfs waarſchynlyk, dat deeze ſoorten van Boomen, zo veelvuldig niet door 't Blixemvuur geraakt worden, als Boomen, die veel wateragtige ſappen in zich bevatten; doch ik kan verzekeren, dat deeze Douderafweerders der Ouden by de onze niet haalen. Den 21ſten Ju-

[(*) Van deeze hebben wy 'er ſlegts eenige overgenomen.]

(†) PLINIUS, *Hist. Nat.* PLUTARCHUS, *Lib.* IV. *Quæst.* 2. SENECA, *Quæst. Nat. Lib.* II.

(§) PORTA, *Magie Naturelle.* Lyon, 1556.

(*) *Journal de Phyſique.* Tom. X. p. 267.

Juny, ſchroeide de Blixem de bladen van een Vygenboom en de geheele ſchors van een Olyfboom, in het grondgebied van *Sallon*, in het kwartier van *Mouledas*; en ik heb, te dier gelegenheid, vernomen, dat dit zelfde voorheen gebeurde, en dat er zelfs Vygen- en Olyfboomen, door den Donder geſpleeten en geheel vernield waren.

„ 'Er zyn Blixems," zegt SENECA, „ die met een ge„ weldigen ſlag gepaard gaan, waar door Menſchen dood „ nedervallen, en anderen bedwelmd en buiten hun zin„ nen raaken." —— Ik heb, dit Jaar, veele voorbeelden, deeze Waarneeming bevestigende, gezien. Onder andere te *Pelisſanne*, een kleine myl van *Sallon*, waar de Blixem, door een yzeren Kruis aangetrokken, twee Perſoonen dood geſlaagen, en verſcheide anderen bedwelmd heeft. Ik heb dit berigt van den Heer JAUBERT, een Arts, die veele weerkundige Waarneemingen doet; dezelfde zaak is gebeurd te *Freisſinouſe* in *Dauphine*. Van de twee Perſoonen te *Pelisſanne* doodlyk getroffen, was de een op 't eigen oogenblik zyne natuurlyke warmte kwyt, en 't geheele lichaam volſtrekt koud.

„ Zomtyds," merkt SENECA op, „ blyft de Wyn, „ door den Donder, zonder werking." Dit uitwerkzel kan dezelve zomtyds te wege brengen, door eene ſterke en ſchielyke uitwaaſeming te veroorzaaken.

„ Lichaamen, door den Donder getroffen," verhaalt PLUTARCHUS, „ bederven niet; de Honden en het Gevo„ gelte des Hemels eeten 'er niet van." —— Dit moge zomtyds gebeuren; doch ik weet verſcheide voorbeelden van het tegendeel. Op den 22ſten *July*, ſloeg de Blixem te *Villefrance* een Muilezel dood, die onmiddelyk ter verrotting overging; men moest het ſtinkend kreng wegvoeren. 't Is acht of negen jaaren geleden, dat een Onweersbui op een berg van *Sederon* in *Provence* vallende, een aantal Schaapen doodde. De Herders bleeven langen tyd van die plaats, ter oorzaake van de beſmettende lugt.

Op den 1 July, 's namiddags omtrent vier uuren, ſloeg de Blixem te *Carpentas* in 't Lazaret, (eene plaats, waar men oudtyds Lieden met beſmetlyke ziekten bragt) ſtak het hout aan, en het hout verſcheide Quintalen Buskruid, dat door dien ſlag vyf Perſoonen doodde, en 'er vyftien kwetſte. Die zelfde Blixemſtraal ging door een gedeelte van het Klooster der Carmeliter Monniken, en verſmolt

een

een ſtuk van de ſchaar der Priors; en doodde een Koe, welke men zonder hinder heeft gegeeten.

De Abbé ***, Priester te *Seyne* in *Provence*, merkt op, „ Men is gewoon, als een Onweersbuy opkomt, ten platte Lande de klokken te luijen.... Het Volk wil, dat „ de Priester of de Vicaris der Parochie, zich als dan in „ de Kerkdeur vervoege, met koorkleed en ſtool omhangen, met Wijwater in de hand, om dus den Duivel „ uit te dryven; even of de Onweersbuijen Duivels waren, die voor het Wywater en den Duivelban moesten „ vreezen. Indien de Priester, die dit werk verrigt, niet „ gelukkig ſlaagt, en niet belet, dat de Hagel de Veldvrugten verplettert, trekt het lomp en onkundig Volk „ daaruit nadeelige gevolgen, ten opzigte van den Priester; zeggende, dat hy niet in een ſtaat van genade is, „ en niet verdient, door de Winden en Onweersbuijen „ gehoorzaamd te worden. Deeze eenvoudigheid of liever „ dit Bygeloof, onverſchoonelyk onder het Volk in een „ Kerſpel, anderzins genoegzaam onderweezen, moet de „ Priesters aanzetten niets te verzuimen, 't welk hun des „ kan verlichten. Het valt, 't is waar, moeilyk het Volk „ te geneezen van de vooroordeelen, van hunne Vaderen „ geërfd. Ik weet te over, dat veele Priesters hiertoe veel „ vergeeffche moeite gedaan hebben, en als ik myzelven „ onder hun getal plaats, zeg ik niet te veel (*)." —— Omtrent het einde van Juny deezes Jaars, werd de Priester van *Eſpinouſe* in *Provence*, in de Kerkdeur ſtaande, om den Donder uit te dryven, door denzelven, benevens zyne Dienstmaagd, doodlyk getroffen. —— Te *Mane* in *Provence*, ſloeg de Donder den Klokkenluider dood. —— Den 26 *Augustus*, den Blixem aangetrokken zynde door het yzeren kruis, geplaatst op de Kerk van *Sigoger-du-Hai* in *Dauphine*, ging dezelve den tooren in en uit, tot grooten ſchrik der Klokluiders, die gezwooren heeft, als het onweert, nooit weder in den tooren te zullen komen.

Den 21 *Juny*, zag men te *Sallon*, een opklimmenden Blixemſtraal; en elders, dienzelfden dag, verſcheide andere. —— In ettelyke Dorpen, welke ik doorreisde, werden my veele boomen vertoond, door den Donder omſchorst. Ik heb opgemerkt, dat het gedeelte van den bast of het hout, 't geen opgeligt was, bykans altoos breed was be-

ne-

(*) In zyne *Historie du Dioceſe d' Embrun.* Vol. I. p. 18.

neden en ſmal boven. Het ſchynt dat het Blixemvuur hinderpaalen aangetroffen, of dezelfde kragt niet gehad hebbe, naarmaate het hooger aan den boom kwam. Ik denk, dat alle deeze Blixems opklimmende waren; ook vond ik dikwyls gaaten in den grond, aan den voet der getroffen boomen. Nog heb ik waargenomen, dat drooge gronden minder dan vogtige door het Onweer getroffen waren: 't geen my bevestigt in myn denkbeeld, dat de meeste Blixems dit jaar opklommen.

Ten opzigte van den Nevel, moet ik nog aantekenen, dan dezelve overal denzelfden ſtreek niet gehouden, of denzelfden duur gehad hebbe. Den 20 *Augustus*, was de Nevel verdweenen in *Isle de France*; doch bedekte nog het geheele *Comtat* in *Provence*. Den eigenſten dag heeft Mevrouw de Gravin de *** dien in *Dauphine* waargenomen. Den 21 troffen wy dien aan op den top van den Berg *Ventoux*, vóór het opgaan der Zonne. Verſcheide Perſoonen, van verſchillende plaatzen, hadden zich derwaards begeeven, en ontdekten allen, dat de Nevel zich met het aanbreeken van den dag verhief. Mevrouw de ***, was de eerſte, die waarnam, dat de Nevel aangetrokken wierd, door die groote keten Bergen; ik heb haare waarneeming vervolgens verſcheide keeren bewaarheid gezien. Zints den 21 *Augustus* tot den 25 *October*, dat ik dit te *Turin* ſchryf, heb ik, in het doorzwerven der *Alpen*, veele dagen ſchoon weer, en dikwyls Regen gehad. De drooge of Electrike Nevel vertoonde zich ook eenige reizen. De laatſte keer dat ik denzelven zag, was op den 8 *October* namiddag, in de Valei van *Servieres* in *Dauphine*, omtrent 800 Fr. Roeden, boven het Waterpas der Zee.

§. II.

Gedagten over den Oorſprong des Electriken Nevels.

Het Volk, altoos verbaasd door nieuwigheid der Verſchynzelen, welker oorzaaken het niet weet, verbeeldt zig doorgaans ongerymde, die den opgevatten ſchrik vermeerderen. 't Is als dan de pligt der Wysgeeren, de zodanigen, die rondsom hun verſteld ſtaan, gerust te ſtellen: en welk eene voldoening voor hun als zy dit kunnen te wege brengen! De Natuurkundigen te *Parys*, en elders, hebben de vrees, door het verdonkeren der Zonne, vry algemeen verwekt, verminderd. Hebben zy de waare oorzaak van het Verſchynzel niet aangeweezen, zy hebben althans waarſchynlyke oorzaaken opgegeeven, en deeze waren der ge-

rust-

rustſtellinge genoegzaam. Men heeft de Heer DE LA LANDE tegengeſprooken: om dat hy, gelyk men voorgaf, de oorzaak van een droogen Nevel aan eene vogtige Uitwaasſeming toeſchreef: maar deeze Heer heeft geen oogmerk gehad om de verder afgelegene oorzaak deezes ongewoonen Nevels op te ſpeuren, en een eenvoudigen Brief geſchreeven, om de gemoederen tot bedaaren te brengen, en is blyven ſtaan, op een der naaste oorzaaken, die ongetwyfeld, gelyk hy vastſtelt, de groote Vogtigheid is, welke de Hette voorging. Zyn brief heeft vreesagtigen, die 'er in grooten getale gevonden werden, gerust geſteld, en ontheeven van het ſchrikbaarend vooruitzigt, dat hun Land dezelfde verwoestingen zou ondergaan, als dit Jaar *Calabrie* en *Sicilie* troffen.

Ik zal my niet inlaaten tot het onderzoeken van de gevoelens, over de oorzaaken deezes Nevels; noch my ophouden om te bewyzen, dat dezelve niet kan worden toegeſchreeven aan een ſtuk van den ſchyf der Zonne afgevloogen; noch aan een Comeet door niemand gezien; noch aan de Planeet door HERSCHEL nieuwlings ontdekt, en geenzins nu eerst gevormd; noch eindelyk, aan den zamenſtand der Planeeten, *Venus* en *Saturnus*, die eerst voorviel naa de Verſchyning des Nevels.

Verſcheide Natuurkundigen hebben het Volksgevoelen omhelsd, en de Nevel aangezien voor een natuurlyk gevolg van de Aardbeeving, die *Sicilie*, en een gedeelte van *Calabrie*, heeft omgekeerd. De Heer TOALDO was van meening, dat de winden van *Calabrie* en *Sicilie*, herwaards waaijende, alle deeze Uitwaasſemingen medegevoerd hadden (*). Doch die hoogſchatbaare Geleerde wist niet, toen hy ſchreef, dat de Nevel bykans algemeen over geheel *Europa* zich had uitgebreid, als dan zou hy zulk een groot uitwerkzel aan geene zo kleine oorzaak toegekend hebben. ——— Daarenboven, indien de Winden de Uitwaasſemingen hadden aangevoerd, hadden dezelve zich agtereenvolgend en niet ten zelfden dage, op Plaatzen zeer wyd van elkander gelegen, moeten vertoonen; zy zouden dan ook met een wind uit dezelfde ſtreek hebben moeten verſchynen; doch de Nevel vertoonde zich op den eigenſten dag, op onderſcheide Plaatzen, waar tegenovergſtelde winden waaiden. ——— De Aardbeevingen in *Calabrie* en *Sicilie* hebben voornaamlyk gewoed in 't begin van *February*; en de Nevel vertoonde

(*) Zie ons *Mengelwerk* hier boven, bl.

de zich eerst omtrent het midden van *Juny*, en dus meer dan vier maanden laater.

Myns bedunkens, moet de Nevel, derhalven, niet toegeschreeven worden aan de Aardbeevingen, in *Calabrie* en op *Sicilie*; maar heeft de Nevel, die *Europa* bedekte, en de Aardbeevingen te gemelder Plaatzen, en die men verzekert, dat op *Yſland* deerlyke verwoestingen hebben aangerigt, eene gemeene Oorzaak, die verſchillende uitwerkingen heeft voortgebragt, volgens de natuur der Plaatzen en de omſtandigheden, welke dezelve wyzigden.

Laaten wy onderzoeken, welke die Oorzaak is: wy vinden dezelve, ongetwyfeld, geſchreeven in de Weerkundige Waarneemingen, en moeten ze daar ontdekken.

Ik heb elders gezegd, „ de geſteldheid des Dampkrings „ hangt voornaamelyk af van de natuur en de geſtelte„ nis der gronden; en dat de veranderingen van de Lugt „ onderworpen zyn aan de veranderingen der Aarde, op „ welke zy, op haare beurt, invloed hebben (*)." —— Wy zien hier van een treffend voorbeeld: en naardemaal my deeze gelegenheid voorkomt, zal ik, op de kortst mogelyke wyze, dit beginzel, toen alleen aangeduid, verder ontwikkelen, en hetzelve toepaſſen op den Nevel, dit Jaar gezien.

Indien wy de onderſcheide lichaamen en verſchillende zelſtandigheden, uit welke het gedeelte der Aarde, 't geen wy kennen, is zamengeſteld, in aanmerking neemen, ontdekken wy, dat ze, ondanks derzelver ſchynbaare rust, alle, om zo te ſpreeken, eene inwendige beweeging hebben; welke geduurig plaats geeft aan nieuwe zamenvoegingen en verbintenisſen, wier aaneenſchakeling ons oog ontvlugt, doch niet te min beſtaat. De overblyfzels van Dieren en Planten, nog herkenbaar, en die eene zo groote plaats in onzen Aardkloot beſlaan, de Zuuren die 'er op werken, de Vloeiſtoffen die 'er zich van ontdoen, de Metaalen, de Steenen, die zich vormen of ontbinden, de Vuuren, die zich van een ſcheiden of met elkander vereenigen, de Gistingen, de Opbruisſingen, eindelyk de ontelbaare verwisſelingen van alle de deelen der Aarde, verſchaffen, in overvloed, eene fyne ſtoffe, die zich, door haare ligtheid, van het oppervlak des Aardkloots losmaakt, en in zekere omſtandigheden het gewigt der Lugt niet wederſtaan kan, en zich, zomtyds, tot het hoogſte des Dampkrings verheft. —— Van

(*) *Journal Phyſique Mars.* 1782. p. 187.

Van den anderen kant, maaken de nedervallende Regens, de vogtige Nevels, en veele andere oorzaaken, dat een gedeelte van het Water, 't geen zich van de Lugt ſcheidt, de Aarde doordringt, en zich vereenigt met de ſtoffe der Uitwaaſemingen; deeze wordt vervolgens deels aangetrokken door de uitwendige warmte, of afgeſtooten door de warmte der Aarde zelve; maar zy komt in den Dampkring zo zuiver niet te rugge, als zy daar uit gekomen is; en neemt met zich, een groot gedeelte van die fyne ſtoffe, van welke ik geſprooken heb: en 't is die, welke ons den Blixem en bykans alle vuurige Verhevelingen geeft.

Daar is, derhalven, eene geduurige gemeenſchap tusſchen de Aarde en den Dampkring, als mede tusſchen den Dampkring en de Aarde. Wy zullen, ten eenigen tyde, doen zien, hoe hier uit volgt, dat men, in de Lugtsgeſteltenisſen, die Tydperken niet kan vinden, welke men daar in zoekt, en verkeerdlyk waant gevonden te hebben (*).

Over 't algemeen, is het meerendeel dier Uitwaaſemingen ſoortlyk veel zwaarder dan de Lugt des Dampskrings; en, indien ze niet geweekt worden door eene zekere hoeveelheid van water, kunnen ze de Aarde niet verlaaten; zy blyven 'er noodwendig, en hoopen zich in groote droogten opeen.

Dat wy nu onze Aantekeningen opſlaan, en die van verſchillende Waarneemers, en wy zullen bevinden, dat 'er, ten minſten negen Jaaren lang, eene buitengewoone Droogte geheerscht hebbe, niet alleen in *Europa*, maar ook in *Africa* en *America*. In- en Buitenlandſche Nieuwspapieren hebben het ons van jaar tot jaar berigt; en men kan het opmaaken uit de breedvoerige Waarneemingen van den beroemden VAN SWINDEN, en de tafelen, uitgegeeven door de Heeren TOALDO, COTTE, BERAUD, BEGUELIN, DE ROMILY, en anderen.

Zomtyds, wel is waar, zyn 'er, in dit of dat Land, zwaare Regens gevallen: doch, over 't algemeen, heeft men, tot den jongstverſtreeken Winter, eene buitengemeene Droogte gehad: en houdt dezelve nog aan, in verſcheide Landſchappen. Ik weet ook nog van eenige Plaatzen, op welken, in 't verloop van één Jaar, meer waters, dan gewoonlyk, gevallen is: doch dit Water kwam bykans geheel

(*) NOSTRADAMUS, een onzer oudſte voorſpellende Almanakmaakers, dagt dit Tydperk in de 19 Jaaren te vinden.

heel op éénmaal, ſtroomde weg door de waterſtortingen en rivieren, en was voor 't Aardryk bykans van geen nut.

't Is omtrent van den Jaare 1774 af dat de Droogte ſtand gehouden heeft; dezelve is verbaazend groot geweest in *Italie* en de Zuidlykſte deelen van *Frankryk*. In den Jaare 1782, hadden zy eene verſtikkende Hette: de Aarde, was, om zo te ſpreeken, vuur, en brandde, in de vlakte van *Camargue*, de voeten der Landbouweren, zy moesten ſtroo op den grond werpen, om dien te kunnen betreeden. Veelen ſtierven van de Hette onder den arbeid, en het getal der geenen die Ziekten kreegen, was verbaazend. Eindelyk, de Droogte en de Hette waren zo groot, dat men, twee mylen van *Sallon*, Spinnekoppen vondt, die doorgaans niet venynig zyn, welker ſteeken toen zwaare Ziekten veroorzaakten; Ziekten, die veel gelykheids hadden met die men aan het ſteeken der *Tarentulas* toeſchryft.

In gevolge van deeze verbaazende Droogte, zyn de Uitwaasſemingen der Aarde, ſoortlyk zwaarder dan de Lugt, en de vogtigheid ontbeerende, welke aan dezelve ten voertuig dient, in den ſchoot der Aarde gebleeven, en daar in eene zeer groote menigte opeengeſtapeld.

De Winter van de Jaaren 1782 en 1783 zyn regenagtig geweest, bovenal in *Calabrie* en *Sicilie*. De *Alpen* werden met veel ſneeuws bedekt; de voorjaaren waren ook, over 't algemeen, zeer vogtig.

Het Water is in de ingewanden der Aarde ingedrongen, en, in't eerst verzwolgen door de zeer drooge Uitdampingen, daar opgehouden. Deeze Vogtigheid, gevoegd by de Warmte des Voorjaars, heeft, buiten twyfel, opbruisſingen en gistingen veroorzaakt; en de Uitwaasſemingen, zich op zommige Plaatzen, met geweld, losmaakende, ſchudden het Aardryk als in *Calabrie* en *Sicilie*. Naar gelange het Water, door zyne eigene zwaarte, dieper indrong, trof het nieuwe Uitdampingen aan; die, zich ontbindende, nieuwe Aardſchuddingen te wege bragten, doch van minder aanbelangs, uit hoofde van den minderen voorraad dier Uitdampingen.

Op Plaatzen, waar ze verhit zyn door de vermenging, deeden zy Steenen ſmelten, en bragten Vuurbraakende Eilanden voort, als by *Ysland*. Te vergeefsch zou men, om de Uitbarſtingen der Vuurbergen te verklaaren, toevlugt neemen, tot verzamelingen van *Pyrites*, welker beſtaan men willekeurig veronderſtelt.

Eindelyk, deeze fyne Uitwaasſemingen in de lugt aller-

wegen opklimmende met de Dampen, welke aan dezelve tot een voertuig dienden, verdroeven terſtond derzelver zuiverheid niet, op het nauwst daar mede vereenigd zynde; doch zy beſtonden, egter, en hebben, in het bovenſte gewest des Dampkrings, Byzonnen en dergelyke Verſchynzelen, als wy dit jaar waarnamen, veroorzaakt.

De Hette vermeerderende, en de Aarde voortvaarende met Uitdampingen, in evenredigheid met de voorgaande Vogtigheid, op te leveren, vereenigden deeze zich, op eene bykans onzigtbaare wyze, met de Lugt; doch, ten laatſten, werd de Lugt daar van vervuld: deeze Uitdampingen ondergingen eene andere bewerking; het Onweer vormt zich; de Dampkring wordt verkoeld, en laat een gedeelte los van de ſtoffe der Uitdampingen, die na de Aarde daalen, en op één Dag bedekt een Drooge Nevel *Europa* (*).

Plaatslyke omſtandigheden van Vogtigheid, van Winden, van Wolken, hebben te wege gebragt, dat die Nevel, op zekere Plaatzen, zich eenigen tyd niet vertoonde.

Het Aardryk voer voort met Uitdampingen te verſchaffen; deeze vereenigden zich met die, welke in de Lugt, om zo te ſpreeken, opgetegd waren; en wy hebben overal opklimmende en nederdaalende Bluxems gezien, tot dat de Uitdampingen der Aarde en Lugt verteerd waren.

Allengskens is de Dampkring gezuiverd; de voorraad der Uitdampingen uitgeput; de Aarde beeft niet meer; terwyl de vuur- en electrike ſtoffen, met welke de Lugt noodwendig nog bezwangerd is, een einde ſchynen te beloven aan die Droogte, welke, zints zo langen tyd, alle onze Inzamelingen ſchaars gemaakt heeft.

(*) Ik vermoed, dat dezelfde Nevel plaats gehad heeft in *America*, waar men, zedert acht jaaren, over Droogte klaagt. Op volle Zee heeft men dien Nevel niet gezien, dewyl het Water dien verzwolg; en dit is ook de rede dat dezelve niet werd waargenomen in Landen, waar men eene bewolkte Lugt hadt.

ONT-

ONTWERP VAN EEN MIDDEL, OM DE LUGTBOLLEN, NAAR WILLEKEUR, TE BEWEGEN EN TE BESTIEREN;

UITGEDAGT DOOR

JOHANNES WIGERI,
A. L. M. Ph. Dr. V. D. M. in de Beverwyk.

Zoo ras de uitvinding der Lugtweegkundige Werktuigen, van den ſchranderen MONTGOLFIER, tot myne kennis kwam, hebbe ik myne gedagten laten gaan, over het gebruik, 't welk van dezelven zoude kunnen gemaakt worden, waar toe vooral nodig is, dat derzelver beweeging onder beſtieringe der Lugtreizigers ſtaa.

Juist deed ik, in dien tyd, voor eenige aanzienelyke Vrienden, verſchelden proeven met eene Electrizeer-Machine; onder deeze, toonde ik het bekende verſchynzel der uitvloeijinge van de Electrique ſtof uit de punten der, daar mede beladen, lighamen: deeze ſtof een ſteunpunct in de lugt vindende, waar in ze zig ontlast, dryft de lighamen te rug; van daar het Electrike Planetarium.

Dan, het koomt my onwaarſchynelyk voor, dat de Electrique vloeiſtof ooit, zoo verre, zal kunnen vermeerderd worden in eenige lighamen; dat dit verſchynzel eenen ganſchen Lugtbol, vooral, zoo die met Reizigers beladen is, zoude kunnen vervoeren; nog meer, dat men, op zyne reis, eene genoegzame hoeveelheid dier ſtoffe zoude kunnen bewaren: en 't verdient nog meer bedenking, dat dit middel, van wegens de natuurlyke Electriciteit in de lugt, gevaarlyk zyn zoude.

Van hier liet ik myne gedagten gaan over de verſchynzelen der Æolipila; dan het geweldig vuur, benevens de groote hoeveelheid water en brandſtoffe, tot eene merkelyke lugtreis nodig; en nog veel meer, de verdikking der dampen, als mede het verlies van derzelver veerkragt, door verkoelinge, hielden my zoo lang bezig, en 'er kwamen my zulke onoverwinnelyke zwarigheden voor, (die nog grooter worden, zoo men de manier der uitzetting, door MONTGOLFIER geleerd, volgt,) dat ik hier van afzage. ——— Egter gaf dat denkbeeld my dit voordeel, dat ik verſcheiden tegenwerpingen, waarmede myn volgend ontwerp, (in 't welke de werking van dezelfde natuur is,)

zoude kunnen bezwaard worden, door vergelykinge met de Æolipila, terſtond verdweenen zag.

Ziet daar dan, waar het ſtuk op nederkoomt.

Men voege beneden aan den Lugtbol, die van eene zeer aanmerkelyke grootte zal moeten zyn, eene verblyfplaats, bekwaam voor het reizend gezelſchap. Men hebbe daar in eene *machina condenſoria*, (dat is een werktuig, om de gemeene lugt t'zamen te perſen,) wederzyds voorzien met perspompen; die op dezelfde wys, met een rad en handſpaak, kunnen bewogen worden, als men tot de zuigers in de dubbelde lugtpomp gebruikt. —— Dit werktuig hebbe eene meer dan gewoone ruimte van binnen, en deele, door middel van eene pyp, die tot het middelpunt der zwaarte in den bol opgaat, de verdikte vloeiſtof aan eene, of, zoo men wil, drie, andere, daaraan wel vast gevoegde, pypen, die eene horizontale rigting hebben, mede. ——— Het ſpreekt van zelfs, dat de verdikte lugt zig, met het *gaz* in den bol, niet moet kunnen vermengen.

De horizontale pypen moeten buiten de oppervlakte van den bol uitkomen, en daar ter plaatze moet het lugtbekleedzel, door middel van twee vaste plaaten bekneld zynde, verhinderd worden, van zig buiten- en binnenwaards over de pypen te kunnen ſchuiven. Eén deezer pypen, die het voorname werk ter horizontale beweeginge en beſtieringe verrigt, (en alleen zoude kunnen voldoen, indien zy door eenen tegenovergeſtelden ſtaaf geſteund wierd, tegen den anderen kant van 't lugtbekleedzel,) eindige in eene holle dikke kas, die wel tegen het bekleedzel ſluite. In deeze kas hebbe men drie pypjes, elk voorzien met eene kraan, of, na binnen openſlaande, klep; komende my de kranen het geſchiktst voor. Van deeze pypjes moet het middelſte eene centrale, de twee andere eene tangentiale rigting hebben. —— De kranen moeten door het trekken aán tuimelaars, die met dezelve verbonden zyn, geopend en geſloten worden; ten zy men beter oordeelde, de toeſluiting, door middel van veeren alleen, te laten verrigten. De opening van ieder kraan, zoo ze in eene regte lyn voortgetrokken wierd, moet in de vrye lugt eindigen, en niet tegen die van eene andere kraan aanloopen.

Als dan de centrale kraan geopend word, zal de verdikte vloeiſtof den toeſtel voorwaards dryven, door het ſteunpunt, 't welk zy in de gemeene lugt vindt; en door de

de opening der tangentiale kranen, zal men alles, op dezelfde wys, links of regts, werwaards men wil, beſtieren kunnen; en, hoewel men meer, dan twee, tangentiale pypjes zoude kunnen aanvoegen, denke ik, datze tot gebruik niet meer nodig zyn, dan verſcheiden roeren aan één Schip.

Maar nu zal men, benevens deeze één horizontale pyp, die in dit geval van voren niet behoeft geſteund te worden, nog twee andere uit het middelpunt naer buiten uit den bol kunnen laten gaan; welker uiteinden men, of, tot vermeerderinge, des noods, van de kragt der beſtieringe, met centrale kranen voorzien kan, of wel toeſluiten. Maar waar toe dan deeze pypen? Om den toeſtel op- en nederwaards te beweegen, ook, zonder verlies van 't *gaz*, waar mede de bol gevuld is. Daar toe moeten alle de drie pypen gelyke hoeken van 120° maken onderling; en elk voorzien zyn met twee kranen, welker eene verticaal om hoog, en de andere perpendiculaar, nederwaards, gerigt zyn; in welk geval, de reeds gemelde pyp vyf kranen in zyne kas hebben zal. Alle de verticale en perpendiculare kranen moeten dezelfde afſtanden van 't middelpunt, en gelyke openingen hebben, om gelyke werkingen te doen. De touwen, aan dezelve verbonden, kunnen gevoeglyk, beneden den bol, in één t'zamenlopen; te weeten, de drie verticale, en de drie perpendiculare, om zoo, door het trekken van één touw, op het zelfde oogenblik, drie gelykwerkende kranen te openen; de verticale geopend zynde, zal de ganſche toeſtel nederdalen: maar, met de opening der perpendiculare, ryzen.

Verkiest men alleen, op deeze manier, de horizontale beweeging en beſtiering te verwekken, dan kan de eerstgemelde pyp, in ſtede van eenen regten hoek te vormen, ook eene ſchuinsopgaande chorda zyn, en zoo in de kas eindigen; mits men op tegenwigt, aan den anderen kant des bols, bedagt zy, 't welk waarſchynelyk daar, met het meeste voordeel, door eene groote dunne vaste plaat zoude kunnen herſteld worden.

Maar, op dat de voortbewogen bol het aanhangend vaartuig niet te zeer ſlingere of agterlate, is het nodig, dat het, of onbeweeglyk vast zy aan elk der drie horizontale pypen, of aan de groote regtopgaande pyp met de *machina condenſoria*.

Nu valt natuurlyk de vraag, uit welke ſtoffe die pypen beſtaan moeten, op dat de Machine niet te zeer bezwaard

worde. Het benedenſte gedeelte moet gewisſelyk noch gebrand noch geſchroeid kunnen worden; vooral, zoo men de manier van MONTGOLFIER gebruikt. Ik hebbe my in gedagten gebragt, of niet het overige van deezen toeſtel gevoeglyk van hoorn zoude kunnen zyn, bezonder de horizontale pypen. Ook wil ik den Liefhebberen ter deezer gelegenheid wel in bedenkinge geeven, of niet een Aëroſtatisch Werktuig, met ontvlambare lugt gevuld, geheel uit dun hoorn, naar de wyze der Chineezen gezoudeerd, zoude kunnen beſtaan; terwyl de ſtof der pypen, gelyk van zelfs ſpreekt, zeer dik moet zyn.

Het koomt my zeer dienſtig voor, twee of drie Barometers ter lugtreize te gebruiken, welker eene de drukking van 't *gaz* in den bol, de tweede die van de buitenlugt, en de derde de digtheid der t' zamengeperſte lugt, zoo ver mogelyk, zoude kunnen aanwyzen.

Indien men bevinden mogt, dat het compas, op een grooten afſtand van de aarde, geene bepaalde rigting houdt, zal dit gebrek vergoed worden door de helderheid der hoogere lugt, tot het opmerken der Zon en vaste Sterren gunſtig. Dit ontwerp toont, naar 't my voorkoomt, aan, hoe men de begunſtiging des winds niet behoeft, om eene lugtreis naar verkiezing af te leggen; terwyl men nogthans met de verſchillende ſtroomen zyn voordeel doen kan.

Ik hebbe my verpligt geagt, deeze denbeelden aan het publiq mede te deelen, of 'er misſchien iets nuttigs voor hetzelve uit ontſpruiten mogte. En nu, na dezelve gemeen gemaakt te hebben, zal ik het my tot geene geringe eere rekenen, indien Voorſtanders van nutte Kunſten en Weetenſchappen, of geleerde Genootſchappen, daar iets goeds in vinden mogten; en zig met my zouden willen vereenigen, om, onder myn opzigt, zulk een Werktuig te laten toeſtellen, en, volgens myne onderrigtinge, de proef van 't zelve te doen neemen; terwyl ik my altyd leerzaam voor hunne bedenkingen en verbeteringen, en eerlyk in 't geeven van den verdienden lof, aan hun, die dezelve gemaakt hebben, betoonen zal.

DE GESCHIEDENIS VAN ALSALEH, EEN DEUGDZAAM EN GELUKKIG, SCHOON IN ONGENADE VERVALLEN, HOVELING.

(Uit de *Pictures of the Heart, sentimentally delineated.*)

CANDIDUS, door den Hemel, geſchikt tot een Voorſtander van verdrukte Waarheid, kwam, na het uitſtaan van ontelbaare verdrietlykheden en rampſpoeden, hem op Reize overgekomen, wegens het voorſtaan der Waarheid, eindelyk op de Kust van *Tonen*, en zag, vol verrukking, voor zich een Land zo ſchoon, als de vindingrykſte verbeeldingskragt het zelve kan ſchilderen; —— een Land, waar in de Herfst en Lente elkander de hand ſchenen te leenen om de Aarde met Vrugten te verryken, terwyl zy dezelve met Bloemen opcierden. —— Hier over verrukt, erkende hy, op de voorheen uitgeſtaane rampen oogende, met vrolyken harte. „ 'Er is „ geen onheil op deeze Wereld, of 't zelve wordt van Heil „ gevolgd." Nogthans kon hy niet nalaaten te zugten, als hy om zyn Vaderland, *Che Kiang*, dagt, zo waar is het zeggen: „ dat wy nimmer een Land gelyk oordeelen aan ons Geboor„ teland, het tooneel onzer vroegſte vermaaken." Doch CANDIDUS gaf deeze voorkeuze niet aan *Che-Kiang* om dat hy daar gebooren was; maar dewyl de Inwoonders deezes Lands der Deugd hulde beweezen, en, volgens haare Voorſchriften, het rigtſnoer hunner daaden was. Daar mogt men de Waarheid ſpreeken, zonder veragt, beſchimpt, ten deure uitgeſtooten, geſlaagen, gebannen, in de gevangeniſſe geworpen, of op andere wyzen mishandeld te worden; gelyk hem op zyne Reize was wedervaaren.

Intuſſchen wandelde CANDIDUS dieper landwaards in; hoe verder hy vorderde, hoe meer zyne verwondering toenam. Het ſcheen zeer ſchaars bewoond. Nogthans ontdekte hy, op een vry grooten afſtand, een Huis, 't welk boven alle de andere in eenvoudigheid en netheid uitſtak, en byzonder den Vriend der Waarheid in 't oog liep, uit hoofde van een kleinen Tempel van wit Marmer daar by geplaatst; —— een Tempel, welks voorkomen uitwees dat dezelve de woonplaats was der Onſchuld, indien zy op Aarde nog eenig verblyf had.

Op het naderen van dit Huis, zag hy, ſchoon het oog ſteeds op dien Tempel gevestigd houdende, onder de ſchaduw van eenige palmboomen, die den toegang tot beide voor de ſteekende ſtraalen der Zonne beſchutten, een Man, wiens gryze hairen, gevoegd by een gelaad dat minzaam, maar tevens zeer deſtig, ſtaande, hem eerbied en vertrouwen inboezemde.

By geen Volk wordt de Ouderdom zo zeer geëerbied als

by de *Chineezen*; en, in de daad, wat voorwerp kan eerbied wekkender weezen voor eene Ziel, niet bedorven door losbandigheid, dan een Mensch, wiens beſtaan tot geen last geworden is voor hem zelven, door zwakheid, of lastig voor anderen, door de grommigheid, welke zo menigmaal het einde zelfs van een welbeſteed leeven verbitteren! —— dan dat van een Mensch, wiens weezenstrekken wel gefronſeld door den Tyd, doch niet misvormd door de Ondeugd, als 't ware, een naderenden overgang tot den ſtaat der Gelukzaligheid aankondigen, terwyl zy denzelven ſchynen uit te noodigen!

Zodanig was de Geſtalte en het Gelaat van ALSALEH, de eerwaardige Man, die zich aan 't oog van CANDIDUS opdeedt. Van deeze bekoorelyke Landſtreeke was hy de vreedzaame Bezitter: en de *Che-Kiangisaaner*, ongevoelig getroffen om dien Grysaart te naderen, wierp zich voor hem neder, vatte een zyner handen, drukte die herhaalde keeren aan zyn borst, dezelve met zyne traanen bevogtigende. ALSALEH voelde, van zyn kant, eene ſterke genegenheid tot dien Jongeling; van welke hy geen rede wist te geeven; doch hem dermaate aandreef, dat hy hem reeds met de tedere oogen van eenen Vader beſchouwde.

CANDIDUS, met ontroerden gemoede opgebeurd, en in zyne armen gedrukt hebbende, vroeg hy, door welk zonderling toeval hy geland was op eene kust, zo ſchaars van Vreemdelingen bezogt. Deeze gaf hem een verſlag van alle de gevaaren, onheilen en wederwaardigheden, aan welke de Liefde voor de Waarheid hem had blootgeſteld; en hy kon niet nalaaten te verklaaren, dat, indien er behalven *Che-Kiang* eene plaats op aarde was, waar men de taal der Opregtheid mogt uiten, zonder aanſtoot te geeven, hy wenſchte die gevonden te hebben op den gelukkigen grond thans door hem betreeden.

„ Helaas! myn Zoon," riep ALSALEH uit, „ hier omringt, „ even als in de veelvuldige Ryken door u bezogt, Vleyery „ den Throon, en de Verblyfplaatzen der Grooten. By dee„ zen moet de Waarheid niet geſprooken worden; en, of in„ dien iemand ze ſpreekt, heeft hy alle reden, om te ver„ wagten: dat hy het niet ongeſtraft zal gedaan hebben. In„ dien een Vorst, beroemd wegens alle andere Deugden, kon „ beſlooten hebben te luisteren na den opregt en eerbiedig „ voorgeſtelden raad van eenen Onderdaan, ieverig in het „ bevorderen van zynen roem, en ernſtig belang ſtellende in „ de zaak der Menschlykheid, zoudt gy in my, tot op dit „ uur, beſchouwen, den Vizier van den Koning der *Temen*, „ —— Ik bemerk uwe verwondering," voer de Grysaart voort, „ en deeze zal niet verminderen, wanneer gy uit my„ ne Geſchiedenis zult vernomen hebben, welke beuzelingen „ de Grooten deezer aarde kunnen verſtooren; en alle de

„ dien,

„ dienſten van eenen getrouwen Onderdaan, voor eeuwig uit „ hun geheugen wisſchen." —— Hier op ving ALSALEH zyne Leevensgeſchiedenis in deezer voege aan.

Onder de Heerſchappy van den grootmoedigen NOURGEHAN, genoot het Koningryk der *Temen*, meer dan twintig jaaren lang, alle de zegeningen, welke eene, bykans onafgebrooken, Vrede kunnen vergezellen. NOURGEHAN, bemind by zyne Onderdaanen, gevreesd by zyne Vyanden, geëerbied by zyne Nabuuren, genoot, boven alle Vorſten van *Aſia*, den roem, dat hy teffens een groot en regtvaardig Monarch was.

De Jagt was zyne geliefde uitſpanning, bovenal de Jagt op Roofdieren; hier in ſchiep hy vermaak, niet alleen om dat dezelve gelegenheid verſchafte tot moedbetooning; maar teffens, dewyl ze ſtrekte tot vernieling van de geduchtſte vyanden voor de kudden zyner Onderdaanen. Dikwyls verliet hy het Paleis van *Mouab*, en beklom het Gebergte *Maſſa*, om onverſchrokken een woedenden Tyger en brullenden Leeuw na te zetten. Dit Gebergte bewoonde ik toen in den nederigen, doch gelukkigen, ſtand eens Schaapherders. Ik had myn vyf- en twintigſte jaar bereikt, en eene opvoeding ontvangen verheeven boven die doorgaans lieden van myn rang te beurt valt; en men hieldt my, in alle oefeningen, van moedbetooning, voor den afgerigtſten Jongeling des lands.

Op zekeren dag kwam de Koning, van zyne Medgezellen afgedwaald, ter plaatze waar ik myne Kudde drenkte, een Wolf nazettende. Met verwondering zag ik dat hy het woedend Dier alleen aanviel; en dewyl ik NOURGEHAN nooit gezien hadt, en zyne kleeding niets hadt, 't welk hem van de andere Emirs onderſcheidde, vloog ik tot zyn byſtand, zonder te weeten dat ik my haastte om mynen Vorst te verlosſen.

Gelukkig trof ik den Wolf, met myn werpſpiets, op 't eigen oogenblik, waar in de Vorst, reeds afgemat, buiten ſtaat om zich langer te verweeren, ten prooi zou hebben moeten ſtrekken van de woede des getergden Diers. NOURGEHAN betuigde my al den dank van eene edelmoedige en verheevene ziel; en, in 't einde, voldaan over myne antwoorden, vroeg hy: *of ik nimmer in de gedagten genomen had om my ten Hove te vertoonen?* —— „ Ten Hove!" riep ik uit, „ Helaas! „ wat zou ik ten Hove doen? Vreemd van Eer en Geldzugt, vind ik, in het bebouwen van deezen plek Gronds, „ in het hoeden deezer Kudde, eene volkomene voldoening „ myner wenſchen, en eene ruime vervulling van alle myne „ behoeften. De Koning, hoe groot zyne magt ook moge „ weezen, kan niets toevoegen aan 't Geluk van een Mensch, „ die niets ten oogmerke heeft dan zyn leeven in een ſtaat „ van geruste onbekendheid te ſlyten, zich in dien kring nuttig te maaken, en die het voor zyne aangenaamſte bezigheid rekent, eenen hulpbehoevenden gryzen Vader, in den

„ avondstond zyns Leevens, te troosten. Alle deeze zegenin-
„ gen geniet ik hier in het Gebergte myner geboorte: en ware
„ ik met dezelve niet te vrede, niet vergenoegd, ik zou het
„ geluk, te vergeefsch, elders zoeken.

Maar, hervatte NOURGEHAN, *indien gy u na* Mouah *vervoegde, zou de Koning, wiens weldaadigheid niet onbekend is, misschien.....*

„ Onbekend!" viel ik hem driftig en ruw in de reden,
„ Neen, de Weldaadigheid van NOURGEHAN is zelfs, in dit
„ Gebergte, het geduurig onderwerp onzer gesprekken. Be-
„ hoeft het ons gezegd te worden, dat wy aan Hem, aan de
„ Liefde, welke hy zyn Volk toedraagt, alle de zegeningen,
„ welke wy genieten, hebben dank te weeten? Is NOUR-
„ GEHAN de Vriend, de Vader, de Weldoender zyns Volks
„ niet? Storten wy, uit die oorzaake, niet by elken onder-
„ gang der Zonne, met vereenigde gemoederen, onze gebe-
„ den uit, dat de dagen van onzen Vorst lang, —— dat zy-
„ ne Regeering voorspoedig, —— en dat zyn Huis gezegend
„ mag weezen met Kinderen, die, vercierd met zyne Deug-
„ den, de laatste Naakomelingschap mogen gelukkig maaken,
„ onder hunne heerschappye? Ach! wist gy, of was het u
„ mogelyk te begrypen, welk eene angst ons aangaat en het
„ hart beknelt, wanneer hy de wapens moet opvatten tegen
„ de zwervende *Arabieren* der Woestyne? En, wanneer hy,
„ op zekeren tyd, wederkeerende van het uitdryven deezer
„ rustlooze Rooveren, door eene ziekte werd aangegreepen,
„ die den draad zyns leevens dreigde af te snyden, wat denkt
„ gy dat toen den schicht des doods van hem afweerde?
„ 't Was, om dat 'er onder ons geen een gevonden wierd die
„ zyn leeven der Godheid niet aanboodt voor dat des Mo-
„ narchs, dien hy beminde, dien hy aanbad!"

Ik sprak dit uit met al het vuur van Vorstlievende Gemoedsvervoering. De Vorst kon zyne ontroering niet bedekken. Nooit, in de daad, kon hy sterker verzekerdheid hebben van de opregtheid met welke hy gepreezen werd: met traanen in de oogen, die hy te vergeefsch zogt te verbergen, zeide hy tot my: *Vaar wel, braave en deugdzaame Jongeling! Gy hebt te veel liefde voor uwen Koning, om zyne Vriendschap niet te ondervinden; eerlang zult gy van hem hooren.* —— Deeze woorden spreekende, drukte hy my in zyne armen, en, my loslaatende, spoedde hy zich weg.

My voorts deeze ontmoeting niet aantrekkende, (want hoe weinig ik van de Hoven wist, wist ik 'er te veel van om een oogenblik te letten op 't geen een Hoveling my mogt gezegd hebben,) stond ik niet weinig versteld, wanneer ik, den volgenden morgen, eene boodschap van den Koning ontving om onmiddelyk my voor zynen Throon te vervoegen. Schoon het bevel op een dringenden, en, zo 't my voorkwam,

op

op een ſtraffen toon werd gegeeven, verſchrikte het my niet. Myn hart beſchuldigde my van geen miedryf, en het character van NOURGEHAN leerde my voor geen onregt te dugten. In 't gezelſchap van den Emir, gelast om my na *Mouab* te geleiden, ging ik op reis; doch niet voor dat ik myne Kudde aan de zorge eens Buurmans aanbevolen, en een hartroerend affcheid van mynen weenenden Vader genomen had.

In de Vorſtlyke tegenwoordigheid gebragt, wierp ik my voor zynen Throon te neder, en bleef in die geſtalte tot zyn eige hand my van den grond opbeurde. *Herder*, ſprak hy met eene innemende minzaamheid, die immer NOURGEHAN vergeezelde, en zynen Throon luister byzette; *Herder, Ik ben de Man, wiens leeven gy gisteren, met gevaar van het uwe, gered hebt. Waart gy een Man, gelyk het grot der Menſchen, ik zou met rykdommen en ydele Eertyteds, my van mynen pligt aan u kwyten: doch, van wegen de verheevenheid uws gemoeds, van wegen de verſmaading met welke gy op Rykdom en Eere nederziet, verklaar ik u waardig, meer dan waardig, myn eerſte Raadsheer te zyn. In de hoedanigheid van Vizir, zult gy, voortaan, met my medewerken, tot het beraamen en te werk ſtellen van zodanige maatregelen, als kunnen ſtrekken om nog meer het geluk van myn Volk te bevorderen, my nog meer hunner Liefde waardig te maaken.*

In een Ryk als dat van *Yemen*, waar één oogſlag des Vorſten genoeg is om den geringſten Onderdaan ten toppunt van hoogheid te verheffen, of den grootſten in den diepſten poel van ſmaad en ſchande te dompelen, baart geene keuze, zó ſchielyk genomen en ſchynbaar zo verkeerd, nauwlyks eenige verwondering. Nogthans ſtond ik verſteld, dat het myn lot was, derwyze voorgetrokken te worden: dewyl ik nimmer eenig verlangen had laaten blyken, om uit myn aangebooren geringen ſtaat opgeheeven te worden; of misſchien liever om dat ik nog overhelde om te twyfelen, of iets, waar van ik, wel verre van 't zelve te wenſchen, tot nog geen begrip gevormd had, mogelyk was.

Niet minder uit vreeze, dat ik niet in ſtaat zou zyn om de Pligten eener zo gewigtige Bedieninge waar te neemen, dan uit droeffenisſe, dat ik alle hoope, om de zoetigheden van het geruſte leeven, waar in tot hier toe myne vreugde beſtond, ooit weder zou ſmaaken, moest laaten vaaren, verzogt ik een en andermaal, op 't onderdaanigſt, ontſlaagen te mogen worden van den opgelegden last. NOURGEHAN bleef 'er op aandringen: en, eindelyk, gehoorzaamde ik, ſchoon met wederzin, aan zyne bevelen; dankbaar aan mynen Vorſt voor zyne Goedheid; maar met kommer opziende tegen het bekleeden van eene Waardigheid, door geene dan de Vorſtlyke overtroffen.

Verheeven tot een ſtand, in welken ik zo veel goeds en kwaads

kwaads kon doen, zogt ik nooit de gunst van mynen Koninglyken Meester, dan door, teffens, de genegenheid zyns Volks, zo veel mogelyk, te verdienen. Tusſchen 's Volks en 's Vorſten belang zogt ik de minſte onderſcheiding niet te maaken, ik begreep dat deeze belangen dezelfde, en onlosmaakelyk aan elkander verbonden, waren. Nimmer vermat ik my myne opvatting of wil in de plaats der vastgeſtelde Rykswetten te ſtellen. —— Wetten, nogthans, welker ſtrengheid ik niet ſchroomde te verzagten, by alle gelegenheden, in welken zulks kon geſchieden, zonder eene volſtrekte omkeering van de einden des Regts. —— Een geſlaage Vyand betoonde ik my van de Ondeugd, en niet min een beſtendig Vriend der Deugd. Myn groote hoofdregel was door de Wetten der Deugd alleen te regeeren; en van alle Menſchen hield ik die voor allerſnoodſten, die, weetende dat het Geluk of Ongeluk eens geheelen Volks van hun afhangt, zich konden overgeeven aan de verwyvende gebietingen van het Serail.

Geduurende eene lange reeks van jaaren waren dit myne beginzels, en overeenkomſtig hier mede myn gedrag: voor beide ontving ik beene evenredige belooning; de éénige die een verheeven gemoed kan voldoen, —— de goedkeuring van myn Vorst en de zegeningen myner Medeönderdaanen.

Maar, misſchien, vervolgde de eerwaardige ALSALEH, misſchien, myn Zoon, verveelt u reeds, my zo veel van myzelven te hooren ſpreeken: doch 'er kan geen trotsheid gelegen zyn in te zeggen, dat wy gedaan hebben, wat onze pligt was; en 't is verre van my te willen aanduiden, dat ik geene gebreken had. Welk Mensch is 'er vry van? De Hemel weet nogthans, dat de myne niet moedwillig waren: en, met het uitblaazen van myn laatſten adem, zal ik de Godheid danken, dat zy, in derzelver gevolgen, alleen nadeelig waren voor my zelven.

Van myne misſlagen, zodanig als zy dan mogen geweest zyn, bedienden zich zekere Hovelingen, nydig over den voorrang my geſchonken, op de listigſte en onregtvaardigſte wyze. In 't eerst zogten zy ze te dekken, en ſcheenen gedreeven door zuivere en belanglooze beginzelen; dus was het, dat zy, om my vervolgens te ſterker te verdrukken, by hunnen Vorst veel meer in aanmerking kwamen dan zy verdienden.

NOURGEHAN vereerde my nog met zyn vertrouwen; en dit tot myn ſchild gebruikende, bleef ik onwrikbaar pal ſtaan te midden van de booze aanvallen der beſpringeren van myne Eer. In 't einde, egter, ſlaagden zy, onder het ſchoonſchyn voorwendzel van yver voor 't welvaaren van den Staat, zo verre in hunne booze raadſlagen, dat zy eene zigtbaare vermindering veroorzaakten in dien invloed, welken ik, tot hier toe, onverminderd by mynen Vorst behouden, en waar van

ik

ik my nooit bediend had, dan ter bevordering van het algemeene welweezen; waarom ik my geregtigd rekende, dien te bewaaren.

Aan het Hof van *Mouab* is 'er, gelyk aan veele andere Hoven, maar eene ſchrede tuſſchen den ſtaat van een daadlyk Gunſteling te weezen of in Ongunſt te liggen; dan, 't geen diende om myn val te voltooijen, was een ſtoute waarheid, welke niemand durfde ſtaande houden, en 't geen ik beſtond, dewyl ik zulks verſchuldigd was aan de Regtvaardigheid, —— verſchuldigd aan myn misleiden Monarch, —— verſchuldigd aan een, helaas! meer dan bedroogen, —— aan een groſlyk beledigd, Land!

BOSTAM, die het opperbevel over de Krygsmagt voerde, hadt, op dien tyd, een gewigtigen ſlag verlooren: hevig was het geroep tegen hem verwekt, over eene gebeurtenis, die, allerongelukkigst afgeloopen, hem ten laste gelegd werd, als ware hy de moedwillige bewerker geweest.

Kon ik zulk eene bandelwyze zien, zonder my daar tegen te verzetten? Neen. Ik vertoonde my dan, ter afweering van een overdiende vervolging, een voorſpraak van het dapper, ſchoon verſlaagen, Legerhoofd. Ik deed het niet om dat ik hem voor myn Vriend hield; maar om dat hy thans zonder Vrienden was; om dat ik, helaas! wist, dat men beſlooten hadt hem een Slachtoffer te doen ſtrekken van een Ongeluk, 't welk hy met geene mogelykheid hadt kunnen voorzien, en, om 't welk af te weeren, hem de middelen geweigerd waren.

Te vergeefsch verhaalde men my, dat NOURGEHAN hem reeds, onverhoord, tot eene altoosduurende Ballingſchap verweezen had. Deeze omſtandigheid diende alleen om mynen lever, te zyner verdeediginge, nog bet te ontvonken: en ik verdeedigde, met zulk een ernst, zyn onverminderde gehegtheid aan den Vorst, zyn Vaderlandliefde en Moed, dat men my de zwaare misdaad van wederſpannigheid tegen den Koning ten laste lei. De Vorst, reeds misnoegd over myne ſtandvastigheid, of liever, gelyk men dezelve hadt doen voorkomen, over myne halſtarrigheid, leende al te gereed het oor aan deeze vuile beſchuldiging. Weinig dagen verliepen 'er, of ik ontving last om BOSTAM in zyne Ballingſchap te vergezellen.

De Plaats, werwaards wy ons moesten vervoegen, was gelukkig in onze keuze gelaaten. —— Diensvolgens heb ik deeze tot myn verblyf gekoozen, met alles wat my dierbaar op aarde was overgebleeven, eene Vrouw, eene Dogter, en een Vriend.

In de armen van dit drietal beweende ik de verloorene beſcherming van een Vorst, dien ik nu zo zeer beklaagde als ik hem voorheen beminde; het gemis der Bedieninge, en van den Rang, tot welken hy my, tegen myn zin, verheeven hadt,

hadt, beklaagde ik alleen, om dat ik, met dit aanzien, tevens het vermogen derfde, om mede te werken tot het geluk van een dankbaar Volk.

BOSTAM droeg zyn lot niet met duldzaamheid. De vertroostingen der Vriendſchap, de aangenaamheden van Afzondering en Rust, konden in zynen geest de begeerten der Eerzugt niet uitdooven. Der knaagende kwellingen van ſmert en te leurſtelling, was hy den tyd van vyf Maanefchynen ten prooy, wanneer hy, nog haakende na het herſtel in de waardigheid, van welke hy zo wreed beroofd was, zyn leevensadem op deeze borst uitblies.

Door den dood van myn Vriend was ik oneindig meer aangedaan, dan door het verlies van Rang en Magt; doch, in de tederheid van myne NANDINA, en omhelzingen van myn Dogtertje, het eenig overgebleeven pand onzer Liefde, vond ik een balzem voor alle myne wonden. —— Met deeze twee ſleet ik vyftien jaaren een leeven vol bedaard genoegen. Geduurende dien tyd, beſteedde ik alle uuren, (uitgenomen die ik toewyde aan de beoefening der Natuure, om daar door op te klimmen tot den God der Natuure,) in bezigheden noodig tot ons dagelyks onderhoud, of in de nog aangenaamer, behoorende tot het voltrekken van het plan der Opvoedinge, voor myn éénig Kind ontworpen; —— een Kind, 't welk nog voortvaart om haaren Vader te ſtreelen in de voldoening aan zyne verwagting, dat zy, ten eenigen tyde, hem ryklyk zal beloonen voor alle de zorgen, gedraagen, om haar Verſtand aan te kweeken en haare Ziel met Deugden te verryken.

Maar, helaas! alle de genietingen der Menſchen zyn met onvolmaaktheden doormengd. —— Zes Maanefchynen geleden verliet my myne NANDINA, om van den Hemel de belooning te ontvangen, voor alle die Deugden, welke op Aarde haaren Man ten rykvloeijenden bron van geluk ſtrekten: en aan haare Dogter een voorbeeld gaven van die Hoedanigheden, welke de leſſen der beste Ouderen, buiten zulks, maar zwak zouden hebben ingedrukt.

Myne NANDINA is, nogthans, gelukkig: en zal, daar zy gelukkig is, één murmureerend woord van ALSALEH's lippen rollen! —— Neen; met eene Godvrugtige Onderwerping, de vrugt van eene welgegronde verzekering, dat ik eerlang, zonder de mogelykheid eener tweede ſcheiding, haar zal wedervinden in de plaats der Gelukzaligheid, aanbid ik die Magt, welke my hier op aarde deezen allergevoeligſten ſlag deedt ondervinden.

DE

DE REGTVAARDIGE EN EDELMOEDIGE KOOPMAN.

Een ryk Koopman, te *Lyon*, hadt aan een Fabrikeur dier Stad 50,000 Livres opgeſchooten, voor goederen, welke deeze zou leveren. De Fabrikeur eenigen tyd daar naa bevindende, dat hy, wel verre van in ſtaat te zullen weezen om zyne gemaakte verbintenis geſtand te doen, groot gevaar liep om Bankroet te gaan, bragt het geld den Koopman te rugge, hem den hachlyken toeſtand zyner zaaken openleggende. „ Gy hebt," antwoordde de Koopman, „ my tot uw „ Vertrouweling gemaakt; doch ik zou myzelven aanmerken „ als een Medepligtige in uw Bankroet, indien ik dit geld „ aannam, buiten kennis uwer andere Schuldeiſcheren. Neem „ het weder; vergeet dat gy myn Schuldenaar zyt; behoud, „ is 't u mogelyk, uw goeden naam en credit. Maar vindt „ gy u, desniettegenſtaande, in de noodzaaklykheid om uw „ boedel op te geeven, ſtel my dan onder de rest uwer „ Schuldeiſcheren, en laat my, nevens hun, myn aandeel van „ 't overſchot ontvangen!" —— Hoe weinigen zyn 'er, die deeze ſtrikte Regtvaardigheid, deeze grootheid van Ziel, en tederheid van Geweeten, in zulk eene maate zouden betoonen!

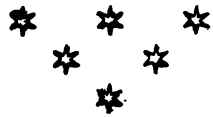

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, MAI, 1784.

	Bar:	Th:	Wind.		
28.	9-5	48	NO 2 NW 2	z. betr. R.	
1	*9-0	47½	—— 2	zw. w. iets R.	
	10-6	39½	NtO 2	—— o. helder	
	10-8	43½	NW 6	—— Rb.	
2	11-0	46½	—— 10 à 12	—— zw. Rb.	
	11-6	41	—— 10 à 12	—— ——	
29.	0-4	42	NtW 9	donker iets R.	
3	2-3	48	NtO 4	—— z. betr.	
	3-7	39*	N 3	helder	
	3-8	44	—— 4	z. betr.	
4	4-3	55	NtW 7	wolkig	
	4-4	46	NNW 5	——	
	4-0	50½	—— 3	—— o. h.	
5	4-4	58½	—— 4	helder	
	4-5	49½	W 3	wolkig	
	3-9	50	—— 4	helder	
6	3-7	57½	NW 5	o. helder	
	3-7	43	—— 7	berr. o. helder	
	3-0	46	ZWtZ 4	o. helder	
7	2-5	65½	W 5	helder	
	0-8	54	WZW 6	betr. nev. o. h.	
28.	11-5	56	—— 10. 12	z. betr.	
8	11-3	57½	W 11	—— R.	
	11-5	53	—— 8, 10	donker	
	11-9	54	—— 10	z. betr. iets R.	
29.	0-4	57	—— 7	—— —— R.	
9	1-5	53	—— 4	—— ——	
	1-5	55½	Z 0	helder	
10	1-5	73½	OZO 1	o. helder	
	0-2	60½	OtZ 1	——	
28.	10-8	61	ZO 2	nagt R. zw. w.	
11	10-2	75	W 2à4	r. betr. zw. w. R.	
	11-2	51	NW 8	Rb. donker	
29.	0-8	51	—— 4	wolkig	
12	2-3	61½	W 4	o. helder	
	3-0	46½	—— 3	helder	
	3-6	52	WNW 2	—— ——	
13	4-4	62	—— 2	o. helder	
	4-3	48	W 2	helder	
	4-0	53½	ZW 3	betr. iets R.	
14	3-6	63	WZW 4 à 6	R.	
	3-8	53	—— 4	R. donker	
	4-4	56	W 2. NW 2	donker mist	
15	4-8	68	NNW 1 NO 1	wein. zw. wolk.	
	4-9	55	NW 2	o. helder	
	5-2	56	NO 0	Zeevlam, o. h.	
16	*5-3	70	ONO 1	o. helder	
	5-1	57	NO 1	—— ——	
29.	4-6	58	NO 2	helder	
17	4-6	70	—— 1	—— ——	
	4-6	57½	ONO 1	—— ——	
	4-5	58	—— 2	donker betr.	
18	4-0	65	OtN 2	helder	
	3-5	59	O 2	—— ——	
	3-1	00	—— 2	—— ——	
19	3-0	70	—— 2	—— ——	
	2-3	62	ONO 2	—— ——	
	1-6	63	O 2	—— ——	
20	1-5	76	WZW 2.4	—— betr. iets R.	
	2-8	59	NW 3	o. helder	
	4-5	60	—— 2	helder	
21	5-1	67	NNW 2	—— ——	
	5-1	53	—— 2	—— ——	
	4-6	58	Stil. ZW 0	—— ——	
22	4-5	71½	W 0	—— ——	
	3-6	66½	WNW 0	—— ——	
	3-0	62	ZW 2	—— ——	
23	2-0	78	Z 0	—— ——	
	0-0	66	OZO 0	—— ——	
28.	11-2	63	W 0	4 u, 11½ 12 u. D.	
24	11-9	75½	NW 4	zw. w. o. hel	
29.	0-9	61	NO 2	—— ——	
	1-0	64½	ONO 3	o. helder	
25	1-2	76	O 2	—— zw. w.	
	0-8	70	OZO 1	—— ——	
	0-0	71	ZO 4. Z 6	helder	
26	28. 10-9	86*	Z 6, 3½ u. 4	—— zw. w. in't	
	10-5	73	ZtO 2, 10 u. 6	o. helder fireep	
	11-2	69	W 2	betr. z. h. iets	
27	29. 0-0	65½	NNW 6	z. betr. R.	
	0-4	56	—— 4	donker	
	1-0	51	NW 8	R. z. betr.	
28	1-9	61	WNW 5	wein. wolk. z.	
	2-0	54	W 4	wolkig.	
	2-1	51	WZW 4	zw. R. z. betr.	
29	2-2	68	—— 2	z. betr.	
	1-7	59	ZW 3	——	
	1-5	60	ZO 3	—— zw. w	
30	1-5	75½	ZtO 2	betr. ——	
	1-5	61	ZO 2	—— ——	
	1-3	57	—— 4	o. helder	
31	1-1	68½	O 4	helder	
	1-0	61	—— 6	o. helder	
			29. $0\frac{17}{30}$	$58\frac{7}{30}$	$3\frac{5}{10}$

Bar. den 6's mo. 9 u. 29. 3. 5.
Th. den 1's nam. 3½ u. 44.
3's av. 11½ u. 37½ NB.
11's mid. 1 u. denk 80.
——'s av. 11½ u. 50½
23's nam. 3½ u. 80.

Den 25's nam. 3. 3½ u. 77½
26's mo. 4½ u. 64½
—— —— 8½ u. 75
——'s nam. 2½ à 3½ u. 86½ NB.
——'s av. 8 u. 77 11 u. 71

's mo. $55\frac{47}{60}$
's mid. $65\frac{49}{60}$
's av. $54\frac{47}{60}$

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

DRIE OORSPRONGLYKE BRIEVEN, GESCHREEVEN AAN EEN VRIEND, DIE TOT DEÏSTERY OVERHELDE.

(*Uit het Engelsch.*)

(Zynde het Vervolg en Slot der Vyf voorheen medegedeelde (*).)

ZESDE BRIEF.

Zodanig eene Openbaaring, als de *Christlyke*, hoogst waarſchynlyk zynde uit haare eigene inwendige natuur, en om dien eigenſten ſtempel van Hemelſche zuiverheid, in elk gedeelte van dezelve zigtbaar, moeten wy, om de Geloofwaardigheid van dit Stuk te verzekeren, overweegen, of men op het Verhaal der Wonderwerken, ter ſtaavinge daar van verrigt, kan ſtaat maaken. Of, met andere woorden, wy moeten onderzoeken, of de Boeken, onder den algemeenen naam van de Heilige Schrift bekend, een geloofwaardig Verſlag behelzen van welbevestigde Gebeurtenisſen. Indien dit het geval is, — indien wy goede gronden hebben om te gelooven, dat de Heilige Boeken, de Voorſchriften der eeuwige Waarheid bevatten, dan moeten wy, in gevolge daar van, ook gelooven, dat het Opperweezen, op eene zeer buitengewoone wyze, tuſſchen beiden is gekomen in het Zedelyke en Natuurlyke Beſtuur der Wereld; en dat hy verſcheide Perſoonen begaafd heeft met bekwaamheden, de kunde en werkzaamheid van bloote Stervelingen verre overtreffende, om op de Waarheden, den Menschdomme overgeleverd, het merkteken van Godlykheid te drukken. Want geen Mensch kon de *Wonderen doen*, die CHRISTUS en de Apostelen deeden, zo GOD *niet met hem ware*, — dat Almagtig Weezen, 't geen aan de Natuur alle haare vermogens

(*) Zie boven, bladz. 231, enz.

gens geſchonken heeft, kan dezelve ophouden, bedwingen, en naar welgevallen beſtuuren.

De Hervorming der Wereld, volgens een nieuw plan, vorderde, eer dezelve in haare onderſcheide takken kon volvoerd worden, de volſlaagene affchaffing van veelvuldige Gebruiken en Plegtigheden, in de *Joodſche* en *Heidenſche Wereld*, door gezag heilig, door gewoonte hebbelyk geworden, en waar aan het gros der Volken op 't ſterkst verbonden was. —— Eene Hervorming, begonnen en voortgezet op zulk een voet, vorderde eene kragt en bekwaamheid, zich veel wyder uitſtrekkende dan de kring van Menschlyk Vooruitzigt, en de uiterſte poogingen van Menschlyk Vermogen. Hoewel nu onze Heer altoos natuurlyke middelen gebruikte, in gevallen waar dezelve blykbaar genoegzaam waren tot bereiking van zyne oogmerken, zouden, nogthans, in verſcheide gelegenheden, dezelve van geen dienst geweest zyn, tot het voldoen aan zyne bedoelingen.

De ſterke ſtroom van tegenkanting, welke met zo veel gewelds inbrak tegen de Hervorming, die Christus beoogde, zou deeze verydeld hebben. Het groote Ontwerp, 't geen de Ziel van dien Leeraar der Geregtigheid vervulde, was alleen het werk der Almagt. Aan deeze vertrouwde hy de volvoering. Van de beſcherming en invloed eens meer dan Menschlyken Vermogens, gaf hy, ſtaande den tyd zyner Omwandeling op aarde, de helſchynendſte blyken. Wanneer de Dooven hoorden; wanneer de Stommen ſpraken; wanneer de Blinden het gezigt ontvingen; wanneer de Melaatzen gereinigd, en de Dooden ten Leeven verwekt wierden, en wanneer onſterflyke Zielen de onwederſtaanbaare kragt gevoelden van zyne Leere, en van de *toekomende Wereld*, zette zulks klem by aan zyne Prediking. Dit ſchonk moed en onverſchrokkenheid aan zyn Gedrag; dit verkeerde last in lust; dit deedt hem zegepraalen over den verééénden invloed van list en geweld; dit deed hem gevaar en dood rustig onder de oogen zien; dit deed hem bedaardheid en tegenwoordigheid van geest behouden, op de vernederenſte tooneelen deezes leevens, te midden van armoede, ſmaad en verguizing, te midden van 't verlaaten zyner Vrienden, en de wreedheid zyner Vyanden. —— Ondersteund door de tegenwoordigheid van oneindige Wysheid en Magt, en het bemoedigend bezef van zyne eigene vleklooze Braafheid, was hy dezelfde in leeven, en dood. —— Deezen onderging hy niet met de valſche moed-

moedbetooning, of gewaande ongevoeligheid eens Bedriegers, maar met de ſtilzwygende zagtmoedigheid en beminnelyke onderwerping eens Martelaars der Waarheid.

Wat CHRISTUS by zyn leeven ook mogt gezegd of gedaan, hoe zeer hy zich geſteld mogt betoond hebben op den goeden uitſlag zyner Leere, kon hy, egter, geen voldoende proeve geeven van zyn eigen Geloof in een Toekomenden Staat van Onſterflykheid, (welke het hoofdvoorwerp van de *Christlyke Openbaaring* in 't algemeen, en byzonder van den Dood en Opſtanding onzes Heeren, ſchynt geweest te zyn,) zonder daadlyk in de verwagting van denzelven te ſterven, —— en wy zouden, indien hy zyne Voorzegging van uit den doode te zullen verryzen, niet vervuld hadt, de zekerheid, die eene Gebeurtenis ſchenkt, derven. 's Heillands vrywillige Dood was een allerſterkst bewys van zyne *eigene* vaste Overtuiging der Waarheden, door hem geleeraard; zyne Opſtanding drukte 'er *voor ons* het zegel der Waarheid op. Hy was 'er van overtuigd en daarom ſtierf hy. —— Hy ſtondt op uit den graave, op dat allen mogten gelooven.

Hier zien wy de rede en regtmaatigheid van 's Apostels zegezang. —— CHRISTUS *is het die geſtorven is*, ja, dat meer is, *die ook opgewekt is!* Wy roemen in zyn Dood, als het groot Zoenoffer voor de zonden der Wereld; doch onze lofzegging klinkt een toon hooger, als wy in hem den opgewekten Heilland beſchouwen. Dit verleevendigt onze Hoope, —— dit doet de naargeestige verſchrikkingen van het akelig graf verdwynen, en opent ons het troostryk verſchiet der zalige Eeuwigheid.

Een Geestdryver mogt, vol verrukking, ſterven door het geloof in de buitenſpoorigſte dwaasheden; de trotsheid eens Bedriegers hem bekwaam maaken om bedaarde gerustheid te betoonen, in het ondergaan van den Dood: maar het Graf zou de verrukkingen van den eerstgemelden bedolven, en den trots van den laatstgenoemden beſchaamd hebben. Dan JESUS ſtierf, en herrees: ſchoon hy beſpot ten graave daalde, verliet hy 't volheerlyk. Hier kon geen bedrog plaats vinden. Zulks uit te werken, was verre verheeven boven de inbeeldingen van eenen Geestdryver, —— boven de kunſtenaaryen van eenen Bedrieger. Hy die den Dood magt gaf, kon denzelven alleen de overwinning ontrukken; dat Weezen, 't geen den Dood gelaſtte den ſlag toe te brengen, kon alleen denzelven herſtellen.

ZEVENDE BRIEF.

Veroorlof my de blykbaarheden van JESUS Opſtanding in 't byzonder by te brengen, en in één voor uw oog bloot te leggen: de andere Wonderwerken aan uwe eigene bedenking overlaatende.

De Jongeren van JESUS konden door *Verbeelding* niet vervoerd, en even min door *Bedrog* misleid worden in een ſtuk, 't geen zo blykbaar was als de Zon op den vollen middag. Vergun my, dat ik my voor een oogenblik, op 't gezond Verſtand beroepe. Konden de *oogen*, de *ooren*, de *aandoeningen* van Menſchen, —— van zulk een *aantal* van Menſchen, op *éénmaal*, en in 't *algemeen*, het vermogen van bevatting verliezen? — voor zo langen tyd verliezen, als onze Zaligmaaker, naa zyne Opſtanding, op aarde omwandelde, —— *veertig dagen* lang? —— Onmogelyk! —— volſtrekt onmogelyk!

Wyders. De Leer der Opſtandinge van JESUS te verkondigen als eene ontwyfelbaare Waarheid, zonder des ten vollen *overtuigd* te weezen, deeze op die *wyze* en in die *omſtandigheden*, als de Apoſtelen zich bevonden, te verkondigen, is het onbeſtaanbaarst ſtuk 't geen met mogelykheid kan worden uitgedagt. —— Gelyk het gemaklyk valt de Jongeren van *Verbeelding* en *Bedrog* vry te pleiten, even gereed kunnen wy aantoonen, dat zy niet hebben willen *bedriegen*.

Ik vraag de bedaarde Rede, *welke einden* konden deeze Perſoonen bedoelen, met zichzelven dagelyks bloot te ſtellen, aan ſmaad, veragting, banden, gevangenisſen, pynigingen, en de verſchrikkelykſte doodſtraffen, om eene *bekende valschheid* te verkondigen, —— want was het eene valschheid, zy moesten dezelve geweeten hebben.

Men neeme hier in overweeging, dat zy de Verryzenis van hunnen Meester beweerden, en de blykbaarheden van dezelve aanvoerden, waar zy kwamen, als het hoofdbewys van de Godlykheid der Leere, welke zy predikten, en den onwankelbaaren grondſlag van hunne Hoope en Gelukzaligheid. —— Ja zy gaven hier van verzekering, niet als van eene Geſchiedenis, die op *hooren zeggen* berustte, en onmogelyk tot de hoogte van ſtellige baarblyklykheid kon worden opgevoerd, — maar zy ſpraken 'er van als van iets dat op Perſoonlyke blykbaarheid ſteunde; waar van zy ooggetuigen waren, en de volſte overtuiging met zich omdroegen, zulks ſtaande houdende

in

in 't aangrimmen des eislykſten Marteldoods, —— en dien ondergaande, roemden zy in de eer van getuigenis te mogen geeven aan de Verryzenis huns Heeren.

Noodloos is het u te zeggen, hoe ongerymd het is zich te verbeelden, dat eenigen, die hun Verſtand en Zinnen bezaten, zo verbaazend zouden yveren voor eene bekende valschheid. Wy kunnen niet veronderſtellen, dat veelen zo dwaas en zinneloos zouden weezen om van Stad tot Stad te gaan, om iets te verkondigen, waar van zy geene overtuiging bezaten, —— en dit niet alleen, maar dat meer is, iets, van 't geen zy, uit eigen ondervinding, moesten verwagten, dat hun zou bloot ſtellen aan de ſtrengſte ſtraffen, aan de wreedſte en ſchandelykſte Marteldooden: en, gelyk zy geen uitzigt op belooning in deeze wereld konden hebben, zo konden zy zich met de verwagting daar van in eene andere wereld niet ſtreelen: ſtervende ter verdeediging van eene bekende Valschheid, verdubbelden zy hunne ſchuld tienvoudig: en zy zouden hunne eigene veroordeeling met hun bloed verzegeld hebben.

In deezer voege heb ik de blykbaarheden voor 's Heilands Opſtanding in het voor my ſterkst licht byeen gebragt. Myne aanmerkingen, over dit hoogstaangelegen onderwerp, vloeiden van zelve voort, uit de wyze waar op de Euangeliſten dit ſtuk verhaalen. Die ſchoone eenvoudigheid, en teffens ſterkſpreekende baarblyklykheid, doorſtraalende in het oorſpronglyk verhaal der gebeurtenisſen, betrekking hebbende op JESUS Verryzenis, is van die kragt, dat ik de toeſtemming even min kan wederhouden, als dezelve weigeren aan een wiskundig betoog. —— En, eer ik iets van aanbelang, ten deezen aanziene, geleezen had, maakte ik het Bewys, in gemelder voege, op.

ACHTSTE BRIEF.

Wat de Leerſtellingen en Beginzelen des *Christendoms* betreft, men moet ze in het Oorſpronglyke, en nergens anders, zoeken. Laaten de Wetgeleerden over *dit* of *dat*, en duizend dingen, twisten, ik heb niets meer te doen, dan tot de oorſpronglyke wetten te gaan. De Bybel is het Wetboek van waaren Godsdienst. Alle geſchillen over de Grondbeginzelen des Godsdiensts moeten daar ter toetze gebragt en beproefd worden, of zy met de groote Inſtellingen des Hemels ſtrooken. Doen zy het niet, wel aan, dat doldriftige Yveraars, en verſtandlooze Godgeleer-

leerden, daar over hartewarren; de eerlyke Man, de braave *Christen*, die voor heeft zynen leevenswandel in te rigten naar 't voorſchrift der Godlyke Wet, mag dezelve, als nutloos, verſmaaden.

Draag zorg, om op het *Algemeen oogmerk* der Heilige Schrift te letten. *Byzondere Plaatzen* der Gewyde Bladeren moeten uitgelegd worden op eene wyze, beſtaanbaar met het *Heerſchend* en *Algemeen Doeleinde* des Godlyken Woords. Neemen wy deezen hoofdregel der Uitlegkunde niet in agt, wy zullen dat woord Onzin — ja meer, Godslastering doen ſpreeken. De Leer der *Transſubſtantiatie* (eens veronderſteld zynde dat die gedrogtlykheid waarheid was) kon niet ſterker, met geen eigenaartiger en uitdruklyker bewoordingen geopenbaard zyn dan: *Dit is myn lichaam.* Gelooven wy niet in die ongerymde Leer der *Roomſche Kerke*, wy moeten *'t Gezond Verſtand*, de *Menſchlyke Rede*, te hulp roepen, die uitdrukking van den letterlyken zin ontblooten, en den waaren zoeken, in de algemeene Leer der Heilige Bladeren, gebruik maaken van een gezond *Oordeel*, waar mede wy geestlyke dingen met geestlyke vergelyken, en het verband der *deelen* met het *geheel* ontdekken.

't Is my geenzins onbekend, dat veelen zich zeer ontrusten over deeze wyze van Schriftuurverklaaren. De rede van hunne ongerustheid loopt terſtond in 't oog. Doch bondige waarheid vreest en ontvliedt het onderzoek niet. Haare ſchoonheid wordt best gekend by de nauwkeurigſte opmerking. Veel is 'er dat den ſchyn daar van aanneemt; doch de dag beſchaamt het bedrog. Valſche munt moge na egte in gedaante, kleur, ſtempel en opſchrift gelyken; vuur en ſchaal wyzen alleen aan uit wat de waare gehalte hebbe.

Durf de Waarheden van den Bybel gelooven, even zo als de Bybel ze openbaart. Het betekent voor u niets, of SOUTH een *Sabelliaan*, en SHERLOCK een *Tritheist* was, of CLARKE een *Ariaan*, en FOSTER een *Sociniaan* ware. Laat het uw Geloof niet doen wankelen: dat de een zulk een denkbeeld aan het woord *Perſoon* hegtte, als enkel eene *onderſcheide wyze van voorkomen* in de Godlyke handelwyze aanduide: die, ſchoon met rechtzinnige woorden omkleed, in den grond niet beter is dan loutere *Socinianery*. ——— Laat het u, aan den anderen kant, even onverſchillig zyn, of Dr. SHERLOCK, door drie onderſcheide Geesten te erkennen, (gelyk Mr. HOUWE,)

we,) met de daad de Leer der *Drieëenheid* onderſchraagde of om verre wierp —— of Dr. CLARKE, door het woord *Creatuur* niet op den Zoon toe te paſſen, zyn geheele ſtelzel in ééns het onderſt boven keerde, of de ſterkſte tegenwerping daar tegen uit den weg ruimde —— Laat het u niet ontrusten, of Dr. FOSTER, Dr. LARDNER, en Dr. PRIESTLEY, door te beweeren, dat CHRISTUS niet meer was dan een Mensch, in alle opzigten, (uitgezonderd zyne wonderdaadige Geboorte en voller maate van Goddelyke Wysheid,) zyner Broederen gelyk was, daar door de *Christenheid* geheel ontluisterd, of, met het wegverklaaren van alle verborgenheid, daar van een redelyker Stelzel gevormd hebben, beter geſchikt naar den ſmaak der *Joden*, der *Deisten*, en naar de vatbaarheid der Menſchen in 't algemeen. —— Gy behoeft u, myn Vriend, wegens deeze verſcheidenheid van gevoelens, onder de Godgeleerden niet te kwellen. Het eenige dat u te doen ſtaat, is den Bybel voor *u zelven* te leezen, met naarſtigheid en onpartydigheid te leezen —— onder afbidding van wysheid van den Vader der Lichten —— ten einde gy uit den Bybel den *Christlyken Godsdienst* leert konnen. Door deeze wyze van onderzoek zult gy in ſtaat geſteld worden, om te zien, wie der bovengemelde Geſchilvoerderen gelyk, en of wel iemand hunner het recht hebbe.

Ik kan u deeze handelwyze, met den hartlykſten ernst aanraaden, daar ik ze, op de proeve goed, en vol van voldoening, gevonden heb. Verſcheide zwyfelingen en belemmeringen zyn daar door te eenemaal opgeklaard, en ſchoon alle zwaarigheden niet zyn weggenomen, ik heb hier uit geleerd, my deeze te getroosten met eene volſlaagene berusting in de Godlyke Wysheid.

BEDENKING OVER HET NUT VAN DEN KOORTSBAST, MET DEN SPIRITUS VITRIOLI IN DEN SCORBUT.

Door *** M. D.

Daar is byna geene Ziekte, waaromtrent de denkbeelden der Geneesheeren meer verſchillen, dan ten aanzien van den *Scorbut*. —— Zommigen, en wel de meesten der Ouden, hebben de oorzaak daarvan in de vochten, andere in de vaste deelen, gezogt: terwyl zy, die voor het eerſte gevoelen ſtryden, wederom verſchillende ſoorten van ſcherp-

ten in de vogten aanneemen. Dit alles is zo bekend, dat ik het onnoodig oordeele, daarvan iets meer te zeggen: ik kan echter niet voorby aan te merken, dat de ervarenſte Geneesheeren, die de beste gelegenheid gehad hebben, deeze Ziekte, zo in haare oorzaaken, als ook in haare verſchynſelen en gevolgen, van naby te beſchouwen, het daarin volkoomen eens zyn, dat deeze Ziekte gepaard gaat met eene verſlapping der vaste deelen, en met eene ontbinding der vochten, en dat men, in de geneezing deezer Ziekte, voornaamentlyk zyne keuze tot zodanige middelen moest bepaalen, welke in ſtaat zyn, om beide de zo evengenoemde gebreken, zo wel der vaste deelen als die der vloeiſtoffen, te verbeteren. En inderdaad, wanneer men een weinig de uitwerkingen deezer Ziekte naagaat, dan ontdekt men ras, dat 'er niet alleen eene ontbinding, maar zelf een bederf der vochten plaats heeft, 't welk natuurlyk met eene verſlapping der vaste deelen, het zy als oorzaak, het zy als uitwerking, gepaard gaat. — Onder de gewoone middelen, die men ten allen tyde in deeze Ziekte heeft aangeraaden, behooren de *Herbæ antiſcorbuticæ*, die men op verſchillende wyzen laat gebruiken. — Ik kan niet ontkennen, dat ik meer dan eens by my zelven heb getwyfeld, of deeze Planten inderdaad wel een zodanig ſpecifiq vermogen in deeze Ziekte zouden bezitten, als men 'er gewoonlyk van opgeeft, en of 'er niet wel andere middelen zouden zyn, die dezelve in krachten overtroffen. De reden van deeze myne twyfelinge waren de volgende overdenkingen. — *Vooreerſt*, kan ik niet begrypen, hoe men aan deeze Plantgewasſen een ſpecifiq vermogen kan toeſchryven, tegen eene Ziekte, welker waare natuur men nog zo weinig kent, en waaromtrent men het nog niet eens is, of de ſcherpte, die men in de vogten veronderſtelt, van een zuuren of loogzoutigen aart is. — *Ten tweeden*, koomt het my voor, dat, terwyl men het thans onder de beroemdſte Geneesheeren eens is, dat de *Scorbut* met eene ontbinding der vogten, en met eene verſlapping der vaste deelen gepaard gaat, 'er behalven de *remedia antiſcorbutica* (*ſtricte ſic dicta*) middelen moeten voor handen zyn, die deeze zo ten aanzien van de *vis antiſeptica*, als ten aanzien van de *vis roborans*, verre overtreffen: en onder deeze hebben my altoos de *Cortex*, en de *Spiritus Vitrioli*, als de besten toegeſcheenen. — Ik hebbe my in deeze myne verwachting niet bedroogen; zedert ruim drie Jaaren, hebbe ik verſcheiden Lyders gezien, die aan eenen hevigen graad van

den

den *Scorbut* laboreerden, en ik hebbe altoos bevonden, dat de Kina en de Spiritus Vitrioli meerder uitwerking hadden, dan het aanhoudend gebruik van de eigentlyke *antiſcorbutica*. — Wel is waar, ik heb zomwylen het *Cerevisia*, of den *Spiritus antiſcorbuticus*, by de eerstgenoemde middelen gevoegt, en de heilzaamſte uitwerkinge daarvan ondervonden, doch zonder de Kina, (wanneer de Scorbut hevig was) heb ik zelden gelukkig geſlaagd. Myne Bedenkingen dierhalven, die ik hieromtrent myne Kunstgenooten hebbe willen mededeelen, bedoelen niet zo zeer om ten eenemaal een mistrouwen tegen de eigentlyke *antiſcorbutica* te verwekken, als wel, om hunne aandagt op dit onderwerp te trekken, en om hen tot een nader onderzoek op te wekken, of namentlyk deeze zo hoog gepreezen middelen, als de eenigſte en waare ſpecifique middelen in de Scorbut moeten erkend worden, en of 'er, de zaak wel ingezien, niet nog andere middelen zouden gevonden worden, die boven dezelve de voorkeur verdienden, of ten minſten, die men (wanneer de gewoone middelen niet aan onze verwagting voldeeden) by dezelve zoude kunnen voegen. En hiertoe zoude ik, volgens de ondervinding der beroemdſte Schryvers omtrent dit ſtuk, de Kina, den Spiritus Vitrioli, en andere Antiſeptica, voorſlaan.

NATUURLYKE HISTORIE DER YSVOGELEN.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Ysvogel* wordt in 't Grieksch Αλκυων geheeten; in 't Latyn oudtyds *Alcedo* en *Alcyon*, hedendaagsch *Ispida*; in 't Italiaansch, *Uccello Pescatore*; in 't Spaansch, *Arvela*; in 't Hoogduitsch, *Eiss-vogel*; in 't Engelsch, *King's-fiſher*; in 't Poolsch, *Zimorodek Rzeczny*; in 't Fransch, *Martin-Pêcheur*.

De oude naam *Alcyon* was, by de *Grieken*, zeer vermaard, men noemde de ſtille Dagen, omtrent den Winter zonneſtand, wanneer de lugt en zee bedaard zyn *Alcyonici*; Dagen zo dierbaar voor de Zeelieden, geduurende welken zy op zee hunne reis zo veilig als te land konden voortzetten. Deeze zelfde Dagen werden den *Alcyon* gegeeven om zyne Jongen op te voeden. De Verbeeldingskragt, altoos gereed om de eenvoudige ſchoonheden der Natuure met het wonderbaare op te tooijen, heeft het zo

verre gebragt, dat ze het nest van den *Alcyon* op een ſtille en bedaarde Zee, vlottende, verbeeldde (*), 't was EOLUS, die de Winden betengelde, ten wille zyner Kleinkinderen; ALCYONE, zyne klaagende en eenzaame Dogter, ſcheen nog van de Zeegolven te rug te eiſchen haaren ongelukkigen CEYX, dien NEPTUNUS hadt doen omkomen.

Even gelyk alle andere Fabelen, is deeze Beeldſpraakige Geſchiedenis, van den Vogel *Alcyon*, niets anders dan een zinnebeeld van deszelfs Natuurlyke Historie; en men verwondert zich, met rede, dat ALDROVANDUS zyn breedvoerig onderzoek na den *Alcyon* beſluit, met aan te merken, dat deeze Vogel niet meer bekend is. De beſchryving van ARISTOTELES alleen hadt hem dien Vogel kunnen doen kennen, en toonen dat het dezelfde is als onze *Ysvogel*. „ De *Alcyon*," ſchryft die Wysgeer, „ is niet „ veel grooter dan een Mosch; zyne Pluimadie is met „ blauw en groen geſchilderd, en met Purper opgeluisterd; „ deeze ſchitterende kleuren zyn vereenigd, en ſmelten door „ elkander op het Lyf, op de Vleugelen, en den Hals: „ zyn geelagtige Bek is lang en ſcherp gepunt (†)."

Even zeer wordt de *Ysvogel* aangeduid door de vergelyking der Natuurlyke Geaartheden. De *Alcyon* was eenzaam en droevig; dit past op den *Ysvogel*, dien men altoos alleen ziet, en wiens paartyd zeer kort duurt. ARISTOTELES doet zyn *Alcyon* de Zeeöevers bewoonen, maar zegt dat hy ook de Rivieren hoog op gaat, en aan derzelver boorden zich onthoudt; nu kan men niet twyfelen of de *Ysvogel* der Rivieren laat zich ook gaarne vinden aan den Zeeoever, waar hy alle benoodigdheden voor zyne Leefwyze aantreft, en wy zyn des verzekerd door Ooggetuigen. De *Ysvogel* wordt ons berigt uit *Provence*, is gaarne aan den oever der Zee en der kleine ſtroomen, welke zich daar in ontlasten; hy eet van de kleinſte ſchulpviſchen, neemt ze in den bek, en verplettert ze door ze met kragt op de ſteenen te ſmyten. Hy zoekt ook de groote wormen op, die aan ſtrand gevonden worden. Zyn vleesch riekt naar Muskus.

(*) ELIANUS en PLUTARCHUS verbeelden het indiervoege. PLUT. *de Solert.*

(†) ARISTOTELES, Lib. IX. Cap. XIV. Ik heb den Bek *geelagtig* genoemd, het woord ὑπόχλοον, met SCALIGER dus, en niet door *Groenagtig*, met GAZA vertaalende.

kus (*). KLEIN ontkent zulks, doch hy ſpreekt alleen van de *Baltiſche Zee*, en heeft den *Ysvogel*, gelyk wy vervolgens zullen doen zien, zeer slegt gekend. Voor het overige was de *Alcyon* niet zeer algemeen in *Griekenland* en *Italie*. CHERREPHON bewondert, by LUCIANUS, den zang diens Vogels als voor hem geheel nieuw. ARISTOTELES en PLINIUS zeggen, dat de *Alcyons* zich zeldzaam en zeer ter vlugt vertoonen, dat ze met vlugge vaart rondsom de Scheepen vliegen, en daar op in hun kleine hol, aan den oever, wederkeeren (†). Dit alles past wonder wel op den *Ysvogel*, die nergens zeer algemeen is, en zich ſchaars vertoont.

Men herkent desgelyks onzen *Ysvogel* in de wyze waarop de *Alcyon* viſcht, LYCOPHRON (§) noemt hem den *Dompelaar*, die zich, zegt OPPIANUS, al vallende, nederwerpt en in Zee ſtort. Van wegens dit loodrecht nedervallen in 't water, noemen de *Italiaanen* den *Ysvogel* ook *Piombino*. In deezer voege komen alle de uitwendige kenmerken en natuurlyke geaartheden onzes *Ysvogels* overeen met den *Alcyon*, door ARISTOTELES beſchreeven. De Dichters deeden het nest van den *Alcyon* op zee dryven; de Natuurkundigen hebben ontdekt, dat hy geen nest maakt; maar de eijeren legt in horizontaale gaten aan de Zeeoevers of den kant der Rivieren.

De Paartyd van den *Alcyon* en de Dagen *Alcyonici* geheeten, niet verre van den Winterzonneſtand geſteld, zyn de eenige, die niet volmaakt overeenkomen met het geen wy van den *Ysvogel* weeten: ſchoon zy vroegtydig paaren, en voor de Nachtevening; doch, behalven 't geen de Fabel gevoegd kan hebben by de Geſchiedenis der *Alcyonen*, om dezelve te verſraijen, is het zeer mogelyk, dat de Paartyd dier Vogelen, onder een veel heeter Lugtſtreek, nog vroeger eenen aanvang neemt; daarenboven hadt men verſchillende gevoelens over het ſayzoen der *Alcyoniſche Dagen*. ARISTOTELES ſchryft, dat in de Zeeën van *Griekenland* deeze Dagen niet altoos omtrent den Winterzonneſtand invielen, dat zulks veel geregelder geſchiedde in de Zee van *Sicilie* (*). De Ouden kwamen ook niet overéén, omtrent het getal dier Dagen, en COLUMELLA plaatst dezelve op

(*) *Notice jointe aux envois de* Mr. GUYS.

(†) PLINIUS, Lib. V. Cap. IX. en ARISTOTELES, Lib. V. Cap. IX.

(§) LYCOPHRON, in *Caſſandra*.

(*) ARISTOTELES, Lib. V. Cap. VIII.

op de *Kalenden van Maart* (*): den tyd op welken onze *Ysvogel* zyn nest betrekt.

ARISTOTELES ſpreekt onderſcheiden alleen van éene ſoort van *Alcyon*, en het is enkel op eene twyfelzinnige en hoogst waarſchynlyk bedorve plaats, en waar hy, volgens de verbetering van GESNER over twee ſoorten van *Zwaluwen* handelt (†), dat de Natuurbeſchryvers van twee *Alcyonen* melding maaken: een kleine, die geluid ſlaet, en een groote, die ſtom is: waarom BELON, die twee ſoorten willende vinden, den *Riet-Lyster*, voor den *Zingenden Alcyon*, en den *Ysvogel*, voor den *Stommen Alcyon* genomen heeft; ſchoon deeze laatſte niet min dan ſtom is.

Deeze oordeelkundige naſpeuringen oordeelden wy noodig, ten opzigte van een onderwerp, 't welk de meeste Natuurkundigen in het duister gelaaten hebben. KLEIN, die dit opmerkte, heeft de duisterheid nog vermeerderd, en de verwarring vergroot, met aan den *Ysvogel* twee voor- en twee agter-vingeren toe te ſchryven: hy grondt zich op 't gezag van SCHWENKFELD, die in dezelfde dwaaling verviel, en eene verkeerde afbeelding van BELON, door dien Natuurbeſchryver, nogthans verbeterd, daar by de gedaante van den poot deezes Vogels, welke zonderling is, zeer wel beſchryft: van de drie voorvingeren is de buitenſte zeer naauw met den middelſten vereenigd, tot aan de derde geleding, indiervoege, dat het ſlegts één vinger ſchyne, 't welk van beneden een breeden en platten voet vormt, de binnenſte vinger is zeer kort, en korter dan de agtervinger: de Pooten zyn desgelyks kort; de Kop is groot; de Bek lang, breed aan het grondſtuk, en aan 't einde ſcherp gepunt.

De *Ysvogel* is de ſchoonſte van alle Vogelen in onze Lugtſtreek; daar is 'er geen in *Europa*, die by den *Ysvogel* kan haalen in netheid, rykheid, en ſchittering van kleuren: zy hebben de kleurſmeltingen van den regenboog: den glans van brandverwe, den luister van zyde; het gehee-

(*) Zie COEL. RHODIG. *Lect. Antiq.* Lib. XIV. Cap. XI.

(†) Lib. VIII. Cap. III. Τὸ τῶν Ἀλκύονων γένος, door GAZA en MIPHUS overgezet door *Alcedones*, ſchoon *Aedon* eigenlyk een *Nagtegaal* betekent, en het veel beter is met GESNER te leezen Χελιδόνων, en deeze plaats van den *Zwaluw* te verſtaan: dewyl ARISTOTELES, in den volgenden regel, afzonderlyk begint te ſpreeken van den *Alcyon* als eene verſchillenden Vogel.

heele middelſte gedeelte van den Rug en het bovenſte van den Staart, is helder en ſchitterend Blaauw, 't welk in 't ſchynzel der Zonne, naar ſaphier en turkois zweemt: het Groen vermengt zich op de Vleugelen met het Blaauw, en het meerendeel der Vederen heeft zeegroene tippen: de Kop en het bovenſte van den Hals zyn eveneens getekend met de helderſte plekken op een hemelsch blaauwen grond. GESNER vergelykt het brandende Rood en Geel op de Borst, by den gloed eener brandende koole.

Het ſchynt dat de *Ysvogel* afkomſtig is uit Lugtſtreeken, waar de Zon, met een vloed van veel zuiverder licht, alle de ſchatten der rykſte kleuren ten toon ſpreidt (*). En, indedaad, indien onze ſoort van *Ysvogels*, niet bepaald behoore tot de Oostlyke en Zuider-Lugtſtreeken, zal het geheele geſlacht dier ſchoone Vogelen van daar oorſpronglyk moeten geagt worden: want, voor éene enkele ſoort, welke wy in *Europa* hebben, leveren *Africa* en *Aſia* ons 'er meer dan twintig op, en wy kennen nog acht andere ſoorten in de heete Gewesten van *America*. De *Europiſche Ysvogel* is zelfs in *Aſia* en *Africa* verſpreid, verſcheide *Ysvogels*, uit *China* en *Egypten* gezonden, vindt men dezelfde als de onze, en BELON verzekert ze in *Griekenland* en *Thracie* gezien te hebben.

Schoon deeze Vogels uit de heetſte Gewesten afkomſtig zyn, gewennen zy zich aan de gemaatigdheid, en zelfs aan de koude van het onze: in den Winter ziet men ze aan de rivieren, zich onder het Ys dompelende, van daar met den prooy weder boven komen: van hier onze benaming van *Ysvogel*: BELON tast derhalven mis, wanneer hy ſchryft, dat deeze Vogels alleen door onze Landen heen trekken: dewyl zy, als het vriest, in dezelve zich onthouden.

Zyn vlugt is ſnel en aanhoudend: hy volgt doorgaans de loop der beeken, langs het oppervlak des waters heen ſcheerende, onder het vliegen ſchreeuwende *ki*, *ki*, *ki*, *ki*, met

(*) 'Er is eene ſoort van *Ysvogel*, algemeen op alle de Eilanden van de *Zuidzee*: wy hebben opgemerkt, dat zyne Pluimadie veel ſchitterender is tusſchen de Keerkringen, dan in Landen buiten de gemaatigde Lugtſtreek gelegen, als *Nieuw-Zeeland*. FORSTER, *Obſervations à la ſuite du ſecond Voyage de* COOK, p. 181. Op de *Societeit Eilanden*, draagt de *Ysvogel* den naam van *Eroore*.

met een ſchelle ſtem, die de oevers der rivieren doet weergalmen. In den Voortyd heeft hy een anderen zang, dien men kan hooren, ondanks het geraas der golven en der watervallen. De *Yſvogel* is zeer wild en vliegt verre weg; hy zet zich op een over 't water hangenden boomtak, om te viſchen: hy blyft 'er onbeweegelyk, en beſpiedt dikwyls, twee uuren agtereen, het oogenblik dat 'er een klein viſchje voorby zwemt: op deezen prooy valt hy aan, zich in 't water laatende vallen, waar hy verſcheide ſeconden blyft, en 'er uitkomt met het viſchje in den Bek, 't geen hy aan land brengt, en op den grond ſlingert om het te dooden, eer hy het doorzwelgt. ——— By mangel van over 't water hangende takken, gaat hy zitten op een ſteen aan den waterkant, of op den grond zelve: doch, op het oogenblik dat hy een klein Viſchje ziet, vliegt hy twaalf of vyftien voeten hoog op, en laat zich loodrecht nedervallen van die hoogte: dikwyls ziet men ook, dat hy zich ophoudt in zyn ſnelle vlugt, en onbeweeglyk eenigen tyd op dezelfde plaats blyft: dit is zyne handelwyze in den Winter, wanneer het trochel water of het dikke ys hem noodzaaken de rivieren te verlaaten, en de altoos vlietende beekjes te verkiezen: by elk ophouden, blyft hy als hangen op de hoogte van vyftien of twintig voeten, en wanneer hy van plaats wil verwiſſelen, daalt hy neder, tot op één voet hoogte boven 't water, hy beurt zich vervolgens weder op, en blyft op nieuw hangen. Dit herhaald en bykans aanhoudend bedryf, bewyst, dat deeze Vogel, om zeer kleine voorwerpen, Viſchjes of Inſecten, zich in 't water dompelt, en dikwyls te vergeefsch: want hy legt, op die wyze, groote einden wegs af.

De *Yſvogel* neſtelt aan de oevers der rivieren en beeken, in gaten door andere dieren gemaakt, doch door hem hermaakt; men vindt 'er geringe overblyfzels van Viſſchen en Schelpen onder het ſtof, zonder eenige gedaante van een neſt: en 't is op dit ſtof, dat wy de eijeren van deezen Vogel hebben zien leggen, zonder die kleine draaden op te merken, waarmede de *Yſvogel*, volgens BELON, zyn neſt doorwerkt, en zonder in 't zelve die gedaante te beſpeuren, welke ARISTOTELES daar aan toeſchryft, 't zelve, wat de gedaante betreft, vergelykende met een overhaalglas met een langen hals: en wat de ſtoffe en maakzel aanbelangt, met die Zee-ballen, beſtaande uit Zeeplanten in elkander verward, die men bezwaarlyk kan verbreeken, doch, gedroogd zynde, ſtukken gewreeven kunnen worden, 't zelfde

de moeten wy aanmerken, ten opzigte van het *Halcyonium* van PLINIUS, waar van hy vier ſoorten opgeeft, en door zommigen uitgevent zyn voor nesten van den *Alcyon*; doch indedaad niets anders zyn, dan onderſcheiden ſoorten van Zeeballen, die geen gemeenſchap met de Vogelnesten hebben. —— Wat de beroemde Vogelnestjes van *Tonquin* en *Cochinchina* aanbelangt, die men desgelyks voor Nesten van den *Alcyon* heeft willen doen doorgaan, zy zyn het werk van eene ſoort van *Zwaluwen*.

In de maand Maart beginnen de *Ysvogels* in hunne Nestgaten te kruipen: het Mannetje zit dan het Wyfje met veel vuurigheids na. De Ouden hielden de *Alcyonen* voor bovenmaatig driftig in het paaren, zeggende dat het Mannetje by het paaren het leeven inſchoot. ARISTOTELES wil, dat ze, vier maanden bereikt hebbende, tot de voortteeling bekwaam zyn.

Voor het overige is onze ſoort van *Ysvogels* niet talryk, ſchoon zy, volgens GESNER, ſes, zeven, en ook wel negen Jongen voortbrengen. Hunne leevenswyze doet 'er veelen omkomen, en zy trotſeeren niet altoos ongeſtraft onze Winterkoude; men vindt ze dood op 't ys. OLINA wil dat ze vier of vyf jaaren leeven: men weet alleen, dat men ze eenigen tyd leevende kan houden in een vertrek, waar kleine leevendige vischjes in kommen zwemmende hun worden voorgeſteld. Zeker Heer te *Amſterdam*, verhaalde den Heer VOSMAER, dat hy een *Ysvogel* een geruimen tyd gehouden hadt in een klein vertrekje, in welks midden een kom was met kleine vischjes en water gevuld, die de *Ysvogel* in de vlugt 'er behendig wist uit te pikken (*). De Heer D'AUBENTON heeft 'er eenige verſcheide maanden gevoed, door ze alle dagen kleine verschgevangen vischjes te geeven: dit is het eenig voedzel, voor dit Gevogelte paſſende: want van vier Ysvogelen, my den 21 Aug. 1778 bezorgd, en die zo groot waren als de Vader en de Moeder, ſchoon gegreepen uit een nest in een gat aan den oever der Riviere, weigerden twee beſtendig, vliegen, mieren, aardwormen, deeg, kaas, en ſtierven van honger naa twee dagen: de beide anderen, die een weinig kaas en eenige aardwormen nuttigden, leefden ſlechts zes dagen. —— Wyders merkt GESNER op, dat men den *Ysvogel* niet kan temmen, en dat hy altoos even wild blyft, dat zyn vleesch naar muskus riekt, en niet goed is om te eeten.

Zon-

(*) *Feuilles de* VOSMAER, 1769.

Zonderling is het, dat een Vogel, die met zo veel ſnelheids en aanhoudend vliegt, geen grooter Vleugelen heeft, ze zyn zeer klein naar evenredigheid van zyne grootte; men oordeele daar uit over de kragt der ſpieren, tot het vliegen noodig: want 'er zyn, misſchien, geen Vogels, die zo vlug en ſnel beweegen. De *Ysvogel* ſnelt als een pyl uit een boog; als hy een gevangen Visch zich laat ontvallen van den tak, waar op hy zit, hervat hy, nederſchietende, menigmaal dien prooy, eer dezelve op aarde valt: dewyl hy doorgaans op dorre takken gaat zitten, heeft men uitgevent, dat de takken, waar op deeze Vogels rusten, verdorren.

Men heeft aan gedroogde *Ysvogelen* het vermogen toegeſchreeven, om Lakens en andere Stoffen te bewaaren en de Motten af te weeren, de Kooplieden hangen ze daarom in hunne Magazynen; van hier heeft hy, by zommigen, uit tegenoverſtelling den naam van *Mot-vogel*, ook dien van *Drapier* en *Garde Boutique*: 't kan zyn dat de Muskuslugt de Inſecten afweert; doch niet meer dan alle andere ſterke reuk: dewyl het Lichaam der *Ysvogelen* ligt uitdroogt, heeft men beweerd, dat hun vleesch nooit bederft: dan deeze kragten, ſchoon enkel ingebeeld, haalen niet by de wonderen, welke eenige Schryvers vermelden; de bygeloovige denkbeelden der Ouden over den *Alcyon* weder ophaalende.

Hy heeft, naar hun berigt, de eigenſchap om den blixem af te weeren; een begraaven ſchat te vermeerderen, en, ſchoon dood, verandert zyn Pluimadie telkens in den ruityd. Hy deelt, zegt KIRANIDES, den geenen, die hem by zich draagt, bevalligheid en ſchoonheid; hy ſchenkt vrede in huis, ſtilte op zee, lokt de visſchen aan, en verſchaft eene overvloedige vangst op alle wateren; deeze Fabelen ſtreelen de Ligtgeloovigheid, doch ongelukkig zyn het niet dan Fabelen. — Vreemd, dat men ze verſpreid vindt tot by de *Tartaren* in *Siberie*. Men ziet, ſchryft de Heer GMELIN, door geheel *Siberie*, *Ysvogels*, en de Vederen van deezelve worden van de *Tartaaren* en de *Oſtiakers*, tot verſcheide bygeloovige einden gebezigd. De eerstgemelden trekken ze uit, werpen ze in 't water, en bewaaren zorgvuldig alle die boven dryven, zy geeven voor, dat men, wanneer men met een derzelve, eene Vrouw of zelfs haare Klederen aanraakt, daar door verliefd wordt. De laatstgenoemden, neemen de Huid, den Bek en de Pooten van deezen Vogel, en ſteeken ze in een beursje; zo lang zy dit beſchermmiddel bezitten, gelooven zy geen kwaads te vreezen te hebben. De Man,

die

die my dit middel, om gelukkig te leeven, leerde, kon zich niet wederhouden van traanen te ſtorten; zeggende, dat het verlies van zulk een dierbaar pand hem op 't gemis van Vrouw en Goederen te ſtaan gekomen was. — Ik verklaarde hem, dat, egter, die Vogel zo vreemd eene zaak niet moest weezen; naardemaal een zyner Landsgenooten my 'er een, met al zyne Vederen, hadt aangebooden. Hy ſtondt hier over verſteld, en betuigde, dat, indien hy 't geluk hadt om 'er een te vinden, hy dien aan niemand zou overgeeven (*).

(*) GMELIN, *Voyage en Siberie*, Tom. II. p. 112.

BRIEF VAN DEN HEER LE COZ, OVER ÉÉN- EN DERTIG CACHELOTTEN, OP DE KUST VAN NEDER-BRETAGNE AAN STRAND GEWORPEN.

„ De dagelykſche Nieuwspapieren hebben ons het opgemelde Voorval in 't algemeen verhaald; het zal onzen „ Leezeren, zo wy hoopen, niet ongevallig zyn, hier een „ breeder en egt verſlag aan te treffen. Een Nieuwstyding „ en het Berigt van een waarneemer verſchillen veel."

MYN HEER!

Ik ben, met veelen myner Landsgenooten, ooggetuigen geweest van een verſchynzel, de aandagt der Natuurkenneren waardig. 't Is waarſchynlyk een gevolg van den ſterken Winter deezes Jaars, welks ſtrengheden de Noordſche Gewesten nog meer hebben moeten gevoelen dan de onze. Ik geloof, myn Heer, dat gy 'er niet tegen zult hebben om deeze Gebeurtenis eene plaats in uw Maandwerk (*) te geeven. ——— De Visſchen, waar over ik u zal onderhouden, liggen voor een groot gedeelte, nog op ſtrand, aan de Westzyde, een vierde myl van *Audierne*, eene kleine Zeehaven in *Neder-Bretagne*. Zy zyn geſtrand aan een Inham, op de Kaart van *Bretagne* getekend, met den naam van *Caap Estain*.

Op Saturdag, den 13 Maart, vondt men aan deezen Inham, op het Zand, veel kleine Visſchen, die de lieden, daar-

(*) De *Mercure de France*. . . . . .

daaromſtreeks woonachtig, wegnamen: dien zelfden dag kwamen 'er, in de Haven van *Audierne*, zo veel Bruinviſſchen, dat men over derzelver aantal verbaasd ſtondt. Men ontdekte welhaast, dat deeze Viſſchen verſchriklyke vyanden poogden te ontvlugten. Ook zag men een Vaartuig van middelbaare grootte, komende van *Rat*, welks vreemde wendingen, toen onverklaarbaar, naderhand zyn toegeſchreeven aan de vrees die zulk een leger van Zeedieren heeft kunnen aanjaagen. — Op Zondag den 14, 's morgens, omtrent zes uuren, was de Zee zeer hoog en de wind ſtak ſterk op uit den Zuidwesten; een jammerend geluid, van *Ceap Eſtain* komende, joeg ſchrik in de harten der lieden die drie vierde myl Landwaards in woonden. Twee Perſoonen, het ſtrand langs gaande, om zich na eene nabuurige Kapél te begeeven, hier te Land bekend onder den naam van *St. Hugen*, ſtonden geheel verſteld op dit geluid. Welhaast ontdekten zy, op eenigen afſtand, ſchriklyke groote Dieren, die in Zee eene geweldige beweeging maakten. De Viſſchen, door de golven voortgeſtuwd, naderden het ſtrand, en ſloegen, met groot geweld, met hunne ſtaarten in 't water, en 't geraas vermeerderde door het water, 't geen zy ſchuimende uit hunne blaasgaten in de lugt ſpooten. Op 't gezigt der eerſten, die op 't ſtrand klomden, wilden die twee lieden de vlugt neemen; maar zy ſtonden verſtyfd van ſchrik, wanneer zy op deeze voorgangers eene menigte anderen zagen volgen, welker aantal en grootte hunne verſchrikte verbeelding, buiten twyfel, voor hun oog vermeerderde.

Toen de ſchrik en het water toelieten, dat men deeze Viſſchen naderde, telde men 'er één- en dertig van onderſcheide grootte. 's Anderen daags gaf men 'er berigt van aan de Heeren van de Admiraliteit te *Quimper*, omtrent acht mylen van de gemelde plaats liggende. Ik kreeg terſtond de weet, en uit de afmeetingen, welke men deezen Viſſchen toeſchreef, oordeelde ik, dat men zich in den naam bedroog; ze *Souffleurs* of *Bruinviſſchen* noemende.

Den 15den 's morgens, ging ik derwaards, en ontdekte dat het geen *Souffleurs*, maar *Cachelotten* waren. Deeze Dieren leverden een zeér opmerkenswaardig vertoon op. Verbeeld u, myn Heer, één- en dertig Viſſchen, en de kleinſte vier- en dertig voeten lang, op eene kleine plaats ingeſlooten, en alle op eene vry ſchilderagtige wyze liggende. Jammer is het, dat de beroemde BUFFON, of iemand zyner geleerde Medearbeiderен, geen ooggetuigen

heeft

heeft kunnen zyn van deeze vertooning! Welk eene gelegenheid, de éénige, misschien, van dien aart, om een weinig bekend Zeedier te leeren kennen, en een nieuw licht te verspreiden over een zo aanmerkelyk gedeelte der Natuurlyke Historie!

Alle deeze Visschen hebben, op 't strand, ten minsten vier- en twintig uuren geleefd. Langer zouden zy 't gehouden hebben, ware gebrek aan voedzel hun onvermydelyk lot niet geweest, en hadden de gedaane poogingen, tegen 't geweld der hun overmeesterende golven, hunne kragten niet uitgeput. Men verhaalde my, dat 'er een, 's morgens even voor myne aankomst, gestorven was. Des Maandags avonds, begaven zich dertig menschen, gelooovende dat de Visch dood was, op denzelven, waarschynlyk om 'er de huid van af te snyden. Een der toekykeren, vermoedende dat het Dier nog leefde, gaf, kwaadaartig genoeg zeker, een hak in den staart. De Visch, door pyn gewekt, schudde zich met eisselyk geweld, wierp de Menschen van zyn rug, eenigen in 't water, anderen op 't strand, bereikte met zyn staart eenige nabystaanden, die herwaard en derwaard stooven, op vyf of zes voeten afstands. Gelukkig verzeerde zich niemand, dat het noemenswaardig is.

Deeze *Cachelotten* zyn bykans alle Wyfjes: twee hebben, op 't strand liggende, geworpen, 't geen voorgegaan werd door een vervaarlyk getier. De een bragt twee, de ander één Jong voort. Men zegt, deeze Jongen leevende gezien te hebben, en voegt 'er by, dat 'er twee van zelve in Zee sprongen: wat my betreft, ik geloof dat ze door de golven zyn medegesleept. Het op 't strand gebleeven Jong is zeer wel gevormd, het heeft nog geen tanden, en is omtrent tien voeten lang. Eenige andere deezer Visschen hebben dergelyk vervaarlyk geluid geslaagen; zy wierpen geene Jongen, dan hunne buiken kreegen groote openingen, waaruit terstond hun ingewand stortte.

Benevens den Heer MESMEUR, Luitenant-Generaal der Admiraliteit, die, in een onderdom, waar in de meesten op niets anders dan het neemen van hun vermaak gesteld zyn, alleen smaak schynt te vinden in Kunsten en Weetenschappen, welke hy met een gelukkigen uitslag beoefent, heb ik verscheiden deezer Visschen gemeeten.

Geen is 'er onder, gelyk ik boven reeds aanvoerde, of hy haalt meer dan 34 voeten: één was omtrent 44 voeten lang. Zie hier de Afmeetingen van deezen laatstgemelden,

zo naauwkeurig als wy ze hebben kunnen opneemen van dit Dier, voor geen klein gedeelte reeds in 't zand geweld. —— De Staart van deezen *Cachelot*, lang 6 voeten en 9 Duimen, hadt twee dwarsſtaande vinnen, omtrent 2 duimen dik, elk van 5 voeten, 't welk aan den geheelen Staart de breedte van 10 voeten geeft. —— Van den wortel van den Staart tot het einde van den Bek, maten wy 37 voeten en 7 duimen. —— De Oogen, agter aan den Kop geplaatst, een weinig op zyde, zyn zeer klein, naar evenredigheid van het Dier, zy ſcheenen omringd met een kring van omtrent 3 duimen, als van eene fyne en kaale ſtoffe: zy ſtaan 8 voeten en 6 duimen van het einde des Beks. Boven op den Kop, een weinig ter ſlinker zyde, is een Opening of Blaasgat, van omtrent 6 duimen, waar uit de Visch het water tot op eene groote hoogte blaast. De Bek, onder aan den vervaarlyk grooten Kop, zich niet tot het agterſte gedeelte uitſtrekkende, is omtrent 6 voeten lang; en is van binnen vervuld met een zeer dik ſtuk vleesch, 't geen ons bleek de Tong te zyn. Deeze vleeschklomp ſcheen van den beginne af tot verderf over te ſlaan, en verminderde zeer veel in grootte. De Onderkaak alleen is van groote Tanden voorzien, en in de meeste krom, naar gelange zy dieper in den Bek ſtonden; zy beſlaan de beide zyden van de Kaak, het getal is ongelyk in onderſcheide Visſchen. Ik heb 'er in een 60 geteld, dan het doorgaande getal was 48 of 50. Het Boven-kaakbeen heeft, in de meesten, alleen gaten, tegen over de Tanden in de Onderkaak. By eenigen troffen wy ook Tanden, doch zeer kleine, witte en platte, in de Bovenkaak aan, zy ſtaken niet meer dan een linie buiten het tandvleesch. De Kop is plat op de zyden: de grootſte breedte, boven op, neemt na beneden af tot aan de Onderkaak, die, in het door ons gemeeten Dier, ſlegts 8 duimen beneden breed was, en 4 duimen aan het uiterſte van den Bek. Op 10 voeten van het voorſte van den Visch, hadt hy, te weder zyden, 2 Zwemvinnen, 3 voeten lang en 3 duimen dik. De omtrek des Lyfs was, op 't breedſte gemeeten, 34 voeten en 8 duimen. In dit opzigt verſchillen de *Cachelotten*, door ons waargenomen, zeer veel van die wy beſchreeven vinden in de *Encyclopedie Methodique*.

Zeer bezwaarlyk kan ik u een denkbeeld geeven, van den indruk op my gemaakt, door het vertoon van één- en dertig zulke groote Visſchen, verzameld in eene plaats, ten

hoog-

hoogſten honderd ſchreeden lang en veertig breed. Deeze opeenhooping deedt ze ons, misſchien, minder lang, en minder groot, voorkomen. 't Is alleen door ze te meeten, dat men een recht begrip van derzelver grootte kan krygen: hierom geloof ik, dat men van deeze Zeeſchepzels, in Zee gezien, geen ander dan een zeer onvolkomen denkbeeld kan vormen.

De Huid van den Cachelot is hard, zwart op den Rug, wat helderder aan den Buik. Het eerſte bekleedzel laat zich gemaklyk afligten, het droogt ſchielyk, en vertoont zich als eene ſtoffe, niet onbevallig voor 't oog en zonder ſtank. Het vet of ſpek van den Visch, 't geen onmiddelyk onder de Huid gevonden wordt, is aan den Rug tusſchen de 4 en 5 duimen dik, aan den Buik één duim minder. Het vleesch is roodagtig, niet ongelyk aan dat van een Varken. Aan den Staart is het vet en mager gemengeld, even als het lekkerſte ſpek. Eenigen der Kustbewoonderen hebben het geproefd, en vry goed van ſmaak bevonden; anderen hebben het vet, op 't ſtrand uitgeloopen, verzameld, en 'er, zo men my 'er van zegt, goede nagtlichten van gemaakt. Ik zag dat een hond het met groote graagte, als een lekkerny, op at. Deeze Visſchen ſchynen zeer veel, zeer heet, en met water onvermengbaar bloed te hebben: het vloeide by ſtraalen uit de Lichaamen. De Zee ſcheen, geduurende de vyf uuren, dat ik my op 't ſtrand bevondt, alleen baaren vol bloeds op te werpen.

Opmerkenswaardig is het, dat alle deeze Visſchen Wyfjes waren. Dit heeft eenigen doen beweeren, dat zy na ſtrand gedreeven, en daar op geraakt zyn, om de vervolging der Mannetjes te ontgaan, die, gelyk zy beweeren, de Wyfjes nazitten om de Jongen op te eeten. Dit gevoelen komt my ongegrond voor. Myn denkbeeld en myne gisſingen hier over zouden hier te veel plaats beſlaan. Ik bemerk dat myn Brief reeds lang genoeg is. Men is tegenwoordig bezig met deeze vervaarlyke Lichaamen aan ſtukken te ſnyden. Tot myn groot leedweezen kan ik 'er niet by zyn, om de ontleeding by te woonen; en het inwendig geſtel der thans uitwendig beſchreevene Cachelotten te beſchouwen. Niet te min zal ik myn best doen, om de beste narigten te bekomen: en misſchien zullen deeze my in ſtaat ſtellen, om, met eeniger behulp, 'er eene Verhandeling over te ſchryven, die der Natuurkundigen aandagt verdient.

Ik ben, enz.

BEDENKINGEN OVER DE BYKOMENDE VOORDEELEN, ONTSTAANDE UIT DE KENNIS DER OUDE SCHRYVEREN, IN DERZELVER EIGENE TAALE.

(*Uit het Engelsch.*)

Nam cætera, neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum; at haec studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent; delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

CICERO, *pro Archia.*

Wanneer wy het oog slaan op den algemeenen geest van traagheid, in oefening en gezetheid op uitspanning, zo natuurlyk der Jeugd eigen; en, misschien, al te zeer gekoesterd door de heerschende grondregelen en aangenomene gebruiken onzer dagen, blykt het voor ieder een stuk van ernstige opmerking te zyn, te overweegen, hoe het bykome, dat deeze zwakheden onzer natuure zo algemeen de overhand bekomen hebben; en welke de bestgeschiktste en kragtdaadigste middelen zyn om derzelver voortgang te stuiten, en dus ook de verderf dreigende gevolgen af te weeren. Dit veld zou nogthans te wyd zyn, om, in eene korte Proeve, af te loopen. Eenige weinige Bedenkingen, nogthans, zullen mogelyk, met voordeel kunnen gemaakt worden.

In de eerste plaats mogen wy hier aanmerken, dat een hoofdoorsprong der jammeren, welke wy beklaagen, gezogt moet worden in de aanmoediging, die ze gevonden hebben by derzelver geslaagenste tegenstreeveren, die ongelukkig het stuk verkeerd inzagen, en verkeerde middelen te baate namen. De paden, langs welken men tot Weetenschap en Wysheid geraakt, kwamen den zodanigen, die ze bewandeld hadden, lang, verdrietig en hobbelig, voor, met veele doornen bezet; dit bewoog hun, uit ievver voor de belangen der Geleerdheid en het bevorderen der beschaavende Letteren, den toegang tot den Tempel van MINERVA zo gemaklyk te maaken als eenigzins mogelyk was.

Van hier de veelvuldige plans, om de verkryging van de eerste beginzelen der Letterkunde zo behaagelyk te maa-

maaken als ook geſchieden, en al ſpeelende ons tot het aankweeken onzer vermogens op te leiden. ——— Van hier de uitwendige en vreemde hulpmiddelen, door den Onderwyzer te baat genomen. Hy leerde zynen Kweekelingen de Letters op een ſpeelbord; hunne eer- en winzugt kreegen belang by de ontdekking; doch het natuurlyk uitwerkzel hier van was, dat de kundigheden, welke hy voornaamlyk wenschte in te boezemen, eene mindere waarde kreegen in 't oog zyner Leerlingen, die, door zulk eene handelwyze, in 't begrip vielen om ze in de tweede plaats te ſtellen, of aan te merken als middelen tot het verkrygen van gewigtiger en aangelegener einden. ——— Van hier desgelyks de algemeene neiging, om de beginzelen der Weetenſchappen in korte Begrippen te brengen, ten einde ze ſchielyker in het geheugen zouden kunnen gedrukt, en gemaklyker in 't zelve bewaard worden. Maar deeze pooging hadt een veel geringer uitflag, dan de hoop haarer te werkſtelleren zich verbeeldde: zy vonden de ſtelling van HORATIUS:

——————— *Brevis eſſe laboro,*
Obſcurus fio!

Door kort te willen zyn word ik duister, eene waarheid van eenen al te hardnekkigen aart, om verzet of door kunſtenaaryen geleenigd te kunnen worden.

Men moet erkennen, dat de langduurige en onvermoeide bevlytiging, noodig om ons voor waare Geleerdheid vatbaar te maaken, dat de ſtugheid, onkunde en ſtrengheid, der geenen, wien het leeraaren der eerſte beginzelen dikwyls wordt toevertrouwd, meer dan genoeg zyn, om onze aannaderingen vol ſchrooms te doen worden, en onze voortgangen te vertraagen. Doch, dewyl zwaarigheden vreeslyk zyn in haare eigene natuure, en onöverkomelyk kunnen worden door de verkeerde handelwyze onzer leidslieden, volgt in geenen deele, dat men die zwaarigheden als geheel noodloos hebbe te verwerpen. Een weinig Menschkunde kan ons handtaſtlyk overtuigen, dat wy onze verkrygingen dikwyls waardeeren naar maate zy moeilyk geweest zyn, en in evenredigheid met het aantal der hinderpaalen, die, vóór derzelver bezitting, moesten uit den weg geruimd of te boven gekomen worden. Neemt de zegepraal eens Overwinnaars niet toe door het gevaar en de moeilykheid der volſtreeden krygs? Schat een Minnaar

zyn mintriomph niet grooter als hy veel tegenſtands ontmoet heeft, of van de koelheid zyner Minnaresſe, of van andere bykomende omſtandigheden? Zyn in de wereld die bezittingen, welke wy verkreegen hebben door arbeid en moeite, ons niet dierbaarder dan die ons aankwamen by erfenisſe of andere toevalligheden van dien aart?

Het behoort niet tot myn tegenwoordig plan, eene algemeene waardeering van de Ouden op te maaken, veel min hunne Werken met die der hedendaagſche Schryveren te vergelyken. Beiden hebben zy mogelyk hunne uitmuntende hoedanigheden en gebreken; beiden een regtmaatigen eisch op onze aandagt en hoogagting. Ik heb thans alleen voor, op te merken, dat, ſchoon elke vordering, voorheen enkel te verkrygen door de kennis der doode taalen, nu te bekomen zy in de leevende taalen, nogthans de hebbelykheid van aandagtig opletten verkreegen, in het aanleeren dier Voertuigen der Weetenſchappen, verre van noodloos is. In tegendeel, zy zyn misſchien het eenig geſchikt tegenwigt, om die uitſpatting, vergetelheid, en losheid op te weegen: die, wanneer zy niet voorgekomen en tegengegaan worden, naar alle waarſchynlykheid, ons geheele leeven lang zullen vergezellen, en invloed hebben op elk gedeelte onzes gedrags. Om aan 's Menſchen Character die vastheid en beſtendigheid te geeven, welk vereischt wordt in onzen tegenwoordigen ſtaat, ſchynt het noodig, dat onze vermogens, door arbeid en moeite opgewekt, door aanhoudend en hervatte beoefening verſterkt worden.

'Er is een zeker tydperk onzes leevens, waar in de werkzaamheden der ziele zeer veel van het werktuiglyke hebben, wanneer zy indrukken krygt en behoudt, niet door eenige innerlyke uitmuntenheid der voorwerpen zelve; maar enkel om dat de voorwerpen 'er zich voor vertegenwoordigen. Op de oorſpronglyke indrukzels der zinnen volgen de uitoefeningen (indien zy het dien naam mogen draagen,) van plaatslyk geheugen. Wanneer deeze hoogstnutte bekwaamheid eenen genoegzaamen voorraad van ſtoffen verzameld heeft, overziet het Verſtand denzelven, ſchikt, vergelykt, en vermeerdert dien door nieuwe denkbeelden en beſluiten, welke ontſtaan uit eene nauwkeurige en getrouwe opmerking van derzelver overeenkomſten en verſchillendheden. —— Maar, indien de indrukken niet ſterk en herhaald gevoeld zyn, zullen zy geene tekens in 't Geheugen naalaaten; geen beſtaan hebben dan in derzelver onmiddelyke bevatting; zy zullen te vlottend en te oogen-

genbliklyk weezen, om tot welwikkende vergelykingen en langzaame gevolgtrekkingen des Verſtands te dienen. Hoe gewoon is het in de Wiskunde te zien, dat een Leerling, die in één oogſlag het betoog begreep, 't zelve vergeet zo ras hy zyne oogen afwendt van de figuuren, die 't zelve hem deeden bevatten; terwyl een ander, die van ſtap tot ſtap voortging, het onuitwischbaar in zynen geest gevestigd houdt. ——— Ik heb deeze voorbeelden bygebragt om op te helderen, dat, terwyl wy ons enkel bevlytigen om ons de Voertuigen eigen te maaken, door welken de Ouden hunne bevattingen en ontdekkingen vereeuwigd hebben, wy ook voor een goed gedeelte die bevattingen en ontdekkingen, als 't ware indrinken en behouden. De denkbeelden en vorderingen, daarentegen, welke tot ons komen door het kanaal der leevende Taalen, zyn niet alleen voorbygaande en vlugtig in derzelver duur; maar, door het gemak, waarmede zy in het gemoed komen, zyn ze desgelyks zeer bepaald en oppervlakkig. Waarom is de Oude Geleerdheid zo uitgebreid en duurzaam geweest, dan om dat de Taalen, die dezelve begreepen, algemeen verſtaan wierden, en niet langer onderhevig waren aan die nieuwigheden, voor welke onvermydelyk ieder leevende Taal bloot ſtaat? Woorden zyn aan de denkbeelden niet gehegt door de natuur, maar door bevestigde hebbelykheid en ſteedsduurende zamenvoeging. Uit deeze willekeurige verbintenis, en, om dat de woorden van eenige Taal in aantal veel te kort ſchieten en ongenoegzaam zyn tot het bevatten der dingen, welke zy behooren uit te drukken, moet het onvermydelyk voorvallen, dat gelykſoortige denkbeelden aangeduid worden door hetzelfde woord. En vermids woorden en ſpreekwyzen dus dikwyls van den eenen in den anderen zin verwandelen, is de gelykheid dikwyls zeer verre te zoeken: dewyl de trappen, welke zy doorgegaan hebben, van derzelver oorſpronglyke meening, tot die, waar in wy ze gebruikt vinden, menigmaal geheel verlooren zyn. Daarenboven moeten deeze gelykheden, daar ze met naauwkeurigheid en oordeel, door kundige lieden opgemaakt, doch, volgens de algemeene bevatting, of de toevallige zamenvoeging der dingen, opgemaakt worden, niet zelden duister en zomtyds onmogelyk te ontdekken zyn. Deeze zyn, ondertuſſchen de eenige ongunſtige veranderingen niet, aan welke leevende Taalen onderhevig zyn. Straattaal en geleerde gemaaktheid ſpannen zamen om dezelve te bedadeelen. De dwaas en de ſchoolvos hebben

ze even zeer in hunne magt. De tusschenkomsten van Smaak en Oordeel zyn zwak, traag en gaan by trappen. Daarenboven, wanneer zy, ten laatsten, hun oogmerk bereikt hebben, in eene Taal te vormen, en aan dezelve alle fraayheid, welluidenheid, rykheid en klem, waarvoor ze vatbaar is, by te zetten, houden zy 'er niet langer het opzigt over met die zelfde waakzaamheid. Zy worden gerust en werkloos. De Taal, nogthans, is niet bepaald, maar in eene geduurige omwenteling, door het afschaffen van oude en het smeeden van nieuwe woorden, spreekwyzen en taaleigenschappen. Eene Taal heeft, even als het Menschlyk leeven, haare kindsheid, haare manbaarheid, haare verzwakking, haar verval.

De bygebragte waarneemingen zyn zo duidelyk, dat het geheel overtollig zou weezen, dezelve op te helderen en te bevestigen, door voorbeelden, ontleend uit oude of hedendaagsche Taalen. Het gebruik, waar toe ik dezelve wil doen dienen, is, daaruit aan te toonen, hoe ondoenlyk men het zal vinden voor iemand, die slegts één Taal verstaat, de verscheide Tydperken van derzelver vordering te bepaalen; de oorzaaken der voorledene veranderingen na te speuren, of, uit de overeenkomst of andere omstandigheden te berekenen, welke verbeteringen in het toekomende kunnen gemaakt, en hoe op de kragtdaadigste wyze ingevoerd worden. Doch, eer wy onze eigene Moedertaal recht zullen kennen, zullen wy bevinden, dat ons veele en zeer moeilyke ontdekkingen te doen staan, welke wy niet kunnen ontwyken. Te weeten, „ dat een Werk„ woord met het Naamwoord in Getal en Persoon over„ eenkomt," sluit noodwendig de denkbeelden in van een Werker, van een Bedryf, en van eene betrekking tusschen die beiden. Hoe veele redenkunstige verrigtingen moet het verstand volvoeren; welke afgetrokkene wysgeerige naspeuringen moet de Schoolleerling doen, eer hy met verstand deezen eenvoudigen regel kan opzeggen. Een Toevoegelyk woord komt met het Zelfstandige overeen in geslacht, in getal, en naamval? Moet hy geene onderscheide denkbeelden hebben van zaaken en van derzelver hoedanigheden? Moet hy niet ontdekt hebben, dat het eene tot het andere behoort, en dat geene Taal verstaanbaar kan zyn, zonder deeze betrekking in agt te neemen, en uit te drukken?

Ik weet men zal hier op in 't midden brengen, dat deeze Taalregels, doorgaans, op eene werktuiglyke wyze herhaald

haald en toegepast worden. Ik ontken de mogelykheid niet van een ſpraakkunſtig beweegend werktuig. Gelykheid van uitgang, of de nabyheid der tot elkander behoorende woorden, kan in eenige der eenvoudigſte zamenſtemmingen en beheerſchingen een kleine Schooljongen recht doen antwoorden; doch het is alleen in doorſteekende eenvoudige gevallen, dat zulk een werktuig met draaglyke nauwkeurigheid kan gaan. Wanneer de zamenvoeging ingewikkelder wordt, en de buiging der woorden eene grootere verſcheidenheid aanneemt, moeten wy, eer wy kennis kunnen krygen van de betrekkingen welke zy tot elkander hebben, de noodzaakelykheid voelen van het beſtaan dier betrekkingen, en gevolglyk de natuurlyke betrekkingen begrypen onzer denkbeelden, waar op die der woorden tot elkander gegrond zyn; anderzins zou onze werktuiglyke Spraakkunſtenaar duizend verkeerde antwoorden geeven voor één recht.

Doch onze jonge Taalleerders zyn zo zeer geene loutere naapraaters, als men ze doorgaans aanziet. Ik ging eens de *Latynſche School*, in eene nabuurige Stad, bezoeken, met geen ander oogmerk dan om de Jongens, indien zy het wel maakten, een halven vryen dag te bezorgen. Wanneer zy, volgens de wyze hun voorgeſchreeven, de woordſchikkingen zeer wel opgegeeven hadden, vroeg ik naauwkeuriger over de natuur en de kragt van de onderſcheide deelen der Spraakkunde; de vraagen kwamen hun nieuw voor; zy twyfelden, en zweegen een poos; doch ik bevond, tot myn genoegen niet min dan tot myne verwondering, dat, toen zy antwoordden, de opgegeevene bepaalingen naauwkeurig, of ten naasten by, dezelfde betekenis hadden met die der beroemdſte algemeene Spraakkunſte in elk tydperk der Letterkunde! —— Maar, indien men veronderſtelt, dat deeze verkreegen moeten worden door middel van eene enkele hedendaagſche Taal, op hoe veel verſchillende wyzen zullen zy niet moeten worden uitgelegd, eer men zé verſtaat, en hoe dikwyls herhaald, eer ze zyn ingedrukt?

Het verdient, desgelyks, in opmerking genomen te worden, dat geene Hedendaagſche Taal haare rykdommen uit zichzelven ontleent. Alle de Kunstwoorden, daar in gebruikt, zyn 'er met de Weetenſchappen in overgegaan. Daar beneven hebben de Handel, en de noodwendige gemeenſchap tuſſchen verſchillende Volken, medegewrogt, om elke Taal met woorden, niet van eigen herkomst, te ver-

verryken. Tot de weezenlyke kennis van den oorſprong en het eigenlyke gebruik der vreemde woorden, heeft de Inbooreling van eenig Land geen ander hulpmiddel dan Taalmeesters en Woordenboeken. Hoe ſchraal, hoe bewerklyk, en hoe onvoldoende tot het weezenlyke einde dit laatſte hulpmiddel is, kan niemand in twyfel trekken, die de onkunde en onoplettenheid der meeste Woordenboekmaakeren ontdekt heeft. —— Maar, eens toegeſtaan zynde, dat zy ons al het licht, 't geen wy verlangen, verſchaffen, zal, nogthans, de moeite, om altoos tot dezelve de toevlugt te neemen, bykans even zwaar, veel onaangenaamer en min voldoende gevonden worden dan het leeren der Taale zelve, uit welke die vreemde woorden ontleend zyn. Uit al het gezegde is dan openbaar, dat leevende Taalen altoos ongetrouwe en ongenoegzaame Voertuigen van kundigheden geweest zyn en zullen weezen. —— Ongetrouw, ter oorzaake van de veelvuldige veranderingen, waar aan zy onderheevig zyn. —— Ongenoegzaam, dewyl zy alleen de denkbeelden, welke zy bevatten, op eene zeer onvolmaakte wyze kunnen verſpreiden buiten de Landen daar ze geſprooken worden.

Men voert ons zeker hier de Vertaalinge te gemoete, als een geſchikt middel ter voorkominge van dit gebrek. Doch ik wil hier alleen vraagen, of de bekwaamheden der Vertaaleren altoos geëvenredigd geweest zyn aan de taak, welke zy op zich namen, en voorgaven te volvoeren? In enkele Verhaalen en Geſchiedenisſen, moest een Overzetter een elendige hals weezen, indien hy de denkbeelden van het oorſpronglyke Werk niet kon overbrengen. —— Maar, in Wysgeerige naſpeuringen, zal het dikwyls gebeuren, dat de oorſpronglyke woorden den Overzetter de tusſchen beide komende denkbeelden, welke de reden zamenbinden, en waar uit de gevolgen getrokken worden, niet opleveren. Jaa, ſchoon een Vertaaler de volle kragt eener bewysreden voele, is het zeer mogelyk, dat hy zich niet in ſtaat bevinde om dezelve in zyn eigen taal uit te drukken, zonder zulk eene maate van duisterheid en langwylige omſchryving, dat de klem des betoogs grootendeels verdwyne. Wie deeze Stelling eenigzins in twyfel mogt trekken, zal dien twyfel welhaast kunnen afleggen, als hy het onderneeme om zelve een der redeneerende ſtukken van ARISTOTELES over te zetten, of naagaat, met hoe gebrekkig eenen uitſlag de *Latynſche Vertaalers* van de Schriften diens Wysgeers, hoewel Mannen van uitſteekende bekwaam-

kwaamheden, hunne onderneeming volvoerd hebben. —— Doch, indien de zin van enkel onderwyzende Vertoogen by de Overzetting verlieze; wat moet 'er dan van de Overzettingen worden, van ſtukken, wier weezenlyke en hoogſte volkomenheid beſtaat in 't Vernuft, waar mede zy geſchreeven zyn? Ik meen Werken, die tot het Hart en tot de Verbeelding ſpreeken. Hoe zeer vervliegt de fyne geest, de onuitſpreeklyke kragt, welke de ziel van zulke opſtellen uitmaakt, onder den arbeid der Overgietinge, zelfs dan wanneer men toeſtaa dat de Vertaaler dezelfde bekwaamheden voor het hartroerende, denzelfden ſmaak en dezelfde Geestdrift bezit, welke den oorſpronglyken Schryver bezielden. Men heeft een ſterk vermoeden tegen de volkomenheid van elke Overzetting van deezen aart; en het valt bezwaarlyk zich te verbeelden, dat een Man, bewust dat hy bekwaamheden bezitte om oorſpronglyk te ſchryven, zich zal vernederen tot den laagen en ſlaaffchen arbeid, om de denkbeelden van een ander uit te drukken. Het ware te wenſchen, dat deeze aanmerkingen, opgemaakt uit de beſchouwing van den aart der zaake zelve, min geſtaafd wierden door de bewysſtukken der Ondervindinge. Wat my betreft, ik moet bekennen, dat my, in eene meer dan twintig jaarige boekoefening, het grootſte gedeelte der Overzettingen, welke my in handen vielen, zeer gebrekkig, en weinige, zeer weinige, met het oorſpronglyke op eenigen draaglyken voet te vergelyken waren.

Leezers, derhalven, die geen andere dan hunne Moedertaale kennen, moeten zich vergenoegen met de Schryvers, die in dezelve geſchreeven hebben, of met zeer onvolkomene denkbeelden van vreemde Schryveren, wier Overzettingen zy ontvangen. Maar zy, die andere Taalen leeren, zullen niet alleen hun ſmaak verbeteren, en hun oordeel ſcherpen om te kunnen ſpreeken over de eigenſchappen en fraaiheid van hunne eigene, en teffens van de oorſpronglyke betekenis der vreemde Woorden, daar in overgenomen, veel beter, en, misſchien, veel gemaklyker, een regt begrip vormen, dan door het geſtadig raadpleegen der Woordenboeken. Want, ſchoon die arbeid noodig zy om andere Taalen te leeren, is het een arbeid, welken wy te ligter ons getroosten, naardemaal wy dien voorzien hebben, en bewust zyn van de noodzaaklykheid; terwyl wy in het vermeerderen der kennisſe van onze eigene Taal zulk een arbeid, of geheel verſmaaden,

den, of aanmerken als een der onaangenaamſte middelen, welke wy kunnen gebruiken. —— Met één woord, door met al te veel drifts de zwaarigheden te willen wegneemen, en de zogenaamde overtolligheden der Geleerdheid af te ſnyden, wordt de Ziel verzwakt, beroofd van die werkzaamheid, die edele veerkragt, die geduurige inſpanning, noodig, om niet alleen in de kennis van woorden, maar ook van denkbeelden en zaaken, te vorderen. Wy maaken den kring der kennisſe zeer beperkt, en de middelen tot derzelver uitbreiding wisſelvallig en onzeker. Want, indien Leevende Taalen beperkt zyn tot de Volken, onder welken ze geſprooken worden; indien zy nooit bepaald zyn, maar ſteeds veranderen, moet ook de kennis, welke zy tragten mede te deelen, met dezelfde gebreken behebt weezen.

't Is, misſchien, aan de vastheid der Oude Taalen, dat wy de duurzaamheid der oude Wysheid en derzelver algemeene heerſchappy moeten toeſchryven. De Hedendaagſchen waren hier van zo zeer overtuigd, dat, zints de eerſte herſtelling der Geleerdheid in *Europa*, tot een vry laat Tydperk, alles, wat eenigzins de aandagt der Geleerde Wereld verdiende, in 't *Latyn* geſchreeven wierd. Men leerde het *Latyn* reeds zeer jong, het maakte geen gering gedeelte der School-oefeningen uit, zich te benaarſtigen om die Taal nauwkeurig en vaardig te ſpreeken en te ſchryven. Niemand werd geagt den naam van Schryver te mogen draagen, of hy moest zyne denkbeelden eigenaartig, duidelyk, en fraay weeten uit te drukken in die Taal: niet alleen om dat dezelve ryk, kragtig, en naar de ſtiptſte regelen der ſpraakkunſte geſchikt was; maar ook, dewyl dezelve niet meer onderhevig zynde aan die veranderingen, welke het onvermydelyk lot zyn der leevende Taalen, de kundigheden aan die Taale toevertrouwd, zich onder haare beſcherming uitſtrekten tot de verafgelegenſte Landen, en overgebragt tot de laatſte Tydperken.

Wat zullen wy dan zeggen van die Hoogeſchoolen en andere Kweekplaatzen der Jeugd, voorheen de getrouwe Voedſters van Taalgeleerdheid, doch welke zulks nu geheel verwaarloozen, en de Leſſen geeven in de Landtaale (*)? —— Ons is niet onbewust, welke redenen men aan

(*) Men weet hoe zeer dit in *Duitschland* de overhand neemt; en het gaat ook op veele Hoogeſchoolen in *Schotland* in zwang, tot geen gering verval der Latynſche Letterkunde.

aanvoere om deeze veranderde handelwyze te billyken en te verdeedigen. De Heeren, die hun belang vinden by dezelve, berigten ons, dat de Oefenplaatzen, zins dit werd ingevoerd, veel meer bezogt worden; dat de algemeene bronnen van kennisse veel toeganglyker zyn, en de Weetenschappen zich veel wyder uitstrekken dan voorheen.

Maar, schoon de nieuwigheid een meer dan gewoon aantal van Jongelingen trekke, om die lessen by te woonen, schoon het gemeener en meer naar de mode mag worden, op de oppervlakte der Geleerdheid te zweeven, en met het uiterste der lippen uit den *Pierischen bron* te drinken; wie zal beweeren, dat men algemeener ter diepte van Geleerdheid indringe, en algemeener frisse teugen uit dien bron neeme? Wie staande houden, dat de gemeenschap tusschen Geleerde Volken met dezelfde gemaklykheid kan onderhouden worden? Zal iemand zelfs van verre durven aanduiden, dat Kweekelingen, op deeze gemaklyke wyze opgebragt, uit hunne Letteroefeningen genoegzaame vastheid krygen, om hunne begrippen te bepaalen, hun hart te besturen, hun Character op eene behoorelyke wyze te vormen? Strekt de onwederspreekbaare Leermeesteresse, de Ervaarenis, niet tot getuigen, dat de Ziel, zo ten opzigte van haare Verstandige als Zedelyke Vermogens, verzwakt, naar gelange van de toegeevenheden, ten haaren opzigte gebruikt door eene kwalyk geplaatste zagtheid der Ouderen en Leermeesteren? — Om kort gaan, het schynt my toe eene uitgemaakte zaak te weezen, dat, indien wy onze Zielvermogens met eenen gewenschten uitslag willen aankweeken, ze te werk gesteld moeten worden in zodanige naspeuringen als kunnen strekken, om derzelver volkomene kragt op te wekken en zo geheel ten arbeid te vormen. Indien het mogelyk is, moet men zorg draagen, dat het denkbeeld, van de volkomenheid bereikt te hebben, geweerd blyve. Dit begrip veroorzaakt eene ontydige en gewaande rypheid. Van hier die flikkerlichten, welke een oogenblik schynen, en niets dan rook nalaaten. De Beelden, het Verstand ingedrukt, moeten, even als die in steen of metaal gesneeden, om duurzaam te weezen, diep zyn, met moeite en met herhaalde poogingen gemaakt worden.

Over 't geheel mogen wy, uit al het gezegde, afleiden, dat, indien Letterbezigheden en Geleerde onderzoekingen eigenaartige voorwerpen zyn van der Menschen bevlytiging, de tyd besteed in het leezen der Doode Taalen, zelfs zonder in aanmerking te neemen, welk een voorraad van

hoog-

hoogſchatbaare kundigheden daar in ligt opgeſlooten, wel verre van kwalyk beſteed en als onnut verſpild zy aan te merken, gelyk zommigen, de zaak niet diep genoeg inziende, te voorbaarig beſluiten.

AANMERKINGEN OVER DEN SCHRYFSTYL.

Hoe veel, hoe ſterk wordt 'er over den Schryfſtyl getwist. Ieder Schryver geeft aan den zynen de voorkeus, boven dien van anderen. Hier over behoeven wy ons in geenen deele te verwonderen, als wy eenigzins agt geeven, op de wyze van het vormen onzer denkbeelden.

In elke taal, komen de woorden niet dan zeer onvolmaakt met onze denkbeelden overeen, bovenal wanneer wy zedelyke, afgetrokkene, en zamengeſtelde denkbeelden zullen uitdrukken. Het begrip, 't welk wy daar van vormen, is leevendig en naauwkeurig; wanneer wy het op 't papier zullen brengen, kiezen wy de woorden, welke ons de gemeenzaamſte zyn, en wy het geſchiktſte oordeelen, om het begreepene uit te drukken. Maar die woorden zyn veel bepaalder dan onze gedagten. De Leezer vindt het geſchreevene te onbepaald. Zyne Verbeeldingskragt dwaalt af; hy ſineedt, by zichzelven, andere uitdrukkingen, om 't geen hy by de gedagten des Schryvers voegt aan te vullen. Hy is onvoldaan, om dat deeze ze niet gebruikt heeft, en ſtelt zyne eigene wyze van bevatten en uitdrukken in plaats.

De Leezer leent altoos, 't zy te recht of te onrecht, iets aan het Boek, 't welk hy onder handen heeft, en vordert, om zo te ſpreeken, dat de Schryver zyne denkbeelden te nederſtelle. Hy wil hem niet veroorloven eene ſpreekwyze eenigzins anders te ſchikken, dan hy gewoon is dezelve te bezigen: hy keurt iets af, om dat het niet gedaan is gelyk hy zou gedaan hebben: hy wraakt het, om dat hy een ſtuk uit een geheel ander oogpunt ziet: hy heeft 'er geen gevallen in, dewyl hy dat, 't welk hem meest behaagt, geheel niet, of ſchaarſcher dan hy wenscht, aantreft.

Naardemaal 'er geen Schryver beſtaat, die den Schryfſtyl van zynen Medeſchryver, in het eene of andere opzigt, niet zou veranderen, moet hy zich niet belgen, wanneer men iets op zyn Styl te berispen weet: elk heeft zyn Styl, dien hy zo bezwaarlyk kan veranderen, als zyn houding en gang.

Waarom is een veel uitdrukkend woord, dat welluidend en noodig is, in onbruik geraakt, terwyl een ander, zonder eenige andere verdienſten, dan de nieuwigheid, in zwang gekomen is? Waarom zulk een verouderd woord niet weder opgezogt

en ingevoerd? Hoe zou een Schryver met de Taal niet mogen handelen, gelyk een Werkman met het werktuig, 't geen hem ten dienſte ſtaat? De ſterkſte Styl is altoos de beste, en de netſte uitdrukking verdient de voorkeuze.

In de Taalen is iets, dat voor het verſtand overblyft, want alle die tekenen der denkbeelden zyn willekeurig, en men begrypt 'er meer door dan ze eigenlyk uitdrukken. Dit is de rede dat een te woordenryke Styl de ziel werkloos laat. De graagte der Verbeeldingskragt op te wekken en niet te verzadigen, is de groote kunst van ſchryven.

Een gemaakte, gedwonge, gezogte Styl, die de woorden, de ſpreekwyzen afmeet, het overdragtige, het zinnebeeldige ſchuwt, wordt koel, levert geringe denkbeelden op, en weert de verhevene. Het natuurlyke, het bevallige, het treffende, moet aan geene vieze nauwgezetheden worden opgeofferd. Wie dit mist zal nooit vlugt maaken. Een Schryver doordrongen van zyn onderwerp, moet de denkbeelden, welke zynen geest vervullen, in dien van andere trachten over te ſtorten. Hier toe is vuur noodig, zonder 't zelve blyven de Leezers koel. Zy laaten zich door het afgepaste, hoe keurig naar de kunst geëvenredigd, niet overhaalen.

Is dan de invoerder van iets nieuws in den Styl te wraaken? daar hy de Taal met uitdrukkingen en kragtige zegswyzen verrykt. Ik doel hier niet op het ſmeeden van nieuwe woorden; maar op eene nieuwe betekenis aan eenige uitdrukking gegeeven, op die verraſſende gezegden, welke diep treffen, en ſchilderagtige afbeeldingen, welke verrukken: zulke houdt ons altoos wakker en onze aandoeningen gaande.

Men begrypt niet ligt het groot verſchil tuſſchen wel ſpreeken en goed ſchryven. Deeze doet ſpreekende ons verſteld ſtaan over de keus en netheid van bewoordingen; en is een zeer middelbaar zo geen ſlegt Schryver. Een ander brengt ſpreekende gemeene en onvolkomene taal voort, doch hy denkt ſterk, en ſchryft den verrukkendſten Styl.

Ik ken iemand, die, in geſprekken, zich klaar, vaardig, en met vuur uitdrukt; doch duister, langzaam en koel ſchryft. De rede hier van moet, geloof ik, daar in gezogt worden, dat hy met zyne Vrienden uit de volheid zyns harten ſpreekt; doch, zich tot ſchryven zettende, bevreesd is voor het Algemeen, 't geen hy niet op den voet van Vrienden kan beſchouwen: hy laat de Natuur vaaren, neemt toevlugt tot de Kunst, en vermoeit zich zeer om ſlegt te ſchryven. Men zou bykans zeggen, dat hy zich diets gemaakt hebbende, dat de Kunst van ſchryven ten uiterſten moeilyk is, de Natuurlyke en gemaklyke wyze van uitdrukken hem eigen laat vaaren om gezogte zamenvoegingen te vormen, en uitdrukkingen te gebruiken, welke hy alleen, in derzelver volle uitgeſtrektheid, opvat.

DE MAN VAN SMAAK.

(*Naar het Fransch.*)

Geen Schryver bykans, en bovenal geen Schryver, die Lid is van eenig Taal-, Letter- of Dichtkundig Genootschap, en hoe groot is het aantal dier Leden, of hy neemt den tytel aan van een *Man van Smaak*, en eigent zich denzelven vry uitsluitend toe.

Het woord *Smaak* is, misschien, een der onverstaanbaarste woorden in onze taal: dewyl het geschikt is om Natuur en Kunst naauw te vereenigen, en 'er geen twee Menschen gevonden worden, die Natuur en Kunst op dezelfde wyze beschouwen. Men zou een volkomen en juist denkbeeld moeten hebben van het weezenlyk beeld en de volmaakte navolging, om met naauwkeurigheid den zin te bepaalen van dat afgetrokken woord.

De beste Schryver is altoos die by zichzelven tegenwerpingen maakt over 't geen hy schryft, die na dezelve luistert, overweegt, en niet voortvaart met schryven, dan na dat hy ze, op een voldoende wyze, heeft beantwoord. De Gemeene Schryvers vinden geene zwaarigheid in 't geen zy op 't papier brengen; zy zetten hun Letterarbeid voort, onder de troostvolle zelfroejuiching: *ik ben een Man van Smaak*; hun pen vliegt over het papier, en kan bezwaarlyk den toevloed van elkander bykans verdringende gedagten volgen.

Beschaafde Volken noemen *Smaak*, 't geen zy zich verbeelden de volmaaktheid hunner Kunsten te zyn; elk hoofd voor hoofd betytelt, met dit woord, het geen ten weezenlyken eindpaal strekt van hunne bekwaamheden. —— De hoogmoed aller Volken heeft zich ten zynen voordeele van dit woord bediend, en diensvolgens toegepast op alle voorwerpen; ten einde zy, met te meer zekerheids, 't geen niet met hunne gebruiken strookte, of tegen hunne Zeden streedt, konden uitmonsteren. —— De Kunstenaars hebben, in den engen omtrekring huns gebieds, het voetspoor der Volken betreeden; dewyl ieder zyne meerderheid boven zyne Mededingers, in volle gerustheid wil bezitten, en den draayboom toesluiten, op dat niemand kome en hem bedroeve, door het betwistendes aangenomen opperrangs.

De *Verheerlyking op den Berg*, door RAPHAËL geschilderd, de *Milon*, van PUGET gehouwen, het *Stabat*, door PERGOLESE op nooten gebragt, het tweede Boek van den *Eneis*, door VIRGILIUS gedicht, zullen allen even zeer behaagen, aan Volken, die omtrent dezelfde hoogte van volmaaking bereikt hebben.

Doch

Doch, gaat het door, dat men geene Schilderij kan ſchilderen, geheel het tegenovergeſtelde van den Schildertrant, door RAPHAËL, in die beroemde *Verheerlyking op den Berg* gevolgd, en die, desniettegenſtaande, even ſchoon en misſchien nog volmaakter zou weezen? Kan men geen Beeld houwen, 't geen nog meer uitdrukt dan dat van PUGET; geen Zangſtuk opſtellen nog zieltreffender dan het *Stabat*; geen Dichtwerk ſchryven nog ſtouter en ſterker dan de Brand van *Troije?* —— Wat beteekenen deeze hooggeroemde en vermeende voorbeelden van volmaaktheid? Heeft de Natuur zich geheel en al laaten bevatten en omſchryven, in de eerſte trekken van dezelve getrokken? Heeft zy alle kleuren verleend aan het penſeel van RAPHAËL? alle haare kragt van uitdrukking aan den beitel van PUGET? al het vermogen, om het aandoenlyk hart te treffen, aan de nooten van PERGOLESE? alle beelden, die haar grootsch en vrolyk gelaat oplevert, aan de Dichtpen van VIRGILIUS? —— Zy zyn gelukkig geſlaagd. —— Dit ſtaan wy ten vollen toe. Maar geeft dit grond om te zeggen, ziet daar het volſtrekt éénige. Wie deezen trant niet volgt, zal nimmer het betoverende der Fraaije Kunſten meester worden? Hoe! die Kunſtenaars hebben niets meer gedaan, dan ééne houding, op één oogenblik getroffen, en ééne ſnaar van 't menſchlyk hart geroerd; zy zyn geſtorven, ten vollen bewust dat zy het veel verder zouden hebben kunnen brengen: en men zal zich vermeeten, in hunnen naam, te zeggen, ziet daar de vaste en eeuwige gedaanten, die de Schoonheid, by uitneemenheid, uitmaaken; dat de Natuur verlooren gaa, 't geen 'er van overblyft is ruw, afzigtig, en mismaakt, en de kosten van doek noch papier waardig. Die navolgingen behelzen alles volmaakts, en het oorſpronglyke heeft niets te beduiden.

Hebbelykheid is by de meesten de beſtendige regel, naar welke zy hunne begrippen van het Waare en Schoone afmeeten. De Predikanten, die zich *Mannen van Smaak* noemen, willen veeleer dat men ſteeds volge, 't geen gedaan is, dan letten op 't geen gedaan behoort te worden. —— De Kring onzer Vermaaken wordt vernaauwd door uitſluitende bepaalingen, ſtreelende voor de traagheid en weinigbeduidenheid der geenen die ze geſteld hebben: en, na zeker tydsverloop, is het niet langer geoorloft, zich aan te kanten tegen ingekankerde vooroordeelen, door den toegedraagen eerbied van veele Eeuwen eerwaardig geworden. —— Gezegend een nieuw Volk, dat zyne denkbeelden, zyne gevoelens en vermaaken, naar zyn zin ſchikt! —— Gelukkig elk Voedſterling der Natuure, die, verre verwyderd van de grilligheden en vaſtſtellingen der Maatſchappyen, de willekeurige en aan kleinigheden hangen blyvende beperkingen niet kent, die de bronnen des Vermaaks doen opdroogen. Hy wordt geheel ingenomen door het

voorwerp zyner beſchouwinge, en hy levert 'er het beeld van op. Hy gevoelt, hy ſmaakt, hy kent geen regels, volgens welken hy van vreugde moet opſpringen, van vertederdheid ſchreijen, of van verrukking beezwymen.

DE LESSEN DER REDE.

(Een Fragment.)

„ De Goden, myn waarde IPHIS, (dus ſprak de Rede tot haaren Kweekeling,) planten den Mensch, by diens Schepping, de begeerte na Geluk in; en die begeerte kon in hem niets anders hervoortbrengen, dan eerbied, hoogagting en liefde tot de Deugd, die, zo wel op Aarde als in den Hemel, de eenige bron is uit welke Gelukzaligheid voortvloeit. De Hartstogten waren toen aan myne Wetten onderdanig, en de Mensch, door my ondersteund, hieldt dezelve in bedwang.

Dan TYPHON, het beginzel des Kwaads, ter ſtraffe over zynen hoogmoed, van den *Olympus* gebannen, daalde neder op aarde. Hy verſcheen, en onmiddelyk ſleepten de losgelaate Driften, even als een inbreekende vloed, de Stervelingen mede, en de Zedelyke Wereld ſcheen ten verderve gedoemd.

Te vergeefsch, riep ik het Menschdom toe. — Vrugtloos, helaas! verhef ik tot nog myne ſtem. Wederſpannelingen tegen myn gezag, en Slaaven van hunne eigene ongeregelde Lusten, luisteren zy niet na myne ſtemme. ——— Zints dien noodlottigen dag, is bykans het geheele Menschlyke Geſlacht aan derzelver Dwinglandy blootgeſteld geweest, en zy — zy alleen —— mogen wys heeten, die, na myne lesſen hoorende, kloeken wederſtand weeten te bieden aan hunne opgeruide Neigingen; en dezelve te onder te brengen. Doch de zodanigen zyn weinig in getale. De ydelzinnige menigte geeft zich aan de Driften over, zonder zelfs te wenſchen die te wederſtaan: ja veelen zyn dermaate verdwaasd, dat zy onder de harde heerſchappy der Hartstochten Geluk zoeken. De laagſten deezer Slaaven ombelzen en kusſen hunne ketens, en zuifen, liever, dan een getroetelden Lust niet in te willigen, Waarheid, Regtvaardigheid, elk voorſchrift der Rede, elk beginzel van Deugd, daaraan opofferen. ——— Vreemdelingen, volſlaage Vreemdelingen, ten opzigte van die verheevene gevoelens, welke ten eenigen tyde tot charactertrekken dienden van de Kinderen der Menſchen, hebben zelfs de hemelſche beginzels van Liefde en Vriendſchap hunnen invloed op hun verlooren, en doen dezelve dagelyks dienen tot de laagſte en veragtlykſte oogmerken, en dit dikwyls, ô verregaande ontaarting! zonder zich des in 't minſte te ſchaamen!

Maar

Maar hoe zeer verdwaasd het gros des Menschdoms moge zyn, en hoe doof voor myne onderrigtingen, worden 'er nogthans eenige weinige gevonden, die de Deugd kennen, en geen ander voorwendzel hebben, om de betragting van dezelve te verwaarloozen, dan het beuzelagtige, dat dezelve hun te ſtreng is. —— Zy agten, doch beminnen haar niet. En waarom vereeren zy die hemelſche Schoonheid, zo wel niet met hunne Liefde als met hunne Hoogagting? Dewyl zy, in ſpyt van alle hunne poogingen om haar te doen zwygen, ſteeds voortvaart met de herinnering hunner dwaasheden en gebreken. Om dit lastige zelfverwyt te verſtompen, 't welk altoos hun zal pynigen en knaagen, zo lang zy op dien weg der verkeerdheid voortgaan, wenschten zy, met gebeelen harte, eens het ſtreelend genoegen te mogen ſmaaken, van den Naam en het Denkbeeld der Deugd te kunnen vernietigen. —— Zy vinden, tot hun kwellend hartzeer, dat zy nog getrouwe Aankleevers hebbe. Door nyd geprikkeld, zoeken zy deezen te verlokken, en op hunne zyde over te haalen, en zy ſlaagen hierin maar al te gelukkig.

Zo ras een Jongeling de armen der beſchuttende Onſchuld verlaat, en den voet zet op het pad, 't welk de Wereldlingen *Leeven* noemen, verwekt hy gewis de jalouſy der Wereldlingen. Met waarheid mag hy gezegd worden, op een nieuw Leevenstooneel te treeden: hy ziet de Deugd belachen; hy hoort Zedigheid met den naam van Blooheid beſtempelen, en Voorzigtigheid „wat is deeze anders dan kinderagtige Beſchroomdheid? —— Schoon veelen, in hun hart, beſchaamd zyn over hunne buitenſpoorigheden, nogthans ſchroomen zy geenzins deeze voor hun met de ſchoonſte kleuren te maalen, en met het glimpigst vernis te overſtryken. —— Hun bekleed te zien met hoedanigheden, die de agting verdienen van Mannen, wier agting loflyk is, baart den verleideren eene allerdoodlykſte kwelling, en zy laaten niets onbeproefd om hun zo veragtlyk te maaken als zy zelve zyn, indien niet even haatlyk. Van deeze Waarheden, Ô IPHIS! kunt gy niet onkundig weezen: eene droeve ondervinding is hier uwe Leermeesteresſe!"

Helaas! (riep de Zoon van MELANIA uit, een diepe zugt laatende,) *Helaas! herinner my, bid ik u, niet, 't geen my, voor eeuwig, met ſchaamte moet bedekken. Ik weet, dat ik, te Babylon en Thebes, weigerde uwe raadgeevingen op te volgen; dat ik zelfs de Wetten der Deugd met voeten trad. Dan, overtuigd van myne dwaalingen, zal ik voortaan beter op myne hoede weezen: en, ten dien einde, wil ik alleen het geſelſchap en de verkeering zoeken van Menſchen, wier gevorderde jaaren hun lang gedient hebben, tot een voormuur tegen de geweldige en heillooze aanvallen der ontſtooken Driften.*

„ Weest op uwe hoede tegen dit bedrog, (hervatte de Re-

de;) het onbegrensd vertrouwen, 't geen gy op Bejaardheid voor hebt te ſtellen, zou u meer dan iets anders misleiden. Laat u, indeezervoege, niet bedriegen, weinig kwaad vermoedende Jongeling! —— Bejaardheid, wel verre van iet toe te brengen tot het wederſtreeven der Driften, dient dikwyls om dezelve te ſterker en onbeteugelbaarder te maaken. Dagelyks zien wy Menſchen, die door ſpoorloosheden, welke zy zelve niet langer kunnen pleegen, in anderen aan te moedigen, ſchandvlekken der wereld worden: die, hoe zeer ook de Menſchen hoofd voor hoofd bedorven ſchynen, over 't algemeen, een afſchrik van de Ondeugd, en Eerbied voor de Deugd heeft.

„ Vermyd, desgelyks, het gezelſchap der Halfwyzen, die, ſchoon niet geſterkt door de Lesſen der Rede, ſteeds het woord Rede op de lippen hebben; dwaaslyk geloovende of althans anderen tragtende in te boezemen, dat ik de Voorſchryfſter hunner ſtelzels, en de Beſtuurſter ben hunner bedryven. —— Hoe gemaklyk is het, myne rechtſchaape Volgers en Aankleevers van die vermeende te onderſcheiden! Slaaven van Hoogmoed en ongeregelde Zelfliefde ſchryven deeze laatstgemelden alle verdienſten aan zichzelven toe. Nog gevaarlyker door hun Voorbeeld, dan door hunne Leere, door de ernsthaftige houding, welke zy aanneemen, misleiden zy den oppervlakkig denkenden, en betoveren het gemeen: doch inwendig door nyd van een geſcheurd, beſchouwen zy nooit dan met wederzin de goede hoedanigheden, welke zich in anderen vertoonen. Om deeze te doen taanen, zullen zy elk gebrek, hoe toevallig, hoe beuzelagtig in zichzelve, vergrooten en ten breedſten uitmeeten: en, indien de taal der vergrootinge niet genoegzaam is tot hun oogmerk, twyfelen zy geen oogenblik, om, door een nog veel verfoeilyker kunſtenaary, hun misdryven aan te tygen, van welke de geene kwaadsdenkende voorwerpen hunner bitterheid te eenemaale onſchuldig zyn. —— Helaas! hoe dikwyls komen zy tot de laagheid —— laagheid —— wat zeg ik? tot de helſche boosheid, om door ſlinkſche ſtreeken, hun daadlyk bedorven te doen worden! —— Ja, IPHIS, met regt klopt uw boezem van ontzetting, van ſchrik, van afgryzen. —— Zy doen dit alleen, om, vervolgens, het wreed genoegen te ſmaaken, van een vergiftigden dolk geſtooken te hebben in den boezem van Waarheid en Onſchuld! —— die Snoodaarts zullen geene zwaarigheid maaken, om, op de ſchandelykſte en bedrieglykſte wyzen, de getrouwſte myner Naavolgeren in het wargaaren der bedervendſte Driften te verſtrikken. Dit uit te voeren is de Zegepraal der Boosheid! het Feest haarer Verlustiginge!

Goede Hemel! (riep de Zoon van MELANIA uit,) *welke verſchriklyke dingen ontdekt en ontvouwt gy my! Laat ik, naardemaal de Menſchen zo verkeerd zyn, en zo zeer alle beginzels van Deugd ver-*

verlooren, en verzaakt hebben, ongevoelig geworden voor alle de bekoorelykheden der Rede, hun verfoeijen, en als de ſnoodſte wangedrochten, ſchuwen!

„ Eene herhaaling van de oude Dwaaling, (hervatte de Rede,) eene dwaaling tot welke alle Menſchen overhellen, die lyden, 't geen IPHIS geleden heeft. —— Zyn zy bedroogen, misleid, en verraaden, zy vatten eenen wederzin tegen geheel het Menschdom op, en verbeelden zich, dat het ganſche Geſlacht aan de dienstbaarheid der Driften verſlaafd is. —— Verban zulke denkbeelden; en leer dezelve beſchouwen als de verſmaadenswaardige opwellingen van een verbysterd hart. — Vergun my nogmaal te zeggen, dat in de wereld veele harten zyn, vast aan de belangen van Waarheid, Deugd en Pligt gehegt; doch, zonder mynen byſtand, valt het zeer bezwaarlyk die waardigen onder het Menschdom te kennen. Teken voor altoos op, ô IPHIS! deeze korte maar veel behelzende Les: „ dat het gedrag van een met de daad eerlyk en braaf Man „ eenpaarig beſtaanbaar is met de redenen zyns monds; dat hy, „ de onvolmaakte zwakheid der Menschlyke Natuure altoos in „ 't oog houdende en toegeevende, in ſtede van de ſtruikelingen zyner Natuurgenooten te vergrooten, dezelve, by alle „ voeglyke gelegenheden, zoekt te verkleinen en te verſchoonen; dat hy, hoe zeer ook de Ondeugd verfoeijende, altoos „ gereed is om een traan van medelyden te ſtorten over den „ zwakken!"

HET GRIEKSCH TOONEEL, EN DE NEDERLANDSCHE DRUKPERS.

Den Heeren Schryveren van de Algemeene Vaderlandſche Letteroeffeningen.

MYNE HEEREN,

„ Met dat genoegen, 't welk een edel hart gevoelt, op het „ leezen van Inſtellingen, die met deszelfs braafheid ſtrooken, las ik, in een Uittrekzel van de Voornaamſte Artykelen „ des Zamenſtels der Wetten voor de XIII Vereenigde Staaten van „ America: —— *De Regeering van een Vry Volk, den toets niet „ vreezende, maar in tegendeel noodig hebbende, om door de verſtanden van alle particuliere Perſoonen, daar onder behooren„ de, verlicht te worden, zo zal de Vryheid der Drukperſſe nooit „ op eenigerhande wyze beſnoeid worden; zynde zulk eene Vry„ heid een eigenaartig middel om die van den Staat te verzeke„ ren* (*). —— Te dier gelegenheid, zyn my de volgende Be„ den-

(*) *Utrechtſche Courant*, No. 26.

„ denkingen, over het *Grieksch Tooneel* en de *Nederlandsche*
„ *Drukpers*, ingevallen; welke ik UL. toeschikke, om dezelve
„ in uw veelgeagt *Mengelwerk* te plaatzen." Ik blyf, enz.

† † † † † † † † † †

De *Ouden Grieken* tastten, gelyk uit de Geschiedenisse dien Volks te overbekend is, in hunne Tooneelspellen, de Gebreken hunner grootste en aanzienlykste Mannen aan, en veroorloofden zich de Tooneeldichters de grootste Vryheden omtrent hunne Persoonen. —— Geen wangedrag, geene verkeerdheid, bleef vry voor de hekelende en scherp versneede penne van eenen ARISTOPHANES en PARTINAS. Was een Veldheer traag, onagtzaam, van de noodige bekwaamheden ontbloot, ongehoorzaam aan de gegeevene Staatsbevelen — gedroeg zich een Overheidspersoon, of een Amptenaar, partydig in het handhaaven des Regts, en slegt in 't waarneemen van de hem vertrouwde Post —— stelde zich een Wysgeer belachlyk aan, door zonderlingheid zyner Leerstellingen, of in zyn gedrag —— zy verscheenen onmiddelyk ten tooneele; hunne zwakheden, gebreken, of ondeugden, werden openlyk uitgelachen en ter verguizinge gesteld; men schroomde niet hunne Naamen te vermelden, en hunne Characters werden met zulke eigenaartige trekken en kleuren geschilderd, dat niemand, schoon de naamen ontbroken hadden, in deeze ten Tooneele gevoerde en bedoelde Persoonadien kon mistasten.

Zulk een handelwyze was van zeer veel invloeds op het openbaar Character der *Grieken*: deeze hieldt veelen te rugge van het pleegen van schandvolle bedryven; deeze zette veelen aan om zich met lof te kwyten, Heldhaftige en Vaderlandlievende daaden uit te voeren; op het Tooneel stondt hun Lof of Blaam te wagten.

Meer dan het menschlyke gehengt, zou men in de *Griekſche Tooneeldichters* zich voorstellen, indien men waande, dat zulk een middel voor geene misbruiken blootstondt, en dat het niet daadlyk misbruikt wierd; de beste en deugdzaamste Characters werden zomtyds vinnig doorgestreeken, en hunne braafste daaden aan de slegtste beweeggronden toegeschreeven. Een SOCRATES was niet beveiligd voor de schampere trekken van eenen stekeligen ARISTOPHANES.

Dit gebruik om Persoonlyk de Grooten op het Tooneel te hekelen, hieldt stand, tot dat de *Atheenſche* Vryheid een deerlyke wonde werd toegebragt, door de Dertig Dwingelanden, die, overtuigd dat hunne daaden den dag schuwden, en geen onderzoek konden verdraagen, beslooten zich tegen deeze bestraffing te dekken, door de Tooneeldichters te verbieden, iemand, by naame, in hunne Dichtstukken, voor het Tooneel geschikt, te noemen. —— Men volhardde, dit verbod gehoor-

noornagmende, met de Characters zo ſterk en juist te treffen, dat elk der Toekykeren de *Origineelen* dier *Copyen* onmiddelyk kende, hunne dwaasheden belachte, hunne gebreken verfoeide, en de bedoelde Voorwerpen veragtte.

Maar de alles overwinnende Zoon van AMMON, meer dugtende voor het Vernuft dan voor de Wapenen der *Grieken*, nam de Vryheid des Schouwburgs weg, en met die Vryheid de Vryheid des Volks.

Indedaad men moet willens blind zyn, als men tuſſchen deeze *Toneelvryheid der Grieken*, en de *Vryheid der Drukperſſe in ons Vaderland*, geene treffende gelykheid vindt, en deeze allen in 't oog loopende, ontſlaat my van de moeite om de gelykenis op te maaken. Alleen moet ik aanmerken, dat, ſchoon de Vryheid der Drukperſſe zomtyds misbruikt, en het Character van Verdienſtlyke Mannen in Kerk- en Burgerſtaat daar door geſchandvlekt worde — die Vryheid een kragtdadig middel is om 's Lands Vryheid te bewaaren. — Aan dezelve hebben wy het overſchot, ons nog gebleeven, te danken — dat ze ſtand houde, en de herſtelling onzer volkomene Vryheid helpe bevorderen!

PALEMON BY HET GRAF VAN CLOË.

(*Herdersklacht.*)

„ Zy zyn verdweenen die bekoorlyke dagen, waerin ik met
„ myne beminde *Cloë*, de ſtreelendſte vermaken ondervond.
„ Thans heeft de alvernielende zeiſſen des doods haer leef-
„ draed afgeknot, thans ligt zy hier in het ſomber graf ge-
„ dompeld!... de wormen doorknagen haar teder ligchaem:
„ ik mag haer beminlyk aenſchyn niet meêr zien, noch myn
„ mond op hare malſche lipjes drukken!... ik zal uit haren
„ lieven mond geen ſtreelende woordjes meêr hooren. —
„ Zy is van my weggerukt, en dat voor eeuwig!.. ô Grie-
„ vend ongeluk! Moest gy dus, ô wreede menſchenmoorder!
„ my, van myn geluk berooven? moest gy myne *Cloë* uit my-
„ ne armen ſcheuren? had gy lust om my in de rampzaligſte
„ droefheid neêr te vellen? waren 'er geene anderen, aan
„ welke gy uw lust boeten kost? had gy geen medelyden met
„ eenen herder, die met zyne zielsvriendinne de zoetigheden der
„ aerde ſmaekte? Kost de zielbetooverende ſchoonheid van myne
„ *Cloë* u niet bewegen? Konden hare lieve oogjes, die boven
„ haar beminlyk aengezicht, als twee zonnen hunne ſtralen
„ verſpreidden, u niet te rugge houden om haer door uwe
„ zeiſſen te treffen? Neen — wreedel gy wilde my van
„ alles berooven!... Nu moet ik eenzaem in myn hutje le-

„ ven,

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, JUNI, 1784.

		Bar:	Th:	Wind.		Bar:	Th:	Wind.	
1	29.	1-5	66	O	6 helder	16	29. 1-7	61½	WZW	8 z. donker iets
		1-9	66½		7		0-8	66½		4 o. helder
		3-2	62		5		28. 11-8	63	ZW	10 zw. wolken
		4-4	62		6		11-2	62½	WZW	6 wein. wolken
2	•	4-6	71	ONO	5.7	17	11-5	68	W	8.10 wolkig.
		4-5	56	NO	6 o. helder dampig		10-8	59		8 z. berr. iets R.
3		4-2	60		6 wolk. helder		10-9	60	WtN	5 zw. wolken
		3-9	75	ONO	4 helder	18	11-9	65	NW	4 wolkig
		3-7	64½	O	1 —— dampig		29. 0-8	55	WNW	3 o. helder
4		3-9	66		2		1-5	60		2 —— wolk.
		3-8	77*		2.6	19	2-3	68	WtN	2 w. wolk. o
		3-2	64	ONO	4 o. helder		1-7	59½	W	6 o. helder
		2-4	65	O	3 helder		0-3	63½	Z	4 z. berr. R
5		1-7	72	NO	5 —— o. h.	20	0-2	63	ZW	6,8 R buien z. berr.
		1-4	59	NOtN	3 o. helder		0-1	57½	WZW	4 bewolken
		0-6	60½	NO	3		28. 11-8	60	ZW	4 wolkig
6		0-8	67		3 —— berr.	21	11-1	72½	ZtW	3 zw. wolken
		0-8	58		4 iets R. z. berr.		8-8	61	O	2½ 4 —— tou. D.
		1-2	60		4 z. berr.		7-6	65½	Z	2
7		2-0	66		4	22	7-0	69	W 5 ZW	3 —— 6 u. R.
		2-4	56		4		6-5	58	ZW	6 —— R buien
		2-4	53½	ZZO	4 nagt iets R. donk.		7-6	61	WtN	8
8		2-5	66	OtN	1 iets R. berr.	23	8-9	69		8
		2-0	60½	ONO	2 z. berr.		9-0	56	ZW	6 z. berr. iets R.
		0-5	59	ZtO	4.6 zw w. 8u. zw. R.		7 8	59½		6 zw. R. b.
9	28.	11-3	70	W	6 ——	24	7-0	69	Z	6 z. berr. zw. R.
		10-6	57½	WZW	6 wein. wolk.		7-5	56	ZW	10 zw. R. buien
		10-0	60		8 R. z. berr.		8-4	55½	WZW	10 zw. R.
10		9-2	67	ZW	6.10 donk. zw. R buien	25	9-3	63	WNW	9 donker R.
		8-0	58½		12 zw. wolken R.		10-8	55		4 z. berr.
		7-2	59	WZW	12-14 —— 8u. zw. R.		10-9	59	WZW	4 donker z. berr.
11		8-0	60	WtN	12 NW 8 zw. R buien z. b.	26	11-2	68½	ZW	6.10 z. berr. R.
		11-1	53½	WNW	6 z. berr.		10-2	58		8 donker ——
		11-5	61	W	4 —— iets R.		8-1	58½	ZtW	10 ——
12		11-6	65	WtZ	8.10 —— R.	27	8-2	66	WZW	8 wolkig R.
		11-0	58	WZW	4 o. helder		8-5	56	WtZ	4 z. berr.
		9-8	59		4.8 —— z. b. iets R.		9-8	58	WNW	8 a 10 —— iets R.
13		9-5	64	W	10 z. b. o. helder	28	11-3	64		6 ——
		9-4	58½	WtZ	10 zw. wolken		11-5	53½	NW	4 ——
		11-3	57	WtN	4.10 donker		11-5	57		5 —— iets R.
14	29.	1-2	63½	WNW	8 —— R buien	29	29. 0-0	61½		6 wein. w.
		2-0	48*	NNW	4 o. helder		0-1	52	NWtN	7 zw. wolken
		2-6	54	NW	3		0-2	55½		6 donker z. b.
15		3-1	61	ZW 4	ZZO 4 12 u. R.	30	0-3	65		6,10 ——
		2-2	60½	ZO	6 R.		0-4	51	NNW	8 ——

28. 11 71/96 | 61 17/96 | 5 1/10

Den 3 's mo. 5¼ u. Th. 54½.
10 —— 6 u. — 61.
11 —— 9 u. — 56.
14 's av. 11¾ u. — 46.
25 's nam. 3½ u. — 56.
26 —— 3½ u. — 62.
30 's av. 11½ u. — 50.

's mo. 59 21/96
's mid. 66 29/96
's av. 57 15/96

BESPIEGELING VAN GOD, ALS SCHEPPER.

Thans verheffen zich myne beſpiegelingen tot een Wezen, oneindig verheven boven alle aardſche, en ondermaanſche voorwerpen. — Het lust my myne ſtille overdenkingen te vestigen op een Voorwerp, vol oneindigen luister en Majeſteit: — myne eerbiedigſte overdenkingen te bepalen op U, oneindig algenoegzaam Opperheer! — op U, zo als gy zyt de Formeerder van 't Heelal, de Opperheer van Hemel en Aarde! — tot U, algenoegzaam Wezen, toen uwe almagtige vingeren Hemel en Aarde met alle derzelver volheid gevormd hebben. — Het lust my U, zo ver 't my mogelyk is, in den onmetelyken luister uwer Almagt te beſchouwen. Mogten myne gedagten geheiligd, en myn verſtand verlicht worden, door een ſtraal van uwen Godlyken Geest, op dat myne denkbeelden zo geleid en beſtierd wierden, dat zy den lof uwer Grootheid verkondigen, in welker verheerlyking uwe onbevlekte Rykstrauwanten zich nagt en dag, zonder ophouden, voor uwen Throon verlustigen mogen!

Voor dat 'er het allergeringſte, het onzigtbaarſte ſtofje, — voor dat 'er nog niets van dit Heelal het beſtaan had ontvangen, beſtond gy, ô Oneindige! ô Almagtige! — Toen 'er noch Aarde noch Hemel was — waart gy evenwel aanwezig, ô Euwige! — Voor die ontallyke Waerelden, die wy, elk in hare kringen, in het onmetelyk ruim om hare Aſen zien draijen, had gy, ô Opper-Majeſteit, uw beſtaan! — Gy, ô Euwige, ô Euwigleevende God! — Gy waart eer 'er nog iets buiten U was! — Van niets hangt gy af: maar alles is afhankelyk van U, en U onderworpen! — Gy hebt nooit beſtaan ontvangen, noch zyt door eenig Wezen buiten U voortgebragt; maar alles is zyn beſtaan aan U verſchuldigd. In U zelven hebt gy uw beſtaan, en zyt in Euwigheid... Verbazenzende Waarheid! — Van Euwigheid! — Wie der Stervelingen kan met een eindig begrip den Oneindigen be-

vatten — wie een denkbeeld vormen van de Euwigheid! —— Het denkbeeld van, zonder ooit begin genomen te hebben, euwig te beſtaan, klimt oneindig ver boven het verſtandsbereik van Menſchen en Engelen! —— Van Euwigheid? — Hoe verder men deze onbegrypelyke waarheid indenkt, hoe minder men 'er van bevatten, en hoe dieper men in de kennisſe van den Oneindigen tragt door te dringen, hoe minder men 'er van begrypen kan. —— Die kennis is ons te wonderbaar! —— Gy beſtond voor de wording aller dingen; en niets beſtond 'er buiten U, den eenigen, den onbegrypelyken God!

Dan, ſchoon 'er buiten U niets beſtond; ſchoon gy, eenig euwig Wezen, alleen maar aanwezig waart, zonder dat 'er in de Euwigheid, te gelyk met U, één enkel voorwerp, of iets het aanzyn had; waart gy niet te min in U zelven algenoegzaam, allervolmaaktst gelukzalig; gelyk gy heden zyt, en tot in Euwigheid blyft. —— Gy hebt niets nodig om U gelukkiger te maken; noch den dienst van Engelen, noch dien van eenig Schepzel. Gy zyt die volle, die onuitputbre bron van algenoegzaamheid, waar door gy, voor U zelven de hoogſte gelukzaligheid bezittende, dat geluk aan uwe Schepzelen kunt ſchenken, 't geen hunne natuur, met welke zy door U begaafd zyn geworden, vordert tot de genieting van hunnen gelukſtaat; welke voor een ieder in zyn ſtand volmaakt mag genoemd worden.

Zo eene volle algenoegzaamheid bezat gy in U zelven, terwyl ze door niets vermeerderd of verminderd kan worden. —— Dan gy beraamde tevens, in de nooit begonnen Euwigheid, den glans van deze uwe luisterryke Algenoegzaamheid te doen uitſchitteren. —— Gy beraamde een plan, waarin gy bepaaldet Wezens voort te brengen, die uwe volmaaktheden konden bewonderen; — een Plan, overeenkomſtig uwer verheven Majeſteit, —— en paſſende aan uwe onbegrensde Wysheid, —— om een gewrogt uwer Almagt voort te brengen, in 't welk alle uwe deugden glansryk zouden doorſtraalen. —— En, hoe onbegrypelyk zyn tog uwe wegen, ô Oneindig Opperwezen, dit voorgenomen, dit welberaamde Plan beſtaat, even als gy zelve, van Euwigheid! —— Het heeft zo min, als gy, ô Oneindige! immer een begin genomen!

De Almagtige neemt voor, uit *niet* te ſcheppen, de dingen, die niet zyn te roepen als of zy waren. —— De Oneindige beſluit eene Wereld voort te brengen ——

en

— en dit beſluit is, met den Euwigen God, zonder begin. —— Het is Euwig! —— Hoe verbazend, hoe onbegrypelyk is deze Waarheid! —— Dan, hoe ver ze boven het bereik van eindige vernuften ook klimmen moge, ze ſchittert nochtans zo helder en klaar, als de Zon aan den onbenevelden Hemel op den vollen middag.

Dan toen uw beſluit baarde, toen ging een bevel uit den mond, van U, den Almagtigen. —— Dus luidt het hoog bevel: „ Daar zy ſtof, en daar was ſtof!" —— Op hetzelfde ogenblik dat gy gebied, komt 'er een Wereld, een zo verbazend gewrogt, uit *niet*, uit louter *niet*, voort. —— Staat verbaasd gy Hemelen! ontzet u gy Aarde, met alle uwe Bewoners! de Almagtige heeft u doen ontſtaan, zonder dat 'er alvorens het alleronzigtbaarst deeltje aanwezig was! Ontzet u gy Hemelen, en ſta verbaasd gy Aarde! de vinger des Almagtigen heeft u voortgebragt; de hand des Allerhoogſten u geformeerd!

„ In den beginne ſchiep God Hemel en Aarde." —— Ontzaggelyk gewrogt? —— Hemel en Aarde, met alle derzelver volheid; —— de Hemel met al wat 'er in is; —— de Aarde met alle derzelver verborgen wonderen. —— In het harte der Aarde heeft de Almagtige verborgen ſchatten gelegd. —— Het Ryk der Mineralen, de Myn- en Delfſtoffen, zyn in de ingewanden des Aardbodems verborgen. —— Verbazende wonderen heeft de hand des Almagtigen, in het harte der Aarde, gewrogt. Men vind 'er de Rykdommen; voornaame dryfveren, waar door de bedryven veler menſchen in eene aanhoudende beweging blyven; die zulke verbazende toneelen op het Aardryk veroorzaakt hebben; door welke zo vele Landen en Steden verwoest, ja gehele Natiën ongelukkig gemaakt zyn; doch door welke ook, aan den anderen kant, vele voortreffelyke dingen uitgevoerd, Steden gebouwd, magtige Ryken geſtigt, en uitgebreide Staten gevestigd zyn geworden. —— De Goud- en Zilver-, benevens de Kwik-, Koper- Tin- en Loot-mynen leveren onnoemelyke Schatten op; waarvan het regte gebruik voor onzen tegenwoordigen toeſtand ten hoogſte nuttig is. Buiten dit, heeft de Oneindige Almagt de zeldzaamſte wonderen in het binnenſte der Aarde gewrogt. —— In onderaardſche gewelven, als kelders door de hand eens Kunſtenaars gevormd, ontdekt men een ganſche verſcheidenheid van voorwerpen, die den menſchen op veelerleie wyzen te ſtade komen. Allerleie Steengroeven en Koolmynen, die verſchillende bouw- en brandſtoffen opleveren; en meer

diergelyken, die van gene mindere nuttigheid zyn, vervullen de binnenſte ingewanden der Aarde. —— Met dusdanige wonderen heeft de Oneindige Schepper, by de wording aller dingen, het Aardryk beſchonken; en dat wel op den eerſten dag, toen hy Hemel en Aarde heeft voortgebragt. —— Sta Sterveling, ſta ſtil met uwe aandagt, overpeins ſlegts een enkel ogenblik deze allerverhevenſte wonderen! —— Hemel en Aarde komt, op het bevel des Almagtigen, uit *niet* te voorſchyn. —— 't Verſtand van Engelen en Menſchen, zaam verëenigd, kan de grootheid, de oneindige grootheid van dien Werkmeester niet bevatten. Het ſtaat, ô groote Bouwheer van 't Heelal! verſtomd over de verbazende grootheid uwer Magt! Al wat wy te zamen kunnen uitbrengen, is: „ Onze God is groot, en „ ondoorgrondelyk! oneindig groot zyn alle uwe werken, „ ô Heere!"

Met dit voortbrengen van Hemel en Aarde, neemt het verbazend werk der Schepping eenen Majeſtueuzen aanvang! —— Het begint met Hemel en Aarde. —— Voorwaar, een begin vol verhevenheid, en der oneindige Godheid paſſende. —— Dan, toen deze uwe werken een aanvang namen, ô Opper-Majeſteit, toen heeft de tyd een begin genomen. —— Gy, ô groote Werkmeester! bepaalde zelve de tuſſchenruimten der verſlonden ogenblikken. —— En ſchoon gy de euwige God zyt, by wien gene opvolging van ogenblikken, — by wien geen voorleden, heden, noch toekomend, plaats heeft; gy verdeelde nochtans, ten gebruike van die Weſens, die gy ſtond voort te brengen, den tyd in afgeperkte tuſſchenruimten van ogenblikken, die voorby, tegenwoordig en aanſtaande waren. —— De eerſte dag is begonnen; —— voor dezen was 'er geen dag noch nagt; — God woonde in de Euwigheid. —— Nu neemt met den tyd dag en nagt een aanvang. —— Eén ogenblik, en buiten de Godheid heeft 'er niets eenig beſtaan; —— één ogenblik, en zie daar, Hemel en Aarde beſtaan!

Dan een duistere nagt lag op het Aardryk, en over het Geheelal, verſpreid; — eene akelige donkerheid bedekte het gelaat van het geſchapen Al, als agter een zwart gordyn; — Hemel en Aarde waren omwonden in eene pikzwarte donkerheid. —— Maar het Euwig Wezen ſpreekt, en daar ontſtaat licht! —— Gy zegt ſlegts, ô Almagtige! „ daar zy Licht, en daar is Licht!" —— Gy Hemelen vertelt nu de wonderen van uwen Maker, en verkondigt zy-

zyner handen werk; want alles is vol van zyne Heerlykheid! —— Daar is licht, en zie daar, nu vertoont zich het geſchapen Al, niet langer meer omwonden met dat akelig kleed van pikzwarte donkerheid. Nu ontſtaat dat Hemelsbreed onderſcheid tuſſchen licht en duisternisſe. Toen wierd die ſcheiding tuſſchen dezelve gemaakt, waar uit dag en nagt ontſtond. Gy, ô Heere! noemde het licht dag, en de duisternisſe noemde gy nacht.

Tot nog toe was 'er geen redelyk Schepzel op Aarde, dat de werken des Almagtigen bewonderen konde. Dan gy, ô Almagtige! had al bereids verſtandige Wezens voortgebragt, geſchikt om den Hemel te bewonen. Deze konden de grootheid uwer Werken, en de onbegrensdheid uwer Almagt, by den kriekenden ugtendſtond der Wereld bewonderen. —— Zy deden ook den Hemel weêrgalmen van uwen Lof, toen de Aarde nederzonk op hare Grondvesten. Zo als zy uit de hand hunnes grooten Makers voortgekomen waren, juichten zy al zamen den Almagtigen Schepper ter eere!

Met dit voortreflyk werk liep de eerſte dag ten einde; en gy, ô groote Bouwheer van 't Heelal! beſchouwde uw werk, om dat het juist aan uwe oogmerken beantwoordde, met genoegen. —— Gy kost tog niets anders voortbrengen, dan 't geen goed was..

Op het voortbrengen van 't Licht, gaat de groote Schepper het voortgebragte dadelyk in orde ſchikken; en den ongevormden klomp des Aardryks ter vrugtbaarheid toebereiden. —— De twede dag breekt aan, breekt aan met grooten luister. —— Hy vangt aan met een verbazend gewrogt, een werk van eene oneindige Magt. —— Het Godlyk bevel is vol Majeſteit: —— „ Daar zy een Uitſpan„ zel!" — en op dat bevel ontſtaat dat onmeetlyk Ruim, waarin zich millioenen Werelden, van eene ontzaggelyke grootte in hare kringen bewegen en draijen, zonder gevaar te loopen van tegens elkander te ſtooten. —— Een Uitſpanzel, van zulk eene wyde uitgeſtrektheid, dat beroemde Starrekundigen ons verzekeren, dat een Kanon-kogel, met dezelfde ſnelheid, als by de affchieting, blyvende voortvliegen, vier- en twintig millioenen Jaren werk zou hebben, eer hy deszelfs middellyn was ten einde gevlogen: — des dezelve, by de Schepping van den eenen Pool afgeſchooten, thans, (ô verbazende uitgeſtrektheid!) het zesduizendſte gedeelte van dien weg nog niet zou hebben afgeleid! —— Wiens verſtand word niet bedelmd by de over-

weging uwer Wonderen, by de overweging uwer groote, uwer magtige Werken, ó Allerhoogſte! ——— Wie knielt niet voor U neder in het ſtof met ontzag, en diepe eerbiedigheid!

In dat onmetelyk Uitſpanzel vergadert de oneindige Maker voorts eene menigte van dampen, die van het Aardryk in de beneden lugt opklimmen. ——— Aldaar worden de bovenſte waterwolken, als in Schatkameren verzameld, om ze van daar, ter gepaste gelegenheid, weder in verkwikkelyke en vrugtbare regendruppelen op het Aardryk neêr te zenden, om gras, kruid, en vrugten, welig te doen groeijen. ——— Dus maakte de groote Schepper eene ſcheiding tuſſchen de bovenſte en benedenſte wateren, en zie daar het groote werk van den tweden dag volbragt. —— Een werk voorwaar, 't welk ons niet minder dan dat van den eerſten, in de eerbiedigſte geſtalte, moet doen uitroepen: „ Waar„ lyk onze God is groot —— Hy alleen doet wonderen in „ den Hemel boven, en op de Aarde beneden; daarom „ verkondigt het Uitſpanzel zyner handen werk!"

De nagt van den tweden dag is verſtreken, de dageraad van den derden breekt aan. ——— Een Gebod gaat uit den mond des Allerhoogſten. ——— Het is, gy Wateren, vergadert u van onder den Hemel, in u toegeſchikte plaatſen: vormt u tot Zeën, tot Meiren en Rivieren, op dat het Drooge zich vertoone. ——— U heb ik geſchikt tot een Element van eene vrugtbaarmakende uitwerking; en tevens ter bewaringe voor millioenen van Wezens, die op het Drooge niet leven kunnen. ——— Dit Gebod ging uit, en het geſchiedde van ſtonden aan.

Toen nu de Almagtige, met de Wateren en het Drooge van één te ſcheiden, het Aardryk tot eene vrugtbare plaats gevormd had; toen ging 'er aanſtonds een ander Gebod uit van den grooten Schepper: „ Dat nu Gras, en Kruid en „ Boomen voortſpruiten uit de Aarde, en Vrugten teelen, „ elk naar zynen aart." Almagtig bevel! —— Nadrukkelyk woord der Opper-Majeſteit! —— Dan de Aarde gehoorzaamt terſtond. Het is nauwlyks uitgegaan uit den mond des Allerhoogſten, of zie daar, de Aarde brengt voort Grasſcheutkens, Kruid zaad zaaijende, vrugtbaar Geboomte, dragende Vrugten naar zynen aart; zie daar het Aardryk al aanſtonds met een keurig Veldtapyt overdekt; met een Tapyt van bloemen, van welriekende kruiden en planten; een Veldtapyt dat met de ſchoonſte kleuren pronkte, en tevens de verkwikkelykſte en liefelykſte geuren ademde.

Het

—— Het Aardryk, nog maar voor twee dagen uit de hand des Scheppers gekomen, brengt nu aanſtonds, op het hooge Gods-bevel, uit zynen ryken ſchoot voort, voedende en heilzame kruiden, welriekende Planten en Heesters, ſchaduwryk en vrugtdragend Geboomte. —— En dit alles zal weldra dienen tot eene aangename verblyfplaats voor onderſcheiden ſoorten van Wezens; dien dit alles tot onderhoud, voeding en verkwikking zal ſtrekken.

Zo zorgde de Algoedheid voor levende en gevoelige Wezens, welke eerlang op het Aardryk ſtonden te verſchynen; op dat deze verſchynende aan niets zouden gebrek lyden, maar allerwege een ryken overvloed aantreffen. —— Zo zorgde gy, ô Algoede Albeſtierder! reeds voor alle uwe levende en gevoelige Wezens, eer zy nog het aanzyn ontvangen hadden! Ten dien einde had gy de liefelyke Lente, den alkoesterenden Zomer, en den vrugtdragenden Herfst tot één Saiſoen verééniged, zo dat de verkwikkelyke Zomer- en Herfst-vrugten, in de Bloemteelende Lente, geplukt konden worden. —— Welk eene onafmetelyke liefde en goedheid des Scheppers! in welke uitwerkingen ook wy, die, zo vele Eeuwen na de Schepping, eerst het aanwezen verkregen, tot op heden delen! —— Ja, alverzorgende Goedheid, wy zyn verzekerd, dat gy toen reeds voor ons gezorgd hebt; gezorgd voor een ieder onzer in het byzonder; en vast bepaald, dat wy, uwe Schepzelen, nu levende, de bewyzen uwer goedheid, uwer onveranderlyke Menschliefde, zouden ondervinden. —— Want by U is geene verandering; in U is alles één; aan uw verſtand is begin, midden noch einde. —— Gy weet en bepaalt alle dingen van Euwigheid.

Wie bezeft hier, ô Algenoegzaam Opperheer! te regt uwe onbegrensde Goedheid, uwe onbeperkte Almagt! —— Enkel op uw Godlyk woord, brengt het Aardryk alle die zoorten van Kruiden, Planten, Heesters en Boomen voort, welke wy nu op hetzelve aantreffen. —— Na dezen dag zog zyn 'er gene nieuwe zoorten meer voortgebragt: —— daartoe was al het Kruid voorzien met zaad, elk naar zynen aart, op dat ieder zoort zyns gelyken weer zou kunnen voortbrengen. —— En hoe verbazend groot is derzelver aantal! —— De beroemde Kruidkundige LINNÆUS heeft het Ryk der groeibaren gerangſchikt, in vier- en twintig verſchillende Claſſen; die in zeer vele Rangen verdeeld worden, en waaromtrent hy ons toont, dat de meeste dier verſchillende zoorten, nog weder hare onderzoorten hebben. ——

LOBEL telt negen- en dertig zoorten alleen van Gras; en de beroemde DODONEUS vier- en twintig; van welke 'er mogelyk ſlegts één, of twee, onder die van LOBEL opgenoemd, te tellen zyn. —— De Kruidkenners hebben driehonderd zoorten van Mosch waargenomen. —— En hoe veelerleie zoorten van Muur worden 'er niet gevonden; mitsgaders van nog zo vele andere Kruiden; welke alle hier op te noemen deze Verhandeling veel te wydlopig zou maken? Voeg hierby, dat men eene onnadenkelyke menigte van éénzoortige Kruiden allerwegen aantreft; by voorbeeld, het Mosch, het Gras en meer dergelyken, die by millioenen over den Aardkloot verſpreid gevonden worden! —— Alle deze zyn op het enkel bevel des Almagtigen uit het Aardryk voortgekomen, en elk ſtofdeeltje, uit welke zy zyn zaamgeſteld, heeft zich in zulken vorm gevoegd, als de Alwyze Schepper begeerde, die, aan elk Kruid, zyne byzondere gedaante gegeven heeft, waardoor het zich van alle anderen laat onderſcheiden. —— Dit zeker gaat alle verwondering te boven! De Alwyze Schepper, ô ondoorgrondelyke diepte van kennisſe en wysheid! heeft, tot het allergeringſte deeltje toe, alles door zyne Almagt en Wysheid zo beſchikt, dat van het Mosch, en lage Muur, die aan den wand groeijen, tot den hoogen Ceder op Libanons gebergte, geen enkel ſtofje plaats genomen hebbe buiten Zynen wil; daar 'er, tot het voortbrengen zo wel van 't eene als van 't andere dezelfde Almagt gevorderd word.

Al het Kruid, alle Planten, al het Geboomte komt met zyne vrugten en met zyn zaadzaijend zaad uit het Aardryk voort, op éénen dag. Een werk, met welks inſtandhouding thans de aangename Lente, de koesterende Zomer, en de vrugtdragende Herfst word doorgebragt; dit werk geſchied nu op éénen enkelen dag! Vertelt gy Hemelen de eer van uwen Maker; en gy Inwoners der Boyengewesten verkondigt zyner handen werk. —— Gy alleen waart toen nog maar Aanſchouwers, de enige Getuigen van dat groote werk des Almagtigen. Tot op dien tyd waren 'er nog gene andere Wezens voortgebragt: —— maar zy ſtonden eerlang te verſchynen; zo dra het Aardryk bereid, en van alles wel voorzien was.

Met dit groot werk loopt de derde dag ten einde. —— Voorwaar een werk vol Godlyke Majeſteit; een werk, waar over gy, ô Almagtige Wereldvormer! in deszelfs beſchouwing uw genoegen vond, om dat het goed was.

Een

Een werk, waarin wy heden nog de zorg uwer Algoedheid zo zigtbaar zien uitblinken; en in welks nut alle Stervelingen delen.

(*Het Vervolg by nadere gelegenheid.*)

WONDERLYKE HEELZALF.

„ Laat het wit van een Ei op eene Lei loopen; neem „ dan een ſtuk Aluin, groot genoeg om te vatten, „ hebbende ééne platte zyde; en wryf daarmede, in ge„ melde Eiwit op de Lei, ſomtyds verzettende, wegens „ de verbondenheid van het zelve, zo lange, tot dat 'er „ eene Smoutachtige zalf uit voortkomt; beſtaande alsdan, „ uit *Eiwit*, *Aluinzuur*, en *eenig wryfzel van de Lei*; „ zich wel wachtende, dat het wryven niet te lang ge„ ſchied, op dat hetzelve, door te veel vochtigheids van „ het Aluin, niet te dun wordt, en deszelfs overheer„ ſchende kracht te veel aanneemt."

Dit met een mes daar afgenomen, en dik genoeg op eene dubbele linnen lap gedaan, en zo over de wonde, hoe verouderd dezelve ook zy, heen geleid, geneest zeer ſchielyk en wonderbaarlyk.

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

Zoo ver las ik op zekeren tyd, byna woordelyk, in één der kleine boekjes van Dr. LUDEMAN, na zynen dood uitgekomen, juist toen myn' oudſte Dochter, door een onkundig Heelmeester, aan eene brandwonde, byna raadeloos werdt.

Ik, in *deſperatie*, de bovengemelde zalf ſchielyk vervaardigende, gebruikte 'er van drie à viermaalen verbindens, de eerſtemaal 11 Etmaal, vervolgens iets minder; en bevond, tot myne groote verwondering, de wonde, die anders al vuil en zwart begon te worden, geneezen.

De *tweede* Proef heb ik aan zeker Jongeling, die nog in leven is, bevonden. Dezelve had eenige vuurigheid achter het eene oor aan de zyde des hoofds gekregen, en was zodanig verergerd, door verkeerde middelen en eenige verwaarloozing, dat het oor ſcheen 'er af te zullen rotten. Toevallig kwam ik daar, toen zyne Ouders het zouden verbinden. Ik kreeg verlof, om, in hunne tegenwoordigheid,

de bovenſtaande zalf te bereiden, en 'er op te doen; met verzoek, dat zy het aldus maar zouden voortzetten. Eenen geruimen tyd daarna, de Vader met den Zoon ontmoetende, zeiden ze, dat die wonde, op een wonderlyke wyze, zeer ſchielyk geneezen was.

De *derdemaal* heb ik deszelfs heelende kracht op de volgende wyze ondervonden: bovengemelde myne oudſte Dochter, kreeg boven het rechter oog, aan het voorhoofd, een drom van vuurige knobbeltjes, die door wryving, of van zelfs, tot eene wonde van raauw vleesch wierden; en ſchielyk zoo erg, dat 'er vuil vleesch begon uit te waſſen: ——— Schoon ik het in 't eerst niet achtte, zoo maakte ik 'er de gemelde zalf op, en 't genas zeer ſchielyk.

T'en *vierdemaale*, kwam ik eens in het huis van zekeren Predikant, wiens Zoon het eene been gewond had, 't welk in den verloopen' Winter door het vuur, volgens gewoonte, deerlyk was gebrandmerkt geworden; en nu, door eenig verzuim, zeer dik en gloeijend, door bykomende roos. Op myne recommandatie, kreeg ik de toeſtemming, om 'er de gemelde zalf toe te bereiden; en aanſtonds 'er van gebruikende, zo gebeurde het eenige weeken daarna, dat ik een dankend bericht ontfing, van de zeer ſchielyke geneezing. Insgelyks meldende, dat zy van de bereidde zalf iets hadden overgehouden, en hetzelve aan een meisje geſchonken, welks Vader een' oude wonde hadt, die 'er ook aanſtonds van geneezen was.

Schoon ik meer gevallen konde aantoonen, zo zy deeze melding genoeg, om de algemeenheid der geneezing aan te toonen.

Kundige Heelmeesters mogen de krachten deezer ingrediënten aantoonen en toepaſſen naar welgevallen; het zy voor my genoeg, die buiten dien kring geplaatst ben, het myne te hebben toegebracht.

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

Indien de Heeren Schryvers der *Algemeene Vaderlandſche Letteroeffeningen* kunnen goedvinden, om dit Bericht, eene plaats, in huu geleerd *Mengelwerk*, tot nut van het menschdom, te vergunnen; dan zal ik myne moeite ruim genoeg betaald rekenen.

Waarmede verblyve, enz.

Hunnen geduurigen Leezer,

M. JELLEN.

Bonda,
den 25 *Mai*, 1784.

AL-

ALGEMEENE AANMERKINGEN OVER DE WATERVOGELEN.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De Watervogels zyn de eenige, die, by 't genot van de Lugt en de Aarde, het bezit des Waters voegen. Veelvuldige ſoorten, alle zeer talryk, bevolken de oevers en de ſtranden; zy zwemmen op de Baaren, met zo veel gemaks en meer gerustheids, dan zy in de Lugt vliegen; overal vinden zy overvloed van leevensonderhoud, en een prooi die hun niet kan ontſnappen; om dien magtig te worden, breeken eenigen door de golven heen, en dompelen 'er zich in; terwyl anderen alleen langs de oppervlakte heen ſcheeren met een ſnelle of afgemeete vlugt, naar gelang van den afſtand en de hoeveelheid der ſlachtofferen. Allen neemen zy deeze beweegbaare hoofdſtoffe als hun vaste woonſtede; zy vergaderen daar in groote maatſchappyen, en leeven gerust te midden der onweeren; zy ſchynen zelfs met de golven te ſpeelen, zich aan ſtormen bloot te geeven, zonder voor den ondergang te vreezen of dien te lyden.

Zy verlaaten niet dan bezwaarlyk dit uitgekoozen verblyf, en alleen op dien tyd dat de zorg voor hun Kroost hun aan den oever verbindt, en alleen toelaat, dat zy, by tuſſchenpoozen, te water gaan: want zo ras de Eieren uit zyn, geleiden zy de Jongen na dit geliefd verblyf, 't geen deezen ook welhaast kiezen, als overeenkomſtiger met hunne natuur dan het Land. In de daad, zy kunnen daar blyven zo lang het hun behaagt, zonder van vogtigheid doordrongen te worden, of iets van hunne vlugheid te verliezen: dewyl hunne lichaamen, zagtlyk onderſteund, in 't zwemmen uitrusten, en de kragten, door 't vliegen uitgeput, ras wederkrygen. De lange donkere nagten, of aanhoudende ſtormen, zyn de eenige tegenheden met welken zy te worſtelen hebben, en hun noodzaaken, by wylen, de Zee te ruimen. Zy dienen dan tot voorboden of liever tot tekens voor de Zeelieden, hun aankundigende, dat ze naby land zyn; niet te min is deeze verkenning dikwyls zeer onwis; veele deezer Vogelen begeeven zich zomtyds zo diep in Zee, dat de bedreeven Zeeheld COOK vermaant het vertoon der Watervogelen niet aan te merken als een zeker teken van landnadering: en

en alles, wat men uit de berigten der Zeelieden kan opmaaken, is, dat de meeste deezer Vogelen alle nagten niet ſtrandwaards keeren, en dat, wanneer zy, op hun overtocht of wederkomst, eenige rustplaats noodig hebben, zy dezelve vinden op klippen, of zelfs op 't water dryvende ſlaapen (*).

De Lichaamsgeſtalte en de Ledemaaten deezer Vogelen wyzen genoegzaam uit, dat zy tot zwemmen geſchaapen, en natuurlyke Bewoonders van de vloeibaare Hoofdſtoffe zyn. Het Lyf is geboogen en rond, gelyk het onderst van een ſchip, en 't is, misſchien, van de Lyfsgeſtalte der Wintervogelen, dat de eerſte Scheepmaakers, de gedaante hunner Schepen ontleend hebben; de Hals verheft zich op een uitſteekende borst, en verbeeldt zeer wel het voorſchip; hun korte Staart, geheel in een vederbosch vergadert, dient tot een roer; hunne breede en gevliesde Pooten doen den dienst van weezenlyke riemen; het digte en vetagtige Dons, het ganſche Lyf bedekkende, is een natuurlyk ſmeerzel, 't geen hun ondoordringbaar maakt voor vogt, en teffens te ligter op de oppervlakte des Waters doet dryven. Men heeft opgemerkt, dat de Vogels, in heete Landen, daar mede ſlegts middelmaatig gedekt zyn: terwyl die van kouder Gewesten, en boven al die zonder ophouden over 't water vliegen, eene ontzaglyke menigte pluimen hebben, van welke ieder dubbeld is (†). — Dit alles maakt ſlegts een gedeelte uit van de Vermogens, door de Natuur aan deeze Vogelen, tot het verblyf in 't water, geſchonken. Hunne natuurlyke Geaartheden ſtrooken volmaakt met die Vermogens, desgelyks hunne Leevenswyze; nergens ſcheppen zy zo veel vermaaks als in het water; zy ſchynen te vreezen zich op 't land neder te zetten; de minſte ſcherpheid van den grond kwetst hunne pooten, zagt geworden door de gewoonte van ſteeds eene vogtige oppervlakte te drukken; kortom het Water is voor hun een plaats van rust en vermaak, waar zy alle hunne beweegingen gemaklyk verrigten, alle bedryven met vaardigheid en bevallig volvoeren. Ziet deeze Zwaanen zagtlyk zwemmen, of vol majeſteit de golven klieven: zy ſpeelen, zy verheffen zich, zy duiken, en komen

(*) FORSTER, *Second Voyage de Cook*, Tom. I. p. 107. Tom. II. p. 91. *Suite du ſecond Voyage de Cook*, Tom. V. p. 192.

(†) FORSTER, *Suite du ſecond Voyage de Cook*. Tom. V. p. 181.

men weder te voorſchyn met aangenaame beweegingen: de bevalligheid is een trek, die ons meer treft, dan die van ſchoonheid.

Het leeven der Watervogelen is vreedzaamer, en aan minder moeilykheden onderhevig, dan dat van andere Vogelen; zy oefenen minder kragts om te zwemmen, dan andere om te vliegen; de Hoofdſtof, welke zy bewoonen, verſchaft hun ſteeds voedzel; zy ontmoeten 't zelve veeleer dan zy het zoeken; de golvende baar voert het hun aan; zy neemen het zonder moeite: dit gemaklyk en zagt leeven ſchenkt den Watervogelen de ſchuldloosſte zeden en vreedzaamſte hebbelykheden. Ieder ſoort voegt zich byeen door 't gevoel van onderlinge liefde: geen deezer Vogelen tast zyns gelyken aan, geen maakt een anderen Vogel ten ſlachtoffer, en in deeze groote en geruſte Maatſchappy ontdekt men niet dat de ſterkſte de zwakkere moeite aandoet; zeer veel verſchillende van die Dwingelanden der Lugt en der Aarde, die hun Ryk niet doortrekken dan om te verwoesten, altoos met huns gelyken in oorlog leeven, en hun tragten te verdelgen. De Gevederde Waterbewoonders zyn overal met elkander in vrede, en bezoedelen zich niet met het bloed hunner ſoortgenooten; en als 't ware 't geheele Geſlacht der Vogelen ontziende, houden zy zich te vrede met een min edel voedzel; hunne kragt en wapenen niet gebruikende dan tegen het veragtlyk geſlacht van kruipende Schepzelen en de ſtomme Viſchen. Niettemin hebben de meesten deezer Vogelen, by eene groote graagte om te eeten, de middelen om daar aan te voldoen: in veele ſoorten is de binnenkant van den Bek met vry ſcherpſnydende tanden voorzien, zo dat de eens gevatte prooi het niet konne ontſnappen; de meeste zyn verſlindender dan de Landvogelen, en men moet erkennen, dat 'er eenigen zyn, wier ſmaak zo weinig kiesch is, dat ze met gretigheid op krengen, en de ingewanden van allerlei dieren, aanvallen.

Het talryk Geſlacht der Watervogelen moeten wy in twee groote Huisgezinnen verdeelen: want naast de zodanigen, die Zwemvogelen zyn met gevliesde Pooten, heeft de Natuur de Strandvogelen geplaatst, met verdeelde Klauwen; ſchoon deezen in geſtalte verſchillen, hebben zy nogthans verſcheide overeenkomſten met de eerstgemelden, en eene eenigzins gelyke leevenswyze. Zy zyn, om zo te ſpreeken, in een anderen vorm gegooten; hun Lichaam is dun, verheeven van geſtalte; hunne Pooten, van vlie-

zen

zen ontbloot, laaten niet toe dat zy zich in 't water dompelen en daarin onthouden: zy kunnen alleen de oeven bewoonen; zeer lange ſchenkels en een uitgeſtrekten hals hebbende, begeeven zy zich in ondiepe wateren, en wandelen dezelve met een ſtaatlyken tred door; zy zoeken en vinden zo het voedzel 't geen hun aanſtaat. Zy zyn, om zo te ſpreeken, tweeſlachtige Dieren, op de grenzen van Aarde en Water geplaatst, om daar eene leevend ſoort uit te maaken, of liever, om in deeze ſoort een overgang op te leveren, waar in de verſchillende hebbelykheden, ontſtaande uit de onderſcheide gedaanten in de geheele bezielde wereld, in elkander ſmelten.

Dus hebbe men, in de ontzaglyk groote bevolking der Lugtbewoonderen, drie Staaten, of drie verſchillende Verblyven. Aan deezen ſchonk de Natuur de Aarde, aan geenen vergunde zy het Water ter woonſtede, en plaatſte, ten zelfden tyde, tusſchenſoorten, op de grenzen deezer twee Hoofdſtoffen; ten einde het leeven op alle plaatzen voortgebragt, en onder alle mogelyke gedaanten veranderd, of 'er geen vak openbleeve, waar men iets aan de rykheid der Natuure zou kunnen toevoegen, of, meer ſtoffe verlangen, om onze verwondering over de beſtaande weezens te vergrooten.

Menigmaal hebben wy gelegenheid gehad om aan te merken, dat geene ſoort van Viervoetige Dieren van het Zuiderdeel van een der Vaste landen, zich in het andere bevindt, en dat de meeste Vogelen, ondanks het voorregt van te kunnen vliegen, deeze algemeene wet niet hebben kunnen overtreeden: dan die wet geldt hier niet meer. Gelyk wy gezien en getoond hebben, dat geene ſoorten dan die den weg ten Noorden om konden neemen, aan de beide Vaste landen gemeen zyn, zullen wy nu ontdekken, dat de *Watervogelen* zich gelykerhand in beide bevinden, en zelfs op de Eilanden allerverst van de bewoonde Aarde verwyderd.

Zuid-America, door wyde Zeeën van *Africa* en *Aſia* afgeſcheiden, is, om die rede, ontoeganglyk voor alle viervoetige Dieren van dat Vaste land, desgelyks voor het groot getal dier Vogelſoorten, die deeze verbaazende ruimte niet te eener vlugt, en zonder rustplaatzen, konden overvliegen. De Landvogels en viervoetige Dieren, van dit gedeelte van *America*, zyn in *Africa* en *Aſia* onbekend; maar de groote Zeeën, de onoverkomelyke affcheidsmuur voor Dieren en Landvogelen, zyn de *Watervogels*, vliegende

de en zwemmende overgetoogen, en na de verstgelegene Gewesten getrokken; zy hebben 't zelfde voordeel als Zeevaarende Volken, die zich overal vestigen: want men heeft in *Zuid-America* niet alleen de Vogels gevonden die daar vallen; maar ook het meerendeel van de soorten der *Watervogelen*, uit de daar tegenoverliggende Gewesten der Oude Wereld herkomstig.

Dit voorregt, van uit de Oude in de Nieuwe Wereld, in de Zuidelyke Gewesten, te verhuizen, schynt zich uit te strekken tot de *Strandvogelen*; niet dat het water hun een weg verleende, want zy gaan niet te water, doch blyven op den waterkant: maar om dat zy, allengskens voorttrekkende, tot de uiterften van alle Vaste Landen gekomen zyn. 't Geen hun deeze lange reizen te gemaklyker doet vallen, is dat de nabyheid aan het water de Lugtstreeken veel gelyker doet worden: de Zeelugt, altoos fris in hitte, en gemaatigd in koude, verschaft, aan de Gevederde Strandbewoonders, eene evenmaatigheid van Lugtgesteltenisse, welke voorkomt, dat zy een al te sterken indruk van de Lugtveranderingen gevoelen, en voor hun alle Breedten, met eenige in agtneeming der Smisoenen, bereisbaar maakt. Dus schynen verscheide soorten, die des Zomers in de Noordlykste deelen van ons Vasteland reizen, welke tot de Noordlykste Gewesten van *America* strekken, allengskens de stranden langs gaande, het uiterste van het Nieuwe Vasteland bereikt te hebben; want, men vindt in de Zuidelyke Deelen van *America*, verscheide *Strandvogels*, die men in de Noordlyke streeken van de beide Vastelanden aantreft.

De meesten der *Watervogelen* schynen *Halve-nagtvogels*. De Reigers zwerven 's nagts, de Sneppen beginnen eerst met den avond te vliegen; de Roerdomp laat zich, als de dag reeds geweeken is, nog hooren; de Kraanvogels roepen, in de stilte en duisternis des nagts, elkander in de hoogte toe; de vlugten van wilde Ganzen en Eenden, die in onze Rivieren nederstryken, onthouden 'er zich meer des nagts dan over dag. Zulks hangt af van verscheide omstandigheden, betrekking hebbende tot het voedzel en de veiligheid deezer Vogelen: met de koelte komen de wormen uit het Aardryk kruipen; de Visschen zyn 's nagts in beweeging, en de duisterheid onttrekt de Vogels aan 't oog der Menschen en hunner Vyanden: niet te min schynen de Vischvangende Vogels den vyand, dien zy aantasten, niet genoeg te vertrouwen: zy beftaan die vangst in lange na niet altoos on-

gc-

geſtraft; Vogels, in de rob en maag der Viſchen gevonden, leveren hier van bewys op.

Indeezervoege heeft de Natuur, den Watervogelen groote voorregten verleenende, dezelve ook aan eenige ongelegenheden bloot geſteld; en hun een der uitmuntendſte eigenſchappen geweigerd. Geen hunner zingt, 't geen men zegt van den zang der Zwaanen, is een loutere fabelzang: niets is weezenlyker dan het treffend onderſcheid tusſchen de ſtem der Land- en Watervogelen: de laatstgemelden hebben een ſterke, groove, ſchreeuwende ſtem, geſchikt om zich zeer verre te doen hooren, en over de wydſtrekkende waterplasſen te doen klinken: deeze ſtem, geheel beſtaande uit ſchorre toonen en roepend geſchreeuw, heeft niets van die zagte en buigzaame toonen, niets van dien ſtreelenden zang, waar mede de Landvogels de bosſchen vervullen, den Voortyd vieren, en de Liefde ter eere zingen. 't Is eveneens als of die ontzaglyke Hoofdſtoffe, waar op de Stormen loeijen, voor altoos van zich verwyderd heeft, die welluidend zingende Vogeltjes, welke zich alleen laaten hooren op ſchoone dagen en in ſtille nagten, en de Zee aan haare Gevederde Bewoonderen alleen toeſtaat die geluiden te ſlaan, welke door het geraas der ſtormen heen breeken, en indringen op het geweld der aangeſchonne bruiſchende golven.

Wyders is de menigte der Watervogelen, de Strandvogels daar onder begreepen, en ſtuk voor ſtuk geteld, misſchien zo groot als die der Landvogelen. Hebben de laatſten, om zich uit te breiden, de bergen, de vlakten, de velden en de bosſchen; de eerſte, de oevers der rivieren bewoonende, of verder op de baaren zich onthoudende, hebben te hunner huisvesting eene tweede Hoofdſtoffe, zo uitgeſtrekt, zo vry als de Lugt zelve. En berekenen wy de vermenigvuldiging naar de middelen van beſtaan, dan zullen deeze zo overvloedig, en misſchien zekerder, weezen voor de Water- dan de Landvogelen, wier voedzel voor een gedeelte afhangt van den invloed der Saiſoenen, en voor een groot gedeelte van 't geen der Menſchen arbeid oplevert. Gelyk overvloed de grondſlag is van alle Maatſchappye, vertoonen zich de Watervogels veel algemeener by groote vlugten dan de Landvogels, en in verſcheide geſlachten zyn die benden zeer talryk, of liever ontelbaar: by voorbeeld, 'er zyn weinig Landvogels, althans van die grootte, in den ſtaat der natuure veelvuldiger dan die der Ganzen en Eenden; en, in 't algemeen,

meen, heeft 'er meer vereeniging plaats onder de Dieren, het meest van ons verwyderd.

De Landvogels zyn ook talryker in ſoort en aantal, naar gelange de Lugtſtreeken warmer zyn: de Watervogels ſchynen, integendeel, koude Lugtſtreeken op te zoeken; want de Zeereizigers leeren ons dat aan de met ys bekorſte kusten van het Noorden, de Meeuwen, de Pinguïns, de Zeepapegaaijen, zich by duizenden onthouden; en men aan de Zuidpool, op de Ys-eilanden, een even groot getal Albatrosſen en Onweersvogeltjes aantreft.

Ondertusſchen ſchynt de Vrugtbaarheid der Landvogelen, die der Watervogelen te overtreffen: geene ſoort onder de laatstgenoemden brengt zo veel voort als onze Vogels van het Hoender-geſlacht, als men Vogels van gelyke grootte neemt. Indedaad, deeze vrugtbaarheid der Graneetende Vogelen kan vermeerderd worden, door de meerdere ruimte van leevensonderhoud, hun door den Mensch verſchaft; dan by de Watervogels, in den tammen ſtaat gebragt, heeft de vrugtbaarheid dezelfde vorderingen niet gemaakt, als by de Landvogelen. De tamme Gans en de tamme Eendvogel liggen zo veel eijeren niet als de Hen: verwyderd van het hun geliefde Element, en beroofd van hunne vryheid, verliezen deeze Vogels ongetwyfeld meer, dan onze zorge kan wedergeeven.

Deeze ſoorten van Watervogels zyn veeleer Gevangenen, dan Huisvogels; zy behouden de beginzels van hunne eerſte Vryheid, welke zich doen kennen door eene onafhanglykheid, die de Landvogels geheel ſchynen verlooren te hebben; zy kwynen zo ras men ze te zeer opgeſlooten houdt, men moet hun ruimte van land en water geeven, waarin zy een gedeelte hunner natuurlyke vryheid kunnen genieten; dat zy dezelve niet verzaaken, blykt daaruit, dat ze zich gaarne met hunne wilde Geſlachtgenooten vereenigen, en met dezelve wegvliegen, waar tegen men zorg draagt, door ze te kortwieken (*). ——

De

(*) Schoon men voorbeelden heeft van tamme Eenden en Ganzen, die met wilde wegvloogen, is het zeer denkelyk dat zy 'er zich ſlegt by bevonden, en de minſte in aantal zynde, welhaast ſtraffe leden over hunne ontrouw: want de vyandſchap, tuſſchen de wilde en tamme Vogels, heeft by deeze ſoorten, gelyk by alle andere, plaats. De Heer TRECOURT, een geloofwaardig getuigen, heeft ons berigt, dat hy jonge wilde Eenden, uit een nest genomen, in een vyver deedt by tamme

De Zwaan, het cieraad der wateren in onze prachtige Lusthoven, vertoont zich veeleer als een Watervorst dan een Slaaf.

Het gering bedwang, 't geen de Watervogels in den gevangen ſtaat dulden, brengt te wege, dat zy 'er ook ſlegts geringe indrukzels van ondraagen: de ſoorten ondergaan 'er zo veel veranderingen niet, als by de Landvogels, in kleur, en in gedaante; zy verliezen minder van hunne natuurlyke trekken en oorſpronglyk maakzel; men beſpeurt dit aan de Eenden in onze Menagerien, die ſlegts weinig verſcheidenheden toelaaten, terwyl de Hoenders ons eene menigte van nieuwe en door kunst gevormde raſen opleveren, by welken het oorſpronglyk ras geheel vernietigd is, of door de vermenging onkenbaar. Daarenboven kennen wy de Watervogels, verre van ons door hunne wooning verwyderd, ſlegts gedeeltelyk. Het ſchynt dat de Natuur, hun de Zee verleenende, ze aan de heerſchappy der Menſchen onttrokken heeft, die, op dit Element veel zwakker zynde, 'er dikwyls de ſpeelbal of het ſlachtoffer van wordt.

De Vischrykſte Zeeën, lokken en vestigen, op derzelver ſtranden, ontelbaare Volkplantingen van Vischvangende Vogelen. Men ziet eene oneindige menigte rondsom de *Sambales* Eilanden, en op de kust der Landengte van *Panama*, byzonder aan de Noordzyde: WAFER geeft voor rede, dat de Baay van *Panama* op verre na zo vischryk niet is, als die van *Sambales* (*). De groote Rivieren van *Zuid-Amerika* zyn alle met Watergevogelte als overdekt. De Inwooners van *Nieuw-Orleans*, die aan de Rivier *Miſſiſipi* jaagen, hebben een kleinen handeltak opgerigt, om het vet of de olie, welke zy uit de gevangen Watervogels haalen. Verſcheide Eilanden hebben den naam van *Vogel-Eilanden* gekreegen, dewyl deeze de eenige bewoonders waren by de ontdekking, en hun getal zo verbaazend groot was. Het Eiland, byzonder onder den naam van *Aves* bekend, vyftig mylen van *St. Domingo* gelegen, is zodanig met Vogelen vervuld, dat men ze nergens in zulk eene veelheid aantreft. LABAT, die dit berigt, merkt op, dat de kusten zeer vischryk zyn, en dat de oevers ſteeds bedekt

Eenden, omtrent van denzelfden ouderdom; zy vielen op de wilde aan, en bragten ze binnen twee of drie dagen, om 't leeven.

(*) WAFER, *Hiſt. Gen. des Voyages*, Tom. XIV. p. 119.

dekt zyn met eene verbaazende menigte ſchulpviſchen (*). De Viſchkuit, die zomtyds by geheele banken op Zee dryft, lokt de Watervogels niet min ſterk aan (†). 'Er zyn ook plaatzen op de Kusten en Eilanden, waar de geheele grond, tot eene groote diepte, alleen uit drek der Watervogelen beſtaat: van dien aart is, onder andere, op de kust van *Peru*, het Eiland *Iquique*, van waar de *Spanjaarden* deeze mest haalen, om de Landen aan de Vastekust mede te mesten (§). De rotzen in *Groenland* zyn op de toppen bedekt met eene ſoort van aarde, uit deeze Vogeldrek en de overblyfzels der nesten beſtaande. Zy zyn desgelyks talryk op de Eilanden van *Noorwegen*, op *Ysland* en *Feroe*, waar de Eijeren een groot gedeelte van het beſtaan der Inwoonderen uitmaaken, die dezelve gaan zoeken op de bykans ontoeganglyke plaatzen, met het uiterſte gevaar des leevens (‖). Van dienzelfden Watervogelſyken aart zyn ook de onbewoonde en bykans ontoeganglyke Eilanden *Burra*, op de kusten van *Schotland*, werwaards zich de Inwoonders van het kleine Eiland *Hirta* vervoegen, om de eijeren weg te neemen en de Vogels te dooden (¶). —— Eindelyk bedekken de Watervogels de Zee in *Groenland* in zulkervoege, dat de *Groenlandſche* taal een woord heeft, om de wyze uit te drukken, op welke men ze by hoopen na de kusten dryft, in de kleine Baayen, waar ze zich laaten omzetten, en by duizenden vangen (**).

De Watervogels zyn ook de bewoonders, door de Natuur gezonden, na de op zichzelven gelegene en als verloorene plaatzen in den Oceaan, werwaards zy geene andere Schepzelen, die het oppervlak der Aarde bevolken, heeft kunnen doen komen. De Zeelieden hebben deeze Vo-

(*) *Nouveau Voyage aux Isles de l'Amerique*, Tom. VIII. p. 28

(†) *Observations du* P. FEUILLÉE, p. 79.

(§) *Voyage de* FREZIER *a la mer du Sud.* & *Observations du* P. FEUILLÉE, p. 23.

(‖) *Hist. Gen. des Voyages*, Tom. XIX. p. 27. & Tom. XVIII. p. 20, 21.

(¶) *Recueil de different Traites de Phyſique & d'Histoire Naturelle*, par M. DESLANDES, Tom. I. p. 163.

(**) *Sarpſipock*, EGEDE *Dictionnar. Groenland.*

Vogels als bezitters aangetroffen van woeste Eilanden, en van die brokken des Aardryks, welke zich der bewooninge van leevende Schepzelen ſcheenen te onttrekken. Zy zyn van 't Noorden tot het Zuiden verſpreid, en nergens talryker dan onder koude Hemelſtreeken: dewyl in die Gewesten, waar de Aarde, onder 't ys en ſneeuw bedolven, dor en onvrugtbaar is, de Zee krielt van leevende Schepzelen (*).

De Reizigers en de Natuuronderzoekers hebben gelykerhand waargenomen, dat 'er, in de Noordſche Gewesten, zeer weinig Landvogels zyn, in vergelyking van de menigte Watervogelen (†). De eerſten hebben Kruiden, Graanen en Vrugten noodig, waarvan de Natuur, als verkleumd in deeze Gewesten, ſlegts eenige ſoorten en zeer ſchaars voortbrengt, de laatſte vorderen van de Aarde niets meer, dan dat dezelve hun ter wyk- en ſchuilplaats ſtrekke in tyden van ſtorm, 's nagts een ſlaapplaats, en in den broedtyd een plek leveren, tot het voortbrengen huns Geſlagts; ook ſchenkt het ys, 't geen, in die barre Gewesten, hun zomtyds het Aardryk ontzegt, bykans alles, wat zy, om aan zulke eenvoudige behoeften te voldoen, noodig hebben. — De Heeren COOK en FORSTER hebben, op hunne Reizen na de Zuidlykſte deelen des Aardkloots, gezien, dat veele deezer Vogelen op het ys zaten, daarmede heen dreeven, en op 't zelve ſliepen als op 't Vaste land; eenige nestelen 'er zelfs op met gerustheid (§), en waarlyk wat zou hun een grond altoos bevroozen, die tevens niet myn vast en koud is dan deeze Ysbergen, hun meer kunnen verſchaffen.

Dit laatſte wyst uit, dat de Watervogels de verstverwyderde Bewooners des Aardkloots zyn, van welke zy be-

(*) FORSTER, *Second Voyage de Cook*, Tom. II. p. 184. *Voyage du Comm.* BYRON, p. 25. *Hist. Gen. des Voyages*, Tom. XVIII. p. 357.

(†) Zie de *Fauna Suecica* van LINNÆUS, *De Ornithologia Borealis*, van BRUNNICH, en de *Zoologia Danica*, van MULLER. Dezelfde aanmerking gaat door, ten aanziene van de Zuidelykſte Gewesten. „ Wy vinden, op *La Terre de Feu*, zeer weinig „ Landvogels. De Heer BANKS heeft 'er geen gezien grooter „ dan onze Merels; doch de Watervogels zyn 'er in grooten „ overvloed, bovenal Endvogels." *Premier Voyage de Cook*, Tom. II. p. 288.

(§) *Hist. Gen. des Voyages*, Tom. XV. p. 116.

beter dan wy de Pool-gewesten kennen: zy komen in Landen, waar de Witte Beer nooit den voet zet; zy zwemmen in Zeeën, die de Walrusſen en Robben en andere tweeſlachtige Dieren verlaaten hebben; zy onthouden 'er zich met vermaak, geduurende het Saiſoen, 't welk zeer lange dagen maakt in die Lugtſtreeken, en verlaaten ze niet dan na den Evennagtstyd in den Herfst, wanneer de nagt het met groote ſchreeden den dag afwint, dien welhaast geheel verdryft, en een aanhoudend nagtgordyn voor deeze ſtreeken ſchuift; 't welk deeze Watervogels beweegt om de wyk te neemen na Gewesten, die eenige uuren dag genieten, zy naderen ons in den Winter, en keeren na hunne bevroozen ſtreeken weder, voor den Evennagtstyd in de Lente.

BERIGT EENER NIEUWE SOORT VAN VULCAAN; OF WAARNEEMINGEN DER VERSCHYNZELEN, WELKE ZICH VERTOONEN OP DEN BERG MACCALUBA IN SICILIE.

„ De beſpiegelende kennis der Aardbeevingen heeft de „ aandagt der Natuurkundigen getrokken, zints dien „ tyd, dat de geest van vry onderzoek ieder aanmoedig„ de, om, op de rechte wyze, de verſchynzels der Natuu„ re na te ſpeuren. Dr. STUKELY's Stelzel, gebouwd op „ de veronderſtelde werking der Electriciteit, en onder„ ſchraagd door verſcheide Proeven van den grooten Dr. „ PRIESTLEY, is algemeen bekend. De onlangs voorge„ vallene verwoesting in *Calabrie*, heeft de aandagt ver„ leevendigd, welke deeze groote en verbaazende werkin„ gen der Natuure niet kan nalaaten op te wekken. De „ Heer WILLIAM HAMILTON ſchryft, met zeer groote „ waarſchynlykheid, deeze laatſte ſchriklyke gebeurtenis „ toe, aan de uitbarſting van een onderaardſchen *Vul„ caan* (*). Het volgend Uittrekzel uit een Werk, door „ den

(*) Men leeze hier over, *Berigt, wegens de Aardbeevingen, voorgevallen in Italie van Sprokkelmaand tot Bloeimaand, des Jaars* 1783, *door den Heere* W. HAMILTON, *Ridder*, in eenen *Brieve aan den Heere* JOSEPH BANKS, *Baronet en Voorzitter van het Koninglyk Genootſchap*. Welk Berigt het laatſte gedeelte uitmaakt van een Nieuw Werk, zo even van de Pers onzes Drukkers J. YNTEMA gekomen, onder den Tytel: *Waarneemingen over de Vuur-*

„ den Heer DE DOLMIEU, in 't licht gegeeven, getyteld: „ *Voyage aux Isles de Lipari*, zal toonen, dat, onder andere „ medewerkende oorzaaken, de ſchynbaar zagte ontbinding „ van zelfſtandigheden met Lugt gevuld, in ſtaat is, om uit„ werkzels te wege te brengen, bykans de zodanige eve„ naarende, die dezelver veroorzaaking aan de kragt des „ Vuurs verſchuldigd zyn."

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

Indien de benaaming van *Vulcaan* niet, by uitſluiting, toegeëigend was aan Bergen, die Vuur uitgeeven, indien men dezelve niet beſtendig gebezigd hadt, om de verbaazende uitwerkzels van die verſchriklyke Hoofdſtoffe aan te duiden; of, indien dezelve toepaſſelyk ware op elken Berg, die gevormd is van de ſtoffe zyner eigene uitvloeizelen, zou ik geene zwaarigheid maaken, die benaaming te geeven aan een zonderling verſchynzel, door my in *Sicilie* waargenomen, tuſſchen *Arragona* en *Girgenti*. Ik zou zeggen een *Lugt-Vulcaan* gezien te hebben, welks uitwerkzels zeer gelyken naar die, waar in het Vuur de hoofdrol ſpeelt. Ik zou opmerken, dat deeze *Vulcaan*, gelyk andere, zyne tuſſchenpoozen van rust en bedaardheid hebbe, en zyne tyden van onrust en woeling; dat dezelve Aardbeevingen, onderaardſche donderſlagen, geweldige ſchokken, en, eindelyk, Uitbarſtingen te wege brengt, die de uitgeworpen ſtoffe, ter hoogte van meer dan driehonderd voeten, opvoert. Dan, welk een naam met voeglykheid aan dit Verſchynzel ook moge gegeeven worden, 't zelve zal daarom even zonderling en weetenswaardig blyven.

Op den 18 September des Jaars 1781, van *Arragona* na *Girgenti* gaande, verliet ik den rechten weg, om myne Waarneemingen te doen op eene plaats, *Maccaluba* geheeten, my als zeer zonderling beſchreeven; de veelvuldige verhaalen van dezelve hadden myne nieuwsgierigheid opgewekt. De grond, over welken ik heen trok, is met de daad

Vuurbergen in Italie en Sicilie, en omſtreeks den Rhyn, als mede over de Aardbeevingen, voorgevallen in Italie, 1783. Door den Heere WILLIAM HAMILTON, *Ridder*, enz. enz. *Met Aanmerkingen van den Heere Abt* GIRAUD-SOULAVIE. Uit het Engelsch en Fransch vertaald. Van welk ſchoon Stuk voor de Natuurkunde, wy eerlang in onze Letteroefeningen een nader verſlag zullen geeven: wy konden deeze gelegenheid, om 't zelve aan te melden, niet voorby gaan.

daad kalkagtig; en bedekt met bergen en heuvelen van klei, waarin de waterafloopen diepe ſpleeten gemaakt hebben; eenige zyn bedekt met een gypsagtige korst. Na één uur wandelens, bereikte ik de plaats myner bedoelinge, en zag een Berg van klei, plat aan den top. De voet des Bergs leverde niets opmerkenswaardigs op; doch op de vlakte, waar in dezelve uitloopt, ontdekte ik het zeldzaamſte Verſchynzel, 't geen ooit myn oogen voorkwam.

Het voetſtuk deezes Bergs, rond zynde, verbeeldt dezelve een geknotten kegel: de hoogte boven de Valei, in welke dezelve gelegen en bykans beſlooten is, haalt honderden vyftig voeten; de vlakte, op den top, is eenigzins rondagtig; en omtrent een halve myl in den omtrek. De vlakte is zo dor, dat men 'er het minſte teken van vrugtbaarheid niet beſpeure. Overal op den top ontdekt men een groot aantal geknotte kegels, op verſchillende afſtanden van elkander, en van onderſcheiden hoogten. De hoogſte waren omtrent twee en een half voet, de kleinſte niet meer dan twee of drie duimen. Boven op elken kegel is een mond, in de gedaante van een tregter, de diepte is omtrent een derde van de hoogte van elken kegel. De grond, waar op die kegels gevonden worden, is graauwe klei, droog en in allerlei rigtingen geſcheurd, de brokken zyn vier of vyf duimen dik. De ſterke ſchudding, welke men, op deeze vlakte wandelende, voelt, wyst uit, dat de oppervlakte beſtaat uit een dunne korst, die eene zagte en halfvloeibaare zelfſtandigheid bedekt. En 't is niet zonder beeving, dat de Waarneemer ontdekt hoe deeze gedroogte klei een onmeetlyke golf van modder verbergt, waarin hy groot gevaar loopt van verzwolgen te worden.

Het binnenſte gedeelte van elken kleinen mond, is altoos vogtig en in eene geſtadige beweeging. Elk oogenblik wordt eenige vogtige klei, van eene graauwe kleur, uit het benedenſte gedeelte des monds opgeheeven. Deeze opgeheeve klei is bolagtig van gedaante, en klimt, tot dat dezelve de geheele holte gevuld heeft, loopt 'er over heen in de gedaante van een halfrond, 't welk barſt, en een gedeelte Lugts uitlaat, 't geen die opwelling veroorzaakte. Dit opbarſten gaat vergezeld van een geluid, gelykende naar het afhaalen eens kurks van een vles, en ten zelfde tyde, dat de klei ten monde uitgeworpen wordt, en langs de zyden van den kegel, als een lava nedervloeit, verſpreidt zich dezelve rondsom het grondſtuk, op meerder

of minder afſtands, naar gelange van de hoeveelheid. Zo ras de Lugt zich indiervoege ontlast hebbe, valt de reſt der klei weder in den mond neder, die dan de eerſte gedaante weder aanneemt en behoudt, tot dat een nieuwe Lugtbel tragt uit te breeken. Op deeze wyze is 'er eene geduurige beweeging van opheffing en nederdaaling, nu eens meer dan eens minder, doch wordt dezelve vermeerderd, door het ſtampen op de kleikorst, die den top des Bergs bedekt.

Indien men een ſtok ſteekt in een deezer monden, komt dezelve by kleine opwerpingen, allengskens weder; doch wordt op geen afſtond uitgeworpen, gelyk men my hadt doen verwagten. Terwyl ik bezig was met de Verſchynzelen op deezen Berg waar te neemen, vermaakten zich drie myner Reisgenooten met brokjes gedroogde klei in een der wydſte monden te werpen. Die brokjes werden alle ingezwolgen, en één uur vullens hadt geene andére uitwerking, dat dan de opening eenigzins verwyd wierd, zonder gevuld te worden. Eenige van deeze hoogten zyn geheel droog en geeven niet langer uitgang aan de Lugt. Het geheele getal der kegels is meer dan honderd; doch dit getal verandert alle dagen. Behalven de kegels, zyn 'er verſcheide ronde holligheden in den grond zelve, inzonderheid na den westkant, waar de vlakte min verheven is dan elders. Deeze holligheden zyn, over 't kruis gemeeten, één of twee duim, en gevuld met vuil zoutwater, waar uit geſtadig lugtbollen komen, zonder geluid of uitbarſting, doch gelykende naar water, dat op 't vuur kookt. Op de oppervlakte van eenige dier holligheden, vond ik een vlies van lymagtige olie, ſterk van dien reuk, welken men dikwyls met die van zwavel verwart.

Zodanig is de geſteltenis deezes Bergs, geduurende den Zomer en den Herfst, tot de regentyd komt; in deeze beſchouwde ik denzelven. In den Winter zyn de omſtandigheden zeer verſchillende. De klei op den top wordt dan zagt en bykans vloeibaar door den regen, de kegelagtige hoogten worden ontbonden, en 'er vertoont zich aan het oog niets anders dan eene groote golf van aardagtige modder, welks diepte men niet weet, en niet dan met het grootſte gevaar kan genaderd worden. Eene onophoudelyke opwelling heerscht over de geheele oppervlakte. De Lugt, die dezelve veroorzaakt, heeft niet langer eenige byzondere doortochtplaatzen; maar barst te gelyk in alle deelen uit.

In

In deeze tweeërleie Staaten vertoont zich de Berg alleen, als dezelve in rust en bedaard is. Dezelve heeft desgelyks zyn tyd van groote gisting, wanneer hy verſchynzels oplevert, die ſchrik en vrees in alle de nabuurige Plaatzen verſpreiden, en zeer gelyken naar die de uitbarſtingen van gewoone Vulcanos voorgaan. Schokken van Aardbeeving, en dikwyls zeer geweldige, worden, op den afſtand van twee of drie mylen, gevoeld; men hoort onderaardſche donderſlagen en geraas: en, na verſcheide dagen ſteeds toeneemende inwendige gisting, volgen 'er ſterke uitbarſtingen, gepaard met veel geluids, de grond, te gelyk met modder, klei, en eenige ſteenen, wordt tot eene regtſtandige hoogte van twee honderd voeten opgeworpen. Alle deeze ſtoffen vallen weder op dezelfde plaats, uit welke zy voortkwamen. Die uitbarſtingen vallen drie of viermaalen in één etmaal voor, ze gaan vergezeld van een ſtikkenden zwavel-reuk, die zich over de omliggende ſtreeken verſpreidt; zomtyds, zegt men, is 'er rook by. Na deeze uitbarſtingen houden de voorbereidende Verſchynzels op; en de Berg neemt een der twee boven beſchreevene ſtaaten aan.

De uitbarſtingen van deezen merkwaardigen en zonderlingen Vulcaan vallen voor in den Herfſt, wanneer de Zomer lang en droog geweest is; doch geſchieden niet na geregelde tusſchentyden. Verſcheide Jaaren verloopen 'er zomwylen, zonder eenige uitbarſting; op andere tyden twee Jaaren agtereen, of tweemaal in de drie Jaaren, gelyk in de Jaaren 1777 en 1779, wanneer de laatſte uitbarſtingen voorgevallen zyn. De geregelde tusſchenſtand van vyf Jaaren, door eenige Schryvers opgegeeven, ſtrydt met de Waarneemingen.

Een ooggetuige van de uitbarſting in 't Jaar 1777, heeft 'er het volgende verhaal, ten tyde der uitbarſting, van opgeſteld, en my medegedeeld.

„ Op den afſtand van één myl van de Zeekust, agter „ *Grigenti*, ligt eene plaats door de Ouden *Moruca*, en „ thans *Maccaluba* geheeten, waar op eene verhevenheid, „ te midden van eene barre vlakte, verſcheide openingen „ van verſchillende gedaanten gezien worden, die, door „ eene zagte opbruiſching, modder en troebel water uit„ werpen. Op den 13 September, des Jaars 1777, hoorde „ men, een half uur na zonne opgang, een geluid, 't „ geen, ſteeds toeneemende, binnen kort, ſterker werd dan „ de hardſte donderſlag. Hier op volgde eene Aardbee-

„ ving in de nabuurſchap, waar van de groote ſpleeten „ nog te zien zyn; op dien zelfden tyd kreeg de voor„ naamſte mond, waar uit gewoonlyk het troebel water „ en modder voortkomt, de wydte van zes Napelſche „ palmen over 't kruis. Uit deezen mond kwam iet voort, „ 't geen naar een rook-wolk geleek, en, binnen weinig „ ſeconden, de hoogte van vier- en twintig palmen be„ reikte. Schoon de ſtoffe deezer uitbarſting in zommige „ gedeelten eené vuurige kleur hadt, beſtondt dezelve „ nogthans uit vloeibaaren modder en kleibrokken, die, „ nedervallende, zich over den omliggenden grond ver„ ſpreidden; het grootſte gedeelte, egter, viel weder ne„ der in den mond die het uitgulpte. Deeze uitbarſting „ duurde een half uur, en werd drie keeren herhaald, „ met de tuſſchenpoos van een quartier uurs, en zo lang „ hielden ook de laatſte uitbarſtingen aan. Ten zelfden „ tyde hoorde men de beweeging en werking der onder„ deraardſche ſtoffen; op den afſtand van drie mylen, ge„ leek het geraas na dat van een Zee, door een geweldi„ gen ſtorm gedreeven. Zo lang deeze ſchrikbaarende „ Verſchynzels duurden, dagten zy, die ze aanſchouw„ den, dat het einde der wereld gekomen was, en vrees„ den begraaven te worden onder de klei ten Vulcaan uit„ geworpen. De modder bedekte den rondsomgelegen „ grond ter diepte van zes palmen, en vulde de nabylig„ gende Valeien: en ſchoon deeze klei vloeibaar was op „ den dag der uitbarſting, hadt dezelve op den volgenden „ dag zo veel vastheid gekreegen, dat verſcheide nieuws„ gierigen daar over heen konden gaan, tot den grooten „ mond in 't midden, om denzelven waar te neemen. „ Deeze modder behoudt nog den zwavelreuk, ſchoon „ niet in die maate als op den dag der uitbarſting. De „ andere monden, geduurende de uitbarſting geſlooten, „ vertoonen zich weder, en tot nog hooren wy een on„ deraardſch geraas, 't geen ons voor eene nieuwe uit„ barſting doet dugten."

Wy vinden ons altoos geneigd om uitwerkzels, naar elkander zweemende, aan dezelfde oorzaak toe te ſchryven. Wy zien dat deeze Berg uitbarſtingen heeft, gelyk aan die van den Berg *Etna*, en zulks is genoegzaam geweest, om de Bewoonders daar omſtreeks, en de weinige Reizigers die denzelven waargenomen hebben, te doen veronderſtellen, dat alle die Verſchynzels van onderaardſch Vuur afhangen. Ik kwam hier, vooringenoomen met hetzelfde denk-

denkbeeld. Ik verwagtte niets anders te zien dan een gewoone Vulcaan. Ik vermoedde zelfs niet dat 'er eenig andere werkende oorzaak in de Natuur was, uitgenomen het Vuur, in ſtaat om de my verhaalde Verſchynzels hervoort te brengen; doch ik werd ſchielyk uit dien droom geholpen. Ik zag rondsom my niets, 't geen de tegenwoordigheid van Vuur aanwees, 't geen, in werking zynde, een onderſcheidend merkteken drukt op alle zyne voortbrengzelen: welhaast was ik overtuigd dat de Natuur zeer verſchillende middelen bezigt, om naar elkander gelykende uitwerkzels hervoort te brengen. Ik zag dat Vuur de hoofdwerkende oorzaak niet was, ja zelfs geen deel hadt in de Verſchynzelen deezes Bergs; en, indien men, in zommige uitbarſtingen, rook en herte heeft waargenomen, zyn dit alleen toevallige en bykomende omſtandigheden, en wyzen geenzins de waare oorzaak der uitbarſtingen aan.

Dan, eer ik de natuur van deeze nieuwe werkende Oorzaak nader ontvouwe, zal het noodig weezen, verſlag te doen van eenige omſtandigheden, door my onaangeroerd gelaaten; in het beſchryven der meer in 't oogloopende ontmoetingen, tot dit zonderling verſchynzel betrekkelyk.

Op de vlakte van *Maccalúba* komende, was myn eerſte werk, zekerheid te bekomen, of 'er eenige Hette ware in de opbruiſchingen, welke ik, rondsom my, aanſchouwde. Niet zonder ſchroom, bewandelde ik deeze ſchuddende grond. Het dagt my gevaarlyk te digt by de grootſte kegels te komen, waar de grond my meer verſleeten dan elders toeſcheen; en met my weg mogt zinken. Nogthans, door herhaalde proeven bemoedigd, en ſtouter geworden, waagde ik het tot het midden der vlakte voort te gaan. Ik ſtak myn hand in den vloeijenden modder, uit de monden voortkomende, in de holligheden, die het als kookend water inhielden; doch, in ſtede van de verwagte Hette ontwaar te worden, voelde ik Koude. Ik ſtak 'er myn Thermometer in, die in de openlugt drie- en twintig en een halve Graad tekende, en drie Graden daalde. Ik bragt myn ontbloote arm, zo diep my mogelyk was, in den modder van een der monden, en vondt de Koude nog grooter dan aan de oppervlakte. Geen reuk van zwavel, geen rook was 'er te ontdekken; met één woord, door geenerlei middelen kon ik eenig ſpoor van Vuur ontwaar worden in den toenmaaligen toeſtand des Bergs. ——

Dit wel bevestigd zynde, was het noodig naa te gaan,

of

of het Vuur byſtand boodt, of voornaamlyk werkte, in de groote uitbarſtingen. Ik begon hier aan reeds te twyfelen. Ik onderzogt alle oorden van deeze Vlakte, en alle de buitenſte gedeelten van den Berg, zonder eenige zelfſtandigheid te ontdekken, op welke het Vuur zyne kragt geoefend hadt. In tegendeel ontmoetten my de blykbaarſte tekens, dat die verwoestende Hoofdſtof 'er haare kragt nooit oefende. Onder de ſtoffen van de door de laatſte Uitbarſting opgeworpen, zag ik verſcheidenerlei aarde en ſteenen, die door de minſte werking van 't Vuur aangedaan en veranderd worden, onaangedaan, onveranderd, ten blyke dat by die Uitbarſting het Vuur niet gewerkt hebbe.

Zo ras myne naſpeuringen my overtuigd hadden, dat deeze Berg geen gewoone Vulcaan was, ontdekte ik gereedlyk wat de oorzaak was van alle de verſchynzelen. In een Vles, gevuld met Lugt, gehaald uit den modder en het water, ging een daar ingeſtooke kaars terſtond uit. Deeze Lugt, gemengd met de Lugt van den *Dampkring*, veroorzaakte noch vlam noch losbarſting. Ik had geene gelegenheid om andere proefneemingen te doen; doch deeze waren genoegzaam, om te toonen, dat Vaste Lugt de eenige werkende oorzaak is van de beſchreevene Verſchynzelen. En het ſchynt my toe, dat de volgende verklaaring de waare oplosling behelst, van 't geen, in den eerſten opſlage, zeer moeilyk voorkwam om te verklaaren.

Reeds heb ik aangemerkt, dat de Grond van het Land rondsomme Kalkagtig is; deeze is overdekt met bergen van graauwe kneedbaare Klei, die dikwyls Gips bevat; toevallig is midden van den Berg, *Maccalúba* geheeten, een Zoutwaterbron; en worden deeze overal gevonden in dit Land, vol met mynen van Berg-zout. Dit Water bevogtigt, by aanhoudenheid, de Klei, en zweet naderhand uit door een van de zyden des Bergs. Het Vitriool-zuur van de Klei tast, door deszelfs meerdere nabyheid, den grondſlag aan van het Zee-zout, en ontbindt het Zee-zuur, 't geen werkt op de Kalkagtige Aarde, beneden den Berg. Deeze laatſte vereeniging ontbindt eene groote hoeveelheid van Vaste Lugt, die door den geheelen klomp van vogtige Klei heen dringt, en ter oppervlakte uitbarst. Het Vitriool-zuur van de Klei kan zich, desgelyks, rechtſtreeks verééniger met den Kalkagtigen Steen, en ſteeds Gips vormen. De aanhoudende beweeging van de Vaste Lugt door de Klei, brengt eene uitwerking voort, gelyk aan 't geen

geen veroorzaakt zou worden door kneeden; dat is, zy vermeerdert de rekbaarheid en kleefagtigheid. Geduurende den Winter, of het Regen-ſaiſoen, wordt de Klei meer bevogtigd, de Lugt ontlast zich gemaklyker, en de opborrelingen worden vermenigvuldigd. In den Zomer wordt de oppervlakte van de Klei droog, en vormt dezelve een meer of min dikke korst. De Lugt moet dan een pooging doen om te ontkomen; en zy borrelt op, ter plaatze waar dezelve den minſten wederſtand ontmoet. Deeze uittochtzoekende Lugt hoopt allengskens de deeltjes Aarde, welke zy met zich voert, op één, vormt kleine kegels, in welker midden zy een doortocht houdt. Doch, wanneer de Zomers lang, heet en droog, geweest zyn, neemt de Klei in vastheid en digtheid toe; de Lugt kan 'er niet door; derzelver veerkragt ontmoet tegenſtand. De Lugt hoopt ſteeds op; en op een zeker punt van zamendrukking brengt zy Aardbeevingen, onderaardſche Donderſlagen, en, in 't einde, die Uitbarſtingen voort, van welke ik geſprooken heb; hoe grooter de wederſtand is, des te grooter wordt ook de Uitbarſting bevonden. Dus blykt, dat Vaste Lugt de eenige werkende oorzaak is van alle de verſchynzelen op deezen Berg.

De Rook, welke de Uitbarſtingen vergezelt, is geene omſtandigheid, die aanloopt tegen de boven gegeevene Verklaaring. Rook, Damp of Mist, is dikwyls niets anders dan Water in Damp hervormd, en 'er ſteekt niets zeldzaams in, dat de Lugt, zich uitzettende, en de uitbarſtingen veroorzaakende, welke ik daar aan toeſchryf, het Water beneden in den Berg in Damp verandere.

Het vertoon van Vlam, vermeld door den Opſteller van het ſtraks bygebragte Verhaal der Uitbarſtingen, kan desgelyks veroorzaakt weezen, door de wederkaatzing der opgaande Zon van de oppervlakte der natte Klei, die, door den Damp heen gezien, een roode kleur veroorzaaken. De Waarneemer zelve berigtte my, dat hy de Zon recht tegen zich over hadt.

't Is daarenboven mogelyk, dat de menigte van Olie en Lymagtige ſtoffe, welke men beneden in den Berg vindt, en blykbaar zich vertoont door het vlies op het water in de holligheden, ontbrandbaare Lugt kan voortbrengen, ſtaande den tyd der inwendige gisting; deeze Lugt kan vlam vatten, of van zichzelven, of door de aanraaking der ſtoffe uitgeworpen op dien tyd, als dezelve zich met den Dampkring vermengt. De ontbranding,

in de holligheden van den Berg, is niet mogelyk, door mangel aan den zamenloop van zuivere Lugt; en zuivere Lugt kan niet gevormd worden door de vereeniging van het Zuur met de Kalkagtige Aarde, 't welk de Vaste Lugt hervoortbrengt, die, in den gewoonlyken ſtaat des Bergs, altoos haar uittocht aan de oppervlakte zoekt.

MIDDEL, OM GEBROKEN VERSTERKINGS-FLESSEN, TOT DE ELECTRICITEIT, TE HERSTELLEN.

Door JOHAN PIETER FORKER.

Wel Edele zeer Geleerde Heeren!

Niemand, zo ver my bekend is, heeft den Liefhebberen der *Electriciteit* eenig middel aan de hand gegeeven, om de zogenaamde Verſterkings-Flesſen, door overlaading, of op wat wyze ook, gebrooken, en dus voor de laading onvatbaar, te herſtellen. Het zal, vertrouw ik, den Electrizeerders niet onaangenaam zyn, hunne Electricaale Magazynen of Verſterkings-Flesſen, op eene of andere wyze, lek, en dus onbruikbaar, op eene gemaklyke en onkostbaare wyze te herſtellen, en voor de laading even vatbaar te maaken, als ze waren voor de breuk. Het middel is zeer eenvoudig, en ſteunt op de algemeen aangenomen *Theorie* der *Electriciteit*.

Wanneer een Verſterkings-Fles, ſchoon, droog, wel gemuniëerd, niet wil laaden, daar ze voorheen zeer wel laadde, mag men met rede vermoeden, dat het glas, onder het bekleedzel, gebroken is. By het wegneemen van het bekleedzel ontdekt men een ſtarretje, breuk of ſcheur, waar door de fles onbekwaam is voor de laading. Het moet ieder Electrizeerder zo wel als my verwonderlyk voorkomen, dat, daar de oorzaak dezer ziekte zo lang is bekend geweest, men dezelve als hoopeloos heeft beſchouwd, daar de Theorie der *Electriciteit* een zeer gereed middel aan de hand geeft.

Het is ieder Electrizeerder bekend, dat, wanneer men een Leidſche fles laadt, altoos de eene oppervlakte poſitif en de andere negatif geëlectriſeerd is; dat is:

1. Voegt men op een der oppervlakten A eene hoeveelheid electrique ſtof, zo zal deeze pooging doen om door het glas heen te dringen; dit niet kunnende uitvoeren, word

word de natuurlyke hoeveelheid van electricale vloeistof der oppervlakte B genoodzaakt in de naaste Geleiders over te gaan, in de veronderstelling dat deeze met B eene gemeenschap hebben.

Ontneemt men aan A eene hoeveelheid *Electriciteit*, het *effect* is het omgekeerde van het vorige; in beide gevallen word de fles gelaaden; de oorzaak der laading is in beide gevallen dezelfde, namelyk de weêrstand, welke zogenaamde *idioëlectrique* lichaamen aan de Electricaale vloeistof bieden; op dien grondt laadt men alle zogenaamde *idioëlectrique* lichaamen, de lucht zelfs niet uitgezonderd.

Boodt de Lucht aan den doorgang der *Electriciteit* zo veel weêrstand als het beste glas, men zoude, door het breeken van flessen, mits derzelver stukken aan elkander hangen, in zyne electricaalen toestel nimmer eenige schade lyden; de lucht naamelyk zoude de plaats van het glas beslaan en dezelfde diensten doen.

Dan, daar het dunste glas, (*cæteris paribus*) het best laadt, heeft men, om lucht te laaden, eene laag lugt van ten minsten een duim dik noodig, wanneer men zelfs maar eene maatige laading verkrygt; wil men de laading verder voortzetten, de Lugt-battery breekt; de electricaale vloeistof springt met geweld van het *positif* tot het *negatif* bekleedzel over. Tracht men dit voor te komen, door de bekleedzels verder van elkander te plaatzen, de moeilykheid der laading neemt in eene groote evenredigheid toe. Konde men nu dien weg, waar door de electricaale stof van het eene naar het andere bekleedzel overgaat, door eene stof afsluiten, men had het middel om de flessen te herstellen gevonden. Zodanig eene stof moet aan de electrique stof weêrstand bieden; zogenaamd *idioëlectricq* zo goed als het glas zelfs zyn; moet zich met het glas naauw laaten vereenigen, vloeibaar kunnen zyn, en egter eene maatige warmte kunnen weêrstaan, zonder vloeibaar te worden.

Om zodanig eene stof te vinden, behoeft men, gelyk in veele gevallen, slegts zyn neus te volgen. *Lak, gewoon Zegellak, op de scheur of barst der fles ¼ duim warm uitgestreeken, maakt de fles weêr vatbaar voor de laading.* Ik heb flessen, onder anderen, die meer dan een vierkanten voet bekleedzel hielden, op deeze wyze in minder dan een half uur hersteld, en voor de laading even zo vatbaar bevonden als ze voor de breuk waren. Met één myner herstelde flessen heb ik de laading zo ver voortgezet, dat dezelve wederom, door de gewoldige pooging der Electriciteit,

teit, heeft moeten breeken; de breuk egter is niet op de geheelde plaats, zo is 'er ruim een duim van daan.

Ik heb insgelyks pooging gedaan om glazen ſchyven te heelen, en ben hierin gelukkiger geſlaagd, dan ik verwagt had. Een *lutum*, geſchikt om gebroken porcelein te heelen, wierd my door den Heer PLACH, *M. Dr.* alhier, vriendlyk medegedeeld: dit middel heb ik beproefd; en zeer dienſtig bevonden om glazen ſchyven, ja allen Electricaalen toeſtel, te heelen.

Dit, nevens eenige bedenkingen over de *Electrophores*, zal my aangenaam weezen UWEdel. aan te bieden, zo dit kort Berigt waardig mogte geoordeeld worden in UWEdel. zeer geacht Tydſchrift geplaatst te worden.

Waar mede ik de eer heb my te tekenen

Wel Edel. zeer Gel. Heeren

UEd. Dienstwillige Dienaar,

JOHAN PIETER FOKKER.

Middelburg,
den 9 *Juny*, 1784.

UITTREKSEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX; MET DE SCHEPEN de Reſolution EN Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

„'t Aanbelang deezer Reize, de geſchiktheid onzes *Mengelwerks*, om 'er verſlag van te geeven, noopen ons „ om 'er een Uittrekzel van te vervaardigen, en, van tyd „ tot tyd, by voeglyke Afdeelingen, 't zelve te plaatzen. „ Wy bepaalen ons, de Starrekundige Berekeningen en Zee„ mans Waarneemingen daar laatende, ſtil te ſtaan op 't „ algemeen beloop der Reize, op zulke nieuwe en zonder„ linge Voortbrengzelen der Natuurlyke Historie, en op „ zodanige Ontmoetingen, als Onderwys en Genoegen aan „ onze Leezeren kunnen ſchenken (*).

Ca-

(*) Wy herinneren onzen Leezeren, dat wy *Een Leevensberigt*

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

Capitein JAMES COOK zeilde, op den 19 July, des Jaars MDCCLXXVI, uit *Plymouth* met het Schip de *Reſolution*, en kwam den 10 October aan de *Kaap de Goede Hoop*. Op den 10 November vervoegde zich by hem, Capitein CLERKE, met de *Discovery*, dewyl deeze niet voor den 1 Augustus was uitgezeild. Op deezen Zeetocht na de *Kaap*, hadt Capt. COOK zorge gedraagen tegen de kwaade gevolgen, ontſtaande uit het regenagtig en dampig weer, met dikwyls de lugt tusſchen deks te zuiveren, en het Volk te beveelen, by alle voeglyke gelegenheden, hunne klederen te droogen. Door het beſtendig in agt neemen deezer voorzorgen, hadt men, aan boord van de *Reſolution* en de *Discovery*, minder zieken dan op een der voorgaande reizen.

Op den 1 December verlieten de beide Schepen de *Kaap de Goede Hoop*. Den 12 dier Maand, zeilden zy tusſchen twee Eilanden door, welks grootte omtrent vyftien mylen in den omtrek haalde, op de Zuiderbreedte van 46°, 53'. en de Oosterlengte van 37°, 46' (*). Deeze twee Eilanden, als mede vier andere, van negen tot twaalf graaden lengte, en omtrent op dezelfde breedte liggende, werden in den Jaare MDCCLXXII ontdekt, door de twee *Franſche* Zeehelden, MARIÖN en CROSET. Aan de twee eerſte Eilanden, gaf Capt. COOK den naam van *Prins Edwards Eilanden*, en noemde de andere na de gemelde Ontdekkers, *Mariön's* en *Croſet's Eilanden*. Den 24 kreegen zy in 't gezigt eenige hooge Eilanden, in den Jaare MDCCLXXIII, ontdekt door den *Franſchen* Scheepsbevelhebber KERGUELEN, die ze alle een naam gaf. Het Noordlykſte van deeze, *Blighs Kaap* geheeten, ligt op de Zuiderbreedte van 48°. 29'. en Westerlengte van 68°. 40'.

Vervolgens naderden zy een ruwe Kust, *Kerguelens Land* genaamd, 't geen die Zeeman voor een Vastland hieldt, doch 't welk Capt. COOK bevondt een Eiland te weezen.

Op

rigt van den beroemden Zeeman en Landontdekker, Capitein JAMES COOK, naar de beste Berigten opgemaakt, geplaatst hebben in het IIde Deel 2de Stuk, *der Algemeene Vaderl. Letteroefeningen*, bl. 257. 't geen wy eener herhaalde Leezing waardig oordeelen.

(*) De Lengte is gerekend van den Middaglyn te *Greenwich*.

Op den 25 zeilde hy in een veilige Haven, die hy *Chriſtmas-Haven* of *Kers-Haven* heette. Hier vonden zy overvloed van Water; doch geen Hout in 't geheel. Het ſtrand was als bedekt met Penguins en ander Gevogelte. Zy troffen 'er ook eenige Zeerobben aan, die zo weinig ſchuw voor Menſchen waren, dat zy 'er zo veelen als 't hun behaagde doodſloegen, om van het ſpek traan te maaken, dit in de lampen te branden en tot andere einden te bezigen. Op den 29 verlieten zy deeze Haven, en de Kust langs zeilende, om de ligging en uitgeſtrektheid waar te neemen, ontdekten zy veele Uithoeken en Baayen, met een Schiet-Eiland en eene nieuwe Haven, aan welke alle Capt. COOK naamen gaf.

Den 31 zette Capt. COOK koers van deeze Kust af, Noord-Oost aanſtuurende, en zag op den 24 van January MDCCLXXVII, van *Diemens Land*, de Zuidlykſte punt van *Nieuw-Holland*. Op den 26 wierpen zy het anker in de *Adventure Baay*, waar zy Hout en Water innamen. Twee dagen daar gelegen hebbende, werden zy op eene aangenaame wyze verraſt, door een bezoek van eenigen der Inboorelingen, acht Mannen en één Jongen. Zy kwamen uit de boſſchen te voorſchyn treeden, zonder eenig het minſte wantrouwen te laaten blyken. Een hunner hadt een ſtok in de hand, omtrent twee voeten lang, aan het eene einde ſcherp gepunt. Zy waren geheel naakt, en droegen geen ſieraaden, of men moest daar voor neemen eenige plekken en ſtreepen op onderſcheide Lichaamsdeelen, eenige recht, andere kromlynig. Zy waren van middelbaare langte; doch rank. Hun vel was zwart, desgelyks hun hair, dat in wolligheid voor geen Inbooreling van *Guinea* behoefde onder te doen; doch zy hadden geene aanmerkelyke dikke lippen noch platte neuzen. Integendeel hunne Gelaatstrekken waren verre van onbevallig; zy hadden vry goede oogen, en hunne tanden ſtonden redelyk recht, doch waren zeer vuil. De meesten hadden hair en baard beſmeerd met een rood ſmeerzel: waar mede eenigen ook hun aangezigt geverfd hadden.

Elk geſchenk, hun aangebooden, namen zy aan; zonder het minſte blyk te toonen dat 't hun voldeedt. Eenig brood, hun gegeeven, gaven zy, als men het hun beduidde dat het was om te eeten, te rug, of wierpen het weg, zonder het te proeven. Visch, rauw en gekookt, werd van hun verſmaad. Doch als wy hun eenig Gevogelte gaven, betoonden zy hunne geneigdheid tot zulk ſlag van voedzel.

Capt.

Capt. COOK hadt twee Biggen aan ſtrand gebragt, met oogmerk om ze in de bosſchen te laaten; doch, op 't oogenblik dat ze binnen het bereik deezer Wilden kwamen, greepen zy ze, even als een hond zou gedaan hebben, by de ooren, en voerden ze onmiddelyk mede: met geen ander oogmerk, zo verre wy konden ontdekken, dan om ze te dooden. —— Begeerig zynde om te weeten, welk een gebruik zy maakten van den bovengemelden Stok, haalde Capt. COOK, door tekenen, een hunner over om zulks te toonen, rechtte de Wilde een ſtaak op, als een doel om na te ſchieten, en wierp na dezelve op den afſtand van omtrent zestig voeten. Na herhaalde poogingen, gelukte het hem niet dit doel te treffen. OMAI (*) hun de meerderheid onzer wapenen willende toonen, ſchoot 'er met zyn ſnaphaan op; dit ſchieten verbaasde hun dermaate, dat zy, op 't eigen oogenblik, na de bosſchen vlooden.

Niettegenſtaande hunne ontſteltenisſe, kwamen op den 29, omtrent twintig deezer Inwoonderen, Mannen en Jongens, ons bezoeken. Eén deezer was zeer misvormd van geſtalte, en ſtak niet min uit door zyn bultigen rug, dan door de grappigheid zyner gebaaren, en de ſchynbaare geestigheid zyner gezegdens; welk een en ander blykbaar geſchiedde, om de vreemde Gasten te vermaaken. Zyne taal was, egter, volſtrekt onverſtaanbaar.

Eenigen van deeze menigte droegen, om den hals, drie of vier loshangende ſtrengen, gemaakt van beesten huiden, en anderen hadden een ſmalle reep van *Kangooroo* huid, om hun-

(*) Deeze Inbooreling van *Otaheite*, door Capt. COOK na *Engeland* medegenomen, verliet *Engeland* met een mengzel van ſmert en genoegen. Wanneer men hem ſprak van de zodanigen, die, geduurende zyn verblyf in *Engeland*, hem met hunne Vriendſchap en Beſcherming vereerd hadden, kon hy zich nauwlyks van traanen onthouden. Doch wanneer men melding maakte van zyn eigen Land, ſchitterde een gloed van genoegen hem ten ooge uit. Hy was zeer gevoelig voor de goede bejegening, welke hy in een vreemd Land ontving, en vormde zeer groote denkbeelden van *Engeland* en de *Engelſchen*. Dog het behaagelyk vooruitzigt, 't welk hy thans had om na huis te keeren, ryklyk voorzien met alles, 't geen hy wist, daar voor een onwaardeerbaaren ſchat zou worden aangezien, en de ſtreelende hoope op de onderſcheiding, die dit alles hem onder zyne Landsgenooten zou byzetten, kon alle gehegtheid aan *Engeland* opweegen.

hunne enkels gebonden. Capt. COOK gaf ieder hunner een ſtreng koraalen met eene medailje; deeze ſcheenen zy met genoegen aan te neemen; doch zy ſtelden geen prys op yzer, of iets van Yzer gemaakt. Het gebruik van Vischhoeken bleeken zy niet te kennen; ook beſpeurden wy geen Canoe of eenig Vaartuig, waar mede zy in 't water konden te regt komen. Schulpviſchen, nogthans, maakten zeker een gedeelte huns voedzels uit; dit was zigtbaar, door de ſchelphoopen, op verſcheide plaatzen, digt aan den oever. Hunne wooningen beſtonden uit kleine hutten van ſtaaken, met boombast gedekt. Men kon duidelyk ontwaar worden, dat zy zomtyds hun verblyf namen in de ſtammen van groote boomen, door vuur uitgehold; en de merktekens van vuur, naby deeze Wooningen, en by elken ſchulphoop, dienden tot ontwyfelbaare bewyzen, dat zy hun voedzel niet rauw in 't lyf ſloegen.

Eenigen tyd daarna, vertoonden zich verſcheide Vrouwen en Kinderen, en werden (Capt. COOK afweezig zynde,) door de Mannen, die ze vergezelden, gebragt by den Luitenant KING, die aan dezelve zodanige ſnuisteryen gaf, als hy by zich hadt. Deeze Vrouwen droegen een *Kangooroo* huid, (zo als dezelve van dit Dier kwam) over haare ſchouderen en om haar middel: en ſcheen dezelve alleen te dienen om de Kinderen op den rug te draagen: geen der deelen, die de meeste andere Volken verbergen, werd 'er door bedekt: zy gingen, voor 't overige, even naakt als de Mannen, zy waren even zwart, en hadden de huid, op dezelfde wyze, met ſtreepen en inſnydingen gemerkt. Eeniger hair was geheel, andere aan de eene zyde, afgeſneeden: de overigen hadden den kruin geſchooren, omtrent op dezelfde wyze als de Roomſche Geestlyken. Veele Kinderen zagen 'er zeer lief uit; en hadden fyne gelaadstrekken; doch de Vrouwen, inzonderheid de bejaarden, hadden niets bevalligs. Desniettegenſtaande vervoegden zich, gelyk Capt. COOK verhaald werd, eenige Heeren van de *Discovery*, by haar, met ruime geſchenken, welke zy met groote verontwaardiging afweezen: of zulks uit Eerbaarheid, of Vreeze van hunne Mannen te zullen mishaagen, voortkwam, kon hy niet bepaalen. Dat deeze Galantery de Mannen niet behaagde, is zeker: want een bejaard Man bemerkte dezelve niet, of hy beval alle de Vrouwen en Kinderen te vertrekken: zy deeden het; doch eenige met een blykbaaren wederzin. Capt. COOK brengt, ter deezer gelegenheid, eene optekenenswaardige bedenking in 't midden. „ Dit gedrag der

„ *Eu-*

„ *Europeaanen* by de Wilden, ten opzigte van derzelver
„ Vrouwen, is ten hoogſten te mispryzen. Het verwekt
„ de jalouſy der Mannen, welke gevolgen kan hebben,
„ zeer hinderlyk aan het welſlaagen der geheele Onder-
„ neeming en voor alle de Tochtgenooten, zonder dat ie-
„ mand 'er genot van hebbe, of zyn lust boet. Ik ge-
„ loof, dat men over 't algemeen bevonden heeft onder
„ onbeſchaafde Volken, dat, waar gemaklyk toegang tot
„ de Vrouwen te bekomen is, de Mannen de eerſten zyn
„ om ze den Vreemdelingen aan te bieden: waar dit geen
„ plaats vindt, zullen nog de verlokzelen van geſchen-
„ ken, noch de gunſtige gelegenheid, de Vrouwen heim-
„ lyk aan te treffen, de gewenſchte uitwerking hebben.
„ Deeze waarneeming ben ik verzekerd, gaat door in alle
„ de ſtreeken der *Zuidzee*, waar ik geweest ben."

By Capt. COOK's verſlag van *Diemens Land*, heeft Mr. ANDERSON, zyn Chirurgyn, verſcheide byzonderheden gevoegd, de Natuurlyke Historie betreffende. Onder de voortbrengzelen van het Groeijend Ryk, kon hy 'er geen vinden, 't welk aan de Menſchen het minſte leevensonderhoud verſchafte. Twee ſoorten van Wild Geboomte, in *Europa* geheel onbekend, trof hy aan. Het eenig Viervoetig Dier, 't geen hy kon bekomen, was eene ſoort van *Buidel-rat*, omtrent tweemaal zo groot als een kloeke Rat; en zeer waarſchynlyk het Mannetje van de ſoort door HAWKESWORTH vermeld (*). Dezelve is boven op 't lyf donker van kleur, voorts bruinagtig en van onderen wit. Omtrent een derde gedeelte van den Staart, na 't einde toe, is wit, en van beneden kaal; aan deezen hangt hy zich waarſchynlyk aan de boomtakken, wanneer hy dezelve beklimt; van boombesſen leevende. —— Onder het Gevederde Geſlacht ſtak uit een klein Vogeltje, met een zeer langen Staart; een gedeelte van den Kop en Hals was van eene ſchoone Azuurkleur, hy gaf het den naam van *Motacilla cyanea*.

Ten opzigte van de Inwoonderen merkt Mr. ANDERSON op, (ter aanvullinge van Capt. COOKS beſchryving,) dat zy zeer werkloos zyn, en, wat het verſtand betreft, nog ſchynen te moeten onderdoen voor de zo ſchaars bedeelde Inwoonderen van *Tierra del Fuego*, die geen vindings genoeg bezitten, om kleederen te vervaardigen, om zich tegen de nypende koude hunner Lugtſtreeke te dekken, ſchoon zy 'er de ſtoffe toe krygen. Het eenige, waar in de

(*) HAWKESWORTHS *Voyages*. Vol. III. p. 586.

de *van Diemenslanders* eenige bedreevenheid en kunst in vertoonden, beſtondt in de wyze om hun huid te ſnyden met lynen van onderſcheiden lengte, en met verſchillende bogten, welke ſtreepen vry verre boven de vlakte der huid uitſtaken; 't is bezwaarlyk te giſſen, hoe zy deeze verciering hunner lichaamen bewerken. Dat zy die bevreemding niet vertoonden, welke iemand natuurlyk zou verwagten, op het gezigt van Lieden, zo ongelyk aan hunzelven, en van voorwerpen, door hun nooit aanſchouwd; als mede hunne onverſchilligheid voor de geſchenken hun aangebooden, en de doorgaande onoplettenheid, ſtrekten ten genoegzaamen bewyze, dat zy geen ſcherpte des verſtands bezaten. —— 't Geen de oude Dichters vercieren van Faunen en Sâters, in holle boomen leevende, heeft hier daadlyk plaats. Veele hunner grootſte boomen zyn vervaardigd tot veel geſchikter Wooningen, dan de elendige Hutten, van ſtaaken gemaakt en met boombast gedekt. Tot op de hoogte van zes of zeven voeten waren deeze boomen met vuur uitgehold; en dat zy 'er zomtyds hun verblyf in namen, bleek uit de vuurhaarden van klei in 't midden, zo geſchikt dat 'er vier of vyf perſoonen rondsom konden zitten. Deeze Wooningen zyn teffens zeer duurzaam: want zy draagen zorge om een der zyden van den boom geheel te laaten: 't welk genoeg is om denzelven zo weelderig te doen groeijen als of 'er niets aan gebeurd ware.

Den 30ſten January ſtaken beide de Schepen, met een zagt Westerkoeltje, in Zee. Kort daarop liep de Wind Zuiden, en wakkerde tot een volkomen Storm. De hevigheid nam tegen den avond af, toen de Wind Oost en Noord-Oost wierd. —— De Barometer hadt deezen Storm aangeduid: want de Wind begon niet te wakkeren of de kwik daalde. Dan iets veel opmerkenswaardiger vergezelde deezen opkomenden Wind, die in 't eerſt wak weer veroorzaakte: waar op een bykans ondraaglyke Hitte volgde. De Thermometer klom, als 't ware, in een oogenblik, van 70 tot 90 graaden. Deeze Hitte duurde zeer korten tyd, en ſcheen door den Storm weggeblaazen te worden: eenigen aan boord hadden ze niet gemerkt.

Op den 10den van February ontdekten zy de kust van *Nieuw-Zeeland*, en wierpen den 12den het ander in de oude legplaatze, *Queen Charlottes Sound*. Hier hielden zy zich bezig tot den 25ſten, om Hout, Water, en Gras voor 't Vee, te bezorgen, om zoet gyl bier te brouwen,

tot

tot een geneesmiddel voor de Scheurbuik, en noodige waarneemingen te doen om den loop der Zee-getyen te onderzoeken, en dergelyken (*).

De Inboorelingen kwamen in hunne Canoes by 't Schip roeijen; doch toonden zich geheel ongenegen om aan boord te komen. Capt. COOK ſchreef dit hun gedrag toe aan hunne vrees, dat hy hun Land weder bezogt, om wraak te neemen van den dood des Volks van Capitein FURNEAUX, dat, aan land getreeden zynde, door de Wilden vermoord werd. Capt. COOK tragtte hun te overtuigen van de volduuring zyner vriendſchap, en hun te verzekeren, dat zy, uit hoofde van dit droevig voorval, geene moeilykheid te wagten hadden: hier op hernamen de Inboorelingen hun voorgaand vertrouwen, en vrymoedigheid in den omgang.

Nogthans was Capt. COOK dermaate op zyne hoede; dat alle zyne werklieden aan land, onder de beſcherming van Zeeſoldaaten, hunnen arbeid voortzetten; en dat geen boot op eenigen aanmerkelyken afſtand van het ſchip ging, zonder met welgewapende manſchap voorzien te weezen: hy dagt niet alleen om 't lot van 't Scheepsvolk, in de ſloep van de *Adventure*, maar ook om dat van Capitein MARIÖN en diens Scheepvolks, aan deeze Kust, in den Jaare MDCCLXXII (†).

Verſcheide Inwoonders ſloegen ligte Hutten op, in de nabuurſchap van Capt. COOKS Volk. Behalven deeze kreeg hy van tyd tot tyd bezoek van anderen, uit verſchillende oorden. De Koopwaaren, door de Inboorelingen aangebragt, beſtonden uit Zeldzaamheden, Visch en Vrouwen. De twee eerstgemelden vonden ſteeds Koopers; de laatſte waar wilde niet aan den Man. De Scheepslieden hadden een afkeer van dit Volk, en waren of ongenegen of beſchroomd om zich met die Vrouwen te vermengen. „Dit „hadt," ſchryft Capt. COOK, „die heilzaame uitwerking, „dat ik geen voorbeeld weet van één Man, die zyn post „ver-

(*) Dewyl deeze bezigheden hun meest altoos onledig hielden als zy ergens aan land waren, zullen wy, in 't vervolg, dit als bekend veronderſtellen.

(†) Hier van hebben wy onze Leezeren berigt gegeeven in het *Kort Verſlag eener Nieuwe Reize na de Zuid-zee; aangevangen onder het bevel van den Ridder* MARIÖN, *en volvoerd onder dat van den Ridder* DU CLESMEUR. *Algem. Vaderl. Letteroef.* VI D. 2de St. bl. 76, enz.

„ verliet om de wooningen der *Nieuw-Zeelanderen* met dit „ oogmerk te bezoeken."

Onder die hun nu en dan kwamen bezoeken, was een Opperhoofd, KAHOORA geheeten, de Aanvoerder der Party, die het Volk van Capitein FURNEAUX verſloeg, en hy zelve hadt Mr. ROWE, den bevelvoerenden Officier, om 't leeven gebragt. Eenigen der Inboorelingen waren Capt. COOK ſterk aan om hem aan zyne wraak op te offeren (*). OMAI voegde zyn verzoeken nevens de hunne. Doch KAHOORA ſtelde een volkomen vertrouwen op Capt. COOK, en hadt geen rede om zich des te beklaagen.

Capt. COOK vervoegde zich op zekeren dag na *Gras-Cove*, het tooneel van die gedenkwaardige ſlachting. Hier ontmoette hy zyn ouden Vriend, PEDRO: uit hem en eenige Inboorelingen, die geheel ſchuldloos waren aan den gepleegden moord, ontving hy de volgende onderrigting van het voorgevallene (†). „ Terwyl ons Volk het mid- „ dagmaal hieldt, omringd door veele Inboorelingen, ont- „ ſtalen eenigen der laatstgemelden hun eenig brood en „ viſch: zy kreegen hier op ſlaagen. Hier uit rees een „ geſchil, twee *Nieuw-Zeelanders* werden dood geſchoo- „ ten, door de twee ſnaphaanen, die men losbrandde: „ want eer ons Volk tyd hadt om een derde af te ſchie- „ ten, of de afgeſchootene te herlaaden, vielen de Inboo- „ relingen op hun aan, vermeesterden hun door de meer- „ derheid, en ſloegen ze allen dood." —— Naderhand werd Capt. COOK verhaald, „ dat een zwarte knegt van „ Capitein FURNEAUX, in de boot gelaaten om op dezel- „ ve te paſſen, oorzaak van 't geſchil was; dat een der „ Inboorelingen, iets uit de boot wegneemende, van den „ Neger een zwaaren ſlag kreeg: zyn ſchreeuwen, op een „ afſtand gehoord, bragt de Inboorelingen in den waan „ dat hy dood geſlagen was, en zy vielen terſtond op ons „ Volk aan, die, eer zy tyd hadden om de boot te be- „ reiken, of zich tegen het naderend gevaar te wapenen, „ tot ſlachtoffers ſtrekten van de woede der Wilden."

Capt.

(*) Had ik, ſchryft Capt. COOK, den raad van alle onze vermeende Vrienden opgevolgd, ik zou dit geheele Geſlacht uitgeroeid hebben: want het Volk van het eene gehugt was my beurtlings aan om dat van het andere te verdelgen.

(†) Men zie, wegens dit voorval, COOKS *Voyage towards the South Pole*, Vol. II. p. 158, 159. En het *Nederduitsch Uittrekzel* deezer Reize, bl. 346, enz.

Capt. COOK houdt het voor vry waarſchynlyk dat beide deeze verhaalen egt zyn, en met elkander kunnen overeengebragt worden: 't is zeer natuurlyk te veronderſtellen, dat, terwyl eenigen der Inboorelingen den Oppaſſer in den boot beſtalen, anderen dezelfde vryheid namen omtrent den eigendom van ons Volk aan land. Maar zy ſtemmen allen overeen, dat 'er geen voorbedagt plan van moord beraamd was, en dat, indien men de diefſtallen niet te ſchielyk hadt willen wreeken, 'er niets euvels zou voorgevallen weezen (*).

Op den 20ſten hadden zy een hevigen Storm uit den Noord-Westen. De rukwinden van over het gebergte waren zo ſterk en geweldig, dat men de Stengen en Raas moest ſtryken, en het toen nog naauwlyks kon houden. De Stormen zyn hier zeer menigvuldig. Het digtbyliggend gebergte, op die tyden altoos vol dampen, vermeerdert niet alleen de kragt des Winds; maar verandert de ſtreek derwyze, dat geen twee vlaagen uit den zelfden hoek elkander volgen: hoe nader men aan Strand is, hoe meer men het geweld der Stormen ondervindt.

De Inboorelingen hielden aan met in grooter getale ons Volk aan land te bezoeken; inzonderheid wanneer de Scheeplingen bezig waren met Robbetraan te ſtooken. Geen *Groenlander* kan greetiger na traan zyn. Zy aten met graagte het ſchuim van den ketel, en het uitgebraade ſpek; doch een weinig van de heldere traan te mogen nuttigen, ſtrekte hun tot een lekker onthaal.

Onder de meestopmerkenswaardige byzonderheden, de Natuurlyke Historie deezer Landſtreeke betreffende, breedvoerig door Mr. ANDERSON te boek geſteld, kunnen wy niet nalaaten ſtil te ſtaan op het verbaazend onderſcheid, tuſſchen de gedaante deezer Kust, en die van 't *Land van Diemen*. Dezelve is zeer bergagtig, en ryst onmiddelyk uit de zee op, in hooge heuvelen met vlakke toppen. Op verbaazende afſtanden zyn Valeien, of liever indrukzels op de zyden der bergen, die niet diep zyn, elk na de zee uitloo-

(*) KAHOORA, door Capt. COOK des gevraagd zynde, antwoordde: „ dat een zyner Landgenooten een ſteenen bytel te ruilen gebragt hebbende, de Man, die hy denzelven aanboodt, ze nam, en niet wilde weder geeven, of iets in de plaats: waar op de Eigenaar, als een vergoeding, een ſtuk Hoods nam; dit was tot het voorval de aanleidende oorzaak geweest."

loopende in ſmal Haven-klif, met een ſteenig of zandig ſtrand: hier omſtreeks bouwen de Inwoonders gewoonlyk hunne Hutten, en hebben de gunſtigſte gelegenheid om hunne Canoes op 't ſtrand te bergen. Deeze ligging wordt nog veraangenaamd, dewyl in elke Haven-klif een ſtroom heerlyk water gevonden wordt, die zich in zee ontlast. De Bergen leveren een aaneengeſchakeld bosch uit van zeer hoog geboomte, groeijende met eene kragt, welke alle verbeelding bykans te boven gaat; en het heerlykst vertoon opleverende voor allen die ſmaak vinden in de groote en ſchoone Werken der Natuure.

De aangenaame gemaatigdheid der Lugtſtreeke brengt, ongetwyfeld, veel toe aan deeze ongemeen ſterken groei: want in dit Jaargetyde, beantwoordende aan onze maand Augustus, was het Weer nooit lastig heet, de Thermometer klom niet hooger dan 66 Graaden. De Winter ſchynt ook, ten opzigte van de Koude, zeer gemaatigd: want in Juny, MDCCLXXIII, 't welk overeenkomt met onze December maand, daalde de Kwik nooit beneden de 48 Graaden, en de Boomen behielden hun groen even als in den Zomer: weshalven zy, naar Mr. ANDERSONS gevoelen, de bladeren niet laaten vallen, eer ze door de nieuwe in de Lente worden afgeſtooten. —— Met één woord, de eenige hinderpaal om dit Land tot een der ſchoonſte op den geheelen Aardbodem te maaken, is de bergagtigheid: die, eens veronderſteld zynde, dat de digte bosſchen konden weggeruimd worden, 't zelve min geſchikt tot weiden zou doen zyn, dan vlak Land; en nog minder geſchikt tot Bouwland: dewyl de ploeg hier niet zou kunnen dienen.

Onder de Planten is 'er eene, die byzondere opmerking verdient: dewyl de Inwoonders zich van dezelve tot kleeding bedienen; zy brengt fyn zydagtig vlasch voort, in 't oog ſchooner dan iets 't geen wy van die natuur hebben, en waarſchynlyk zo ſterk. Dit gewas groeit by bonken, met ſcherpe bladeren, draagende op een langen ſteng geelagtige bloemen, die een langwerpig rond zaadhuis agterlaaten, gevuld met kleine glinſterende zwarte zaadkorreltjes. —— Een andere Plant, die een roode bes voortbrengt, groeit rondsom de boomen, ſtrekt zich van den een tot den ander uit, op zulk een wyze, dat de bosſchen bykans ondoorganglyk zyn.

Verſcheide ſoorten van Koekkoeken vindt men onder de Vogelen: een deezer is niet grooter dan een Spreeuw, boven op ſchitterend groen, van onderen aartig gemengeld, met

met golven van goud, groen, bruin en wit. —— Eene andere ſoort is zwart met een groenen weerſchyn, een bosch witte gekrulde vederen hangt beneden aan den hals. Deeze vederbosch geleek naar de witte bloemen, door de *Otaheiters* tot oorcieraaden gebruikt, en *Poowa* geheeten: waarom onze Scheepslieden deezen Vogel *Poy-bird* noemden. —— 'Er is nog een klein groen Vogeltje, dat bykans het éénig zingend Vogeltje in dat Land mag heeten; doch het is genoegzaam om de bosſchen te vervullen met een melody, die niet alleen aangenaam is; maar zo vol verſcheidenheden, dat iemand zich zou verbeelden, door honderd verſchillende ſoorten van Zingvogelen omringd te zyn, wanneer die kleine Zanger naby is. Wy noemden hem de *Mocking-Bird*.

Ten aanzien van de Viervoetige Dieren, is het opmerkelyk dat in dit uitgeſtrekte Land geen blyk van eenig is, uitgenomen van weinig Ratten, en eene ſoort van Voshond, een Huisdier der Inboorelingen.

Geen Delfſtof, noemenswaardig, komt hier voor, dan een groene Jaspis of Serpent-ſteen: van welken de Inboorelingen zich bedienen tot werktuigen en opſchik.

Wat de Inwoonders betreft, zy zyn een tegenbeeld der *van Diemenslanderen*, zy betoonen zo veel vernufts in vinding en uitvoering, als eenig onbeſchaafd Volk in ſoortgelyke omſtandigheden: want, zonder het behulp van eenige metaalen werktuigen, vervaardigen zy alles, tot hun onderhoud, kleeding en wapens, met eene groote maate van netheid, ſterkte en geſchiktheid om derzelver onderſcheide oogmerken te bereiken. Alle hunne ſnydende en hakkende Werktuigen zyn van den bovengemelden groenen Serpentſteen. Beeldſnyden ſchynt hunne hoofdzaak. De Stevens hunner Canoes zyn zomtyds met beeldwerk opgecierd, waar in niet alleen veel tekening is; maar 't geen teffens ten voorbeelde ſtrekt van arbeidzaamheid en geduld in het maaken. —— Hun touw tot Vischlynen is, in ſterkte en effenheid, gelyk aan 't onze, en hunne netten behoeven voor de onze niet te wyken. —— Dan, 't geen hun den meesten arbeid kost, is het vervaardigen der Werktuigen zelve: want de ſerpentſteen is zeer hard, en de eenige wyze, om 'er de vereischte gedaante aan te geeven, is, het wryven op een anderen ſteen. In ſtede van een Mes, bedienen zy zich van een Schulp of een brok Vuurſteen of Jaspis. Voor een boor gebruiken zy een vischtand in een ſtuk houts geſtooken. 't Is waar, zy hebben een kleine Zaag, gemaakt van

van ſcherpe vischtanden, gezet in den ronden kant van een net geſneeden hout. Doch deeze gebruiken zy alleen, zo als zy zeggen, om de lichaamen hunner vyanden, in den ſtryd gedood, open te zaagen.

Uit dit Land nam Capt. COOK, op 't verzoek van OMAI, met hun eigene en hunner vrienden toeſtemming, twee jonge Inboorelingen mede. Op den 25ſten February verlieten de Capiteins COOK en CLERKE *Queen Charlottes Sound*, en kwamen op den 29ſten van Maart in 't gezigt van het Eiland *Mangeea*.

(*Het Vervolg by de eerſte gelegenheid.*)

SCHILDERACHTIG TOGTJE, VAN NYMEGEN NAER KLEEF.

DOOR

L. STOPPENDAAL, Pz.

Afſpraek gemaekt hebbende met eenige goede Vrienden, om van hier een Togtje naer 't nabuurig Kleef te doen, ſtreelden wy ons, reeds eenige dagen te voren, met de aengenaeme verbeelding van de bekoorlyke vermaeken, die wy aldaer zouden genieten.

De dag voor ons reisje was droevig en ſomber, met tuſſchenpoozen van regenvlaegen verzeld, en voorſpelde ons weinig goeds van ons voorneemen.

De morgenſtond van den volgenden dag lichtte eindelyk aen. Dezelfde ſomberheid bedekte het treurig gelaet des hemels; doch de wolken hielden nog haere regendruppels binnen. Men trad op het rytuig, verliet de Stad, en het open veld, dat ons een' ruimeren gezichteinder vertoonde, liet ons tevens een' opeengepakten drom van wolken beſchouwen, die aenhoudende buiën deeden duchten. De dagtoorts was even boven de kim verſcheenen, en ſchoot nu en dan, van tuſſchen de zwarte waterbergen, haere koesterende ſtraelen, op het omgelegen veld, waer het goudgeele koorn, en de wit bloeijende boekweit, tuſſchen akkers met verſcheidene vruchten bepoot, ons het ſchoonst gezicht verſchaften. De lieflyke lommer der hooggetopte boomen, waermede de weg aen wederzyden beplant is, het geritzel van 't loof, zachtelyk door den wind bewoogen, het gekweel van 't gevederd koor, dat den pas herboren dag blydelyk begroette, de maeiers, die hunne ſikkels op de welige akkers in de tedere halmen zwoegende ſloegen, de landlieden met hunne karren de ſtaldeuren verlaetende, om vruchten van de velden te haelen, de reizigers, zo

te

te voet, als door kleppers voortgetrokken, hier diepzinkende valeien, daer hoogſtygende bergen, alles deed ons oor en oog de aengenaemſte aendoeningen beurtelings ondervinden.

De hemel heldert zich intuſſchen op; de wolken verdeelen zich; de gloed der zonne breekt meerder door, en verdryft de huivrigheid van den koelen morgen; onze hoop herleeft, van onze geneugten, door een aengenaem weder, te zien vermeerderen.

Men nadert allengskens Kranenburg; men komt binnen zyne muuren; de grootſte helft van den weg is reeds afgelegd. Eenige ververſching genomen hebbende, ſpoed men zich rasch voort; men reikhalst neer het doel van zynen Togt.

Eindelyk komt men binnen de ſchoone dreeven der Koninglyke Warande; de dichte takken, die een uitgeſtrekt prieel vormen, de bekoorlyke ſtilte, doen onze ziel eene vreedzaeme kalmte ontwaer worden. Men treed in het Bronhuis by den Kastelein Robberts af. Een menigte vreemdelingen, allen nog in hun nachtgewaed, waer van ſommigen aen 't ontbyt zaten, anderen zich ter wandeling begaven, begroetten ons heuschlyk. Wykt knaegende zorgen van deeze plaetſe der ruste en der genoeglykſte uitſpanningen! Hier worden de diepdenkende Staetsman, de zwoegende Handeldryver, de nyvre Kunſtenaar, de droefgeestige Mymeraer, in hunnen last en kwelling verligt, en zetten al hun folterend zielsverdriet voor een poos ter zyde.

Het vroegtydig verlaeten onzer bedden, de ſchokkende beweeging van eenige uurtjes, hadden onzen eetlust gewet. Men nam met graegte een verkwiklyk ontbyt in een open tuinhuis, waer wy de hoogſpringende fontein, de ſteile naeld met een' geharnasten held, het ruime koepelvormige bronhuis, en het ſchoone Amphiteater voor ons ſtaerend oog hadden liggen. Weldra gaen wy dit alles bezichtigen, vinden eenige jonge Kleefſche Maegden het bronwater gebruiken, proeven mede van hetzelve, bezoeken den fraeien nieuw aengelegden Koninglyken tuin, aen de tegenoverzyde naest het huis van den Kastelein Meiwald liggende, met allerhande ſoort van vreemde boomen beplant, met ſchoone waterkommen en grasperken verſierd, en met eene menigte welriekende bloemen prykende.

Men klautert den berg op; elke vlakte doet het verruklyk gezicht op dezelve verwyden; hooge pallisſaden, die tot eene afſchutting voor het Wild ſtrekken, en het beklimmen van den top byna ondoenlyk ſchynen te maeken, ſchrikten ons niet af; men ſtreeft tegen dezelve op; een boer, daer by geval tegenwoordig, en welken wy, op dien ſtond, als een' Beſchermëngel beſchouwden, is den min radden daerin behulpzaem; men bereikt eindelyk den top; wy werden tevens door aendoening en bewondering opgetoogen, onzeker waerwaerds het eerst ons

oog

oog te wenden. Klaverryke Weilanden met talloos vee, dichte boschaedjen, eene menigte van gehuchten en dorpen, de kronkelende rivier de Rhyn met opwaerds zeilende Schepen, de ſteile Eltenſche berg met zyn adelyk Sticht, de Steden Emmerik, Nymegen, en Kleef in eene hellende laegte, doen onze verrukking tot eene hoogte ſtygen, die onze mond byna niet in ſtaet was uit te ſtamelen.

Men daelt door eene betoverende laen naer beneden, begeeft zich naer het Hertoglyk Kleef, bezoekt eerst het donker Starrenbosch agter *Belle Vue*, de voortreflyke Lustplaets van den Heere Baron van Spaan, rust zich in die eenzaeme dreeven, waer de ſtraelen der zonne naeuwlyks kunnen doordringen, wat uit, onder het opheffen van een zoetluidend lied, dat ons hoogst genoegen uitdrukte, treed vervolgens in de Stad, waer de kerken en kloosters eenigen tyd ons gezicht vermaekten, terwyl ons geen de minſte lust bekroop om het afgezonderd leven der ſombere kloosterlingen te omhelzen, en de vryheid en eene ruime lucht ons nog des te behaeglyker voorkwamen.

Een hartelyk middagmaal, in de Lustwarande, verſterkte onze door de langduurige wandeling vermoeide leden.

Een ſtille en lieflyke avondſtond deed ons Kleef, en alle zyne bekoorlykheden, met wederzin verlaeten; eene genoeglyke nachtrust verkwikte ons afgemat ligchaem; het herdenken van dien voor ons zo betoverenden dag deed ons nog verſcheiden dagen voor de verbeelding brengen de ſchoone tafereelen, die wy in zo eene ruimte aenſchouwd hadden. Wy verwonderden ons geenzins, dat onze zeer geachte Landgenooten, de Inwooners der Koop- en Scheepryke Provincie Holland, niet dan aen 't gezicht van een vlak en effen land gewoon, deeze gezonde, oog- en hartverlustigende oorden zo gretig bezoeken, en hunne drokke bezigheden daer voor een' tyd komen verpoozen.

CHARACTERSCHETS DES HERTOGS VAN MARLBOROUGH.

(Getrokken uit de *Letters* van CHESTERFIELD.)

Van alle Menſchen, die ik gekend heb, en ik kende 'er veelen, bezat de Hertog van MARLBOROUGH, 't geen men Bevalligheden noemt, in de hoogſte maate; en ik durf beweeren, dat hy aen dezelve zyne verheffing verſchuldigd was; hier in afwykende van die diepzinnige Geſchiedſchryvers, die altoos groote uitkomſten aan groote oorzaken toeſchryven. De Hertog van MARLBOROUGH was niet geleerd; hy ſchraef ſlegt, en drukte, ſpreekende, zich nog ſlegter uit; hy bezat

niets

niets van 't geen men ſchitterend noemt; hy deedt geene geeſtige ſlagen; doch hy bezat verſtand en veel oordeels. Deeze hoedanigheden zouden het hem niet verder hebben doen brengen, dan dat hy Page wierd der Koninginne, ten tyde van JACOBUS DEN II, indien de Bevalligheden hem niet gediend en bevorderd hadden: want, onder de Gardes geplaatst zynde, heeft de Hertoginne van *Cleefland*, de zo zeer begunſtigde Matreſſe van CAREL DEN II, getroffen door zyne bevallige manieren, hem vyf duizend Ponden Sterling geſchonken, voor welke hy een jaarlyks inkomen voor zyn leeven, groot vyfhonderd Ponden, zogt, van mynen Grootvader HALIFAX. Zyne gedaante was ſchoon; doch zyne manieren hadden iets onwederſtandelyks voor Mannen en Vrouwen. —— Het was, door dit inneemend en bevallig gedrag, dat hy, geduurende de Oorlogen, waar in hy eene zo groote rol ſpeelde, alle de kragten van het Groot Verbond, ſteeds tegen elkander werkende, wist te vereenigen en zamen te houden: door zyne bevallige manieren was hy in ſtaat dezelve te veſtigen op het éénig voorwerp des Oorlogs, hoe verſchillend hunne inzigten, hoe groot hun onderlinge nayver, hoe ſterk hunne wederzydſche beledigingen, mogten weezen. —— In welk Hof hy verſcheen, (en hy moest menigmaal aan de Hoven handelen,) bereikte hy zyne oogmerken. De Raadpenſionaris REINSIUS, een agtenswaardig Staatsman, die, in ſtaatszaaken grys geworden, de *Verenigde Gewesten* veertig jaaren beſtuurd hadt, liet zich geheel door den Hertog van MARLBOROUGH leiden. Het Gemeenebest voelt het nog (*). —— Hy was altoos bedaard; nooit kon men de minſte verandering in zyn gelaad bemerken. Meer bevalligheids en beleefdheids betoonde hy in eene gunst te weigeren, dan anderen in dezelve toe te ſtaan: en zy, die van hem afgingen, misnoegd over de te leurſtelling hunner eigenliefde, waren verrukt wegens zyn Perſoon, en eenigzins getroost door de wyze op welke hy hun bejegende. —— Met alle die bevalligheden, wist hy, zo goed als iemand, zyne waardigheid op de deftigſte wyze op te houden.

(*) CHESTERFIELD ſchreef deezen Brief in November van 't Jaar 1748.

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, JULI, 1784.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	29. 0-5	54	NtW 8 à 12	zw. Rb. donker	
	— 1-7	56	— 4 à 6	z. betr. Rbuien	
	— 2-2	53½	NNW 7	donker —	
2	— 2-0	55½	— 8 à 10	— —	
	— 2-5	58½	NtW 8	— —	
	— 2-6	52*	NNW 2	wolkig o. helder	
3	— 2-4	50½	— 4	donker, iets R.	
	— 2-5	62	NWtN 3	—	
	— 2-2	53	— 2	betr.	
4	— 1-8	58	W 2	— donker	
	— 1-5	71	— 3	wolkig	
	— 1-6	57½	NW 1	o. helder	
5	— 1-8	61	Nk. of Stil	—	
	— 2-2	75½	—	wat betr. zw. lugt	
	— 2-3	61	—	helder	
6	— 2-5	63	Z 0	—	
	— 2-5	78½	ZO 0	—	
	— 1-8	67	ONO 1	—	
7	— 1-2	69	OtZ 1	—	
	— 0-0	86*	— 1. ZO 3	—	
	28. 10-5	75	OZO 2	weinig zw. wolken	
8	— 10-5	71½	ZW 2. 7 u. Z 3	donk. 7 u. R.	
	— 11-2	83	ZZW 4	zw. wolken	
	29. 0-1	70	WtN 1	— o. held.	
9	— 0-0	67	Z 1	—	
	— 0-1	79½	ZW 3	—	
	— 0-9	61½	WtN 6	donker z. betr.	
10	— 1-4	66	W 4	nagtietsR.z.b.o.h.	
	— 2-3	73	NW 3. 5	wolkig	
	— 3-2	57	NNW 4	helder	
11	— 3-1	61	NW 2	— wolk.	
	— 2-9	71	O 1	o. helder	
	— 1-4	61½	OZO 2	—	
12	— 0-0	65	WtZ 6	betr.	
	28. 11-5	68½	ZW 10	z. betr. R.	
	— 11-8	59	NW 10	donker	
13	29. 1-5	61	NWtN 7	wolkig	
	— 3-1	67	WNW 5	—	
	— 3-5	57	— 2	o. helder	
14	— 2-2	62	ZW 8. 12	donker R.	
	— 3-2	66	NW 10	z. betr.	
	— 4-1	56	NtW 4	o. helder	
15	— 3-8	58½	WtN 4	helder	
	— 3-9	67	NW 4	o. helder	
	— 4-2	55	— 4	—	
16	— 3-5	59	WZW 3	helder	
	— 2-0	73	— 3	o. helder	
	— 0-5	64	W 2	betr.	

17	28. 10-5	60	NW 4. 8	nagt R. z. betr.	
	— 10-6	64	— 8	zw. wolken iets R.	
	— 10-8	54½	— 6	—	
	— 10-8	59½	— 6	—	
18	— 10-2	65	W 2	wolkig.	
	— 9-5	54	ZW 1	o. helder	
	— 7-6	58	ZtO 1	helder betr.	
19	— 5-5	79	Z 4, 10. 2	zw. lugt	
	— 4-5	61	ZW 10 à 12	zw. R.	
	— 5-0	56½	WZW 12 à 14	zw. R.	
20	— 5-6	65	W 12 à 14	zw. wolk. zw. Rb.	
	— 6-5	61	WNW 8 à 12	— —	
	— 8-8	59	— 8	z. betr.	
21	— 9-3	70½	W 10 à 12	zw. wolk. zw. Rb.	
	— 6-2	59	WZW 12 à 15	zw. R.	
	— 6-5	59	W 10 à 12	zw. Rbuien	
22	— 7-2	62½	— 16	—	
	— 8-5	54½	NW 10, 8	zw. wolken	
	— 9-6	58	— 8	— zw. Rbuien	
23	— 10-2	65	— 7	wolkig	
	— 11-4	55½	WNW 4	o. helder	
	— 11-8	59½	WtN 4	—	
24	29. 1-1	69	W 8	z. betr. Rbuien	
	— 1-0	62	WtN 2	— —	
	— 0-7	60	WtZ 7	donker —	
25	— 0-6	67	W 10	z. betr. —	
	— 0-8	63	WtN 8	— —	
	— 0-5	62	WNW 6	—	
26	— 0-0	76	NW 4	iets R. o. helder	
	28. 10-2	65	O 2	o. helder	
	— 8-2	62	WZW 4	nagt R. z. betr.	
27	— 8-7	67	W 8. 2	Rbuien donker	
	— 9-8	58	WNW 12	zw. R.	
	— 11-9	60	NWtN 6	zw. wolken R.	
28	29. 0-6	69	NW 2	wolkig	
	28. 11-8	61	ZW 2	z. betr.	
	— 9-8	60	ZZO 3	iets R. donker	
29	— 9-7	72	W 2	wolkig D. W. R.	
	— 10-6	61	O 1	— ☉	
	— 11-5	59	ZtO 2	o. helder	
30	29. 0-3	74½	Z 4	wolkig	
	— 0-8	60	— 2	wein. wolken	
	— 1-0	63	ZW 2	wolkig	
31	— 2-2	74	— 2 NW 2	z. betr.	
	— 3-0	63	NW 2	o. helder	
	29. $0\frac{2}{30}$		$63\frac{50}{30}$		$4\frac{9}{12}$

Den 1's nam. 3½ u. Th. 58.
2's av. 11½ u. — 49½.
3's mo. 5½ u. — 54.
4's mo. 4 u. — 49½.
7's mo. 5½ u. — 64.
's nam. 3½ u. — 87.*
8's mo. 5½ u. — 71½.

Den 16's mo. 4½ u. Th. 51½
18's av. 11 u. — 52
19's mo. 5 u. — 51
20's nam. 3 u. — 61½

's mo. $6c\frac{47}{61}$
's mid. $70\frac{10}{61}$
's av. $59\frac{37}{61}$

BESPIEGELING VAN GOD, ALS SCHEPPER.

(*Vervolg van Bladz.* 375.)

Na 't vallen van den donkeren nagt van den derden dag, brak de dageraad van den vierden dag aan, en met denzelven opende de Almagtige al weder een nieuw toneel van wonderen.

Tot dus ver waren de licht- en vuurdelen het geheelal door verſpreid; de dag en de nagt onderſcheidden zich wel van elkanderen; daar nu het Scheppingswerk in orde, en tot een hooger trap van volkomenheid gebragt werd, was het ter verdere voltooijinge noodig, omtrent de vuur- en lichtdelen eene andere, eene meer bepaalde ſchikking te maken. —— De almagtige hand des grooten Scheppers verzamelt ten dien einde de alom verſpreide vuur- en lichtdelen, of vormt van dezelve een ontzaggelyken Vuurbol, om ons Aardryk daar mede te verlichten, en te verwarmen; welke vuurklomp nochtans maar het kleinst gedeelte uitmaakt van al dat licht en vuur, door het Geſchapenal verſpreid. —— Het grootst gedeelte is geſchikt, om een ontzaggelyk aantal Starren, van onderſcheiden grootte en afſtand, mede te voorzien; welke als zo vele Zonnen zyn, dienende, om hare byzondere werelden te verlichten, en te verwarmen, gelyk de Zon onzen Aardkloot doet.

Ten dien einde zend de Almagtige zyn bevel uit: Hy ſpreekt: „ dat 'er lichten zyn in het Uitſpanzel des Hemels, om ſcheiding te maken tuſſchen den dag en den „ nagt; dat zy zyn tot tekenen en tot gezette tyden, „ en tot dagen en jaren; en dat zy zyn tot lichten aan „ het Uitſpanzel des Hemels, om licht te geven op de „ Aarde, en het was alzo." —— Daar zy licht, dus luidde het Majeſtueuſch bevel van den eerſten dag, „ en daar „ was licht." Dat van den vierden: „ Dat 'er lichten „ zyn aan het Uitſpanzel," en ziet, „ daar waren lichten aan het Uitſpanzel." Wie kan uwe grootheid be-

vatten, ô Almagtige Schepper! Op uw enkel bevel, gehoorzaamt al de natuur; de vuur- en lichtdelen verzamelen zich, uit alle gewesten des Hemels tot ontzaggelyke vuur- en lichtbollen. ——— „ God dan maakte die twee „ groote lichten, dat groote licht tot heerschappy des „ daags, en dat kleine licht tot heerschappy des nagts; en „ de Almagtige plaatste ze in het Uitspanzel, om licht te „ geven op de Aarde." —— Zon en Maan zyn voortgebragt, de eerste zou heerschen op den dag, en het Aardryk en de Maan verlichten; de andere moest haar licht van de Zon ontvangen, en in den nagt heerschen. ——— Te gelyk deed hy dat talloos heir van Starren, 't welk wy in den onmetelyken kring voor onze oogen zien bewegen en draijen, te voorschyn komen. Zo vele millioenen van lichtende lighamen, als 'er in het ruim des Hemels geplant zyn, waar van de kleinste mogelyk nog twaalf honderdmaal grooter is dan onze Aardkloot, heeft de Almagtige doen worden op een enkel bevel. ——— Wie ontzet zich niet over de Grootheid, de Almagt, van den oneindigen Schepper! alle deze draijen, keren en bewegen zich in het ruim des Hemels, in de geregeldste orde; ieder derzelve heeft zyn eigen byzonderen kring; alle hebben zy hunnen byzonderen loop; zonder gevaar van tegens elkanderen te stooten, of de een door den anderen in zynen kring belemmerd te worden. ——— Wie moet zich niet ontzetten over de onbeperkte Wysheid van den grooten Schepper, den Heer van het Geheelal! —— Hoe nietig is by dat alles het grootste vermogen, en de uitgestrektste wysheid, der Natuuronderzoekers! Wie kan zich beroemen de hoegrootheid van dat ontzaggelyk Gebouw, 't Geheelal te bevatten? — wie der bedrevenste Starrekundigen zal het ontelbaar aantal Starren bepalen? —— De Almagtige egter heeft ze allen op éénen dag gevormd. —— Hy telt derzelver getal en noemt ze allen by namen. ——— De beroemdste Starrekundigen bepalen honderd soorten van Starren van verschillende grootte; doch dit getal is op verre na niet toereikende, om alle de onderscheiden ordens te bevatten, zy overtreffen het zeer verre. ——— En wanneer zy het getal van ieder orde bepalen, tot de mogelykste geringheid, dan zommen zy een aantal van dertienmaal honderdduizend Starren op. — Wie moet zich niet ontzetten over de hoegrootheid van het oneindig Wezen, die de Formeerder en Schepper van 't Heelal is!

Dan bepalen wy onze aandagt slegts nog eenige weinige oo-

oogenblikken by dat Licht, hetwelk over onzen Aardkloot des daags heerſchappy moest voeren, om denzelven te verlichten, te koesteren en te verwarmen, om dien door zyne alverkwikkende ſtralen vrugtbaar te maken. —— Dat groote licht deelt zyn licht en koesterende warmte aan zestien andere lighamen, van dezelfde natuur als ons Aarde, mede. —— Onder deze behoort ook dat licht, 't geen ons des nagts door zyne ontleende ſtralen moet verlichten. —— De Maan, welke de Starrekundigen den wagter onzer Aarde noemen, ontvangt, even als die, hare verlichting van de Zon, buiten deze zou 'er, even als by ons, op dezelve eene eeuwige duisternis zyn. Deze twee groote lichten ſtaan ten dienſte van de Planeet door ons bewoond. —— De Zon, die ontzaggelyke Vuurbol, in hoe verren afſtand ook van ons geplaatst, geeft ons ſchynzel en warmte genoeg; zelfs is hare kragt, op zommige plaatzen, waar zy hare ſtralen loodregt nederſchiet, ondragelyk en geweldig. —— Egter is haar afſtand van onze Aarde, volgens de beroemdſte Starrekundigen, zo groot, dat een Kogel, uit de Zon naar onzen Aardbol geſchoten, en hare gehele ſnelheid behoudende, 25 Jaren zou werk hebben, eer zy onze Aarde bereikt hadden. En dezen verren afſtand doorloopen de Lichtdeeltjes, die uit de Zon tot ons komen, ten hoogſte, in den tyd van 6 a 7 minuuten. —— Welk eene verwonderenswaardige ſnelheid! Ontzet u, gy Hemelen! ontzet u, gy Aarde, met alle uwe redenmagtige bewooners! roemt de grootheid van uwen Schepper, en vermeld geduurig zyn lof, by de beſchouwing van alle zyne groote werken! —— Thans daalt dees groote dag, op welken die luister te voorſchyn kwam; de nagt nadert; de natuur is als in enige ſluimering, om, met het ryzen van dat nieuw wezen, met het opgaan der Zon, nog al meer verbazende wonderen ten toone te ſpreiden.

De nagt is voorbygegaan, de dag breekt aan, de vyfde van 's werelds ouderdom, en de twede, op welken dat groot licht des daags zyne werkinge zou verrigten, waar toe het door den grooten Bouwheer aller dingen verordend is. —— Onze Aardbol was reeds vier malen om zyn Aspunt omgewenteld. —— De alkoesterende Zonneſtralen verlichtten en verwarmden nu den halven Aardkloot, welke tot voeding en onderhoud van levende Schepzelen genoegzaam was toebereid. —— Het vloeibaar Element, het water, op den derden dag reeds daartoe in Zeeën, Meiren en Rivieren opgezameld, en van de bovenſte wateren afgezon-

derd, was het eerst, waar in de hand des Almagtigen levende Schepzelen deedt voortkomen. —— Een talloos heir van Visschen komt op het bevel des Scheppers te voorschyn. —— Hy spreekt, en ziet, de wateren brengen voort allerlei soort van Visschen, van de grootste tot de kleinste, van den grooten Walvisch tot het allerkleinst en voor het oog onzigtbaar Zee-Insectje, elk naar zynen aart, met vermogens, om voort te telen, en te vermenigvuldigen. —— Verbazende Almagt! „ Wast en vermenig„ vuldigd" was uw Godlyk bevel; en het is alzo geschied; want de wateren wemelen van levende zielen, in zulk een aantal, dat het onze bevatting verre te boven gaat.

En op dat zelfde oogenblik, dat Gy, ô groote Schepper! het vloeibaar Element gebiedt, zo vele millioenen levende zielen voort te brengen, gaat ook uw bevel uit met opzigt tot een ander Element, de Lugt; en dezelve is terstond vervuld met allerlei gevogelte naar zynen aart, om te vliegen boven de Aarde in het Uitspanzel des Hemels. Ook dezen betrof die zegenspraak, „ Wast en vermenig„ vuldigd;" en wel dra zweefden duizend en duizend Vogelen van onderscheiden aart in 't ruime lugtgewelf. —— Dra waren de bosschen vervuld met schaterende toonen; het schommelend lover was vol levende stemmen, en vrolyke zangers; terwyl de wyde vlakten weêrgalmden van de zoetluidenste klanken.

ô Almagtige Schepper! Hoe groot zyn uwe daden! Hoe magtig uwe werken, de dag aan de dag geeft 'er getuigenis van! — Hemel, Aarde en Zee vertellen uwe wonderen! — Het gevogelte des Hemels leert het ons, de visschen der Zee geven het ons te kennen, en zeggen, waarlyk het is Gods hand, de vinger des Almagtigen, die ons geformeerd heeft.

Men ontdekt hier verbazende wonderen, zo onder de geschubde Water- als onder de gevleugelde Lugt- Veld- en Boschbewooners: wonderen, waar over wy ons ontzetten moeten, wegens derzelver onnoemelyke aantal, verschillende zoorten, en onnagaanbare verscheidenheid van gedaanten, waarin zich dikwerf ontzettende schoonheden vertoonen. En onder dat aantal van millioenen van Schepzelen, vergist zich, niettegenstaande de onnadenkelyke verscheidenheid der zoorten, geen hunner in de keuze zyner Gade, of de bezorging van zyn Kroost. Welk eene onafmetelyke wysheid! —— Welk eene onbepaalde Magt!

Hoe

Hoe verſtomd moet men inzonderheid niet ſtaan, als men het gezigt vestigt op deze twee zo Hemelsbreed onderſcheiden zoorten van Schepzelen, de visſchen der Zee, en het gevogelte des Hemels! —— Deze zwemmen, gene vliegen; en ze doen het beiden met eene wonderbare vlugheid, waar toe hunne leden, met hunne ganſche geſtalte, op de kunſtigſte wyze geſchikt zyn. —— En ſlaan wy 't oog op hunne byzondere delen; welk eene verbazende ontwikkeling en zamenvoeging der allerfynſte deeltjes doet zich dan op. Van welken wonderbaar verſchillend maakzel zyn de ſchubben der Visſchen, en de vederen der Vogelen. —— Hier vertoonen zich ſchoonheden, gepaard aan verſcheidenheid, die verbazen! — Geen kunst is in ſtaat, om verwen te mengen, die de coleuren evenaren, welke de natuur ons hier voor oogen ſtelt; en wel in eene onnagaanbare verſcheidenheid. Eene verſcheidenheid, die zich reeds op 't eerſte gezigt doet bemerken; maar welke nog onnadenkelyk toeneemt, als men nagaat, dat 'er, onder zo vele millioenen van Visſchen, —— onder zo talloos een heir van Vogelen, niet één enkele is, die onder zyn zoort zyns gelyk vind; ja gene enkele ſchub onder die der visſchen, geen één veertje of pluimpje onder die der vogelen, dat in de ganſche natuur zyns gelyk heeft. ——— ô Welk een verbazend vermogen van den Maker! welk eene wysheid van den grooten Schepper! — Ondoorgrondelyke magt en wysheid, om zo velerleie en zulke ſchoone werken te verrigten!

(*Het Vervolg en Slot by de eerſte gelegenheid.*)

PROEVEN EN WAARNEEMINGEN OMTRENT DEN BRAAK-WYNSTEEN (Tartarus Emeticus (*).)

De menigvuldige en gegronde bezwaaren, welke de Geneesheeren over de onzekerheid en het onderſcheid van den Braak-wynſteen hebben ingebragt, en waardoor dit middel het welverdiende vertrouwen nog niet heeft verworven, hebben verſcheiden weldenkende Scheikundigen aangeſpoord, de bereiding van dit zeer nuttig, dog tevens onzeker, Geneesmiddel, op vaste gronden te bepaalen, zo

(*) Zie CRELL'S *Chemiſche Annalen*, 3de Stuk, 1784.

zo dat het, in yder welingerichte Apotheek, van een en dezelfde uitwerking mogte bevonden worden.

In hoe verre men dit oogmerk tot hier toe heeft kunnen bereiken, is aan een yder, die meerdere Apotheeken met nadenken heeft onderzogt, genoegzaam bekend.

Het is myn oogmerk niet, de Geſchiedenisſe van dit zo beroemd, dikwils onverſtandig vervaardigd, en ook even zo dikwils van onkundigen, ten onregten tyde, gebezigd Geneesmiddel, ter neder te ſtellen: ik zal alleen maar die Proeven mededeelen, die ik in 't werk heb geſteld, ten einde dit Geneesmiddel, in myne Apotheek, altoos van dezelfde deugd en werking te hebben. Vermids nu deeze Proeven, myns bedunkens, in allen opzigte zo waar en zeker, als voordeelig en min kostbaar, zyn uitgevallen; zo zoude ik my wel durven vleijen, dat, wanneer een beroemd Scheikundige, een *Crell* en een *Wiegleb*, na alvoorens myne bereiding onderzogt, en juist bevonden te hebben, de zaak wilden op zich neemen, — wy alsdan binnen kort geene klagten meer daarover zouden hooren; maar dat, integendeel, dit middel, boven alle de overige Spiesglas-bereidingen, de voorkeur in de Geneeskunst zoude verkrygen.

Het Voorſchrift, door den Heer *Wiegleb*, in het tweede Deel van zyn Scheikundig Handboek, omtrent de bereiding van den Braak-wynſteen, opgegeeven, is my als de zekerſte voorgekomen, en ook door my nagevolgd geworden; echter verſchilt myne wyze van bereiden, in het volgende.

Wanneer het Spiesglas vooraf tot een zeer fyne poeijer gemaakt is, heb ik hetzelve, volgens *Wiegleb*, met tweemaal zo veel *Cremor Tartari*, in eenen warm gemaakten terpentynen vyſel gedaan, en met zo veel kookend water vermengd, dat het de dikte van gezuiverden honig verkreeg; vervolgens twee, drie, zomwylen vier uuren, geduurig omgeroerd, naarmaate, namentlyk, dat de merkbaare inwerking begint, en daarna in warm zand, of op eene andere warme plaats, geſteld. —— Na verloop van tien of twaalf uuren, heeft het, in deezen toeſtand ongemeen geconcentreerde, Wynſteenzuur op het Spiesglas gewerkt, en hetzelve zo ten eenemaal ontbonden, dat men het reeds voor een ontbonden Braak-wynſteen konde houden. —— Dewyl echter deeze ontbinding nog eenige onzuiverheden, als mede phlogiston, uit het Spiesglas bevat, zo ontbinde ik dit naauwkeurig vereenigde en verzadigde mengzel, op nieuws, met drie of vier deelen kookend water, en laat het vervolgens, na voorafgaande filtreering in een glaaſen vat, uitdampen, en op

dee-

deeze wyze kryge ik een zeer witten, werkzaamen, bruikbaaren en goedkoopen Braak-wynſteen.

Op deeze wyze gaat niets van het gewigt verlooren, behalven de onzuiverheid en een weinig phlogiston, die op het filtrum te rug blyven, en welke, van 1½ pond mengzel, ſlegts 1 lood bedraagt.

De Braak-wynſteen, op deeze wyze vervaardigd, is zig altoos gelyk, en zeer werkzaam. 2 Grein, in 1 lood water ontbonden, doen verſcheiden maalen braaken: daarentegen, in kleine hoeveelheid genomen, b. v. alle uur ½ grein, verwekt dit middel Stoelgangen, en, in nog geringer hoeveelheid, werkt het op de watervaten, enz. Deeze onderſcheiden werkingen hangen alleen af van de hoeveelheid, van de natuur der Ziekte, en van de byzondere geſteldheid des Lyders; en daar dit Geneesmiddel hierin gelyk ſtaat met alle andere Geneesmiddelen, zo zoude deszelfs gebruik reeds meer algemeen zyn, indien de onzekere beſtanddeelen hetzelve tot hier toe niet zo verdagt gemaakt hadden.

Deskundigen zullen terſtond de redenen zien, waarom hier eene zo volkomen ontbinding van het Spiesglas plaats heeft. —— En even daaruit zal het ook blyken, waarom eene ontbinding door eene groote hoeveelheid water, niettegenſtaande het ſterke vuur, zo lange vertraagd word, en ten laatſten, (zelf na de beſte voorſchriften) dog maar onvolmaakt, kostbaar, en onzeker verkregen word.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN OJEVAAR.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Ojevaar* wordt, in 't Hebreeuwsch en Perſisch, *Chaſida*; in 't Arabisch, *Zakid*; in 't Chaldeeuwsch, *Chayarita*; in 't Grieksch, πελαργος; in 't Latyn *Ciconia* geheeten. De Italiaanen noemen hem *Cigogna*; de Spanjaarden, *Cigueuna*; de Franſchen, *Cigogne*; de Engelſchen, *Stork*; de Duitſchers, *Stroch*; de Poolen, *Bocianczarni*.

In onze Aanmerkingen over de Watervogelen in 't algemeen (*), hebben wy gezien, dat tusſchen de Landvogelen, die de velden bewoonen, en de Zwemvogelen met gevliesde Pooten, die zich in de wateren onthouden, een groot

(*) Zie hier boven, bl. 377, enz.

groot geſlacht Strand- of Oevervogelen gevonden wordt, wier ongevliesde Pooten geen ſteun in 't water vinden, die zich op 't land moeten houden; doch wier lange Bek op een langen Hals geplaatst, hun in ſtaat ſtelt om voedzel uit de diepte te haalen. In de talryke Gezinnen van dit Geſlacht, 't welk de Stranden der Zee, en de Oevers der Rivieren, de kanten der Slooten, bevolkt, is de *Ojevaar*, bekender en beroemder dan alle anderen. Hy biedt zich eerst onzer beſchouwing aan.

Men ontmoet twee ſoorten, alleen in kleur verſchillende, want, voor het overige, ſchynt het, dat de Natuur, volgens dezelfde tekening in denzelfden vorm, tweemaal denzelfden Vogel gegooten hebbe; de een wit en de ander zwart. Dit verſchil, al het overige gelyk zynde, zou voor niets kunnen gerekend worden, wanneer 'er tuſſchen deeze twee Vogelen geen verſchil van aart en leevenswyze plaats hadt. ——— De *Zwarte Ojevaar* bemint woeste plaatzen, rust in de bosſchen, bezoekt de verafgelegene moeraſſen, en nestelt in 't digtst der wouden. ——— De *Witte Ojevaar*, integendeel, verkiest onze wooningen tot eene verblyfplaats, nestelt op toorens, ſchoorſteenen, en daken: hy bemint het gezelſchap der Menſchen, vischt in onze rivieren, jaagt in onze tuinen, en onthoudt zich in 't midden der Steden, zonder voor de daar heerſchende onrust te ſchroomen: overal is hy een welkome gast, en betaalt, door zyne dienſten, de ſchatting welke hy der Maatſchappye ſchuldig is. De *Witte Ojevaar*, veel tammer dan de *Zwarte*, is desgelyks veel vrugtbaarder, veel talryker, veel algemeener verſpreid dan de *Zwarte*, die bepaald ſchynt aan zekere Landen, en altoos aan de eenzaamſte.

De *Witte Ojevaar*, kleinder dan de *Kraanvogel*, en grooter dan de *Reiger*, haalt, van den top des Beks tot het uiterſte van den Staart gemeeten, drie en een halve voet, en tot het einde der Nagelen, vier voeten: de Bek is van de opening tot den tip, zeven duimen: het bloote gedeelte der Schenkelen is vyf, en het overige van de Poot, acht duimen: de uitgebreide Vleugels zyn meer dan zes voeten. 't Valt gemaklyk deezen Vogel te ſchilderen; het Lyf is ſchitterend wit, de Wieken zyn zwart; de Pooten en de Bek rood; zyn lange Hals is geboogen. Dusdanig vertoont zich de *Ojevaar* in den eerſten opſlag; doch, van nader by beſchouwt, ontdekt men op de Vleugels eene Violetkleurige weerſchyn, en eenige bruine tinten. Den

Vleu-

Vleugel openende, telt men dertig Pennen; zy vormen eene dubbele ry; die het digtst aan 't Lyf ſtaan zyn bykans zo lang als de buitenſte, en evenaaren dezelve als de Wiek is toegevouwen: in dien ſtand bedekken de Vleugels den Staart, en, als ze tot vliegen uitgeſpreid zyn, vertoonen de grootſte Pennen eene zonderlinge ſchikking; de acht of negen voorſte ſcheiden zich van een, en ſchynen afwykende, zo dat 'er tusſchen elk eene ruimte blyve, 't welk men by geen anderen Vogel aantreft. De Vederen, beneden aan den Hals, zyn wit, eenigzins lang en afhangende, hier in zweemen de *Ojevaars* naar de *Reigers*; doch hun Hals is veel korter en dikker: de kring, rondsom de Oogen, is vederloos, en bedekt met een rimpelige zwartagtige huid: de Pooten zyn bedekt met zeshoekige ſchubben, na boven allengskens grooter wordende: tusſchen de vingeren der Pooten, vertoonen zich de beginzels van een vlies, en ſchynen dus de *Ojevaaren*, door de Natuur geſchikt, om een middelſoort op te leveren, tusſchen de Vogelen met gevliesde en ongevliesde Pooten; de Nagels zyn ſlap, breed, plat, en hebben vry veel overeenkomst met die der Menſchen.

De *Ojevaar* kan ſterk en lang vliegen, gelyk alle Vogels die breede Vleugels en een korten Staart hebben, hy ſteekt vliegende den Kop recht voor uit en de Pooten agterwaards, om zich als 't ware van dezelve als een roer te bedienen. Hy ſtygt zeer hoog in de lugt, en doet zeer groote reizen, zelfs in ſtormagtige jaargetyden. In *Duitschland* vertoonen zich de *Ojevaars*, volgens KLEIN, omſtreeks den achtſten of tienden van May; vroeger verſchynen zy in *Frankryk*. GESNER zegt, dat de *Zwaluwen* doorgaans in April, en zomtyds eerder, in *Zwitzerland* gezien worden; in den *Elſas* heeft men ze in Maart, en zelfs op 't einde van February, ontdekt. De wederkomst der *Ojevaaren* is overal een aangenaam teken, het ſpelt de wederkeering der Lente; en zy ſchynen zich herwaards te vervoegen, om zich over te geeven aan de tedere gevoelens, welke dit Jaargetyde inboezemt. ALDROVANDUS ſchildert, met leevendige trekken, de tekens van Blydſchap en Liefde, de Minnekoozeryen van het Mannetje en Wyfje, wanneer zy, na eene lange reis, op het nest zyn wedergekeerd (*): want de *Ojevaars* komen beſtendig op dezelf-

(*) Ubi jam nido appulere.... dii boni, quam dulcisſima ſalutatio! quanta ob felicem adventum gratulatio! quos com-

zelfde plaàtzen weder, en, indien het nest vernield is, vervaardigen zy een nieuw van takken en gewasſen aan den waterkant groeiende, welke zy in groote menigte opeenſtapelen: doorgaans verkiezen zy ten dien einde hoogverheeven daken, toorens, zomtyds hooge boomen, niet verre van het water, of ſcherpe uitſteekende punten van rotzen. In *Frankryk* zette men, ten tyde van BELON, onde wagenwielen op de daken, om deeze Vogels uit te lokken, dat zy 'er hun nesten maakten. Dit gebruik heeft nog plaats in den *Elſas* en in *Duitſchland*, in *Holland* maakt men 'er Bakken toe, *Ojevaars-nesten* geheeten (*).

Rustende, ſtaat de *Ojevaar* op één Poot, met den Hals gedraaid, den Kop agterwaards en rustende op den ſchouder: hy ſlaat, in die houding, de beweegingen gade van eenige kruipende Dieren, die hy met een ſcherpziend Oog begluurt; Kikvorſchen, Haagedisſen, Aaltjes, kleine Vischjes, zyn de prooi welken hy zoekt in de moerasſen, aan den waterkant, en in vogtige ſtreeken.

Even als de *Kraanvogel*, wandelt hy, den eenen Poot met groote ſchreden voor den ander zettende; als hy getergd wordt, of zich ontrust, en zelfs wanneer de Liefde in hem werkt, klappert hy met den Bek, ſlaat een ſchor en herhaald geluid, door de Ouden uitgedrukt met de nabootzende woorden: *crepitat*, *glotterat*. Hy ſteekt als dan den Kop over einde, indiervoege dat de benedenkaak boven komt, en de Bek evenwydig ſtaat met den Rug: in deezen ſtand ſlaat hy de twee ſtukken van den Bek ſterk tegen elkander; doch, naar gelange hy den Hals weder te regt brengt, vermindert het klapperen, en het houdt op als dezelve de natuurlyke geſtalte weder aangenomen heeft. Voor 't overige is dit klapperen 't eenige geluid, 't welk de *Ojevaar* ſlaat; en hierom hebben de Ouden hem misſchien voor ſtom gehouden, en gedagt dat hy

plexus! quam mellita cernas oscula! atque interius leves ſuſurri quidam audiuntur. ALDROVANDUS, *Avi*, *Tom.* III. p. 298.

(*) Lady MONTAGUE ſchryft, in haare Brieven, dat de *Ojevaars* te *Conſtantinopelen*, in de ſtraaten, op den grond, nestelen: indien zy zich in de ſoort van Vogelen niet vergiſſe, moet het zyn, dat de beſcherming, in *Turkye* aan den *Ojevaar* verleend, hem zeer ſtout gemaakt hebbe: want by ons zoekt hy ſteeds de hoogſte en ontoeganglykſte plaatzen, van waar hy over alles heen kan zien, en in zyn nest niet bezien worden.

hy geen Tong hadt (*). Zyn Tong is waarlyk zeer kort, en in den Hals verborgen; gelyk dit het geval is van alle Vogelſoorten met een langen Bek, die ook eene byzondere wyze van ſlikken hebben, en de ſpyze met zekeren draai van den Bek tot in den gorgel ſlingeren. ARISTOTELES maakt nog eene andere aanmerking, ten opzigte van de Vogels met lange Halzen en lange Bekken, als hy optekent dat dierzelver afgang veel weeker en vloeibaarder is dan van andere Vogels (†).

De *Ojevaar* legt niet meer dan vier eijeren, dikwyls ſlegts twee, vuilwit en geelagtig van kleur, wat kleinder dan Ganzen-eijeren, doch langwerpiger. Het Mannetje broedt, wanneer het Wyfje uit is om voedzel voor haar te zoeken; de eijeren komen, naa omtrent één maand broedens, uit; de Vader en Moeder verdubbelen als dan hunne werkzaamheid, om den Jongen ſpys te verzorgen, die, zich oprigtende, dezelve ontvangen en een ſchuiffelend geluid ſlaan (§). ——— Voorts verwyderen de Vader en Moeder zich nooit te gelyk van het nest: en terwyl de een op het haalen van aas uit is, houdt zich de ander daar omſtreeks, op één Poot ſtaande, ſteeds het oog vestigende op de Jongen. In den beginne zyn ze met een bruin dons gedekt; nog geen kragts genoeg hebbende in de dunne en lange Pooten, kruipen zy in 't nest om (*), als de Vleugels beginnen te groeien, oefenen zy zich met boven 't nest te zweeven; doch 't gebeurt menigmaal, dat, eenigen, in

(*) PLIN. Lib. X. Cap. XXXII.

(†) ARISTOTELES, *Hist. Animal.* Lib. II. Cap. XXII.

(§) ÆLIANUS heeft geſchreeven, dat de *Ojevaar* voor de Jongen de ſpys uitbraakt, 't geen men niet verſtaan moet van reeds verteerd voedzel, maar van versch gevangen prooi, dien hy ter keele uitwerpt; en misſchien uit de maag opgeeft; de opening van dezelve is althans groot genoeg om zulks toe te laaten. Zie de waarneeming van PEYERUS, *de Ciconiæ ventre & affinitate quadam cum ruminantibus, Ephem. Nat. Curioſ. dec. 2. ann. 2. Obſ. 97.* als mede twee Ontleedkundige beſchryvingen van den *Ojevaar*, de een van SCHELHAMMER, *Coll. Acad. Part. Etr.* Vol. IV. *Obſerv.* 109, en de ander van OLAUS JACOBÆUS, *idem Obſerv.* 94.

(*) Deeze waarneeming is van den Biſchop GUNNER, Vol. I. No. VIII. p. 203. van de Hoogduitſche Overzetting der *Mem. van de Societeit te Dronthem.*

in die eerſte proeve vallende, onbekwaam zyn om zich weder op te beuren. Wanneer zy het beginnen te waagen in de lugt te vliegen, geleidt hun de Moeder, en oefent ze in kleine vlugten rondsom het nest, waar in zy ze weder brengt. De jonge *Ojevaars* eindelyk genoegzaame kragten gekreegen hebbende, vervoegen zich in de vlugt by de Ouden, en vertrekken in de laatſte dagen van Augustus.

De *Grieken* ſtelden hunne verzamelplaats in eene Vlakte van *Aſie*, het *Veld der Slangen* geheeten (*). Zy komen ook te gader op zekere plaatzen in de *Levant* (†), en ook in eenige Gewesten van *Europa*, als in *Brandenburg* en elders. Wanneer zy, om te vertrekken, vergaderd zyn, hoort men ze dikwyls klapperen; onder den hoop is eene groote beweeging, allen ſchynen zy elkander te zoeken, kennis te maaken, en op het algemeen vertrek te beraadſlaagen: het teken hier van is, in *Frankryk*, de Noordewind. Ze heffen zich gelykerhand in de lugt op, en naa eenige oogenblikken verdwynen zy in de hoogte. KLEIN verhaalt, dat hy, geroepen, om ooggetuigen te zyn van deeze vertooning, een oogenblik toefde, en dat zy allen weg waren: in de daad, dit vertrek valt te moeilyker waar te neemen, om dat het in ſtilte en menigmaal by nagt geſchiedt (§). Men geeft voor, opgemerkt te hebben, dat de *Ojevaars* op hun tocht, eer zy het overſteeken van de *Middelandſche Zee* onderneemen, in grooten getale omſtreeks *Aix* in *Provence* nederſtryken. Wyders ſchynen zy in heete landen laater de reis aan te neemen, dewyl PLINIUS ſchryft: „ naa het vertrek der Ojevaaren is het geen „ tyd meer om te zaaijen (*)"

Schoon de Ouden van het vertrekken der *Ojevaaren* ſpree-

(*) PLIN. Lib. X. Cap. XXXI. Dat zy, gelyk PLINIUS hier optekent, den laatſt aankomenden zouden verſcheuren, is zeker een fabel.

(†) Men heeft opgemerkt, ſchryft SHAW, *Voyages*, Tom. II. p. 167. dat de *Ojevaars*, eer zy van het eene na het andere Land verhuizen, veertien dagen van te vooren uit alle nabuurige ſtreeken, in eene vlakte vergaderen, daar ééns daags een *Divan* houden, om den netten tyd van hun vertrek, en de plaats waarheen, te bepaalen.

(§) PLIN. Lib. X. Cap. XXXI.

(*) PLIN. *Ibid.*

ſpreeken (*), wisten zy niet werwaards zy zich heen begaven; dan eenige hedendaagſche Reizigers hebben, ten deezen opzigte, ons zeer goede waarneemingen verſchaft; en in den Herfst de vlakten in *Egypte* met die Vogelen bedekt gezien: „Het ſtaat vast," zegt BELON, „dat de „ *Ojevaars* zich 's Winters in de Landen van *Egypte* en „ van *Afrika* onthouden: want wy weeten, dat de vlakten „ in *Egypten*, door de menigte van *Ojevaaren*, in Septem„ ber en October, zich als wit vertoonen: dewyl zy 'er, „ gedurende de Overſtrooming des *Nyls*, en eenigen tyd „ daar naa, overvloed van voedzel vinden; doch den Zo„ mer, door de verbaazende hitte, onverdraaglyk vinden„ de, komen zy in onze lugtſtreeken, die dan voor hun „ gematigd zyn, en zy wyken 's Winters weder der„ waards om de groote koude te ontgaan; hier in ver„ ſchillende van de *Kraanvogels* en *Ganzen*, want dee„ ze komen ons bezoeken als de *Ojevaars* vertrokken „ zyn (†)." Dit zeer opmerkenswaardig onderſcheid ontſtaat uit de Gewesten, waar deeze Vogels zich onthouden; de *Kraanvogels* en *Ganzen* komen uit het Noorden; en ontvlieden de ſtrengheden van den Winter; de *Ojevaars* komen uit het Zuiden om de hette te ontgaan (§). ———

. Bz.

(*) JEREMIA, VIII. 7.

(†) *Histoire Naturelle des Oiſeaux.* p. 201.

(§) Verſcheide Schryvers hebben beweerd, dat de *Ojevaaren* zich 's Winters van ons niet verwyderen; doch dien doorbrengen in holen of zelfs onder 't water gedompeld. Dit was het heerſchend gevoelen, ten tyde van ALBERTUS MAGNUS. ——— KLEIN gewaagt van twee *Ojevaars* uit het water gehaald, by *Elbing*. (*De Avibus Errat. & Migrat. ad calcem*). GERVAIS DE TILLEBURG (*Epist. ad Othon* IV.) ſpreekt van andere *Ojevaars*, die men in een Meir by *Arles*, in menigte vondt. MERULA ſpreekt, in ALDROVANDUS, van *Ojevaars*, door de Viſſchers uit het Meir *Côme* gehaald, en FULGOSE van *Ojevaars*, by *Metz* opgevischt. (*Memorabil.* Lib. I. Cap. VI.) MART. SCHOOKIUS, die een Werkje over de *Ojevaars* geſchreeven heeft, te *Groningen*, in het Jaar 1648 gedrukt, gaat op die getuigenisſen af; doch de geſchiedenis der verhuizingen des *Ojevaars*, is te bekend, om de opgemelde gevallen, zo men ze als waar aanneemt, niet aan zekeren zamenloop van omſtandigheden toe te ſchryven. Men zie wat wy, van de *Zwaluwen* ſpreekende, in 't algemeen over de verhuizing der Vogelen gezegd hebben. *Algem. Vaderl. Letteroef.* Vde D. 2de St. bl. 397, enz.

BELON verhaalt desgelyks de *Ojevaars* te hebben zien overwinteren, omtreeks den Berg *Amanus* by *Antiochie*, en, op 't einde van Augustus, na *Abydus* vertrokken, by troepen van drie of vierduizend, komende uit *Rusland* en *Tartarye*: zy ſtaken den *Helleſpont* over, verdeelden zich op de hoogte van *Tenedos*, vloogen by benden weg, allen na 't Zuiden trekkende (*). —— Dr. SHAW heeft, onder den Berg *Carmel*, omtrent het midden van April, des Jaars MDCCXXII, ten anker liggende, den overtocht van *Ojevaaren* uit *Egypte* in *Aſie* waargenomen. „ Ik zag, „ ſchryft hy, drie Vlugten van *Ojevaaren*, die ieder meer „ dan drie uuren, in 't voorby trokken, beſteedden; in de „ breedte ſtrekten zy zich meer dan eene halve myl uit (†)." MAILLET verhaalt, dat hy, in 't einde van April, de *Ojevaars* uit *Opper-Egypte* hadt zien nederkomen, zich ophoudende in de Landen van *Delta*, die de Overſtrooming van den *Nyl* hun welhaast deedt verlaaten (§). —— Deeze Vogels, dus van de eene Lugtſtreek in de andere overgaande, kennen de ſtrengheden des Winters niet: hun jaar beſtaat uit twee Zomers; ook ſmaaken zy tweemaal 's jaars de vermaaken der Liefde; dit maakt eene gewigtige byzonderheid uit in de Natuurlyke Historie deezes Vogels. BELON verzekert, op de ſtelligſte wyze, dat de *Ojevaar*, in *Egypte*, anderwerf broedt.

Men wil dat 'er geen *Ojevaars* in *Engeland* zyn; uitgenomen eenige weinige, die 'er door ſtorm belanden. ALBIN tekent het als eene byzonderheid op, dat hy twee *Ojevaars* te *Edger* in *Middleſex*, gezien hadt (*), en WILLUGHBY ſchryft, dat de *Ojevaar*, naar welken hy zyne tekening vervaardigde, hem van den kant van *Norfolk* gezonden was; in welke ſtreek deeze Vogel by geval gekomen

(*) BELON, *Obſervations*. p. 79.

(†) SHAW, *Voyage*, Tom. II. p. 167.

(§) Eenige *Kraaijen* vervoegen zich zomtyds by de *Ojevaars* op hunnen tocht, 't geen gelegenheid gegeeven heeft tot het gevoelen, 't geen men vindt by St. BAZILIUS en ISIDORUS, dat de *Kraaijen* den *Ojevaaren* tot Leidslieden en Beſchermers ſtrekken. De Ouden hebben, desgelyks, veel geſprooken van de gevegten tuſſchen de *Ojevaars* en *Raavens* en andere Vogelen, als zy, uit *Lybie* en *Egypte* komende, elkander by *Licie* en den Vloed *Xantus* ontmoeten.

(*) Tom. II. p. 41.

mch was. Even min vertoont hy zich in *Schotland*, mogen wy uit het ſtilzwygen van SIBBALD des oordeelen. Ondertuſſchen vervoegt hy zich verre in de Noordlyke Gewesten van *Europa*. Volgens LINNÆUS, ziet men hem in *Zweeden*, en bovenal in *Schoonen*, in *Deenemarken*, in *Siberie*, in *Mangasca* aan de *Jenisca*, tot by de *Jakutes* (*). In *Hongaryen*, *Poolen* en *Lithauwen*, zyn de *Ojevaars* in grooten getale (†). Men ontmoet ze in *Turkyen*, in *Perſië*, waar DE BRUIN hun nest op de ruïnen van *Perſepolis* afgebeeld gezien heeft; zelfs wordt, indien wy deezen Reisbeſchryver gelooven, de *Ojevaar* in geheel *Aſie* gevonden, uitgenomen in de wooste ſtreeken, welke zy ſchynen te ſchuwen, en drooge gronden, waar zy niet kunnen leeven.

ALDROVANDUS verzekert, dat men geen *Ojevaars* vindt in *Bologne*: zy zyn zeldzaam door geheel *Italie*, waar WILLUGHBY verklaart, ze in den tyd van acht- en twintig jaaren ééns, en ALDROVANDUS verzekert ze nooit, gezien te hebben. Nogthans blykt het, uit de getuigenisſen van PLINIUS en VARRO, dat zy daar voorheen gemeen waren, en men kan althans niet twyfelen, of zy trekken op hunne reis uit *Duitſchland* na *Africa*, of by hun wederkeeren, over de Landen van *Italie*, en de Eilanden der *Middellandſche Zee*. KEMPFER zegt, dat de *Ojevaar* een geheel jaar over in *Japan* blyft (§), dit zou het eenig Land weezen, waar hy zich beſtendig onthieldt; in alle andere Gewesten komt hy, en vertrekt na eenige maanden verblyfs. *Lotharingen* en de *Elſas* zyn de Landſchappen in *Frankryk*, waar de *Ojevaars* 't veelvuldigst voorkomen: zy vervaardigen 'er hunne nesten, en daar zyn weinig Steden of Vlekken, in welke men geen *Ojevaars-nesten* aantreft.

De *Ojevaar* is zagt van aart, niet wantrouwend, niet wild, laat zich gemaklyk temmen, en in onze tuinen opſluiten, welke hy van Inſecten en kruipende Dieren zuivert; hy ſchynt een denkbeeld van zindelykheid te hebben, en de afgelegenſte plaatzen te zoeken om 'er zyne uit-

(*) GMELIN, *Voyage en Siberie*, Tom. II. p. 56. *Hist. Gen. des Voyages*, Tom. XVIII. p. 300.

(†) MARSIL. *Danub.* Tom. V. KLEIN, *de Avibus Erratis* p. 160.

(§) Tom. I. p. 113.

uitwerpzelen te brengen: doorgaans heeft hy een ſombet en droefgeestig voorkomen: nogthans geeft hy zich, daar toe uitgelokt, aan zekere vrolykheid over: want hy deelt in de Kinderſpelen, met de Kinderen loopende en ſpringende. Ik heb, zegt Dr. HERMAN, in een tuin, waar de Kinderen *ik takje* ſpeelden, gezien, dat een tamme *Ojevaar* mede deedt, en op zyn beurt, als hy getakt was, ging ſoopen; het Kind, dat nagezet moest worden, wel onderſcheidende (*).

In den gevangen ſtaat, leeft de *Ojevaar* veele jaaren, en kan de ſtrengheid onzer Winterkoude verdraagen. GER. NIC. HEERKENS, een *Groninger*, die een *Latynsch* vers op den *Ojevaar* gemaakt heeft, verhaalt, dat hy 'er een vyftien jaaren hieldt, en gewaagt van een ander, die één- en twintig jaaren op de Vischmarkt te *Amſterdam* leefde, en door 't Volk ſtaatlyk begraaven werd. OLAÜS BORRICHIUS vermeldt, van een twee- en twintigjaarigen *Ojevaar*, die jichtig werd (†).

Men ſchryft aan deezen Vogel zedelyke Deugden toe, welker beeld altoos eerwaardig is, als Maatigheid en Huwelykstrouwe. Omſtreeks *Smirna*, verhaalt men, is een groot aantal *Ojevaars*, die 'er hun nest maaken en broeden; de Inwoonders doen wel eens Hoendereyeren in 't nest: wanneer de Jongen uitgekomen zyn, heft het Mannetje, deeze vreemde gedaanten ziende, een vervaarlyk geklapper aan, hier op komt eene menigte van *Ojevaaren* rondsom het nest, die het Wyfje met herhaalde pikken van den Bek dooden, terwyl het Mannetje het beklaaglykst geluid ſlaat (§). Kinder- en Ouderliefde wil men, dat by hun uitſchitteren. 't Is waar, dat de *Ojevaar* zyne Jongen langen tyd voedt, en niet verlaat eer zy kragts genoeg bezitten, om zich te verdeedigen en in hun eigen onderhoud te voorzien, dat, wanneer zy buiten 't nest beginnen te vliegen, en proeven te neemen in de lugt, de Oude de Jongen op de vlerken neemt, en ze tegen gevaaren beſchermt; dat men gezien heeft, hoe zy, ze niet kunnende beſchermen, liever nevens hun verkoozen om te komen, dan ze te verlaaten. Bekend is de geſchiedenis, door ADRIANUS JUNIUS op-

(*) *Notes ſur la Cicogne, communiquées par M. le Docteur* HERMAN *de Strasbourg.*

(†) *Collection Academique, partie etrangere*, Tom. V. p. 331.

(§) *Annual. Register, ann.* 1768.

opgetekend, van den *Ojevaar* te *Delft*, die by een brand in die Stad, vrugtlooze poogingen aangewend hebbende om de Jongen te redden, zich nevens dezelve liet verbranden (*). —— Zy geeven ook tekens van verknogtheid aan Plaatzen en Perſoonen, waar zy wel ontvangen zyn, door te klapperen voor de deur, ten blyke van hunne wederkomst, en op dezelfde wyze, by hun vertrek, vaarwel te zeggen. —— Maar deeze zedelyke hoedanigheden zyn niets in vergelyking van de tedere zorgen, die deeze Vogels gezegd worden voor de zwakke Ouden te draagen (†). Dikwyls is het waargenomen, dat jonge ſterke *Ojevaars* voedzel bragten aan andere, die zich op den kant van 't nest hielden, en bleeken zwak en kwynend te weezen; 't zy dit toevallig geſchiedde, 't zy de *Ojevaars* waarlyk, gelyk de Ouden gezegd hebben, het Inſtinct bezitten om den ouderdom te ondersteunen, en dat de Natuur, in 't hart der Dieren, die gevoelens ingedrukt heeft, aan welke 't menschlyk hart zo dikwyls ongetrouw is, om ons daar door een voorbeeld te ſchenken. De wet, van de Ouders te vöeden, is te hunner eere gemaakt, en naar den naam deezer Vogelen by de *Grieken* genoemd. ARISTOPHANES ontleent 'er eene bittere ſpotterny uit, tegen den Mensch (§).

ÆLIANUS verzekert ons, dat de zedelyke hoedanigheden van den *Ojevaar* de eerſte aanleiding gaven tot de hoogagting en den eerdienst door de *Egyptenaaren* deezen Vogel beweezen; en 't is misſchien een overblyfzel van dit oude gevoelen, dat het Volk nog behebt is met het vooroordeel, dat de *Ojevaar* zegen aanbrengt aan 't Huis waar op hy nestelt. In de Vogelwichelaarye beduidde de aankomst eens *Ojevaars*, Vrede en Eendragt, en deszelfs vertrek, by 't knellen van rampſpoed, was een kwaadſpellend teken.

By de Ouden was het eene misdaad, een *Ojevaar*, den vyand van ſchadelyk Ongedierte, te dooden. In *Theſſalie* ſtondt de doodſtraffe op het ombrengen van een *Ojevaar*, zo hoog ſchatte men dien Vogel, daar te Lande, dewyl hy het Land

(*) *Annal. Batav. ad ann.* 1536.

(†) ARISTOTEL. *Hist. Animal.* Lib. IX. Cap. XX. PLIN. Lib. X. Cap. XXXI.

(§) *Nobis vetusta Lex viget, Ciconiarum inſcripta tabulis.* In Avib.

Land van ſlangen zuiverde (*). In de *Levant* behoudt men nog een gedeelte van dat ontzag voor den *Ojevaar*. De *Mahomethaanen*, ſchryft SHAW, hebben zo veel eerbieds voor den *Ojevaar*, dat dezelve onder hun bykans zo heilig is als de *Ibis* was by de *Egyptenaaren*; zy zouden iemand, die een *Ojevaar* doodde, of eenig leed aandeedt, voor een onheilig Mensch houden (†). —— By de *Romeinen* werd de *Ojevaar* niet tot ſpyze gebruikt; een *Romein*, die, uit grillige overdaad, een *Ojevaar* hadt doen opdiſſchen, werd met de uitjouwingen des Volks geſtraft (§). En behalven dat het vleesch deezer Vogelen geen ſpyze oplevert, ſmaaklyk genoeg om gezogt te worden, is de *Ojevaar*, onze gebooren Vriend en bykans onze Huisgenoot, niet geſchikt om ons ſlachtoffer te weezen.

(*) PLIN. Lib. X. Cap. XXXI.

(†) SHAW, *Voyage*, Tom. II. p. 168.

(§) Getuigen hier van dit oude Puntdichtje,

Ciconiarum Rufus iste conditor
Plancis duobus est hic elegantior
Suffragiorum puncta ſeptem non tulit
Ciconiarum populus mortem ultus est.

DE ONMOGELYKHEID VAN EEN DOORTOCHT, TEN NOORDWESTEN NA DEN STILLEN OCEAAN, BEWEEZEN.

„ Wanneer wy ons herinnerden, behalven andere Stukjes tot den Doortocht Noord om, na den *Stillen* Oce„ *aan* behoorende, onzen Leezeren een *Berigt* gegeeven te „ hebben, *wegens de nog onbeſchreevene Scheepstochten na* „ *de Noordpool gedaan*, door DANIEL BARRINGTON, *aan de* „ *Koninglyke Societeit te Londen overgeleverd* (*); als mede „ dat wy hun eene *Verhandeling* leverden, *over den Doortocht het Noorden om, ſtrekkende ter ontvouwing en waar*„ *deering van dit veelmaals behandeld Onderwerp: met aan*„ *merkingen over het Ys by de Poolen* (*), konden wy niet „ nalaaten, plaats in te ruimen aan Waarneemingen, die de

„ vol-

(*) *Hedend. Vaderl. Letteroeff.* IVde D. 2de St. bl. 414, enz.

(†) *Algem. Vaderl. Letteroeff.* Vde D. 2de St. bl. 116, en 158, enz.

„ volſtrekte *Onmogelykheid van een Doortocht ten Noordwes-*
„ *ten na den Stillen Oceaan* bewyzen: ze zyn ontleend uit
„ de *Inleiding*, geplaatst voor het zeer onlangs uitgekomen
„ Werk: *A Voyage to the Pacific Ocean. Undertaken by*
„ *the Command of his Majeſty, for making Diſcoveries in*
„ *the Northren Hemiſphere; to determine the Poſition and*
„ *Extent of the Weſt-ſide of North America; its Diſtance*
„ *from Aſia; and the Practicability of a Northren Paſſage*
„ *to Europe. Performed under the Direction of the Captains*
„ COOK, CLERKE, *and* GORE, *in his Majeſty's Ships the*
„ *Reſolution and Diſcovery. In the Years* 1776, 1777, 1778,
„ 1779 *and* 1780. *In Three Volumes. Vol.* 1ſt *and* 2d *written*
„ *by Captain* JAMES COOK, *F. R. S. Vol.* 3d *by Captain*
„ JAMES KING, *L. L. D. and F. R. S. Illuſtrated with*
„ *Maps and Charts, from the original Drawings made by*
„ *Lieut.* HENRY ROBERTS, *under the Direction of* Captain
„ COOK; *and with a great Variety of Portraits of Perſons,*
„ *Views of Places, and Hiſtorical Repreſentations of re-*
„ *markable Incidents. Drawn by* Mr. WEBBER, *during the*
„ *Voyage, and engraved by the moſt eminent Artiſts. Publiſ-*
„ *hed by Order of the Lords Commiſſioners of the Admiral-*
„ *ty*, in 4to. Een Werk, waarvan, niettegenſtaande het
„ 4 Pond 14 Sch. en 6 d. kostte, op den derden dag na
„ de Uitgaave, geen Exemplaar in handen der Boekverkoo-
„ peren gevonden werd; en voor 't welk men zes, zeven,
„ acht, ja tien Guinjes geboden heeft (*)."

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

De groote verwagtingen, verwekt door Mr. DOBBS en Mr. ELLIS, om door *Chesterfields Inham*, uit *Hudſons-Baay* een Doortocht in den *Stillen Oceaan* te vinden, bewoogen den Bevelhebber en Gelastigden van de *Hudſons Bays Compagnie*, in den Jaare MDCCLXI, Mr. CHRISTOPHER, toen een Sloep voerende, in dienst van het Fort *Churchill*, doch nu Oud-Bevelhebber van de Schepen door hun gebruikt, deezen Inham te onderzoeken. Ingevolge deezer bevelen, zeilde Captein CHRISTOPHER, in den Zomer des gemelden Jaars, uit *Churchills Rivier*, en voer dien Inham op, tot hy

(*) *Monthly Review.* for Juny, 1784. p. 474. Van dit Werk hebben wy een aanvang gemaakt, om Maandlyks een gedeelte, by wyze van Uittrekzel, te plaatſen.

hy bevondt in eene Rivier te zyn; waar op hy wederkeerde.

Om, nogthans, geen plaats open te laaten aan verſchillende gevoelens en twyfelingen over dit ſtuk, kreeg hy last de Reis in den volgenden Zomer te hervatten, en Mr. NORTON, naderhand Bevelhebber te *Churchill*, werd bevolen hem met een Kotter te volgen. De Dagverhaalen van Captein CHRISTOPHER, en Mr. NORTON, nevens de kaart van den Inham, door den eerstgemelden ontworpen, werden aan den Bevelhebber en de Gelastigden van de *Hudſons Baays Compagnie* medegedeeld, met verlof om 'er alles uit te ontleenen, wat zy nuttig en van aangelegenheid voor 't Gemeen oordeelden. —— Uit deeze egte bewysſtukken blykt, dat het onderzoek van *Chesterfields Inham* nu geheel afgedaan was; en in een Meir van verſch water eindigde, op een afſtand van omtrent 170 Mylen van de Zee af; dat dit Meir omtrent 21 Mylen in de langte en van 5 tot 10 mylen in de breedte haalde, en aan alle zyden volkomen beſlooten was, uitgenomen aan den Westkant, waar men een gering Stroompje vondt. Dit Stroompje onderzogt Mr. NORTHON en het Volk van zyn Kotter, dat aan land ſtapte, en in 't zelve optoog, tot hy bevondt hoe dit water eindigde in drie watervallen, de een boven den ander, verder op was 'er geen water genoeg voor een kleinen Boot. Dit Stroompje liep vyf of zes mylen boven deeze watervallen op; doch met veele tusſchen beide komende ſchorren, die het bykans droog maakten van den eenen tot den anderen kant. Indeezervoege eindigde *Chesterfields Inham*, en met deezen Mr. DOBB's en Mr. ELLIS verwagting, om, uit *Hudſons Baay*, een weg na den *Stillen Oceaan* te vinden.

Binnen het verloop der laatſte Jaaren, zyn ook alle de Kusten ten Noorden van *Churchill*, tot deezen *Inham*, onderzogt; en men heeft bevonden, dat, in die ganſche uitgeſtrektheid, geen Inham is van eenig aanbelang. De *Piſtol Baay*, in deeze ſtreeken gelegen, en, door den laatſten Schryver in *Engeland*, over de waarſchynlykheid van een Doortocht in 't Noordwesten, uit *Hudſons Baay*, vermeld, als de eenig overblyvende plaats, waar zulk een Doortocht kon zyn, is rond gezeild in een open Boot, door Captein CHRISTOPHER, en bevonden niet boven de drie of vier mylen landwaards in te loopen.

Maar, behalven deeze Reizen, welke voldingen dat wy na geen Doortocht moeten zoeken aan deeze zyde van 67 Gra-

Graaden Noorder breedte, hebben wy, aan de Compagnie van *Hudſons Baay*, eene Landreize dank te weeten, die veel bykomend licht over deeze ſtoffe verſpreidt, door een bewys te verſchaffen, hoe veel verder Noordwaards de Schepen moeten gaan, op eenige gedeelten van hun tocht, eer zy van de eene zyde van *America* tot de andere kunnen komen. De *Noorder Indiaanen*, die op de Marktplaatzen der Compagnie verſchynen om te handelen, hadden den *Engelſchen* geſproken van eene Rivier, die, uit hoofde van het veelvuldig koper daar omſtreeks gevonden, den naam van de *Coppermine Rivier* gekreegen heeft. Veel leest men van deeze Rivier, in de Schriften van Mr. DOBBS, en hy merkt het verhaal der *Indiaanen* aan, als zeer gunſtig voor zyn Stelzel. —— De Compagnie, begeerig om dit ſtuk nauwkeurig te onderzoeken, zag Mr. HEARNE, een Jong Heer in haaren dienst, die tot de Zeevaart opgebragt, en in den laatst naasten Oorlog de wapenen voerde, als zeer geſchikt aan haar oogmerk, en vaardigde hem af, om, onder het geleide deezer *Indiaanen*, te land na die Rivier te trekken; met last, om dezelve, indien het mogelyk ware, na te gaan, tot daar ze in Zee ſtortte; om waarneemingen tot bepaaling der lengte en breedte te doen; Kaarten en Tekeningen mede te brengen van de Rivier en de Landen, welke hy door zou trekken.

Mr. HEARNE vertrok, op den 7 Dec. MDCCLXX, uit *Prins van Wales Fort*, gelegen aan *Churchills Rivier*, op de Noorderbreedte van 58°. 47½', 94°. 7½', Westerlengte van *Greenwich*. Alle zyne verrigtingen zyn nauwkeurig opgetekend in een welgeſchreeven Dagverhaal. De uitgave van 't zelve zou een zeer aangenaam geſchenk voor 't Gemeen zyn, kon hy daartoe worden overgehaald: dewyl het eene eenvoudige en onopgeſmukte ſchildery behelst van de wildſte leevenswyze, van de ſchaarsheid der middelen om te beſtaan; en de elenden der onderſcheide Stammen, die, zonder vaste woonplaatzen, het jammervol leeven ſlyten met rond te zwerven in de dorre wildernisſen, en op bevroozene meiren van dit uitgeſtrekt gedeelte des Vaſtenlands, 't geen Mr. HEARNE doortrok, en 't welk hy gezegd mag worden aan de Aardrykskunde toegevoegd te hebben.

Met den aanvang van de maand Juny MDCCLXXI, kwam hy op eene plaats, door de Inboorelingen, *Conge-catha-whachoga* geheeten, en bevondt de Noorderbreedte, door twee Waarneemingen, 68°. 46'. en de lengte, by berekening, 24°. 2'. ten Westen van *Churchill Rivier*. Op den 2 dier

Maand, verliet hy deeze Plaats, ſteeds Noordwestwaarts opgaande, en bereikte op den 13 de *Coppermine Rivier*. Grootlyks ſtondt Mr. HEARNE verſteld, wanneer hy bevondt dat dezelve zo zeer verſchilde van de beſchryvingen door de *Indiaanen*, aan het Fort zynde, daar van gegeeven: want, wel verre van voor Schepen bevaarbaar te zyn, gelyk zy verhaalden, kon 'er op die plaats nauwlyks een *Indiaanſche Canoe* vlotten; drie watervallen zag hy op een tyd, en voorts was de Rivier vol ſchorren en ryen van rotzen, die 'er bykans dwars overheen liepen.

Hier maakte Mr. HEARNE een begin met het opneemen deezer Rivieren, en toog voort tot den mond. Hy ontdekte dat de Rivier alleszins, zelfs tot daar ze in Zee viel, met ſchorren bezet en vol watervallen was, en zich in dezelve ontlaſtte over een breed vlak ſtrand. De Eb, toen af zynde, bleek het, uit de Yskanten, dat de Vloed tuſſchen de twaalf en veertien voeten is. Deeze Vloed zal, uit hoofde der watervallen, niet hoog in den mond der Riviere oploopen, van waar het water ook niet in 't minſte brak was. Mr. HEARNE houdt zich, egter, verzekerd, dat de plaats der ontlastinge, de Zee of een Zeearm was, van wegen de menigte Walvischbeenen en Robbenhuiden, die de *Eſquimeaux* in hunne tenten hadden, als mede om het aantal Robben, die hy op 't Ys zag. De Zee was, aan den mond der Riviere, vol eilanden en ſchorren, zo ver hy kon zien door 't behulp van een Zak-telescoop: en het Ys was toen (naamlyk op den 17 July) niet ſtukken; doch begon, op den afſtand van drie vierde van een myl van 't ſtrand, te ontdooijen, als mede rondsom de eilanden en ſchorren, na by den mond der Riviere. Doch hy hadt het uitgeſtrektst gezigt van Zee, op omtrent acht mylen van den mond der Riviere: en dan ſtrekten zich dezelve Noordwest ten Westen en Noordoost.

Toen Mr. HEARNE zyne Waarneeming op de Rivier gedaan hadt, ten één uuren 's morgens op den 18 July, ontſtondt 'er een dikke mist en motregen: en daar hy de Rivier en de Zee, in alle opzigten, bevonden hadt, van geen nut voor de Scheepvaart te kunnen weezen, oordeelde hy het noodloos, helder weer af te wagten, om door waarneeming, de breedte nauwkeuriger te bepaalen. Uit een Kaart, door Mr. HEARNE, op deezen zonderlingen tocht vervaardigd, blykt, dat de mond der *Coppermine Rivier* gelegen is, op 72°. Noorderbreedte, en 25°. lengte ten Westen van *Churchill*

chill Rivier, dat is omtrent 119°, Westerlengte van *Greenwich*.

Mr. HEARNE's terug reis, van de *Coppermine Rivier* tot *Churchill*, duurde tot den 30 Juny MDCCLXXII, zo dat hy bykans één jaar en zeven maanden op dien nog onbeproefden tocht doorbragt. De onvergelyklyke moeilykheden, welke hy uitſtondt, en de weezenlyke dienſten, welke hy deedt, zyn door zyne Meesters met eene daar aan geëvenredigde belooning beantwoord. Hy is, verſcheide jaaren Bevelhebber van *Prins van Wales Fort*, aan *Churchill Rivier*, geweest, waar hy, door de *Franſchen*, in den Jaare MDCCLXXXII, krygsgevangen gemaakt werd; doch, in den voorleden Zomer, is hy tot zyn oude post wedergekeerd.

De gevolgen, uit deeze wydſtrekkende ontdekking voortvloeiende, loopen elk in 't oog. Wy zien nu, dat het Vasteland van *Noord America* zich van *Hudſons Baay* zo verre na het Noordwesten uitſtrekt, dat Mr. HEARNE bykans 1300 mylen reisde, eer hy de Zee bereikte, en dat zyn gehecle weg Noordwaards aan, van 61° Noorderbreedte, bykans 600 mylen Westwaards, lag van de Westkust van *Hudſons Baay*, als mede, dat zyne *Indiaanſche Gidſen* verzekerd waren van een wyduitgeſtrekte Landſtreeke, verder in die zelfde richting loopende. Hoe nietig blyken nu de bewyzen der zodanigen te weezen, die, omtrent veertig jaaren geleden, zo zeer pleitten voor een Noordwestlyken Doortocht, door *Hudſons Baay*. En die wy nu zien, dat bedrog, omkooping en myneed hebben moeten gebruiken, om hunne bewyzen ſtaande te houden, en het character van een waardig en kundig Man te ſchandvlekken (*).

De

(*) Captein CHRISTOPHER MIDDLETON was, na dat hy zich uit den dienst van *Hudſons Baay Compagnie* hadt laaten trekken, om deezen Doortocht op te zoeken, van zyn post in den Scheepsdienst afgezet, door de gruwzaamſte en valſchſte lasteringen, en genoodzaakt de geringe middelen, hem overgebleeven, te beſteeden in het verdeedigen van zyn character en goeden naam: dewyl hy niet vondt, 't geen wy nu weeten —— met zekerheid weeten —— dat niet beſtaat. Hy ſtierf, eenige jaaren geleden, naby *Guisborough*, in *Yorkshire*, in de uiterſte armoede; reeds lang hadt harde noodzaaklykheid hem gedrongen, om den Gouden Eerprys van Sir GODFREY COPLEY, hem in den Jaare 1742, wegens zyn Berigt van *Hudſons Baay* toegeweezen,

De poogingen, door de *Spanjaarden* gedaan, om de *Westkust* van *America*, en de Noordkust van *California* te onderzoeken, die de *Ruſſen* te werk ſtelden, tot het zelfde einde, alsmede om de Oostkust van *Aſia*, en de tuſſchengelegene Eilanden, te ontdekken, zou men voor gewigtig mogen rekenen, ſchoon ze zich alleen bepaalden tot de vorderingen in de Aardrykskunde, en al waren 'er geene andere oogmerken mede bereikt, dan om een einde te maaken aan de verbeeldingvolle beſpiegelende Stelzels, die reeds zo dikwyls gelegenheid gegeeven hebben, tot onvolvoerbaare onderneemingen, en die, buiten zulks, ze op nieuw hebben doen beſtaan. Maar deeze Reistochten beweldaadigen de Wereld niet alleen door nutlooze onderzoekingen te doen ophouden; zy brengen ook zeer veel toe om de gevaaren en ongelegenheden, die men voortyds op nuttige ondervondt, te verminderen, door het aanwyzen van zo veel nieuwe Baayen, Havens en Ankerplaatzen, waar de Schepen veilig kunnen liggen, en het Scheepsvolk ververſſing vinden; door het ontdekken der *misſlagen* van minervaarene Zeelieden; door de ligging van een groot aantal gewigtige Plaatzen te recht te brengen; de veranderingen van het Kompas te bepaalen; den loop der Stroomen te ontdekken; en door het vermenigvuldigen der Zeemans Waarneemingen, dienſtig om den koers van een Schip te regelen, langs rotzige en gevaarlyke ſtranden, door nauwe ſtraaten, te midden van verlegen maakende ſtroomen en ſchroomlyke ondiepten. Met één woord, de arbeid deezer Zeehelden moet hun naam dierbaar doen worden by de Zeevaarenden van alle Volken, die, ter oorzaake van den Handel of den Oorlog, deeze Kusten aandoen.

Dan de voordeelen deezer Scheepstochten bepaalen zich niet alleen tot uitbreiding onzer kundigheden, ten deezen opzigte: want, na de groote ontdekking van de nabygelegenheid van *Aſia* en *America*, of althans na de volle verzekerdheid desaangaande, mogen wy hoopen niet meer uitgelachen te zullen worden, als wy gelooven, dat het eerstgemelde Werelddeel, gemaklyk, Inwoonders aan het laatstgenoemde heeft kunnen geeven: en wy mogen, derhalven, by

voor geld te verwisſelen. Zyne vier Dogters, die eene ruime opvoeding genooten hadden, daar zyn inkomen en arbeid hem in vroegeren tyde toe in ſtaat ſtelden, ſtierven, zo wy meenen wel te weeten, vóór hem, in een zeer behoeftigen ſtaat.

by alle de aangeſtipte voordeelen nog voegen, ſchoon dit geenzins het minſt gewigtige zy, dat zy dienſt gedaan hebben aan den Godsdienſt, door het Ongeloof te ontzetten van eene zeer geliefde tegenwerping, tegen de geloofwaardigheid van het *Mozaïsch Verhaal*, wegens de *Bevolking der Aarde*.

AANMERKINGEN, OVER DEN INVLOED DER VERSCHILLENDE STELZELS VAN WYSBEGEERTE, IN DEN LAATSTEN TYD VAN 'T ROMEINSCH GEMEENEBEST, OP DE CHARACTERS DES VOLKS, EN BYZONDER OP DE CHARACTERS VAN CESAR EN CATO.

(Overgenomen uit de thans eerst in 't licht gegeevene *History of the Progreſs and Termination, of the Roman Republic* by ADAM FERGUSON, *L. L. D. Profeſſor of Moral Philoſophy in the Univerſity of Edenburgh* (*).)

Onder de oorzaaken medewerkende, om de Characters der *Romeinen*, in het laatſte Tydperk van 't Gemeenebest, uitſteekend ſchoon, of in de grootſte maate afſchuwelyk, te doen worden, mag men vrylyk de Wysbegeerte der *Grieken* tellen, by de *Romeinen* doorgedrongen, en zeer gezogt door Mannen van aanzien in den Staat (†). Geleerdheid was, door de bezwaarlykheid en kostbaarheid om de afſchriften der Boeken te vermenigvuldigen (§), bepaald tot Lieden die rykdom en vermogen bezaten; zy werd aangemerkt als eene onderſcheiding van rang, en niet enkel als een nuttig, maar als iets tot eene goede opvoeding behoorende. De Lesſen der Wysgeerige Schoolen hieldt men voor de beginzels van alle Beroepen; zy kwamen te paſſe in de Pleitzaal, in het Veld, in den Raad, en waar iets van aanbelang te doen viel. De Wysbegeerte beſchouwde men als het Cieraad van 's Menſchen leeven,

(*) Van dit voortreffelyk Werk zal, by den Drukker deezes, J. YNTEMA, eene Nederduitſche Vertaaling, by Intekening, worden aangeboden.

(†) Zie CICERO's *Philoſophiſche Werken.*

(§) De Grooten lieten hunne Slaaven zomtyds opvoeden, om hun tot Schryvers en Leermeesters hunner Kinderen te dienen.

ven, en den Grondſlag van Bekwaamheid, in het volvoeren van alles, wat op 't woelig tooneel van 't zelve te verrigten viel. Lieden van de Wereld, wel verre van zich huns Aanhangs te ſchaamen, ſpraken de taal van den zelven, by elke gewigtige gelegenheid; en lieten zich door de regelen van hun aangenomen Stelzel beſtuuren. Zy omhelsden hunne Stelzels in de Wysbegeerte, bykans op dezelfde wyze, als, in laateren tyde, de onderſcheide Godsdienstgezindheden hunne Leerbegrippen.

In den laatſten tyd des *Romeinſchen Gemeenebests*, kreeg de Aanhang van EPICURUS de overhand; en 't geen FABRICIUS wenschte, op het hooren van de begrippen des *Epicuristen*, dat de Vyanden van *Rome* mogt ten deele vallen, was nu het lot haarer Burgeren (*). Volksvoorſpoed bragt overdaad te wege. Zy oordeelden gebooren te zyn om te genieten wat hunne Vaders gewonnen hadden, en zagen geene nuttigheid in die ſtrenge en moeilyke Deugden, onder welker betragting de Staat, tot deszelfs tegenwoordige hoogheid, was opgeklommen. — De Aanhangers van EPICURUS ſchreeven 's Wereldswording aan 't Geval toe, en lochenden de Voorzienigheid; het onderſcheid van Regt en Onregt, van Eerlyk en Schandelyk, kwam by hun voor, onder de benaamingen van Vermaak en Smert. Elks eigen Vermaak ſtrekte hem ten hoofdregel van bedryf. Alle goed was byzonder belang. 't Algemeen belang was een harſenſchim, waar van men zich met voordeel kon bedienen, om den onkundigen van zyn byzonder genot te ontzetten, terwyl de verſtandige het ten zynen gebruike bekeerde (†).

Voor Perſoonen, in die begrippen onderweezen, moest de bezorging der Huisgezinnen, der Staatszaaken, en van alles wat het genot van Rust en Vermaak ſtremde, dwaasheid ſchynen. Een Aanhang, deeze ſtellingen toegedaan, mogt aangemerkt worden, als een Voorſtander van ongebondenheid in Zeden en Godsdienst. De *Epicuristen*, nogthans, door hunne tegenſtreevers met die gevolgen hunner Leere bezwaard, zogten dezelve af te weeren, door, ten aan-

(*) Zie PLUTARCH. *in Pyrr.* De Wysgeer CYNEAS bevlytigde zich, ten aanhooren van FABRICIUS, om zyn Vorst te beduiden, dat Wellust het hoogſte Goed was. FABRICIUS wenschte, dat de Vyanden van *Rome*, lang, zulk eene ſtelling mogten aankleeven.

(†) CICERO, *in Piſonem.*

aanziene van den Godsdienst, wat, en, ten opzigte van de Zeden, vry veel, toe te geeven. Zy erkenden het beſtaan der Goden; doch hielden ze voor Weezens van eene te verheevene natuur, om zich met der Menſchen zaaken te bemoeijen. Zy ſtonden toe, dat, ſchoon de waardye der Deugd moest afgemeeten worden by het Vermaak daar aan verknogt, waar Vermaak alleen in Deugd te vinden was, en, zelfs te midden van lichaamspyn, kon genooten worden. Niettegenſtaande deeze uitſpraak, ten voordeele van Goede Zeden, diende de gewoone ſpreektrant deezes Aanhangs, de Deugd doende voorkomen, enkel als eene voorzigtige keuze, onder de Vermaaken, tot welke de Menſchen zich door hunne onderſcheide neigingen gedreeven voelden, om de gevoelens van het Geweeten en verheevenheid van Ziel te verſtikken, en de zelfsverwyten van misdaadigheid, ſnoodheid en laagheid, die ſlegten zomtyds van ſlegtigheden te rugge houden, in beſchuldigingen van misvatting, of verwisſeling van ſmaak, te veranderen.

Andere Aanhangen, inzonderheid die der *Stoïcynen*, hielden, bykans in alle opzigten, ſtellingen ſtaande, recht tegen die der *Epicuristen* aangekant. Zy beweerden het daadlyk beſtaan der Voorzienigheid; van een algemeen belang in Braafheid en Regtvaardigheid, waar aan zich de Voorzienigheid liet gelegen leggen, en waar in alle redelyke Schepzels zeer veel moesten ſtellen. Zy erkenden, dat in de natuur der dingen verſcheide gronden zyn, op welken wy de voorwerpen, die zich aanbieden, door ons verkoozen of verworpen worden; doch dat de keuze welke wy doen, niet de uitſlag onzer poogingen, ons geluk of ons ongeluk, beſlist; dat Regt en Onregt de gewigtigſte en de eenigſte gronden zyn, volgens welken wy, ten allen tyde, in onze keuze veilig kunnen te werk gaan; en dat, in vergelyking met dit onderſcheid, alles van geen belang is; dat een Regtvaardig Man altoos zo zal handelen, als of 'er niets Goed was dan 't geen Regt, en niets Kwaad dan 't geen Onregt is; dat de *Epicuristen* zich een verkeerd begrip van de menschlyke natuur vormden, als zy dagten alle beginzelen van werkzaamheid te kunnen brengen, tot neiging voor Vermaak, en afkeer van Smerte, dat Eer en Schande, Uitſteekenheid of Laagheid, bedenkingen waren, die niet alleen tot verheevener einden opleidden, maar ook meer kragts hadden om 's Menſchen wil te buigen; de Liefde tot Vermaak was laag en kruipende, de bron

van

van verkwisting en luiheid; de Liefde, tot het Eerlyke en Uitmuntende, zette ons aan, om na iets edels te ſtreeven, om alle kragten in te ſpannen, en alles te verrigten waartoe onze Natuur bekwaam was. ——— Zy hielden ſtaande, dat 'er geen Byzonder Goed afgeſcheiden van het Algemeen Welzyn beſtaat, dat dezelfde hoedanigheden van het Verſtand en het Hart, Wysheid, Moed, Goedertierenheid, elk hoofd voor hoofd nuttig, ook het nut des Algemeens bevorderden; dat elk Mensch die zegeningen kan bezitten, onafhangelyk van de Fortuin, of den wil van anderen; en dat, wie ze bezit, niets te hoopen heeft, of te vreezen, en maar éene ſoort van aandoening gevoelt, genoegen en vreugd; dat zyne neigingen en de grondbeginzels van zynen ſtaat als een Schepzel van God, en als Lid der Maatſchappye, hem aanzetten, om ten beste des Menschdoms te werken; en dat hy voor zichzelven niets meer verlangt, dan het geluk om daar aan 't zyne toe te brengen. —— Deeze, beweerden zy, waren de Leſſen der Rede tot Volmaaktheid leidende —— tot de Volmaaktheid, welke het doelwit moest weezen van elk Mensch, die zyne Braafheid wilde bewaaren, of zyn Geluk bevorderen — tot de Volmaaktheid waar toe elk kon naderen, ſchoon niemand kon zeggen, dezelve met de daad bereikt te hebben.

Andere Aanhangen zogten eenen middelweg tuſſchen die twee uiterſten, en poogden, in de beſchouwing, hunne Leerſtellingen aanneemelyker te maaken: dat is overeenkomſtiger met de algemeene begrippen des Menschdoms; doch zy waren, met de daad, van geen verder aanbelang op het menschlyk leeven, dan in zo verre zy naby kwamen aan 't een of 't ander deezer tegenovergeſtelde Leerbegrippen.

CESAR wordt gezegd de Gevoelens van EPICURUS, en CATO die van ZENO, omhelsd te hebben. De eerſte om zich naar de heerſchende Mode te voegen, of uit de geneigdheid zyner natuurlyke geſteltenisſe; de tweede uit overtuiging, en de voorkeuze daar aan gegeeven door een vuurig en edel hart. Wanneer zulke Characters te gelyk voorkomen, kan het niet misſen, of de ſtrydigheid moet in 't oog loopen. Wanneer SALUSTIUS eene beſchryving geeft van de handelingen des Raads, in de Zamenzweering van CATALINA, ſchynt hy alle andere Characters over 't hoofd te zien, om op deeze alleen ſtaan te blyven. CESAR hadt, ten tyde dat die Geſchiedſchryver bloeide, zeer veel

veel eiſchen op zyne byzondere kennisneeming (*), CATO die alleen aan de kragt der Waarheid te danken. ——— CATO ſtak, van zyne vroege jeugd af, uit, in vuurigheid en aandoenelykheid van Geſteltenisſe. Dit gedeelte zyns Characters wordt vermeld by gelegenheid zyner gehegtheid aan zynen Broeder CEPIO, en de hooge maat van droefenisſe, welke hem, by diens dood, aangreep. Van 't zelve wordt geſprpoken, toen hy den Dictator SYLLA bezogt, en met moeite door zyn Leermeester wederhouden werd, om met woorden of daaden blyk te geeven van zyne verontwaardiging, tegen dien weezenlyken of ſchynbaaren verkragter der Regtvaardigheid. Hy bezat, volgens PLUTARCHUS, van zyne Kindsheid af, eene Standvastigheid en Bedaardheid van geest, door geen vleitaal te beweegen, door geene bedreigingen te verwrikken. Zonder eenen inneemenden aart te bezitten, was hy de Lieveling onder zyne medemakkers, en hadt, door zyne ongemaakte edelaartigheid en moed, de voornaamſte plaats in hun vertrouwen. Schoon in het voorkomen ſtug en onbuigzaam, was hy vuurig in zyne genegenheden, en yverig in de zaak der Onſchuld en der Regtvaardigheid. Zodanig zyn de merktekens van eene oorſpronglyke geaartheid, door de Geſchiedboekers van zyne kindsheid en jeugd opgegeeven. Indiervoege door de Natuur gevormd, nam hy gereed het gevoelen aan, dat Bloodheid, Snoodheid en Gierigheid, de eenige kwaalen waren die gemyd, Dapperheid, Braafheid, en Edelmoedigheid, de eenige goederen waren, die gezogt, moesten worden; en dat het de zaak eens Mans is, niet bezorgd te zyn over 't geen hem zal overkomen; maar wat hem te doen ſtaat. ——— Met dusdanige beginzelen doordrongen, was hy een treffend tegenbeeld van veelen zyner Tydgenooten; en van CESAR niet alleen een Tegenbeeld; maar een verklaarde Tegenſtander; en ſchoon hy niet tegen hem op mogt, liet hy niet na, ſteeds zeer veel tegenwigts in de ſchaale te leggen. ——— Beiden bezaten zy een onbezweeken moed en ſchrander doorzigt, de een om op te merken wat best was, de ander om de kragtdaadigſte middelen uit te denken, tot het bereiken van eenig einde, 't geen hem na aan 't hart lag.

Men zou het tooneel, op 't welk zy geplaatst waren, geheel niet moeten kennen, indien men over hunne bekwaamhe-

(*) SALUSTIUS verbondt zich aan CESAR, en werd door hem in de Burger-oorlogen gebruikt.

heden oordeelde, volgens den uitslag hunner verschillende najaagingen. CATO hadt met eene aaneenschakeling van bykans onoverkomelyke zwaarigheden te worstelen. CESAR tragtte steeds de voordeelen aan te grypen, welker verkryging hem gemaklyk viel, door de ondeugden en zwakheid zyner Tydgenooten, uitgenomen in gevallen, dat hy tegenstand ontmoette van even slegten als hy zelve. CATO poogde de orde des Burgerlyken Bestuurs, hoe rampzalig het ook geschaapen stondt, te bewaaren; dewyl deeze rol hem voegde, en hy verkoos daar in te leeven, of te sterven. CESAR's oogmerk was, die om te keeren: dewyl hy over al den rykdom en eerampten van den Staat, naar eigen welgevallen, beschikking wilde maaken.

CESAR, zo ligtveranderlyk van aart, als CATO standvastig en onverzettelyk, kon allerlei Persoonen aanneemen, en allerlei zaaken verdeedigen; in twistgedingen ontleende hy zyne bewyzen, van waar hy dagt de hem meest dienende te kunnen haalen; van Medelyden, 't geen hy zelve niet voelde; van Regtvaardigheid en 't Algemeene Welweezen, 't geen by hem ydele klanken waren. Zyne vuurigheid, in 't afweeren van Persoonlyke beledigingen en schade, toonde hy in zyne vroege jeugd, als hy de heerschende bevelen van SYLLA, om van zyne Vrouwe, de Dogter van CINNA, af te scheiden, wederstondt, en den hoon, door de Zeeroovers hem aangedaan, wreekte; doch toen, men mag veronderstellen, dat zyne gesteltenis het vuurigst en heftigst in haare werkinge was, deelde hy, uit verkiezing, in geene der Staatsbelangen van het verdeelde Vaderland. Zo lang de lustvoldoeningen der Jeugd hem genoeg onledig hielden, zag hy alle Staatzaaken en Partyschappen met een onverschillig oog aan. Doch ten dien dage maakte hy groote vorderingen door zyn vernuft en vlyt, die beide uitstaken in Geleerdheid en Welsprekenheid. Toen Eerzugt het doel werd waar op hy staarde, vertoonde zich die zelfde vuurigheid van gesteltenisse, in zyne jeugd reeds zo zigtbaar, op het allersterkste; doch, ongelukkig, waren zyne Driften kwalyk bestuurd, en hy scheen het Gezag, door den Raad geoefend, en de bepaalingen door de Wet gesteld, als hem hoonende en verongelykende aan te zien.

CESAR hadt den ouderdom van zeven- en dertig jaaren bereikt, eer hy deel in eenige zaak nam als een Lid des Gemeenebests. Toen streelde hy 't Gemeen met agterzetting van den Raad en de besten des Volks; en verscheen, by zyn eerste voortrede, ten steun der boozen, tegen de orde

en

en het gezag des Staatsbeſtuurs. By Lieden, die hunne goederen verſpild hadden, en een losbandig leeven leiden, vertoonde hy zich welhaast als Weldoender en Vriend. Zy ontvingen hem als een edelmoedig Beſchermer, verſcheenen om hun te ontheffen van de grommende geſtrengheid der zodanigen, die openbaare Verdienſten met de maatſtok van openbaare Deugdenblyken afmaaten, en zich vyanden verklaarden van handelingen, die, hoe zeer ook naar de heerſchende gewoonte ſmaakende, met de openbaare veiligheid niet beſtaan konden. CESAR zelve, een Man van de grootſte bekwaamheden, en de best aangekweekte talenten, in ſtaat om te leeven op een voet als de grootſten, die zich ooit op de wereld bevonden, verkoos zich aan het hoofd te ſtellen der zodanigen, die, aan alle Ondeugden overgegeeven, de overblyfzels der Deugd in hun Vaderland, met wederzin en afkeer, aanzagen. Toen hy opſtondt uit de ſtreelingen des Vermaaks, of uit die ledigheid, welke de kwyning des Wellusts vergezelt, werd zyn Eerzugt of begeerte om het vastgeſtelde Staatsbeſtuur zyns Vaderlands te wederſtreeven, en meester van het Gemeenebest te worden, allerbuitenſpoorigst. Aan deeze drift offerde hy allen gevoel op van Vriend- en Vyandſchap, van eer, van belang, van geſtoordheid, van haat. De Wysbegeerte, die den Mensch leert, overal, onverſchillig waar in 't ook moge weezen, genot te zoeken, vondt gereeden ingang by iemand van die geſteltenisſe. Maar, terwyl hy misſchien zich bediende van de beſpiegelende beginzelen van EPICURUS, om zyne keuze van een voorwerp te regtvaardigen, behoefde hy voor de navolgers van ZENO niet te wyken in volyverige poogingen, tot het bereiken van het hem voorgeſtelde einde. Omtrent zeven jaaren jonger zynde dan POMPEJUS, en drie jaaren ouder dan CATO, bediende hy zich van den eerstgemelden nu en dan als een ſteunzel voor zyne Eerzugt; doch liet waarſchynlyk nimmer af van hem als een Mededinger aan te merken, den laatstgenoemden met hem zo ſtrydig in aart en beginzelen, en den geduurigen wederſtreever zyner oogmerken, haatte hy doodlyk.

CATO begon zyn Krygsdienst in het Leger, geworven tegen de Zwaardſchermers, en beſloot dien als Gemeensman des Legioens, onder den Pretor RUBERIUS in *Macedonie*, terwyl POMPEJUS in *Syrie* bleef. Hy bereikte omtrent drieën dertig jaaren, toen hy zyne aanſpraak deedt, de Medeſtanders van CATALINA betreffende; door den kloekmoedigen en onbezweeken geest, te dier gelegenheid betoond,

werd

werd hy aangemerkt als een voornaam ſteunzel der *Ariſtocratie*, of het Gezag des Raads (*). By dit Lichaam werd, volgens gewoonte, elke gedempte groote wanorde als eene overwinning aangezien. De ontdekking van een oogmerk zo haatlyk als dat van CATALINA, onder Volksſtreelende voorwendzelen bedekt, verzwakte hunne tegenſtanders grootlyks. Een der eerſte gebruiken welken zy zich voorſtelden van hun voordeel te maaken, was CATO te doen verkiezen onder de Gemeensmannen van het volgend Jaar. Men hadt zyn dienst desgelyks noodig, tot het wederſtaan van METELLUS. NEPOS, toen uit het Leger van POMPEJUS gekomen, met aanpryzingen van zynen Veldheer, om zich aan te bieden als een die na dezelfde waardigheid ſtondt; en gelyk men mogt verwagten, om eenige nieuwe voldoening te doen gebooren worden, voor de Eerzugt of Trotsheid van dien onverzaadelyken dinger na Perſoonlyk Aanzien.

(*) PLUTARCH, *in Caton.*

LEEVENSGEVALLEN EN CHARACTER VAN DEN HEER JOHN PRINGLE, *Bart. Preſident van de Koninglyke Maatſchappy der Weetenſchappen te Londen, enz. enz.*

„ Menigmaal heeft de Naam van den verdienstlyken
„ Man, in dit bovenſchrift vermeld, ons *Mengelwerk*
„ opgecierd. Las men dien, men kon ſtaat maaken, eene
„ nutte, gewigtige, en den Menſchdomme heilzaame, ont-
„ dekking te zullen aantreffen. Na een lang en werkzaam
„ leeven, deezer wereld onttoogen, verdient hy ten vollen
„ gekend te worden. Ons *Mengelwerk* moet het zyne,
„ hoe gering ook, toebrengen om hem te vereeuwigen.
„ Wy worden hier toe in ſtaat geſteld, door den geleer-
„ den Dr. KIPPIS, van wien wy het voornaamſte zullen
„ overneemen. De byzonderheden, door deezen Vriend
„ des overledenen opgegeeven, zyn ontleend uit perſonee-
„ le kennis, of medegedeeld door Heeren, die gemeenzaam
„ met hem omgingen (*)."

De

(*) Dr. KIPPIS is de Uitgeever eener nieuwe Uitgaave van de *Biographia Brittannica*, en heeft, voor Sir JOHN PRINGLE'S *Six Diſcourſes*, een Leevensberigt deezes Mans geplaatst.

† † † † † † † † †

De Heer JOHN PRINGLE zag het eerſte leevenslicht te *Stichel-houſe*, in het Land van *Roxburg*, op den tienden van April, des Jaars MDCCVII. Zyn Vader was JOHN PRINGLE van *Stichel-Bart*, en zyne Moeder MAGDALENA ELIOTT, was de Zuster van GILBERT ELIOTT van *Stobs-Bart*. Beide de Geſlachten, uit welken hy afſtamde, waren zeer oud en hooggeagt in het Zuiden van *Schotland*, en bovenal beroemd, wegens hunne verkleefdheid aan den Godsdienst en de Vryheden huns Lands, als mede van wegen hunne Godsvrugt en Deugd.

JOHN PRINGLE was de jongſte van verſcheide Zoonen, drie deezer, behalven hem, bereikten manlyken ouderdom. Zyne Schoolopvoeding, wat de taalen betreft, ontving hy t'huis, onder 't oog eens byzonderen Leermeesters: na in dezelve zo veel vordering gemaakt te hebben, als hem in ſtaat ſtelde om de Hooge Schoolen met vrugt te betreeden, ging hy na de Univerſiteit van *St. Andrews*, waar hy het onmiddelyk opzigt genoot van Mr. FRANCIS PRINGLE, *Hoogleeraar in de Griekſche Taale*, een nabeſtaand Bloedverwant zyns Vaders.

Zich hier eenige jaaren onthouden hebbende, vertrok hy in October, des Jaars MDCCXXVII., na *Edinburgh*, met oogmerk, om zich op de Geneeskunde, de Studie van zyne verkiezing, uit te leggen. Hier bleef hy nogthans ſlegts één Jaar: dewyl hy begeerde na *Leyden* te gaan, ten dien dage de beroemdſte Hoogeſchool in de Medicynen, in geheel *Europa*. De Hoogleeraar BOERHAAVE, die aan deeze Hoogeſchool dien alles overklimmenden luister byzette, was reeds zeer hoog bejaard, en de Heer PRINGLE wilde, door te *Edinburgh* langer te toeven, zich niet blootſtellen aan 't gevaar, om het voordeel der Leſſen van dien beroemden Man te derven. Voor BOERHAAVE hadt hy eene rechtmaatige en billyke hoogagting; doch het was zyn aart en character geenzins, een ingewikkeld en ſtelzelaankleevend navolger te worden, van iemand, hoe bekwaam en uitmuntend. —— Terwyl hy te *Leyden* zyne Geneeskundige Studiën voortzette, ging hy eene naauwe vriendſchap aan met VAN SWIETEN, die naderhand te *Weenen*, zo door zyne oefenende Geneeskunde als door zyne Schriften, zulk eenen naam maakte. VAN SWIETEN was niet alleen zyn Medgezel en Academievriend, maar ook zyn Geneesheer, toen hy te *Leyden* in eene zwaare ziekte

ſtortte. Nogthans was hy zyne herſtelling niet verſchuldigd, aan den raad zyns Vriends: want VAN SWIETEN geweigerd hebbende, hem den Koortsbast te geeven, ſchreef een ander dien voor, en PRINGLE herſtelde. Te *Leyden* den voorgeſtelden loop zyner Academie-Studiën afgedaan hebbende, verkreeg hy daar de waardigheid van Doctor in de Medicynen, op den twintigſten July MDCCXXX. Zyne Verhandeling, te dier gelegenheid opgeſteld, *De Morcore ſenili*, werd gedrukt.

Leyden verlaatende, zette Dr. PRINGLE zich als Geneesheer te *Edinburgh* neder, waar hy door zyne bekwaamheden en uitſteekend gedrag, de hoogagting verwierf van de Stads Overheden en de Hoogleeraaren; en zo groot was zyne bedreevenheid in 't Zedekundige, dat hy op den acht- en twintigſten Maart, MDCCXXXIV, door de Wethouderſchap en Raad van *Edinburgh*, aan Mr. SCOTT werd toegevoegd, als Mede-Hoogleeraar in de Bovennatuur- en Zedekunde; met toezegging, dat hy, na den dood van Mr. SCOTT, die plaats alleen zou bekleeden: ingevolge hier van, werd Dr. PRINGLE, op dien zelfden dag, Lid van de Univerſiteit. Met deeze waardigheid bekleed, verklaarde hy het Werk van PUFFENDORFF, *de Officio Hominis & Civis*; hy ſtelde, overeenkomſtig met de leerwyze welke hy ſteeds volgde, daaden en ondervinding, daar op gegrond, ten grondſteun dier Weetenſchappen.

Dr. PRINGLE voer voort in de Geneeskunde te *Edinburg* te beoefenen, en zyn Hoogleeraarampt waar te neemen, tot het Jaar MDCCXLII, wanneer hy benoemd werd tot Lyf-Arts des Graafs van STAIR, die toen het bevel voerde over de *Britſche* Legermagt. Deeze bevordering hadt hy voornaamlyk dank te weeten aan zyn Vriend Dr. STEVENSON, een uitmuntend Geneesheer te *Edinburgh*, die byzondere kennis hadt aan Lord STAIR.

Door den invloed van dien Edelman, werd Dr. PRINGLE, op den vier- en twintigſten Augustus, MDCCXLII, aangeſteld tot Geneesheer van het Leger-Hospitaal in *Vlaanderen*, op de wedde van twintig Schellingen daags, en de helft van dit loon zyn leeven lang. Met dit alles deedt hy geen afſtand van zyn Hoogleeraarſchap in de Zedelyke Wysbegeerte. De Univerſiteit ſtondt hem toe, 't zelve te behouden. De Heeren MUIRHEAD en CLEGHORN zouden, geduurende zyn afweezen, de Leſſen waarneemen, zo lang hy 't begeerde.

Wy behoeven hier niet uit te weiden in den lof van Dr. PRINGLE, als Geneesheer in 't Leger; elke bladzyde zyner *Verhandelinge over de Legerziekten* wyst uit, hoe zeer hy zich op dit ſtuk bevlytigde. Eéne byzonderheid, nogthans, verdient met naame vermeld te worden; dewyl dezelve hoogstwaarſchynlyk ſtand greep op zyn aanraaden. Men hadt naamlyk, tot dus lang, de gewoonte gehad om tot veiligheid der Zieken, als de Vyand naby was, hun verre van de Legerplaats te verwyderen: 't gevolg hier van was, dat veelen omkwamen, eer zy door de Geneesheeren konden bezogt en bezorgd worden. De Graaf van STAIR, de verkeerdheid deezer ſchikking onder 't oog gebragt zynde, ſtelde den Hertog DE NOAILLES, toen het Leger, in den Jaare MDCCXLIII, te *Aſchaffenburg* lag, dat de Hospitaalen wederzyds als Heiligdommen zouden aangemerkt, en voor allen overlast beſchermd worden. Die *Franſche* Veldheer, zo uitſteekend in Menschlievenheid, omhelsde dien voorſlag gereedlyk, en nam de eerſte gelegenheid waar, om van zyne in agtneeming deezer verbintenisſe blyk te geeven.

By den Slag van *Detzingen*, zat Dr. PRINGLE met Lord CARTERET, den geheelen tyd van 't gevegt, in een koets, en zy bevonden zich op een zeer gevaarlyke plaats. Onvoorziens geraakten zy tuſſchen het vuur van het Front; hadden eene *Franſche* Battery aan de flinker, en een bosch vol Huſſaaren, aan de rechterhand. Zy kwamen 'er gelukkig door. —— Kort hier op ſpeet het Dr. PRINGLE niet weinig, dat zyn Vriend, de Graaf VAN STAIR, het Leger moest verlaaten. Hy boodt aan, met zynen edelen Beſchermheer, afſtand te doen van zyn post; doch kon zyn ontslag niet verwerven. Hy moest zich te vrede houden met zyne agting en dankbaarheid aan dien Lord te betoonen, door hem veertig mylen op zyne hertocht na *Engeland* te vergezellen, wanneer hy met het kwellendſte hartzeer afſcheid van hem nam.

Maar, ſchoon Dr. PRINGLE zich dus beroofd vondt van de onmiddelyke beſcherming eens Edelmans, die zyne verdienſten kende en waardeerde, diende zyn gedrag, in 't waarneemen van zyn post, hem tot een byblyvenden ſteun. Hy vergezelde het Leger in *Vlaanderen*, geduurende den Veldtocht des Jaars MDCCXLIV, en wist zich by den Hertog VAN CUMBERLAND zodanig aan te pryzen, dat hy, op den elfden Maart des volgenden Jaars, door zyne Koninglyke Hoogheid, aangeſteld wierd tot Algemeen Genees-

heer van de Landmagt des Konings, in de *Nederlanden* en over de Zee: den volgenden dag ontving hy eene tweede aanſtelling van den Hertog, die hem verhief tot Geneesheer der Koninglyke Hospitaalen in dezelfde Landen. Ingevolge van deeze bevorderingen, lag hy zyn Hoogleeraarſchap te *Edinburgh* neder.

In het Jaar MDCCXLV, vergezelde hy het Leger in *Vlaanderen*; doch werd, op 't einde van 't zelve, van daar opontbooden, om met de Legermagt, die tegen de Wederſpannelingen in *Schotland* zou gezonden worden, mede te trekken. Ten deezen tyde hadt hy de eer, dat de Koninglyke Societeit hem tot Lid verkoos: dit geſchiedde op den dertigſten October, en de Societeit hadt alle rede, om zich, over de verkryging van zulk een Lid, te verheugen.

Dr. PRINGLE ging, met den aanvang des Jaars MDCCXLVI, met den Hertog VAN CUMBERLAND, mede in diens optocht tegen de Wederſpannelingen, en bleef daar, na den Slag van *Culloden*, tot de Krygsmagt in 't midden van Augustus na *Engeland* wederkeerde. Wy vinden niet, dat hy dit geheele Jaar in *Vlaanderen* geweest hebbe. In de Jaaren MDCCXLVII en MDCCXLVIII, was hy daar weder by het Leger, en kwam, in den Herfst des laatstgemelden Jaars, na het tekenen van den Vrede te *Aken*, met het Leger weder in *Engeland*. Zints dien tyd onthieldt hy zich voornaamlyk te *Londen*, waar hy, uit hoofde van zyne kunde en ondervinding, met rede mogt verwagten, als Geneesheer opgang te zullen maaken.

In April MDCCXLIX, werd Dr. PRINGLE aangeſteld tot Gewoon Lyf-arts van zyne Koninglyke Hoogheid, den Hertog VAN CUMBERLAND. In 't Jaar MDCCL, gaf hy, in eenen Brieve aan Dr. MEAD, uit, zyne *Waarneemingen over de Gevangenis- en Hospitaal-Koortzen*. Dit ſtukje, waar van welhaast twee Uitgaven het licht aanſchouwden, en geſchreeven werd, ter gelegenheid der Gevangenis-Koortzen, ten dien tyde in *Engeland* heerſchende, werd door de Geneeskundige Wereld met genoegen ontvangen, ſchoon hy zelve het naderhand aanmerkte, als met te veel verhaastings geſchreeven. Te dier oorzaake heeft hy eenige overgeſlagene dingen 'er ingevoegd, en eenige misſtellingen verbeterd; hebbende dit ſtuk geplaatst in zyne *Verhandeling over de Legerziekten*, waar in het VII Hoofdſt. van het IIde Deel dier Verhandeling uitmaakt.

't Was in 't zelfde Jaar, dat Dr. PRINGLE, aan de Ko-

ning,

ninglyke Societeit begon mede te deelen, zyne beroemde Proeven op *Septike* en *Antiſeptike* Zelfſtandigheden, met Aanmerkingen over derzelver Gebruik in het Beſpiegelend Deel der Geneeskunde. Deeze Proeven werden op verſcheide zittingen der Societeit voorgeleezen: het eerſte Papier daar toe betrekkelyk, in Juny, en de twee volgende in November; nog drie leverde hy in MDCCLI, en het laatſte in February MDCCLII. Alleen de drie eerſte zyn gedrukt in de *Philoſophical Tranſactions*: dewyl Dr. PRINGLE ze alle, by wyze van Aanhangzel, gevoegd heeft by zyne *Waarneemingen over de Legerziekten*. ——— Deeze Proeven, almoos geplaatst by alle volgende Uitgaven der gemelde Verhandelingen, deeden onzen vernuftigen Geneesheer den Gouden medailje van Sir GODFREY COPLEY niet alleen verwerven; maar zyn roem als een proefneemend Wysgeer de wyde Wereld doorklinken.

In February, des Jaars MDCCLIII, leverde hy aan de Koninglyke Societeit een Verhaal over, van verſcheide Perſoonen, aangegreepen door een Gevangenis-Koorts, door in *Newgate* te werken; en van de wyze, waar op de Beſmetting aan eene geheele Familie was medegedeeld. Dit keurig opgeſteld geſchrift oordeelde Dr. STEPHEN HALES van zo veel aangelegenheids, dat hy des Schryvers verlof verzogt, om het ten algemeenen nutte des Ryks te mogen laaten drukken, in het *Gentlemans Magazine*, waar in het gevolglyk geplaatst werd, eer het in de *Philoſophical Tranſactions* verſcheen (*). Het volgende Stuk, door hem medegedeeld, was een opmerkelyk geval van de Broosheid, Buigzaamheid en Breekbaarheid der Beenderen (†). In het XLIX Deel der *Tranſactions*, ontmoeten wy de Verhaalen, door hem opgegeeven, van eene Aardbeeving te *Bruſſel* gevoeld, en eene andere te *Glasgouw* en *Dunbarton* (§), als mede van de Waterberoering op den eerſten November MDCCLVI, in *Schotland* en te *Hamburg* (*). Het L Deel bevat zyne Waarneemingen, op

(*) *Gent. Magazine*, Vol. XXIII. p. 71—74. *Philoſoph. Tranſact.* Vol. XLVIII. P. I. p. 42—54.

(†) *Philoſoph. Tranſact.* Vol. XLVIII. p. 297—301.

(§) Het grootſte gedeelte van dit geſchrift is van Dr. WHYTT.

(*) *Phil. Tranſact.* Vol. XLIX. P. II. p. 509—511. 546, 547. 550, 551.

op 't geval van Lord WALPOLE, van *Woolterton*; en een Berigt der kragten van de Zeep, in 't ontbinden van den Steen, ondervonden door den Eerw. Mr. MATTHEW MASON (*). Het volgende Deel is verrykt met twee Artikelen van Dr. PRINGLE, die zeer uitgebreid en van veel aanbelangs zyn. In het eerſte hadt hy de verſchillende Verhaalen gegeeven van een zeer zonderling Vuurig Lugtverſchynzel, 't geen op den zes- en twintigſten November, MDCCLVIII, 's avonds tuſſchen acht en negen uuren, gezien werd, verzameld en in orde geſchikt; en in het tweede maakte hy verſcheide aanmerkingen op dit alles, waar in geen geringe maate van Wysgeerige ſchranderheid doorſtraalt (†). Het zou verveelen, eene optelling te doen van de onderſcheide Papieren, die, en vóór en na dat hy Preſident van de Koninglyke Societeit werd, door zyne hand aan dezelve werden overgeleverd.

Behalven zyn arbeid, in de *Philoſophical Tranſactions* geplaatst, gaf hy, in *the Edinburgh Medical Eſſays*, Vol. V, een Verſlag van de voordeelige uitwerking van het *Vitrum ceratum Antimonii*.

Op den veertienden April MDCCLII, trouwde PRINGLE met CHARLOTTE, tweede Dogter van Dr. OLIVIER, een beroemd Geneesheer te *Bath*, en die lang aan 't hoofd der Medicynſche Faculteit te dier Stede geweest is. Deeze Egtverbintenis duurde korten tyd, want deeze Dame werd hem welhaast door den dood ontrukt.

Omtrent den tyd zyns Huwelyks, gaf Dr. PRINGLE de eerſte Uitgave van zyne *Waarneemingen over de Legerziekten* in het licht. Dit Werk werd, in 't volgend Jaar, met vermeerderingen herdrukt. By de derde Uitgave, grootlyks verbeterd door de meerdere ondervinding, die de Schryver hadt opgedaan, in eene driejaarige bywooning van het Leger in *Engeland*, was een Aanhangzel gevoegd, dienende ten antwoord op eenige aanmerkingen, door den Hoogleeraar DE HAAN, te *Weenen*, en den Heer BADER, te *Turin*, gemaakt. Dit zelfde werd in agt genomen, tot verbetering der Verhandelinge, by elke volgend Uitgave. —— Het Werk is verdeeld in drie Deelen. Het eerſte is voornaamlyk Geſchiedkundig, en kan van een ieder met genoegen geleezen worden. De twee andere Deelen behoo-

(*) *Phil. Tranſact.* Vol. L. P. I. p. 205—209. 217. 219.

(†) —— Vol. LI. P. I. p. 218—274.

hooren bepaalder tot de Geneesheeren. Zy alleen zyn de bevoegde Regters over de verdienſten van dit Stuk: het heeft de beſtisſendſte en volkomenſte goedkeuringen mogen wegdraagen. In *Engeland* is het zeven keeren gedrukt. 't Is in het *Fransch*, *Hoogduitsch*, *Italiaansch* en *Nederduitsch*, vertaald. Geen Geneeskundig Schryver, bykans, heeft 'er van geſprooken, zonder met lof daar van te gewaagen. LUDWIG roemt het ſterk, in zyne *Commentarii de Rebus in Scientia Naturali & Medicina gestis*, en beſteedt zestien bladzyden, om 'er een Berigt van te geeven. De beroemde Baron VAN HALLER noemt, in zyne *Bibliotheca Anatomica*, oogende op dit Werk, den Schryver, *Vir illustris —— de omnibus bonis artibus bene meritus* (*). Het is een Claſſicaal Boek in de Geneeskunde; en heeft den Schryver op eenen rang geplaatst, met den wydvermaarden SYDENHAM. Gelyk SYDENHAM, is hy uitmuntend geworden, niet door de veelvuldigheid, maar door de waarde, zyner voortbrengzelen; en hy levert een gelukkig voorbeeld op van de groote en welverdiende beroemdheid, die men zomtyds door één enkel Werk kan verwerven. De agting, die Dr. PRINGLE verkreeg, door zyne *Waarneemingen over de Legerziekten*, is niet van dien aart dat ze korten tyd zal duuren.

De nuttigheid van dit Werk, ondertuſschen, was van nog veel meer aanbelangs, dan de agting den Schryver deswegen toegedraagen. Zints den tyd, dat hy tot Geneesheer in 't Leger was aangeſteld, ſchynt het zyn hoofdtoeleg geweest te zyn, de rampen en onheilen des Oorlogs, zo veel hem mogelyk was, te verminderen; in dit edel en goeddaadig oogmerk, ſlaagde hy by uitneemenheid, De heilzaame uitwerkzels zyner Waarneemingen bepaalen zich niet tot de Geneesheeren alleen. De Generaal MELVILLE, een Heer, die, by zyne Krygskundige bekwaamheden, den geest der Wysbegeerte en Menschliefde paart, vondt zich door de leſſen, uit het Boek van Dr. PRINGLE, en de verkeering met hem, gehaald, in ſtaat geſteld, om byzonder nuttig te weezen, toen hy Bevelhebber werd der *Neutraale Eilanden*. Door zorge te draagen, dat zyn Volk altoos in groote, opene, en lugtige verrekken zich onthieldt, en nooit toe te laaten, dat het lang verbleef in moerasſige plaatzen, om door derzelver ſchadelyke lugt be-

(*) Tom. II. p. 235.

beſmet te worden, bewaarde hy het leeven van zevenhonderd Soldaaten.

Met het Jaar MDCCLIII, werd Dr. PRINGLE tot een der Raaden van de Koninglyke Societeit gekoozen. Hoewel hy in eenige jaaren het Leger niet buitenslands gevolgd hadt, behieldt hy zyne plaats als Geneesheer des Legers, en woonde, in den Oorlog, die in 't Jaar MDCCLV begon, drie ſaiſoenen het Leger by, in *Engeland*. Dit ſtelde hem in ſtaat om zyne Proefneemingen verder voort te zetten, eenige zyner voorgaande Waarneemingen te verbeteren, om zyn groot Werk te volmaaken. In den Jare MDCCLVIII, verliet hy den Legerdienst te eenemaal; en zich nu bepaald hebbende, om te *Londen* zyn beſtendig verblyf te neemen, benoemde men hem tot Licentiaat van het Collegie der Geneesheeren, op den vyfden July diens Jaars. De rede, waarom men hier mede zo lang verwylde, was misſchien, dat hy, dus lang, geen volſtrekt beſluit genomen hadt, om zich in de Hoofdſtad neder te zetten.

Na de komst van GEORGE DEN III, ten throone van *Groot-Brittanje*, werd Dr. PRINGLE, in den Jaare MDCCLXI, aangeſteld tot Geneesheer van de Huishouding der Koninginne; en in 't Jaar MDCCLXIII, vermeerderde deeze eer, met den tytel van Buitengewoon Lyfarts der Koninginne. Op den twaalfden April deszelfden Jaars, werd hy Lid van de Maatſchappy der Weetenſchappen te *Haarlem*, en den vyf- en twintigſten Juny, Lid van het Koninglyk Collegie der Geneesheeren te *Londen*; en, by meerderheid van ſtemmen, voor de tweede keer, Raad der Koninglyke Societeit. In 't Jaar MDCCLXIV, werd hy, na den dood van Dr. WOLLASTON, Gewoon Lyfarts van haare Majeſteit. Op den dertienden February, MDCCLXVI, verkoos de Koninglyke Maatſchappy der Weetenſchappen, te *Gottingen*, hem tot Buitenlandsch Lid in het vak der Geneeskunde; en het behaagde, den vyfden van Juny deszelfden Jaars, zyne Majeſteit, aan de bekwaamheden en verdienſten van Dr. PRINGLE getuigenis te geeven, door hem tot Baronet van *Groot-Brittanje* te verheffen. Op den achttienden van July, MDCCLXVII, ſtelde wyle haare Koninglyke Hoogheid de Prinſes Weduwe van *Wales* hem aan, tot haaren gewoonen Lyfarts, op een jaargeld van honderd Ponden. In 't Jaar MDCCLXX, koos de Koninglyke Societeit hem voor de derdemaal tot Raad, en hy genoot in 't Jaar MDCCLXXII, voor de vierde keer, die zelf-

zelfde eere. In November des laatstgemelden Jaars, werd hy, na den dood van JAMES WEST, *Esq.* tot Preſident van dat aanzienlyk en geleerd Lichaam benoemd. Schoon hy, by zyne verkiezing tot die hooge waardigheid, geen minder Mededinger hadt, dan een Man van dat agtenswaardig Character, als wylen de Heer JAMES PORTER, was eene groote meerderheid van ſtemmen voor hem. Deeze was, ongetwyfeld, de hoogſte Eer die Dr. PRINGLE ooit ontving; eene Eer, by welke alle zyne andere Letter-eere niet mogt vergeleeken worden.

(*Het Vervolg in het naastkomend Stukje.*)

GEDAGTEN OVER BELANGLOOZE OF ONBAATZOEKENDE DEUGD.

Een Fragment.

(*Uit het Engelsch.*)

✝ ✝ ✝

* * * Dat de beginzels van der Menſchen gedrag geheel Zelfzoekend zyn, en hun hart te eenemaal ontbloot is van de aandoeningen der Goeddaadigheid, is eene Leer, ingeboezemd, door Lieden, die hun roem hebben zoeken te vestigen op de puinhoopen van verwoeste aangenomene denkbeelden, of door de zodanigen, wier geaartheid verbitterd is, door te leurſtellingen en botvieren aan hunne zwartgalligheid, met tegen de verdorvenheid der Menschlyke Natuure uit te vaaren. Zy klaagen, dat Daaden, ſchynbaar Weldaadig en Liefderyk, uit trotsheid hervoortkomen; dat Vriendſchap dikwyls rust op belang, en Vaderlandliefde alleen ten masker diene om Eerzugt te bedekken. —— Waarover, egter, klaagen deezen? —— Was het Menschdom zo zelfzoekend, als de zodanigen 't zelve willen afbeelden, dan kon geen der Menſchenkinderen zo onbeſtaanbaar handelen met zyne geſteltenisſe, dat hy leed droeg over het onheil van zynen Naasten, veel minder over de ongelukken en de algemeene Zelfzoekenheid des Menschdoms.

Slaat het oog op deeze ſombere Wysgeeren, indien zy anders den naam van Wysgeeren mogen draagen, die altoos over hun lot klaagen; zy beſchuldigen ons met weedom en klagten, niet bedenkende, dat zy zichzelven wederſpreeken, en dat hun weedom ten bewyze van Goedaartigheid ſtrekt.

Hun klaagen, daarenboven, ſluit in, dat daaden van Goedaartigheid noodzaaklyk zyn tot 't geluk des Menschdoms; doch dat de Natuur, te kortzigtig in haare oogmerken te voorzien,

of te stiefmoederagtig in haare huishouding, den Mensch een daar aan beantwoordend beginzel onthouden hebbe. —— Dan 'er is niets in eenig deel der Scheppinge oneenstemmig gelaaten. Waar een uitwerkzel verlangd word, daar is in de voortbrengende oorzaak voorzien. Uw zeggen heeft, derhalven, een zo zonderling voorkomen, dat ik het, zonder bewys, niet wil gelooven. Ja, het behelst in zich, dat Goedaartigheid niet alleen nuttig, maar aangenaam, en zeer uitlokkend is, en dat de Menschen het voorkomen van Goedaartigheid aanneemen, om de Liefde hunner Medemenschen te winnen! En, nogthans, is Goedaartigheid een loutere harssenschim! Vreemde onbestaanbaarheid! dat de Menschen iets, 't welk niets oorspronglyks heeft, zouden nabootzen, of hoedanigheden, welke geen bestaan hebben, navolgen!

Schets een uitmuntend Character — het Character van eenen TITUS, die zyn wellust vondt in Goeddaadigheid, die zyn tyd besteedde in de alleredelste bezigheid, het bevorderen van het welweezen der Maatschappye, die het Weeskind opnam, de Weduw troostte, een Vader zyn Volks, en de Liefde des Menschdoms, was. —— Schets een norschen Dwingeland — een NERO, de schandvlek der Menschlyke Natuure, die zich vermaakte, in beeken Menschenbloed te zien stroomen, en een vreugdelied aanhief, op het beschouwen van de elenden zyner Natuurgenooten. —— Hoe worden wy aangedaan op het bezien dier twee Characterbeelden, zo zeer tegen elkander overgestelde trekken opleverende? Zyn de gevoelens, welke zy in ons verwekken, volmaakt dezelfde? Worden wy geene andere beweegingen des harten gewaar dan die van verwondering en verbaasdheid?

„ Ja," zegt myn Tegenstreever, „ wy hebben bezef van „ Veragting en Hoogagting; de Dwingeland is het eigenaartig „ voorwerp van de eerste, en de Liefhebber des Vaderlands „ van de laatste, aandoening: doch speurt de rede na. Zelfliefde schuilt in den grond. Wy juichen den Goedhartigen Man „ toe, om dat zyn bedryf ten algemeenen beste strekt, wy „ vloeken den Dwingeland, ten oorzaake van het algemeen „ verderf, 't geen hy veroorzaakt." —— Maar zeker, is eenig onderscheid tusschen eene enkele oordeelvelling, en eene sterke aandoening, tusschen eene enkele daad des Verstands, en een gevoel van 't Hart. Liefde en Haat behooren tot het Hart; doch het onderscheiden van de strekkingen der daaden, en de beoordeeling van derzelver voeglykheid of onvoeglykheid ten algemeenen beste, is het werk des Verstands.

Dan deeze onderscheiding ter zyde gesteld, welke, egter, by eenen, die doorredeneert, behoorelyk gewigt behoudt, verzoek ik te mogen vraagen, indien Zelfliefde u bestuurt in uwe goed- of kwaadkeuring, waarom stelt gy dan belang in 't algemeen welvaaren? —— Gy antwoordt: „ Ik maak een

„ ge-

„ gedeelte uit van 't algemeen; en wat ſchadelyk of voordeelig is voor 't geheel, is ſchadelyk of voordeelig voor elk in „ 't byzonder." —— Geloof my, de opregtheid van zulk eene betuiging zou voor u nimmer de gunst des Gemeens beſpreeken, of tegen de afkeuring des Gemeens dekken. Eens genomen, gy dongt na eenigen post van aangelegenheid in den Staat, zoudt gy u dan by de zodanigen, van wier benoeming dit Ampt afhing, vervoegen, in den gewoonen ſtyl van Vaderlandliefde, met verklaaringen van yver voor Vryheid, en onbezweeke zugt voor 't Land, doormengd met ſterk uitvaaren tegen omkoopbaarheid en laage baatzugt? of zoudt gy u dezelven zoeken aan te pryzen, door aanbiedingen om uw post te bekleeden, met een hart vol Zelfliefde, en vervuld met een blaakenden yver om de belangen en grootheid van uw Huis en Geſlacht te bevorderen? —— Hoedanig ook de *Handelwyze* des Menſchdoms moge zyn, hunne *Gevoelens* hellen altoos over aan de zyde van 't algemeene welweezen. Goedaartigheid heeft de Natuur ons ingeplant: zy moge gedwarsboomd en onderdrukt, zy kan ook aangekweekt en verbeterd worden.

Laaten wy voortgaan om de gevolgen te overweegen van uwe ſtelling, dat uwe goed- of kwaadkeuring het gevolg is van bedaarde redenkavelingen, over de voor- of nadeelen voor het Menſchdom, ontſtaande uit het wel of kwalyk aanleggen van Verſtandlyke en Zedelyke vermogens. Neemt in opmerking hoe veel onderwys, diepe geleerdheid, nauwkeurig onderzoek, juist oordeel en doordringenheid, 'er noodig zy, eer wy in ſtaat zyn te laaken of te pryzen. Alle de ſtrekkingen van der Menſchen daaden moeten nauwkeurig ontvouwt, de natuur van elke aandoening moet juist bepaald, en het Character daar uit opgemaakt worden. Wy behooren de geſchiedenis des Menſchdoms voor oogen te hebben, den invloed van byzondere omſtandigheden naar wisch te wikken, te weegen en te bepaalen. Iemand zou den ouderdom van de Aartsvaderen, vóór den Vloed, moeten bereiken, en, met den onvermoeiden yver van eenen DUNSCOTUS, zich oefenen, eer hy het zich zou kunnen onderwinden, ſnoodheid ſchandelyk, en bedrog ſtraſwaardig te noemen.

Doch luister na de onfaalbaare ſtem der ondervinding. Het Hart van veelen, die weinig werks van onderzoek gemaakt hebben, vloeit over van Liefde en Goeddaadigheid, terwyl de diepdelvende naſpeurder ongevoelig blyft; hoe veele jeugdige gemoederen vertoonen zich geheel medelyden, terwyl bejaarden koel, verhard en ſtreng blyven. By de onbeſchaafdſte Volken, in de ruwſte eeuwen, ontmoeten wy de ſterkſte trekken van Zedelykheid. „ ô OSCAR, (ſprak de Koning van *Morven*,) „ doet de ſterken in wapenen bukken, doch ſpaar de zwakken. Wees een geweldige ſtroom tegen de vyanden uws „ Volks; doch, gelyk na een zagten wind, die het gras des

„ Velds

„ Velds doet golven, jegens die uwe hulp verzoeken. Zoda-
„ nig een was TREMNOR, zodanig een was TRETHAL, zodanig
„ een is FINGAL geweest. Myn arm ſtrekte zich uit tot be-
„ ſcherming der beledigden; en de zwakken rustten veilig ag-
„ ter den blixem van myn ſtaal!"

Vergun my nog eene andere aanmerking in 't midden te brengen. Wy hebben geene bewustheid altoos van deezen voortgang des Verſtands, van die onderſcheide en zamengeſtelde werkingen, om de gevolgen van zekere hoedanigheden, op het welvaaren van anderen of het welvaaren van byzondere perſoonen, te vergelyken, en alle die andere gevolgtrekkingen op te maaken, die, overeenkomſtig uwe ſtelling, het gevoel van de lof-, of laakwaardigheid der bedryven moet voorgaan. Ik werd ze nooit gewaar. Zeer vreemd, indedaad, dat dit alles in myn gemoed zou omgaan, zonder dat ik des eenige kennis droeg. —— Gy zegt, „ het is de kragt der Hebbelyk-
„ heid." —— Ik heb hooren beweeren. „ De Ziel, éénmaal
„ zekere beſluiten gevormd hebbende, handelt, by alle vol-
„ gende gelegenheden, overeenkomſtig met dezelve, zonder
„ alle de deelen van het bewys, 't geen haar tot dat beſluit
„ bragt, weder door te loopen; of, indien de Ziel dit doet,
„ het geſchiedt door hebbelykheid, met zulk eene ſnelheid,
„ dat het der waarneeming ontſnappe. Wanneer iemand op
„ zeker ſpeeltuig leert ſpeelen, is hy, in den aanvang, ver-
„ pligt, op elke beweeging zyner vingeren byzonder te let-
„ ten, by elken zet of ſtreek deeze of geene beweeging be-
„ paald te willen; doch dit alles wordt, wanneer hy eenige
„ bedreevenheid in de ſpeelkunst verkreegen hebbe, noodloos.
„ Hy begeert eenig Muzykſtuk te ſpeelen, en zyne vingers
„ beweegen zich, als 't ware, zonder eenig onderſcheid te
„ maaken." —— De opheldernde gelykenis is aartig gevon-
den; doch gaat gelukkig zeer kreupel. De geoefende Speel-
der vergeet nimmer den tyd, toen hy der kunst onkundig
was, hy vergeet nimmer hoe veel moeite die kundigheid hem
kostte. Is dit het geval van 't Zedelyk Gevoel? Wy kunnen
ons geen tyd herinneren, zelfs niet de vroegſte tydperken van
ons beſtaan, eer het Redelyk Vermogen eenige ſterkte verkree-
gen hadt, of de ontwaarwording van Zedelyke Schoonheid, of
Wanſtalligheid, trof ons met daar aan beantwoordende aandoe-
ningen. Wy kunnen ons geen tyd voor den geest haalen,
wanneer het vermogen, om de menschlyke bedryven te be-
oordeelen, ons eenigen arbeid kostte. * * *.

EUMENES.

ZON-

ZONDERLINGE ZELFMOORD VAN EEN SLAAF.

(Uit RAMSAY'S *Esfay on the Treatment of Slaves* (*).)

Een Slaaf, QUASHI geheeten, was in 't Huis van zyn Heer opgebragt, en diens Speelmakker van zyne kindsheid af geweest. Veele goede hoedanigheden bezittende, werd hy, door zynen Heer, tot Opziender over de Slaaven aangefteld, wanneer deeze by erfenis de Plantadie ten deele viel. Hy behieldt voor zynen Heer de tedere genegenheid, welke hy in zyne kindsheid voor zynen Speelmakker gevoeld hadt: en het Ontzag, 't welk de betrekking van zyn Heer hem inboezemde, werd verzagt door de Liefde, die de Herdenking aan hunne kinderlyke gemeenzaamheid, in zyn hart, leevendig hieldt. Hy hadt geen belang, onderfcheiden van dat zyns Heeren: en, in diens afweezen, verdubbelde hy zyn oppasfenden vlyt, ten einde de zaaken hier by niets mogten lyden. Met één woord, hier was de tederfte en nogthans ftérkfte, en oogfchynlyk onverbreekbaarfte band, die Heer en Slaaf kon te zamen binden.

Schoon de Heer genoegzaam kon oordeelen, wanneer hy wel gedient werd, en gereed was, om die hun post naar eisch waarnamen te beloonen, betoonde hy zich onvergeeflyk, als 'er iets misdreeven werd; en wanneer 'er flegts eene fchynbaare rede van verdenking was, liet hy te gereed voor oordeel de plaats van bewys bekleeden. QUASHI kon zich, tot genoegen van zyn Heer, niet verontfchuldigen van iets gedaan te hebben, ftrydig met den Tugtregel, op de Plantadie gebruiklyk, en werd gedreigd met de fchandelyke ftraffe van gegeesfeld te worden; hy kende zyn Heer al te wel, om te twyfelen aan het volvoeren der gedreigde ftraffe.

Een Neger, die manlyke jaaren bereikt heeft, zonder eene eigenlyk gezegde geesfeling te ondergaan, gelyk dit zommigen, by goed geluk, ten deele valt, inzonderheid als zy door eenige bekwaamheid boven hunne Medeflaaven uitfteeken, is groots op de gladheid van zyn huid, door geen geesfelflagen geteisterd: en hy zou meer moeite doen om zulk eene geesfeling te omgaan, dan veelen van ons laagfte foort van volk, om de galg te ontkomen. 't Is niet zeldzaam, dat een anders zeer gefchikte Neger zichzelven doodlyk wonde, om dat een Opziender hem, wegens een beuzeling of uit grilligheid, geflaa-

(*) Voor de waarheid van dit geval, ftaat de Eerw. RAMSAY in: dewyl hy het heeft hooren verhaalen door een Vriend van den Heer, dien het overkwam, in diens tegenwoordigheid, en deeze bekragtigde het met zyne toeftemming.

ſlaagen, of met de geeſſelzweep gedreigd hebbe, wanneer hy oordeelt het niet te verdienen. QUASHI vreesde voor deeze wonde aan zyne Eer, en maakte ongemerkt weg te komen, om dezelve te ontgaan.

't Is niet ongewoon, dat Slaaven, die verwagten gekastyd te zullen worden, wegens eenig misdryf, of uit hoofde van de opvatting huns Heeren, na den eenen of anderen Vriend van hunnen Meester zich vervoegen, en hem verzoeken, dat hy hun t'huis brenge en Middelaar zy. Dit heeft men zo nuttig gevonden, dat Menschlievende Heeren zich verbeugen over zulk eene tusſchenſpraake, en heimlyk dezelve bewerken, om de noodzaaklykheid te vermyden van beuzelingen ſtreng te ſtraffen; het zou anderzins onvoorzigtig gehandeld weezen, een opgemerkte misſlag ongeſtraft te laaten doorgaan: door dit middel wordt het gezag en de tugt bewaard, zonder tot ſtrengheid te komen. ——— QUASHI ging, derhalven, heen; beſloot en hebbende zich te verſchuilen, en zyn huid ongegeeſſeld te bewaaren, tot hy gelegenheid vondt om een Voorſpraak te verwerven. Hy verborg zich in de Neger-hutten van zyn Heer, en zyne Medeſlaaven waren te eerlyk, en hadden te veel genegenheid voor hem, om den Heer de ſchuilplaats deezes weggeloopenen te ontdekken. Indedaad, het is nauwlyks mogelyk, in eenig geval, den eenen Slaaf tegen den ander te doen getuigen, zo veel meer eerlykheids bezitten zy dan de *Europeaanen* van een laage afkomst, over 't algemeen.

De volgende dag was een Vreugdedag: dewyl zyns Meesters Neef meerderjaarig geworden was. QUASHI hoopte in dien vreugdetyd een gunſtigen luim aan te treffen; doch eer hy zyn oogmerk kon volvoeren; misſchien juist als hy uitging om iemands tusſchenſpraak te zoeken, ontmoette hy zyn Heer onverwagt, in 't veld wandelende. QUASHI, hem ontdekkende, zette het op de vlugt; de Heer, een vlug en ſterk Man, hem agter na. QUASHI ſtruikelde, zo als de Heer zyn hand uitſtrekte om hem te grypen. Zy vielen beiden, en worſtelden. QUASHI was desgelyks een ſterk Karel, en zyn drift zette hem kragt by. Eindelyk, na veel worſtelens, waar in nu de een dan de ander boven lag, kreeg QUASHI de overhand, en ging op zyn Heer, die nu buiten adem was, zitten, en hield hem onder. Op 't oogenblik dat de Heer dus onmagtig lag, haalt QUASHI een ſcherp mes uit de zak, en terwyl de ander vol ſchriks den doodſteek verwagtte, ſprak de Slaaf hem toe:

„ Myn Heer, van een Kind af werd ik met u opgevoed; een
„ Jongen zynde, was ik uw Speelmakker; ik heb u als my-
„ zelven bemind; uw belang te bevorderen was myn eenig
„ oogmerk; ik ben onſchuldig aan 't geen, waar van gy my
„ verdenkt; was ik ſchuldig geweest, myne verknogtheid aan
„ u mogt voor my gepleit hebben. Nogthans hebt gy my
„ veroordeeld tot eene ſtraf, van welke ik altoos de ſchand-

„ ly-

„ lyke merktekens zou hebben moeten draagen ; langs deezen „ weg kan ik dezelve alleen ontgaan!" —— Deeze woorden geſprooken hebbende, haalde hy uit al zyn magt het mes door zyn eigen keel, en viel dood neder op zyn' Heer, die bevlekt met dit bloed oprees.

DE HALFGESCHOOREN ACTEUR.

LE GRAND reisde met LA THORILLIERE; de laatſte hadt zich, uit hoofde eener ongeſteldheid, in eenige dagen niet laaten ſcheeren. Omſtreeks *Lyon*, zag LA THORILLIERE een Kasteel, bewoond door eene Dame, welke hy voorheen kende. Hy kreeg het in den zin haar te gaan zien; LE GRAND kon, wat hy ook mogt doen, hem niet afbrengen van dit opzet, en beweegen om de reis te vervorderen. LA THORILLIERE ſtapte af in een Herberg, en vroeg om een Barbier: deeze werd opgezogt, terwyl de Acteur ſchoon linnen kreeg. LE GRAND wilde hem deezen gril betaald zetten, onderrigtte den Barbier welk een rol hy moest ſpeelen, en gaf deezen een ſteekpenning. — Terwyl hy bezig was met LA THORILLIERE te ſcheeren, vroeg LE GRAND, „ of 'er niet veel ſtruikroovers daar omſtreeks waren?" De Barbier antwoordde, met de uiterſte bedaardheid: *Zeer veel; doch het zal haast gedaan weezen. Ik heb*, (zeide hy, al voort ſcheerende) *eergisteren 'er vier gegeeſſeld en gebrandmerkt, giſteren 'er drie opgehangen; morgen moet ik 'er een radbraaken.* ... Hy hadt geen tyd één enkel woord meer te ſpreeken. LA THORILLIERE, hem voor den Beul houdende, ſtiet den knaap van zich, en klom met een halfgeſchooren Baard op 't Rytuig. LE GRAND verhaalde niet, voor dat zy te *Parys* gekomen waren, welk een trek hy hem geſpeeld hadt.

LUCHT-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, AUGUSTI, 1784.

		Bar:	Th:	Wind.		Bar:	Th:	Wind.	
1	20.	3-4	64	ZW	1 wolkig zb.	17	29. 0-7	63	NW	4 z. betr. wolkig
		4-3	70½	W	1		— 0-7	68	NW t N	4
		4-6	56	NNW	2 helder		— 0-7	55	NNW	3 wolkig
2		5-0	63	ZW	2 z. betr. iets R.		— 0-9	56	N t O	6 z. betr.
		5-1	72½	W	1	18	— 1-0	62		8 wolkig
		5-0	60	NO	1 o. helder betr.		— 1-0	53	ONO	7
3		4-0	64½	O t N	2	19	— 0-5	54	O t N	8 donker R.
		2-9	75		3 —— betr.		— 0-2	63	O	6 ——R.
		1-6	66	NO	2 z.b.zw.wolken wl.		— 0-0	56		4 ——R.
4		1-8	70	O	1 nagt zw. D.B.R. zw. wolken		28. 11-8	56	—2WZW	4 zw. R.
		1-6	79*	— 1. ZW	1	20	29. 0-2	67	NO 1 Z	0 wolkig o. held.
		1-5	68	NW	0 o. helder		— 1-5	61½	NW	0 betr. dampig
5		1-0	68	ZW	2 wolkig	21	— 1-5	63½	O	1 wolkig.
		1-0	70	W	4		— 1-0	71½	O t N	1 o. helder betr.
		0-5	62	W t Z	10 z. betr. iets R.		28. 11-8	62½	N o W	6 dampig donker
6	28.	11-5	61½	ZW	12 zw. R.	22	— 9-0	64	NO	4 donker D. B. R.
		11-0	68	W t Z	10 —— donker		— 7-5	63	ONO	10 ——R. z. betr.
		9-0	61	WZW	14 —— geh. nagt		— 7-0	59	ZZO	4 wolkig donker
7		7-5	59½	NW	10 zw. wolken Rb.	23	— 7-0	59	— 2 W	3 donker R.
		10-5	67		8 z. betr. Rb.		— 6-9	64	ZZW	6 ——R.
		11-1	52½		3 ——Rb.		— 7-3	89½	NW	6 ——R.
		11-9	55	NNW	8 zw. wolken Rb.	24	— 9-0	58		4 ——R.
8	29.	0-8	60	NW 10 à 12	—— R. H.		— 10-2	65		5 z. betr.
		1-3	49	NNW 6 à 10	—— R. H.		— 10-6	55	WNW	2 donker
		1-4	58		6 wein. wolken Rb.		— 10-0	57	ZW 2 W t Z	2 wolkig o. helder
9		1-0	62	N t W	4	25	— 9-7	65	— 3 O	1 donker zw. R.
		2-7	48½*		2 o. helder		— 9-5	59	NNO	4 ——R.
		3-0	55½	ZW	2 wolkig		— 9-6	59½	N	4.6 —— zw. R.
10		3-1	56½	Z	3	26	— 10-2	61½	N t W	4 —— Rb.
		3-2	56		2		— 11-6	57		7 —— Rb.
		3-3	54½		2	27	29. 0-5	59	NW t N	5 z. betr.
11		3-5	74½	NW 1 ZW	1 zw. lugt		— 1-4	63		6 donker
		3-5	95	W	1 donker		— 0-3	51½	N W	3 betrokken
		3-6	93	WNW	2 wolkig	28	28. 11-2	58	ZW t Z	6 z. betr.
12		3-7	71	NW	2		— 10-0	67½	Z W	9 donker Rb.
		4-0	62	NNW	2 o. helder betr.		— 7-8	59		12 —— Rb.
		3-8	63	ZW t Z	2 z. betr.		— 6-8	53½	W t Z 12à14	14 zw. wolken zw. R.
13		3-7	74	WZW	3	29	— 8-2	64	W	11 z. betr.
		3-8	62	W	2 —— o. held.		— 10-0	54	WNW	8 ——zw. R.
		3-8	65½	WNW	2		— 11-2	56	—2 N t O	0 iets R. wolkig
14		4-2	75	NNW	2 wolkig	30	— 11-5	67	NO	2 o. helder
		4-6	62	N	2 o. helder		— 11-5	53½	ONO	1 wolkig
		4-8	64		2 betr.		— 10-2	57	OZO	4 donker Stofr.
15		4-9	70		3 wolkig	31	— 10-0	72	WZW	3 z. b. betr.
		4-4	59	NNW	2 o. helder		— 9-9	63		4 zw. R.
		3-2	64	WZW	2 helder					
16		2-1	76		4 o. helder					
		0-9	63½	W	3					

29. 0 44/50 | 62 12/50 | 4 2/10

Bar. den 7 's mo. 6 u. 28. 7. o.
Th. den 2 's av. 11 u. 61.
4 —— 11 u. 69½.
7 —— 12 u. 53½.
9 —— 11 u. 48.
10 's mo. ¼ u. 47½.
—— 's av. 11⅜ u. 54½.

Den 11 's mo. 6¼ u. 54
22 's av. 11 u. 60
24 —— 12 u. 56
27 —— 11 u. 52
29 's mo. 6¼ u. 59
30 —— 5¼ u. 52½
—— 's av. 11 u. 54

's mo. 60 7/52
's mid. 68 13/52
's av. 58 26/52

Op den 11 was zeer byzonder, dat de warmte 20 gr. klom, terwyl de wind uit het Z tot NW

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

BESPIEGELING VAN GOD, ALS SCHEPPER.

(*Vervolg en Slot van Bladz.* 419.)

Thans is de vyfde dag ten einde. — De zesde, de laatſte dag der Schepping begint aan te breken, nadat de duistere nagt is voorby gegaan. —— Een dag, —— voorwaar een groote dag; — een dag waarop men kan zeggen; dat de grond gelegd is tot alle, tot de zonderlingſte, gebeurtenisſen op dezen Aardkloot; voor zo verre het deze dag is, op welken God den Mensch gemaakt heeft. ——— Dan, eer hy dit uitmuntendſte zyner ondermaanſche Schepzelen voortbragt, ſchiep hy nog een minder ſoort van Wezens, mede geſchikt om de Aarde te bewoonen. Zyn bevel luidde aldus. „ De aarde brenge „ levende Zielen voort, naar hunnen aart; Vee, kruipend, en wild Gedierte der aarde, naar zynen aart." ——— De groote Schepper deed dit alles met een woord ſprekens op die wyze voorkomen, en het zelve beſchouwende, zag Hy, „ dat het goed was."

Ziet daar een talloos heir van Gedierte vertoont zich van ſtonden aan, zo dra de Almagtige ſpreekt, op het Aardryk. —— Al wat zich in het veld, in holen, in wouden of wildernisſen onthoud, met één woord, welk gedierte het ook zy, het komt op het Aardryk te voorſchyn; van de kleinſte Made, van het onzigtbaarſte Diertje, dat, door zyne onnagaanbare kleinheid, aan het bloot oog ontſnapt, tot den grooten Oliphaut en ſoortgelyken, ontvangt op dezen dag zyn beſtaan. — Van ſtonden aan, op het bevel des grooten Scheppers, ronkt al aanſtonds het nyvere Bytje wyd en zyd door de lugt, om op de geurige bloempjes te azen, en daar uit den zoeten honing te zamelen. —— Eene bende van vliegende Inſecten maakt alom een ruiſchend geluid; — vliegt door de dunne lugt, zet zich hier en daar op kruid of bloem onagtzaam neer; — ryst, na een oogenblik rustens, weer op, en ſnort, en vliegt met verbazende ſnelheid door de

lugt. —— Hier bezoeken de witte en bruingeſpikkelde Kapélletjes de jeugdige Veldbloempjes, en vliegen al wapperende ginds en herwaards, van kruid op kruid en bloem op bloem; terwyl de vrolyke Veld-krekel onder de jeugdige graſcheutjes rusteloos zit te zingen. —— Hier huppelt het dartel Geitje door den malſchen beemd. —— Daar ligt het zagtaartig Lam gerust op het jeugdig gras neder, naast den Wolf, zonder de minſte vrees. —— Gints ſpringt het ſpeelziek Konyntje door het veld, verſchuilt zich in het digte woud, of verbergt zich in zyne onderaardſche wooning. —— De Haas durft zich gerust in 't veld buiten de bosſchen op zyn leger nederleggen, nog niet bevreesd, gelyk in latere dagen, van door de ſnuffelende Brakken ontrust, of door de ſnelle Hazewinden nagezet, te zullen worden. —— De gladde Melkkoe graast in de jeugdige beemden; en 't moedig Paard draaft door de wyde vlakten. —— Noch veld, noch bosch, heeft eenig verſlindend gedierte. —— De Wolf is niet wreed; de Tyger is een zagtaartig Lam gelyk; de Beer is noch norsch, noch roofzugtig; de moedige Leeuw jaagt den veld- en wouddieren, door zyn yſelyk gebrul, geen killen doodſchrik aan; en de Slang is handelbaar, doende geen gedierte voor zynen vergiftigen ſteker vrezen.

Aldus bragt het Aardryk, op het bevel des Oneindigen Scheppers, allerleie ſoort van Vee, kruipend en wild Gedierte, elk naar zynen aart, voort; en die allen ontvingen te gelyk het zegenend uitdrukkelyk bevel, „ van te wasſen en te vermenigvuldigen." —— ô Aanbiddelyk Wezen, dat aan alle dingen het beſtaan geſchonken hebt! — Hoe vele, hoe menigvuldig vele zyn tog uwe Werken; — ze zyn tot verbazing vermenigvuldigd! —— Wie kan derzelver aantal opzommen; — en wie moet zich by derzelver overpeinzing niet verwonderen! —— Wie moet U niet geſtadig loven, ô Allerhoogſten, en uitroepen, Gy hebt alles met de grootſte wysheid gemaakt, en voortgebragt!

Als nu het Aardryk van Gras en kruid, van Planten en heesters, van Bosch en boomen, rykelyk voorzien was; als de wateren krielden van Visch; de lugt wemelde van allerlei Gevogelte, en allerlei ſoort van Vee, kruipend en wild Gedierte over den Aardbodem verſpreid was, toen ontbraken 'er op het Aardryk alleen nog maar Redemagtige Wezens, om aan dat alles deel te hebben, om des Scheppers grootmagtige daden op onzen Aard- en Waterbol met ver-

verwondering te vermelden. —— Dit deed den Almagtigen, ziende dat alles goed was, en aan zyne hoogwyze doeleindens juist beantwoordde, aldus in den hoogen Hemel ſpreken. „ Laat Ons Menſchen maken naar Onzen „ beelde en naar Onze gelykenisſe;" en Hy ſchiep voorts de Menſchen naar zynen beelde en naar zyne gelykenisſe. —— Welk een voortreffelyk Schepzel komt hier mede op het laatst te voorſchyn! —— Hoe munt de Mensch uit boven alles wat op het Aardryk was voortgebragt! —— Naar Gods beeld, naar 's Makers gelykenis is hy gemaakt! — dit klimt hooger, dan een eindig verſtand bevatten kan! —— Geen der overige Schepzelen was gevormd naar Gods gelykenis; en daarom zou de Mensch ook heerſchappy voeren over al het Gedierte des Velds, over alle de Viſchen der Zee, en over alle de Vogelen des Hemels. —— Het ganſche Aardryk, en al het geſchapene op het zelve, was zyner heerſchappye onderworpen.

Zie daar nu de Mensch, het pronkſtuk van Gods Almagt; de Heer en Koning van al het ondermaanſche, als onder zyne heerſchappy en beſtiering geſteld. —— Zie daar nu de Mensch, het voortreffelykſte Wezen onder het talloos heir van Schepzelen van den ganſchen Aardbodem. —— Het enige Schepzel in zyne ſoort. Gene gelykzoortige Wezens als Hy is, zyn 'er nog aanwezig. —— Hy ſtaat alleen; en is de enigſte Mensch op aarde.

Hoe luisterryk ſchitteren hier de aanbiddelykſte volmaaktheden des Scheppers uit! — In dit Schepzel, in dit Pronkſtuk, verenigen zich zamen, leven, beweging, verſtand, wil en oordeel! — De Almagtige blaast in hem eene levende ziele, eenen onſtoffelyken, eenen onſterfelyken geest, die redelyk werkzaam is; die denkbeelden vormt, ſcheid en zamenvoegt; die, uit de vergelyking van denkbeelden, wettige gevolgen trekt. —— Eenen onbeſmetten geest, volmaakt uit de handen des Makers gekomen.

Tot dus ver heeft geen voorwerp meer verwondering kunnen verwekken; want hier in dit klein beſtek verenigen zich alle de wonderen der ganſche geſchapenheid; alle de wonderen van des Scheppers Alvermogen en Wysheid. —— Dat nu alle tongen den lof des Grooten Scheppers vermelden, vertellen tot aan de einden der Aarde! — Dat alles wat looven kan zich verenige, om de eer van zynen Maker te verkondigen! —— Maakt Hem groot gy Hemelen, en gy Inwooners der boven Gewesten, pryst zynen naam, in het vermelden zyner daden; en verwondert u

over des Makers verdere wyze ſchikking omtrent dezen eerſten Mensch! —— Hy plaatſte hem terſtond in eenen ſchoonen, eenen verruklyken Lusthof, dien Hy, van alles, wat hem nuttig, verkwikkelyk en aangenaam zyn kon, ryklyk voorzien had. Daarin ſtelde Hy hem als Heer en Vorst over al het geſchapene, aan wien alles onderdanig moet zyn. —— Ten dien einde beveelt de Alwyze Schepper alle levende ziele, alle levend en zich bewegend Schepzel, al het Gedierte des Velds, en 't Gevogelte des Hemels tot Hem te komen, op dat elk van hun zynen naam ontvangen zoude; zo als best overeenkwam met deszelfs aart en natuur. Het Gedierte gehoorzaamt, het nadert, als in onderwerping aan den Mensch, om van hem een naam te ontvangen; en hy benoemt elk hunner naar zynen aart. ——— Paar aan paar verſchynen zy voor hem; elk is vergezeld van zyne Gade. —— Maar helaas! voor zichzelven mist de Mensch alleen zulk eene Gade. —— Dan de weldadige Schepper ſpreekt: „ Het is niet goed, „ dat de Mensch alleen zy; Ik zal hem eene hulpe ma„ ken, die tegen hem over is." ——— Hy brengt daarop over hem een diepen ſlaap. ——— De Mensch, onbewust wat in zynen ſlaap gebeuren, en hem by zyne ontwaking bejegenen zoude, ligt gerust op het jeugdig Aardryk in het malſche groen, denkelyk onder eenen koelen lommer, neder. ——— En de Here God neemt in dien ſlaap eene van deszelfs ribben, waar van de plaats met vleesch werd toegeſloten, en bouwt daar van eene Vrouwe. De Mensch, uit zynen ſlaap ontwakende, ziet in het rond om zich henen. ——— Dan welk eene verwondering, welk eene verbaasdheid, grypt hem aan! — door eene onuitſprekelyke vreugd vervoerd, — roept hy uit: „ deze is ditmaal been van myne benen, en vleesch van „ myn vleesch!" ——— Hy ziet een Mensch, een Wezen van gelyke beweging, als hy zelve is! ——— 'Er ſtaat een Mensch, voor zyn ontwaakt, dog verbaasd, gezigt! ——— Eene Vrouw, uit den Man genomen, word hem geſchonken tot eene hulpe, welke tegen hem over is; —— die het gebrek vervulde, dat nog by hem plaats had. ——— Die alles voor hem op aarde was, wat hy van zynen Schepper kon begeren; en die hy boven alles, wat op aarde was, zou aankleven en waarderen.

Zie daar nu een paar Menſchen op het Aardryk; — geſchikt om het Menschdom op het zelve voort te planten. ——— Een paar Menſchen, door God als in één oogen-

oogenblik voortgebragt, in dien ſtand en volkomenheid, waartoe anders enige jaren vereiſcht worden. —— Een Paar Menſchen, geſteld in den ſchoonſten Lusthof, om aldaar alle aardſche zaligheden te ſmaken; —— om aldaar te leven in de blakendſte gunst van den grooten Schepper; — om aldaar zich geſtadig te verwonderen over de daden des Allerhoogſten, over de groote werken Gods; —— om hunnen Maker te dienen, te vrezen, en te eerbiedigen; —— om Hem te looven, in de grootheid zyner Goedertierenheid, in de ſterkte zyner Magt, en het voortreflyke zyner Wysheid. —— Zie daar een paar Menſchen op de Aarde, in den gelukkigſten ſtaat, dien men zich verbeelden kan; daar zy, als bezitters van het geſchapene, een onbetwistbaar beſtuur over het zelve voeren; terwyl ze eene gemeenzame verkering hebben, met den God, den Albeſtuurder van Hemel en Aarde! —— Zie daar twee Getuigen, om de wonderen des Allerhoogſten te vermelden, te vertellen aan hunne Kinderen en Kindskinderen, tot in het late nageſlagt: — om onder het zelve te verbreiden de grootmagtige daden des Oneindigen Scheppers; —— de peillooze diepte zyner Wysheid, het onbeperkte zyner Almagt, en het oneindige zyner Goedwilligheid, om allen zynen Schepzelen, dan inzonderheid zynen redelyken Schepzelen, wel te doen. —— ô Zalig! ô Allergelukkigst Paar! —— Levende in de gemeenzaamheid, en delende in alle de gunſten van uwen God, uwen grooten Maker! —— Levende in de blankſte onſchuld, zonder leed of ſmart te kennen; —— zonder eenige knaging of wroeging van het geweten onderworpen te zyn, in eene volkomen bewustheid, dat alle uwe daden en bedryven Gode aangenaam zyn; als inſtemmende met zyne heilige wetten en bevelen! —— ô Gelukkig Paar! met den hoogſten lust en de vuurigſte begeerte bezield, om den wil van uwen grooten Schepper te eerbiedigen en te betragten! —— bedeeld met een onbeneveld verſtand en oordeel, om de zaken op hare regte waarde, op haren juisten prys te ſtellen; en te gelyk voorzien met eenen opregten wil, om in alle gedagten, woorden en werken te leven naar het welbehagen des grooten Gods. —— ô Zalige —— ô Allergelukkigſte toeſtand! —— Den grooten Schepper, den oneindigen God te hebben tot zynen grootſten Vriend, en Weldoener; —— in de blankſte, en volmaaktſte onſchuld te leven; en alzo ook te delen in de blakendſte liefde van zynen oneindig goedgunſtigen Ma-

ker? — ô Zalige toeſtand! deelgenoten te zyn van de oneindige Godlyke liefde, en met onuitſprekelyke goedertierenheden, onafgebroken, dag en nagt omringd te worden!

Zie daar nu het werk der Schepping met enige flauwe trekken geſchetst! —— Welk eene Majeſteit is de uwe, ô God! welk een onbegrypelyk Wezen zyt Gy, ô Euwige Schepper? —— Wy zyn enkel niets by U te agten. —— Myne beſpiegelingen verlenen ſlegts eenige flauwe trekken uwer grootheid; myn vermogen gaat niet verder; ook kan zelfs de bekwaamſte der Stervelingen, het oneindige uwer grootheid niet bevatten! —— In zes dagen hebt Gy dat groote werk der Schepping volbragt; —— de Mensch was het laatſte Pronkſtuk uwer Almagtige vingeren; — — goed, volmaakt goed en opregt uit de handen zynes Makers gekomen; — gelukkig, volmaakt gelukkig, in den ſtand waar in hy geplaatst was!

Ziet daar nu, geëerde Lezers, onze beſpiegelingen omtrent het Scheppingswerk, en den volmaakten gelukſtaat van het eerſte paar Menſchen. —— Indien wy dezelve verder voortzetten, zouden wy al ras dit gelukkig paar, door eigen moedwil van dien gelukkigſten ſtaat verſteken, tot den allerjammerlykſten, den deerniswaardigſten, toeſtand vervallen zien. Dan, voor tegenwoordig wil ik liever myne Beſpiegelingen ſtaken; veelligt zal ik, zo God my lust en gezondheid ſchenkt, in 't vervolg van tyd, den Mensch nog wel eens nader beſchouwen, zo in den ſtaat van beproeving, als in dien van verkeerdheid.

C. V. D. G.

VERHAAL VAN DE KONSTBEWERKING, EN GELUKKIGEN UITSLAG, DER DOORSNEDE VAN DE SCHAAMBEENDEREN; gedaan in 's Gravenhage, door den zeer Ervaren Heere J. C. DAMEN, *'s Lands en Stads Heel- en Vroedmeester*, den 20 October, 1783;

Medegedeeld aan de Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen,

DOOR

PETRUS CAMPER.

Reeds over lange, hadt de Heer DAMEN my verzogt, om dit verhaal van de Doorſnede der Schaambeenderen, aan de

de Huisvrouwe van *Casper Stols* gedaan, UWE. toe te zenden: ook zou ik dit daadelyk in het werk geſteld hebben, was ik niet, tegen wil en dank, daarin door verſcheidene gewigtige omſtandigheden, verhinderd geworden. De tyd nu zo lang verloopen zynde, heb ik intusſchen nodig geoordeeld, om, als ik in den Haag gekomen zoude zyn, de gevolgen daarvan zelf te onderzoeken, ten einde niet alleen het naar waarheid opgeſtelde verhaal, van den Heere DAMEN, maar teffens den uitſlag daarvan, zo als die den 23 Juny, van dit jaar, en dus agt maanden na de Konstbewerking, door de Heeren VAN DE LAAR, DAMEN en my, op een onbevooroordeeld onderzoek, zyn bevonden, aan onze Landsgenooten te konnen mededeelen: by deeze gelegenheid beloove ik teffens het verſlag van twee dergelyke Konstbewerkingen, in den jaare 1779, door den zeer ervaren en kundigen Stads Heelmeester van Z. Bommel, JOH. VAN MUNSTER, gedaan, te zullen mededeelen: ook deeze zou ik eerder uitgegeeven hebben, indien zy niet verſcheidene ophelderingen, zedert ingekomen, vereischten.

Dan, aangezien deeze *Letteroefeningen*, niet alleen door Mannen, maar ook door veele van onze ſchrandere Vrouwen, met ſmaak en vrugt geleezen worden, die, tegens haare verwagting, de ongelukken voor haar geſlacht beſtemd, leezende, niet zonder rede verſchrikken zouden aan zulke bittere moeijelykheden onderhevig te zyn, en teffens vreezen zouden om Moeders te worden, even als of het kraambedde, met dergelyke ſchroomelyke toevallen, zeer dikwyls verzeld wierdt; zo heb ik nodig geoordeeld, hier vooraf by te moeten voegen, 't geene ik reeds in het Vde Deel van de *Verhandelingen, der Koningl. Academie der Heelkonst te Parys*, pag. 736, aangetoond hebbe, naamlyk; dat de Natuurlyke Verlosſingen, in Amſterdam, gemeenlyk tot de moeijelyke ſtaan, als 175 tot 1: en, dat 'er van die moeijelyke zeer veele niet alleen, maar verre weg de meeste, door de konſtige hand van bekwaame lieden gelukkig worden gered, offchoon het my onmogelyk geweest is, daar van, in ons Land, de juiste evenredigheid te bepaalen. Myne weldenkende Landsvrouwen zullen ondertuſſchen opgebeurd konnen worden, door de zeer nette Waarneemingen te Londen, in het Kraamhuis van West-Munſter, door den beroemden Geneesheer en Vroedmeester BLAUD, in de *Philoſoph. Tranſact.* Vol. LXXI. Part. 2. No. 22. p. 355. medegedeeld; omtrent 1897 Geboortes, naamlyk; waarvan 1792 allernatuurlykst, en ſlegts 68 wel tegennatuurlyk, waren,

ren, maar eene gelukkige uitkomst hadden; dat van de overige agt, inzonderheid, de vermindering van het hoofd vereischt hadden, om met behoud der Moeders verlost te konnen worden; zo evenwel, dat eenige zamenloopende toevalligheden, voornaamlyk, de oorzaak waren: want twee van die ongelukkige Moeders kraamden naderhand zeer voorſpoedig; de derde baarde een klein en zwak Kind; de vierde verloste op de zevende maand, zonder kwetzing van het Kind nodig te hebben, offchoon het Kind zelve in de verlosſing ſtierf. Van de overige vier wordt niets gemeld.

Waarneemingen, van dien aart, moeten de zwakke Kunne overtuigen, dat die ſoort van Konstbewerkingen, in haare omſtandigheden niet minder akelig voor den Heelmeester, dan voor de ongelukkige Moeders, zeldzaam zyn, en meest al plaats hebben by zulke Vrouwen, welkers lighaam zeer kwalyk gevormd is, vooral, wanneer al vroeg in de Kindſche jaaren, de ruggraat, door eene algemeene zwakheid krom, en de heupenbeenderen diep ingedrukt, zyn geworden.

De oude Geneesheeren hebben wel eer, om dat de waarde van de Kinderen, wegens het recht der Ouders, niet geteld wierdt, zodra de verlosſing moeijelyk bevonden wierdt, de Kinderen vernield, en by ſtukken afgehaald, gelyk by C. CELSUS gezien kan worden.

De zeden der Volkeren, door den Christelyken Godsdienst naderhand verbeterd en verzagt geworden zynde, gaven vervolgens gelegenheid, dat ook de Heelmeesters hunne vlyt aanwendden, om Moeder en Kind beide te behouden. De Keyzerlyke Snede, hoe gevaarlyk ook voor de Moeder, wierdt daartoe als het eenige middel voorgeſteld, en in deeze verlichte Eeuwe de Doorſnede van het zagte Kraakbeen, tuſſchen de Schaambeenderen gelegen, om, even als de Natuur dikwyls door rekkinge der banden doet, het beenig bekken der Vrouwen zo te verwyderen, dat het Kind levendig geboren, en de Moeder teſſens bewaard wierde. De onſterfelyke Dr. SIGAULT gaf daartoe het eerſte denkbeeld, 't welke ik, getroffen door haare nuttigheid, voortzette, en op levendige Dieren met een gelukkigen uitſlag in het werk ſtelde, gelyk aan alle onze Landgenooten genoeg bekend is, uit mynen Brief over dit onderwerp, aan den met recht beroemden Amſterdamſchen Heelmeester VAN GESSCHER geſchreeven, en niet minder uit alle de tegenſchriften, deels uit onkunde, deels uit afgunst,

gunst, en meest al uit bedilzucht, geschreeven. Daar het de plicht van allen was, aangezien de ondervinding de mogelykheid van die Konstbewerking in zommige gevallen bevestigde, om haar met alle vlyt te volmaaken, en het gebrekkige zodanig te verbeteren, dat zy met meerder zekerheid, en met meerder voordeel, konde geoeffend worden, tot nut der ongelukkige Moeders, tot voordeel der Kinderen, en tot troost der Huisvaders. De konst van Steensnyden is niet in den korten loop van vyftien jaaren, maar van veele Eeuwen tot die volkomenheid gebragt, waar mede zy thans verrigt wordt. Hoe eenvoudig, en hoe zeker, is de Inënting der Kinderpokjes niet langzaamerhand gemaakt?

De Fransche, de Engelsche, de Hoogduitsche, en voornal onze Nederlandsche Geneesheeren, en onder die meestal zulke, welke geene de minste ondervindinge hadden, hebben, met ongemeenen yver, deeze nieuwe manier als verschrikkelyk afgeschilderd, zonder beter in de plaats voor te stellen.

De Londensche Geneesheer en Vroedmeester, OSBORNE, heeft, in zyne *Essay on laborious parturition, in which the division of the symphysis pubis is particularly considered*, in den jaare 1783 uitgegeeven, deeze bewerking uit verwonderlyke grondbeginzels tegengesprooken; ook geloof ik dat een yder dit zou moeten doen, wanneer hy even als de Heer OSBORNE oordeelde, dat een Kind in 's Moeders lighaam te vermoorden, noch pynelyk voor het Kind, noch hartgrievend voor de Moeder, noch een wezenlyk verlies voor de Maatschappye zynde, in vernaauwde bekkens geoorloofd was: wy denken 'er geheel zo niet over, en weeten daarenboven, by ondervinding, dat de Moeders wel degelyk haare vrugt zo groot eene liefde toedraagen, van zonder aanzien van smert of gevaar, alles te willen ondergaan, indien zy slegts een levendig Kind verkrygen konnen. De Huisvrouwe van *Casper Stols*, die edelmoedige en roemwaarde Moeder, welke het onderwerp van het volgend verhaal is, betoonde dit op de doorslaandste wyze. Dikwyls heeft my de ondervindinge geleerd, dat de baarende Vrouwen, welke ik in moeijelyke gevallen bystond, allen moed en bedaardheid verlooren, en troosteloos waren, als zy vernamen dat haar Kind dood was. By de armste Vrouwen zelve, heb ik dit verscheidenemaalen waargenomen; zo diep is de liefde tot de

Kinderen, door den Voorzienigen Schepper, in het hart der Vrouwen ingeſchapen!

Dan, hoe zeer ik die wyze van redeneeren by den Heere OSBORNE afkeure, kan ik niet dan met lof melding maaken van zyne allernuttigſte Waarneemingen, omtrent de juiste grootte der bekkens, langs welke Kinders levendig konnen geboren worden, en vooral omtrent die vernaauwde bekkens, welke de vermindering van het Kindshoofd noodwendig vereiſchen: ook verdient deeze zyne uitmuntende manier van aanpryzing, van zodra het den Heelmeester bekend is, dat het Kind om die reden niet levendig geboren kan worden, en men noch de Keizerlyke-, noch de Schaambeenderen-ſnede wil beproeven, aanſtonds het hoofd te openen, dat is eer de vergeefſche poogingen van Moeder en Kind, de tedere Lyfmoeder zodanig kneuzen, dat men eindelyk, tot den haak te vergeefsch zyne toevlugt neemende, beide te gelyk ziet ſneuvelen. Zyne manier om als het hoofd geopend is, niet dan na verloop van 36 uuren, de verlosſing te beproeven, is indedaad uitneemend: binnen dien tyd, immers, perſen de weën het verminderde hoofd dikwyls zelve voort, en de bykomende lucht doet de beenderen van het geopende hoofd, door bederf, zo ſterk vermurwen, dat het door eene ongelooſelyke kleine opening naderhand gebragt kan worden. Op deeze wyze verloste hy eene ELIZABETH SHERWOOD, welkers bekken over dwars 1¼ duim, en van het Schaam- tot het Heiligbeen ſlegts ¾ duim wyd was. Ibid p. 75.

Hy ſtelt in het algemeen, dat een bekken, naauwer dan 3 duimen, geen levendig Kind kan doorlaaten; en dat in een afſtand van het Schaam- en Heiligbeen van 2¼ duimen, de vermindering van het hoofd, de Keizerlyke-, of Schaambeen-ſnede vereiſcht worde; of dat beide Moeder en Kind noodzaaklyk ſterven. Ibid p. 30, 31.

Ik kan nogthans niet voorby te moeten melden, dat ik weinig te vrede ben over zyne behandeling, omtrent myne voorſtelling tot die nieuwe Konstbewerking. Hy heeft mynen Brief met geene oplettendheid geleezen, en zig vryheden veroorloofd, waar over ik hem door eenen Brief onderhouden hebbe; en waarmede hy geen erg bedoelt meent te hebben, zo als my vervolgens door zynen en mynen Vriend, den Heere F. SIMMONS, is bevestigd geworden.

Deeze Voorreden ſcheen my vereiſcht te worden, om onze Landslieden van beider geſlacht, en inzonderheid de Heelmeesters, het gewigt van het volgend verhaal, my woor-

woordelyk door den Heere DAMEN medegedeeld, met meerder oplettenheid te doen bezeffen.

Verhaal van de Konstbewerking, en gelukkigen uitſlag der Doorſnede van de Schaambeenderen, gedaan door J. C. DAMEN, *'s Lands en Stads Heel- en Vroedmeester, in 's Hage, den* 20 *October*, 1783.

Door veele Konstgenooten, zoo van hier als elders, wierd ik geduurig aangezogt, om aan hun te doen toekomen een omſtandig en naauwkeurig bericht van de Doorſnyding der Schaambeenderen, door my aan de Huisvrouw van *Casper Stols*, Zilverſmitsknegt, in den Haage woonagtig, op den 20ſten October des voorleeden Jaars 1783 verrigt; mitsgaders van derzelver gevolgen en goeden uitſlag.

Dan, aangezien de bezigheden, die myne practyk my dagelyks verſchaft, my geen tyd genoeg overlieten om een ieder deswegen afzonderlyk te ſchryven, was het geſchikſte middel om aan het verlangen van veelen te gelyk te kunnen voldoen, een beknopt en zaakelyk verhaal van de waare geſchaapenheid, de omſtandigheden, en van de wyze op welke deeze Konstbewerking door my verrigt is, zoo wel als van den allergewenschten uitſlag derzelver, door den druk gemeen te maaken; of ſchoon ik hier in, tegens myne gedagten, door verſcheidene tusſchenkomende bezigheden, verhinderd ben geworden.

Hoe zeer ik my de kortheid voorgeſteld hebbe, vinde ik my egter verpligt, alvorens tot het verhaal der verrigte Konstbewerking zelve over te gaan, vooraf een kort verſlag te doen van de twee allermoeielykſte baaringen, welke deze Vrouw te vooren gehad heeft, in welke beide gevallen de doode vrugt, met gevaar van haar leven, door my heeft moeten afgehaald worden; hier door zal een ieder volkomen in ſtaat geſteld worden, om met meerderen grond te kunnen oordeelen, over de waare redenen, welke my, zoo wel als die kundige en beroemde Mannen, die over dit moeielyk geval te voren niet alleen geraadpleegd zyn geworden, maar by de Konstbewerking zelve de hand gebooden hebben, tot de onderneeming van deze nieuwe Konstbewerking bewogen hebben, en te gelyk over derzelver gepastheid.

Het was op den 17den April, 1781, als ik, des naamid-

middags ten zes uuren, geroepen wierd by de Vrouw van bovengemelden *Casper Stols*, dewelke men my zeide in arbeid te zyn, en door de Vroedvrouw niet geholpen te kunnen worden.

De Vroedvrouw verhaalde my, als ik daar gekomen was, dat het water, vroegtydig afgelopen zynde, de Arm van het Kind zig voordeed, gelyk ik by myne onderzoeking bevond. 'Er ſcheen dus niets anders te doen dan het Kind te keeren, en by de voeten af te haalen.

Zoo dra de Vrouw ten dien einde bekwaamelyk geplaatst was, poogde ik de keering van het Kind te bewerken: dan ik bemerkte ras, dat het bekken zeer eng en de hand moeielyk naar binnen te brengen was; ik had nogthans het genoegen van de keering ſpoedig volbragt, en de voeten gebooren te hebben; maar by het doorhaalen van het Kinds lighaam, wierd ik een zeer grooten tegenſtand gewaar, welke vermeerderde, naarmaate ik het Hoofd nader tot den ingang van het kleine bekken bragt, zoo dat ik op het laatst niets meer konde vorderen.

De Armen wierden door my nederwaards, en geheel vry gemaakt, dog welke kragt ik ook aanwendde om het Kinds Hoofd in de holte van het kleine bekken te brengen, was alles te vergeefs; zoo dat ik, geene kragt meer op den Hals van het Kind durvende doen, de tang van *Levret* aanlag, indiervoegen als zyn Ed. my geleerd hadt, en beſchreeven is in *de Schets der geheele Verloskunde*, door den kundigen Heer VAN DE LAAR, *Med. Doct.*, in het licht gegeeven. parag. 273.

Hier door mede niets kunnende uitwerken, en voor de Vrouw vreezende, moest ik eindelyk myne toevlugt neemen tot den Haak, waar door ik de Verloſing volbragt, met zulk een gelukkig gevolg, dat de Kraamvrouw behouden wierd, en binnen korten tyd herſtelde.

De benaauwende omſtandigheden, welke ik ondervonden hadde, verpligtten my reeds in dien tyd, de Vrouw te kennen te geeven van altyd moeielyk te zullen baaren; haar teffens verzoekende, in gevalle zy zig ter eeniger tyd weder zwanger mogt bevinden, my tydig te willen doen roepen.

Zig naderhand weder zwanger bevindende, wierd zy geraaden een andere Vroedvrouw te gebruiken, onderſtellende, ſchoon zonder grond, dat de eerſte haar pligt niet behoorlyk hadt waargenomen, en een ander haar beter helpen zou-

zoude; waar toe zy zig liet overhaalen zonder my 'er iets van te zeggen.

Deze tweede Vroedvrouw, geheel onkundig zynde van de waare oorzaaken der voorgaande moeielyke kraam, wierd, op den tweeden September 1782, des ogtens omtrens vyf uuren, geroepen; zy bevond de Vrouw in arbeid; de plaatzing van het Kind kwam haar natuurlyk voor, de wateren liepen kort naa haare komst weg, en zy wierd het Hoofd van het Kind duidelyk gewaar.

De hevigheid der weeën, beneffens de kragten, die de Vrouw aanwendden om haar Kind voort te perſen, deeden de Vroedvrouw hoopen op eene gelukkige Verloſſing: tot in den naamiddag wagtte zy echter te vergeefs alle de pogingen van de milde Natuur af; dan bemerkende, dat de kragten minderden, en de weeën ophielden, wierd myne hulp op nieuw verzogt.

Het was des naamiddags omtrent zes uuren van den tweeden September 1782, als ik by deze Vrouw kwam; ik wierd niet weinig aangedaan als ik haar herkende, my herinnerende de moeielykheid van haare eerſte Verloſſing.

De Vroedvrouw gaf my van alles een naauwkeurig verſlag, en door dien ik my de voorgaande omſtandigheden der Lydereſſe nog levendig konde te binnen brengen, begreep ik ras de oorzaak van deze moeielykheid.

Ik vond my voorloopig verpligt de Kraamvrouw en haare Vrienden de zwaarwigtigheid van het geval voor te ſtellen, en hoe ik gaarne zien zoude, dat men den raad van eenige andere lieden van de Konſt, beneffens dien van haaren gewoonen Geneesheer, den Heere HASSELMAN *Med. Doct.* innam, voor ik eenige poogingen tot haare verloſſing in het werk ſtelde.

Dit gereedlyk toegeſtaan zynde, verzogt ik de Heeren HASSELMAN *Med. Doctor*, en MUILMAN, beneffens den Heer Prof. HUYBERS, die zig met my aldaar ten half agt uuren bevonden, aan wien ik den Staat van deze Kraamvrouw voordroeg, en mededeelde al het geen ik by haar eerſte Verloſſing ondervonden hadde, te gelyk in beraad geevende het doen van de *Sectio Synchondroſeos oſſium pubis*, of van de Doorſnyding der Schaambeenderen. Dan naa hier over met elkanderen rypelyk geraadpleegd te hebben beſlooten wy, dewyl de plaatzing van het kind dit maal natuurlyk was, en het hoofd reets vast gedrongen zat in den bovenrand van het bekken, de Forceps aan te leggen, en door dezelve te beproeven, of het niet mogelyk wa-

ware het Hoofd vry te maaken, en op die wyze de Verlosſing te volbrengen.

Ik tragtte eerst de forceps aan te leggen, volgens de leſſen van den beroemden *Levret*; dog dit was volſtrekt onmoogelyk, toen beproefde ik zulks op de wyze van *Smellie*, welke my gelukte; dog toen de forceps welaangelegd was, konde ik niets uitrigten, niet tegenſtaande ik veel kragts oeffende, zoo dat de eene Lepel der kromme tang van Levret geheel en al verboogen wierd.

Ik haalde dus de forceps te rug, en bragt vervolgens den hefboom van wylen den beroemden Heelmeester *Boom* onder langs het ſchaambeen in, om daarmede het kinds hoofd in de holte van het bekken te brengen, maar alles bleef onverzettelyk, terwyl de Vrouw veel ſmerte leedt.

Alle deze beproevingen vrugteloos afgelopen zynde, beſlooten wy om het kinds hoofd te verkleinen, waar toe wy ons te eerder bepaalden, naar dien het kind meer dan waarſchynelyk reeds dood was.

Ik opende dan het hoofd, en naa het gedaan te hebben, drukte ik het zelve zoo veel doenlyk te ſaamen, en plaatſte een ſtompen haak by het groote gat van het agterhoofd, aan welke ik met de eene hand trok, terwyl ik de andere om den hals van het kind geplaatst had, en op deze wyze bragt ik het kind, naa een zeer grooten tegenſtand van het Lyf of Romp gehad te hebben, eindelyk naa buiten: de Verlosſing wierdt vervolgens geheel volbragt en de moeder na behooren bezorgd, welke, ſchoon veel geleeden te hebben, nogtans zeer gelukkig ten tweeden maale van haar Kraambedde herſtelde.

By deze tweede Verlosſing had ik nog meerder licht gekreegen omtrent de waare naauwte van het Bekken, en was daardoor by my zelve geheel en al overtuigd geworden, dat het by deze Vrouw een volſtrekte onmoogelyk was, om een kind van negen maanden dragts, hoe klein het dan ook mogt zyn, natuurlyk of door konst, levendig te doen gebooren worden; waarom ik my andermaal verpligt meende aan deze Kraamvrouw op het ernſtige het gevaar te moeten voordraagen, waarin zy telkens zyn zoude, wanneer zy zig zwanger bevondt, en de volſtrektſte onmoogelykheid om by haar zonder eene Konstbewerking eene levendige vrugt te doen gebooren worden; ook beval ik haar, ter gelyker tyd, ernſtig, om in gevalle zy des niet tegenſtaande weder zwanger mogt worden, my voor al tydig kennis te geeven, op dat ik dan vooraf met eenige Konſt-

ge-

genooten alles zou kunnen beraamen wat tot haare volledige Verlosſing te doen ſtond.

Hoe zeer ik nu wel gewenscht had, dat zy zig nimmermeer in het geval mogt bevinden, kwam zy nogtans my, in de maand April 1783, kennis geven, dat zy zig weder zwanger bevond, en geheel en al aan myne zorg zig wilde overgeeven.

Ik was reeds zeer gevoelig aangedaan, toen ik ten tweeden maale deze braave Vrouw had moeten byſtaan; een ieder zal dus ligt kunnen bezeffen, dat my de zorge niet minder op het harte drukte, die ik nogthans gewillig op my genomen had, om ten derden maale haare Verlosſing, ware het mogelyk, te bevorderen.

By myzelve ernſtig en naauwkeurig naadenkende den ſtaat van die Vrouw, met al het geen ik by de twee voorgaande Verlosſingen ondervonden had, kan en wil ik niet ontveinzen, dat ik met ſchrik het uur te gemoet zag, waarin ik haar ten derden maale in baarensnood zoude moeten byſtaan, te meer, om dat ik volkomen overtuigd was, dat 'er geene mogelykheid was, om by haar, door de algemeene Konſtgreepen, een levendig Kind te doen geboren worden! Ik nam dus in ernſtige overweeging, of, in haar ongelukkig geval, de Keizerlyke Snede, of wel de Doorſnede der Schaambeenderen, mogt te paſſe komen, en welke van deze twee de voorkeur verdienen moest?

De eerſte konde ik, om derzelver eisſelykheid en gevaarlykheid, met een gerust gemoed, aan deze ongelukkige Vrouw niet voorſtellen; ik beſloot veeleer tot de tweede, die der Schaambeenderen.

1. Om dat zy my toeſcheen minder gevaarlyk te zyn dan de eerſte.

2. Om dat zy my voorkwam, minder afgryzen by myne Lydereſſe te zullen baaren, en zy zelve eerder tot de laarſte dan tot de eerſte zoude zyn over te haalen.

3. Om dat ik vermeende, dat de verwydering, die door de Doorſnyding der Schaambeenderen geſchieden konde, in dit geval groot genoeg zyn zoude, om aan het oogmerk te voldoen, te meer

4. Om dat 'er eigentlyk geene wanſtalligheid in het Bekken plaats hadt, maar de oorzaak der voorige moeilyke baaringen alleen gezogt moest worden in de kleinte.

5. Om dat de Lydereſſe nergens eenige overblyfzelen hadt van de Engelſche Ziekte, maar volmaakt regt was,

zoo

zoo in de ruggestreng als in de verdere ledemaaten; zynde alle de deelen van haar lighaam zeer wel geproportioneerd, naa de geheele lengte van het zelve, die, naauwkeurig gemeeten zynde, naauwelyks 55 Rhynlandsche duimen hadde, dat is 4 voeten 7 duimen; terwyl de geheele uiterlijke omtrek van het zelve, over de Heupbeenderen gemeeten, niet wyder was dan 26 duimen.

By dit alles herinnerde ik my nog, dat de vernaauwing van het Bekken zoo zeer niet was in den afstand van het Heiligbeen tot het Schaambeen, als wel in den afstand van het eene Darmbeen tot aan het andere, welke eigentlyk te naauw was.

Op deze gronden vermeende ik, dat de doorsnyding der Schaambeenderen in dit byzonder geval van dienst konde zyn, en te kiezen was boven de Keizerlyke snede, en stelde dus aan deeze Lydersse het ondergaan dier snede voor, waartoe zy bewilligde onder het uitboesemen van haar sterk verlangen en hoope, om, door dat middel, eindelyk eens moeder van een levendig kind te zullen weezen! Dit billyk verlangen dezer braave Vrouw om uit haar schoot eene levendige Vrugt gebooren te zien, haare kloekmoedigheid in het besluiten tot het ondergaan dier Operatie, de standvastigheid, waarmede zy by dit besluit volhardde, zelfs in weerwil der aanzoeken en afraadingen van anderen, die onvoorzigtig genoeg waren om haar de gemelde Konstbewerking op het allerzwartst af te schilderen, en het groot vertrouwen, ondertusschen, welke zy in dezen haaren kommerlyken staat op my stelde, verdubbelden mynen yver en oplettendheid heurwaards, zoo dat ik my te meer verpligt oordeelde, om aan myn geweeten en haar welzyn volkomentlyk te voldoen, nog met andere Konstgenooten en wel voornaamentlyk met mannen van meerdere bekwaamheid en ondervinding dan ik my durf toeëigenen, over haaren moeielyken toestand vooraf te moeten raadpleegen.

Hiertoe was my het geluk byzonder gunstig als ik in de maand September vernam, dat de Hooggeleerde Heer CAMPER zig in den Haag bevondt, oordeelende my by niemand beter te kunnen begeeven dan by een man, wiens uitmuntende kunde en bekwaamheid, in alle de takken der Ontleed- en Heelkunde, niet alleen by elk een over bekend zyn, en met regt geroemd worden, maar die in het byzonder omtrent deze Konstbewerking zoo veel en meer dan anderen verdiend heeft.

Ik begaf my dan ten zynen huize, stelde zyn Hoogge-

leer-

leerde het geval voor, met ernſtig verzoek, de goedheid te willen hebben van die Vrouw ten mynen huize te komen zien, om haare omſtandigheden te onderzoeken, het welk zyn Hooggeleerde my gunſtig toeſtond.

Ik verſtoutte my daar te vryer toe, om dat zyn Hooggeleerde altoos de Vriend van mynen braaven Vader geweest was, en my byzondere bewyzen van toegenegenheid gegeven hadt.

Op den daartoe beſtemden tyd, verzogt ik, op zyn Hooggeleerdens goedkeuring en toeſtemming, mede de Wel Edele zeer Geleerde Heeren JORISSEN, VAN DE LAAR en HASSELMAN, Med. Doctoren: na aan de gezamentlyke Heeren den toeſtand der Vrouw, en al het geen ik by de twee voorgaande Verlosſingen ondervonden had, voorgeſteld te hebben, wierd de Vrouw zelve door hen gevraagd; en in het byzonder door de Heeren Prof. CAMPER, en den Med. Doct. VAN DE LAAR, afzonderlyk onderſlaagen, en haare Heupen nauwkeurig nagegaan.

Beide deze Heeren kwamen met my overeen, dat 'er een vernauwing boven aan het kleine Bekken was, offchoon zy niet nauwkeurig genoeg konden bepaalen, hoe verre die vernauwing zich uitſtrekte, omdat het onmogelyk is het Bekken zo hoog te kunnen onderzoeken, als wanneer de Vrouwen werkelyk in arbeid zyn.

Na een welgewikte en welgewogene raadpleeging, was het algemeen gevoelen, vermids de ondervinding tweemaalen de onmogelykheid geleerd had, om deze kleine en een nauw Bekken hebbende Vrouw van een levendig Kind te verlosſen, dat de doorſnyding der Schaambeenderen de eenigſte Konstbewerking was, welke in deze Vrouw met eenige hoop van een gelukkigen uitſlag beproefd, en in het werk geſteld konde worden.

Ik zoude my voorzeker aan de grootſte ondankbaarheid ſchuldig maaken, wanneer ik hier niet openlyk en ongeveinsd erkende de groote verpligting, welke ik ter dezer zaake aan den gemelden Hoogleeraar CAMPER hebbe, als die niet alleen deze raadſlagen wel heeft gelieven by te woonen, en my volvaardig zyne kundigheden en raad over de beste wyze, om die bewerking uit te voeren, mede te deelen, maar zelfs, met terugſchuiving van zyn voorgenomen vertrek, twee dagen daarna de Operatie zelve op een Vrouwelyk Cadaver, door zyn Hooggeleerden ten dien einde ontboden, in onzer aller tegenwoordigheid te verrigten.

Het beſloeg zo, dat, ter zelver tyd, de Hooggel. Hee-

ren SUE van Parys, en LÖDER van Halle, in den Haag gekomen zynde, deze Heelkundige Lesſen ten mynen huize bywoonden; zig verwonderende, dat, daar de wydberoemde Heer CAMPER, deze Snede zo uitvoerig beſchreeven hadde, de Buitenlandſche Genees- en Heelmeesters van dezelve, echter, als nog geene genoegzaame kennis droegen.

Om terug te keeren, erkenne ik openlyk hier uit veel, ja zeer veel, nut getrokken te hebben, en dat ik daaraan hoofdzaaklyk den zo gelukkigen uitſlag dezer Operatie, niet weinig, te danken hebbe.

Dus in alles gehandeld en gedaan hebbende, wat my met een gerust geweeten konde in ſtaat ſtellen, om deze Operatie te kunnen en te mogen onderneemen, wagtte ik met een bedaard gemoed het tydſtip af, wanneer deze Vrouw in arbeid komen zoude; het geen op Maandag, den 20 October 1783, gebeurde.

Ik wierd des 's namiddags, ten 4 uuren, by haar geroepen, zy klaagde my over eenige ligte pynen in de lendenen, welke reeds den geheelen nagt, als ook dien geheelen voormiddag, geduurd hadden; by myne onderzoeking bevond ik haar nog in het opkomen van den arbeid te zyn; tegens half agt uuren, haar weder bezoekende, bevond ik haar in vollen arbeid, het *Orificium Uteri*, of Baarmoedersmond, ruim geopend, en het water groeijende; terſtond hier op, liet ik de Heeren JORISSEN, VAN DE LAAR en HASSELMAN waarſchouwen; maakende my intusſchen gereed, tot het doen der Operatie.

Als deze Heeren alle ſpoedig gekomen en tegenwoordig waren, beneffens de Stads Vroedvrouw VAN DYK; nadat de vlieſen van zelfs gebroken waren, en het water kort te voren afgelopen was, wierd haar een lavement gezet, en ik ontlastte door de Catheter, de pis uit de Blaas, op dat dezelve, in baarende, altoos hoog boven, en digt tegens, het Schaambeen liggende, geen gevaar loopen zoude van gekwetst te worden; dit verrigt zynde, plaatſten wy deze kloekmoedige Moeder op een Rustbedde, zo vlak als voor haar draaglyk was, op den Rug; om dat de vooroverhangende Buik niet toeliet, dat zy geheel en al plat op haaren Rug liggen konde; voorts onderzogt de Heer VAN DE LAAR met my den ſtaat van het Bekken, en de ligging van het Kind.

Wy bevonden, zo na als wy met de hand gisſen konden, de grootſte vernauwing van het Bekken, in den afſtand van het eene Os *Ilium*, of Darmbeen, tot het andere, en dat die

tus-

tusschenruimte, op zyn best, drie duimen wydte hadde, en den afstand tusschen het Schaam- en Heiligbeen, van omtrent vier duimen.

Het Kindshoofd, schoon nederwaards gekeerd, lag nog boven het kleine Bekken, dierhalve beslooten wy eenpaarig, om, zodra de Doorsnede gedaan zoude zyn, het Kind te keeren, en by de voeten af te haalen, ten einde, daardoor, de Verlossing, zo veel mogelyk, te verkorten, en de kragten der Vrouw te spaaren.

Alles nu te voören wel beraamd, en al, wat tot de Konstbewerking noodig was, in gereedheid gebragt zynde, onderwam ik, in tegenwoordigheid der gemelde Heeren, deze Operatie.

Ik droeg voorloopig zorg, dat de bezwangerde Buik, die zeer sterk voorover hong, met een breed servet door de Vroedvrouw opwaards gehouden, en den *Clitoris* zo veel mogelyk na eene zyde gedrukt wierd. Na nauwkeurig het midden, of de plaats der *Symphysis* bepaald te hebben, nam ik een zeer smalle *Bistorie*, in een styfstaand hegt gevat, of liever een smal *Scalpel* met een ronde punt, en deed eene insnyding door de uiterlyke deelen boven de sleuf der Vrouwelykheid, waarop terstond veel bloed vloeide, dog myn vinger van de linkerhand gezet hebbende op de oorsprong van het bloed, hield de vloed terstond op.

Ik herhaalde myne insnyding, tot dat ik op de kraakbeenige samenvoeging der Schaambeenderen kwam, welke ik allerduidelykst gewaar wierd; toen drukte ik het mesje wat sterker aan, en voelde duidelyk, dat ik zo als het behoorde, tusschen de beide Schaambeenderen was; voorts verlengde ik die opening eerst opwaards, tot ik zeker was dat de Schaambeenderen aan hun bovengedeelte los waren, en vervolgde toen myn snede benedenwaards, tot dat de Schaambeenderen van onderen mede los waren; altyd myn snymes steil, dat is opwaards, houdende, om te vermyden, dat ik, met het agterdeinde van hetzelve, de uiterlyke deelen niet meer kwetzen zoude dan noodig was. Ik wierd nu in het zekere overtuigd, dat de insnyding geheel verrigt was, doordien, op het zelfde oogenblik, de Schaambeenderen van den anderen weeken, en reeds myn vinger tusschen dezelve vry en zeer gemakkelyk toelieten. Vervolgens voort zullende gaan, tot het afhaalen van het Kind, liet ik de Vrouw met het Onderlyf, zo veel mogelyk, op den rand van het Rustbedde plaatzen, zettende elk been met

een geboogene knie, in den ſchoot van eenen Medehelper, en liet de Vrouw wel vasthouden.

Toen bragt ik myne hand met gemak binnen, en keerde het Kind ſpoedig, waarop ik het Kind by de beenen zagtkens doorhaalde, en het hoofd met groot gemak naar buiten bragt, zodat het 'er, als het ware, van zelfs doorviel; het Kind (zynde een Jonge) was zodra niet geboo-ren, of ſchreeuwde luidkeels, het welk geene geringe blydſchap baarde aan my, en aan alle de tegenwoordig zynde omſtanders; en wel inzonderheid aan die kloekmoedige Moeder, die, ter behoud van het leven van die Vrugt, het waare pand haarer Echt, zig wel hadt willen overgeven aan de onzekerheid van de uitkomst, en aan de ſmerte van deze Konstbewerking; die zy my echter naderhand betuigd heeft niet zo groot te zyn geweest, als zy zig wel voorgeſteld hadde: als ik de Nageboorte afgehaald hadde, liet ik de Vrouw wederom vlak geheel uitgeſtrekt op den Rug liggen, verbond de wonde met droog plukzel, en lag den Beugel, door den Hooggeleerden Heer CAMPER ten dien einde uitgedagt, aan; welke beſchreeven is door zyn Ed. in zynen Brief, aan den Heere VAN GESSCHER, in de *Nieuwe Vaderlandſche Letteroeffeningen*, Vde Deel, 2de St. pag. 386.

Voorts lag ik op de wond eenige drukdoeken, en ſloot den Beugel toè, waardoor inmiddels de verloorene vastigheid in de onderſte ledemaaten herſteld wierd; want zodra de Doorſnede der Schaambeenderen geſchied was, hadt de Lydereſſe, gelyk natuurlyk volgen moest, de kragt van haare beenen geheel en al verlooren, en konde zig met dezelve, door ſteuning, geene hulp meer verſchaffen.

De Vrouw, verder na behooren bezorgd zynde, wierd te bedde gelegd, en een Medehelper by haar geplaatst, om acht te geeven, of 'er zig ook eenige bloeding of ander toeval mogt komen op te doen.

De nagt wierd tamelyk wel doorgebragt, dog de ſlaap was gering geweest; wy bevonden de Lydereſſe des anderen morgens, ten negen uuren, redelyk wel, klaagende over geene weezenlyke ongemakken.

Des avonds haar weder bezoekende, bevonden wy haar by uitſtek, en boven verwagting, wel, alzo zy dien dag eenige uuren gerust geſlaapen hadt; dog men ontdekte, dat de pis haar ongevoelig afliep, waardoor wy genoodzaakt waren haar droog te leggen en te verbedden, voorts ging de kraamzuivering zeer wel.

Den

Den tweeden dag, Woensdag den 22 October, bevonden wy de Lyderesse koortsig; de uiterlyke wond begon Etter van zig te geeven, en de Borsten zetten zich sterk op.

Na dezen dag ging alles volmaakt wel, zonder toevallen, uitgezonderd het tegen wil en dank afloopen van de *Urine*. Dan, na den zesden dag van haare Kraam, begon zy weder eenig voorgevoel te hebben, dat haar water zoude afloopen; te weeten, zy gevoelde aandrang tot wateren, offchoon het op dat zelfde oogenblik haar ontliep; welk ongemak vervolgens langzaamerhand beterde, zonder dat 'er eenige Medicamenten voor gebruikt wierden: zodat zy, na den twaalfden dag, haar water op een Onderstoek willekeurig loosde, en haar niet meer ontliep.

Omtrent den Beugel, moet ik aanmerken, dat dezelve, by de eerste aanlegging, wel in allen deele volkomen aan het oogmerk beantwoordde, om de Schaambeenderen nauwkeurig aan elkanderen te houden; dog, niettegenstaande dezelve zeer dik met laken, baay en zeemleder bekleed was, werkte de drukking daarvan op de Heupbeenderen zo geweldig, dat de Lyderesse dagelyks zeer daarover klaagde, het welk, offchoon wy op die plaatzen, daar zy de meeste smerte gevoelde, gestadig dikke drukdoeken aanlagen, niet verminderde, maar by aanhoudendheid de Lyderesse zo gevoelig hinderde, dat zy, op den dertienden dag, des 's nagts den Beugel zelve losmaakte, weshalven wy genoodzaakt waren, den Beugel geheel weg te neemen, en in deszelfs plaats eene breede lederen Riem aan te leggen, welken 7 duimen breed, en, met drie gespen voorzien, de Heupenbeenderen omvatten; zynde gemaakt van goed Turksleder, waarop een lap baay, en over hetzelve zeemleder genaaid was.

By het verbinden, had ik alleen nodig de onderste gespen los te maaken, zodat dezelve altoos gestooten bleef, en geen de minste ongemak aan de Vrouw toebragt.

Op den twee- en dertigsten dag na de Operatie, was de wonde volkomen geneezen.

Hoe zeer de Lyderesse ons toen verzekerde, dat zy reeds haare voorige kragten in de onderste ledemaaten weder bekomen hadt, beslooten wy nogtans, uit voorzorge, om haar tweemaal daags telkens, slegts een paar uuren, op haar rustbedde te laaten zitten; tot dien tyd toe was zy altoos in een liggende gestalte gehouden, en het was niet, dan op Vrydag den 28 November, als wy haar voor

de eerſtemaal lieten overeinde ſtaan, en ook een weinig gaan.

Na dien dag, begon zy langzamerhand meer beweeging te doen, zo dat zy thans volkomen in ſtaat is om te wandelen; verrigtende haare huizelyke bezigheden als voorheen, en genietende, beneffens haar Kind, een volmaakte gezondheid.

Dit is, zo ik vertrouw, genoeg, om den kundigen Leezer te onderrigten van de waare geſteldheid dezer Vrouw, opgemaakt uit een nauwkeurig en onzydig onderzoek, en het geen de ondervinding daaromtrent by haare twee voorgaande Verlosſingen heeft doen zien, mitsgaders van de gronden, waarop de Konstbewerking ondernomen, en van de wyze waarop dezelve door ons verrigt is.

De gevolgen, die ik uit 't geval, en het geen ik daar in ondervonden heb, voor my zelve afleide, zonder echter myn gevoelen daaromtrent aan anderen te willen opdringen, zyn dezen; dat deze Konstbewerking op zigzelve, noch gevaarlyk, noch moeijelyk te verrigten is; dat de uiterlyke wonde niet grooter behoeft te zyn, dan de hoogte der Schaambeenderen, en dat het lighaam, waar in myns bedunkens deze Operatie te paſſe komt, niet buitengemeen kwalyk gemaakt zyn moet, dat is dat het Bekken aan de eene zyde niet merkelyk nauwer zyn moet, dan aan de andere, alsmede dat de vernauwing van het Bekken niet moet gevonden worden in den afſtand van het *Os Pubis*, tot het *Os Sacrum*; eindelyk, dat, zal de Doorſnyding der Schaambeenderen van eenen gewenschten uitſlag zyn, en eene genoegzaame verwydering te wege brengen, de vernauwing plaats moet vinden in den geheelen omtrek van het Bekken: want, in gevallen, waar de vernauwing bepaaldelyk gevonden wordt in den afſtand van het *Os Pubis* tot het *Os Sacrum*, twyfele ik zeer, of de *Sectio Symphyſis* aan het oogmerk zal beantwoorden.

In welke gevallen de Hooggel. Heer CAMPER, de Konstbewerking ook nooit heeft voorgeſteld, maar alleen, wanneer de haak noodzaaklyk gehouden wordt; ſpreekende het van zelve, dat in zulke vernauwde Bekkens van 2 tot 3 d. of iets meerder, welke van de meeste tegenſtreevers dier Operatie voorgeſteld worden, de Keizerlyke Snede alleen overblyft, om dat het voordeel dier Doorſnyding, eigentlyk en alleen, na myne gedagten, gelegen is in de verwydering van den geheelen omtrek des Bekkens, even gelyk, wanneer men een Hoepel van een vat, ter plaatze daar de twee einden

den aan elkanderen geſlooten zyn, doorſnydt, de verwydering van den Hoepel niet lynregt van den eenen kant tot den anderen geſchiedt, maar naar evenredigheid in zyn geheelen omtrek.

Hoe groot nu die verwydering van het Bekken in het voorgemelde geval, door de Doorſnyding der Schaambeenderen veroorzaakt, geweest zy, kan ik niet juist bepaalen, ook komt het 'er niet op aan. Dan dit ben ik verpligt naar waarheid te betuigen, dat die Doorſnyding en de daarop volgende verwydering, my nu meerdere ruimte verſchaften, dan ik nodig had, om 'er het Kind, dat echter gezond, kloek, ſterk, en van vollen dragt, en wel van het grootſte ſoort was, door te haalen.

Men ziet uit deze bygebragte aanmerkingen, dat ik geenzins met ſommigen van gevoelen ben, dat de *Sectio* der *Symphyſis oſſium pubis*, in alle gevallen de plaats van de *Sectio Cæſarea* zoude kunnen bekleeden: neen, de *Sectio Cæſarea* is dan eigentlyk geſchikt, wanneer 'er zodanige mismaaktheid of nauwte in het Bekken plaats heeft, dat 'er geen Kind noch geheel, noch ſtuksgewyze, door geboren kan worden; en in deze gevallen ſtelle ik, dat de *Sectio Synchondroſeos* niet van het bedoelde nut zyn zal, maar wel, in gevallen, waar in de vernauwing ſlegts zo groot is, dat, offchoon de Tang of Hefboom de vereischte hulp niet aanbrenge, de Vrouw echter verlost kan worden; de Doorſnyding der Schaambeenderen komt my dan als het geſchiktſte middel voor, om de onaangenaame en wreede Konstbewerking van de opening en verkleining van het Hoofd eener Vrugt te ontgaan; die te wreeder klinkt, om dat de haak dikwerf in het Hoofd van levendige Kinderen ongelukkig geſlaagen is, gelyk by den beroemden VAN DEVENTER, en anderen, gezien kan worden, omdat men meerendeels over het leven der Kinderen, in dit geval, geheel niet oordeelen kan.

Hoe men nu vooraf weeten kan, welke die bedoelde gevallen zyn, waar in men, zonder zyne toevlugt tot de *Sectio Cæſarea* te neemen, met de *Sectio Synchondroſeos* volſtaan kan, is, mynes oordeels, wanneer men door voorgaande Verlosſingen geene gelegenheid gehad heeft, om de geſteltenis van het Bekken der Vrouw te leeren kennen, volſtrekt niet te bepaalen, voor dat de Vrouw in arbeid is, dewyl, in den ſtaat van enkelde Zwangerheid, noch hand, noch pelvimeter, in ſtaat is om zo hoog te komen, dat men de waare vernauwing of mismaaktheid bepaalen

kan; maar wel, wanneer de Vrouw in arbeid is, nadien alsdan alle de deelen, door de wyze voorſchikking der Natuur, geopend zyn.

NAREDEN.

Als de Hooggel. Heer D. H. FISCHER, *Profeſſor in de Verloskonst* aan *de Academie te Gottingen*, my, in het begin van November des vorigen Jaars, op Klein Lankum een bezoek gaf, beval ik hem, voorneemens zynde den Haag te gaan zien, om deeze Vrouwe te bezoeken, en voorzag hem daartoe met Brieven van voorſchryving aan de Heeren VAN DE LAAR en DAMEN. Zyn Ed. ſchreef my den 28 Nov. uit den Haag, het volgende, in een Latynſchen Brief. —— „ Heden heb ik de Vrouw, door „ uwen raad behouden, en haar Kind, met ongemeen ver„ maak, gezond, en welvaarende gezien. De wonde is „ byna geheel geſlooten. Haast zal zy het bed verlaaten; „ zy ſtaat en gaat zonder eenige ſmert of moeijelykheid, „ gelyk ik met myne oogen, als zy dit eerst onderſtond, „ gezien hebbe. —— Dan, hoe het komt, dat zy uwen „ band, wegens de pynen, niet langer dan 5 dagen heeft „ konnen veelen, begrype ik niet. De Heer DAMEN heeft „ 'er een van leder laaten maaken, van welken zy zonder „ hinder als nog gebruik maakt. Deeze ſchynt my toe „ te zwak, en te zagt te zyn; doch dit doet niets tot de „ zaak zelve."

Het getuigen van een verſtandig en kundig man, en een onzydig ooggetuigen, bevestigt de waarheid van het verhaal, van den Heere DAMEN, ten vollen.

Gaarne wil ik gelooven, dat de knelling van den Beugel, die niet opzettelyk voor haar lighaam gemaakt, ſlegts tot een modél gediend hadde, haar eindelyk verveelde; echter vertrouwe ik, dat een ſlappe band, van den beginne af aangelegd, niet minder onaangenaam geweest zoude zyn, en dat een Beugel, te voren van paſſe gemaakt, even als by de Breuken, de voorkeur verdienen zoude. In dit geval, evenwel, deed de Heer DAMEN zeer voorzigtig, om den Beugel tegen eenen lederen band te verwiſſelen.

Ondertuſſchen had ik eene zeer groote en wettige begeerte, om ooggetuigen te zyn van deeze gezegende herſtelling, als zynde deeze Konstbewerking, indedaad, de voornaamſte, die, met behoorlyk beleid gedaan, het eerſte

Tyd-

Tydperk van deeze nieuwe manier gezegd kan worden uit te maaken.

Myne omſtandigheden vergunden my, ondertuſſchen, geene gelegenheid om naar den Haag te reizen, voor het midden van Juny. Ik ſtelde toen den Heer DAMEN voor, om die Vrouw wederom te zamen, in byzyn van den beroemden Geneesheer JORISSEN, te onderzoeken; en wel zo, dat wy, yder afzonderlyk, op een briefje zouden ſtellen, 't 't geene wy gevonden hadden, opdat wy door geen vooroordeel misleid zouden worden. De hoofdpunten van ons onderzoek kwamen zo volmaakt overeen, dat wy dezelve, op de volgende wyze, met onze handtekeningen beveſtigden.

Copie.

Onderzoek van de gevolgen der gedaane Konſtbewerking der Doorſnede, van de Symphyſis oſſium pubis, *gedaan den* 20 *October*, 1783; *door den Heere* DAMEN, *aan de Huiswrouwe van* Casper Stols, *in 's Hage.*

De ondergetekende, P. CAMPER, VAN DE LAAR en DAMEN, hebben des avonds ten agt uuren, deezen 23 Juny 1784, ten huize van den Heere DAMEN, den ſtaat der geneezene Schaambeenderen, van de Vrouwe van *Casper Stols*, op nieuws onderzogt en eenpaarig bevonden:

Dat de Schaambeenderen onbeweegelyk waren vereenigd aan de binnenzyde van het Bekken, hebbende eene kleine verhevenheid langs die vereeniging, welke nogthans geen halve ſtroobreedte hadde: en welke in Vrouwen, die, zulk eene Konſtbewerking niet ondergaan hebbende, dikwyls veel aanmerkelyker gevonden wordt.

Aan den buitenkant, was de aaneengroeijing mede zeer duidelyk, alleen was 'er, een weinig onder het midden van de Schaambeenderen, eene plaats, welke gevoelig en pynelyk was, als men 'er op drukte, zynde een weinig bol.

Het ſcheen den Heere CAMPER toe, dat daaronder eenige ſtoffe was, die zig wel uiterlyk ontlasten konde, gelyk die te voren een weinig etter gegeeven hadde.

De Heer DAMEN meende, dat het ſlinker Schaambeen een weinig laager was, dan het rechter: dit onderſcheid is, om deszelfs geringheid, niet opgemerkt door de Heeren CAMPER en VAN DE LAAR.

De waterweg was van binnen beweegelyk, henen en weder, en nog zo niet bevestigd, als in andere Vrouwen.

By wylen konde zy het water, overeinde ſtaande, niet houden; liggende, zeer wel; ook ontliep haar geen water eenige dagen na elkanderen.

Voor het overige was alles natuurlyk; ook was haare gang ſtevig, en wel zo, dat deeze Vrouw zelve, met haar Kind op den arm, naar het huis van den Heer DAMEN gekomen was.

Eenige weeken na de Konstbewerking, als zy wederom gaande en ſtaande was, openbaarde zig de rechter Liesbreuk, welke zy lang te voren reeds, dog niet zo groot, gehad hadt: deeze wierd door eenen gemakkelyken band ingehouden. Voor het overige was zy, zo als ook haar Kind, gezond en welvaarende.

Ter bevestiging van deeze waarheid, hebben wy deezen met onze ondertekening geſterkt.

's Hage,
den 23 *July*, 1784.

(onderſtond.)

PETRUS CAMPER.
A. VAN DE LAAR.
J. C. DAMEN.

Ten einde netter over de vereeniging van den waterweg met het Schaambeen te oordeelen, ontleedde ik eenige dagen daarna, den 3 July, op myne terugreize naar Friesland, te Amſterdam, deeze deelen in een Vrouwelyk lyk; en bevond, dat 'er geene waterweg op gevoel konde onderſcheiden worden. By gelegenheid, Vrouwen om andere gebreken onderſlaande, heb ik acht gegeeven op dit verſchynzel; en nimmer eene beweegelykheid van den waterweg, of iets daarna zweemende, konnen gewaar worden: zodat deeze beweegelykheid een gevolg ſchynt van de ondergaane Konstbewerking. Het zal derhalven noodzaaklyk zyn, deeze Vrouwe, na verloop van eenigen tyd, andermaal te onderzoeken.

Zie daar Myne Heeren! een waarachtig verhaal van den uitſlag deezer nieuwe Konstbewerking; welke ik niet twyfele, of UWE. zullen dezelve, tot nut en voordeel van onze Landgenooten, wel willen onder uwe lofwaardige Letteroefeningen plaatzen.

Eene aanmerking op de krombuiging van *Levret's* Tang, waar-

waarvan de Heer DAMEN op de 476 Bladzyde gewag maakt, moet ik hier by voegen. Dat, namelyk, de ſtaale werktuigen dikwyls zo ſlegt gehard zyn, dat zulk eene doorbuiging dikwerf, en zonder nadeel van het Kind, gebeurt. Het heugt my te Londen, in den Jaare 1748, by den Heere *W. Smellie*, een zyner Tangen, door een zyner gewezene Toehoorers gebezigd, geheel verboogen gezien te hebben. De Hefboom, my, door wylen den Heere *Boom* geſchonken, boog, ſchoon dikwyls door my met voordeel gebruikt, eindelyk by eene zwaare klemming geheel door, waarvan het Kind geen het minſte letzel kreeg, en volmaakt wel voer. Ik liet een anderen maaken, en in de holte nog eene ſtaale laaf leggen; welke in een ſoortgelyk geval mede aanmerkelyk doorboog. Zedert gebruike ik een dikken ronden ſtyl met een handvat, even als die van den Heere TITSING, met agterlaating derhalven van den Ring; en, van dien tyd af aan, is my dit niet meer gebeurd. Genoeg is het, dat zulke inbuigingen meerder een bewys zyn van de weekheid van het ſtaal, dan van het aangelegde geweld.

Klein Lankum,
den 12 *Septemb.* 1784.

PETRUS CAMPER.

LEEVENSGEVALLEN EN CHARACTER VAN DEN HEER JOHN PRINGLE, *Bart. Preſident van de Koninglyke Maatſchappy der Weetenſchappen te Londen, enz. enz.*

(*Vervolg van bl.* 455.)

Het was in een zeer gunſtigen tyd, dat JOHN PRINGLE tot Preſident der Koninglyke Maatſchappye verheven wierd. Een wonder ſterk werkende drift voor Wysgeerige Weetenſchappen, en tot bevordering van kennis in de Natuurkunde, hadt zich, zints eenige jaaren, door geheel *Europa* verſpreid, en wrogt met byzondere ſterkte in *Groot-Brittanje*. Hy poogde die aan te kweeken, door alles wat in zyn vermogen was; en gelukkig ſloeg hy een nieuwen weg in, om onderſcheidende Eere te geeven en nuttig te weezen, door de Aanſpraaken, welke hy deedt, by de jaarlykſche toewyzing der Medailje van de Heer GODFREY COPLEY.

Dee-

Deeze Heer hadt oorſpronglyk vyf Guinjes beſprooken, om, by elke Jaarlykſche Zitting der Koninglyke Societeit, volgens de bepaaling van den Preſident en Raad, uitgereikt te worden, aan den Perſoon, die, in 't jongstverloopen Jaar, het beste Stuk van Proefondervindelyke Waarneemingen hadt ingeleverd. Met den tyd was deeze belooning in gangbaare munt, die nimmer van aanbelang kon weezen voor iemand van een edel en wysgeerig hart, hoe bekrompen zyne omſtandigheden ook mogten weezen, veranderd in de aantreklyker gedaante van een Gouden Medailje. 't Was, buiten twyfel, altoos gebruiklyk, dat de Preſident, by het overleveren van deezen Eerprys, den Heer, die denzelven behaalde, aanſprak; doch de gewoonte, om te dier gelegenheid eene bepaalde aanſpraak te doen, en te treeden in eenig verſlag van dat gedeelte der Wysbegeerte, tot welke de gedaane Proefondervindelyke Waarneemingen betrekking hadden, werd eerst ingevoerd door Mr. MARTIN FOLKES. De Aanſpraaken, nogthans, die hy, en zyne Opvolgers, deeden, waren zeer kort, en werden alleen in de Aantekenboeken der Societeit geplaatst. Geen derzelven was gedrukt, voor dat JOHN PRINGLE den Preſidiaalen Stoel bekleedde. De eerſte Aanſpraak, door hem gedaan, veel uitgewerkter en breedvoeriger zynde, dan gewoonlyk, verlangde men dat dezelve het licht zou zien: en men wil, dat PRINGLE te gereeder zyne toeſtemming aan dien voorſlag gaf: dewyl, in zeker Nieuwspapier, een zeer verminkt berigt van zyne Aanſpraake geplaatst was.

Zeer gelukkig was PRINGLE in het Onderwerp zyner eerſte Aanſpraake. De ontdekkingen, ten opzigte van den Zeilſteen en de Electriciteit, werden gevolgd door de naſpeuringen, ten opzigte der verſchillende ſoorten van Lugt. In deeze naſpeuringen was Dr. PRIESTLEY, die zich reeds door zyne Proeven en in de Electriciteit, en zyne andere Wysgeerige Werken, beroemd gemaakt hadt, een der eerſte Voorgangeren. Een Vertoog van zyne hand, getyteld: *Waarneemingen over de verſcheide ſoorten van Lugt*, in Maart MDCCLXXII, in de Koninglyke Societeit voorgeleezen zynde, werd den Gouden Eerprys waardig gekeurd, en de Preſident PRINGLE nam, met veel genoegen, de gelegenheid waar, om de gewigtige medegedeelde Berigten van zynen Vriend te roemen, naauwkeurig en getrouw op te geeven, wat men, tot hier toe, in dit ſtuk ontdekt hadt. In 't ſlot zyner Aanſpraak, verzogt hy Dr. PRIESTLEY,

LEY, op het allerernſtigſte, deeze naſpeuringen voort te zetten; en wy behoeven niet te zeggen hoe uitſteekend hy aan dit verzoek voldaan heeft. De verbaazende ontdekkingen door hem, zedert, gedaan, en die hy nog doet, hebben zyn Naam boven allen lof verheeven.

Het was, naar onze gedagten, het oogmerk niet, wanneer de eerſte Aanſpraak van JOHN PRINGLE gedrukt werd, dit vervolgens te doen; doch de tweede Aanſpraak werd zo gunſtig ontvangen by de Koninglyke Societeit, dat men, eenpaarig, de Uitgave van dezelve verzogt. De Aanſpraak zelve en het Onderwerp, by 't welke die werd overgeleverd, verdiende zulk eene onderſcheiding. Het Opſtel der tweede Aanſpraake is, blykbaar, veel fraaijer dan dat van de eerſte. PRINGLE vondt zich, buiten twyfel, aangemoedigd door het gunſtig onthaal zyner eerſte pooging. Zyn Verſlag van den *Torpedo*, en van Mr. WALSH's wonder ſchoone Proefneemingen op dien zeldzaamen Visch, is zeer keurlyk. Het geheele Vertoog vloeit over van oude en hedendaagſche Geleerdheid, en ſtelt PRINGLE's kunde, zo in de Natuurlyke Historie als in de Geneeskunde, in het helderst daglicht.

De derde keer, dat PRINGLE gelegenheid had, om zyne bekwaamheden, by het overreiken van GODFREY's Medaille, te toonen, was allergewigtigst: en niet minder dan Mr. (nu Dr.) MASKELYNE's welgeſlaagde pooging, om NEWTON's Stelzel van 't Heelal te ſtaaven, door zyne Waarneemingen, gedaan op den Berg *Schehallien*, om de Aantrekking van denzelven te vinden. PRINGLE gaf toen een duidelyk en naauwkeurig Verſlag van de onderſcheide Veronderſtellingen der Ouden, ten opzigte van den loop der Hemelſche Lichaamen, en van de ſchoone ontdekkingen, met welke COPERNICUS de Starrekundige wereld verrykte. Hy gaat na, den voortgang van het groot beginzel der Zwaartekragt, tot den tyd dat NEWTON 't zelve bevestigde: hy voegt 'er nevens een beknopt Verhaal van de Proeven, door de Heeren BOUGUER en CONDAMINE, op *Chimboraco*; en van Mr. MASKELYNE, op *Schehallien*, genomen. Indien 'er tot nog eenige twyfel mogt overgebleeven zyn, ten opzigte van de waarheid des Stelzels van NEWTON, dezelve werd nu geheel weggenomen.

Byzondere reden om voldaan te zyn, hadt de Heer PRINGLE, over het onderwerp zyner vierde Aanſpraake: dewyl 't zelve zo zeer ſtrookte met zynen aart en zyne ſtudiën.

dien. Geen gering gedeelte zyns leevens hadt hy geflee-ten, in middelen aan te wyzen, die niet alleen ſtrekten om de kwaalen des Menſchdoms te geneezen, maar om dezelve voor te komen; en het is waarſchynlyk uit de naauwe vriendſchap tuſſchen hem en Capitein COOK, dat hy, aan dien ſchranderen Scheepsbevelhebber, eenige regels opgegeeven hebbe, welke hy volgde, om de gezondheid te bewaaren van het Scheepsvolk, op het Schip zyner Majeſteit, *de Reſolution*, als hy, met hetzelve, de reis rondsom de Wereld deedt. Of dit met de daad het geval was; dan of de handelwyze, door deezen Scheepsbevelhebber gevolgd, om zulk een heilzaam einde te bereiken, alleen het gevolg was van zyne eigene overdenkinge, de uitſlag daar van was verbaazend, en deeze beroemde Reiziger geregtigd tot alle eere, welke hem kon aangedaan worden. Aan hem kende de Societeit den Gouden Eerpenning toe; doch hy was niet tegenwoordig, om denzelven te ontvangen; op de reize zynde, van welke hy nooit wederkeerde. Op deeze laatſte reize was hy even gelukkig in het bewaaren van de gezondheid zyner Tochtgenooten.

In de naastvolgende jaarlykſche Aanſpraake, vertoonde PRINGLE zyne kundigheden in een vak, waar in hy, tot hier toe, niet verſcheen. Deeze Aanſpraak deedt hy by gelegenheid, dat de Gouden Eerprys toegeweezen was aan Mr. MUDGE, toen een uitmuntend Chirurgyn te *Plymouth*, wegens zyn heerlyk Vertoog, onderrigtingen bevattende, om het beste mengzel te maaken van Metaalen, tot wederkaatzende Telescopen, met eene beſchryving van het ſlypen en polysten, en het geeven van een Paraboliſche gedaante aan den grooten Spiegel. PRINGLE gaf een naauwkeurig verſlag van veele byzonderheden, de uitvinding der terugkaatzende Telescopen betreffende, van de opeenvolgende verbeteringen deezer Werktuigen, en van den ſtaat waar in Mr. MUDGE dezelve vondt, als hy eerst de hand aan 't werk ſloeg, om ze tot grooter volmaaktheid te brengen, tot hy gelukkig een daadlyk beſtaan gegeeven hadt aan de verwagting van NEWTON, die, meer dan honderd jaaren geleden, voorſpelde, dat de tyd ſtondt geboo-ren te worden, wanneer men een Paraboliſchen Spiegel zou bezitten, niet vervaardigd door wiskundige regelen, maar door de hand des Kunſtenaars.

PRINGLE deedt zyne zesde Aanſpraak, toen de Gouden Eerprys toegekend werd aan Mr. (nu Dr.) HUTTON, uit hoofde van zyn Geſchrift, getyteld: *De Kragt van aan-*

ge-

geſtooke Buskruid, en de beginnende Snelheid der Kanonkogelen, door Proefneemingen bepaald. Schoon de Heer PRINGLE langen tyd het Leger volgde, was dit waarſchynlyk een onderwerp, waarop hy tot hier toe weinig gedagt hadt. Wy kunnen, egter, niet nalaaten te bewonderen, de klaarheid en het oordeel, waarmede hy den voortgang vermeldt, van tyd tot tyd in de Busſchieterye gemaakt, en de volmaaktheid waar toe zyn Vriend Mr. HUTTON deeze kunde gebragt hadt. Naardemaal PRINGLE niet behoorde onder 't aantal der zodanigen, die vermaak ſcheppen in den Oorlog, en wellust raapen in het vergieten van Menſchenbloed, was het een geluk voor hem te mogen toonen, dat zelfs de Studie der Artillery nuttig voor 't Menschdom kon weezen: dit hieldt hy daarom byzonder in 't oog.

Met dit Stuk neemen de Aanſpraaken van PRINGLE, by 't overleveren van COPLEY's Eerpenning, een einde. Indien hy langer den Preſidiaalen Stoel in de Koninglyke Societeit hadt blyven bekleeden, hy zou, buiten twyfel, andere gelegenheden gevonden hebben, om zyne kundigheden in de Geſchiedenis der Wysbegeerte aan den dag te leggen. Dan de gelegenheden, welke hem voorkwamen om zich in dit opzigt te doen uitmunten, waren gewichtig in zichzelven, zeer verſchillende, en genoegzaam om hem een welgevestigde en duurzaame agting te verwerven.

Veele onderſcheidende Tekens van Lettereere, hebben wy reeds gezien dat PRINGLE werden opgedraagen, eer hy Preſident werd; na dien tyd ontving hy ze in nog groter overvloed: wy zullen ze hier by elkander voegen. Voor dat hy deeze ontving, (uitgenomen dat hy tot Lid werd aangeſteld van de Societeit der Oudheidkundigen te *Londen*,) beklom hy den hoogſten trap als Geneesheer, daar hy, op den veertienden November MDCCLXXIV, tot buitengewoon Lyfarts zyner Majeſteit werd beroepen. In den Jaare MDCCLXXVI, zag hy zich aanſchryven op de lysten van niet minder dan vier Geleerde Genootſchappen: te weeten, van de Koninglyke Academie der Weetenſchappen te *Madrid*; van de Societeit ter bevordering van den Landbouw te *Amſterdam*; van de Koninglyke Academie der Geneeskundige Correſpondenten te *Parys*, en van de Keizerlyke Academie der Weetenſchappen te *Peterſburg*. — In 't Jaar MDCCLXXVII, benoemde hem zyne Hoogheid de Landgraaf van HESSEN, tot Honorair Lid van de Societeit der Oudheidkundigen te *Caſſel*. — In 't Jaar MDCCLXXVIII, volgde hy den wereldwyd be-

roem-

roemden Ridder LINNÆUS op, als een der Buitenlandſche Leden van de Koninglyke Maatſchappy der Weetenſchappen te *Parys*. Deeze Eer wordt door dit geleerde Lichaam alleen vergund aan acht Perſoonen: weshalven men dezelve voor een der uitſteekendſte kenmerken van onderſcheiding aanziet; en wy meenen wel te weeten, dat ze zeer zelden of nooit toegekend is, dan aan Mannen van groote en alom erkende bekwaamheden. In 't zelfde Jaar, werd hy gekoozen tot Lid van de Geneeskundige Societeit te *Hanau*. —— Met den Jaare MDCCLXXIX, ontving hy zyne aanſtelling tot Buitenlandsch Lid van de Koninglyke Academie der Weetenſchappen en Fraaije Letteren te *Napels*. —— Het laatſte getuigenis van openbaare hoogagting, in deeze ſoort, was, dat de nieuwlings opgerigte Societeit van Oudheidkundigen te *Edinburg*, hem in den Jaare MDCCLXXXI, onder haare Leden optekende. Het byzonder oogmerk deezer Societeit is, de Geſchiedenis en Oudheden van *Schotland* te onderzoeken; de bekende characters en geleerdheid der Leden laaten geen twyfel over, of dit bedoelde einde zal ten vollen bereikt worden. Te meer reden hebben wy om dit te vertrouwen, dewyl, gelyk ik met groot genoegen verneem, de verdelging der *Schotſche Aantekeningen*, door de wreede Staatkunde van Koning EDUARD DEN I, zo algemeen niet geweest is, als men doorgaans veronderſteld heeft.

JOHN PRINGLE hadt reeds het zes- en zestigſte jaar zyns ouderdoms bereikt, toen hy tot Preſident der Koninglyke Societeit verkoozen werd. Wanneer wy in aanmerking neemen, met welk een ernst en yver hy zich toelag op de veelvuldige en gewigtige Pligten aan die Waardigheid verbonden, en de moeite welke hy zich gaf in het vervaardigen zyner Aanſpraaken, was het wel te wagten, dat deeze last hem eerlang te zwaar zou vallen. Die last werd niet alleen zwaarder door het klimmen zyner jaaren; maar ook door de gevolgen van een val op zyn agterplaats, deeze deeden zyne gezondheid afneemen, en verzwakten zynen geest. —— In deezen ſtaat werd hy bedagt om den Preſidiaalen Stoel te verlaaten. Men heeft gezegd, en het heeft geloof gevonden, dat hy zeer veel ongenoegen ſmaakte, wanneer de geſchillen in de Societeit ontſtonden, over de vraag: *Of de geſpitſte dan ſtompe Electriſche Conductors de beste waren, om de Huizen voor de ſchadelyke uitwerkzelen van den Blixem te beveiligen.* Misſchien waren de jaaren en zwakheden van PRINGLE genoegzaame redenen,

om

om hem over te haalen tot het bedanken voor die hooge Waardigheid. Zyn oogmerk smaakte veelen zyner Vrienden in geenen deele, en het vondt geene goedkeuring by de aanzienlykſte Leden der Societeit. Zy waren hem ernſtig aan om hem over te haalen dat hy bleef; doch zyn vast beſluit genomen zynde, verliet hy dien post op de Jaarlykſche byeenkomst, in 't Jaar MDCCLXXVIII. — JOSEPH BANKS, *Esq.* (thans Sir JOSEPH BANKS, *Bart.*) werd, met eenpaarige ſtemmen, zyn Opvolger; een Heer, in het bloeiendst zyns leevens, die zich door zyne kunde, in de Natuurlyke Historie, beroemd gemaakt, de Wereld rondgezeild, en andere Reizen gedaan heeft, om ontdekkingen in deezen tak van Weetenſchap te doen; en thans bezig is, om, met zeer groote kosten en oneindigen arbeid, het ſchoonſte Plantkundige Werk, welk ooit het licht gezien heeft, te vervaardigen. Hy heeft, door alles, wat tot hem als Preſident behoort, vlytig waar te neemen, en zyne zorgvuldigheid omtrent alles, wat ſtrekken kan tot bevordering van de Eer en het Belang der Societeit, de op hem uitgebragte keuze ten vollen geregtvaardigd.

Schoon PRINGLE deeze zyne byzondere betrekking tot de Koninglyke Societeit verliet, en de Vergaderingen niet zo beſtendig bywoonde als voorheen, behieldt hy zyne Letterkundige verbintenisſen in 't algemeen. Zyn huis bleef de verzamelplaats van de eerſte Verſtanden en Wysgeeren, inboorelingen en vreemden: hy bezogt zyne Vrienden dikwyls. In blaakende hoogagting ſtondt hy by geleerde Buitenlanderen; geen hunner kwam in *Engeland*, zonder hem te bezoeken en blyk van eerbiedenis te geeven. Hy bejegende hun wederkeerig met alle beleefdheid en agting. Wanneer hy Heeren by zich aan tafel hadt, maakten Vreemdelingen doorgaans een gedeelte van 't gezelſchap uit.

Toen de zwakheden van PRINGLE toenamen, hoopte hy eenige baat te zullen hebben, van een reisje na *Schotland*, en daar den Zomer te ſlyten: dit deedt hy in 't Jaar MDCCLXXX; den meesten tyd te *Edinburg* doorbrengende. Waarſchynlyk hadt hy ten oogmerk, die Stad tot zyne beſtendige woonplaats te verkiezen. Wat hier van zyn moge, hy vondt zo veel genoegen in eene Stad, waar hy een gedeelte zyner jeugdige jaaren geſleeten hadt, en in de agting, hem door zyne Vrienden betoond, dat hy 'er een huis kogt, om het volgend Voorjaar weder derwaards te trekken. In den Herfst des gemelden Jaars, te *Lon-*

den terug keerende, maakte hy ſchikkingen om dit ontwerp uit te voeren. Na beſtelling gemaakt te hebben over 't grootſte gedeelte zyner Boekerye, verkogt hy zyn huis in *Pall-Mall*, in April MDCCLXXXI, en vertrok, weinig dagen daarna, na *Edinburg*. Hy werd daar door lieden van allerlei rang met alle tekenen van onderſcheiding ontvangen. Doch *Edinburg* was, op den duur, voor hem, niet 't geen het eertyds geweest was. De leevendigheid van geest, die, in de dagen der jeugd, zo veel bekoorelykheids verſpreidt op alle voorwerpen, welke ons omringen, was vervloogen. Veelen, indien niet de meeste zyner oude Vrienden en Tydgenooten waren dood; en ſchoon zommigen hunner nog leefden, zy konden niet zamen komen met die zelfde ſterkte van geſteltenisſe, die zelfde drift tot naſpeuring, en die zelfde bemoedigende hoope, welke hun voortyds eigen was en bezielde. De jongere Mannen van uitſteekenheid betoonden hem de opregtſte tekenen van hoogagting; doch 't was te laat voor hem, om nieuwe Vriendſchapsverbintenisſen aan te gaan. Hy vondt desgelyks de lugt te *Edinburg* te ſcherp en te koud voor zyne geſteltenisſe, die reeds lang zeer aandoenlyk geweest was voor het weer. Zyne toeneemende zwakheden vergrootten al dit leed, en 't zelve werd misſchien vermeerderd door die rustloosheid van geest, die, by lichaamsongemakken, ons altoos baat doet verhoopen van plaatsverandering. Hy beſloot, derhalven, weder na *Londen* te keeren, waar hy in 't begin van September kwam.

Eer PRINGLE *Edinburg* geheel vaarwel zeide, verzogt hy zyn Vriend, Dr. JOHN HOPE, tien Deelen in Folio, behelzende geſchreevene Genees- en Natuurkundige Waarneemingen, aan het Koninglyk Collegie van Geneesheeren, ten geſchenke aan te bieden. Dit geſchenk werd gedaan onder twee voorwaarden: voor eerst, dat de Waarneemingen nooit in openbaaren druk uitgegeeven, en, onder geen voorwendzel, hoe genaamd, uit de Boekery geleend zouden worden. Op eene Vergadering van het Collegie, toen belegd, aanvaardde men, met de uiterſte dankbaarheid, het geſchenk van PRINGLE, en nam een beſluit, overeenkomſtig met de voorwaarden, op welke het werd aangebooden. Hy was op denzelfden tyd bezig, met het vervaardigen van twee andere Boekdeelen, om aan de Univerſiteit geſchonken te worden, behelzende de Voorſchriften, waar toe hy in zyne Aantekeningen wees.

(*Het Vervolg en Slot by de naaste gelegenheid.*)

BREED-

BREEDVOERIG VERSLAG VAN HET UITEINDE DES GROOTEN ZEEMANS EN LANDONTDEKKERS, CAPITEIN JAMES COOK, F. R. S. NEVENS EENIGE BYZONDERHEDEN, ZYN LEEVEN EN CHARACTER BETREFFENDE. DOOR CAPITEIN KING.

„ Met den aanvang van ons *Uittrekzel der Reize, door de Capiteins* COOK, CLERKE *en* GORE, *na den Stillen Oceaan* (*), 't geen wy, in volgende Stukjes zullen voortzetten, hebben wy, in eene Aantekening, onze Leezers geweezen tot *Een Leevensberigt van den beroemden Zeeman en Landontdekker, Capitein* JAMES COOK, *naar de beste berigten opgemaakt*, en gevoegd in het IIde Deels 2de Stuk, bl. 257, onzer *Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen*; doch dewyl de omſtandigheden zyns ontydige Doods daar in zeer kort worden opgegeeven, en deezé verſcheide weetenswaardige byzonderheden belhelzen, die wy aantreffen in het breeder Verſlag van Capitein KING, in gemelde Reis, kunnen wy niet nalaaten, hier aan, tuſſchen beiden, eene plaats in te ruimen, als mede aan de Leevensbyzonderheden en Charactertrekken, door dien Vriend des ongelukkigen, doch onſterflyken, Zeehelds opgegeeven."

† † † † † † † †

Capitein COOK hadt, na eenen langen en vriendvertrouwlyken ommegang met de Inwoonderen van *Owhyhee*, dat Eiland, op den vierden van February, des Jaars MDCCLXXIX, verlaaten; voor zyn weggaan verſcheide heerlyke geſchenken ontvangen hebbende van TERREEOBOO, hunnen Koning. Nogthans vondt hy zich genoodzaakt, op den elfden dier maand derwaards weder te keeren, (dewyl de Voormast van de *Reſolution*, door zwaare rukwinden redloos geworden was,) en, als voorheen, het anker te werpen in de *Karakooa* Baay, aan de Westzyde van het Eiland (†).

Naar-

(*) Zie hier boven, bl. 398.

(†) Deeze Baay is omtrent eene myl diep, en wordt bepaald door twee laage hoeken lands, een half myl van elkander gelegen, Zuid-Zuid-Oost; en Noord-Noord-West van el-

Naardemaal het herſtellen van de Voormast eenigen tyd vereischte, werd de toeſtel tot Starrekundige Waarneemingen aan land gebragt, en de tenten opgeregt op de *Morai* (*) of Begraafplaats, waar men eene wagt van een Corporaal en zes Zeeſoldaaten zette. De vriendlyke verſtandhouding werd vernieuwd met de Priesters, die, tot meerder veiligheid der werklieden en hunner gereedſchappen, de plaats waar de Mast lag *tabooden* (†); rysjes rondsom dezelve ſteekende, als voorheen. Dan, niettegenſtaande dit vriendelyk gedrag der Priesteren, verwonderde het ons ten hoogſten, dat, wanneer de Schepen ten anker kwamen, de ontmoeting zo zeer verſchilde, van die by onze eerſte aankomst; geen geroep, geen gejuich, geen woeling; de Baay was eenzaam, alleen roeide 'er hier en daar eene Canoe als ter ſluik, langs de kust. Deeze verdenkingbaarende omſtandigheden gaven gelegenheid tot

veel-

kander liggende. Op de Noorderpunt, die plat en dor is, vindt men het Dorp *Kowrowa*; en, in het diepst van de Baay, digt by een bosch van groote Cocusnooten-boomen, een ander veel grooter Dorp, *Kakooa* geheeten: tuſschen deezen loopt een hooge rotzige hoogte, ontoeganglyk van den Zeeoever. Aan de Zuidzyde heeft de kust, omtrent eene myl landwaards in, een ruw voorkomen; dan verder op, ryst het land allengskens, en is overdekt met wel aangekweekte Plantadien en Bosſchen van Cocusnooten-boomen; hier zyn de Inwoonders in grooten getale verſpreid. De oever, rondsom de Baay, is bezet met zwarte koraal-rotzen, die het landen, by ſlegt weer, zeer gevaarlyk maaken; uitgezonderd by het Dorp *Kakooa*, waar eene zandige oever is, met een *Morai* of Begraafplaats aan het eene, en een klein Wel van versch water aan het andere einde. Hier lagen zy aan de Noordzyde, omtrent een vierde van een myl van 't Strand, hebbende *Kowrowa* ten Noordwesten. — Deeze breede Plaatsbeſchryving dient tot beter begrip des volgenden Verhaals.

(*) Deeze *Morai* lag op de Zuidzyde van den oever te *Kakooa*, 't was een vierkanten ſteenſtapel, omtrent 120 voeten lang, zestig voeten breed en twee- en dertig voeten hoog. De top was plat, en omringd met een houten hek, aan 't welke de bekkeneelen hingen van de gevangenen, geofferd by den dood der Hoofden.

(†) Dit is eene ſoort van Godsdienſtig verbod, ingevolge van 't zelve, zou geen der Inboorelingen het waagen, in de *Taboode Plaats* te komen, eer zy daartoe vryheid verworven hadden.

veelvuldige gisſingen: dan welke deezen ook mogten weezen, alles ging op den ouden gerusten voet, tot op den dertienden 's namiddags.

Omtrent het vallen van den avond, verhaalt Capitein KING, berigtte my de Officier, die het volk, 't geen water voor de *Discovery* haalde, geboodt, dat verſcheide Hoofden by elkander kwamen aan de waterplaats en de Inboorelingen, door hem gehuurd om de Scheepslieden in het vullen der watervaten te helpen, wegdreeven. Hy verklaarde my teſſens, dat hun gedrag hem zeer verdagt ſcheen, en dat zy voorhadden hem verdere hindernisſen toe te brengen. Op zyn verzoek gaf ik hem een Zeeſoldaat mede, doch alleen met zyn zydgeweer. Weldra keerde de Officier weder, en op zyn berigt, dat de Eilanders zich van ſteenen voorzien hadden, en zich vry ontrustend aanſtelden, ging ik zelve aan land, vergezeld van een Zeeſoldaat met zyn ſnaphaan. Ons ziende naderen, wierpen zy de opgevatte ſteenen weg, en, op myn ſpreeken met eenigen der Hoofden, werd de hoop Volks weggedreeven, en zy, die het verkoozen, werden toegelaaten te helpen in het vullen der watervaten. De zaaken daar in rust gebragt hebbende, vervoegde ik my by Capitein COOK, die met de Pynas aan land kwam. Ik verhaalde hem 't gebeurde: en hy beval my, om, ingevalle zy met ſteenen begonnen te werpen, of zich ongeſchikt te gedraagen, terſtond met een kogel op de misdaadigen los te branden. Ik belaſtte den Corporaal, de ſnaphaanen aan het wagthuisje met een kogel, in ſtede van hagel, te laaden.

Kort na ons wederkeeren na de tenten, werden wy ontrust door een aanhoudend ſchieten met ſnaphaanen, uit de *Discovery*; wy zagen dat dit gemunt was op een Canoe, met alle haast na ſtrand roeijende, en nagezet door eene onzer kleine Booten. Wy ſtelden terſtond vast, dat dit ſchieten het gevolg was van eenig diefſtal. Capitein COOK beval my hem te volgen, met een gewapend Zeeſoldaat, om deeze lieden, ware het mogelyk, te vatten, als zy aan ſtrand kwamen. Wy liepen, diensvolgens, na de plaats, waar wy dagten dat de Canoe zou landen, doch bereikten die te laat; het Volk was 'er uit, en hadt, voor onze komst, zich in het land weeten weg te pakken.

Wy wisten toen niet, dat de goederen reeds weder gegeeven waren: en dewyl wy het waarſchynlyk oordeelden, uit de eerst waargenomene omſtandigheden, dat ze van aangelegenheid mogten weezen, wilden wy onze hoop,

om zé weder te bekomen, niet terſtond opgeeven. De Inboorelingen, derhalven, gevraagd hebbende, welk een weg dit Volk was opgeſlaagen, zetten wy hun na, tot de duisternis begon te vallen, wanneer wy rekenden omtrent drie mylen van onze tenten af te weezen: en vermoedende, dat de Inboorelingen, die ons dikmaals tot het nazetten opwekten, ons met valſche berigten om den tuin leiden, agtten wy het vergeefsch onze naſpeuring verder voort te zetten, en keerden weder na ſtrand.

Geduurende ons afweezen, was 'er een geſchil van emſtiger en onaangenaamer natuur voorgevallen. De Officier, met de kleine Boot uitgezonden, aan boord wedergekeerd met de wedergegeevene goederen, bemerkende dat Capitein COOK, nevens my, de dieven nazette, oordeelde de Canoe, die zy op ſtrand gehaald hadden, te moeten medeneemen. Ongelukkig behoorde deeze Canoe aan PAREEA, die, op 't eigen oogenblik van 't boord der *Discovery* komende, zyn eigen goed weder vorderde, zonder veele betyigingen van zyne onſchuld. De Officier weigerende de Canoe over te geeven, en geholpen door het volk van de Pynas, die Capitein COOK wagtte, volgde 'er een gevegt, waarin PAREEA, door een geweldigen ſlag met een riem op 't hoofd getroffen, nederviel. De Inboorelingen, die omtrent deeze plaats verzameld, en tot nog ſtille aanſchouwers geweest waren, vielen daarop ons volk terſtond met zulk een hagelbui van ſteenen op 't lyf, dat het ſchielyk moest wyken, en tot lyfberging zwemmen na eene rots, niet wyd van 't ſtrand gelegen. De Eilanders mishandelden terſtond de Pynas, en, zonder de tydige tuſſchenkomst van PAREEA, die van den ſlag herſteld ſcheen, en dien op 't eigen oogenblik vergeeten te hebben, zou dezelve geheel en al vernield geweest zyn. PAREEA, de hoop Eilanders weggedreeven hebbende, gaf ons volk een teken, dat het mogt komen en bezit neemen van de Pynas, en dat hy zyn best zou doen, om de dingen, daar uit weggenomen, weder te bezorgen. Na hun vertrek, volgde hy hun in zyne Canoe, medebrengende den hoed van den Scheepsſchryver, en eenige andere beuzelingen van het geroofde, en vroeg met veel ſchynbaare ongerustheid over het voorgevallene, of de *Orono* hem zou dooden? en of het hem zou geoorloofd weezen, den volgenden dag aan boord te komen? Verzekering verkreegen hebbende, dat hy wel zou ontvangen worden, voegde hy zyn neus op die des

Of-

Officiers, ten teken van vriendſchap, „dit is hier 's lands „gebruik," en roeide na het Dorp *Kowrowa*.

Wanneer Capitein COOK kundſchap ontvangen hadt van het gebeurde, was hy 'er zeer over ontrust, en weder aan boord komende, zeide hy: „Ik vrees dat dit volk my zal „noodzaaken tot het neemen van ſtrenge maatregelen; „want (voegde hy 'er nevens) men moet het niet in 't denk„beeld hebben, dat zy eenig voordeel op ons behaald heb„ben." Dewyl het dien avond te laat was om iets te doen, gaf hy alleen bevel, dat alle Mannen en Vrouwen, die zich van de Eilanders aan boord mogten bevinden, 'er terſtond uitgezet zouden worden.

Zo ras dit bevel volvoerd was, keerde ik na ſtrand: en vermids ons voorgaand vertrouwen op de Inwoonderen, door het dien dag voorgevallene, zeer veel was afgenomen, ſtelde ik een dubbele wagt op de *Morai*, met last om my te roepen, zo ras zy iemand, aan 't ſtrand ſnuffelende, ontdekten. Omtrent elf uuren bemerkte men, dat vyf Eilanders aan den voet van de *Morai* kroopen, en ſtilletjes ons zogten te naderen; beſpeurende dat zy gezien waren, gingen zy heen. Omtrent middernagt, waagde het een hunner digt by de plaats, ter Waarneeminge geſchikt, te komen, de Schildwagt ſchoot over hem heen; waar op hy weg liep, en wy bragten den nagt, zonder verder ontrust te worden, door.

Den volgenden morgen, (Zondag den veertienden van February) ging ik, met het aanbreeken van den dag, na boord van de *Reſolution*, om het Zeeuurwerk. Onder weg werd ik gewaarſd van 't boord der *Discovery*, en kreeg berigt, dat de Sloep geſtoolen was van de boey, waar aan men dezelve hadt vastgemaakt.

Toen ik aan boord kwam, vond ik de Zeeſoldaaten bezig met zich te wapenen, en Capitein COOK laadde zyn Vuurroer met twee loopen. Als ik hem verhaalde, wat ons dien nagt was wedervaaren, viel hy my met eenige moeilykheid in de rede, en verhaalde het verlies van de Sloep van de *Discovery*, en hoe hy zich gereed maakte om die te herkrygen. Het was zyne doorgaande gewoonte, om, wanneer 'er iets van aanbelang verloren ware, op eenige der Eilanden in deezen Oceaan, den Koning, of eenige der voornaamſte *Erees* (of Opperhoofden), aan boord te krygen, en als gyzelaars te houden, tot het wedergegeeven was. Deeze gewoonte, altoos met een gelukkigen uitſlag in agt genomen, hadt hy voor, te deezer ge-

legenheid, weder te volgen, en ten zelfden tyde last gegeeven, om alle de Canoes, die de Baay uit wilden, aan te houden, met oogmerk om dezelve te neemen en te vernielen, indien hy de Sloep, langs eenen vriendlyken weg, niet wederkreeg. Diensvolgens werden de Boots van beide de Schepen dwars in de Baay geleid: en eer zy van boord gingen, werden 'er eenige zwaare ſtukken afgeſchooten, op twee groote Canoes, die poogden weg te raken.

't Was tuſſchen zeven en acht uuren, als wy zamen het Schip verlieten. Capitein cook in de Pynas, hebbende Mr. PHILLIPS, en negen Zeeſoldaaten, by zich; ik ging in de kleine Boot. De laatſte bevelen welke ik van hem ontving, waren, dat ik de gemoederen der Inboorelingen, aan onze zyde van de Baay, zou tragten tot bedaaren te brengen, door hun te verzekeren, dat hun geen leed zou geſchieden; myn volk byeen te houden, en op myn hoede te weezen. Hier op ſcheidden wy, de Capitein ging na *Kowrowa*, de verblyfplaats des Konings, en ik na ſtrand. Myn eerſte zorg, aan land ſtappende, was, ſtrikte bevelen te geeven aan de Zeeſoldaaten, om in de tent te blyven, hunne ſnaphaanen met een kogel te laaden, en niet uit de wapenen te gaan. Vervolgens wandelde ik na de hutten van den ouden KAOO, waar zich de Prieſters onthielden, en verklaarde hun, zo goed my mogelyk was, het oogmerk van deeze vyandlyke toebereidzelen, welke hun zeer ontrust hadden. Ik ontdekte dat zy reeds van het ſteelen der Sloep wisten, en verzekerde hun, dat, ſchoon Capitein cook beſlooten hadt, die te herkrygen, en de dieven te ſtraffen, zy, nogthans, het volk van het Dorp aan onze zyde, niet het minſte kwaad van ons te vreezen hadden. Ik verzogt de Prieſters, dit aan het volk bekend te maaken, en te zeggen, dat het zich niet behoefde te ontrusten, maar vreedzaam en bedaard te blyven. KAOO vroeg my met zeer veel nadruks, of TERREEBOOO gevaar liep van eenig leed? Ik verzekerde hem van neen; hy ſcheen, nevens zyne Broederen, hier over wel in zyn ſchik.

Intuſſchen voer Capitein cook na *Kowrowa*, en landde met den Luitenant en negen Zeeſoldaaten. Terſtond trok hy na het Dorp, waar men hem ontving met de gewoone eerbetooningen; het Volk wierp zich voor hem neder, en bragt, gelyk voorheen, geſchenken. Ontdekkende, dat men geen vermoeden hadt van zyn oogmerk, vroeg hy

na

na TERREEOBOO, en de twee Jongens, 's Konings Zoons, die beſtendig zyne gasten geweest waren, aan boord van de *Reſolution*. Binnen kort keerden de Jongens weder met de Inwoonders, om hun te zoeken uitgezonden, en bragten terſtond Capitein COOK na het Huis, waar de Koning dien nagt geſlaapen hadt. Zy vonden den ouden Vorst even opgeſtaan, en, na een kort geſprek over de vermiste Sloep, aan welks dievery COOK zich verzekerd hieldt, dat de Koning op geenerlei wyze medepligtig was, verzogt hy hem in de Pynas te treeden, en den dag aan boord van de *Reſolution* door te brengen. De Koning bewilligde gereedlyk in dit verzoek, en maakte zich terſtond vaardig om hem te vergezellen.

De zaaken ſchikten zich dus naar wensch, de twee jonge knaapen zaten reeds in de Pynas, en de rest, die van de party zou weezen, was na den waterkant gegaan, wanneer eene oudagtige Vrouw, KANEE-KABAREEA geheeten, de Moeder dier Jongens, en eene van 's Konings geliefdſte Wyven, hem naliep, en, op het ernſtigst, onder het ſtorten van veele traanen, verzogt, dat hy niet na boord zou gaan. Ten zelfden tyde kwamen met haar twee Opperhoofden, die hem tegenhielden, en, 'er op dringende, dat hy niet verder zou treeden, hem deeden nederzitten. De Inboorelingen, die zich in grooten getale aan het ſtrand vervoegden, en waarſchynelyk ongerust geworden waren over het affchieten van het zwaar geſchut, en het vertoon van vyandlykheden in de Baay, vervoegden zich rondsom Capitein COOK en hunnen Koning. —— De Luitenant der Zeeſoldaaten, ziende dat zyne manſchap te diep in de kring werd ingedrongen, om zich, zo het noodig mogt weezen, van hunne wapenen te kunnen bedienen, ſtelde den Capitein voor, deezen langs de ſloot te plaatzen, digt aan den waterkant; de menigte maakte ruimte, en zy ſchikten zich in eene linie, op een afſtand van omtrent zestig voeten van de plaats, waar de Koning zat.

Al dien tyd bleef de oude Koning op den grond zitten, met de blykbaarſte trekken van ſchrik en verſlaagenheid in zyn gelaad. Capitein COOK ongenegen, om de zaak, tot welks volvoering hy zich derwaards begeeven had, te laaten zitten, volhardde met hem, op de dringendſte wyze, tot medegaan aan te porren; terwyl, aan den anderen kant, wanneer de Koning de minſte blyken toonde, van hierin te zullen bewilligen, de Opperhoofden, die hem omringden, 'er zich tegen aankantten, eerst met bid-

den en ſmeeken; doch naderhand, met geweld, hem dwingende te blyven daar hy was. — Capitein COOK, bevindende, dat het ongunſtig gerugt zich te zeer verſpreid hadt, en het van geen beduidenis zou weezen, langer op het medegaan des Konings te dringen, of het zou met geweld en bloedſtorting moeten geſchieden, gaf het eindelyk op: Mr. PHILLIPS te verſtaan geevende, dat het onmogelyk zou zyn, hem met dwang na boord te helpen, zonder gevaar te loopen, om eene menigte van Inwoonders daar aan op te offeren.

Schoon de onderneeming, waar toe Capitein COOK zich aan land begeeven hadt, nu mislukte en opgegeeven moest worden, ſcheen nogthans zyn Perſoon in geen het minſte gevaar geweest te zyn, tot 'er iets voorviel, 't geen de zaak allerdroevigst deedt afloopen. De Booten uitgelegd, om de Baay te bezetten, gevuurd hebbende op eenige Canoes, die 'er uit poogden te geraaken, hadden ongelukkig een Hoofd van den eerſten rang getroffen. De tyding van diens dood kwam in het Dorp, waar zich Capitein COOK bevondt, juist toen hy den Koning verlaaten hadt, en langzaam na het ſtrand wandelde. De gisting, daar door in de gemoederen veroorzaakt, was zeer zigtbaar: de Vrouwen en Kinderen werden terſtond agter af gezonden, de Mannen deeden hunne teenen-ſchilden aan, en wapenden zich met ſpeeren en ſteenen. Een der Inboorelingen een ſteen in de eene, en een langen yzeren ſteeker, (dien zy *Pahooca* noemen) in de andere hand hebbende, ſchoot na den Capitein toe, zwenkte met zyn geweer, by wyze van uitdaaging, en dreigde den ſteen te werpen. De Capitein verzogt hem af te laaten: doch hy voer voort met zyne onbeſchoftheid, en drong COOKE, om last te geeven, dat 'er met hagel op hem zou geſchooten worden. De *Onhyheër* keerde het ſchot af op zyn ſchild, waar de hagel niet kon doordringen; hy wierd hier door te woedender en te ſtouter. Verſcheiden ſteenen werden den Scheepsſoldaaten na 't hoofd geſmeeten, en een van de *Erees* waagde het, Mr. PHILLIPS met zyn *Pahooca* te ſteeken; doch mislukte in dien toeleg; en kreeg van deezen een ſtoot met den kolf van den ſnaphaan. Capitein COOK ſchoot nu zyn tweeden kogel af, en doodde een van de voorbaarigſten der Inwoonderen. Een algemeene aanval met ſteenen volgde hier op onmiddelyk, 't geen beantwoord werd door het ſchieten van de Zeeſoldaaten, en het volk in de Booten. De Eilanders wederſtonden, tegen alle verwagting,

het

het vuur met zeer veel ſtandvastigheids, en, eer de Zeeſoldaaten tyd hadden om weder te laaden, braken zy op hun in, met een ſchriklyk geſchreeuw en krygsgehuil. Hier op volgde een tooneel van de uiterſte ſchrik en verwarring.

Vier onzer Zeeſoldaaten werden, tusſchen de rotzen, in hunr hertocht afgeſneeden, en ſlachtoffers van de woede des vyands; drie ontvingen gevaarlyke wonden, en de Luitenant, die een ſteek tusſchen de ſchonders gekreegen hadt met een *Pahooca*, gelukkig nog niet afgevuurd hebbende, ſchoot den Man, die hem wonde, zo als hy gereed ſtond de ſteek te herdoen. Onze ongelukkige Bevelhebber ſtondt, wanneer men hem de laatſte keer onderſcheiden zag, aan den waterkant, roepende tegen de lieden, die in de Boot waren, dat zy met ſchieten zouden ophouden. Indien het waar is, gelyk eenigen, die zich daar bevonden, zich verbeeldden, dat de Zeeſoldaaten en Bootsgezellen, zonder zyn bevel, hadden losgebrand, en dat hy het verder bloedſtorten wilde voorkomen, is het niet onwaarſchynlyk, dat dit betoon van Menschliefde, voor hem, doodlyk geweest hebbe. Want men heeft opgemerkt, dat, zo lang hy na de Inboorelingen het aangezigt gewend hadt, niemand hem eenig leed deedt, maar, dat hy zich omkeerende, om de Bootsgezellen order te geeven, in den rug geſtooken werd, en met het aangezigt in 't water viel. De Eilanders hieven, wanneer zy hem zagen vallen, een hevig geſchreeuw aan, haalden zyn lichaam hooger op 't ſtrand, en door de vyanden omringd, trokken zy den dolk elkander uit de handen; een woedende drift betoonende, om deel te hebben in hem af te maaken.

Zo viel onze groote en uitmuntende Bevelhebber. Na een leeven, zo vol uitmuntende en welgeſlaagde onderneemingen, kan zyn dood, wat hem zelve betreft, niet te ſchielyk gerekend worden: dewyl hy leefde, om het groot werk, waartoe hy verordend ſcheen, te voleindigen; en hy werd eer verſtooken van het genot, dan van het verkrygen des roems. Hoe opregt zyn verlies gevoeld en betreurd werd door de zodanigen, die zo lang hunne algemeene veiligheid vonden in zyne kunde en beleid, en allen troost onder veele ongemakken, in zyne tederheid en menschlievenheid, agt ik onnoodig te vermelden, en zouden my hier toe ook woorden ontbreeken; veel min zal ik het onderſtaan den ſchrik af te ſchetzen, welke ons trof, en de algemeene verſlaagenheid, die volgde op een zo ſchriklyken en onverwagten ramp. 't Zal den Leezer niet on-

ge-

gevallig weezen, het oog van dit tooneel vol droefenisse af te wenden, om het Character en de Deugden deezes Mans te beschouwen, terwyl ik myn laatste tol betaal aan de gedagtenis van een dierbaar en geagt Vriend, met eene korte Geschiedenis van zyn Leeven en Bedryven, ten algemeenen nutte volvoerd, op te geeven.

Capitein JAMES COOK was, in den Jaare MDCCXXVII, niet verre van *Withby*, in *Yorkshire* gebooren, en werd, in zyne vroege jeugd, op een winkel bestelt, in een naburig Dorp. Zyne natuurlyke neiging, by de gelegenheid van de keuze eens beroeps, niet in agt genomen zynde, verliet hy het land en den winkel welhaast, door wederzin, en verbondt zich voor negen jaaren. By het uitbreeken des Oorlogs, in den Jaare MDCCLV, begaf hy zich in 's Konings Zeedienst, aan boord van de *Eagle*, toen gevoerd door Capitein HAMER, en naderhand door Sir HUGH PALLISER, die welhaast zyne verdienſten ontdekte, en van onder het gemeen nam.

In den Jaare MDCCLVIII, was hy Schryver op de *Northumberland*, het Vlagschip van Lord COLVILLE, die toen het Hoogbevel voerde over een Esquader, op de kust van *America*. Hier was het, gelyk ik hem menigmaal heb hooren verhaalen, dat hy, geduurende een harden winter, voor de eerste keer EUCLIDES las, en zich bevlytigde op de Wis- en Starrekunde, zonder eenig ander behulp, dan eenige weinige boeken en eigen bevlytiging. Ten zelfden tyde, dat hy dat middel vondt om zyn verstand te beoefenen en te beschaaven, en het gebreklyke zyner opvoeding te verbeteren, moest hy de werkzaamste en woeligste tooneelen van den Oorlog, in *America*, bywoonen. By het beleg van *Quebec*, belastte Sir CHARLES SAUNDERS hem met de volvoering van de gewigtigste belangen, ten opzigte van den Zeedienst. Hy loodste de Booten, in den aanval van *Montmorency*; en begeleidde de ontscheeping by de *Hoogten van Abraham*; onderzogt den doortocht, en lag boeijen, langs welken de groote Schepen, veilig de rivier konden opvaaren. De moed en handigheid, welke hy in deeze verrigtingen betoonde, verwierven hem de vriendschap van Sir CHARLES SAUNDERS en Lord COLVILLE, die, met allen yver en genegenheid, zo lang zy leefden, hem bevorderden. By het eindigen des Oorlogs, werdt hy, op aanpryzing van Lord COLVILLE en Sir HUGH PALLISER, aangesteld tot Opzigter van de Golf van *St. Lawrence*, en de kusten van *Newfoundland*. Op deezen post bleef hy,

tot

tot het Jaar MDCCLXVII, wanneer Sir EDWARD HAWKE hem koos, om bevel te voeren over een tocht na de *Zuid-Zee*, geschikt tot het waarneemen van den overgang van Venus over de Zon, en het doen van ontdekkingen, in dat gedeelte des Aardkloots.

Zints dit tydperk, zyn zyne gedaane dienſten te bekend, om hier opgehaald te worden: en zyne agting klom, naarmaate zyner bevorderingen, tot eene hoogte, te groot om door my uitgemeeten te worden. Indedaad, hy ſchynt allerzonderlingst geſchikt geweest te zyn, tot deeze ſoort van onderneemingen. Zyne leevenswyze van jongs af, zyne opklimmingen in den Zeedienst, zyne onafgebrooke oefening, liepen alle zamen om hem daar toe te vormen, en gaven hem eene maate van kundigheid in zyn beroep, die ſlegts het lot van weinigen kon weezen.

Zyn Lichaamsgeſteltenisſe was ſterk, aan arbeid gewoon, en in ſtaat, om de grootſte ongemakken te verduuren. Zyne maag kon, zonder bezwaar, de ruwſte en hardſte ſpyzen verdraagen. Maatigheid mogt in hem nauwlyks eene deugd heeten, zo groot was de onverſchilligheid, met welke hy zich aan alle zelfverzaaking onderwierp. Zyne Zielshoedanigheden waren van dezelfde hardvogtige en ſterke geaartheid, als die zyns Lichaams. Zyn Verſtand was kloek en doordringend; zyn Oordeel, in alles wat betrekking hadt tot zyn beroep, vaardig en vast. Zyne plans waren ſtout en manlyk, en droegen, zo in het ontwerpen als in het uitvoeren, blykbaare tekens van een groot oorſpronglyk Vernuft. Zyn Moed was bedaard en onverſchrokken; gepaard met eene verwonderlyke tegenwoordigheid van geest, in hachlyke oogenblikken. Zyne Zeden waren eenvoudig en ongemaakt. Zyne Geaartheid zou met regt mispreezen hebben mogen worden, als haastig en oploopend, wareh deeze hoedanigheden niet verzagt door goedaartigheid en menschliefde.

Zodanig zyn de omtrekken van cooks Character; doch zyne meest in 't oogloopende Charactertrek was, die onaflaatende voortzetting van eenig plan, welke niet alleen zich boven gevaar en ongemakken verhief, maar zelfs de gewoone uitſpanning niet behoefde. Geduurende de lange en verdrietige Reizen, door hem gedaan, nam zyn drift en werkzaamheid niets in 't minſte af. Geene toevallige verlokking kon hem voor een oogenblik aftrekken: zelfs die tusſchenpoozingen van uitſpanning, welke zomtyds onvermydbaar voorkwamen, en door ons te gemoet gezien werden,

den, met een verlangen, 't geen lieden, die weeten wat Zeevaaren is, zeer gaarne zullen willen verſchoonen, baarden hem eenig ongeduld, als ze niet beſteed konden worden, om iets toe te brengen, tot het beter volvoeren zyner ontwerpen.

Onnoodig is het, hier voorbeelden op te haalen van de gelegenheden, waarin hy blyk gaf van deeze hoedanigheden, ſtaande de groote en gewigtige onderneemingen door hem volvoerd. Ik zal my vergenoegen, met den uitſlag dier dienſten op te geeven, onder de twee hoofdzaaken, tot welke zy kunnen gebragt worden, die der Aardryks-kunde en der Zeevaard, en deeze elk in een onderſcheiden gezigtpunt plaatzen.

Misſchien ontving geene Weetenſchap ooit grooter toevoegzelen van één enkel Man, dan de Aardrykskunde van Capitein COOK. Op zyne eerſte reize na de *Zuidzee*, ontdekte hy de *Societeit-Eilanden*, en vondt, met zekerheid, dat *Nieuw-Zeeland* een Eiland was; hy ontdekte de Straaten, die de twee Eilanden van een ſcheiden, en naar zyn naam genoemd zyn: hy bezogt ze beiden volkomen. Vervolgens ging hy de Oostkust van *Nieuw-Holland* na, tot nog onbekend; eene uitgeſtrektheid van zeven Graaden Breedte, of meer dan twee duizend *Engelſche* Mylen.

Op zyn tweeden Tocht losste hy het groot verſchilſtuk op, wegens het Zuidlyk gelegen Vasteland: dat Halfrond, tusſchen de Breedten van 40° tot 70°. doorgekruist hebbende, op eene wyze, die het beſtaan van zulk een Vastland onmogelyk maakt, of het moest digt by de Pool zyn, en buiten het bereik der Zeevaard. Op deeze Reize ontdekte hy *Nieuw-Caledonia*, het grootſte Eiland in de *Zuider Stillen Oceaan*, uitgenomen *Nieuw-Zeeland*; het Eiland *Georgia*, en een onbekende Kust, door hem *Sandwich-Land* geheeten, het *Thule* van het Zuider Halfrond: en twee keeren de Zeeën der Keerkringen bezogt hebbende, gaf hy zekerheid aan de oude Ontdekkingen, en voegde 'er de zyne nevens.

Doch zyne laatſte Reize munt boven alle de voorgaande uit, door de uitgeſtrektheid en het aanbelang der Ontdekkingen. Behalven verſcheide kleine Eilanden in den *Zuider Stillen Oceaan*, ontdekte hy, ten Noorden van de Evennagtslyn, de Eilanden, door hem *Sandwich-Eilanden* genoemd; die, door derzelver ligging en voortbrengzelen, een uitzigt opleveren, om van meer belangs voor de Zeevaard der *Europeaanen* te worden, dan eenige andere Ontdek-

dekking in de *Zuidzee*. Vervolgens onderzogt hy, 't geen tot nog onbekend gebleeven was van de Westkust van *America*, van 40° tot 70° Noorderbreedte, behelzende eene uitgeſtrektheid van drie duizend vyfhonderd Engelſche Mylen, hy verzekerde de nabygelegenheid der twee groote Vastelanden *Aſia* en *America*, voer de Straaten tuſſchen die beide door, en nam de kust, te wederzyden, tot zulk eene hoogte Noorderbreedte op, dat hy de onmogelykheid aantoonde van een Doortocht in dat Halfrond, van den *Atlantiſchen* tot den *Stillen Oceaan*, of Oost- of Westwaards. Met één woord, indien wy de *Zee van Amur* en de *Japanſche Archipel*, tot nog den *Europeaanen* geheel onbekend, uitzonderen, heeft hy de Waterbeſchryving der bewoonbaare Wereld voltooid.

Als Zeeman ſchitterden zyne dienſten mogelyk met geen minder glans; zeker zyn ze niet min gewigtig en heilzaam. De wyze, welke hy uitvondt, en zo gelukkig te werkſtelde, om de gezondheid der Scheepelingen te bewaaren, maakt een nieuwen Tydkring in de Zeevaard, en zal zyn Naam aan de toekomende eeuwen overleveren, en doen aantekenen op de lyst der Vrienden en Weldoeneren van het Menschdom. Allen, die iets weeten van de Geſchiedenis der Zeevaard, is het noodloos te zeggen, tot hoe hoog een prys de voordeelen, door middel van lange Zeereizen gezogt, altoos betaald zyn. De ſchriklyke ongeſteldheid, welke eigen is aan den Zeedienst, en welker verwoestingen de tochten der Landontdekkeren uitgemerkt heeft met omſtandigheden, bykans te aanſtootlyk om te verhaalen, zou, onaangezien de onontwykbaare dwinglandy, welke zy over de leevens der Zeelieden oefende, een onoverkomelyk beletzel gebleeven zyn, tegen het voortzetten van zodanige onderneemingen. 't Was voor Capitein COOK bewaard, door herhaalde proeven de wereld te toonen, dat de Reizen konden voortgezet worden, tot de ongewoone lengte van drie of zelfs van vier jaaren, in onbekende ſtreeken, en onder alle verwiſſelingen van lugtgeſteltenisſe, niet alleen zonder de gezondheid te benadeelen, maar zelfs zonder den kans des leevenstydperks in 't geringſte te verminderen. De wyze op welke hy te werk ging, heeft hy omſtandig opgegeeven, in een geſchrift, geleezen voor de *Koninglyke Societeit*, in den Jaare MDCCLXXVI (*).

Wat

(*) De Gouden Eerpenning van Sir GODFREY COPLEY, werd hem

Wat de Bekwaamheden tot zyn Beroep aanbelangt, ik laat de beoordeeling, des betreffende, over, aan het oordeel der geenen, die de meeste bedreevenheid bezitten in den Scheepsdienst. Zy zullen gereedlyk erkennen, dat het volvoeren van drie Tochten, zo vol gevaars en zwaarigheids, van zulk een langen duur, en in zo verſchillende omſtandigheden, met een eenpaarigen en gewenschten uitſlag, eenen Man vereischten, die niet alleen eene nauwkeurige kunde bezat van de Zeevaard, maar een veel bevattend kloek vernuft, vaardig in het uitvinden van redmiddelen, en gereed, om alles, wat de hoogere of laagere noodwendigheden betreft, te werk te ſtellen.

Indeezervoege het getrouwst verhaal gegeeven hebbende, van 't geen ik heb kunnen verzamelen, door eigen waarneeming, en uit de berigten van anderen, wegens den dood myns altoos geëerden Vriends, als mede van zyn Character en Dienſten, laat ik zyne gedagtenis over, aan de bewondering en dankbaarheid der Nakomelingſchap; met eene droefgeestige voldoening de eere aanneemende, welke zyn verlies my bezorgd heeft, om myn Naam met den zynen verëénigd te zien; en om getuigenis te geeven van die genegenheid en hoogagting voor zyne Gedagtenis, die ik, terwyl hy leefde, hem ſteeds wilde en zogt te betoonen.

Dus verre Capitein KING's Verſlag, van deezen ongelukkig geſneuvelden Scheepsbevelhebber. Wy zullen vervolgens gelegenheid hebben, om in het Uittrekzel der Reize, een verhaal te geeven van de voornaamſte gebeurtenisſen te *Owhyhee*, na zynen dood. Alleen moeten wy hier nog byvoegen, dat men onlangs een Gedenkpenning vervaardigd heeft, tot gedagtenisſe van deezen grooten Zeeman, die zyns waardig mag geagt worden. Op de eene zyde ſtaat de Beeldtenis van Capitein COOK, met dit Opſchrift: IAC. COOK OCEANI INVESTIGATOR ACERRIMUS; en met kleinder letteren, *Reg. Soc. Lond. Socio Suo.* Op de rugzyde, vertoont zich het Beeld van *Brittanje*, recht overeinde ſtaande op eene vlakte. De ſlinker arm rust op een beeldſpraakige pylaar. Zy houdt de ſpeer in haar hand, haar

hem te dier gelegenheid toegeweezen. Dr. DE MONCHY te *Rotterdam* heeft dit vertaald, en uitgegeeven, onder den tytel: *Verſlag, wegens eenige nieuwe verbeteringen; aangaande de middelen, ter behouding der Zeevaarenden, enz.* Zie onze *Hedend. Vaderl. Letteroeff.* IVde D. rſte St. bl. 437.

haar schild is aan den voet des pylaars geplaatst. Haar rechte arm strekt zy uit over een Globe, en houdt een zinnebeeld, 's Wereldrondreizigers onderneemenden aart uitdrukkende; het randschrift is: NIL INTENTANTUM NOSTRI LIQUERE; en onder het Beeld van *Brittanje* — *Auspiciis Georgii* III.

Bovenbeschreeve Gedenkpenning werd gemaakt op koste van de Koninglyke Societeit. Zes Gouden, en verscheide Zilveren en Koperen, zyn 'er vervaardigd. Over de Gouden is deeze beschikking gedaan.

Eén aan zyne *Groot Brittannische Majesteit*, onder wiens bescherming cook zyne ontdekkingen voortzette.

Eén aan de Koning van *Frankryk*, wegens zyne groote vriendlykheid, om een byzonderen last te geeven aan zyne Scheepshoofden, om geene vyandlykheid, hoe genaamd, te pleegen aan de *Resolution* en de *Discovery*, de twee Schepen onder Capitein cook's bevel; en dezelve, in tegendeel, allen mogelyken bystand te bewyzen, ingevalle zy hem mogten ontmoeten.

Eén aan de Keizerin van *Rusland*, uit hoofde van het gastvry onthaal, Capitein cook beweezen, toen hy *Kamskatska* aandeedt.

Eén aan Mevrouw cook, zyne nagelaate Weduwe.

Eén om geplaatst te worden in het *Britsch Museum*.

Eén om in het Collegie van de *Koninglyke Societeit* te blyven.

De andere Gedenkpenningen werden verdeeld onder de Leden van de *Koninglyke Societeit*, aan eenige byzondere Lords der *Admiraliteit*, en weinige andere Persoonen van aanzien.

PROEVE VAN GROEIJING DOOR DE ELECTRICITEIT VERWEKT.

Door den Hoogleeraar MOSCATI.

Men neeme een groot stuk Kamfer, en plaatst het op den Conductor van een Electriseer-Machine: de oppervlakte ontvonkt; naa eenigen tyd gebrand te hebben, wordt het uitgeblusscht en de Conductor gelaaden. Terstond ziet men de oppervlakte bedekt met een soort van Mos, dit neemt eenige seconden toe; doch wordt schielyk ontbonden en in de lugt verstroid, wanneer de Electriseer-Machine in beweeging blyft. Doch men kan dien kunstig voortgebragten groei eenigen tyd bewaaren, als men de Electriseer-Machine stil houdt, en het stuk Kamfer, na het vyf of zes minuuten te laaten bekoelen, onder een glaazen klok plaatst.

DE TEDERHARTIGE EN VERGEEFRYKE EGTGENOOTE.

(Uit de *Letters to* HONORIA *and* MARIANNE *on Various Subjects.*)

De Hemel verhoede het, dat myne jonge Vriendinnen (indien zy ooit in den Huwelykenſtaat treeden,) eenen Egtgenoot aantreffen gelyk de Heer WILLIAM S——, of, indien dit haar ongelukkig lot mogt weezen, dan wensch ik dat zy die maate van Goedaartigheid mogen bezitten, welke zyne Vrouwe betoonde.

Gister vond ik haar zitten, ſchreiende by een Brief die op tafel voor haar lag; en dien zy my vryheid gaf te leezen; dewyl wy zo lang Boezemvriendinnen geweest waren. Ik doorliep den inhoud met een vlugtig oog; en kon niet nalaaten een traan van medelyden te laaten rollen over de ongelukkige Schryfſter, die ik vernam eene ongelukkige jonge Dogter te weezen, door den Heer WILLIAM S——, eenige jaaren geleden, verleid: by welke hy twee Kinderen hadt, en die hy nu, nevens de twee onſchuldige wichten, aan armoede en gebrek overliet. —— Ik vond my op de herleezing getroffen, waarin een tederhartigheid doorſtraalde, welke men zeldzaam aantreft by Vrouwen, die, tot een ſchandelyk leeven vervallen, meest altoos verhard in de ondeugd en van tedere aandoeningen beroofd worden. Hoe werd myn hart geraakt als ik aan deezen regel kwam. *De kleine* JAN *ſtaat aan myn ſchoot, vraagt om een ſtukje brood; helaas! ik heb geen kruimel voor hem, noch voor myzelve.* Het naaſchrift trof my ook ſterk: het was: *Gy beloofde my het Schoolgeld voor* THOMAS *te zullen betaalen.*

Ik vroeg Mevrouw S— wat zy voorhadt te doen? ——— „ Zulks vordert," zeide de waardige Vrouw, „ geen oogenblik „ bedenkens. Ik zal last geeven dat 'er een voeglyk jaargeld „ bepaald worde om het aan deeze ongelukkig verleide uit te „ reiken, —— en ik zal terſtond om de arme Kinderen zen- „ den, en alles gereed maaken tot hunne verkwikking; de „ Kinderen van mynen Egtgenoot zullen niet van gebrek kwy- „ nen, — omkoomen, —— terwyl ik in overvloed leef en „ in ſtaat ben hun te helpen." Zy ſchreide. ——— Op dit oogenblik zondt zy een Bankbriefje aan de ongelukkige Moeder, en beval dat de Kinderen met den Brenger dier gifte zouden te rug komen.

't Waren twee lieve Jongens, doch onbeſchryflyk arm gekleed. Mevrouw S—— trok hun eenige andere kleederen, tot dat einde in gereedheid gebragt, met eigen hand, aan; zy ſtonden verſteld, en waren blyde met dien opſchik, gelyk

zy

zy het noemden. *Zie*, zei JAN, *welk een fraaije Rok!* —— *Zie*, zei THOMAS, *welke mooije Kousjen heeft die goede Mevrouw my gegeeven!* —— „ Onnoozele Wichten!" verzugtte Mevrouw s——, terwyl zy voort voer met die halfnaakten te kleeden. „ Helaas! Schuldige Ouders van uw verlaaten Kroost, welk „ een dierbaar vermaak derft gy, door uw schaamtloos ver„ zuim van zulke inneemd lieve Praaters!"

Zo als zy dit gezegd hadt ging de deur open, en de Heer WILLIAM tradt binnen; hy stondt verstelt. „ Zie hier," zeide Mevrouw, „ myn Waarde!" —— *Wiens Jongens zyn dit?* viel hy haar in de reden. —— „ Helaas! (voer zy voort,) „ waarom verwaarloost gy, waarom laat gy, deeze Kinderen „ met derzelver Moeder bykans van kommer en gebrek om„ komen? Waarom, myne Waarde, hebt gy my geen berigt „ gegeeven van deeze ongelukkigen? Ik heb een hart, dat, „ hoop ik, ruim genoeg is om deeze Kinderen, als myne ei„ gene, aan te neemen: want zyn het de Kinderen van myn „ Man niet?" *Hemelsche Vrouw!* (riep hy uit, geheel verrukt over haare gadelooze edelmoedigheid,) *word ik dus berispt over myne ontrouw, ten opzigte van de beminnelykste Egtgenoote die immer bestondt! o, myn Lief! vergeef het my,* —— *maar dat is onmogelyk.* —— *Ik ben* —— *Ik zal altoos alleen de uwe blyven.* Doch waar is de ongelukkige Vrouw, die... —— „ Ik heb," hervatte Mevrouw s——, „ voor alles zorge gedraa„ gen, ik zal haar 's jaarlyks eene genoegzaame somme tot „ haar bestaan toeschikken; —— wat deeze Kinderen, —— „ deeze lieve Jongens betreft, hunne opvoeding zal ik op my „ neemen." —— *Goede* GOD! (sprak de Heer WILLIAM s——,) *dit is te veel! o myn* HARRIET, *welk een zegepraal van Edelmoedigheid hebt gy behaald!* Hy drukte haar op 't tederst in zyne armen, zy leunde op zyn borst, en een stille traan ontvloide haar oog.

Te zeer was ik aangedaan over dit ontroerend tooneel, om de eerste gelegenheid van heen te gaan niet waar te neemen; —— vol verwondering over eene Vrouw, die haare Sexe eere aandoet.

DE VERWYLING.

Eene Chineesche Geschiedenis.

Wanneer in *China* eene groote Rivier buiten de oevers treedt, en eenige streeken met Overstrooming dreigt, wordt deswegens tyding gebragt aan den Keizer; hy roept de Rykgrooten byéén, die daar over Redenvoeringen by Redenvoeringen doen, in een zwellenden en opgesmukten styl. De groo-

te zaak is, dat 'er een Dyk moet gemaakt, en een Kanaal gegraaven worden, om het overtollig water af te leiden: een ſtuk, ongetwyfeld van veel aanbelangs in *China*; dan iemand zou veelligt denken, dat het zelve, nogthans, den geheelen Raad, en den Vorst, geen langen tyd zou bezig houden. —— Dit is, evenwel, het geval. —— Wannneer de tyding kwam, dat de Rivier *Hoang ho* zeer hoog gereezen was, bevondt de Keizer, dat de Mandarynen, over de wateren gefteld, zich als rechte Broddelaars aanſtelden, en dat de Ryksgrooten, hun tot byſtand toegeſchikt, den kostelyken tyd lieten voorby loopen in het voeren van nietsbeduidende geſprekken, en het vormen van onuitvoerlyke plans, en terwyl de Vloed dagelyks hooger klom, betrouwde hy de zaak aan AKOUI, zynen eerſten Staatsdienaar. Hierop deedt AKOUI eene lange Aanſpraak by den Keizer, verhaalt hem, wat hy ten oogmerke hadt, om den inbreekenden Vloed te ſtuiten of af te wenden; de Keizer beantwoordde die Aanſpraak; AKOUI vervaardigde eene Kaart van de Rivier en de omliggende Landen, *en* verhaalde zyne Majeſteit in 't breede wat hy doen *zou om* de dreigende onheilen af te weeren. —— AKOUI vertrok, en vervoegde zich ter plaatze des ongeluks; hy vondt den armen LY-YOUNG-KY, en veelen der Werklieden, druk bezig en doornat: de eerſte Staatsdienaar pryst hun by den Keizer aan, op dat hy hun zou beloonen voor den gedaanen arbeid. —— Terwyl dit alles in bewerking was, ontſtondt 'er een nieuw toeval: want een onrustig en bemoeiziek Man, TETCHENG geheeten, tradt te voorſchyn, en zeide den eerſten Staatsdienaar in 't aangezigt, dat zyn plan van werken geheel ongerymd was, en niets beduidde, dat het hem, TETCHENG, toekwam het werk te verrigten, en, in 's Keizers naam, te deezer gelegenheid, te handelen. Doch TETCHENG voerde alles zo ſlegt uit, dat hy afgezet en weggezonden werd. AKOUI bragt het alles te regt; de Vloed tradt binnen zyne oevers, en bevogtigde het Land in ſtede van het te verwoesten: de langverwylde zaak liep gelukkig af, en het gelukkig Volk juichte (*).

(*) *Memoires concernant les Chinois.* Vol. IX.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE WAARE TROOSTGRONDEN BY TREFFENDE STERFGEVALLEN.

(*Vervolg van Bladz.* 198.)

Het welgegrond geloof ——— ——— ——— ———
Verſterkt het kwynend hart in alle droefenis;
Het leert dat hart in 't leed op 's Hemels goedheid bouwen,
En op de wysheid des Almagtigen betrouwen.

VAN MERKEN.

In 't voorgaande hebben wy aangetoond, welke gronden van troost en bemoediging, by treffende Sterfgevallen, opgeſlooten liggen, in de gegronde kennis, en overreede bewustheid, van Gods alwyze regeering; —— als mede, dat het gevoel van de geringe kunde, die wy van zyne wegen hebben, en waar door wy buiten ſtaat geſteld worden, over dezelve te kunnen oordeelen, ons aanzet, om ootmoedig in zynen wil te berusten; —— en eindelyk, dat de overweeging van eene te ſterke gehecht- en verkleefd-heid, aan ſtoffelyke wezens, waar aan wy ons te dikwils ſchuldig maaken, dienen kan, om de Goddelyke wegen te billyken, en ons te leeren, niet alleen getroost in ſmart te zyn, maar ook gemoedigd den Heere te zwygen. ——— Wy denken thans, dat zelfde onderwerp te vervolgen, en bepaalen onze aandacht, als tot een anderen troostgrond, by Gods onbetwistbaare vrymacht, en onafhangkelyk beſtier over alles.

Dit is ongetwyffeld eene ryke myn van vertroosting! — En, in de daad, de beſchouwing van Gods vrymacht, en onafhangkelykheid, doet alle redenkaveling ſtaaken, en onze wysheid zwichten. —— Wat wy ook voorgeeven, hoe kunſtig wy de zaaken ook beglimpen, welke ſpitsvindigheid van geest wy ook gebruiken, —— dit eene, de vrymachtige en onafhangkelyke God heeft het anders behaagd, ſluit ons den mond, en doet, zo wy anders eenig

Godsdienſtig gevoel hebben, ons voor altyd ſtille zyn, en kinderlyk zynen weg bewonderen! —— Hy, —— de geduchte God! doet toch met het heir des Hemels, en met de Inwooners der aarde, naar zyn welgevallen! —— Wie kan, —— ô ontzettende vraag! wie kan, zyne hand afſlaan, en tot Hem zeggen, wat doet gy? —— Vreest Hem dan gy ganſche aarde, knielt voor hem neder met beevinge! —— En gy, myne ziel, door zyne hand zo wyſelyk gevormd, zoudt gy u tegen den Almagtigen verzetten? —— zoudt gy zyne wegen beſtryden? zyne wysheid niet beaamen? en u tegen zyne volkomen vrye handelingen u aankanten? —— neen, dat zy verre! buigt u, voor Hem in het ſtof, en valt voor zyn aangezicht ter neder! —— En, om zodanig een gemoeds beſtaan in ons te verwekken, moeten wy ons geduurig herinneren, dat alles wat God ons geeft en verleent, — 't zy voorſpoed, welvaart, vergenoegen en vrede, — of wel, een liefderyk man, eene braave vrouw, een gezegend kroost, en diergelyken, —— geſchenken zyn, van zyne milde goedheid, en vrymachtige beſchikking, waar aan hy ons geen recht geeft, zo lange het ons goeddunkt, maar daar van ſlechts het beſtier, gebruik, en bezit vergunt, voor zodanig een tyd, als met zyne onnagaanbaare wyze inzichten, en met ons waarachtig belang, ſtrookt en overeenkoomt. Hy behoudt dus, om my op deeze wyze meest bevattelyk uit te drukken, aan zich zelven de magt, om, ten allen tyden, als hy dit voegzaam en nuttig oordeelt, ons het geſchonkene te ontneemen. Dit is zyn Goddelyk recht, waar van hy nimmer, ten onzen behoeve, afgeſtaan, maar het zelve ontegenſpreekelyk aan zich behouden heeft, en van het welk hy, naar welgevallen, gebruik kan maaken. God intusſchen, die volmaakt wys is, en, in alles, het meeste nut zyner Schepzelen, goedertierenlyk beoogd, handelt daar mede niet willekeurig, of beneemt ons dat bewind en beſtier niet, dan in gevallen, waar in ons weezenlyk belang dit noodzaakelyk maakt. Zouden wy dan, die deeze waarheden erkennen, en by wien dezelve altoos levendig behooren gehouden te worden, ons trots verheffen, als hy met ons niet handelt, naar de begeerte van ons, veeltyds, wellustig en aardsgezind, hart? —— zouden wy zyn beſtier ſmaaden, en verachten, wen hy ons ontneemt, 't geen ons niet langer tot voordeel, maar integendeel tot ſchade, zoude ſtrekken? —— neen; —— wy moeten, daar in, een ootmoedig welgevallen neemen, onzen trotſchen

ſche-

ſchedel buigen, en ons verwaaten verſtand gevangen leiden, en ſtille zyn. Berooft Hy ons, ontydig, van onze Ouders, de ſtut en ſteun van onze wankelende jeugd; — ſcheurt hy een dierb're wederhelft, uit de geknelde liefdearmen van zyne beminde Vrouw; — berooft hy ons, van de Spruiten onzer echt, in ontluikende Jaaren en veel beloovende uitzichten; —— te midden van dat alles, en meerder, moet de kracht en overtuiging, van de voorgemelde waarheden, ons in geloof en berustend vertrouwen met Job doen zeggen: —„ de Heere heeft gegeeven, de Heere heeft genomen, de naam des Heeren zy geloofd (*)!" — Prangt u de benauwde boezem; — geeft ze, door uwe traanen, door billyke traanen van gevoelige droefheid, lucht! —— maar verzacht vooral uw ſmart, daardoor, dat gy uw bekommerd hart veel tot God opheft, en tot Hem zegt: —— „ Gy, ô God mynes levens! Gy hebt my, van myne geboorte af, wel gedaan, en ſteeds met uwe goedertierenheid omringd; —— thans treft my uwe hand; —— Gy dompelt my in rouwe, en van wegens myn verdriet ſtygt een Jammerkreet, uit myne ziel, tot u ten hoogen Hemel op! —— Dan, hoe zwaar, hoe treffend de ſlag zy, die gy op my doet koomen, ik onderwerp my gewillig aan uwen onbetwistbaaren wil, en poog my tegen U niet te verzetten! — Gy weet toch, ô bron van geluk! waartoe het voor my dienen moet, en myn lot is veiligst in uwe hand! —— Ja, dit is my ten troost, dat ik zeker vertrouwe, dat uwe meêwaarige liefde, uwe gereede hulpe en krachtdaadige byſtand, my bemoedigen, onderſteunen, en, te midden van deezen ramp, opbeuren zal! — Het ga dan hoe het wil, Gy zyt, en blyft, de rotſteen van myn hart, en myn eeuwig deel! — Al doet gy my wandelen in een duister dal, ik zal U niet verlaaten, want uw ſtok en ſtaf zullen my vertroosten!" —— Zo ziet men, dat de Godsdienst, wen ze van ons onderwerping aan de wegen van de Voorzienigheid vordert, ons daarom geen ongevoeligheid inboezemt, of leert, onze natuur te verzaaken, en de blyken van zyne ſmartelyke roede, door een ongevoelig gemoedsgeſtel, te draagen; —— want deeze laatſte, als veeltyds, uit de vaste geſteldheid van ons Lighaam, ontſpruitende, kan men zeer wel, zonder eenig Godsdienſtig bezef, hebben: —— maar de onderwerping, waartoe de Godsdienst ons aanſpoort, is deeze, dat wy het deel dat God

(*) *Job* I, vs. 21.

God ons toedient, ſchoon wy het zelve met eene beevende hand, en een ontzet hart, aanneemen, —— nogtans, zonder Hem, zyn beſtier of wysheid te beſchuldigen, na ons neemen, den drinkbeker die hy ons voorhoudt, uitdrinken, en hem zo Godvruchtig leeren volgen (*). En dit is juist die gemoedsneiging, waartoe ik myne Leezers, door de voorgaande aanmerkingen, heb willen opwekken! —— en waar in zy hoe langer hoe meerder geſterkt zullen worden, naarmaate ze goede denkbeelden van dit leven vormen, en de dingen, die daartoe behooren, uit het rechte oogpunt beſchouwen. Sta my toe, deeze bedenking een weinig uit te breiden, en derzelver gepastheid, met betrekking tot het onderwerp, waar over gehandeld wordt, aan te toonen.

Wy zyn in deezen ſtaat op de reize naar de eeuwigheid. ——— Ons tegenwoordig leven, met alles wat ons daarin verleend wordt, dient tot middelen, die ons gegeeven worden, om, door derzelver gepast gebruik, ons op te leiden, tot, mitsgaders bekwaam en vatbaar, voor de eeuwigheid te maaken. Wy hebben, derhalven, van de waereld en waereldſche goederen, ſlechts dat gebruik te maaken, als nodig is, om ons in deezen ſtaat te onderſteunen en te verkwikken, zonder ons daaraan te zeer te verbinden. ——— Wy moeten op onze bezittingen niet langer rekenen, dan voor het tegenwoordig oogenblik, en op het toekoomende niet vertrouwen; —— want het maakt zig vleugelen, en raakt buiten onze magt, zonder dat wy 'er op letten. —— Wy vereenigen niet in den echt, om altoos te zamen eenen gryzen ouderdom te bereiken, —— om onze Kinderen bevorderd, en zo ver gebracht te zien, dat ze, buiten onze beſcherming, den Burgerſtaat intreeden, en zelve beſtaan kunnen; — neen, als wy, in het oog van den hemel, hoe jong wy ook zyn mogen, onzen taak afgedaan, ons werk verricht hebben, dan neemt Hy ons weg, ſnydt onzen adem af, en doet het Lighaam tot ſtof, en de Geest tot Hem wederkeeren. ——— Deeze beſchouwing van ons tegenwoordig aanzyn, dunkt ons, is een zeer gepast troostmiddel wegens ſmartelyke Sterfgevallen; — ten minſte, zeer geſchikt, om ons daartegen te wapenen, en ſteeds in een bedaarde gemoedsgeſtalte te doen werkzaam zyn: —— want dan zullen wy, ieder oogenblik, welk God ons by elkanderen op deeze waereld ſpaart, aanmerken, als een nieuw geſchenk

(*) *Sherlok*, Verh. over de Godd. Voorz. 9de Hoofdſtuk, bl. 633 en volg. heeft dit Stuk breeder uitgewerkt.

ſchenk zyner goedheid, waar van hy ons in het volgende berooven kan; — en dit werkend gevoel, van de onzekerheid van al het ondermaanſche, moet in ons hart dankbaarheid verwekken, en ons, aan niets, dat op de waereld is, zo vast gehecht doen zyn, dat wy het niet gaarne aan de Godheid, op den wenk van zynen wil, weder zouden afſtaan. De Gedachten, — „God, die alles magtig is, kan my dit oogenblik, myn Man, Vrouw, Ouders, Kinderen, gezondheid, goederen, vermaaken en genoegens, doen ontbeeren," —— moet natuurlyk, een heilige vrees, en een eerbiedige onderwerping, in ons hart, voor hem, doen opryzen, en ons van al het vergangkelyke losmaaken. —— Intusſchen verkeeren de minſte Menſchen op deeze wyze! —— Zyn wy gelukkig gehuuwd, wy hoopen, wy wenſchen vuurig, zonder de Goddelyke oogmerken in aanſchouw te neemen, en ons, als afhangkelyke Schepzelen, gehoorzaam daaraan te gedraagen, zamen te leeven, zo lange de Menſchelykheid immer gedoogt, en elkanderen niet dan ſpaade te verlaaten. —— Deeze zucht is, wat het gezellige leeven aangaat, wel natuurlyk en redelyk; —— maar ze heeft dit gebrek, dat men ze al te hevig maakt, en elkanderen beſchouwt, als een eigendom, dat, niet voor weinige ſtonden, maar voor eenen geruimen tyd, zeer zeker in onze handen gegeeven is, en welkers eindelyke beſtemming, de zalige onſterflykheid, wy uit het oog verliezen. En hieraan, nochtans, — aan de gelukkige eeuwigheid! moet de natuurlyke genegenheid en liefde geen afbreuk doen, zy integendeel moet daar toe bevorderlyk zyn. Immers! hoe tederer men elkanderen bemint, hoe hartelyker wy begeeren zullen, gezamenlyk te deelen, in het onbeſchryfelyk geluk van den Hemel; — en deeze krachtige begeerte zal ons noopen, daar toe de voorgeſchreeven middelen te gebruiken, en aan te leggen. —— Hebben wy een gezegend kroost, onzer liefde dubbel waardig; —— wy beraamen ras, in onze vooruitloopende denkbeelden, waar toe die, en weder deeze, op te leiden, —— hoe ze in de waereld groot te brengen, —— en welke middelen aan te wenden, om hen, met luister, een groorſche rol, op dit ondermaanſche toneel, te doen ſpeelen. 't Is waar, de troetelende vleiery, — de aanhaalige praatzucht, — de hartinneemende zachtheid, buigzaamheid, gehoorzaamheid, aanvalligheid, vernuft en geest, — dat alles verbindt onze harten aan onze telgen, zo dat wy dezelven beſchouwen, niet als een geſlacht voor

den hemel geſchikt, dat God jong, in eene tedere Jeugd, daar toe kan opeiſchen, maar als Schepzels, enkel tot ons vermaak in de waereld gebracht, en in vergelding van welke, wy alleen voor hunne tydelyke bevordering en welſtand, alle moeite te doen hebben. Is het nu wel te verwonderen, wen ons oog, en hart, de zaaken zo beſchouwt, dat wy diep gewond, en ernſtig getroffen worden, als de Almacht ons, onverwacht, ſpoedig, onze Wederhelft, of Kinderen, ontrukt? —— wat troost blyft 'er in dien ſtaat over? —— wy misſen, naar onze kortziende oogmerken, alles! —— onze verwachting is afgeſneeden, en onze gevormde ontwerpen leggen in duigen! —— Hoe bedaard zou niet, integendeel, onze Geest zyn, waren wy ſteeds gewoon, dagelyks, te denken: —— „ Ik, myne dierb're Wederhelft, myne braave Ouders, en myn lieve Kinderen, wy allen zyn bezig met de woeſtyn deezer waereld te doorreizen, naar een land van volmaakt geluk, van ongeſtoorde blydſchap, zonder dat wy weeten, wanneer wy de have blyde inzeilen, en verheugd aldaar aanlanden zullen, —— of, dat het ons bekend is, hoe lange wy elkanderen vergezellen, aanmoedigen, en opwekken zullen. —— De zee van rampen verheft wel eens haare bruiſchende golven, —— maar, deeze Storm bedaard zynde, genieten wy ook weder, eene aangenaame ſtilte, en vredige rust. —— Dan, noch het eerſte ſchrikt ons af, —— noch het laatſte verſlaaft ons aan malkanderen, of aan de waereld: —— onze uitzichten zyn beſtendig op de eeuwigheid gericht, —— dit is het doel waar naar wy jaagen, het oogpunt waar uit wy alles aanzien. —— Behaagt het God onze vereeniging lange te doen ſtand grypen, dat zal te meer onzen yver ontvonken, ons onzen weg met lust doen vervolgen, en dankbaar voor hem doen leeven. Dan, verkiest zyne wysheid dit anders, —— zyn wy niet te gelyk ryp voor den Hemel, en ontneemt hy ons, daarom, de een of ander onzer reisgezellen, —— wy zullen den Heere zwygen, —— 't is toch het zyne, en hy heeft aller adem in zyne hand, —— ons oogenblikkelyk aanzyn hangt enkel van zynen goedertiernen wil af. —— Hoe gy het dan ſchikt, ô God! altoos zullen wy een welgevallen in uwen weg neemen, en geloovig vertrouwen, dat Gy handelt, overeenkomſtig ons meeste belang. —— Doet gy ons immer een opzigt behoevend Kroost, of eene Weduwe, die onderſteuning en byſtand nodig heeft, achterlaaten, —— wy draagen ze, aan uwe ſteeds waakende voorzorge, aan uwe bereidwillige ontferming, op, ——

wy

wy beveelen ze aan uw liefderyk toezicht, en Almachtige beſcherming, —— en vergewisſen ons, dat gy hen vereischte nooddruft, en het geen tot hunne tydelyke behoeften nodig zyn zal, verſchaffen zult, —— dat gy hen nimmer zult begeeven noch verlaaten." Dit is de geſteldheid, die uit de rechte beſchouwing van den aart van dit leven, en van de tydelyke goederen, gebooren wordt. Zy is recht geſchikt, om, in alles, wat ons immermeer overkoomt, ons wysheid en troost te verſchaffen: —— en, daarom, pryzen wy dezelve, ten ſterkſten, aan.

'Er blyft ons nog overig een voornaame grond, waarmede wy ons by ſmartelyke Sterfgevallen vertroosten kunnen, ten beſluite in aanmerking te neemen, de gelukkige verwisſeling, namentlyk, van den afgeſtorvenen, uit een ſtaat vol jammer, in dien van nimmer eindigende heerlykheid, —— of wel, het gegrond vertrouwen, dat onze Vrienden zalig geſtorven zyn.

Dit is zeker geen troostmiddel van een algemeen gebruik: —— om dat allen, die ſterven, geene gemoedigde hoope geeven, dat ze ontſlaapen, om, door den dood, de eindelooze zaligheid te aanvaarden. Veeltyds, echter, kunnen wy daar van, niet dan onzeker, oordeelen, en 't is in die gevallen het beste, ons oordeel op te ſchorten, en het eeuwig lot onzer overleeden vrienden, aan de beſliſſing van God, die alles weet, over te laaten. Hoe gelukkig, intusſchen, zyn zy niet, die een goeden grond van vertrouwen hebben, dat hunne vrienden by God leeven, en in zyne Hemelſche nabyheid verkeeren! —— zy, in de daad, hebben alle redenen, zich, wegens hun verlies, te troosten! —— en, die dit niet gevoelt, heeft geen begrip van hemelſche wellust! Al is het dan, dat wy op deeze waereld, wat onzen uiterlyken ſtaat betreft, veel verliezen en ontbeeren moeten, —— dat alles is, indien wy geloovig vertrouwen, in God dubbel weder te vinden; —— onze vrienden, —— die ons lief en dierbaar waren, wien wy hartelyk het hoogſte toppunt van geluk toewenschten, —— zyn, uit den kring hunner waereldſche vrienden, overgeſtapt, in een onbegrypelyk verhevener gezelſchap, —— in den rei der zalige Troongeesten, en reeds voor hun geſtorven Heiligen! —— Ze miſſen dus niets aan ons, — niets aan deeze benede waereld! —— Bevryd, voor altoos bevryd, van ramp en kruis, genieten zy verzadiging van vreugde, en liefelykheden aan Gods

rechtehand eeuwiglyk! ——— Als wy dit bedaardelyk indenken, ——— als wy daar over, met eene ingeſpanne aandacht, peinzen, ——— dan verliest onze denkingskracht haar vermogen! ——— Verzadiging van vreugde! welk een ſtaat daar dit te vinden is! ——— op deeze waereld zoeken wy het te vergeefsch! ——— onze begeerte gaat wel daar naar uit, ——— door opeenſtapeling van aangenaamheden, blydſchap, en vermaaken, ——— trachten wy het wel te vinden, ——— maar altoos worden we te leur geſteld, ——— en nimmer zyn we voldaan, nooit verzadigd! ——— Dan, in den Hemel! ——— heerlyke Gelukſtaat! ——— in den Hemel, daar zal de begeerte van onzen Geest vervuld, — daar zal onze zucht, ons brandend verlangen, volkoomen voldaan worden! ——— Wy gunnen dies gaarne dat vroeger genot, onzen vrienden! ——— Wy troosten ons over hun lighaamlyk verlies, ——— uit hoofde van het voortreflyk geluk, dat hun te beurt gevallen is, en hoopen hun eenmaal weder te vinden, en onaffcheidbaar by hen te zyn! ——— Is dit met grond onze verwachting, — dan wykt de akeligheid des doods! dan treeden wy, met gemoedigdheid, de ſombere begraafplaatzen onzer vrienden in! ——— geen kille ſchrik, geen beangſte verbeelding, houdt ons af van dien omtrek, waar hun koud gebeente rust, en hun ſtoflyk overblyfzel bewaard wordt! ——— Wy bezoeken dan hunne Graven, met dat genoegen, dat de ſtille herdenking van hunne deugd en Godsvrucht, in ons hart, doet ontſtaan! ——— Eene zilte traan ontrolt wel ons oog, — een onmerkb're zucht ontſlipt wel den overſtelpten boezem; maar beiden zyn ze alleen de blyken van die gemaatigde en gepaste gemoedsbeweeging, welke eene aangenaame aandoening achterlaat. Hier by, verheft zich het geloof van een waar Christen, en hy, deeze eenzaame, van waereldlingen gevreesde, maar voor hem, bevallige verzamelplaats van dooden, verlatende, roept uit: ——— „ rust hier, gering overblyfzel, myn 's waarden vriends! onder de al bewaakende voorzorg, van uwen Verloſſer, veilig! ——— eenmaal zult gy, door de verdienſten van zyn Lyden, en de kracht zyner Opſtanding, voor de eindelooze eeuwigheid, heerlyk verryzen! en ik zal, door geloof in hem, onſterfelyk, onverderfelyk, opgewekt, altoos, en zonder einde, met u, in de gelukzaligheid van den Hemel deelen, en den lof van God onophoudelyk vermelden."

'k Zal

'k Zal in dat vlekloos hemelhof
Voor U, voor U! de reine ſnaaren,
ô Middenpunt van allen lof!
Met duizend duizend Englen paaren.
Daar zal uw Glans, uw Majeſteit,
Uw Eer my eindeloos verſlinden,
Om in uwe Algenoegzaamheid
My zelven eind'loos weêr te vinden.

— — — —

— — — —

ô Aarde! weemlend Stof! verdwyn —
Myn Goël! zuil van myn vertrouwen!
'k Ben Mensch! — 'k zal eens een Engel zyn!
'k Zal eens Gods aangezicht aanſchouwen (*)!

Dan, mogelyk denkt de een of ander myner Leezeren, dit middel, hoe vermogend, werkt alleen in Godsdienſtige gemoederen, en verligt derhalven onze tydelyke ſmart niet. — Doch hier op antwoorden wy, met betrekking tot het geheel, dit weinige: — dat indien iemand, in een der voorgeſtelde gevallen, vertroosting begeert, hy ze by God moet zoeken: — dat is te zeggen, dat 'er geene andere bron is, waar uit waare troost voortvloeit, dan alleen uit den Godsdienst. — Daar is alles, maar buiten denzelven niets, te vinden. — En die ongelukkig genoeg is, van in aardſche en uiterlyke troostgronden, te berusten, zal al zyne hoope te leur geſteld vinden, en hoe langer hoe troosteloozer worden.

Dat dan de Godsdienst ons allen beſtiere en onderſteune! — ontzeg ons, ô God! nimmer zyn' krachtigen invloed! — Laat hy ons, in alles, voor al in de treffendſte ongelegenheden van ons leven, byſtaan en helpen! ons leiden, raaden en vertroosten! en zo, ons te vreden en welgemoed in alle uwe wegen en handelingen maaken!

B.

(*) Ode aan God, door den Heer *R. Feith*, voorkomende in het 4de Deel van de Taal- en Dichtlievende Oefeningen van het Genootſchap, ter Spreuke voerende: — *Kunst word door arbeid verkreegen.*

HET UITWENDIG GEBRUIK EN NUT, VAN WIT RATTEKRUID, ALS EEN NIEUW HULPMIDDEL TEGEN DEN KANKER IN HET AANGEZIGT. Door den Heer BERNARD (*).

De beroemde FRERE COSME, die onlangs te *Parys* overleden is, bezat een hulpmiddel tegen den Kanker (*Noli me tangere*) in het aangezigt, welks nut hy, zo wel als de Heer BERNARD, die het uit zyne Schriften bekend maakt, gelyk ook de Heelmeesters ESPIAUD te *Soissons*, BERGERET te *Parys*, en meer anderen, door veelvuldige ervaring, bevestigen. —— FRERE COSME is zelf de Uitvinder van dit middel niet; maar heeft het, voor 3000 Livres, van den Heelmeester CHOUET, gekogt.

De hoofdinhoud van dit middel is wit Rattekruid. — Men

(*) *Journal de Medec.* 1782. *Mars*, *p.* 256. —— De Heer BERNARD noemt dit gebrek, *den Kanker des aangezigts*, anderen noemen het *Huid-Kanker*, om dat het doorgaans uit een klein en getergd huidknobbeltje, meest aan de neus, koon of wang, ontſtaat, en eerlang, eerst de huid, daarna de ſpieren, ja ook het geheele oog en de halve zyde des aangezigts, langzaam, dat is, in één, tien of meer Jaaren, wegknaagt, zonder na de gewoone in- of uitwendige middelen veelal te luisteren, en zonder byna eenige merkelyke ongeſteldheid in het geheele lichaam aan te brengen; ſtrekkende aldus tot een klaar bewys, dat dit gebrek een *plaatslyk gebrek* is, waar in het lichaam geen of althans weinig deel heeft. Ook is het by den waaren Kanker der lippen, enz. zeer gemeen, dat de naby gelegen klieren zwellen, en in denzelfden Kanker, veranderen; echter kan ik my niet herinneren, dit ooit, by den zogenaamden Kanker des aangezigts, gezien te hebben. Nog klein zynde, laaten zig deeze zweeren, ſomwylen, door een drukkend Verband, gemaklyk geneezen, het geen van den waaren Kanker niet gezegd kan worden. —— Eén en dezelfde Lyder, met dit gebrek, vertoont, by ons in Neêrland, zig ſomwylen aan meer dan 20 of 30 Hoog- en minder geleerde Heelmeesters, terwyl hy, naar de kunst behandeld, niet geneezen en niettemin vry oud word. Kortom, ons ontbreekt eene volledige beſchryving en behandeling van dit gebrek, die ontwyfelbaar, in iets, zeer eenvouwigs beſtaan zal. —— Wenschlyk ware het, dat de Heer BERNARD eenige van zyne geneezene gevallen omſtandig had beſchreven. —— Wy geeven hier het voornaame van zyn Verhaal op.

Men zou, zegt de Heer BERNARD, kwalyk doen, wanneer men dit Vergift al te zeer vreesde. Voor eerst, om de kleine menigte, welke dit Voorſchrift bevat. Ten tweeden, word het Rattekruid hier ſlegts uitwendig, en met andere dingen gemengd, gebruikt, door welk men het zelve, naar goedvinden, verzagten kan. Intusſchen behoort tog het navolgend Voorſchrift overanderd te blyven, en de Heer BERNARD heeft, ſedert negen Jaaren, dat hy 'er gebruik van gemaakt heeft, het zelve aldus gebruikt, behalven by eenige oude verzweeringen aan de beenen, waar by hy het mede met voordeel heeft aangewend. ——— Menſchen die geen Geneesmeesters zyn, behoeven aldus voor dit middel niet bevreesd te wezen, nadien de Genees- en Heelmeesters het Rattekruid reeds van overlang met voordeel gebruikt hebben; en, door kundigen aangewend, even zo min als veele andere, misſchien ſterker Vergiften, die echter met nut gebezigd worden, kan nog zal nadeelig zyn.

Het Voorſchrift is aldus:

Neem, door konst bereid, Vermillioen, een half lood;
Aſſche van verbrande oude Schoenzoolen, acht grein (*);
Drakenbloed (*Sanguis draconis*), twaalf grein;
Wit Rattekruid, veertig grein.

Wryft alle deeze dingen tot een fyne poeder, mengt ze daarna in een glaazen of ſteenen Vyzel, waar na het mengzel in een glas, ten gebruike, bewaard word.

De wyze, om dit poeder, by Kankerachtige verzweeringen (*ulceres Cancreux*) in het aangezigt, te gebruiken, ſchoon het ook by andere gebreken dienen kan, beſtaat hierin: ——— nadien dit gebrek doorgaans een plaatsgebrek (der huid) is, by welke de geheele maſſa der vogten niet is aangeſtoken (*Le vice est en general local*), zo moet men nogthans, zo veel mogelyk, de Lyders een melkdiëet doen houden, en, voor het uitwendig gebruik des poeders, één- of tweemaal doen purgeeren. ——— By het gebruik des poeders, gaat men op deeze wys te werk: ——— Men mengt een weinig van hetzelve, in een porceleinen of glaazen kopje, met eenige droppelen water, en met

(*) Misſchien vraagt men, wat acht greinen Aſſche van verbrande oude Schoenzoolen in dit Voorſchrift doen? maar dezelfde Vraag zou men, met het zelfde regt, van het Vermillioen en het Drakenbloed kunnen doen.

met een penceel tot een, niet al te dun, ſmeerzel, op dat het Rattekruid niet naar den grond zakke, en op den grond of den rand der verzweering ongelyk verdeeld worde, waar uit eenig kwaad zou kunnen ontſtaan. ——— In deeze ſmeerige maſſa, wel vermengd, doopt men het penceel, en daarmede beſmeert men de geheele verzweering, ter dikte van een dubbeltje (*piece de ſix liards*). ——— De zweer, als ook deszelfs omtrek, behoort vooraf van onreinheid gezuiverd te zyn, hetwelk bekwaamlyk geſchied, wanneer men, een dag vooraf, dezelve met eene weeke zalf of pleister, als by voorbeeld, het *onguent de la Mere*, bedekt heeft. ——— Men beſmeert op de bovengemelde wyze de geheele zweer, als ook derzelver randen, waarna men het geheele deel met fyn geſchaafde Eiken-zwam (*Agaric de la Chêne*), Spin-rach, of liever de *Byſſus* (*), die aan oude Wynvaten hangt, bedekt. Ik verkies (zegt FRERE BERNARD) deeze Plant voor het Spin-rach en de Eiken-zwam, om dat ze zwart of donker bruin is, en aldus de bekende zwarte Ciers-pleistertjes naby komt. ——— Welk van deeze drie dingen men ook op de zweer gelegd heeft, bevogtigt men dezelve geheel en al, het zy door de Vingeren of een Spatel, met eenige droppelen water, op dat het een en ander te zamen droog, en tot één korst worde, welke korst doorgaans vry vast zit, en niet, als met de korst, door het middel zelf veroorzaakt, afvalt.

De Lyder, op deeze wyze verbonden, zegt men hem, dat hy, in en rondom de verzweering, ras pynlyk zal worden, en het aangedaane deel ontſteeken en zwellen zal, dan hier over behoort hy zig niet te bekommeren, wyl de zwelling doorgaans naar eenige dagen verdwynt, vooral, wanneer de korst begint los te gaan, en dit geſchied meestal geheel, den 17 of 20 dag, na het gebruik des middels, wanneer men de ſcheiding met de hand kan helpen. Daar na legt men over de zuivere vlakke zweer of wonde, het zogenaamde *Empl. Norimburgenſe*, het welk dagelyks vernieuwd word, terwyl men de verzweering, en derzelver omtrek, zuiver houd. ——— Op deeze wyze poogt men de zweer te bevellen, dog zo de groei van weelig vleesch dit verhinderde, bedient men zig van geſchaafd droog linnen, of, naar omſtandigheid, van den helſchen ſteen, enz. ———

zo

(*) *Byſſus Cryptarum vel Byſſus Capillata perennis Cinerea, tenax, rupi innata.* LINNEI *Syſtem. plantarum.*

zo men op deeze wyze geen volkomen geneezing erlangt, moet het bovengenoemde middel voor de tweedemaal gebruikt worden, waardoor, gelyk ik, (zegt FRERE BERNARD) dikwyls in myne Konstoeffening gezien heb, een volkomen geneezing van dit onaangenaam, en helaas! onder het Landvolk dikwyls voorkomend, gebrek volgt.

Misfive aan de Schryvers der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

Wel Edele Heeren!

UWE. onpartydigheid, welke het voornaame kenmerk is van lofwaardige Tydſchriften, zal, hoop ik, de nevensgaande Stellingen, wel willen plaatſen in uw Maandwerk, om te dienen tot een tegengift, tegen de beoordeelinge van de *Præcepta Medicinæ Practicæ*, van mynen byzonderen Vriend, den Heer Profeſſor N. C. OOSTERDYK, *Jansz.* in de *Algemeene Vaderl. Letteroef.* VI D. bl. 105; door het voldoen aan welk myn verlangen, ik vertrouwe bevestigd te zullen worden in de hoogachting, met welke ik ben,

UWE. Dienstvaardige, ſchoon onbekende, Dienaar,

C. V.

1.

Hy heeft het voorzeker mis, die uit het *Iſte Hoofddeel*, *de* 12*de* §. der *Inſtit. prax. medic.* van Profeſſor OOSTERDYK SCHACHT, opmaakt, dat die Auctéur de ſnelheid van de pols voor een uitwerkzel van de Koorts houde: immers hy weet niet wel te onderſcheiden, tuſſchen *aucta circulatio*, en *aucta Pulſus frequentia*.

2.

Het is niet ongerymder te ſtellen; dat eene *hyſterica*, welke door gemoedsbeweeging eene ſnellere pols bekomt, de Koorts hebbe, dan dat zy door dezelfde gemoedsbeweeging aan het hoesten of hikken raakende, ſchoon ook maar voor een korten tyd, met convulſive beweeging gekweld worden.

3.

Een kwaadaartige Zenuwziekte, in welke de pols, van, ſnel-

ſnelder, traag wordt, wordt, van Koortſig, niet Koortſig, uit hoofde van de verandering, van een of niet noodzakelyk, of althans niet altoos geduurend toeval, dier Ziekte.

4.

Al wie uit de eerſte beginzelen der *Pathologie* heeft leeren verſtaan, dat koude vogtigheid van de Athmoſpheer, het verzuim van lichaamsoeffening, droog en taay voedſel, zeer nadeelig zy aan de gelukkige uitwaasſeming, zal van zelf begrypen, wat 'er te denken zy van de *Rheumatismus Scorbuticus*.

5.

De *Podagra Atonica* van CULLEN moet niet verward worden met de *Rheumatismus*.

6.

Zo het al geen kwaadaartigheid zy, is het zeker onoplettenheid, het geen dus opgegeven wordt. „ *Scorbuti-*
„ *cus*, (Rheumatismus) postulat leniora cathartica, vel
„ emetica *Sudorifera*, *præmiſſis attenuantibus* anteſcorbu-
„ tica, balnea," uit te leggen, als of 'er in de *Scorbut*, altoos cathartica emetica, præmiſſis attenuantibus, aangepreezen wierden.

7.

Nooit is het iemand in den zin gekomen, dat de *Lumbago rheumatica*, altyd, als *inflammatoir* moest behandeld worden.

8.

Eene aanhoudende weezentlyk phrenitiſche ylhoofdigheid, met aanhoudende korte en gevaarlyke Koorts verzeld, moet van ontſteeking der inwendige deelen van het hoofd afgeleid worden, zo men niet verſchillende denkbeelden onder elkander verwarren wil.

9.

De Watervrees, welke op de beet van een dol Dier ontſtaat, is toe te ſchryven aan vergif, door dat Dier medegedeeld.

10.

Men kan niet ontkennen, dat de *Pleuritis* onderſcheiden wordt *in veram & ſpuriam*; in wat meening dit geſchiedde, of deeze by alle dezelfde zy, of deeze onderſcheiding

ding te recht geſchiede, dan te onrecht, is een gantsch andere zaak.

II.

Uit het eenvoudig voorſtel van de onderſcheiding, van de *Pleuritis in veram & ſpuriam*, volgt even weinig, dat beide op dezelfde wyze moeten behandeld worden, als uit de overige verdeelingen zoude mogen beſloten worden, dat *Pleuritis idiopatica, epidemica, benigna*, moet geneezen worden, even gelyk *ſympathica, ſporadica, maligna*.

12.

Wanneer 'er, na het voorbeeld der Beſchryvingen der Natuurlyke Historie, eene regelmaatige ſchikking opgeleverd zal zyn, van zulken aart, dat dezelve gantsch vry van alle onderſtelling en verzuiming, en alleen gegrond op getrouwe Waarneemingen, in zig vervatte Clasſen, Geſlachten en Soorten van Ziekten, welke elk kenbaar zyn door hunne zeekere, duidelyke en volledige merken, zo als door Profeſſor GAUBIUS, in zyne *Inſt. path. medic.* §. 840. voorgeſteld is, dan zal het eerst de tyd zyn voor daartoe bekwaamen en bevoegden, om te oordeelen, of dezelve tot Academisch onderwys geſchikt zy.

Tot een Naberigt op het plaatzen van dit Stukje dient, dat wy, uit waare hoogagting voor den Hoogleeraar OOSTERDYK, deeze t'zaamgeraapte Stellingen gaarne ongedrukt hadden gelaaten, om dat het ons toeſcheen, dat zyn Hooggeleerde zeer weinig, of liever niet, met zulk een Advocaat gediend zou zyn; indien niet de vrees van partydig te ſchynen ons daarvan had wederhouden, en integendeel had doen beſluiten, om het verzoek van den Briefſchryver in te willigen.

Wy oordeelen het onnoodig daaromtrent iets verder aan te merken; des kundigen zullen ligtlyk met ons begrypen, dat de verzamelaar deezer Stellingen geenszins de Man is, om *ex tripode* te ſpreeken; waarom wy hem in den ſchuilhoek, waarin hy zig verborgen houdt, met zyne *Aphorismi* gerustlyk zullen laaten zitten. —— Alleenlyk moeten wy, by deeze gelegenheid, nog aanmerken, dat wy tot ons leedweezen gehoord hebben, hoe zommigen onze recenſie van de *Præcepta Medicinæ Practicæ*, van den Hoog-

Hoogleeraar OOSTERDYK aan zekere partydigheid hebben willen toeſchryven, waaraan wy ons egter ten eenemaal onſchuldig kennen. —— Wy betuigen openlyk voor de verdienſten van deezen Leydſchen Hoogleeraar de volkomenſte hoogagting te hebben, en dat onze gemaakte aanmerkingen, omtrent de eene en andere ſtelling van den Hoogleeraar, uit geene andere Bron zyn voortgekomen, dan uit eene zuivere liefde tot de waarheid, en ter bevorderinge van waare kennis in de Geneeskunst. En wy vertrouwen, dat zyn Hooggeleerde, naar zyne gewoone en edelmoedige denkwyze, het ons niet ten kwaade duide, indien wy omtrent het eene en andere Leerſtuk anders dan zyn Hooggel. gedagt hebben: terwyl wy ten allen tyde gereed zyn, om ons door overtuigende bewyzen, *en niet door Magtſpreuken*, van de ongegrondheid onzer grondſtellingen te laaten overtuigen.

PROEFNEEMING OM HAGEL VOORT TE BRENGEN.

Door CORNELIUS PEREBOOM, *Med. Doct. te Amſterdam.*

Dat men niet altoos op het getuigenis der Schryvers, over de Natuurkunde, kan ſtaat maken, is des te meer jammer, wanneer de opgegeven Proefneemingen niet overal, en op heeter daad by elken Letterarbeid, kunnen herhaald en onderzogt worden. Het valt voor een Natuurbeſchouwer gereeder in 't oog, wanneer daarby Redeneeringen gevoegd worden, die men aan Algemeene Grondbeginzelen kan toetzen, om derzelver meerdere of mindere ongegrondheid in 't oog te doen loopen. Zodanige zyn de breedſpraakige gevolgen, die men uit de Proeven van den Heer QUINQUET, om *Hagel*, enz. door middel van de Electriciteit te vormen, (te vinden in de *Alg. Letteroeffeningen*, VIde Deel, N. 1. p. 17—19.) heeft opgemaakt. Ik laat de waardy deezer Proeven, die veelal mislukt zyn, aan het nader onderzoek der Liefhebberen over, maar ik ben in ſtaat om onwederſprekelyk te bewyzen, dat de Hagel, zonder tusſchenkoming der Electriciteit, dadelyk kan gevormd worden, en derhalve eene geheel andere oorzaak heeft, in zo verre, dat het vormen der Hagel, uit eenvoudiger beginzelen, en met den eenvoudigſten Toeſtel kan geſchieden. Ik, voor my, verwacht van deeze uitvindinge zo groote bevordering niet, om daarover

over juist uit te roepen: *ziet den mensch tot het top punt opgeklommen, om het geheim der natuur te ontdekken*, enz.

Laat in een bakje, vol gemeen water, eenige druppels Tinctura Myrrhæ vallen, en dit vocht bevroozen zynde, zal men op de oppervlakte van het Ys beftendig eenige Hagelkorls vinden. Voorts bevriest het Ys zelve niet in een eenvormigen klomp, maar in laagen, zodanig, dat ik hetzelve deswegens geoordeeld heb, *Glacies fcisfilis*, of Bomys, te mogen noemen. Te weeten, *Glacies fcisfilis*, om dat dit Ys op 't gezicht voorkomt, als in laagen fplytbaar te zyn, en Bom-ys, hoedanig men noemt alle Ys, welk eenige ledige ruimte onder zich heeft. Ik heb opgemerkt, dat ieder Hagelkorltje aan de oppervlakte van myn Bom-ys vast was, door middel van een *Pedunculus* of dun teder fteeltje; edoch, welk op de minfte beweeging van het Bakje brak, zodat de Hagelkorl afviel, en aan andere Hagel, gelyk een Ey aan een Ey, gelyk was. De Hagel, noch aan het Ys vastgegroeid, kan dus niet oneigentlyk als een Ysbloempje in een Kruidkundigen, of noch nadruklyker in een Scheikundigen, zin, als een *Flos Glaciei*, befchouwd worden. Door het vergrootglas befchouwd, beftaat ieder Hagel uit een verzameling van ronde witte bolletjes, die te zamen een korl uitmaaken. De fmaak der Myrrhæ is daar duidelyk in waar te neemen. De grootte is onderfcheiden, doch doorgaans als van een waterdroppel.

Nu koom ik tot de oorzaak van het Verfchynzel. Ik denk juist niet, dat de Myrrhæ volftrekt noodzaaklyk is, om het Ys op de gezegde wyze te doen bevriezen, maar alleen de Wyngeest of eenig ander Phlogiston. Door de koude wordt de Geest uit het water gedreeven; wy zien daarom, dat het Ys doorgaans bezet is met lugtbolletjes en bobbels, die op het tydftip der bevriezing weerhouden worden, en natuurlyk Bom-ys vormen. Even gelyk het natuurlyk Bom-ys ook geboren word, wanneer het noch onbevroozen water daaruit wegloopt. Sneeuwwater en Zeewater leveren daarom met gelyke koude brosfcher Ys op. De uitdryving van de Tinctura Myrrhæ heeft dus ons *Glacies Scisfilis* veroorzaakt. Maar het valt moeijelyker, om te verklaaren, hoe de Hagelkorls daarop in eenen nacht vriezen, en wel by my fteeds in een befloten vertrek. Ik weet daarvoor geen genoegzaame gisfing te vinden, in de uitwaasfeming van het water, die op het oogenblik der bevriezing gefchied. De damp, bezwangerd met Wyngeest, zoude dan in vasten Hagel veranderen? en bitter

ſmaaken, daar nochtans de Myrrhe zelve niet mede in de lugt kan vliegen? Dit ſchynt wat ongerymd. *Zie daar ons reeds tot een toppunt opgeklommen, van waar het onmogelyk is om dit geheim der natuur te ontdekken.* Die in ſtaat was om de Electriciteit hier, als oorzaak, te paſſe te brengen, zoude ik inderdaad als een grooten Apollo begroeten. Ik meene genoegzaam betoond te hebben, dat, zonder eenigen Electriſchen toeſtel, het water, door koude, tot Hagel vervormbaar is, en laate het verder onderzoek hiervan aan gelegener tyd over. Een ſchoteltje myner Hagelkorltjes zal by winter noch wel eens plaats vinden op het Deſert, en geen onaangenaam hoog ſmaakje verſchaffen. Want men kan daaraan allerhande ſmaak geeven, door in plaats van gemeen, eenig gedistilleerd, water te neemen.

BRIEF VAN DEN HEER ÆPINUS, *Raadsheer van Staat in Rusland*, aan den Heer PALLAS, *Raadsheer van de Keizerlyke Collegien te Petersburg*, INGEVOLGE VAN EEN BERIGT, WEGENS EEN VULCAAN IN DE MAAN ONTDEKT. Door den Heer HERSCHELL, F. R. S. *medegedeeld aan de Keizerlyke Academie der Weetenſchappen*, door den Heer DE MAGELLAN, *Lid dier Academie*, op den 4 May, 1783.

MYN HEER,

Niets kon my aangenaamer weezen, dan het berigt van u ontvangen, ten opzigte van den Heer HERSCHELL's ontdekking, van een brandende Vulcaan in de Maan (*). Van hoe veel aanbelangs deeze waarneeming ook moge weezen, voor elk Liefhebber der Natuurlyke Wysbegeerte, dezelve treft my meer byzonder: dewyl dit ſtuk, wel beweezen zyn-

(*) Van deeze Ontdekking vinden wy het volgend kort berigt. Weinig weeken geleden, keek eene Mevrouw door de Telescoop van den Heer HERSCHELL, en zy zag een licht, gelyk een *Star*, in de Maan: waar op de Heer HERSCHELL verklaarde blyde te zyn, dat zy zulks hadt opgemerkt; dewyl hy dat licht reeds voor eenigen tyd gezien had, en, door zyne waarneemingen, zich verzekerd hieldt, dat het geen *Star*, maar een *Vulcaan* was. Zie *The London Magazine. Dec.* 1783. bl. 507.

zynde, de waarheid zal bevestigen van myne Gisſingen, wegens den Vulcaniſchen Oorſprong van de oneffenheden op de oppervlakte der Maan, welke Gisſingen ik maakte, in den Jaare MDCCLXXVIII, en mededeelde in een Vertoog te *Berlyn*, in 't Jaar MDCCLXXXI gedrukt. Dit Vertoog is, gelyk gy weet, in 't *Hoogduitsch* geſchreéven, en zulks, buiten twyfel, de rede, waarom het nog onbekend is in andere Landen; ſchoon ik 'er eene *Franſche* geſchreevene Overzetting van bezorgde, aan den Heere WILLIAM HAMILTON te *Napels*, ten tyde dat zyne Keizerlyke Hoogheid, in den Jaare MDCCLXXXII, *Italie* doorreisde.

Met een zonderling genoegen, verneem ik, dat denkbeelden, geheel eenſtemmig met de myne, van den Hoogleeraar BECCARIA van *Turin*, bykans ten zelfden tyde gevormd zyn (*). Het blykt dus, dat drie Naſpeurders van de Verſchynzelen der Natuure elkander als aantreffen: want het is niet onbekend, dat de beroemde Hoogleeraar LICHTENBERG, te *Gottingen*, dezelfde Gisſingen geopperd hebbe.

Schoon het vreemd moge ſchynen, dat die Heeren, op zo verren afſtand van elkander woonende, op geen groote tusſchenruimte van tyd (†), in 't zelfde denkbeeld vielen,

(*) De Heer DE MAGELLAN herinnert zich den tyd niet, welken de geweezen Hoogleeraar BECCARIA van *Turin*, hem zyne gedagten over dit onderwerp ſchreef: dewyl hy reeds alle de Brieven, van hem ontvangen, na *Turin* gezonden hadt, op 't verzoek van den Graaf PROSPERO BALBO, die ten oogmerk heeft alle de Schriften van dien Hoogleeraar in 't licht te geeven; doch het zal, uit de volgende aantekening, blyken, dat de Hoogleeraar BECCARIA reeds voor de maand October, des Jaars 1772, deeze denkbeelden hadt.

(†) 't Was op den elfden van October, des Jaars 1772, dat de Neef van wylen den Hoogleeraar BECCARIA een lichtgeevende vlek ontdekte op de Maan, toen dezelve dien avond geheel verduisterde. De Hoogleeraar liet zyn Neef en Zuster op zyn plaats, tot Electrike waarneemingen geſchikt te *Garſegna*; van oogmerk geweest zynde, om die Verduistering zelve waar te neemen, werd hy daar in verhinderd, door dien hy berigt ontving van de aankomst van den Heer DE SAUSSURE te *Mondavi*, waar de Hoogleeraar terſtond heenen ging, om dien Wysgeer te ontmoeten; laatende zyn Neef met een kleinen Achromatiken Telescoop van DOLLOND, en de noodige on-

len, is de zaak, egter, zo vreemd niet, als dezelve, in den eerſten opſlage, voorkomt, na de byzondere beſchryvingen, en naauwkeurige afbeeldingen, door onderſcheide Wysgeeren gegeeven, binnen de laatſte tien jaaren, van de geſteltenisſe dier oneffenheden op 't Aardryks oppervlakte te wege gebragt, door de uitbarſtingen van onderaardſche vuuren. Het gevoelen, betreffende den Vulcaaniſchen oorſprong van de oneffenheden, op de oppervlakte der Maan, mag vergeleeken worden by eene vrugt, volmaakt ryp, welke in de handen moest vallen van hem, die toevallig den boom ſchudde.

De

derrigtingen tot het doen der waarneemingen op de Verduistering. Beide zyn Neef en zyne Zuster onderſcheidden klaar een lichtende vlek, in of naby de plaats *Copernicus* getekend op de Maankaarten. Vervolgens maakte de *Hoogleeraar* BECCARIA deeze waarneeming bekend, in zyne openbaare lesſen over de Natuurlyke Wysbegeerte; teffens beweerende, dat de ronde holligheden op de oppervlakte der Maane zo veele monden waren, van uitgebrandde Vulcaanen: 'er byvoegende, dat die rechte ſtraalen of ſchitterende deelen, welke men ontdekt, byzonder op de plaats *Tycho* getekend, door hem aangemerkt worden, als zo veele vloeden van Lava, voortgekomen by eene groote ontbranding van een Vulcaan, op die plaats. De Leezer kan dit berigt zien, door den Hoogleeraar zelve in een Brief aan de Prinſesſe JOSEPHINA DE SAVOY-CARIGNAN, waar in hy zyn gevoelen meldt, over dat lichtend Verſchynzel, door Don ULLOA waargenomen in de Maan, geduurende de volkomene Zonsverduistering, op den vier- en twintigſten Juny 1778; beweerende, dat zulk een lichtgeevende vlek een daadlyk brandende Vulcaan was, en geen gat in het lichaam der Maane, gelyk Don ULLOA dagt. Deeze Brief is te vinden in het *Journal de Phyſique*, voor de maand Juny 1781. Het verdient onze opmerking, dat de twee Vulcaanen, waargenomen door Don ULLOA en door den Neef van den Hoogleeraar BECCARIA, van eene verbaazende grootte moeten geweest zyn: dewyl zy dezelve door kleine Telescopen ontdekten, de Neef van BECCARIA hadt 'er een, ſlegts achttien duimen lang; daar de Heer HERSCHELL zich bediende van een uitmuntenden Newtoniaanſchen Telescoop van zyn eigen maakzel, die een brandpunt van negen voet, en een opening van negen duimen hadt: men voege daar by, dat de Vulcaan, door niemand der Byſtanderen, en alleen door den Heer HERSCHELL, kon gezien worden, met een Achromatiſchen Kyker van DOLLOND, die drie en een half voet brandpunt hadt.

De eer, nogthans, van eerst dit begrip gevormd te hebben, komt noch den Hoogleeraar BECCARIA, noch den Hoogleeraar LICHTENBERG, noch my, toe. Wy zyn, in dit opzigt, meer dan eene eeuw geleden, voorgekomen, door eenen Man, wiens Werken tegenwoordig weinig geleezen worden, en dus weinig bekend zyn, een Man, die van natuure de wonderbaarste gaven ter ontdekking ontvangen hadt; doch wiens sterke Verbeeldingskragt hem geduurig tot nieuwe voorwerpen vervoerde, en belette, dat hy op dezelve eenen genoegzaamen tyd staan bleef, om ze tot volmaaktheid te brengen: met één woord, het is de beroemde ROBERT HOOK, van wien ik spreek.

Toen ik myne Verhandeling opstelde, over de oneffenheden op de oppervlakte der Maane, onderzogt ik zorgvuldig of iemand, vóór my, op dezelfde gedagten gevallen was. Myne naspeuringen waren toen vrugtloos, en het was niet dan lang na de Uitgave myner Verhandelinge, dat ik toevallig dezelfde denkbeelden by dien Schryver ontdekte. In de daad, het is niet vreemd, dat de Schryver myne nazieningen ontsnapte: dewyl niemand iets van dien aart zou gezogt hebben ter plaatze, waar ik het aantrof; te weeten in zyne *Micrographia*, te *Londen*, in den Jaare MDCLV, in het XXste Hoofdstuk, van welk Werk hy in 't breede spreekt, over dit denkbeeld.

Ik agt my gelukkig, myn Heer, dat ik u deeze byzonderheid kan mededeelen, in de Geschiedenis van den voortgang der Menschlyke Kundigheden: dewyl ik, hier door, regt doe aan een Man, dien ik genegen ben aan te merken, als het eerste Vernuft in 't stuk van Vinding, 't geen ooit of ooit bestondt, —— de Vinding keert dus tot haaren Eigenaar weder. —— En, in de daad, liet men deezen zonderlingen Man, in allen deele, regt wedervaaren, dan zou blyken, dat veele zeer merkwaardige en vernuftige Ontdekkingen, die thans voor nieuw doorgaan, hem eigenlyk toekomen. Zou het niet billyk zyn, myn Heer, de twee Vulcanische Bergen, door den Heer HERSCHELL, naderhand, in dat gedeelte van de Maan ontdekt (*), te noemen naar den

(*) 't Was op den dertienden van de maand Juny 1783, dat de Heer HERSCHELL twee nieuwe kleine kegelvormige bergen ontdekte op dezelfde plaats, waar hy, den vierden van die zelfde maand, de Vulcaan hadt waargenomen. Deeze liggen op den *Mons Porphyrites* van HEVELIUS, juist by een derden

den naam van hem, die eerst verzekerde, dat 'er Vulcaanen in die Planeet beſtonden?

Ik heb de eer van te zyn, enz.

ÆPINUS.

18 *Juny*, 1784.

Berg, doch veel grooter, door den Heer HERSCHELL voorheen dikwyls waargenomen; doch deeze twee kleine waren nooit te vooren, op die plaats, ontdekt; en dus ook niet afgebeeld in de tekening, welke hy zelve gemaakt hadt van dit gedeelte der Maane, vóór die waarneeming. Deeze byzonderheid heeft de Heer HERSCHELL my zeer verpligtend laaten toekomen, by eenen Brieve, gedagtekend den achtſten van May deezes Jaars, 1784.

J. H. DE MAGELLAN.

LEEVENSGEVALLEN EN CHARACTER VAN DEN HEER *JOHN* PRINGLE, *Bart. Preſident van de Koninglyke Maatſchappy der Weetenſchappen te Londen, enz. enz.*

(*Vervolg en Slot van bl.* 496.)

De afgeleefde PRINGLE, in *Londen* wedergekeerd, voelde zich eenigzins beter. Hy ſchiep groot genoegen in zyne Vrienden te *Londen* te bezoeken, en werd door hun met de hartlykſte toegenegenheid ontvangen. Zyne Zondagavond-gezelſchappen werden, vereerd met de tegenwoordigheid van veele aanzienlyke Mannen; en, op de andere avonden van de week, hadt hy het vermaak een paar uuren te ſlyten met zyne Vrienden, in een gezelſchap, 't geen reeds zints langen tyd ſtand gehouden hadt, en nu vergaderde by Mr. WATSON, Drogist in 't *Strand*. PRINGLE's verbintenis aan dit gezelſchap, en zyn geſtadig bywoonen van 't zelve, maakte, op 't laatst, een zyner voornaamſte genetigten uit. De morgen-uuren beſteedde hy meest in Vrienden te gaan zien en te ontvangen: dikwyls hadt hy een klein uitgekoozen gezelſchap, 's middags, by zich te eeten op zyne kamers, in *Kings-ſtreet, St. Jamesſquare*.

Al dien tyd namen zyne kragten af, met eene ſchielykheid, die zynen Vrienden alle hoop benam, dat hy hun lang zou byblyven. 's Maandags avonds, den veertienden van January MDCCLXXXII, op het gezelſchap ten huize van

van WATSON zynde, kreeg hy een toeval, van het welk hy niet herſtelde. Dr. SAUNDERS bragt hem t'huis, voor deezen hadt hy de hoogſte agting, op deezen ſtelde hy met rede het onbepaaldst vertrouwen. Deeze Arts paste hem met onvermoeiden vlyt op; doch de Geneeskunde boodt geen middelen van herſtel aan: hy ſtierf den volgenden Vrydag, den achttienden, in het vyf- en zeventigſte jaar zyns ouderdoms: het berigt van zynen dood werd overal ontvangen op eene wyze, die toonde, welk eene hoogagting men zyne groote verdienſten toedroeg.

Op den zevenden van February, werd hy in *St. James* Kerk begraaven, met groote ſtaatlykheid, onder 't geleide zyner aanzienlyke en agtbaare Vrienden. Ten blyke van de eerbied voor zyne gedagtenisſe, verſcheenen alle de Leden van het Collegie der Geneesheeren te *Edinburg*, by hunne eerſte zamenkomst, na zyn overlyden, in zwaaren rouw. ——— Door de Geneeskunst langen tyd te beoefenen, hadt hy aanzienlyke middelen overgegaard: over welke hy eene zeer voorzigtige en gepaste beſchikking maakte. Het grootſte gedeelte zyner nalaatenſchap beſprak hy, gelyk zulks redelyk en natuurlyk was, aan zynen waardigen Neef en Erfgenaam, Sir JAMES PRINGLE *van Stichel Bart*, dien hy ook tot Uitvoerder van zynen laatſten Wil aanſtelde. Doch de geheele nalaatenſchap kwam hem niet terſtond in handen: want eene ſom, zo ik meen, van zeven honderd Ponden 's jaars, was beſtemd tot jaargelden, die, by het ſterven der benoemden, aan zynen Erfgenaam vervielen. Hier door gaf de overleden PRINGLE een bewys van agting en genegenheid, voor verſcheide zyner Bloedverwanten en Vrienden.

Het voortreffelyk Character van JOHN PRINGLE, en als oefenend Geneesheer, en als Schryver over Geneeskundige onderwerpen, is zo wel bekend en zo algemeen erkend, dat het geheel noodloos is, daar over uit weiden. In het waarneemen van zyn Beroep, was hy geenzins inhaalig; zich, by verſcheide gelegenheden gereed betoonende, om, zonder geldbeoogende inzigten, anderen met zynen raad te dienen.

De Geestneiging van PRINGLE leidde hem voornaamlyk op, tot liefde voor de Weetenſchappen, die hy op den hegten grond van Ondervinding deedt rusten. Ten opzigte van de Wysbegeerte in 't algemeen, was hy zo afkeerig van 't beſpiegelende, door geene Proefneemingen onderſchraagd, als hy zulks was ten aanziene van de Gee-

neeskunde in 't byzonder. Lord BACON was zyn geliefdſte Schryver; en aan de wyze van naſpeuring, door dien grooten Man aangeprecezen, hieldt hy zich beſtendig. Dit het Character zyns Verſtands zynde, zal het niemand vreemd dunken, dat PLATO hem niet behaagde. In 't laatſte Tydperk zyns leevens, floeg hy geen agt altoos voor Bovennatuurkundige Onderzoekingen; ſchoon eenigen zyner hoogstgeagtſte Vrienden zich daar aan overgaven, met zeer verſchillende inzigten, verkoos hy niet tot de Studien van zyne jeugd weder te keeren, maar hieldt zich te vrede met de gevoelens, toen gevormd.

Ik wil voor myne Leezers niet verbergen, dat PRINGLE niet veel ſmaaks vondt in de Dichtkunst. Zelfs kon de onſterflyke SHAKESPEARE hem niet behaagen, althans hy was te zeer gevoelig voor de gebreken in dien beroemden Dichter, om hem eene voeglyke maate van agting toe te draagen. — — — In zyne jeugd hadt hy de Taalkunde beoefend, en floeg dezelve, na ze eenigen tyd te hebben laaten *rusten*, weder ter hand, ten minſten in zo verre, dat hy poogde eene naauwkeuriger kennis van de *Griekſche* Taal te verkrygen, waarſchynlyk met oogmerk, om het *Nieuwe Testament* beter te kunnen verſtaan. De *Franſche* Taal was by hem zeer geliefd, en men wil, dat hy zeer geſteld was op VOLTAIRE's oordeelkundige Schriften. Hoe zeer dit ſtrekke tot eer van zyn Smaak, zullen wy niet beſliſſen. Welk eene maate van juistheid 'er moge gevonden worden, in de waarneemingen van dien vermaarden *Franſchen* Schryver, omtrent eenige onderwerpen der Oordeelkunde, Mevr. MONTAGUE heeft breedvoerig beweezen, dat hy eene taak, waartoe hy niet was opgegroeid, aanvaardde, als hy het ondernam de verdienſten van SHAKESPEARE te bepaalen. PRINGLE verzuimde, te midden zyner veelvuldige bezigheden, de beoefening zyner Moederſpraake, in geenen deele. Zulks hieldt hy voor eene zaak van zo veel gewigts, dat hy zich veel moeite gaf, ten opzigte van den Styl zyner Opſtellen; en men kan niet lochenen, dat hy uitmunt, in klaarheid, netheid, en eigenaartigheid van uitdrukkingen.

Hoewel hy niet op de Dichtkunst geſteld ware, was hy een groot Liefhebber van eene daar aan zeer naauw verwante Kunst, de Muzyk. Niet alleen betoonde hy zich een Bewonderaar van weluitgevoerde Muzykſtukken, hy ſpeelde zelve op een weeklyks Concert, 't geen eenige Heeren te *Edinburg* gaven.

Behalven eene volyverige bevlytiging op Geneeskundige en

en Wysgeerige Weetenſchappen, ſchikte PRINGLE, in 't laatſte gedeelte zyns leevens, veeltyds tot het beoefenen der Godgeleerdheid. Deeze was by hem een gelieſd en aangelegen onderwerp. Hy hieldt dikwyls Briefwisſelingen met den beroemden Hoogleeraar MICHAËLIS, over Godgeleerde Onderwerpen; deeze Hoogleeraar ſchreef hem eenige Brieven, over DANIËLS Voorzegging, van de LXX Weeken, die PRINGLE waardig oordeelde, in zyn Land het licht te doen zien. Hy nam de moeite en kosten der Uitgave op zich, en in 't Jaar MDCCLXXIII, kwamen zy uit, onder den volgenden Tytel: JOANNIS DAVIDIS MICHAËLIS, *Prof. Ordin. Philoſ. & Soc. Reg. Scient. Goettingenſis Collegæ, Epistolæ, de* LXX *Hebdomadibus Danielis, ad D.* JOANNEM PRINGLE, *Baronettum: primo privatim miſsæ, nunc vero utriusque conſenſu publice editæ*, 8vo (*). Hy was desgelyks een naarſtig en aanhoudend Leezer van Leerredenen, die een zo hoogſchatbaar gedeelte van de Schriften der *Engelſchen* uitmaaken.

Wenden wy het oog op het Zedelyk Character van PRINGLE, wy zullen bevinden, dat Braafheid de heerſchende trek daarvan uitmaake: door dit beginzel werd hy eenpaarig gedreeven in al zynen wandel. Allen, die hem kenden, zullen met éénpaarige ſtemmen betuigen, dat 'er nooit eerlyker Man beſtondt. —— Even zeer muntte hy uit in Soberheid. Hy verhaalde aan Mr. JAMES BOSWELL, dat hy nimmer door drank bevangen geweest was: men zal moeten toeſtemmen, dat zulks een zeer pryzenswaardige proeve oplevert van zyne Voorzigtigheid, daar hy t'huis en buitenslands met zo veelerlei gezelſchap verkeerd hadt.

In 't ſtuk van Vriendſchap, was PRINGLE vuurig en ſtandvastig. De Vriendſchapsverbinteniſſen door hem, in zyne Jeugd, te *Edinburg* aangegaan, duurden onafgebrooken, tot dat de dood dezelve deedt eindigen; zy werden gaande gehouden, door geregelde Briefwisſeling, en de goede dienſten, welke het hem mogelyk was, hun te bewyzen.

Wat PRINGLE's uitwendig voorkomen en gedrag betreft, hy betoonde zeer veel oplettenheids op de zodanigen, die hy met zyne vriendſchap en agting vereerde, en omtrent de Vreemdelingen, die met goede Brieven van aanpryzing by

(*) NICHOL's *Biographical and Literary Anecdotes of* WILLIAM BOWYER, p. 446, 447. 601.

by hem kwamen. Buitenlanders, in 't byzonder, hadden alle reden om voldaan te zyn over de moeite, welke hy zich gaf, om hun alle beleefdheden te bewyzen. Zomtyds, nogthans, hadt hy iets ſtroefs en agterhoudens in zyn gedrag, 't welk naar koelheid zweemde; en dit was het geval, wanneer hy geen volkomen genoegen ſchepte in de Perſoonen, by hem gebragt, of die hy in gezelſchap aantrof. Zyn bezef van Braafheid gebiedde niet die valſche en ſchynbaare beleefdheid aan te neemen, die allen op één voet behandelt, en, hoe onderſcheiden ook in waare verdienſten, uiterlyk dezelfde hartlykheid betoont. Hy was verheeven boven de laagheid, om betuigingen van hoogagting te doen, zonder die weezenlyk in zyne ziel te gevoelen.

Dr. JOHNSON heeft in 't Leeven van POPE aangemerkt, dat die Dichter, als hy noodig hadt te ſlaapen, in gezelſchap zat te dutten; en dat hy eens aan zyn eigen tafel in ſlaap viel, terwyl de Prins van WALES over de *Dichtkunst* ſprak. PRINGLE hadt die zelfde zwakheid, bovenal in 't laatst zyns leevens. Hier over zullen wy ons niet verwonderen, als wy bedenken, dat hy veele jaaren zeer gebrekkig ſliep, en nauwlyks éénen nagt doorbragt, in welken hy niet verſcheide uuren wakker lag.

't Zal noodig weezen, op het Godsdienſtig Character van PRINGLE, wat breeder ſtil te ſtaan: dewyl het de heerſchende geaartheid deezer Eeuwe is, om 't geen den grootſten roem van eenig Mensch uitmaakt, als eene zwakheid, te verguizen. De beginzels van Godsvrugt en Deugd, hem vroeg, door eene gezette opvoeding ingeboezemd, verlooren nooit haaren invloed op zyn leevensgedrag in 't algemeen. Niet te min werd, toen hy buitens lands zwierf, zyn Geloof in de *Christlyke Openbaaring* zo verre aan 't wankelen gebragt, dat hy, ten dien opzigte, een *Twyfelaar*, zo geen volſlaagen *Deïst*, wierd. Maar het was de aart van PRINGLE niet, ſtil te blyven zitten in zyne twyfelingen en zwaarigheden, omtrent een onderwerp van dat aanbelang. Hy was een te groot Liefhebber van de Waarheid, om den Godsdienst niet te neemen tot het ſtuk zyner ernſtigſte naſpeuringen. Verſmaadde hy het, een ingewikkeld Geloovige te weezen, hy was even afkeerig van een ingewikkeld Ongeloovige te zyn: 't welk het geval is eener groote menigte, die het *Chriſtendom* met zo weinig kunde, en zo weinig onderzoek, verwerpen, als de krankhoofdigſte Bygeloovigen, de ongerymdſte ſtelzels ooit uit-

uitgedagt, omhelzen. De uitflag zyner naſpeuringe was eene volkomene overtuiging van den Hemelſchen Oorſprong, en het Godlyk Gezag, der Euangelie-Leere. De blykbaarheid der Openbaaringe oordeelde hy bondig, op goeden grond rustende, en van zulk een aart, dat ze zyne vuurigſte erkentenis vorderde.

PRINGLE's geleerde en andere Verbintenisſen waren zo veelvuldig, dat wy het ons niet kunnen onderwinden ze op te tellen. Van zyne Kennisſen in *Engeland*, zou het zeer moeilyk vallen een Verſlag te geeven. Ondernamen wy het, het zou een groot aantal bevatten van de waardigſte en uitſteekendſte Characters, in alle takken van Geleerdheid. Zyne verkeering bepaalde zich niet tot Geneeskundigen, ſchoon deeze wel de grootſte was, zy ſtrekte zich uit tot veele Lieden van rang en verdienſten. ——— 't Is onmogelyk, regt te doen aan PRINGLE's verbintenisſen met Buitenlanderen. Niemand, die eenigen ſmaak voor Wysgeerige Weetenſchappen bezat, en *Engeland* bezogt, of hy werd PRINGLE aangepreezen, en onderhieldt de gemaakte kennis. Daarenboven hadt hy briefwisſeling met veele Wysgeeren en Geneeskundigen van den eerſten rang, die hy nimmer gezien hadt.

Daar dit het Character, en deeze de Voortreflykheid was, van JOHN PRINGLE, verdiende hy onder de Gedenkwaardige Perſoonen, in de Abtdy van *West-minſter*, gerekend te worden. Overeenkomſtig hier mede, heeft men, onder het opzigt en op kosten van zyn Neef en Erfgenaam, een Gedenkteken te zyner Eere opgerigt. Mr. NOLLEKENS heeft het vervaardigd, en 'er is een *Engelsch* Opſchrift op geplaatst.

Indien men beſlooten hadt, 'er een *Latynsch* op te zetten, was 'er een voor handen, opgeſteld door een Heer van den eerſten ſmaak in dit ſtuk, 't geen buiten twyfel den voorrang zou gehad hebben. Wy zullen het hier plaats geeven, en dit Berigt der Leevensgevallen van het Character van PRINGLE, met dit fraaije gedagtenis-gedenkteken, beſluiten.

M S.

Viri egregii JOANNIS PRINGLE Baronetti
Quem exercitus Brittannicus
Celſisſima Walliæ Principiſſa
Regina ſerenisſima

Ip-

Ipſius denique Regis Majeſtas
Medicum ſibi comprobavit.
Experientisſimum, ſagacem, ſtrenuum:
Quem, ſtudiis academicis florentem,
Edinburgenſes olim ſui
In cathedra disciplinæ ethicæ dicata
Adhuc Juvenem collocarunt:
Quem poſtea, ætate de ſcientia provectum,
Primum perhonorifico ornavit præmio,
Deinde ad ſummam apud ſe dignitatem evexit
Societas Regia Londinenſis.
Qualis fuerit medendi artifex,
Quali rerum comprehenſione præditus,
Materiam ſuam multiplicem
Quam ſcienter explicuerit & illuſtraverit
Scripta Viri doctisſimi teſtentur
Per Europam omnem diſſeminata,
Nec foris minus quam domi nota.
Qua autem fide & integritate fuerit,
Quam veri tenax & inimicus fraudi,
Quam conſtans Supremi Numinis cultor,
Ii, quibuscum vixit,
Testes ſunto.
Excesſit e vitâ, &c.

UITTREKSEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX; MET DE SCHEPEN de Reſolution EN Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bl.* 410.)

Geduurende Capitein COOK's overtocht, na het Eiland *Mangeea*, hadden de twee medegenomene jonge *Nieuw-Zee-*

Zeelanders een hartlyk berouw over den gedaanen ſtap; onmiddelyk na dat zy hun eigen Land uit het gezigt verlooren hadden, ſcheen de Zeeziekte eene geheele wending aan hunne gedagten te geeven. Al de zorgzagtende bemoediging, hun geſchonken, betekende luttel. Zy weenden als zy alleen of by anderen waren: en maakten van hunne klagten eene ſoort van Zang, die, zo verre wy de meening der woorden konden giſſen, tot lof ſtrekte van hun Land en Volk, van 't welk zy zich, voor altoos, geſcheiden rekenken. Zulks duurde eenige dagen, tot hunne Zeeziekte afnam, en de hartstogten eenigzins aan 't bedaaren geraakten. De vlaagen van klagten werden allengskens minder, en hielden, eindelyk, geheel en al op. Hun Land en Vrienden vergaten zy allengskens, en zy ſcheenen zo zeer verknogt aan hunne nieuwe kennisſen, als of zy onder hun gebooren waren.

Het Eiland *Mangeea*, (door de Inboorelingen dus geheeten,) ligt op de Zuiderbreedte van 21°. 17'. en 201°. 53'. Oosterlengte. Capitein COOK houdt het, volgens het uiterlyk voorkomen, voor een ſchoon Eiland, in ſtaat, om alle de noodwendigheden op te leveren; en begroot het op omtrent vyf mylen in den omtrek. Doch hy vondt het ondoenlyk, daar aan land te gaan, en geen ankergrond voor zyne Schepen: die gedeelten van de kust, welke hy onderzogt, waren gedekt door een ry koraal-rotzen, en, buiten dezelve in de Zee, van een onpeilbaare diepte; en een vervaarlyke branding brak met geweld tegen den oever of de rotzen daar rondsom.

Vroeg in den morgen, op den dertigſten van February, zag men verſcheide Inboorelingen op een zandige plaats, allen gewapend met lange Speeren en Stokken, die ze met dreigende tekens in de lugt zwaaijden; of, gelyk anderen dit verklaarden, met eene uituoodigende houding. De meesten waren naakt, uitgenomen eene ſoort van gordel om de lendenen geſlaagen, die dat gedeelte des lichaams dekte. Doch eenigen hadden een kleed van verſchillende kleuren, wit, geſtreept of geblokt om de ſchouderen geſlaagen: meest allen hadden zy een witten tulband, of anderen eene ſoort van kegelvormige hooge muts. Zy waren taankleurig; over 't algemeen van eene middelbaare grootte, doch rustig en aan den dikken kant naast.

Ten deezen tyde, werd een kleine Canoe, met groote ſpoed, uit het diepst van de kreek in Zee gebragt; één man 'er zich in vervoegende, ſtak van land, als ten oogmerk heb-

hebbende, om na 't Schip te roeijen: doch zyn moed bezweek, hy keerde terug, ſchoon de Capitein te verſtaan gaf, dat hy wel zou ontvangen worden: kort hier op, ging een ander by hem in de Canoe, en zy roeiden beiden na het Schip. Zy hielden op, als ſchroomende te naderen, tot dat OMAI, die hun in het *Otaheitisch* aanſprak, eenigermaate hunne vrees verbande. Zy kwamen toen na genoeg, dat men eenige koraalen en naalden, op een ſtuk houts gebonden, in de Canoe kon werpen. Zy ſcheenen beſchroomd om deeze dingen aan te raaken, en lagen het ſtuk houts by zich neder, zonder het bindzel los te maaken. Dit kon ligt uit bygeloof ontſtaan: want OMAI verhaalde ons, dat, wanneer zy zagen hoe wy hun iets ten geſchenke gaven, iets eischten voor hun EATOOA of God. Hy vroeg hun ook, misſchien ongepast genoeg, of zy ooit menſchen-vleesch aten? waar op zy een onkeumend antwoord gaven; met een houding, die verontwaardiging en afkeer aanduidde. Een hunner, MOUROOA geheeten, gevraagd hoe hy aan een lidteken in zyn voorhoofd kwam? verklaarde dat dit het overblyfzel was eener wonde, bekomen in een gevegt, met het volk van een Eiland, Noord-Oostwaards gelegen, 't geen hun zomtyds beſtookte. Vervolgens hielden zy een touw vast, doch durfden het niet waagen aan boord te klimmen; zy vertelden OMAI, dat hunne Landgenooten hun daar tegen gewaarſchuwd, en bevolen hadden te vraagen, van waar het Schip kwam, en hoe de Schipper heette?

MOUROOA was een wakker karel, doch niet zeer groot. Zyne weezenstrekken waren niet ongevallig, en zyn aart ſcheen daarmede volmaakt te ſtrooken: want hy maakte verſcheide grappige gebaaren, die ten teken van goedaartigheid en geestigheid ſtrekten; ook eenige andere, welke van eene ernſtiger beduidenis ſcheenen; hy uitte eenige woorden met eene Godsdienſtige houding, eer hy het waagde het touw aan te vatten; hiermede beval hy zich waarſchynlyk aan de hoede van eenige Godheid. Zyne kleur was bykans dezelfde met die der Zuidlykſte *Europeaanen*. Zyn Medgezel zag 'er zo wel niet uit. Beiden hadden zy zwaar recht hair, gitzwart van kleur, op de kruin des hoofds met een ſtuk ſtoffe zamengebonden. Zy droegen gordels, gemaakt van de *Morus Papyrifera*, op dezelfde wyze als de andere Eilanders, in deezen Oceaan. Dezelve waren geglansd, even als die der Inwoonderen van de *Friendly Eilanden*; doch de ſluier om 't hoofd was wit,

ge-

gelyk die, welke wy op *Otaheite* ontmoetten. Zy hadden eene ſoort van voetzoolen, om hunne voeten te beſchutten tegen de ruwe koraalrotzen. Hunne baarden waren lang, en de binnenkant hunner armen, van de ſchouders tot den elleboog, en eenige andere lichaamsdeelen, waren geprikt of *tatooed*, naar de wyze van de meest alle de Eilanderen in de *Zuid-zee*. De oorlel was doorboord, of liever opgeſpleeten, en wel tot zulk een lengte, dat een hunner daar een mes in ſtak, en het dus met zich droeg, zy deeden 'er ook de koraalen in, welke wy hun gaven; die zelfde perſoon hadt twee geſleepen paarlſchulpen in een bosch menſchenhair, los in eengeſtrengeld, om zyn hals hangen. —— De Canoe, in welke zy kwamen, was niet meer dan tien voeten lang en zeer nauw; doch ſterk en net gebouwd. Op het voorſte gedeelte was een platboord, 't geen uitſtak, om het inſtorten des waters te beletten.

Omtrent tien uuren, ging de Capitein in een Boot, om de diepte aan 't ſtrand te peilen. Hy was niet van boord geſtooken, of de twee Mannen in de Canoe roeiden na hem toe, en op zyde gekomen zynde, ſtapte MOUROOA 'er in over, zonder des gevraagd te zyn, en zonder eenig marren.

Terwyl men dus bezig was, om aan land te komen, ('t geen men ondoenlyk vondt, zonder gevaar te loopen om de Boot vol water te krygen, of dat dezelve aan ſtukken ſtiet,) vervoegde zich een groot getal Inwoonderen op het rif, allen op de bovengemelde wyze gewapend. MOUROOA, waarſchynlyk denkende, dat dit Krygbeduidend voorkomen het landen verhinderde, beval hun heenen te gaan. Naardemaal veelen zyn bevel gehoorzaamden, oordeelden wy, dat hy een Man van eenig aanzien en gezag moest weezen. Zo groot was de nieuwsgierigheid van veelen, dat zy na de Boot toe zwommen, en onbeſchroomd aan 't boord zich vast hielden. 't Viel zeer bezwaarlyk, hun 'er buiten te houden, en nog moeilyker te beletten, dat zy alles, wat los lag, niet medenamen. Wanneer zy, in 't einde, ontdekten, dat de Boot na het Schip wederkeerde, ſprongen zy 'er allen af; alleen bleef MOUROOA zitten, en ging, ſchoon de vrees op zyn gelaad te leezen was, mede na boord.

Het Vee en andere nieuwe voorwerpen deeden hem zo ſterk niet aan, als men zou hebben mogen verwagten: doch hy ſcheen zeer vol ongerustheid, en, wanneer het

Schip,

Schip, zo als hy aan boord kwam, van land afwendde, groeide zyne ongerustheid aan. Na een kort verblyf, beval de Capitein, dat een Boot hem landwaards zou brengen. Als hy de kajuit uittradt, ſtronkelde hy over een der Geiten. Zyne nieuwsgierigheid kreeg op dit oogenblik de overhand op zyne vrees; hy ſtondt ſtil, bezag het Dier, en vroeg OMAI, welk een Vogel het was? De Boot hem digt by de branding gebragt hebbende, ſprong hy in Zee, en zwom na land. Hy was 'er niet aangekomen, of eene menigte zyner Landgenooten omringden hem, als brandende van begeerte om te verneemen, wat hy mogt gezien hebben. Zo ras de Boot wedergekeerd was, maakte de Capitein zeil, om Noordwaards te ſtevenen (*).

Op den eerſten April, kreeg Capitein COOK een Eiland in 't oog, bykans van het zelfde voorkomen, en dezelfde uitgeſtrektheid, als *Mangeea*, en ten zelfde tyde, ontdekte men een ander, veel kleinder, over den boeg. Het eerſte, gelyk wy naderhand vernamen, werd, door de Bewoonders, *Wateeo* genaamd. Het ligt op de Zuiderbreedte van 20°. 1'. en Oosterlengte van 201°. 54'. 't Zelve ſcheen een ſchoon land, uit hoogten en vlakten beſtaande, en met groente van verſcheidenerlei kleuren bedekt.

Den volgenden dag werden 'er twee Boots uitgezonden, om ankergrond en landing-plaats te zoeken. Intusſchen kwamen de Inboorelingen in Canoes de twee Schepen zien, en ſcheenen geheel ontheven van de zo zigtbaare beſchroomdheid der *Mangeeaërs*. Geſchenken werden wederzyds gegeeven en ontvangen. By een deezer bezoeken, hieven de Inboorelingen, als zy digt by 't Schip naderden, eenige toonen aan, by wyze van Choorgezangen (†), een hun-

(*) De Inboorelingen van *Mangeea* groeten, even als de *Nieuw-Zeelanders*, de Vreemdelingen, door de neuzen tegen elkander te voegen: zy doen 'er nogthans by, het vatten van de hand des perſoons, die zy eenige beleefdheid willen bewyzen, en wryven dezelve vry ſterk tegen hun neus en mond. De Inwoonders van *Palaos*, *Nieuw Philippine*, of liever van de *Caroline-Eilanden*, op een afſtand van 1500 mylen van *Mangeea* gelegen, hebben, volgens den Schryver der *Lettres Edifiantes & Curieuſes*, dezelfde wyze van groeten.

(†) 't Is opmerkenswaardig, op welke wyd van een gelegene afſtanden, deeze wyze van Vreemdelingen te ontvangen, plaats grypt. PADILLO, die, in den Jaare 1710, van *Manilla* zeilde, om de *Palaos-Eilanden* te ontdekken, werd daar in diervoege ontmoet.

hunner rees op, en gaf den toon by elke herhaaling. Toen zy dit gezang geëindigd hadden, kwamen zy op, en vroegen na het Opperhoofd. Naa het geeven van eenige geſchenken werden zy in de Kajuit, en andere deelen van het Schip, gebragt. Eenige voorwerpen ſcheenen hun met verbaasdheid te vervullen: doch op niets vestigden zy eene bepaalde aandagt. Zy ſchroomden naby de Koeijen en Paarden te komen; en konden, zo 't ſcheen, geen denkbeeld van deeze Dieren vormen. Maar de Schaapen en de Geiten overſchreeden de grenzen hunner denkbeelden niet: zy gaven ons te kennen, dat zy wisten dat het Vogels waren. 't Zal bykans ongelooflyk voorkomen, dat menschlyke onkunde ooit zo groot een misſlag begaan kan: dewyl 'er geene de minſte gelykheid is tusſchen een Schaap of Geit, en eenig Gevleugeld Dier; maar dit Volk ſcheen geen kennis te hebben van eenige andere Landdieren, dan van Zwynen, Honden en Vogelen. De Schaapen en Geiten konden zy zien, dat Schepzels waren, zeer verſchillende van de twee eerstgemelden; zy beſlooten daar om, dat ze tot de laatstgenoemde moesten behooren, van welke zy wisten, dat eene groote verſcheidenheid van ſoorten is.

Het Volk, in dien Canoe, verſchilde weinig van de Inwoonders van *Mangeea*. Om den hals droegen zy eenige cieraaden van gewasſen gemaakt. Hunne ooren waren doorboord; doch niet geſpleeten; de beenen waren geprikt van de knie tot de hiel, waar door het ſcheen of zy eene ſoort van laarzen droegen.

Luitenant GORE keerde, in den naamiddag, met de twee Boots weder, en hadt dezelfde hinderpaalen, om te ankeren en te landen, gevonden, als te *Mangeea*. Doch, dewyl de Inboorelingen zich zeer vriendelyk betoond hadden, en eene maate van misnoegen lieten blyken, als zy ontdekten dat de Scheepslieden in hunne pooging om te landen mislukten, was Mr. GORE van denkbeeld, dat hy, met behulp van OMAI, die best het verzoek kon voorſtellen, hun zou kunnen overhaalen om buiten de branding aan de Boots den voorraad te brengen, welke zy meest behoefden, inzonderheid boombladeren, tot voedzel voor 't Vee.

Diensvolgens werd Mr. GORE 's anderen daags 's morgens ten tien uuren met drie Boots afgevaardigd om de proef te neemen. Twee der Inboorelingen, die aan boord geweest waren, vergezelden hem, en OMAI ging als Tolk

mede. Om alles waar te neemen, en hun den noodigen byſtand te bieden, hieldt Capitein COOK het zo digt aan land als met de voorzigtigheid beſtaanbaar was. Hy wist egter, dat het rif een ſcheiding maakte tusſchen hem en zyne gelande Vrienden, en hun zo verre buiten zyne beſcherming ſtelde, als of de halve omtrek des aardkloots tusſchen hun beiden geweest ware. Doch de Eilanders wisten dit waarſchynlyk zo goed niet als hy. Inmiddels dienden de bezoeken der Inboorelingen aan boord der Schepen, om zyne bezorgdheid voor zyne gelande Vrienden te verminderen. Eindelyk, hadt hy, kort vóór 't ondergaan der zonne, het genoegen, dat de Boots van land ſtaken. Aan boord gekomen, vernam hy dat Mr. GORE, OMAI, Mr. ANDERSON en Mr. BURNEY, alleen aan land geweest waren. Mr. ANDERSON's beſchryving van de verrigtingen, op dien dag, verdienen in 't geheel vermeld te worden.

Wy roeiden, ſchryft Mr. ANDERSON, na een ſmallen zandigen oever, en ankerden driehonderd voeten van het rif af, 't geen zich zo verre, of een weinig verder van het ſtrand af, uitſtrekt. Verſcheide der Inboorelingen zwommen na ons toe, Cocusnooten brengende; en OMAI, met hunne Landgenooten, die by ons in de Boot zaten, gaven te verſtaan, dat wy gaarne aan land zouden willen weezen. Kort daarop kwamen twee Canoes na ons toe; en om de Eilanders te meer vertrouwen in ons te doen ſtellen, beſlooten wy ongewapend heen te gaan, en het te waagen of wy wel ontvangen dan ſlegt behandeld zouden worden.

Onze Geleiders, de beweeging der branding aandagtig gaade ſlaande, landden Mr. BURNEY en ik, die in de eerſte Canoe zaten, behouden op het rif. Een Eilander hieldt elk onzer vast, zeker met oogmerk om ons te ondersteunen in het gaan over de ruwe rotzen, tot den oever, waar verſcheide anderen ons te gemoet kwamen; houdende de groene takken, van eene ſoort van *Mimoſa*, in hunne handen, en groetten ons door hunne neuzen op de onze te zetten. Mr. GORE en OMAI landden met de tweede Canoe.

Een groote menigte volks ſchoolde zamen, vol van de uitgeſtrekſte nieuwsgierigheid om ons te zien: en zou ons in het voortgaan verhinderd hebben, hadden niet eenigen, die met gezag bekleed ſcheenen, ſlagen onder de hoop uitgedeeld, om hun ruimte te doen maaken. Wy werden gebragt na een laan van Cocus-Palmboomen, en naderden welhaast een aantal mannen, in twee reijen geſchaard,

met

met knodſen gewapend, welke zy op hunne ſchouders hielden, op dezelfde wyze als wy een ſnaphaan. Naa eenigen tyd wandelens tusſchen deezen, vonden wy een Perſoon, die een Opperhoofd ſcheen, zittende op den grond, met de beenen kruislings over elkander, zichzelven verkoelende met een driehoekigen waaijer, gemaakt van het blad eens Cocuspalmbooms, met een glad handvatzel van zwart hout, aan een der hoeken. In zyne ooren ſtaken lange ſchoon roode veeren, voorwaards uit. Doch hy hadt geen ander kenmerk of cieraad, 't geen hem van de rest des Volks onderſcheidde, ſchoon zy allen, met de uiterſte vaardigheid, hem gehoorzaamden. Hy hadt uit eigen aart, of nam te deezer gelegenheid, een ernsthaftig, ſchoon geen ſtreng gelaad aan, en wy werden verzogt door eenige lieden, die van aanzien ſcheenen, hem, zo als hy zat, te groeten.

Wy gingen voort door de geſchaarde lieden met knodſen, en kwamen by een tweeden Opperhoofd, vercierd als het voorgaande, en zich desgelyks waaijende. Deeze Man ſtak uit in grootte en zwaarlyvigheid, ſchoon naar oogenſchyn niet meer dan dertig jaaren oud. Op dezelfde wyze werden wy geleid tot een derde Opperhoofd; hy ſcheen ouder dan de twee voorigen, en, ſchoon zo vet niet als de eerſte, was hy groot van ſtatuur. Hy zat mede, en was opgeſchikt met roode veeren; naa hem, even als de twee andere Opperhoofden, gegroet te hebben, werden wy door hem verzogt te gaan nederzitten; wy wilden dit gaarne doen, zeer vermoeid door het gaan, en de groote hette, die wy uit te ſtaan hadden, door de groote menigte die ons van naby omringde.

Binnen weinig minuuten kreeg het volk last zich van daar te verwyderen; en wy zagen, op den afſtand van negentig voeten, twintig jonge Vrouwsperſoonen, als de Opperhoofden met roode vederen opgecierd, en danſende naar den toon van een langzaam en ernſtig air, door hun alle gezongen. Wy reezen op, en gingen nader om ze te zien; zy voeren voort met danſen, zonder op ons eenige agt te ſlaan. Zy ſcheenen de onderrigting te volgen van een Man, die hun voorzong, en te kennen gaf welk eene beweeging zy moesten maaken. Zy veranderden niet van plaats, gelyk wy in 't danſen doen: en, ſchoon haare voeten niet in rust waren, beſtond de beweeging meer in het zeer vaardig beweegen haarer vingeren; ten zelfden tyde hielden zy de handen eenigzins voorwaards geſtrekt,

digt by het aangezigt, en klapten ze nu en dan eens zamen. Haare beweegingen en toonen ſtemden dermaate zamen, dat zy allen blyk gaven van wel op de zang- en danskunst afgerigt te weezen, en, naar allen ſchyn, waren zy tot deeze plegtigheid afgezonderd: naardemaal weinigen, van die wy onder de menigte zagen, deeze Dans- en Zangeresſen in ſchoonheid evenaarden. Over 't algemeen waren zy eer dik dan tenger; zwart hair hing golvend langs haar hals; het vel was olyfkleurig. De weezenstrekken waren voller dan wy in Schoonheden verlangen, en zy geleeken zeer op elkander: de oogen waren git zwart, en elke houding was vol bevalligheid en zedigheid, eigen aan de Sexe in alle werelddeelen; doch hier misſchien te zigtbaarder, waar de Natuur ons haare voortbrengzels in de grootſte volkomenheid vertoonde, door gewoonte niet verbasterd in gevoel, en door kunst niet bedwongen in de wyze om dat gevoel aan te duiden. Haar geſtalte was welgemaakt, haare leden waren welgevormd: want, vermids haare Kleeding alleen beſtondt in een ſtuk ſtoffe, om den middel vastgemaakt, en nauwlyks tot de knieën nederhangende, konden wy by veele alle deelen zien. Deeze dans was niet geëindigd, of wy hoorden een geraas als of eenige paarden galoppeerende op ons aankwamen: omziende, zagen wy het Volk, met knodſen gewapend; daar, zo als wy veronderſtelden, ontbooden om ons te onthaalen op het aanſchouwen van hunne wyze van vegten. Zy deeden het; de eene party zette de andere, die vlugte, naa.

Naardemaal wy oordeelden, dat de plegtigheid, om by de Opperhoofden ingeleid te worden, nu geëindigd was, begonnen wy om te zien na Mr. GORE en OMAI, en, ſchoon de zamengevloeide hoop volks ons bykans alle beweeging belette, ontdekten wy, dat zy aankwamen, even zeer belemmerd door het volk als wy geweest waren, en op dezelfde wyze by de drie Opperhoofden ingeleid. Elk deezes wagtte een geſchenk, en Mr. GORE gaf hun zulke dingen als hy, ten dien einde, van boord hadt mede genomen. Hier op deedt hy OMAI, als zyn Tolk, de Opperhoofden berigt geeven van ons oogmerk met aan land te komen: doch hy kreeg ten antwoord, dat hy tot den volgenden dag moest wagten, en dan hebben zou 't geen hy behoefde.

Zy ſcheenen nu eenige moeite te doen om ons van elkander afgeſcheiden te houden. Meer dan één uur vond

ik

ik my van myne Vrienden afgezonderd; en toen ik het Opperhoofd, waar by ik zat, te kennen gaf, dat ik OMAI verlangde te ſpreeken, ſloeg hy dit verzoek plat af. Ten zelfden tyde bemerkte ik, dat het Volk verſcheide ſnuisteryen, die ik in myn zak had, begon te ſteelen; hier over by het Opperhoofd klaagende, regtvaardigde hy dit gedrag zyner Onderdaanen. Uit deeze omſtandigheden begon ik te vreezen, dat zy ten oogmerke hadden ons by hun op te houden. Zy ſcheenen, in de daad, niet woest genoeg van aart, om voor de veiligheid van onze perſoonen bedugt te weezen; dan het was nogthans eene kwellende gedagte, dat wy gevaar liepen om door hunne nieuwsgierigheid opgehouden te worden. In deezen toeſtand verzogt ik iets te mogen eeten. Zy bragten my eenige Cocusnooten, Broodvrugt, en eene ſoort van zuure pudding werd my door eene Vrouw aangeboden. Als ik klaagde over de hette, veroorzaakt door de menigte van omſtanders, hadt het Opperhoofd de beleefdheid om zelve my te bewaaijen, en gaf my een klein ſtukje van de ſtoffe, die hy om zyn middel geſlaagen hadt.

Mr. BURNEY gekomen zynde ter plaatze, waar ik my bevond, gaf ik hem myne vermoedens te kennen: en, om te beproeven of ze wel gegrond waren, poogden wy na den oever te gaan; doch werden, omtrent half weg zynde, tegen gehouden, en bevolen ons ter plaatze, waar wy geweest waren, te vervoegen. Te rug gekeerd, vonden wy OMAI, die ſoortgelyken kommer voedde: doch hy hadt, naar zyne verbeelding, nog eene bykomende rede van bevreesdheid: want hy hadt waargenomen, dat zy, in den grond, een gat gedolven hadden tot een oven, welke zy thans ſtookten: voor dit bedryf kon hy geene andere rede bedenken, dan dat zy ons meenden te braaden en op te eeten, gelyk de *Nieuw-Zeelanders* gewoon waren met Vreemdelingen te handelen. Hy ging zo verre dat hy het vroeg; hier op ſtonden zy grootlyks verſteld, en vroegen, op hunne beurt, of dit by ons de gewoonte was? Mr. BURNEY en ik waren misnoegd over deeze vraag door OMAI gedaan: als die veronderſtelde dat wy iets zodanigs van hun vermoedden; en hun geheel gedrag, ten onzen opzigte, geen zweemzel van zulk eene wreedheid opleverde.

Op deeze wyze werden wy het grootſte gedeelte van den dag opgehouden; nu eens te zamen, dan eens elk alleen zynde; doch altoos omringd door eene menigte van Men-

ſchen, die, niet voldaan met ons te bekyken, dikwyls verzogten, dat wy 't een en ander deel onzer leden zouden ontblooten; het gezigt hier van baarde doorgaans een algemeen gemompel van verwondering. Zy lieten, by die gelegenheden, niet na, om onze zakken te beſteelen, eindelyk nam een hunner een kleine Bajonet van Mr. GORE, die in een ſchede op zyne zyde hing. Men maakte dit het Opperhoofd bekend, die voorgaf, eenige perſoonen af te vaardigen, om het verloorene te zoeken. Doch, naar alle waarſchynlykheid, hielp hy den dief; want kort daar op werd OMAI, op dezelfde wyze, een dolk ontvreemd, ſchoon hy dien niet terſtond miste.

Of zy eenige tekens van misnoegen in ons beſpeurden, of dat zy, uit eigen beweeging, hunne zinnebeelden van Vriendſchap herhaalden, als wy ons verlangen om heen te gaan, te kennen gaven, kan ik niet zeggen: maar zy bragten ons toen eenige groene takken, en de enden in den grond ſteekende, verzogten zy, dat wy, zittende, die zouden vasthouden. Op myn aanſtaan om te vertrekken, gaven zy te kennen, dat wy moesten vertoeven, en met hun eeten. Kort daar op, zagen wy een jong Zwyn na den oven brengen, die gereed gemaakt en geſtookt was: dit deeds de vrees van OMAI, van 'er zelve in geſtooken te zullen worden, wyken: en ons denken, dat het tot ons onthaal zou dienen. Het Opperhoofd beloofde ook eenig volk te zullen zenden, om voedzel voor ons Vee te bezorgen; doch het was niet, voor laat in den namiddag, dat wy hun met een weinig na onze Booten zagen toevaaren.

Ondertuſſchen beſtondt Mr. BURNEY, nevens my, het onderwerf, om na den waterkant te gaan: doch, wanneer wy daar kwamen, vonden wy daar volk ſtaan, 'er waarſchynlyk op de wagt geſteld: want, als ik het onderſtondt na het rif te waaden, hieldt een hunner my by de kleederen vast, en droeg my te rug. Ik nam eenige kleine koraalſtukjes op, zy verzogten my, die weder neder te werpen, en, op myne weigering, ſchroomden zy niet, dezelve met geweld my af te neemen. Ik had desgelyks eenige kleine Planten verzameld: doch kon niet verwerven die te mogen houden; en zy ontnamen Mr. BURNEY een waaijer, hem, by 't komen aan ſtrand, ten geſchenke gegeeven. OMAI zeide, dat wy verkeerd gehandeld hadden met eenig ding op te raapen: want dat het hier de gewoonte niet was, om vryheden van dien aart te gedoogen

aan

aan Vreemdelingen, eer zy eenigermaate, door een feest van twee of drie dagen met de Inboorelingen te houden, by hun als Landgenooten erkend waren.

Bevindende, dat het eenige middel, om eene betere bejegening te ontmoeten, beſtondt in volſlaagene onderwerping aan hun wil te toonen, gingen wy weder na de plaats, door ons verlaaten. Zy beloofden ons nu, dat wy een Canoe zouden krygen, om ons na onze Boots te brengen, na dat wy de maaltyd, voor ons gereed gemaakt, genuttigd hadden.

Dienſvolgens deedt het tweede Opperhoofd, hier boven beſchreeven, zichzelven gezet hebbende op een laagen breeden ſtoel, van zwartagtig hard hout, redelyk glad gemaakt, by zich nederzitten; de menigte beveelende, een ruimen kring rondsom ons te ſluiten. 'Er werd eene groote menigte Cocus-nooten aangebragt; en, kort daar op, eene genoegzaame voorraad toegemaakte Weegbreebladen, om twaalf perſoonen te voeden. Een ſtuk van het jonge gebraaden Zwyn werd voor een ieder onzer gezet, en wy werden verzogt hier van te eeten. De vermoeienis van dien dag verzwakte onzen eetlust; en, ſchoon wy iets gebruikten, om hun genoegen te geeven, was het zonder onszelven te voldoen.

Vermids de zon ſteeds ter kimme daalde, verklaarden wy, dat het onze tyd was om na boord te gaan. Dit ſtemden zy toe: en zonden ſtrandwaards het overſchot der gereedgemaakte ſpyze, op dat wy dezelve na 't Schip zouden medeneemen. Wy vonden een Canoe gereed, om ons na onze Boots te brengen; 't geen de Inboorelingen deeden met dezelfde voorzigtigheid, als toen zy ons afhaalden. Zy voeren aan de Boots, met den verzamelden voorraad van de gezegde ſpyze. Wy roeiden na de Schepen, zeer wel in onzen ſchik, dat wy ons verlost vonden uit de handen van zo laſtige Meesters.

Wy hebben gezien hoe OMAI deeze landing bywoonde, als Tolk van Mr. GORE, en misſchien was dit de eenige dienst niet, welken hy deezen dag verrigtte. De Inboorelingen deeden hem eene menigte van vraagen, betreffende ons Volk, onze Schepen, ons Land, en de Wapenen, by ons in gebruik: en, volgens het Verſlag door hem deswegen aan Capitein COOK gedaan, waren zyne antwoordden zeer vergrootend geweest. Ons Land, vertelde hy hun, hadt Schepen zo groot als hun Eiland; aan derzelver boord waren Oorlogswerktuigen, (dus beſchreef hy

ons Geſchut) zo wyd, dat verſcheide perſoonen 'er in konden zitten; en dat één derzelven genoeg was, om met één ſchot, het geheele Eiland te verdelgen. Dit deedt hun vraagen na die werktuigen, aan de Schepen van Capitein COOK. Hy zeide, dat, ſchoon ze klein waren, in vergelyking met de van hem beſchreevene, zy nogthans, hoe klein ook, zeer gemaklyk, van dien afſtand, op welke zich de Schepen van ſtrand bevonden, het Eiland konden verwoesten, en alle zielen op 't zelve dooden. Zy vroegen, op welk eene wyze dit kon geſchieden. OMAI verklaarde dit zo goed als hem mogelyk was. Gelukkig hadt hy eenige kardoefen in zyn zak. Deeze haalde hy ten voorſchyn; de kogels en het buskruid, om dezelve af te ſchieten, werden vertoond, en om het gebrekkige zyner beſchryvinge aan te vullen, bediende hy zich van de zinnen der aanſchouweren. De menigte was, gelyk boven vermeld is, in een wyden ronden kring geplaatst. Zulks verleende OMAI een bekwaam tooneel, om zyn ſpel te vertoonen. In 't midden van dien kring, ſchikte OMAI de kleine hoeveelheid van Patroonen op den grond, en ſtak ze aan met een ſtuk houts uit den oven. De ſchielyke opbranding, de luide ſlag, de gemengde rook en vlam, vervulde de geheele Vergadering met verbaasdheid. De *Wateooërs* twyfelden niet langer aan het vervaarlyk vermogen onzer wapenen, en ſloegen toen geloof, aan alles wat OMAI gezegd hadt.

Indien het niet veroorzaakt was door het verſchriklyk denkbeeld, 't geen zy vormden van de kanonſtukken onzer Schepen, door de ſchets van de wyze, waar op zy werkten, oordeelde men, dat zy de gelande Perſoonen den geheelen nagt zouden gehouden hebben. Want OMAI verzekerde hun, dat, indien hy met de zynen dien zelfden dag niet aan boord wederkeerde, zy mogten wagten dat de Capitein op het Eiland zou vuuren. En dewyl de Schepen tegen den avond digter aan wal kwamen, dan zy nog ooit geweest waren, iets, waar op de Inwoonders zeer nauw agt ſloegen, dagten zy misſchien, dat men dien vreeslyken aanval voor hadt, en lieten daar op hunne Gasten trekken: nogthans in de verwagting, om ze 's anderen daags 's morgens, op ſtrand weder aan te treffen. Maar Capitein COOK was al te zeer overtuigd, van het gevaar dat zy reeds geloopen hadden, om het hervatten dier proeve in overweeginge te neemen.

Op dit Eiland, ſchoon nooit voorheen door *Europeaanen* be-

bezogt, bevonden zich thans Vreemdelingen. OMAI, nevens Mr. GORE, landende, vondt onder den hoop, drie zyner eigene Landsgenooten van de *Societeit-Eilanden*. Op den afſtand van tweehonderd mylen van deeze Eilanden, tuſſchen welken een zeer groote onbekende Zee komt, en waar men zulke elendige Vaartuigen heeft, als daar gebruikt worden, alleen geſchikt tot een overtocht, in welke men nauwlyks ooit het land uit het oog verliest; deezen te ontmoeten op eene plaats, zo toevallig bezogt door het Volk van Capitein COOK, heeft al het voorkomen van die onverwagte gebeurtenisſen, welke de Romanſchryvers beminnen, om hunne Leezers te verraſſen, en die, als zy in het gemeene leeven daadlyk voorvallen, om derzelver zonderlingheid, verdienen opgetekend te worden.

Men kan zich ligt verbeelden, met welk eene verukking en voldoening OMAI en zyne Landgenooten elkander aanſchouwden, en in geſprek traden. Hunne lotgevallen waren verbaazend. Omtrent twintig Perſoonen, van beiderlei Sexe, waren te *Otaheite* in een Canoe gegaan, om over te vaaren na het nabuurig Eiland *Ulietea*. Een geweldige tegenwind opſteekende, konden zy het laatstgemelde niet bereiken, en tot het eerstgenoemde niet wederkeeren. Hun voorgenomene reis, ſlegts kort zynde, was hun voorraad van leeftogt weinig en welhaast op. Verſcheide dagen bragten zy door, zonder iets te eeten of te drinken te hebben. De elenden, welke zy uitſtonden, terwyl zy door den ſtorm herom dreeven, zonder te weeten werwaards, zyn onbeſchryflyk. Door honger uitgeteerd, en door vermoeienis afgemat, veranderde hun getal van dag tot dag. Vier Mannen alleen waren nog in leeven, wanneer de Canoe overzyde geſmeeten werd; en ſcheen deezer verderf onvermydelyk. Nogthans hielden zy het, hangende op de zyde, tot de Voorzienigheid hun bragt in 't gezigt der Inwoonderen van dit Eiland, die onmiddelyk Canoes afvaardigden, en hun aan ſtrand bragten. Van de vier Mannen, dus behouden, was 'er zedert één geſtorven. De andere drie, die het verhaal gaven van hunne bykans wonderdaadige overkomst herwaards, konden de vriendlykheid, met welke zy hier ontvangen werden, niet hoog genoeg roemen; en zy waren zo wel voldaan over de omſtandigheid, waar in zy zich tegenwoordig bevonden, dat zy de aanbieding, hun, op OMAI's verzoek gedaan, om na hun geboorteland terug gevoerd te werden, afſloegen. De gelykheid van zeden

en taal hadt hun volkomen onder de *Wateeooërs* ingelyfd, en de nieuwe verbintenisſen hier gemaakt, die niet dan met moeite zouden hebben kunnen verbroken worden, na zulk een langen tyd verkeerens, wettigen deeze weigering genoegzaam. 't Was ten minſten twaalf jaaren geleden, dat zy op dit Eiland kwamen.

De landing van ons Volk, zegt Capitein cook, op dit Eiland, moeten wy als eene zeer gelukkige omſtandigheid aanzien. Wy kreegen daar door kennis aan eene gebeurtenis, die niet alleen zeer zonderling is, maar ook leerzaam. De toepaſſing van het boven opgegeevene verhaal volgt van zelve. Het dient, beter dan duizend gisſingen van beſpiegelende Onderzoekers, om rede te geeven, hoe de van elkander afgelegene deelen der Aarde, en, in 't byzonder, hoe de Eilanden in de *Zuid-zee*, eerst bevolkt zyn, en bovenal die, welke zeer verre van eenig Vastland, of van den anderen liggen (*).

Volgens omai's berigt, van 't geen hy vernam, *uit de* geſprekken met deeze drie Landsgenooten, waren de *Zeden* der *Wateeooërs*, hunne wyze van de Vreemdelingen te behandelen, en doorgaande leevenstrant, zeer gelyk aan die van *Otaheite*, en de Eilanden daar omſtreeks. Hunne Godsdienstplegtigheden en gevoelens kwamen ook bykans op één uit. Elke omſtandigheid ſtelt het buiten allen twyfel, dat de Inboorelingen van *Wateeoo*, oorſpronglyk van denzelfden ſtam herkomſtig zyn, die zich op eene zo wonderlyke wyze over de onmeetlyke uitgeſtrektheid der *Zuid-*

(*) Voorvallen van deezen aart zyn waarſchynlyk niet zeldzaam in den *Stillen Oceaan*. In den Jaare 1696, werden twee Canoes, dertig Perſoonen van beiderlei Sexe aan boord hebbende, door geweldige tegenwinden, gedreeven op het Eiland *Samal*, een der *Philippyne-Eilanden*, na omtrent zeventig dagen op Zee gezworven, en een weg afgelegd te hebben, van een Eiland, door hun *Amorſot* geheeten, driehonderd mylen ten Oosten van *Samal*. Vyf hunner waren door de moeilykheden der reize omgekomen. —— In het Jaar 1721, werden twee Canoes, de een met vier- en twintig, en de ander met zes Perſoonen, Mannen, Vrouwen en Kinderen, van een Eiland, door hun *Farrolien* genaamd, Noordwaards gevoerd na het Eiland *Guam* of *Guahan*, een der *Ladrones-* of *Marianes-Eilanden*. Doch deezen hadden geen zo verren weg afgelegd, als hunne Landsgenooten, die op *Samal* kwamen, zy waren ook niet meer dan twintig dagen op Zee geweest. *Lettres Edifiantes & Curieuſes*. Zie ook de *Modern Univerſal History*.

Zuidzee, verſpreid heeft. Men zou egter denken, dat zy op een verhevener afkomst boogen: want OMAI zeide, dat zy hun Eiland den naam gaven van *Wenooa no te Eatooa*, dat is een *Land van Goden*; zichzelven aanziende als eene ſoort van Godheden, en vervuld met den geest van EATOOA. Dit wild en geestdryvend begrip ſcheen OMAI zeer te ſmaaken: hy merkte op, dat 'er blyken waren, hoe men 't zelve op *Otaheite* ook koesterde; doch dat het algemeen aangenomen werd, onder de Inwoonders van *Mataia* of *Osnabrugh-Eiland*.

Capitein COOK verliet *Wateeoo*, den vierden April, in den morgenſtond: koers zettende na het andere Eiland, in deszelfs nabuurſchap ontdekt.

(*'t Vervolg by de eerſte gelegenheid.*)

BERIGT, WEGENS NATHANIËL HENDERSON, IN NOORD-CAROLINA.

(Overgenomen uit *a Tour in the United States of America.* Door J. F. D. SMYTH, *Esq.*)

Op eene aangenaame Plaats, *Nuthusti* geheeten, naar een Kreek van dien naam, ontmoette ik een der zonderlingſte Menſchen in *America*, en misſchien in de geheele Wereld. Hy heet NATHANIËL HENDERSON, zyn Vader, die nog in leeven is, een arm Man, woont nog te *Nuthuski*, waar zyn Zoon hem een bezoek was komen geeven. Deeze Zoon was reeds volwaſſen, zonder leezen of ſchryven geleerd te hebben: door eigen bevlytiging bragt hy het zo verre, dat hy leezen, ſchryven, en de beginzels der Rekenkunde, zich eigen maakte. Eerst werd hy Wykmeester, vervolgens Onderſchout. Naderhand kreeg hy vryheid, om als Regtsgeleerde te pleiten voor laage Regtbanken op 't land, en welhaast om zyne begaafdheden voor hooger Regtbanken te laaten hooren. Zelfs, op plaatzen, waar de Welſpreekenheid niet minder ſchittert, dan in de Zaal te *Westminſter*, ſtak hy, binnen kort, boven anderen, uit. Zyn verheven vernuft verwierf eene algemeene toejuiching. Hy was teffens een Man van eenen lustigen, vrolyken, en grappigen aart, zeer inſchiklyk: en de algemeene lof, welke hy wegdroeg, verwekte hem geen één vyand. 't Leedt weinig jaaren, of hy werd van de Pleitzaal tot Regter verheven, en tot Mede-Opperregter van *Noord-Carolina* benoemd. In deezen hoogen rang nam de agting, hem toegedraagen, ſteeds toe.

Doch verſcheide groote koopen gedaan, en eene leevenswy-

ze aangevangen hebbende, welke zyne middelen en inkomſten verre te boven gingen, bedagt zyn vondryk vernuft een ſlouter vlugt te neemen, om Middelen en Vermaardheid te verkrygen, dan iemand vóór hem hadt durven beſtaan.

Onder het voorwendzel van eenige diep inwaardsgelegene Landen te gaan zien; ging hy na de *Indiaanen*, onder den naam van *Cherokées* bekend, en kogt, voor een geringen prys, (te weeten tien wagens, belaaden met goedkoope goederen, als groove wollen kleederen, ſnuisteryen, eenige vuurwapenen, en ſterke dranken,) van de Hoofden des Volks, eene groote vlakte Lands, in uitgeſtrektheid gelyk aan een Koningryk; en wat den grond, de lugtſtreek, de rivieren en ſchoonheid van ligging, aanbelangt, beneden geen Koningryk op aarde. Eene Heerſchappye, niet minder dan honderd Mylen in 't vierkant, gelegen in het binnenſte gedeelte van *Virginie* en van *Noord-* en *Zuid-Carolina*, begrypende de Rivieren *Kentuky*, *Cherokée*, en *Ohio*; nevens andere van minder naam.

Deeze koop hieldt hy zeer geheim, tot dat hy de volkomene bekragtiging des geheelen Volks, op eene ſtaatlyke wyze, ontvangen hadt. Van toen af, noodigde hy in alle de Landſchappen de Lieden uit, om 'er zich neder te zetten; hun Landen, op de voordeeligſte voorwaarden, aanbiedende; hun teffens voorſtellende, een Wetboek en Regeeringsvorm te zullen opſtellen, als meest voegden aan hunne byzondere omſtandigheden. Hier mede lag hy zyne Ampt als Mede-Opperregter in *Noord-Carolina* neder.

HENDERSON vestigde indeezervoege eene Nieuwe Volkplanting, talryk en ontzaglyk teffens; hy was 'er de Eigenaar, de Beſtuurder en Wetgeever. ——— Te vergeefsch lieten de Bevelhebbers van onderſcheide Landſtreeken, tegen hem en de zynen, beſchuldigingen van overtreeding uitgaan; te vergeefsch booden zy belooningen uit, om hem te vatten; te vergeefsch verbooden zy een iegelyk, zich tot hem te vervoegen, en in zyne Volkplanting te gaan woonen; zich in dit alles grondende op eene algemeene Wet, die de ſtaatlyke toeſtemming der Bevelhebberen en Vergaderingen van de verſchillende Landſchappen, als volſtrekt noodig, ſtelt, om de koop van eenige Landen der *Indiaanſche* Volken wettig te maaken. De *Indiaanen*, deeze koop als een daad van zichzelven aanmerkende, verdeedigen HENDERSON en diens Volkplanting: zy zyn even als een voormuur tuſſchen *Virginie*, *Noord-* en *Zuid-Carolina*, en hem; dewyl zyn Grondgebied ten Westen van dit Geſlacht der *Indiaanen* ligt.

ZE-

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Waarom klaagt de onvergenoegde gedadig? waarom is 'er niets naar zynen zin? waarom bedilt hy alles wat hy van anderen ziet? —— waarom ziet hy duizend gebreken in zynen Evenmensch, die in hem zelve zich met nog duizend anderen, welke hy alle over het hoofd ziet, verenigen? —— Het is, óm dat hem niets in de waereld bejegent, dat naar zyn zin is. —— Alles, wat hy ziet, alles, wat hem ontmoet, deugt niet; over geen ding is hy te vrede, en de ganſche geſchapenheid moest naar zyn zin in eene andere orde geſchikt wezen. ——— Dan laat alles goed zyn, laat 'er nergens gebrek beſpeurd worden, zal het den zulken dan nog wel behagen?

Het zyn de deugdzamen, die met grond op Gods gunst hopen mogen. Dan hy, die altoos te onvrede is, kan die wel met regt den naam van deugdzaam dragen?

Zal men hem groot noemen, die zyne grootheid poogt te bouwen op den val van anderen? ——— Is een Vorst groot, om dat hy begeert, dat alles zich op zynen wenk beweegt? of is zulk een Vorst groot, die het geluk zyner Medeſchepzelen op alle mogelyke wyzen poogt te vergroten en uit te breiden?

Geef een heerschzugtig Vorst, Rykdom, Staten, Magt, en uitgebreide Heerſchappye, hy zal met Alexander om meer waereiden wenſchen, om zyn gezag nog wyder uit te breiden.

Geluk is het dat alle menſchen op het oog hebben. ——— Geluk is het roerzel, het voornaamſte rad, welk alle de overige raderen, alle 's Menſchen bedryven, aan den gang brengt, en in beweging houd. ——— Geluk is het eenig doel van 's Menſchen pogingen. —— Dan wat is geluk? —— Dwazen en verſtandigen hebben hier een zelve doel; kan dit niet zyn, om dat ze zo verſchillend handelen? —— Niets is echter zekerder. ——— Geluk is eene ſchone Vrouw —— Geluk is vermaak —— Geluk zyn opgehoopte Schatten —— Grote Rykdom en Geluk is dartele wellust —— Geluk is de omhelzingen te genieten van eene gekamerde Matres —— Geluk is zig aan de grootſte ongebondenheid over te geven. ——— Geluk is..... Neen, ô Neen! Niets van dit alles. —— Het waar geluk kan nergens in gelegen zyn, dan in eene beſtendige vergenoegdheid, welke geboren word uit de deugd, uit het ſtandvastig betragten zyner pligten, welke men zynen Maker, den Evenmensch, en zichzelven, verſchuldigd is.

Ieder ſtaat, elke ſtand is eerlyk, ieder beroep is goed. —— Gene oneer of ſchande is verknogt aan een laag of nederig beroep. ——— Het komt 'er maar op aan, hoe men het waar-

ne-

neme. —— Ieder kan geen Koning of Vorst zyn, elk kan niet evenveel ſchitteren in de waereld. —— Het is genoeg, als men de rol maar wel ſpeelt, waarmede men bedeeld is.

Hoe is het mogelyk, dat Vorſten, wanneer ze maar een ogenblik als menſchen denken, en dus op dien tyd noodwendig begrypen moeten, dat zy met de daad ook niets meer dan menſchen zyn; het is onbegrypelyk, dat ze in vele gevallen zo kunnen handelen, als men de meesten tyd van hun ziet. Behoorden zy niet de grootſte menſchenvrienden te wezen, en wat heil zou het menschdom dan niet van hun te wagten hebben, naardien ze de vermogens en magt bezitten, om het te kunnen doen; dan het tegendeel is waar. De meesten zyn menſchenhaters, doodvyanden van het menſchelyk geſlagt.

Alexander draagt den bynaam van groot. Waarom is hy groot, om dat hy duizende van menſchen heeft om het leven gebragt, en nog een oneindig groter aantal jammerlyk ongelukkig gemaakt. —— Een ſtruikrover en een moordenaar worden gehangen of gerabraakt, wanneer zy ſlegts *één gezin* ongelukkig gemaakt, of eene enige moord gepleegd *hebben*. Alexander word verhoogd, en ontvangt eenen onſterfelyken naam, om dat hy gehele Landen verwoest, millioenen menſchen vermoord, of ongelukkig gemaakt heeft. Een Rover word ten toon geſteld, nadat hy zyne ſtraf ontvangen heeft, ten afſchrik voor anderen. Alexander word aangevoerd tot een voorbeeld van navolging, ſchoon het menschdom oneindig veel meer nadeel by hem alleen geleden heeft, dan by alle de bekende rovers te zamen.

Hy, die veel weet, en tevens nederig genoeg is, om de waarheid hulde te doen, zal moeten bekennen, dat zyne voornaamſte wetenſchap hierin beſta, dat hy zich zelven heeft leren kennen, en vooral geleerd, dat hy niets, of zeer weinig weet.

Gelukkig is de man, die de kunst geleerd heeft, om de gebreken van anderen te zien, zyne eigen te voelen en te verbeteren.

Een nydigaart is nimmer ſlegter te vrede, dan wanneer hy ziet, dat het een ander wel gaat; en hy verblyd zich nooit meer, dan in den tegenſpoed van zynen evenmensch.

Moet een Veldheer of een Vorst niet met de allergrootſte aandoening getroffen worden, wanneer hy de plaats beſchouwt, alwaar hy te voren zyn volk tegens den vyand aanvoerde, en alwaar, na weinige ogenblikken, vele duizende menſchen ſneuvelden? — Het is nogtans niet vreemd, dat Vorſten en Veldheeren de ſlagvelden vermaakshalve gaan zien, alwaar het bloedigst geſtreden is.

'Er is niets dat den mensch langer byblyft, dan de hoop. Alles mag hem verlaten. Hy mag, naakt en berooid, van vrienden en goederen beroofd worden, de hoop alleen blyft hem by.

by. In de uure des doods blyft men nog hopen. In den laatſten ademſnik, werkt de hoop, by zommigen, het alterſterkst, en doet den mensch onverſchrokt, en ettelyke malen, den dood met verlangen te gemoet treden.

De gulde middelmaat te houden, is ontwyfelbaar het veiligſte voor den mensch, en maakt zynen ſtand gelukkig. Men kan in alles te ver gaan, en dan verwoest men zyn eigen geluk.

Het is om te verwonderen, (en noebtans gebeurt zulks niet zelden,) hoe zommige menſchen zonder moeite verkrygen, dat geen, waar toe anderen alles aanwenden, zonder nochtans gelukkig te ſlagen. —— Zo deelt de fortuin, naar 't gewoon zeggen, hare gaven zeer ongelyk, en in den blinde, uit. —— Dan laat ons liever geloven; dat het eene wyze Voorzienigheid is, die de zaken alzo beſtiert, om hare eindens en oogmerken, die nooit ophouden de beste te wezen, langs den geſchiktſten weg te bereiken. Laat ons dan niet kwaad noemen, 't geen veelal in zynen aart goed en heilzaam is.

Al wie in zyne Schriften wil ſchilderen, moet de Natuur altoos tot zyn Patroon ſtellen. —— Men moet nooit naar hoogklinkende woorden zoeken, om daarmede te willen ſchitteren, wanneer men treffende Tafereelen wil malen. —— Neen, die wel wil treffen, moet eenvouwig ſpreken; niets tog is eenvouwiger, dan de Natuur zelve.

Opregt, en waarheidlievend te zyn, is ene uitſchitterende deugd, en de opregten en waarheidminnaars verdienen de achting van al de waereld. Dan men kan de deugd zelfs te ver trekken, en in alle gevallen de waarheid te willen zeggen, doet wel eens tot onbeſchoftheid overſlaan.

Wanneer men den mensch by al het geſchapene, by het geen in het Aardryk verborgen is, en op hetzelve gevonden word, by de Vogelen des Hemels, by de Visſchen der Zee, en by al het Gedierte des Velds vergelykt, dan bezit de mensch zeker eene voortreffelykheid boven al dat geſchapene. —— Met dit voortreffelyk werkſtuk, beſloot de grote Schepper op het laatst van den dag zyn voortreffelyk Scheppingswerk. —— Dan vergelykt men den mensch by de Engelen, men zal hem minder voortreffelyk vinden. —— Maar hy is geheel nietig, wanneer men hem by de hoge Godheid vergelykt.

C. V. D. G.

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, SEPTEMBER, 1784.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	28. 10-0	61½	NW 2 NNW 4	z. betr. Rbuien	
	— 10-2	60	W 2	— iets R.	
	— 10-6	58	— 2	—	
2	— 11-7	61	NW 2 NtO 2	— wolk iets R.	
	29. 1-4	56½	NO 2	wolk. o. helder	
	— 3-2	59	N 0	helder	
3	— 5-0	58	— 0	—	
	— 5-6	66½	O 2	—	
	— 5-6	60	ONO 0	—	
4	— 5-5	58	OZO 3	—	
	— 4-6	71	O 3	—	
	— 4-0	61	OZO 1	—	
5	— 3-5	59	ZtO 2	—	
	— 3-2	76	O 0	—	
	— 3-2	62	Stil	—	
6	— 3-5	64	N 0	—	
	— 3-8	57	O o Z 0	o. helder helder	
	— 3-9	56	OZO 1	helder	
7	— 4-0	54	Stil	—	
	— 4-[illegible]	57	NNW 0. 1	o. helder	
	— 5-2	65	N 0	helder	
8	* 5-7	65	OZO 1	nevelig helder	
	— 5-7	72	ONO 2	helder	
	— 5-[illegible]	64	O 1	—	
9	— 5-0	61	OtZ 0	—	
	— 4-1	74	O 1	o. helder	
	— 3-1	55½	W 0	—	
10	— 3-2	60	NOtN 4	z. betr.	
	— 4-[illegible]	57	N 2.4	—	
	— 4-4	55½	— 3	helder	
11	— 4-1	60	WtN 3	—	
	— 4-1	71	— 4	—	
	— 3-7	62	W 1	o. helder	
12	— 3-1	63	WNW 1	helder	
	— 3-7	75	NWtN 1	o. helder betr.	
	— 3-1	62	NW 1	—	
13	— 2-1	58	WNW 0	nevelig helder	
	— 1-5	79	ZW 1	helder wolkig	
	— 1-1	63	NNO 0	—	
14	— 1-3	51	— 4	z. betr. donker	
	— 2-0	66	NO 2	— helder	
	— 2-6	53½	OtN 2	helder	
15	— 2-8	54½	OZO 4	o. helder	
	— 2-8	65	O 4	helder	
	— 2-7	54	— 4	— NL.	

	Bar:	Th:	Wind.		
16	29. 2-5	52	IZO 2	helder	
	— 2-2	69½	Z 2	o. helder	
	— 2-0	56	O 1	—	
17	— 1-5	58	NW 1	wolkig	
	— 1-7	67½	NNO 2 N 0	z. betr.	
	— 2-0	58½	O 0	helder.	
18	— 1-9	57	Stil	z. betr. o. helder	
	— 1-5	67	OtZ 1	o. helder	
	— 0-5	56	— 1	—	
19	28. 11-3	53	— 1	helder	
	— 9-8	69	— 3	o. helder	
	— 8-3	60	ZO 2	—	
20	— 8-0	59½	ZtO 2	—	
	— 8-0	76	Z 1	betr. z. betr.	
	— 8-1	66½	— 4.8	3 u. R. donker Wl.	
21	— 11-0	59½	NW 2	betr.	
	29. 0-5	65½	— 4	o. helder	
	— 0-2	56	— 2	iets R. o. held.	
22	28. 11-9	55	ZZW 5	wolkig	
	— 11-1	65	ZW 9	iets R. donker	
	— 9-0	59	— 10	donker Rbuien	
23	— 7-8	61	WZW 10	iets R. z. b. o. hel	
	— 8-5	66	WtN 4.8	wolkig zw. Rbuien	
	— 11-0	56	NW 2	—	
24	29. 0-5	51	— 2 ZW 1	o. helder	
	— 1-4	63½	WZW 3 O 2	wolkig z. betr.	
	— 1-3	54	ZZO 1	o. helder	
25	— 0-0	53½	— 2	z. betr.	
	28. 11-4	67½	ZtO 2	o. helder	
	— 9-4	60	— 2	Rbuien wolkig	
26	— 8-2	63	ZW 4	Rbuien. —	
	— 8-9	70	— 4	wolk. 3¼ u. zw. D. R.	
	— 8 0	60	WZW 8	7½ u. D. R. R. wolk	
27	* 7-5	59	W 10	z. betr. Rbuien	
	— 8-3	62	— 8½ 10	wolken zw. Rbuien	
	— 8-1	54	WtN 6 4 8	— zw. R.	
28	— 7-9	53½	— 2	zw. wolken Rbuien	
	— 8-1	60½	NNO 3	— Rbuien	
	— 10-0	52½	NO 4	wolkig	
29	— 10-9	49	ONO 5	z. betr. iets R.	
	29. 0-1	54	— 7	zw. wolken	
	— 0-8	48	O 4	wolkig	
30	— 1-1	43½ *	— 1 ZW 0	zw. wolken Rb.	
	— 1-6	52½	NO 4	wolkig	
	— 2-1	46	— 3	—	
	29.	1 12/30	61 45/60	2 6/10	

Den 13's mo. 5½ u. Th. 56
15 — 6 u. — 50
16 — 6 u. — 48½

Th. 's mo. 57 5/60
's mid. 68 13/60
's av. 58 26/60

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

DE INWENDIGE VOORTREFLYKHEID VAN DEN CHRISTLYKEN GODSDIENST.

Briefswyze door den grooten HALLER *voor zyne Dogter ontvouwd.*

„'t Is zeer onlangs, dat wy onze Leezers den voortreflyken HALLER in zyne voornaamſte Leevensbyzonderheden leerden kennen (*). Onder de trekken van zyn uitſteekend en beminnelyk Character, ſtraalde zyne Godsdienſtigheid ons met verrukking in 't ooge. Hy maakte hier door eene uitzondering op het algemeen aangenomen gevoelen, (welks gegrond- of ongegrondheid, wy aan zyne plaats laaten,) dat veelen, dat de meesten van zyn Beroep, met den Godsdienst weinig op hebben: en zyn voorbeeld is eene beſchaaming der zodanigen, op welke deeze blaam met regt kleeft. —— Wy oordeelden het niet ongepast, de gelegenheid zich daartoe aanbiedende, een ſtaal te geeven van zyne denkwyze in den Godsdienst, en wel bepaald met betrekking tot den *Christlyken Godsdienst.* Dit ſtukje zal teffens kunnen dienen, om de onedelmoedige beſchuldiging af te weeren, tegen de Voorſtanders van het *Christendom* ingebragt, dat de Geestlyken, als belang hebbende in die zaak, de verdeediging daarvan, als van hunne eigene, alleen op zich neemen. Een lange lyst van de agtenswaardigſte Perſoonen, die geen Geestlyken waren, en van zelfzoekende inzigten niet kunnen verdagt gehouden worden, leugenſtraft eene zo onedelmoedige betigting. Wie kent de Naamen, wie de Schriften niet, om 'er ſlegts eenigen op te noemen, van eenen DE GROOT, NEWTON, LOCKE, BOYLE, ADDISON, WEST, LYTTLETON, die zich voor den Godsdienst, den Geopenbaarden Godsdienst, in de breſse ſtelden, en haare zaak, op de beste wyze, handhaafden. —— HALLER, „ de

(*) *Zie hier boven*, bl. 164, enz.

„ de groote HALLER, mogen wy 'er byvoegen. Het vol-
„ gend Stukje, Briefswyze aan zyne Dogter ingericht, over
„ de *Inwendige Voortreflykheid van den Christlyken Gods-*
„ *dienst*, zal het bevestigen.

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

WAARDE DOGTER,

Indien de Leerſtellingen van het *Christendom* GODE onwaardig waren, zou zulks alleen ons ten vollen verzekeren, dat ze geen Godlyken oorſprong hadden. De overtuiging van de Inwendige Voortreflykheid der Leere, moet het Geloof van derzelver Waarheid, noodwendig, voorgaan. Nimmer kunnen wy een Mensch, als een Leeraar van GOD gezonden, aanmerken, indien zyne Leer niet heilig is, en overeenkomſtig met de Volmaaktheden des geenen, van wien hy zegt, dat dezelve afdaalt.

Vyftig jaaren zyn 'er bykans verſtreeken, zints ik een Leerling was van den onſterflyken BOERHAVE. Nog dagelyks heb ik voor mynen geest, de eerwaardige eenvoudigheid van dien wydberoemden Man. Hoe dikwyls heeft hy, van de Voorſchriften onzes Zaligmaakers ſpreekende, verklaard, „ deeze Godlyke Leeraar kende het Mensch-
„ dom beter dan SOCRATES!

Maar wie was JESUS, op zichzelven aangemerkt, wanneer wy alles bovennatuurlyk van hem afſcheiden? —— JESUS was de Zoon eens Timmermans, en hadt Visſchers tot zyne Bloedverwanten. Hy hadt geen Meester om hem te onderwyzen, niets geleezen, dan de Schriften van MOZES en de Propheeten, geene leſſen ontvangen van de SOCRATESSEN, de PLATOS, de CONFUCIUSSEN zyns tyds. Welke, nogthans, was de Leer gepredikt door dien Zoon des Timmermans, door dien Bloedverwant van ongeletterde Lieden, die zich met de geringſte beroepen bezig hielden? —— „ Dat de enkele Begeerte, om eenige zonde
„ te pleegen, zelfs zonde is." —— Eene Leer, die, ſchoon in den tegenwoordigen tyd voor onbetwistbaar gehouden, niet te min eene geheel nieuwe Leer was, toen ze uit den mond van CHRISTUS vloeide. De *Joden*, wel is waar, hielden veele dingen ongeoorlofd, welke door de *Heidenen* desgelyks voor misdryven werden aangezien; ſchoon hunne denkbeelden van derzelver misdaadigheid op geene regtmaatige grondbeginzelen ſteunden. Naar hunne bevatting, waren die dingen alleen Zedelyk kwaad,

wel-

welke de Wet verboodt, of met het welzyn der Zamenleevinge ſtryden. Maar zy veroordeelden alleen de Daad zelve, deeze alleen keurden zy ſtrafwaardig —— eene onderſcheiding niet alleen ongerymd, maar eenigermaate zichzelven wederſpreekend. Wanneer een ontugtig Perſoon zyne verbeelding vervult met onkuiſche denkbeelden, zullen deeze herhaald, met genoegen herhaald, niet misſen, zyne Begeerten in zulk eene maate te ontvonken, dat hy derzelver geweld niet wederſtaan kan. Dit zal noodwendig van de voldoening aan den ontſtooken lust gevolgd worden, indien geen uitwendig beletzel hem verhindert, in het pleegen eener Zonde, tot welke hy inwendig reeds beſlooten, ten vollen beſlooten, heeft.

Geene oneerlyke denkbeelden zullen immer gevormd worden in de zuivere Ziel eener Deugdzaame Vrouwe; doch indien ze op dezelve indringen, en daar eene gunſtige bejegening ontmoeten, zal zy een gemaklyk vervoerbaare prooy zyn voor den eerſten Verzoeker. —— Het ontglipte der Waarneeminge onzes grooten Meesters niet, dat de eerſte verwerping van eene kwaade gedagten de beste beſchutting was tegen ondeugd. Elk oogenblik, doorgebragt in peinzen op eenig misdryf, vermeerdert de kragt van het gevaarlyk voorwerp, 't welk onze verbeelding vermeesterd heeft en ingenomen. ——— Myn Leermeester BOERHAVE, (ik moet dien grooten Man weder ophaalen,) bewonderde menigmaal het zeggen onzes Heeren. *Wie eene Vrouwe aanziet, om dezelve te begeeren, heeft reeds Overſpel in zyn harte met haar begaan.* Deeze grondregel was daadlyk begreepen in de Oude Wet, tegen het Overſpel. Maar het Menschdom, door driftvervoering verblind, kon denzelven niet onderſcheiden.

In dit kortbondig Voorſchrift, heeft CHRISTUS het middel, om ons voor zondigen, op de kragtdaadigſte wyze, te hoeden, aan de hand gegeeven. De eerſte aanvallen der Ondeugd zyn doorgaans zwak; de Reden heeft dan nog eenig bewind in de ziel; indien wy, derhalven, ten zelfden oogenblikke, dat zodanige gedagten in ons opwellen, of door van buiten aankomende voorwerpen verwekt worden, alle moeite aanwenden om ze onder te brengen, onze gedagten daarvan aftrekken, en op iets anders vestigen, kunnen wy het naderend gevaar vermyden; doch kweeken en koesteren wy, integendeel, deeze denkbeelden aan, zy zullen ons onvermydelyk in de ſtrikken der zonde doen vallen.

Deeze Wet, welke zelfs onze gedagten en overleggingen des harten aan den Godlyken Regtbank onderwerpt, is het eenig middel van zekerheid in 't gezellig leeven. Menschlyke Regtvaardigheid heeft geen magt altoos over de Driften. Deeze kan nooit Misdryven verbannen, ſchoon zy Misdaadigers ſtraffe. 't Is onmogelyk, dat eene Ziel, dagelyks met genoegen denkende op de verleidende bekoorelykheden van wellust, zich niet aan het daadlyk genót zal overgeeven, zo ras eene geſchikte gelegenheid de voldoening belooft, van dat geen, welks enkel denkbeeld reeds zo veel vermaaks verſchaft. Wanneer ik ſpreek van zinlyke genietingen, bedoel ik daarmede alle Ondeugden zonder onderſcheid. —— Wereldlyke Regtbanken verzetten 'er zich allen tegen, door ſchrik voor de gedreigde ſtraffen, ingevalle de uitwerkzels de misdaaden van het hart aan den dag brengen. Maar valt het niet gemaklyk voor een Mensch, verblind, door zyn Driften, zichzelven diets te maaken, dat hy zyne misdryven voor het oog zyner Medemenſchen zal kunnen bedekken? Zal hy niet veelligt, wanneer zyne Hartstogten het meesterſchap verkreegen hebben, uit zynen geest alles verbannen, wat derzelver voldoening kan wederſtreeven? Zal hy alle gedagten van toekomende ſtraffe niet verdrukken, gedurende dien tyd, dat zyne genegenheden op tegenwoordige genietingen geheel en al gevestigd zyn?

Maar de Leer van CHRISTUS bepaalt zich niet tot het affnyden van de jonge ſpruiten dier vergiftige planten; deeze vernietigt ze, terwyl ze, om zo te ſpreeken, nog in den knop zitten, als het eenig middel om den verderen groey te voorkomen. Hy, die GOD altoos voor oogen heeft, by wien de vrees voor het Oordeel diens ontzaglyken Regters, een heerſchend beginzel is, zal niet ligt zondige gedagten in zynen geest voelen opwellen; en nooit dulden, dat onzuivere denkbeelden zyne verbeelding beſmetten; hy zal zelfs niet blootgeſteld zyn aan het gevaar, om eenige ondeugd te pleegen, van welker eerſte beginzelen hy eenen afkeer heeft. Dat iemand, die de Zonde als het grootſte kwaad beſchouwt, zich op ééns zou overgeeven, om ze in de uiterſte maate ten dienſte te ſtaan, is indedaad onmogelyk; en het is niet onwaarſchynlyk, dat een Man, die op zyne hoede is tegen de eerſte aanvallen der ondeugd, in ſtaat zal weezen, om de kragt daar van overwinnenden tegenſtand te bieden. —— Maar hy, die begint te vallen, heeft geen vermogen om

zy-

zynen val te ſtuiten; de ſnelheid neemt van oogenblik tot oogenblik toe, tot hy, ten laatſten, in den afgrond des zedelyken verderfs nederſtort.

Het was eene heerſchend, zo wel als droevig wanbegrip onder *Jooden* en *Heidenen*, dat wy GOD voldoening konden geeven voor onze zonden, en zyne verloore gunſte herwinnen, door Offeranden, en het ſchroomvallig waarneemen van Plegtige Inſtellingen: doch deeze konden gewis het Hart niet reinigen. Niets bragt meer toe dan dit denkbeeld, om eene ſchuldige ziel gerust te ſtellen, en die Vreeze, welke het beginzel der waare Wysheid is, uit dezelve te verbannen. Indien het ſtichten van eenen Tempel of Gewyd Gebouw voor verraad en moord kon boeten, hoe weinig zouden Snoodaarts, in ſtaat om zulks te bekostigen, voor de gruwelſtukken ſchroomen? Indien een ryke Zondaar, door dubbele Tienden van zyne overvloedige inkomſten te betaalen, zich aangenaam in 't oog van GOD kon maaken, zou hy dan het gereedſte middel niet by de hand hebben, om naar welgevallen te overtreeden — ſtrafloos te overtreeden? Het afſtaan van een gedeelte zyner bezittingen, is den zodanigen eene veel mindere opoffering, dan het afleggen eener Troetelzonde. ——— En hoe veel aangenaamer nog moet een Godsdienst weezen, die de middelen van Genaverkryging verſchaft, door het waarneemen van zekere uitwendige Plegtigheden, en deszelfs Aanhangers niet teffens verpligt, tot het te onderbrengen van hunne vleeschlyke Lusten, waardoor zy dezelve kunnen opvolgen en botvieren, zonder zich te berooven van de gunst huns Regters, wiens vergiffenis zy kunnen hoopen en verkrygen, tot zo gemaklyk een prys! Ik bedoel hier mede, zonder eenige uitzondering, alle de uitwendige gebaaren en pligtplegingen, tot welken de Zondaar de toevlugt neemt, om GODS gunst te verwerven, en over de hervorming zyns leevens zich niet te bekreunen. ——— De ſmert, welke een door dweepery verwilderde *Indiaan* ondergaat, als hy een vat met ſcherpe punten tot zyn verblyf neemt; de Godsdienſtige Erfmaakingen; de onthoudingen van zekere Spyzen; het draagen van byzondere Kleedingen, en alle andere, gezette en eigenwillige Godsdienſtigheden van dien aart, zyn zeer kragtlooze middelen, om een Heilig en Regtvaardig Regter te paaijen.

Indien wy de Euangelieſchriften met de minſte maate van gezette aandagt leezen, zullen wy ontdekken, dat geene wan- en waanbegrip ſterker wordt te keer gegaan,

dan de heillooze gerustheid, waar in snoode en baatzugtige Priesters de Zondaars hebben zoeken te brengen, en bedriegelyk in den slaap van zorgloosheid te zusen. —— CHRISTUS voorzag de schroomlyke uitwerkzels van deezen slaapdrank, en hoe zeer dezelve den Godsdienst, door hem ten Hemel afgebragt, kragtloos zou maaken. Niets wil gereeder by den Mensch in, dan de hoop op Behoudenis en Zaligheid, zonder verpligt te weezen om eenig geweld te doen, tot het bedwingen hunner geliefkoosde Lusten en Neigingen. De verstandige, de nadruklyke Voorschriften van onzen Hemelschen Wetgeever hebben nauwlyks kunnen voorkomen, dat de Christenen tot dit gevaarlyk zelfbedrog niet vervallen zyn.

't Is myn oogmerk niet, myne Dogter, u in deezen een breed verslag te geeven van de Zedeleer des Euangelies. Ik wil u alleen doen letten op de Vergiffenis van *ongelyken*: eene Deugd, den *Jooden* bykans te eenemaale *onbekend*; en schoon eenigen der verstandigsten, onder de *Heidenen*, deeze Deugd met de hoogklinkendste lofspraaken vereerden, kwam hun gedrag in geenen deele met het voorschrift overeen. ——— Het vergeeven van ongelyken is het kenmerk van eene groote Ziel: wy zyn 'er, wat het bespiegelend deel aanbelangt, niet onkundig van; doch, in ouden tyde, was deeze grondregel, zo weezenlyk tot eene zuivere Zedeleere behoorende, geheel onbekend. De oudste Dichters en Geschiedboekers draagen hier van getuigenis. Zyn niet alle de Goden, alle de Helden, by HOMERUS, onverzoenlyk? — De vergeeflykheid van DAVID, ten opzigte van zynen doodvyand SAUL, is het eenig voorbeeld, 't geen wy van deeze deugdzaame gemoedsgesteltenisse, in de Schriften des Ouden Verbonds, aantreffen.

Ik kan van dit onderwerp niet afstappen, zonder eenige andere Voortreflykheden der Zedeleere van CHRISTUS aan te stippen. —— De oude Volken aanbaden in 't algemeen als Goden de zodanigen, die in vroegeren tyde Menschen geweest, en onder hun verkeerd hadden. Zy veronderstelden dat hun vyandige Volken dusdanige Plaatslyke Godheden bezaten. De *Jooden* zelfs, aan wien de waare GOD zich, in al zyne majesteit, geopenbaard hadt, lieten, nogthans, een denkbeeld zo rechtdraads strydig met de oneindige Volmaaktheden des ALLERHOOGSTEN, in hunne grove zielen huisvesten. *Des* HEEREN *Tempel*! —— *Des* HEEREN *Tempel*! —— *Des* HEEREN *Tempel*! was eene by hun

hun geheiligde uitroep; en ſtrekte ten bewyze van het ydel vooroordeel, onder het geheele Volk heerſchende, dat GOD alleen hun GOD was.

Dit wanbegrip deedt de *Jooden* eene Zaligheid verwerpen, voor geheel het Menſchdom verordend. Maar JESUS CHRISTUS, ſchoon onder dat geſlacht geboóren, toonde door zyn eigen gedrag, dat alle de uitſluitende voorregten, welke de eene Godsdienſtige Aanhang zich boven den anderen aanmaatigde, van allen redelyken grond ontbloot waren. Hy weigerde niet te verkeeren met eene *Samaritaanſche Vrouwe* — eene, die behoorde tot een Volk, zo gehaat en veragt te *Jeruſalem*. Hy ontdekte zich aan haar wie hy was, in uitdruklyker bewoordingen, dan hy, tot nog, by iemand gedaan hadt; hy verbleef eenigen tyd ten huize dier Vrouwe, door zyne Landsgenooten met een oog van veragting aangezien. — In eene Gelykenisſe, boezemde hy het beginzel van algemeene Liefde en Goeddaadigheid in, door den *Samaritaan*, die 't zelve opgevolgd en beoefend hadt, omtrent eenen ongelukkigen verre te verheffen, boven den *Joodſchen Prieſter*, gebrekkig in het betragten van dien zeer aangelegen Pligt. — Hy heeft allen, die zyne Leer belyden, doch zich met de bloote belydenis vergenoegen, van de Zaligheid uitgeſlooten. Niettegenſtaande de voordeelen en voorregten, den *Jooden*, door hunne geboorte eigen, heeft de Zaligmaaker der wereld hun, egter, wel uitdruklyk verbooden, daarop een ydel vertrouwen te ſtellen, en zich 'er meer op te verlaaten, dan op de zuivere beleeving van den Godsdienst. Hy waarſchuwt hun tegen de verwagting van de goedkeuring des *Allerhoogſten*; dewyl zy de geboden der Byplegtige Wet ſtipt onderhouden hadden. — 't Was niet uit den Menſche, dat onze Heer eene Zedeleer, zo heilig, zo zuiver, ontvangen had, de beweegingen van hun bedorven hart komen 'er in zulker voegen tegen op, dat zelfs hieden, onder de Belyders van den *Chriſtlyken Godsdienst*, 'er niet weinigen gevonden worden, verwaaten genoeg, om zich de Uitverkoorenen van GOD te noemen, en allen, die niet tot hunne byzondere Secte of Aanhang behooren, liefdeloos te veroordeelen.

'Er is nog eene andere trek, welke de uitmuntenheid der *Chriſtlyke Leere* op het zigtbaarst aanwyst. Te weeten de Zuiverheid, welke dezelve vordert, en 't geen wy onze Natuurlyke Driften noemen; doch dikwyls al te balſtuurig zyn, om door de Wetten van Godsdienst zich te

laaten beteugelen. Ik bedoel hier de Drift, welke de beide Sexen vereénigt, —— eene Drift, die haare kragt en heerſchappy oefent in de braafſte en edelſte harten. De Wysgeeren van *Griekenland* en *China*, hebben deeze Neiging aangemerkt, als noodwendig voortvloeijende uit 's Menſchen geſteltenisſe; en deeze daarom, met alle zagtheid en toegeeflykheid behandeld, ſchoon het misbruik daarvan niet min verderflyk is, dan Trotsheid of Gierigheid, gebreken door hun met de zwartſte kleuren getekend. De verſtandige SOCRATES kon, in zekere maate, deeze afwykingen van Deugd verſchoonen. En het blykt niet, dat de Wysgeeren oordeelden, dat 'er iets ſchandelyks in deeze Ondeugd lag opgeſlooten.

Naardemaal ik aan eene uit de Vrouwlyke Sexe ſchryf, weet ik, dat ik dit Onderwerp met de uiterſte kieschheid moet behandelen: zulks wederhoudt my, van die Ondeugd met welverdiende afzigtige verwen te maalen. Ik moet my beperken, om 'er zulk eene beſchryving van te geeven, als der Zedigheid geen ergernisſe verwekt. —— Onwettige Liefde verzwakt alle de vermogens der Ziele, wendt dezelve af van alles wat ernſtig is en deftig, verwekt wederzin van zedelyken pligt, en van alles wat in eenige maate arbeid vordert. Dezelve gaat vergezeld van eene lange ſleep belemmeringen en ongelukken; verwoest het onderling vertrouwen, waar van het geluk des Huwelyken ſtaats afhangt. Zy verſlaaft haare rampzalige Dienaars aan Hebbelykheden, ſchadelyk voor de Zamenleeving; zy ſluit onze oogen op het vooruitzigt der Eeuwigheid, — der Eeuwigheid, ontzaglyk in haare eigene natuure, en allerpreeslykst voor de zodanigen, die, door bewustheid eens ſnooden gedrags, zich des Eeuwigen Leevens onwaardig keuren.

Jesus werd geboorn onder een Volk, by 't welke de Veelwyvery was toegelaaten, by 't welk wetlooze vleeschlyke gemeenſchap in zwang ging, en de Huwlyks-ſcheidingen zeer gebruiklyk waren. De Wetgeleerden van die dagen betoonden zich zo inſchiklyk en toegeeflyk voor hunne Land- en Tydgenooten, daar de beuzelagtigſte oorzaaken genoegzaam gerekend wierden, om de Egtſcheiding te verkrygen. —— De Zoon eens Timmermans verſcheen onder de *Joden*, in een Tydperk, dat zy den wyze misleid werden, door hunne Wet- en Schriftgeleerden. Hy predikte hun de noodzaaklykheid van eene zuiverheid in Zeden, ten dien dage onbekend. Maar dit

Voor-

Voorſchrift van het *Euangelie* is gemeenzaam heden ten dage; het wordt met lof vermeld in alle onze Verhandelingen over de Zedekunde, opgehaald in onze Tooneelſtukken, en, in onzen Omgang met de wereld, voor een gewoonen Pligt gerekend. Maar toen JESUS op Godlyken last zyne Zending aanvaardde, was hy de eenige Leeraar, die de Kuiſchheid predikte, Huwelykstrouwe afvorderde, en alle Oneerlykheid zelfs in de gedagten verboodt. —— Van waar nu kwam die Wet van Kuiſchheid, die niemand voorheen gedagt hadt, der Wereld als een Pligt op te leggen? Zy kwam niet van de Menſchen; noch voort uit de harten, waar in de veroordeelde buitenſpoorige Driften diepe wortels geſchooten hadden: —— wy moeten het oog vestigen op HEM, die, door GOD onderweezen, 'er de Inſteller van was, die zynen Jongeren het wydſtrekkend gebod gaf. *Weest dan gylieden volmaakt, gelyk uw Vader, die in de Hemelen is, volmaakt is.*

Alle de voordeelen der Leere van CHRISTUS ſchynen zamen te loopen in dit éénig middenpunt. ——— „ De „ Eeuwigheid is het groot Voorwerp, 't geen de Mensch „ in 't oog moet houden," ——— en gevolglyk, dat wy de bezigheden deezes Leevens moeten doen ſtrekken tot middelen, om ons tot dezelve voor te bereiden; dat wy de Gunst van GOD voor 't eenig waare goed behooren te houden.

Overeenkomſtig met deezen grondregel, veroordeelt onze Godlyke Meester, die bezorgdheid, welke zich alleen over het tydlyke bekommert. Hy vordert, dat wy alles, wat ons dierbaar is, liever daar aan zullen opofferen, dan ons met de beſmettingen der zonde bezoedelen. Hy waarſchuwt ons, dat de weg ten Zaligen Leeven, nauw en moeilyk is, en dat wy niet, dan met veel moeite, in het Koningryk der Hemelen kunnen ingaan. Hy maalt ons het mishaagen van GOD af, als het éenig kwaad, waar voor wy behooren te ſchrikken. ——— De grootſte Wysgeeren, onder het *Heidendom*, wisten ſlegts weinig van het Toekomend Leeven, en zy ſpreeken 'er in zeer twyfelagtige bewoordingen over. Hunne Leſſen hadden, derhalven, dat gezag niet op de harten, 't welk alleen den wil kan buigen, en 't geen in onzen Zaligmaaker ten bewys ſtrekte van zyne Hemelſche herkomst.

KORT BERIGT, WEGENS HET GEBRUIK VAN KRAAN-OOGEN, OF BRAAK-NOTEN (*Nux Vomica*), IN DE ROODELOOP; MET EENIGE AANMERKINGEN DAAR OVER.

Door

JACOB VAN DER HAAR.

De Heer HANGSTRÖM, by de geleerden bekend, pryst, in het XXXVſte Deel van de *Koninglyke Zweedſche Akademie der Wetenſchappen*, het gebruik van de *Nux Vomica* in de Roodeloop, op eene ongemeene wyze. —— Hy gaf dezelve eenmaal daags, drie of vier dagen na elkander, tot één Scrupel. —— Vooraf gaf hy doorgaans een purgeermiddel van *Cremor Tartari* en *Rhabarber*. —— Zo de Mond bitter, en de Tong beſlagen was, liet hy, met *Ypecacuanha*, braken. —— De meeste Lyders waren, na het gebruik van drie of vier poeders, welk hy met warm bier, water, of met het *Elect. Diacordii* ingaf, herſteld. —— By bloedrykheid of by andere omſtandigheden, deed hy vooraf eene Aderlating.

Een Man, die van de Loop herſteld, maar te ſchielyk in de lucht kwam, kreeg de Loop wederom, dog herſtelde ras na het gebruik van twee poeders. *Nux Vomica*. —— Kinderen van zeven Jaren gebruikten dit poeder met een goed gevolg. —— Een Man, die eene Rotkoorts had, en daar by de Loop kreeg, genas van de eerſte, door het gebruik van zuiverende middelen, en van de laatſte, door *Nux Vomica*.

Eene Vrouw, alsmede haar zuigend Kind van anderhalf Jaar, kregen beide de Loop. De Moeder nam *Rhabarber* en *Nux Vomica*, en het Kind een weinig Tinctuur van Rhabarber; beide herſtelden.

Dikwyls gaf de Schryver aanſtonds *Nux Vomica* zonder Rhabarber, met een goed gevolg, maar meent echter, dat de laatſte, vooraf gebruikt, beter is.

Van 255 zieken met de Loop, waren 'er 22 geſtorven, waarvan 'er 10 dit middel niet wilden gebruiken, en 12 anderen, die het te laat gebruikten. —— Om de pyn, kramp, en menigte van afgangen te ſtillen, gaven ODHELIUS 15, en DAHLBERG 10 of 12 greinen *Nux Vomica*, tweemalen daags.

Het

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

Het zal, misschien, eenigen vreemd voorkomen, dat men *Kraan-oogen*, die genoegzaam alle blind geboren Dieren dooden, by de Roodeloop ingeeft. Dan deze verwondering dient te verdwynen, wanneer men begrypt, dat de meeste Zweden, in naarvolging van hunnen grooten LINNÆUS, van gevoelen zyn, dat de Roodeloop alleen uit of door Insecten, Myten (*Ascarid.*) genaamd, of hare eijertjes, welk zig in de darmen ophouden, geboren word. Dit schynt ook de reden, dat dingen thans de *Nux Vomica*, als ook het *Semen Sabadillæ*, tegen de Lang-ronde, tegen de Lind- en Kaauwwoerde Wormen, en daaruit, somwyl, voortkomende Vallende-ziekte, enz. zo onbeschroomd aanpryzen en zelf gebruiken (*).

Reeds lang vóór LINNÆUS, zyn verscheiden voorname Geneesheeren van gevoelen geweest, dat de Roodeloop, by heete drooge Zomers, en op hoogliggende Plaatzen, door onzigbare Diertjes of hare eijertjes, veroorzaakt wierd, en gebruikten daarom middelen, om ze te dooden en uit te dryven. Wylen myn Vriend, Dr. EVERT VALCK, die mede in dit gevoelen was, en de besmetting volstrekt ontkende, gaf deswegens in eene hevige Loop-ziekte, in 1736, te Campen, (dezelfde die DEGNER beschryft) aan byna 40 Lyders, tien of vyftien greinen *Mercurius Dulcis*, met even zo veel *Diagridium*, en tusschen beiden, doch by pozen, een half of geheel once *Laudanum Liquidum*, met heete en versterkende middelen. Nooit, zegt de oprechte Man, en toont dit met voorbeelden, genoodzaakt geweest te zyn, om dit poeder meer dan drie reizen, by één en denzelfden Lyder, te gebruiken; en hy meent, naar evenredigheid, vry wat meer Lyders dan zyne Medebroeders, of de Heer DEGNER, herstelt te hebben (†).

De beroemde PRINGLE, aan wien Europa zo veel verpligt is, had, in de Eerste Drukken van zyn Werk, de Loop als besmettelyk aangemerkt; maar was, in den volgenden, vooral den Zevenden Druk, van gevoelen veranderd, en in dat

(*) *Algemeene Vaderl. Letteroef.* Vde Deel, bl. 199; en over het *Sem. Sabadill.* SEELIGER in SCHMUCKERS, *Vermischte Chirurg. Schriften*; *Zweyter band.*

(†) *Loopziekte, die te Kampen in 't Jaar* 1736, *heeft gewoed.* Haarlem, 1745.

dat van LINNÆUS en van hun, die dit reeds voorheen geſteld hadden, gekomen was. PRINGLE, zeg ik, gebied thans in deze Ziekte te purgeren, met vyf of acht greinen *Calomel*, en 25 of 30 greinen *Rhabarber*. En als, in het begin van deze Eeuw, en aldus vóór het algemeen gevoelen, dat deze Ziekte uit of door Inſecten voortkwam, dezelve te Harderwyk vry ſterk heerschte, zegt de Heer Profeſſor VAN ALMELOVEEN: *als, voor weinige Jaren de Roodeloop, by ons, ſterk omging, heb ik, om te buikzuiveren, nog geen middel gevonden, waarby meerder hulpe vond, dan dat ik de* Mercurius Dulcis, *met andere purgeermiddelen gemengd, de Lyderen voorſchreef* (*).

Dan het zy my gegund, met een enkel woord aan te merken, dat, genomen de Loop ontſtond geenzins uit Inſecten of hare Eijertjes, maar uit eene andere ſtoffyke oorzaak, verdient het echter eenige opmerking, dat dezelfde ſoortmiddelen, die veelal tegen Inſecten *in de Darmen* gebezigd worden, thans by de Loop meer en meer ſchynen plaats te grypen. Onder deze middelen verdienen vooral ook het *Opium*, en alle zagte Olien. En dat, onder en door een aanhoudend gebruik van Boom-olie, 'er vele verzuimd, maar ook veel meer, ſchoon langzaam, van deze Ziekte daardoor herſteld zyn, zal niemand, die ze by de Huislieden gezien heeft, konnen ontkennen. Jammer is het maar, dat de Ziekmakende oorzaak daardoor niet, of niet ſpoedig en genoegzaam, word uitgeworpen. ——— Zoude het *Oleum Ricini*, dat zo wel, en zo gemaklyk, laxeert, en tevens alle ſoorten van Wormen, ja ook den Lind-worm uitdryft, aan beide deze oogmerken niet voldoen?

's Hertogenbosch,
den 12 *September.*

(*) BUYZEN, *Praktyk der Medicynen*, bladz. 404. Haarlem, 1712.

AAN-

AANMERKING OP DE PROEVEN EN WAARNEEMINGEN, OMTRENT DEN BRAAK-WYNSTEEN (*Tart. Emet.*). Zie Algem. Vaderl. Letteroef. VIde Deel. No. 10. bladz. 419.

De Schryver merkt te regt aan, dat 'er veele bezwaaren zyn ingebragt over de onzekerheid en het onderſcheid van den Braak-wynſteen. —— Dit heeft zyn Ed. aanleiding gegeeven, tot het bekendmaaken van een verbeterde bereidingswyze, door hem gedeeltelyk overgenomen uit het Werk van WIEGLEB. —— Ik pryze zeer den yver van den Schryver; maar hy neeme my niet kwalyk, wanneer ik hem onder het oog breng, dat hy niet al te naauwkeurig is geweest, in de opgave deezer bereiding, en dus oorzaak zou konnen geeven, dat hy, die het Voorſchrift van zyn Ed. letterlyk volgde, zeer bedrogen zou uitkomen. —— Hy zegt, dat de Heer WIEGLEB een deel Spiesglas mengt, met twee deelen *Cremor Tartari*, en, uit dit mengzel, den *Braak-wynſteen* bereidt. —— Dit mengzel kwam my zeer zonderling voor, en ik wiste dit, met de gronden der Scheikundige bewerkingen, onmooglyk overeen te brengen. Ik ſloeg de plaats in WIEGLEB op, en vond dezelve bl. 244. van het Iſte Deel zyner *Handbuch der Allgemeinen Chemie*, Berl. 1781. —— Hy zegt dat men moet neemen, 1 deel *Spiesglas-glas*, en 2 deelen *Weinſteen-Kristallen*. —— Het onderſcheid ligt derhalven hierin; onze Schryver beveelt *Spiesglas* (*antimonium*) te neemen, en WIEGLEB ſpreekt van *Spiesglas-glas*, of *glas van Spiesglas* (*vitrum Antimonii*). Welk een onderſcheid! Ik wil liefst dit verſchil eer toeſchryven aan eene verhaasting, dan aan eene waare meening van onzen Schryver. —— De verandering, die de Schryver heeft gemaakt in de bereiding, is zeer goed, en komt byna overeen met dien, welken ik reeds lang heb gevolgd. —— Het woord *Terpentyn-Steene* mortier, in plaats van *Serpentyn-ſteene*, wil ik wel toeſchryven aan den Letterzetter.

Dit weinige achtte ik noodig aan te merken, op dat onkundigen niet bedrogen zouden worden.

T.

Den Heere T. zy kennelyk, dat het woord *Spiesglas* een

een Drukfout is, en veroorzaakt, door dat CRELL in zyne *Annalen* (*), dezelfde fout begaan heeft. Wy bedanken egter zyn Ed. voor de mededeeling; als ook den WelEd. Heer J. H. RUMPEL, *M. D. en Lector der Chemie en Pharmacie te Alkmaar*, benevens den Heer P. J. KASTELEYN, welke Heeren ons dezelfde fout onder het oog gebragt hebben. ——— Men leeze dan op bl. 420. van ons Meng. *Glas van Spiesglas*, in plaats van *Spiesglas*.

(*) Pag. 236. doch moet zyn 232.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN KRAANVOGEL.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Kraanvogel* heet in het Grieksch γέρανος; in 't Latyn *Grus*; in 't Italiaansch *Grua*; in 't Spaansch *Grulla*; in 't Fransch *Grue*; in 't Hoogduitsch *Krane*; in 't Engelsch *Crane*; in 't Zweedsch *Trana*; in 't Deensch *Trane*. De gelykklankigheid der naamen, deezen Vogel, in zo verſchillende taalen gegeeven, op 't geluid 't geen hy ſlaat gegrond, is opmerkelyk.

Van alle Vogelen, die reizen, onderneemt de *Kraanvogel* de verſte en hachlykſte tochten. Uit het Noorden herkomſtig, bezoekt hy de Gemaatigde Lugtſtreeken, en trekt tot in 't Zuiden. Men ziet hem in *Zweeden*, in *Schotland*, op de *Orcadiſche Eilanden*, in *Podolie*, in *Volhinie*, in *Lithauwen* en geheel *Noord-Europa*; in den Herfst ſtrykt hy in onze moerasſige vlakten, en bezaaide Landen, neder: vervolgens haast hy zich na Zuidelyker ſtreeken; met den Voortyd van daar wederkeerende, zet hy den koers Noordwaards, en volbrengt dus den kring zyner Reizen, met het omloopen der Jaargetyden.

De Ouden, getroffen door deeze aanhoudende Verhuizingen, noemden hem zo wel den *Lybiſchen*, als den *Scythiſchen* Vogel: dewyl hy beurtlings van het eene en andere uiterſte der toen bekende Wereld kwam. HERODOTUS, zo wel als ARISTOTELES, plaatzen, in *Scythie*, den Zomer der *Kraanvogelen*. Uit deeze Gewesten kwamen, die zich in *Griekenland* onthielden, met de daad. *Theſſalie* wordt, door PLATO, de *Weiden der Kraanvogelen* geheeten: zy ſtreeken daar by geheele vlugten neder, en bedekten ook de *Cicladiſche Eilanden*: om het Jaargetyde hun-

hunner overtocht aan te duiden, zegt HESIODUS: *Hun ſtem verkondigt uit de hooge Lugtgewesten den Landman den tyd aan, om den grond te bearbeiden. Indië* en *Ethiopie* waren de Gewesten, beſtemd voor hunne tocht na 't Zuiden (*).

STRABO vermeldt, dat de *Indianen* de Eijeren der *Kraanvogelen* eeten: HERODOTUS, dat de *Egyptenaars* met de huiden deezer Vogelen, hunne Schilden bedekten; en het is by de bronnen van den *Nyl*, dat de Ouden hun de *Pigmeen* lieten bevegten; *eene ſoort van Kleine Menſchen*, ſchryft ARISTOTELES, *gezeten op kleine Paarden, en die in ſpelonken woonen* (†). PLINIUS wapent deeze Mannetjes met ſchigten, doet ze op Rammen ryden, en in den Voortyd van het Gebergte in *Indië*, waar zy woonen, afdaalen, om aan zee te komen, en drie maanden lang kryg te voeren tegen de *Kraanvogelen*, hunne eijeren te breeken, en de Jongen weg te neemen, *zonder 't welk zy niet beſtand zouden zyn, tegen de ſteeds aangroeijende benden deezer Vogelen*, die hun eindelyk, egter, overmeesterden, naar de gedagte van PLINIUS zelve, dewyl by de toen verlaatene of verwoeste Steden doorreizende, welke de oude Volken bewoonden, onder deezen ook telt *Getania*, waar *eertyds het Geſlacht der Pygmeen zich onthieldt, 't geen men gelooft, door de Kraanvogelen* uitgedelgd te zyn (§).

Deeze oude Fabelen (*) zyn ongerymd, zal men zeggen, en ik ſtem het toe; maar geleerd, in die Fabelen, verborgene Waarheden te vinden, en Gebeurtenisſen, welke men niet beter heeft kunnen kennen, behooren wy gemaatigd te zyn in het ſtryken van dat vonnis, al te gereed geſtreeken door de trotschheid, en al te natuurlyk voor de onkunde: wy willen veel liever gelooven, dat eenige vreemde byzonderheden in de Natuurlyke Historie

diet

(*) *Opper Egypte* is, geduurende den Winter, vol *Kraanvogelen*: zy komen 'er uit de Noordlyke Landen, om daar den koudſten tyd door te brengen. *Voyage de Granger*, p. 238.

(†) ARISTOL. *Hist. Animal.* Lib. VIII. Cap. XV.

(§) PLIN. Lib. VII. Cap. II. Lib. IV. Cap. IX.

(*) *Oude Fabelen* ſchryf ik: want ze zyn reeds vroeger dan de tyden van HOMERUS, die de *Trojaanen* vergelykt met *Kraanvogelen*, onder een groot geraas de *Pigmeen* bevegtende. *Iliad.* III.

dier Vogelen gelegenheid gegeeven hebben, aan een gevoelen, zo verſpreid in eene Oudheid, die wy, na ze zo dikwyls van leugens beſchuldigd hebben, op nieuwe ontdekkingen, moeten bekennen, dat voor ons waarneemingen gedaan hadt. ——— Men weet dat de Aapen, die in zo groote menigte de meeste gewesten van *Africa* en van *Indië* bewoonen, ſteeds de Vogels beoorloogen, en zonder ophouden hun hinderlaagen leggen: de *Kraanvogels* vinden, by hunne aankomst, deeze Vyanden, misſchien in grooten getale verzameld, om dien nieuwen en ryken prooy met te meer voordeels aan te tasten. De *Kraanvogels*, vry gerust op hunne eigene kragten, onder elkander ten ſtryde afgerigt, en natuurlyk tot vegten geſchikt, gelyk hunne houding, vlugt, enz. uitwyzen, verdeedigen zich dapper; doch de Aapen, tyk op het wegneemen der Eijeren en der Jongen, komen onophoudelyk in grooten getale weder, om den ſtryd te hervatten; en, daar zy, door hunne krygslisten, gebaaren en houding, de menschlyke bedryven nabootzen, ſcheenen zy een hoop kleine Menschjes in 't oog van onkundigen, of die het ſlegts van verre beſchouwden, of door de lust tot 't vreemde vervoerd, dit wonderbaare in hunne verhaalen boekten (*). Ziet daar den oorſprong deezer Fabelen.

De *Kraanvogels* vliegen zeer hoog, en ſchikken zich in orde om te reizen: zy vormen een bykans gelykbeenigen driehoek, om te gemaklyker de lugt te klieven. Wanneer de wind toeneemt, en dreigt die ordening te breeken, ſchikken zy zich kringswyze byeen, dit geſchied, desgelyks als de Arend hun aanvalt. Meest trekken zy des nagts voort; doch hun ſchreeuwend geluid ontdekt, dat zy

(*) Dit is het eenige geval niet, waarin hoopen Aapen voor wilde Menſchen genomen zyn; om niet te ſpreeken van den ſtryd der *Carthageren* tegen de *Orang-Outangs*, op de kust van *Africa*, en de huiden van drie Wyfjes in den Tempel van *Juno* te *Carthago* opgehangen, als de huiden van wilde Vrouwen. (*Hannon Peripl.* Hagæ 1674. p. 77.) ALEXANDER, in de *Indiën* doordringende, ſtondt gereed om dezelfde misgreep te begaan, en zyn *Macedoniſchen* Krygsdrom, tegen een Leger van *Pongos* (eene ſoort van Aapen) te doen aanrukken, dan de Koning TAXILES ontdekte hem, dat de menigte een hoop vreedzaame beesten was, derwaards door nieuwsgierigheid gelokt; Dieren, min dwaas, min bloedgierig, dan de Beroovers van *Aſie*. Zie STRABO, Lib. XV.

zy voorbygaan; onder dit vliegen by nagt, laat de Voorvlieger dikwyls zyn ſtem hooren, om kennis te geeven van den koers dien hy neemt; dit geluid wordt herhaald door de bende, of liever elk antwoordt, als om te doen verſtaan, dat zy volgen en in de ordening blyven.

Beſtendig is de vlugt der *Kraanvogelen*, ſchoon zy zomtyds eenige wendingen maaken. Hunne verſchillende wyze van vliegen heeft men aangemerkt, als voortekens van veranderingen in het Lugtsgeſtel en het Weer: eene ſchranderheid, welke wy zeer wel kunnen toeſtaan aan een Vogel, die, door de hoogte, tot welke hy zich in de lugt verheft, in ſtaat is, om, veel eer dan wy, de veranderingen te ontdekken of te voelen. Het roepen der *Kraanvogelen*, over dag, duidt regen aan; het ſterker en onrustiger ſchreeuwen, ſtorm; indien zy 's morgens of 's avonds zich hoog verheffen, en vreedzaam by benden voortvliegen, is zulks een teken van goed weer; integendeel verlaagen zy hunne vlugt, en komen op den grond, als zy onweer voorzien. De *Kraanvogel* heeft, even als alle groote Vogels, de Roofvogels uitgenomen, eenige moeite om de vlugt te neemen. Hy loopt eenige ſtappen voort, opent de vleugels, beurt zich eenigzins op, ſpreidt de vleugels uit, en heft zich in de hoogte.

Wanneer de *Kraanvogels* 's nagts op den grond zitten, ſtellen zy een wagt aan: en de omzigtigheid deezer Vogelen is, in de Beeldenſpraak, ten zinnebeeld van Waakzaamheid genomen: de bende ſlaapt met den kop onder den vleugel verborgen: doch het Opperhoofd waakt met opgeſteeken hoofde; ontdekt hy iets, hy geeft het ſchreeuwende te kennen. 't Is by het aanvaarden der reize, dat zy, naar 't berigt van PLINIUS, een Hoofd kiezen; doch zonder te denken, om een ontvange of gegeeve magt, gelyk in de Menſchlyke Maatſchappyen, kan men deezen Vogelen niet ontzeggen, de gezellige kundigheid, om zich byeen te voegen, hem te volgen, die roept, die voorgaat, die het beſtuur heeft om het vertrek, de reis, den hertocht in die orde te voltrekken, welke een verwonderbaar Inſtinct hun leert volgen. ARISTOTELES plaatst daarom de *Kraanvogels*, aan 't hoofd der Vogelen, die zamen ſchoolen, en behaagen in elkanders gezelſchap vinden.

De eerſte Herfſtkoude verwittigt de *Kraanvogels* van de wisſeling des Jaarſaiſoens; zy vertrekken als dan om van Lugtſtreek te verwisſelen. Die van den *Donau* en *Duitſchland* neemen den weg over *Italie*. In onze Landſchappen

van *Frankryk*, vertoonen zy zich in de maanden September, October, en tot in November, wanneer de Na-Herfst zagt is: doch de meesten trekken alleen vlugtig voorby, en houden 'er zich niet op; zy keeren weder in den Voortyd, in Maart en April. Eenigen dwaalen af, of verhaasten hunnen terugtocht: want REDI heeft, omſtreeks *Piſa*, op den twintigſten February, een *Kraanvogel* gezien. Het ſchynt, dat zy, in vroegeren tyde, den geheelen Zomer in *Engeland* doorbragten; in de dagen van RAY, dat is, in 't begin deezer Eeuwe, werden zy by geheele benden gevonden in de moerasſige ſtreeken van *Lincoln* en *Cambridge*; dan tegenwoordig, zeggen de Schryvers van *the Britiſch Zoologie*, komen deeze Vogels zeer zelden in *Groot-Brittanje*: waar men ze egter dikwyls heeft zien nestelen: zo dat 'er eene boete geſteld was tegen het breeken hunner Eijeren, en men veeltyds jonge *Kraanvogels*, volgens TURNER, in de broekige Landen zag (*). Hun vleesch is lekker, de *Romeinen* maakten 'er veel werks van. ——— Ik twyfel wel zeer, of de byzonderheid, door de Schryvers, ten opzigte van *Engeland*, medegedeeld, niet verdagt moet gehouden worden: want wy zien niet, welke oorzaak de *Kraanvogels* van *Engeland* zou hebben kunnen verwyderen: zy hadden, ten minſten, dezelve moeten aanwyzen, en ons onderrigten, of men de moerasſen omſtreeks *Lincoln* en *Cambridge* opgedroogd heeft: want 'er is geene vermindering van de ſoort: dewyl de *Kraanvogels* zich beſtendig even talryk in *Zweeden* vertoonen, waar LINNÆUS zegt, dat men ze overal in vogtige Landſtreeken aantreft. 't Is in deeze Noordlyke Gewesten, dat de meesten hun nest vervaardigen, volgens KLEIN, RZACZYNSKI en BELON (†). STRABO, van den anderen kant, verzekert, dat de *Kraanvogels* niet broeden, dan in de *Indiën* (§), 't geen bewyzen zou, dat zy, gelyk wy ten opzigte van den *Oijevaar* hebben opgemerkt, tweemaal broeden zouden, in de twee tegen elkander overgeſtelde Lugtſtreeken. De *Kraanvogels* leggen niet meer dan twee Eijeren: de Jongen zyn nauwlyks opgevoed, of de tyd huns vertreks nadert, en zy beproeven hunne kragten eerst, in het volgen van Vader en Moeder, op die verbaazende tochten.

De

(*) *Britiſch Zoology*, p. 118.

(†) KLEIN, *Ord. Av.* p. 121. RZACZYNSKI, *Auctuar.* p. 383. BELON, *Nat. des Oiſeaux*, p. 122.

(§) STRABO, *Geograph.* Lib. XV.

De *Kraanvogels* worden gevangen in gezette valſtrikken: of door Roofvogels op de Jagt afgerigt, wanneer zy zich veeltyds dapper verweeren, en, werden zy door de menigte niet vermeesterd, veeltyds het veld zouden houden. In *Perſie*, waar de *Kraanvogels* zeer veelvuldig zyn, is de *Kraanen-jagt* een vermaak, voor den Vorst beſpaard, even zo is het in *Japan*, waar dit voorregt, vergezeld van Bygeloovige beweegredenen, het Volk aanzet, om den *Kraanvogelen* grooten eerbied te betoonen, en van hen niet te ſpreeken, dan met den bygevoegden tytel van *myn Heer de Kraanvogel* (*). —— In zekere ſtreeken van *Polen*, worden de *Kraanvogels* in zulk eene menigte gevonden, dat de Boeren verpligt zyn, in 't midden hunner Koorn-landen, hutten op te ſlaan, en 'er wagters in aan te ſtellen, om deeze Graandieven af te weeren.

Men heeft tam gemaakte *Kraanvogels* gezien, die, in den huislyken ſtaat opgebragt, blyk gaven van vatbaarheid: en daar de natuur hun aanzet, om verſcheide ſprongen te doen, of met éene gemaakte ſtaatigheid te ſtappen, kan men ze gewennen, veelerlei postuuren aan te neemen en te danſen.

Wy hebben gezegd, dat de Vogels, het maakzel hunner beenderen veel min vast zynde, dan dat der Viervoetige Dieren, langer leefden; de *Kraanvogels* leveren hier van een bewys op. Verſcheide Schryvers gewaagen van hunne langleevenheid. Vermaard is de *Kraanvogel*, van den Wysgeer LEONICUS THOMÆUS, dien hy veertig jaaren hieldt, en gelyktydig met hem ſtierf.

Schoon de *Kraanvogel* onder de Graaneetende Vogelen moet aangeſchreeven worden, en hy zelden op de Landen komt, dan na dat ze bezaaid zyn, om de niet welbedekte Graankorrels op te zamelen, geeft hy, nogthans, de voorkeuze aan Inſecten, Wormen, en kleine kruipende Dieren; om welke oorzaak hy de broekige Landen bezoekt, en daar het grootſte gedeelte zyns onderhouds vindt. Het vlies, 't geen by den *Ojevaar* de drie vingeren verëénigt, vindt men, by den *Kraanvogel*, alleen tuſſchen den middelſten en buitenſten vinger.

De *Kraanvogel* gaat recht overeinde, en zyn ſtatuur is verheven: zyne Pluimadie is over 't geheel helder aſchgraauw, en als gewaterd, uitgezonderd de tippen der Vleugelen en de veeren op den Kop; de groote Vleugelpennen zyn

(*) KÆMPFER, *Hiſt. Nat. du Japan.* Tom. I. pl. 12.

zyn zwart, die 't digtst aan 't Lyf ſtaan, ſtrekken zich de Vleugels, digtgeſlaagen zynde, buiten den Staart uit: de middelſte en groote Dekveeren zyn van buiten helder aschgraauw, en van binnen zwart: na agteren verheffen zich langdraadige Pluimen, die zich als een Vederbosch vertoonen, bevallig overhangen, en, door derzelver buigzaamheid, ſtand, en zamenvoeging, zeer gelyken naar die zelfde Veeren in den *Struisvogel*: de Bek is, van de punt tot de hoeken, vier duimen lang, recht, ſcherp, vlak aan de kanten, groenagtig; na de punt allengskens witter; de Tong is breed en kort, hard en hoornagtig aan het einde; voor by de Oogen, en Kop van agteren, is bedekt met een huid, voorzien van zwarte hairtjes, doch yl genoeg ſtaande, om deeze plaatzen als kaal te doen voorkomen. Deeze huid is rood in een leevenden Vogel. BELON zegt, dat die roodheid alleen by de Mannetjes gevonden wordt, en eene in 't oogloopende onderſcheiding tuſchen de Sexen oplevert. Eene menigte van zeer donker aschgraauwe *Veeren* dekt het Achterhoofd, en ſpreidt zich een weinig over den Hals uit; de ſlaapen des Hoofds zyn wit, en dit wit ſtrekt zich over den Bovenhals, eenige duimen ver; de Kaaken, van den Bek af, en beneden de Oogen, als mede de Keel en een gedeelte van den Voorhals, zyn donker aschgraauw.

Men vindt *Witte Kraanvogels*. LONGOTIUS en anderen, verklaaren ze gezien te hebben: zy zyn alleen verſcheidenheden in de Soort, die ook zeer aanmerkelyke verſchillendheden in Grootte gehengt. De Heer BRISSON geeft ſlegts drie voeten en één duim aan zyn *Kraanvogel*, gemeeten van het einde des Beks tot dat des Staarts, en drie voeten en negen duimen van het einde der Klauwen tot den Kop. Hy heeft, derhalven, een zeer kleinen *Kraanvogel* gehadt. WILLUGHBY ſtelt de langte op vyf *Engelſche* voeten, dat op omtrent vier voeten en acht duimen van onze maat uitkomt, en bepaalt het gewigt op tien ponden, waar in de Vogelbeſchryvers met hen inſtemmen. In 's Konings Kabinet, is 'er een uit de grootſte gekoozen, deeze zou, in de rechtſtandige hoogte, vyf voeten haalen.

Wanneer men in aanmerking neemt, dat de *Kraanvogel* zeer groote Vleugels heeft, met ſterke ſpieren (*), en by dee-

(*) De kragt der Spieren, die het vermogen tot een zo langduurige vlugt verſchaft, heeft waarſchynlyk aanleiding gegeeven, tot het vooroordeel, ten tyde van PLINIUS heerſchende, dat

deeze groote vermogens tot vliegen, een aangebooren trek tot reizen, is het geenzins te verwonderen, dat de *Kraanvogels* zich in alle Landen vertoonen, en in alle Lugtſtreeken vliegen: ondertuſschen twyfelen wy wel zeer, of zy Zuidwaards den Keerkring wel voorby trekken. Indedaad, alle de Gewesten, waar de Ouden ze lieten overwinteren, *Lybie*, de *Opper-Nyl*, *Indië*, de Oevers van de *Ganges*, bevinden zich binnen deeze grensſcheiding, welke ook de grensſcheiding was van de Oude Aardryskunde ten Zuiden; en 't geen ons dit doet gelooven, behalven de verbaazende verheid der reize, is, dat in de Natuur niets tot uiterſten komt; het is eene gemaatigde graad van Lugtgeſteltenisſe, welke de *Kraanvogels*, Bewoonders van het Noorden, des Winters in het Zuiden zoeken: en met de brandende Zomerhitte der Verzengde Lugtſtreeke. De moerasſen en vogtige plaatzen, waarin zy zich onthouden, en die hun uitlokken, vindt men niet in de dorre Gewesten en brandheete Zandgronden. Of, indien benden deezer Vogelen, de bergketen volgende, waar de Lugtgeſteltenis min heet is, allengskens gevorderd zyn, om diep in 't Zuiden te woonen, dan zyn ze in die ſtreeken geheel afgezonderd van den grooten hoop; zy deelen niet in de verhuizingen, en behooren geenzins onder het getal, dat wy Noordwaards op zien trekken. Tot deezen behooren in 't byzonder de *Kraanvogels*, die, naar 't getuigenis van KOLBE, in grooten getale, aan de *Kaap de Goede Hoop* gevonden worden, en volkomen dezelfde zyn, met die van *Europa*: wy zouden ons, op 't getuigenis van dien éénigen Reiziger, niet hebben durven verlaaten, indien anderen desgelyks geene *Kraanvogels* ontmoet hadden, op omtrent zo Zuidelyke Breedten, als in *Nieuw-Holland* (*), op de *Philippynſche Eilanden*, waar men twee ſoorten ſchynt aan te treffen.

De *Oostindiſche Kraanvogel*, zo als de Hedendaagſchen hem waargenomen hebben, ſchynt ſoortlyk niet onderſcheiden van den *Europiſchen*, hy is veel kleinder, de Bek een weinig langer, de huid, op den Kop, rood en ruw, zich uitſtrekkende tot op den Bek, voor 't overige geheel gelyk aan den onzen, en van dezelfde aschgraauwe kleur. Dee-

dat hy, die de Spier eens *Kraanvogels* by zich droeg, nimmer van vermoeidheid wist. PLIN. Lib. XVIII. Cap. LXXXVII.

(*) *Premier Voyage du Capitain* COOK, Tom. IV. p. 110.

Deeze beſchryving geeft 'er WILLUGHBY van, die denzelven leevend gezien hadt, in het Park van *St. James*. De Heer EDWARDS beſchryft een anderen *Kraanvogel*, mede uit de *Indien* gezonden: deeze was, naar zyn zeggen, een groote ſchoone Vogel, veel ſterker dan onze *Kraanvogel*; de hoogte, de Hals recht overeinde geſtooken, haalde bykans zes *Engelſche* voeten: men voedde hem met garst, en ander graan; hy nam het voedzel met de punt van den Bek, ſloeg den Kop met vaardigheid achterover, en bragt het zo in den Krop: een roode en kaale huid, met eenige zwarte hairtjes bezet, dekten den Kop en den Opperhals: de geheele Pluimadie was zwartagtig aschgraauw. ——— Men ziet, in alle deeze trekken geene ſoortlyk onderſcheidende merktekens, en niets, dan 't geen de indruk der Lugtſtreeke kan weezen. Ondertuſſchen wil EDWARDS, dat zyne *Groote Indiſche Kraanvogel* eene geheel andere Vogel zy, dan die van WILLUGHBY, en, 't geen hem bovenal tot dit denkbeeld brengt, is de groote verſcheidenheid van geſtalte: wy kunnen, in dit ſtuk met hem niet zamenſtemmen: wy hebben reeds aangemerkt, hoe men, tuſſchen de *Kraanvogelen* in *Europa*, zeer aanmerklyk onderſcheid in de grootte aantreft (*). ——— Voor het overige is deeze *Kraanvogel* waarſchynlyk die der *Oosterſche Landen* en van *Aſie*, op de hoogte van *Japan*, die, op zyne tochten na de *Indiën* trekt, om eenen gemaatigden Winter te zoeken, en tot in *China* komt, waar men eene groote menigte dier Vogelen aantreft.

Tot dezelfde ſoort ſchynt ons toe te moeten gebragt wor-

(*) Het ſchynt niet mogelyk, iets vast te ſtellen, omtrent het geen MARC PAUL zegt, van de Vyf ſoorten van *Kraanvogelen*, van welken eenige verſcheidenheden ſchynen van de gemeene ſoort van andere, gelyk die met roode Veeren, niet tot dit Gezin ſchynen te behooren. Zie hier de plaats van MARC-PAUL. „ Omſtreeks de kust der *Cianiganiers*, vindt men „ vyf ſoorten van *Kraanvogelen*; deezen hebben zwarte Vleugels „ als de Ravens: anderen zyn zeer wit, en hebben in hunne „ Pluimadie goudkleurige Oogen, gelyk die in de Staarten van „ onze Pauwen: geenen gelyken naar de onzen; en nog anderen zyn veel kleinder, doch hebben zeer ſchoone en lange „ Vederen, rood en zwart dooreen gemengeld: die van de „ vyfde ſoort zyn graauw, hebben roode en zwarte Oogen; „ en deeze zyn zeer groot." *Deſcription Geographique* par MARC-PAUL, Paris 1556. p. 60.

worden, den *Japanſchen Kraanvogel*, te *Rome* gezien, van welken ALDROVANDUS ons de beſchryving en de afbeelding geeft. „ Volkomen van 't zelfde maakzel als onze *Kraanvogel*, hadt hy op den Kop een leevendig „ rood, doorzaaid met zwarte plekjes; de kleur van zyne geheele Pluimadie trok na 't witte." KÆMPFER gewaagt desgelyks van een *Witten Japanſchen Kraanvogel*; maar dewyl hy denzelven, in geen ander opzigt, onderſcheidt van den aschgraauwen, door hem te zelfder plaatze vermeld, is hy, naar alle waarſchynlykheid, ſlegts de verſcheidenheid, welke men in *Europa* heeft waargenomen.

KORTE INHOUD EENS VERTOOGS OVER HET EILAND, 'T GEEN IN DEN JAARE MDCCLXXXIII, TEN ZUIDWESTEN VAN YSLAND ONTSTONDT. Door den Heer PINGRÉ, op den 12 Nov. deszelfden Jaars voorgeleezen, by de *Openbaare Zitting van de Koninglyke Academie der Weetenſchappen*, te *Parys* (*).

Mille miracula movet, faciemque mutat locis, & defert montes, ſubrigit plana, valles extuberat novas, in profundo Inſulas erigit. SENECA, Quæst. Nat. Lib. VI. Cap. 4.

De Aard- en Waterbol, welken wy bewoonen, is aan bykans geduurige veranderingen onderhevig. Oude Eilanden verdwynen, nieuwe komen op uit de diepte der Zee; tegenſtrydige Uitwerkzels hervoort gebragt, door dezelfde Oorzaak, de Werking van onderaardſche Vuurbergen (†). Maar de duur dier Eilanden is geheel onzeker. Het Eiland, in den Jaare MDCCLXXXIII, ten Zuidwesten van *Ysland* ontſtaan, is zyn oorſprong verſchuldigd aan de uitbarſting van een nieuwen Vuurmond; de Rook, uit 't zelve ſteeds opgaande, draagt getuigenis van deeze herkomst. De Vuurberg die dit Eiland uit Zee deedt opryzen,

(*) *Journal Encyclopedique.*

(†) Men ſla hier over na, het onlangs by den Drukker deezes J. YNTEMA, uitgekomen Werk van HAMILTON, *over de Vuurbergen*, byzonder bl. 193, enz.

zen, heeft voortyds verſcheide andere Eilanden in dezelfde ſtreek doen gebooren worden, die alle verdweenen zyn.

In den Jaare MCCLXXXV, hadt 'er zich een ten Zuidwesten van *Ysland* gevormd, 't geen ſlegts korten tyd ſchynt beſtaan te hebben. In het Jaar MCCCLXXX, dreef een Storm, *Venetiaanſche Zeelieden* op de kusten van het Eiland *Frisland*, ten Zuidwesten van *Ysland* gelegen; zy werden 'er ontvangen door ZICHIN, die daar regeerde, en in wiens dienst zy zich begaven. Dit Eiland ſtaat op alle oude Kaarten, het was, zegt men, veertig mylen lang en vyftien breed. Verſcheide deezer Kaarten vertoonen ons de naamen van tien Steden of Vlekken, op dat Eiland, als mede van de Kaapen op de kust. Ondertusſchen beſpeurde men reeds zints tweehonderd Jaaren, geen voetſtap meer van dit Eiland, weshalven men onbedagt geweest is te lochenen, dat het ooit beſtaan hebbe. Veel natuurlyker was het geweest, te beſluiten, dat, gelyk een Aardſchok 'er het beſtaan aan gegeeven hadt, deeze het ook hadt verdelgd.

Dezelfde *Venetiaanſche Reizigers* gewaagen, in hun Reisbeſchryving, van een Eiland, *Grisland* geheeten, 't welk groot, doch onbevolkt was, waar op de Vloot van den Koning ZICHIN, door een geweldigen ſtorm, gedreeven werd. De Aardryksbeſchryver SANSON verbande *Frisland* uit zyn Kaarten, wanneer men een nieuw Eiland, omtrent honderd mylen ten Zuiden van *Groenland*, tusſchen *Ysland* en *Terre Neuve* ontdekte, het *Land van Bus* genaamd, door de *Engelſchen* ſterk bezogt. In den Jaare MDCXI, zag men een ander Eiland in die ſtreek: dus zyn 'er, ten Zuidwesten van *Ysland*, op de plaats des tegenwoordig opgereezen Eilands, of niet verre van daar, Eilanden geweest, die alle, eenige Jaaren geleden, niet meer beſtonden. — Ik heb zelve omtrent het laatst van Juny, des Jaars MDCCLXXII, die ſtreeken bezogt, en geen het minſte overblyfzel van dezelve gezien.

't Is, derhalven, natuurlyk, te denken, dat, onder die Zee, een Brandende Vuurkolk plaats hebbe, geweldig genoeg om beurtlings Eilanden voort te brengen en te verwoesten. De merktekens van verbranding, die het gelaad van *Ysland* bedekken, de bronnen van warm en heet water, het bykans ontelbaar geral van *Jokuls* op kleine Vulcaanen, 't welk daar gevonden wordt, ſtrekken alle ten be-

bewyze van de werkzaamheid des verborgen Vuurs, 't geen die verbaazende veranderingen te wege bragt (*).

Het thans nieuw ontſtaane Eiland neemt, volgens de Berigten, nog toe, en zal ten eenigen tyde mogelyk de uitgeſtrektheid krygen van het oude *Friſland* (†).

(*) Dat de Leezer het ſchoone Werk des Heeren VAN TROYL over *Tsland*, nu eerstdaags aan 't licht gegeeven, des raadpleege.

(†) 'Er zyn Nieuwsmaaren, die vermelden, dat het reeds verdweenen is.

UITTREKSEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX; MET DE SCHEPEN de Reſolution EN Diſcovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bl.* 557.)

Het Eiland in de nabuurſchap van *Wateeoo* ontdekt, op 't welk zy 's anderen daags 's morgens aankwamen, was onbewoond, de Inboorelingen van *Wateeeo* noemden het *Wenooaette* of *Otakootaia*. Hier kreegen zy een overvloed van Cocus-nooten voor zichzelven, en voor hun Vee eenig Gras, en eene menigte van bladeren en takken van jonge Cocus-nooteboomen, als mede van den *Wharra-boom*, gelyk men dien op *Otaheite* noemt, de *Pandanus* der *Oost-Indien*: deeze laatstgemelde van eene ſponsagtige, zagte, en ſappige natuur zynde, werden, klein gekorven, door het Vee vry greetig geëeten: zo dat het letterlyk gezegd mogt worden, zich met boomtakken te voeden.

Op den zesden April, bereikte Capitein COOK *Hervey's Eiland*, door hem ontdekt, in 't Jaar MDCCLXXIII, en het geen hy thans, tot zyne groote verbaasdheid, bevolkt vondt. In zyn ommegang met de Bewoonders, ontdekte hy, dat geen hunner, de wyze van zich op te cieren, zo algemeen heerſchende by de Inboorelingen van de Eilanden, in deezen Oceaan, het prikken en ſnyden, of de *tatooing*

hunner Lichaamsleden, hadt aangenomen; ſchoon hy, in andere opzigten, de ontwyfelbaarſte blyken ontdekte, dat zy van denzelfden Stamme herkomſtig waren.

Te leurgeſteld zynde in de hoope, om op dit Eiland te landen, en de ongunſtige winden, enz. zyn reis dermaate vertraagd hebbende, dat hy dit Jaar niet kon denken, op de hooge Breedten in het Noorder-Halfrond veel te zullen uitvoeren, oordeelde Capitein COOK het noodig, na de *Friendly-Eilanden* koers te zetten. Doch hy beſloot voor af, *Palmerſtons-Eiland* aan te doen, door hem in den Jaare MDCCLXXIV, ontdekt, en waar hy op den veertienden van April aanlandde. Dit Eiland beſtaat uit eene verzameling van omtrent tien kleine onbewoonde Eilanden, in een kring gelegen, en aan elkander gehegt, door een rif van Koraalrotzen.

Terwyl de Capitein de Boots hadt uitgezonden, om ververſchingen voor het Scheepsvolk te haalen, *onderzogt hy* zelve het zeldzaame, in het uitwendig voorkomen van dit Eiland, 't geen ſchaars één myl in den omtrek haalde, en niet meer dan drie voeten boven de oppervlakte der Zee verheven was. Het bleek geheel te beſtaan uit Koraalzand, met een klein mengzel van zwarte aarde, uit de verrotte Planten herkomſtig. Ondanks deeze ſchraalheid van den grond, is het bedekt met eene verſcheidenheid van boomen en kreupelhout. Op eene plaats van het rif, welke het water tuſſchen de Eilanden influit, was eene groote bedding van Koraal, bykans met het waterpas gelyk, welke misſchien een der betooverendſte gezigten opleverde, door de Natuur ergens voortgebragt. Het grondſtuk was aan 't ſtrand vast, doch 'er zo diep in, dat het niet kon gezien worden, zo dat de Koraalbedding in 't water ſcheen te hangen; dit verdiepte zo ſchielyk, dat het, op den afſtand van eenige voeten, vyf of zes vademen hadt. De Zee was, op dien tyd, geheel vlak, en de Zon, helder ſchynende, vertoonde de onderſcheide ſoorten van Koraal, in de ſchoonſte orde; eenige deelen ſchooten takswyze zich zeer weelderig in de diepte, andere lagen in groote klooten byeen, en in veelvuldige andere gedaanten; dit alles werd zeer grootlyks opgeluisterd, door de ſchittering van de rykſte kleuren, glinſterende van een aantal groote Schulpviſſchen, overal verſpreid. Doch het vertoon van deeze moest nog wyken voor dat van de menigte van Viſſchen, die ſchynbaar met de grootſte gerustheid heen en weder zwommen. De kleuren van de

on-

onderſcheide ſoorten waren de ſchoonſte, welke men zich kan verbeelden: het geel, rood, blaauw, zwart, enz. overtrof verre alles wat de kunst kan voortbrengen. De verſcheidenheid hunner gedaanten bragt ook niet weinig toe om de rykheid van deeze onderzeeſche grot te vermeerderen, welke men niet kon beſchouwen, zonder eene verrukkende vervoering, nogthans, vermengd met den ſpyt, dat een werk, zo allesovertreffend fraay, verborgen was op eene plaats, waar de Menſchen zeer zeldzaam de gelegenheid hadden, om aan een zo betoverend tooneel den verdienden lof te geeven. ——— Ten aanzien van de dierlyke Schepzelen, waren de zonderlingſte, die Capitein COOK waarnam, eenige groote Aalen, ſchoon geplekt, die, nagezet, zich uit het water opbeurden, en met open Bek hunne vervolgers poogden te byten. 'Er was ook een bruingeplekte Klipvisch, omtrent van grootte als een Schelvisch, zo tam, dat hy, in ſtede van weg te zwemmen, leggen bleef, en den toekyker aankeek. Hadden zy ſpys noodig gehad, zy zouden hier een goeden voorraad hebben kunnen opdoen; want duizenden van Schulpviſchen zaten op het rif, eenigen woogen twee of drie ponden.

In den nagt tuſſchen den vier- en vyf- en twintigſten, zeilde Capitein COOK *Savage-Eiland* voorby, 't geen hy desgelyks, in den Jaare MDCCLXXIV, ontdekt hadt. Op den acht- en twintigſten, kreeg hy eenige der *Friendly-Eilanden* in 't gezigt. 't Was, egter, niet voor den eerſten van May, dat hy ten anker kon komen by het Eiland *Annamooka*, waar hy op dezelfde plaats ging leggen, als vier Jaaren geleden: en waarſchynlyk bykans op dezelfde plaats, waar TASMAN, de eerſte Ontdekker van dit en eenige nabygelegene Eilanden, in den Jaare MDCXLIII, aankerde.

De *Friendly-Eilanden* vormen een zeer wyduitgeſtrekte *Archipel*. De Inboorelingen berekenen derzelver getal op honderdvyftig, zich van ſtukjes bladeren bedienende, om het aan te duiden. Alleen één- en zestig hebben hunne naamen en eigenlyke plaatzen, op de Kaart, door Capitein COOK, van *Friendly-Eilanden*, vervaardigd: want hy moest het aan volgende Zeevaarenden overlaaten, om, in de Landbeſchryving van dit gedeelte der *Zuider Stillen Oceaan*, de juiste ligging en grootte te bepaalen, van bykans honderd andere, welke hy geene gelegenheid had om te onderzoeken.

Op

Op deeze Eilanden onthieldt hy zich tusſchen de twee en drie maanden, geduurende welken tyd, hy met de Inboorelingen in de hartlykſte vriendſchap verkeerde. Eenige geſchillen vielen 'er by wylen voor, ontſtaande uit hunne ſterke geneigdheid tot dievery; doch deeze hadden nooit eenige heillooze gevolgen: integendeel weinigen der Schepelingen, of zy verlieten, met leedweezen, deeze hunne Vrienden: en wy zullen ons deswegen niet verwonderen, als wy zien, welk een beminnelyk Character Capitein cook aan dit Volk toeſchryft.

Hun voorkomen drukt zeer ſterk uit de groote maate van zagt- en goedaartigheid, welke zy bezitten: zy zyn geheel vry van die wilde ſcherpheid, welken de Volken in eenen barbaarſchen ſtand kenmerkt. Indedaad, iemand zou zich veelligt verbeelden, dat zy opgevoed waren onder de nauwſte bepaalingen, om een uitzigt, *zo bedaard*, zulk een bedwang der driften, en eenpaarigheid *in gedrag* te verkrygen: doch zy zyn teffens openhartig, vriendlyk, goedaartig, ſchoon zy zomwylen, in de tegenwoordigheid hunner Hoofden, eene zekere maat van ernsthaftigheid aanneemen, en zulk eene ſtaatlykheid, dat zy ſtyf worden en agterhoudend ſchynen.

Hunne vreedzaame Geaartheid hebben zy genoeg betoond, in het vriendlyk ontvangen van alle Vreemdelingen, die hun bezogten. In ſtede van hun openlyk aan te vallen, of heimlyk te belaagen, gelyk het geval geweest is met de meeste Inwoonderen van de Eilanden deezer Zee, hebben zy zich nimmer, in den minſten graad, vyandlyk betoond; doch, integendeel, gelyk de beſchaafdſte Volken, gemeenzaamheid gezogt, met die hun bezogten, door Ruiling, 't eenig middel, 't geen alle Volken met eene ſoort van Vriendſchapsband zamenbindt. Misſchien dryft geen Volk op den Aardbodem den Handel met meer eerlykheids, en met minder wantrouwen. Wy konden hun altoos veilig toelaaten, onze goederen te onderzoeken, en van hand tot hand aan elkander over te reiken; en zy ſtelden hetzelfde vertrouwen in ons. Indien een der partyen rouw hadt van de ruiling, werden de goederen, met onderlinge toeſtemming, en op de verpligtendſte wyze, weder gegeeven. Over het geheel ſchynen zy veele der uitſteekendſte hoedanigheden te bezitten, die 't menschlyk hart vercieren, als vlytbetooning, opregtheid, volſtandigheid, geſpraakzaamheid, en mogelyk andere deugden, welke

ke wy, door ons kort verblyf onder hun, niet hebben kunnen waarneemen.

Het eenige gebrek, 't welk een vlek op hun Character werpt, ons bekend, is de neiging tot Dievery: waar toe wy de Inwoonders, van allerlei ouderdom en beiderlei Sexe, in eene verbaazende maate, geneigd vonden. Men hebbe, nogthans, aan te merken, dat dit laakenswaardig gedeelte van hun gedrag, enkel ten opzigte van ons Vreemdelingen, ſcheen plaats te hebben: want, in hunnen doorgaanden ommegang met elkander, heb ik reden om te denken, dat de dieſſtallen gemeener zyn, (misſchien zeldzaamer) dan in andere Landen: waar men de oneerlyke praktyken van eenige ſlegten voor geen genoegzaamen grond houdt, om het geheele Volk voor dieſagtig uit te kryten. ——— Veel toegeevenheids moet men ook hebben, voor de zwakheden van deeze arme Inwoonders van den *Stillen Oceaan*, die getroffen werden door den glans van voorwerpen, voor hun zo nieuw als behaagelyk. Het ſteelen, onder de beſchaafde en verlichte Volken der wereld, mag aangemerkt worden als een kenmerk van een Character, diep doordrongen van zedelyk bederf, vol van gierigheid, door de bekende regelen van regten niet te bedwingen, en ſchuldig aan verkwisting, die verregaande behoefte voortbrengt, en de middelen, om dezelve te verzorgen, verwaarloost. Maar, op de *Friendly-Eilanden* en andere Eilanden, door ons bezogt, kunnen de Dieverytyen, zo veelvuldig door de Inboorelingen gepleegd, aan min beſtraffenswaardige beweegredenen worden toegeſchreeven. Zy ſcheenen voort te komen uit eene verregaande begeerte om iets te bezitten, waar aan zy niet gewoon waren, en behoorende aan eene ſoort van Volk, zo zeer van hun verſchillende. En, misſchien, indien het mogelyk ware, dat eene ſoort van weezens, onzes oordeels ſchynbaar zo verre boven ons verheven, als wy in de oogen dier Eilanderen, onder ons kwam, zou het zeer te bezien ſtaan, of onze natuurlyke geneigdheid, om de regelen des Regts ongeſchonden te laaten, veelen van het vervallen tot die verkeerdheid zou kunnen terug houden.

Naardemaal Capitein COOK, op zyne tweede Reize, een vry uitvoerig verſlag gaf van de Inwoonders der *Friendly-Eilanden*, en hunne Zeden: zullen wy alleen hier overneemen, 't geen hy wegens hun en eenige ontmoetingen, ſtaande de tegenwoordige Reize, optekent.

De Inboorelingen der *Friendly-Eilanden* zyn zelden lan-

langer dan middelbaare Menſchen onder ons; (eenige weinigen haalen meer dan zes voeten,) doch zy zyn ſterk, welgemaakt, inzonderheid wat hunne Leden betreft. Doorgaans zyn ze breed van ſchouders, en hoewel de ſterkgeſpierdheid der Mannen, waarſchynlyk een gevolg van hunne werkzaamheid, eer een vertoon van ſterkte, dan ſchoonheid, oplevert, ziet men 'er veelen, die weezenlyk ſchoon zyn. Hunne gelaadstrekken zyn zeer verſchillende, zo dat het bezwaarlyk mogelyk is, iets ter algemeene aanduiding op te geeven, of het moest zyn eene volle dikheid aan 't uiterſte van de neus, welke men zeer algemeen aantreft; doch, aan den anderen kant, zagen wy, onder hun, honderden van weezenlyke *Europeaanſche* aangezigten, en veele egte *Romeinſche* neuzen. Hunne Oogen en Tanden zyn goed; maar de laatſte niet zo uitſteekend wit, noch zo net geregeld, als men dikwyls by *Indiaanſche* Volken aantreft; hoewel weinigen onder hun, om dit te vergoeden, eene ongemeene dikheid van *lippen* hebben, een gebrek onder hun zo algemeen, als de andere volmaaktheid.

De Vrouwen zyn van de Mannen niet zo zeer onderſcheiden door haare Gelaatstrekken, dan wel door haare gedaante in 't algemeen, voor 't meerendeel ontbloot van die ſterkgeſpierdheid, welke men in de laatstgemelden ziet. Hoewel de gelaatstrekken van eenige zo keurig zyn, dat ze niet alleen genoegzaam de Sexe aanduiden, maar haar regt geeven, om voor Schoonheden gehouden te worden, is dit op verre na zo algemeen niet als in veele andere Landen. Dan teffens is dit doorgaans het gedeelte, waar op 't meest te zeggen valt: want de lyven en leden van de meeste Vrouwen zyn zeer wel gevormd, en eenige leveren volmaakte modellen van Welgemaaktheid op. 't Geen in de Vrouwen 't meest doorſteekt, is de ongemeene dunheid en ſpigtigheid der Vingeren, die tegen de fraayſte, in *Europa*, zeer wel op mogen.

Over 't algemeen is de kleur donkerder dan Koperkleur; doch verſcheide, onder de Mannen en Vrouwen, zyn Olyfverwig; en eenige der laatstgemelden, nog veel helderder: waarſchynlyk het uitwerkzel, van minder aan de Zon blootgeſteld te zyn, even als eene overhelling tot het zwaarlyvige, by eenigen onder de aanzienlykſte, een gevolg ſchynt van een werkloozer leevenswyze. Onder deezen wordt ook de zagte en helldere huid meest gevonden. By 't gros des Volks, is het vel door een van een onbevallige kleur, met

ee-

eene ſoort van ruwheid, bovenal op de ontbloote gedeelten, misſchien veroorzaakt door zekere huidziekte. Te *Hapaee* zagen wy een Man en een Jongen, en te *Annamooke* een Kind, geheel blank. Men heeft onder alle zwarte Volken de zodanigen gevonden: doch ik denk, dat deeze witte kleur veel eer eene ongeſteldheid is, dan een natuurlyk verſchynzel.

De bevallige houding, de vaste tred, met welken dit Volk gaat, zyn als 't ware, een in 't oogloopende proef van hunne Perſoons begaafdheden. Zy merken zulks aan als iets zo natuurlyk, of zo noodzaaklyk te gewennen, dat niets hun zo zeer aanzette, om ons uit te lachen, dan wanneer zy ons zagen ſtruikelen over de wortels van boomen of andere oneffenheden op den grond.

Capitein COOK ging de eerſte aan land te *Annamooke*. Het Opperhoofd van dit Eiland, TOUBOU, bragt hem en OMAI in zyn huis, gelegen op een aangenaamen plek gronds, in 't midden zyner Plantadie. Een ſchoon grasperk omringde 't zelve, en was, gelyk hy hun te verſtaan gaf, geſchikt om de voeten af te veegen, eer zy in huis gingen. Capitein COOK hadt voorheen zulk eene inagtneeming der zindelykheid niet opgemerkt, op eenige der plaatzen in deezen Oceaan bezogt; doch bevondt dezelve naderhand vry algemeen op de *Friendly-Eilanden*. De vloer van dit huis was met matten overdekt, en geen vloertapyt in eenige kamer in *Engeland* kon netter leggen. —— Doch Capitein COOK vondt een grooten Vriend in TAPIA, een der Opperhoofden, die voorheen de Schepen bezogt hadt, als zy met Canoes van land kwamen. Hy ſcheen de eenige werkzaame Perſoon onder hun, en, om zo wel 's nagts als over dag digt by 't Volk te weezen, 't geen aan land gegaan was, hadt hy een Huis, een vierde van een myl, op menſchen ſchouders laaten draagen, en nederzetten, omtrent de plaats, waar het gelande Volk zich onthieldt.

Behalven het maaken van hooi voor het Vee, en het vullen der watervaten, was eene party onledig met het kappen van hout. Dewyl men het hier gemaklyk aan boord kon krygen, maakte men daar van byzonder werk. Doch de boomen, die het Scheepsvolk veronderſtelde, *Manchineel* (*) te zyn, waren eene ſoort van Peperboomen, door de

(*) De *Manchineel* is eene boom in de *West-Indiën*, die de grootte van den Eik bereikt. Het hout is ſchoon van nerf, laat zich

de Inboorelingen *Faitanoo* geheeten, en gaven een ſap uit van eene melkagtige kleur, van zulk een bytenden aart, dat het blaaren op de huid trok, en de oogen der werklieden grootlyks hinderde. Men moest dit hout elders van daan haalen.

Kort daar op kreegen zy een bezoek van een groot Opperhoofd, van het voornaamſte Eiland *Tongataboo*. Zyn naam was FEENOU. Hy werd door TAPIA ingeleid, als de Koning van alle de *Friendly-Eilanden*, een Character, 't geen hy, egter, in 't vervolg, ſchoon indedaad een Man van groot aanzien, goedvondt af te leggen. Intusſchen beweezen FEENOU en Capitein COOK elkander veele beleefdheden.

Reeds hebben wy de algemeene geneigdheid tot Dievevery, by de Inwoonders deezer Eilanden, in aanmerking genomen. Eenigen der Volkshoofden oordeelden het voor zich niet te laag, daar aan zich ſchuldig te maaken. Een hunner, ontdekte men, dat onder zyn kleed *uit het ſchip* wilde medeneemen, den bout uit het wiel, gebruikt om Scheepstouw te ſlaan. Capitein COOK verwees hem tot de ſtraf van twaalf ſlagen, en hieldt hem gevangen, tot hy een Varken voor zyn vryheid betaalde. Zints dien tyd, hadt hy geen overlast van dieven van zang. Hunne dienaars of ſlaaven voeren, egter, voort in dit ſchandlyk werk; en hun te ſlaan, ſcheen zo weinig uitwerking te doen, als of men de mast ſloeg. Wanneer eenige op de daad betrapt waren, wilden hunne Heeren, wel verre van zich voor hun in de breſſe te ſtellen, den Capitein raaden hun met den dood te ſtraffen. Dewyl dit eene ſtraf was, die COOK niet verkoos hun aan te doen, ontkwamen zy het doorgaans, zonder eenige ſtraffe in 't geheel: zy ſcheenen

zich fraay polysten, en duurt lang; waarom het zeer gezogt is. By het omhakken deezer boomen, moet vooraf het ſap 'er uit gebrand worden, want het doet de huid oploopen, maakt gaten in het linnen, en, in de oogen ſpattende, loopt het gezigt gevaar. De vrugt is van grootte en kleur als een goudpipping. Veelen *Europeaanen* hebben zich, by 't eeten, zeer ſlegt gevonden, of zyn 'er aan geſtorven. De bladeren zyn vol ſap van dezelfde natuur. Het Vee verſchuilt zich zelden onder de ſchaduw, en nauwlyks wil 'er een plant onder groeijen. De Geiten, nogthans, eeten deeze vrugt zonder eenigen hinder.

MILLER.

nen even ongevoelig voor ſchande als voor lichaamsſtraffe. Capitein CLERKE vondt, eindelyk, eene wyze van ſtraffe uit, welke eenige uitwerking ſcheen te hebben. Hy leverde de Dieven over aan den Barbier, die hunne hoofden geheel kaal ſchoor; hier door waren zy een ſpot hunner Landsgenooten, en het Scheepsvolk, hun onderkennende, was in ſtaat om de verdere rooveryen dier getekende te voorkomen, door ze op een afſtand te houden.

Op den veertienden van May verliet Capitein COOK *Annamooka*, en zeilde door eene menigte van kleine Eilanden heen, die niet meer dan twee of drie mylen in de lengte haalden; de meeste waren geheel met boomen overdekt; elk leverde een gezigt op als dat van een ſchoonen tuin in zee geplant. Om de fraaiheid van dit vertoon te vermeerderen, bragt het ſchoone weêr veel toe; over 't geheel leverde het aan de verbeelding het denkbeeld op van een toverland, 't welk een daadlyk beſtaan hadt. Naa *Tooſoa*, een vuurbraakend Eiland, ontdekt te hebben, welks rook zy verſcheide keeren zagen, kwamen zy, op den zeventienden, by de Eilanden onder den algemeenen naam van *Hapaee* bekend. De Bewoonders der *Friendly Eilanden* koesteren bygeloovige begrippen omtrent den Vuurberg op *Tooſoa*, zy zeggen dat het een OTOOA of Godheid is.

Capitein COOK's ontvangenis op *Hapaee* was zo ſtaatlyk als men zich kan verbeelden. De Hoofden, niet te vrede met verſcheide blyken van geſchenkvaardigheid, onthaalden hunne bezoekers op verſcheide Spelen; onder deeze waren tweegevegten met ſtokken, worſtelingen en vuistgevegten, in welke laatſte de Vrouwen zelfs uitſtaken. FEENOU, zyn verlangen betuigd hebbende van de Zeeſoldaaten hunne wapenoefening te zien verrigten, liet Capitein COOK ze allen aan land gaan; en wanneer zy verſcheide wapenhandelingen verrigt, en eenige keeren afgevuurd hadden, 't geen de talryke menigte van toekykers wel ſcheen te bevallen, onthaalde FEENOU, op zyne beurt, hun op een bedryf, 't geen volvoerd werd met eene behendigheid en ſtiptheid, die van den even vertoonden wapenhandel der onzen verre overtreffende. 't Was eene ſoort van Dans, zo zeer verſchillende van alles wat Capitein COOK ooit gezien hadt, dat geene beſchryving, gelyk hy zelve verklaart, ons daar van een evenmaatig denkbeeld kan opleveren. Mannen volvoerden denzelven, honderd vyftig perſoonen hadden 'er deel in. Ieder hadt

in zyne hand een Inſtrument, keurig gemaakt, van gedaante als een roeiriem, twee en een half voet lang, met een klein handvatzel en een dun blad, zo dat het zeer ligt was. Met deeze Inſtrumenten maakten zy veele en verſcheidenerlei wendingen, en elk deezer ging vergezeld van eene verſchillende lichaamshouding, op eene onderſcheide beweeging. Eerst ſchikten zich de Dansſers in drie rijen; en door veel keeren en wederkeeren veranderde elk zyn ſtand in dier voege, dat, die de agterſten geweest waren, de voorſten wierden. Niet lang bleeven zy in denzelfden ſtand; doch zy maakten deeze veranderingen, door zeer vaardige overgangen. Nu eens ſchikten zy zich op éene lyn; dan vormden zy een half rond, en eindelyk in twee vierkante drommen. Naa het volvoeren van deeze laatſte ſchikking, tradt één uit den hoop voorwaards, en danste voor den Capitein, waar mede het danſen een einde nam.

De Muzyk-Inſtrumenten beſtonden uit twee trommels, of liever twee uitgehoolde houten blokken, op welke men verſcheide toonen ſloeg. De Dansſers ſcheenen, nogthans, niet veel aan dien trommelſlag te hebben; doch meer geleid te worden door een Choor van ſtemmelyken Zang, door alle de Dansſers te gelyk aangeheeven. Die zang was niet ontbloot van eene aangenaame welluidenheid; en alle hunne daar aan beantwoordende beweegingen werden uitgevoerd met zulk een kunstvaardigheid, dat het groot aantal Dansſers ſcheen te werken als of zy één groot werktuig uitmaakten. Elk onzer oordeelde, zegt Capitein cook, dat zulk een Dans eene algemeene toejuiching op een *Europisch* toneel zou weggedraagen hebben: dezelve overtrof zo verre eenig ding, 't geen wy konden doen om hun te vermaaken, dat zy zich veel op hunne meerderheid boven ons in dit geval lieten voorſtaan. Wat onze Muzyk-Inſtrumenten aanbelangt, geen dan de Trommel ſcheen by hun eenige agting te verdienen, en die zelfs hielden zy zo goed niet als de Trommel by hun in gebruik. Onze Walthoorns ſcheenen zy inzonderheid te veragten.

Capitein cook, vol verlangen om hun een gunſtiger denkbeeld in te boezemen van de vermaaken der *Engelſchen*, en hunne zielen te vervullen met een diepgevoeld gevoel onzer grooter vorderingen, ſtak, in den avond, eenige Vuurwerken af, welke meest alle zo wel ſlaagden, dat zy het oogmerk des Scheepsvoogds bereikten. De

Wa-

Waterkaarsen en Vuurpylen behaagden hun boven alles, en de schaal sloeg ten onzen voordeele over.

Egter scheen zulks alleen te strekken tot een prikkel, om nieuwe vertooningen van hunne kunstvaardigheid te geeven: en wy hielden met onze Vuurwerken niet op, of eene reeks van Dansen, door FEBNOU, tot ons vermaak bestemd, nam een aanvang. Als een voorspel zette zich een hoop Muzikanten, achttien man sterk, voor ons neder in 't midden van een kring, bestaande uit de talryke menigte aanschouwers; en de ruimte diende ter vertoonplaatze. Vier of vyf deezer Muzikanten hadden stukken van zwaar Bamboo-riet, van drie tot vyf of zes voeten lang, elk door één Man gehouden, bykans recht over einde, het boveneinde was open, doch het onderste, by een der geledingen, geslooten. Met dit geslooten einde streeken de welafgerigte Kunstenaars steeds op den grond, schoon zagtlyk, en verwekten hier door toonen van onderscheiden aart, naar de verschillende lengten deezer Instrumenten; doch alle hol en laag: om tegentoonen te verwekken sloeg iemand met twee stokjes een Bamboo-riet dat gespleeten op den grond lag, en een scherp geluid gaf. De overigen, zo wel als die de Bamboo-rieten hadden, zongen een langzaam en zagt lied, 't geen zo zeer de harder toonen der bovengemelde Instrumenten verzagtte, dat geen toehoorder, hoe zeer ook gewoon om de volmaaktste en verscheidenste mengeling van aangenaame toonen te hooren, kon nalaaten te erkennen, het groot vermogen en de behaaglyke uitwerking deezer eenvoudige toonstemming.

Dit Concert, omtrent een vierde van een uur geduurd hebbende, traden twintig Vrouwen in den kring. De meesten hadden op haare hoofden bloemkransen van verschillende bloemen geflrengeld; veelen waren opgecierd met boombladen, aan de kanten zeer aartig uitgesneeden. Zy maakten een kring rondsom de Speellieden, het gelaad hunwaards gekeerd, en begonnen een lied op een zagten toon te zingen, 't geen op dienzelfden toon door de Zangers werd beantwoord. Dit herhaalden zy eenige keeren. Al dien tyd vergezelden de Vrouwen haaren Zang met verscheide bevallige beweegingen haarer handen, naa haare aangezigten toe, en in andere rigtingen; doende, ten zelfden tyde, nu een stap voor- dan een stap agterwaards met den eenen voet, terwyl de andere op dezelfde plaats bleef. Zy keerden, daar op, hunne aangezigten

na de vergaderde menigte, eenigen tyd, en keerden *langzaam*, te gader, na dat gedeelte van den kring, 't welk tegen over de hut was, waar in de voornaamſte toekykers zaten. Hier op kwam één haarer van ieder zyde, elkander ontmoetende en voorby gaande in het front, en gingen voort tot zy by de overige kwamen. Voorts verſcheenen 'er twee van ieder zyde, die elkander op dezelfde wyze als de eerſte voorby gingen en wederkeerden; doch de twee andere bleeven; by die vervoegden zich beurtlings van ieder zyde een, tot het geheele getal weder een kring rondsom de Muzikanten gevormd hadt.

Thans nam hun danſen op een raſſer maat een aanvang, zy keerden zich half om, klapten in de handen, en knipten met de vingeren; eenige woorden van het Choor der Zangeren herhaalende. Toen, op het einde, de raſheid der Muzyk toenam, veranderden zy haare houdingen en gesten met eene wondere vaardigheid, en eenige hunner beweegingen zou men by ons onzedig noemen, ſchoon 'er misſchien niet mede gemeend was eenige onzedige denkbeelden te verwekken; maar alleen de verbaazende verſcheidenheid haarer beweegingen te vertoonen.

Op dit groote Vrouwen-ballet volgde eene menigte van andere Dansſen, meest door Mannen uitgevoerd. In eenige van deeze deeden de Dansſers hunne beweegingen tot eene verbaazende maate van vaardigheid opklimmen; zy ſchudden hunne hoofden van den eenen ſchouder na den anderen met zulk een geweld, dat een toekyker, ongewoon aan dat gezigt, ligt zou denken, dat zy gevaar liepen om het nekbeen te ontwrichten. —— Hunne juistheid in alles was verwonderlyk, en in geen geval opmerkelyker, dan in de ſchielyke overgangen, welke zy zo behendig maakten van de heviglſte beweegingen en de ſterkſte toonen, de zagtſte airtjes en bevalligſte lichaamsbuigingen. De plaats, waar zy deeze Dansſen hielden, was een open plein, onder het geboomte, digt by de zee, op kleene affſtanden, aan den binnenkant des krings, met lichten bezet (*).

Ter-

(*) Uit de *Lettres Edifiantes & Curieuſes*, blykt, dat 'er eene zeer groote overeenkomst is tusſchen de Dansſen en Zangen der *Caroline Eilanderen*, op eenen verbaazenden affſtand in den *Noorder Stillen Oceaan* gelegen, en die der *Friendly Eilanderen*, en andere Inwoonderen van de Eilanden der *Zuider Stillen Oceaan*: waar uit ſchynt afgenomen te mogen worden, dat

Terwyl Capitein COOK op *Hapaee* was, zag hy eene Vrouw het hoofd eens Kinds ſcheeren, met een Haaytand in een ſtuk houts geſtooken: zy maakte eerst het hair nat, en zette dus het Scheer-Inſtrument op de doorweekte plaatze. Die bewerking ſcheen het Kind geen zeer te doen, ſchoon het hair zo geheel weggenomen, als of het met een onzer Scheermesſen gedaan was. Hy nam de proef aan zichzelven, en bevondt dat dit Inſtrument, des noods, zeer wel zou kunnen gebruikt worden. De Mannen hebben een andere wyze om hun baard te ſcheeren. Zy neemen twee ſchulpen; een deezer zetten zy onder een kleen gedeelte van den baard, en met de anderen, daar boven geplaatst, ſchraapen zy dat gedeelte af. Op die wyze kunnen zy zich vry glad ſcheeren. Het gaat langzaam toe, doch zonder pyn: men vindt lieden, onder hun, die hier van hun werk maaken. 't Was wederkeerig gebruiklyk, dat 'er Matroozen aan land gingen om zich op dien trant der *Hapaeers* te laaten ſcheeren, en dat de Hoofden aan boord kwamen om zich dit door onze Barbiers te laaten doen.

Op den zeven-en twintigſten van May, deedt 'er zich eene gelegenheid op, by welke Capitein COOK ontdekte, dat FEENOU de Koning niet was der *Friendly Eilanden*, maar alleen een ondergeſchikt Opperhoofd (*); deeze Tytel kwam toe aan FUTTAFAIHE of POULAHO, die zich te *Tongataboo* onthieldt, en in een groote zeilende *Canoe* by de *Reſolution* kwam.

dat zy allen van één ſtam zyn voortgekomen. Wy merken hier ééns vooral op, dat de Uitgeever deezer Reize uit opgemelde Brieven veele aanhaalingen bybrengt, om dezelfde gelykheid in Taal, Godsdienst, Zeden, enz. te toonen.

(*) FEENOU'S Ampt beſtondt eigenlyk in het ſtraffen van allen die tegen den Staat, of tegen byzondere Perſoonen, misdreeven hadden. In de Oorlogen, welke zeer zeldzaam ontſtonden, was hy ook het Opperhoofd des Krygsvolks. De Koning gaf zich eenige moeite om ons te beduiden, wat eigenlyk de post was van FEENOU, onder anderen verklaarende, dat, indien hy zelve een ſlegt Man werd, FEENOU hem zou dooden. Die uitdrukking hieldt in, dat, indien hy niet volgens de Wet, of Gewoonte, het Volk regeerde, FEENOU, door andere Grooten, of door het Volk, last zou krygen om hem te dooden. Het lydt geen twyfel, of een Souverain, onder dit bedwang, en blootſtaande om wegens misbruik van magt geſtraft te worden, kan den naam van Eigendunklyk niet draagen.

kwam. 't Was, ſchryft COOK, zo wel myn belang als myne genegenheid, beleefdheid te bewyzen aan alle Grooten, zonder onderzoek te doen na de regtmaatigheid hunner Eertytelen. Ik noodigde POULAHO aan boord, toen ik verſtond, dat hy 'er gaarne in wilde weezen. Hy was my een welkom Gast: want hy bragt ten geſchenke voor my mede twee vette zwynen, ſchoon zo vet niet als hy zelve. Indien lichaamszwaarte tot rang en magt iets kan toebrengen, was hy zeker de uitſteekendſte in dat opzigt, ooit door ons aanſchouwd: want, ſchoon niet lang, was hy zeer dik en bykans door vetheid geheel misvormd. Hy ſcheen omtrent veertig jaaren oud, hadt rechtneerhangend hair, en zyne weezenstrekken verſchilden zeer veel van die des Volks in 't algemeen.

POULAHO kwam voor als een bedaard opmerkzaam Man. Naa dat hy elk voorwerp op het dek gezien, en veele zeer gepaste vraagen gedaan hadt, verzogt de Capitein dat hy in de Kajuit wilde treeden. Eenigen, die hem vergezelden, hadden daar tegen, uit aanmerking, dat hy, daar in treedende, gevaar liep, dat het Scheepsvolk boven zyn hoofd zou loopen, 't geen niet te dulden was. Om dit bezwaar weg te neemen, gaf de Capitein hun te verſtaan, dat niemand al dien tyd op dat gedeelte zou komen. Of hun dit voldeedt, kon niet ontdekt worden; dewyl de Koning, min teder op dat ſtuk, zonder eenige pligtpleeging of beding, ter Scheepskajuit in tradt. Hy ging met hun aan den maaltyd zitten, doch at weinig en dronk nog minder. Van tafel opſtaande, verzogt hy dat de Capitein by hem aan land zou komen. OMAI werd gevraagd van de party te willen weezen; doch hy hadt zich op 't naauwſt met FEENOU verbonden, en (als een ſterke blyk daar van) met hem den Naam gewisſeld; en was al te zeer aan hem verknogt, om eenige aandagt voor dien Mededinger te betoonen. Hy verontſchuldigde zich van mede te gaan. De Capitein voer in zyn eigen boot met den Koning na ſtrand: hem eerst goſchenken gegeeven hebbende, die zyne verwagtingen te boven gingen.

's Anderen daags vroeg kwam de Koning weder aan boord, en bragt, als een geſchenk voor den Capitein, een hunner Mutzen, gemaakt, of ten minſten bedekt, met roode veeren. De Scheepslieden deeden veel werks om dusdanige Mutzen te krygen: weetende dat ze op *Otaheite* van veel waarde zouden weezen. Doch, hoe veel men 'er voor boodt, geene waren 'er te koop te bekomen: dit be-

bewees dat ze by dit Volk ook zeer hoog gewaardeerd wierden. Deeze Mutzen beſtaan uit de Staartveeren van den Keerkringvogel, met roode Papegaai's veeren door dezelve heen gewerkt, en zamen verbonden: zy praalen op het voorhoofd, en hebben de gedaante van een halven Cirkel, welks Straal achttien of twintig duimen is.

Eenigen tyd daar naa zeilde Capitein COOK digter na het Eiland *Tongataboo*. By dit inzeilen van de Haven, vergezelde de Koning hem in zyn Zeil-canoe. Teffens vertoonden zich eene menigte kleine Canoes rondsom de Schepen. Twee deezer, niet uit den weg kunnende komen om de Koninglyke Canoe te ontwyken, zeilde hy ze over, zich des zo weinig bekreunende als of het enkele brokken houts waren. COOK werd op *Tongataboo* met niet min gastvryheids, dan op *Hapaee* ontvangen: dezelfde ſoort van eerbetooningen, van zang en dans, van worſtelen, enz. werden herhaald.

Op zekeren dag verſcheen de Koning aan boord van de *Reſolution*, met zyn Zoon, een Jongeling van omtrent twaalf jaaren. POULAHO's gezelſchap hieldt met my het middagmaal; doch de Zoon, ſchoon by ons tegenwoordig, mogt niet met ons aanzitten. 't Was voor my zeer aangenaam hem tot gast te hebben: want dan werd elk Inbooreling, behalven zyn gezelſchap, van de tafel geweerd: terwyl hy, of FERNOU, niet aan boord zynde, de mindere Hoofden des Volks op eene onbeſchofte wyze zich aan tafel vervoegden: wanneer wy zo nauw zaten, dat wy met geen genoegen konden eeten. De Koning vondt welhaast ſmaak in onze ſpysbereiding; doch ik denk dat hy nog meer zo dikwyls by ons ter maaltyd kwam om met ons te drinken: onze Wyn mondde hem zeer, en hy kon zyn vlies zo goed neemen als een onzer, en de gulheid was op zyn aangezigt te leezen. — Dan ondanks deeze vriendlyke verkeering, vondt Capitein COOK het eens geraaden, den Koning, 's Konings Broeder, FERNOU en eenige andere Hoofden, aan boord te houden, tot dat zy een Geitje en twee Kalkoenen, die geſtoolen waren, wedder bezorgd hadden. Dit gelukte, en, ſchoon zulks, in den beginne, eenige verkoeling baarde, verminderde het de vriendlykheid niet, waar mede zy ons vervolgens bejegenden.

De Koning, by ons aan tafel zittende, zag, met zeer veel aandagt, op onze Schotels; dit bewoog Capitein COOK hem 'er een aan te bieden, en kenze te geeven van

een Tinnen of Aarden Schotel. Hy koos den eerſten, en deedt ons een verſlag van de onderſcheide einden, waar toe hy denzelven wilde gebruiken. Twee derzelven waren zo zonderling, dat wy niet kunnen nalaaten ze geheel te vermelden. Hy verklaarde voorneemens te zyn, om, wanneer hy eenige andere Eilanden moest bezoeken, deezen Schotel op *Tongataboo* agter te laaten, als een foort van toonbeeld in zyne afweezigheid, ten einde het Volk, door 't zelve te aanſchouwen, dezelfde gehoorzaamheid zou betoonen, als zy deeden aan zyn Perſoon. ——— Op de vraage, waar van hy zich dus lang, tot dat einde, bediend hadt? antwoordde hy, dat die zonderlinge eere, tot deezen tyd toe, beweezen was aan een houten Nap, waar in hy zyn handen wiesch. ——— Het ander zonderling gebruik waar toe deeze Schotel moest dienen, in ſtede van den houten Nap, was om een Dief te ontdekken. Wanneer 'er iets geſtoolen was, luidde zyn berigt, en de Dief niet kon gevonden worden, werd het Volk voor *hem* verzameld, wanneer hy de handen wiesch in den Nap vol waters: deeze gereinigd zynde, tradt de menigte toe, en de een naa den ander raakte dien aan, op dezelfde wyze als zy zyn voet deeden, by het doen van hulde. Indien de ſtraffchuldige den Nap aanroerde, viel hy op 't eigen oogenblik dood ter neder; niet door geweld; maar door de hand der Voorzienigheid; en, in gevalle iemand weigerde den Nap aan te raaken, werd die weigering voor een klaar bewys gehouden, dat hy de ſchuldige Man was.

Geduurende Capitein COOK's verblyf op *Tongataboo*, woonde hy de groote plegtigheid by, der toelaatinge van 's Konings Zoon aan de tafel zyns Vaders, als mede eene Lykſtaatie. De langduurige en algemeene rouw der Inwoonderen van de *Friendly Eilanden* wyst uit, dat zy den dood voor een zeer groot kwaad houden. Dit wordt bevestigd door een zeer oud gebruik, ingevoerd om dien te vermyden. Toen ik eerst deeze Eilanden, op myn laatſten tocht, bezogt, merkte ik op, dat veelen der Inwoonderen, één of beide, de pinken afgeſneeden hadden: en wy konden toen geen voldoenend antwoord krygen, wegens de reden van deeze verminking. Maar thans leerden wy, dat deeze bewerking verrigt wordt als zy zwaar ziek zyn, en denken in doods nood te weezen. Zy veronderſtellen, dat de Godheid den Pink zal aanneemen als eene foort van offerhande, van genoegzaame waarde, om de gezondheid des geheelen Lichaams te ſchenken. Zy ſnyden dien af met

een

een hunner ſteenen bylen. Nauwlyks was 'er één van de tien of wy vonden ze dus verminkt, aan één of beide de handen: en dit zomtyds zo verre, dat de Pink by 't lid naast de hand was afgeſnedeh.

Op den zeventienden van July maakte Capitein COOK zeil van *Middelburg*, of *Eaoo*, 't laatſte Eiland door hem bezogt, geduurende zyne verkeering met de Inboorelingen van deezen *Archipel*; en, met een zagte koelte uit den Zuid-Oosten, ſtevende hy na de *Societeit Eilanden*. De tyd, onder de Inboorelingen der *Friendly Eilanden* geſleeten, zegt Capitein COOK, was niet geheel onnut geſpild. Wy gebruikten zeer weinig van onzen ſcheepsvoorraad, doorgaans leevende van 't geen de Eilanden, waar wy ons ophielden, opleverden, en zo veel ververſching mede neemende als wy oordeelden noodig te hebben, eer wy eene andere legplaats bereikten. 't Was, daarenboven, niet onnut, gelegenheid gehad te hebben om den toeſtand te verbeteren deezer goede Lieden, door verſcheide nuttige Dieren by hun te laaten; teſſens kreegen de Beesten, voor *Otaheite* geſchikt, geene geringe verſterking in de weiden van *Tongataboo*. Over 't geheel genomen, waren de voordeelen van deeze Landen aan te doen zeer groot, en ik had de bykomende voldoening van te mogen bedenken, dat ze ontvangen wierden, zonder de voortzetting van het groot oogmerk onzer Reize één oogenblik te vertraagen; de tyd, om Noordwaards koers te zetten, was reeds voorby, eer ik beſloot na deeze Eilanden te wenden.

WAARNEEMINGEN OVER HET SCHILDER-SCHRIFT DER NOORD-AMERIKAANSCHE INDIAANEN. Door WILLIAM BRAY.

(Uit de *Archæologia or Miscellaneous Tracts, relating to Antiquity*).

Op een Boom, groeiende aan den oever van de rivier *Muskingham*, in *Noord-America*, was de bast aan de eene zyde omtrent één voet in 't vierkant afgeſchild, en deeze afgeſchilde plaats beſchilderd met houtskool en olie. Fraay's kon men in deeze Schildery niet verwagten, het uiterst van den vinger of punt van een ſtokje, in 't vuur gehard, zyn de eenige penſeelen der *Indiaanen* in *Noord-America*. Dit ſtuk was het werk van WINGENUND, een *Indiaanſchen* Kryger uit het Volk der *Delaware*, als hy ten oorloge uittoog. Capitein WHITE-EYES, en Hoofd der *Delawares*, gaf 'er de uitlegging van. De eerſte

Figuur is een Torteldulf; het Teken van den Stam tot welken de Krygsheld behoorde: de tweede is WINGENUND's eigen Merk: want, de *Indiaanen* kiezen in hunne jeugd zich zeker vast Merk uit, 't geen zy zonder eenige verandering tot hunnen dood toe behouden. Eenige Streepen duiden aan, hoe veel keeren hy in den Oorlog geweest is, andere het getal der hairige Schedels en Gevangenen door hem t'huis gebragt, op onderſcheide tochten. Een andere Figuur betekent een Fort, welks inneemen hy bywoonde, en waarſchynlyk een der kleine Forten aan het Meir *Erie*, door de *Indiaanen*, omtrent het jaar 1762, vermeesterd. Het Fort *Detroit* en het Fort *Pitt*, beide door de *Indiaanen* in dit jaar belegerd, zyn hier ook afgeſchilderd. —— De tuſſchenruimte tuſſchen eenige Streepen geeven te kennen, dat hy eenigen tyd niet ten oorlog toog; andere Streepen wyzen uit het getal der Krygshelden die hem volgden, en als ze ter ſlinker zyde krom zyn en na de Zon gekeerd (deeze maakt een der Figuuren uit,) dan betekent het dat zy Noordwaards trokken. Rood is by hun een Vredekleur, en beduidt dat hun Toorn voorby is: Zwart geeft Toorn en *Oorlog* te kennen. Wy mogen hier nog byvoegen dat de *Delawares* verdeeld zyn in drie Stammen; de onderſcheiden Tekens van de zelve zyn, de Torteldulf, de Wolf en de Arend (*).

BYZONDER BERIGT VAN DE AANLEIDENDE OORZAAK TOT HET INNEEMEN VAN BRIHUÉGA, EN HET WINNEN VAN DEN VELDSLAG BY VILLA VICIOSA, DOOR DEN HERTOG VAN VENDÔME.

Aan de Heeren Schryveren der *Alg. Vaderl. Letteroefeningen.*

MYN HEEREN,

„ In uw Maandſchrift heb ik, van tyd tot tyd, gezien, dat „ Gylieden, overeenkomſtig met uw plan, Geſchiedkundige byzonderheden plaatst; elders vergeeſsch gezogt; het ingeſlootene, betrekkelyk uit eene der gewigtigſte voorvallen „ in den *Oorlog over de Spaanſche Naalaatenſchap*, en 't geen den oorlog thans op 't onverwagtst deedt keeren, is van „ opgemelden aart, en verdient, myns oordeels, overgenomen „ te worden. De Heer BRUZARD DE MAUVELAIN heeft, in „ eenen Brieve, gedagtekend *Troyes*, 30 Jan. 1784, gezonden „ aan-

(*) Welk een overeenkomst tuſſchen het *Schilderſchrift* der *Mexicaanen* en der *Noord-Americaanſche* Wilden? Men zie over het eerſte het keurig Verſlag van WILLIAM ROBERTSON, in zyne *Geſchiedenis van America*. IVde Deel. bl. 33.

„ aan de Heeren Schryveren van het *Journal Encyclopédique* „ het inneemen van *Brihuéga*, en het winnen van den Veld- „ ſlag by *Villa-vicioſa*, twee zo beſlisſende Gebeurtenisſen „ aan eene tot nog onbekende oorzaak toegeſchreeven. Ik „ deel zyn Berigt UE mede, en zal zien of Gylieden daar „ over met my eenſtemmig oordeelt, en het plaatzenswaar- „ dig keurt. Ik ben enz."

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

Mevrouw DE MUCIE, gehuwd aan een Preſident in het Parlement van *Dijon*, ſchitterde, in het begin deezer Eeuwe, zo zeer door de ſchoonheid haarer geſtalte en bevalligheden, als door haar geest. Haar Hart, ligt ontvlamd in Liefde, was misdeeld van Standvastigheid. Langgevestigde Liefde kon 'er niet in huisvesten.

De Prins VAN CONDÉ kwam, in den Jaare MDCCVI, de Staatsvergaderingen van *Bourgonje* bywoonen. Hy zag Mevrouw de MUCIE, die, ter oorzaake van den rang, welke haar Egtgenoot bekleedde, zich bevondt op alle de Feesten, te dier gelegenheid aan Lieden van aanzien gegeeven. De Prins wierd verliefd op Mevrouw DE MUCIE; zy beantwoordde aan zyne Liefde, verliet haar Man, en begaf zich met dien Prins na Parys, naa het ſcheiden der Staatsvergaderingen. —— Drie jaaren ſleeten zy in de grootſte gemeenzaamheid: Liefde maakte het geluk hunns leevens uit: men zou geloofd hebben dat dezelve beſtand zou weezen tegen den tyd, die niet zelden een eindpaal ſtelt aan hevig ontſtooke driften.

Eene zo lange gehegtheid begon Mevrouw DE MUCIE te verveelen. De Engelſche Veldheer STANHOPE, onbekend door *Parys* trekkende, om het bevel over het *Engelsch* Krygsvolk in *Spanje* te gaan voeren, zag Mevrouw DE MUCIE. Haare betoverende bevalligheden hadden op dien Krygsheld dezelfde kragt als zy geoefend hadden op het hart van allen die haar aanſchouwden. Hy verklaart haar zyn Liefde, en haalde haar over, om hem, in mansgewaad vermomd, na Spanje te volgen.

Welhaast verveelde STANHOPE haar zo zeer als de Prins VAN CONDÉ, en zy verlangde na *Frankryk* weder te keeren; doch, vermids alle middelen, om dit oogmerk te bereiken, verydeld ſcheenen, door het nauw bedwang, en de ſoort van ſlaaverny, waar in de verliefde STANHOPE haar hieldt, werd zy te raade een Briefwisſeling aan te vangen met den Hertog VAN VENDÔME; hoopende, door zyne tusſchenkomst, gelegenheid ter ontkoming te vinden. —— Dit gelukte. —— Zy gaf den Hertog te verſtaan, dat STANHOPE, op den negenden van Wintermaand des jaars MDCCX, een Feest zou geeven aan al-

alle de Officieren van zyn klein Leger, dat de Soldaaten in dit feest hun aandeel zouden hebben, en dat, indien VENDÔME wilde aanrukken, hy zyn voordeel zou kunnen doen met de ongeregeldheid; welke doorgaans Feesthouding vergezelt, als mede met de agtloosheid in het bewaaken der posten, en het Krygsvolk, onledig met het maaken van goeden cier, te verrasſen.

De *Franſche* Veldheer, deezen raad volgende, naderde heimlyk *Brihuéga*, nam de Stad op den gezegden dag in, en maakte STANHOPE met de Officieren en Soldaaten, ten getale van vyfduizend, krygsgevangen. ——— STARREMBERG, van VENDÔMES optocht berigt gekreegen hebbende, ſnelde toe om STANHOPE te verlosſen; doch hy kwam te laat om het onheil af te weeren, en kreeg, gelyk bekend is, 's anderen daags by *Villa-vicioſa* de nederlaag.

Mevrouw DE MUCIE herkreeg door dit voorval haare verlangde vryheid. De Koning van *Spanje*, PHILIPS DE V, en Koning LODEWYK DE XIV, beloonden den raad door haar gegeeven, met ieder aan haar een aanzienlyk jaargeld te beſpreeken, van 't welk zy geleefd heeft tot het jaar MDCCXX, wanneer zy te *Bruſſel* overleedt; haar Egtgenoot hadt haar nimmer weder tot zich willen neemen.

Ik bid u, myne Heeren, dit verſlag door uw Tydſchrift bekend te maaken: het is geenzins ingerigt om den Krygsroem, door den Hertog VAN VENDÔME behaald, met het vermeesteren van *Brihuéga*, en het winnen van den Veldſlag by *Villa-vicioſa*, te verminderen; maar alleen, om te doen zien, welk eene kleinigheid de lotgevallen beſlist. 't Is de bekwaamheid eens Veldheers dat hy de gelegenheden waarneemt, welke hem het lot des krygs in handen ſtellen, 't is de kunst zich daar van te bedienen; dit doet iemand een groot Man worden; doch hy heeft de gunſtige medewerking der omſtandigheden noodig.

Men kan dit inneemen der Stad, het behaalen dier overwinning, op de lyst brengen der groote Gebeurtenisſen, uit geringe Oorzaaken gebooren: welke een ander dan de Hertog VAN VENDÔME misſchien zou verzuimd hebben. ——— Gy kunt ſtaat maaken, myn Heeren op de waarheid van het verhaalde. Ik ſtaa 'er voor in, ik heb het van Lieden, die de geheele Familie gekend hebben, welke thans is uitgeſtorven.

CAN-

CANTATE, TER VIERING VAN CECILIA,

Door het Maendagsch Muzykgezelſchap te Nymegen.

De Woorden door deszelfs Medelid

L. STOPPENDAAL, Pz.

De Muzyk door

W. G. HAUFF,

Organist aldaer.

CHORUS.

Laet ons, met verëende zinnen,
Vieren deezen blyden ſtond!
Wie zou gulde vreugd niet minnen,
Daer zy heerscht hier in het rond!
Het toklen der ſnaeren
Verdryft uit het hart,
Daer zorgen bedaaren,
De knellende ſmart!

RECITATIF.

Daer daelt de Speelkunst van 's hemels blauw gewelf!
Die overſchoone Maegd lonkt ons vriendlyk toe!
't Genoegen zweeft op haer aenminnig gelaet!
Z'ontvangt, met dankbaerheid, onzen wierook!
Zy deelt in den wellust, dien wy hier ſmaeken!
Daer roert zy 't ſnaertuig met haere radde vingren!
Wat goddelyke klanken, die de ziel doordringen!
Hoe word elk van verrukking opgetoogen!
Aenbiddelyke ſpruit! die ons met uw bezoek vereert!
Laet ons offer u welgevallen!
Stort in onze harten de vuurigſte drift om u te dienen!
Dat nimmer die gloed verflaeuwe!
Die u opregtlyk lieft, ſchuwt alle laege uitſpanning,
Die den redelyken mensch vernedert!
Wil ons Koor aenhoudend bezoeken!
Dan zult gy onze harten naeuwer aen u verknochten!

DUO.

DUO.

De boog moet eens ontſpannen weezen!
't Vermaek ſterkt afgeſloofde leên!
Geen ſchroom moet angſtig ons doen vreezen,
Dat wy het ſpoor te buiten treên,
Wanneer wy onzen lust hier boeten
In Zang-en Speelkunst, zo geächt!
Daer wy het levens zuur verzoeten,
Terwyl elk zynen pligt betracht!
Nyd en Dweepzucht mogen tieren!
Kunstrei! gy zult zegevieren!

RECITATIF.

Gelyk eenſtemmigheid de ziel is van de Muzyk,
En zy het kiesch gehoor nooit anders kan behaegen;
Zo moeten heur' aenbidders,
Door zuivre broedermin ontgloeid, de tweedragt ſchuuwen,
En, in opregte eensgezindheid, elk het zyne toebrengen,
Om 't onderling genoegen in top te haelen.
Daer de Speelkunst toch de harten lenigt,
En zachte aendoeningen in den boezem verwekt,
Moet haer uitwerking zich het meest onder haer' beoefenaers
Vertoonen.

ARIA.

Prille jeugd,
Die de vreugd
Als een dierbaer goed waerdeert,
Hier word uw genengt vermeêrd!
Ryper jaeren,
Meêr ervaeren,
Zet al uwe zorg ter zy'!
Wees met haer van harte bly'!

RECITATIF.

Cecilia! Beſchermſter van de hartroerende Speelkunst!
Wier dag wy thans zo ſtatig vieren!
Neem ons in uwe hoede!
Begunſtig deezen Rei met uwe goedkeuring!

Doe

Doet zyn' bloei en luister toeneemen!
Weer al 't geen zyn' aenwas kan ſchaeden!
Laet vriendſchap in zyn midden heerſchen!
Bevryd hem voor allen aenval en laster!
Dat zyne ſamenkomst alleen de kunst ten doel hebbe,
En hy geen ander vermaek in zynen kring zoeke!

ARIOSO.

Lieve vriendſchap! levens zoet!
Wil u nooit van ons begeeven!
Want gy zyt het wenschlykst goed,
Daer een ſtervling naer mag ſtreeven!
Zonder vriendſchap was deeze aerd'
Hem geen enkel zuchtje waerd!

Door de vriendſchap word de ſmart,
Die de mensch zo vaek moet draegen,
Zacht geheeld in 't angſtig hart!
Zy verligt de wreedſte plaegen!
Vriendſchap kweekt gezelligheid,
Die alöm geneugt verſpreid!

Gy, die vriendſchap niet waerdeert,
Kunt geen waere vreugd hier vinden!
Daer gy 't edel doel ontbeert,
Dat de harten moet verbinden!
Die haer kragt niet ondervond,
Wyk van dees gewyden grond!

Lieve vriendſchap, *enz.*

CHORUS.

Dat ons kunstvuur lang moog' blaeken!
Nimmer word' het uitgebluscht!
Dat wy allen driftig haeken
Naer 't voldoen van deezen lust!

Dat Nymegen, in zyn' muuren,
Eenen troon voor ſpeelkunst ſticht',
Die, onwrikbaer, moet verduuren
't Woên des tyds, daer 't al voor zwicht!

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, OCTOBER, 1784.

	Bar:	Th:	Wind.				Bar:	Th:	Wind.	
1	29. 2-8	46	ONO 4 à 6	R. H. zw. wolken	17	29. 3-0	11	NO	2	z. betr.
	— 3-9	53½	6	z. betr.		— 3-2	53	O	2	o. helder
	— 5-0	47½	4	o. helder wolk.		— 2-9	44		2	
2	— 5-8	47	3	z. betr. 8u. iets R.		— 2-2	41	O t Z	2	helder
	— 6-4	54½	4	wolkig	18	— 1-3	52		4	
	— 6-9	49	2			— 0-1	44	OZO	2	
*	— 7-0	47	4	betr.		28. 10 6	35	Z t O	2	
3	— 6-9	54	4	o. helder	19	— 10-4	55	ZZW	2	betr. iets R. donk.
	— 6-5	48	3	NL.		— 10-2	47½	Z W	2	R. iets damp.
4	— 5-5	45	O t Z 3	wat betr.		— 11-2	42½	WZW	3	z. betr. donker
	— 4-2	53½	O 4	o. helder	20	29. 0-0	53½	W t N	2	donker beu.
	— 3-2	43½	6			— 0-9	49	N	1	Stof.
5	— 2-3	40	OZO 6			— 1-7	39½		0	zw. wolk. damp.
	— 2-6	53½	O 6	helder	21	— 2-1	53½	NNW	3	wolkig iets R.
	— 3-1	46	5			— 2-0	45½	NW	2	donker
6	— 4-2	41	5			— 1-5	48	WZW	4	iets R.
	— 4-3	50½	6		22	— 1-2	56*	W	4	iets R.
	— 4-3	39½	7			— 0-5	50	WZW	5	iets R.
7	— 4-1	37½	7	wolkig 9u helder		28. 10-5	49½		6	iets R.
	— 3-2	49½	7	helder	23	— 8-3	52		10	R.
	— 2-3	42	8			— 6-2	45½		10	R. donker
8	— 1-6	36½	8	wolkig		* 5-2	40½	WNW	9	zw. wolken R.
	— 1-3	47½	8		24	— 6-3	48½	— 8 á	10	
	— 1-5	41	O t N 9			— 7-5	41	Z W	2	z. betr. zw. l.
9	— 1-9	41	O 9	z. betr. o. helder		— 8-5	38½	— o O	1	donker iets l.
	— 1-7	49	O t N 8	o. helder	25	— 9-7	45½	Stil		z. betr.
	— 1-7	45	6	wolkig o. helder		— 11-2	34	O	0	o. helder nevelig
	— 1-4	42½	O 5	o. helder		29. 0-4	30½		0	vry zw. mist
10	— 1-2	49	ONO 7	wolkig	26	— 1-2	44½	NO	1	betr.
	— 1-0	45½	NNO 3	donker		— 1-0	38		4	o. helder
	— 1-5	45	NO 5	iets R. z. betr.		— 0-5	41	ONO	3	betr. o. helder
11	— 2-1	52	2	z. betr.	27	— 0-7	48½	NO	7	
	— 3-5	47	2	donker		— 1-2	43		6	donker iets R.
	— 4-4	46	NNO 1	iets R. z. betr.		— 1-0	43		7	R. donker
12	— 4-6	52½	ONO 2	z. betr.	28	— 0-9	46		7	R. —
	— 4-8	47½	2	donker		— 0-8	45		6	R. z. betr.
	— 4-3	45	NO 3			— 0-7	44½	N t O	8	R. donker
13	— 3-8	50	ONO 4	z. betr.	29	— 0-3	47		8	R. —
	— 3-8	43	O 5	held. 10 u. donk.		28. 11-5	46	N t W	13	vry zw. R.
	— 3-8	39	3			— 11-5	46½	NO	8	z. betr. wolk.
14	— 3-7	47½	6		30	— 11-7	48	ONO	8	o. held. R. l. c.
	— 3-6	41	4			— 11-4	44		5	wolkig
	— 3-2	36½	2			— 10-9	42	Stil		donk. iets m.
15	— 3-0	46	4		31	— 10-8	46	Z t O	0	— iets l.
	— 2-8	40	3			— 10-5	44½	Z	6	R. donker
	— 2-7	54	O t Z 2							
16	— 2-6	49½	NO 2							
	— 2-8	40½	2							
						29. 1 59/90	45 33/90		4 4/10	

Bar. den 13 's av. 8 u. 29. 3. 6.
19 's mo 9 u. 28. 10. 8.

Th. den 1 's av. 11 u. 50
8 —— 11½ u. 39½
13 —— 9 u. 41
—— 11 u. 44

Th. 's mo. 41 21/31
's mid. 50 10/31
's av. 44 1/31

Deze *October* was ruim 20 koud als *December* der Jaaren 1748 en 1778, en de koudste [illegible] welke in de nu 50 jaarige aanteekeningen bekend is, behalven alleen, die van 1740. — [illegible] warmte der 43 dagen, 29 *Sept.* tot 10 *Nov.* was 44 8/15.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

GESCHIEDKUNDIG VERSLAG VAN 'T GEEN DE CHRISTENEN, IN STEDE VAN ZEDELYKE DEUGD, HEBBEN ZOEKEN TE DOEN GELDEN.

Overgenomen uit JOSEPH PRIESTLEY's *History of the Corruptions of Christianity.*

Overeenkomstig met de waare Leer der Rede en Openbaaringe kan niets den Mensch baaten om de Gunst van GOD te verwerven, en hem van zyne toekomende Gelukzaligheid te verzekeren, dan eene Deugzaame Zielsgesteltenisse, en een Gedrag daar aan beantwoordende. Dit is de taal van den Natuurlyken Godsdienst, als mede der Openbaaringe onder het Oude en Nieuwe Verbond. Maar de Godsdienst der *Heidensche* wereld, en die veeler *Jooden*, ten tyde der verschyninge onzes Zaligmaakers, was van een' geheel anderen stempel. — De *Heidenen*, geene dan zeer laage begrippen van hunne Goden koesterende, hadden geen denkbeeld om zich zelven in dier Gunste aan te beveelen, dan de stipte waarneeming van zekere plegtigheden, gebaaren, en eerdienſten, die, ten beste genomen, geen betrekking hadden, op Zedelyke Deugd, en dikwyls bestonden in de schriklykste en onbeschaamdste schennis der duidlykste voorschriften van Pligt.

De *Phariseeuwsche Jooden* desgelyks de uitmuntende natuur der Zedelyke Voorschriften hunner Wet over 't hoofd ziende, en het volmaakt Character van dat Weezen, tot welks dienst en naavolging zy geroepen werden, uit het oog verliezende, gaven zich geheel over aan het byplegtige. Op deeze, en hunne afkomst van Vader ABRAHAM, lieten zy het voornaamlyk aankomen om de Gunst van GOD te verwerven, met eene volkomene uitsluiting der *Heidensche* wereld, hoedanig ook hun Zedelyk Character mogt weezen.

Onze Heer en zyne eerste Afgezanten verzuimden geene gelegenheid om zich aan te kanten tegen dit hoofdbederf van den waaren Godsdienst, en de aandagt der Menschen te vestigen op hun hart en leevenswandel. Iemand zou veelligt denken, dat, door de afschaffing van alle de by-

zondere Plegtigheden der *Joodſche Wet*, en door niets in derzelver plaats te ſtellen dan den Doop en het Avondmaal, zeer eenvoudig in derzelver aart, en tot zedelyke einden ſtrekkende, die oude Bygeloovigheden kragtdaadig zouden geweerd zyn. Maar de Menschlyke Natuur dezelfde blyvende, en der Menſchen afkeer van Zedelyke Deugd, even als voorheen, werkende, bragt te wege, dat zy bygeloovige waarneemingen tot eene vergoeding daar van invoerden: het ontbrak niet lang aan Voorwendzels, en Uitvlugten; en, eindelyk, werd Zedelyke Deugd zo zeer buiten den *Chriſtlyken Godsdienſt* geſlooten, als dezelve ooit van het bedorven *Jooden*- of *Heidendom* geweerd was: en men ſtelde zo veel kragts in dingen, welke geene betrekking tot *Zedelyke* Deugd hadden, doch, met de daad, daar mede onbeſtaanbaar en dezelve verwoestende waren, als nimmer omhelst werden door de bygeloovigſten en onkundigſten.

Indien de geloofwaardigſte en echtſte beſcheiden *der Geſchiedenisſe*, en zelfs de tegenwoordige geſteldheid van den Godsdienst in de Kerk van *Rome*, hier van geen blyk draagen, zou het, in de tegenwoordige verlichte eeuwe, naauwlyks geloof vinden, dat zodanige Handelingen, als ik thans zal vermelden, ooit door *Chriſtenen* konden gebruikt worden, tot middelen om zich behaagelyk te maaken in GODS oogen.

Wy vinden, reeds zeer vroeg, dat men meer, dan behoorde, ſtelde in den *Doop* en het *Avondmaal*; als of deeze Plegtigheden op zichzelven, behoorelyk bediend zynde, (waar toe men noodig keurde, dat een geordend Perſoon dezelve bediende,) den deelgenooten eene *geeſtlyke genade* ſchonken. In dier voege veronderſtelde men, dat de *Doop* alle voorgaande zonden afwischte; dat het Avondmaal zekere verborgene kragt hadt om den Gebruiker te verzekeren van de Zegeningen des Euangelies. Te deezer oorzaake ſtelden veelen, die betuigden Christenen te zyn, den Doop uit tot zy zeer verre in 't leeven gevorderd waren, ja zelfs tot het ſterfuur, op dat zy de Wereld met te gewisſer verzekering van Zondvergiffenisſe mogten verlaaten, en zich niet op nieuw bezoedelen.

De zodanigen, onder de vroege Kerkvaderen, die het minst toeſchreeven aan de plegtigheid des *Doops*, veronderſtelden, dat door denzelven alles kwaads, waar aan het Menschdom door ADAMS Val onderworpen was, werd weggenomen: zo dat zy een groot verſchil maakten tuſſchen

ſchen het lot der Kinderen die gedoopt en die ongedoopt ſtierven. —— En de kragt, aan het Avondmaal toegekend, ſtrekte ten grondſlag van veelvuldige Bygeloovigheden ten aanzien dier Plegtigheid.

Toen men eens Zedelyke Deugd hadt toegeſchreeven aan een Lichaamlyk bedryf van Godlyke Inſtelling, werden de *Chriſtenen* allengskens opgeleid om zich te verbeelden, dat men dergelyk eene Deugd kon verkrygen, door andere verrigtingen, of tekenen, niet van Godlyke Inſtelling, maar die eenige betrekking tot den Godsdienſt hadden. Dit bygeloovige gebruik werd eerſt gemaakt van het *Teken van het Kruis*, oorſpronglyk, naar allen ſchyn, zeer onſchuldig ingevoerd, als een byzonder teken van onderſcheiding tuſſchen de *Chriſtenen* en de *Heidenen*, ten tyde van vervolging; of in dagen van rust, om den Heidenen te toonen, dat zy zich het geen het ſmaadlykſt gerekend werd in hunnen Godsdienſt, den Kruisdood van hunnen Meester, niet ſchaamden.

Van dit Teken vinden wy het eerſt gewag onder de *Montaniſten*; en TERTULLIANUS, die zelve tot de *Montaniſten* overging, ſpreekt 'er met grooten opheſ van. Wanneer wy, ſchryft hy, iets beginnen, wanneer wy uitgaan of t' huis komen, ons kleeden, eeten, licht aanſteeken, na bed gaan, nederzitten, of wat wy ook doen, wy maaken op ons voorhoofd het Teken van 't Kruis (*).

In de derde Eeuwe, was dit Teken in een nog veel algemeener gebruik, en men hieldt het voor een beſchermmiddel tegen betoveringen en booze geesten; geen *Chriſten* ving iets van belang aan, zonder dat Teken te maaken. Keizer CONSTANTINUS, die gezegd wordt het zelve in zyn Veldbanier gevoerd te hebben, deedt het gebruik deezes Tekens nog algemeener worden. In laatere Eeuwen klom de agting voor 't zelve tot dus eene hoogte op, dat de *Roomſchen* beweeren, dat het Kruis, en zelfs het Teken van 't zelve, moet vereerd worden met den Dienſt, welken zy *Latria*, of de hoogſte Eerbewyzing, noemen (†).

Naa het Teken van het Kruis, werd eene heiligende kragt toegekend aan *Heilig Water*, of zout en water, zodanig als de *Heidenen* in hunne zuiveringen gebruikt hadden, door een Biſchop gewyd. —— Dergelyks ſchreef men eene zonderlinge kragt toe aan Kaarſen, over dig bran-

(*) *De Corona*, *Cap.* IV. p. 112.

(†) MOSHEIM, *Vol.* I. p. 202, 205, 238.

brandende, aan 't gebruik van Wierook, aan de Overblyfzels der Heiligen, en derzelver Beelden. En daar de bygeloovige eerbiedenisse, voor het weezenlyk Avondmaal, een *belachlyk* voortbragt; zo gaf dit waarschynlyk gelegenheid tot eene andere Bygeloovigheid daar na gelykende: te weeten het vervaardigen van wasschen Beeldjes van een Lam, die, of uitgevonden, of meer in zwang gebragt werden door Paus URBANUS DEN VI. De Paus alleen heeft de magt om ze te heiligen, enkel in het eerste Jaar van zyn Pausschap, en vervolgens in elk zevende Jaar. In den Dienst deezer *Agnus Deis*, gelyk ze genoemd worden, heeten ze *gezegend* en *geheiligd* „dewyl, door dezelven „ te eeren en te dienen, wy uwe Dienaaren, onze mis„ daaden afgewischt, en vlekken onzer zonden uitgevaagd „ vinden, vergiffenis verkrygen, genade erlangen, en, „ eindelyk, met uwe Heiligen en Uitverkoorenen, mogen „ verdienen het Eeuwige Leeven te ontvangen (*).

Nog grooter vermogen stelde men in *Pelgrimmadien*, in byzonder Kerken en Plaatzen te bezoeken, die men voor heilig hieldt, om dat ze tot Verblyfplaatzen van Heiligen gediend hadden, of het toneel van heilige Verrigtingen geweest waren *enz.* — Dergelyk een invloed eigende men toe aan het bywoonen van byzondere Plegtigheden. In den Jaare 1071 beloofde de Paus vergifnis van alle Zonden, beleden door de zodanigen, die de Inwyding van de Kerk te *Montcassin* bywoonden, of, gedurende de *Octaaf*, in de nieuwe Kerk kwamen: dit veroorzaakte, schryft FLEURY, een verbaazenden toevloed van volk, zo dat niet alleen het Klooster en de Stad, maar zelfs het daar omgelegen land, met Menschen vervuld was. SIXTUS DE IV verleende, door een uitdruklyken en byzonderen brief, in den Jaare 1476, Aflaat aan allen, die een Jaarlyks Feest ter eere van de onbevlekte Ontvangenis der Maagd MARIA onderhielden (†). — Dit bygeloovig gebruik der Pelgrimmadien strekte ten grondslage van alle de *Jubelfeesten* te *Rome* gevierd.

Alle de Sacramenten der *Roomsche Kerke* zyn desgelyks zekere Plegtigheden, aan welker gebruik de Leden dier Kerkgemeenschap een bovennatuurlyk en heiligend uitwerkzel op het gemoed toekennen: en zy stellen vast, dat ze dit gewigt en dien invloed op het Godlyk Weezen hebben,

(*) *History of Popery*, Vol. III. p. 531.
(†) MOSHEIM, Vol. III. p. 271.

ben, die de Deugd en Deugdzaamheid van Hart alleen kunnen te wege brengen.

Indien Zaaken geheel vreemd van Deugd niet te min in plaats van dezelve geſteld zyn, zullen wy ons geenzins verwonderen, dat men Daaden van weezenlyke waarde in zich zelve, en die, als ze uit een welgeſteld hart voortkomen, weezenlyke Deugden zyn, zeer veel vergroot heeft; en die Daaden zelve, voor verdienſtlyk gehouden, zonder eenig opzigt en onafhangelyk van de Geſteltenis des gemoeds.

Dewyl het geeven aan behoeftigen, het milddaadig ſchenken tot eenig nut oogmerk, doorgaans voor een blyk van Deugd gehouden werd, is het geenzins vreemd, dat zulks, in alle eeuwen, door veelen, in de plaats van Deugd geſteld is. En, ondanks de ſterke voorbehoedzels tegen dit misbegrip in de Schriften des *Nieuwen Verbonds*, en de duidelyke verklaaring van Apostel PAULUS, *dat hy alle zyne goederen tot onderhoud der Armen zou kunnen uitdeelen*, en nogthans de *Liefde*, de *Broederlyke* Liefde — niet hebben, heeft men van deeze, alleen in ſchyn beſtaande, deugd, nooit meer werks gemaakt, dan in de bedorvene Eeuwen der Christlyke Kerk: toen men, om zo te ſpreeken, een openlyken handel dreef tuſſchen den Hemel en de Aarde, en niets van eene geestlyke natuur was, of men verbeeldde zich 't zelve voor Geld te kunnen koopen.

In de achtſte Eeuw, zegt MOSHEIM, heerschte 'er een begrip, dat de Straffe der toekomende Eeuwe kon voorkomen worden, door Gaven ten Godsdienſtigen gebruike: van hier werden 'er weinig Uiterſte Willen opgeſteld, of de Kerk kreeg een gedeelte der Naalaatenſchap. Want men oordeelde, in alle Godsdienſtige beſtemmingen over zyne Schatten, de Kerk, (waar door men altoos de *Geestlyken*, en de *Monniken* verſtondt) in 't algemeen een beter voorwerp dan de Armen. Van hier die verbaazende opeenhooping van ſchatten, die alle enkel burgerlyken eigendom met eenen volſlaagen ondergang dreigden (*).

Hoe klaar het ons nu voorkome, hoe volſlagen wy overtuigd zyn, dat de natuur en de voortreflykheid der Deugd gelegen is in haare werking om ons gelukkig te maaken, heeft men hier omtrent zo grof misgetast, dat men niet alleen dingen, daar van geheel vreemd, in plaats geſteld, maar zelfs dingen, die geen andere uitwerking kunnen hebben dan ſmert te verwekken, en den Mensch ongelukkig te doen

(*) MOSHEIM, Vol. II. p. 60.

doen worden, voor Deugd gehouden hebbe. —— Deeze ongerymde en valſche ſoort van Deugd vertoonde zich reeds vroeg in de *Chriſtlyke Kerke*; en de Strengheden, aan welken de *Chriſtenen* zich vervolgens vrywillig onderwierpen, om hunnen Vrede met GOD te bewerken en hun toekomend Heil te verzekeren, gingen bykans allen geloof te boven.

De eerſte verbasteringen der *Chriſtenheid* waren uit het *Heidendom* herkomſtig, en boven al uit de beginzelen der *Oosterſche Wysbegeerte*; en men treft tot heden dergelyke Strengheden onder de *Hindoos* aan. Hun denkbeeld, dat de Ziel eene Zelfſtandigheid is van het Lichaam onderſcheiden, en dat het laatſte alleen een gevangenis en laſt voor de eerſte is, leidde hun natuurlyk op, om het Lichaam te plaagen en te kwellen, om dus de Ziel te verheffen en te zuiveren. Van hier de hoogvliegende denkbeelden over de nuttigheid en waardye van het Vasten, het onthouden van het Huwelyk, en het vrywillig aandoen van Lichaams pyn en ſmerte: tot het eindelyk een grondregel werd, dat de Mensch, die kon beſluiten om zich hier op Aarde den elendigſten te maaken, zich daar door verzekerde van het grootst aandeel aan de gelukzaligheid in eene andere Wereld. Dewyl het beginzel, 't geen aanleiding gaf tot dit ſtelzel, uit het *Oosten* kwam, bevreemdt het ons niet de eerſte trekken daar van aan te treffen by die Secten onder de *Christen Ketters*, die hunne heerſchende begrippen meer onmiddelyk uit de gronden der *Oosterſche Wysbegeerte* ontleenden.

De Gnostiken, de Stoffe en Stoflyke Lichaamen, voor de oorzaak van allen Kwaad houdende, waren afkeerig van het Huwelyk: dewyl het een middel was om Lichaamlyke Weezens te vermenigvuldigen; volgens het zelfde beginzel, kantten zy zich aan tegen te Opſtanding der Lichaamen en derzelver wedervereeniging met den Onſterflyken Geest. MARCION, desgelyks de beginzels der *Oosterſche Wysbegeerte* ontleenende, verboodt het Huwelyk, het gebruik van Wyn, Vleesch, en alles wat het Leeven kon verlangenaamen, om dus het Lichaam te dooden, en de Ziel af te trekken van de verlokzelen der Zinnen. Van denzelfden aart was de Leer van BARDESANES, TATIANUS en veele anderen (*).

Eenige der *Heidenſche* Wysgeeren in 't Westen hebben, in-

(*) MOSHEIM, *Vol.* I. p. 209.

ingevolge hetzelfde beginzel, vreemde ſtrengheden omtrent zichzelven, en hunne Leerlingen, geoefend: zints de dagen van PYTHAGORAS tot den tyd van LUCIANUS, die den Wysgeer NIGRINUS invoert, deeze handelingen veroordeelende, om datze den dood van verſcheide Perſoonen veroorzaakt hadden (*). De *Griekſche* Wysgeeren droegen eene byzondere Kleeding, en veelen hunner deeden hun best om een lomp, ſlegt en morsſig voorkomen aan te neemen. De *Chriſten-Monniken* volgden deeze oude Wysgeeren in Gewaad en Toeſtel, en werden ook menigmaal gehekeld van wegen denzelfden hoogmoed en twistgraagen geest (†).

Om de Leer der ſtrengheid, ten opzigte van onze Lichaamen, te verdeedigen, gaf men, in de Tweede Eeuwe, voor, dat CHRISTUS een tweevoudigen regel van leeven den *Chriſtenen* hadt voorgeſchreeven: de een veel verheevener dan de ander; de eerſte geſchikt voor Menſchen, die na een hooger volmaaktheid ſtonden. Deezen dagten, dat het hun was opgelegd het Lichaam te kwellen, door vasten, waaken, en arbeiden, en zich te onthouden van Wyn, Vleesch, het Huwelyk en den Koophandel (§).

Groot belang ſtelden beide de *Oosterſche* en *Weſterſche Wysgeeren* in *Beſpiegeling*, door de *Eenzaamheid* zo zeer begunſtigd. Zich in diervoege van de wereld afzonderende, en ſtipt op verheevene onderwerpen denkende, meenden zy de Ziel boven alle uitwendige voorwerpen te kunnen verheffen, en dezelve beter voor te bereiden tot een geeſtlyken ſtaat hier namaals. Veele *Chriſtenen*, derhalven, en inzonderheid, die, vóór hunne bekeering, de *Platoniſche Wysbegeerte* omhelsd hadden, waren hier op zeer geſteld. En dit denkbeeld, ſchoon min ſtreng dan het voorgaande, 't welk hun aanzette om het Lichaam te kwellen en te dooden, bewoog hun natuurlyk om 't zelve niet zeer in agt te neemen; zoekende de verbetering der Ziele en de kennis der waarheid, in eene ingebeelde onttrekking van alle zinnelyke voorwerpen. In deezen ſtaat van beſpiegeling, gepaard met eenzaamheid en onthouding, is het geenzins te verwonderen, dat zy blootſtonden voor veele zelfbedriegeryen; zich verbeeldende, dat zy aangeblaazen wierden op dezelfde wyze als de *Hei-*

(*) MOSHEIM, *Vol.* I. p. 178. 180.
(†) JORTIN'S *Remarks*, *Vol.* III. p. 23.
(§) —— —— —— p. 26.

Heidenſche Prieſters en Prieſteresſen zich zulks verbeeld hadden, en veele Krankhoofdigen in 't Oosten zich nog diets maaken. Deeze voorgeevingen van Aanblaazing vindt men meest onder de *Montaniſten*, die ook door hunne Strengheden uitſteeken.

In de Derde Eeuw, wanneer de Leer van PLATO zeer de overhand kreeg, vinden wy, dat het Huwelyk, ſchoon den Prieſteren, zo wel als anderen, geoorlofd, geoordeeld wierd ongeſchikt te zyn voor de zodanigen, die na een hoogen trap van Heiligheid en Zuiverheid ſtonden: men veronderſtelde dat het hun onderwierp aan de magt van Booze Geesten, en, om deeze reden, wenschten veelen hunne Geestlyken ongehuwd te zien (*). ——— ORIGENES, zeer aan de *Platoniſche* Wysbegeerte overgegeeven, floeg tot de Mystike Godgeleerdheid over, en prees de byzondere gebruiken der *Heidenſche Mystiken* aan, gegrond op het begrip, dat ſtilzwygenheid, rust, en eenzaamheid, vergezeld van Lichaamskwellingen, die 't zelve uitputten, de middelen waren om de Ziel te verheffen.

De verdraaijingen der Heilige Schrift om deeze onnatuurlyke handelingen te wettigen en te onderſchraagen, zyn verbaazend. JERONIMUS, tegen het Huwelyk ſchryvende, noemt de Gehuwden *Vaten ter Oneere*, en past op hun het woord toe van Apostel PAULUS. *Zy die in den Vleeſche zyn kunnen* GOD *niet behaagen.*

Wel haast begonnen de Wetten der *Christen-Keizeren* deeze Grondregels te begunſtigen. CONSTANTINUS herriep alle de Wetten, die den Ongehuwden Staat onder de oude *Romeinen* wraakten, en deedt denzelven een loflyk voorkomen krygen (†).

Ik moet nu voortgaan om verſcheide andere Geſtrengheden te vermelden, welke jammerlyk bedrooge Stervelingen, die ik my ſchaam *Christenen* te noemen, zichzelven aandeeden, vol van de ydele verbeelding, dat zy daar door den Hemel voor zichzelven en anderen verdienden. Ten deezen opzigte zal ik, doorgaans, de tydorde, waarin ik ze in de Kerklyke Geſchiedenis vermeld vindt, in agt neemen; aanmerkende, dat de Stukken, door my opgehaald, ſlegts ſtaaltjes behelzen; doch zy kunnen dienen om ons een denkbeeld te geeven van de algemeen aangenomene begrippen,

(*) MOSHEIM, *Vol.* I. p. 218.
(†) SUEUR, A. D. 320.

pen, en den geest die in de duistere Eeuwen der Kerke heerschte.

Eenige *Mystiken* van de Vyfde Eeuwe woonden niet alleen onder de Dieren des velds; maar leefden ook als dezelve. Zy liepen moedernaakt, met het schrikbaarendst voorkomen, door de wildernisen. Aten gras en kruiden, schuwden het oog der Menschen; anderen bleeven, beweegloos, verscheide jaaren op dezelfde plaats staan, blootgesteld aan alle de gestrengheden en ongemakken van wind en weer, en slooten zich, als hun leevenseinde naderde, op, in enge en elendige hutten. —— Dit alles zag men voor waaren Godsdienst aan, en het eenig middel om de gunst der Godheid te verwerven; en hier door verwierven zy de verregaandste hoogagting der misleide menigte. Zekere SIMEON een *Syrier*, om zo naby den Hemel te klimmen als hy kon, bragt zeven-en-dertig jaaren van zyn elendig leeven door, op vyf Pylaaren van zes, twaalf, twee-en-twintig, zes-en-dertig en veertig ellen hoog. Anderen volgden zyn voorbeeld, werden door de Grieken *Stylieten*, door de Latynen, *Sancti Columnares*, dat is *Pylaar-Heiligen* geheeten; en, onder alle bygeloovige Zotheden, werd deeze in de hoogste agting gehouden; tot de Twaalfde Eeuw hieldt deeze Pylaar-heiligheid in 't Oosten aan (*).

Onder de *Roomsche Pelgrimmen* is eene soort, *Palmdraagers* geheeten, naar een Palmtak, dien zy in hunne hand hielden, en overal omdroegen. Zy hebben geen huis of woonplaats, maar trekken van de eene plaats na de andere; hun brood bedelende, tot dat zy den *Palm* verkrygen, gelyk zy het heeten, of eene volkomene overwinning over hunne Zonden, door den dood (†).

Veele der regelen van de Monnik-orden zyn zeer streng, STEVEN, een Edelman in *Auvergne*, die de *Orde der Grandmontainers* instelde, met verlof van Paus GREGORIUS DEN VII, verboodt zynen Kloosterlingen het gebruik van Vleesch, zelfs in ziekte, en verpligtte hun tot het waarneemen van een staatlyk en bestendig stilzwygen (§).

De *Heremiten* van *Luceola* in *Umbria* mogten geen vet altoos gebruiken in de bereiding hunner spyzen. Rauwe kruiden strekten hun tot voedzel, behalven op Zondag en Donderdag. Op andere dagen gebruikten zy niets dan Brood

(*) MOSHEIM, *Vol.* I. p. 391.
(†) *History of Popery*, *Vol.* I. p. 212.
(§) MOSHEIM, *Vol.* II. p. 308.

Brood en Water, ſteeds bezig met bidden en arbeiden. De geheele week zweegen zy; en op Zondag alleen mogten zy met elkander ſpreeken tuſſchen de Vesper en het Avondgebed: in hunne Cellen hadden zy geen dekzel aan voeten of beenen.

De Perſoonen, die, in de Kerklyke Geſchiedenis boven allen uitſteeken, van wegen hunne Lichaams-geſtrengheden en Godsdienst-oefeningen, waren DOMINICUS, een deezer *Heremiten*, en PETRUS DOMIANI, zyn Geestlyke Leidsman. Deeze DOMINICUS droeg veele jaaren lang, op zyn bloote lichaam, een rok van yzeren malien, dien hy nimmer uittrok dan om zich te geeſſelen. Zelden ging 'er een dag voorby, of hy zong twee Pſalters, ten zelfden tyde zich met beide de handen geeſſelende, en dit waren, egter, dagen van de meeste toegeeflykheid. Want, in de Vasten, en als hy boete voor anderen deedt, herhaalde hy ten minſten drie Pſalters op elken dag, onder een geſtadig geeſſelen; en dikwyls twee Pſalters, zonder eenige tuſſchenpoozing, zonder neder te zitten, of voor een oogenblik op te houden met zich te geeſſelen. —— PETRUS vroeg hem eens, of hy met zyn gemalieden rok kon knielen? Hy gaf ten antwoord, wanneer ik wel ben, doe ik honderd kniebuigingen om den vyftienden Pſalm, 't welk 'er duizend voor 't geheele Pſalmboek uitmaakt; op een anderen tyd verklaarde hy zynen Leermeester, dat hy het Pſalmboek acht maalen in één dag en nagt doorgeleezen hadt; en nog eens, zyn uitterſte best doende, hadt hy het tot twaalf keeren gebragt, en zo verre als de Pſalm die aanvangt *Beati Quorum*, of den Dertienden. Hy liet het by de honderdvyftig Pſalmen alleen niet berusten; maar voegde 'er de Liederen, de Lofzangen, de Geloofsbelydenis van ATHANASIUS en de Litanien, by, welke agter de oude Pſalmboeken gevonden worden. Zyn vasten en zyn gemalieden rok deeden zyn huid zo zwart als die van een Neger worden, daarenboven droeg hy vier yzeren ringen, twee aan zyne dyen, twee aan zyne beenen, waar hy vervolgens nog vier andere byvoegde, behalven den gemalieden rok hadt hy een dergelyken, om op te leggen ſlaapen. Niettegenſtaande deeze geſtrengheden; ſtierf hy, in hoogen ouderdom, op den 14 October des Jaars 1062, een dag door de Kerk van Rome te zyner eere gevierd (*). De Geſtrengheden van PETRUS DA-

(*) FLEURY, *Vol.* XIII. p. 99.

DAMIANI waren aan deeze gelyk, en men kan 'er, by denzelfden Geſchiedboeker, een verſlag van vinden.

In de Dertiende Eeuw ſtondt 'er in Italie een Aanhang op, onder den naam van *Geesſelaars*, die zich van daar over geheel *Europa* verſpreidde. Zy liepen in vermengde hoopen van beiderlei Sexen, van allerlei rang en ouderdom, op openbaare plaatzen en in wildernisſen, met geesſelkuigen in de handen, teisterende hunne naakte lichaamen met groote geſtrengheid; onder een eislyk geſchreeuw, met een verwilderd oog na den hemel ziende; zy deeden dit om genade voor zichzelven en anderen te verwerven: want zy beweerden, dat dit Geesſelen van dezelfde kragt was als de Doop en andere Sacramenten, en dat, door dit bedryf, de vergiffenis van alle Zonden by GOD te bekomen was, zelfs zonder de verdienſten van JESUS CHRISTUS. Dit volk verwierf de agting en eerbiedenis niet alleen des gemeenen volks; maar ook van de Overheden; doch toen er zig eindelyk oproerig en woedend graauw onder mengde, verviel de Aanhang in veragting (*).

De *Janſenisten* bragten hunne Strengheden zo verre, dat zy Menſchen, die, door onthouding en lichaamskwelling, een einde aan hun leeven maakten, Heilige *Slachtoffers der Boete* noemden, en verklaarden, dat zy *verſlonden waren door het Vuur des Godlyke liefde.* Door dit lyden, dagten zy den Toorn van GOD te verzoenen, zegeningen voor zichzelven, voor hunne vrienden, en de Kerk, te verwerven. De berugte Abbé DE PARIS deedt zichzelven een allerpynlykſten dood aan, door de onthouding van alle de zegeningen des leevens, om, naar zyn begrip, de regtvaardigheid van een vertoornd GOD te verzoenen (†).

Zo beroemd was het Godvrugtig Nonneklooster van *Port Royal des Champs*, dat eene menigte van Perſoonen toevloeide, om in de nabuurſchap van 't zelve hunne dagen te ſlyten, en de Zeden dier Nonnen na te volgen: en dit in een Tydperk zo laat als de Zeventiende Eeuw. Zy ſtelden zich voor, door ſtilzwygen, honger, dorst, bidden, lichaams arbeid, waaken en andere vrywillige bedryven van Zelfverloochening, de zondeſchuld uit te wisſchen, de beſmetting der Ziele te weeren, die ontſtondt uit natuurlyke Verdorvenheid of ſnoode Hebbelykheden. Veele Perſoo-

(*) FLEURY, *Vol.* XIII. p. 205.
(†) MOSHEIM, *Vol.* III. p. 95. 206.

ſoonen van aanzienlyken rang en middelen verkoozen deeze leevenswyze (§).

Dr. MIDDLETON gewaagt van een gebruik nog te *Rome* in zwang, 't welk even aanſtootelyk is van wegen deszelfs wreedheid en ongerymdheid. „ In een hunner Ommegangen in de Vasten, ſchryft hy, zag ik die belachlyke „ boetedoening der Geesſelaaren, die, met Geesſelzweepen „ in de handen, zichzelven onder het voorttrekken, op de „ naakte rug geesſelden, tot dat dezelve geheel met bloed „ bedekt was, op dezelfde wyze als de geestdryvende Priesters van BELLONA, of de *Syriſche* Godinne, en de Geloftendoeners aan ISIS van ouds deeden; een dwaas bedryf 't welk wy by de Ouden zo dikwyls aangetroffen en „ belacht hebben. ——— Maar, „ voegt hy 'er nevens ", „ zy hebben nog een ander bedryf van denzelfden aart, „ mede in de Vasten, 't geen, onder het denkbeeld van „ Boeté, eene nog ongerymder beſpotting is van *allen* Godsdienst: want, op zekeren Dag, 's Jaarlyks tot deeze tugtiging bepaald, verzamelen lieden van allerlei Staat, omtrent den avond, in een der Kerken, waar Geesſelzweepen, van koorden gevlogten, gereed zyn en toegereikt „ worden aan elk der inkomenden. Naa dat zy allen vergaderd zyn, en het verrigten van een korten Dienst, „ worden de lichten uitgedompt op het luiden van een klein „ klokje; alle de aanweezenden geesſelen daarop zichzelven „ bykans een uur lang: geduurende dien tyd is de Kerk, „ als 't ware, een Hel; men hoort niets dan het gekletter „ van geesſelzweepen en ketenen, gemengd met het getier „ der zelfplaageren. Op een tweede gelui van 't zelfde klokje, worden de kaarsſen weder ontſtooken en het gejammer „ heeft een einde (†).

(*) MOSHEIM *Vol.* IV. p. 382.
(†) MIDDLETON *Letters from Rome* p. 190 &c.

(*'t Vervolg en ſlot by de eerſte gelegenheid.*)

BE-

BELANGVOLLE WAARNEEMINGEN OVER DEN LEERREGEL TEN OPZIGTE VAN SPYS EN DRANK.

(*Ontleend uit* DR. FOTHERGILL'S *Medical Observations and Enquiries.*)

Men vindt eenige Lieden, die zulk een verteerkragt der Spyzen ſchynen te bezitten, dat zy, ten aanzien van de Hoeveelheid der Voedzels, zich niet behoeven te bekreunen: zy voelen geen hinder of van de Hoeveelheid der Spyzen door hun gebruikt, of van de verſchillendheid derzelven. Zy ſtaan van de rykst voorziene tafel, waar allerlei ſpyzen werden opgedischt, op, zonder eenig blykbaar ongemak; doch is over 't algemeen het geval niet: de meesten, van beiderlei Sexe, zyn op de eene of de andere wyze ongemaklyk, door zulk een onnatuurlyke overlaading. Hoe dikwyls hooren wy deezen klaagen over het ſlegt bekomen van dit of dat voedzel, daar, ondertuſſchen, hun ongemak misſchien veeleer ontſtaat uit de Hoeveelheid, dan uit de ſtrydigheid, van deeze of geene Spyze met hunne geſtelteniſſe.

De juiste middelmaat, welke de Maag onveranderlyk aanwyst ten opzigte van de Hoeveelheid, vordert aandagt, en een niet min ſtandvastig beſluit om 'er zich toe te bepaalen. Het *Hoeveel* moet door ieder Mensch voor zichzelven bepaald worden: en zy, die gelukkig genoeg zyn om op te houden met eeten op het eerſte gevoel van verzadiging, hebben een groote vordering gemaakt in de kunst om hun Eetlust in zulk een bedwang te houden, als in gezondheid een der zekerſte voorbehoedzels is tegen ziekten, en in dezelve een der beste hulpmiddelen tot herſtelling.

Hoe algemeen en verſleeten deeze Les ook moge weezen: dezelve kan niet te diep ingeprent worden: dewyl het verzuim van agt te geeven op de Hoeveelheid van Voedzel, geëvenredigd aan de behoefte van elke geſtelteniſſe, vroeger of laater de ernſtigſte gevolgen heeft. Ontſteekende Ziekten komen 'er uit voort by de ſterken; als mede de zodanige die gebooren worden uit volheid met ſcherpheid van vogten gepaard. By de zwakkere geſtellen, is dit verzuim de moeder eener talryk kroost van ongeſteldheden, die Ziel en Lichaam beide aandoen: men kan nauwlyks eene Ziekte noemen, of dezelve ontſtaat uit dit verzuim

zulm in den Eetregel, of wordt er door verflimmerd, tot dat ze, in't einde, door geene Geneesmiddelen, door Maatigheid zelve, niet te herſtellen is.

Lieden van eene zwakke geſteltenisſe hebben hier op des te naauwer toe te zien: dewyl zy dikwyls onderworpen zyn aan een valſchen Honger, die niet ontſtaat uit de eiſchen der gezondheid om voedzel; maar uit eene prikkeling der ſcherpe vogten in de maag, welke hun aanzet om meer en dikmaaler te eeten, dan de Natuur vordert. Waar uit ontſtaat, dat de zodanigen dikwyls meer voedzels neemen dan zy kunnen verteeren, en eer de ſpyzen verſlinden dan eeten: hier door groeijen hunne kwaalen aan, worteelen diep in, verydelen alle de poogingen van den Geneesheer, worden aanhoudend en onherſtelbaar. —— Komen de Lyders of Lyderesſen eens in 't ongelukkig denkbeeld, en dit bekruipt hun maar al te dikwils, dat een grooter Hoeveelheid van voedzel te hunner herſtellinge bevorderlyk zal weezen, dan is hun onheil volkloken. —— *Dit bygebragte* zyn geen harsſenſchimmen of denkbeeldige trekken in de Ziektekunde: ieder waarneemend Geneesheer is maar al te zeer van derzelver daadlyk beſtaan, door de ondervinding, overtuigd: en men kan ze niet te veel ophaalen, men kan 'er met niet te veel aandrang van ſpreeken; om den wil der zodanigen, die gevaar loopen om de ſlagtoffers te worden van Onoplettenheid of valſchen Eerlust.

Vroegtydige hebbelykheid van Zelfbewaaring is voor alle Menſchen een groote zege; zelfs zy, die, voor tegenwoordig, geen onmiddelyk ongemak gevoelen om tot de grootſte zatheid te eeten, zullen het hun belang vinden, gematigd te zyn.

De Landsgewoonten, ten opzigte van de Maaltyden, verſchillen. By ons heeft men het Ontbyt, het Middag en Avondmaal. Thans begint men, onder de Grooten, de Avondmaaltyden af te ſchaffen; en met rede laat men die uitgeſtrekte en overvloedige, welke by onze Voorouderen plaats hadden, agter wege: nogthans zyn 'er eenige geſtellen voor welke die nieuwe Mode geenzins heilzaam is. Twee gematigde Maaltyden, met eene voeglyke tusſchenruimte van tyd, zal men waarſchynlyk gemaklyker verteeren dan een vollen Maaltyd, en beter ſtrooken met de leevenspligten in verſcheiden betrekkingen. Eige waarneeming heeft my doen denken, dat Lieden, die zeggen wy eeten 's avonds niet, beter zouden doen met 's avonds te eeten, en niet op eenmaal de Natuur te belasten met een zwaare vragt.

Het

Het algemeen Morgen-Ontbyt beſtaat, van de Aanzienlykſten af tot de Geringſten toe, uit Thee, Coffy of Chocolade. Het algemeen Morgen-Ontbyt zeg ik, dewyl Hier veele uitzonderingen plaats hebben van Lieden, die, om deeze of geene reden, iets anders in de plaats deezer Dranken ſtellen.

By deeze Dranken voegt met Zuiker, Brood, met min of meer Boter. Dikwyls heeft men ons gevraagd, welk van die gemelde Dranken wy oordeelden gezondst te weezen? Misſchien zou het beste antwoord hier op zyn, 't geen Dr. MANDEVILLE gaf aan een der eerſte Graaven van MACCLESFIELD, by wien hy dikwils ten eeten zynde, meermaalen de vraag moest hooren: *Doctor, is dit gezond?* waar op hy vroeg „ſmaakt het uw Lordſchap"? —— Ja —— „Bekomt het uw Lordſchap wel?" —— Ja —— Wel dan is 't gezond!

Mogelyk is dit de beste onderrigting, welke wy kunnen geeven, mits wy den Vraager teffens kunnen hoeden voor het te *veel*. —— Veele onwraakbaare proeven uitgeweezen hebbende, dat Boter, in groote ruimte gebruikt, ſchaadt, is deeze by veelen minder gebruikt. Boter wordt door veelen zwaarverteerbaar gevonden, inzonderheid als ze gebrand, of gemolten is, en in ſaus. Eene middelbaare hoeveelheid van verſche Boter, zo weinig aan 't vuur blootgeſteld als mogelyk is, of liever koud met een ſneede Brood, komt my gezond voor, en zo zeer geſchikt, als eenig ander voedzel, om met andere Spyzen een zagt en ſchadeloos chyl te maaken.

Ten aanzien van Coffy en Thee mogen wy misſchien 't zelfde zeggen: de hette, de ſterkte, en de hoeveelheid doen die Dranken gezond of ongezond worden. Men vindt Volken die even zeer de Coffy, als andere de Thee, gebruiken: en onder geen van beiden ontmoeten wy kwaalen, die met reden kunnen toegeſchreeven worden aan deeze trekzels als gewoonen dranк gedronken.

De Chocolade ſchynt meer bedenkens te vorderen. Dezelve beſtaat, gelyk bekend is, uit de vrugt van een West-Indiſchen boom, met andere inmengzels tot een deeg gemaakt, en dient ten Ontbyt voor veelen. Ik geloof dat men niet ontdekt hebbe, dat zy, die dus de Chocolade als een gedeelte van hun dagelyks voedzel gebruiken, aan eenige byzondere kwaalen onderhevig zyn. De Chocolade mag derhalven aangemerkt worden als een gezond Ontbyt voor die er behagen in, en dezelve welbe-

ko-

komend, vinden. Dezelve is van een vetten aart, en over zulks moet men 'er weinig of geen Boter by neemen. Dronk men de Chocolade dunner dan men in 't algemeen doet, met een goed deel Melk daar in, dezelve zou ny beter ten algemeenen gebruike voorkomen dan zo als ze nu meest gedronken wordt.

By alle deeze Dranken, is de Zuiker by de meesten een noodwendig toevoegzel, en misschien hangt het zeer veel af van de Hoeveelheid deezer toevoegzels, of ze gezond dan ongezond moeten heeten. Niets is algemeener dan de Menschen, naa het Ontbyt, te hooren klaagen over de Zoode of het Zuur in de maag, welke zy toeschryven aan de Thee of anderen Drank. Die Vogten zelve hebben weinig of geen aandeel in het voortbrengen van dit Ongemak. Het ontstaat uit het Brood, de Boter of de Zuiker, en strekt ten bewyze, dat men van een, van meer, of van alle deeze, meer genomen heeft dan de Maag kan verteeren: en deeze omstandigheid behoort eene geduurige vermaaning te weezen tegen overmaat in Hoeveelheid, zelf van dingen, die op zichzelven onschadelyk gekeurd worden. ——— De Coffy maakt, misschien, hier eene uitzondering op het gezegde, dat de Dranken op zichzelven weinig of geen deel hebben in het voortbrengen van de Zoode. Coffy, met veel Zuiker, mist zelden die te veroorzaaken; en men zal wel doen met 'er zo weinig Zuiker by te gebruiken als mogelyk is.

De Uitwerkzels van een ongeschikt gedrag ten aanzien dier dingen, welke wy thans tot Ontbyt neemen, zyn van weinig gevolge, in vergelyking van dien, welke ontstaan van een welvoorziene tafel ten Middagmaaltyd. De overmaatigheden by het Ontbyt verschaffen slegts weinig stoffe tot verderf van ons gestel. Herhaalde Onmaatigheden, op den Middag, zyn van een ernstiger aart. Men heeft gedagt dat meer Lieden nadeel leden van sterk drinken dan van overtollig eeten. Myne waarneeming brengt my tot een ander besluit. Voor tegenwoordig gaat het sterk drinken by de Menschen van fatsoen niet in zwang; dit mag nog plaats by gemeener volk vinden; doch ten tyde dat het nog zeer in gebruik was, denk ik dat 'er meer last leden door buitenspoorig eeten dan door te veel zuipen. Doch dit daar laatende, zal ik eenige aanmerkingen, van het grootste aanbelang voor het Menschdom in 't algemeen, in 't midden brengen.

Hoewel ik denk, dat de Hoeveelheid van Voedzel de zaak

zaak is die meest in aanmerking komt, is nogthans de Hoedanigheid geen onverschillig stuk. Ik kan my zelven niet rekenen onder de sterkste gestellen; misschien daal ik beneden het punt van de middelbaar sterken. Ik vond het noodig voor my zelven zeer omzigtig te weezen, en te letten op de *Juvantia* en de *Lædentia*, zonder het, nogthans, ten regel te neemen, dat anderen moesten leeven, zo als ik voor my het geschiktst vondt. Een groot gedeelte van myn tyd heb ik gesleeten onder de zwakken en zieken; 't viel my gemaklyk, en 't was noodzaaklyk waar te neemen, welk eene soort van Eetregel en Gedrag geschiktst was voor de meesten. Uit deeze bron heb ik leering zoeken te putten, en ten dienste der zulken dienen de volgende aanmerkingen.

Indien wy het oog vestigen op de geschiedenis des Menschdoms, de verschillende deelen van den Aardbodem, voor zo verre dezelve ons bekend is, bewoonende, zullen wy bevinden, dat de onderscheide Volken zeer verschillende soorten van Voedzel nuttigen: en, nogthans, eene maate van gezondheid erlangen, die genoegzaam is om de levenspligten, in de landen door hun bewoond, te volbrengen. Een groot gedeelte der Oosterssche Wereld leeft van Ryst en Moeskruiden. In veele Landen bestaat men van Visch; anderen hebben een vermengd Voedzel uit het Dieren- en Planten- ryk. Eenigen drinken geene gegist hebbende Dranken; zommigen geene andere. Nogthans zyn zy allen, met elkander vergeleeken, gezond. De Maaker der Natuure heeft ons in diervoege gevormd, en de deelen tot de Spysverteering zo geschikt, dat wy ons allengskens kunnen gewennen aan allerlei soort van voedzel, — van Ryst, van Moeskruiden, van Dierlyk voedzel alleen of 't zelve met Kruiden gemengd leeven, zonder dat het ons nadeel toebrenge. Geene soort van Voedzel schaadt ons: wy zyn in staat om ons aan alles te gewennen; doch dit is het geval niet ten opzigte van de Hoeveelheid. De natuur kan, by trappen, gewend worden bykans ieder deel der scheppinge te verteeren, en tot voedzel te doen dienen; doch met de Hoeveelheid is het derwyze niet gelegen: te weinig, baart verval van kragten, te veel, verstopping met een rest van kwaalen.

Een der eerste Artykelen van Voedzel, waar over ik wil spreeken, is Brood: om dit behoorelyk te verteeren, als het in groote hoeveelheid gebruikt is, wordt een sterke maag vereischt. De Landman, de Arbeider, voelt 'er zich niet me-

de bezwaard; doch by veele anderen is dit het geval niet. In zwakke maagen is een groote portie Brood onverteerbaar. Het wordt zuur, veroorzaakt de Zoode, Spanningen van winden, en verhindert de kooking van alle andere Spyzen. Men hebbe dit niet toe te ſchryven aan eenig verondersteld bederf van 't Brood in de toebereiding, ik geloof geenzins dat dit zo verre gaat als veelen dugten; maar aan de eigene natuur van het Brood, 't geen ſterke maagen vordert om wel verteerd te worden; en, niet wel verteerd zynde, grypt hier ſtede, 't geen in zeer veele gevallen doorgaat, dat het verderf, van 't geen goed is in zichzelven, het allerſlimst wordt.

Ingevolge van dit beginzel heb ik, de zwakken en zieken in 't algemeen, getragt te overtuigen van de noodzaaklykheid om zeer bedagt en behoedzaam te weezen ten opzigte van deeze algemeene Leevensnoodwendigheid; nooit van dezelven zich geheel te onthouden, *doch met* maatigheid te gebruiken; het Brood aan te merken als een dier dingen, welke, ſpaarzaam genomen, noodzaaklyk en hoogst heilzaam zyn; doch anders oorzaak worden van veele Kwaalen, die wy weinig vermoeden, dat uit deeze bron opwellen.

Hier, in *Engeland*, maakt Dierlyk Voedzel van de eene of de andere ſoort het grootſte gedeelte onzer Spyze uit. Dat deeze ligter dan andere te verteeren vallen, weet een ieder. Ik hel, nogthans, over, tot het denkbeeld, dat 'er naauwlyks eenig gedeelte van Dierlyk Voedzel in gebruik is, of het zal ons, by tyd en wyle, wel bekomen, dat is zonder veel moeite verteerd worden, indien wy zo zorgvuldig waren ten opzigte van de Hoeveelheid als ſchroomagtig omtrent het ſoort; dat denkbeeld althans komt overeen met myne bevinding. Indien iemand zo veel eet van Ham, Spek en Pekelvleesch als hy zou mogen doen van Visch of Gevogelte, hy zal het gewaar worden, en door ſmertlyke ondervinding leeren.

Het Artykel der Puddings is, op een Engelſche tafel, een ſtuk van belang. Naa een overvloedigen maaltyd van Dierlyk Voedzel, dunken my lekker toebereide Puddings-Deſerten, of zelf Fruiten, een zeer onnatuurlyk en oneigen toevoegzel: boven al, indien de Puddings gebakken zyn: een weinig Boters, langen tyd aan de hitte van een oven bloot geſteld, wordt dikwyls de oorzaak van veel ongemaks.

Van de Moeskruiden moet ik een kort woord zeggen.

De

De algemeene regel is die te neemen, welke eene ieder bevindt, dat met zyne geſteltenisſe best ſtrooken. Alleen zal ik eene korte waarſchuwing, hier toe betrekkelyk, voordraagen. Zy, die oordeelen aan tafel zittende eenigzins agt te ſlaan op hunne Gezondheid, behooren zorg te draagen, dat de hoeveelheid van Brood, van Vleesch van Pudding, van Groente, ieder op zichzelven geen maaltyd uitmaake; even of eenige 'er alleen als een toegift bykomen; doch met in agt te neemen, dat de ſom van alle zamen genomen de behoorelyke maate niet te buiten gaa, of inbreuk maake op de eerſte aandoeningen van verzadiging.

Wat de Vrugten betreft, het is een allerſchadelykſte gewoonte dezelve te eeten, gelyk meest al gedaan wordt, naa wel geëeten te hebben. 'Er zyn Menſchen, die gelukkig genoeg ſchynen om 'er geen hinder van te gevoelen, hoe ruim zy hier ook toetasten; doch dat dit het geval der meesten niet is, zal veeler ervaarenis toeſtemmen. —— De Vrugten zyn ons zo wel ten nutte als ter verkwikking geſchonken: —— geſchonken om tot onze Gezondheid mede te werken, niet om dezelve te benadeelen. De Voormiddag ſchynt, tot derzelver nuttiging, de geſchiktſte tyd, wanneer men 'er den Maaltyd niet mede verkiest te doen; dit laatſte is de gewoonte onder veele Volken, en blykt zo wel het bevorderlykst tot de Gezondheid, als beſtaanbaarst met de Rede, te zyn.

Deeze gewoonte, en eene andere die in *Frankryk* plaats heeft, zag ik gaarne in *Engeland* ingevoerd, naamlyk om te drinken zo veel noodig is, of de trek vordert terwyl men aan tafel zit, en voorts de Vles geheel te laaten ſtaan. —— 't Zal niet oneigen weezen te deezer gelegenheid, myn gevoelen op te geeven omtrent de verſchillende Dranken.

Aan hoe minder gegist hebbende Dranken wy ons gewennen, hoe beter.

Men onthoude zich van Sterke Dranken, hoe zeer ook verlengd, zo veel mogelyk is.

Wel gebrouwd Bier, iemand goed bekomende, mag hy voor zyn Drank houden.

Doch als Water wel bekomt, heeft men daar aan den voorrang te geeven, en het beſtendig te drinken.

Wat de Wyn betreft, hier zal de Gewoonte het meest afdoen. Hoe minder buitenſpoorigheid in de Hoeveel-

heid, hoe bevorderlyker tot de Gezondheid en een lang Leeven.

Punch is by veelen de geliefde Drank —— indien niet te ſterk, zal ze voor zekere geſtellen gezond zyn.

't Geen wy gezegd hebben van den Eetregel in 't algemeen maakt ook den Drinkregel uit; 't is, doorgaans meer de Hoeveelheid dan de Hoedanigheid, welke kwaad doet: en men kan, bovenal in de vroegſte Tydperken des leevens, niet te ſchroomvallig weezen, om de eerſte verlokzels tot het najaagen van ſterke Dranken te ſchuwen.

Zints het invoeren van de Thee, is, behalven het Ontbyt, het Middag-en Avond-maal, de Theetafel eene ſoort van Leevensnoodwendigheid geworden. 't Zal, overzulks, hier paſſen iets te zeggen over het gebruik van Thee en Coffy naa het Middag-eeten. Uit verſcheide omſtandigheden mogen wy opmaaken, dat de ſpysverteering naa het Middagmaal eenige uuren aanhoudt. *Deeze werking* vordert meer of min arbeids en tyd, naar gelange van de maate der Hoeveelheid des gebruikten voedzels, en het vermogen der Spysverteering. Veel voedzel in een zwakke Maag vordert langer tyd, indien 't zelve in 't geheel verteerd werde, dan byaldien men minder genomen hadt.

Terwyl dat vermogen, 't geen wy Natuur noemen, deeze taak volbrengt, wordt 'er eene tweede aan toegevoegd, die, hoewel van eene ligte Hoedanigheid, de Hoeveelheid vermeerdert, en een bykomende laſt is; dewyl dit weder vereenigd moet worden met de chyl, die zich dan vormt. Voor ſterke Geſtellen moge dit eene beuzeling ſchynen, en zy voelen het niet, maar voor de zodanigen, die een eenigzins zwak Lichaam omdraagen, is het een ſtuk van eenig aanbelang.

Veelen denken, dat de Thee de Spysverteering bevordert, door de bygevoegde aanprikkeling der Hoeveelheid. De Thee moge de Maag en Ingewanden aanzetten om de verteerende Spyze raſſer te doen voortgaan, dan ze anderzins zou gedaan hebben, en ſchielyker dan de chyl geheel bewerkt is, —— zy moge misſchien helpen om de opſpanning en het voedzel te gelyk weg te neemen. Dit, althans, is myn denkbeeld daar over, en ik oordeel, deswegens, dat de Perſoonen, van welken ik laatst geſprooken heb, Thee of Coffy zeer gemaatigd behooren te drinken; dezelve, inzonderheid de Coffy, nooit zoet te maaken: en daar by, zo zelden als mogelyk is, te eeten. Want Koekjes, Zuikergebak, of Boter, in hoe gering een hoeveelheid ook, ver-

vertraagen eer de Spysverteering dan dat zy ze bevorderen. De eenige gepaste tyd van Thee, Coffy, of eenigen drank van dien aart veilig of met voordeel te drinken, is, terſtond naa den Middagmaaltyd, in ſtede van dan aan de vles te gaan. Dit is eene dier gewoonten, welke by ons misſchien met minder nadeels, dan veele andere, van onze Nabuuren zou kunnen overgenomen worden. Naademaal, van het wel voltrekken der Spysverteeringe, onze Gezondheid, Rust en 't vooruitzigt op een lang Leeven zo zeer afhangt, behooren wy, op het allerzorgvuldigst, alles te vermyden, 't geen eeniger maate kan ſtrekken om die te vertraagen of van ſtreek te brengen.

Ik heb reeds het Avondeeten den Zwakken aangepreezen; van oordeel zynde, dat de Natuur met gemak in twee keeren kan verrigten, 't geen op ééns in zekere maate belemmering zou veroorzaaken. Ik heb gelegenheid gehad om aan te merken, dat de Sterken niet geheel beveiligd zyn tegen de gevaarlyke uitwerkzelen van een te zeer opgevulde maag. Beroerten ontſtaan mogelyk meer uit deeze oorzaak dan uit alle andere zamengenomen. Menſchen, die geen ongemak gevoelen van tweemaal daags te eeten, of van een Maaltyd genoegzaam om de oogmerken van het bewaaren der Gezondheid op één maal te bereiken, dat zy zich daar aan houden. Welgeraadpleegde Ondervinding is zeker de veiligſte Leidsvrouw. ——— De Gewoonte, om het Avondeeten geheel naa te laaten, ſchynt, om eene en andere oorzaak, veld te winnen, en mag, in zeker opzigt, aangepreezen worden: want zy, die, by den Middagmaaltyd, maar weinig bedwangs over zichzelven hebben, doen veilig, met de verzoeking, om tenzelfde dage tweemaal te eeten, te ontwyken. Doch waar Maatigheid voorzit, en inzonderheid by Perſoonen, wier bedryf aandágt vordert, zal het plan, om de Maaltyden te verdeelen, beter gevolgd worden: bovenal wanneer de bezigheden de volkomene en onmiddelyke te werkſtelling van alle vermogens eiſchen.

Ik zal 'er, ten ſlot, alleen nog byvoegen, dat de Spys hoe minder in Hoeveelheid en hoe ligter in ſoort, best is. Veele zwakke geſtellen zullen 's avonds ligter vaste Spyzen, dan Pap, verdraagen kunnen. De menigte ſchaadt hun meer dan iets anders. Vleeschzoep, Haveren-gorten pap, geraſpt brood en Korenten in water gekookt, en dergelyke, liggen hun niet gemaklyk, zy verwekken ſpanning van winden, en benauwdheden.

NIEUWE WAARNEEMINGEN OVER EEN OUDE FABELAGTIGE VERTELLING, ALS WAAR VERMELD, DOOR SIMON PAULI, WEGENS EENE NOORWEEGSCHE PLANT, *Gramen Osſifragum Norwegicum Sim. Pauli*, GEHEETEN. *Door den Heer* GLEDITSCH. (*)

In de voorgaande Eeuw verhaalde SIMON PAULI, dat zekere Plant, in *Noorwegen*, zulk eene vreemde uitwerking hadt op het Hoornvee, dat deszelfs beenderen vermorzeld werden en braken, als zy daar van aten. PAULI was ligtgeloovig, en eenige Planten van dit Gras ontvangen hebbende, met eenige getuigenisſen, die deeze wonderbaare uitwerking verzekerden, gaf hy 'er den naam aan van *Gramen Osſifragum Norwegicum*; of *Noorweegsch Beenbreekend Gras*. Dan het bleek naderhand aan bekwaamer Plantkundigen, dat deeze Plant niet behoorde tot *de Gramina* of *Gras-Planten*. BARTHOLINUS noemde de Plant *Asphodelum paludoſum* of *Gramen Osſifragum innoxium* (†); en men bevondt, by verder onderzoek, dat die Plant tot de Leliën behoorde. ——— De Kruidkundigen namen, in 't algemeen, dit denkbeeld aan. LINNÆUS ſchikte, op een nauwkeuriger beſchouwing van Bloem en Vrugt, deeze Plant met zekere ſoorten van den *Asphodelus*: de *Phalangium* &c. onder de *Anthericums*: en de Heer GLEDITSCH beſchryft, (in de Memorie waar uit wy dit ontleenen) deeze Plant in 't breede, als mede de gronden, waar in dezelve groeit, en de Landen waar in ze voorkomt.

Laatstgemelde Heer, die zich in de Natuurlyke Historie eenen grooten naam verworven heeft, onderzocht vervolgens de vraag wegens de ſchadelyke uitwerking deezer Plant op het Hoornvee, welke daar aan den bynaam van *Oſifragum* gegeeven heeft, en bewyst, dat dezelve die *Beenbreekende* hoedanigheid niet hebbe, verkeerdlyk daar aan toegekend, en geeft 'er voorts dit berigt van. De eerſte uitſpruitzels, die zich zeer vroeg in de Lente vertoonen, in laage en moerasſige gronden, kunnen ongezond genoeg weezen, om het Vee mager, en zwak, te maa-

(*) *Nouveaux Memoires de l'Academie Royale des Sc. a Berlin.* 1781.

(†) *Act. Med. Danic.* Vol. II. Obſ. 130.

maaken, inzonderheid, wanneer gezonde weiden, die den Dieren het recht voedzel verſchaffen, agterlyk zyn in den groei. In zulk een geval kan het Ruggebeen, voor 't oog van onkundigen, zich als gebroken vertoonen. In dit vroege jaargetyde, heeft het Vee, in veele Noordlyke gedeelten van *Europa*, zeer groot gebrek aan voedzel: de Wintervoorraad is op, de uitſpruitzels der Lente komen traag te voorſchyn en zyn ſchaars, de honger dringt hun om alles in te ſlingeren, wat hun voorkomt. Zulks brengt verandering in der Dieren geſtel te wege; de deelen ter Spysverteering geſchikt verzwakken; de voedende ſappen bederven; en eene broosheid der Beenderen kan zomwylen het gevolg geweest zyn van dit natuurlyk bederf der Dierlyke Huishoudinge. 't Is zeker, dat in, of omtrent, het Jaar MDCCLXXX, eene Kwaal, vergezeld van eene breeking of ontbinding der Beenderen, zich onder het Hoornvee, jong en oud, vertoonde in het Keurvorſtendom *Brandenburg*; waar de Plant, aan welke dit zonderling vermogen word toegeſchreeven, niet groeit.

MEMORIE EN RAPORT, WEGENS DE VERRIGTINGEN VAN DEN VYZEL-MODDERMOLEN, GEINVENTEERD DOOR W. WRITS; VOLGENS DE LYSTEN VAN DEN STADS OPZIGTER EN MOLENBAAS: VAN DE MAAND MAY TOT DE MAAND OCTOBER Aº. 1784; GEDIEND HEBBENDE TOT BERICHT, AAN DE WEL EDELE GR. ACHTB. HEEREN BURGEMEESTEREN, EN THESAURIEREN, DER STAD AMSTERDAM.

De *Vyzel-moddermolen*, gemaakt volgens de Uitvinding van W. WRITS, heeft, in deezen Jaare 1784, op Order van haar Ed. Achtb. ten dienſte deezer Stad gewerkt in het Dok, tuſſchen de Eilanden Wittenburg en Oostenburg, alwaar dezelve thans nog werkzaam is. Te deezer plaatſe heeft gezegde Molen, van de Maand May tot de Maand October, en dus in den tyd van omtrent 6 Maanden, gemaalen en opgebragt, eene hoeveelheid van circa 5800 Schaften Modder; doch deeze kwantiteit is alleen opgehaald in 150 dagen, vermits de Molen den overigen tyd niet heeft gewerkt, zoo wegens de Zon- en Feestdagen, als die, op welke dezelve wegens het laage water heeft ſtil geleegen, zoo als blykt uit de Lysten van den Stads

Opzigter en Molenbaas, en waar van de Copyen ter viſie voorhanden zyn.

Uit deeze Lysten zal men tevens kunnen zien, dat de nieuwe *Vyzel-moddermolen*, met twee Paarden, in ſtaat is, om 80, 90, ja 100 Schaften Modder daags te kunnen opbrengen; mits dat 'er ſlegts zoo veel water is, dat de Modderſchouwen of Praamen kunnen vlotten, en dat de Loswallen genoegzaam en niet te ver afgeleegen zyn. Indien men nu bezeft, dat de grootſte Stads *Moddermolens*, op 60 Schaften Modder daags bepaald zyn, en deeze met vyf Paarden werken, dan zal men hier uit genoegzaam kunnen opmaaken, dat de nieuwe manier om Vaarwaters te verdiepen, en de Modder-ſtoffen op te haalen door middel van de *Vyzel* of *Schroef*, veel beter, ſpoediger en voordeeliger is, dan de oude wyze op welke men zulks door middel van den *Kettingmolen* verrigt. Doch om dit verſchil naaukeuriger te weeten, dan hebbe men ſlegts de volgende vergelyking te maaken, en (1 te overweegen het verſchil der grootte, (2 de ſterkte en (3 het getal der Paarden, te weeten: (1 De oude of gewoone Stads *Moddermolens* van de grootſte ſoort, die eigentlyk *Kettingmolens* zyn, hebben de langte van 80 en de breedte van 24 voeten. ——— De Nieuwe, of *Vyzel-Moddermolen*, heeft ſlegts de langte van 50, en de breedte van 16 voeten; gevolglyk is de Hefboom van den ouden Molen, aan welken de Paarden werken, 4 voeten langer dan die van de nieuwe Molen, en dus kan de eerſte ongelyk meerder kragt oeffenen dan de laatſte. (2 Is de oude, of *Kettingmolen*, zeer hegt en ſterk gemaakt, en kan derhalven een zeer grooten tegenſtand verduuren. ——— In tegendeel is de *Vyzelmolen* zeer ligt en rank gemaakt, om dat dezelve in den beginne ſlegts tot een Proef geſchikt was, en kan dus veel minder rampen wederſtaan dan de eerſte. ——— (3 Heeft de *Kettingmolen* 5 Paarden nodig tot zyne beweeging, die, wegens haar Conſtructie, zeer zwaar moeten werken, en ſomtyds moeten ophouden, om dat zy de nodige kragt niet kunnen fourneeren. ——— De *Vyzelmolen* heeft maar 2 Paarden nodig, welke een zeer langen tyd, en met het grootſte gemak, de werking der Machine kunnen doen verrigten. Het verſchil, derhalve, dat in deeze beide werktuigen plaats heeft, beſtaat dan voornamelyk hier in, te weeten; dat de *Vyzelmolen* 30 voeten korter en 8 voeten ſmalder is; dat zy een veel kleinder Hefboom, en 3 Paarden minder heeft; en boven dat ongelyk zwakker en ligter gemaakt is dan de oude

oude Stads *Moddermolen.* Hier uit zoude men gereedelyk beſluiten, dat deeze laatſte ongelyk meer zou verrigten dan de *Vyzelmolen*; doch het tegendeel zal men uit dit naauwkeurig Raport der Proeven, en dus door de uitkomst en ondervinding zelve, ontwaar worden; en derhalve blykt duidelyk, dat de nadeelige Conſtructie des eerſten, en de voordeelige ſamenſtelling des laatſten, welke reeds vooraf wiskunſtig betoogd is, nu door proeven en bewyzen volkomen is bevestigd. Dit zal men nog duidelyker zien, wanneer men ſlegts het 3de Artikel, te weeten het getal der Paarden van beide deeze Molens, alleen, in aanmerking neemt, zonder de andere voordeelen, van grootte en ſterkte, hier by te voegen, en dan zal de vergelyking en berekening dus uitkomen.

Ieder Stads *Moddermolen* is gecalculeerd op een zekere hoeveelheid ſpecie, die hy naar evenredigheid van zyne grootte, en van het getal van zyne Paarden, moet opbrengen, zoo als bekend is; deeze hoeveelheid is, voor de grootſte Molens, bepaald op 60 Schaften Modder, daags; en dewyl elke Molen van 5 Paarden voorzien is, zo maakt dit voor ieder Paard 12 Schaften per dag. ——— Nu heeft de *Vyzelmolen* maar 2 Paarden, en wanneer men deeze mede berekent op 12 Schaften, daags, voor ieder Paard, dan was dit 24 Schaften zamen: gevolglyk; wanneer de kleine *Vyzelmolen* 24 Schaften Modder daags opbragt, dan ſtond dezelve, naar evenredigheid van het getal der Paarden, gelyk met de grootſte Stads *Ketting-moddermolens.* Doch uit de Stads Lysten, en voor al van de Maand September laatstleden, blykt, dat dit kleine werktuig geen 24, maar 94 Schaften ſpecie daags heeft opgebragt, dat is in proportie 70 Schaften daags meerder, dan de grootſte der oude Molens doen. Hier uit kan men nu duidelyk beſeffen, van welk een vermogen deeze nieuwe Molen zoude weezen, indien zy even groot en even ſterk gemaakt was, en tevens met een zelfden langen Hefboom, en met het zelfde getal van Paarden konde werken als de oude Molens. Ten minſten is het wiskunſtig betoogbaar, dat één zodanige Molen, na behooren zamengeſteld, ongelyk meer in denzelfden tyd zoude uitvoeren en verrigten, dan twee van de grootſte gewoone *Kettingmolens.*

Het is waar, dat de Stads Molens, ſomtyds, meer dan 60 Schaften ſpecie daags opbrengen, en dat er werd overgemaalen wanneer de gelegenheid zulks toelaat; doch veelal gebeurt het ook, door de zwaare bewerking, dat zy vry min-

der dan dit getal opmaakt, en dat men de Paarden om die reden moet uitſpannen. Maar het is ook tevens waar, dat de *Vyzelmolen*, door zyne gemakkelyke bewerking, vry meer dan het bovengemelde getal, en ten minſten 120 à 150 Schaften of meer, daags zoude kunnen opbrengen; doch de weinige Loswallen; de verre afſtand van dezelve; het kleine getal Vaartuigen tot het tranſport der ſpecien nodig; maar inzonderheid het laage water; zyn alle beletſelen die de werking kunnen vertraagen: en het eerſte en laatſte is alleen oorzaak geweest, dat er met deeze Molen niet nog meer verrigt is, ſchoon men zig egter over zyne werkzaamheid niet behoeft te beklaagen.

Uit al dit bygebragte, zal men gereedelyk kunnen begrypen, van welk een groot Nut het algemeen gebruik der *Vyzelmolens*, voor deeze Stad en haare Scheepvaard, zoude zyn: doch dit zal men nog beter beſpeuren en zyne voordeelen nog duidelyker zien, wanneer men agt geeft op de volgende vergelyking, tuſſchen deeze twee verſchillende werktuigen. (1. De oude of *Kettingmolens* gaan door hunne zwaarte omtrent 3 voeten dieper dan den kleinen *Vyzelmolen*, en gevolglyk kan deeze laatſte werken, ter plaatſe daar weinig water is, en alwaar men de eerſte niet kan gebruiken. (2. De kleine *Vyzelmolen* kan door zeer laage, naauwe en ſmalle plaatſen, en dus door meest alle Sluizen en Bruggen paſſeeren, het welk de *Kettingmolen* niet kan doen. (3. Dewyl de Bak der *Vyzelmolen*, van onderen, omtrent 2 voeten breeder is, dan die van den *Kettingmolen*; zo kan de eerſte zo veel meerder Modderſtof bevatten, en de gronden zo veel meerder in de breedte afneemen dan de laatſte. (4. De *Vyzelmolen* kan de Modderſtoffen egaal, en gelyk, afneemen, om dat dezelve aan twee Kabels vast is, en om die reden lings en regts kan beweegen, dat de *Kettingmolen* niet kan doen, om dat deeze maar aan één Kabel vast is, en daar door altoos ribben en hoogten overlaat. (5. De *Vyzelmolen* kan niet alleen harde, vaſte, en ſtyve ſpecie, maar ook zeer dunne en ſlappe Modderſtoffen, ophaalen, welk laatſte de *Kettingmolen* niet kan doen, door de groote ruimte tuſſchen den Modderbak en de Kleppen, door welke de dunne ſlemp wederom te rug loopt. (6. De *Vyzelmolen* kan de ſpecie veel hooger uitſtorten dan de *Kettingmolen*, wyl zyne Stortbak wel 3 voeten hooger geplaatst is, en dus kunnen hier Vaartuigen met hooge boorden onder gelegt, en deeze met veel meer voordeel gebruikt worden dan de gewoone Schouwen, die in geen hol

hol water kunnen vaaren. (7. De Modderbak van den *Vyzelmolen* kan, door 1 a 2 Man, in den tyd van 2 Minuten geligt worden, waar toe in den *Kettingmolen* wel 6 of 8 Man, en somtyds wel een Uur tyds, vereischt werd. (8. De kleine *Vyzelmolen* heeft maar 2 Paarden nodig, dat is 3 Paarden minder dan de groote *Kettingmolen*. (9. De *Vyzelmolen* kan, door middel van zyn intapkokers en pompen, ryzen en daalen, en dus in diep en in ondiep water werken, waardoor haare helling altoos een zelfden hoek behoud, al het welke de oude Molen mede niet kan doen, wyl deeze altoos even diep in 't water ligt, en, om die reden, by groote diepte, een schuine of steile helling heeft, dat zeer nadeelig is. (10. Eindelyk kan de nieuwe *Vyzelmolen*, van de grootste soort, de gronden wel 8 a 10 voeten dieper afneemen dan de oude *Kettingmolen*, zonder dat zulks zyne werking merkelyk zal verzwaaren.

Uit deeze Vergelyking, zal men dan genoegzaam kunnen opmaaken, welke gewigtige voordeelen het gebruik deezer nieuwe inventie oplevert, in tegenoverstelling van het gebruik der oude of gewoone Stads *Ketting-moddermolens*, die men in deeze enkel tot een voorbeeld genoomen heeft, om dat dezelve tot hier toe alleenlyk in Stads dienst gebruikt zyn.

Wat nu de Wiskundige Demonstratie deezer Uitvinding betreft, deeze is uitvoerig betoogd, in de Verhandeling, welke door den Uitvinder, in de Vergadering van *de Maatschappy der Verdienſten*, is voorgeleezen, en welke Verhandeling, benevens de Afbeelding en Beschryving der Machine, mogelyk, eerlang het licht zal zien; derhalven zal men dit in deeze korte Memorie niet inlasſen, te meer, dewyl een iegelyk, van dit geraporteerde volkomen kan overtuigd worden, door de Beschouwing der Machine zelve, en van de uitwerkſelen door deeze te wege gebragt, ter plaatse waar zy thans nog werkzaam is.

Dit Bovenstaande, ter Elucidatie genoegzaam zynde, zoo dient wyders by deeze Memorie tot berigt, dat, door bovengemelde Aucteur, ook nog is uitgedagt, een Machine of Werktuig, welke tot zyne inventie der *Vyzelmolen* betrekkelyk is, en 't geen dient, om de Vaartuigen, of Schouwen, even zoo spoedig en gemakkelyk te losſen, en de Modderstoffen uit de Vaartuigen op het land te werken, als deeze nu door middel van de Molens hunnen last ontvangen: al het welke niet alleen tot preserveering der Loswallen zoude dienen, maar tevens voor de Stad van veel nut en voordeel zyn, vermits als dan, by gebrek van Man-

Manſchap, ſlegts 6 of 8 Schouwen of Praamen, en even zo veel Werkluiden, het zelve zouden kunnen verrigten als nu 20 dergelyke Vaartuigen doen; en welk een voordeel dit zoude toebrengen, kan een iegelyk ligt beſeffen. — Nu zoude men by dit alles nog kunnen voegen, de Copyen der Lysten, of dagelykſche Aantekeningen van den Stads Opzigter en Molenbaas, zoo als dezelve in ieder week zyn opgemaakt, van May tot October, met de ſpecifique opgaave, hoe veel dagen de Nieuwe *Vyzelmolen* in ieder week heeft gewerkt, en hoe veel Schaften ſpecie dezelven in den gezegden tyd, op ieder dag, heeft opgebragt; als ook, welk een hoeveelheid Modderſtoffen, in dien tyd, zyn gebeugeld, dat is met het baggernet opgehaald, alzo dit enkele reizen gebeurd is, ter plaatſe waar men den Molen niet konde brengen, of ter tyd als dezelve onklaar was, en het welk, hoe gering dit ook zy, van de bovengemelde hoeveelheid moet worden afgetrokken. Dan dewyl deeze origineele Notitien of Lysten, aan het Comptoir der Stads Modderwerken, *en de Copyen* daar van, by den Inventeur deezer Machine, berustende zyn, zo kunnen dezelve door alle, desbegeerende, aldaar worden nagezien; en derhalve agt men het onnodig, om zulks in deezen te inſereeren, dewyl het bovengezegde, genoeg ter overtuiging zal kunnen ſtrekken: doch dit niet voldoende zynde, zo kan een iegelyk, door de Beſchouwing van dit Werktuig en haare verrigtingen, ter plaatſe bovengemeld, zig nader informeeren, of zig vervoegen by die aanzienlyke en kundige Perſoonen, welke deeze Machine en haare werking, met hunne tegenwoordigheid en volkomen goedkeuring vereëerd hebben. En op wier ampel *Raport* door haar Ed. Gr. Mog. de Heeren Staaten van Holland en Weſtvriesland, aan den Uitvinder een gunſtig *Octroy* verleend is.

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN *de* Reſolution *en* Discovery, OM ONDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bl.* 603.)

Op den Negenden Augustus des Jaars MDCCLXXVII, ontdekte Capitein COOK het klein Eiland *Toobuai*, op Zui-

Zuider Breedte van 23°, 25′ en 210°, 37′ Ooster Lengte. Doch, dewyl de Inboorlingen, met hunne Canoes de Schepen naderende, niet konde bewoogen worden aan boord te komen, en de Capitein geene begeerte hadt, om daar te landen, zette hy zyne reize voort. ——— Op den twaalfden, zag hy *Maitea*, eene der *Societeit Eilanden*, en kort daarop *Otaheite*. Dit Eiland was, voorheen, tweemaalen bezogt door onzen grooten Zeeman, zo wel als door de Heeren WALLIS en DE BOUGAINVILLE. Dit Eiland uit voorgaande beſchryvingen reeds bekend zynde, zullen wy ons meest bepaalen tot de ontmoeting, die OMAI hadt onder zyne Landsgenooten; en tot eenige der opmerkenswaardigſte handelingen van Capitein COOK met de vriendelyke Inwoonderen.

Wanneer wy eerst naby het Eiland kwamen, ſchryft Capitein COOK, wenden verſcheide Canoes na ons toe, elk met twee of drie man. Maar, vermids het gemeene lieden waren, ſloeg OMAI geene byzondere aandagt op hun, en zy even min op hem. Zy ſcheenen zich niet te begrypen, dat hy een hunner Landsliedeñ was, ſchoon hy eenigen tyd met hun ſprak. Eindelyk verſcheen een Opperhoofd, dien ik voortyds gekend had, OOTEE geheeten, en OMAI's Schoonbroeder, die by geval aan deezen hoek des Eilands waren, met nog drie of vier Perſoonen, die allen OMAI, gekend hadden, eer hy by Capitein FURNEAUX aan boord ging, op ons Schip. Niets teders of treffends was 'er in deeze ontmoeting: in tegendeel, zy ſcheenen te wederzyden volſtrekt onverſchillig omtrent elkander, tot dat OMAI, zyn Schoonbroeder met zich in de Kajuit genomen hebbende, de kist opende, waar in hy zyne Roode Vederen hadt, en hem eenige van dezelve gaf. ——— Dit bekend geworden zynde, onder de overige zyner Landsgenooten op het dek, veranderde de gedaante der zaaken, te eenemaal, en OOTEE, die OMAI korts nauwlyks verwaardigde toe te ſpreeken, verzogt nu dat zy *Tayos* of *Vrienden* mogten weezen, en Naamen wisſelen. OMAI nam dit eerbetoon aan, en bekragtigde het van zyn kant met een geſchenk van Roode Vederen; en OOTEE zondt, by wyze van tegengeſchenk, na Strand om een Varken. ——— Het bleek, voor ieder onzer, ten klaarſten, dat het de Man niet, maar zyn Goed, was, 't geen zy beminden. Hadt OMAI zyn Schat van Roode Vederen niet getoond, welke op dit Eiland in de hoogſte waarde gehouden worden, ik twyfel zeer of zy hem wel één Cocusnoot zouden gegeeven heb-

hebben. Dusdanig was OMAI 's eerſte ontmoeting onder zyne Landgenooten. ——— Ik beken, dat ik nooit eene andere verwagt hadt; doch ik bleef nog hoopen, dat de ruime en aanzienlyke voorraad van goederen, met welke de milddaadigheid van OMAI's Vrienden in *Engeland* hem ryklyk begiftigd hadt, het middel zou weezen om hem een groot Man te maaken, geagt en gevierd door de voornaamſte Perſoonen in de geheele uitgeſtrektheid der Societeit Eilanden. Zulks zou ook, ongetwyfeld, het gevolg geweest zyn, hadt hy zich met eenige maate van voorzigtigheid gedraagen. Doch, in ſtede hier van, het ſmert my het te moeten zeggen, ſloeg hy te weinig agts op de herhaalde raadgeevingen zyner welwenſcheren, en liet zich bedotten door elken loozen knaap.

Het gewigtig nieuws der Roode Vederen aan boord onzer Schepen, door OMAI's Vrienden aan land gebragt zynde: was de dageraad 's anderen daags niet *aan de kim*, of wy vonden ons omringel door eene menigte van Canoes, opgepropt met volk; Varkens en Vrugten ter markt brengende. In 't eerst kon men voor eene hoeveelheid Vederen, niet meerder dan men van een *Mees* zou kunnen plukken, een Varken koopen van veertig of vyftig Ponden. Maar, dewyl bykans een ieder aan 's Scheepsboord eenigen voorraad hadt van deeze kostbaare koopmanſchap, daalde de waarde, vóór den avond, zeer; doch het bleef aan onze zyde goede Koophandel; en de Roode Vederen behielden hunne meerdere waardye boven alle andere waaren. Eenigen der Inboorelingen wilden geen Varken afſtaan, of zy moesten 'er een Byl voor krygen; doch Spykers, Koraalen en andere ſnuisterijen, die, op onze voorige Tochten, op dit Eiland zo veel en ſterk gezogt werden, wilde men thans niet aanzien.

Capitein COOK ankerde den Dertienden 's morgens in een Baay *Oheitepeha* geheeten. Kort daar op kwam OMAI's Zuster aan boord om hem te bezoeken. De Capitein hadt het genoegen op te merken, dat, tot beider eer, hunne ontmoeting gepaard ging met uitdrukkingen van de tederſte toegenegenheid. Naa dit aandoenlyk tooneel, gingen de OMAI en de Capitein aan land. Hier werd de aandagt des eerstgemelden welhaast getrokken door eene oude Vrouwe, de Zuster zyner Moeder, zy lag terſtond aan zyne voeten, welke zy ryklyk beſproeide met vreugde traanen. De Capitein liet hem by de oude Vrouw, omringd door een menigte volks, om een Huis en Kruis, door de *Spanjaarden* op-

opgerigt, te gaan bezigtigen. By zyne wederkomst vondt hy OMAI ſpreekende, in eene groote vergadering, en het was, niet zonder moeite, dat men hem met den Capitein aan boord wilde laaten gaan.

De Inboorelingen berigtten Capitein COOK, dat, ſints zyn laatst bezoek, in den Jaare MDCCLXXIV, twee *Spaanſche* Schepen van *Lima*, twee maalen, in *Oheitepeha Baay* geweest waren. Zy hadden eenige Zwynen, Honden, Geiten, een Stier en een Ram daar gelaaten. Toen zy 'er de eerſte keer kwamen, bouwden zy een Huis, en lieten vier Man agter, vier der Inboorelingen mede neemende. Binnen omtrent tien Maanden kwamen dezelfde Schepen weder, twee der Eilanderen te rug brengende, de andere twee waren te *Lima* geſtorven. Naa een kort verblyf, namen zy hunne eigene Landsgenooten mede, doch lieten het Huis blyven. 't Zelve ſtondt niet verre van 't ſtrand. De binten en planken, waar uit het was zamengeſteld, bleeken, by voorraad, gereed gemaakt te zyn, om by gelegenheid zamen te voegen: dewyl ze alle gemerkt, en met getallen onderſcheiden waren. Het was verdeeld in twee kleine vertrekken; in 't agterſte was een tafel, en bedſtede, eenige oude hoeden en andere dingen van geene waarde; voor welke de Ingezetenen zeer zorgvuldig ſcheenen, gelyk ook voor het Huis zelve, 't welk geen ongemak van het weer geleden hadt, 'er was een ſchutdekzel over heen getimmerd. 'Er waren luiken aan alle kanten, die tot lugt- en lichtgaten dienden; doch ook ingerigt ſcheenen, om 'er, des noods, uit te kunnen ſchieten met klein geweer. ——— Op eenigen afſtand van het Huis, ſtond een houten Kruis, op een dwarsbalk van 't zelve waren deeze letter geſneeden.

CHRISTUS VINCIT.

Op de Kruispaal ſtondt,

CAROLUS III Imperat. MDCCLXXIV.

Op de tegenzyde liet Capitein COOK zetten, ten einde de gedagtenis van het vroegere bezoek der *Engelſchen* te bewaaren,

GEORGIUS TERTIUS REX,
ANNIS MDCCLXVII.
MDCCLXIX, MDCCLXXIII, MDCCLXXIV & MDCCLXXVII.

Aan

Aan den voet van dit Kruis, was de Begraafplaats van den Bevelhebber der twee Schepen, die ſtierf toen zy de eerſte keer in de Baay lagen. De *Spanjaarden* ſcheenen, ten tyde huns verblyfs, zich zeer veel moeite gegeeven te hebben, om zich by de Inwoonders bemind te maaken, die, by alle voorkomende gelegenheden, met de ſterkſte betuigingen van agting en eerbied van hun ſpraken. De eerstgemelden ſlaagden, egter, niet in hunne poogingen om de *Engelſchen* in de volſlaagendſte wanagting te brengen. Een der vier Perſoonen door hun agter gelaaten, door de Inboorelingen MATEEMA geheeten, ſtelde zich zeer gemeenzaam aan. Hy deedt ongemeen veel moeite, om hunne taal te leeren, ten einde hy in ſtaat mogt weezen om hunne gemoederen met de verheevenſte denkbeelden van de grootheid der *Spanjaarden* te vervullen, en hun laag van de *Engelſchen* te doen denken. Hy was zelf zo verre gegaan van hun te verzekeren, *dat wy niet* langer beſtonden als een onafhanglyk Volk, dat *Pretane* niet meer was dan een klein Eiland, 't geen zy (*Spanjaarden*) geheel te ondergebragt hadden; en dat, wat Capitein COOK betrof, zy hem op Zee ontmoet, en met eenige weinige ſchooten in den grond geboord hadden, zo dat hy met alle leevende Zielen, op zynen bodem, in de diepte verzonken waren. Dit alles, en veele andere valschheden, zogten de *Spanjaarden* dit Volk op de mouw te ſpelden. Doch, indien *Spanje*, met deeze tochten geen ander oogmerk hadt dan om de *Engelſchen* te lasteren, mogten zy liever hunne Schepen hebben t'huis gehouden: want Capitein COOK's wederkomst op dit Eiland, (welke diensvolgens geheel onverwagt was,) werd aangemerkt als eene volſlaagene wederlegging van alles wat MATEEMA gezegd hadt.

WAHEIADOA (*), de Vorst van *Tiaraboo*, (dus werd dit gedeelte des Eilands geheeten,) was afweezig. Doch kor-

(*) Dit was dezelfde Perſoon niet, ſchoon hy denzelfden naam voerde, met het Opperhoofd door COOK hier, op zyn laatstvoorgaanden Tocht, gezien; doch diens Broeder, een Jongeling omtrent tien Jaaren oud, die den ouden WAHEIADOA na diens ſterven was opgevolgd, nu bykans twintig Maanden geleden, en thans onder de Voogdyſchap ſtondt, van een Hoofd ETORE geheeten. De beroemde Koningin OBERRA was overleeden.

korten tyd daar naa zondt hy een Boode om zyne aankomst bekend te maaken, en te verzoeken, dat de Capitein een bezoek by hem aan ſtrand zou afleggen. OMAI en de Capitein maakten zich gereed om hem ſtaatlyk te begroeten. Te deezer gelegenheid kleedde OMAI zich, met behulp van eenigen zyner vrienden, niet op de *Engelſche* wyze, noch naar die van *Otaheite*, noch naar die van *Tongataboo*, noch naar die van eenig land op den geheelen aardbodem: maar met het vreemdſte mengzel van alles wat hy bezat. —— By deeze ontmoeting viel niets opmerkenswaardigs voor, dan het berigt, 't geen Capitein COOK ontving, dat de *Spanjaarden*, toen zy dit Eiland bezogten, begeerd hadden, dat de Hoofden des Volks hem niet zouden toelaaten in de Baai van *Oheitepeha* te komen, indien hy mogt wederkeeren; want dat het Eiland hun toebehoorde. Doch de Perſoon, zegt Capitein COOK, die my dit berigt gaf, verzekerde my dat zy zo verre waren van aan dien eisch het oor te leenen, dat hy thans gelast was het Landſchap *Tiaraboo*, met alles wat 'er in was, aan my, op 't ſtaatlykst, over te geeven: dit wyst duidelyk uit, dat deeze Lieden geen vreemdelingen zyn in de ſtaatkunde, om zich naar de tegenwoordige omſtandigheden te ſchikken. In 't einde werd de jonge Vorst, door zyn Oppaſers onderrigt, my te naderen en my te omhelzen: ter bevestiging van ons Vriendſchaps. verdrag wisſelden wy onze Naamen. Naa het verrigten deezer plegtigheid, vergezelden hy en zyne Vrienden my na boord om het middagmaal te houden.

OMAI hadt een *Maro* gereed gemaakt, beſtaande uit roode en geele vederen, geſchikt voor OTOO, den Koning van het geheele Eiland; en, in aanmerking genomen zynde waar wy ons bevonden, was het een geſchenk van zeer groote waardye. Ik bragt in 't midden, alles wat ik kon, om hem te overtuigen, de *Maro* nu niet over te geeven; doch aan boord te houden tot zich de gelegenheid aanboodt, om dezelve OTOO in eigen handen te ſtellen. Maar hy hadt al te goed een denkbeeld van de eerlykheid en trouwe zyner Landsgenooten om myn raad te volgen. Niets kon hem te rug houden om dit dierbaar kunſtſtuk aan land te brengen, en het aan WAHEIADOOA over te leveren, om door hem aan OTOO overgereikt te worden, ten einde men het by de Koninglyke *Maro* mogt voegen. Hy dagt, door deeze handelwyze, beide de Hoofden aan zich te verpligten: terwyl hy den één, wiens

gunst voor hem van het hoogſte belang was, verloor, zonder eenige belooning van den ander te ontvangen: 't Geen ik voorzien had gebeurde: want WAHEIADOOA hieldt de *Maro* voor zich, en zondt aan OTOO een zeer klein hoopje vederen: niet het twintigſte gedeelte van het geſchenk.

Op den vier- en twintigſten Augustus verliet Capitein COOK de Baai van *Oheitepeha*, en ankerde 's avonds in de *Matavai-Baai*, op een ander gedeelte van het Eiland, waar hy zyn voornaamſte voorraad dagt in te neemen. Hier hadden hy en OMAI eene zamenkomst, op 't ſtrand, met OTOO, den Koning van 't geheele Eiland. OMAI hadt zich, verhaalt COOK, tot deeze plegtigheid voorbereid, met zyn beste gewaad aan te trekken, en ſtelde zich zeer eerbiedig en nederig aan. Desniettegenſtaande werd 'er weinig agt op hem geſlaagen. Nyd hadt, misſchien, eenig deel in het veroorzaaken van deeze koele ontmoeting. Hy deedt den Koning een geſchenk van een groot bos Roode Vederen, en eenige ellens goud-laken; ik gaf hem een ſtuk fyn linnen, een hoed met een gouden rand, eenige werktuigen; en, 't geen meerder waardig was dan alle de andere geſchenken, eene menigte van Roode Vederen, en één der Mutzen, welke men op de *Friendly Eilanden* draagt.

Naa dat de drukte deezes bezoeks voorby was, vergezelde de Koning, met de geheele Koninglyke Familie, my na boord, gevolgd door verſcheide Canoes, gelaaden met allerlei ſoort van leevensmiddelen, in eene zo groote menigte, dat het Volk van beide de Schepen 'er voor een week genoeg aan zou gehad hebben. Elk van de Familie eigende 'er zich een gedeelte van toe, of gaf zulks voor; zo dat ik van ieder hunner een geſchenk ontvangen hadt, en ieder ook afzonderlyk een geſchenk van my verwagtte; dit was blykbaar het oogmerk. Kort daar op kwam 's Konings Moeder, die zich by de eerſte zamenkomst niet bevondt, aan boord, medebrengende een menigte van ververſching, enz., welke zy tuſſchen my en OMAI verdeelde. Want, ſchoon zyne Landsgenooten, in den beginne, weinig agt op hem ſloegen, waren zy van zyn rykdom niet overtuigd, of zy zogten zyne vriendſchap te winnen. Ik kweekte dit zo veel aan als my mogelyk was; want ik had voor, hem by OTOO te laaten blyven, en aan dien te verbinden. Dewyl myn toeleg was alle myne Beesten, uit *Europa* mede gevoerd, op dit Eiland te laaten,

oordeelde ik dat hy in ſtaat zou weezen zyne Landgenoo-ten eenige onderrigting te geeven, hoe zy behandeld moes-ten worden, en welk een gebruik men 'er van kon maaken: Daarenboven wist en zag ik duidelyk, dat hy, hoe verder van het Eiland zyner geboorte verwyderd, des te meer eer-betoonings zou ontvangen. Maar, ongelukkig, verwierp de arme OMAI myn raad, en gedroeg zich zo onvoorzigtig, dat hy welhaast de vriendſchap van OTOO verloor, en van elk aanzienlyk man op *Otaheite*. Hy verkeerde met geene anderen dan zwervers en vreemdelingen, die alleen ten oogmerk hadden hem te berooven. En, indien ik 'er niet tuſſchen beide was gekomen, zouden zy hem niets gelaaten hebben, dat medeneemenswaardig was. Dit haalde hem hoodwendig het ongenoegen op den hals van de voornaam-ſte Hoofden, die bevonden, dat zy van niemand op het Schip zulke kostbaare geſchenken konden ontvangen, als OMAI weg gaf, aan het geringſte Volk, zyne gemeenzaame makkers.

Vervolgens deedt Capitein COOK het Gevogelte, 't welk hy op dit Eiland wilde planten, aan land brengen; 't be-ſtondt uit een Paauw en Paauwin, een Kalkoenſche Haan en Hen, drie Ganzen met één Gent, vier Eenden met één Woord. Deeze alle liet hy te *Oparre*, in 't bezit van OTOO; de Ganzen en Eenden begonnen te broeden, eer hy vertrok. Te *Oparre* vondt hy een Gent, welke de Inwoonders verklaarden dezelfde te zyn, die Capitein WAL-LIS, tien jaaren geleden, aan OBERREA gegeeven hadt; ver-ſcheide Geiten, en een *Spaanſchen Stier*, deeze laatſte zou hun van geen dienst hebben kunnen weezen, indien Capi-tein COOK niet gekomen was, dewyl de *Spanjaarden* geen Koeijen aan land gelaaten hadden; waarſchynlyk waren deezen, op den overtocht van *Lima*, geſtorven: COOK gaf drie Koeijen by deezen Stier; den Stier, dien hy zelve hadt mede genomen, met den Hengst en Merrie en de Schaa-pen, zette hy te *Matavai* aan land. Hy plantte desgelyks, op eene afgeperkt ſtuk lands, eenige Planten; doch dagt dat de Inwoonders na de overige derzelven zouden omzien. Eenige Meloenen, Aardappelen, en twee Pynappel-planten gaven, eer hy deeze plaats verliet, goede hoop van te zul-len ſlaagen. Hy plantte 'er desgelyks eenige boomen, me-degebragt van de *Friendly Eilanden*. Deeze, dagt hy, zou-den niet misſen daar wel voort te willen, zo derzelver groei niet belet wierd, door dezelfde te voorbaarige nieuwsgie-righeid, die den Wyngaard, door de *Spanjaarden*, te

Oheitepeha geplant, deedt uitrukken. Een aantal Inboorelingen kwam zamen, om de eerſte vrugt te proeven: doch dewyl de Druiven nog zuur waren, hielden zy dezelve weinig beter dan vergif, en beſlooten, eenpaarig, den Wynſtok uit te rooijen, en onder hunne voeten te vertrappen. OMAI vondt dien, by toeval, in zulk een ſtaat, en was zeer verheugd over die ontdekking: want hy vertrouwde, dat hy, Druiven hebbende, gemaklyk Wyn zou kunnen maaken. Hy ſneedt verſcheide ranken af om ze met zich te neemen, en het overſchot werd weder in den grond gezet. Misſchien zullen zy, door OMAI's onderrigtingen wyzer geworden, de Druiven nu tot volle rypheid laaten groeijen, en 'er geen zo verhaast vonnis over ſtryken.

Te *Matavai* vernieuwde Capitein COOK zyne verkeering met alle zyne oude Vrienden. Een der Inwoonderen, die de *Spanjaarden* met zich na *Lima* gevoerd *hadden*, *gaf* hem een bezoek. Schoon hy, in zyn uiterlyk voorkomen, niet verſchilde van zyne Landgenooten, hadt hy eenige *Spaanſche* woorden onthouden. Meest hadt hy het woord *Si Sennor* in den mond; en als een Vreemdeling by hem gebragt wierd, ſtondt hy altoos op, en begroette deezen zo goed als hy kon op de wyze der *Europeaanen*. Wy vonden hier ook, ſchryft Capitein COOK, den Jongman, dien wy ODIDEE noemden; doch wiens rechte naam HEETEHEETE was. Ik had hem van *Ulietea*, in 't Jaar MDCCLXXIII, mede genomen, en, naa een zeetocht van zeven maanden, in den Jaare MDCCLXXIV, weder te rug gebragt. Hy hadt zo veel van zyne verkeering onder ons overgehouden, als zyn Landgenoot van de zyne te *Lima*, het *Yes Sir*, of *if you pleaſe Sir*, herhaalde hy zo dikwyls als de ander *Si Sennor*. — HEETEHEETE, is een Inbooreling van *Bolabola*, en was op *Otaheite*, omtrent drie maanden geleden, gekomen, met geen ander oogmerk, zo veel wy konden verneemen, dan om zyne nieuwsgierigheid, of, misſchien, eenige anderen geliefden lust te voldoen, 't geen wel meer de eenige oogmerken zyn van reizende Heeren. Het bleek dat hy de Gebruiken en de Kleeding zyner Landsgenooten boven de onze ſtelde. Want, ſchoon ik hem eenige kleederen gaf, die onze Admiraliteit hem toegeſchikt hadt, (by welke ik een kist met gereedſchappen, en eenige andere dingen, als een geſchenk van my, voegde,) weigerde hy, naa 't verloop van weinig dagen, dezelve aan te trekken. Dit voorbeeld, en dat des

Mans

Mans die te *Lima* geweest was, kan bygebragt worden als een bewys van de ſterke gehegtheid, den Mensch natuurlyk eigen, om weder te keeren tot hebbelykheden, in een vroegen leeftyd aangenomen, en allen, by toeval, afgebrooken. Mogelyk mogen wy hier uit afleiden, dat OMAI, die bykans alle Engelſche Zeden aangenomen heeft, binnen kort, naa dat wy hem verlaaten hebben, gelyk ODIDEE, en de Reiziger na *Lima*, de kleeding zyner Landsgenooten weder boven de *Engelſche* zal ſtellen.

Terwyl Capitein COOK zich te *Matavai* onthieldt, kreeg men kundſchap, dat *Eimeo*, een nabuurig Eiland, wederſpannig geworden was. Alle de Volkshoofden vergaderden terſtond, en Capitein COOK werd in de Raadsvergadering toegelaaten, welke hy vondt dat in begrippen verſchilde. Het geſchil werd een geruimen tyd vry geregeld voortgezet, niet meer dan één teffens ſprak. — In 't einde werden zy vry luidrugtig; en hy verwagtte dat het een *Poolſche Rykſdag* zou geworden zyn. Doch de twistende Grooten bedaarden even ſchielyk als zy ontſtooken waren, en de goede orde greep ras ſtand. De Party voor den Oorlog kreeg de meerderheid; en vervoegde zich by Capitein COOK, met verzoek dat hy hun wilde byſtaan. Hy betuigde, dat hy, niet ten vollen onderrigt van de natuur huns geſchils, en geen de minſte belediging ooit van het Volk van *Eimeo* ontvangen hebbende, geen vryheid vondt tot eenige vyandlykheden tegen 't zelve zich te verbinden. Met deeze verklaaring ſcheenen zy in 't eerst te vrede; ſchoon zy hem vervolgens op dit ſtuk dikwyls lastig vielen. By dit voorval hadt Capitein COOK, onder andere toebereidzelen tot het aanvangen der vyandlykheden, gelegenheid om tegenwoordig te zyn by een Menſchenoffer: hy woonde 't zelve by, niet door enkele nieuwsgierigheid gedreeven; maar, om als ooggetuigen de zekerheid van een betwist ſtuk uit te maaken. De beſchryving van deeze ſchriklyke plegtigheid doet de hairen te berge ryzen. Wy zullen ons tot het overſchryven niet inlaaten; maar ons bepaalen tot de opgave der bedenkingen, welke Capitein COOK maakt by dit droevig bewys van Bygeloof en Wreedheid.

Het ſlachtoffer was zonder eenige pyniging ter dood gebragt, door in 't heimlyk met een ſteen op 't hoofd te ſlaan. Naa allen gedaan onderzoek, heb ik niet kunnen ontdekken, dat dit ſlachtoffer gekoozen was, uit hoofde van eenig byzonder misdryf, door deezen Man bedreeven, 't welk den dood verdiende. Vast gaat het, nogthans, dat zy

doorgaans zulke ſtraffchuldigen tot hunne offeranden kiezen, of ze anders neemen uit de heffe des Volks, en bovenal zulke knaapen, die, van plaats tot plaats, van eiland tot eiland, zwerven, zonder eenig vast verblyf, of eenig kennelyk beroep ter kostwinninge waar te neemen; Lieden van welk eenen ſtempel op deeze Eilanden niet weinig gevonden worden.

't Is zeer te bejammeren, dat eene Gewoonte, zo ſchriklyk in haare eigen natuure, en zo ſtrydig met het onſchendbaar regt van Zelfsbehoud, waar mede een ieder gebooren wordt, nog ſtand houdt; en, (zo groot is de kragt des Bygeloofs, om, ſtrydig met de eerſte beginzelen der Menſchlykheid, te handelen!) ſtand houdt onder een Volk, in veele andere opzigten, der woestheid van het wilde leeven onttoogen. Ja, 't geen nog erger is, het is zeer waarſchynlyk, dat deeze bloedige Eerdienst heerscht op alle Eilanden van den *Stillen Oceaan*. De gelykvormigheid van Gewoonten en Taal, welke wy op onze *reizen hebben* kunnen ontdekken, tuſſchen de verst van elkander verwyderde deezer Eilanden, geeft allen grond om te denken, dat eenige hunner aangelegenſte ſtukken van Godsdienſtige Inſtelling overeenkomen. In de daad, wy kreegen het geloofwaardigst berigt, dat men op de *Friendly Eilanden* Menſchenoffers ſlacht. Toen ik de *Natche* op *Tongataboo* beſchreef, heb ik gemeld, hoe op dat Feest, gelyk men ons verhaalde, een offer van tien Menſchen volgde. Dit kan ons een denkbeeld geeven van de uitgeſtrektheid deezer Godsdienſtige ſlachting op dat Eiland. En, ſchoon wy veronderſtelden, dat te *Otaheite* nooit meer dan één Perſoon te gelyk, by elke gelegenheid, geſlacht wordt, is het meer dan waarſchynlyk, dat deeze gelegenheden zo veelvuldig voorkomen, dat ze eene vry groote ſlachting onder de Inwoonders aanrigten: want ik telde niet minder dan negenen veertig Bekkeneelen van voorheen opgeofferde Menſchen, voor de *Morai* liggende, by welke wy het vyftigſte zagen voegen. En dewyl geen deezer Bekkeneelen nog eenige aanmerkelyke verandering door het weer ondergaan hadt, mogten wy daar uit opmaaken, dat 'er geen geruime tyd verſtreeken was, zints, ten minſten dit aantal van elendigen, voor dit bloedig altaar geſlagt werd.

Deeze gewoonte, ſchoon geene bedenking, hoe genaamd, de verfoeilykheid daarvan konne wegneemen, zou min naadeelig kunnen gekeurd worden, indien dezelve, eenigermaate, diende tot ontzag voor de Godheid in te boezemen,

of

of eerbied voor den Godsdienst in de gemoederen der menigte te verwekken. Maar dit is zo verre van het geval te weezen, dat, schoon eene groote menigte Volks, te deezer gelegenheid, by de *Morai* vergaderd was, dezelve geen de minste eerbied betoonde voor 't geen 'er verrigt of gesprooken werd, geduurende het volvoeren deezer plegtigheden. ——— Omai aankomende, naa dat ze reeds begonnen waren, voegden zich veelen der aanschouweren rondsom hem, en hielden het overige van den tyd zich onledig met hem eenige zyner lotgevallen te doen verhaalen, na welke zy met de ingespannendste aandagt luisterden, geen agt altoos slaande op de staatlyke verrigtingen des Offeraars. In de daad, de Priesters zelve, uitgenomen de één, die de gebeden uitstortte, betoonden, 't zy door dien zy gewoon waren aan zulke voorwerpen, 't zy ze wantrouwden aan de kragt hunner verrigtingen, weinig van die staatlykheid, welke noodig is, om aan Godsdienstige verrigtingen het behoorelyk gewigt by te zetten. Hunne kleeding was geene andere dan de gewoone; zy praatten zonder eenigen schroom met elkander, en de eenige pooging, welke zy deeden om vertoon van welvoegelykheid te bewaaren, was, dat zy door hun gezag het Volk weerden van de plek gronds, waar men de Plegtigheden verrigtte; en toe te laaten, dat wy, als Vreemdelingen, alles wat van nader by beschouwden. ——— Zy waren, nogthans, zeer opregt in hunne antwoorden, op eenige vraagen door ons gedaan, wegens deeze Instelling. In 't byzonder gevraagd, wat het oogmerk daar van was? gaven zy hier op te kennen, dat het een oud gebruik was, en aangenaam aan hun *God*, die smaak vondt in, of, met andere woorden, kwam, en zich verzadigde met, die Offeranden; in gevolge van 't welke hy hunne gebeden verhoorde. Wanneer wy hier tegen inbragten, dat de God zich hier mede niet kon voeden; dewyl zy nimmer zagen dat hy het deedt; en zy zelfs het Menschenoffer in den grond delfden, antwoordden zy, dat God in den nagt en onzigtbaar kwam, en alleen te gast ging op de ziel, of het onstoflyk deel, 't welk, naar hunne bevatting, omtrent de plaats der opoffering bleef, tot dat het Lichaam des geofferden geheel verteerd was door verrotting.

't Ware zeer te wenschen dat dit misleide Volk mogt leeren, denzelfden affchrik te krygen van het moorden haarer Medemenschen, om hun God op zulk een onzigtbaar banket te onthaalen, als zy thans hebben om zelve Men-

ſchenvleesch te eeten. En, nogthans, hebben wy, alle reden om te gelooven, dat 'er een tyd geweest is, op welken zy onder de Menſcheneeters behoorden. Men verhaalde ons, (en deels zagen wy het,) dat het eene noodwendige plegtigheid is, als zulk een ongelukkige geofferd wordt, dat de Priester hem het ſlinker oog uitneeme. Dit biedt hy den Koning aan, het voor diens mond houdende, met verzoek dat hy dien opene; doch, in ſtede van het daar in te ſteeken, het oog terſtond weghaalt. Dit noemen zy „ den Man „ opeeten" of „ het Voedzel des Opperhoofds;" misſchien kunnen wy hier eenige voetſtappen van vroegere tyden ontdekken, toen men gewoon was het geheele Lichaam des Slagtoffers te nuttigen.

Dan, om hier op niet langer ſtil te ſtaan, 't is zeker dat de Menſchenoffer de eenige barbaarſche gewoonte niet is, welke heerscht onder dit goedaartig en menschlievend Volk. Want, behalven, dat zy de kaakbeenen van hunne vyanden, in den ſlag geſneuveld, uitſnyden, en als *zegetekens* omdraagen, offeren zy eenigzins derzelver Lichaamen op aan de EATOOA. Kort naa een ſlag, in welken zy Overwinnaars geweest zyn, verzamelen zy de lyken van alle geſneuvelden, brengen ze na de *Morai*, waar zy, met veel plegtigheids, een kuil delven, om dezelve in te begraaven, als zo veele offeranden aan de Goden; doch de bekkenelen dier begraavenen worden nooit opgedolven.

Hunne eigene groote Opperhoofden, die in den kryg vallen, worden op eene andere wyze behandeld. Wy werden onderrigt dat hun gewezen Koning TOOTAHA, TUBOURAI-TAMAIDE, en andere Hoofden, die met hun ſneuvelden in eenen oorlog tegen die van *Tiaraboo*, gebragt wierden na deeze *Morai* te *Attahooroo*. Daar ſneeden de Priesters de ingewanden uit, voor het groot altaar, en de Lichaamen werden vervolgens begraaven op drie onderſcheide plaatzen, welke men ons aanwees in den grooten ſteenhoop, die het aanzienlykst gedeelte van deeze *Morai* uitmaakt. Het gemeene Volk, in dien zelfden ſlag gevallen, werd bedolven in één kuil aan den voet des ſteenhoops. Dit werd, volgens het verhaal van OMAI, die 'er by tegenwoordig geweest was, gedaan op den dag naa het gevegt, met veel ſtaatſy, onder een grooten toeloop des Volks, als een dankoffer aan EATOOA, voor de overwinning, welke zy behaald hadden; terwyl de overwonnenen de vlugt na het gebergte namen. Zy bleeven daar eene week, tot dat de woede der overwinnaaren bedaard was, en

en het verdrag werd gemaakt op dien voet, dat OTOO, Koning zou weezen van het geheele Eiland. De plegtigheid, om hem de *Maro* op te zetten, werd volvoerd op dezelfde *Morai* met veel plegtigheids, in tegenwoordigheid van alle de voornaamſten des lands.

De uitſlag des Oorlogs, door OTOO aangevangen, ſtrekte geenzins ten bewyze van de kragtdaadigheid deezer Offeranden. TOWHA, de Bevelhebber der Vloot, vondt zich genoodzaakt eenen geenzins roemryken Vrede te ſluiten met de Eilanderen van *Eimeo*.

Eer die Oorlog zo ongelukkig afliep hieldt Capitein COOK een geſprek met TOWHA. Hy vroeg ons, of de plegtigheid, door ons bygewoond, voldaan hadt aan onze verwagting? welk denkbeeld wy hadden van derzelver kragt? en of wy zodanige Godsdienſtoeffeningen in ons land verrigtten? Geduurende de volvoering der ſchriklyke Plegtigheid hadden wy een diep ſtilzwygen in agt genomen; doch, zo ras dezelve geëindigd was, maakten wy geene zwaarigheid om ons gevoelen daar over vrylyk te zeggen aan OTOO en die hem vergezelden, ik verborg myne verfoejing daar van geheel niet, in het geſprek met TOWHA. Behalven de wreedheid van dit bloedig bedryf, drong ik ſterk aan op de onredelykheid van 't zelve; het Opperhoofd verklaarende, dat zulk een Offer, wel verre van de EATOO den Volke genegen te maaken, gelyk zy, in hunne onkunde, waanden, diende om diens wraak op het Volk te laaden. Om onze denkbeelden hier over aan TOWHA mede te deelen, diende OMAI ons voor tolk: en hy ſtelde onze bewyzen met zo veel klems voor, dat het Opperhoofd angſtig begon te worden: inzonderheid als hy hoorde, dat, indien hy in *Engeland* een Man ter dood gebragt hadt, gelyk hier, zyn rang hem niet zou hebben kunnen beſchutten voor opgehangen te worden. Hy riep uit *maneo! maneo!* (*laag! laag!*) en wilde geen woord meer hooren. ——— By deeze twiſtredening waren veelen der Inwoonderen, bovenal de Hofſtoet en de Slaaven van TOWHA tegenwoordig, en wanneer OMAI eene verklaaring gaf van de ſtraffe, welke in *Engeland* den grootſten Man zou aangedaan worden, indien hy den minſten Knegt doodde, ſcheenen zy met verdubbelde aandagt te luisteren; en hadden waarſchynlyk een ander gevoelen over dit ſtuk dan hun Opperhoofd.

TEGENOVERSTELLING VAN EEN HEER NAAR DE MODE, EN EEN BURGER DER WERELD.

De *Man naar de Mode* word geleerd, hoe te wandelen, hoe te ſtaan, hoe te danſen, hoe te ryden, hoe te glimlachen, hoe in een luidruchtigen lach uit te barſten, hoe het aangezigt onvergenoegd te frontzen, hoe toornig te zyn, hoe te vegten, hoe gemeenzaam te weezen. Hy leert eene wyze van eeten, van drinken, van ſpeelen, van vloeken; en hoe hy, door de byeenvoeging van dit alles, een *Man naar de Mode* wordt.

De *Burger der Wereld* heeft de Natuur tot zyne Voedſter-vrouw, en onderneemt niet te gaan eer hy ſtaan kan. Zyne beſchaafde bekwaamheden volgen de voorſchriften der Rede, en het Lichaam maakt, in zyne verrigtingen, de rechtmaatige bewattingen des Verſtands nooit belachlyk. Eene voeglyke ſchikking van dit alles vereenigt den Heer en den Man van Verſtand.

De *Man naar de Mode* doet de groote *Tour*, enkel om te kunnen zeggen, dat hy buiten 's lands geweest is. Hy praat van vreemde Plaatzen en Steden, Zeden en Gewoonten, zonder beſpiegelende kundigheden, of daadlyke beoefening. Hy ſpreekt *Fransch* en *Italiaansch*, zonder de beginzelen zyner Moedertaale te kennen: en geeft altoos aan de *Maniere* en het *je ne ſcai-quoi* van *Frankryk* of *Italie*, den voorrang boven het laage en lompe *Nederlandsch*.

De *Burger van de Wereld* ſchikt zich naar de gewoonten onder elke lugtſtreek, by elk volk, en verbetert zyne aangeboorene bekwaamheden, door 't geen hy goeds in vreemde Landen ontdekt; doch verwiſſelt nooit het goede zyns Lands voor de gebreken zyner Nabuuren.

De *Man naar de Mode* begeeft zich in de groote Wereld, langen tyd vóór dat hy het opzigt zyns Leermeesters behoorde te verlaaten. Zyne jeugd wordt, in gevolge hier van, een tooneel van Losbandigheid; en vóór den tyd verliest hy de kragt zyner manlyke jaaren. In deezer voege wordt de geheele zaak des leevens verydeld, en het groot einde der ſcheppinge verwoest. Hy ſluipt in een binnenkamer, als het Vaderland zyn arm vordert. Hy peinst op ingebeelde zegeningen, als de bekwaamheid om te genieten vervloogen is. Getrouw verſchynt hy aan de Theetafel, en woont de Avondwandelingen by. Hy houdt zich doof in de Opera, en lacht in Schouwburg, onder het Treurſpel, zo hard, dat het anderen ſtoot; het toppunt zyns roems is, aangezien te worden voor den Bezitter van 't geen hy niet heeft.

De *Burger van de Wereld* aanvaardt de Leevensbezigheden, wan-

wanneer de *Man naar de Mode* het tooneel des manlyken leevens verlaat. Zyne Jeugd, zorgvuldig in agt genomen, bezit alles in volle kragt, en zyn geheel voorkomen wyst de gezondheid zyner geſteltenisſe uit. Hy dingt na roem, en zyn hart haakt na de gelegenheid om dien te verwerven. Indien de zaak zyns Lands den byſtand van zyn arm vordert, hy heeft dien ter verdeediging op: of wordt hy in den Raad geroepen om Volksregten en Vryheden te verdeedigen, dan is zyne welſpreekenheid manlyk, en zyn Redensbeleid onwederſtaanbaar. Hy heeft een afkeer van bloedvergieten, uitgenomen, wanneer de noodzaaklykheid vordert dat het zwaard ter ſchede wordt uitgerukt: de goedaartigheid van zyn hart verlangt na de zegeningen des Vredes, ſchoon de kragt zyns lichaams hem genoegzaame verzekering geeve, dat in den kryg de overwinning hem niet ontſtaan zou.

DE DWAASHEID VAN ZYNE SCHULDEN TE BETAALEN VOOR LIEDEN VAN FATSOEN.

Een Vertoog, dat zeker thans in den Smaak moet vallen, daar de tyd der laſtige Nieuwjaars-Rekeningen nadert.

To-morrow, and to-morrow, and to-morrow
Creeps in this petty pace from day to day.

SHAKESPEARE.

De dagelykſche vorderingen in alle Kunſten, Weetenſchappen en Welleevendheid, ſchenken, aan eenen opmerkzaamen geest de aangenaamſte denkbeelden, en doen hem deeze Eeuw boven alle voorgaande verheffen. Doch, onder alle Verbeteringen, welke by ons langs hoe meer veld winnen, is 'er een die boven allen uitſteekt, en te meer te waardeeren is, dewyl zy eene grenſcheiding uitmaakt tuſſchen den Welopgevoeden Heer van Fatſoen, en den alles berekenenden Koopman, Winkelier en Handwerksman. —— Ik bedoel die allerheerlykſte Vinding om alle de Noodwendigheden des leevens niet alleen, maar alle de Verkwikkingen en Gemakken te verkrygen, zonder daar voor iets te betaalen.

Eene Kunst, reeds voor lang door veele Grooten en Aanzienlyken met greetigheid verlangd; en in de Theorie, reeds Eeuwen geleden, goedgekeurd; nogthans heeft zekere oude Gewoonte, gegrond op een vooroordeel der Opvoedinge, tot nog maar weinig jaaren geleden, het volvoeren van een zo edel plan, of het daadlyk bewerkſtelligen van die loflyke Kunst, verhinderd. Maar, vermids alle dingen van de aangelegenſte

tot

tot de minſte, door de Mode geregeld worden, is deeze verwonderlyke Kunst, in 't einde, door de algemeene toeſtemming van Adelyke en Fatſoenlyke Lieden, in zwang gebragt; en ten einde dit Bedryf niet gelyk andere in veragting kome, door dien de heffe des Volks, daar in, de Grooten des Lands, volgen, heeft men zo veel mogelyk zorge gedraagen om deezen zulks te beletten.

Doch, gelyk Nieuwigheden van allerlei aart, ze mogen der Maatſchappye zo voordeelig zyn als zy willen, doorgaans eenige tegenkanting ontmoeten, zo vindt men heden ook, onder Lieden van Fatſoen, die door eene ſterke verkleefdheid aan oude Gebruiken, of door eene halſtarrige verzetting tegen alles wat niet met hunne zinnelykheid overeenkomt, of door eene onbegryplyke grilligheid, nog op den ouden voet met Nieuwe Jaar hunne Rekeningen betaalen, en groote geldſommen verkwisten, door te voldoen, 't geen men in de gemeene taal *Wettige Schulden* heet: dit getal is, nogthans, klein, en gelukkig vermindert het van dag tot dag: en ik wil dus hoopen, dat hunne hardnekkige verſchillendheid van *begrip* geen hinder van aanbelang zal veroorzaaken: dewyl *nogthans eene* gemeene dwaaling zou kunnen te wege brengen, dat zodanige Lieden daar door een Character verwierven, 't welk bewondering verwekte, en jonge Lieden van Adel en Fatſoen zou kunnen verlokken om hun na te volgen, oordeel ik het den onvermydelyken pligt van iemand, die hun welweezen ter harte neemt, den zodanigen de Ongerymdheid van dien Handel klaar onder 't oog te brengen, en de onbedreevenen tegen deeze Geestdryvery te waarſchuwen. ——— *Geestdryvery* noem ik het: want deeze Scheurmaakers, (hoe zal ik ze anders betytelen?) ſpreeken van Geweeten, van een inwendig Gevoel, 't geen hun aanzet tot deeze Adelyke en Fatſoenlyke Heeren zo weinig voegende bedryven; die teffens zo veel van de aangenaamheid des gezelligen leevens wegneemen.

Voor af moet ik een weinig van myn Onderwerp afwyken, om eene behoorelyke onderſcheiding te maaken tuſſchen twee dingen, die men onlangs onder elkander heeft beginnen te verwarren — met voordagt te verwarren — om de begrippen der wederſtreevende Party te onderſchraagen: te weeten *Eer*, en *Eerlykheid*. ——— Langen tyd hebben zy vrugtloos beweerd en ſtaande gehouden met veele drogredenkunſtige bewyzen, dat het ſtipt waarneemen van *Eerlykheid* iemand tot een Man van *Eer* maakt: terwyl het minſte doorzigt van de vorderingen der tegenwoordige Eeuwe, zo klaar als de zon op den vollen middag, toont, dat *Eer* en *Eerlykheid* niet alleen afzonderlyk kunnen beſtaan; maar in de daad geheel onafhangelyk van elkander zyn: by voorbeeld, *Eer* is dat kleine beuzelagtige ding niet, waar voor men 't lang gehouden heeft, het naauwkeurig geſtand doen aan zyne beloften, het houden van zyn woord,

woord, enz. —— Neen; deeze is van een veel hooger afkomst. Zy huisvest in 't bloed van Adelyke Stammen, en Aanzienlyke Geslachten, en gaat onvermengd onverminderd van geslacht tot geslacht over. Getytelde Menschen, Menschen met waardigheden bekleed, zyn *Lieden van Eer*, in spyt van alle de schulden, die in 't kladboek eens Winkeliers mogen staan. Dit is *Eer*, en deeze vertoont zich ten Hove doorgaans in den volsten luister, terwyl *Eerlykheid*, de laage bewoonster van schamele hutten, daar niets te maaken hebbe; en indien iemand van de bovengemelde Party het waage haar daar te noodigen, wordt hy, en met het voldingendste regt, aangezien voor iemand, die vermaak schept in laag gezelschap, en als zodanig gebrandmerkt en geschuwd.

Ik wenschte, overzulks, dat onze Jonge Heeren van Fatzoen, die verlangen voor beschaafd, wel opgevoed en *Lieden van Eer* aangezien te worden, zich zeer zorgvuldig wagtten om zich niet te laaten inneemen door de voorschriften, of wegsleepen door de voorbeelden van zulke ouderwetze Bygeloovigen: want, schulden te betaalen wordt thans gehouden voor een onlochenbaar kenmerk van laage *Eerlykheid*, van welke Lieden van hun rang en opvoeding zich ten verste verwyderd moeten houden: dewyl zulks, als zy het wel begrypen, onbestaanbaar is met *Eere*. Groote onbetaalde Rekeningen van jaaren herwaards aangehoogd, waarop de onderscheide jaaren met groote talletteren, ter betere aanduiding, gemerkt staan, zyn zo zeer als iets anders het kenteken van Adel en Fatsoen. Ik durf meer zeggen, zy strekken niet alleen ten cieraad, maar maaken de Schuldenaars tot zo veele dienstvaardige Afhangelingen van niet betaalende *Aristocraaten*, die 'er by tyd en wyle grooter dienst van kunnen trekken dan byaldien zy hun ryk en welvaarend hadden doen worden, door het opvolgen van 't geen men *Eerlykheid* noemt.

Genoeg, hoop ik, gezegd te hebben ter onderrigting voor deeze aanzienlyke Schuldenaars. Ik moet nog een woord of twee in 't midden brengen voor de laage Schuldeischers: want men heeft my in 't oor gebeeten, dat de voortgang der straks aangepreeze Kunste onlangs zeer gedwarsboomd is, door hun kwaalyk geplaatst ongeduld, lompe wyze van Schuldvordering en mangel aan Koopmans vertrouwen; en naardemaal zy zo verre hun pligt vergeeten hebben, agt ik my gehouden hun dien te herinneren, en voeglyke Regels tot hun gedrag in het toekomende voor te schryven; ze zyn, kort, kragtig, en gereed te vatten.

Geloof, Stilzwygenheid en Geduld moeten de hoofdtrekken uitleveren van ieder Winkelier en Handwerker; en elk hunner moest de naamen deezer Deugden, met gouden Letteren, in hun Winkel of Werkplaats zetten, om dezelve nooit te vergeeten. De eerste zal hun leeren het noodige *Credit* te gee-

geeven; de tweede hun wederhouden van immer eenige onvoegelyke uitdrukking zich te laaten ontglippen als zy hunne opwagting by de Grooten maaken; en de derde hun wapenen tegen de te leurſtellingen als zy moeten hooren, *Myn Heer die zal u morgen — overmorgen — betaalen.* —— Want Uitſtel is thans het woord der Mode, en men moet tegenwoordig even min verwagten, door *Lieden van Eer* betaald te zullen worden, als zy voorhebben te betaalen. 't Is genoeg *Eer* voor die *Eerlyke Lieden*, dat *Lieden van Eer* met hun te doen willen hebben, en toelaaten dat zy hunne Naamen in hun Schuldboek optekenen voor de goederen, welke zy met een onbekrompe hand beſtellen of laaten maaken, zonder ooit een oogmerk te hebben om ze te betaalen: zulke Naamen kunnen dienen om Klanten te lokken.

In de daad, indien de Winkeliers en Handwerkslieden dit gedeelte van hunnen zo duidelyken pligt wilden betragten, zo durf ik hun, volmondig, verzekeren, dat 'er eene ſteeds ſtandhoudende en onverbreeklyke eensgezindheid *zal ſtand grypen* tuſſchen *Lieden van Fatſoen* en *Eer*, en die *laagere ſoort* van Menſchen, welke het met *Eerlykheid* houden; ook *zullen* als dan die ſchend- en ſcheldnaamen, waar mede zy, tot nog toe, elkander wel eens beklad hebben, te eenemaal worden uitgewiſcht, of in 't vergeetboek geraaken. Maar, wanneer zy, doof voor myne welmeenende raadgeevingen, voortvaaren *Lieden van Eer* met maanen lastig te vallen, kunnen die *Burgerlieden*, op geenen grond altoos, wagten, ſtaande te zullen blyven, of de gunſt hunner hooge Begunſtigeren langer te behouden. —— Ja —— misſchien —— als zy hunne duldlooze onbeſchaamdheid nog verder voortzetten, zullen die nutlooze dingen, welke zy Handel en Handwerken noemen, en waarvan zy arme Schepzels leeven moeten, by eenen toeneemenden trap van Beſchaafdheid en Verbetering, geheel afgeſchaft en verbannen worden. —— *Lieden van Fatſoen, van Eer*, wagt u voor ſchande! — *Burgerlieden, Eerlyke Winkeliers en Handwerkers*, wagt u voor Schade! — Ik heb betoogd, hoe zeer gy beiden gevaar loopt, en u de wegen aangeweezen om 't zelve te vermyden. —— Ik heb my gehaast om dit nuttig Vertoog in de Wereld te brengen, daar de Kooplieden en Werkbaazen, in de Winterſche avonden, volgens het oud gebruik, in hunne Boeken zitten te tuuren, en met het lastig werk van lange Rekeningen uit te ſchryven bezig zyn.

Men zal mogelyk op dit Vertoog wel wat weeten te vitten; doch geloof my, ik trek het my even min aan, als een Man *van Eer*, die, met dit Nieuwe Jaar, de grootſte Rekening ontvangt; ik zal my even min verantwoorden, als hy betaalen.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Men vindt Menſchen, die buiten hun toedoen ongelukkig worden. —— Dan gaat de Maatſchappy door, en geeft wel agt op de Menſchen en hunne bedryven; ik ben wel verzekerd, dat de meeste de ſchuld van hun ongeluk hun eigen wangedrag te wyten hebben. Vele menſchen worden ongelukkig, om dat ze verwaarlozen 't geen hen gelukkig kan maken. —— Zommigen worden door eene vadzige Luiheid ongelukkig, —— anderen worden ongelukkig om dat ze de gelegenheid laten voorby gaan om gelukkig te worden, en deze, eens voorby zynde, keert nimmermeer te rug. —— Dan de meesten nog worden ongelukkig, doordien zy hunne goederen verligtmiſſen, en de verderfelyke wellusten meer bejagen, dan dat ze hun eigen geluk ter harte nemen.

Die weldoet heeft niets te vrezen, luidt het ſpreekwoord. Dit moet nochtans met bepaling verſtaan worden. —— De boosheid is groot in de waereld, vaak ziet men ze de Deugd den voet op den hals zetten, en waar ze kan dezelven onderdrukken. —— De boosdoeners kennen geen weldoen. —— Zou men dan derzulker ſnoode aanſlagen niet billyk mogen vrezen, ſchoon men anders niet naliet wel te doen?

Dat eens het verſtand van zommige Menſchen gelegenheid hadde, om zich te ontwikkelen, welke eerſte en verſtandige lieden zou men al dikwils in de Maatſchappy aantreffen; —— daar nu veelal het verſtand verborgen blyft, uit gebrek van genoegzame gelegenheid. —— De gaven worden zeer ongelyk uitgedeeld: maar de gelegenheid, om dezelve aan te kweken, niet minder. —— Hoe velen verwaarlozen den tyd, daar anderen duizendmalen om zouden wenſchen. —— Dit is het onvolmaakte in deze Waereld.

Wanneer de menſchen over het algemeen eens zo vele pogingen aanwendden, om hunne gebreken te verbeteren, en te verminderen, als zy nu doen, om die te verergeren en te vermeerderen; 'er is geen twyfel aan, of men zou meer geregeldheid onder de Menſchen in de zamenleving vinden. Maar nu zyn 'er maar zeer weinigen, welke deze gelukkige kunst oefenen, en daar van daan is het, dat men zo vele ongeregeldheden in de Maatſchappy ziet gebeuren, dien al dikwils, noch door de allerſtrengſte wetten, noch door de ſtraffe des doods, te beteugelen zyn.

C. V. D. O.

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, NOVEMBER, 1784.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	28. 10-7	43	Z	6	donker R.
	— 10-0	47½	———	8	zw. R.
	— 9-5	45½	———	6	zw. R. donker
	— 9-5	39	NO	0	nevel, o. helder
2	— 10-0	52	N	2	wolkig
	— 11-3	46	NW	2	donker betr.
	29. 0-1	40	ZZW	1	betr. o. helder
3	— 0-5	51	ZW	2	wolkig
	— 0-7	44	ZtW	2	betr. iets damp
	— 0-5	36	ZZO	2	o. helder
4	— 0-0	48	OZO	2	wat betr.
	28. 11-5	39	OtZ	5	———
	— 10-0	35½	———	5	o. helder
5	— 9-4	45½	———	6	wat betr.
	— 9-0	38½	———	7	betr.
	— 9-0	38½	———	7	z. betr.
6	— 8-7	43	O	8	———
	— 9-0	49½	———	1	———
	— 10-1	39	———	6	donker
7	— 11-3	40	———	4	———
	29. 0-1	37	———	2	z. betr.
	— 0-5	34½	N	0	wolkig
8	— 1-0	45	NO	0	—— z. betr.
	— 0-7	35½	OtN	0	o. helder wolk.
	28. 11-0	36½	ZZW	3	wolkig z. betr.
	— 10-3	43	———	5	z. betr. R.
9	— 9-5	39½	ZW	8	zw. R.
	— 8-1	41	ZZW	6	donker R.
	— 8-2	45½	———	5	———
10	— 6-5	41	——	8.10	R.
	— 5-0	48	———	12à14	donker R.
11	— 4-7	53½	ZW	12à14	R. donker
	• 4-0	54	———	16†	zw. R.
	— 5-5	50	———	13	donker zw. R.
12	— 5-7	51	W	7	—— zw. R buien
	— 8-0	47	———	6	——— ———
	— 10-0	45	———	3	zw. R. H. buien, wolk.
13	— 10-2	49½	WZW	8.10	z. betr. zw. R. H.
	— 10-5	47	———	6	——— R.
	— 11-4	45	———	4	donker z. betr.
14	— 11-8	51	———	7	——— ———
	— 11-0	56	———	10.12	——— .
	— 10-0	54	Z W t Z	8	iets R. z. betr.
15	— 10-0	58½*	ZW	8	wolkig
	— 1-0	53½	WZW	10.12	donker R. NL.
16	28. 11 0	48½	WZW	7	R. wolkig
	— 11-5	52	———	7	z. betr.
	29. 0-2	45½	———	3	———
	28. 11-5	42	Z t W	2	betr. o. helder
17	— 9-9	49	Z W	5-9	helder dons.
	— 10-5	43½	NW	8. 10	zw. wolk. zw. R.
	— 10-5	41½	WNW	6	wolkig. z. betr.
18	— 10-5	47	W t Z	4	donker zw. R.
	— 4-7	45	Z	12	zw. R.
	— 7-2	41	NW t N	8.10	wolkig R. H.
19	— 9-0	42	NNW	8 à 12	zw. wolken R.
	— 10-0	38	———	6 à 12	——— H.
	— 10-5	35½	WNW	6à8	——— H. R.
20	— 10-7	44	N	4-2	———
	29. 0-5	36	NNW	4 à 6	——— R. H.
	— 1-5	34½	———	7	wein. wolken
21	— 2-0	43	———	8à10	zw. wolken R.
	— 2-6	36	———	6	wolkig
	— 2-7	37½	N t W	4	———
22	— 2-0	41	NW 4 W	2	z. betr. R.
	— 1-2	40½	W	2	———
	— 0-2	43½	WNW	2	donker R.
23	— 0-4	47	NW t N	4à6	zw. wolken
	— 1-5	41	NNW	4	betr.
	— 1-5	41½	WZW	2	donker z. R.
24	— 0-5	44½	Z W	8	R. donker
	— 0-3	48	———	10	R. ——
	28. 10-6	47	ZZW	10	donker R.
25	— 10-0	48	Z W	12. 10	R. donker
	— 11-5	46	WZW	4 à 7	wolk. zw. R.
	29. 1-5	46	NNW	0	betr. iets zw.
26	— 2-6	50	N	0	z. betr. —
	— 4-7	46	NO	0	———
	— 5-6	45	Z	0	———
27	• 5-8	48	ZZW	2	———
	— 5-7	39	ZZO	2	betr.
	— 4-2	39½	Z W	5	donker
28	— 2-5	40½	———	7	———
	28. 11-5	40	———	6	———
	— 11-7	35	Z t O	2	o. helder
29	29. 1-2	42	O 2 NO	3	——— stil
	— 2-6	39	N O	1	z. betr. o. stil
	— 2-8	34*	———	0	dampig
30	— 1-6	42½	Stil W	0	wat betr. stil
	28. 11-5	38	ZZO	4	donker

	28. 11 15/20	43 6/20
		5 1/20

Bar. den 13 's av. 6 u. 28. 9. 8.
Th. den 18 's av. 8 u. 43.
20 's mo. 7 u. 34.

Th. 's mo. 41 14/20
's mid. 46 42/55
's av. 42 42/55

's av. den 11 Zwaare Storm,
tuſſchen 20 en 21 vry Sterk gevrozen.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

GESCHIEDKUNDIG VERSLAG VAN 'T GEEN DE CHRISTENEN, IN STEDE VAN ZEDELYKE DEUGD, HEBBEN ZOEKEN TE DOEN GELDEN.

(Overgenomen uit JOSEPH PRIESTLEY'S, *History of the Corruptions of Christianity.*)

Vervolg en Slot van bladzi 622.

Behalven het denkbeeld, om het Lichaam, ten welſtande van de Ziel, te plaagen, hadden de *Platonisten* inzonderheid een begrip om de Ziel te verheffen, door *Leſpiegeling*. Zy ſtonden in 't begrip, dat de Ziel in zich de beginzels bevatte van alle kennis, en deeze best ontwikkelden door inwendige beſchouwing; als mede dat de gemeenſchap met GOD best bevorderd wierd door de Ziel van alle Lichaamlyke voorwerpen af te trekken. Deeze begrippen gaven eerst aanleiding tot het geen in 't algemeen *Mystikery* genaamd wordt, waarmede de gemoederen der vroegſte Moniken zeer doordrongen waren, en (meer of min) de meesten der zodanigen, die Lichaamsgeſtrengheden oefenden, vervulden. Doch anderen gaven zich, zonder eenige Lichaamsplaageryen, geheel der Beſpiegelinge over.

Deeze Zielsgeſteltenis der verbeelding veel ſpeelens geevende, bragt verſchillende uitwerkzels voort op onderſcheide Perſoonen. By zommigen werkte dezelve als een tegengift tegen de algemeene Bygeloovigheid der *Romſche Kerke*, waar in men, eeuwen lang, bykans niets dan enkele Lichaamsoefeningen in agt nam. Want ſchoon de denkbeelden der *Myſtieken* vry verward waren, hadden zy een begrip van de noodzaaklykheid om na iets te ſtaan, 't geen *Inwendige Zuiverheid* was, onderſcheiden van alle Byplegtige waarneemingen. Ja, dit begrip bewoog zommigen hunner, (de misbruiken ziende, welke men van de Plegtigheden maakte,) dezelve geheel en al vaarwel te

zeggen, zelfs de zodanige die van Godlyke Inſtellinge waren als de Doop en het Avondmaal.

Mosheim merkt te recht op, dat, indien 'er eenig vonkje van weezenlyke Godsvrugt overbleef geduurende den tyd der heerſchappye van *Paapſche Bygeloovigheid*, 't zelve gevonden wierd by de *Myſtiken*, die, de Geleerdheid der Schoolen en de plegtigheden van uiterlyken Eerdienst verzaakende, hunne Naavolgers aanmaanden om alleen te ſtreeven na inwendige Heiligheid des Harten en Gemeenſchap met God, het middelpunt en de bron van Heiligheid en Volmaaktheid. Van hier werden de *Myſtiken* bemind en geagt door Perſoonen, die een ernſtig bezef van den Godsdienst hadden; doch, voegt hy 'er nevens, zy mengden veel Bygeloofs by hunne Mymeringen (*).

Op zommigen hadden deeze begrippen een zeer ongunſtig uitwerkzel. In de Dertiende eeuwe, vormde *zich* een Aanhang, die den naam droeg van *Broederen en Zusteren van den Vrijen Geest*, door de *Duitſchers* met den naam van *Beghards* of *Beguards* beſtempeld; een naam doorgaans den geenen toegevoegd, die belydenis deeden van zich op eene buitengewoone maate van Godsdienſtigheid toe te leggen. In *Frankryk* noemde men ze *Beghines*. Zy gingen van plaats tot plaats, hun brood bedelende, zonder eenigen arbeid te verrigten, als hinderlyk aan hunne Godlyke Beſpiegeling. Zy beweerden, dat een ieder, door kragt van overdenking, en zyne Ziel van de zigtbaare dingen af te trekken, op eene onuitſpreeklyke wyze, met de Godheid kon verëénigd worden, zo dat hy een gedeelte van de Godheid wierd, in dien zelfden zin in welken Christus zulks was, en zy daar door ontſlaagen van alle verpligting aan menschlyke en Godlyke Wetten. In gevolge hiervan behandelden zy alle de bevelen van het Euangelie met verſmaading, als van geen dienst voor de *Volmaakten*. ——— Eenigen deezer elendig bedroogenen werden door het Inquiſitie-vuur verbrand, andere leeden andere bitterheden der vervolginge (†).

Wy vinden zelfs dat zommigen hun begrip, wegens de Aftrekking der Ziele van het Lichaam zo verre bragten, dat, huns bedunkens, de Ziel, wanneer zy tot eene zekere hoogte van Volmaaktheid door Beſpiegeling was op-

(*) Mosheim *Vol.* III. p. 302.

(†) ——— *Vol.* III. p. 124.

geklommen, door geen bedryf, waarin het Lichaam alleen deel hadt, kon aangedaan worden; zo dat zy zich in allerlei Zinnelyke Geneugten mogten bot vieren, zonder de Ziel in 't minſte te beſmetten. De gevolgen van zulk een gevoelen konden niet anders dan hoogst zedebedervend weezen.

Eenigen der Geestlyke Broederen in *Vlaanderen*, (die, gelyk MOSHEIM zegt, onderſteund werden door verſcheiden der Hervormde Kerke,) hielden ſtaande, dat GOD de eenige werkende oorzaak was in de Ziel der Menſchen, en de onmiddelyke bewerker van alle menschlyke bedryven: en, gevolglyk, dat de onderſcheiding, tuſſchen Zedelyk Goed en Kwaad, ongegrond was, dat de Godsdienst beſtondt in de vereeniging der Ziele met GOD, verkreegen door Beſpiegeling en Verheffing der Ziele, en dat, deeze verworven zynde, alle toegeeving aan lusten en neigingen geheel onſchuldig was (*). —— MARGARETHA PORETTA, die onder de *Begharden* als een eerst licht uitblonk, en te *Parys*, in den Jaare 1310, verbrand werd, ſchreef eene breedvoerige verhandeling, om te bewyzen, dat de Ziel, als ze verzwolgen was in de Liefde tot GOD, ontſlaagen is van allen bedwang der Wet, en vrylyk alle haare natuurlyke neigingen mag opvolgen, zonder eenige Zondeſmet te krygen (†).

Deeze losbandige grondbeginzelen werden door de *Jeſuiten*, doch waarſchynlyk ongegrond, toegeſchreeven aan de QUIËTISTEN in 't algemeen, een Aanhang, die in de Jaare 1606 ontſtondt, en ten Hove van *Rome* grooten onlust verwekte. De Inquiſitie zette veelen van deezen Aanhang in hegtenis en onder deezen MOLINOS, een der Hooſden; hy werd gepynigd om hem de ontdekking zyner Medepligtigen af te perſen. Men ſchreef Brieven aan alle de Biſchoppen in *Italie*, hun aanmaanende om de *Quiëtistery* in hunne Bisdommen geen wortel te laaten ſchieten. Doch, desniettegenſtaande, maakte die Aanhang, binnen korten tyd, zulk een opgang, door de uitwendige tekens van Zelfsdooding, Godsvrugt, Beſpiegeling, Opgetoogenheid van Ziel, en voorgewende innerlyke gemeenſchap met GOD, dat veele Lieden van aanzien, en zelfs eenige *Cardinaalen*, in hunne begrippen traden. Hier tegen verzetten zich de Pauſen en de *Jeſuiten*

20

(*) MOSHEIM *Vol.* IV. p. 103.
(†) —— *Vol.* III. p. 202.

zo ſterk, dat MOLINOS, op eene algemeene Vergadering der Inquiſitie, tot eene eeuwigduurende Gevangenis en het verzaaken zyner gevoelens, veroordeeld wierd (*).

Ondanks alle tegenkanting, nam deeze Aanhang in *Italie* zeer toe. De Godvrugtige FENELON, Aartsbisſchop van *Kameryk*, gaf zich aan dat harsſenſchimmig Stelzel over; zyne Nederigheid en Braafheid van geſteltenisſe vertoonden zich te gelyk met zyne Zwakheid en bygeloovige verkleefdheid aan de Kerk van *Rome*, in zyn gereedheid om zyne eigene Schriften te herroepen en te veroordeelen, toen de Paus ze afkeurde.

Madame BOURIGNON ſtak uit door haare gehegtheid aan dit Stelzel. Zy beweerde, dat de Christlyke Godsdienst noch in Kennen, noch in Doen beſtondt; maar in een zeker Inwendig Gevoel, of een Godlyke Aandrift, welke onmiddelyk uit de gemeenſchap met GOD voortkwam (†).

Iet gelyks met de beginzelen der *Quiëtisten*, hebben die der *Kwaakers* in *Engeland*, die, ſchoon zy verre zyn van iets in plaats van Deugd te ſtellen, nogthans eene bovennatuurlyke Inlichting en Byſtand verwagten, om hun Verſtand op te klaaren, en ter Deugd te vormen. Zy houden ſtaande, dat 'er, in de Zielen van alle Menſchen, eene zekere maate van hetzelfde Licht of dezelfde Wysheid huisvest, welke in het Opperweezen beſtaat, en voortgebragt wordt, door eigen beſpiegeling. Dit Godlyk Licht noemen zy doorgaans het *Inwendig Woord*, of de CHRISTUS *binnen in ons*. Doch veelen der hedendaagſche *Kwaakers* maaken van dit Inwendig Beginzel niets anders dan het Geweeten, of de Rede: hoewel zy hier in zeker afwyken van de gronden hunner Voorvaderen en der Stichteren van hunnen Aanhang. De eerſte *Kwaakers*, (gelyk nog de ſtrengſten onder hun,) geeven voor, te ſpreeken en te handelen door dezelfde ſoort van aanblaazing, als de Apostelen bezielde, en ſtellen daarom niets meer in de Schriften der Apostelen, of in de Heilige Schriften in 't algemeen, dan in de inboezemingen van hun eigen hart.

Als eene laatſte en uiterſte proeve van Menschlyke ſchranderheid en bedorvenheid, zal ik een kort verſlag geeven van de bedrieglyke geweetensgeval behandeling der *Jeſuiten*. Eene Orde, die, naa de Hervorming ontſtondt, en, in

VEOR-

(*) *Histoire des Papes. Vol.* V. p. 381.

(†) MOSHEIM *Vol.* V. p. 65.

vroegeren tyde gehouden werd voor het ſterkſte ſteunzel van den Pauslyken Zetel; doch thans, daar dezelve by de Mogenheden in verdenking kwam, gelukkig vernietigd.

De *Jeſuiten* ſtelden al de kragt hunner fyn uitgeploozene onderſcheidingen te werk om de grondſlagen der Zedelykheid te ondermynen, ten einde zy zich daar door ſchikten naar de Vorſten en Grooten, die hunne Biegtvaders veelal uit deeze Orde koozen; en zy openden, in vervolg van tyd, eene deur voor alle ſoorten van Ongebondenheden. Onder anderen hielden zy het eene onverſchillige zaak, welke beweegredenen de daaden der Menſchen bepaalden; en leeraarden dat 'er geene zonde ſteekt in het overtreeden van eene Godlyke Wet, welke iemand niet ten vollen bekend is, of welker waare meening hy niet geheelenal verſtaat, of hem niet voor den geest zweeft ten tyde des bedryfs. Zy beweerden desgelyks, dat een Gevoelen, of een Gebod, met een goed Geweeten kan gevolgd worden, indien het geleerd of voorgeſchreeven is door eenen Leeraar van groot aanzien, zelfs ſchoon het ſtryde met het Oordeel des geenen die dit begrip volgt, en zelfs van hem die het aanpryst. Dit noemden zy de Leer der *Probabiliteit*.

Zy hadden ook de Leer der *Philoſophiſche Zonde*, gelyk ze dezelve noemden, volgens welke eene daad, ſtrydig met de voorſchriften der Rede, niet beledigend voor de Godheid kon zyn. Zy hielden het daar voor, dat ſnoode daaden onſchuldig konden gepleegd worden, indien de Pleegers, in hun eigen gemoed, een goed einde daar aan konden hegten, of, zo als zy het uitdrukten, een rechtmaatig oogmerk bedoelen. Overeenkomſtig hiermede kon een Mensch, die zynen Naasten, in een tweegevegt, doodde, van die misdaad gevryd werden, indien hy, op dien tyd, zyne gedagten van het beginzel der Wraakzugt afgewend, en op dat der Eere gevestigd hadt. Diensvolgens kon ook iemand een Eed doen, met ſtilzwygende byvoegzelen en agterhoudingen. —— Dit, egter, ſtrookt niet met de beſchuldiging den *Jeſuiten* ten laste gelegd, dat zy geen agt gaven op de beweeggronden uit welke de daaden hervoortkwamen; doch het komt volmaakt overeen met hunne ſtelling, dat de Sacramenten derzelver uitwerkzel voortbragten, door haar eigen vermogen, en onmiddelyke werking, of, 't geen zy noemen, *Opus Operatum*. Doch men kan niet veronderſtellen, dat alle deeze

grondregels by allen eenpaarig omhelsd en gevolgd wierden (*).

De dwaasheid en ſnoodheid deezer grondregelen werden, op eenen meesterlyken trant, ten toone geſteld door den beroemden *Pascal*, in zyne *Lettres Provinciales*; die geheel Europa, om derzelver voortreflykheid en verſtandigen inhoud met de grootſte greetigheid las, en met haare goedkeuring vereerde: deeze bragten te wege, dat de Leerſtellingen der *Jeſuiten* in 't algemeen gewraakt, en van allen met afſchuwen beſchouwd wierden. Indedaad, derzelver verregaande haatlykheid deed niet weinig tot den val dier Orde.

Het is eene gevaarlyke grondregel, niet van de *Jeſuiten* alleen, maar der Godgeleerden van de *Roomſche Kerk* in 't algemeen, onderſcheid te maaken tusſchen *Contritie*, of *Verbryzeling*, en *Attritie* of *Verſlaagenheid*; groote verdienſten toeſchryvende aan de laatſte, ſchoon dezelve ſlegts beſtaa in eenige droefheid over de *Zonde*, *al rees* deeze uit de ſchade of ſchande daar door veroorzaakt, zonder eenig opzet van niet meer te zondigen. Zulk eene Verſlaagenheid maakt het Bondteken der *Boete* kragtig. Dit werd op de Kerkvergadering te *Trente* vastgeſteld, ſchoon de *Proteſtanten* beweeren, dat zulks allen Godsdienst en Deugd met tak en wortel uitrooit (†).

Maar het aller in 't oogloopendst blyk van Zedeloosheid 't welk men de Kerk van *Rome* ten laste legt, is de Leer, dat men den Ketteren geen woord moet houden. Volgens dit beginzel handelde de Kerkvergadering van *Conſtanz*, wanneer het vrygeleide, door Keizer SIGISMUNDUS aan JOHAN HUS verleend, voor kragtloos verklaard werd, als gegeeven aan een Ketter: waarop zyne gevangenneeming, veroordeeling, en verbranding volgden. Zints dien tyd, was het gevoelen van veelen in de *Roomſche Kerk*, dat geen Belofte, eenen Ketter gedaan, eene verbindende kragt hebbe.

Paus EUGENIUS volmagtigde ULADISLAUS, Koning van *Hongaryen* om het plegtige Verdrag, met den *Turkſchen* Keizer AMURATH aangegaan, te verbreeken; doch dit hadt een gevolg als te wenſchen is, dat zulke verbondbreuken altoos mogten hebben. De *Turkſche* Keizer nam een Afſchrift van 't Verdrag mede na het Slagveld, en 't zelve, in den aanvang des Slags, ontrollende, verklaarde hy met luider ſtem-

(*) MOSHEIM, *Vol.* III. p. 468. *Vol.* IV. p. 355. enz.

(†) BURNET *on the Articles.* p. 348.

ſtemme. „ Zie, ô JEZUS! deeze zyn de Verdragspunten, „ welke uwe *Chriſtenen*, zweerende in uwen naame, met „ my hebben aangegaan. Indien gy dan GOD zyt, wreek „ deeze beledigingen my en u aangedaan, op den kop dee- „ zer trouwloozen!" 't Gevolg was, dat de *Turken*, grootlyks verbitterd, de *Chriſtenen* verſloegen, en de laatstgemelden op de vlugt gedreeven wierden. De Koning en de Cardinaal, die hem den Vredebreuk hadt aangeraaden, en nevens hem te veld getoogen was, ſneuvelden op het Slagveld.

Ik heb geene openbaare of algemeene verklaaring gevonden betrekkelyk het ontwerp, om geen woord aan de Ketters te houden, dan die van CLEMENS DEN IX, die, in zyne *Acta*, te *Rome*, in den Jaare 1724 gedrukt, uitdruklyk betuigt, dat alle Beloften en Bepaalingen, ten voordeele der *Proteſtanten* gemaakt, van geener waarde of kragt zyn, als dezelve ten nadeele ſtrekken van het Catholyk Geloof, de behoudenis der Zielen, of van eenige Regten der Kerke: zelfs, ſchoon zulke Verbintenisſen dikwyls bekragtigd en by eede bevestigd zyn.

Nogthans twyfel ik niet of de *Roomſchgezinden* zullen thans deeze Leer met zo veel afgryzen verwerpen als de *Proteſtanten*; en, in de daad, was het by hun geen algemeen gevoelen geweest, dat Eeden en Ondertekeningen, door de *Proteſtanten* voorgeſchreeven, van eene verbindende kragt waren, dan kan 'er geen reden gegeeven worden, waarom zy de Eeden niet zwoeren, in *Engeland* vastgeſteld om hun van 't genot der voordeelen, welke andere Ingezetenen genieten, te ontzetten; men kan, in al dien tyd, dat de Regeering van dat Ryk *Proteſtantſch* geweest is, geen voorbeeld hiervan bybrengen. De *Catholyken* hebben zich algemeen onderworpen aan de uitſluiting van alle aanzienlyke en voordeelige Bedieningen, het betaalen van dubbele Lasten *enz enz*, zonder ooit te tragten om 'er zich van te ontſlaan door eene Verklaaring of Eed, welken de *Proteſtanten* zeggen, dat zy niet voor verbindend zouden aanzien, en van welks verbreeking zy althans zeker kwytſchelding te Rome zouden verwerven: doch zelfs daar, is het zeer waarſchynlyk, dat zulk eene kwytſchelding thans niet zou verleend worden.

Het is zeer te hoopen, dat *Roomſch Catholyken*, in veele andere opzigten, dezelfde kragt niet ſtellen, als men verzekert dat zy voortyds deeden in dingen geheel vreemd van weezenlyke Deugd; dat is van eene braave geſteltenis des

Harten, en een Gedrag daar mede overeenkomſtig. Het is zeer te bejammeren, dat veele *Proteſtanten* verre zyn van vry te weezen van allen Bygeloof ten deezen aanziene. — Doch dewyl, heden ten dage, de gemoederen der Menſchen zo wel open ſchynen te ſtaan om Godsdienſtige Waarheden in 't algemeen te erkennen, kunnen Dwaalingen, zo zeer de grondſlagen van allen Godsdienst betreffende, bezwaarlyk langen tyd onverbeterd blyven. Gelukkig, hoogstgelukkig, zal het weezen, indien de Hervorming der *Chriſtenen* Geloofs- en Zedeleer, gevolgd werde van eene Daadlyke Hervorming in Wandel.

RAADGEEVINGEN VOOR DE BEWOONERS DER OVERSTROOMDE LANDEN, EN VOOR ANDERE LANDLIEDEN, OM HEN TEGEN DE VOOR- EN NAJAARS-ZIEKTEN, ROT- EN GALKOORTZEN EN ROODENLOOP TE BEHOEDEN, EN 'ER ZIG VAN TE GENEEZEN.

DOOR

L. BIKKER, M. D.

Daar de droevige Ondervinding ons meermaalen heeft doen zien, dat, naa zulke zwaare overſtroomingen, als in deezen Winter, 1784, in de Landen van de Opper-Neder-Betuwe, enz. hebben plaats gehad, gewoonlyk, doorgaande en gevaarlyke Ziekten, onder de Op- en Ingezetenen der overſtroomde Landen, ontſtaan, en niet zelden de grootſte verwoestingen aanrichten; —— en daar deeze nadeelige uitwerkingen natuurlyk heviger moeten zyn; om dat men op die plaatſen veelal gebrek heeft aan kundige Geneesheeren, die, door hunne heilzaame raadgeevingen, deezen ongelukkigen, den noodigen byſtand zouden kunnen aanbieden; —— zo is het oogmerk van den beroemden Geneesheer, L. BICKER, allerpryswaardigst, om, door het uitgeeven van deeze zyne raadgeevingen, dit gebrek te vergoeden. —— Wy vinden dezelve zo algemeen nuttig, zo bevattelyk voorgedraagen, en zo juist ingericht naar de byzondere omſtandigheden, dat wy niet hebben kunnen afzien; daarvan een zaakelyk uittrekzel in ons *Mengelwerk* mede te deelen.

I. De ziekten, na overſtroomingen ontſtaande, zyn verſchil-

ſchillende naar het onderſcheiden jaargety, in het welke zy zich opdoen. —— In het voorjaar zyn het gemeenlyk Verkoudheden, Hoesten, Zydeween, Longontſteekingen, gevolglyke Teeringen, Zinkingskoortſen en Rheumatike Pynen; en, in den zomer en het najaar, tuſſchenpoozende en aflaatende Koortſen, Gal-Rot- en kwaadaartige Koortſen, Buikloop, Bort en Roodeloop, enz. De Voorjaars-Ziekten zyn uit haaren aart Ontſteekings Ziekten, en die van het Najaar zyn Rot-Ziekten.

II. De voornaamſte oorzaaken van de Voorjaars-Ziekten zyn de geleden koude, ongemakken, en armoede, het zwaar werken, het verdriet en hartzeer, en de koude vochtige uitwaaſemingen van het overſtroomde water en de vochtigheid der wooningen; door alle welke de ongevoelige uitwaaſeming geſtremd, het bloed tot ontſteeking geſchikt, en vooral de longen ontſtoken worden.

III. Tot het voortbrengen der Najaars-Ziekten werken de gemelde omſtandigheden mede, als voorgaande en voorſchikkende oorzaaken, maar de voornaamſte uitwerkende oorzaaken 'er van zyn de uitdampingen van alle rottende zelfſtandigheden, en vooral de vochtige en rottige uitwaaſemingen der bovenkomende Landen, en het drinken van bedorven water.

IV. De teekenen, waar door zy weeten kunnen, dat zy door de Voorjaars-Ziekten gedreigd en aangetast worden, zyn, als zy, in de maanden April, Mey, en zelfs Juny, beginnen zich niet wel te bevinden, zich loom, zwaar in armen en beenen, ligt vermoeid, machteloos en huiverig gevoelen, een tegenzin in het eeten, en een beſlagen droogen tong krygen, vervolgens zeer dorſtig, heet en koortſig worden, pynen in de ledemaaten, plaatſelyke pynen, en hoofdpyn, gewaar worden, of beginnen geduurig en zwaar te hoesten, pyn op de borst, pynelyke ſteeken in de zy, en eene bezwaarde of pynelyke ademhaaling krygen, in welke gevallen de pols doorgaans ook vol, hard, geſpannen en rad is.

V. En dat zy door de Najaars-Ziekten, Art. I. byzonder door Rot- en Galkoortſen, gedreigd en aangetast worden, kunnen zy weeten, wanneer zy, in de maanden July, Augustus, en zelfs September, zich ongeſteld gevoelen, lusteloos, machteloos, zwaar in het hoofd, en pynelyk in de lendenen en knien worden, vervolgens een vuil beſlagen tong, leelyken of bitteren ſmaak in den mond, weinig of geen eetlust, een ongerusten ſlaap, geduurige huiveringen,

door ongewoone hitte vervangen, en zwaare hoofdpyn, en eindelyk Tusſchenpoozende of aflaatende Koortſen krygen, gepaard met oprispingen, benaauwdheid voor het hart, walgingen en braakingen van galſtoffen, en ſtinkende, rottige, gistige afgangen, en gemeenlyk met eene kleine, zwakke, radde pols. Doch de beſmettelyke Roodeloop doet zich onderkennen, door geduurigen afgang van dunne, ſlymige, ſtinkende, gistende en eindelyk bloedige ſtoffen, met geweldige krimpingen en pynen in den buik, en hevige perſingen op den afgang en het water, voorafgegaan van en gepaard met walging, braakingen, groote opblaazing van maag en darmen, geweldige benaauwdheden, koude rillingen, pyn in de lenden en een groot verlies van krachten.

VI. De voorbehoedmiddelen zyn algemeene en byzondere.

Het eerſte algemeene voorbehoedmiddel is, volgens Art. II. en III., de ſpoedige ontlasting van het water.

VII. Het tweede algemeen behoedmiddel *is*, *dat de arme* bewooners der overſtroomde Landen, terſtond *en zoo* veel mogelyk is, verzorgd worden van vuur, kleederen, voedſel en andere noodige behoeften, en dat hunne geleden verliezen, zoo veel en zoo dra doenlyk is, vergoed worden, ten einde hen dus te behoeden tegen de ſchadelyke aandoeningen van koude, vochtigheid en ongemakken, en tegen de verderfelyke uitwerkingen van armoede, droefgeestigheid en wanhoop.

VIII. Het derde algemeene behoedmiddel beſtaat in de zorge en orders der Regeeringen van de byzondere Plaatſen en Diſtricten, die door de ſtrengſte bevelen, en het naauwkeurigſte toeverzicht, moeten zorgen, dat men de ſlyk en modder van de wegen en ſtraaten wegruime, ten ſpoedigſte de kelders uitpompe, de huizen en ſchuuren reinige en doorluchten, en vuuren te branden, wel drooge, de lyken en krengen terſtond en diep begraave, en de graven van Kerken en Kerkhoven wel nazien en verzorgen. —— Maar vooral zal het in de heete zomermaanden, noodig zyn, dat zy ordonneeren alle rottende planten, broejende hoopen en bergen van graangewaſen, hooy en ſtroo, en alle ſtinkende vuilnis- en mesthoopen weg te ruimen, de modderpoelen, gooten en ſecreeten te zuiveren, het water in tochten en ſlooten door het in- en uitlaaten van versch water en door het maalen der molens in beweeging te houden, de Ingezetenen van goed water om te drinken te voorzien, de dampige en bedorven lucht uit de Gehuchten, Woningen, Schuuren, enz. doorluchten, en door het bran-

branden van groote vuuren te verdryven, en zoo min als het zyn kan de boomen te snoeijen, en het gras en andere gewassen af te maaijen; vermits de nieuwe ontdekkingen geleerd hebben, dat alle groeijende boomen en plantgewassen een verwonderlyk vermogen bezitten, om de lucht of dampkring van schadelyke en rottige dampen te zuiveren, en voor het leeven van menschen en dieren gezond en heilzaam te maaken.

IX. De byzondere voorbehoedmiddelen zyn de zulke, welke ieder Ingezeten voor zich en de zyne behoort in het werk te stellen, om de gemelde Ziekten te voorkomen. —— Tot dit einde dienen zy ieder in het byzonder zorg te draagen, dat zy geene belette uitwaasseming krygen, welke eene van de gemeenste aanleidende oorzaaken is van de Herfst- of Najaarsziekten; en hier om moeten zy door dek, kleeding en vuur, zich tegen vochtigheid en koude beschermen, geen natte kleederen aanhouden, op geene vochtige gronden of plaatzen zich te slaapen leggen, zich dikwyls reinigen en verschoonen, de koude ochtend- en avondlucht vermyden, niet te sterk noch te aanhoudend werken, verhit of bezweet zynde vooral zich voor koude wagten, en als dan ook geene koude dranken gebruiken, maatig eeten en drinken, en zich van alle ongeregeldheden onthouden.

X. De verdere behoed- en geneesmiddelen, zyn min of meer onderscheiden, naar den verschillenden aart der Voor- en Najaarsziekten. Art. I.

Zy die in de Lente en het begin van den Zomer de teekenen van Art. IV. in zich gewaar worden, en vooral wanneer zy zwaar en aanhoudend hoesten, pyn op de borst, of eene pynelyke steek in de zy, eene bezwaarde ademhaaling, of hevige pynen in byzondere deelen, of in het hoofd, krygen, behooren:

1. Zich terstond eene ruime aderlaating te laaten doen, van 6 tot 10 oncen bloeds, naar gelang van den ouderdom, krachten en volbloedigheid; en het bloed ontstoken zynde, en na de aderlaating geene genoegzaame en aanhoudende verligting van den hoest, pyn, enz. verkrygende, dezelve tot twee-drie- ja viermaalen te herhaalen.

2. Een goed en verkoelend buikzuiverend middel in te neemen, als *een Once (dat is twee loot) Engelsch Zout*, of *Glauber's Zout*, of *Cremor Tartari*, —— of drie *dragmen* (dat is drie vierendeel loots) *Senabladen* getrokken als thee; of twee oncen *Tamarinde* of *Manna* met twee dragmen

men *Senebladen*, gekookt of getrokken op een halve *pint* water, daarna doorgegooten, en *één* of twee dragmen *Engels Zout*, of *Cremor Tartari* 'er by gedaan, en met wat Suiker of Stroop zoet gemaakt; en 'er alle uuren een Theekop van gedronken; of *één* dragme Poeder van Rhabarber, in eens ingenomen; hoewel ik de voorkeur aan de eerstgemelde purgeermiddelen geeve. ——— Aan Kinderen moet men kleener giften geeven.

3. Zich voor eenigen tyd te onthouden van alle dierlyke ſpyzen, van ſpek, vleesch en visch, ſoupe, kaas en eijeren, gelyk ook van ſpeceryen; en meest kaarnemelk, ryst, grutten, groentens, en vruchten te eeten.

4 Geen ſterke dranken, wyn, nog oud bier te drinken, maar liever kaarnemelk met warm water en zuiker, of zoete wey, of warm water met een lepel azyn en wat zuiker op ieder pint; ——— of gerſte water met citroenſap en zuiker; ——— of wel een Drank uit *een handvol* Vlierbloemen, getrokken op twee pinten kookend *water*, en daar by gedaan twee oncen Honig en anderhalve oncen goeden Azyn, die in dit geval zeer heilzaam is; en waar by men ook met nut een of twee dragmen Salpeter doen kan.

5. Een Spaanſche Vlieg op de borst, zyde, of andere plaatſen te leggen, daar de pyn zich bepaalt, wanneer zy, in weerwil van de aderlaatingen, enz. blyft aanhouden.

6. Des avonds of tweemaal daags een half uur met de beenen in warm water met zout te zitten, en twee oncen Conſerf van Vlier in te neemen.

7. Voor eenige dagen, of tot zoo lang men zich wel bevindt, van den arbeid af te ſtaan, rust en gemak te neemen, en zich voor koude en natte lucht te wagten.

8. Eindelyk herſteld zynde, niet te ſpoedig zwaar te werken, niet terſtond zwaare ſpyzen of veel te eeten, of ſterke dranken enz., te drinken, en de avond- en ochtend-lucht voor eerst te vermyden, en voorts alle de voorzorgen van Art. IX. in acht te neemen.

XI. Om tegen de Najaars Ziekten. Art. I. zich te behoeden, moeten zy, welke in de maanden July en Augustus nog gezond zyn.

1. Zich gedraagen naar alle de voorzorgen Art IX. aangewezen.

2. Niet veel vleesch, noch visch, of andere rotbaare ſpyzen, en vooral geene bedurven, of beſchimmelde kost

ee-

eeten, noch kwaad water drinken, maar meest groenten, rype vruchten, grutten, ryst, geerst, kaarnemelk, goed bier, en allerley zuuren eeten en drinken.

3. Tot een Voorbehoedmiddel dagelyks gebruiken één of twee romers bittere Genever, — of twee of drie eyerlepels met koud water of witte wyn, van één once Tinctuur van Kina, met twee dragmen van het Elixir Vitrioli; — of twee romers van Kina en andere bittere Kruiden op witten wyn getrokken.

4 Nu en dan uit voorzorg een van de verkoelende Purgeermiddelen Art. X. No. 2. in te neemen.

XII. Doch zy, die, in het laatst van den Zomer of het begin van den Herfst, reeds eenige waarschuwende teekenen Art. V. van de Najaarsziekten, byzonder van de tusschenpoozende, aflaatende, en vooral van de Gal- en Rotkoortsen, in zich bespeuren, of aanvanklyk 'er van aangetast worden, en zoodra zy walgingen en braakingen krygen, moeten,

1. Terstond een braakmiddel inneemen, uit een of twee scrupels *Braakwortel* (*Radix Ypecacuanhæ*) gemengd met koud water; — of uit twee dragmen grof Poeder van denzelfden wortel getrokken als thee, en 'er alle uuren een theekopje vol van gedronken; — of uit één grein *Braakwynsteen* (*Tartarus Emeticus*) gesmolten in een bierglas koud water, en zoo eene gift alle half uuren gebruiken, tot men genoegzaam braakt; — en onder het braaken veel laauw water, of thee van Kamillebloemen, drinken; — doch, na dat het braaken ophoudt, koud enkel water, of Gerstewater met Citroensap of Azyn; of kaarnemelk, wey; ligt bier en mol; en deze moeten ook de gewoone dranken zyn.

2. Daarna een van de Purgeermiddelen Art. X. No. 2. inneemen; en dit twee, drie, vier enz. dagen na den anderen of met tusschenpoozingen doen, naar gelang de krachten en omstandigheden het toelaaten; — doch men moet met het braaken niet te schielyk, te geweldig te werk gaan, vooral niet in de Rotkoortsen, om dat in deze de leevenskrachten dikwyls geweldig verzwakt en als uitgedoofd zyn.

3. Na deze ontlastmiddelen genoeg gebruikt te hebben, dat is, wanneer de walgingen en braakingen ophouden, de afgangen niet meer zoo rottig en stinkend zyn, de tong vochtig en schoon wordt, of zoo dra men bemerkt, dat de koorts te hevig en de lyder te zwak word, of kwaad-

aar-

aartige en gevaarlyke toevallen krygt, wezenloosheid, yl-hoofdigheid, hik, of ſtuiptrekkingen, dan terſtond overgaan tot het gebruik van de *Kina*, met 'er alle uuren een half dragma in poeder van in te neemen; —— of 'er anderhalf once van in een pint water te verkooken, tot op een halve pint, en 'er dan by te doen eenige druppels *Geest van Vitriool (Spiritus Vitrioli)* en wat zuiker of ſtroop; en 'er alle uuren een theekop vol koud van te gebruiken. —— Het is best de *Kina* in te geeven in de tuſſchenpoozingen of tuſſchen de verheffingen van de Koorts; maar als de toevallen dringende zyn, moet men ze door de gantſche Koorts heen gebruiken. —— By gebrek van ze te kunnen inneemen, is het nuttig en noodig het afkookzel 'er van by wyze van een klyſteer toe te dienen. —— Men bemerkt dat zy goede uitwerking doet, als de Koorts en toevallen verminderen, en de tong vochtig word en begint te ſcheiden; en als *dan moet* men 'er onafgebroken mede voortgaan ten einde toe.

4. Een of meer Spaanſche-Vliegen in den nek en aan de beenen leggen, wanneer de gevaarlyke toevallen, No. 3. gemeld, hevig en aanhoudende zyn.

5. Voorts alle de raadgeevingen in acht neemen, Art. X. No. 3, 4, 6, 7, 8. aangewezen; zoo om ſpoedig te herſtellen, als om niet op nieuw weder in dezelfde ziekten te ſtorten; het gene ligtelyk gebeurt, zoo men zich te ſchielyk in zwaare vleesch- of viſchſpyzen, of in te veel op eenemaal te eeten, te buiten gaat; terwyl men om de wederinſtorting te ontgaan wel zal doen met nog een tyd lang de *Kina* voort te gebruiken.

XIII. Tegen den Roodenloop, zoo wel als tegen den Buikloop en het Bort, behoedt men zich:

1. Door dezelfde raadgeevingen van Art. XI. op te volgen.

2. Door hen, welke van deze ziekte aangetast zyn, wanneer men 'er niet by noodig heeft, en alles wat van dezelve komt, zorgvuldig te ſchuwen.

3. Door zich en de zieken, wanneer men dezelve oppaſſen en 'er mede omgaan moet, dikwyls te verſchoonen en rein te houden, met water en azyn te waſſen en den mond te ſpoelen, derzelver adem en uitwaaſemingen zoo veel mogelyk is te ontwyken, en hunne bedden en vertrekken geduurig te luchten en met azyn te ſprengen, 't welk beter is dan het rooken met azyn.

4. Door by de excrementen, terſtond, zoodra zy ontlast zyn,

zyn, veel azyn te gieten, dat ook goed is in de Secreeten, en vervolgens dezelve ſchielyk en verre weg te doen.

XIV. Edoch zy, welke uit de teekenen Art. V. beſpeuren, dat zy door den Roodenloop gedreigd of aangetaſt worden, moeten:

1. Byaldien zy een volle of ook een ingetrokken pols hebben, en over zwaare pynen in het hoofd, buik en lenden klaagen, zich terſtond eene ruime aderlaating laaten doen, en het bloed ontſtoken zynde, en die toevallen aanhoudende, dezelve, naar gelang der krachten, herhaalen; want, ſchoon deze ziekte, vooral wanneer zy eenige dagen geduurd heeft, eene wezenlyke Rotziekte is, gaat zy niet zelden in het begin gepaard met ontſteeking in de ingewanden; gelyk ook ſomtyds de Gal- en Rotkoortzen in het begin van ontſteeking in het bloed vergezeld zyn; wanneer eene aderlaating 'er ook nuttig in is.

2. Na de aderlaating, of zoo deeze niet noodig is, terſtond braakmiddelen inneemen, op dezelfde wyze als in Art. XII. No. 1. is aangewezen.

3. Daarna, of wel den volgenden dag, een van de verkoelende Purgeermiddelen van Art. X. N. 2, en dit alle dagen of om den anderen dag herhaalen, tot de afgangen verbeteren en de toevallen verminderen. —— Veele gebruiken hier toe terſtond de *Rhabarber*; doch, om redenen te breed hier te melden, raade ik deze liever in het vervolg, of wel op het laatst der ziekte, en dan in poeder of afgetrokken met een weinig potasch of wynſteen-zout, (*Sal Tartari*) in gemeen water, met bydoening van kaneelwater en *Syrupus Diacodii*.

Men moet van deze geneeswyze N. 1, 2 en 3 zich bedienen, of ſchoon de ziekte alreeds eenige dagen oud ware.

4. Geduurende het Purgeeren, veel drinken Gerſte of Rystwater, Wey, Amandelmelk met Arabiſche Gom, en dun Hoendernat met Ryst gekookt; en niet eeten als Brood- en Bloempappen, of dunne Ryst met wat Wyn; doch geen Melkſpys hoe genaamd.

6. Als de perſingen tot afgang zeer groot en pynelyk zyn, dikwyls een klyſteer laaten zetten, uit een Afkookzel van Zemelen, of van Lynzaad, of van Arabiſche Gom, of van Althea, Malva en Kamille-Bloemen, met bydoening van een weinig *Laudanum liquidum* SYDENHAMI.

7. Wanneer de ziekte 8, 10 of 12 dagen geduurd heeft, de ingewanden gezuiverd en de afgangen verbeterd zyn, en echter de buikpynen blyven aanhouden, 's avonds een pyn-

ſtil-

ſtillend middel inneemen, van 20 tot 30 of 40 Druppels van het *Laudanum Liquidum* SYDENHAMI, of een once *Syrup. Paver. Albi*, of *Syrup. Diacodii.* ——— Edoch in het begin en de hevigheid der ziekte raade ik geene pynſtillende noch ſtoppende of ſamentrekkende middelen, zoo min als ſterke purgeermiddelen toe te dienen; vermits zy 'er even zoo verderfelyk in zyn, als verre de meeste Kwakzalverachtige middelen, die onkundigen gewoonlyk tegen deze ziekte aanpryzen.

Van alle de hier en voorens opgegeeven middelen, moet de gift in kinderen, naar geraden den ouderdom, verminderd worden.

8. Voorts alle de Raadgeevingen van Art. X. No. 3, 4, 6, 7 en 8 opvolgen, en na de herſtelling, tot verſterking der ingewanden, eenigen tyd lang de *Kina* gebruiken, op die wyze als Art XII. No. 3. is aangewezen, of getrokken op Rhynſchen of Witten Wyn. De Buikloop en Bort worden genoegzaam door dezelfde middelen geneezen.

XV. Eindelyk, hyaldien men in de gemelde ziekten door de aangewezene middelen niet naar wensch ſlaagt, zoo de ziekte onder het gebruik derzelve erger word, zoo 'er vreemde toevallen bykomen, waarvan men de behandeling zich niet toevertrouwt; en zelfs zonder dit en in alle gevallen, waar in de ziekte zorgelyk en gevaarlyk zich opdoet, is het raadzaamst, wanneer men eenigzins in de mogelykheid is, dat men een bekwaamen Geneesheer of Heelmeester by zich laat roepen. ——— Daar zyn 'er, vertrouwe ik, geene, die, zoo het hun doenlyk is, niet gaarne en zelfs zonder belooning, eenigen tyd en moeite zullen willen beſteeden om hunne evenmenſchen uit gevaar te redden en in het leeven te behouden. ——— Maar, zulks doende, moet men zich met een volkomen vertrouwen en geheel aan deszelfs raad en behandeling overgeeven, zonder eenigzins wyzer te willen zyn, en zelfs met ter zyde ſtelling van alles wat ik hier heb aangeraaden; hoewel ik my verbeelde, dat 'er geen kundig en ervaren Geneesheer is, wiens voorſchriften en behandeling van de aangewezene in wezen zullen verſchillen; maar daar kunnen in de ziekte toevallen zich opdoen, of omſtandigheden in ſamenloopen, welke eene verſchillende handelwyze en andere geneesmiddelen vorderen, waar van men de redenen den lyder of de omſtanders dikwyls niet kan doen begrypen.

ZE-

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Alle Vervolging loopt niet alleen tegens een gezonde ſtaatkunde aan: maar die geen, welke ze gebied, benadeelt zichzelven. Daarenboven kunnen 's menſchen begrippen wel geleid, maar willen niet gedwongen worden. ——— Wat zyn alle pogingen, omtrent onzen Evenmensch, indien zy deszelfs geluk niet bedoelen? Dan, wie heeft ooit gehoord, dat dwang iemands geluk kan uitbreiden, of dat eene gedwonge beloofsbelydenis oprechte menſchen maakt.

Het zou een bewys van dwaasheid zyn alles te willen ontkennen, waarvan men de grondoorzaken niet duidelyk weet. Want het verſchil is groot, de grondoorzaak van iets niet te zien met het beſtaan daar van onmogelyk te ſtellen.

Het oog van den Mensch, ſchoon een der kleinſte leden van het Lighaam, is nochtans van zo eenen edelen aart, en door den Almagtigen hand des Groten Scheppers aller kunſtigst gevormd, en zo toegerigt, dat het grote en kleine zaken, duizend en duizend dingen, van malkanderen kan onderſcheiden, zonder die onderëen te vermengen. ——— Voorwaar een groot en edel vermogen, dat de kenmerken draagt van enen Oneindigen, Almagtigen en Alwyzen Werkmeester. Dan welk een Volmaakt, welk een Oneindig Wezen moet dat zyn, het welk door eene enkele daad allen de geſchapen Wezens te gelyk doorziet, onderſcheid en bewerkt.

Wat zou men voegelyker kunnen antwoorden, als een Godlochenaar vroeg: „ Waarom gelooft gy dat 'er een God zy, dien gy erkent, en eerbiedigt als den Almagtigen Schepper van Hemel en van Aarde?" Om dat al wat ik in de Waereld ontdek, zodanig bevinde te beſtaan, dat het niet volſtrekt noodzakelyk is, dat het op eene andere wyze kan, en geheel zou kunnen niet, beſtaan: — ten anderen om dat het Wondergebouw het Geheelal, het groot, het kunſtig Waereldgeſtel niet van zichzelven kan zyn, maar ene Oneindige, Almagtige, en Alwyze Oorzaak tot zynen Formeerder moet hebben, naardemaal de onbepaalde Magt, en Oneindige Wysheid van den Alvermogenden Bouwheer, allerwegen klaar en helder ſchitterend uitblinkt.

Eene gepaste vrymoedigheid, in de verkering en geſprekken, is eene goede wellevenheid. Maar ongepast vrymoedig, maakt iemand onbeſchoft.

De Dood is aller Stervelingen lot, het einde aller dingen, —— de beſliſter van alle zaken. ——— Gelukkig Hy, voor wien de Dood is de Overbrenger in een altyd Zalig Leven.

C. V. D. G.

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, DECEMBER, 1784.

	Bar:	Th:	Wind.			Bar:	Th:	Wind.		
1	28. 10-0	39	Stil	R.	mist wolk.	17	28. 11-9	32	NO	4	ſn. donker
	10-5	41½	N	2	z. betr. R buien		11-7	34		4	mist
	29. 0-0	34½		1	o. helder		11-7	34		4	
2	1-5	32		0	o. h. betr. damp		11-0	33½	O	4	donker
	2-0	40½	NtW	2	o. helder	18	10-0	34	ONO	4	
	1-4	38	NW	2	betr. donker		8-7	38	NNO	4	iets ſn.
3	28. 10-4	42	ZW	8	R.		8-0	38	NNW	2	iets ſn.
	8-2	45½		9	donker zw. R.	19	8-0	35	NW	2	
	5-1	43	W 12.	6	zw. R.		9-0	33½	WNW	1	
4	5-3	39	WtN	8	zw. wolken R. H.		9-8	35½		2	
	5-5	42	WNW	8	R. H.	20	10-5	36	NW	0	misig R.
	5-2	36		6	R. H.		10-6	36		0	misig R buien
5	5-1	34	W	4	wein. wolken		10-8	35		1	donk. iets mist
	4-7	38½	ZZW	2	z. betr. R.	21	10-0	37		1	
	2-0	37	OZO	6	R.		8-5	33½	NO	1	6 u ſneeu
6	27. 11-2	39	ZtO	6	zw. wolk. iets R.		8-6	33	OtN	4	ſneeu
	10-9	43	ZtW	4		22	8-5	32½		5	donker
	9 0	42½	ZZW 6.	13	R buien		10-0	31	NO	4	
7	10-0	38	WZW	12			11-0	36½		0	z. betr. nevelig
	11-7	39½	ZW	12	R buien	23	11-2	31½	Z. O. W.	0	o. h. ſn. z. betr.
	28. 0-2	39		12.8	R buien		11-6	26	W	0	nev. wolkig
8	1-1	35	Z	4	donker R.	24	29. 1-1	20	NO	0	zeer zw. nevel
	1-0	40½	ZtO	6	R.		1-7	27½	Z. O. W	0	zw. nevel
	1-3	38	Z	4	donker		2-3	28	ZW	0	nevelig
9	2-4	31½	ZtW	4	o. helder		2-0	34½		1	yzel. z. betr.
	2-6	36	Z	3.6	donker ſn.	25	2-1	38	WtN	2 4	z. betr. iets damp
	5-4	34	ZZW	2	o. helder		1-7	38½	NW	2	R. donker
	7-4	28		3			2-0	32	NtW	2	o. helder betr.
10	8-2	34½		3.2		26	2-6	39½	N	2	dampig z. betr.
	9-7	27½	Stil				2-9	34	Stil		
	10-0	23	O	0	nev. o. h.		3-1	32	ZtO	3	z. b. mist ſn. o. h.
11	9-8	31½	O	3	zw. nevel	27	2-9	34	ZO 2	0 3	betr. helder
	9-4	28		4	o. helder		2-5	26½	O	6	helder s. betr.
	7-5	30		6	z. betr.		1-9	26		8	
12	6-2	32	ONO	10	donker	28	1-5	28½		9	
	5-0	32½	N	4	ſneeu		1-2	25½		10	donker
	4-0	32½		3			0-6	20	OtZ	6	
13	3-8	35½	NtW	3		29	0-0	24		5	
	3-0	35		4	donker vost		28. 11-5	17*	ZO	4	
	4-8	27	N	1	o. held. dampig		10-1	19½	OZO	5	z. betr. donker
14	5-5	34		2	donker	30	8-9	26½	ZO	6	donker yzel
	7-3	32½		2	nagt ſn.		7-0	28½	ZO tO	5	extra zw. Yzel
	8-5	30	NO	2	o. held.		5-5	27½	ZZO	2	nagt ſn. donk.
15	9-5	27	4 N	2.	o. h. donker ſn.	31	5-2	29	ZO tO	3	fyne ſneeu
	10-6	28	O	4	donker o. h.		5-6	22½	O	4	donker
	11-4	27	NO	3	nevelig						
16	11-3	30½	ONO	3							
	11-7	29½	NO	4			28. 8 51/50		32 72/50		3 8/20

Th. den 2 's nv. 7 u. 36.
12 's nam. 4 u. 33.
15 's av. 8 u. 29.
24 's nam. 4 u. 27.

Th. 's mo. 32 6/11
's mid. 34 6/11
's av. 32 11/11

BLADWYZER

DER

VOORNAAMSTE BYZONDERHEDEN,

In de Tweede Stukken des Vyfden en Zesden Deels.

(V en VI dienen ter aanduiding van het Vde en VIde Deel.)

A.

Aanbidding op een ſchoonen Zomer-Avond, V. 377
Aanſpraak des Markgraaven van *Baden-Durlaah*, by het afſchaffen van eenige Slaafſche Dienſten en Belastingen in zyn Markgraafſchap, VI. 254.
Aardbeevingen (Verſlag van de Lugtsgeſteldheden, die zwaare) doorgaans voorgaan en volgen, V. 635.
——— (Geſchiedkundig verſlag van de voornaamſte) op *Sicilie*, V. 304.
Aarde, (Aanmerkingen over de Gemeenſchap der) met den Dampkring, VI. 305
Accur. (De halfgeſchooren) VI. 461
Agnus Dei, welk eene bygeloovige kragt daar aan toegeſchreeven, VI. 614
Afleider, (Gelukkige uitwerking van den) te *Doesburg*, V. 389
Afzetting teener Vrouwe Borst; berigt hier van, VI. 100
Alcyon der ouden, dezelfde als onze *Ys-vogel*; VI. 332
Alcyonici, welke Dagen dus geheeten; VI. 331—333
Algol, (Verſlag van een opmerkenswaardig verſchynzel in de vaste Star) VI. 156
Almanak (Hoe de Verbeteraars van den) te werk gegaan zyn met de Maanjaaren, V. 388
Alpen, (Hoogte der) en omliggende Plaatzen. VI. 209
Alsaleh, Geſchiedenis van dien deugdzaamen, gelukkigen, en in ongenade vervallen Hoveling, VI. 313
Aluin, (Nut van den) in langduurige Colykpynen, V. 145
——— het middel om ſtinkend Water ras drinkbaar en aangenaam te maaken, V. 440
——— maakt dat ſlappe en ſtinkende Vlſch gezonder wordt, V. 441
——— inwendig met zeer veel baat gebruikt, in verſcheide gevallen, V. *Ald.*
America, hoogte der Bergen in dat Werelddeel, VI. 205
——— (Welk Schilderſchrift de *Indianen* in *Noord-*) gebruiken, VI. 603
Amptenaaren, (Hooge en laage) elk in hunnen kring beſchouwd, V. 650
Amſterdam, (Aanmerkingen over het getal der Inwoonderen te) V, 62. Min gezond dan Haarlem, 64. Reden, waarom de ongezonde dampen daar al het nadeel niet doen, 't welk men van dezelve ſchynt te moeten wagten, 65. Nadere aanmerkingen over 't ge-

getal der Inwoonderen; over de gezondheid dier Stad, met betrekking tot andere Steden, en de Herfstziekten aldaar. 335
AMURATH, Turksch Keizer; zyn gedrag omtrent ULADISLAUS, VI. 664
Aneurisma ſpurium; zie *Slagader-breuk*.
ANNA (Het Tydperk der Regeeringe van Koningin) by de Engelſchen als de Eeuw van AUGUSTUS, ten opzigte van de Geleerden aangemerkt, V. 93. Schets van dit Tydperk, *Ald.*
Annamoke, verrigtingen van COOK op dit Eiland, VI. 593
Aras. (Natuurlyke Historie van de) Derzelver woonplaats, V, 10. Soorten en kenmerken. 11
—— (*Roode*) Grootte, Pluimadie, V. 11. Leevenswyze, 12. Nesten en Voortteeling, 14. Zonderlinge wyze der Wilden om ze te vangen, 15. Aan de vallendeziekte onderworpen. 16
—— (Berigt wegens de *Blaauwe*, *Groene* en *Zwarte*) V. 16, 17
Attritie, of *Verſlagenheid*; en *Contritie*, of *Verbryzeling*; gevoelens der Roomſche Kerke daar over, VI. 664
Avondmaal, hoe onbehoorlyk veel door de Christenen daar ingeſteld, VI. 612

B.

Baden-Durlach, (Aanſpraak des Markgraafs van) ter gelegenheid van het afſchaffen eeniger Slaaſſche Dienſten en Belastingen in dit Markgraafſchap, VI. 254
Batavia, (Over den oorſprong van de ongezonde Lugt op) V. 69, 247
Bedenkingen, (*Zedelyke*) V. 42, 272, 519, 652
—— VI. 145, 229, 559, 657, 674
Beenderen (Onverbrande) worden 'er van verbrande Lyken gevonden, VI. 214
Beer, (De) Aap en Big. *Een Fabel*, V. 375
Beghards of *Beguards*. Zie *Beghines*.
Beghines, hunne dwaaze begrippen, VI. 660
Bekken (Over de nauwheid van het) in zommige Vrouwen; hoe in die gevallen te handelen, VI. 472
Bergen, (Vergelykende Tafel van de voornaamſte) in de oude en nieuwe Wereld, VI. 205. In *America*, *ald.* In *Frankryk*, 206. Der *Alpen*, 209. Waarneemingen daar over. 211
BERTRAM, (JOHN) beſchryving van het Character, de Huishouding en de Leevenswyze, van dien *Americaanſchen* Kruidkundigen en Wysgeer, V. 262, 309
Beſpiegeling, in ſtede van Zedelyke Deugd geſteld, VI. 617
Blixem, welke Boomen men agt dat door denzelven niet getroffen worden, VI. 300 Het tegendeel hier van aangeweezen, 301. Lichaamen, door den Blixem getroffen, niet vry van bederving. *Ald.*
Bloedzuiger, hoe dit Dier in de Heilige Bladeren inkomt, V. 570
Bloemen, middel om dezelve langen tyd te bewaaren, V. 155
—— (Over den Smaak in 't aankweeken van) V. 460

Blykbaarheden van het *Euangelie*. Zie *Euangelié*.
Bohon Upas, een Vergif-boom op 't Eiland Java, zo geheeten. Weinig bekendheid van denzelven, VI. 286. Verhaal van de wyze op welke het Vergift uit deeze Boom gehaald wordt, 288. Proeven met de Gom van den *Bohon Upas* genomen. 293
BOLINGBROKE, zyn Character, als Geſchiedſchryver, opgemaakt, en met dat van HUME vergeleeken, V. 504
Boter, (Over de gezond- of ongezondheid van) VI. 625
Borst, (Berigt wegens de Afzetting van een Vrouwe) VI. 100
Braafheid, edelmoedig beloond, V. 426
Braaknooten. Zie *Nux Vomica*.
Braak-wynſteen, (Proeven en Waarneemingen omtrent de) Bereiding van denzelven, VI. 419. Verbeterende aanmerkingen op deeze bereiding. 575
Breuken, (*Arm- en Been-*) berigt van een Man die verſcheide deezer agtereenvolgende onderging, VI. 154
Brihuega, (Mevrouw DE MUCIE, oorzaak van het inneemen van) VI. 605
Broeders en Zusters van den Vryen Geest, hunne dweepende begrippen, VI. 660
Brood op zichzelven geen ligtverteerbaar voedzel, VI. 628
Burger der Wereld en een *Heer naar de Mode*, tegen elkander overgeſteld, VI. 652
Byenëeter, Naamen van deezen Vogel, V. 191. Wyze van neſtelen, 193. Vliegt niet agter uit, van waar dit verkeerde denkbeeld ontſtaan is, 194. Pluimadie en geſtalte. *Ald.*

C.

Cachelotten, (Brief over één- en dertig) op de kust van *Neder-Bretagne* op 't ſtrand geworpen, VI. 339
Champher, goede uitwerking van dezelve, in een verouderden *Rheumatismus*, V. 104
Cantate, ter viering van *Cecilia*, VI. 607
Capiteinſchap op de Oorlogſchepen, hoe bezwaarlyk een post, VI. 136
CATO omhelst de begrippen der *Stoicynen*, van welk een uitwerking op zyn Character, VI. 442
CELAMON. *Een Vertelzel*, V. 220
Characters der Volken, Proeve over derzelver veranderingen, en de oorzaaken waar uit ze ontſtaan, V. 84
China, (De Volkrykheid van) doorgaans veel te groot opgegeeven, V. 17. Vergeleeken met die onzer Gewesten, 19. Met die van *Frankryk* en *Duitschland*. 20
——— (Verſlag van de *Fooden* in) gevonden, V. 93
Chokolade, aanmerkingen over het gebruik van deezen Drak, VI. 625
Christen. (Gedagten van een ſtervenden) *Dichtſtukje*, V. 178
Christendom, welke voordeelen het *Europa* aanbrengt, V. 409
——— (De beginzels van het waare) moeten, in de H. Schrift alleen gezogt worden, VI. 327
Christenen, (Geſchiedkundig verſlag van 't geen de) in ſtede van Zedelyke Deugd, hebben zoeken te doen gelden, VI. 611, enz.
CHRISTUS, (De Opſtanding van) het grondbewys voor de waarheid

heid des Christendoms, VI. 235, 325. Blykbaarheden van deeze Gebeurtenis. 326
Coffy, hoe best gebruikt, VI. 626, 630
CONSTANTINUS DE GROOTE, diens Character, volgens GIBBON, V. 38
Contritie Verbryzeling, en *Attritie* Verflagenheid, Leer der *Roomſche Kerk* deswegen, VI. 664
COOK, (J.) Uittrekzel zyner Reize na den *Stillen Oceaan*, om ontdekkingen in het Noorderhalfrond te doen, VI. 399, 542, 587, 638.
——— Breedvoerig verflag van zyn uiteinde, VI. 497. Berigt van zyn afkomst, 506. Van zyne eerſte vorderingen, *ald.* Character, 507. Welk een dienst hy der Aardryks-kunde en der Zeevaard gedaan hebbe, 508. Penning, te zyner gedagtenis vervaardigd, en aan wie uitgedeeld. 510
COPLEY, (GODFREY) zyne Inſtelling om 's Jaarlyks een Prys uit te deelen, VI. 490
2 COR. XV. 29. opgehelderd, V. 137
Cupido, en de Vlietnimphen. *Dichtſtukje*, V. 567

D.

Dampkring, (Een met water vervulde) doch met geen rottende uitwaasemingen beſmet, als de gezondſte voorgeſteld. V. 57
——— met de uitwaasemingen van ſtilſtaande en ſtinkende wateren vervuld, is, over 't algemeen, ſchadelyk; doch kan door tusſchenkomende omſtandigheden onſchadelyk, voor eenige geſtellen zelf heilzaam worden, V. 385
Dampkring, (Aanmerkingen over de gemeenſchap tusſchen den) en de Aarde, VI. 305
Deisten maaken grooten opgang in *Engeland*, V. 98. en bevorderen de rechte kennis van de Leer der Openbaaringe. 99
Denkbeelden, (Grootſche) uit welke bronnen zy voortkomen, V. 164
Deugd, (Gedagten over belangloozе en onbaatzoekende) VI. 455
——— (Geſchiedkundig verſlag, van 't geen de *Christenen*, in ſtede van Zedelyke) hebben zoeken te doen gelden, VI. 611
DEUTERON. XVI. 20. Redenvoering daar over, VI. 45
Diarrhea, (Eene langduurige) door eene ſterke giſte van Kreeftsoogen geneezen, V. 199
Diemensland, beſchryving van deszelfs Inwooneren, VI. 400, 403. Voortbrengzelen, *Ald.*
Dieren, van derzelver Geheugen. Zie *Geheugen.*
——— Onze zelfverdediging en behoud onzer goederen geregtigt ons dezelve te dooden, V. 597. Hoe zy op elkander aazen, 598. Het belang der Dieren zelfs eischt dat de Mensch gebruik maake van derzelver voortbrengzelen, ja van hun vleesch. 599
Dievery, hoe zeer de Inwooners der *Friendly Eilanden* hier toe overhellen, VI. 591
DINARCHON de Spartaan, en zyn Zoon EUTYCHES, VI. 84
Doesburg, (Gelukkig gevolg van den Afleider te) op den Klokkentooren, V. 389

DOMINICUS, berigt van zyne Lichaamsgeſtrengheden en Boetedoeningen, VI. 620
Dood, hoe zeker, maar zeer vlugtig door den Mensch beſpiegeld, V. 1. Dewyl hy geheel voor de Wereld leeft, 3. Zich aan dezelve te eenemaal overgeeft, 4. Geen werk van den Godsdienst maakt, 6. Hy ſtreelt zich met de hoop op een lang leeven. 7
——— (Om ons de gedagten van den) te verleevendigen, moeten wy dit leeven op den rechten prys ſchatten, V. 45. Zal zyn Einde in de Eeuwigheid voorſtellen, 48. God bidden dat hy ons bekwaam maake tot de voorbereiding tot de Euwigheid. 53
——— (Onderſcheid van den) der Dieren en der Menſchen, V. 594
Doop, (Hoe onbehoorlyk veel door de Christenen in den) geſteld, VI. 612
Doorſneede der Schaambeenderen, hoe en met een gelukkigen uitſlag volbragt, VI. 468, enz.
Doortocht, ten Noorden om, wat men daar door eigenlyk te verſtaan hebbe, in 't verſchilſtuk deswegen, V. 117. Eenige byzondere Natuurkundige en andere Aanmerkingen, tot dit ſtuk betrekkelyk overwoogen, 119. Over het Pool- en Kust-ys, dat hier hinder baart, 121. Welke Landpunten en Plaatzen de meeste hinderniſſen verwekken. 160
——— (De onmogelykheid van een) ten Noordwesten naa den *Stillen Oceaan*, beweezen, VI. 432
Draayhals, Naamen van deezen Vogel, VI. 244. Vreemde Houding, *ald.* Aart, 245. Pluimadie, *ald.* Geſtalte, Voedzel, Stem, 246. Voortteeling; Waar dezelve huisvest. 247
Dranken, welke voor de Gezondheid best, VI. 629
DRENKER, (Leeven van EDUARD) van *Philadelphia*, die grooter en meerder Staatsomwentelingen dan iemand in een honderd en drie jaarig leeven beſchouwde, V. 655
Drieëenheid, hoe door CLARKE en WHISTON beſtreeden, en de gevolgen daar van, V. 97
Drukpers, (De Nederlandſche) by het *Grieksch* Tooneel vergeleeken, VI. 363
DUHAMEL, (Leevensverſlag van) VI. 23. De dienſten door hem aan den Landbouw, aan de Kunſten en Scheepvaart, beweezen. 24, enz.

E.

Egtgenoot (Treffend voorbeeld van eene tederhartige en vergeeflyke) VI. 512
Egtgenooten, (Aanmerkingen over de Gelykheid van aart in) VI. 223
Eilanden, meermaal omtrent *Yſland* ontſtaan, berigt hier van, VI. 585
Electriciteit, hoe men door dezelve Eijeren kan doen uitkomen, V. 113
——— (Hoe men Regen, Yzel, Sneeuw en Hagel, door de) vormt, VI. 17
——— (Middel om de gebrooke Verſterkingswieſen tot de) te herſtellen, VI. 396
——— (Proeve van Groeijing door de) verwekt, VI. 511
EMILE, VI. 227

Engeland, (Verſlag van den ſtaat der Geleerdheid en Fraaije Letteren in) zints den tyd van Koningin ANNA, V. 93. Schryvers die onder haar gebloeid hebben, 94. Die onder de Vorſten uit den Huize van *Hanover* te voorſchyn kwamen, 95, enz. Takken, toen meest beoefend, 96. Geleerdheid beſtaat niet meer in enkele ſchoolvosſery, 101. De *Oosterſche Letterkunde* weder ter hand genomen, 102. De Proefondervindelyke Wysbegeerte voortgezet, *ald.* De Dichtkunde beoefend, 103. Treur- en Blyſpel; veranderingen daar in voorgevallen, 277. Zedekunde, op eene andere wyze behandeld, 279. Staatkundige begrippen, op een andere leest geſchoeid, *ald.* Geleerde Tydſchriften, wat zy uitvoerden, 280. Zedekundige Vertoogſchriften, 282. Staat der Welſpreekenheid, 283. De Geſchiedkunde en Leevensbeſchryvingen verbeterd, 284. Woordenboeken, 285. Romans. 286

EPICURUS, het Stelzel zyner Wysbegeerte opgegeeven, VI. 440. Invloed daar van op de Zeden der *Romeinen*, *ald.* CESAR omhelst de begrippen van dien Wysgeer, en wat dit uitwerkt. 442

Euangelie (Op welk eene wyze CHRISTUS en de Apostelen de Blykbaarheden van het) Oorſpronglyk voorſtelden, VI. 94, 148

EULER, (JOAN ALBERT) berigt van zyn dood, VI. 131

Europa, ten aanzien van den Godsdienst, Koophandel en Staatkunde beſchouwd, V. 406.

Europa, (Beſchouwing der tegenwoordige geſteldheid van) ten aanzien van den Godsdienst veel verbeterd, V. 552. Desgelyks ten aanzien van de Wysbegeerte, 554. Uitbreiding van Kunſten en Weetenſchappen, 555. Verfyning van Smaak, met derzelver gevolgen, 556. Staat der Regtsgeleerdheid, 557. Zedekunde, veel beter beoefend, 558. Staatkunde, hoe geſteld, 559. Landbouw en Koophandel aangemoedigd, 560. Over de balans van *Europa* en de Verbonden, 562. Krygsgeſteldheid der Mogendheden, *563, enz.* Wyze van Oorlogen zeer veranderd, 566

Europeaanen, derzelver gedrag, by de Vrouwen der *Wilden*, geeft oorzaak tot veele ongelegenheden, VI. 402

F.

Franeker, over de gezondheid of ongezondheid dier Stad, V. 68

FRANKLIN, (BENJAMIN) zyn geringe afkomst, V. 464. Legt zich by het waarneemen zyner Drukkerye op de Electriciteit toe, en wordt buitenslands beroemd, *ald.* Ontdekt de gelykaartigheid des Blixems met de Electriciteit, en vindt de Afleiders uit, 465. Wordt Postmeester in *America*; onderzoek of hy reeds vroeg de Vryheid van America op 't oog gehad hebbe, 466. Verzet zich tegen de Stempelaaren, *ald.* Onthondt zich als Afgezant van *Penſylvanie* in *Londen*, 467. Keert te rug, en word Gevolmagtigde van het Congres

gres in *Frankryk*, 467. Zyn Character. *Ald.*
Frankryk, (Hoogte der voornaamſte Bergen in) VI. 206
Franſchen, niet altoos van dat luſtig en vrolyk Character als tegenwoordig, V. 84
——— (Oorzaaken waarom alle) in Charactertrekken zo na elkander gelyken, V. 87
Friendly Eilanden, derzelver menigte, VI. 589. Aart der Inwoonderen, 590. Zeer tot Dievery genegen, 591. Hunne geſtalte, kleur en houding. 592
Friesland, (Getal der Menſchen in) V. 63
——— (Onderſcheide Lugtgeſteldheid eeniger voornaame Steden in) V. 343
FURNEAUX, wat gelegenheid gegeeven hebbe, dat eenige *Nieuw-Zeelanders* van zyn Scheepsvolk vermoordden, VI. 406

G.

GAUBIUS, (HIERON. DAVID) Leevensbyzonderheden van dien Hoogleeraar, VI. 19. Zyne Werken, 20, enz. Zyn Character. 23
Geaartheid (Over de gelyke of ongelyke) der Egtgenooten, VI. 223
Geeſtelaars, dolzinnigheid diens Aanhangs, VI. 621
——— Hoe zy in de Vaſten te *Rome* te werk gaan, VI. 622
Geheugen (Voorbeelden van het) der Dieren, V. 498. Hoe onontbeerlyk voor dezelve, 500. Aart van dit Geheugen, 501. Zeldzaame Verſchynzels, 502, 503. Hoe veel verſchillende van het Menſchlyk Geheugen. 503
Geitenmelker en *Opſlokker*, namen deezer Vogels, V. 294. Verkeerdheid van den naam *Geitenmelker*, en eenige andere daar aan gegeeven, 295. Gepaſtheid van den naam *Opſlokker*, *ald.* Leevenswyze, *ald.* Een Nagt- en Trekvogel, waar dezelve gevonden wordt, 296. Voortteeling, 297. Pluimadie en geſtalte, 298. Eigenſchappen der Vogelen van dit geſlacht, 299. De Europiſche ſtamt waarſchynlyk van den *Americaanſchen* af. 303
Geluwe, (Eene langduurige) door het *Oleum Recini* geneezen, VI. 57
Geſchiedſchryvers, (*Griekſche* en *Romeinſche*) by die der Middeleeuwen vergeleeken, VI. 35
Geſchillen, (Godgeleerde) hoe veelal gevoerd en van hoe weinig beduidenis, VI. 231. Een eenvoudig Christen heeft met dezelve niet te maaken. 327
Gezwellen (Langduurige) aan de Gewrichten, derzelver oorzaaken, VI. 278. Geneeswyze, 281
Gierigaart, (De geſtraſte) VI. 189
Gierigheid, (Aanmerking over de) V. 177
Gier-zwaluw. Zie *Zwaluw*.
GOD (Beſpiegeling van) als Schepper, VI. 367, 415, 464
GODS Beſtaan, Verhandeling daar over, V. 477. 'Er worden Menſchen gevonden die 't zelve lochenen, *ald.* Bewysreden uit de Beweeging ontleend, 478. Uit de eerſte Oorzaak; uit het opklimmen van het min Volmaakte tot het Volmaakte; uit de Eindoorzaaken, 479. Uit de ge-

gebeurlykheid aller dingen in de wereld, 480. De bewysreden van DESCARTES, LEIBNITZ en WOLFF overwoogen, 480, 481. Uit de Overeenſtemming aller Volken opgemaakt, 525. Uit het gebruik en de Eindoorzaaken aller dingen, *ald.* Uit de gebeurlykheid der Wereld, en de genoegzaame Rede. 536, enz.

Godsdienst (*Europa* ten opzigte van den) beſchouwd, V. 409. Hoe veel in de laatſte vyftig jaaren verbeterd. 553, enz.

——— (Christlyke) de waarheid daar van bevestigd, door de wyze op welke de blykbaarheden voor denzelven worden voorgeſteld, VI. 93, 147. Gegrond op Gebeurtenisſen, VI. 235

——— niet alleen door Kerklyken verdeedigd, VI. 563

——— Inwendige voortreflykheid van denzelven beweezen, VI. 564, enz.

Graftombe. Eene Beſpiegeling, V. 518

Gramen Oſſifragum Norwegicum Sim. Pauli; de fabelagtige vertelling daar van wederſprooken, VI. 632

Gras, (*Noorweegſch Beenbreekend*) Zie *Gramen Oſſifragum.*

Griekenland, (Oude geſteldheid van het Volk in) VI. 29.

Groeijing, (Proeve van) door de Electriciteit verwekt, VI. 511

Grootheid der Menſchen onderſcheiden, welke nuttigheden daar in liggen opgeſlooten, V. 214. Waarom die der Vrouwen minder zyn dan die der Mannen. 219

Groſvenor, verhaal van de Schipbreuk eens *Oostindievaarders*, van dien naam, V. 602; en de Lotgevallen der Schepelingen. 603, enz.

H.

Haangegevegten op *Sumatra*, V. 544

Haarlem, (Aanmerkingen wegens het getal der Inwoonderen te) V. 62. Gezonder dan *Amſterdam*, 64. Het tegendeel hier van beweerd. 352

Hagel, Proeve om dezelve door de Electriciteit voort te brengen, VI. 17–19

——— Zonder tusſchenkomst der Electriciteit voortgebragt, VI. 531

HALLER, (ALBERT VAN) zyne geboorte, opvoeding, *vroege* geleerdheid, VI. 165. Zugt tot de Dichtkunst, 166. Reizen en voortzetting zyner Studien, *ald.* Zet zich te *Bern* neder; wordt Hoogleeraar te *Gottingen*, 169. Geeft zyne *Phyſiologie* in 't licht, 216. Verdere Schriften, 217. Huislyk leeven, 219. Keert weder na *Bern*, *ald.* Waardigheden daar door hem bekleed, 220. Dood, 221. Character en Geſtalte. 222

HAMITI, geeft een voorbeeld van den waaren roem en grootheid van den Mensch. V. 677

Handſchriften, (Lyst eeniger zeldzaame) V. 39

Hapace, op dit Eiland wordt COOK zeer ſtaatlyk ontvangen, VI. 535. Zangen en Dansſen der Inwoonderen. *Ald.*

Harlingen, over de gezondheid of ongezondheid dier Stad, V. 66

HEARNE, verſlag van zyne Reis-

Reistochten, om een *Doortocht* te zoeken, VI. 435
Heelzalf, (Wonderlyke) hoe bereid, en derzelver uitwerking, VI. 375
Heerschappy, (Eigendunklyke) hoe verderflyk voor 't Volkscharacter, V. 86
Held; (Treurzang op den verslaagen) V. 674
HENDERSON, (NATHANAËL) berigt van dien zonderlingen Man in *Noord-Carolina*, VI. 557
HERBERT, als Deist, tegen over HUME vergeleeken, V. 687
Herfstziekten, (Over de aanleidende oorzaaken tot de) V. 54, 232, 334
—— Dit stuk ongydig overwoogen, V. 384
HOADLY, hy is aan het hoofd der geenen die aan de Letteroefeningen in *Engeland* eenen anderen loop gaven, V. 96
Hond, (Zeldzaam voorbeeld van een) die zyn Meester redde, V. 501, 502
Honger, (Veele zwakke gestellen hebben een valschen, VI. 624
HOOK, (R.) heeft reeds van Vuurbergen in de Maan geschreeven, in den Jaare MDCLV, VI. 535
Hoppe, Naamen deezes Vogels, V. 146. Kan getemd worden, 147. Voedzel en doorgaande Leevenswyze, 148. Trekvogel, waar dezelve gevonden wordt, 148, 149. Van de Nesten die zy maaken, 150. Voortteeling, 151. Stem, *ald.* Lyfsgestalte, Pluimadie, Kuif, 153. Grootte. 154
HUME, ('t Character van) als Geschiedschryver opgemaakt, en met dat van BOLINGBROKE vergeleken, V. 504
HUME, zyn Character nader ontleedt in eene zamenspraak, tusschen hem, Lord HERBERT en MERCURIUS, V. 668
Huwelyk, de onthouding daar van aangepreezen door het Bygeloof, VI. 616, 618
Huwelyksplegtigheden op *Sumatra*, V. 542
HYDER-ALI-KHAN, de voornaamste trekken zyner Leevensgeschiedenissen, V. 34. Zyn Character, 38. Uitgebreidheid zyner Staaten en Grootte zyner Inkomsten. *Ald.*
—— (Nader Leevensberigt van) V. 167

J. en I.

Jesuiten, streeken door deeze Orde, bedagt om de Zedelyke Deugd te ondermynen, VI. 662
JESUS, van hoe gering een afkomst, grooter Leeraar dan eenig Wysgeer, VI. 564. Inwendige voortreflykheid zyner Leere in veele opzigten. *Ald.* enz.
JOANNES, VIII. 14. Redenv. daar over, VI. 94
—— XIX. 34. opgehelderd. V. 288
Joden, (Verslag van de) in *China* gevonden, V. 91. Men treft by hun geene oude Afschriften van den Bybel aan. *Ald.*
JOSEPHUS DE II speelt een trotschen Bisschop een trek, V. 92
Italie (Hoe woest de bewoonders van oud) waren, VI. 30
Jufferschap, (Het gevaar van Sentimenteele verbintenissen aan de) ontdekt, V. 367. Door eene Leerzaame Geschiedenis des nader onderrigt. 469

K.

Kamtſchatka (Reize van) na *Macao*, V. 206
Kanker in zommige gevallen door Afzetting alleen te geneezen, VI. 107
——— des *Aangezigts* of *Huidkanker* beſchreeven, VI. 524. Wit Rattekruid als een Geneesmiddel aangepreezen. *Ald.*
Kerkmuzyk (Voorſtel wegens een verbeterd) voor onze Pſalmen, V. 657
Ketters (Het woord aan de) niet te houden, hoe de Leerſtelling der Roomſchen, VI. 664. 665
Kina (Nut van de) met den *Spiritus Vitrioli*, in den *Scorbut*, VI. 329
——— (Aanmerkingen over twee ſoorten van) onlangs ontdekt in den omtrek van *Santa-fe*, in Zuid America, V. 483. Onderſcheide ſoorten van *Kina* opgegeeven *ald.* Waar men de beſte vindt, en in welke Landen men ze alleen aantreft, 484. 485. Die uit *Santa fe* onderzogt, 486. De *roode* goed de *witte* ſlegt bevonden. 488
Kind (Het) en de Vader. Eene Vertelling van het Jaar 1783, V. 175
Kinderen, (Het van buiten leeren der) zo verwerplyk niet als zommigen het willen doen voorkomen, V. 423. Aangepreezen, en de wyze hoe het geſchieden moet, ontvouwd, 424. 426
——— Hoe zy op *Sumatra* behandeld worden, V. 544
Kleef, (Schilderagtig Togtje van Nymegen na) VI. 410
Koekkoek, vreemde vertelzeltjes en Fabelen wegens deezen Vogel, V. 76. Zyne gedaantverwisſeling in een *Sperwer* wederſprooken, 80. Legt het Ey in het nest eens anderen Vogels, 81. Het ruijen gat langzaamer toe dan by andere Vogels *ald.* Worden 's Winters zomtyds gebeel kaal in holle boomen gevonden; oorzaak hier van, 82. Heeft weinig drifts ter voortteelinge, 83. Het wyſje niet verſtooten van liefde tot haar kroost, *ald.* is de eenige Vogel niet die zyne Eijeren niet uitbroedt, 84. De *Koekkoek* tegen veele beſchuldigen verdeedigd, 106. Van onverſchilligheid ten opzigte van de Jongen vrygeſprooken, 107. Over den Zang, deeze is niet altoos dezelfde, 107. Over het Paaren, *ald.* 't Gedrag der Jongen in het vreemde nest, 109. Voedzel, *ald.* Behoort tot de Trekvogels, 110. Hoe men ze opkweekt, zy kunnen op de jagt afgerigt worden, 111. Zeer algemeen in de Oude Wereld verſpreid, *ald.* Leevenswyze Pluimadie. 112
Kolykpynen, (Nut van den Aluin in) V. 145
Koophandel (*Europa* ten opzigte van den) beſchouwd, V. 411. Welke voordeelen dezelve aan dit Werelddeel heeft toegebragt, *ald.* Veranderingen daarin, in den laatſten tyd, V. 561
Koopman, (De Regtvaardige en Edelmoedige) VI. 321
Koraalbedding, (Zeldzaame) op *Palmerſtons Eiland* waargenomen, VI. 588
Koraalen, hoe het bykomt dat ze in de begraafplaatzen der Ou-

Ouden gevonden worden, VI. 214
Kraan-oogen Zie *Nux Vomica*.
Kraanvogel, Namen, VI. 576. Verre Tochten, *ald.* Van derzelver ſtryd tegen de *Pigmeen*, 577. Deeze Fabel verklaard, *ald.* Hun vlugt en reistochten, 578. Hunne waakzaamheid, 579. Welken weg zy houden, *ald.* Hoe ze gevangen worden, 581. Voedzel en Pluimadie, *ald.* Witte *Kraanvogels*, 582. Algemeen over den Aardkloot verſpreid, 583. De *Oostindiſche* aan de *Europiſchen* gelyk, *ald.* Over den *Japanſchen Kraanvogel*. 585
Kreefts-oogen (Een ſterke gifte van) geneest eene langduurige *Diarrhea*, V. 190
Kruis. (Het Teken van het) hoe onder de *Christenen* ingevoerd, en welk eene bygeloovige kragt daar aan toegekend, VI. 613
Kunst en Natuur, tegen elkander vergeleeken, V. 124
Kunstbedillers, (De beſchaamdgemaakte) V. 323

L.

Land, (Vrugtbaar- of Onvrugtbaarheid van een) welk eene uitwerking dezelve hebbe op het Character der Inwoonderen, VI. 119, enz.
Landbouw, hoe veelal in Europa aangemoedigd, V. 560
Landman. (De edelmoedige) *Eene waare Geſchiedenis*, VI. 270
Leeren (Het van buiten) der Kinderen aangepreezen, en hoe zulks, om nut te doen, moet ingerigt worden, V. 423. 426
Leerſtelzel, verwoesting van 't zelve baart groote verandering in de Staatkunde van *Europa*, V. 414
Leeuw (De) en de Vos. *Eene Fabel*, VI. 91
Leeuwaarden, over de gezondofongezondheid dier Stad V. 67
Legers (Talryke ſtandhoudende) verminderen de bevolking grootlyks, V. 564. Welk voordeel zy aanbrengen. 565
Lelien (De) en Roozen, eene Oude Historie, V. 132
Letterkunde en *Geleerdheid* in Engeland. Zie *Engeland*.
Lichaamen, (Proeve over de hoegrootheid der Menschlyke) V. 214
Lichaamsplaageryen, in ſtede van Zedelyke Deugd, geſteld, VI. 626
Lipari-Eilanden, welk een naam zy voortyds gedraagen hebben, V. 585. Reize derwaards, *ald.* Beſchryving van het Eiland *Lipari* zelve, 591. Aanmerkingen over deeze Eilanden en derzelver oorſprong. 594
Lucht, doet op den Berg *Macaluba* in *Sicilia* dezelfde uitwerking als het Vuur in de Brandende Bergen, en veroorzaakt een Lugt-Vulcaan, VI. 388
Lugtbollen (Nieuwe manier om) met konst-lugt te vullen, VI. 129
——— (Ontwerp van een middel om de) naar willekeur te beweegen en te beſtuuren, VI. 309
Lugtsgeſteldheden, die zwaare Aardbeevingen veeltyds voorgaan en volgen, V. 635
Luiheid, hoe zeer in SALOMO's Spreukenboek beſtraft, V. 325, enz.

Lykplegtigheden op *Sumatra*, V. 545

M.

Maan, Berigt van een *Vulcaan*, in dezelve ontdekt, VI. 532. Deeze ontdekking is niet nieuw; HOOK heeft 'er reeds van geschreeven in 't jaar MDCLV. 535
Maan van Maart, en het *Paasch-feest*, bedenkingen daar over, V. 358. Nadere aanmerkingen op dit stuk. 387
Maanen, (Kerklyke en Starrekundige Nieuwe) bykans alzoos verschillende, V. 358. Oorzaaken hier van, 388. Hoe de Verbeteraars van den Almanak hier omtrent te werk zyn gegaan. *Ald.*
Macao, Reize derwaards van Kamschatka, V. 206
Maccaluba, berigt wegens eene nieuwe soort van Vulcaan, op den Berg in *Sicilie*, VI. 387
Maarepooren, wat dezelve zyn, V. 595. Hoe deeze Diertjes de Eilanden omkorsten. 596
MAHOMETH, hoe hy het onderzoek zyner Openbaaringen ontdook, VI. 236. Hoe zeer en in welke opzigten hy van CHRISTUS verschilt. *Ald.*
Manchineel, deeze *Westindische Boom* beschreeven, VI. 548
Mangera, Beschryving van dit Eiland, VI. 543. Gedrag der Inwoonderen omtrent COOK. *Ald.*
MARION, verslag zyner Reize na de *Zuidzee*, VI. 76. Door de *Nieuw-Zeelanders* omgebragt. 82
MARLBOROUGH, (Characterschets des Hertogs van) VI. 412
Mackrep, Getuigschriften en verslag, wegens de Bouwing en Teeling van de) in Engeland, V. 195. De wyze van teelen beschreeven, 198. Handelwyze in het reeden gebruiklyk. 199, enz.
Mensch (Beschouwing van de Zedelyke Vermogens die de) bezit, VI. 275
Menschenoffer op de Eilanden in den *Stillen Oceaan* in zwang, VI. 647, 648
Menschenvleesch op *Sumatra* gegeeten, V. 545
Messina, beschryving der Stad, en de voornaamste byzonderheden; de Haven, het Geschut, de Hoofdkerk, het Kasteel, het *Lazaret*, de Pharos, de Steenkoolmyn, de Konst Slyp- en Moolensteenenmaakery, de Volkrykheid, V. 257, 262
MIDDLETON, (CHRISTOPHER) hoe slegt behandeld, VI. 487
MILTON, (Anecdote van) VI. 43
MIRTIL. *Een Dichtstukje*, V. 523
Missive aan de *Schryvers der Alg. Vaderl. Lett.* over de Beoordeeling van de *Præcepta Medicinæ Practicæ*, van *N. G. Oosterdyk Jansz.*, VI. 527. Beantwoordt. 529
Moddermolen. Zie *Vyzel-Moddermolen*.
Mode (Zamenspraak tusschen de) en de *Rede*, V. 315
——— (Tegenoverstelling van een Heer naar de) en een Burger der Wereld, VI. 652
Moerasſen, (*Vogtsche*) over der zelver ongezondheid, V. 68, 244
MONTESQUIEU, Leevensbeschryving, V. 22. Vroege Geleerdheid, *ald.* Bevorderingen, *ald.* Wordt laat Schryver in 't openbaar, 23. Zyne Pen-

aan-

aansche Brieven beletten hem bykans Lid der *Fransche Academie* te worden, 24. Zyne Reizen, *ald.* Schryft over de Oorzaaken van de Grootheid en den val der Romeinen, 25. Geeft den Aart der Wetten uit; beoordeeling van dit Werk, 26. Beroemdheid buitenslands, 30. Zyn dood, 31. Lof hem gegeeven, *ald.* Schriften, *ald.* 32. Leevenswyze en Character. 33

Mucie, (Mevrouw de) van hoe veel invloeds op het inneemen van *Brihuega*; en haare lotgevallen, V. 605

Mystikery, algemeene oorsprong hier van, VI. 659

N.

Naavolgers, van waar zo veelvuldig onder de Schryvers, V. 252, enz.

Nagtvogels en *Nagtvlinders*, aanmerkingen over derzelver kleuren, V. 301, 302

Naptha van *Baku*, (Beschryving der Bronnen van de) VI. 69. Vreemd gevoelen der *Indiaanen* van deeze plaats, *ald.* Hoe de Inwoonders van Baku zich van dezelve bedienen, 71. Bedevaartgangen der *Indiaanen* derwaards, *ald.* *Witte* en *Zwarte Naphta*; waar in van elkander onderscheiden, 73. Eigenschappen en handel daar in gedreeven. 74

Natuur en *Kunst* tegen elkander vergeleeken, V. 124, enz.

Nederlanderen, hunne Gebreken, VI. 1. Hunne Deugden, Vryheid en Vaderlandliefde; 2. Geduld en Standvastigheid, 3. Nederigheid, Spaarzaamheid, Yver en Naarstigheid, 4. Mededoogend; uit den aart hunner vermaaken voor zagt kennelyk, 5. Mededeelzaam. 6

Negers, (Slavery der) leevendig afgebeeld, V. 642. Slegt verdeedigd. 649

Nevel, (Weerkundige en Wysgeerige aanmerkingen over den) des jaars 1783. Welke bekommernisſen dezelve baarde, V. 632. De voorafgaande Lugtsgesteltenis overwoogen, 633. Wanneer dezelve zich eerst vertoonde, 634. Lugtsgesteldheid, geduurende de verschyning, *ald.* Oorzaak daar van toegeschreeven aan de groote Vogtigheid, die de Aardbeeving te *Messina* veroorzaakt heeft, en den schok dier Aardbeevinge zelve. 636

——— (Aanmerkingen over de kleur der Schaduwen, ten tyde van deezen) V. 638

——— (Waarneemingen op den Barometer, Thermometer, en Hygrometer, en van den Regen, ten tyde des) te *Padua*, VI. 248. Van den Nevel zelve, 249. Gedagten over den oorsprong aan de Aardbeevingen in *Sicilie* en *Calabrie* toegeschreeven, 250. Tydperken, op welke men de Zon door Nevels heeft zien verdonkeren, en daar aan gelykloopende Verschynzelen. 252

——— (Nieuwe Gedagten over den Aart des) VI. 296. De Oorsprong van dit *Elektrieke* verschynzel, 303. Aan de gesteldheid van den Dampkring toegeschreeven, voortkomende uit de Gemeenschap welke dezelve heeft met de Uitwaasemingen der Aarde. 305

Nux Vomica, Proeven met dezelve in de vallende Ziekte, V. 199
—— Gebruik daar van in de Roodeloop, met eenige aanmerkingen daar over, VI. 572
Nymegen, over de Lugtsgesteldheid aldaar, V. 73. Nadere bedenkingen, 350
—— (Schilderagtig Togtje van) naa Kleef, VI. 410

O.

Ojevaar, Naamen, VI 421. *Witte* en *Zwarte Ojevaar*; de Witte in zyne gestalte beschreeven, 422. Sterke vlugt, 423. Tyd van derzelver aankomst, *ald.* Hoe by geluid slaat, 424. Voortteeling, 425. Waar zy zich 's Winters onthouden, 426. Zeldzaam of niet in Engeland, 428. Waar zy gevonden worden, *ald.* Aart en Leerzaamheid, 429. Zedelyke hoedanigheden deezen Vogel toegekend, 430. Hoogagting en eerbied denzelven toegedraagen. 431
Oleum Recini, geneest eene langduurige *Geluwe*, VI. 57
OMAI, een *Otaheiter*, door cook na zyn Vaderland medegenomen; zyn gedrag by zyn vertrek uit Engeland, VI. 401. Zyn gedrag op *Wateei*; waar by van zyne Landgenooten aantreft, 547, 555. Zyne ontmoeting zyner Landgenooten op *Otaheite*. 639
Ongeloof, (Onderzoek na de Oorzaaken van het hedendaagsch) V. 225. Zie voorts *Twyfelaary*.
—— (De beoefening der H. Schrift, als het beste hulpmiddel tegen) aangepreezen, VI. 234
Onmededogenheid beschaamd, VI. 41
Onthoudingen van veelerlei aart, in stede van Christlyke Deugd gesteld, VI. 626
Onvrugtbaarheid eens Lands, van welk eene uitwerking op het Character der Inwoonderen, VI. 119
Onweersbuijen, bygeloovigheid in eenige Landen om dezelven, door den Priester, te verdryven, VI. 302
Oogen, (Waarneeming wegens eene Periodique Ontsteeking der) V. 8
Oorlogen, (Hoe zeer het hedendaagsch) verschilt van in vroegeren tyde, V. *566*
Oorlogschepen, (Hoe bezwaarlyk een post het Capiteinschap op de) is, VI. 136
Oostende, eene gezonde plaats, V. 57
Openbaaring, (*Christlyke*) de Aanvallen der *Deisten* op dezelve gedaan, hebben veel toegebragt om ze beter te leeren kennen, V. 99
Opslokker. Zie *Geitenmelker*.
Orang-Outang, (Ontdekking van een Artificieele hand eens) V. 392
Otaheite, cooks derde aankomst op dat Eiland, VI. 639. Vondt 'er een Huis en Kruis door de Spanjaarden opgerigt, 641 Welke Dieren by 'er laat, 645. Menschenoffer aldaar, 648. Vreemde begrippen wegens deezen Eerdienst, 649, 651. De *Otaheiters* zyn voorheen Menscheneeters geweest. 650
Oudheid, welk licht zy ons verleent van het Character der woeste Volken, VI. 29
Overstroomingen, welke Ziekten

ten doorgaans op dezelve volgen, VI. 667. Zie voorts *Ziekten*.

P.

Paaschfeest en de *Maan van Maart*, bedenkingen daar over, V. 358. Nadere aanmerkingen op dit stuk. 387
PALEMON, by het Graf van Cloë, VI. 363
Palermo, beschryving dier Stad, V. 592
Palmdraagers, wie, en derzelver dwaasheid, VI. 619
Palmerston's-Eiland, zeldzaame Koraalbedding daar waargenomen. VI. 588
Panari, beschryving van dit Eiland, V. 592
Patriotismus. Zie *Vaderlandliefde*.
Pelgrimmadien, hoe door 't Bygeloof, in stede van Zedelyke Deugd, gesteld, VI. 614
Penningen en *Woorden* hebben eenerlei gelding, V. 319
Pensylvanie, over 't beginnen en aanleggen der Landen aldaar, V. 264, 266
Pest, hoe besmetlyk, door geen vuuren, of andere dergelyke middelen, maar alleen door het afscheiden van gemeenschap met de Besmetten, te weeren, V. 582
PETER (CZAAR) de I, Anecdoten van zyne oploopenheid, V. 174
Philippine, over de Lugtsgesteldheid aldaar, V. 70, 250
PHILIPS DE II, voorval, waar in hy zyne gemaatigdheid en bedaardheid betoonde, V. 374
Phlogiston, welk voor welk nadeelig voor de Gezondheid, V. 27, 238. Nadere bedenkingen hiermoer. 346, enz.
Pigmeen, (De Fabel van den stryd der Kraanvogelen, tegen de) verklaard, VI. 517
Pinken, afgesneeden, om aan de Godheid, tot herstel van eene ziekte, te offeren; een gebruik op de *Friendly-Eilanden*, VI. 602
Planeet. (Nieuwe) Zie *Uranus*.
Plantkunde, hoe onvermoeid door den Heer BERTRAN beoefend, V. 310
Poolen (Aanmerkingen over het Ys dat men by de) vindt, en waar in het onderscheiden is van het Ys aan de Kusten, V. 121. Zy zyn 'er ontoegangelyk mede bezet. 123
PRINGLE, (JOHN) zyne Afkomst, VI. 447. Studiën, *ald.* Hoogleeraar in de Bovennatuurkunde en Zedeleer, te *Edenburg*, 448. Volgt het Leger als Lyfarts, *ald.* Geeft eenige werken in 't licht en stukken in de *Philosophical Transactions*, 450. Verlaat den Legerdienst, en wordt Lyfarts ten Hove, 454. Tot President der Koninglyke Maatschappye verheven, 489. Aanspraaken door hem gedaan, by het toewyzen van GODFREY COPLEY's Medailje, 490. Wordt Lid van de aanzienlykste Maatschappyen, 493. Staat van het Presidentschap af, 494. Gaat weder na *Edenburg*, 495. Wederkomst te *Londen*, 536. Dood-Character, 536. Een Twyfelaar voor eenigen tyd geweest zynde, keert hy tot den Christlyken Godsdienst weder. 540
Profil van de Vryheid, V. 508
Psalmen, (Voorstel wegens eene ver-

verbeterd Kerkmuzyk der) V. 657
Pylaar-Heiligen, hunne dwaasheid, VI. 619

Q.

Quakers, (Stigtlyke Vergadering van) beschreeven, V. 913
——— (Onderscheid der begrippen van de oude en hedendaagsche) VI. 662
Quietisten, derzelver oorsprong en gevoelens, VI. 661

R.

Radix Colombo, beschryving van dien Wortel, VI. 9. Scheikundig onderzogt. 10
Rattekruid, (Het uitwendig gebruik en nut van *Wit*) als een nieuw hulpmiddel tegen den *Kanker* in 't aangezigt, VI. 524
Rede (Zamenspraak tusschen de) en de *Mode*, V. 315
——— (Het School der) Een *Fragment*, VI. 358
Regters, Regtvaardigheid hunne Hoofddeugd, VI. 45. Dewyl dezelve onvermydelyk verbonden is met het einde van hun Ampt, 47. Vermids zy, uit hoofde van hunne Amptsbediening, gelegenheid tot veele uitoefeningen van Regtvaardigheid hebben, geheel aan hun eigen, 50; en om dat zy onder eene byzondere verpligting tot dezelve liggen. 52
Regtsgeleerden, derzelver menigte in *Engeland*, *Frankryk*, en *Duitschland*, V. 658
Regtsgeleerdheid, (Staat der) heden ten dage in *Europa*, V. 567
Rheumatismus, (Een verouderde en hardnekkige) door *Campher* geneezen, V. 104
Roodeloop, of dezelve onder de besmetlyke Ziekten te tellen zy, onderzogt, V. 571. Ontkend, 580. Voorbehoedzels tegen dezelve. 583
Roodeloop, (Kort berigt wegens het gebruik van *Kraaneogen*, of *Braaknoten*, (*Nux Vomica*,) in de) VI. 572
Rotting, (De verwekte dampen, die de) wederstaan, V. 347
Roozen (De) en *Lelien*; eene oude Historie, V. 132

S.

Schaambeenderen, (Verhaal van de Konstbewerking en gelukkigen Uitslag van de Doorsnede der) VI. 468
Schaduwen, (Over de *kleur* der) ten tyde des zwaaren Nevels in 1783, V. 638.
Schepper, (Bespiegeling van God als) VI. 367, 415, 463
Schotland heeft zyn aandeel in de Verbetering der Engelsche Letterkunde, V. 286
SCHREUTSER, (Eenige byzonderheden van P.) VI. 42
Schrift, (H.) beoefening daar van, als een Heelmiddel tegen Ongeloof en Twyfelary aangepreezen, VI. 234
——— (Egtheid der) VI. 237, 323
——— moet den Christen alleen het wáare *Christendom* leeren, VI. 327. Hoe men ze tot dat einde moet leezen. 328
——— (*Schilder-*) by de *Noord-Americaansche*, Indianen in gebruik, VI. 603
Schriften, (*Geleerde Tyd-*) derzelver opgang en voordeelen, V. 280
Schryfstyl, (Aantmerkingen over den) VI. 354
Schryvers (Waarom er zo weinig

nig oorſpronglyke) zyn, V. 252, enz.
Schryvers, (Bedenkingen over de bykomende voordeelen, ontſtaande uit de kennis der Oude) in hunne eigene Taale, VI. 344
Schulden (Dwaasheid van zyne) te betaalen, voor lieden van Fatſoen, VI. 653
Scirrhus. Zie *Kanker*.
Scorbut, (Bedenkingen over het nut van den *Koortsbast*, met den *Spiritus Vitrioli* in den) VI. 329
Scorie, welke ſtoffe door de Vuurbergen uitgeworpen, V. 587
Sicilie, (Geſchiedkundig verſlag van de voornaamſte Aardbeevingen op) V. 304
Slaaf, (Zonderlinge zelfmoord van een) VI. 459
Slaaven, (Voorbeeldlyke behandeling der) V. 311
Slaaverny der *Negers*, hoe onbeſtaanbaar met het *Christendom*, V. 641. Beſchryving van derzelver deerlyk lot, 642, enz. Jammerhartig voorgeſprooken, 649
Slagader-breuk (Valſche) gevolgd naa eene Aderlaating, door de omzwagteling van den Arm, Hand en Vingeren, en verdere gepaste middelen, geneezen, V. 590
Smaak, in het aankweeken van Bloemen, Heestergewaſſen en Boomen, aangepreezen, V. 460
——— in *Europa* verſynt, welke gevolgen dit naa zich ſleept, V. 555
——— (De Geboorte van) Een *Allegorie*, VI. 89
——— (De Man van) geſchetst, VI. 356
Smaak en *Vernuft*, dikwyls onder een verward, waar in onderſcheiden, V. 361, enz. Zodanig iets, als goede en kwaade Smaak beſtaat met de daad, 364. Onderſcheidende kenmerken van een goeden Smaak, 365. Maatſtok om denzelven af te meeten. 366
Spechten, algemeene Benaamingen deezer Vogelen, VI. 111 Aart en eigenſchappen. *Ald.*
——— (*Groene*) Naamen, VI. 113. Hoedanigheden, *ald.* Nest, 114. Bygeloovige begrippen wegens deezen Vogel gekoesterd, 115. Waar dezelve voorkomt, 116. Van zyn ſpreeken; de Tong beſchreeven, 117, Pluimadie, 118
——— (*Zwarte*) beſchreeven, VI. 119. Naamen, 200. Waar by huishoudt, *ald.* Welke ſchade zy in 't Houtgewas veroorzaaken, V. 201. Voortteeling, 202 Pluimadie. *Ald.*
——— (*Bonte*) Naamen, VI. 202. Pluimadie, *ald.* Leevenswyze. 203
——— (*Kleine Bonte*) VI. 204
Spinnekoppen, (Treffend voorbeeld van den Afkeer van) V. 357
Spiritus Vitrioli, nut van denzelven, met den Koortsbast in den *Scorbut*, VI. 329
SPREUKEN XIX. 24, en XXVI. 15. verklaard, V. 325
——— XXX. 15, verklaard, V. 569
Spys, (Over de hoeveelheid van) dienſtig ter gezondheid, VI. 623
Staatkunde, (*Europa*, ten opzigte van de) beſchouwd, V. 414. 559

Starren, (Berigt van op nieuw verſchynende) VI. 159
——— (Aanmerkingen over de oorzaaken der veranderingen van Licht, in de Vaste) VI. 163
STEELE voert eene nieuwe Schryfwyze in, V. 94
Steenen, (Konſt- Slyp- en Molen-) hoe dezelve by *Meſſina* vervaardigd worden, V. 261
Sterfgevallen, (Waare Troostgronden in treffende) VI. 191, enz. 515
Stoicynen, Berigt van hun Wysgeerig Stelzel, VI. 441
Stromboli, beſchryving van dit Eiland, V. 590
Sumatra, (Van de Egtverbintenis en Vryery op) V. 549. Van het getal der Vrouwen, 543. Van de Haanegevegten, 544. Van de behandeling der Kinderen, *ald.* Van de Lykplegtigheden, 545. Van het eeten van Menſchenvleesch, *Ald.*

T.

Taal (In de oorſpronglyke) worden de oude Schryvers best geleezen, VI. 346
Taalgeleerdheid op de Hoogeſchoolen in verval gebragt, door in de leevende Taalen te onderwyzen, VI. 352
TACITUS, het Character van deezen Geſchiedſchryver, met eenige aanmerkingen, VI. 261
Tartarus Emeticus. Zie *Braakwynſteen*.
Thee, over derzelver ſpysverteerende kragt, VI. 630. Wanneer, en hoe best, gedronken. 631
THEMISTIUS; eene zedeleerende Geſchiedenis, V. 511
Tinlen, ongezondheid dier Stad, V. 75
Tong, (Berigt over het zwellen; vergrooten, en uitzakken der) VI. 241
Tongataboo, wat op dit Eiland ook bejegende, VI. 601
Toneel, (Het *Grieksch*) en de *Nederlandſche Drukpers*; vergeleeken, VI. 361. Zeldzaam gebruik, 't welk de Koning voor hadt, van een Schotel te maaken. 602
Treurzang op den verſlagen Held, V. 674
Troostgronden, (Waare) in treffende Sterfgevallen, VI. 191, 515
Twyfelaary, (Onderzoek na de oorzaaken der hedendaagſche) V. 225. Weelde, Eerzugt, te veel vertrouwen *op de* Rede, 227. Misbruik der Wysbegeerte. 228
——— in den Godsdienſt, uit het raadpleegen der Geſchilvoorderen gebooren, VI. 232. Hoe groot een kwaad, leevendig geſchetst. 233

U.

Uitnoodiging (Dichterlyke) na het Land, VI. 265
Uitwaatſemingen van bedorven Water, het voor- of nadeel daar van overwogen, V. 382.
Uranus, (Vertoog over den Loopbaan der nieuwe Planeet) en over den ſchynbaaren weg, welke hy van den 1 October 1783, tot 1 Mey des volgenden Jaars, zal houden, V. 443. Hy beſchryft een *Eclips*, geen *Cirkel*. 444
——— (Berigt wegens de ontdekking van) door den Heer HERSCHEL, V. 489. Voor een Planeet erkend door verſcheide Starrekundigen, 490. Onderſcheide gevoelens over den Loopkring, 491. Nadere waarneemingen daar omtrent, 492,

492, enz. Waarſchynlyk een voorheen nu gezienen, dan niet gezienen, Star, 495. Welk een vertoon hy maakt, 496. Berekeningen van den Diameter, *ald.* Onderſcheidde naamen aan denzelven gegeeven. 497
Ustica, beſchryving van dit Eiland, V. 593

V.

Vaderlandliefde, hoe algemeen, V. 417. Waar uit gebooren, *ald.* Sterkte van dezelve, 418. Als een beredeneerd beginzel beſchouwd, 419. Hoe wydſtrekkend eene pligt, 420. Wat dezelve van ons afeiſcht, *ald.* Schets van het Character eens Vaderlandminnaars. *Ald.*
Vendôme, byzonder berigt van de aanleidende oorzaak, dat hy *Brihuega* innam, VI. 604
Verbintenisſe, (*Sentimenteele*) hoe gevaarlyk voor de Jufferſchap, V. 367. Door een leerzaam geval opgehelderd. 469
Verbonden, (Over den aart der) die in *Europa* tuſſchen de Vorſten plaats hebben, V. 562
Verdichtzelkunde, (*Griekſche*) wat dezelve te wege gebragt hebbe, VI. 33
Verdraagzaamheid, hoe veel velds dezelve in de laatſte halve Eeuwe gewonnen hebbe, V. 582
Vergifboom. Zie *Bohon-Upas*.
Vergoeding. (De) Een *Zedelyk Verhaal*, VI. 178
Verlosſingen (Evenredigheid, waar in de Natuurlyke) tegen de moeilyke ſtaan, VI. 469
Vermaaklykheden, (Openbaare) Staatkundig beſchouwd, V. 268. Zedekundig overwoogen, 270. In beide opzichten, als zy zekere perken overſchreeden, nadeelig gevonden. 272
Vernuft, wat men 'er in 't algemeen door verſtaat, V. 361. Te onregt met *Smaak* verward, en hoe te onderſcheiden. *Ald.*
Vertaalingen, (Alle werken zyn voor) niet even geſchikt, VI. 350
Verwyling. (De) Eene *Chineeſche Geſchiedenis*, VI. 513
Vleesch (Wysgeerige gronden voor de geoorloofdheid om) te eeten, V. 547. Onze natuurlyke behoeften, 549. Onze onvermydelyke belangen, 597. De wil des Scheppers, zigtbaar in de andere leevende Schepzelen, 598. Het belang der Dieren zelve. 599
Voedzel (De Mensch kan zich tot allerlei) gewennen, VI. 627 Hoe hy best dat uit het Dieren- en Plantenryk vermenge. 628
Volk, (Charactertrekken van een Slaafsch- en Vry) V. 84
——— (Een onbepaald Vorſtlyk gezag, maakt het) Slaafsch, V. 85
Volken, (Woeste) welk licht de Oudheid ons daar van verleent, VI. 29
Volkrykheid van *China*, bedenkingen daar over, V. 17
——— onzer Provincien, V. 19
——— van *Amſterdam*, V. 335—338
——— door de veelvuldige groote Legermagten zeer verminderd, V. 564
Vriendſchap, zeldzaam- en kortſtondigheid van dezelve, V. 181. Vereischten in een Vriend, 182. Pligten daar aan verbonden. 185

Vriendſchap, voordeelen van dezelve in 't algemeen, V. 429. In voorſpoed, *ald.* In tegenſpoed, 432. Welk eene hooge waardye wy daar op behooren te ſtellen, 438. Gronden op welke zy rust, 613. Heilzaame gevolgen derzelve. 616, enz.

Vrouw (Welke bekwaambeden in eene) den Egtgenoot meest behaagen, V. 128. Aan verſtand en kunde, boven ſchoonheid, den voorrang gegeeven, 129. Hoe zy haare verſtandsbekwaamheden, ten meesten voordeele, hebbe aan te leggen, 130. Huiszorg, een allernoodzaaklykst vereischte. 131

——— (Aanmerkingen over de Geaartheid eener) in 't Huwelyksleeven, VI. 222

Vrugtbaarheid eens Lands, van welk een invloed op het Character der Inwoonderen, VI. 119

Vrugten (Middel om de) langen tyd te bewaaren, V. 628

——— hoe verkeerd dikwyls geëeten, VI. 629

Vryheid, (Profil van de) V. 508

Vulcaan, in de Maan ontdekt, VI. 532

Vulcano, (Beſchryving van het Eiland) V. 586

———'s hebben de meeste Eilanden in den Archipel, en elders, gevormd, V. 594, 595

——— (Beſchryving van eene nieuwe foort van) op de Berg *Maccaluba*, in *Sicilie*, VI. 387

Vuur, (Een *alzoosbrandend*) by *Derbent*, aan de *Caspiſche Zee*, beſchreeven, VI. 69. Wat de *Indiaanen* des gelooven, *ald.* Welken dienst men 'er van trekt, 70. Bedevaartgangeren derwaards. 71

Vyzelmoddermolen, Memorie en Raport wegens deszelfs verrigtingen, VI. 633. Vergelyking daar van met de gewoone Moddermolens, 634. Voordeelen daar van. 636

W.

Waarneemingen (Extra) der heerſte Dagen in den Zomer, van 1783. V. 476

WASHINGTON, (Kenſchets van) VI. 27. Zyne afkomst, VI. 171. Wordt Landopzigter in een gedeelte van *Virginie*, en in Gezandſchap afgevaardigd na den *Franſchen* Bevelhebber aan den *Ohio* en de *Indiaanſche* Volken, 172. Kwyt zich moedig in *Engelſchen* dienst, 173. Wordt Raadsheer, 175. Krygt het Opperbevel over het *Americaanſche* Leger, 176. Hoe hy zich daar in kwyt. 177, enz.

Wateeo, een Eiland, door cook ontdekt, VI. 546. Gedrag der Inwoonderen by de eerſte ontmoeting, 546. Volk daar aan land gezet, 548. Zeldzaame ontmoetingen aldaar, 549. Vreemdelingen of *Otaheiters* daar gevonden, hoe zy 'er gekomen waren. 555

Water, uit de wonde in Jesus zyde geloopen, geen bovennatuurlyk verſchynzel, V. 289

——— (Onderzoek over de vermeende ſchadelykheid van Rottend) V. 232, 334

——— (Brief van een Heer uit *Amſterdam*, aan zynen Vriend en Kunstgenoot te *Rotterdam*, over het voor- of nadeel der uitwaasſeming van bedorven) V. 384

——— (Berigt eener bewerkinge,

ge, om bedorven en ſtinkend) ras, en onkostbaar, niet ſlegts drinkbaar, maar aangenaam en gezond te maaken, V. 439
Water, (Goede uitwerking van koud) in de *Waterzugt*, V, 624 ——— met veel voordeels gebruikt, in langduurige Gezwellen der Gewrichten, VI. 282, enz.
Watervloed, (Beſchryving van den) des Jaars 1784, 1 Maart, VI. 140, enz.
Watervogelen, (Algemeene aanmerkingen over de) VI. 377. Hunne onbezorgde Leevenswyze, *ald.* Zyn geen zekere teekens van Landmatering, 378. Hoe geſchikt, tot het verblyf in 't water, *ald.* Verdeeling derzelven in twee groote huisgezinnen, 379. Hoe uitgeſtrekt hunne Tochten zyn, 380. Schynen halve Nagtvogels, 381. Voordeelen hun geweigerd, 382. Derzelver menigte, *ald.* Aart, 383. Waar zy meest gevonden worden. 384
Waterzugt, ongegrondheid der handelwyze, om in die kwaal het drinken te verbieden, V. 624. Door het drinken van koud water geneezen. 625
Weelde, de Beul der Vermogenden, V. 187
Weetenſchappen, derzelver kennis door korte begrippen niet bevorderd, VI. 345
Weleevenheid, (De *Waare*) VI. 273
Welſpreekenheid, op den Kanſel by de *Engelſchen* niet uitſteekend, V. 284
Weſtkappel, eene gezonde plaats, V. 57
WILLEM, (Neef) een Wysgeer in zyne Leevensgevallen, V. 222
WINKELMAN, zyne afkomst, V. 87
Reist na *Italie*, *ald.* Zwaarmoedig by het wederkeeren na *Duitſchland*, 88. Maakt kennis met een Booswicht, 89; die hem vermoordt. 90
Winterswyk, Oudheden daaromſtreeks ontdekt, VI. 75. Opbouderende aanmerkingen daar over. 213
Wonderwerken, van welk een invloed in de Voortplantingvan het *Chriſtendom*, VI. 323, 324
Woorden en Penningen hebben eenerlei gelding, V. 319
Wyshegeerte, hoe veel in de laatſte halve Eeuwe verbeterd, V. 554 ——— (Aanmerkingen over den invloed van de verſchillende Stelzels der) in den laatſten tyd van het *Romeinsch Gemeenebest* op de Characters des Volks, en byzonder op de Characters van CESAR en CATO, VI. 439

Y.

Y, (Onderſcheid tuſſchen het Kust- en Pool-) VI. 121, 158
Yſland, Eiland by 't zelve, in 1788, ontſtaan; waar door veroorzaakt, VI. 583. Zulk een verſchynzel is daar meer gebeurd, 586. Over den duur dier Eilanden. *Ald.*
Yſ-vogel, Naamen, VI. 331. Dezelfde met den *Alcyon* der Ouden, 332. Schoone Pluimadie, 333. Van waar afkomſtig, 335. Vlugt en Stem, *ald.* Leevenswyze, 336. Neſt, *ald.* Kunnen beſlooten gehouden worden, en hoe, 337. Bygeloovige kragten aan deezen Vogel toegekend. 338

Za

Zalf. Zie *Heelzalf*.
Zamenſpraak tuſſchen Lord HERBERT, Mr. HUME en MERCURIUS, V. 666

Zee-

Zeelanders, (*Nieuw*) hun Aart en Leevenswyze, VI. 81. Vermoorden den Ridder MARION. 82
——— hoe zy zich, omtrent Capt. COOK, gedraagen, VI. 405. Wat gelegenheid gegeeven hebbe, dat zy eenig Volk van Capt. FURNEAUX vermoorden, 406. Beschryving van dit Land, 407. Voortbrengzels, 408. Geaartheid der Inwoonderen. 409
——— (Gedrag van twee jonge) door COOK mede genoomen, VI. 543
Zeevaart, hoe veel voordeelen dezelve aan *Europa* hebbe toegebragt, V. 412
Zelfmoord (Zonderlinge) van een Slaaf, VI. 459
Ziekte, (Vallende) Proeven met de *Nux Vomica* in dezelve, VI. 199
Ziekten, welke op Overstroomingen, in't Voor- en Najaar volgen, VI. 666. Derzelver onderscheide oorzaaken, 667. Kentekens, *ald.* Algemeene voorbehoedmiddelen, 668. Byzondere voorbehoedmiddelen, 669. Geneesmiddelen, 669, 670
Zonde, (*Philosophische*) waar in, volgens de Leer der *Jesuiten*, gelegen, VI. 663
Zuidzee, Reize derwaards, door den Ridder MARION en DU CLESMEUR, VI. 76
——— (Hoe de wydafgelegene Eilanden in de) bevolkt zyn geworden, VI. 556
Zwaluwen, (Natuurlyke Historie der) Naamen, V. 395. Waarin van de *Geitenmelkers* en *Opstrykers* onderscheiden, *ald.* Trekvogels, 398. Het geschil, *of* zy zich 's Winters verbergen, onderzogt, en ten nadeele van die zulks gevoelen, uitgewezen, 389, enz. Dit agtervolgd, 448. Bewyzen *hunner verbeizinge*, 455. Van *Gierzwaluwen* onderscheiden, *en waar in.* 458
——— (*Huis- of Schoorsteen-*) beschreeven, V. 533—542
——— (*Boeren*) beschreeven. V. 626—633.
——— (*Oever- of Strand-*) beschreeven, VI. 11—16
——— (*Rots-*) beschreeven, VI. 16
——— (*Gier-*) beschreeven. VI. 60—68
——— (*Zwarte Gier-*) beschreeven, VI. 68
Zweeden, hoe zeer de Landbouw daar verbeterd is, V. 561

BERIGT
VOOR DEN
BINDER.

Het TAFELTJE der *Voornaamste Bergen*, enz. te plaatsen tegen over . . . . . bladz. 212.